Salue Regina mater
Misericordia vita dul
cedo e spes nostras salue

s tua

IOAN. BODINI ANDEGAVENSIS

DE REPVBLICA LIBRI SEX, LATINE AB AVCTORE REDDITI, multo quam antea locupletiores.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Editio Tertia, prioribus multo emendatior.

Cum privilegio S. Cæs. Maiest. ad decennium.

FRANCOFVRTI,
Apud Ioan. Wecheli viduam, sumtib. Petri Fischeri.

M. D. XCIIII.

IO. BODINVS IACOBO DVVALLO DAMPETRÆ COMITI, HENSÆ BARONI, MONDRAVILLÆ DOmino, equestris Francorum ordinis Collegæ, Manehildensibus ab Rege Præfecto, S. P. D.

Cvm annis superioribus sæuissima bellorum ciuilium tempestate iactati fuissemus, qua multi naufragium, plures etiam iacturam fecerant; plerique voraginibus immersi, nonnulli in littus eiecti, quidam afflicti ad scopulos, alii alio abrepti, pauci incolumes euaserant: me, quem

——— tabula sacer
Votiua paries indicat vuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo;

præterita pericula reputantem, & futura, quæ nunc impendere videmus, prospicientem imperii nostri pœnitere cœpit, ac pudere gubernatorum, qui, cum inter se conflictarentur vt alius caluum torqueret, alius vela faceret, alius contraheret; tam fœdum sui nostrique aduersariis otiose in portu ridentibus spectaculum præbuissent. Itaque cum mearum cogitationum summam fecissem, animaduerti, ea quæ tam multa in Republica gerenda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorum omnium fonte deriuari. Quæ me causa impulit, hoc, quicquid est, quod de Republica conceperam, meis popularibus, postea quam a bellis paululum conquieuissent, edere ac proponere ad intuendum: vt vel in posterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri posset, ab interitu seruarent; vel, si tam certum huic imperio, quod sua senectute propemodum extabuisse videtur, exiti-

um immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum consiliis declinari posset; eos tamen qui superioribus cladibus superfuerant, velut e specula admonerem, ne improuiso ciuitatis occasu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tantæ vis calamitatũ diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipsos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni consilio ac prudentia vacuos ac desertos esse, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur. cuius rei exploratum est argumentum, quod illi tum maxime sanos se esse arbitrantur, cum in Republica gubernanda incurabili furore desipiant. Sed quoniam diuina consilia mortalium sensibus abdita ac retrusa semper fuerunt; quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni studio inuestigasse, & ab vltimo principio repetita tradidisse nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent; tabulam initio proposuimus, quæ velut imago leuiter expressa in vniuscuiusque oculos incurreret, & quasi totius operis ἰχνογραφίαν primis lineamẽtis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maxime tamen a nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas; populari sermone vti necesse habui; cum linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrime antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram. neque enim ab re mea tantum otii mihi tunc erat, vt eamdem telam retexere liceret: nisi singularis amor erga te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quidquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum ac renitentem adegisset; cum diceres argumenti dignitatem postulare vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrioque amori iura maiestatis ac Reipublicæ prætulerunt: tum etiam quod illud sociis & peregrinis æque ac ciuibus deberetur, propter eam quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quam legatio in Angliam suscepta, inde traiectio

iectio in Belgiam vna cum Francisco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad consilium accersierat, propositum meum retardarunt: tametsi noua occasione ad id maxime impulsus essem, cum Londini Olybium Gallum hominem, in priuatis illustrium virorum ædibus; alium item apud Cantabriges in ipsa Academia difficili ac molesta ratione Anglis Rempublicam nostram interpretari comperissem. At Francisco Duce præmatura morte, acerbissimoque totius Galliæ casu nobis erepto, cum & otio liberiore frui licuisset, & ad minuendum animi dolorē vix vlla medicina restaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione soluti, nonnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus; & ea quæ de iure maiestatis, deque Magistratuum officiis, imperio, potestate; quæ item de iure fetiali minus accurate, vel obscure scripta videbantur, facilioribus illustrauimus & rationibus & exemplis; caput etiam integrum, quod res ita postularet, De ordinibus ciuium, disputationi de corporibus & collegiis subiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere studuimus, vt responderent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus; vtque alia ex aliis nexa, & inter se apta colligataque, eadem serie cohærerent. sic enim facilius intelligi posse putaui, non solum quæ quamque rem res sequatur; verumetiam quid cuique consentaneum sit. Genus autem dicendi vsitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum secuti sumus; parū admodum solliciti num oratio numerosa molliter in aures audientium influeret, animosque suauiter permulceret; modo sua facilitate ac perspicuitate commendaret. nec vero ægrotantium, vt Celsus medicus apposite scripsit; nec item ciuitatum morbi, verborum luminibus curantur: ac tantum abest vt ardua ac sublimia, in quibus explicandis res ipsæ verba rapiunt, nimis illustri ac magnifica oratione quasi ferculis aureis splendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipsarum pondus & grauitatem eleuari putem; contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus sint epulæ exquisitæ. Duo tamen sunt reprehensorum inter se dissidentium genera. alteri, omnem de Republica quæstionem breuius terminari potuisse putant:

alteri, siue flagitio quicquam prætermitti debuisse negant. At cum singula, quæ sunt infinita, contemplaremur; plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuersa (id quod artium tradēdarum proprium est) complecteremur. Iam enim pridem adolescens contritum illud a philosophis acceperam, Nullam rerum singularum scientiam haberi. Qui autem moderatius de Republica scribi volunt, & alienæ industriæ modum statuunt, difficilem profecto temperantiam postulant in ea disciplina quæ nullis adhuc maiorum finibus est aut regione conclusa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora sunt præcepta, vllum fieri videmus scribendi finem. nec certe vllus est modus inuestigandi veri, nisi inueneris; & legendi defatigatio turpis est in re eo meliore quo magis fuerit explicata, & a pluribus expetita. Quod si iusta reprehensione carent tot ac tam multi scriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quam librorum magnitudine laborant: quid est quamobrem de re per se ipsa infinita paulo copiosius scribenti non indulgeamus? cum præsertim huius scientiæ tot ac tantæ sint vtilitates, vt omnia omnium imperia, cœtusq; iure sociati, eius vnius ope stare, eaque ex omnibus disciplinis sola principibus, sola claris viris, sola regibus digna esse videatur. Quamquam tanta raritas est eorum qui hoc de genere scripserunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnum reperiri, qui serio hanc scientiam tractarit; siue ii quibus otium peperit rerum omnium affluentia, perinde a literis vt literati a publicis rebus seipsos vltro subducunt; siue ii qui vtroq; præstant, tanta negotiorum mole obrui se patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem, scientiarum omnium parentem, aut ad scriptionem supersit: siue obscuritas huius artis, Platoni, Aristoteli, Theophrasto, veteribus omnibus tanta visa est, vt qui eam adepti essent, soli sapientum, qualem etiam Pittacum tyrannum fuisse ferunt, appellatione fruerentur. sic enim Plutarchus scribit. Sed nec sapientibus illis nobiscum, nec inter se de optimo ciuitatis statu conuenitis; non tantum quod argumentis argumenta contraria sunt, verumetiam quod ratio secum ipsa (quamquam per naturam id fieri non potest) pugnare sæpis-

sime

ſime videatur. Quamobrem cum in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare conſueuerunt, de duobus alterum fieri poſſit, vt earum nulla; alterum non poſſit, vt plus vna vera ſit: exactiſſimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, non quid quiſq; dixerit aut ſenſerit, quantæq; auctoritatis fuerit; ſed quid rationi conuenienter poſſet & ſententiæ ſuæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honeſtum eſt, e puriſſimis naturæ fontibus hauriatur; cur non oratio noſtra omnem ſibi fidem rationibus naturæ congruentibus, id eſt integris & incorruptis teſtibus, confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nobis, ſed acerrimi ac prudentiſſimi iudicis ope opus eſt; id eſt eius qui ciuitatum informandarum leges didicerit; qui a Philoſophis, tametſi πολιτείων πραγμάτων ἀπειρόκαλοι fuerunt, politica decreta expreſſerit; qui optimorum principum dicta, geſta, actiones ſtudioſiſſime perſpexerit; qui abditas tyrannorum artes & arcana retruſa curioſiſſime perueſtigarit; qui rerum geſtarum veritatem non ab incerto rumore, ſed ab ipſis principum archiuis acceperit; qui populorum ritus, inſtituta, mores, ac cœli cuiuſq; vim & naturam intellexerit; qui rerum omnium publicarum, quæ vſquam terrarum exſtitiſſe comperiuntur, memoriam ab antiquiſſima vetuſtate ad hæc vſque tempora repetitam tenuerit: qui deniq; prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipſo rerum agendarum vſu partam adeptus ſit, qualium hominum tametſi exiguus eſt numerus, in eorũ tamen album aggregandum eſſe te, aut video neminem. Itaq; non ſolum de re tota ſtatuendi arbitrium ad te, ſed etiam pratrocinium detuli: quippe & ciuibus & peregrinis, quorum omnium linguas fere didiciſti, præter laudem militarem non tantum πολύγλωττος & πολυμαθὴς, verumetiam diſertiſſimus interpres eſſe potuiſſes. Bene vale. Laoduni Veromanduorum, A. D. III. *Cal. Decembr.* MDLXXXIIII.

SVMMA TOTIVS OPERIS CAPITA.

FINIS.

IOANNIS BODINI
DE REPVBLICA
LIBER PRIMVS.

Quis optimus ſit Reipublicæ finis? CAP. I.

RESPVBLICA *eſt familiarum rerumque inter ipſas communium ſumma poteſtate ac ratione moderata multitudo.* Definitionem, ab iis qui de Republica ſcripſerunt, prætermiſſam, principio poſuimus: quoniam artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quam quid aliud diſſeratur: deinde, comperto & explorato fine, aditus inueſtigare, quibus eo perueniri poſſit. Eſt autem definitio nihil aliud, quam rei propoſitæ finis; qui niſi firmo ac ſtabili fundamento nititur, quæcumque ſuperexſtruas, vno ruitura ſunt & eodem momento.

Pleriſque tamen vſuuenit, vt, certis finibus propoſitis, eum quem concupierunt rerum exitum non aſſequantur: vt neque is, qui ſcopo ſibi ad feriendum propoſito, male arcum intendit. ſed ſi quis artē adhibuerit, & argute conlineare volet, etiam ſi aliquantum aberrauerit a ſcopo, propius tamen aberit quam ille: nec boni artificis laude carebit, ſi, qui optimus ſagittarius facturus eſſet, ea ipſe fecerit. At qui rerum agendarum finem ignorat, eius adipiſcendi ſpes æque eſt illi adempta, vt ei ſcopum feriendi, qui telum, incertus quo iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propoſitæ membra ſingula ſuis ponderibus exigamus. Primum Rempublicam diximus ratione moderatam eſſe oportere: quia Reipublicæ nomen ſanctum eſt; vt ab ea latronum ac

piratarum cœtus arceantur, quibuſcum nulla contra-ctuum fides, nulla iuris ſocietas eſſe debet, ſed ſumma diſtractio. Et quidem in omnibus bene ac prudenter conſtitutis ciuitatibus, ſeu de fide ac publica ſecuritate ſeruanda, ſeu de fœderibus ineundis, ſeu de bello inferendo, ſeu de finibus imperii regendis, ſeu de controuerſiis principum inter ipſos dirimendis agatur, latrones ac piratæ ab omni iure fetiali procul ſummouentur. Iuſtos enim ac legitimos [a] hoſtes, qui reſpublicas ſuis quibuſdam legibus ac iure gentium communi moderantur, ſeiunxerunt ab iſtis qui Rerum publicarum & ciuilis ſocietatis euerſionem moliuntur. Quamobrem ſi latronibus pactum pro capite pretium nō afferatur, nulla fraus eſt: quando iura belli cum illis communicari nec debent, nec iiſdem frui legibus quibus hoſtes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam a prædonibus captum nec libertatem amittere [b], & teſtamentum condere [c], omneſque actus legitimos obire, leges patiuntur: quæ tamen ab hoſtibus captis [d] olim non licuiſſent: propterea quod iure gentium, qui in hoſtium manus venerat, vna cum libertate eam quoque quam in ſuos haberet poteſtatem [e] amittebat. Ac ſi quando depoſitum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de poſſeſſione quantumuis iniuſta vi deiectos reſtitui lex [f] iubet, non tam latronum ac prædonum gratia fit illud, quam vt pœnæ ab iis exigantur, qui depoſitum eiurauerunt: aut qui amiſſam rerum ſuarum poſſeſſionem, quam iure a magiſtratu debuiſſent, vi recuperare maluerunt: aut quia prædonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magiſtratuum imperia ſponte ſubeunt, rationem in iudiciis haberi æquum eſt, cum eo ipſo iam deſierint eſſe prædones. cuius rei cum exempla deeſſe poſſunt nemini, tum vero nullum eſt illuſtrius quam de Auguſto Cæſare [g], qui decies ſeſtertium edicto promiſerat iis qui Coracotam latronum in Hiſpania ducem, ad ſe deduceret. Coracotas, re intellecta, ſeipſum Auguſto ſponte obtulit, ac præmium ex edicto

[a] l. hoſtes De verb. ſignif.

[b] l. poſtliminium. de captiuis.

[c] l. 1. De legat. 2.

[d] l. eius qui a latronibus. de teſtamentis.

[e] l in libello. de captiuis.

[f] l. ſi pignore. §. ſi prædo. de actio. pig l. 1. §. ſi prædo. l. bona fides depoſiti. l. ita vt ſi fur vel prædo. commod.

[g] Dio lib. 56.

edicto poposcit. Augustus & veniam illi, & pactum
præmium dari iussit, ne aut mercede promissa vitam e-
ripuisse, aut publicam securitatem violasse videretur
C aduersus eum qui sponte seipsum iudicio stiterat; tam-
etsi iure damnare ac supplicio latronem afficere potuis-
set. Alioqui, si erga latrones eodem iure quo aduersus
hostes, vtamur, verendum sit ne perditorum hominum
multitudinem & colluuiem vndique arcessere velle vi-
deamur; qui cum prædonibus capitali fraude sociati,
ad bonorum exitium conspirent. Interdum tamen ex
prædone regem optimum exstitisse, & qui pirata o-
mnium maximus antea fuisset, in bonum principem
euasisse legimus. certe quidem multi grassatores, re-
gum appellatione digniores habiti sunt, quam eorum
plerique qui regalia sceptra tenent, qui suæ diritatis ac
immanitatis probabilem causam nullam habent. Id e-
nim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius
pirata, cum diceret se nihil præter piraticam didicisse,
nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuisse,
præter duos myoparones: Alexandrum vero, qui pi-
raticam in Demetrio improbaret, cum exercitu po-
tentissimo terra marique impune latrocinari, tametsi
a patre regnum Macedoniæ florentissimum accepis-
set. quæ certe oratio Alexandrum non ad vltionem
acceptæ contumeliæ, sed ad commiserationem adeo
permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne
longius exempla petantur, ætate nostra Sulimanus
Turcarum rex Ariadenum Aenobarbum, Dragu-
tum, Ochialam, piratarum omnium potentissimos,
maximis propositis præmiis ad se pellexit, & classi-
bus ac maris imperio præfecit; vt & eorum opibus
suum imperium confirmaret, & piratarum copias to-
to mari grassantes frangeret ac debilitaret. His quidem
illecebris prædonum duces ad sanitatem perducere lau-
dabile est; ne extrema desperatione coacti, in Rerum-
3 publicarum status inuadant, sed potius latronum co-
pias ipsi euertant; qui tametsi amicitiam ac societatem

colere videantur, ac ſpolia ex æquo diuidant, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus: ita tamen ſceleratæ conſenſionis fides ſanctum amicitiæ nomen reſpuit, ac ne ſpoliorum quidem diuiſio legitima, ſed latrocinium dici debet; [a] cum ſocietatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturæq; conſentanea ratione poſita ſunt, latronibus omnino deſint. Quamobrem Reſpublicas appellant [b] hominum cœtus bene beateq; viuendi cauſa ſociatos, quæ deſcriptio vt ciuitati conueniat, definitioni tamen inſeruire omnino non poteſt: quoniam altera ſui parte redundat, altera parte deficitur: cum tria, quæ in omni Republica potiſſima iudicantur: familia, inquam, ſumma imperandi poteſtas, & ea quæ ciuitatis communia ſunt, huic deſcriptioni deſint. Nam illud Beate viuere, ſi ad ciuitatis definitionem neceſſarium eſſe demus, nullus ſit niſi cum ſumma rerum omnium affluentia virtuti locus: nec honeſta ciuitas, niſi placido mari ſecundis conſpirantium ventorum flatibus impulſa feratur; & cum horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit, miſera cenſeatur: quæ diſciplina omnibus eſt omnium theologorum ac philoſophorum præceptis aliena. Hi enim iuſtos, etiam ſi omnes fortunę acerbitates excipiāt, ſemper beatos; iniuſtos, etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſque rebus infeliciſſimos eſſe iudicant. Sic etiam Rempublicam bene inſtitutam dicemus, quæ ad verum decus & honeſtatem dirigetur; etiam ſi prematur inopia, ſi ab hoſtibus obſeſſa, ſi ab amicis deſerta, ſi denique omni genere calamitatum obruta videatur: quo in ſtatu Maſſiliam, cum triumphata eſt a Caio Cæſare, M. Tullius fuiſſe confitetur: quam tamen rerum omnium publicarum laudatiſſimam appellat. Quis vero ciuitatem quæ ſolo fertili ſit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis cariſſima, hoſtibus formidabilis, armorum vi potens, propugnaculis bene munita, præclare inſtitutam putet, ſi omni ſcelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cum nulla virtutum capitalior peſtis eſſe

C

[a] l. communi. §. inter prædones. communi diuidundo.

[b] Cicero & Ariſtoteles in Politicis.

poſſit,quam beata illa & affluens ad cupiditates explendas rerum copia; quam cum honeſtate coniugare non minus difficile eſt,quam quæ maxime inter ſe contraria ſunt. Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere ſine probro,& abundare ſine laude poſſumus; virtutibus autem ſine contumelia vacare, aut vitiis inquinari ſine infamia non poſſumus;conſequens eſt,ea quę beatiorem vitam efficere putantur, opes inquam, copias, latifundia, bene conſtitutis ciuitatibus neceſſaria non eſſe: ſed altius intuentem, quam proxime fieri poterit, ab optimo ſtatu diſcedere oportet: ſiquidem ciuitatum æque ac rerum omnium dignitatem ac præſtantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiuſque ciuitatis præſtantior ac diuinior erit, tanto ipſa cæteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum ſola notione terminare decreuimus, qualem Plato,qualem etiam Thomas Maurus inani opinione ſibi finxerunt: ſed optimas quaſq; ciuitatum florentiſſimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proxime conſequemur. Quod ſi eadem eſt vnius ciuis quæ totius ciuitatis felicitas, & vtriuſque ſummum bonum in
4 iis poſitum virtutibus,quæ mentis ipſius propriæ ſunt, quæque in ſola contemplatione verſantur, vt ſumma conſenſione aſſeuerant[a],qui cæteris ſapientia excellere dicuntur: conſequens eſt illud quoque, ciues illos vera felicitate frui,qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum ſuauiſſima cognitione exercentur, quique contemplationis ſuæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in ſingulis ſtatuentes,cur non etiam vniuerſorum ac totius Reipublicæ ſummum vltimumque finem eſſe concedemus[b]? Sed occurritur, ciuitatum moderatores plurimum in eo genere à ſe ipſis diſſentire, cum ſuis quiſque cupiditatibus felicitatem metiatur: & quorum de ſummo bono diſciplinæ inter ſe conſentiunt,non tamen boni viri ac boni ciuis, nec ſingulorũ eundem quem vniuerſorum finem ſtatuunt.

a Ariſtot. lib. 7. cap. 3. Ethic. Nicomach. & in Polit. lib. 10.

b Ariſtot. in Politicis eundem ſingulorum & ciuitatis finem ſtatuit.

Hinc exsistit tanta legum ac morum, pro cuiusque principis arbitrio ac voluntate, diuersitas. Plerisque sordida hominum vita putatur, si studia necessitate tantum, non etiam voluptatibus & ornatu dirigantur: miserum, inquam, arbitrantur casis fragmine contectis, & angustis tuguriis aut gurgustiis, cœli iniurias arcere. Sed quoniam vir sapiens iusti & iniusti, veri & falsi quodammodo lex est, ac veluti norma quædam inflexibilis; qui autem iustitia cæteris ac sapientia excellere putantur, eandem singulorum ac vniuersorum felicitatem statuunt; nos boni viri ac boni ciuis differentia sublata, summum bonum singulorum æque ac vniuersitatis totius, ea quam diximus pulcerrima suauissimaque sublimium rerum contemplatione metiamur. C Aristoteles enim, popularem opinionem interdum secutus, anceps in summo bono finiendo, nec suorum dogmatum constantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare necesse putat: cum tamen subtilius eo de genere disputaret, summum hominis extremumque bonum in contemplatione collocauit[a]. At M. Varro, superiorem opinionem minuens, humanam felicitatem actione & contemplatione complexus est. cuius hæc ratio videri possit, quod rerum simplicium beatitas simplex est: mistarum vero, quæ duabus ex rebus conflatæ sunt, duplex esse videatur. nam corporis opes, in robore, alacritate, decentique membrorum omnium conformatione: animi bona, id est, eius facultatis quæ corpori cohæret, in cupiditatum erga rationem obsequio versatur: mentis vero ipsius bonum, in intelligendi virtutibus, prudentia inquam, scientia, religione consistit: vt prudentia ad res humanas, scientia ad naturæ inspectionem, religione ad res diuinas præclare vtatur: quarum virtutum prima quidem, boni & mali; secunda, veri & falsi, tertia, pietatis & impietatis discrimen intuetur: &, quid omnino expetendum sit aut declinandum, continent. Porro ex his tribus virtutibus exsistit

[a] lib 10. Ethic & 7. Polit.

exſiſtit vera ſapientia, qua nihil eſt hominum generi præſtantius ab immortali Deo tributum: quia non modo furtis eripi, aut incendio abſumi, aut naufragio abſorberi non poteſt; verumetiam homines cæteris rebus deſtitutos ac deſertos, beare per ſe ipſa poteſt; non tantum ſingulos, ſed etiam vniuerſos. Beatior tamen futura ciuitas eſt, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles, aut quantum ſatis eſt ad ciuium alimenta: eaq; ſit aquarum ac ſpirabilis cœli temperatio, vt ſalubriter viui poſſit: tum etiam materies ad extruendas arces ac domos idoneas niſi regio ſatis ad vim hoſtium, & ad iniurias cœli propulſandas per ſe ipſa tuta ſit ac munita. Hæc primordia ſunt naſcentis Reipublicæ; vt ſcilicet ea parentur, ſine quibus viui nullo modo poſſit: deinde quærantur ea quibus commodius viuitur; vt medicamenta ad morborum curationem; metalla quibus inſtrumenta opificibus, armaque militibus neceſſaria conflari poſſint, non tantum ad repellendos, verumetiam ad vlciſcendos hoſtes ac latrones. Iam vero cum inexplebiles ſint hominum cupiditates, poſteaquam parta ſunt ea quæ neceſſaria, quæque vtilia putantur, delitiis etiam affluere, ac voluptates inanes conſectari libet, vt ſuauius viui iucundiusque poſſit. Et quemadmodum nullam inſtituendorum liberorum curam habemus, priusquam idonea educatione corporis incrementa conſecuti, rationis & orationis capaces videantur: ita quoque de conformandis moribus, deque naturalium ac diuinarum rerum perueſtigatione ciuitates non ante curam habent, quam ea quæ ad ciues alendos ac tuendos neceſſaria ſunt, conquirant: ſed mediocri prudentia contentæ ſunt ad hoſtes propulſandos, & ab iniuria ciues continendos. Is autem qui adeptus eſt omnia quæ ad vitam ſecure ac beate degendam commoda videntur, ſi bene eſt a natura, melius etiam a doctrina informatus, a flagitioſis & conſceleratis hominum cœtibus abhorret, ac bonorum conſortium & amicitiam conſectatur:

deinde cum ab iis perturbationibus, quæ mentem de ſanitate deturbant, ſeſe liberum & vacuum ſenſerit, nec in præmiis caducis ſpem poſuerit rerum ſuarum, certe caſus humanos & inconſtantiam varioſque mores, ætates, conditiones intuetur: alios quidem in ſummo poteſtatis & imperii gradu, alios in extrema calamitate & inopia conſtitutos; tum viciſſitudines, ortus, obitusque rerum publicarum, ſtudioſe contemplatur, & anteceſſiones conſequentibus coniungit. poſt a rebus humanis ad naturæ pulcritudinem conuerſus, ſeipſum in contemplanda ſtirpium, animantium, metallorum varietate oblectat; & vniuſcuiuſque formam, vires, præſtantiam, atque adeo elementorum vices alternas, ac ſingularem in rebus omnibus antipathiam & contagionem, cauſarumque mirabilem ſeriem & conſenſionem, qua primis extrema, media vtriſque, omnia omnibus cohærere videt; & vnde ſingula generata ſint, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid immortale ſit ac ſempiternum: ac paulatim in cœlum veluti pernicibus alis abreptus, clariſſimorum ſiderum ſplendorem, cœleſtiumque corporum vires, ſitus, interualla, curſus inæquales, ac mundi totius partiumque omnium congruentiam & quaſi concentum ſuauiſſimum miratur, incredibilemque voluptatem ex his capit; cum flagrantiſſima cupiditate ac deſiderio cauſarum omnium peruestigandarum, quouſque ad vltimum principium, ac pulcerrimi huius opificii temperatorem Deum perducatur: quo cum peruenerit, cogitationum ſuarum curſum ſiſtit, cum intelligit æternam mentem eſſe infinitæ cuiuſdam naturæ, magnitudinis, poteſtatis, ſapientiæ, quæ nec oratione cuiuſquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi poſſit: laudationibus tamen diuinæ maieſtatis ſplendorem, quantum quidem poteſt, euehit ac prædicat, ſummaque proſequitur veneratione. Talia mente agitantem ſuis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad

bonorum

bonorum omnium extremum. His enim artibus homines pulcerrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarum ſcientiam ac felicitatis humanę ſummam propemodum conſecuti videntur. Si ergo ciuem ita inſtitutum ſapientem ac beatum iudicamus, non qui opum communium ac peruagatarũ copiam, ſed qui præſtantium rerum & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam ſit aſſecutus, quanto Rempublicam beatiorem iudicare debemus talium ciuium multitudine abundantem, etiam ſi auguſtis contenta finibus, ſuperbas aſpernetur opes, ac delitias ampliſſimarum ciuitatum, quæ ſummam felicitatem ſumma voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea ſummum illud hominis ac ciuitatis bonum cõfuſum aut miſtum efficiemus. etſi enim hominis natura duplex eſt, altera quidem mortalis & caduca, altera vero immortalis ac ſempiterna; illud tamen confitendum eſt, in ea parte quæ nobilitate cæteras vincit, id eſt, in mente, ſummum bonum ineſſe. nam ſi verum eſt, vti eſt, corpus hoc oſſibus & carne compactũ & coagmentatum, menti ſeruire, & rationi cupiditatem; quis dubitet felicitatis humanæ ſummam a præſtantiſſima virtute, quam mentis agitationem appellant, totam pendere? tametſi enim Ariſtoteles ex opinione Stoicorum, hominis bonum in virtutis actione poſuiſſet; idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominum vita beatior eſſet, inquit, quam deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, ſed mentis agitatione ſuauiſſima ſolidaque tranquillitate fruuntur. At quum nollet magiſtri Platonis ſectam tueri, & a propoſita ſuſceptaque ſententia diſcedere, turpe putaret; quoniam in actione beatam vitam initio poſuerat, verborum ambiguitate vſus, ſummam felicititatem in mentis actione, quę ipſa nihil aliud eſt quam cõtemplatio, collocauit; ne ſummum bonum rebus omnino inter ſe diſſidentibus, motu inquam & quiete, definiret. Idem tamen cum perſpiceret ſingu-

lorum hominum æque ac vniuersorum vitam perpe-
tuo quodam agitari motu, ac necessariis negotiis impe-
diri, noluit aperte summum illud quod quærimus bo-
num, in sola contemplatione collocare: id quod tamen
necesse est confiteri. Etsi enim actiones quibus homi-
num vita sustentatur, cibum inquam, potum, somnum
capere, tam necessariæ sunt, vt iis diu carere homines nō
possint: nemo tamen adeo rudis est, vt in iis rebus bo-
norum extremum consistere putet. virtutum enim ea-
rum quæ Morales dicuntur, dignitas longe maior est;
propterea quod ab his ad purgandos a perturbatione &
ægritudine animos adiumenta quæruntur, vt purgata
mens clarissima intelligendi luce complectatur. Ex quo
intelligitur morales virtutes ad eas quæ mentis propriæ
sunt, quasi ad finem referri. Felicitas autem summa dici
non potest, cuius est aliud extremum, quæque ad diui-
niora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad ra-
tionem, hæc ad mentem, motus ad quietem, actio ad
contemplationem. Igitur M. Varro, qui hominis bo-
num actione & contemplatione mistum esse putauit,
commodius, opinor, ac melius dixisset, hominū vitam
vtraq; egere; summum tamen extremumq; bonum in
contemplatione versari; quam Academici iucundam,
Hebræi pretiosam mortem appellant; propterea quod
mentem labe terrestri & corporeis vinculis solutam ac
purgatam, in cœlum perducit. Non poterit tamen Res-
publica diu stare, si deseratur ab iis actionibus quæ in
ciuium salute tuenda, in iure dicundo, in alimentorum
cæterarumq; rerum ad vitam necessariarum assidua in-
uectione versantur: perinde vt mens sublimium rerum
contemplatione abrepta, corpus ipsum fame ac siti lan-
guere, aut vigiliarū studio enecari patiatur. Sed quem-
admodum in hoc aspectabili mundo, quem perfectæ &
consummatæ Reipublicæ imaginem appellare possu-
mus, luna velut anima mundi ad solem propius acce-
a dens, deserere videtur regionem hanc spirabilem &
elementarem; postea tamen solis congressu grauida,
vim

vim quandam cœlestem singulis corporibus impertit: sic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligenti soli, quæ mens est vniuersitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illustratur; deinde rursum ad corporis curam relapsus, vires corporeas instaurat. idem tamen si nimium in-
C tentus corpori ac sensuum voluptatibus immersus, mentem deserat, idem illi vsu venit quod lunæ, quæ solis conspectũ fugiens, vmbra terrestri obuoluta, splendorem ac lucem amittit; ex quo quidem luminis deliquio fœda monstra procreantur, totaque rerum natura perturbatur: si tamen a solis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuersa hæc mundi animabilis coagmentatio & cohærentia omnino dissiparetur. Idem nobis de Republica relinquitur iudicandum; cuius finis optimus in iis virtutibus consistit, quæ ad contemplationem feruntur, etiam si publicæ actiones, quæ minus honestæ sunt, antecedant; vt sordium euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præsidia vitæ necessaria iudicantur; quæ virtutibus moralibus longe inferiora ducimus. Virtutum item moraliũ summa ad eas virtutes pertinet, quę contemplatrices dicuntur; quarum præstantissima est quæ circa rem omnium pulcerrimam versatur. Itaque Deus opt. max. cum omnia sapienter, tum illud potissimum quod rebus agendis ac negotiis contrahendis sex omnino dies definiit; diem vero septimum contemplationi & quieti sanctissimæ consecrauit, quem vnum [a] ex omnibus beauit, & cui soli benedixit; vt diem hunc festum hilariter ac iucunde transigamus, & in pulcerrima Dei præpotentis opera, iudicia, iussa intuentes, in eius laudibus acquiescamus. Atque hæc de summo singulorum ac vniuersorum totiusque ciuitatis bono. Quæ cum ita sint, tanto beatior futura est ciuitas, quanto propius aberit ab eo fine quem proponimus & ad intuendum & ad imitandum. Et quemadmodum humanæ felicitatis ac calamitatis gradus in singulis

[a] Gen. cap. 2. Deut. Exod. cap. 20.

hominibus quamplurimos videmus, prout bonorum ac malorum varios fines sibi proposuerunt: ita quoque Respublicæ suos habent quodammodo felicitatis ac miseriarum gradus; quia nec cum perfectis hominibus pleneque sapientibus, nec cum furiosis ac dementibus semper viuitur; sed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonii quidem excelso ac forti animo semperque vincendi cupiditate inflammato fuisse feruntur; [a] iniusti tamē ac toties perfidi, quoties de publicis commodis ageretur; quia ciuium disciplina, leges, mores, instituta non alium finem aut exitum habuere, quam vt ciues tum ad pericula subeunda, tum ad voluptates ac delitias, quæ animorum vim ac robur frangere solent, elatos & inuictos efficerent; sed eatenus tamen vt suarum actionum & cogitationum summam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum vero ciuitas beatior quam Lacedæmoniorum, quod præter animi magnitudinem, iuris quoque ac iustitiæ [b] vim veluti scopum ciues sibi proposuissent. Enitendum nobis est igitur vt quam proxime fieri poterit, ab ea quam summam duximus, singulorum ac vniuersorum ciuium felicitate discedamus. Explicata nobis est prima pars definitionis Reipublicæ; cætera suo quæque ordine ac loco persequamur.

[a] Plato. Plutarch. in Lysandro, Agesilao, Lycurgo.

[b] Cicero in offic. & Dionys. Halicar. lib. 1.

II. *De iure familiari, & quid familiam inter ac Rempublicam intersit.*

FAMILIA, *est plurium sub vnius ac eiusdem patrisfamilias imperium subditorum, earumque rerum quæ ipsius propriæ sunt, recta moderatio.* Secundum definiendæ ciuitatis caput, versatur in familia; quæ ipsa seminarium est ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidem nulla probabili ratione mihi videtur Aristoteles, Xenophontem secutus, a Politicis œconomica, & ciuitatem a familia distraxisse: quod aliter fieri non potest, quam si membra singula ab ipsius corporis vniuersi compage diuellamus: quod quid aliud est quam

fine

ſine vllis ædificiis vrbes conſtruere velle? Certe quidem collegiorum & corporum, atque adeo vniuerſitatis ſcientiam ſeorſum tradere oportuiſſet; cum non ſint familiæ, ſint tamen Reipublicæ partes. At legum latores & iuriſconſultos, quos veluti duces in diſputatione de Republica ſequi debemus, iiſdem legibus ac diſciplinis Reipublicæ corporum & collegiorum æque ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamen aliter atque Ariſtoteles. is enim Oeconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æque ac ciuitatum cõmunis eſt: at Familiæ appellatione, & rectam domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in ſuos complectimur: quæ ab Ariſtotele & Xenophonte prætermiſſa videmus. Quemadmodum igitur familia bene ac prudenter inſtituta, vera eſt ciuitatis ipſius imago; ac domeſticum imperium, ſummæ in Republica poteſtati quodammodo ſimile: ita quoque familiæ regendæ ratio ſingularis quædam eſt Reipublicæ inſtituendæ ac moderandæ diſciplina. Et vt, ſingula membra corporis quamdiu officium non deſerunt ſuum, firma valetudine & explorata ſpe ſalutis fruimur: ita quoque ſi familiæ ſingulæ ſuis quæque officiis contineantur, ciuitas vniuerſa rectam ſeruabit bene viuendi diſciplinam. Sed ſi vir in vxorem iniurius ac contumelioſus ſit; ſi vxor viri partes præripere conetur, neque ſe ei morigeram præbeat; ſi vterque liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco habeat, imperioque duriore premat; ſi liberi parentum, ſerui dominorum iuſſa detrectent: quis non videt nullam in illa domo concordiam, nullam animorum voluntatumque conſociationem, ſed plena omnia rixarum & contentionum fore? Cum igitur ciuitatis inſtituendæ ratio, familiarum recta moderatione veluti ſuis quibuſdam fundamentis innitatur ac fulciatur, primam ac præcipuam familiarum recte inſtituendarum rationem inire oportet. Diximus Rempublicam eſſe legitimam plurium familiarum, & earum rerum quæ illis cõmunes ſunt, cum ſumma poteſtate gubernationem.

9

Plurium appellatio nõ poteſt in familia duorum numero contineri, vt fere ſemper [a]: cum ad collegium conſtituendum tres perſonæ neceſſariæ ſint [b], tres quoq; perſonas præter patrem familiæ neceſſarias in familia definienda ducimus ex ſententia iuriſcõſultorum [c]. Et quoniam familiæ, collegia, cœtus, ciuitateſque omnes ac totum genus hominum interiret, niſi connubiis quaſi quibuſdam ſeminariis cõſeruaretur ac propagaretur: conſequens eſt familiam ſuis omnibus numeris ac partibus ſine matrefamilias perfectam & conſummatam non videri. Ex quo fit vt quinq; perſonis integra familia conſtituatur. Quod ſi tribus perſonis nec paucioribus conſtat collegium, totidemque familia præter patrem ac matremfamiliæ: ſequitur tres familias, nec pauciores, ad ciuitatem conſtituendam neceſſarias eſſe. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, *quindecim perſonis populum conſlari*. Etſi enim paterfamiliæ DCC vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum, & [d] ſexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine ſuſtulit; aut quingentos ſeruos, quot M. Craſſus in cenſum retulit; quia ſub vnius & eiuſdem patrisfamiliæ imperium ſubiungãtur, nec populi, nec ciuitatis appellatione veniant; etiam ſi filios omnes ac ſeruos connubiorum ac commerciorum iure coniungat, quamdiu fuerint ſub eiuſdem imperio ac pøteſtate; quem etiam in cunis adhuc vagientem lex [e] ipſa patrem familiæ appellat. Inde verbum אלף Hebræis pro familia vſitatum, non quia mille perſonis familia definiatur, vt nonnulli putant; ſed a verbo אלף quod principem ac dominum ſignificat. vt familia vniuerſa ab ipſo capite nomen accipiat: rectius opinor quam Græci ab οἴκῳ, aut Latini a famulis. Sed quid prohibet, dicat aliquis, tria collegia ſine familia ciuitatem conſtituere, ſi ſumma imperii poteſtate regantur? Id quidem videri poteſt; non ſit tamen Reſpublica; quia nullum collegium, nullum corpus ſine familia ſtare diu poteſt, ſed breui oportet interire. at [f] iuriſconſulti tradunt

C

a l. vbi. De teſtibus.

b l. Neratius De verb. ſig.

c l. familiæ. eod.

d Iuſtin. lib. 4.

e l. pronuntiatio. De verb. ſig. §. familiæ.

f l. proponebatur de iudic. ff.

dunt populum immortalem esse, ac millesimo post anno eundem fore qui antea fuisset, etiam si vsusfructus Reipublicæ legatus post annum centesimum [a] exstinguatur: ne proprietas inanis sit ac inutilis domino futura; quoniam ciues omnes vnius seculi diuturnitate interimori videantur, licet immortales sint sempiterna quadam sui generis propagatione futuri; non aliter ac nauis illa Thesei, quæ tametsi nouarum tabularum substructione centies immutata fuisset, antiquum nomen retinebat. Vt autem nauis informe lignum sit, sublata carina, quæ pronam, puppim, & costas firma coagmentatione sustinet: ita Respublica sine summa potestate, quæ omnia ciuitatis membra familiasq; singulas in vnũ corpus cogit, consistere nullo modo potest. Et vt nauis, ne a proposita similitudine discedamus, in partes plurimas diuidi potest, aut omnino flammis absumi: sic etiam populus in diuersa loca dissipari, aut penitus, salua vrbe, exscindi: quia nec in personis nec in mœnibus ciuitas subsistit, sed in ciuium omnium cœtu sub eiusdem imperii summa potestate. Vt enim elephas non magis animal dici debet quam formica: sic Ragusia, ciuitatum fere omnium, quæ sunt in Europa, minima, non minus Respublica dici debeat, quam Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hispanorum, quorum imperia iisdem finibus quibus solis cursus, terminantur. & quemadmodum exigua familia angustissimis gurgustiis cõprehensa, eodem familiarum iure censetur, quo quæ superbissimis ac late patentibus ædificiis gloriantur: sic Vlysses, cuius imperium Ithacæ scopulo continebatur, rex eque dicitur ab Homero atq; Agamemnon. recte enim Cassiodorus magnum imperium *magnam Rempublicam* appellat, quam Princeps vnus summo imperio moderatur. Quare si ex tribus familiis vnus pater familiæ cæteris imperet, eique pareatur; aut vnus duorum imperium subire non recuset; aut tres simul ac semel summum ius in trium familiarum subditos exerceant: æque respublica dicetur, ac si multitudine ciues innumerabiles

[a] l. an vsusfructus. de vsusfruct. ff.

complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior sit quam Respublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [a], cum sexdecim liberos vna cum vxoribus ac seruis cum imperio domestico regeret. Igitur fallit Aristoteles [b], qui putat Babylonis vrbem, cuius ambitus quadrata figura tantus erat, vt vix toto triduo [c] pedestri gressu conficeretur, gentem potius dici debere, quam rempublicam; quam ipse decem millibus ciuium definiendam putauit: quasi absurdum esset gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modo eiusdem imperii summa potestate regantur, Rempublicam appellare. Ista ratione ciuitas Romanorum, qua nulla clarior exstitit vnquam, Reipublicę laudem non mereatur: cum suæ originis initio tria tantum, nec plura, ciuiū millia complecteretur; Tiberii vero principatu, quinquies ac decies millies centena millia; ac præterea centum ac decem millia, qui pene toto terrarū orbe dispersi erant, censa fuisse legamus, præter seruos, quorum numerus decuplo maior exstitit. nec tamen eo numero prouinciales Romano imperio subditi, nec item sociæ ciuitates, ac liberi populi continebantur, qui respublicas ab imperio Romano diuisas habuerunt. Est igitur summum imperium quasi Reipublicæ cardo, quo magistratus ac leges innituntur, & cuius vi ac potestate collegia, corpora, familiæ, singuli ciues in vnum veluti corpus coguntur; siue vno sint & eodem conclusi loco, vt Suitensium respublica, sociarum minima; siue plures habeat prouincias, qualis Persarum, quæ ab extremis Indiæ populis vsque ad Hellespontum centum ac viginti septem prouincias habuisse fertur [d]: qualis nunc etiam Æthiopum respublica, cuius quinquaginta sunt prouinciæ; quas Paulus Iouius nulla ratione Regna vocat, cum vnius & eiusdem principis, qui Negus ab illis appellatur, summo imperio ac potestate regantur. Sed præter illud imperium, quod posuimus quasi reipublicæ totius fundamentum, multa sunt præterea ciuibus inter se communia; scilicet forum, fana, porticus, viæ, 11

leges,

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] In Politicis.

[c] Herodot. lib. 5. Ionas cap. 3.

[d] Ester cap. 1. Herodot. Plutarchus in Artaxerxe.

leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines, theatra, mœnia, publica ædificia, pascua communia, agri publici, ærarium; denique præmia, pœnæ, legis actiones, multæque cum multis res rationesque contractæ: hæc, inquam, omnia aut ciuium omnium nexu & mancipio, aut vsu & fructu communia sunt, aut certe publica, aut vtraque simul. Magna etiam illa communitas est, quæ tum ex collegiis & corporibus, tum etiam ex beneficiis vltro & citro datis & acceptis coalescit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Respublica potest, quæ nihil omnino habeat publicum aut commune. Quamquam fieri potest, vt agrorum pars maxima sit communis vniuersorum ciuium, pars vero minima singulorum: vt Agraria lege Romuli totus ager Romanus, qui millia iugerum octodecim capiebat, trifariam [a] diuisus est: prima pars sacris faciendis; secunda necessariis reipublicæ sumtibus; tertia singulis ciuibus cessit: cum autem tria ciuium millia cēsa fuissent, singulis ciuibus duo iugera tributa fuere. Sed vtcumque agri diuidantur, fieri nō potest vt omnia omnium ciuium communia sint; quod Platoni adeo præclarum & optandum videbatur, vt etiam liberos & vxores omnium communes esse cuperet: sic enim fore augurabatur, vt verba illa MEVM & TVVM nunquam inter ciues exaudirentur: quasi omnium quas in republica videmus discordiarum ac ciuilium bellorum occasionem præberent. nec intelligebat bonorum ac rerum omnium communione Rempublicam interire: quia nihil publicum esse potest, vbi nihil sit priuatum: nec regem quemquam futurum, si ciues omnes reges sint: vt neque vllus concentus exaudiatur, si vocum artificiose inter se confusarum diuersitas ac dissimilitudo, quæ harmoniæ suauitatem efficit, ad vnum & eundem sonum reuocetur. Quamquam huiusmodi ciuitas, si tamen hoc nomine appellari potest, omnino repugnat diuinis ac naturæ legibus; quibus nō solum adulteria & incestus, sed etiam rapinæ ac furta tam diserte prohibentur, vt ne aliena quidem per leges

[a] Dionysius Halicarnass. lib. 2.

C

diuinas expetere liceat: quibus legibus perspicuum sit capitalem esse orationem, quæ ad æquationem bonorum pertinet: cum Respublicas diuina procuratione fundatas, & constitutas ob id fuisse videamus, vt suo iure publica ac priuata tenerentur. At illam rerũ omnium pestem ac perturbationem verius quã communitatem, sequitur familiarum[a] omnium interitus, quę in vxorum ac liberorum atq; adeo rerum omnium cõfusione consistere nullo modo possunt. Nec mirum debet videri, si ab hac opinione tam absurda Plato sponte discessit, & eam quam ipse Socrati adscripserat Rempublicam, facile passus est aboleri, vt suam moderate tueretur. Nam qui Massagetas omnia habuisse communia iactant, poculum tamen & gladium quemque suum habuisse fitentur: vestimenta etiam priuata cuiusque fuisse necesse est; alioqui debiliores ab iis spoliati fuissent, qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Respublica est legitima plurium familiarum, & rerum inter se communium cum summa potestate gubernatio: sic Familia est plurium sub vnius ac eiusdem patrisfamilię imperio subditorum, & earum rerum quę ipsius propriæ sunt, recta gubernatio. nam in eo potissimum Reipublicæ ac familiæ discrimen versatur: quod paterfamilias rerum domesticarum ac familię totius potestatem habet; etiam si vnaquæq; domus aliquid in publicum seu vectigalium seu tributi nomine conferre cogatur. Ac fieri potest vt ciues omnes conuictu communi vtantur, collegiorum in modum, qualia fuere Spartiatarum, qui seorsum ab vxoribus & familia cibum sumere ac dormire consueuerant, quindecim aut viginti virorum cœtu coacto. Cretensium vero moribus ciues omnes vtriusq; sexus, vxores inquam, liberi, senes, iuuenes, egentes, diuites, simul epulari consueuerant[b]: sua tamen cuiusq; propria fuere; sed singuli tantum erogabant, quantum vniuersis ad communem conuictum satis esse videretur. commodius illi quidem quam Anabaptistæ, qui nostra ætate in Westualia non modo com-

12

munem

a familiaris res opponitur publicæ. l.7. §. si paciscar de pactis. l.4. de publicis iudic. ff.

b Aristot. in Polit.

munem illum conuictum, ſed etiam nouam bonorum omnium, præter vxorum, quas plures habere licebat, ac veſtium, communionem inuexerant [a]; vt mutuam inter ſe concordiam & amicitiam commodius tuerentur: a qua tamen longiſſime abfuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tantum abſunt ab ea, quam ſe tueri poſſe confidunt, ciuium inter ipſos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos, ac viciſſim liberorum erga parentes pietas, denique proximorum & affinium mutua caritas penitus exſtinguatur, ſublato propinquitatis iure, quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & neceſſitudinem firmius cogitari poteſt. nam quod ames vehementer, tuum ſit oportet & quidem totum tuum: communitas vero per ſe ipſa diſſidiorum ac diſcordiarum parens ab iuriſconſultis merito appellatur [b]. Nec minus fallunt, qui putant rerum communium maiorem quam priuatarum curam fore: cum publica videamus ab omnibus æque deſeri [c]; niſi ex publico rapiant quod in priuatam vtilitatem conuertatur. Denique amoris & amicitiæ natura eſt huiuſmodi, vt in plures diſperſa perinde vim amittat [d]: vt flumina quæ in rivulos diuiſa, nec hoſtes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles eſſe poſſunt. Igitur certa familiæ gubernatio, vxores, liberos, ſeruos, ac priuatas cuiuſque res tum ab aliarum familiarum iure, tum etiam ab eo quod reipublicæ commune, ſeiungit. Quin etiam in omni republica bene conſtituta præcipuam pupillorum, furioſorum ac prodigorum curam magiſtratus gerere videmus; quia [e] reipublicæ intereſt ne priuatorum bona diripiantur. Sæpe quoque legibus acquirendarum ac diſtrahendarum rerum modus & conditio præſcribitur; quia familiarum ac bonorum cuiuſque conſeruatio, cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta videtur. Ac tametſi leges omnium communes ſunt, nihil tamen vetat ſua quædam eſſe familiarum ſtatuta, ſuum ius familiare

C

13

[a] Sleidan.

[b] l. cum pater §. dulciſſimis de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars. C l iure communi. vrbanorum prædiorum. l. ſancimus §. ſin autem. de dona. C. l Lucius §. Cai... de legat. 2. ff.

[c] l. 2 quando & quibus quarta pars.

[d] Plato in Memnone. Plutarch.

[e] l. 1. l. ius dandi, de tutelis. ff.

ac priuatum[a], ab antiquis familiarum principibus instititutum. Exemplum habemus in clarissimo Saxonum gente, quæ plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac plane diuerso, tum ab imperii Germanici legibus, tum etiam a communibus Saxonum institutis. Duces item Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum suæ gentis successione, tum etiam in electoris imperiali munere; quod vicissim ducibus Bauaricis ac Palatinis auorum instituto tribui oportet: quæ iura Bauariæ dux vt renouarentur, ad imperiales Augustæ conuentus rogationem superioribus annis tulit.

Iura quoq; domestica sunt inter Saxonum & Hassorum principes, quæ Cæsares ipsi Carolus IIII. & Sigismundus comprobarunt[b]; quibus inter Austriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautum erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accresceret, vti contigisse videmus. Ac ne longius a nostris discedamus, iura familiaria Lauallæ gentis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate comprobata videmus, legibus municipalibus ac institutis plane contraria. nam eo iure primogenitos vniuersam hæreditatem cernere licet ea conditione, vt pecunia cohæredibus satisfiat, ac Vidi gentile nomen stemmataque pura præ se ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarum gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorum hæreditate omnino arcerentur, quandiu mares quocumque gradu propinqui exstitissent; quasi legem Salicam principibus Allobrogum vsitatam in familias suas deriuarent. Hæc quidem seu familiaria, seu gentilia iura ab auis & proauis illarum gentium ad sui nominis ac familiæ decus perpetua quadam serie tuendum originem traxere; quæ quodammodo ferenda sunt[c] in claris ac illustribus familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, sed res quoque publicas incolumes ab interitu sæpe conseruarunt. quamobrem prudenter imperiali decreto comitiorum, quę Augustæ co- C

acta

a Bartol. in l. omnes populi: de iustitia. ff. Baldus in l. cum omnes. de episcopis. Imola & Cumanus in l. 3. de testamentis. Andre. ad Specul. in titul. de testamentis. §. compendiose. Bald in l. 2. de Constituta pecunia. C. Innocentius in cap. cum accessissent de constitut.

b anno 1370. & 1431. Decius consil. 315.

c Bald. in c. j. §. mulier si de feudo controuersia. per cap. j. de filiis natis ad morganaticam.

acta sunt [a], post diuturnas bellorũ ciuilium clades, gentilia principium iura renouata fuere, sine quibus imperium illis temporibus præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima caussa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico [b] derogari possit. Neque vero iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligantur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaque principes Albretorum ac Lauallæ gentis, inter quas Mommorantia censetur, gentilia proauorum iura rebus iudicatis non ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gentiliave [c] Romanorum institutis probata ferenda sunt; ne pro familiaribus publica deserantur, vt Camillus quærebatur apud Liuium [d]: *An*, inquit, *gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet?* Erat enim lex XII. tabularum his verbis concepta: SACRA PRIVATA PERPETVA PERMANENTO. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint: nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

a anno 1555.

b l. Ius publicum. de pactis. ff.

c Macrobius in Saturnalibus. Cicero.

d Liuius lib. 5.

14

III, De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis.

OMNES hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ, imperandi ac parendi mutuis officiis continentur; cum libertas illa, quam nullis astrictam legibus vnicuiq; natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. omnis autem potestas est publica, vel priuata: publica, aut legibus soluta est, eorum scilicet qui summum imperii ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuum, qui etiam si priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. Priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus

& collegiis, cum vniuersi aut maxima pars omnium cæteris imperat. Poteſtas autem domeſtica quadruplex eſt: mariti ſcilicet aduerſus vxorem, patris in filios, domini erga ſeruos, principis familiæ in famulos mercede conductos. Cum igitur omnis humanæ ſocietatis legitima gubernatio pendeat ab imperandi ac parendi prudentia, de ſingulis imperii partibus, eo, quo propoſuimus, ordine, diſſeramus. *Eſt enim naturalis libertas huiuſmodi, vt animus*[a] *bene à natura informatus imperium alterius, poſt Deum immortalem, reiiciat, præterquam ſui ipſius, id eſt, rectæ rationis, quæ a diuina voluntate per ſe ipſa nunquam aberrat.* Rationis autem in cupiditates imperium naturale omnium maximũ & antiquiſſimum eſt. prius enim quam alteri recte quis imperet, ſibi ipſi imperare condiſcat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obſequium: ita fiet vt habeat quiſque ſuum. atque hæc iuſtitiæ totius ſumma eſt, hæc virtutum omnium prima ac pulcerrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo prouerbium Hebræis contritum; *Initia caritatis a ſeipſo quemque ducere oportere*; id eſt ſub rationis imperium domitas habere cupiditates. Hæc naturalis imperii prima lex eſt, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primam omnium[b] matremfamilias, tum aduerſus eum, qui primus ſe fraterno parricidio contaminauit[c]. Nam imperium illud quod Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor: primum quidem ac præcipuum eſt, rationis in libidinem; alterum, mariti aduerſus vxorem. Eſt enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine veluti maritus: cupiditas autem quaſi fœmina. prius enim quam Deus Euam creaſſet, de Adamo dictum erat, *maſculum & fœminam creatum eſſe*[d]. Quamobrem in ſacris literis Fœmina pro Cupiditate ſæpiſſime vſurpatur, nunquam tamen ſæpius, quam apud Salomonem, qui ſic vixit vt amantiſſimus; ſic ſcripſit, vt omnino capitalis fœminarum hoſtis eſſe videatur; cum tamen omnis illa oratio, tum de materia, tum de cupiditate intelligatur[e]. Sed iſta

Theologis

[a] l. libertas. de ſtatu hominum ff.
[b] Gen. cap. 3.
[c] Gen. cap. 4.
[d] Gen. cap. 1. [illegible]
[e] Rabi Maymon [illegible] lib. 1. [illegible] ane- n.

15 Theologis ac Philosophis disserantur: id vero, quod huius quæstionis proprium est, de imperio mariti aduersus vxorem quale sit, explicandum nobis est. Vxoris appellatione iustam ac legitimam intelligo, nō concubinam, quæ non est in concubini potestate; tametsi Romanis[a] legibus in liberæ mulieris contubernio iustum matrimonium sit, non concubinatus. quæ lex populis omnibus quasi perniciosa displicuit, ac tacito veluti omnium consensu abrogata videtur. Hæc autem potestas in vxorem non complectitur sponsam[b], in quā manus[c] iniicere sponso non licet, quod marito semper licuit, tum ciuili[d], tum Pontificio[e] iure: quod si sponsus in sponsam inuolauerit, ac ei stuprum intulerit, capite puniendus est. [f]Quid igitur si maris ac fœminæ consensione connubium contractum sit ante mutuam vtriusque coniunctionem? id enim iustas nuptias lex[g] appellat: sic tamen statuo non esse partum eiusmodi contractu maritale imperium, nisi maritum vxor secuta fuerit, cum Theologorum ac Pontificum decretis[h], quorum maxima est auctoritas, quoties de iure connubiorum disputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, nisi corporum mutua coniunctione contractæ sint: quod multarum gentium moribus diserte exceptum est, cum de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæsitæ fuerunt, disputatur. Sed post eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem, vxor est in potestate mariti, nisi seruus fuerit, aut filiusfamilias, qui nullum habent in vxores[i] imperiū, ac multo minus in liberos; qui etiam si pater emancipatus sit, in aui potestatem recasuri sint. Id autem rationi consentaneum est, ne plura sint imperia domestica, plures domini, quorum alius imperare velit, alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarū perturbatio sequeretur. Oportet igitur vxorem sui iuris, si filiofamilias nupserit,

C

a l. in liberæ de ritu nuptiar. ff.
b l. 4. de condit. & demonstrat. ff. l. ea quæ. ad municipal. ff.
c cap. de illis. & ibi Hostiensis & Panormitan. de sponsal.
d Bald. & Cune. in l. raptores de episcopis. Cynus in l. 1. q. 2. de rapt. C. Alexand. in l. miles. §. qui iudicati. De re iudicat. l. vlt. de libero homine exhibend. C.
e cap. duo. 33. q. 2. cap. sicut. 7. q. 1.
f l. 1. de cap. virg. C.
g l. nuptias de regul.
h cap. debitum. de bigam. Petr. Lombardus in 4. Sententiar. distin. 30. & 27 q. 2. Barbatias consil. 2. colum. 7. lib. 4. gloss. in cap. ex publico extr. de præsumpt. de conuers. coniugal. Corne. consil. 248. lib. 2. Felin. in cap. tertio loco. de præsumpt.
i toto titul. quibus mod. patr. potest. in Institut.

& in soceri domum commearit, vna cum marito soceri potestatem subire: cæteris rebus suæ libertatis iura tueatur. Ac profectò iniquum videtur, quod legibus Romanis[a] cautum est, nisi filiafamilias emancipata sit a patre, etiam si deserta domo paterna mariti domicilium sequatur, non sit in mariti, sed in patris potestate futura: quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito potestas in vxorem prima ac præcipua est, sed etiam patrifamilias in suos; ac voce diuina[b] iubetur vxor, cæteris omnibus, atq; adeo parentibus posthabitis, sequi maritum; cui etiam vni ius ac potestas lege diuina[c] tribuitur, vt vxoris vota probare possit, aut prohibere. Merito itaq; lex illa Romanorum antiquata est, maxime tamen nostris moribus[d], quibus paterna potestate eximitur filia, quæ marito nupsit. Consimilis ea lex est legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus scribit[e]: alioqui vxor, paterna potestate contemta, mariti sui iussa aspernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarent ea quæ absurda consequuntur, sublata mariti potestate, nisi filia emancipata fuisset. In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legibus conueniunt, marito ab vxore obsequium deberi, nec illius iussa, si modo cum honestate non pugnent, repudiari ab vxore debere. vnum 16 interpretem[f] satis nobilem excipio, qui vxorem mariti legibus solutã esse putauit; sed nec istius opinionis singularis ac tam absurdæ rationẽ attulit vllam, nec auctoritatem: cum lege Romilia[g] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, si vel eam in adulterio deprehendisset, vel partum, vel claues supposuisset, vel vinũ bibisset. Paulatim legis illius seueritas est indulgentia maritali antiquata: adulterii vero pœna proximorũ arbitrio permissa; qui mos etiamnũ Tiberii dominatu renouari cœpit[h], quod marito propter adulteriũ vxorem repudiante, vel etiam adulterii conscio scelus inultum relinqueretur,

a l. 1. §. 1. de liberis agnoscend. ff. l. 1. §. vlt. l. eum qui. §. si nupta de iniuriis. l. 1. fine & sequenti de liberis exhibend. l. 2. §. quod si in patris. l. quoties soluto matrimonio. l. nec inter. l. si vt proponis de donat. inter virum & vxorem. C. l. filium. l. licet de collat. C. l. si vxor & ibi Accurs. Cynus. Bartol. Bald. Salicet. Alberic. de conditionibus insertis. C.

b Gen. cap. 1.

c Numer. 30. Augustin q. 56 cap. 4. num. can. voluit. 33 q. 5.

d Faber in. §. 1. in Instit. de Senatusconsulto Tertul. & § 2. quod cum eo qui in aliena Mãsuetius titulo de Iniuriis. §. item filia. & in titulo de dote. §. item de consuetud.

e In Laconicis.

f Andre. ad Specul. titul. qui filii sint legitimi.

g Dionysius Halicarnass. lib. 2.

h Tacitus lib. 2.

non ſine graui contumelia propinquorum, qui olim Romanis moribus adulteras capite vel exilio damnabant[a]. Actametſi de mariti poteſtatę in vxorem plurimum detractum eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quam habuit ad populum pro lege Oppia, perſpicuum eſt fœminas in perpetua patrum, maritorum, aut proximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliã annos circiter quingentos & quinquaginta: ducenteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus, tutores fœminis ac pupillis dari cõſueuiſſe: at cum nupſiſſent, in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, *in poteſtate*. Quod ſi quis dicat Vlpianum [b] diuiſiſſe diſputationem de iis qui ſunt in poteſtate, ab iis qui ſunt in manu, non propterea ſequitur vxores in poteſtate maritorum non fuiſſe; ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret longe diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorem, domini in ſeruos poteſtatem. Quis enim dubitet manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis, [c] Græcis [d], tum Latinis ac nobiſipſis vulgatum eſt, manum pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius [e] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo *mancipandi*, quod ſeruorum proprium eſt, vtitur: eoquē verbo etiamnum moribus ac legibus noſtris vti cõſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione. Sed vt planum ſit hanc maritorum in vxores poteſtatem omniũ populorum ęque fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id confirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit[f]. Langobardi vero eandem vitæ ac necis poteſtatem in vxores habuere[g] quam veteres Romani, qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur[h]. Ac ne longius egrediamur, quis vmquã populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? *Galli*, inquit Cæſar[i], *in vxores & liberos æque ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſi quidem vel minima ſuſpicione teneantur mari-*

a Florus cap. 46.

b In titulis.

c Gen. 24. Exod. 2. Num. 11.

d Xenophon εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν.

e In verbo Emancipatũ.

f Iuſtin. lib. 32.

g Rotaris & Luitbrandi leges in Legib. Langobard. c. 1. & pen. & vlt. titulo qualiter mulier liber permiſſ.

h anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. velles. de reuocandis donat. C.

i Cæſar lib. 6. belli Gallici.

tos necaſſe, quæſtionibus a proximis torquentur, ac ſine vlla magiſtratuum cognitione damnantur. Nec Romanis [a] tantum, ſed etiam Maſſilienſibus ac Mileſiis vſitatum fuit vxores occidere, ſi vinum bibiſſent, vt Theophraſtus ſcriptum reliquit. Vxoris vero necandæ ius ob adulterii cauſam Græcis omnibus æque ac Romanis commune fuiſſe tradunt Græci [b] ſcriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiam in adulterio deprehenſam vna cum adultero trucidare permiſit, Auguſti rogatione [c] ad populum lata eſt annos amplius ſeptingentos poſt legem Romiliam. eadem tamen lege quibuſdam perſonis idem quod patri licuiſſe [d] in vxores adulteras, leuiſſima [e] pœna maritum obligante, qui adulteros deprehenſos præter perſonas legibus exceptas occidiſſent. Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animaduertendi poteſtatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum eſt: tametſi Theodora Iuſtiniani Auguſti vxor, quæ faſces imperii marito ſane ſtupido ac illiterato principi ademerat, cum omnia beneficia fœminis aduerſus maritos tribueret, eas etiam adulterii pœna liberauit [f], infamiæ notam reliquit. Æquius erat Athenienſium exemplum imitari, qui adulteros, præter infamiam ſacris arcebant. [g] quæ autem infamiæ pœna legibus irrogari poteſt iis, qui famam proſtitutæ pudicitiæ violarunt? quo fit vt crimen illud, quod lege diuina [h] non modo capitale eſt, ſed etiam lapidatione, pœnarum fere omnium acerbiſſima [i], coercebatur, pernitioſis [k] moribus prope inultum ſit. At veteres Ægyptii fœminas narium, mares vero pudendorum amputatione ab adulterio reuocabant, vt ſcribit Diodorus [l]. In cæteris criminibus, quæ morte punienda non veniunt, vxoris caſtigandæ poteſtas maritis omniũ [m] conſenſu tribuitur, dum id modice, aut etiam intra mo-

17

a Dionyſ. lib. 2. Plin. lib. 14. c. 13. Valer. de inſtitut. antiquor. Cicero. De natura deorum lib. 3. & de Republ. lib. 3. Plutarc. in problema. Rom. cap 6. Arnobius lib. 2. aduerſus gentes. Tertull. in apologetico, lib 6. Gellius, lib. 10. cap. 23. & Athenæus in Dipnoſophiſtis.

b lib. 2 Lyſias in orat. de Eratoſthenis cæde.

c l. 1. ad l. Iul. de adult. ff. l. marito. l. patri. eod.

d d l. marito.

e l. ſi adulterium. §. imperatores. cod l. 1. ad l. Corne. de ſic. l. Gracchus. eod. C. l. 3. §. ſi maritus. ad SC. Sillanian.

f authentica hoc iure, de adult. C.

g Demoſthenes contra Neæram.

h Leuit. 20. Daniel. 12. Deutero. 24.

i Rabi Maymo lib. 3. nemore aneboquin.

k Faber in l. 2. quæ ſit longa conſuetud. c Benedi. in cap. Raynutius. in verbo, cuidam. num. 63.

l libro. 1.

m cap. duo 23. q. 4. Accurſ. in l. & ſi §. vlt ad l. Aquil. & in authent. vt liceat matri & auiæ. §. quia vero. Bald. in l. filius. de patria poteſt. C. & in l. nec patronus de operis libert. C. & conſil. 176. Panormitan. in cap. & tranſmiſſa. de reſtitut ſpoliat. Bart. in l. iubemus. de repudiis. C.

dum fiat. At ne mariti legitima poteſtate aduerſus vxores abuterentur, veteribus olim propoſitum erat, de moribus iudicium[a], quod quidem Iuſtiniani lege[b] ſublatum eſt: pecuniaria pœna aduerſus eos decreta, qui repudio cauſam dediſſent; maxime ob adulterium & veneficium. qua lege quodammodo antiquata noſtris moribus integrum eſt vxori ob iniurias graues illatas a marito repudium in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugibus inter ſe permitti debet, contra quam nonnulli putant[c]. at etiam expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter ſe, aut hæredibus alterutrius aduerſus alterum lege[d] prohibetur, propter connubii dignitatem. Iam vero cum maritalis amor omnes omnium amores & amicitias ſuperare debeat, vt certe Artemidorus ſcripſit: ſic etiam odia quæ radices egerunt inter virum & vxorem, omnium maxime implacabilia iudicantur: vt non minus eleganti quam vrbano exemplo docuit Leo Byzantinorum ad Athenienſes legatus; quem cum in concione irriderent ob corporis breuitatem; *Cur*, inquit, *homuncionem ridetis, cuius vxor tam puſilla eſt vt mariti genua vix attingat? nam etſi anguſtiſſimo cubili continemur, nihilominus tamen cum ira exarſimus, vix Byzantii mœnia, quamtumuis ampla ſint, capere vtrunque poſſunt*. actioni quidem de pace, quã apud Athenienſes habuit, inſeruiebat cum odia deponere ſuaderet, quæ inter coniuges placari vix poſſunt, ſi alter alteri mortem intentarit. Cui tamen incommodo prouiſum erat diuina lege quæ de repudiis lata eſt, qua populi omnes Aſiæ vtriuſque & Africæ etiamnum vtuntur; vt ſcilicet repudiandæ vxoris ius integrum daretur, ſi vel minimum ei diſplicuiſſet, iis conditionibus ne ſemel repudiatam ad ſe reuocaret, aliam tamen ducere liceret; qua lege nulla ſanctior eſſe poteſt ſiue ad fœminarum ſuperbiam, ſiue ad maritorum iracundiam coercendam. nam quæ fœmina virorum adeo cupida, niſi meretrix, nupſerit marito, qui ſine iuſta ac probabili cauſa vxorem repudiarit?

[a] Quintil. li. 7. cap. 4. l. 5. de pactis dotal. l. viro & vxori. ſoluto matrim.

[b] l. vlt. de repud. C.

[c] Andre. in addit. ad Spec. titulo de iniur. ex l. 2. rerum amotar. C. l. nõ debet de dolo. l. ſi quis vxor. de furtis. Alexãder. in l. diuortio §. ſi fundum. col. 4. ſolut. matr. Ancharan. conſil. 408.

[d] l. 1 & 2. rerum amotarum. ff. l. aduerſus de crimine expilatæ hæreditat. C.

Quod si cui videatur iniquum, vxorem non aliam ob causam, quam quia displiceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo; nec ab eo iure, quo vtimur, propterea discedã: nihil tamen perniciosius mihi videtur, quam coniugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare posse, quam causa iudicibus probata: nam in eo vertitur existimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriusque; quæ nunquam violaretur si diuortii causam neuter iudici probare cogeretur: quod quidem olim, & his quoque temporibus inter Hebræos fieri solet, vt videmus in Hebræorum [a] pandectis; vbi describitur legitimus actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Parisiensis vxori dedit A.D. III. Kal. Nouemb. anno ab Orbis conditione decimo octauo supra quinquies millesimum [b]. aliud item exemplum exstat in epitome pandectarum Hebraicarum ab iurisconsulto Maymone [c] descriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quibus maritus coram tribus testibus vxorem repudiarat, subiicit hæc verba; *Sine causa repudiatam esse, facta vtrique matrimonii cum aliis contrahendi potestate.* Hac enim legis actione mulier, illæsa existimatione alteri nubere potest. Ac tametsi apud Athenienses repudium mittere non liceret, nisi causa iudicibus probata; ea res tamẽ periculi plena bonis omnibus visa est: quod metuens Alcibiades [d] vxorem apud iudices conquerentem palam abripuit & humeris domum extulit. Æquius Romani veteres, qui nullam omnino repudii causam libello inserebant; ac ne rogatus quidem Paulus Æmilius ab amicis cur coniugem castissimam ac fœcundissimam, & quidem patritii sanguinis sine causa repudiaret, calceum eleganter consutum ostendit; sed qua parte pedem offenderet, præter se scire neminem. quid si causa repudii iudicibus probari possit? an æquum est ad conuictum & societatem omnium, quæ cogitari possunt, arctissimam, adigere coniuges intestinis & capitalibus odiis inter se diffidentes? Non existimo: nam inde adulteria, veneficia, parricidia sequi & magnam partem occultari

[a] Moses Cotsi in cap. בריתות. id est, *abscissionis*. sic enim repudium vocant.

[b] Id est anno Christi 1240.

[c] In cap. בנשים id est *fœminæ*.

[d] Plutarch. in Alcibiade.

C

cultari necesse est: nam ante repudiorum iura, quæ anno post vrbem conditam quingentesimo a Spurio Caruilio originem acceperunt, vnius vxor in veneficio mariti deprehensa, ac parricidii damnata, socias criminis accusauit; ac mutuis deinde accusationibus septuaginta quæ viros enecarant, supplicio affectæ fuerunt: quanto magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibentur? Nam Imperatores tum Græci, tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerent, eum, cuius culpa repudium contractum esset, dotis aut donationis propter nuptias amissione [a] coercebant. Anastasius etiam repudium vtriusque consensu impune fieri permisit [b]: quod ab Iustiniano [c] vel potius a Theodora coniuge abrogatum est. Vtrum magis expediat reipublicæ, satis opinor ex iis, quæ diximus, intelligi potest. Sed quæcunq; fuerit in tanta rerumpublicarum varietate legum vicissitudo, summa tamen omnium consensione vxor maritum reuereri [d], eique obsequi debet; ac maritum ne quidem sine venia magistratus licuit in ius vocare [e]. Sed quemadmodum nihil est non modo ad familiarum, sed

19 etiam ad Rerumpublicarum salutem ac dignitatem maius ac melius quam honesta vxorum erga maritos obsequia tueri, vt Euripides scribit: ita non decet maritos hac potestatis specie ad vxorum contumeliam & seruitutem abuti. quamquam M. Varro seruos verbis potius quam verberibus castigari putat oportere: ac multo magis vxorem, quam lex [f] humana ac diuina *domus sociam* appellat. Nam cum Iupiter apud Homerum [g] Iunonem vxorem increpuisset, nec monitis obsequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad verbera progreditur. Quinetiam Cato, quem mulierum hostem fuisse plerique aiunt, vxorem percutere sine [h] sacrilegio non posse putabat: sed mariti ius ac dignitatem sic tueri solebat, vt facile obsequentem haberet; quod fieri non potest ab iis, quibus non satis est vxorum socios fuisse, nisi etiam obsequẽtes sese præbuerint, vt tandem serui pœne fiant: id quod in Lacedæmonios olim iactari con-

[a] l. consensu de repud. C. l. vlt eod. Bald. in l 1. §. quod scimus de Lat. lib tol. C. Panor. consi. 328 lib. 4. Iaf. & Alex. in l. si ab hostibus. soluto matrimo.

[b] l si constante. de repud.

[c] authent. quod hodie. de repud.

[d] 1. §. quod autem. de rei vxoriæ. C. l. alia §. vbi. soluto matr.

[e] l. generaliter. de in ius vocando. Decius in l vlt. eod. fine C.

[f] l. aduersus de crimine expilat. hæreditat. C.

[g] lib. 1. Iliados.

[h] Plutar. in Catone Censorio.

ſueuerat;[a] quoniam vxores *dominas* appellabant: hoc tamen Romanis in ipſius imperii occaſu contigiſſe videmus, non modo priuatis ſed etiam Imperatoribus [b] ipſis, qui tandem vna cum domeſtico imperio publicum amiſerunt. Quamquam quæ vxores viris imperare concupiuerunt, conſimiles ſunt iis, qui cæcos ducere, quam duces optimos ſequi malunt. At lex diuina ipſaque lingua ſacra, quæ nomina rebus indidit ex vniuſcuiuſque natura, maritum *Bahal*, id eſt *dominum*, appellat: vt intelligatur imperium penes maritum eſſe. Vt autem viri plane intelligant vxoribus dignitate ac ſapientia præſtare oportere, omnium fere populorum ac ſuorum conſenſione ſplendor vxoris a viro velut a Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur [c]: ſi vero fœmina nobilis ignobili nupſerit, partam nobilitatem amittit [d]. fuere tamen ac ſunt his adhuc temporibus nonnulli [e], qui a matribus ſuæ claritatis ac nobilitatis originem ducerent, vt apud Lycios, Delphos, Xanthios, Ilienſes, Cappadoces; ſiue propter patris incerti originem, ſiue propter amiſſam bello nobilitatem; vt in Campania Gallorum ignobiles mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vna cum liberis adipiſcuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnum ac patricii, quos *Nairas* ipſi appellant, vix vnquam ſuos imperii aut bonorum hæredes habent, ſed nobilium [f] fœminarum liberos etiam ſi ſpurii fuerint: tametſi Iuriſconſultorum interpretes id nec moribus, nec inſtitutis fieri poſſe putant [g], propter eam, quam dixi, populorum fere omniũ conſenſionem, vt iam olim Herodotus [h] ipſe ſcriptum reliquit: ac propterea æquiſſimum eſſe, vt vxor conditionem, [i] patriam, [k] familiam, [l] domicilium, [m] originem denique mariti ſequatur. ac tametſi maritus ſit exul

[a] Plutarch. in Laconicis. Ariſt. lib. 2. Politic.
[b] Tranquil. in Claudio. l. vxorem de legat. 3. l. Titia §. qui marito. de annuis legat. l. vlt §. vxorem, de auro. & argento,
[c] l. fœminæ de ſenator. ff. l. cum te. l. vlt, de nup. l. vlt. de Incolis. C. Bartol. Fulg. Caſtrẽſ. in l. vlt. de verb. ſignifi. Guido Pap. conſ. 217. & deciſ. Delph. 196. 349. 379.
[d] Bart. in l. 1. de dignitat. C. Caſtrenſis in d. l. vlt. de verb. ſignifi. Corne. conſil. 55. col. 4. lib. 1. & conſil. 26. lib. 4.
[e] l. 3. ad municip. Plutarch. De claris mulier.
[f] In hiſtoria Indorum.
[g] Platea. Bartol. Angel. in l. exemplo de decurion. C. Bart. Conſi. 57. Benedic. in cap. Reynutius, num. 15. Aretin. & Felin. in cap. ſuper eo. de teſtib.
[h] lib. 3. Bald. in l. vlt. de ſeruis. fugit. C.
[i] l. fœminæ de ſenator.
[k] Accurſ. Bartol. Angel. Platea. in l. ciues, de incolis Cod. Bald. conſil. 139. lib. 5.
[l] l. quicunque. de re militari. Cod. Corne. conſil. 41. col. vlt. lib. 1.
[m] l. cum quædam, de iuriſdic, l. exigere. de Iudic. l. ea quæ l. vlt. ad municipal. ff.

&c extor-

& extorris, eum tamen vxor cõſequi tenetur, vt omnes Iuris vtriuſq; interpretes tradunt[a]. Ita quoque omnium actionũ, quæ vxori conceduntur, maritus arbiter eſt, ac prædiis omnibus vxoris ſuo iure vti frui[b] poteſt; nec iudicio ſiſti debet vxor ſine auctoritate mariti; aut certe ſine venia iudicis, qui auctoritatem præſtet, abſente aut reſpuente marito. quæ certiſſima ſunt argumenta, quibus intelligi facile poteſt marito aduerſus vxorem ius, imperium, poteſtatem, auctoritatem iure diuino & humano conceſſam fuiſſe. ſatis etiam cognitum quatenus quoq; modo vxores debeant obſequia & officia ſua pręſtare maritis. Non dubito in cõtrahendis nuptiis vxores aliquando ſtipulari conſueuiſſe, ne maritorum poteſtati ſubiiciantur; quæ pacta cõuenta, quoniam cum legibus diuinis & humanis, & cum honeſtate omnino pugnãt, ferenda nõ ſunt, nec ſi iureiurãdo ſancita fuerint, ſeruanda; cum nec eo iureiurando quiſquam poſſit obligari[c].

20

a Bald. conſil. 331 col. 2. lib. 1 & conſ. 411. lib. 1. Odofr. in l. 1. de vxori. milit. Cod. Cuneus & Alberic. in l. obſeruare de offic. proconſul. Bal. Rom. Ang. Alex. in l. ſi cum dotem. §. ſi maritus. ſoluto. Innoc. Hoſtienſis, Panor. Anton. Cardin. vterque in cap. de illis de ſponſa & in cap. 1. de coniugiis leprof.

b l. in rebus. de iure dot. C. l. ſi ego. §. dotis. eod.

c l. Iuriſgentium. §. ſi plagii. de pactis. l. generaliter. de verborum obligat. ff.

IV. De patria poteſtate; & an æquum ſit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere.

RECTA diſciplina patris ac liberorum pendet a patria poteſtate, quam vel natura, vel Deus ipſe naturæ parens optimus maximus vnicuique in liberos dedit; vel ipſa lex in eos quos quiſque ſibi adoptant. Poteſtatis verbum commune eſt omnium, quibus imperandi ius eſt ſeu publice ſeu priuatim. *Princeps*, inquit, Seneca, *in ſubditos poteſtatem habet, magiſtratus in priuatos, pater in liberos, magiſter in diſcipulos, imperator in milites, dominus in ſeruos.* Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac poteſtas eſt a natura nemini tributa præterquã patri, quæ vera eſt Dei præpotentis ac maximi rerum omnium parentis imago ac ſimulacrum. Et quidem Plato cum leges, quæ ad Dei cultum pertinent, quibuſdam capitibus complecteretur, præfari ſe dixit de cultu liberorum erga parentes, quibus hoc ſpirabile cœlũm vitamque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare, & honeſtis artibus erudire tenetur;

C

ita liberi, cum per ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac reuereri, eosque alere ac sustentare debent, & modis omnibus sese illis obsequentes præbere; ac si vllum dedecus, vlla infamia in parentibus inesse videatur, eam modis omnibus occultare ac tegere; denique pro tuenda parentum salute suam periculis omnibus opponere. Quæ obligatio est à natura mentibus & animis vniuscuiusque nostrum insita, & quæ partam exsecutionem habet: cuius rei nullum argumẽtum maius esse potest, quam prima lex secundæ tabulæ, quæ sola ex omnibus decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu prosequuntur[a]; tametsi officio nulla merces debetur[b]: eoque minus debetur, quod nullum est in omnibus tum diuinis[c], tum humanis sanctius edictum; nec vlla execratio maior in sacris libris, quam aduersus eum, qui ad male tecta patris[d] pudenda scelerate arrisisset. Neque mirum, si contentiones ac certamina filiorum inter se legimus in sacris literis, pro parentum fausta precatione adipiscenda ac[e] præripienda, vt qui execrationem paternam ipsa morte ducerent acerbiorem. Quid Torquati filius? non sibi[f] necem intulit quod pater illum a se abdicarat? Quid Plato, qui patrum execrationes ac vota iubet attendi: quasi nihil sit, quod a præpotẽte Deo efficacius exaudiatur? Quod si tanta est liberorum erga parentes officiorum obligatio, quibus suppliciis dignos existimare debemus, qui aduersus eos contumaces sunt, ac iniuriosi? Quæ pœnarum acerbitas sufficiat, qui iisdem manus intulerint? nam aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquam legibus supplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legum latoribus excogitari potuerunt: etiam si lege Pompeia[g] supplicium magis nouum ac inusitatum, quam tanto scelere dignum decernatur. Vidimus ætate nostra Turquetum, qui parentem necari iusserat, ardenti forcipe lacerari; deindæ rotæ obligatum trabe ferrea cõtundi; postea viuum adhuc ac spirantem flammis vltricibus absumi: nemo tamen exstitit qui parricidam non

a Exod. 22. Deuteron. 5.
b Deuter. 11. ac 22. l. 1. mandati. ff.
c Ezechiel. 22.
d Genes. 7.
e Genes. 27.
f Valer. Max. lib. 4. c. 8.
g l. 1. ad l. Pompeiam. ff.

21

dam non iudicaret execratione magis quam commiseratione dignum. Et certe laudabilis est illa vox Solonis[a], qui cum leges Atheniensibus scripsisset, rogatus cur nullam in eum, qui parentem necaret, pœnam decreuisset, *respondit neminem adeo detestabilem fore, quem id facturum putaret.* sapienter ille quidem, cum de eo scelere nihil sanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Sed cum execrabile scelus est, nec tamen incognitum, optimus legislator ita de eo sancire debet, vt nec plane digito designari ac doceri, nec obliuione tacita prætermissum esse videatur; sed quibusdam velut cõsimilium criminum appendicibus ac pœnis propositis, consceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullum supplicium in eos decretum est, qui parentes violassent, ac ne in eos quidem qui occidissent; quemadmodũ capitale supplicium lege Seruia propositum est iis, qui parentem verberassent. His enim verbis concepta[b] lex est: SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT; PVER DIVIS SACER ESTO: sed lege diuina tributa parentibus potestas est in filios erga se rebelles lapidibus obruendi; modo id fiat præsente magistratu, cui nulla eius rei cognitio aut iurisdictio datur; quod ideo decretum est, ne pater iracundia percitus, latenter filium occidat: vt quidam in venatione a patre cæsus est, cuius vxori stuprum intulerat; quod cum intellexisset Adrianus[c] Augustus, *Non est hoc*, inquit, *parentis, sed latronis in modum necare:* quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exemplum. Altero capite diuinæ legis cauetur, vt qui parentibus conuicium fecerit, capitali pœna teneatur; eaque non parentibus sed magistratibus ipsis cognitio datur, ne scelus inultum sit. Tanta est enim parentum erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicibus de filiorum capite statuere, si possint, permittant; etiam si ab illis lethalia vulnera accipiant: vt non ita pridem contigit[d] apud nos patrem a filio, quem leuiter castigare vellet, lethale

[a] Cicero pro Roscio Amerino.

[b] Festus Pompeius interpretatur capitale supplicium irrogandum vt lacrymæ vox & clamor meritum dolorem testificentur.

[c] l. diuus ad l. Pompeiam de parricid.

[d] M. D LXV Castilione.

vulnus accipere; pater metuens ne filius a magistratu comprehēsus capite lueret, ad extremum vsq; spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ consuleret. Iudices comprehensum & confitentem pedibus e sublimi trabe aliquandiu pendere graui saxo ad collum alligato, deinde viuum flammis comburi iusserunt. Ac paulo ante in agro Tolosatum mater quædam omnes filii contumelias, verbera, iniurias prius perpeti maluit, quam accusare filium apud iudicem; qui ad extremum re turpissima commotus, quod scilicet filius in matris cibarium ventrem exonerasset, pecunia mulctatum relegauit; qui cum prouocasset ad curiam Tolosatem, iudices inique iudicatum resciderunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorum atrocitatē incusante, & commiserationem iudicum nequicquam implorante. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione; *Quam difficile est*, inquit, *patri membra sua sibi amputare! quæ suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur!* Hæc omnia eo pertinent, vt plane intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernitioso exemplo ademtum, restitui oportere, idque tum diuina, tum naturæ lege omnium antiquissima iubēte, qua Persarum & superioris Asiæ populos, Hebræos, Romanos, Celtas quōdam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium qui sunt ad occasum, communis fuisse dicitur, priusquam Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iam virtutibus, nullus in posterum honestati publicę locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [a] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tātam in filios potestatem habuisse putat. exstat lex [b] diuina, quæ populis omnib. sacrosancta debet esse; exstant Græcorum & Latinorum monumenta, quibus satis intelligitur Hebræos, Celtas & Persas [c] eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [d]. *Galli*, inquit Cæsar, *potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent*. ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ qua-

22

[a] in titul. de patria potest. in Institut.
[b] Deutero. cap. 21.
[c] Arist. in Polit.
[d] l. in suis. de libertis & post.

tuor

tuor ex causis tantum tribueretur; nihilo minus eadem
C lege patri data potestas est liberos necandi nulla conditione aut exceptione subiecta; nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri, quocumq; modo quæsita [a] bona fuissent. eadē potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [b] est. Et quoniam decemuiri legibus ferendis imperiū illud vitæ ac necis in liberos vniuersæ reipublicæ vehementer vtile esse iudicabant, legibus XII. tabul. sanctius ac seuerius confirmarunt, & patri filios vendere permiserūt: quod si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emtoribus manumitterentur, iterum ac tertio venumdari posse voluerunt [c]: quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur [d]. Apud Moscouitas & Tartaros, quos veteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnum parenti licet. Hoc iure patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissime stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cum patres de rostris liberos seditiosas leges promulgantes, deiicerent; vt quidem Cassius filium legem Agrariam ad tuenda populi commoda ferētem de Comitio præcipitem, spectante populo Romano, disturbauit; deinde familiari iudicio damnatum neci dedit, attonitis nequicquā ciuibus; cum & magistratus & viatores patrię potestati obsistere nefas esse ducerēt. Quod satis est argumenti, nō modo sacrā fuisse patriā potestatem, sed etiam patri iure vel iniuria filium occidere contra magistratuum ac populi voluntates licuisse. Nā cum Pomponius tribunuspl. Torquatum corā populo tum variis ex causis accusaret, tum etiam quereretur quod opere rustico filium nimis prægrauaret; filius tribunum
23 adhuc decumbentē ab accusatione patris desistere, sica faucibus supposita, ac iureiurādo exacto, coegit. Tribunus cū in concionē rediisset, ne cū reo Torquato prędaricari crederetur, iusiurādū vi extortū excusauit. Itaq; populus, re intellecta, quęstionē aboleri mādauit. quo certe argumēto satis intelligitur ius patriæ potestatis sanctius

[a] l. placuit de acquirenda hæred.

[b] Gellius lib. 15. cap. 19.

[c] Vlpian. in tit. ad legem duodecim refert.

[d] Historia Indor.

fuiſſe legibus Sacratis, quibus caput illius Ioui ſacrum erat, qui vel ſacroſanctum [a] tribuni corpus tetigiſſet. Sic enim iudicabant imperium illud domeſticum, pietatis, honeſtatis, ac virtutum omnium, quibus Reſpublica florere debet, firmiſſimum eſſe fundamentum. Nec mirum ſi rariſſima illa pietatis erga parentes exempla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ nuſquam alibi leguntur. Vnum quidem protulimus; alterum eiuſmodi eſt, vt eo pictores ad hæc vſque tempora ſuas tabulas exornare ſoleant; ſcilicet pietas filiæ erga patrem capitis damnatum: quem cum inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera ſugenda clam obtuliſſe deprehenſa eſt, & eo loco Pietati templum ad ſempiternam memoriam conſecratum. Quamquam beſtiæ ipſæ rationis expertes pietatem iſtam colunt, ac parentibus ſenio fractis, alimenta præbere deprehenduntur; maxime tamen omnium ciconia, quæ ob inſitam naturæ pietatem *Chaſida* vocatur Hebræis [b], qui pene ſoli nomina rebus naturæ cuiusque congruentibus indiderunt. Ac tametſi pater virtutibus ac potiſſimum Dei metu liberos erudire tenetur; non tamen ſi pater officium deſeruit ſuum, liberi excuſantur. Eſt enim contra officium, quod legislator Solon filium ab educatione parentum excuſauit, ſi nullam ab iis artem didiciſſet. At recta puerorum inſtitutio, qua nihil in Republica vtilius ac melius cogitari poteſt, ab ea, quam dixi, patria poteſtate deriuatur. Nullam enim cognitionem ſuſcipiunt magiſtratus, quod liberi parentum iuſſa contemnunt, quod aſpernantur, quod irrident; neque iudicia conſtituuntur aduerſus filios aleatores, ebrioſos, alienę pudicitię cōſtupratores; & vt ſint iudicia peccatis huiusmodi cōſtituta, nihilominus tamen quia parentes exiſtimationi ac dignitati ſuæ conſuli volunt, filios apud magiſtratum nunquam deferunt, nunquã accuſant. Ita fit, vt liberi ſublato parentũ metu ſæpius eludant magiſtratuum iudicia, quæ fere in ſeruos tantum, & extremæ conditionis homines comparata videmus.

C

a Dionyſ. Halicarnaſſeus lib. 7. & Liuius lib. 3.

b Leuit. 11. Iob cap 38. Græci ab Hebræis accepta vi naturæ ἀντιπελαργεῖν appellant.

At

At fieri nullo modo poteſt, vt male iactis Reipublicæ fundamentis, id eſt, educatione liberorum ac familiarum, quicquam quod firmum ac ſtabile futurum ſit, ſuper exſtruatur. Iam vero contentiones, diſſidia, lites, quæ fratribus inter ipſos intercedere videmus, viuo ac ſpirante patre facile dirimebãtur; quia patriam poteſtatem connubia non minuebãt: ac tametſi filios aliquando pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorum tribui ſolebat; nihilominus paternæ reuerentiæ veſtigia in liberorum animis ac mentibus perpetuo impreſſa exſtabant. Quid eſt igitur quamobrem miremur tot litibus ac iudiciis magiſtratus impediri, quæ iudicia fere ſemper feruntur virum inter & vxorem; parentes ac liberos; fratres ac ſorores: quoniam vxor, liberi, ſerui domeſtica veterum poteſtate ſoluti

24 ſunt. Itaque mirum videri non debet, ſi patria poteſtate ſublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magiſtratuum ac legum metu repullulantibus vndique vitiis, ante imperii occaſum exſtincta fuiſſe videatur. Prima labes & patribus eripiendæ poteſtatis origo a magiſtratuum ambitioſis decretis manauit: nam cum amplificandæ iuriſdictionis cauſa rerum omnium cognitionem iudices ad ſe paulatim pertraherent, imperia domeſtica conquieuerunt: id quod potiſſimum contigit poſt Auguſti Cæſaris occaſum; quo tempore magiſtratus in parricidarum iudiciis conſtituendis fere ſemper occupatos fuiſſe legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca[a]; *Plures*, inquit, *parricidas patris tui principatu condemnari vidimus, quam vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuiſſent*. At nemini dubium eſt in eam rem penitus intuenti, ſi vnus aut alter parricidii accuſatus ſit, decem euadere humana ſupplicia conſueuiſſe; cum parentum ſalus ac vita mille periculis ſubiaceat, niſi metu numinis ac naturæ bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquam videri, ſi Nero matrem bis necari iuſſerit, nec cæſam luxerit. Cauſam Seneca non ſubiecit; quoniam ſcilicet illis tem-

[a] lib. 1. De clementia.

poribus patrem apud iudices filios accusare oportuit[a] contra morem maiorum. Nam Ciceronis ætate Q. Fuluius capitale de filio supplicium sumsit, quod Catilinæ[b] coniuratos secutus esset. Tarius vero Senator de filio parricidii quæstionem habiturus, Augustũ ad se vocauit; qui cum eo venisset, non iudicem se tulit, aut iudicis locum, inquit Seneca, occupauit; sed priuati, vt qui ad consilium alterius venisset. Quinetiã lege Pompeia quę in parricidas lata est, proximi quiq; pœna[c] legis obligantur, prȩter patrem. Vlpiani tamẽ ac Pauli Iurisconsulti ætate patria potestas vitæ ac necis, obliuione quodammodo sepulta iacebat; cum alter[d] filium apud iudices a patre accusandum scribat; alter filios à patre exhæredatos non iure conqueri, cum olim, inquit, illos occidere[e] liceret. Vterq; floruit eadẽ Alexandri Seueri ætate. nulla tamen lex est quæ patri ius vitæ ac necis ademerit, ante Constantini Cæsaris principatum[f]: nec tamẽ lex illa Constantini leges antiquas diserte abrogauit; cum paulo ante Diocletianus[g] rescripsisset, magistratus in iudicio filiorũ patris voluntatẽ sequi oportere. Id autẽ iure ipso cõstat inueterata cõsuetudine legẽ[h] antiquari non posse, nisi cõtraria lege ac singulari derogatione sublata fuerit; sed vim suam retinere, & in vsum reuocari posse; vt plerasq; leges duodecim tabularũ diuturna vetustate antiquatas, noua lege abrogari necesse fuit, id quod factũ est Æbutia rogatione[i]: cuius temporibus vitæ ac necis potestas filios adhuc in officio continebat. Sed cum filii paternum illud iugum paulatim excussissent, Constantini dominatu, illud etiam ab eo extorserunt, vt hæreditatis maternę pater vsumfructũ, ipsi proprietatẽ haberẽt, quã alienare patri nõ liceret[k]. deinde a Thedosio iuniore efflagitarũt vt bonorũ omniũ vndecumq; obuenissent proprietas[l], ad filios pertineret, patri tantum vsufructu relicto: at ne moribus quidẽ nostris talium bonorũ vsusfructus, sed ne vsus quidem relictus est. quo fit vt liberi parentibus egestate afflictis obedire, eisq; inseruire cogantur, aut fame interire.

quin-

a l. inauditũ ad l. Cornel. de sicar.

b Salustius in bello Catilin.

c l. dat. l. Pompeiam. parricid. ff.

d Vlpian. l. inaudita ad l. Cornel. de sicar.

e Paulus l. in suis. de liberis & posthu.

f l. 1. de emendat. propinquor.

g l. si filius de patria pote. Cod.

h l. 2. quæ sit longa consuet. C.

i Gellius lib. 20.

k l. 1. de bonis maternis. C.

l l. cum oportet. de bonis quæ liberis. Cod.

quinetiam Iuſtinianus noluit a patre filios ſine ipſorum conſenſu emãcipari[a] poſſe, id eſt, ſine donatione quam pater filio largiri deberet; cum tamen olim emãcipatio pietatis & officii erga parentes præmium eſſet. Inde turpis illa emãcipationis mercatura inter patres ac liberos, vt quæ pater in præmium emancipationis, puta militiæ coemendæ cauſa filio donaret, id nec cum fratrib. conferre aut cõmunicare[b], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur, niſi idipſum emãcipationis actu legitimo cõprehenſum[c] fuiſſet: quo iure adhuc vtuntur apud nos ii, qui ſanctiones Romanorum pro legibus habent. Quod ſi filius quæſtuoſam artẽ didicerit, aut vberẽ exerceat mercaturã, patri emancipanti donat aliquid legitimæ ſucceſſionis iure, ne de filii præmoriẽtis[d] hæreditate quicquã delibare poſſit, etiam ſi in emãcipando filio caueatur, ne donatio patri ſuperſtiti fraudi ſit, quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius integrum conſequatur; placuit tamen hoc quicquid eſt quod patri donatur, pro legitima donatum cenſeri[e]. Ita fit parentum deterior conditio quam liberorum; qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certe mutuam[f] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Romilia parẽtes ad annum vſq; ſeptimum liberos educare iubentur: ac tametſi vlterius iuriſconſulti progrediuntur, nihilominus tamen vt planum ſit liberis a parentibus alimenta non deberi, nullis vnquam legibus permiſſum eſt liberis actione parentes ad alimẽta conſequenda prouocare, ſed ſupplici rogatione[g] impetrata venia magiſtratus. At etiam patria poteſtate, vel potius patriæ poteſtatis vmbra ſoluti ſunt[h] a Iuſtiniano patricii, conſules, pontifices, monachi. at etiam quibus in prouinciis lege municipali vtimur, etiam patriæ poteſtatis vmbra illa quam diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt; & qui decennium paterna domo

a l. Iubemus. de emancip. C. Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter coll. 7. l. cum in adoptiuis. §. 1. de adopt. Cod

b l. 1. §. nec caſtrenſe, de collatione bonor. l. 1. de caſtrenſi pecul C. l. fori l. aduocati. de aduocatis diuerſor iudicior. C.

c l. ſi quando § generaliter. de inoffi. teſta. C. l. peto. de legat. 2. l. etiam §. ſi debitor de bonis liber. & l. ſi non. de inoffic. teſtam. Cod.

d l. 1. §. ſi parens. ſi quis a parente manumiſſus.

e ſic Bald. in l. illud. de collat. & Iaco. Arena in l. vt liberi eod. C. Oldrad. & Nicolaus de Marſil eod. Iacobus Butrig. in l ſcimus. de inoff. teſta C. Alexand conſil. 241. lib. 2.

f cum relatorum ſit eadẽ ratio l. vlt. de Indicta viduitate C l. vlt. de except. §. 1. de Conſulib.

g l. ſi quis a liberis. §. ſi vel parens, de libertis agnoſc. ff. l. de alimentis. de tranſac. C. Alexand. lib. 6. conſil. 88 poſt principium.

h Accurſ in l. ſi ex cauſa §. Papin. de minor. Bartol. Angel. Alexãd ad Bart. Ludouic. Bolognin. in authent. ingreſſi. Alberic. eod, Alexand, Iaſ. Roman. in l. ſub conditione de liberis & poſth.

abfuerunt. Inde illud ab interpretib. Iurifconfultorum vfurpatum, Francos patriæ poteftati fubditos non [a] effe. quod quidem Accurfii ætate fuiffe, & his quoq; temporibus verum effe conftat; nec aliud reftare quam patris auctoritatem ad obeundos legitimos actus, & prædiorũ gentilium, quæ pater ipfe vendiderit, redemtionem; aut hæreditatis adeundæ, aut mercaturę exercendæ caufa: tum enim iudices rogante patre filios emancipare confueuerunt. Sed fruftra Philippus Valefius rex Francorum Ioannem filium emancipauit [b], vt ei Normaniæ prouinciam dono daret: ac inutiles funt apud nos ob eam caufam factæ emancipationes; cum neq; is, qui donat, neq; is, cui quid dono datur, iuri ciuili Romanorum teneantur. Ad eum modum fpoliatis patria poteftate parentibus, quæfitum eft, & adhuc quæritur a nonnullis, an filius patri vim inferenti obfiftere, aut illatam iniuriam propulfare iure poffit. Nec defuerunt, qui filiũ id iure facere poffe arbitrarentur; quafi nihil interfit vtrum pater, an quiuis alius vim inferat. Quod fi miles qui vitem imperatoris fe iure vel iniuria verberantis confregiffet, capitale meruit fupplicium [c], qua pœna dignus eft qui patri manus intentarit? Quinetiam literis proditum eft a quibufdam [d] parentes Reipublicæ hoftes occidere licere. Ego vero fic ftatuo, non modo id licere nemini, fed ne fcribi quidem fine impietate potuiffe: quia parricidis non folum veniam ifti proponunt, fed etiam licentiam reliquis id audendi tribuunt, eofque vltro ad necem paternam fpecie publicæ vtilitatis inuitant. Nullum enim tantum fcelus a patre admitti poteft, quod fit parricidio vindicandum. Quæ difciplinæ fi fibi confentiant, quam multi parentes Reipublicæ hoftes reperiantur! Qui pater bello ciuili manus filiorum euadere poffit? tunc enim victores victis leges dicere, & quofcunq; collibuit hoftes Reipublicæ iudicare confueuerunt. In reliquis bellorum generibus perduelles etiam iudicantur non modo ii qui hoftib. opem confiliumve dederũt; fed etiam ii qui arma, qui frumenta, qui res ad victum necessa-

[a] Accurf. in tit. de patria poteft. §. vit. de inftitut. Bald. in cap. 1 §. fi dono. de matr. de nouo benefic

[b] anno 1332. Feb. 17.

[c] l. milites. §. fi vitem de re milit. nam vitibus ca debantur milites, inquit Plin.

[d] Bart in l. fi adulterium § liberto de adult. Angel. & Aret in. & Imol. in l. triticum de verborum obligat. Salicet. in l. 1. de iis qui parentes C. ex l. minime de religiofis & fumtibus Panormit confi. 104. lib. 1.

26

neceſſarias vendiderunt: vt Anglorum legibus primo capite maieſtatis ac perduellionis reus eſt, quiſquis hoſti quoquo modo opem tulit. quæ maieſtatis capita non video ab his interpretibus Romani iuris diſtingui. At ex his diſciplinis quæ intimos omnium ſenſus & animos peruaſerunt, id accidit, quod ne poſteritati quidem credibile videbitur, exulem Venetum patris eodem exilio damnati caput amputaſſe, ac Venetias allatum, etiã parricidii crudeliſſimi honores ac præmia Venetorum legibus [a] propoſita; ſcilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis ademta popoſciſſe, & obtinuiſſe.

[a] in ſtatutis Venetorum, & edicto Mediolani 1564.

C At forſitan præſtaret vrbem Venetorum aquarum voragine prius abſorberi, quam tanti ſceleris immanitati præmia dediſſe. Henricus II. rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excuſationes, quanquam minus legitimas, quod ſecuritatem publicam ſuis legatis dare noluiſſet, atque in eo ipſo gentium iura violari confitebatur; ſed naturæ iura excuſabat, ſeque quo minus id faceret, a patre Ferdinando prohiberi. Quod ſi iura gentium violari æquius eſt, quam patri prohibenti non parere, quæ paterni parricidii excuſatio iuſta quæri poteſt? Sic igitur ſtatuo, iuſtam cauſam nullam eſſe, qua parentibus vim liceat intentare. Ac tametſi parricidium illud turpe, turpius etiam parricidii præmium ſit; omnium tamen turpiſſimum eſt, quod his propoſitis præmiis paternæ cædis, nec fratres a cæde fraterna, nec proximi inter ſe a mutuis parricidiis tuti eſſe potuerunt. Et certe Sampetra Corſicus noſtra ætate a conſobrino, cui propinquitatis iure coniunctiſſimus erat, cæſus eſt, eique decem aureorum millia quæ tributim ſenatus populuſque Genuenſis imperari iuſſerat, dono data fuere. Quanto melius Cicero, qui quæſtiones illas ab Antiocho & Antipatro diſceptatas, reticentia quadam quaſi lubricum ac præcipitem locum tranſilire, quã attingere tutius eſſe putauit? Quamquam lex ipſa Romanorum vllum præmium exulibus latronum necandorum cauſa dari vetuit [b]: tametſi Adrianus

[b] l. non omnes de re milit.

Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscendum putauit. Hæc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriam potestatem diuina lege metiri oportere; seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamen ex incestu concepti non sunt, a quibus diuinæ & humanæ leges semper [a] abhorruerunt. Quod si quis obiiciat periculum esse ne furiosus aut prodigus filiorum bonis ac vita patriæ potestatis specie abutantur, huic respondendum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in se ipsos non habent, adimi consuesse. Si vero pater sapit, aut si furore non torquetur, nunquam sine causa filium necabit, cum ne merentem quidem castigare velit. Tantus est enim parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecore moliri, sed iuste ac vtiliter consilia pro liberis capere censeantur [b]. Itaq; fraus omnis in negotiis liberorum semper a parentum voluntate abesse iudicatur [c]. Quinetiam iura omnia diuina & humana violare non dubitant, vt liberos opibus & honoribus cumulare possint. Ac propterea pater lege [d] Pompeia de Parricidiis non comprehenditur; quia legislator satis prospexit iniuste quicquam aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necandi potestatem omnibus ademit [e]: quæ certissima sunt minimeque dubia argumenta, quibus intellitur vitæ ac necis potestate parentes abuti non posse; nec si possint, velle tamen. Atqui, dicet aliquis, fuere nonnulli, qui ad filii necem iniustam abuterentur; nullum eius rei exemplum afferunt: demus tamen exstitisse non neminem; an propterea bonus legislator legis optimæ rogationem deserat, si quis quid contra legem aliquando peccaturus est? Contritum est illud in iure; *Quarum rerum rarior est euentus, eãrum nullam legumlatoribus curam esse oportere* [f]. An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum, quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter

27

[a] l. humilem. & authent. ex complexu. de incestis. C. Bart. in l. suggestio. de verbor signific. C. Alexan. consil. 60. lib. 2. Guid. Pap. quæst. Delph. 80 Afflic. decis. 165. Bart. in l. si vt proponis de dignitat. C.

[b] l. cum furiosus. de curat furios. C. l. vlt. famil. ercisc. C.

[c] l. si tutor. de interdicto matri. C. l. si vero §. pen. de adopt. l. non solum. §. de vno. de ritu nupt.

[d] l. 1. ad l. Pompeiam.

[e] l. marito. ad l. Iul. de adul.

[f] l. 3. l. 4. & 5. de legib.

denter Cato[a] maior disserebat. Quamquam fieri nullo modo potest, vt tantus parentum erga filios amor, cum tanta crudelitate, id est, iniusta liberorum cæde coniugari possit. An tormentum parenti grauius vllum est, quam filium iure vel iniuria occidisse! Nostra quidem ætate, cum in Andium agro pater filium castigare cupiens, quem fugientem consequi non poterat, terræ gleba duriore in caput temere adacta nemine conscio necauisset, laqueo sibi gulam doloris impatientia fregit. Quæ cum satis intelligerent antiqui legumlatores apud Ægyptios, in eum, qui sine iusta causa filium necauisset, non aliam pœnam decreuerunt, quam vt cum filii cadauere triduũ concluderetur[b]. sapienter illi quidem, cum propter filii cędem parentibus vitam, quibus filius suam deberet, eripi nefas esse iudicarent. Sed ne patria potestas reipublicæ obesset, eadem solutus[c] erat filius, in iis quæ ad Rempublicam pertinerent: quod Fabius Gurges satis in consulatu suo comprobauit, cum parentem priuatum ad se venientem ex equo descendere iussit; pater iussa consulis exsecutus, *Perge*, inquit, *fili, ista, virtute consularem dignitatem tueri*. At pater, inquies, contra Rempublicam patria potestate confisus aliquid molietur: sit ita: pleriq; tamen filios Reipublicæ causa occiderunt, vt Brutus primum graui certe exemplo; deinde L. Torquatus, qui filium de hoste cæso triumphare, deinde securi percuti mandauit, quod cõtra iussum imperatoris contraque ius militare[d] dimicasset. Quod ad

28 filiorum exhæredationes attinet, legibus prouisum[e] est ne pater alios iuste ditare, alios sine causa exhæredare posset, propositis exhæredationũ legitimarum caussis. Quamquam laudabilior est mos antiquus Romanorũ, qui nullam actionẽ aduersus patris testamentũ filio dari permiserunt, sed inofficiosi tantum querelam[f], vt nihil a filio contra patris dignitatem ac voluntatem tentaretur; sed id totum religioni, officio, æquitati magistratuũ relinqui placuit. Sed cum prætores, qui hæredem facere neminem poterant, bonorum[g] possessionem suis

[a] apud Liuiũ lib 35. in orat. pro lege Oppia.

[b] Diodorus.

[c] l. ille a quo. §. vlt. ad Trebell. ff.

[d] l. 3. de re milit.

[e] Nouell. vt cum de appellat. §. causas.

[f] toto titul. de inoffic. ff.

[g] l. 1. de bonor. possess.

decretis darent, cuius possessionis eadem prope vis erat atque hæreditatis ipsius sententia decretæ; cum item legitima filiorum definita magistratus obligassent, parentes paulatim a liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt; vt Philippus rex Macedonum liberis obiecit, quod se viuo ac spirante hæreditatem suam creuissent. quæ certe res Ephorum quendam Lacedęmoniorum impulit, vt legem Testamentariam ferret[a], qua quidem sua bona legare vti vellet, cuique ius esset, cum antea testandi libertas antiquis moribus esset ademta: cum diceret, exhæredationis metu filiorum erga parentes superbiam & contemtum coerceri oportere. Ac si quis præstabilius esse ducat hæreditates legibus quam testamentis deferri, non repugnabo; cum id lege diuina cautum[b] sit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blanditiis potius, quam officiis præripiendo fraterna mutuaq; caritate seipsos spoliarent. sed cur non eadem lege[c] diuina, quæ vitæ ius ac necis in filios parenti tribuit, vtimur? Diximus imperium illud vitæ ac necis parentes in eos, quos adoptarent, perinde habuisse, atque in eos, quos iusto connubio quęsiissent; ac tametsi adoptionum iura Iustiniani nouis legibus prope antiquata fuissent, nemo tamē ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum fere omnium tam commune fuerit, vt in vsum reuocari mereatur. Iacobum enim legimus Ephraimum ac Manassem nepotes viuo patre adoptauisse[d], & agri partem, quem armorum iure quæsierat, dono dedisse. Quod antea Ægyptiis quoq; in vsu fuisse planum est ex ipso Mose, quem Regis filia pro suo adoptauit[e]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, sed eos etiam hæredes habere[f], si patri naturales ac iusto connubio quæsiti liberi nulli exstarent. Quamquam Ægeus Atheniensium rex Theseum ex concubina quæsitum adoptauit[g], ac regni hæredem reliquit. Inde lex[h] Atheniensibus lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptarent, & in censum referrent, vt eodem iure parentibus succederent ac si iusto

a Plutarch. in Lycurgo.
b Numer. cap. 23.
c Deut. cap. 21.
d Gen. cap. vlt.
e Exod. c. 1.
f Isocrates in Æginetico.
g Plutarch in Theseo.
h Demosthenes contra Bœorum, Spudiam, Phænippum Leocharem.

C

ſi iuſto matrimonio quæſiti fuiſſent: quia illegitimum filium definiebant[a],qui ex ciue ac peregrina conceptus eſſet, etiam ſi peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxiſſent: quamquam prioribus ſeculis nullum fere diſcrimen erat inter eos qui ab vxoribus,& qui ab ancillis ſuſciperentur. Nam Iacobus Iſraelitas vtroſque,& ab vxoribus & ab ancillis ſuſceptos,eodem habuit loco: tametſi Sara ex ancilla ſuſceptum, ne legitimam hæreditatem cerneret,paterna domo abegiſſet. Quinetiam Diodorus[b] auctor eſt ex ancilla conceptos iiſdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti conſueuiſſe, perinde ac iuſtis nuptiis ſuſceptos: plures enim vxores habere licebat,Perſarum & omnium Aſiæ populorum[c] moribus & inſtitutis; *ac pene ſoli Germani ex omnibus Barbaris*,inquit Tacitus[d], *ſingulas vxores ducebant*. At Romani filios naturales tantum non alio iure[e] habuerunt quam peregrinos; nec illos adoptare,vt Athenienſes; nec quicquam teſtamento legare cogebantur; ac ne vllam quidem in eos poteſtatem habebant[f]. Theodoſii tamen & Arcadii principatus[g] temperata fuit legum ſeueritas: ac deinde Zenonis lege[h] obtinuit, vt naturales liberi conſequentibus cum matre nuptiis iuſti ac legitimi haberentur. Anaſtaſius quoq; ſanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierét; ſed Iuſtinus primum, deinde etiam Iuſtinianus legem Anaſtaſiam abrogarũt, vt iuſtæ vxores,iuſti liberi,iuſtæ nuptiæ colerentur, neve gentiles hæreditates & iura ſucceſſoria naturalium liberorum adoptionibus cõturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, ſi liberi iuſto connubio ſuſcepti nulli exſtarent. Et quoniam vitæ ac necis poteſtas eadem[i] erat in adoptiuos quæ fuiſſet in naturales ac legitimos; propterea non licuit fœminis ante legem Diocletianam[k] liberos adoptare, cum ipſæ in perpetua patris, aut mariti, aut propinquorum poteſtate[l] eſſent. fallit enim Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuiſſe tradit, quod illis in comitio conſiſtere nõ liceret: nam adoptio ſine comitiis fiebat.

29

a ſic definit Plutarch. in Themiſtocle & Pericle.
b lib.1.cap.3.
c Herodot. lib.3. Iuſtin. lib.4. Tertull. lib. ad vxorem.
d in lib. De morib. German.
e ſcribit Iuſtin. in nouell. 89.
f l.1. De natur. lib. C.
g l.2. & 3. eod.
h l.4 de natur. lib. C.
i Gell. lib. 15. cap. 19.
k l. mulierem de adopt. C.
l Liuius in oratione Catonis pro lege Oppia.

Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus [a] orator scribit. Cum igitur Romanorum moribus ac institutis adoptionũ iura nobilitata fuissent, longe late propagatis imperii finibus, cæteri quoq; populi certatim adoptiones coluerunt, Gothi, inquã, Germani, Franci, Salii, vt quidem videre est in legibus Ripuariorum, vbi verbum ADFATINIRE, pro *adoptare* vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur; quod a Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtrique ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes [b]. Sic enim Cassiodorus scribit regem Herulorũ a Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Francorum filium a Luitbrando rege Langobardorum [c] capillis resectis adoptatum, tametsi legitimo connubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarum, etiamsi legitimam de se prolem videret, nihilominus Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratribus ad regni spem vocauit; cum tamen adoptionum prima potissimaque causa esset, vt cui liberos, aut certe mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nam Scipio Africanus cum liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilii filium, qui Africanus iunior dictus est, adoptauit; eumque non modo nominis, sed etiam bonorum hæredem reliquit. & ita quoque Cæsar dictator, cum præter Iuliam, quæ Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quatuor suscepisset, sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrante hæredem testaméto reliquit. Hic rursus, cum liberos præter Iuliam, quam ipse Vomicam suæ gentis appellabat, nullos genuisset, Caium & Lucium sororis filios emptores per æs & libram a patre Agrippa, domi: deinde iis sine prole sublatis Tiberium adoptauit; Tiberius Caligulam, Claudius Neronem, Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus [d] est; vt etiam Aurelianus [e] Augustus: quomodo Iustinianus Chosroen regem Persarum adoptare, si Chosroes pateretur: sed ille respuit, quod

a μητρὸς ὀδεὶς ἐστιν εἰσποίητος.

b l. vlt. de adult. C. §. sed eam institut. de hæredit. quæ ab iur. l. si te parens de suis & legit. C. l. pœnæ. §. & si quidem de adopt. C. l. in arrogato. §. vlt. de adopt. l. certam de iniusto rupto. l. 1. §. suos de suis & legit & §. intestatorũ. de hæreditatibus quæ ab intest. in institut.

c Paulus Diaconus lib. 6. De gestis Longobardor.

d Tranquill. in Galba.

e Vopiscus in Aureliano.

quod arbitraretur iter ad imperiũ iſta ratione ſibi præcluſum [a] iri: falſo id quidem. Nam Traianus Auguſtus Neruæ, Adrianus Traiani, Antoninus Pius Adriani arrogatione, imperii Romani principatum adepti ſunt. Sapienter Adrianus, qui non modo Antoninum Pium adoptauit, ſed etiam effecit vt Pius Philoſophum, principum decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperium deſereretur: at cum hic Commodum ad imperii dedecus natum ſuſcepiſſet, alium qui dignus eſſet imperio ſibi adoptare decreuerat, niſi ab amicis reuocaretur: quia nemo fere filios, ſi legitimos iuſto connubio ſuſtuliſſet, adoptare ſolebat. Itaque Claudius male audiuit, quod Agrippinæ illecebris adductus Neronem adoptaſſet, cum tamen liberos vtriuſq; ſexus connubio legitimo quæſitos haberet. Sed peregrina omittamus, ac domeſticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater, adoptatus eſt a Ioanna, quæ ab impudicitia contumelioſe *Lupa* dicebatur, eiq; regnum Neapoleos adoptionis [b] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonſo Aragonum rege, quem prius auctoritate Pontificis maximi adoptarat. Poſt etiam Ludouici nepos a Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ a Margarita Wolmara Daniæ, Sueciæ ac Noruegiæ regina adoptatur [c]: nec ita multo poſt Henricus v. Rex Anglorum non quidem a Carolo vi. rege Francorum, qui tum furore torquebatur, ſed ab eius vxore, quæ filium Carolum vii, rerum geſtarum gloria clarum, publico iudicio damnari, & indignum imperio iudicari paſſa eſt. Iuſtinianus Auguſtus, vt huic morbo medicinam ſalutarẽ afferret, ad filios adoptiuos parentum naturalium ac legitimorum hæreditatem detulit; propterea quod ſæpiſſime is, qui filium adoptaret, leuiſſima de cauſa eundem repudiaret; quo fiebat vt idem parentis vtriuſque hæreditate careret. inique tamen iura patriæ poteſtatis ademit, cum nihil aliud adoptanti patri relinqueretur. Præſtaret adoptiones iis phibere, qui naturales ac legitimos filios ſuſcepiſſent; aut ſi

[a] Procopius.

[b] Anton. Floren. chron. tit. 22.

[c] anno 1408. Æneas Siluius in Europa, cap. 33.

orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturalium iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuiq; licet, nullum tamen proximis, aut iis qui ad legitimas hæreditates veniunt, præiudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus [a] sit. Adoptionibus autem fraudes legibus fieri, questus est olim Scipio Africanus maior in oratione [b], quam habuit ad populum de censura: vt etiã post leges Papias Poppæas, quibus quidem plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos procreassent: sed qui liberis orbi erant, fraudes legibus faciebant. quos enim adoptarãt [c], ad breue tempus emancipabant, vt Claudius trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandum curauit [d], vt eiurata nobilitate plebis tribunus fieret: adepto tribunatu mox emãcipatus est a patre adoptiuo. Qua re intellecta senatus, decreuit [e] ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neve magistratus & honores quisquam liberorum, quos adoptaret, specie consequi [f] posset; nec substitutio [g] prohiberi; nec legatorum aut stipulationum conditionibus, quæ in spem liberorum [h] conceptæ fuissent, locum fore: nec propter liberos adoptiuos donationes irritas esse, quæ naturalium ac legitimorum filiorum procreatione [i] iure ipso reuocarentur; nec mariũ adoptione fœminas ab hæreditatibus summoueri [k], quę legibus per masculam prolem excludi solent; nec filii verbum [l] legibus aut testamentis, aliisque legitimis actis additum ad eos, quos adoptamus, extendi: quibus fraudibus occurrere necesse est, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum pietate, deq; patria potestate, quæ secunda familiæ pars est.

31

a Mansuet. tit. de probat. vers. item & si defunctus. Benedict. in cap. Reynutius in verbo, & vxorem num 758. & 760. Faber in §. 1. de adopt. in institut.
b Agellus lib. 5. cap. 19.
c Tacit lib. 1.
d Cicero Pro domo.
e Tacit. lib. 1. l. nec ei. de adopt.
f l. 2 §. adoptiui. de vacat. munerũ. & §. 1. in institut. de excusat.
g l. fideicommissum de condit. & dem.
h l si ita quis. § si quis. de legat. 2.
i Castrensis in l. 2. si in fraudem patroni. C. & consil. 433. lib. 1.
k Bald. cons. 24. lib. 1. & 202. lib. 4.
l l vlt. de iis qui veniam. ætatis. C l. fideicommissum. de condit. & demon l. adoptiones de adoption ff.

V. *De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in republica bene constituta.*

TERTIA regendæ familiæ pars est in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quibus sese addixerunt,

dixerunt, officiis verſatur. & quoniam magnus ſemper in familiis ſeruorũ ac famulorum numerus exſtitit, vel quod nulla maior opum cogendarũ ratio fuerit, quam in ſeruis ac famulis, ſeruorum ac famulorum multitudinem, non immerito familiam veteres appellarunt[a]. Nam vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga ſeruos eſſe debet, maiores ſcribit *familiæ caput* patremfamilias, non *dominum* appellaſſe. Et quoniam pene totus terrarum orbis multitudine ſeruorum abundat, exceptis quibuſdam Europæ regionibus, diſſerendum nobis eſt de poteſtate dominica, deque vtilitatibus & incommodis quæ ad Rempublicam, ſi ſeruitia reuocentur, manare poſſint: quæ ſane quæſtio magnum habet non modo ad omnes familias ac ſocietates, ſed etiam ad Reſpublicas, pondus ac momentum. Seruorum autem quinq; ſunt genera: vnum eorum, qui natura ſerui dicuntur, ex ancilla concepti; alterum eorum, qui capti ſunt ab hoſtibus, qui antiquo iure belli ſerui fiebant; tertium eſt eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui ſerui pœnæ appellantur; quartum eorum, qui ſeipſos in ſeruitutem ſponte dediderunt, ac potiſſimum ii, qui ſuæ libertatis pretium acceperunt; extremum eſt eorum, qui a piratis aut a latronibus venditi, bona fide ab emtoribus poſſidentur.

[a] l. pronuntiatio de verbor. sign. & toto titulo ff. familiæ furtum. l. ſi quis id quod de iuriſdict. l. verbis legis. de verbor. ſign.

Diximus antea libertatem a latronibus minui non poſſe[b]: ita ne ab emtoribus quidem, qui liberum caput a latrone ſcientes ac prudentes emerunt; aut qui alea libertatem alienam ſibi mancipauerunt, vt quondam apud Germanos[c] fieri ſolebat. Quod ad hoſtes attinet, iuſta fuit olim ſeruitus, & quidem omnium fere populorum conſenſione, præterquam Hebræorum inter ipſos, niſi ſe ſponte liber homo in perpetuam ſeruitutem alteri dedidiſſet: atque etiam Græcorum inter ſe, apud quos iure belli quaſi pacto conuento Græcos captiuos auri libra redimere fas erat; barbaros vero in ſeruitutem abducere[d]. Eadem fere lata lex eſt apud Polonos Sarmatiæ populos, vt captiui iure belli ſerui fierent

[b] l. 1. de legat. 3. l. eius qui a latronibus de teſtam. manumiſſ.

[c] Tacit. in lib. de morib. German.

[d] Ariſtot. lib. 5. Ethic. Nicom.

eorum, a quibus capti eſſent, niſi rex Poloniæ auri dra- 32
chmam in ſingula capita pendere mallet. Sed qui pre-
tium libertatis alterius ſoluit, tantiſper captiuum, non
tamen vt ſeruum, retinere ſuo iure poteſt, quoad pre-
tium ſolutum receperit, licet ſuum tantiſper quodam-
modo dicere poſſit, lege antiquiſſima Græcorum [a], quę
ab his ad Romanos [b], inde ad omnes populos permana-
uit. Debitores autem etſi legibus duodecim liceret in
membra creditoribus diuidere pro debiti cuiuſq; mo-
do, ſi ſoluendo non eſſent; non tamen vni creditori li-
cebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adi-
mere, nec vitã poterat: erat enim libertas vita certior.
Quis enim excelſo animo ac forti mortem oppetere nõ
malit, quã turpiter ſeruire? Itaq; lex illa duodecim, quæ
liberum caput creditori addicebat, rogatione Pætilia
tribunitia ſublata eſt; ac vetitum ne deinceps hominem
liberum ob æs alienum creditoribus adiudicare, neve in
membra diſtrahere fas eſſet: quæ lex annos amplius ſe-
ptingentos inuiolabilis exſtitit vſq; ad Diocletiani æta-
tem, qui legem Pætiliam ſubiecta capitali [c] pœna reno-
uari iuſſit. Atq; hæc quidem ſeruorum genera nihil fe-
re cõmune habent cum iis, qui vel mercede vel etiã ſine
mercede ſeruiles operas præſtãt: qui nullum ſuæ liber-
tati præiudicium facere poſſunt, ſiue pactis conuentis
id fiat; ſiue legatum, ſeruili conditione ſubiecta, recepe-
rint. At ne ſeruo quidem cum manumittitur lex vlla dici
poteſt [d], quæ libertati ſuæ præiudicet: nec aliud patro-
no ſeruus polliceri, quam operas quas [e] libertus quiſque C
præſtare conſueuit. Itaq; conuentiones illas, quibus li-
beri homines adiecta pœna, pollicentur ſeruiles operas,
Gallia iam pridem reiecit; Britannia probat; quæ adhuc
veteris illius ſeruitutis vmbram præ ſe ferunt; ſeruitu-
tem tamen nullam habent, etiam ſi eiuſmodi ſerui apud
magiſtratus, decurſo temporis ſpatio, qui ſeruiles ope-
ras debent, emancipari, ac pileorum iura conſequi di-
cantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo
ſerui emancipati abraſa capita contegebant, quouſque
capilli

[a] Dionyſ. Halic. lib. 3. νόμοι κελεύουσι τοῦ λυσαμένου ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ λύτρα. Demoſthenes contra Lacritum. Varro in verbo clarigare.

[b] l. nam & Seruius de negot. geſtis l. qui teſtamento de teſtam. l. pater de captiuis. l. ſenatus. §. vlt. de egat. l. in bello §. ſi qui ſeruum. de captiuis.

[c] l. ob æs alienum de actio. C.

[d] l. Mæuius de condit. & demonſtrat.

[e] l. 1. §. quæ onerandæ. quarũ rerum actio non datur.

capilli concreſcerent. nam Brutus occiſo Cæſare [a] numiſma percuti iuſſit ſub pilei figura, quaſi populum Roman. emancipaſſet: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit[a]: vt rex ipſe Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romam venit, ac Senatui populoq; Rom. libertatem acceptam tulit. At liberi homines, qui ſponte nobis inſeruiunt, tametſi ſerui non ſint, ſed omnes actus legitimos per ſeſe obire poſſint; differunt tamen ab iis, quos mercede ad operas extra familiã conduximus, in quos nullum omnino imperium habemus; a nobis tamen coerceri poſſunt, dum id modice fiat. Etenim domeſtici famuli patremfamilias reuereri debent, eiuſq; mandatis ac iuſſis obſequi, & omnia honeſta officia præſtare; de quibus officiis, quod mutua ſunt potentiorũ ac tenuium inter ipſos, quodq; ad moralem diſciplinam pertinent, non eſt, opinor, nobis hoc loco diſſerendum. Sed quantum ad ſeruos attinet, duæ quæſtiones, ad ciuilem ſcientiam latiſſime patentes, explicandæ nobis ſunt. Vna quidem, An ſeruitus naturalis ſit, & vtilis Reipublicæ futura; altera, quæ qualiſq; eſſe debeat dominorum in ſeruos poteſtas. Ariſtoteli [c] qui-

33 dem ſeruitus naturæ congruere viſa eſt. *Videmus*, inquit, *alios quidem ad imperium, alios ad obſequium eſſe natos.* At Iuriſconſulti, qui ciuilem ſcientiam non Philoſophorum decretis, ſed populari captu ac ſenſu metiuntur, ſeruitutem natura penitus alienam eſſe tradunt [d], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant; & ea, quæ ſiue in legibus, ſiue in teſtamentis, ſiue in pactis conuentis, ſiue in rebus iudicatis obſcura vel ambigua videntur, pro libertate ſic interpretantur, vt nec legibus, nec teſtamentis locum vllum [e] relinquant. quod ſi tanta, tanquam perſpicua vis eſt legum, vt ab iis diſcedi non poſſit, ſibi tamen acerbitatem [f] illam legum diſplicuiſſe teſtantur. Vtra ſit igitur ſententia verior ac melior decernatur. Multa quidem ſunt argumenta, quibus ſeruitutem & Rebuſpublicis vtilem, & naturæ conſentaneam eſſe docemur. Nam quæ cum natura

[a] Plutarch. in vita Cæſaris.

[b] Tranquill. in Nerone.

[c] In Politic.

[d] l. libertas de ſtatu hominum.

[e] in l. proxime de iis quæ in teſtament. delent.

[f] l. proſpexit. qui & a quibus. dum quidem inquit Vlpian. ſed ita ſcripta lex eſt.

discrepant, diuturna esse nō possunt; ac si vim adhibeas, nihilominus ad naturæ leges reuocantur. At seruitus ab ipsius orbis originibus, id est, post aquarum eluuiones ac voragines, ortum habuisse videtur; nec prius respublicæ, quam seruitia constitui cœperunt. ac tametsi trecentos circiter aut quadringentos annos intermissa seruitia fuere, nunc tamen omnium fere populorum summa consensione probantur. Quinetiam Indiæ populi, qui ad Occasum positi sunt, etiamsi nulla diuinarum aut humanarum legum præcepta didicissent; seruitia tamen cum cæteris populis cõprobarunt: nec vlla fuit vsquã terrarum respublica, quæ seruis vacaret; nec C vllus vnquam exstitit tam integer ac sceleris purus, qui, cum potuerit, seruis vti nollet. Vbiq; vero gentium vitæ ac necis potestas dominis in seruos est attributa, exceptis oppido paucis, qui dominorum nimiam acerbitatem lenitate quadam temperauerunt. At verisimile non sit omnes vbiq; populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerumque gerendarum vsu clarissimos seruitia tanta consensione suscepturos fuisse, si cum ratione ac natura pugnarent. Quid autem rationi ac humanitati tam consentaneum, quam eos, quos iusto bello ceperis parta victoria, seruare; iis etiam victum ac vestitum suppeditare, summaque caritate fouere, ac pro tantis beneficiis obsequium & operas exigere? num æquius illud est, quam captiuos crudeliter mactare? inde prima seruorum origo. Iam vero legibus diuinis & humanis congruit, eos qui sua egestate legum ac iudiciorũ vim eludere solent, corpore torqueri[a]: num præstabilius & humanius est ad opera publica seruari? hinc etiam serui pœnæ dicti. In eadem ac certe deteriore causa sunt ii, qui bellum aliis inferũt iniuste; qui alienis bonis, vitæ, libertati denique insidiantur; qui etiamsi principes ac reges ipsos ferant, verius est tamen vt in latronum numerum censeantur. Non est igitur natura ipsa alienum, vt plagiarii qui alios inique in seruitutem abducere armis tentauerũt, ipsi pœnæ serui fiant.

[a] l. 1. § generaliter: de pœnis. l. si quis id quod. de iurisdict. l. cum ab eo. ad l. Iul. repetund.

fiant. nam ex eo ferui dicti funt, *quod fei uarentur, cum occidi iure potuiffent*: vt nulla de caufa iurifconfulti a grammaticis imperitis coarguantur, quod feruos a *feruando* dici putent. Eft enim ἐρύω, inquit Euftathius, τὸ φυλάττω: & apud Hefychium ἔσωσεν, ἔρυσεν: & cum fibilo
54 fit ex *Eruo Seruo*, vt *Ero Sero*, & εἱρμὸς *fermo*, non a ferie vt Varroni placuit. nam Feftus *eritudinem* interpretatur *feruitudinem*; & ex Æolico digamma fit SERVOS, vt *DaFom*, *OFom*, *æFom*, veteres dixere; pro *dauum*, *ouum*, *æuum*. Quod fi contra naturá eft aliis in alios imperium vitæ ac necis tribui, nulla fint imperia, nullum regnum, nulli principatus non contra naturam; quando regibus ipfis ac principibus eadem eft in ciues ac liberos homines vitæ ac necis poteftas, fi capitalem fraudem admittant, quæ dominis in feruos. His argumentis, quæ certe non tantum probabilia, fed etiam quodammodo ad affentiendum neceffaria videntur, occurri non facile poteft. Seruitutem tamen ego naturæ confentaneam arbitrer, fi robuftus homo ac diues, rerum gerendarum ignarus ac prudentiæ expers, inferuiat fapienti, qui egeftate, inopia, corporisve imbecillitate, quo minus labores ferre poffit, impediatur: fed quid natura magis alienum, quam ftultis feruire fapientes, virum bonum fcelerato, homines eruditos ignaris? nifi quis iuftum putet feruire ftulto principi, fapientem fenatorem; infano ac luxu diffluenti domino, feruum fobrium ac temperantem. At qui bello iniufto, captiuos feruare humanitatis effe putant, confimiliter faciunt vt latrones ac piratæ, qui fe vitam iis dediffe iactant, quibus non ademerunt. Nam fæpiffime vfu venit vt bello iniufto, cuiufmodi fere funt omnia, quæ a potentioribus inferuntur, optimi quique viri fceleratis miferrime ac turpiter feruire cogantur. Quod fi bellum a latronibus, qui fe reges ferunt,
C iniufte illatum eft, cur victi non cæduntur, cur capti ad merita fupplicia non trahuntur? Quod vero nihil diuturnum videatur, quod natura fit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturæ fponte, aut nutu diuino, non

hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni necessitate solutam indidit; sed homines iampridem a recto naturæ cursu deflexerunt: ac tanta vis est opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatem, ac natura potentius dominetur: nulla enim fere tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod virtutis non induat nomen. vnum hoc sit argumentum, quod nulla gens est, nulla natio, quæ humanis sacrificiis, quibus adhuc Peruani ac Brasiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem summa religione maiorum nostrorum ad eiusmodi sacrificia concursus fiebat. Eadem pietate & caritate parentes olim senio fractos in Thracum regione a liberis occidi, & iis opulari consueuisse legimus, ne scilicet languerent morbi diuturnitate, ac mortui vermium esca [a] fierent. Neque maioribus nostris solum humanas hostias sacrificare moris erat, quod ab illis factum est vsque ad Tiberii [b] dominatum: sed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare [c] vsitatum fuit: neq; tantum Barbaris, vt Scythis omnibus solemne fuisse Plutarchus tradit [d], sed etiam Græcis; in quibus non modo fuit, sed a quibus ad omnes populos humanitas peruasit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit; Themistocles ipse, bello Persico tribus, rex Persarum eodem tempore duodecim hominibus idem fecerunt [e]; nec Iupiter [f] Lycius aliter, quam humana cæde placari potuisse dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi φῶς, quo sine accentu lux & homo significatur. Nam M. Tullius [g] maiores nostros execratur, quod humano sanguine litarent; sed id oratorie, vt causæ inseruiret, cum M. Varro id omnibus Italiæ populis tribuat: atque etiam vere sacro vouendi morem fuisse, vt quicquid seu hominum, seu bestiarum eo anno natum esset; immolari consueuisse. Hebræis quoque ipsis quodammodo licuisse plerique arbitrantur, ex ipsius Iephthes [h] ducis Hebræorum voto solemni, qui iisdem fere temporibus filiam immortali Deo mactasse dicitur, quo

Agamemnon

a Herodot. Iustin. Plin.

b Cicero pro Fonteio. Cæsar lib. 6. Plin. lib. 7.

c Sapient. cap. 1. in libris Regum.

d In Artaxerxe.

e Plutarch. in Themistocle & Artaxerxe.

f Plato in Rep.

g pro Fonteio.

h Iudicum cap. 11.

Agamemnon Græcorum imperator Iphigeniam [a]. Sed concepta vota religioſiſſimi ducis verius ac melius interpretantur eruditi de pudicitia virginis Deo conſecrata, quam de humana [b] cæde, quam lex ipſa diuina execratur. cæteri populi humanis hoſtiis ſumma religione fecerunt. Quare non eſt, quod naturæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea ſeruitutem naturæ conſentaneam eſſe putemus; aut benignitati tribuamus, quod veteres ſeruarunt eos, quos occidere iure belli fas erat; cum potius beſtiarum in modum auaritiæ ac libidini ſuæ cogerent inſeruire. Quis enim hoſti vitam ſeruaret, ſi plus vtilitatis ex illius cæde quam ex ſalute ſperaret? Exemplis abundamus, ſed vnum de multis. Cum Veſpaſianus Hieroſolymam obſideret, miles Romanus aurum in Iudæi cæſi viſceribus effuſis collegerat; eodem momento cæſa ſunt captiuorum viginti [c] millia, vt aurum, quod ſorbere putabantur a militibus, C inueſtigaretur. O præclarum caritatis aduerſus captiuos exemplum! At nutriuntur, inquies, veſtiuntur, pro ſeruilibus officiis educantur: ſed quæ tandem educatio? Cato maior ſapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia commoda, omnes vtilitates ac fructus, qui a ſeruis præſtari poterant, ad extremam vſque ſenectam [d] percepiſſet, vt nihil amplius extorquere poſſet, pluris licitantibus proſcribebat, vt ſanguinis extremum illud pretium, quantumcumque eſſet, corraderet: ne iam ætate defectos gratis alere, aut occidere, aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Palladis mulus, qui ſenio confectus libere vagari ſine capiſtro, ſine labore conſueuiſſet. Iam vero cum nihil connubio ſanctius hominum generi ab immortali Deo tributum ſit, ſeruis tamen nullum erat inter ipſos connubium, ſed contubernium tantum; adeo vt ſi liber homo captiuus ab vxore filium ſuſcepiſſet, patre apud hoſtes mortuo, illegitimus [e] cenſeretur. Quid execrandos concubitus, & effuſas vtriuſq; ſexus libidines commemorem, quas ſerui & nunc perferre & antea pertuliſſe

[a] Euripides.

[b] verbum Hebraicum לרבות ambiguum eſt.

[c] Ioſephus in bello Iudaico.

[d] Plutarch. in Catone maiore.

[e] l. ſi quis prægnante. de captiuis.

queruntur? Nam crudelitatis ac immanitatis in seruos exempla colligere si quis velit, infinitus sit. quamquam exigua sunt quæ literis prodita legimus, nec tamen historias præterquam humaniorum populorum scriptis consignatas habemus. Nam catenis[a] vincti agros colebant, vt nunc quoque fit in Africa: & in antris per scalas mobiles demissi iacebant, vt scalis detractis domini cum hostibus domesticis tutius dormirent; ne vel incendio domos, vel cæde dominos perderent. Iam vero leuissima quæque peccata seruorum, nisi pretiosissimi essent, sic luebantur, vt crystallinum confregisse capitale fuerit. Augusto quidem apud Vedium Pollionem cœnante, vnus e seruis crystallinũ fregit: momento trahitur ad piscinam murænarum, quæ humana carne saginabantur: ille vociferari, & ad Augusti pedes confugere, non quidẽ vt capitale[b] supplicium, quo se dignum iudicabat, sed vt supplicii genus deprecaretur, ne aquis immersus ad Elysios campos[c] nunquam peruaderet. sic enim ferebatur, & a plerisque anima voragine demersa penitus interire[d] credebatur: vt Synesius de sociis Alexandriam nauigantibus tradit, qui tempestate suborta, sicas manibus exeruerunt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Augustus cõmiseratione ductus, inquit Seneca, seruum supplicii metu liberauit, & piscinam crystallinis omnibus confractis impleri terra iussit. Dio tamen verissimus[e] scriptor, negat Augustum a Pollione veniam elandiri potuisse, nec piscarium murænarum, quibus nihil Romæ pretiosius erat, oppleri iussisse. id autem probabilius est, cum Seneca fateatur, Augustum sine iracũdia id fecisse, nec amico Pollioni propterea iratum fuisse. Neque id nouum videri debet, cum ipsius Catonis Censorii ætate Quintus Flaminius Senator Romanus seruum necari iusserit, non aliam ob causam, quam vt cynædo gratificaretur, eique morem gereret, qui hominem occidi spectaculi causa cupiebat. Quod si dominum necari contigisset, serui qui tunc sub iisdem tectis fuissent, omnes ad vnum occidebantur.

nam

a Columell. lib. 1.

b Seneca lib. 3. De ira.

c Virgil. 6. Æneid. *Tu Stygias inhumatus aquas amnemque seuerum Eumenidum aspicies, ripamve iniussus abibis.*

d Ita Synesius in epistolis Homeri testimonio qui verbo ἀπόλωλεν vsus est, vt animam demersi hominis interiisse significaret.

e lib. 55.

nam cum cæſo Pedanio vrbis Romæ præfecto, ſeruorum magna multitudo ad ſupplicium poſceretur; *more, inquit Tacitus,*[a] *a maioribus accepto, plebs Romana, quæ maxima ſui parte libertini generis hominibus conſtabat, vehementer commoueri viſa eſt, cum ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu diſceptata, decretum eſt morem maiorum ſeruari oportere.* Omitto certamina gladiatorum, quibus ſerui vt populo ſpectaculum ac mortis contemtum præberent, ſeſe mutuis vulneribus confodere, aut beſtiarum dentibus lacerari cogebantur in arena. Ac tametſi Petronia lex immerentes ſeruos beſtiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrumpebatur. Certe Neronem iudices[b] dediſſe qui ſeruorum querelas audirent, & Adrianum quæſtionem decreuiſſe legimus aduerſus eos, qui ſine cauſa ſeruos[c] occidiſſent: tametſi lege Cornelia[d] tenebantur; nulla tamen earum legum, aut quæſtionum vis erat. Extremum fuit, vt ſerui dominorum metu & iracundia premente, ad ſtatuas deorum aut principum confugerent. Sed nec ſtatuæ Cæſaris, nec Dianæ templum[e] quod rex Seruius Romæ, ſeruis aſylum propoſuerat; nec Romuli ſtatua, quam olim ſenatus ad id quoque decreuerat; nec Theſei ſepulcrum[f] Athenis; nec apud Cyrenæos ſtatua Ptolemæi; nec Dianæ[g] templum apud Epheſios, ab ira dominorum ſeruos tueri poterant. Lege quidem Epheſiorum ſeruus, qui ad Dianę fanum ſine cauſa confugiſſet, domino reſtituebatur, accepto prius iureiurando ne fuga ſeruo fraudi eſſet: ſin iuſtam perfugii cauſam haberet, domino ereptus Dianæ[h] ſeruiebat, præter fœminas, quæ illius templis aditu arcebantur. At Tiberius tyrannus omnium callidiſſimus, ſuam ſtatuam[i] pro aſylo propoſuit, capitali pœna propoſita iis, qui ſeruum a ſtatua detraxiſſent; vt aſylum iſtud non tam ad ſalutem ſeruorum, quam ad perniciem dominorum comparatum eſſet, vt domino quiſque inuidiam conflaret, aut apud principem maieſtatis reum, etiam ex leuiſſima cau-

Margin: C; 37

a lib. 14.
b lib. 3. De benefic.
c Spartian. in Adriano.
d l. liber homo. ad l. Aquil.
e Dionyſ. Halicarn. lib. 4.
f Plutarch. in Theſeo.
g Philoſtrat. in Apollonio.
h Achilles Statius in Amatoriis.
i Philoſtrat. in Apollonio. l. in capitaliũ. de pœnis. l. 1. de iis qui ad ſtatuas C.

sa faceret. nam Senator quidam, vt est apud Senecam[a], ob id veniam a Tiberio petiit, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expressam Tiberii imaginem præ se ferebat, digito detraxisset. Inde quoque seruorum, qui ad statuas confugerent, occultæ cædes, cum domum rediissent, quod periculum dominis creare voluisse putarentur. At lege diuina sapientissime cauebatur, vt domus cuiusque seruis asylum esset, neve seruum irato domino reddere liceret. Neq; enim omnibus idem quod Platoni contigit, vt quoties irasceretur, a seruorum castigatione abstineret; cum Germani nunquam nisi irati seruos æque ac liberos hostilem in modum punirent[b]. Ex quo intelligitur dominorum ac seruorũ vitam in maximis periculis semper fuisse. Quis enim seruorum insidias effugere potuisset, Sylla dictatore, qui triginta sestertia liberis hominibus, libertatẽ vero seruis dominos prodẽtibus mercedis nomine proposuerat in singula capita eorum, quos ipse proscripsisset? in eo metu ciues fuerunt quoad cæsis sexaginta ciuium millibus & quodammodo pacata Republica, seruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllam detulit, qui pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia præcipitem dari iussit. Cum autem aduersus Christianos quęstiones ac supplicia decernerẽtur, Christiani seruos metu supplici emancipare cogebantur. C Sublato vero tyrannidis ac suppliciorum metu, domini ipsi in seruos tyrannidem exercebant. Itaq; Reipublicæ ac familiarum status in perpetuo discrimine versabatur propter coniurationes seruorum: inde tot bella seruilia ab historiarũ scriptoribus commemorantur; ac ne Romanorũ quidem potentia bella seruilia sine maxima ciuium clade coerceri potuerunt. eodem enim tempore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Messanam[c], serui aduersus Respublicas coniurauerunt. Post etiam Spartaco duce sexaginta circiter millia seruorum arma ceperunt, ac Romanorum tres exercitus[d] fregerunt. Nam vbiq; seruorum numerus decies maior fuit, quam liberorum.

[a] lib. 3. De benefic.

[b] Tacit. in lib. de moribus German.

[c] Orosius.

[d] Plutarch. in Crasso.

rorum. Et quidem Athenis vno tempore cęſa ſunt peregrinorum decem millia, ciuium viginti, ſeruorum autem CCCC millia. Itaque Caſſius in oratione, qua Senatui perſuaſit Syllanianum Senatuſconſultum; *Habemus* inquit, *domi ſeruorum populos, moribus, inſtitutis, lingua & religione inter ſe plurimũ diſcrepantes.* Et certe M. Craſſus quingentos ſeruos in cenſum retulit, præter eos, quibus ad miniſteria domeſtica vtebatur. Milo vero trecentos vno die manumiſit [a], ne pro cæde Clodii Tribuni plebis torquerentur. Et cum aliquando in ſenatu Romano ageretur de commutandis ſeruorum veſtibus, vt a liberis hominibus nota quadam ſecerni poſſent, ſenator aliquis interceſſit, ne ſi ſeipſos ſerui numerare cœpiſſent, exitium dominis intentarent: cui ſane periculo ſubiaceret Africa & Hiſpaniæ pars, ſi tanta eſſet, quanta fuit olim multitudo ſeruorum, propterea quod ſeruitutis literæ in ore cuiuſque leguntur; contra quam veteres, qui non niſi perditos & robuſtioris improbitatis ſeruos in ore denotabant, qui propterea *ſtigmatiæ* dicebantur, qui ne manumiſſi quidem iuſta libertate fruebantur [b]. At Lacedæmonii cum intelligerent ſeruorum, quos ipſi *Hilotas* vocabant, multitudine domos, vrbes, agros abundare (:nam vti quiſque ſeruus plures filios ſuſcepiſſet, eo facilius a domino libertatem ſperare poterat [c]:) exercitum ſeruorum, qui bello aptiores eſſent, cogere imperarunt: deinde conſcripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iuſſerunt [d]: idq; tanta celeritate ac tanto ſilentio, vt quo perrexiſſent ſciri non potuerit, præterquam ab iis, qui rei gerendæ præpoſiti fuerant. Itaq; propter metum qui ciuitatibus impendebat, ſeruis arma tractare non licebat, ſubiecta [e] capitali pœna; aut ſi hoſtium vis vrgeret vt ſeruos ad arma vocarent, eoſdẽ ſimul ac ſemel a ſeruitute vindicabant. nam Scipio Africanus maior poſt Cannenſem cladem trecentos ſeruos bello gerendo idoneos [f] manumiſiſſe fertur. Florus tamen [g] octo millia conſcripta fuiſſe tradit: quod etiam factum legimus [h] bello ſociali. At Cleo-

58

a Aſconius Pedian. in Milonianam.

b In Iure deditiii vocantur.

c l. Arethuſa. de ſtatu homin.

d Ariſtot. lib. 2. Polit. Plutarch. in Lycurgo.

e l. 4. in princip. de re milit.

f Plutarch.

g Epitome 51.

h Ead. Epito. 74.

menes, cum nec hostium multitudini, nec seruorum domesticorum cæsis ciuibus facile obsistere posset, seruis omnibus libertatem promisit, quibus argenti sestertium esset; vnde milites simul ad exercitum conscripsit, & pecuniarum vim in ærarium coegit. At ne molles quidem Asiatici seruis ad bellum gerendum vtebantur. cõtra Parthi, quibus per leges manumittere seruos non licebat, qui eadem pene, qua filios caritate complectebantur: quo factum est, vt in infinitam multitudinem excrescerent. nam exercitus Parthorum, qui M. Antonii copias fugauit, quinquaginta seruorum milib. constabat: nulli præter quingentos ingenui[a]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus prius vtebantur seruis, quam eos manumisissent; id quod ab Augusto bello Actiaco factum legimus[b]. Ac ne quid in Rempublicam moliri possent, opificiis ac sellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Pompilii institutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exsisteret aliquis, qui rebus desperatis seruos ad pileum vocaret, vt Viriatus pirata qui Lusitaniæ regnum, Cinna[c], Spartacus, Tacfarinas[d], Symeo[e] Gersonis filius principatum in suis quisq; ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente vero ciuili bello, serui vt in libertatem seipsos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebant. Nam post ciuile bellum, quod aduersus Sextum Pompeium gestum est, triginta millia seruorum capta sunt, quos per omnes prouincias stato die Augustus[f] dominis restitui, reliquos quibus dominus defuisset suspendi mandauit. Non alia vi Arabum potentia creuit. nam cum primum Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouisset, seruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuersum Orientis imperium occuparet. quæ libertatis fama cum ab Asia in Europam peruasisset, serui primum in Hispania pro libertate arma ceperunt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. Ludouici Pii ætate; vnde exstant eorum

leges

C

a Iustinus.

b Tranquil. in Augusto.

c Appian. in bellis ciuilib.

d Tacit.

e Ioseph. in bello Iudaico.

f Appian. in ciuilibus.

leges de coniurationibus ſeruorum. Poſt etiam Lotharius Ludouici filius bis a fratribus victus ac proſtratus, 29 ſeruis omnibus, qui ad ſe venirent, libertate promiſſa, exercitum reparauit: vnde ſecutum eſt ſeruile bellum valde anceps ac periculoſum: quippe ſeruorum exercitus rerumpublicarum ac principum Germanorum ſtatum adeo conturbarunt, vt Ludouicus rex Germanorum copias vndecunque conſcribere cogeretur [a]: ac ne labes illa ſeruilis latius ſerperet, principes Chriſtiani paulatim ſeruitia manumiſerunt, exceptis operis & iure ſucceſſorio, ſi liberti ſine liberis mortem obirent; quos quidem *manus mortuas* etiamnum appellamus. Adhuc enim ſeruitutis veſtigia plurima reſtant in orbe Chriſtiano: plura etiam in legibus Ripuariorum ac Langobardorum, quibus ſerui iuſtam libertatem cõſequi, aut bona alienare non poterant, niſi poſt duplicem manumiſſionem: ac ſæpiſſime in actis legitimis manumiſſionum ſubiici ſolebat, libertatẽ huic vel illi tributam pro ſalute patroni. Nihil enim antiquius habuerunt ii, qui prima Reipublicæ Chriſtianæ fundamenta iecerunt, quam vt Chriſtiani ſerui aſſidue manumitterentur: ac pleriq; libertatis ſpe propoſita, Chriſtiani fiebant. Quin etiam in Africæ hiſtoriis proditum eſt, Paulinum Nolæ Pontificem, cum omnia quę in bonis haberet ſub haſta vendidiſſet, vt ex pecunia coacta captiuos Chriſtianos redimeret, ad extremum Vandalis, quod mirere, ſeipſum vendidiſſe. Inde ſeruorum manumiſſiones apud epiſcopos in eccleſia factæ. Ex quo ſecuta eſt Conſtantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum C multitudo, quibus nihil præter libertatẽ relictum erat, quiq; nullas artes didicerant, vt nulla re grauius ciuitates premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerontocomia, Noſocomia, antea penit⁹ ignota, Chriſtianorum pontificum rogatione a principibus [b] fundari & conſtitui cœperunt. Inde Baſilii conciones conquerentis voces ac ſuſpiria languentum in templis vna cum ſacerdotum precibus ac votis confundi ac miſceri.

[a] Ploardus.

[b] toto titulo de epiſcopis & clericis.

Iisdem fere temporib. Iulianus Augustus Paganus pontifices Christianorum [a] exemplo, ad Nosocomia & Xenodochia exstruenda, ac publicis priuatisq; opibus augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebant, vt Christianorum benignitate ac largitione educarentur, Gratianus [b] lege sanxit, vt seruitutem seruirent iis, a quibus educati fuissent. Nec ita multo post, Valens edicto permisit, vt qui otiose vagari ac medicare consueuerant, seruitute manciparentur: idemque vetuit, ne quis deserta loca peteret, vt vitam in otio transigeret, subiecta capitali pœna, qua plurimos, qui contra leges in solitudinē se receperant, affici mandauit. Postea vero quam idolorum cultus ac sacrificia Christianorum auctis opibus deseri cœperunt, libertatis iacta sunt fundamenta firmiora: quibus magnū accessit incremētum lege Muhamedis promulgata, qui suæ religionis homines in libertatē asseruit; cuius exemplo Christiani quoque suos certatim a seruitute sic vindicarunt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad Occasum spectant, illa ætate conclusa videretur, qua Christiani seruitutem a suis ceruicibus omnino repulerunt, id est, anno MCCL. Adhuc enim seruos in Italia fuisse anno MCC. planum est; tum ex legibus Guilielmi Siciliæ regis ac Friderici II. Cæsaris, tum etiam ex decretis Pontificum Romanorum, Alexandri inquam III, Vrbani III, Innocentii III, vbi agitur de coniugiis [c] seruorum, quæ Iurisconsulti *contubernia* vocant. Alexander quidem creatus est pontifex anno MCLVIII; Vrbanus MCLXXXV; Innocentius MCLXXXVIII; ex quo planum fit seruitutem in Rebuspublicis Christianorum circiter ea, quæ dixi, tempora desiisse. Nam Bartolus [d] qui floruit anno MCCC. scribit ætate sua nullos omnino seruos exstitisse, nec venalitios homines vsquā haberi: id quidem de imperio Christianorum interpretor: quod cum a Bartolo didicisset Nicolaus Siculus, qui Abbas Panormi appellatur, singulari nota dignum existimauit [e]. Nam quod legimus Ludouicum regem, eum inquā, qui Hutinus vsurpa-

40

[a] Nicephorus Callistus.
[b] l. 1. & seq. de infantibus liberis. C.
[c] in Decretal.
[d] In l. Hostes de captiuis.
[e] In cap. 1. de coniugiis ser.

ſurpatur, anno M CCCXIII, ſeruos omnes accepto pretio manumiſiſſe, id ego interpretor de libertini generis hominibus, quos *manusmortuas* appellamus; qui liberantur beneficio principali ab eo ſeruitutis vinculo, quo quidem extra patroni territorium vxorem ducere bonave prohibentur alienare. ſic quoq; interpretari debemus edictum Caroli V. regis Francorum, quo quidem ciuitatib. in familias LXX; pagis in centum familias, & ſeruis in CC capita cataphractus miles imperatur. Qua ætate Impertus princeps Delphinatus ſeruos omnes vno edicto libertate donauit; idque publicis actis ac municipalib. legibus inſcribi mandauit. Eadem benignitate vſus eſt in ſuos Theobaldus Bleſenſium comes, anno MCCXLV. Huc etiam pertinet id quod legi-C mus de Sugerio ſodalium Dionyſiacorum abbate, qui ſeruos manu mortuos eatenus in libertatem aſſeruit, ſi ſolum verterent[a]: & Senatuſconſultum curiæ Pariſiorum, quæ Pontifici Catalaunenſi ſeruos de collegii eccleſiaſtici conſenſu manumittere licere iudicauit. ac ſuperiori ætate Carolus VII rex, anno MCCCCXXX. plurimos ſeruilis cõditionis homines (:ſic enim legimus in actis curiæ Pariſiorum[b]:) nec ita pridem Henricus II. rex ſingulari diplomate Burbonios ſeruos MDXLIX. natalibus reſtituerunt. Horum exemplo dux Allobrogum ſeruilem quoq; ſuorum maculam ſuis edictis deterſit MDLXI. Quæ omnia in ſummã libertatis gratiam facta videmus. alioqui nec magiſtratus populi rogatione, nec princeps ipſe ſeruũ alienũ manumittere[c], at ne ius quidẽ aureorum[d] annulorum alieno liberto ſine patroni cõſenſu tribuere poterat. nam Commodus Imperator aureos annulos iis omnib. edicto ſuo detraxit, qui ius illud a principe ſine patroni venia extorſerãt; nec prę iudiciũ vllũ patrono creari voluit[e] aurei annuli adeptione, etiã ſi princeps hominẽ natalib.[f] ac ingenuitati reſtituiſſet, quod principis[g] ſolius eſſet: nihilominus tamen Tertulliani[h] ætate ius illud quodammodo ſuum fecerãt patroni, qui manumiſſos pro ferreis compedibus ac flagellis togam indutos candidam ſecum accumbere,

[a] anno MCXLI.

[b] *es ordonnances Barbines.*

[c] l. ad beſtias. de pœnis. l. ſi proprietatẽ. de iis qui a non domino l. nec competit. eod. C. l ſi ſeruo qui & a quibus.

[d] l. 3. de iure aureorum.

[e] l. vlt eod.

[f] l. ſed ſi hac. § ſed ſi. de in ius voc. l. 2. de natalib. reſti. C. l 2. de iure aureorum

[g] l ead. de natal. reſtitu. C.

[h] in lib. De reſurrectio.

ac nomen suum vsurpare iubebant. Ad extremum Iu-
stinianus sua lege libertos omnes restituit [a] ingenuitati,
ne postea rescripto cuiquam opus esset; quo iure tamen
non vtimur. nam iure nostro necesse est a principe ius
illud ingenuitatis adipisci, vt seruitutis antiquæ labes o-
mnino eluatur; quod & peti & obtineri consueuit sine
venia patroni: cui tamen licet manus inicere in liberti
bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicum-
que posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum de-
creuit: postea vero quæsita & sibi habere, & sine liberis,
legare cuique suo iure potest. At cum Rupis-candidæ
in Aquitania dominus libertinos suæ ditionis seruilem
in modum haberet, iis legibus vt non solum agros cole-
re, fructus legere, ac terere, & omnia quę iuberet patro-
nus exportare & importare, ædes etiam caducas refice-
re, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redi-
mere; denique quatuor ex causis capitationem consue-
tam pati cogerentur: verumetiam si domicilium origi-
nis sine patroni venia mutarent, capistro domum redu-
cere sibi licere contendebat: cætera quidem assentie-
bantur libertini; sed hoc postremum seruitutis iugum
curia Tolosana [b] suo decreto excussit. Certe quidem
ii, quos Poloni *Kometonas* appellant, non ita graues o-
peras patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur,
cum ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi
possint, a patronis vero impune. Apud Indos quidem
superiore seculo in seruos, qui multitudine innumera-
biles erant, modis omnibus sæuire, eosque occidere li-
cebat: sed Carolus v. Cæsar, lege lata liberos esse iussit.
In Gallia vero, etsi exstant veteris seruitutis simulacra,
seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est. si-
quidem serui peregrini, vt primum Galliæ fines pene-
trauerint, eodem momento liberi fiunt: id quod vetere
Senatusconsulto Parisiorum decretum est, aduersus le-
gatum quendam Hispanum, qui seruum in Galliam de-
duxerat: nec ita pridem cum mercator peregrinus ser-
uum in Hispania coemtum Tolosam deduxisset, hospes
re in-

[a] authentica.
[b] anno 1558.

41

C

re intellecta, seruo persuasit vt ad libertatem proclamaret. rogatione ad octouiros capitales perlata, mercator acciri iubetur; aduocatus fisci ex archiuis depromsit antiqua (:vt fertur:) Theodosii magni beneficia, Tolosatibus olim indulta, quibus seruos, simulac Tolosam ingressi fuissent, liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruum in Hispania coemisse querebatur; deinde Tolosam venisse vt Genuam proficisceretur, & sic se nõ teneri legibus Gallorum. summa fuit, vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellent, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem consilii esse pronuntiarunt. Interea dominus metuens ne & seruo obsequentissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pactus operas seruiles quãdiu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus a Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cum Vienna, Valentia, Lugdunum, Arelate, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria. coloniæ Romanorum, & coloniarum extra Italiam antiquissima [a] Narbonensis, ea beneficia non habeant: at ne ipsa quidem Roma imperii decus, & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret. Hic dicat aliquis, si verum est Muhamedis lege libertatẽ omnibus; qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruiturẽ sublatam fuisse, cur terrarum orbis seruitiorũ ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum, nec legibus Christianorum [b] habere Christianum homini Iudæo licet.

[a] a Narbone deducta. Liuius.

[b] l.1. ne Christianum mancipium. C.

42 Certe fraus diuinæ legi fit ab omnibus. nam Diuina lex vllum mancipium fieri vetat institutis Israelitarum inter ipsos, nisi sua se sponte quis alteri [c] manciparit, & aurem ad postes subula perforari sibi patiatur: debitores quidem [d] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebręos vendi permittit; sed eadem anno septimo liberos dimitti iubet. At tametsi quis nexum fecerit, ac subulá passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur; nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes liberta-

[c] Exod. 21.

[d] Deuter. 15.

tem adepturum tradunt, nisi rursus seruire quam liber esse malit. Vernas autem qui nascebantur ex illo genere seruorum, qui sua se voluntate in seruitutem dediderant, anno quinquagesimo liberos abire, ac tubarum [a] clangore libertatem seruis omnibus lex proponit: peregrinos tamen alterius quam suæ gentis ac religionis habere permittit, in seruitutem perpetuam, eorumque posteros ac nepotes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterentur, quo peregrini aduersus Israelitas. quo genere seruorum nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus [b]; *Vides*, inquit, *Syros quam libenter aliis nationibus inseruiunt: contra vero quantus libertatis amor in Celtarum populis.* At Iudæi cum peregrina Christianorum aut paganorum mancipia sibi coemissent, domestica religione imbutos circumcidebant: quod Traianus lege [c] singulari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiescerent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos, qui circumcisi legem diuinam acceperant, iisdem beneficiis cum ciuibus vti lege [d] diuina cauebatur. *Eadem*; inquit, *lex erit peregrino ac ciui*. Illud est, quod Deus apud Hieremiam [e] querebatur, seruos ex lege nō manumitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos, publicatis bonis, regni finibus exegit, quod contra leges Christianos circumciderent, ac pro seruientibus (: hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur:) sibi manciparent. Consimili fraude Mahumedistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello ceperunt, quosque a piratis coemerunt, aut certe eorum liberos circumcidere suaque religione imbuere solent; ac nihilominus ipsos cum liberis & posteris omnibus seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti, venalitios ex Africa religionem Mahumedis eiurare, ac nihilominus Christiana imbutos cum liberis ac nepotibus perpetuam seruitutem seruire compellunt; ita vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publice pecudum in morem. Ac tametsi

C

a Leuit. 25. Hierem. 34. Num. 13.

b apud Cyrillum contra Christianos.

c l. circumcidere de pœnis. ff.

d Exod. 12. Numero. 49.

e cap. 34. Num. 13. & sequent.

etsi Carolus v. Imperator seruos omnes Americarum insularum liberos esse iussisset anno MDXL. nihilominus seditione coorta propter auaritiã ac libidinem potentiorum, Gonzala Pizarrus regionis præses a Carolo defecit; cuius opes cum Lagasca fregisset, ac securi publico exemplo vna cũ defectionis principib. cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit; ea cõditione tamẽ, vt patronis operas præstarent. Obtineri tamen non potuit quin Lagasca in Hispaniã redeunte liberti rursus in seruitutẽ relaberentur; ac potissimum vtilitatis specie quã de venalitiis domini se adepturos putabãt, exemplo Lusitanorũ, qui seruitia multis seculis obliuione sepulta
43 in Europa primi reuocarũt, ac breui per vniuersam Europã, vt iam in Italia cœptũ est, propagaturi. Iampridem enim Africa & Asia, tum etiã Orientalis Europa seruorum greges nõ aliter ac pecudum in omnib. ciuitatib. alere, & ex iis copiosam mercaturã & quæstũ facere consueuerũt. nam ætate superiore Tartari Scytharũ genus, cum maximis copiis Moscouiã, Lituaniã, ac Poloniæ fines ferro flammaq; vastarent, captiuorum trecẽta millia in seruitutẽ abduxerunt: nec ita pridem Sinanus Bassa ex insula Gossa captiuorũ Christianorum sex millia supra trecẽtos, ac ciues omnes Tripoleos Africę, nauibus impositos in Græcia vendidit. Itaq; mirũ videri non debet, si præfectus prætorio regis Turcarum, & vterque cancellarius trecentos quisq; seruos a principe ineunte magistratu accipere consueuerũt. Nam quod attinet ad prætorianos Turcarum milites, & eos qui tributi nomine Christianis imperãtur, ego illos pro seruis nunquam habui, cùm in familiam principis conscribantur, ac soli magistratibus, honoribus, sacerdotiis, imperiis, nobilitate fruantur; quæ nobilitas ad nepotes vsque pertinet: pronepotes vero ac posteri deinceps ignobiles habentur, nisi sua virtute ac rerum gestarũ gloria dignitatem auorũ tueãtur: nã soli Turcę ex omnib. pene populis verã nobilitatẽ virtute nõ generis antiquitate metiuntur, & quo plus a stirpe virtutis, eo lõgius absunt a nobilitate.

Cum igitur persuasum sit tot seculorum exemplis a ser-
uitutibus bella seruilia, defectiones, coniurationes, Re-
rumpublicarum conuersiones & euersiones impende- C
re; tot etiam crudelitates, cædes, libidines, incestus in
corpora mancipiorum admitti, quis dubitet affirmare
seruitutes ciuitatibus exitiosas & fuisse, & semper futu-
ras? Ac si quis putet crudelitatem in seruos legum acer-
bitate coerceri posse, idem cogitet nihil sanctius, æqui-
us, & melius lege diuina fieri potuisse, quæ etiam a cor-
pore seruorum flagella, Romanorum legibus [a] permis-
sa, amouit; ac ipso iure liberum fieri voluit, cui membrũ
a domino ruptum esset, quam postea legem [b] Constan-
tinus probauit. Quis autem de serui cæde accusationem
institueret? quis audiret? quis pœnã exigeret? an is qui
sua nihil interesse putaret? cum tyrannorũ decretis ni-
hil ad subditorum animos frangendos efficacius sit cru-
delitate? At Hispani seruos humaniter curant, edu-
cant, instituunt, & quidem carius quam eos, quos mer-
cede conduxerunt; ac vicissim a seruis amãtur & colun-
tur. Illud quidem Hispanorum fere proprium est, eos
quos ad seruitutem aut cædem designarunt, humaniter
initio tractare: rerum autem omnium nouarum præcla-
ra sunt principia; nec dubito quemquã magis officiosum
fore quam seruum, cui cum domino mutua caritas ac
morum similitudo intercedat: ac propterea sapienter
lege diuina prouisum est, vt nemo perpetuam seruitu-
tem seruiat, nisi qui annos septem addictus fuerit, & qui
creditori, cuius mores bene cognitos habuerit, seruire,
quam [c] liber esse malit. Sed cum tanta sit morum dissi-
militudo, tantæ in animis latebræ, tanti recessus, quis le-
gislator in vniuersum hæc legibus definire possit? sci-
tum est illud, & sapientibus plane persuasum, *Domi tot
hostes esse quot seruos.* quod quidem prouerbium satis si-
gnificat, mancipia nec amicitiam colere, nec fidam so-
cietatem. Quid exempla veterum innumerabilia com-
memorem? mihi satis est vnum superioris ætatis quod a
Iouiano Pontano proditũ exstat: Seruus cum acerbius
tracta-

a l. in capitalium. § in seruorum. de pœnis.
b l. 1. de emendat. seruor. C.
c Exod 21.

tractaretur, domino absente ostia concludit; vxorem domini contumeliose affectam vinculis constringit, ac tres eius filios comprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum e tribus ex altissimo solario præcipitem dat; deinde secundum: pater tanta rei atrocitate obstupefactus, precibus & lacrymis supplex seruum exorare, ac modis omnibus placare conatur, vt tertium morti eripiat. seruus paciscitur salutem filii ea lege, vt dominus sibi ipsi nares præcidat; naribus ex pacto amputatis, seruus cum tanta clade & contumelia dominum vltus esset; tertium quoque deiecit, ac postremo vltionem de seipso, quã dominus cogitabat, præcipiti casu cepit. Omitto veneficia, cædes, incendia, & calamitates a seruis vbique terrarum sæpissime illatas, ne sim infinitus. At hæc incommoda, inquies, vtilitatib. mutuis cõpensantur ac sarciuntur: nam vaga illa hominum otiosorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum seminaria velut a stirpe conuellentur, nec furibus vllus, nec prodigis locus relinquetur, si creditoribus debitores validi ac robusti addicantur. mendici vero & egentes qui ciuium alimenta velut in alueariis fuci depascuntur, quique inerti otio languent (:vnde populariũ morborum tabes:) si seruire atq; exerceri consuescant, nulli exstabunt. eos C enim alere, aut occidere necesse est; alere quidem difficile, occidere vero nefas. *necare*[a] tamen *videtur, qui alere cum possit, alimenta subducit.* Hæc habent veri speciem. Quod enim ad debitores attinet, si soluendo non sint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos septẽ, non tamen in sempiternã seruitutẽ, vt cauetur lege XII. tab. quæ in Africa vniuersa & insulis Americarũ locum habet quoad creditori satisfiat. nam qui cessionis beneficium debitori, qui nullo scelere obligatur, ademerunt; nec creditoribus, sed carceribus mãcipari iubẽt, vt Turcę, nõ modo creditoribus, sed etiã debitoribus alendi seipsos, eripere potestatem ac vitam videntur. Latrones autem ac piratę nullis ætatibus plures fuerunt, quam aucta multitudine seruorum. Qui enim seruitutem pati

[a] l vel necare. de liberis agn. Ambrosius.

non poteſt, erumpere tandem, ac ne deprehendatur vias obſidere & latrocinari cogetur. Argumento ſit, quod Spartacus gladiator ſexaginta millia ſeruorum ex ipſis Italiæ viſceribus ad pileum euocauit; cum eodem tempore plus quam octoginta millia piratarum toto mari Mediterraneo cum nongentis nauibus prædarentur, & quingentas vrbes maritimas tanta vi cepiſſent, vt Romanum imperium terra marique graſſatoribus obuallatum teneretur. At prudens legislator nō cenſetur, cui latrocinia caſtigare potius quam arcere curæ eſt. Id autem ſine dira illa ac metuenda ciuitatibus ſeruitute fieri poteſt, ſi collegia publica puerorum inſtituantur, vbi artes & opificia condiſcant; vt quidem Lutetię ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum ſeminaria maximo Reipublicæ commodo propagantur. Quibus vero in locis ſeruitia iam iam recepta ſunt, non debent ſimul ac ſemel manumitti, ſed id paulatim fiat oportet; & ab iis auſpicandum, qui matura ætate artem aliquam didicerunt, vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint; alioqui fame, otio, inertia perituri, vt iis contigit quos eodem momento in America manumitti iuſſerat Imperator Carolus v. Quod ſi quis neminem imperio dignum fore putet præter eos qui primum ſeruire didicerunt, id quidem pro libertate valeat; ſed a plerisq; ſine probabili cauſa vſurpatur. Nihil eſt enim quod magni & excelſi animi vim & aciem magis frangat ac demittat, quam ſeruitus. nec imperandi maieſtas, præſtantibus naturis inſita, vlla re tam debilitatur quam ſeruitute; nec quicquam intemperantius eſt eo, qui repente a ſeruitute ad dominatū peruenit; aut cum domina fit, quę ancilla prius exſtitit, vt Salomon ſapientiæ magiſter tradit. quod non modo ad ſecretiorem ſententiam pertinet, quando cupiditas intemperanter rationi dominatur; ſed etiam ad eos quibus ſeruilis metus veriſſimas imperandi artes ademit. Quod ſi verum eſt, rationi ſemper ac legi diuinæ locum eſſe oportere, nec ipſam Palæſtinæ finibus concludi, cur non vbique terrarum lex illa de ſeruitiis ac libertate tam vtiliter, tam

45

ſapienter a Deo lata vim habitura ſit, potius quam quæ humanis ingeniis excogitata fuere? Quamquam Tartari, qui generis ſtirpem ab Hæbræis ducere feruntur, ſeptimo quoque anno ſeruos manumittunt, ea lege, vt imperii finibus excedant; quæ conditio a Papiniano [a] repudiata primum eſt, deinde ab eodem probata: ſed in manumiſſionibus perinde habetur, vt ſi ſcripta non eſſet. Hactenus de imperio Herili, & an ſeruitia ferenda ſint in Repub. bene conſtituta. Et quoniam de ſingulis familiæ partibus ſatis abunde nobis diſſeruiſſe videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta poſita ſunt, nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

[a] l. 6. & ſequent. de ſeruis expor.

C

VI. Quid ciuis & quantum ciues a ciuibus, quantum a peregrinis, differant: quid item veniat vrbis, ciuitatis & Reipublicæ appellatione.

QVÆ de tota familia, deq; ſingulis familiæ partibus nobis diſputata ſunt, Rerum omnium publicarum origines continent. Et quéadmodum fundamenta conſiſtere per ſe ipſa poſſunt priuſquã parietes altius exſurgant, ac ſine tecto: ſic familia quoq; ſibi ipſi conſtat ſine Republica, & paterfamiliæ ſummum in ſuos imperium exercere ſuo iure poteſt, nec ab alterius imperio pendere; vt familiæ huiuſmodi quãplurimæ in Mauritaniæ & Americæ regionibus eſſe feruntur [b]. ſed neque Reſpublica ſine familiis, neque vrbs ſine mœnibus & ædificiis ſtare magis poſſunt, quam ſolaria vel tecta ſine parietibus ac fundamentis. Cum igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domeſticum imperium habet, egreditur foras, ſeque cum aliis familiarum principibus ad res rationeſq; contrahendas coniungit; tunc certe patrisfamilias ac domini nomen amittit, vt ſocium ac ciuem ſe ferat, & quodammodo e familia exit, vt in ciuitatem ingrediatur, ac pro domeſticis negotiis publica tractet. *Eſt autem † ciuis nihil aliud quam liber homo, qui ſummæ alterius poteſtati obligatur.* Prius enim quam vlla ciuitas aut Reipublicæ forma exſtaret, pater quiſque familiæ ſummum ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores.

[b] Leo Afer. lib. 1.

46

† *Ciuis definitio.*

Poſtea vero quam vis & imperādi cupiditas, tum etiam auaritia, & vltionis appetitus aliis in alios arma ſuppeditauit, quos bellorum exitus victores fecerat, victos potentiorum libidini ſeruire cogebat: & qui ducem ſe ferens fortiter rem geſſerat, nō modo familiæ ſuæ, ſed etiā hoſtibus æque ac ſociis imperabat: his quidē vt amicis, illis autem vt ſeruis. Tunc plena illa & a natura cuique tributa libertas viuendi vt vellet, victis omnino ademta fuit, vt ipſis quoq; victoribus ab eo quē ſibi ducem elegerant, quodammodo deminuta; propterea quod ſummum alterius imperium agnoſcere quenq; priuatim oporteret. Inde prima ſeruitutis ac ſubditorum, inde ciuium ac peregrinorum, principis ac tyranni origo. Eo nos ipſa ratio deducit, imperia ſcilicet ac Reſpublicas vi primum coaluiſſe; etiā ſi ab hiſtoria deſeramur: quamquam pleni ſunt[a] libri, plena antiquitas, plenæ leges[b]. primum illud hominum genus nihil prius habuiſſe, quā obuios quoſq; ſpoliare, diripere, occidere, aut in ſeruitutem adigere, vt alibi dicemus[c], teſtis eſt hiſtoria ſacra, qua docemur Nimerodum Chami nepotem primum omnium homines ſub imperium & ſubiunxiſſe, ac dominatus fundamenta in Aſſyria ieciſſe: hinc robuſtus venator dictus eſt, quo nomine ſcriptura prædonem intelligi voluit: nam vox Hebræa לץ *latronem*, vel vt veteres, *lateronem* ſignificat, a voce צד id eſt *latus*: quod latrones ſæpiſſime obſiderēt latera viatorū: niſi a latebris, vnde eruptiones faciunt, dici putemus. Id autem Philo Hebræus ac Ioſeph⁹ ſuo teſtimonio confirmant, ſcilicet Nimerodum humanis opib⁹ ac potentia tyrannidē crudeliter inuaſiſſe. Atq; in eo falli mihi vident Ariſtoteles, inquam, Demoſthenes, Cicero, qui Herodotum (:opinor:) ſecuti, principio reges ob ſummam integritatis ac iuſtitiæ opinionem principatum adeptos fuiſſe arbitrātur: hinc heroica nobis ac aurea ſecula finxerunt, quæ alibi certiſſimis argumētis ac teſtimoniis refutaſſe nobis videmur[d]. Nam primæ quæq; ciuitates ac imperia ante Abrahami ætatem ſeruitiorum plena fuiſſe videmus, vt non

C

a Thucyd. in procœmio. Plutarchus in Theſeo, Cæſar lib. 6.
b l. vlt. de colleg. vbi collegia prædonum & piratarum lege Solonis probata fue e.
c in cap. de collegiis.
d in Methodo Hiſtoriar. cap. 7.

vt non ita pridem insulæ ad Occasum positæ seruitiorum multitudine redundabant, cum Hispani regiones illas suis imperiis subiecerunt. Libertas autem sine vi maxima: nec nisi perruptis naturæ legibus eripi potuisse verisimile est. Argumento sit illud quod superiori ætate Gaogarum populi nec principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum peregre profectus regis Tombuti maiestatem conspicatus esset. Inde illi oborta apud suos imperandi libido; & quoniam ab inopia premebatur, mercatores quosque ditissimos bonis spoliare, ac latrocinari; tandem conquisitis opibus,& consilio cum amicis communicato, regionis dominatum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regem se ferens, imperium latrocinio partum necesse habuit æquitate ac iustitia tueri. Inde Gaogarum regum [a] initia, quæ maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intelligitur veram esse ciuis, quã posuimus, definitionem; 47 id est, *liberum hominem, qui summæ potestatis imperio teneatur*. *Liberum* dixi: quia tametsi seruus multo magis quam liber homo summæ potestatis imperio subiiciatur, nihilominus tamen omnium populorum consensu obtinuit seruos ex albo ciuium eximi [b] oportere: quod de vxoribus ac filiisfamilias dici nõ potest; quia tametsi domesticis imperiis obligantur, ac libertas eorum potestate domestica deminuatur, ciues tamẽ sunt. ita quoque ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt summæ alterius potestati subiiciantur. At peregrinus homo, si ab originis domicilio auulsus, aut sede relicta in alienam ciuitatem commearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prærogatiua aut immunitate ciuibus tributa fruitur; nec item in sociorum, qui non plane sunt peregrini [c], nec in hostium aut amicorum numerum censetur: licet Græcis veteribus [d] æque ac Latinis *hostes* peregrini appellarentur, vt M. Tullius [e] interpretatur, ex legibus XII, lenitate verbi rei tristitiam mitigante: & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hôtes* appellamus. qui veteribus Latinis *perduelles*,

[a] Leo Afer.

[b] l. quod attinet. de reg. iur.

[c] l. non dubito de captiuis.

[d] Plutarch. in Themistocle.

[e] in Officiis.

nunc vero *in Rempublicam coniurati* dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hostes vocant; quia bellum aduersus eos geratur: ξένους vero *peregrinos*, quos Accursius[a] pro iis vsurpauit qui voto concepto religionis ergo peregre proficiscuntur. Inter eos autem, quos publicis imperiis ac summæ potestati subditos esse diximus, alteri quidem naturales, alteri assumti dicuntur; naturales item liberi sunt aut serui; atque hi quidem manumissi momento [b] ciues fiunt; peregrini serui non item. Quanquam Græci veteres seruis quoque ciuium manumissis ciuitatem negabant[c]. Nam Demosthenis oratoris antiquata rogatio est, quam post cladem Chæroneam ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium censerentur; ne liberti, quorũ ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciuesq; ab honoribus & imperiis suffragiorum numero summouerent. Quod initio Romani non aduertentes, pene in libertinorum potestatem venerunt, nisi Fabius Maximus mature prouidisset, ac libertinorum gentes per omnes tribus diffusas in quatuor coegisset, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterum ciuium, suffragia numero vincerent: neque enim per capita, vt olim Athenis, & nunc quoque Venetiis, sed per tribus, in comitiis tributis, aut per classes in centuriatis comitiis, suffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabii Censoris prudentia sine seditione gestum est [d], Maximi cognomentum accepit; qua quidem re Appii Censoris errores emendauit. is enim libertinos & assumtos ciues per omnes tribus dispersérat: postea libertis datum est, vt ex eorum filiis vnus in patroni tribu censeretur. At cum tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderentur, placuit sorte duci tribum vnam, in qua libertini [e] omnes suffragium ferrent. atque hic status fuit libertinorum, quousq; populus rogatione tribunitia, quæ a P. Sulpitio tribuno plebis lata est, iussit, vt liberti deinceps [f] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuaque exstitit euertendæ Reipublicæ caussa. Quemadmodum

a in l. 1. de hæredib. institu. C. vbi finxit antinomiam, quæ nulla est in §. vlt. Instit. de hæred. institu. & l. 5. de captiuis l. 7. ad municipa. & titul. de manumiss. Instit. l. ciues. de incolis. C.

c Plutarch. in Demosthen.

d Liuius lib. 9. Florus epitom. 20.

e Liuius lib 45.

f Florus epitom. 77. & 84.

C

dum igitur ſerui quidem aut nati ſunt, aut facti; ſic quoque ciues aut fiunt, aut naſcuntur. Naturalis ciuis eſt ho-

48 mo liber eius ciuitatis in qua natus eſt, ſiue altero tantũ, ſiue vtroq; parente ciue naſcatur. Olim quidem Athenis ciuem vtroque parente ciue naſci oportuit[a]: nam qui alterutro tantum parente natus erat, *nothus* appellabatur, qui nec optimo iure ciuis eſſe poterat, nec maximos in Republica magiſtratus, quos *archontes* vocabant, adipiſci[b], tametſi pleriq; ad eos magiſtratus latenter irrepſiſſent: ſed Periclis ætate quinq; millia liberorum hominum qui ſeipſos pro ciuibus ferebant, ſub iugum ſeruile miſſa ſunt; ac propterea Pericles ipſe orbatus liberis, qui vtroq; parente ciues erant, rogationem[c] ad populum tulit, vt inter ciues cenſeretur is, quem Athenis ab vxore peregrina ſuſceperat. eoque pertinet illud quod Liuius[d] ſcribit, Romanos coloniam conſcripſiſſe ex iis quatuor millibus hominum, quos Romani ex Hiſpanis mulieribus ſuſceperant: quia ciues nõ erãt. ſed poſtea obtinuit vt ciuis eſſet, qui[e] patre ciue naſceretur: & pleriſque in locis ſatis eſt ad ciuem conſtituendum matrem habere ciuem. Qui vero in Africa vtroq; ciue Romano natus eſſet, non minus erat ciuis, quam ſi Romæ originem accepiſſet[f]. *Ciuis* autem *aſcriptus eſt, qui ſe alterius ſummæ poteſtati ſubiecit, & in numerum ciuium conſcriptus eſt.* Nam ciuis honorarius tantum, qui ius ſuffragiorum ac ciuitatis pro ſuis erga Rempublicam meritis adeptus eſt, re vera ciuis dici non poteſt; quia non ſeſe ſub alienæ poteſtatis imperium ſubiungi paſſus eſt. Ex pluribus ergo ciuibus, ſiue nati, ſiue creati

C ſint vel adoptione peregrinorum, vel ſeruorum manumiſſione, confluatur Reſpublica, quando ciues omnes vna continet & eadem eſt imperii maieſtas: tametſi moribus, legibus, inſtitutis, ac infinita gentium varietate inter ſe differant. Si vero ciues omnes iiſdem legibus vtantur, non ſolum eadem Reſpublica, ſed etiam ciuitas eadem eſt; tametſi ciues huc illuc per vicos, vrbes, ac municipia diſperſi a ſeipſis ſedibus ſeiungantur.

a Plutarch. in Themiſtocle.

b Demoſthenes contra Neæram.

c Plutarch. in Pericle.

d Liuius lib. 43.

e l. 1. ad municipalem.

f l. aſſumtio. ad municip.

g l. 1. & 2. l. ciues. de incolis. l. pupillus. §. aduena. de verbor. ſignificat.

Nec vero potius ciuitas vrbis mœnibus, quam familia tectis ædium continetur; contra quam pleriq; putant[a]. nam vt familia locorum ac regionum varietate diuisa familiæ nomẽ retinet, cum omnes serui ac liberi eiusdem patrisfamilias imperio contineantur: ita quoq; ciuitas plurium vicorũ ac vrbium ciues iisdem legibus ac moribus complexa moderatur. Rempublicam vero ex pluribus ciuitatibus ac prouinciis, quę variis legibus ac moribus vtuntur, constitui videmus, quæ tamen summa quadam imperii potestate coercentur. Quin etiam vrbium beneficia quædam sunt, quæ cum suburbiis non communicantur: & suburbia ipsa prærogatiuam quandam habent, quæ vicorum nõ sit communis; qui tamen & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam proprie *ciuis vrbanus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur*. sed optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quiq; singulari quodam vrbanorum ciuium priuilegio vtitur fruitur. Argumẽto sit, quod Præfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates Syndicus aut secretioris consilii senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu receptum est. Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus, ac peregrinis, deque Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione. Sed quia nemo hactenus, quantum intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam per se obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ, tum principibus, tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignorationem: quinetiã illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes[b], a quibus ciuilis scientia petenda nobis erat, sæpe ciuium ac peregrinorum iura, sæpius etiam vrbis ac ciuitatis appellationem confuderunt. Qui vero de Republica sine legum ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles[c] ciuitatem definiit, *ciuium multitudinem cui omnia suppetunt ad beate viuendum:* nec

[a] Bald. in l. ciues. ex l. prouincial. de verb sign. Ancharan. in cap canonũ statuta de constitut. verbo consuluit. Alexand. consil. 20 lib 2. Baldus tamen sibi contrarius est in l. specialiter. de testam.

[b] Accur. in l. vlt. de præscript. longi temp. C. Cyn. Salicet. eod. Alexand. in l. 1. §. si autem. ad municip. Angel in l. vlt. de iurisd. Bald. in l. 3. de naturalib. lib Bart. in l. si nupta. de metatis. C. & in l. vrbis appellatio de verb. sign. Oldrad. consil. 176. Specul. in tit. de citat. §. 1. Canonistæ in cap. coram. de elect.

[c] lib. 3. cap. 6. Politic.

nec differre putat Rempublicam a ciuitate; nec ciuitatem dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurde illud quidem, & ab hac scientia penitus alienum, vt satis aperte docuit Cæsar, his verbis[a]: *Omnis ciuitas Heluetia quatuor pagos habet.* ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri; non vrbem, quæ ab *vrbo*, id est, *aratro*, dicta est: quoniam, inquit Varro, *Vrbium ambitus aratro designabatur.* Quare qui extra vrbem quid, quod legibus vetitum erit, exportauerit, vt in aliam eiusdem prouinciæ vrbem transuehat, neque rem extra ciuitatem exportasse[b], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis[c] hanc definitionem latius patere scribit, nec C putat aduersus legem peccasse, qui res vetitas exportarit, nisi excesserit ex imperii finibus. Ac tametsi nonnunquam scriptores[d] vtraque confundant, & πόλιν αὐτὴ τοῦ ἄστεως, vt Latini ciuitatem[e] pro oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant; vrbem tamen, id est, ἄστυ, ciuitate[f] contineri volunt, non contra. & quia humaniores sunt, qui ciuilem societatem colunt; propterea *vrbani* dicuntur, quos posteri[g] minus Latine *ciuiles* appellarunt: ab *astu* vero Græco *astutos* vocant, eadem origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temere confundi, aut verborum esse non rerum controuersiam, fieri potest, vt fortissimis propugnaculis ac mœnibus cōstructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerumque ad vitam necessariarum copia locuples, nec tamen ciuitas sit, nisi legibus ac magistratuum imperiis ciues contineantur; sed verius ἀναρχία est quam ciuitas appellāda. Contra vero, si vrbs ipsa legibus & armis, rerumq; gestarum gloria floreat, profecto hanc ciuium multitudinem iure sociatam, recte ciuitatem appellabimus, quæ tamen Respublica non erit; vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Non enim municipia Vrbis Romanorum, nec vectigales vrbes in prouinciis Respublicæ dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebantur: id namq; proprium erat Romanæ ciuitatis, vt Res-

[a] lib. 1. Commentar.

[b] l. Cæsar. de publicanis. l. sed si quis. eod

[c] In l. cætera. de legat. 1.

[d] Hebræi בירה vrbem siue munitū appellant, עיר ciuitatem, vt Iesa. 10 & 16. & 11. 4. Gen. 4. 18. & Oseæ 11. 9.

[e] Verrius Flaccus in verbo Senatum.

[f] Cicero ad Atticum, lib. 4. epist.

[g] Sueton. & Spartianus sæpe.

publica diceretur,& iis priuilegiis ac beneficiis quę Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia competunt, sola vteretur; tametsi Respublicæ quoque dicuntur ipsa municipia, sed id minus proprie. Nam Traianus Augustus ad Plinium [a] Iuniorem Asiæ proconsulem rescribens, negat ciuitatem Bithyniorum ius habere Reipublicæ, vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset; & recte [b] quidem. id enim proprium erat Romanæ ciuitatis, & iis quibus singulari iure tributū erat, vt Antiochensium [c] ciuitati, quę sola in vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est, vrbem sine ciuitate, hanc vero sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis, vel oppidis ac magis ciuibus vacuis; vt Athenienses bello Persico vrbem penitus deseruerunt, & nauibus salutem sibi quæsierunt: sic enim oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem [d] non aliter quam ligneis mœnibus seruari posse; id est ciuium cœtum, ac multitudinem legibus sociatam, aduersus hostium copias nō aliter quam nauibus tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi, vrbem omnino desertam esse passi sunt: non minus tamen vrbs erat, quam antea; sed neque ciuitas, neque respublica dici poterat, cum ciuitas quodammodo ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius [e] cum ducentos senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe quam Cæsari reliquerat seduxisset: *Non est*, inquit, *in parietibus respublica*. Sed quoniam duces partium ciues a se inuicem seiunxerant, ex vna Republica duas constituisse videbantur. Igitur ciuitatis, vrbis, collegii, curiæ, familiæ denique verbo ius significatur. Et quemadmodum sępe iudicatum est ędes sacra extra vrbis mœnia posita, παροίκους autem ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: propterea quod παροικία (:quam veteres Latini *curiam*, vulgus *parochiam* vocat:) mœnium ambitu contineatur; sic quoque de ciuitate iudicandum est. Neque vero cuiquam mirum videbitur, quod diutius aliquantum

tum

[a] lib. 10. epist. & toto titul. de administrat. rerum. & ad municipal.
[b] l. simile ad municipal. DD. in l. 2. in quib. causis. Bald. in l. vlt. col. 4. de sacrosanct. Alexan. consil. 104. lib. 6.
[c] l. Antiochensium. de priuilegiis creditorum
[d] Plutarchus in Themistocle.
[e] Dio. lib. 41.

tum in hac disputatione hęreo, si meminerit quanti fuit olim Carthaginensibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in senatu Romanorum de Carthagine exscindenda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenses legatos Romam miserunt, ne vrbem rerum ante gestarum gloria clarissimam, ac vrbis ipsius Romæ decus, monimentumque victoriarum illustrium delerent. Nihilominus re diu multumque in senatu agitata, decretum est ad imperii Romani salutem deleri Carthaginem oportere tum propter loci opportunitatem, tum etiam propter insitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum socios bello lacessiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Posteaquam ita decretum esset, legati Carthaginensium in senatum venire iubentur; quibus responsum est a Consule, vt in fide senatus populiq; Romani permanerent, obsidibus trecentis ac nauibus populo Romano datis; ciuitatem Carthaginensium saluam fore, iura, priuilegia, immunitates easdem habituros quib⁹ antea semper vsi fuissent. Legati accepto responso, læti domum redeunt. Interea Scipio Africanus Iunior accepta classe Carthaginem mature proficisci iubetur, & Vrbem ferro flammaque delere, saluis ciuibus, ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare possent. Scipio Censorinum legatum mittit; qui posteaquam obsides vna cum nauibus Carthaginensium recepisset, iussit populum vniuersum Carthaginensem ex vrbe excedere: sic tamen vt quæcumque vellet exportare, vrbemque a portu remotiorem condere liceret. Carthaginenses imperio ducis perterrefacti, fidem senatus populiq; Rom. appellant: quibus responsum est populum Romanum semper fidem coluisse, & quæcumque legatis eorum promissa fuissent præstitisse; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri. Ita Carthaginenses verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcerrimam ardere, & solo æquari viderunt[a]. Ita sæpissime legati iuris fetialis ac legum imperiti in pacis actionibus fœderibusq;

[a] Appian. in Libyco. at Florus cap. 49. ait Carthaginenses. tunc rebellasse ac obsidione diuturna fractos deditionem fecisse Marcio & M. Manlio consulibus.

feriendis grauissime peccant. Quanquam Modestinus [a] scribit Carthaginem, cum deleta fuit, ciuitatis nomen amisisse, ac vsumfructum ciuitati relictum etiã ante centesimum annum exstinctum fuisse; sed in eodem errore fuit quo legati Carthaginensium, quibus omnia ciuitatis iura ac beneficia relicta fuere. Eodem errore peccatum est in fœdere percusso [b] inter Bernates & Friburgenses, quo societas contrahitur tamdiu vim habitura, quamdiu muri vrbis vtriusque stabunt. Abutunrur etiam pleriq;, qui vrbem, ciuitatem, & vniuersitatem Lutetiam appellant; partibus vrbis in tres regiones diuisis: ac ciuitatem quidem insula definiũt, vrbem vero & vniuersitatem cis & vltra flumen; cum [c] vrbs ipsa mœnium & suburbiorum ambitu contineatur. Aberramus etiam cum vrbem a suburbiis & continentibus ædificiis secum iungimus: propter vrbis Parisiorum ac suburbiorum diuersa beneficia a regibus indulta. At *Vniuersitas est omnium ciuium corpus coactum: Ciuitas* vero *vrbis ipsius ac municipiorum, tum etiam virorum iisdem legibus ac moribus vtentium coniunctio*; id est præfecturæ & comitatus Parisiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem esse negant, qui non sit imperii, suffragiorum, consiliiq; publici particeps. Hæc est Aristotelis [d] disciplina, quam in statu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis est, quæ non sit vniuersorum ex ipsius [e] Aristotelis decretis, quorum cõstantiam seruare oportuit. nec minus alienum est, quod alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues esse putat, quam rusticos aut plebeios; impuberes vero ciuitate primum initiari. At vera definitio nec disiunctiones, nec plus minusve capit quam res ipsa, quæ in definitioné cadit. Quanquam illa ciuis ab Aristotele allata descriptio, ne ad popularem quidem statum accõmodari potest; cum in Atheniensium statu omnium maxime populari, quarta classis quæ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur [f]. Quare Athenienses ipsos in sua Republica, & quidem populari, peregrinos fuisse fateatur

C

[a] In l. si vsusfructus. quibus modis vsusfruct.

[b] anno M.D.V.

[c] l. vrbis. de verb. signif.

[d] lib. 3. cap. 1. & 4. Polit.

[e] lib. 6. Topic.

[f] Plutarch. in Solone.

fateatur necesse est, vsque ad Periclis [a] ætatem, quisquis Aristotelis definitionem probare volet. Quod vero tradit patritios magis ciues esse, quam plebeios, id absurdũ est, non modo in populari Atheniensium statu, sed etiam Heluetiorum, & Argentinensium, vbi nobiles fere ab omnibus imperiis summouentur. Verius est a Plutarcho traditum, ciues dici qui legibus ac immunitatibus ciuitatis fruuntur; quod ex ætate, sexu, statu & conditione cuiusque metiendum venit; vt patritii quidem iure patritiorum, plebeii iure plebeiorum. An corporis humani membra de sua conditione querentur? dicetne pes oculo, cur nõ in sublimi corporis loco positus sum? an propterea pes inter membra non censebitur? At si

52 Aristotelis definitioni locus sit; quam multæ seditiones, quot bella ciuilia, quantæ ciuium strages in mediis ciuitatibus exorientur! Certe plebs Romana nõ aliam ob causam a patribus secessit, quam quod nõ iisdem imperiis ac immunitatibus quibus nobilitas, frueretur: nec aliter sedari potuit, quam proposita corporis humani fabula, qua sapientissimus senator [b] Agrippa plebem cum patribus conciliauit. Non Romulus [c] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, sacerdotiis, omniq; auspiciorum iure summouit; Patritios ea capessere iussit, qui scilicet generis sui stirpem ducerent ab iis, quos in senatũ legerat, quosque iis conscripserat. Ac populus quidem Romanus cum finitimos armis sub imperium subiecisset; Sabinos quidem in societatem imperii, & in eandem ciuitatem vocauit; ad honores autem, suffragia & magistratus admisit Volscos, Hernicos, Tusculanos, Arpinates; non tamen in eandem ciuitatem, cum hi suis legibus vterentur: qui quod eadem munera in eadem vrbe cum Romanis caperent, *municipes* sunt appellati. Romanorum igitur ciuium conditio melior exstitit. Cum enim Catilina Romanus, a Patribus, & quidem ab antiquissima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominem cõtumeliose appellauit. Ac propterea pleraque Italię municipia Ro-

[a] Plutarch. ibid.

[b] Dionys. Halicarn.

[c] Idem.

manis legibus quam suis vti maluerunt, vsque ad Tiberium Imperatorem; qui popularis status vmbram, quã Augustus populo Romano reliquerat, penitus ademit[a]: cum scilicet popularia comitia a plebe ad senatũ transtulisset; tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repudiàrunt. id quod Adriano Imperatori mirũ visum est, inquit Agellius: sed mirari nõ debuit. cum enim populares honores ac magistratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, suis legibus quam alienis vti præstabilius esse ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus a ciue rustico; hic rursus a municipali: vt mirum videri nõ debeat, si Cæsar legata pop. Romano seorsum a tribubus dederit? nam rusticæ tribus partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua suffragia ferebant. Tertium genus erat Latinorum; quorum vrbes sexaginta fuere, qui post diuturna bella fœdus cum Romanis ea lege percusserunt, vt suis quidem moribus ac institutis viuerent; ciues tamen Romani fierent, quicumq; legitima prole domi relicta in vrbem domicilium[b] transtulissent. Cum tamen fœderibus fraudem facerent, suosq; liberos Romanis ciuibus adoptionis aut seruitutis specie manciparent, vt momento manumissi iura ciuitatis adipiscerentur; lege Claudia ex senatus auctoritate ad populum lata, & consularibus edictis, Latini qui fraude ciuitatem obtinuerant, in vrbes Latinas redire coacti sunt; idque factum est Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet quod Boëthius scribit Romanos ciuitatem amittere cum in colonias Latinas mitterentur; & colonias[c] Romanorum quæ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amisisse: quod quidem pertinet ad iura suffragiorum. Sic enim Rhemenses, Lingones, Bituriges, Melodunenses, Santones, & Heduos liberos Gallorum populos iura ciuium Romanorum sine suffragiis habuisse Tacitus scribit. Hedui quidem societatis fœdere cum Romanis coniunctiores quam illi, ac propterea fratres Romanorum appellati sunt, & Romani senatores fieri poterant. quamquam Aruerni se quoq; fratres

a Tacit. lib. 2.

b Liuius lib. 41.

c Liuius lib. 24.

fratres Romanorum [a] appellabant, ex eadem Troianorum gente oriundi. At nemini dubium est, quin coloni Romanorum ciues essent Romani, eodem sanguine creti, iisdem moribus ac legibus vtentes [b]: sed quo longius aberant coloniæ Romanorum ab vrbe, eo minus lucem ac splendorem vrbis sentiebant; eo minus honorum ac suffragiorum participes erant. Itaq; coloniæ Romanorum, quæ Narbonā, Lugdunum ac Viennam deductæ fuerant, præclare secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes enim Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant coniunctæ, sua tamen libertate ac suis legibus vtentes. & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti, cæteras gentes domuerant; nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in vrbe admitti; sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit; nec prius desiit, quam multis cladibus vtrimq; datis & acceptis, Romana ciuitas Italis [c] omnibus, paucis exceptis, lege Iulia tribueretur. Nam Italiæ vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latii, partim Italici iuris, partim præfecturæ dicebantur. ac propterea Liuius [d]; *Iam inde morem*, inquit, *Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque æquum ius accepissent; alios in ea fortuna haberent, vt socii esse, quam ciues mallent*. Hinc illa Tiberii vox in oratione [e] quam habuit in senatu, quæ adhuc in æs incisa Lugduni habetur. Quid ergo? Num Italicus senator prouinciali potior est? quasi diceret æquo iure senatoriis honoribus vtrumq; frui. Idem tamē Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorū ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id quod Plinius [f] scribit; *Hispaniam habere quadringentas vrbes supra octo & sexaginta. In iis*, inquit, *coloniæ* XX, *municipia* VIII, *Latio antiquo donata* XLVI, *libertate* VI; *fœderatorū* III, *stipendiariæ* CCCLXXXVIII. Ac tametsi Latini arctissimo societatis fœdere cum Romanis copularentur, ciues tamen non fuisse argumento est illud Ciceronis; *Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse,*

[a] Lucanus *Aruerni Romanorum se dicere fratres Sanguine ab Italico populi.*
[b] Liuius lib. 23. 24 25. Agellius lib. 16. cap. 15.
[c] Appian. lib. 1. ciuiliū. Plutarch. in Sylla.
[d] lib. 26.
[e] Tacit. lib. 11.
[f] lib. 2. cap. 3. & 3.

quam id quod perraro accidit, a consulibus iuberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus [a]. Tanta denique fuit beneficiorum, tanta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, præter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil fere ciuium omnium Romanorum tam proprium fuerit, quam ne de libertate aut capite eorum iniussu populi Romani iudicaretur, id quod Iunia rogatione tribunitia factum est; quæ *lex Sacrata* dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata [b]: deinde leges Valeriæ cõsulares a consulibus Publio, Marco, & Lucio e gente Valeria [c] variis temporibus latæ, legem Iuniam sanctius confirmarunt: postremo Sempronia [d] ac Portia rogatione, vtraque tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit; quod sæpe a magistratibus leges violarentur. Et quidem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuibus Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in senatu dissuadere cupiens: *Maiores nostri,* inquit, *Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues; de condemnatis summum supplicium sumebant: postquam Respublica adoleuit, lex Porcia aliæque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est.* Quam legem Cicero consul cum violasset, non modo exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incensa, ac templo in area constructo, quod populus Libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus, in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ proconsul, ad Traianum [e] scribens de Christianorum nocturnis cœtibus; *Qui ciues erant,* inquit, *annotauimus in Vrbem remittendos.* ac Paulus ipse Christianorum suæ ætatis facile princeps, iussu magistratuum comprehensus, quod seditiosis concionibus tranquillitatem publicam conturbare diceretur, cum intellexit Felicem prouinciæ Præsidem accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione Cilix

[a] Dio.

[b] Liuius lib. 2.

[c] Liuius lib. 2. 7. & 10.

[d] Cicero pro Rabirio perduell. Idem in Verrem actione 1. 4. 7, Valer. Max. lib. 8.

[e] lib. 10. epistol.

Cilix eſſet, genere Iſraelita Beniamiticæ tribus; nihilominus pater ipſius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præſes re intellecta, cum Romam mitti iuſſiſſet, *Poterat*, inquit, *hic homo dimitti, niſi Cæſarem appellaſſet.* alioqui ſi Romanus ciuis non fuiſſet, præſes de cauſa cogniturus erat, Palæſtina ſcilicet in prouinciæ formam redacta: vt antea Publius Pontius eiuſdem prouinciæ præſes, Chriſtum prouincialem hominem populi Romani ſtipendiarium capitis damnauit; quem tamen aduerſariorum manibus ac ſupplicio erepturus videbatur, ſi maieſtatis crimen, quod illi intentabant, tam facile effugere potuiſſet. Itaque præſes maieſtatis crimen veritus, ne quid in eo peccaſſe videretur, capita & inſtrumenta litis ad Tiberium [a] miſit. Nam ſi Iudæorum magiſtratus municipales merum imperium ac iuriſdictionem habuiſſent, ipſi cognitionem ſuſcepiſſent; ſed nullam pene iuriſdictionem habuerunt, præterquam [b] quod iubere, cauere, & in poſſeſſionem mittere, pupillis [c] etiam tenuibus dare tutores poterant. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multo minus in ciues Romanos; ac ne in libertos quidem manumiſſos iuriſdictio data illis eſt, ſed in ſeruos [d] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iuriſdictio tamen defenſoribus ciuitatum tandem, id eſt, trecenteſimo & quinquageſimo poſt anno Valentiniani principatu, tributa eſt. ex quibus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi poteſtatem præſidibus Romanis datam, cæteris ademtam fuiſſe. Fallunt enim, qui putant pontifices Iudæorum, iudicio Chriſti abſtinuiſſe, quaſi religione impedirentur, vt noſtri pontifices tradunt, quo minus pœnam capitalem irrogarent: ex eoque iudicia capitalia tractare, aut ſententiam cruentam ſe ferre prohiberi; quod ab antiquitatis ignoratione profectum eſt: cum ſatis, opinor, perſpicuum ſit ſenatum Iudæorum LXXI. etiam ex Sacerdotibus ac Leuitis coaluiſſe, & capitalia iudicia prius exercuiſſe, quam Palæſtina in prouinciæ formam redacta fuiſſet, vt Chaldæus [e] interpres, ipſique He-

[a] Tertullian.

[b] l. 1. dies. § duas. de damno. l. iubere de iuriſd. l. ea quæ. ad municipal.

[c] l. ius dandi. de tut. dat.

[d] l. magiſtratibus. de iuriſdict.

[e] in Hierem. cap. 5.

bræorum Iuriſconſulti in Pandectis [a] tradunt. Hoc igitur erat ſummum ac præcipuum ius Romanis ciuibus tributum, ne a Magiſtratibus capite aut exilio extra prouocationem punirentur. Neque tamen conſequens eſt prouinciales, quibus id beneficium denegatum eſſet, re vera ciues non fuiſſe. 55 Aut enim ciues Romani fuerunt, aut fœderati, aut peregrini, aut ſerui, cum ſcil. imperii Romani finibus coercerentur. at fœderati non fuerunt; cum liberi tantum populi, qui ſuæ Reipublicæ maieſtatem tuebantur, ſocii Romanorum ex fœderibus appellarentur: neque item hoſtes aut peregrini, cùm iiſdem magiſtratibus ac imperiis, quibus cæteri ciues vterentur, atque iis etiam a Romanis tributa imperarentur. Oportuit igitur ciues eſſe, aut rem omnium abſurdiſſimã confiteri, liberos ſcilicet homines in originis ſuæ domicilio, qui iure maieſtatis teneantur, peregrinos eſſe. Nec vero beneficiorum varietate ciues definiuntur, ſi alius alio plus minuſve conſequatur; quæ quidem beneficia varie a principibus tributa videmus. nam Auguſtus Gallum hominem Romana ciuitate donare noluit, etiam rogante Liuia vxore [b]; tributorum tamen immunitate ſubleuare non recuſauit; nec probauit quod C. Cæſar pater legionem illam, quam ex Gallis conſcripſerat, omneſque Nouocomenſes ſimul ac ſemel ciuitate donaſſet, quodque M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidiſſet. Poſteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano ſubditos (:ſeruitia ſemper excipio:) ciuitate Romana donauit, non reſcriptis, ſed lege populis omnibus [c] lata: vt eſſet Roma gentium omnium patria [d] communis. In quo C quidem Alexandri magni exemplum quodammodo viſus eſt imitari. is enim orbem terrarum Ciuitatem communem, ſua vero caſtra ciuitatis illius Arcem [e] appellabat. ſed Antoninus orbe Romano cõtentus eſt; ac tametſi ciuitas vel potius ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus communicata videretur; variæ tamen ciuium

a in titulo Sanedrin. Paul. Riccius. Moſes Maymon lib. 3. nemore.

b Tranquil. in Auguſtu.

c l. in orbe. de ſtatu ho.

d l. Roma. ad municipal.

e Plutarch. in Alexand.

ciuium immunitates fuerunt, vt videre est non modo in Iurisconsultorum [a], qui post Antoninum Pium floruerunt, commentariis ac respõsis; sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani senatores fieri possent. cæteri vero Ægyptii Romani ciues nõ ante fieri poterãt, quam Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur [b]. Non sunt igitur ciues beneficiorum amplitudine definiendi, vt qui plures habeant immunitates, magis ciues quam cæteri sint appellandi. nam etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vti fit apud Anglos, Hispanos, Germanos: arma tamen capere pro Republ. ac cæterorum ciuium salutem tueri tenentur. alioqui si beneficia ciuem efficiunt, peregrini certe ciues appellãdi sunt; cum iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quam ciuium ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis; qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessariis tenentur. Nam Ludouico XI. ac cæteris deinceps Regibus Francorũ Heluetii iura suę ciuitatis dederunt. ita rex Persarũ Artaxerxes Pelopidarũ genti iura ciuitatis dedit [c], sic Athenienses Euagoram Cypri regem, Dionysium Siciliæ tyrannum, Antigonum ac Demetrium Asiæ reges, imo Rhodios omnes sua ciuitate donarunt [d]: ac pari munificentia Rhodii aduersus Athenienses vsi sunt fœdere percusso; quod fœdus *communicatio ciuitatis* † appellatur, cuiusmodi fœdus est illud quod inter Valesios, & quinq; pagos Heluetiorũ minores ictũ est anno MDXXVII. tum etiam inter Bernates & Friburgos MDV. ac rursus inter Geneuates ac Bernates anno MDLVIII. quorũ fœderũ ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitiæ fides; & qui ex sociis sua ciuitate deserta sociorũ ciuitatẽ adire malit, momento ciuis ac subditus sit alterius ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autem ciuitatis honorariũ imperio neminem astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius principis potestatem veniat.

56

[a] l. 2. & toto titulo. de censib.

[b] Plin. lib. 10. epist.

[c] Plutarch. in Pelopida.

[d] Liuius.

† *Combourgeoisie.*

Neque enim reges illi quos diximus,nec item Hercules aut Alexander Magnus, cũ honorarii ciues Corinthiorum fierent,imperiis eorum tenebantur. Cum igitur fieri non poſſit,vt idem ciuis ac peregrinus, aut ſocius ac ſubditus habeatur; neceſſe eſt verum ciuem effici,qui aut naſcitur,aut in alterius imperium ac ſummæ poteſtatis ditionem concedit. Quali igitur ratione, dicet aliquis,Romanorum ſocii, vt apud nos Hedui ac Maſſilienſes,Romani ciues eſſent,cum ſuæ maieſtatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid eſt illud quod M. Tullius exclamat; *O iura præclara*[a]*, atq; diuinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus noſtris comparata, ne quis noſtrum plus quam vnius ciuitatis eſſe poſſit (:diſſimilitudo enim ciuitatum, varietatem iuris habeat neceſſe eſt:)ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hæc enim ſunt fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis,ſui quemq; iuris & retinendi & dimittendi eſſe dominum.* Idem antea dixerat; *Cæteris omnibus populis conceſſum eſſe,vt plurium ciuitatum quiſq; ciuis eſſet. quo errore ductos vidi egomet,*inquit,*nonnullos imperitos homines,noſtros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarum,certa tribu, certo numero; cum ignorarent ſi illam ciuitatem eſſent adepti,hanc ſe perdidiſſe,niſi poſt liminio recuperaſſent.* Hæc ille. Primum quod de Athenienſibus ſcribit, iampridem antiquata fuerat lex[b] Solonis, quæ peregrinos omnes,exceptis exulibus,a ciuitate Athenienſium arcebat: quam legem Plutarchus miratur ſupra modum; neq; proſpicit a Solone id factum,vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Athenienſium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, niſi Athenienſium imperiis ac legibus obligaretur. at qui alienę ciuitatis imperio tenetur inuitus, profecto iura ſuæ ciuitatis amiſit: quod in reges illos,quos antea commemorauimus,aut in Rhodios, qui ciuitatem Athenienſium adepti ſunt,cadere nullo modo poteſt. Hoc igitur voluit M.Tullius opinor; neq; enim ſatis ſibi conſtat; eum qui re vera ciuis eſſet Romanus, id eſt,qui ſe-

natus

a Pro Cornelio Balbo.

b Plutarch, in Solone.

C

natus populiq; Romani legibus obligaretur, alienæ ciuitatis imperio minime teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & quidem equestris ordinis; qui, quod Athenienses coleret, Atticus est appellatus (: ad hunc enim tres imperatores [a] Augusti suæ originis stirpem retulerunt:) ciuis Atheniensis fieri noluit: *ne*, inquit Cornelius Nepos, *ius Romanæ ciuitatis amitteret*: quod verum est de vera ciuium significatione, non tamen de honorariis ciuibus; qui multarũ ciuitatum ciues ascribi possunt, vnius tamen imperiis obligantur. quod si plures ciuitates eiusdem principis imperio teneantur, omnium ciuis esse quisque potest, etiam Romano [b] iure. Tametsi enim seruus plurium esse potest, æque ac vasallus; non tamen plurium principum quisquam subditus esse potest, nisi mutuo principũ consensu: quoniam hi nullius imperio coercentur, vt illi quibus officia vicissim a seruis præstantur; quique a magistratibus seruum vendere [c] cogi possunt, nisi seruiles operas, quæ simul non possint, vicissim a seruo præbeantur. Itaque principes sæpe videmus in imperii finibus bella gerere pro subditis vindicandis, qui, quem sequantur, constituere non facile possunt, ac seipsos sæpe vindicant in libertatem, aut ab omnibus inuaduntur. Cum enim Daci Turcarum metu ab rege Polonię defecissent, postea iisdem prementibus Polonis, & Turcarum & Polonorum iussa facere coacti sunt, & vtrisque pendere tributa, anno MDLIIII. At in finibus Lotharingorum & Belgarum, plerique principes ac populi cum Gallorũ, aut certe Hispanorum imperio tenerentur, tandẽ omnes eiurarunt: similiter & in Burgundionum finibus, quæ regio Interdicta dicitur, sex reguli summũ in suos imperium exercent, quod diuturna præscriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones gesta pepererunt. In Lotharingorum vero finibus comites Lunæ, & Asperi-montis, iura maiestatis præ se tulerunt. Idem in Anglorum & Scotorum finibus contigisse constat, in agro vtriusque imperii fini-

57 (margin)

C (margin)

[a] Seneca in epistol. ad Lucilium.

[b] l. eius. ad municipal.

[c] l. 2. de iis qui sunt sui.

timo, qui *contentiosius* dicitur, quem desertum esse patiuntur vtriusq; regni principes, vt antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro pascuis vti fas est, ea lege, vt pecus abigere ac vindicare cuique liceat, quod vel ante Solis ortum, vel post obitum pascitur; id enim ab Henrico Francorum Rege II. cum sceptra Scotorum pro nutu regeret, imperatum est. Heluetii tamen, qui habent imperia diuisa (:sunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæque in suos summum imperii ius habet:) ad oppida, quæ sunt omniũ communia, vicissim magistratus ac præsides mittere consueuerunt. sed cum varia religione vtãtur, grauis oborta seditio est, anno MDLIIII; propterea quod præses eius prouinciæ cõmunes subditos a noua religione ad ritus veteres reuocare, pœna proposita, conabatur: & quidem res ad arma prolapsura videbatur, nisi Glarenses, & Abbaticellani, qui vtramq; religionem probant, legatos ad communes socios misissent. quã quidem ad rem legatus Regis Francorũ incredibile studiũ, curam ac solicitudinem adhibuit, vt inter sese conciliarentur; idq; tandem confecit. Cum igitur persuasum sit principũ duorum subditum ac ciuem fieri posse neminem, dubium nõ est, ea quæ diximus de iure ciuitatum peregrinis concesso, ad immunitates & honores tantum pertinere. Atque eo spectat Eduardi regis Anglorum edictum, quo Britannos omnes Armoricos ciuitate donauit. Nã quod ait Cicero, ciuitatẽ retinere, aut amittere Romanis, modo vellent[a], licuisse: nihil eis licuit, quod omnibus populis in eo genere nõ liceret: idque potissimum in populari statu, vbi ciues singuli maiestatis quodammodo participes sunt: nec facile peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nam Athenis ad ciuitatem cum peregrino communicãdam sex[b] millia ciuium occultis suffragiis consentire necesse fuit. quibus vero locis ac regionibus tyranni dominantur, aut quæ soli sterilitate, aut cœli spirabilis intemperie ab incolis deseruntur; nõ modo ciues, sed etiam peregrini sæpe a principibus exire prohibentur: vt in Moschouia[c], Tartaria, Æthiopia

a l. 5. de capti. l. in bello princip. eod. l. nihil interest. eod.

b Demosthenes contra Eubulidem.

c Sigismundus in historia Moscho.

Æthiopia[a]; eoque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur; cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant. Ac tametsi Romano[b] iure amittere ciuitatem cuique integrum est; & in Hispania liberum cuiq; alio commigrare, & alienæ ciuitati ascribi, dum id testato apud principem fiat: omnibus tamen principib. ac ciuitatib. pro iure maiestatis ac imperii ciues domi continere semper licuit ac licebit. Itaq; in sanciendis fœderib. principes illud obtestantur, se fœderatorum subditos ac vasallos minime amissuros. Consimilis est apud Ciceronem[c] clausula fœderis Gaditani; *Ne quis fœderatorum a populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset*, id est auctor. Nam in eo versatur illius caussæ status, quia Cornelius Balbus ciuis erat fœderatæ ciuitatis, non poterat igitur contra fœdus a Pompeio sine consensione fœderatorum, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderibus Gallorum cum Romanis exceptum esse, ne quis eorum a Romanis ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nam etsi nobiscum Heluetii arctissima necessitudine & amicitia coniungantur, nihilominus eadem clausula concepta est eo fœdere quod cum illis ictũ est anno MDXX. Rursus cum societatem & amicitiam quinq; Heluetiorum pagi minores inter se coirent exceptum est, ne ciues fœderatorum reciperẽtur; aut si ius alienæ[d] ciuitatis peterent, non aliter impetrarent, quam prædiis ac bonis omnibus exceptis. At, ne insula quidẽ patriciis Anglorum, Scotorum, ac Danorum sine venia principis exire licet: eoque iure a maioribus accepto etiamnum vtuntur Neapolitani[e]: quod iampridẽ ab Augusto tractũ videtur. is enim seuerissime[f] sanxit, ne quis senator iniussu principis ex Italia excederet. Hispanis vero ciuibus in Indam traiicere sine principis venia non licet: quod etiam Carthaginensium lege cautum fuit, cum imperator Hanno prim9 ad Hesperidum seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani senatus decreto nec

[a] Franciscus Aluaresius in historia Æthiopica.

[b] l. 5. de captiuis l. in bello eod.

[c] pro Cornelio Balbo.

[d] anno 1520.

[e] Matthæ Afflic. decisi. 265.

[f] Tranquil. in Augusto.

ius alienę ciuitatis capere, nec ſocietatem cum illis principibus aut ciuitatibus coire, nec domicilium in eiuſdem imperii finibus commutare fas eſt, niſi prius impetrata venia & honorario principi ſoluto. Ita Bithynis[a] interdictum eſt olim, ne quemquam in ciuitatem aſciſcerent, propter eas, quæ Bithynis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi cauſa, vel vt tributis ac vectigalibus ſeſe liberarent. nam in eos lata lex[b] eſt, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam noſtris legibus receptum eſt[c]. Subtilius tamen Philippus Longus rex Francorum[d], ne domicilii mutandi libertas cuiquam eripiatur, neve fraus vlla fiat vectigalibus ac tributis, iubet magiſtratus alienæ ciuitati aſcriptos mutatis ſedibus in ſuam aſciſcant ciuitatem ea lege, vt eodem ipſo anno in ea ciuitate in quam commigrauerint, domum, cuius pretium tribus aureis drachmis æſtimatur, ſibi coemant; ac patrono, penes quem domicilii originis iuriſdictio ſit per viatorem notum faciant: deinde vt in ea ciuitate in quam aſciti fuerint, a Calendis Nouemb. vſque ad ſextum Cal. Iul. conſiſtere, & eadem tributa quæ ante conſueuerant pendere cogantur: modo nullum litibus eodem anno cum eo ſuſceptis præiudicium fiat. Ac tametſi cuique integrum eſt domicilium commutare, nemini tamen patriam repudiare licet[e]; multo minus[f] cenſitis & aſcriptis glebæ, quos *manusmortuas* appellamus. Illud igitur in vniuerſum definiatur, ciuitatem inuitum amittere, aut ſuo principi præiudicare[g] poſſe neminem domicilii commutatione: vti nec vaſallus patroni obſequium; nec viciſſim patronus vaſalli clientelam ac tutelam eiurare ſine iuſta cauſa poteſt, niſi mutuo vtriuſque conſenſu. Sed ſi expreſſa fuerit, aut tacita vtriuſque conſenſio, cum quis ſcilicet exul a principe conſentiente, alterius poteſtati ſponte ſe ſubiiciat eique acceptus ſit; prioris imperio[i] non tenetur, nec aliter quam poſtliminio poſtea in priorem ciuitatem, quaſi peregrinus, redire poteſt. Nam ſæpiſſime principes ingenioſos homines præmiorum magnitudine

59

a Plin. lib. 10. epiſt 84. & 117.
b l. vlt. de municipal.
c Philippi Belli anno 1302. Caroli Belli 1351 Ioannis vt Gallus refert parte 4. Caroli v. & Caroli vii.
d anno 1318.
e l. 2 l. aſſumtio. ad munici pal. & l. 1. eod. Bartol. in l quæſitũ. de legat 3. ne mille quidem annis origo mutari poteſt l. Seiæ. §. Pamphyliæ. de fundo inſtructo. Socin. conſi. 35. lib. 1. Panor. conſil. 62. lib. 2.
f authent. de mãdatis principum. § ſuſcipienter. l. incolas ad municipalẽ. Bald in titul. de maioritate.
g l. 1. l. originẽ. de municipibus C. l. aſſumtio. ad municipal. Alex. conſi. 110. lib. 3.
h deciſ. cap. Toloſ 485.
i Iſernia in cap. 1. qualiter vaſallus iurare.

dine ac immunitatum illecebris ad se pertrahunt; siue ad finitimos principes debilitandos; siue ad suos ciues erudiendos; siue ad opes & copias cogendas; siue ad immortalem gloriam quam sese adepturos sperant, si oppida a se fundata ciuium multitudine ac rerum omnium abundantia reddant clariora. Sic Theseus [a] peregrinis omnibus proposita ciuitate Atheniensium vrbem totius Græciæ clarissimam effecit: sic Alexander Magnus vrbem ad ostia Nili conditam, quam *Alexandriam* appellauit, propositis præmiis [b] omnium Ægypti vrbium amplissimã, & mercatura quæstuosissimam reliquit. sic Ludouicus XI. rex, iura ciuium Burdegalensium, quæ maxima sunt, peregrinis omnibus, præterquam Anglis proposuit [c], modo in ciuitate sedes constituissent: sic Franciscus Maior vrbis illius quæ est ad ostia Sequanæ creator, quam *portum Gratiæ* appellant, proposita tributorum immunitate iis omnibus, qui eam incolerent, breui populosissimam reddidit. Londinum vero nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium abundaret, nisi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tributas peregrinis proposuisset, qui modo decem annos vrbem incoluissent: quod quidem spatium temporis ad ciuitatem adipiscendam peregrinis omnibus æque proposuerunt ex Heluetiis plerique ac Germani: id autem Romanorum legibus consentaneum est [d]. At Venetias annos quatuordecim incolere necesse est iis, qui iura ciuium plebeiorum adipisci velint, qui tamen ab imperiis omnibus & omni iure suffragiorum summouentur. Ferrarienses decennio contenti sunt, modo incolæ eadem quæ ciues onera tantisper subeant. Neq; tamen satis est ad iura ciuitatis consequenda tempus illud quod leges incolis definierunt, nisi sint exules, aut sponte aliena ciuitate donari velint, (: quam pleriq; oblatam vltro recusant:) & asciscantur [e]. Sed Iurisconsulti [f] satis esse definiunt, ad legata vel hæreditates capiendas tempus præscriptum in aliena ciuitate exegisse, ne scilicet testamenta rumpantur, aut legata peregrinis (: quos

[a] Plutar. in Theseo.

[b] Iosephus lib. 3. belli Iudaici.

[c] Boerius decis. 13. priuilegia describit, tributa Februario mense 1475.

[d] l. ciues, de incolis.

[e] l. domicilium. ad municipal.

[f] Bald in l. 2. de legat. C. Bartol. in l. 1. de regula Cato. Castrensis in l. 1. de legat. 1. argu. l. 3. § quando. de iure fisci. Alexand. consi. 29. lib. 4 & consi 32. lib. 5.

diuina lex non minore caritate fouere, quam viduas ac pupillos iubet:) fiant caduca. In cæteris omnibus vt quis optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurso temporis illius spatio, & peti & obtineri debet. Quemadmodum enim largitio inutilis est, nisi & qui dono dat, & cui donatur, assentiri velit; alter quidem largiendo, alter accipiendo; ita nec ciuis efficitur qui noluit, nec si velit, possit, alterutro principe intercedente. Quare consules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus est a patre patrato, quod pacem iniussu populi cum hostibus inierant, Romani ciues esse non desierunt; quia recepti ab hostibus non fuissent. quæ tamen quæstio nondum [a] plane definiri potuit, propter Bruti ac Scæuolæ sententias inter se diffidentes. Cum enim Consul deditus Samnitibus, Romam rediens in senatum venisset, tribunos plebis exire e senatu compulit; senatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amisisse, quem hostes facta deditione, recusassent: cum tamen summo iure & ciuis esse desiisset, & seruus hostium factus [b] esset; leniorem tamen sententiam secutus est senatus. Quod si peregrinus iura suæ ciuitatis retinet inuitus, cum sese alterius principis imperio subiecit, a quo repulsam passus est; multo magis si ius ciuitatis alienæ non petiit. Ex quo intelligitur id quod senatus Neapolitanus [c] non definiit, *An is qui totum vitæ suæ tempus in aliena ciuitate transegisset, suam retineret?* Sunt qui iura suæ ciuitatis amisisse putent [d]. Ego illum ciuitatem aliter amittere non potuisse opinor, quam eo quo dixi modo; nisi exul esset, aut sui principis consensu patriam repudiasset. Nam curia Parisiorum [e] iudicauit Gallum hominem ciuitatem non amisisse, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat; sed legitimas hæreditates proximorum iure creuisse; nihil tamen hostile in patriam fecerat, nec crimẽ admiserat cuius causa ciuitate priuari deberet; nec a principe domum reuocatus iussa recusarat, nec Venetiarum ciuitatem sibi tribui petierat. Tacita vero consensio obesse debet nemini, si aliter consentientis [f] voluntatẽ interpretari

a l. vltima. de legationib.

b d l. 4. vbi inepta est lectio Florentini codicis, vt satis intelligitur ex Cicerone in Topicis.

c Matthæus Afflict. decis. Neap. 384.

d Bald. in l. 2. de infantib. & liberis. & in l. 2. de statu hom.

e anno 1584. Iunii 14.

f DD. in cap. qui tacet de regul lib 6. & in l. 2. § qui tacuit de interroga actio. & in l. c [illegible] mus de fideiussor.

C

terpretari possimus, nisi aperte quid velit verbis aut factis expresserit. Ex quibus intelligitur quid iudicandum sit de quæstione proposita, quam curia Burdegalensis iudicum omnium cœtu coacto definirè non potuit; *An scilicet Hispanus homo in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius in Galliam reuersus, a principe rescriptum impetrare iure potuisset, vt iura ciuium consequeretur.* mihi persuasum est plane peregrinum fuisse: nihilominus quæstio ad principem delata est. Quod si peregrinus homo ciuile rescriptum ab alieno principe impetrauerit, nec tamen sub ditione principis illius domicilium constituat, rescriptũ inutile sit: quia fictioné duplicatam legitima iura non patiuntur[a]. Itaq; Ludouicus XII. rex Francorum, eos omnes qui rescripta ciuilia impetrauerant, ac deserta Gallia domum redierãt, peregrinos esse declarauit. Nostris enim morib.[b] ad iura ciuium consequenda, principis rescriptum impetrare; & impetratum a rationũ magistris pecuniam pendere necesse est.

61 Ex quibus nõ modo intelligitur quantũ distet peregrinus a ciue, sed etiam quantũ ciues a ciuibus; quos quidé si munerum vacatione ac immunitate metimur, infinita sit varietas ciuium, cum sæpe in eadem ciuitate peregrinum esse præstabilius sit quá ciuem; potissimũ in ciuitatibus, quæ tyrannorum crudelitate ac libidine premuntur. Nam pleriq; Florentini ciues rogationem ad principem tulerunt, vt inter peregrinos censerentur, nec tamen impetrauerunt. Quinquaginta auté peregrinos ad ciuitaté petendam, propositis magistratib. & imperiis, Cosmus pellexerat; quo factum est, vt creatis quinquaginta ciuibus, ab iisdem aureorum quinquaginta millia expresserit, nouorumq; ciuium dominatum fraude partum confirmauerit, & coniuratorum opes fregerit. Ita quondã Veneti Genuensi bello attritis opibus, & ciuitate pecuniis ac ciuib. exhausta, trecentos ciues, quos ipsi *citadinos* appellant, accepta pecunia in patritiorum albo conscripserũt, vt eadé qua patritii prærogatiua fruerentur: ex quo magnã pecuniæ vim coegerunt, & nouorum

[a] Bart. in l. item illa. de constituta pec.

[b] edictum 1503. & 1351. & 1355.

ciuium incremento plebeiorum potentiam infirma-
runt. Verum igitur ac proprium ciuis a peregrino dis-
crimen est, quod alter imperio ac potestate ciuili obli-
gatur; alter iussa principis alieni respuere potest: illum
princeps ab hostium æque ac ciuium iniuria tueri tene-
tur; hunc non item, nisi rogatus & humanitatis officiis
impulsus. Cætera quæ ad immunitates ciuium perti-
nent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sa-
cerdotiis fruantur, ciuium definitione non continen-
tur; etiamsi peregrini vbique fere a muneribus publicis, C
& potissimum a sacerdotiis & magistratibus summo-
uentur. Ac tametsi pontifices Romani omnia sacerdo-
tia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentaue-
runt, principes tamen ambitiosa illa rescripta pontifi-
cum sæpissime reiecerunt; Hispanos reges excipio, ser-
uos pontificum Romanorum obsequentissimos; qui
non sine magna mercede impetrauerunt Sixti pontifi-
cis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribue-
rentur. Longe aliter Heluetii, qui lege in conuentibus
promulgata MDXX. rescripta Pontificis Romani, qui-
bus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat, pu-
blice laceranda, & qui iis vterentur, carceribus ac vin-
culis coercendos sanxerunt. Polonorum[a] quoque legi-
bus, iam inde a Casimiro magno vsque ad Sigismundi
Augusti principatum, peregrini ab omnibus sacerdo-
tiis procul arcentur; quod Germani pactis conuentis, a
Pontificibus iampridem expresserunt: quibus concor-
diæ pactis Metenses comprehensi fuere; ac merito que-
sti sunt apud Carolum IX. regem Francorum[b], pacta
conuenta pontificũ Romanorum fraude violari. Hoc
amplius ciuibus quam peregrinis tribuitur, quod vbiq;
fere vacationem[c] quorundam munerum ac immuni-
tatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consue-
uerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis im-
munes fuere; a peregrinis vero tributũ singulare, quod
μετοίκιον dicebant[d], exigebatur. Iam vero testamenta
ciuibus, non item peregrinis condere licebat; aut si cui
quid

a in statutis Poloniæ.

b anno 1563.

c Bald. in l quod fauore. de legibus Alexand. con sil. 105. lib. 2.

d Demosth. contra Neæram.

quid a peregrino legatum esset earum rerum quæ extra patriã quæsitæ fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrisq; moribus cedere, contritum est. Hoc enim iure in vniuersa Gallia vtimur, quod Italis fere omnibus ac Siculis, imo etiam Asiaticis & Africæ populis commune est; idque † *Albinagium* nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarum principes non modo peregrinorum hæreditates vniuersas cernere, sed etiam eorũ, quos ipsi *Timariotas* seu *beneficiarios* appellant, prædia, & reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueuerunt. Id ab antiquis [a] Atheniensibus & Romanis originem traxisse videtur. nam hi totam hæreditatem peregrinorum; illi sextam partem seruosque omnes in vrbe natos fisco vindicabant. Itaq; fallit Diodorus, qui Ægyptios æque ac Romanos bona peregrinorum legitimis hæredibus reliquisse scribit[b]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregrinum. Quid enim frequentius [c] occurrit quam peregrinorum bona fisco cedere? at ne peregrino quidem a ciue quicquam legari poterat; quod satis M. Tullius aperte docet, cum in exilium pulsus, contra leges ciuis esse non desiisset. *Quis*, inquit, *ciuis Romanus qui mihi legare testamento dubitarit?* antea dixerat pro Archia poeta, *ipsum iure testamentum fecisse*: quod certe non licuisset, si Romanus ciuis non fuisset. Eodem vsus est argumento Demosthenes [d], vt Euxium ciuem Atheniensem esse conuinceret: *Nonne proximi*, inquit, *patris superstitis hæreditatem creuerunt?* Et quemadmodum in Gallia, perinde vt in Anglia, priuati quoque hæreditates capiunt peregrinorum, qui modo in suæ iurisdictionis finibus moriuntur; ita quoq; Romani peregrinorum, quos in clientelam suam receperant, hæreditaria bona Romæ relicta more maiorum capiebant: idq; *ius applicationis* [e] appellabant. Ex quo perspicuum est ius illud siue *applicationis*, siue *albinagii*, antiquissimum ac vetustissimum esse, & quidem omnium fere populorum commune. cui Fridericus II. Germanorum impe-

> 62

> † *droit d'Auboine.*

> a Demosth. contra Androtionem.

> b lib. 2.

> c l. 1. de hæredib. institut. C. l. 1. § 2. de legat. 3. l. quidam. de pœnis. l. neque. § 5. de militari testa. l. 1. § penult. de iis quæ pro non scriptis.

> d contra Eubulidem.

> e Cicero ad Q. fratrem & in Oratore.

rator derogare cupiens, permisit[a] omnibus condere testamenta, ac voluntate arbitrioque suo hæredes scribere; aut si morerentur intestati, proximum quemque hæreditatem cernere. sed legis illius ne in Germania quidem vlla vis est; multo minus in Italia, vbi cum peregrinis multo acerbius agitur quam in Gallia. Nam moribus nostris ac legibus, peregrino licet prædia tum vrbana tum rustica, & pecuniarum vim infinitam quærere; & quæsita prædia se viuo ac spirante vendere[b], ac distrahere; vel etiam peregrinis æque ac ciuibus largiri; iusque ciuium exigua pecunia in ærarium publicum collata impetrare, vt testamento legare, aut hæredē scribere, quem velit, possit. At in plerisq; Germaniæ regionibus, & in vniuersa Bohemia ac pene tota in Italia, præcipue Ferrariæ, ne glebam quidem agri peregrinis iure dominii habere fas[c] est; nec possessionem prædiorum peregrino accipere licet moribus[d] Perusinorum; at ne vsumfructum quidē[e] Mediolani, aut cum peregrinis connubia contrahere, pœna publicationis bonorum[f] indicta. Hoc vero iniquius, quod cum peregrinis bona prædia debitorum addicta sunt, eadem ciuibus vendere necesse est. nec ita pridem Carolus v. Imperator peregrinos omnes lata lege a ciuium Mediolanensium hæreditatibus summouit.[g] Venetorum etiā moribus peregrino ciuem obligare licet: ea tamen obligatione non tenentur[h] hæredes, nisi quantum ad eos emolumenti peruenerit; in quo iuri ciuili Romanorum inique derogatur. At moribus Brixiorum vxor peregrini bona prædia, aut prædiorum æstimationem in peregrinos transferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Gallis quærantur, cum ne pignori quidē Anglorum prædia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarum gētium sæpius conquesti sunt; proximos tamē peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contra[i] quam fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarum imperio: quibus locis peregrinorū morientium pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia: in

a l. omnes. communia de succes. C.

b Iudicatum in curia Parisiorum idi. bus Nouemb. 1544.

c Alexander. consil. 157. lib. 2. nu. 13.

d Ancharan. in cap. Canonum statuta. de constitut.

e Alexand. consil. 168. lib. 6.

f constitut. Mediolanē. titulo de pœnis.

g Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad legem Caroli.

h lib 1 c. 59. statut. Venetor.

i Sigismundus liber in historia Moscouit.

lia: in qua tamen peregrinis datum est, vt si extra Galliam moriantur [a], testamentũ cõdere, ac filios in Gallia susceptos ab vxore, quæ modo ciuis sit, hæredes scribere possint. Clausula vero in rescriptis ciuilibus adiecta, MODO HÆREDES SINT REGNICOLÆ, iudices sic interpretantur, vt incolæ regni, propinqui eorũ qui ciuitatẽ adepti sunt, ab hæreditate summoueant [b] cæteros qui extra Galliæ fines domiciliũ habent. Filii vero peregrinorũ in Gallia suscepti, patris hęreditatẽ, non quidem testamento, quod peregrinis condere nõ licet, sed ab intestato capiunt, si mater [c] ciuis fuerit cum hæreditas defertur. Hoc amplius ab regibus nostris iure singulari tributum est mercatoribus peregrinis, qui ad nundinas Campaniæ ac Lugduni proficiscuntur, nihil de bonis eorum, si interim moriatur, decerpere fisco liceat. Eodem iure mercatores Angli in Aquitania fruuntur: Artesii vero, Hannones, Turnesii, Cameracenses, in eodem iure sunt quo ciues, quantũ attinet ad iura successionis; idq; principũ nostrorũ [e] edicta resque iudicatæ [f] sæpius comprobarũt; iis tamen conditionibus, vt idem nobis liceat quod illis. Mercatores item vrbium illarũ quæ ad mare Balticum societatem inierunt, eadem & certe vberiora beneficia iam inde a Ludouico iuniore cõsecuti sunt, & sanctius a Carolo VIII. rege confirmata; quæ annis superioribus a Danezio Gallo apud Daniæ regem legato ad Carolũ IX. regem missa sunt, vt ab eo renouarentur. Beneficiũ tamẽ mercatorib. illis tributũ, nõ pertinet ad mercatores peregrinos, qui iura ciuium adipiscuntur, vt senatus [g] decreuit. Ex his tot ac tantis regũ nostrorũ in peregrinos beneficiis nullum in Græcia, nullum in Asia, nullum in Africa nostri homines impetrare potuerunt. Nã ętate nostra Crozilus Turonensis, qui mercaturã quæstuosissimã [illegible] fecerat, cum moriens ducenta fere aureorũ millia reliquisset, nihil ad proximos peruenit, sed omnia Turcarum princeps Abrahamo pręfecto prętorio dono dedit. Aliud præter ea quę diximus, discrimẽ est inter ciues ac peregrinos, quod illi ex antiqua lege Pætilia [h] ac Iulia

[a] Iudicatum in curia Parisf. Febr. 23. anno 1518.

[b] Iudicatum in curia Paris. Martii 7. anno 1533.

[c] Iudicatum in curia Paris. 27 Augusti anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die 11. Martii Benedic. in cap. Raynutius. in verbo Adelaziam nu. 1042.

[d] rescripto Philippi Valesii 1329. & Caroli VII. 1445.

[e] anno 1406. & 1482. & 1497. 1549.

[f] In actis curiæ Paris.

[g] anno 1569.

[h] Tacit lib. 55. Tranquill. in Cæsare. 1. 4. qui bonis cedere. C.

bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere[a], ac foro cedere impune liceret; quamquam haud pauciores, & certe plures sunt qui foro, quam qui bonis cedunt. Hoc item differt ciuis a peregrino, quod hic vbiq; terrarum priusquam agere possit, siue in rem, siue in personam, cauere debet iudicatum solui. At nostri[b] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionem istam præstare non coguntur. In personam vero quum actio intenditur, reus seu ciuis, seu peregrinus, cauere nō tenetur iudicatum[c] solui, vt olim in Romana æque ac in Parisiorum[d] curia iudicatum erat. Sed eadem curia[e] a maiorum sententia discessit; ac iudicauit æquum esse vt peregrinus siue reus, siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiam aduersus peregrinos ἐνεχυρασμὸς[f], quam nonnulli *oppignerationem*[g], M. Varro *clarigationem*, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iurisconsulti iuniores *represalia*; nostri homines *Marcarum ius* appellant; quo aduersus ciues vti non modo Iustinianus[h], sed etiam Fridericus II. Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit[i], etiam bello Sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremo peregrinum finibus arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, nō modo si bellum indictum sit, verumetiam ipso pacis tempore; ne vel ciuium mores peregrinorū consuetudine corrumpantur: vt ob eam tantum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis[k] interdixisse videatur. Indi vero Sinarum populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrem Cicero nō satis prospexit quæ mala a peregrinis impendeant, cum ita scriberet; *Male, qui peregrinos vrbibus prohibent, eosque exterminant; vt Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* nā fere ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulāt, ciuium mores optimi deprauantur. At indicto bello qui antea vel socius, vel peregrinus erat, hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri poterit. quod alioqui non licet, nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione contracta. Quod si peregrinus

a contra peregrinū mercatorem iudicatum est in curia Paris. anno 1565.
b Faber §. sed hodie Instit. de satisdat. & iudicatum in curia Paris. contra peregrinum 27. Martii anno 1567.
c Durandus in Specul. tit. de satisd. §. dicto. vers. sed pone, &c.
d Gallus partes quæst. 49. anno 1385.
e anno 1567.
f in authent. constit. 52. & 134.
g in cap. 1. de iniuriis & damno dato. Innocent. in cap. olim de restitut. spoliat. Cynus in authent. habita ne filius pro patre C.
h Nouel. constit. 52. & l. prouidendū. de decurion. Cod.
i anno 1567.
k Plutarch. in Lycurgo.

egrinus inuito vel non aſſentiente principe, alterius imperio ſeipſum ſubiecerit, ab eoque aſcitus ſit in ciuem, nihilominus principi ſuo æterna in illum auctoritas eſt, ac ius prehenſionis, vt in ſeruum fugitiuum, etiamſi ad ſe legatus venerit a nouo principe miſſus. Sic enim Theodoſius Magnus Danum tyrannũ perduellem pronuntiauit, ipſiusque legatos ſuę poteſtati ſubiectos carceribus ac vinculis mancipauit: ſic Carolus v. Imp. Mediolani Ducis legatum duci iuſſit, cum intellexit Ducem vna cum aliis principibus ſibi bellum indixiſſe. Ac tametſi Granuella Caroli legatus in carcerem iuſſu Regis coniectus eſſet, paulo momento eductus eſt re plane intellecta, ſcilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum, cum ſecuritate publica ex Hiſpania dimiſſos. Neque vero Carolus iura gentium violaſſe, aut in legem [a] commiſiſſe videtur; cum Romani ciuem transfugam acerbius quam hoſtem punirent [b]. Et qui Rinconii ac Fregoſii legatorum ad principem Turcarum cædem excuſabant, ſpeciem transfugarum obiecerunt; quod alter Hiſpanus eſſet, alter Genuenſis fœderatus, qui a Carolo ad regem Francorum defecerãt, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquam Carolus Imperator, nec factum probauit, & vlturum ſe promiſit, ſi cædis auctores in ſuam poteſtatem venirent. Non poteſt igitur alienæ maieſtatis imperio ſubditus ſeipſum eximere, non ſi regiam ipſe poteſtatem adipiſcatur; vti nec Barbarius [c] Philippus homo ſeruilis conditionis, cum vrbanam præturam ſua virtute ſibi peperiſſet, domino præiudicauit, a quo quidem cum vindicaretur pro libertate tranſegit [d]. Id enim Iuriſconſultorum decretis cõſtitutum eſt, etiam principes ipſos a ſuo principe domum reuocari [e] poſſe. vt nõ ita pridem Elizabeta Angliæ regina Lenoxium Comitem vna cum filio, qui paulo ante Scotiæ reginã vxorem duxerat, ad ſe redire iuſſit; & cum iuſſa recuſarent, bona eorum proſcripſit; quia cõtra morem maiorũ Anglię finib. iniuſſi exceſſerant, ac connubiũ regina vetante contraxerant.

[a] l. ſi quis legatus. de legatio.

[b] l. 19. de captiuis.

[c] l. 3. de offic. prætoris.

[d] Suidas in verbo Barbarius.

[e] l vlt. de decretis ab ord. l. 2. & ibi Bartol. de Eunuchis Bal. in l. non ſolum. de commerciis. C. Bar. in l cunctos populos q. 8.

Ciuis autem vbi vbi fuerit, principis sui legibus in personam conceptis obligatur; adeo vt, si quid maritus vxori dono dederit, extra fines suæ ciuitatis, in qua largitio eiusmodi lege prohibeatur, donatio fiat caduca[a]; quia subditos obligandi potestas nullis est regionibus definita. Quo fit vt principes rogationibus mutuis erga se vtantur vt suos ciues domum reuocent; aut parere cogant iis in locis, in quibus ipsi imperandi ius non habent; aut clarigatione mutua peregrinis manum iniiciunt quousque pareatur. Nam cum Marchionissa Rotelina quæ Ducis Longauillani tutelam gerebat, in ius vocaretur, vt apud libellorum iudices curiæ Parisiorum Nouocastri controuersiam disceptari pateretur, Bernates litem euocarunt, quod de prædio, quod in eorum finibus positum erat, iudicium constituendum esset. Atque hæc de ciuium ac peregrinorum discrimine, quanta breuitate fieri potuit, ne singula subtilius exquirantur. Ciuium autem inter ipsos non minor, atq; haud scio an maior varietas reperiatur (:de qua nonnihil antea diximus:) non modo patritios inter ac nobiles, sed etiã nobiles inter ac plebeios. quantũ vero plebeii a seipsis differãt, & quę ad sexum, ad ætatem, ad statum cuiusq; pertinent, sigillatim persequi velle prope infinitũ sit. Nam fieri[b] potest, & iure quidem, vt ciuium partim ab omnibus muneribus, & oneribus vacationem habeant; partim omnia onera subeant; ita quoque societas ita coiri potest, vt sociorum alter commoda ferat, nec vlla detrimenta; aut incommoda[c] collapsæ societatis patiatur. Ex quibus intelligitur nusquam gentium vllam esse, aut antea fuisse Rempublicam quantumuis popularem, seu veram, seu hominum opinione fictam, in qua ciues omnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

[a] l. mercatores. & ibi Bal. de commerciis. Alexand. consil. 116. lib. 6 cap tuæ. cap. vlt. de clericis non resident. licet alii aliter sentiant in l. si fundus de euictionibus.

[b] l. si filii. §. Senatores. l. generalit. de Senator. Bar. in l. 1 ad municipal. Oldrad. q. 32. & q. 74. Bald. in c. 1. de vasallo milite. Castrensis consi. 292. Bertrand. consil. 92. lib. 2. Alexand. consi. 41. lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad notas Alexan. eod. l. 2 de consib. & toto tit. de Senat. l. 1. de dignit. C.

[c] l. Mutius. pro socio.

C

VII. *De patrocinio & clientela; quantumq; socius a peregrino, ciuis a socio, cliens ab vtroque distet.*

DICTVM nobis est quid publico imperio subditus differat a ciue, quid item ciuis a peregrino; nunc de

sociis

ſociis ac fœderatis: ac primum de clientibus, deque toto iure clientelarum accurate nobis eſt diſſerendum; eoq; accuratius, quod cum nulla ſit ad Reipublicæ vim & naturam intelligendam fructuoſior cognitio, & ignoratio pernicioſior; eam tamen ab iis omnibus qui eo de genere ſcripſerunt, videmus eſſe prætermiſſam. Verbum *Clientelæ* (: quam qui minus Latine, *aduocatiam*, aut *protectionem* appellant:) latiſſime patet ad omne genus ſubditorum, ſeu ſerui, ſeu liberti, ſeu vaſalli, ſeu ciues fuerint, qui ſummæ cuiuſdam poteſtatis imperio tenentur.

66 Nam vt principes ſuæ poteſtati ſubditos armis ac legib[9] ab iniuria vindicare; ita ſubditi principes obſequio, amore, cura & officiis omnibus colere ac proſequi debent. Hæc prima præcipuaq; eſt omnium clientela, quę cæteras omnes complexa tuetur; puta heri ac ſerui; patroni & liberti; domini ac vaſalli: liberti quidem patronis, vaſalli domino, ſerui heris debent obſequiũ, ſed poſt principem tamen, cui fidem ſine exceptione præſtant. Ac tametſi Protectionis ſeu Clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur[a], *Militem qui ducem in bello non protexerit, capite puniendum*; nihilominus in fœderibus & pacis actionibus, quæ inter principes aut populos ſocietate & amicitia coniunctiſſimos ſancientur, eam vim habet, vt nec alter alteri pareat, nec imperet; ſed vt alter alterius maieſtatem obſeruare, ſine vlla maieſtatis imminutione teneatur. Itaque ius illud clientelare ſeu protectionis, omnium maximum ac pulcerrimum inter principes cenſetur. Heri quidem a ſeruis, patroni a libertis, domini a vaſallis magnas vtilitates adipiſcuntur; at principes populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundiſſimos fructus ſperare; ſed clientes opibus & auxiliis aduerſus hoſtium copias ſine mercede tueri debent; cum ex omnibus humanitatis officiis nullum maius ſit, quam vt quiſque maxime opis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari, nec officii mercedem vllam præter gratiam ſperare. quod ſi quid amplius quiſquam

a l. omne delictum. de re militari.

pacifcatur, patroni feu protectoris nomen amittit, perinde vt ex mutuo vel commodato lucri fi quid fiat, & mutui & commodati nomen [a] perit, vt mercenaria & quæftuaria locatio dicatur. Nam quiquid alteri fe facturum gratuito quis promifit, idipfum fine mercede præftare legib⁹ tenetur; quia ꝓmifit: fin ex officio id fiat, etiam fi non ꝓmiferit, officio tamẽ merces non debetur [b].

[a] l. rogasti. si tibi. de rebus creditis, l. 1, §. si conuenerit depositi. l. Lucius. eod.

[b] l. 4. mandati.

At nullius obligatio tam eft efficax quam eorum, qui tenuium contra potentiores; bonorum aduerfus improbos; innocentium contra fceleratos caput, famã, ac fortunas tueri promiferunt. Itaque Romulus vrbis Romæ creator, cum ciuium ordines ac Reipub. leges defcriberet, vt mutuã omnium inter fe concordiam tueretur, patribus quos in fenatum allegerat plebem adfcripfit; & vnumquemq; fenatorem plebeiorum certum numerum in fuam clientelam fufcipere iuffit; tum etiam omnibus exercitationibus deuouit eos qui [c] clientes deferuiffent. Eo pertinet illud quod Feftus fcribit, *patrocinia appellari cœpta, cum plebs diftributa eft inter patres, vt eorum opibus tuta effet.* Lex vero duodecim facrofancta de iure clientelari his [d] verbis concepta eft: SI PATRONVS CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO. Plutarchus tamen fcribit clientes pecuniam ad collocandas filias patronis contuliffe: quod nufquã alibi fcriptũ memini. fraudem enim clientibus hac ratione feciffent. fed fieri poteft, vt clientes pro libertis accipiat: tametfi enim vtriq; funt clientes, libertorum tamen aduerfus eos qui fe manumiferant obligatio maior exftitit, quam clientum ingenuorum; quorum nulli erãt patroni, fed aduocati qui caufas clientum fufcipiebant. Apud nos quidẽ libertis, quos *manusmortuas* vocant, pecuniam imperant patroni, vt filias honeftius collocare [e] poffint, quod a Romanis ad nos permanaffe credibile eft. Iam vero cum exteri populi clientes Romanos ab iniuria potentiorũ tutos effe animaduerterẽt, nõ modo finguli, fed etia vniuerfi, atq; adeo vrbes ac prouinciæ, in clientelã fenatorum feipfas dederunt. Sic enim gens Marcellorum vrbis

[c] Dionysius Halicarnaſ. lib. 2. & M. Tul. in Diuinat.

[d] Seruius in illud Æneidos, *aut fraus innexa clienti.*

[e] Gallorum moribus & rebus iudicatis ſæpe confirmatum.

vrbis Syracuſarum clientelam, Antonii Bononienſium, ac deinceps alii aliorum præſidium ſuſpiciebant; ſic tamen, vt quæcumque moriens in vrbe peregrinus poſſideret, ea patronus caperet iure applicationis, ſeu clientelari, ab iiſdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illuſtrauerunt, *ius* hoc *clientelare*, quod ab aduocatis, non a clientibus *aduocatiam* [a] † appellamus, originem traxiſſe veriſimile eſt. At plurimum differunt a clientibus ingenuis ipſi liberti; tum hoc maxime, quod hi a libertate in ſeruitutem vindicari poterant, ſi aduerſus patronos ingrato [b] animo fuiſſe coarguerentur; clientes ingenui non item. liberti ſuas operas patrono præſtare coguntur; clientes vero aduocatos quidem obſeruare, ac mutua [c] officia, non ſeruiles operas præſtare tenentur; nec ſi quid in fraudem aduocatorum fecerint, libertatem amittunt. Patroni libertorum hæreditates delibare [d], ex lege conſueuerant; aduocati de clientis hæreditate nihil decerpere poſſunt [e]. Ac tametſi tam multa ſunt clientibus cum vaſallis communia, vt eodem pene iure cenſeantur, plurimum tamen inter ſe differũt. nam vaſallus dominum ſumma fide obſeruare [f] & colere, eique periclitanti opem & omnia humanitatis officia præſtare tenetur; ac ſi domino fraudem fecerit, eiuſque dignitatem ſuggillarit, aut perfide illum eiurarit, aut etiam mendacium [g] obiecerit, eo ipſo feudum iure commiſſi domino adiudicatur; clienti vero minus officioſo, nihil eripi poteſt. Quod ſi vaſallus ſine vlla exceptione fidem dederit, ſi modo maiorem domino agnoſcat neminem; non ſolum iuratus, ſed etiam iniuratus domini eiuſdemque principis imperio tenetur; quo ſolutus dici non poteſt, quantumcunq; feudo ceſſerit: at clientes aduocatorum imperio non obligantur. Vaſallus ſiue rex, ſiue [h] pontifex, ſiue quis alius ſit, fidem & obſequium domino debet, niſi [i] feudo ceſſerit; cliens ingenuus, ſiue princeps, ſiue priuatus, ab omni obſequio & imperio potentioris aduocati immunis eſt. Denique ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante

---

a † *auoiſon ou auouerie.*

b toto tit. de iure patronat.

c l. non dubito. de captiuis.

d l. 1. 2. de bonis libertorũ.

e Dionyſ. Halyc. lib. 2.

f tit. de fide a vaſal. præſtand.

g iudicauit. curia Pariſiorum 23. Decemb. 1565.

h Bald. in l. ſed ſi hac § ſi libertus de in ius voc.

i cap vnico. de vaſallo qui contra conſtitut Lotharii.

Langobardorum in Italiam incursiones ignotum: at ius clientelare antiquissimum est, & ante Romuli tempora non modo Græcis, sed etiam Celtis, Illyriis, Asiaticis, Ægyptiis vsitatissimum [a], vt tenues a potentiorum vi & iniuriis tutiores essent: tametsi nullos agros, nulla prædia haberent; vt vasallus qui sese ab obsequio ac fidelitate liberare non potest, etiamsi rex eligatur, aut a principe adoptetur [b]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi qui ex Cæsaris commentariis *soldurios* ac *deuotos* interpretantur *vasallos*, qui sine feudis nulli sunt: tum quod deuoti aut serui essent, aut parum admodum a seruis differrent; quippe vitam, caput, ac fortunas pro salute domini consecrarent. quo nihil magis seruile dici potest: nec certe tantum principi summo debetur. Quæ omnia eo pertinent, vt plane percipiatur, quid quantumq; intersit inter ius clientelare patronatus, ac feudale, quæ a plerisque propter similitudinem confusa videmus. Vasallus domino dat fidem, nec accipit [c]; cliens dat fidem, accipitq; vicissim: vtriq; tamen vtrisque mutuis officiis obligantur; sed inferiores superioribus obsequia debent, neq; illis mutua debentur. Illud etiam vtrisq; commune est, quod actus legitimi ac solemnes mutuæ obligationis ab vtrisq; dantur & accipiuntur; idque potissimum si princeps alium principem percussis fœderibus in clientelam accipit; idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hæredes, nisi fœdere id comprehensum fuerit: & vtcumque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo successorem actis legitimis clientelam profiteri, ac fœdera renouare necesse est. Sed vt clientelare ius inter principes magis perspicuum sit, disseramus illud, *Num princeps, qui se alterius clientelæ subiecit, alieno imperio subditus videatur?* certe quidem si alteri parere iure vel iniuria necesse habet, iura maiestatis ac summæ potestatis amisit. Quid autem principis maiestate indignius aut abiectius est; quam sese in alterius tutelam & clientelã dare aut superiorem confiteri? *Nam Clientela inter summos principes*

[a] Dionysius Halicarn. lib. 2. Varro lib. 1. De re rustica.

[b] Iudicatum in curia Paris. 1565.

[c] cap. vnico de forma fideli. cap. 1. de feudo defuncti l. serui l. imperia em.

68

principes aliud nihil est, quam fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiã interdum sine fœdere ac societate, cum scil. princeps hostium metu alterius fines ingredi cogitur; quem si hostes persequantur, non fit hostium, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit; vt iudicatum est ab iis, qui a regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno M D L V. cum Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperii Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent a nostris. Cancellarius Anglorum negabat a Francis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, *Vnicuiq; feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere*; hãc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur; tametsi a Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, vt postea dicemus. prius tamen propositam quæstionem definire placet, *Num scilicet princeps qui se clientem alterius profitetur, iura suæ maiestatis amittat, vt alteri concedat.* ita quidem plerisque videtur; ego vero aliter sentio, maiestatem retinere suam. idque Proculus responso singulari [a] definiens. *Non dubito,* inquit, *quin fœderati & liberi nobis externi non sint* [b] *: neque inter nos atque eos postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est; siue is fœderatus est; siue æquo fœdere in amicitiam venit; siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi comiter maiestatem conseruaret* [c]. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque*

Margin: C; 69

[a] l. non dubito de captiuis.

[b] in Pandectis Florentinis legitur detracta negatione.

[c] Cicero pro Cornelio Balb. hanc clausulam interpretatur.

auctoritate, neq; dignitate, neq; iure omni nobis pares sunt; sic & eos qui maiestatem nostram comiter cōseruare debent, liberos esse intelligendum est. His autem verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE; non significatur sine fraude, vt quidam interpretantur[a], *sed eam vim habent*, inquit Tullius, *vt sit alter populus in fœdere inferior*: quod deinceps capite postremo libri quarti copiose explicatur. Cæteri qui nec subditi sunt, nec socii, aut sociorum sunt socii, aut hostes, aut neutri; quos omnes peregrinorum appellatione complector. Nam socii sociorum, nostri socii non sunt[b]: qui tamen in fœderibus sanciendis excipiuntur; vt Rhætorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ, in fœderibus quæ cum Heluetiis percussa fuere anno MDXXI. diserte eripiuntur: qui tandem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerunt anno MDL. Etsi enim Rhæti consociati fuissent æquis legib. eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percusserunt anno MCCCCXCVIII; Heluetiorū tamen imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in conuentu Heluetiarum ciuitatum. quod cum indigne ferrent Rhætorum populi, societatem dirimere cogitabāt, nisi legatus Francorum rem composuisset. Id vero clam tentabatur a Carolo V. Imperatore, aureorum vndecim milium largitione in principes ciuitatum effusa; qui maiestatis accusati, & quæstione admota confessi, decem aureorum millia mulctæ nomine fisco dependere damnati sunt; vt quidem ex commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderibus excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatibus societatem coierunt anno MDXXVI. in annos XXX. deinde fœdera renouarunt anno MDL. Vt autem societatum omnium nulla firmior ac stabilior est ea, quę & sempiterna est, & eosdem hostes, eosdem etiam amicos habet sine vllius exceptione; sic etiam nulla infirmior ac debilior, quam quæ versatur in solo iure commerciorum

C

a lib. 1. cap. 1. de antiquo iure Italiæ.

b l. socius socii. pro socio.

merciorum & hospitii; quæ tametsi iuris gentium esse videâtur, prohiberi tamen a principibus sæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia premantur. Itaque videmus iura commerciorum singularibus pactis populorum ac principum conuentis contineri; cuiusmodi sunt ea quę a regibus Francorum tributa sunt Balticis ciuitatibus, quas ipsi *Osterlandos* appellât; & ea quæ Mediolanensibus cum Heluetiis contracta sunt, quibus scilicet tritici modus & æstimatio, quam Mediolanenses Heluetiis permittunt, comprehensa est: quæ pacta legati Francorum abrumpere sæpissime conati sunt, propterea quod Heluetii Mediolanos Francorum hostes infestare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quod cum Mediolani Præses fecisset anno MDL. parum abfuit quin Heluetii cum Mediolanis societatem coirent, aut certe inter fœderatos qui neutri sunt, exciperentur. Huius autem fœderis ea vis est, vt qui eo fœdere excipiuntur, fœderatorum captiui fieri nō possint, cum tamen peregrini etiamsi hostes non essent iure capientium fierent: sic enim Pomponius[a] ad Quintum Mutium scribit: *Nam si cum gente aliqua*, inquit, *neque amicitiam, neque hospitium, neq; fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. quod autem ad eos ex nostro peruenit, illorum fit; & liber homo noster ab eis captus, fit seruus eorum. idemque est & si ab illis ad nos aliquid perueniat.* hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam quæ homini cum homine intercedit humanitatis rationem. Hostium autem appellatione veniunt ii, quibus[b] nos, aut qui nobis publice denuntiarunt, aut sine denuntiatione bellum intulerunt: cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris societas aut communicatio intercedere[c] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitate, vt in Græcorum[d] libris legimus: sed tandem omniū populorum summa conspiratione obtinuit, vt peregrinis æque ac ciuibus ius diceretur. In omni autē fœdere,

[a] l. postliminii. de captiuis. ff.
[b] l. hostes. de verb. sign.
[c] d. l. hostes. & l. 1. de legat. 2.
[d] apud Demosthen.

ſeu pactione, ſeu ſponſione, iura maieſtatis cuique principi populove ſalua ſint oportet; aut alterum in alterius poteſtatem ac fidem venire; vt ſæpe tenues potentiorum opibus & armis leges accipere coguntur: quod in ſocietate quæ æquo fœdere contrahitur, fieri non ſolet, in qua tenuiſſimæ quæque ciuitates cum potentiſſimis regibus ac populis æquo iure fœderum exæquantur: nec potentiorum maieſtatem obſeruare, nec loco cedere tenentur; vt in eo fœdere, quod Reges Perſarum cum ciuitate Thebanorum coierunt[a]. Perſarum enim imperia iiſdem pene finibus quibus Solis curſus, ab Helleſponto ſcilicet ad intimos vſque Indiæ receſſus, finiebantur: ciuitatem vero Thebanorum anguſta mœnia vt ager Bœotiæ continebat; vtrique tamen æquo fœdere in ſocietatem venerũt. At cum diximus in fœdere priores obſeruari ab iis, quibuſcum amicitiam inierunt; non eo pertinet, vt in fœdere tantum priores ſcribantur, ſed etiam vt in fœderatorũ ciuitate & in omni conſeſſu primas ſedes obtineant, & fœderatos antecedant: qui ſi æquo fœdere ſociarentur, in fœderatorum ciuitate loco[b] cederent. æquum eſt enim quemque domi ſuę principem locum obtinere. Heluetii quidem antea cũ principe Allobrogum ſociati erant, iſque inter fœderatos primus erat: contracta vero cum rege Ludouico XI. ſocietate, regem tum propter regiam maieſtatem, tum etiam propter penſiones annuas, fœderatorum principem pronuntiarunt: cum tamen omnes æquo fœdere ſecum ipſi cõiugarentur. Cur ergo (: dicat aliquis:) peregrinorum loco habentur, qui nobiſcũ fœdere omnium arctiſſimo conſociati ſunt, qui nobiſcũ eoſdem habent hoſtes, eoſdem amicos, qui legibus ac moribus iiſdem vtuntur, eoſdem ſimul habent cõuentus? ſic enim conſociati ſunt Heluetii. non facit tamen illa neceſſitudinis & amicitiæ ſumma conſociatio, vt ciues ſint omnes omnium: quod ſi non ſunt ciues, peregrinos eſſe, aut fere peregrinorum iure cenſeri neceſſe eſt. Nam Latini veteres eodem, quo Heluetii, fœdere cum Romanis ſocietatem

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] l. non dubito de captiuis.

cietatem coierant, ac propterea Latini vnam & eandem omnium ciuitatem esse contendebant, hac oratione [a] per legatos habita in senatu Romanorum: *Si societas* (: dicebant ipsi:) *aequatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires suas, cur non omnia aequantur? ibi pars virium, ibi & imperii pars est.* Iidem paulo post: *Vnum populum, vnam Rempublicam fieri aequum est.* Tum Consul Romanus; *Audi Iupiter haec scelera, peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo templo*, &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebantur, arceri. At consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis foedere cum Romanis ita copulati fuerant, vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet; *Municipium*, inquit, *id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo: sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominum dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Caerites, Anagnini. Tertio definiuntur ii qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suae cuiusque ciuitatis coloniae vt Tiburtes, Praenestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucenses.* Video autem quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; cum tamen tredecim Respublicae finibus & imperio diuisae sint. Antea quidem omnium vna fuit imperii Germanici prouincia, quae ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno MCCCXV. foedus sanctissimum percusserunt; ac primo capite cauerunt, *Ne quis imperium principis vllius admitteret.* Deinde anno MCCCXXXII, Lucerna in societatem venit: aliquanto post, id est,

[a] Liuius lib. 8.

anno MCCCLI, Tigurini societatis fœdere coniuncti sunt: anno sequenti Tugienses, Bernates, ac Biennenses. Post cladem Sembachiam nobilitate Heluetiorum a plebeis fusa ac prostrata, quod factum memorant anno MCCCCLXXXI, Solodorenses & Glarenses vna cum superioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiam venerunt. Basilea tandem accessit anno MDI, vna cum Schafusianis; quos proxime secuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno MDXIII. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus. tum Mylusiani & Rotuillenses sub annum circiter MDXV. postremo Valesii anno MDXXVII: quo anno Geneuates, qui sese in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere coniuncti sunt: quorum omnium societates ac fœdera ad me delata sunt concessu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Respublicas finibus & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem & amicitiam conuenisse; legibus tamen & conditionibus diuersis. Bernates enim Vranorum, Suitensium, & Vnderualdensium opes & auxilia aduocare possunt; vt Tigurini ac Bernates seipsos vicissim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores; ex quibus Suitenses, Vrani, & Vnderualdenses, omnium consequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuuantur; variis tamen ex causis. Omnium autem Heluetiorum conuentus seorsum a Rhætis, Geneuatibus & Valesiis coguntur singulis annis; & quæ a legatis ciuitatum maxima parte decreta sunt, omnes tenent. Habent autem singuli iura maiestatis, suos inquam magistratus, ærarium, agrum suis finibus diuisum, stemmata, tessaram, nomen, numismata, sigillum, iurisdictionem, leges, mores, & instituta a se inuicem diuisa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum propagati sint, id proprium est eius ciuitatis, cuius auspiciis parta est victoria: vt quidem iudicauit Franciscus I, rex Francorum, arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem seipsos vindicarunt, quadraginta circiter

C

oppida

oppida imperio domeſtico adiecerunt, quib. imperant exercitus, tributa, leges: in quæ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Baſilienſes, cum anno MDLX. quinquaginta aureorum millia regi Francorum mutuo dediſſent, fideiuſſores acceperunt Solodurenſes. Quoniam autem præfecturas nouem communib. omnium auxiliis in deditionem acceperunt, ſingulæ ciuitates viciſſim prætorem mittere conſueuerunt ad ius dicendũ; vt ſua cuiq; Heluetiæ ciuitati iura & obſequia tribuantur. Badenſe etiam oppidum, vbi conuentus annui coguntur, commune eſt octo ciuitatũ, quæ poſt victoriam Sembachiam ſimul coaluerunt. Satis etiam omnibus perſuaſum eſt, opinor, non vnam omnium eſſe religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridẽ decernere concupierint. id quod pontifex Romanus per legatos efficere ſæpe conatus eſt; & confecta res eſſet, niſi C ſapientiſſimis Regum noſtrorum cõſiliis reuocarentur; tum propter mutuam erga ſocios neceſſitudinem, tum etiam quod ab eorum ſalute ac tranquillitate ſecuritas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omniũ Reſpublica plerisq; videri poſſit, propterea quod decreta in comitiis communibus communi conſenſione probata, omnes tenent: vt quidem ſatis intellectum eſt ex eo, quod a ſeptem ciuitatum legatis decretum eſt anno MDLIIII. quo tempore, cum prætores earum ciuitatum quæ antiquam religionem acerrime tuentur, communes præfecturas iureiurãdo adigerent, ne religionum ritus veteres innouarent: qua religionis ſpecie, communes ſubditi carceribus ac ſuppliciorum metu a Romanæ religionis prætoribus catholicis vrgebantur, niſi ciuitates nouæ religionis interceſſiſſent: & quidem res ad vim & arma prolapſura videbatur, niſi legati Francorum diſſidia compoſuiſſent, ea lege vt acta iuriſiurandi a communibus ſubditis extorta reſcinderentur; & vt communes ſubditi nouã religionem contra fœdus ſuſceptam eiurare cogerentur, ſi maxima pars ciuitatum Heluetiarum ita decreuiſſet. Ad hanc pacis

actionem magnum attulerunt adiumentum Glarenses & Abbaticellani communes socii; qui vtramq; religionem suscipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars sociarum ciuitatum decreuerit, singulos teneat. At ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere sociis licet, nisi conspirante omnium consensu. Cum enim ciuitates Heluetiorum quæ nouam religionem probarunt, societatem cum Philippo Hessorum principe, & cum ciuitate Argentina coissent, ab ea sociis expostulantibus discedere coacti sunt. Et qui Romanam religionem colunt, societatem cum Austriacis contractam deferere coacti sunt. Ac tametsi cum Pio IIII. pontifice maximo, fœdus religionis tuendæ causa percussissent; id tamen, quantumuis a pontificibus præmiis propositis pellicerentur, renouare noluerunt. Cum autem ageretur de fœderibus cum Francisco I. rege Francorum, sanciendis, diutissime intercesserunt ciuitates Heluetiorū quæ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii theologi acerrimis concionibus persuasi; qui peregrinis principibus militare nefas esse contendebat; ac tantum profecit, vt sui non aliter quam amicitiæ causa societatem cum rege nostro coirent. Renouatis autem cum Henrico II. fœderibus, Basilienses & Schafusiani cum ciuitatibus catholicis nō tantum ad amicitiam, sed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis sese adiunxerunt. Tigurini tamen ac Bernates, suos, indicta capitali pœna, regi Francorū mereri vetuerunt, anno MDLIIII. At ciuitas Vnderualdensium, Cardinale Tridentino exercitum conscribente, subditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorum proposita pœna si quis alteri quam regi Francorum militaret. Quæ certissima sunt argumenta, tot esse apud Heluetios Respublicas, quot ciuitates. Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[a], quæ quinquaginta collegiis constant, diuisa seorsum imperia moderantur. quoties autem conuentus habent, maxima Rhætorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere consueuit:

73

[a] vulgo Grisones appellant.

C fueuit: secunda, XXIIII, minima, XIIII; iis conditionibus, vt ea quæ pars legatorum maxima decreuerit de rebus ad vniuersitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneat. Interdum etiam plebs vniuersa cogitur ad ea, quæ in republica grauissima sunt, diiudicāda. Falluntigitur qui vnā ex tribus ciuitatib. Rempublicam conflari putant. Nam communes conuentus, ager communis, hostes & amici cōmunes, rempublicam nō efficiunt eandem; non etiamsi ærarium omnium idem sit; sed summa imperandi prohibendiq; potestas, quā queq; ciuitas suos coercere potest, vt suo loco dissseretur. neq; enim si plures patresfamilias bonorum omnium societatem coeant, propterea vnā familiam efficere possunt. Idem iudicandum nobis relinquitur de sociis Italię ciuitatibus, quæ æquo fœdere in Romanorum societatem venerant, vt eosdem haberent hostes & amicos: singulæ tamen ciuitates suæ maiestatis iura tuebātur: vt Amphictionum quoque ciuitates septem percussis fœderibus, cæteras fere Græcorum ciuitates in societatem pertraxerunt: & cum singulis annis conuentus [a] haberent, legati omnium fere ciuitatum eō conueniebant, vt de rebus rationibus inter ipsos cōmunibus decerneretur, ab iis quos ipsi *Myrios* appellabant [b]. Ab his Lacedæmonii quinquaginta auri talenta Thebanis, quibus Cadmeam eripuerant contra fœdus, pendere damnati sunt: & quia Amphictionum decreta contemserant, duplicata est mulcta. Phocenses quoque, cum sacrum Delphorum ærarium diripuissent, id restituere Amphictionum decreto iussi fuerunt: sed quia decreto non paruerant, agrum Phocensium Apollini Delphico iudices sacrum pronuntiarunt. Inde Philippo regi Macedoniæ libido incessit vt Phocensibus bellū Sacrum indiceret, & eorum oppida popularetur. Hic videri possit vniuersa Græcia vna & eadē respublica; quæ tamen totidem pene respublicas habuit quot vrbes; quæ Amphictionum decretis nō aliter obligari potuere, quā ex pacto cōuento, perinde vt in arbitros cōpromitti solet. at neq; Lacedæmonii

74

[a] Pausan. in Eliacis. Strabo lib. 4.

[b] Pausan. in Achaicis & Diodorus lib. 16.

neque Phocenses Amphictionum arbitria receperant; neq; ad id inuiti iure cogi poterant: itaque Amphictionum aduersus Lacedæmonios & Phocenses edicta, templo Delphorum proposita, cõcerpserunt ac lacerarunt. Et cum Lacedæmonii Phocensibus opem præbuissent, ab Amphictionum conuentu ac fœdere exclusi sunt. Ex quo apparet Lacedæmonios prius Amphictionum fœderibus ac societate exceptos fuisse. at quoties inter se socii discrepant, ad communes socios arbitrium defertur, etiamsi hoc fœdere comprehensum nõ sit. Eosdem fere conuentus maiores nostros ex vniuersa Gallia conuocare consueuisse, idque a Vercingentorige Gallorum imperatore factum fuisse, scribit Cæsar [a]. Ac tametsi Hedui, Carnutes, Gergobia Aruernorum, Bellocassi, haberent optimatum imperia, & quidem a se inuicem diuisa; ac Bituriges in Heduorum, Auarici in Biturigum fide ac ditione essent; nihilominus principum ac ciuitatum inter ipsas dissidia, Druidarum decretis ac iudiciis dirimebantur. Ac si quis rebus iudicatis parere recusaret, vir sacris publicis, aqua, igni, hominum commercio, execrandum in modum interdicebatur. Diuisa tamen imperia fuere, ac certi cuiq; ciuitati fines, & sua cuique maiestas. Quod si fœderatæ ciuitates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadẽ respublica censetur; quod non facile iudicari potest. Nam Achæorum societas, tribus initio ciuitatibus constabat, quæ æquo fœdere iungebantur: & cum eosdem hostes, eosdem etiã amicos haberent, salua tamen erat initio ciuitatis cuiusq; maiestas: cum autem assiduis bellis infestarentur, ac sæpissime conuentus habere cogerentur, legatorum conuentus tandem perfecit vt in vnam optimatum Rempublicam coirent, ac paulatim Achaiæ totiusq; Peloponnesi ciuitates omnes in societatis fœdus pertraherentur: quæ societas ab Achæis nomẽ accepit, vt Suitensium, quos *Heluetios* veteres appellabant, ab exiguo Suitensium pago famam traxit; propterea quod primi, cæso præside, ab imperio Germanico defecissent. Et

[a] lib. 6.

C

Et quemadmodum Achæi *Tyrannorum magistri* dicebantur; id quoque nomen summa cum sua laude adepti sunt Suitenses. Quinetiã Italiæ populi post cladem Pythagoreorum, qui populares status ad paucorum imperia detulerãt, turbatis rebus, ad Acheorũ opes [a] & fidem confugerunt. Vt autẽ ex omnibus ciuitatibus eadem respublica conflaretur, auctor fuit Aratus [b]; qui obtinuit vt in singulos annos vnus Achæorum prætor crearetur, penes quem belli gerendi esset imperium. Is Achæorũ princeps erat, id est omniũ primus, qui comitia cogebat. Et cum antea legatos singulæ ciuitates cum mandatis ad conuentus Achæorũ mitterent, vt ab Heluetiis fieri solet, Aratus perfecit vt legatorũ cœtus decẽ Demiurgos crearet, quibus decernendi summa potestas esset, cæteris vero legatis consulendi tantum ac deliberandi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum constituendæ præcipua fuere: in quam paulatim tyrannorum ac populares status concessere, partim sponte, partim vi & armis coacti. Hostium vero spolia non singularum ciuitatum sed omnium fiebant. Ad extremum, tanta fœderatorum conspiratio fuit ac tantus cõsensus, vt iisdem imperiis, iisdem legibus, eadem religione, eadem lingua, sermone, iisdem iudiciis, eadem disciplina, iisdem moribus, iisdem numis, iisdem mensuris, iisdem ponderibus vterentur [c]; nec tam singuli sibi, quam omnes omnium similes essent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius, in fœdus Achæorum venerunt, ac prætores Achæorũ creati sunt, salua tamen in suos imperii maiestate. At cum Romani compertum haberent Græciã inuictam fore, quamdiu staret societas Achæorum, Gallo proconsuli in mandatis dederunt, vt modis omnibus societatem illam dirimeret; neque id frustra tentatum. Nam pleræque ciuitates querebantur fœderis æqui specie imperium sibi ademtum fuisse. Inde Gallus accepta occasione, ciuitates defectionem meditantes, Romanorum propositis opibus acrius inflammauit. Quod cum Aratus intelle-

[a] Polybius lib. 2. Plutarc. in Arato.

[b] Pausanias in Achaicis. Strabo lib. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32.

75

Achæorum societas.

[c] Polybius lib. 3.

xiſſet, rogationem tulit ad conuentus, vt quæſtione decreta coercerentur, qui ab Achæorum ſocietate deficerent: tunc pleræq; ciuitates aduerſus Achæos rebellarunt, & cum Romanis fœdus percuſſerunt. Sed cum Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cum illis pro ſua libertate amicitiam inierunt; ea lege tamen vt deinceps Lacedæmonii, quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo diſtraxerant, in Achæorum fide ac ditione eſſent, niſi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonii ciuis ageretur[a]: quod a Romanis calliſſimo commento factum eſt, vt eſſet perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia diſſidiorum ac ciuilium bellorum: nam ſi omnino Lacedæmonii in Achæorum poteſtate fuiſſent, eorum opibus ſocietatem valde auxiſſent; ſi liberos omnino Lacedæmonios Romani eſſe paterentur, metuendum erat ne priſcam virtutem cum ſua Republica recuperarent.

a Pauſan. lib. 7.

Iiſdem artibus Romani Ætolorũ ciuitates a ſe inuicem diſiunxerunt[b], cum ex tribus vna Reſpublica coaluiſſet, quæ conuentus annuos cogebat, ſenatum creabat, cui vnus imperator præerat.

b Liuius lib. 31.

Ætolorum ſocietas.

Nam quo pauciores ſunt ciuitates, eo facilius ex omnibus vna reſpublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam conſtituerunt, a quibus *Lyciarchos* imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex ſuffragium habuére in comitiis; mediocrium duplex, minimarum vero vnicum, vt eſt apud Strabonem.

Lyciorum ſocietas.

At vrbes tredecim Ionicæ, duodecim Hetruriæ, ſeptem & quadraginta Latinæ, arctiſſimam quidem ſocietatem inierant, ac ſæpius, non tamẽ ſemper, imperatorem, nec niſi belli gerendi cauſa creare, & conuentus annuos habere ſolebant, ſaluo cuique ciuitati iure maieſtatis, vt apud Heluetios. Roma ipſa Latinorum fœdere comprehenſa fuit; ac Seruius ipſe Tullius, deinde Tarquinius Superbus reges Romanorũ, a Latinis imperatores creati ſunt[c]; nihil tamen de regum maieſtate, aut ciuitatum

Ionica ſocietas.

Hetruſca ſocietas.

Latina ſocietas.

c Dionyſ. Halicarn. lib. 4.

imperio

imperio detrahebatur, quominus Reſpublicas arbitrio ſuo moderarentur. In quo plerique falli poſſunt, ſi eiuſmodi ciuitatum conſociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ conſimilem eſſe arbitrantur. Sed his nulla Reipublicæ forma, earum quas nouimus, æquari poteſt, præterquam Germanorum, quam a monarchia penitus alienam, & optimatum Rempublicam eſſe, ſuo loco planum faciemus. Hoc tamen omnium ſociarum ciuitatum commune eſt, quod imperatorem, cum bellum aduerſus hoſtes geritur, vel in ſingulos annos, vel perpetuum facere conſueuerunt. Et quemadmodum Achæorum reſpublica Macedoniæ reges ſibi duces creauerunt; ita quoque Latini Romanorum reges; Ætoli Attalum regem[a]; Germani peregrinos principes acciuerunt, Guilielmum Batauorum regulum, Henricum Luſſemburgum, Alphonſum x. & Carolum v. Caſtiliæ Reges; qui tametſi vitæ ius ac necis in ſuos haberēt, alienis tamen imperiis tenebātur: nam qui belli prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, ſtatum Reipublicę alienæ non mutat. Philippus enim Valeſius rex Francorum legionum eccleſiaſticarum imperator factus eſt, vt videmus in eo fœdere quod ictum[b] eſt inter Philippum Valeſium, & Henricum Palatinum Comitem, qui poſt Imperator eſt a Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Balticarum vrbium imperator a ciuitatibus dictus eſt. At etiam Veneti, quoties bellum geſturi ſunt, quemuis potius peregrinum ducem acceſſere, quam ciuem conſueuerunt. Germanorum vero Imperatores altius quiddā ſpirant quam ii quos antea diximus; nec ſe belli tantum duces ac prætores, ſed etiam monarchas eſſe contendunt; quod an verum ſit, ſuo loco: certe Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit Grombachū & coniuratos, qui ab imperiali curia proſcripti erāt, hoſpitio ab Heluetiis excipi; quod cum imperare magis quā rogare videretur, Heluetii liberi populi aliquantum commoti ſunt. Antea quoque Morletus Muſæus regis

[a] Liuius lib. 27.

[b] anno 1333.

Francorum apud Heluetios legatus, regem admonuit, Mediolanensem præsidem vetuisse cardinalem Sedunensem sui iuris principem ac Heluetiorum sociū, quo minus cum Francis fœdus iniret; interdictum tamen illud irrisit cardinalis, & in Regis nostri societatem venit; a quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit. Non dubito ego quin Germani principes Heluetios, si possint, sub imperiū reuocare conentur. Hinc illa in omnibus fœderibus Heluetiorum, quæ cum exteris principibus feriuntur, imperii Germanici exceptio, quæ semper tacita quadā ratione inesse dicitur, nisi diserte & expressa clausula reiiciantur. Quod vt fieret aduersus Imperatorem in eo fœdere quod Heluetii cum Francisco rege cōtraxerunt, anno MDXXI. curauit Guisca regis legatus, idque habuit in mandatis. Nam ætate superiore Sigismundus Imperator Heluetios ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacum, contra fœdera Austriacæ gentis, cum diceret hoc ab Heluetiis imperii Germanici maiestati deberi: in omnibus autem fœderibus maiestatem superioris tacite semper excipi; id quod verum est, quantum ad iura maiestatis attinet: non tamen Heluetios opinor. imperio Germanico propterea teneri, sed Germanorum maiestatem superiorem confiteri; atque adeo Imperatorem ipsum, qui est in imperii Germanici fide ac ditione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiarum, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, quod antea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt imperii Germanici maiestatem, ne Germanis fraudi esset, quod fœdus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrani, Glarenses, per legatos ad Ferdinandum, quum Augustę conuentus haberet, petierunt vt sibi priuilegiorum libertate vti frui liceret. Ac iam pridem antiquo fœdere, quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur ne cum exteris principibus societatem Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperii Germanici geratur. Nam propterea Carolus v. Imperator [a] questus est per literas ad Hel-

[a] anno 1553.

ad Heluetios ſcriptas, antiqua fœdera cum Germanis percuſſa violari ab exercitu Heluetiorum; qui non dubitarat coniunctis copiis cum rege noſtro, Germanorum agris vaſtitatem inferre. Nec multo poſt ab Heluetiis petiit, vt pœnas ſumerent de exercitu, qui in Auſtriacos agros inuaſiſſet, contra fœdus quod inter Auſtrię principes & Heluetios ictũ eſt, anno MCCCCLXVII. ac renouatum anno MDI. quo fœdere Romanus pontifex, imperium Germanicum, ac domus Auſtria excipiuntur, penſionis lege dicta, qua ſingulis Heluetiorum ciuitatibus ducenti floreni in ſingulos annos darentur.

C Ac rurſus anno MDLIIII.[a] renouatũ fœdus eſt. Nam fœdus Francorum cum Heluetiis contractum eſt ad tuendos ſociorum fines, non ad exteros inuadendos: quæ ratio facit quominus Heluetii fines Germanorum & Auſtriæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur, quod ſanctius cautum eſt in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouandis, anno MDXLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis ſubditi ſunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac ſæpiſſime Carolus v. Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanenſis vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, fœderibus Auſtriacis exciperentur; quod plane recuſarunt Heluetii anno MDLV. Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhætorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulſis, quæ nec imperii, nec Imperatoris edictis ſe teneri ſatis declarauerunt; cum ne principem quidem Germanum, qui ab Imperatore pontifex Rhætorum erat deſignatus, ferre voluerint: ſed cum inter ſe tres ciuitates Rhætorum de pontificis creatione diſſiderent, Heluetii diſſidiorum, quæ inter ciuitates ſuboriuntur, ex fœdere arbitros ſeſe ferentes, pontificem eum eſſe iuſſerunt, qui erat a collegio ſacerdotum cooptatus; & in poſterum pontifices eſſe decreuit eos, quibus Cadorum tribus ſuffragaretur. Et quoniam de iure feciali, deque fœderibus diſputatio eſt, dubitari poſſit an ſubditos liceat fœdera ſecum ipſis & cum exteris iungere, ſine ſui

[a] Iulii 20.

principis venia. Principes quidem modis omnibus prouidere solent ne id fiat, maxime vero cum exteris. Nam Rex Hispanorum subditis omnibus interdixit. Et cum Ludouicus Dux Aureliorum, is qui Lutetiæ cæsus est, multorum calumniis premeretur, nihil grauius ęi manibus obiectum est, quam quod fœdus cum Henrico Duce Lancastrio clam percussisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principibus suæ salutis causa societatem coire, modo id sine imperii Germanici fraude fiat. Nam quę fœdera aliter contrahuntur, nullius sunt momenti. Cum autem imperium excipiatur, non propterea excipitur Imperator; vt sæpe quidem, sed nunquam apertius intellectum est, quam in fœdere, quod Germani principes cũ Henrico II. rege Francorũ, Chamborti, pro imperii Germanici libertate tuenda percusserũt aduersus Carolum v. Imperatorem anno MDLII. quo fœdere Henricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare spoſponderunt, ac belli gerendi ducem communibus suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Gothorum vna cum Marchione Assemberg, Ducibus Brunsuicho, & Cliuiensi, principe Aurasio, & Comite Acutimontano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuendæ causa inierunt, anno MDLIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Landgrauius Hassiæ, Duces Bauariæ, & Holsatiæ, pontifex Virciburgensis, & Bambergensis, Nuremberga, Lubeca, ac pleræque item Germanorum ciuitates populiq; cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum Duce Bauariæ ac principib. catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regem designaret. Paulo post etiam Franconica societas contracta est cum Austria gente, Duce Bauariæ, tribus Franconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepiscopo, ac ciuitate Nurembergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicę religionis ergo amicitię fœdus percussit

78

cussit

cuſſit cum Archiepiſcopo Saliſburgenſi. Antea quidem & in annos quadraginta ſocietas, quę Sueuica dicebatur, contracta fuerat a ciuitatibus Germaniæ ſuperioris, in qua nihil præter imperium Germanicum exceperunt: nec multo poſt Vandalorum ciuitates imperiales, Lubeca inquam, Hamburgum, Vimara, Roſtoca, Brema, Sueda ſocietatem ſimul coierunt, ac belli gerendi cauſa ducem Holſatium crearunt: in omnibus tamen fœderibus excepta ſemper eſt imperii Germanici maieſtas. Sed Daniæ nobilitas fœdus pro ſua libertate cum Sigiſmundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeca aduerſus ipſum Daniæ regem percuſſit; quo maieſtatis crimine haud ſcio an grauius vllum cogitari poſſit, ſi Daniæ rex ſummam in ſuos poteſtatem haberet, ac decus regiæ maieſtatis tueretur; qua de re ſuus erit, ac de toto iure feriali diſputandi locus: prius tamen de iure maieſtatis diſſerendum videtur.

VIII. De iure maieſtatis.

MAIESTAS *eſt ſumma in ciues ac ſubditos legibuſque ſoluta poteſtas*, quam Græci ἄκραν ἐξουσίαν, interdum κυρίαν ἀρχὴν, κύριον πολίτευμα, Itali *ſegnoriam*, Hebræi תומך שבט id eſt *maius imperium* appellant: *eſt* enim *maieſtas*, inquit Feſtus, *a magnitudine dicta*. Principio definienda fuit maieſtas, quam nec philoſophorum nec Iuriſconſultorum quiſquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ naturam intelligendum maius, aut maius neceſſarium eſſe videatur. Et quoniā ſuperius Rempublicā definiuimus rectam plurium familiarum ac rerum inter ipſas communium cum ſumma perpetuaque poteſtate, gubernationem: explicandum eſt quid veniat ſummę ac perpetuę poteſtatis appellatione. Perpetuam diximus eſſe oportere, quia fieri poteſt vt vni pluribuſve ſumma in ciues poteſtas, nec tamen perpetua tribuatur, ſed ad breue tempus, cuius decurſu ſumma poteſtate abdicant. Non igitur ſummi principes dici poſſunt, ſed potius ſummæ poteſtatis ac imperii cuſtodes tādiu ſunt,

Reipublicæ fundamentum.

quoad ſummus princeps populuſve depoſitum imperium repoſcat, cuius ipſi ſunt veriſſimi poſſeſſores ac domini, non aliter quam qui res ſuas commodato vel pignori dederunt [a]; aut ſuam iuriſdictionem imperiumve alteri fruendum, ſiue ad certum tempus, ſiue precario permiſerunt, ſuæ poteſtatis iuriſdictioniſque arbitri ac poſſeſſores eſſe non deſinunt [b]. Sic Iuriſconſultus [c] præfectum Auguſti exacto magiſtratu depoſitum imperium reddere dixit. Nec intereſt vtrum minor maiorve poteſtas tribuatur; alioqui ſi ſumma poteſtas legato principis precario conceſſa Maieſtas diceretur, ea poteſtate vti ſuo iure poſſet, aduerſus ipſum principem, cui nihil præter inane principis nomē relinqueretur: quinetiam ſeruus domino imperaret; quo nihil abſurdius cogitari poteſt; cum in omni imperio, magiſtratibus aut priuatis cōceſſo, principis perſona ſemper excipiatur [d]; vt quantumcunque ſit imperium, quod alteri tribuitur, minus [e] tamen ſit eo, quod iure maieſtatis ſibi reſeruauit: nec vnquam ſpoliatus ſumma poteſtate cenſetur, quin earum rerum quas magiſtratib⁹ curatoribuſue attribuit cognitionem ſuſcipere [f], ſiue anticipatione, ſiue concurſu, ſiue euocatione, omnemque poteſtatem magiſtratibus conceſſam, eripere [g] ſuo iure poſſit. Ex quib⁹ efficitur nec Dictatorem Romanorum, nec Harmoſten Lacedæmoniorum, nec Æſymnetem Theſſalorum, nec Archonta Melitenſium, nec Baliam Florentinorum, cum populari poteſtate vterentur; nec eos qui a noſtris hominibus *Regentes regni* appellantur, nec vllos omnino magiſtratus curatoreſve, quibus ſumma poteſtas eſt, non tamen perpetua conceſſu principis populive tributa, iura maieſtatis habere: ac ne illos quidem antiquos dictatores ſummum ius habuiſſe, tametſi OPTIMA LEGE dicebantur; a quibus prouocari [h] non poterat, & quorum creatione magiſtratus omnes abdicabant: quouſque rogatione Iunia ſacrata Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes, facti ſunt, qui dictato, re creato, liberum ius interceſſionis habuerunt: vt ſi prouoca-

[a] l. qui pignori. de vſucap. l. quod meo. de acquir. poſſeſſ.
[b] l. more de iuriſdict. l. & quia eod.
[c] l. 1. de offi. præfecti. Auguſtalis.
[d] l. vlt. qui ſatiſdare Coget. de por. regia. 9. 17.
[e] cap. dudū. de præbendis. lib. 6.
[f] l. Iudicium ſoluitur. de iudic. l. ſolet. de iuriſdic.
[g] Alexand in l. vlt. de iuriſdict. Panor. in cap. paſtoralis. de offic. ord. Innocent. & Felin. in cap. cum eccleſiarum. eod.
[h] Feſtus in verbo Optima lege. Plutar. in quæſtion. Rom.

C

prouocaretur a dictatore, Tribuni cogerent plebem, apud quam de prouocatione certabatur. Nam dictator Papirius Fabium Max, I, ac Fabius Max. II Minucium equitum magistros, quod contra mandatum dictatorum dimicassent, capitis damnarunt: qui tamen ex prouocatione, populi iudicio liberati sunt: sic enim Liuius[a]; *Tum pater Fabii, Tribunos*, inquit, *appello, & prouoco ad populum, qui plus quam tua dictatura potest, cui rex Tullus Hostilius cessit.* Quibus verbis planum fit dictatorem, neque principem, neque summum fuisse magistratum, 80 vt plerique putarunt; sed curatorem, quem nostri *cōmissarium* vocant: nec aliud illi tributum fuisse, præter curationem belli gerendi, aut seditionis sedandæ, aut Reipub. constituendæ, aut magistratuum creandorum, aut claui figendi. Maiestas vero nec maiore potestate, nec legibus vllis, nec tempore definitur. At ne decemuiri quidem legum ferendarum, tametsi summam ac legib⁹ solutam potestatem haberent, & magistratus omnes creatione decemuirorum abdicassent, ius maiestatis habuere, cum eorum imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finē acciperet: id quod curationum omnium commune est: nam Cincinnatus dictator creatus belli gerendi causa, cum intra dies quindecim hostium copias fregisset, ac bellum confecisset, dictatura statim abdicauit; Seruilius Priscus intra diē octauum; Mamercus eodem ipso die, quo dictator dictus est. Dicebatur autem dictator non a senatu populove, nec item a magistratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, quæ ad magistratuum creationem semper necessariæ fuerunt, sed ab Interrege, qui modo patricio sanguine ortus esset: neque enim satis erat nobilem esse senatorem, qui dictatorem diceret[b]. Quod si quis obiiciat Sullam in annos LXXX. dictatorem lege Valeria dictum esse; reponam illud Ciceronis[c], neq; dictaturam, neque legem, sed crudelissimam tyrannidem fuisse; qua tamen quarto post anno; quam dictator factus est abdicauit, cum scilicet bellorum ciuilium flam-

a lib. 7.

b Nouus qui primus honorem in republica adeptus erat; nobilis noui hominis filius; patricius qui a patribus & conscriptis a Romulo stirpem ducebat.

c In lib. I. de legibus.

mas ciuium sanguine restinxisset, salua Tribunorum plebis intercessione. Ac tametsi quadragesimo post anno Cæsar perpetuam dictaturam cum libertate plebis inuasisset, intercessionem tamen Tribunis plebis reliquit: sed cum antea Pompeii singulari consulatu dictaturæ nomen de republica sublatum esset, & contra legem Pompeiam Cæsar dictatorem se lege Seruia creari curasset, coniuratione principum cæsus est in medio senatu. Sed demus vni pluribusve summam ac legibus solutam potestatem extra intercessionem, aut prouocationem a populo dari; num maiestatis ius habere dicemus? nam is maiestatem habet, qui post Deum immortalem, seipso maiorem videt neminem. Sic tamen statuo, non inesse in illis maiestatem, sed in populo a quo potestatem precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decursu, imperium deponere tenentur; nec populus sua se potestate exuere cēsetur, etiamsi summum ac legibus solutum imperium vni pluribusve tribuat, idq; ad certum tempus, non precario; & vtroque modo, qui summum illud imperium habuit, rerum a se gestarum principi populove rationē reddere tenetur: princeps vero, populusve, in quibus maiestas inest, rationem rerum gestarum nemini, præterquam immortali Deo reddere coguntur. Quid igitur, si summum illud imperium in annos decem vni pluribusve concedatur? vt olim apud Athenienses Archon vnus, quem etiam Iudicem appellabant, summæ in republica potestati præerat; non fuit tamen penes eum Reipublicæ maiestas, cum potius populi curator procuratorve esset, & rationem imperii gesti reddere teneretur. Quid si summa illa, quam dixi, potestas vni pluribusve ea lege in annum tributa fuerit, ne rationem rerum a se gestarum reddere cogatur? sic enim Cnidii in singulos annos sexaginta ciues, quos ipsi *Amymonas* vocabant, id est, omni exceptione ac reprehensione maiores. Non tamen fuit in illis imperii maiestas, cum depositum imperium anno vertente populo restituere tenerentur. Hunc igitur magistratum

ſtratum quidem ſummum,ac poteſtatem maximam appellare poſſumus; principem ſummum non poſſumus. nam alter dominus,alter ſubditus eſt, alter poſſeſſor[a] ac proprietarius imperii, alter nec imperii poſſeſſor, nec dominus dici poteſt,ſed cuſtos.Idem nobis iudicandum eſt de iis,quos Franci *Regentes regni* appellant,qui vel ob infantiam,vel furorem,vel abſentiam regis creari ſolẽt, ſiue eorum nomine, manu, ac ſigillo, leges, edicta, reſcripta,iuſſa deniq; omnia ſanciantur(:vt quidem fiebat more maiorum,ante legem Caroli v.regis Francorum:) ſiue regia ſigilla nomenque regium legibus ac mandatis proponantur: nihil enim,aut parum admodum inter vtrumq; intereſt,cum quæ a procuratore gerantur, probante domino,ab ipſo domino geri videantur[b]. At rectores illi regii ac regni ꝓcuratores ſunt:ſic enim Theobaldus Bleſenſium Comes, is qui Bonus vſurpatur, ſeipſum regni procuratorẽ vocabat. Quare cũ quid procuratorio nomine imperatur, extra Regis aut Domini appellationem, non procuratoris aut curatoris Reipublicæ,ſed regis ipſius eſt mandatum. Sic enim Senatus Mediolanenſis ac Neapolitanus abſente rege Hiſpanorum omnia cum ſumma poteſtate regio nomine iubet ac vetat: id enim Caroli v.Cęſaris conſtitutione cauetur his verbis concepta: *Senatus Mediolanenſis poteſtatem habeat conſtitutiones Principis confirmandi, infirmandi,tollendi,diſpenſandi contra ſtatuta,habilitationes, prærogationes,reſtitutiones faciendi,* &c. *A ſenatu ne prouocari poſſit,*&c. *& quicquid faciet,parem vim habeat vt ſi a principe factũ ac decretũ eſſet:non tamen poſſit delictorũ veniã tribuere,aut literas ſalui conductus,reis criminum dare.* Hæc prope infinita poteſtas ſenatũ Mediolanenſi ac Neapolitano lege data,nõ tã regis Hiſpani maieſtatẽ,quã laborẽ,curas,ſolicitudinẽ minuere videtur;eiuſmodi tamẽ eſt quę facile reuocari poſſit.Quid ſi tãta poteſtas legato regis aut prȩſidi quãdiu vixerit a principe fruẽda permittatur,num in eo maieſtatẽ ineſſe dicemus,cũ ſumma ſit ac perpetua poteſtas tributa? alioqui ſi ꝑpetuã interprete-

[a] l. more III-cet. l. & quia de iuriſd. omnium iudicum l. 1. de offic. eius cui mandat. eſt iuriſd.

[b] l. certe. §. 1. de precario. cap mulieres. de ſentent. excommunicatorum.

mur potestatem quæ nullum sit exitum habitura, nulla sit, præterquam in populari & optimatum statu, futura maiestas, propterea quod immortalis est populus, nisi a stirpe simul deleatur; aut si perpetuum interpretemur de regibus & eorum stirpe futura, non esset maiestas in illis regibus qui suffragiis populi creantur. Si magistratus est annuus, aut qui tempore definitum habet imperium, is quidem extra tempus, aut sponte superioris, aut per vim imperium retinet: si vi retinet imperium, tyrannis est; tametsi tyranni quoq; maiestas est, vt qui violenter possessioni alienæ incumbit, tametsi contra legem id fit, possessio tamen[a] est: quod si voluntate superioris summum imperium in magistratu continuatur, non tamen propterea maiestatem illi tribuemus, cum nihil habeat nisi precario; qui autem precario habet, nec dominus est, nec possessor. Quę enim tanta fuit vnquam vllius magistratus post principem, quanta fuit superioribus annis Henrico II. Andium Duci potestas a Carolo IX. fratre tributa? fuit enim summa, & quidem perpetua, sine vlla regalis potestatis exceptione; non tamen summa fuit, cum Legatus sui principis diceretur: subiecta vulgari clausula, QVOAD VIDEBITVR, quæ precarium imperium satis significat. Legati vero potestas, æque ac magistratuum omnium, principe pręsente penitus euanescit. Quid si populus alicui summá perpetuamque, quoad vixerit, potestatem dederit? subsisto: nam si potestas illa legibus soluta sine magistratus, aut legati, aut rectoris, curatorisve appellatione, neq́ precario data sit, profecto iura eidem concessa fuisse confitendum erit: quia populus sua se sponte imperio spoliauit, vt alteri omnia iura maiestatis sine conditione donaret, perinde vt si quis pura donatione rei suæ dominium ac possessionem tradidisset: tunc enim perfecta donatio, conditiones nullas capit[b]. Ad hunc modũ de summo principe lex ab iuriscõsulto Regia dicitur lata fuisse, cum populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT. Sed si populus omne suum imperium

[a] l. 3. de acquir. possess. ff.

[b] l. perfecta de donat. quæ sub modo. C.

imperium cuiquam tribuat quoad vixerit,idq; cum magiſtratus,aut curatoris,aut legati appellatione; huic neque ius maieſtatis, neque principis ſummi appellatio congruit,ſed magiſtratus aut procuratoris. Et quemadmodum magiſtratus qui legato iuriſdictionem ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur; non C tamen in legato imperandi prohibendique poteſtas,aut legis actio ineſt, ſed in ipſo [a] magiſtratu. quod ſi præter mandatum quid agat imperetve,nihil agitur, niſi ratum habeat qui mandauit. neque tamen ratihabio magiſtratus in rebus grauioribus quæ ad iuriſdictionem pertinent retrotrahitur,vt principis cuius ſumma eſt in Republica poteſtas. Nam quicquid a Carolo v. Delphinate Francorum regni curatore geſtum eſt abſente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cum poſtliminio pater rediiſſet, ratum habuit legitimis ac ſolemnib⁹ actis. Siue igitur curationis in modum, ſiue iure magiſtratus aliena poteſtate quis vtatur, ſiue ad breue tempus,ſiue in perpetuum,is maieſtatem non habet,etiamſi curatorio inſtrumento rectoris, aut legati appellatio non contineatur; non etiamſi patriæ moribus, aut inſtitutis,aut lege,poteſtas illa defertur: vt apud Scotos antiqua lege [b], *regni curatio ad proximum quemque regis pupilli, aut qui minor eſſet annis viginti quinque,deferebatur, iis conditionibus, vt omnia regio nomine gererentur*; quæ lex olim abrogata fuit; ne periculum pupillo Regi crearetur a propinquis, affectantibus regnum; cuius cauſa, Cæſar ſceleratum eſſe licere putabat. Cætera definitionis propoſitæ membra perſequamur. Diximus, *poteſtatem legibus ſolutam congruere maieſtati*. Nam populus ſummum perpetuumque imperium in ciues, ac vitæ necíſque poteſtatem, legibus omnibus ſolutam, vni ex ciuibus tribuere poteſt, vt quemcunque volet imperii ſucceſſorem deſignare poſſit: & quemadmodum *ſuæ quiſq; rei moderator & arbiter*, pure donare poteſt, non alia quam liberalitatis ſubiecta cauſa; quæ quod ita confecta eſt,vt nullam poſtea [c] conditionem capiat,

[a] l.3. de offic. Proconſul. l. & quia C. l. ſolet. de iuriſdict. l. etſi de offic eius qui mandata.

[b] Hector. Boet. in hiſtor. Scot.

Legibus ſoluta poteſtas.

[c] l. perfecta. de donat.quæ ſub modo. C

vera propriaque acceptione, donatio appellatur[a]: cæteræ donationes quibus innexa est implexaque alia causa conditione, donationes non[b] sunt: sic quoque, summum imperium cōditione aliqua, vel lege datum, summum non est, nec legibus solutum; nisi lex aut conditio maiestati dicta diuinis aut naturæ legibus sit comprehensa, vt fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem aureo soleo insidere iubet; deinde carmine solemni a maioribus accepto, pontifex, ad Regem oratione conuersa; *Nos*, inquit, *abs te petimus ac iubemus vt imperes.* Tum rex, *Quandoquidem*, inquit, *imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligenter exsequi necesse est, & quemcumque occidi mandauero, hunc eodem momento necari; summamque rerum omnium potestatem arbitrio meo committi.* Ad hæc populus clara voce respondet; *Esto*, Rex iterum; *Mea vox*, inquit, *pro secure, pro gladio futura est*: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur; ad quem pontifex orationem conuertens; *Suspice cœlum*, inquit, *ac Deum præpotentem vniuersitatis regem agnosce: nam si iuste imperaueris, omnia ex animi tui sententia consequere; sin muneris officiique tui obliuiscare, princeps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hæc, cui insideas, tibi relinquatur.* Verbis ita conceptis, in sublime attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renunciatur. Hæc tanta potestas a populo regi tributa, ab omni conditione libera, & plane legibus soluta dici potest; quia nihil amplius habet, quam quod diuinis ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & consecrandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatem adipiscantur. Nihil tamen abiectius memini, quam quod in Carinthiorum Duce initiando fieri solitum accepimus. Exstat adhuc non procul ab vrbe Viti in prato

Marginal notes:

a l.1.de donat.

b l.1.cod.

Tartarorũ regis renuntiatio.

Carinthiorum Ducis renũtiatio.

prato marmoreus lapis, quem conſcendit ruſticus homo, ad quem ſucceſſorio iure delata poteſtas eſt. Sic medius inter bouem atrum, & equam macie tabeſcentem, conſtitutus, circumſtante populo, Ducem nouum paſtoris habitu viliſſimo, vna cum principibus, ac purpuratis magiſtratibus venientem conſpicatus [c] Sclauonica lingua ſic alloquitur; *Quis hic inceſſu & comitatu tam ſuperbo gloriatur?* hic populus; *Noſter*, inquit, *princeps*. ad hæc ruſticus; *An eſt*, inquit, *iudex? an de patriæ ſalute ſolicitus? an liberæ conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor? Eſt*, inquit populus, *ac deinceps erit*: tum ruſticus leui colapho Ducis ore verberato, ab omnib. munerib. vacationem habet, poſtea princeps lapidem conſcendit, & gladiũ manu vibrans, populo ſe intuenti, virum bonũ, ac iuſtum fore pollicetur; tum eo paſtoris habitu ſacra facit: ſacris autem rite, ac more ſolemni peractis, ſpeciem illam paſtoris exuit; ac principis habitum induens, rurſus lapidem conſcendit, fidemque a vaſallis accipit. Olim quidem Carinthię dux, *Imperatoris venator maximus* dicebatur; Carinthia vero, cum imperio Germaniæ [a] confuſa, Venatoris maximi munus, & inaugurandi forma vetus obſoleuit: Carinthia vero, Stiria, Croatia, Cilia, Tirolia, cum Auſtriaca ditione coniunctæ ſunt. Quæ autem de regibus Aragonũ initiandis traduntur, iampridem exoleuerũt: ſic autem accepimus fieri conſueuiſſe: Prætor maximus Aragonũ, quem *Iuſtitiam magnam* appellãt, regem ſic affatur: *Nos, qui nec virtute inferiores, & poteſtate ſuperiores teipſo ſumus, regem te creamus; his cõditionibus legibusque, vt vnus aliquis plus habeat quã tu poteſtatis ac imperii.* In quo fallit is qui ſcribit *regem a populo creatum*. Nam Sanctius magnus Tarraconenſi regno Mauros poſt annum ſeptingenteſimum, quam Hiſpaniã citeriorem inuaſerant fugauit; ac deinceps eius poſteri vtriuſq; ſexus, regnum illud ſucceſſorio iure habuerunt. Quinetiã Petrus Belluga [b], qui de regno Tarraconenſi accurate ſcripſit, *negat creandi regis populo ius competere, niſi regia gente penitus exſtincta*. Illud item

Ratio initiandi regis Aragonum.

[a] anno 1331.

[b] In Speculo §. veniamus, titulo 14. num. 6.

nouum & plane absurdum, *ut populi conuentus rege superiores fuerint*; cum ipse Belluga[a] confiteatur, *nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos iniussu regis abire posse.* Illud etiam absurdius, quod hæc oratio haberetur a prætore ad eum, qui iure successorio regnum adeptus erat, quique prætorem maximum creabat, & quoties liberet, abdicare iubebat. Nam Martinum Didatum prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonum ac Siciliæ regis creatum, & ab eadem potestate exutum fuisse constat[b]. Ac tametsi prætor maximus lites & controuersias, quæ Principi cum populo intercedunt dirimere solet, vti fit in Anglia, vbi lites eiusmodi mox a curia maiore, quę ex pontificibus & patritiis cōflatur; mox etiam ab eo magistratu, quem ipsi *Iustitiam magnam* Anglici vocant, & pene ab omnibus Francorum iudicibus disceptantur; nihilominus tamen rex ipse comitiorum popularium vbique arbiter est ac censor, vt vel populi rogationes probare, vel repudiare possit; quod ipsum de Castulonum, deque Francorum regibus confirmant[c]: quos etiam *Potestatem absolutam*, sic enim loquuntur, habere tradunt. Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas, nemo definiit. Nam si *legibus omnibus solutam* definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur, cum omnes teneat lex diuina, lex item naturæ; tum etiam lex omnium gentium communis, quæ a naturæ legibus ac diuinis diuisas habet rationes. Contra vero fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est[d], cum imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret. neque enim nouum est ciuem legibus a populo solui, cum id senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam[e] Tribunitiam, qua senatus Romanorum prohibetur quemquam lege soluere, nisi ducenti senatores affuissent. Nā lege XII. tab. ita cauebatur: PRIVILEGIA

a In d. Speculo. c. 1. & extremo. ex §. post natale de clerico violatore pacis. in feudi. & in c. imperialem. de prohibita feudi alienat. & ex c. certum. 11. q. 3.

b Idem in Spec. tit. 26. §. Iesu.

c Petrus Belluga cap. extremo titulo 10. num. 10. & Oldradus consil. 69.

d Plutarch. in Pompeio.

e Asconius in Cornelianam

VILEGIA NISI COMITIIS[a] CENTVRIATIS NE IRROGANTO; QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat a ſenatu. Qui autem vna lege, pluribuſve, aut omnibus ſolutus eſt, eorum ta-85 men imperio qui iura maieſtatis habent tenetur; etiamſi omnib. patrię legibus in perpetuum ſolutus ſit, vt Auguſtus: qui tametſi populi Romani princeps eſſet, id eſt, in Repub. omnium primus, populo tamen vniuerſo, in quo Reipublicæ maieſtas erat, inferiorem ſe ſimulans, rogationes ad populum ſæpiſſime ferebat, cum populus leges iuberet, non Auguſtus: & in magiſtratibus creandis ciuium manus prehenſabat, vt candidatos populo commendaret. *Eum* autem *qui iura maieſtatis habeat, nullius imperio teneri oportet:* quod argute ſignificans Tiberius, his verbis ad Senatum; *Non aliter*, inquit, *ratio conſtat, quam ſi nulli reddatur.* de iure maieſtatis diſſerebat: cuius eſt non modo ſingulis, ſed etiam vniuerſis leges dare, & latas abrogare: quod ab eo fieri non poteſt, qui alterius iuſſis ac imperiis teneatur. Idcirco lex ipſa[b] principem legibus ſoluit: *Legis* autem verbo, *imperium* quoque ſignificatur eius, in quo Reipub. maieſtas ineſt. Itaq; videmus in legibus ferendis, exceptionem legum omnium, quæ legi latæ contrariæ ſint, abrogatoriam; aut ſi cum lata lege quadam ex parte pugnent, derogatoriam ſubiici[c], ſiue leges ab aliis retro principibus, ſiue ab eodem principe latæ fuerint. Id enim ſcitum eſt, non modo priuilegia, ſed ne leges quidem, aut edicta, mortuo principe vim retinere ſuam, niſi conſequentium principum auctoritate, vel conſenſione tacita ſanciantur. Nam cum Bartolus[d] ad Carolum IIII. Germanorum Imperatorem legatus eſſet, vt Peruſinæ ciuitatis priuilegia cõfirmarentur, obtinuit illud quidem, ſed ea conditione, vt tamdiu vim haberent, quoad reuocarentur a poſteris Imperatoribus; quibus, etiam ſi clauſula ſubiecta non fuiſſet, præiudicium nullum creari[e] potuiſſet. Quamobrem Michael Hoſpitalis, Frãcorum cancellarius, priuilegia vico ſancti Mauri a Carolo IX.

a Cicero pro domo.

b l. Princeps. de legibus. l. ſacratiſſimæ eod.

c l. forma. de offic. præfect. Prætor. C. Bal. in l. cunctos populos. columna 1. de ſumma trinit. C. & in c. vlt. de offic. Archi. Bald. in l. reſcripta. de pretib. imperat. C. Alex. conſil. 101. num 5.

d Bart. in conſtitut. ad reprimendum. verbo reges. nu 21. Caſtrẽſis conſi. 107. Oldrad. conſil 108.

e Bal. in tit. de pace Conſtantiæ. verbo, amplius. Felin. in cap. 1. nu. 5. de probat. Afflic. in tit. quæ ſunt regalia in proœmio. nu. 61. Carolus Ruinus conſ. 91. lib. 1. nu. 11.

Rege concessa, sigillo regio munire, obstinato animo, etiam petente Regina, recusauit; propterea quod perpetuam tributorum immunitatem continerent contra naturam priuilegioru͂, quæ personis tribuuntur, & consequentium principum potestati præiudicare viderentur: neq; tamen, si in perpetuum concessa fuerint corporibus, aut collegiis, quæ sempiterna sunt, principis largientis vita diuturniora sunt futura; quæ si a populo, vel optimatum Republica, corporibus aut vniuersitati in perpetuum tribuantur, sempiterna fore necesse est; aut certe quamdiu ciuitas illa popularis stabit. Nam cu͂ populi Romani maiestas ad dominatum vnius, a quo priuilegia peti oporteret, delata videretur; Tiberius[a] Augusti successor indulta beneficia a defunctis principibus, non aliter vim habere voluit, quam si successores rata haberent, cum antea principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Itaque Reges nostri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare consueuerunt; atque adeo Curiarum omnium iurisdictiones & imperia confirmare. Quod si Princeps nullis maiorum legibus obligatur, quonam modo suis obligaretur? nam *aliorum quidem imperium suscipi, sibi ipsi vero imperare*[b] *nemo potest*. *Nulla*, inquit Pomponius[c], *obligatio consistere potest, quæ a voluntate promittentis statum capit:* quæ certe ratio, non modo probabilis est, sed etiam ad persuadendum necessaria; scilicet principem suis legib. ac iussis obligari nullo modo posse. Vt enim pontifices maximos sibi ipsis manus[d] vincire posse nega͂t Pontificii iuris interpretes; ita nec summus quoq; princeps, imo nec magistratus, aut priuatus quisquam edicere aut imperare sibi potest. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum subiecta clausula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. vt ab omnibus intelligatur, leges tametsi iustas, ab vnius iubentis voluntate pendere. Sed legibus diuinis ac naturalibus, principes omnes ac populi æque obligantur, quas qui perrumpere, aut infirmare tentabunt, diuinæ maiestatis iudicia non effugient.

[a] Tranquill. in Tiberio.

[b] l. ille a quo. §. tempestiuu͂ ad Trebel. l. penult. de arbitr. cap. innotuit. e eelect.

[c] l. a Titio §. nulla de verbo oblig. l. si quis in principio d. legat 8.

[d] c. mar dasti. 2. q. 4. licet Archid. aconus contra sentiat, in c. 2. constit. lib. 6. ex cap. nemo. 11. q. 3. Io. And. in cap. 1 de rap. & in regul. cc. 1 licet de reg. gul. lib. 6 c. dudu͂ de præb. nd. lib. 6.

effugient. Quod igitur ſummum in Republica imperium legibus ſolutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges pertinet. Nam inter Pontifices, is qui iura maieſtatis omnium optime norat, & qui fere omnium Imperatorum, ac Principum Chriſtianorum poteſtatem ſibi ſubiecerat[a], *ſummum imperium eius eſſe dixit, qui ordinario iuri* (: id eſt, vt ego interpretor. *patriis legibus*:) *derogare poteſt*. Num igitur princeps patriis legibus, in quas iurauit, obligatur? Diſtinctione res opus habet. Si Princeps ſeipſum ſibi iureiurãdo adegerit, obligatio iuriſiurandi, propter ea quæ diximus, conſiſtere non poteſt[b]: cum ne priuatos quidem teneat[c] iuſiurãdum mutua inter ipſos obligatione cõtractum; ſi eiuſmodi ſunt pacta conuẽta, a quib. diſcedere lex ipſa patiatur; etiãſi pacta honeſtati conſentanea ſint. At ſi Princeps alteri Principi iureiurando leges a ſe, vel a maioribus latas non violaturum ſe promiſerit, obligatus tenetur, ſi quid alterius Principis intereſt: ſi nihil eſt quod alterius Principis interſit, ne ipſe quidẽ qui iurauit, obligatur. Ac tametſi Alexander Imolenſis, omnib. fere cõmentariis, ac reſponſis ſtatuit, *Pacta conuenta, quæ nullam vim habitura fuiſſent, ſola vi iuriſiurandi vim accipere* (: quæ ſententia nulla vel ratione probabili, vel auctoritate confirmari[d] poteſt:) nihilominus tamen Principes ſuis edictis ac legibus, quas etiã iureiurando cõfirmauerint, teneri negauit[e]. Idẽ iudicandũ relinquitur, ſi Princeps iuratus quid promiſerit priuatis. Quod autẽ diximus iuratos Principes iis pactis, quæ cum aliis Principibus, aut ſubditis fecerint, ſi iuſta ſint, obligari; non ideo id fit, quod iurati ſunt, aut quia ſuis legib. obligantur; ſed quia iuſtis conuentionibus quiſq; tenetur, ſi quid alterius interſit; ſiue iuratus ſiue iniuratus ſit: & ex iiſdem cauſis, quibus priuatus ac ſubditus quiſq; in integrum, ſi capti ſunt, reſtitui poteſt: ſiue aliena fraude ac dolo, ſiue errore, ſiue metu circumuentus eſt, non tantum in iis quæ ad iura maieſtatis imminutæ, ſed etiam in iis, quæ ad priuata commoda rationeſq, domeſticas attinent. Atque in eo quidem pleroſque, tam labi ac

a Innocentius 4. Pontifex max. in c. innotuit. de electione. extra.

b l. iuriſgentium. §. ſi plagii. cau. iuſiurandum. 22. q. 5.

c l. vlt qui ſatiſdare cog. &

d Carolus Molinæus vbique ad notas conſiliorũ Alexandri.

e Alex. conſil. 224. lib. 6. & Bald. in l. clari. de fideicommiſ. C. & Canoniſtæ in gloſſa diſtinctionis 11. Panorm. in cap. pro illorum. de præbẽdis.

decipi[a] videmus, qui *pacta conuenta*, *Principum leges eſſe* putant quam qui leges *pactionatas* (: vt eorum verbis vtamur:) appellant[b]: cum ſcilicet princeps, rogatione populi legem tulit, acceptis ob id a populo pecuniis, vel exacto tributo: tunc enim Aragonenſes Regem ſua lege teneri aiunt, cæteris legibus non item: quibus tamen derogare poſſe confitentur, ſublata cauſa, propter quam lata lex eſt. quod vt verum ſit, & ratione[c] ac auctoritate confirmari poſſit, nihil tamen pecuniis opus eſt, aut iureiurando, ſi ſubditorum interſit legem ſeruari: *Vox enim Principis inſtar oraculi eſſe debet:* dignitas autem principis agitur, ſi vel ſubditi tam improbum eſſe opinentur, vt niſi iurato credi non debeat; vel tam auarum, vt pacta conuenta ſine mercede ſeruaturum non putent. Hoc igitur teneamus; *Principi leges a ſe latas ſua voluntate, ac ſine ſubditorum conſenſu, abrogare, vel quadam ex parte legibus derogare, vel ſubrogare, vel obrogare licere, ac ſemper licuiſſe, ſi æquitas ipſa id poſtulare videatur; derogatio vero, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obſcura, aut ambigua, ſed ſingulari verborum conceptione fieri debet*[d]. Quod ſi nulla legis abrogandæ cauſa probabilis eſt, contra officium boni Principis faciat, ſi legem abrogare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur[e], niſi quatenus vtilitatem ab iis percepit. Exemplo ſit illud, quod Aragonēſes populi queſti ſunt apud Alphonſum regem, leges numiſmatum ab eo deminutas eſſe, falſa vtilitatis ſpecie, non ſine maximo ſubditorū detrimento, cōtra pacta conuēta Iacobi Fortunati Regis Aragoniæ anno MCCLXV; & Petri Regis anno MCCCXXXVI. qui iurati populo promiſerunt ſe numiſmatum leges inuiolabiles habituros; eoque nomine populus ſeptimo quoque anno a ſingulis ſingulos exigere *Maranedios*, (:id eſt duodecimam fere partem aſſis Romani:) eorum qui Maranedios quindecim in cenſu habuerint, & in ærarium Principis inferre tenetur. At regnum Taraconēſe hæreditariū eſt, & quidē ad ſucceſſores vtriuſq; ſexus delatum. Sublata vero cauſa legis ferendæ, id eſt tributo, nihil

84

a Bal. in l. donationes. de donat. inter virum & vxorem. C Cynus & Bar. in l. digna vox. de legibus C. Bart. & Caſtrenſ. in l. princeps de legib Anton. Buttio, Imola. Panormitan. Felin. in cap. 1. de probat.

b Petrus Belluga in ſpecul. tit 1.

c notat in ſumma de condic. indeb. & in cap. 1. de probat. & ex l. pen. de donat. inter virum & vxorem C. Innocentius in cap. nouit. de iudic. & cap licet. de electione.

d Bald in l. humanum. de legibus. C. Archidiaconus in c. 1. de conſtit. lib. 6.

e cap vlt. lib. 6 de reſcriptis gloſſa in l. ſi patronus. de iis quæ in fraudem.

G

nihil obstat quo minus princeps legem abrogare possit. Non est igitur conuentionum ac legum perturbanda ratio; cum lex ab eius voluntate pendeat, qui summam in Republ. potestatem adeptus est, & qui sua lege, subditos omnes tenere[a], ipse vero teneri nō potest: at conuentio inter ciues ac principem, mutuam habet obligationem[b], a qua discedi sine mutuo[c] consensu non potest. In quo genere Princeps nihil habet, quo subditis superior[d] esse videatur; illud tantum, quod sublata causa ferendæ legis, in quam ipse iurauit, nec sua lege tenetur, nec iureiurando[e] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene a doctrina informati, nullo sese iurisiurandi vinculo patiuntur obligari, cum de legibus agitur, aut certe summum Reipublicæ imperium non habent. Cur igitur, dicet aliquis, Imperator Germanorum, qui Principes omnes Christianos dignitate antecedit, priusquam initiatus & sacris auspiciis inauguratus sit, iusiurandum præstare solet, verbis a Pontifice Agrippinensi conceptis, se leges imperii minime violaturum; ciuibus ex æquo bono iura daturum; Pontificis maximi maiestatem comiter obseruaturum; Romanā religionem summa pietate defensurum; pupillos, egentes, ac peregrinos, omni caritate amplexurum. Hanc formulam iurisiurandi qua se Carolus v. Imperator obligauit cum initiaretur, Cardinalis Caietanus ad Pontificem max. misisse dicitur. Neque id mirum, cum *Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur*, vt suo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta sese obseruaturos iureiurando spondere consueuerunt; ac subditi quoq; Principis, ex maiorum moribus & institutis se iussa facturos. Regium nomen sanctum est & augustum: sed plerique non tam reipsa, quam appellatione Reges sunt, vt de Regibus Daniæ & Bohemiæ fertur. Idem quoq; de regibus Epirotarum iudicium faciemus. Neque vero maiores nostri, iusiurandum a regibus, vt leges seruarent, extorqueri voluerunt. Testis est formula, ex antiquis Rhemensium

88

[a] l. non dubium. de legibus. C.
[b] l. Labeo de verbor. sign.
[c] l. ab emtione de pactis l. nihil tam naturale de regul.
[d] Cynus Bald. Bartol. Salyc. in l. digna vox de legib. C. Iaso. in l. 1. de constitut. princip. C. Felin. in cap. translato de constitut.
[e] Bald. in l. Claris. de fideicom. C. Panor. in cap. pro illorum. de præbendis. Alexand. consil 224. lib. 6. & consil. 122. & 135. lib 4.

Iusiurandũ Philippi I. Regis Francorũ, Henrici filii.

archiuis accepta, quam describere placet. *Iuliani ad Erigium Regem, anno* MLVIII. *Henrico regnante* XXXI. IIII. *Calend. Iunii. Ego Philippus Deo propitiante mox futurus Rex Francorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & sanctis eius, quod vnicuiq; de nobis commissis canonicum priuilegium, & debitam legem, atq; iustitiam conseruabo; & defensionem, adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo; sicut Rex in suo regno vnicuique episcopo, & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet; populo quoque nobis credito, me dispensationem legum in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum.* Consimilis est formula in Bellocassiorum bibliotheca, & eiusdem Regis: vtraque tamen Pontificium aliquid sapit. At ego formulam, qua nihil purius ac melius fieri potest, ex antiquissimis bibliothecæ Gergobiorum archiuis excerptam, omnib. Regibus ad intuendum & ad imitandum proponam: *Iuro ego per Deum omnipotentem, ac promitto me iuste regnaturum; iudicium, æquitatem, ac misericordiam facturum:* quæ certe formula, ex ipsius Hieremiæ [a] verbis expressa videtur: *Ego*, inquit Deus sempiternus, *qui facio iudicium, iustitiam, & misericordiam, & in iis summam capio voluptatem.* Quæ formulæ satis indicant, iusiurandum non ita pridem typis excusum in eo libello qui inscribitur, *Regis initiatio*, populari sermone, SACRE DV ROY, ab antiqua formula valde diuersum esse: in vtroq; tamen, nulla est legis erga principem obligatio posita. At ne reges quidem ipsos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule; nec item Helias, aut Hælisæus in regibus renuntiandis vlla iurisiurandi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior visa mihi est, quam Henrici Andium Ducis, cum Poloniæ Rex a legatis renuntiaretur, his verbis concepta: *Ego Henricus Rex Poloniæ*, &c. *Iuro Deo omnipotenti, quod omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædecessores Reges, & quoscunque Principes dominos*

[a] Cap. 9.

regni

regni Poloniæ iuste concessa, & quæ in interregno decreta sunt, seruabo; iusque omnibus incolis more maiorum reddam. Ac si quidem (:quod absit:) sacramentum meum violauero, nullam nobis incolæ regni obedientiam præstare tenebuntur &c. *sic Deus adiuuet*. Hæc formula nō *regiam maiestatem*, sed *Principis* (:id est, in Republica primi:) conditionem sapit. Quantum vero ad imperii leges attinet, cum sint cum ipsa maiestate coniunctæ, Principes nec eas abrogare, nec iis derogare possunt: cuiusmodi est lex Salica, regni huius firmissimum fundamētum. quod si legibus imperii derogatum sit, hoc sarciri solet a magistratibus; mortuo principe, si quid erit contra leges imperii decretum, aut de iure maiestatis deminutum, aut de prædiis ad Rempublicam pertinentibus vsurpatum. Hic obiiciet aliquis, Henricum v. Anglorum Regem, cum Catharinam Caroli vi. filiam sibi despondere, & Francorum Rex renuntiaretur, *Iureiurando promisisse libertatem, ac maiestatem senatus Francorum se minime violaturum, ac modis omnibus operam daturum, vt ius a magistratibus, ex legum præscripto, diceretur*: sic enim iurasse dicitur anno MCCCCXX, A. D. X. Calend. Ianuar. Sed hoc ideo factum est, quod peregrinus homo in huius imperii sceptra, contra leges & instituta maiorum inuasisset, & Carolum vii. quem per senatum parricidii damnari, ac regni iure indignum, propalam in curia Parisiorum declarari iussisset: legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorū latæ sunt, nō aliter apud nos derogatur, aut subrogatur, quam cuiusq; ciuitatis ordinibus conuocatis, Pontificibus inquā, nobilitate ac plebe, & vnū in locum, per duumuiros a principe datos, legitime coactis: neq; tamen Princeps iis legibus municipalibus aut comitiorū suffragiis obligatur, quo minus iis derogare suo iure, si velit, possit; idq; maxime, si æquitas ipsa postulare videatur. Atque in eo quidem Principis maiestas elucet, cum populi tribus & ordines, humili habitu ad principem rogationes ferūt, nec vllam imperandi prohibendive, nec suffragiorum

potestatem habent; sed Princeps arbitrio suo ac voluntate omnia moderatur; & quæcumque decreuit, ac iussit, ea legum vim habent. Eorum igitur, qui Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradunt, minuenda opinio est: id enim seditiosis hominibus ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neq; enim vlla ratio probabilis adduci potest, *cur subditi principibus imperent, aut popularibus comitiis vlla potestas tribui debeat*, præterquam in ipsius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator legatusve comitiorum suffragiis creari possit. alioqui si Reges legib. comitiorum ac populi iussis teneantur, inanis est illorum potestas, inane regium nomen futurum: nec tamen sub tali Principe Respublica popularis esse potest, sed optimatũ aut paucorum cœtus; in quo leges ac edicta, non eius qui præest, sed eorum qui æqua potestate suffragium habẽt, auctoritate ac nomine imperantur; qui tamen supplices tum vniuersi, tum singuli ad principem rogationes ferant, eiq; fidem ac obedientiam præstare se simulent; quæ omnia tam absurda sunt, vt quid maxime non facile dici possit. Cum enim Carolus VIII. Francorum Rex, apud Turonenses conuentus haberet annos circiter XIIII. natus, tametsi numquam antea fuerat, nec postea exstitit tanta comitiorum, quanta illis temporibus, potestas; nihilominus Rellus orator populi, sic orationem quæ typis excusa est, ad Regem conuersus, auspicatur: *Altissime, potentissime, Christianissime Rex, Domine noster naturalis, ac vnice: vestri humiles ac obedientissimi subditi,* &c. *qui huc vestro iussu venerunt, sese sistunt coram vobis, in omni humilitate, reuerentia, & subiectione,* &c. *mihi mandatum est ab vniuersis & singulis, vobis exponere bonam voluntatem, affectionem, & firmissimum animi propositum, quod habent vobis seruiendi, & obediendi, ac subueniendi in omnibus vestris negotiis, ac voluntatibus,* &c. In summa, omnis illa oratio nihil aliud habet quam perpetuam voluntatis omnium erga regem testificationem,

Conuentus Francorũ.

nem, & supplicem obedientiam ac fidem. Eadem fere est apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolum IX. regem, cum tamen vix annum vndecimum attigisset. Nec aliter Hispanorum conuentus habentur; quinetiam maior obedientia, ac maius obsequium Regi exhibetur; vt videre est in actionibus comitiorum, quæ habita sunt Toleti ab Rege Philippo, anno MDLII. cũ vix annum quintum ac vigesimum implesset. Regis autem Hispani ad rogationes populi responsa, eadem formula, qua apud nos concepta sunt; his verbis, VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddã, apud Hispanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perspicitur eos falli [a] qui reges Aragoniæ Iacobi Fortunati [b] beneficiis derogare posse negãt: vt enim inane futurum erat beneficium post Iacobi regis occasum, nisi successoris auctoritate staret; ita quoq; necessaria est consequentiũ regum sanctio, cum *æqualibus imperare ex lege* [c] *nemo possit*. Ac tametsi conuentus Anglorum, qui fere altero aut tertio quoq; anno haberi consueuerunt, maiorem quandam præ se ferãt populi potestatem, vt fere populi omnes ad Aquilonem positi, libertatem quandam spirant; reipsa tamen populus Anglorum supplex ad regem rogationes ferre consueuit. Cum autem populus anno MDLXVI [d]. communi omnium consensione decreuisset, nihil in comitiis agere priusquã Regina successorem imperii designasset; eique denuntiatum esset comitiorũ decretum; responsum tamen ab illa tulerunt, *Sepulcrũ sibi, priusquam moreretur, non esse fodiendum:* nec tamen illorum consiliis ac decretis vllum fore locum: nec certe decretis comitiorum acquieuit. Iam vero conuentus Anglorum nec admitti, nec dimitti possunt, nisi Principis edicto, perinde vt apud nos & Hispanos fieri solet. quod satis est argumenti, concilia eiusmodi nullam habere imperandi, prohibendive potestatem. Hoc tamen singulare videri possit, quod, quæ leges populi rogatione, ac Principis iussu feruntur, non aliter quam populi comitiis

Conuentus Hispanorũ.

[a] Petrus Belluga in speculo.
[b] anno MCCLX & confirmatum anno MCCCXX.
[c] l. ille a quo. §. tempestiuũ ad Trebell. ff.
[d] mense Octobri.

abrogari possunt. Id enim Dellus Anglorum in Gallia legatus mihi confirmauit: idem tamẽ confitetur legem probari aut respui consueuisse contra populi voluntatem, vtcumque Principi placuerit. Et quidem Henricus VIII. Rex, summa regiaque potestate, comitiorum decreta vno verbo sustulit; tametsi Reges Anglorũ non aliter initiantur, quam si iureiurando promiserint, *se leges patrias minime violaturos:* quod quale sit, satis explicatum opinor. At obiici potest, tributa temeraria nec apud Anglos, nec apud Hispanos imperari, nec imperata solui, nisi ordinum consensu id fiat: idque Eduardi I Regis Anglorum, veteri lege cauetur, qua populus aduersus Principem, quasi clypeo quodam se tueri sæpe visus est. Ego vero cæteris Regibus non plus in eo genere, quam Regibus Anglorum licere puto; cum nemo sit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere sibi fas esse putet, vt Philippus Cominius, se in comitiis Turonensibus disseruisse scribit; si tamen vrget Reipublicæ necessitas, quæ non patiatur comitiorum vocationem haberi, non est expetenda consensio populi, cuius salus agitur, quæ post Deum immortalem in Principis prudentia consistit: sed erit de toto genere tributorum ac vectigalium disserendi locus. Reges quidem Anglorum, tertio quoq; anno, iam inde ab Henrico I. [a] Rege tributum extra ordinem a populo petere & obtinere consueuerunt: nam Elizabetha Anglorũ Regina quingenta aureorum millia populi consensu expressit, anno MDLXX (:vt in Hispania quoq; interdum fieri cõsueuit:) quo genere tributi exigendi iam multos annos abstinuerat. Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam & Henricum, ex illustri Hauardorum gente, capitis damnatos fuisse; idque populi comitiis ac suffragiis, postulante Henrico VIII. Rege. quinetiam Henricus VI. Rex, iisdem comitiorum suffragiis damnatus est: at id factum est in curia superiore, ordinum Pontificum inquam, ac nobilium, & rogatione curiæ inferioris; vbi plebis legati consimili rogatione ac decreto damnati sunt Comites Northum-

[a] Polydorus in historia Anglorum.

91

Northumerlandus, Vesthumerlandus, & cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma ceperant [a]. Non fuit igitur in populo iudicandi potestas, sed in curia maiore, datis a Principe iudicibus extra ordinem, alioqui omnes populi legati qui ad comitia conuenerant, iudicii participes fuissent. Restat illud quod magis ambiguum videtur: cum enim Maria Anglorum Regina Philippo Hispaniarum Principi nuptura esset, conuentus [b] habiti sunt, vt populus pacta connubialia probaret; sic autem populi decretum conceptum est: *De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo Hispaniarum Principe, senatus, populusq́; Anglici ordines, in palatio Monasteriensi simul coacti, ita decreuerunt itaque sanxerunt: Primum omnia imperia, sacerdotia, magistratus, curationes æque ac fructus omnes, & prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius ærarii publici, & quæcunque ad iura maiestatis pertinent, placet ordinibus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati relinqui; nec contractis nuptiis sceptra regni, summamve potestatem, quæque legibus Angliæ beneficia maritis ab vxoribus tribuuntur* [c], *penes Regem, sed omnia in Reginæ potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniunctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriusque manu ac chirographo, sigilloque regali confirmari placet; ea tamen lege, vt solius Reginæ auctoritas, sine Rege sufficiat ad legum & edictorum sanctionem: Regis autem solius auctoritas nullum sit habitura pondus aut momentum.* Hæc ad verbum ex actis publicis, Latine reddidimus; vt omnes intelligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam; iura vero maiestatis, ac imperii summam in vnius Principis arbitrio versari. Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, quæ in curia, vel senatu fieri solet, non arguit imperii maiestatem in senatu vel curia inesse; sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus a senatu iudicandis, vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igitur teneamus; *Principis maiestatem,*

[a] anno 1571.

C

[b] anno 1554. die 2. April.

[c] Vulgo appellatur, *Courtoisie d'Angleterre* quum maritus vsumfructum bonorum vxoris haberet.

nec comitiorum conuocatione, nec senatus populiq; præsentia minui: etiamsi videamus principem pleraque vniuersis 92 *tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facile tribuerentur: vel, quia singulorum voces minus exaudiuntur, quam vniuersorum: vel, quod princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis vero, populum videt auditq; per sese, ac pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate coactus iustas rogationes admittit.* Ex quibus efficitur summum ius maiestatis in eo potissimum versari, cum non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisq; imperatur. Sæpe videmus sine ordinum conuocatione aut consensu, leges a principe abrogatas. Neque id nouum: nam ante Philippi Belli ætatem, qui iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat; cum satis esse arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[a]: quod edicto sublatū est sine populi aut comitiorum rogatione. Lex item, qua fœminæ a publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est a Carolo VI. Rege, sine populi consensione. Neq; modo æquum est, sed etiam necessarium, *Leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula; quæ essent inutilia, nisi ad omnem cœli faciem & opportunitatem moueri & conuerti possent*; vt rectissime Sextus Cæcilius dicere solebat; *ne ipsa nauis cum gubernatore prius naufragium patiatur, quam vectores consuli possint*. Quod si magistratibus interdum ea potestas, cogente Reipublicæ necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quanto magis summo principi necessarium? C Ob id enim Augustus cum M. Antonii copias ad Actiū fugasset; legibus solutus est a senatu; tametsi neque regiam, neque summam potestatem haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiam, Vespasianus legibus non modo a senatu, sed etiam a populo solutus esse dicitur; & summa potestas omnis est in eum trāslata lege Regia, quæ de imperio eius lata memoratur[b], quæque marmoreis lapidibus inscripta Romæ exstat: quanquam ridiculum videri possit legem Regiam ad populum latam fuisse,

[a] contra l. eum quem. de Iudic. ff.

[b] In l. 1. de constitut. princip.

fuisse, cum Tiberius iura comitiorum ac suffragiorum ab Augusto plebi relicta, penitus ademisset[a]. Quod si necesse est principem aut optimates qui legibus præsunt, eisdem obligari, nec leges iubere posse, nisi prius a senatu fuerint, aut a populo probatæ; certe sine senatus, aut populi consensu non poterunt[b] antiquari; quod tamen in Republica populari fieri nullo modo potest, cum populus vniuersus sibi seipsum obligare nõ possit. cur ergo populus Romanus iurabat in leges? [c] Id a Saturnino tribuno plebis initium accepit, vt legib. a se latis arctius patres obligaret: quod deinceps in omnibus legibus factum scribit Dio Nicaeus[d]. Sed aliud est vniuersos, aliud singulos obligare: ciues quidem singuli iurabant in leges, vniuersi nõ iurabant: quia singuli vniuersorum imperio tenebantur. Iusiurãdum vero ab vniuersis fieri non poterat: est enim corpus quoddam vniuersitatis a singulis potestate & natura diuisum; deinde iusiurandum concipitur a maiore potestate; nihil autem populi vniuersitate in Republica populari maius esse potest. at in monarchia tum singuli ciues, tum vniuersi iurant in fidem vnius Principis, qui post Deum immortalem obligatur nemini: est enim iurisiurãdi ea vis, vt is cui præ-
93 statur semper sit superior: ac propterea vasallus dat quidem, nec tamẽ accipit fidem, licet patroni ac vasalli mutua sit fides, & tuendæ salutis ac dignitatis vtriusq; obligatio contracta. Quod si verum est, summum principem post Deum æternũ nullius iureiurando teneri; cur Traianus Augustus stans & erectus ante consulem sedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quod adeptus consulatũ vna cum principatu, more Consulum iurauit, ineunte magistratu consulari; quod iusiurandum ab omnibus magistratibus Calendis Ianuariis præstari solebat in Capitolio: altera ratio est, quod Imperatores Romani summã initio potestatem non haberent, sed *Principes* tantum appellarentur, id est, in Republica omnium primi; quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS, nõ *Monarchia* vocatur;

a Tacitus & Tranquillus in Tiberio.

b l. nihil tam naturale. de regul.

c Plutarch. in Mario. Appian. lib. 1.

d lib. 37.

Principatus autem *Aristocratiæ forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior est*, vt apud Venetos. Imperator enim seu Princeps Romanorū, auctoritate quidem cæteris, non imperio præponderabat. Sed maxima pars, pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt: id autem satis intellectum est, imperante Caligula crudelissimo tyranno; qui cum reges exteros ac populi Romani socios ad cœnā admisisset, de dignitate inter ipsos oborta contentio est; quibus vt silentium imponeret, hunc Homeri versum ex Iliade vsurpauit, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς. *Parum*, inquit Tranquillus, *abfuit, quin speciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema circumponeret*. Nam in principatu, prætor, seu princeps, qui cęteris pręest, summam potestatem non habet, vt postea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametsi pleriq; Romanorum Imperatores summam potestatem inuasissent, ac populo libertatem variis fraudibus extorsissent; Traianus tamen tanta naturæ bonitate, cæteris omnib. præstitisse dicitur, vt mirum videri non debeat, si iuraret in leges; vt scilicet cæteros ciues sui exemplo ad leges obseruandas inuitaret: sed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes panegyrica oratione complexus est, exclamat hunc in modum: *Rem*, inquit, *nouam & nunquam antehac auditam: Iurat is per quem iuramus*, &c. Sub occasum Imperii Theodoricus, vt senatus populique Rom. gratiam ambiret; *Ecce*, inquit, *Traiani nostri clarum seculis reparamus exemplum; iurat vobis, per quem iuratis*. sic enim Cassiodorus. At vero simile est, cæteros principes exemplū illud imitatos fuisse, etiamsi pleriq; hereditario iure summam potestatem adipiscantur. Horum tamen pleriq; versus Scythiam & Aquilonem, ita concipiunt iusiurandum, vt de maiestate plurimum detrahere videantur. Et certe Danorum optimates ac patritii, ineunte Friderico Daniæ rege principatum, intercesserūt; nec prius illum initiari aut a ponti-

Vide locum ad verbum, & huc trā- scribe.

C

ficibus

ficibus inaugurari permiserunt, quã iurasset se nullum ex nobilitate capitis damnaturũ [a] aut ꝓscripturum, sed iudicium senatui relicturum; nobiles itẽ omnes in subditos suæ iurisdictioni, vitæ ac necis potestatem habituros, idq; extra prouocationem; nec principem mulctarum participem futurum: nec item honores aut imperia pri-
94 uatis daturum, sed hoc in senatus potestate futurum. Ex quibus efficitur Federichum, Daniæ quidẽ principem esse, Regem non esse, nec iura maiestatis habere. Consimile iusiurandũ antea extortum erat a Federicho huius auo, cum bellũ gereret aduersus Christiernũ qui regno exactus est, ac post exilium diuturnum reuersus, tandem in carcere, vbi annos XXV exegerat, diẽ extremum obiit. At ne Federichus is, qui nunc principatũ habet, iusiurãdum impune violare possit, Optimates ac Pontifices cũ ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui potestatem non multo maiorem quã Daniç princeps in suos habuisse videtur: ex duob. autẽ alterutrum necesse est, scilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere summã potestatem, aut perfidum esse, si vel vnã legem abrogarit: vt certe leges interdum antiquare nõ modo vtile, sed etiã necessarium est, pro locorum, tẽporum, ac personarum infinita varietate: aut si demus principem quidẽ legib. solutum iri, sed iis conditionibus nè legem inconsulto senatu populove iubeat, etiamsi contra senatus populive decretum legem ferre possit; necesse erit principem iureiurando, quo seipsum astrinxerit, a senatu populove solui: ac subditos vicissim qui iurauerint in leges, tum singulos, tum vniuersos a principe iurisiurandi obligatione liberari; ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipubl. maiestas mox in hanc, mox in illã partem inclinet, nec habeat vsquã locum in quo consistere possit: quib. positis absurditates innumerabiles in Republica consequentur, quæ cum iure maiestatis, tota ratione pugnẽt. Pleriq; tamen ita statuunt, & quidẽ ii qui plus in eo genere sapere sibi vidẽtur, principem in leges patrias iurare oportere. Quæ quidem disciplinç iura maiestatis,

[a] anno 15[illegible]

quæ ſacroſancta eſſe debent, omnino labefactãt & conuellunt, & vnius poteſtatem, cum paucorum populiue imperio conturbant: quo fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, ſibi eripi ſentiunt, id eſt legum ciuilium poteſtatem, diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adæquatis, vtriſq; ſe ſolutos eſſe arbitrentur. Exemplis igitur ea quę diximus illuſtrare placet, vt omnis hæc diſputatio planius ac melius intelligatur. Moribus Perſarum ac Medorum leges a Regib. latas ſempiternas fuiſſe apud Danielem [a] ter repetitum legimus: ac tametſi Rex Medorũm ſupplicio prophetam eximere vellet, qui fraudem capitalem admiſiſſe dicebatur, nihilominus a principibus prohibitus eſt; cum dicerent moribus maiorum edicta regis immutabilia eſſe oportere: quibus cum Rex inuitus, vti videbatur, acquieuiſſet, Daniel ad beſtias damnatus eſt, & leonibus famelicis obiectus. Quod ſi non licuit Regi terrarum potentiſſimo ſuis legibus derogare, profecto ſubuerti oportet ea, quæ de iure maieſtatis iecimus fundamenta: neq; id tantum in regno, verumetiam in populari ſtatu. Nam Thucydides belli Peloponneſiaci originẽ ex eo cœpiſſe ſcribit, quod Athenienſium lege Megarenſes ab Athenarum portu prohiberentur; in quo iura gentium violari Megarenſes apud ſocios querebantur. Itaq; Lacedæmonii legatos Athenas miſerunt, qui ab Athenienſibus peterent vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Republica ſumma tunc erga populum gratia & auctoritas fuiſſe dicitur, reſpondit more a maioribus accepto leges a populo probatas, & ad columnam publicam appoſitas immutabiles eſſe: ex quo conſequitur populum Athenienſem nõ modo ſuis, ſed etiam maiorum legibus obligatum fuiſſe. Quinetiam Theodoſius Auguſtus, leges a ſe latas non aliter vim habere voluit, quã ſi probarentur ſenatus decreto [b], cui Senatores omnes acquieuiſſent. conſimile eſt illud Ludouici XI. regis in lege, quam de ordine equeſtri tulit, ne ſcilicet regi bellum indicere, aut quid

aliud

[a] Danielis cap. 6. *Lex Medorum.*

[b] l. humanã. de legibus. C.

aliud quod ad Reipublicæ summã pertineat, sine equestris collegii decreto, suscipere liceret. Quo fit, opinor, vt nostris moribus edicta regia non ante vim habere videantur, quam in curia maiore cuiusque prouinciæ patentibus portis promulgata, idque rogatione Procuratoris fisci; deinde curiarum consensione fuerint comprobata. In Anglia vero moribus antiquis receptum est, ne legibus quæ ad Reipublicæ statum pertinent, locus sit, nisi de ordinum consensu ferantur [a]. Hæc argumenta vt verisimilia sint, non tamen efficiunt vt a suscepta sententia & politica disciplina discedere debeamus. Nam quæ de Medorum moribus, ac regia potestate, in legibus abrogandis obiiciebantur, falsa, & in caput Danielis ab aduersariis excogitata fuisse planum est, cum inique animo ferrent sapientia quidem & stirpe regia clarum, sed tamen peregrinum principem in summa & gratia & auctoritate plus cæteris valere apud regem; qui C vel hominum improborum calumniis circumuentus, vel periculum facere cupiens, num Deus Danielis hominem morti erepturus esset, illum ad bestias damnauit. cum vero admirabilem Dei potentiam, & in suos benignitatem Princeps expertus fuisset, Danielis aduersarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certe regem legibus a se latis superiorem esse exitus comprobauit. Consimili exemplo Darius, is qui Mnemon vsurpatur, legem, qua Iudæos omnes a stirpe deleri iusserat, Hesteris rogatione [b] antiquauit. Quæ vero Pericles legatis Lacedæmoniorum respondit, non tam ad rei veritatem, quam ad speciem ab eo quæsita sunt, vt belli gerendi occasione arrepta, aduersariorum accusationes & iudiciorum vim eluderet, vt verissime Timæus ac Theopompus scripserunt, nec Plutarchus ab ea sententia longius abest, nec illam refellit. At legati Lacedæmoniorum Periclis sophisma Laconico dicterio reiecerunt, cum legem, quæ de columna pendebat, non tolli, sed conuerti postularent. Nam si Atheniensium leges immutabiles fuissent, cur tanta apud illos varietas & in-

[a] Polydorus.

[b] Hester cap. penult.

finitas legum, quas perpetuis magistratuum rogationibus iubere consueuerant[a], vt veteres, nouis renascentibus antiquarent? Sed Periclem legatis Spartiatarũ, falsa pro veris imposuisse planum fit ex oratione Demosthenis quam habuit aduersus Leptinem, qui legem tulerat ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, vtque capitale esset iis, qui priuilegii extorquendi causa, aut de lege abroganda, rogationem ad populũ tulissent. Demosthenes Leptini acerrime restitit, ac perfecit vt rogatio antiquaretur: cum aperte docuisset hac lege populum sua potestate omnino spoliari, nec scilicet deinceps vllum beneficium aut immunitatem merentibus tribuere; aut leges a se latas, si Reipublicæ vtilitas id posceret, abrogare posse. Exstat etiam actio popularis apud Athenienses aduersus eos, qui rogationem legibus contrariam, ad populum ferebant[b]: non tamen huiusmodi actione magistratibus aut priuatis, legum ferendarum potestas eripiebatur, quo minus legem nouã antiqua meliorem, probarent. Legibus etiam quibus cauebatur ne mulctam semel irrogatam condonare, aut minuere liceret, sæpissime derogatum est; & quidem in ipsius Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demosthenis gratiam, cum variis populi iudiciis damnati, in singulos triginta aureorum millium mulcta[c] dicta fuisset. Id nostris quoque moribus vsurpari videmus, ne scilicet mulcta fisco soluta repeti possit, quam tamen, causa cognita, interdum repeti videmus. Est igitur populis omnibus vsitatum, vt qui leges ferunt, quo plus habeant ponderis, vulgarem hanc clausulam subiiciant, EDICTO PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS, &c. tum etiam illud principio cuiusque legis, VNIVERSIS PRÆSENTIBVS AC FVTVRIS; quæ verba ad sempiternæ posteritatis memoriam inseruntur, ne lex a quoquam infirmari possit. Iam vero nostris moribus leges huiusmodi quæ habent perpetuitatem, cera viridi, ac sericeis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniuntur: ad edicta tamen temporaria, nec sericei funiculi, nec cera viridis,

[a] Plutarch. in Demetrio, Demosthene, Phocione.

[b] Demosth. in omnibus fere orationibus.

[c] Plutarch. in Pericle, Demetrio, Demosthene.

Legum ferendarum cautiones.

96

viridis, ſed flaua adhibetur. Non magis tamen vlla perpetua lex eſt apud nos, quam apud Gręcos & Romanos, C qui in legibus ferendis hanc clauſulam ſubrogare conſueuerant; VT NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX IMFIRMARI POSSIT. quę verba ſi perpetuam cauſam haberẽt, cur populus eodem pene momento, quo legem probarat, abrogauiſſet? Qua de re Cicero ad Atticum[a] ſcribens, *Scis*, inquit, *Claudiũ ſanxiſſe, vt vix, aut omnino non poſſet, nec per ſenatum, nec per populum infirmari ſua lex. Sed vides nunquam eſſe obſeruatas ſanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam ſi id eſſet, nulla fere abrogari poſſet. neq; enim vlla eſt quæ nõ ipſa ſe ſæpiat difficultate abrogationis: ſed cum lex abrogatur, illud ipſum abrogatur, quomodo eam abrogari oporteat.* Hæc ille. Apertius tamen intelligitur ex oratione Fabii Ambuſti aduerſus interceſſionem tribunorum plebis, qui duos conſules e nobilitate, a populo creari potuiſſe negabant, cum lege prius lata cautum eſſet, vt alter conſulum a plebe crearetur. Fabius legem duodecim tabularũ vſurpauit, cuius hæc verba ſunt: QVOD POSTREMVM IVSSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO[b]. Videmus igitur Medos, Perſas, Græcos, Latinos, iiſdem cautionibus ad leges ſanciendas, ac ſtabiliendas vti conſueuiſſe, quibus Reges noſtri, qui ſæpe legibus a ſe latis, hæc verba ſubiiciunt; VT NEC A NOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT; aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR. Nec tamẽ ſibi quis ita legẽ dicere poteſt, quin ab ea diſcedere[c] poſſit. Itaq; poſteriorib. edictis, ac legib. ſuperiorũ abrogationes, ac derogationib. derogationes fere ſemp ſubiiciunt. Itaq; Solon ſapiẽter, qui noluit Athenienſes ſuis legibus vltra centũ annos[d] obligari. Quanquá ſe viuo ac ſpirãte, 7 & quidẽ præſente, ſuas leges magna ex parte, antiquari ſe inuito paſſus eſt. Ea vero, quę dicitur *legũ publicatio*, ac *probatio* in ſenatu vel comitiis, apud nos magnũ habet ad leges tuendas pondus ac momentũ: non quia princeps huiuſmodi probatione teneatur, aut legem ſine ſenatus

[a] lib. 3. epiſt. 23.

[b] l. ſed & poſteriores. de legibus. ff.

[c] l. a Titio. §. nulla. de verbor. oblig. l. ille a quo. §. tempeſtiuũ. ad Trebell. l. ſi quis in principio, de legat. 3. l. penult. de arbitris. Bald. in l. clari de fideicom. C. Alexand. conſil. 224. lib. 6. Panor. in cap. pro illorum. de præbend.

[d] Plutarch. in Solone.

populiue, auctoritate, vel consensu, iubere per sese non possit; sed id tamen, senatu probante fieri humanū est, inquit Theodosius[a]; quod Baldus[b], interpretatur *non tam necessitatis esse, quam humanitatis*: vt illud quoque, *Digna*[c] *vox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri*: & certe nihil melius, nihil principe dignius, quā eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare; id enim ad cultum & obedientiā subditorum erga principem valet plurimum: contra vero nihil & ad principis, & ad legum comtemtum perniciosius, quam quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perrumpere ac labefactare; vt Senator ille apud Liuium[d], *Leuius est*, inquit, *& vanius, sua decreta tollere, quam aliorum*. Sed aliud est vltro ac spōte quid facere, aliud ad id exsequendum obligatione teneri. Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari lege prohibeat; num necesse habet suis legibus parere? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est, quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua Principes omnes[e] multo magis, quam subditi obligātur; & ita obligati tenētur, vt nec per senatum, nec per populū solui possint, quo minus Dei præpotentis iudicio sisti cogantur. Deus enim acerbiorem de Principibus, quā de reliquis quæstionē exercet; vt sapientiæ magister Salomo, idemque Rex verissime scripsit: cui congruit Marci Aurelii, eius qui ob sapientię studium, *Philosophus* est appellatus, dictum illud; *Magistratus quidem ipsos de priuatis, principes de magistratibus, Deum autem de principibus decernere, ac iudicare*. Hæc duorum principum, qui sapientia cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est. tertiū adiungere placet, Antigonum Asiæ Regem; cui, cum assentator diceret, *Omnia Regib. licere, ac semper licuisse: Ita quidē barbaris*, inquit Antigonus, *ac tyrannis*. Primus omnium opinor, Anaxarchus exstitit, qui Alexādro blāda oratione persuasit, *Iustitiā ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil a Principibus iniuste fieri posse*: capitalis Anaxarchus, & certe dignus, qui crudelissimo supplicii genere plecteretur, ac principum

a l. humanū de legib. C.
b In d. l. humanum.
c l. digna vox de constitut. princip. l. ex imperfecto de legat. 3. & l. ex imperfecto de testament.
d lib. 3.
e Bald. in §. vlt. colum. 2. tit. qui feudū dare. Martin. Laudens. in tract. de princip. vers. 305. Bald. in l. 2. colum. 7. vers. item not. de seruitut. b. & aqua Fe. in. in cap. 1. col. 10. vers. 5 Alexand. consil. 215 cano. sunt quædam 25. q. 1 Specul. titul. de leg. §. nunc & DD in l. vlt. si contra ius. C.

principum iuſtitiam illam, in ſeipſo experiretur. cum enim in poteſtatem Cypri Regis, cui omnium infenſiſſimus erat, incidiſſet; rex illum incudibus ſuperpoſitum malleis contundi iuſſit. At quanto verius Seneca, *Cæſari, cum omnia licent,* inquit, *propter hoc minus licet.* Qui autem principes, legibus & pactis conuentis ſolutos eſſe ſtatuunt, niſi Dei præpotentis, ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis iuſta conuentione contractas excipiant, maximam [a] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclare itaque Romani magiſtratus, qui in rogationibus, ac legibus, quas ad populum ferre conſueuerant, hanc clauſulam ad extremum ſubiiciebant; SI QVID IVS NON ERIT F. E. L. N. R. quibus verbis ſignificabant, *ſi quid iuſtum non eſſet, id populum rogari ius non eſſe.* Omnium tamen abſurdiſſime, qui principem quidem nihil contra leges diuinas, contraq; naturæ iura ſtatuere poſſe confitentur [b]; ſed cum hac exceptione, *niſi ratione probabili ad id faciendum adducatur.* Quæ enim ratio probabilis excogitari poteſt, qua leges diuinas perrumpere debeamus? inde manant illa: *Qui a pontifice maximo legibus diuinis ſolutus ſit, huic apud Deum immortalem ſatis cautum* [c] *eſſe:* quod quam verum ſit, aliorum eſto iudicium. Sed occurretur ab iis, qui omnia iuſtiſſimis ponderibus exigunt: *Si naturæ legibus, id eſt, rectæ rationi Principes omnes obligantur, lex autem ciuilis, æquitati ſit & rationi conſentanea, illud quoque conſequens eſt, Principem legibus ciuilibus obligari:* nam eo pertinere videtur illud Pacatii ad Theodoſium Auguſtum; *Tantum tibi licet, quantum per leges licebit:* diſtinctione res eget, vt quæſtio planius definiatur. Aut enim in legib. propoſitis agitur de eo quod publicum eſt, aut priuatum; aut vtriuſq; commune: & in vniuerſum quicquid illud eſt, aut vtile, non tamen honeſtum; aut honeſtum, nec tamen vtile; aut vtile ſimul & honeſtum eſt; aut neutrum omnino. *Honeſtum id appello, quod æquitati naturæ cōſentaneum ſit:* hac autem æquitate Principes omnes teneri conſtat; cum quod natura

[a] Accurſ. in l. princeps. de legib.

Eius, ea lege nihil um rogatur.

[b] Decius & Anton Butrio, Innocent. Imola, Panormit. in cap. quæ in eccleſiarum, de conſtitut. ex l. quoties. de precib. imper. C. Felin. in d. cap. dol. 5. verſ. limitat. & col. 14.

[c] in cap. non eſt de voto. Innocent. in ca. cum olim. col. 2. de clericis coniug. & in cap. 1. col. 5. & 14 de conſtitut. Panor. in cap. cū veniſſent. col. 5. de electiou. Innocēt. Butrio. Imola, in cap. 2. de renuntiat. Felin. in cap. quæ in eccleſiarū. de conſtitut. col. 7. verſ. demum.

doceat, id legibus naturæ, quibus Principem parere oportet, ſit omnino comprehenſum: neque lex huiuſmodi ciuilis eſt, ſed potius naturalis; eoque magis, ſi cum vtilitate coniuncta ſit honeſtas; ſin quod iubetur nec honeſtum ſit, nec vtile, tametſi a legibus alienum eſſe debeat; princeps tamen iis legibus, quibus non tenetur, ſubditos obligare poteſt, ſi nihil habeant cum turpitudine coniunctum: ſunt enim honeſta quædam, ſunt turpia, ſunt etiam inter vtraque, media. Si turpe opponatur honeſto, æquum eſt honeſtati locum relinqui; vt Ariſtides Iuſtus, cui Themiſtocles conſiliũ communicare iuſſus erat, Athenienſibus reſpondit; *Themiſtoclis conſilium vtile quidem eſſe Reipublicæ, turpe tamen ſibi videri.* Athenienſes re intellecta, nihil amplius inquirendum, ſed conſilium illud reiiciendum decreuerunt. Hic popularem in modũ loqui neceſſe eſt, quando in diſputatione de Republica verſamur, quæ ad ſubtilitatem philoſophorum exigi non debet: nam illi ſtatuunt *nihil vtile eſſe, quod non ſit honeſtum*; *nec honeſtum, quod non idem iuſtum ſit.* ſed iampridem lapſa conſuetudo deflexit de via; vt neceſſe ſit, honeſtorum ac vtilium diuiſas habere rationes. Quod ſi decus abeſt, vtile tamen ſit quod iubetur a Principe; non ipſe quidem ea lege tenetur, tametſi ſubditos ſua lege obligatos habet; modo nihil contra naturam, contraque diuinam legem iubeatur. Eſt igitur in principis vnius poteſtate, leges huiuſmodi vtcumque volet, abrogare; iiſve derogare, ſubrogare, obrogare, vt leges vtiliores, aut etiam minus vtiles ferat: habent enim honeſta, iuſta, vtilia, ſuos quodammodo gradus. Quod ſi principi licet, duobus propoſitis vtilibus, quod minus vtile ſit, iubere; eidem quoque licebit, duob. propoſitis honeſtis, quod minus honeſtum, minuſque iuſtum ſit, amplecti; & hæc quidem iubere, illa verò prohibere; etiam ſi lex, aliis quidem ciuibus incommodũ, aliis afferat vtilitatem; dum tamen publica commoda priuatis, quoad eius fieri poterit, anteponantur. nec tamẽ ſi Princeps aliter decreuerit, ſubditos

ditos honestatis, aut æquitatis specie, leges infringere oportet. vt si Princeps, vrgente fame, res ad victum necessarias exportari prohibeat; id quod non modo iustum, sed etiam sæpissime necessarium est: deinde accepta pecunia, priuatis quibusdã id permittat, tametsi mercatorum, quib. affluit frumẽti copia, & Reipublicæ detrimẽto id fiat; non tamen iis licet euehere frumenta, quousq; lex a Principe antiquata fuerit: etiamsi maxima perrumpendæ legis occasio præbeatur; cum scilicet ciuitas rerũ omniũ, quæ ad victum & cultum necessariæ sunt, abundet; ipsaq; ratio naturalis suadeat peregrinis, fame ac inopia oppressis, succurrere: cum vetantis legis maior sit potestas, quam æquitatis; cuius speciem obtendere suæ cupiditati cuiq; liceret, nisi planum sit Principis interdictum, diuinas ac naturæ leges violare. Incidunt etiam sæpæ causæ, quæ vetant Principes suis legib. parere, tametsi iustissimæ sint, & Reipublicæ valde vtiles: vt si prohibeat armorum vsum omnib. ciuibus, præterquam prætorianis militibus; aut iis quos ad vrbis præsidiũ reseruarit. Huic legi Princeps si parere velit, legum interitus sequatur; quia Principem, ad legum & ciuium tutelam, aduersus improbos armari necesse est. Idẽ iudicandum relinquitur de legibus, quæ vel ad singulos, vel ad paucos pertinent, quæ *priuilegia* dicũtur; aut ad breue tẽpus, aut certo quodã loco ferũtur; aut quæ pœnas, quarũ infinitam varietatẽ habemus, cõtineat: nam tametsi scelerum vltio a natura ducitur, pœnarũ tamẽ acerbitas ac leuitas, pendet ab hominũ legib. ac institutis, quib. Princeps obligari nõ debet, nisi quatenus leges ciuiles congruunt æquitati naturali; qua sublata, princeps quidẽ omnino legib. huiusmodi solutus est; nõ tamẽ subditi, quib. parere necesse est quousq; leges abrogatæ fuerint. Est enim nõ modo naturæ lex illa, sed etiã inter diuinas sæpius repetita; *Principũ qui Dei cõcessu ac potestate, populis tribuũtur, edictis obediendũ, nisi cum natura ipsa pugnet, cũq; legib. a Deo latis, quibus Principes omnes æque ac populi tenentur*; & quemadmodum patronis fides datur a clientibus, fine

cuiuſquam exceptione, præterquam Regis, qui ſummum in omnes omnium patronos ius habet: ita quoq; Regibus obedientia debetur, ſed poſt Deum immortalem, cuius ſumma eſt in omnes orbis terrarum Reges, vitæ neciſque poteſtas. His ita conſtitutis; ſequitur, *principem ſummum pactis conuentis æque ac priuatos obligari: ſiue cum exteris, ſiue cum ciuibus contraxerit:* cum enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum omnium vindex ſit; quanto magis datam a ſe fidem, ac promiſſa ſeruare tenetur? quod certe curia Pariſiorum graui oratione ad Carolum IX. Regem [a], non ita pridem ſatis indicauit, cum negaret *a pactis conuentis cum collegio pontificum, ſine ipſorum conſenſu Regi diſcedere licere*; hac ſubiecta ratione. *quod ius vnicuique tribuere teneretur*. Et quidem mihi ſuccurrit Alexandri [b] Iuriſconſulti reſponſum plane diuinum; quodque literis aureis præ foribus Principum, inſcribi decuiſſet; ſcilicet inter ea, quæ caſu quodam improuiſo accidunt, cenſeri; ſi Princeps a pactis conuentis diſcedat; neque id in coniecturam venire; quia duplex eſt obligatio, altera quidem naturalis: quid enim tam naturæ [c] conſentaneum, quam iuſta promiſſa ſeruare? altera, propter principis dignitatem; quæ agitur in fide ſeruanda, etiam cum ſui detrimento; cum violatæ fidei omnibus vltor ac vindex eſſe debeat, nec a principe, crimen perfidia grauius [d], admitti poſſit. Itaque in iudiciis, cum fides Principis agitur, priuatis potius quam principi conſulendum eſt; & ſeuerius de principe, quam de priuatis decernendum: nam ſi cui Princeps honorem, magiſtratumve cõtulerit, ſine iuſta cauſa adimere non poſſe iudicatur: quod tamen ſubditis licet, & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono ſine cauſa liceret, Principi tamen nõ licebat. Ex quibus intelligitur, labi & errare Pontificii iuris interpretes [e], *qui negant principem ſuis conuentionibus, non alia, quam naturali obligatione teneri, propterea quod obligatio iuris ciuilis propria ſit:* qui error eripiendus eſt. Cui enim dubium eſſe poſſit, quin obligatio eiuſdem ſit naturæ,

Principes ſuis conuentionibus æque ac priuatos obligari.

[a] anno 1563. menſe Martio.

[b] Alexander. conſil. 97. lib. 3. num. 13. Cynus in te-ſcripta. de. precib. imp. offer. C. Iacob. Butrigar. in l. vlt. ſi cõtra ius vel vtilitatem.

[c] l. 1. de pactis.

[d] Innocent. in cap. ad Apoſtolicam. de re iudi.

[e] Panor. Butrio. Imol. Belin. in ca. 1. de probat. Cardin. conſ. 147. donans.

turæ, atque conuentio? igitur si conuentio naturalis est, ac gentium omnium communis; obligationes quoque & actiones, eiusdem esse naturæ consequens [a] est. At nulla fere conuentio, nulla obligatio cogitari potest, quæ non sit & naturæ, & gentium omnium communis. Demus tamen aliquot esse pacta conuenta, quæ a legib. ciuitatis cuiusq; manant; quis negare audeat, *Principem ciuilibus pactis, ac stipulationibus arctius obligari, quam priuatos?* [b] atque ita obligari vt ne summa quidem potestate, quam habet, iis derogare possit? hæc enim grauissimorum Iurisconsultorum [c] sententiis recepta & probata videmus. quid mirum? cum Deus ipse suis promissis teneatur, vt recte Sententiarum magister scripsit. Sic enim apud Hieremiam [d] clara voce obtestatur: *Cogite*, inquit, *populos omnes totius orbis terrarum, vt inter me ac populum meum iudicent, si quid a me fieri debuit, quod non fecerim.* Ne igitur in disputationem reuocemus ea, de quibus interpretes nonnulli dubitarunt; *An scilicet Princeps pactis conuentis, quæ cum subditis habuit, obligatus teneatur?* quod mirum videri non debet, cum ab iisdem fontibus fluxerit illud; *Principem cum alterius detrimento, sine iusta causa, locupletiorem fieri suo iure posse:* qua nec Principum auribus, nec legibus [f] naturæ pernicies maior potuit afferri. Quanto æquius iudicatum pridem est in curia Parisiorum; *Principem quidem, quod sua intersit, reis largiri posse; quod intersit alterius, non posse: & pœnis fiscalibus, creditores iure priores anteferri oportere* [h]. Eadem curia decreuit [i], *Principem legibus ciuilibus derogare posse; dum tamen id fiat sine fraude cuiusquam:* quæ consequentia sunt iis, quæ antea diximus. Nam Philippus Valesius, duobus [k] codicillis, quos in archiuis habemus, subiecit clausulam derogatoriam patriis legibus, quibus se solutum esse testatus est. eadem etiam

[a] l. indebiti. de condic. inde. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure de iustitia. Bart. Bald. Angel. ibid.
[b] Bald. in §. vlt. col. 1. tit. qui feudum dare Martin. Candens. in tract. de princip. vers. 305.
[c] Bald in l. princeps. de legibus. & in cap. 1. §. ad hær. col 5. Castrensis in l. digna vox, de legibus. C. Decius consi. 10. num. 22. Bald in l ex imperfecto. de testa. C Decius consil. 404 nu. 8.
[d] cap. 45.
[e] Bart. in l. prohibere. §. plane quod vi. Bald. in cap. 1. de natura. Andi. & in cap. 1. de probat. ex Felin. l. vlt. de transact. C. Panormit. in cap. nouit. de iudic. Spec. in titu. de instru. edit. §. nunc dicendum. Ancharan. consil. 2. vt factum. Felin. in cap 1. de probat.
[f] l. nam hoc natura. de condic. indeb. l. si priuatus. qui & a quibus. l. toties. de pollicitat. l. Antiochensium. de priuileg. credit.
[g] Gallus. q. 284. parte 3. Bar. Bald. Accurs. Alex. idem sentiunt in l. venia de in ius voc. C. Panor. consil. 6. lib. 2. Boer. decis. 65.
[h] Iudicatum in curia Paris. anno 1391. Gal. q. 257. parte 5.
[i] Iudicatum anno 1351. idibus Iulii.
[k] anno 1347. & 1350. in arca inscripta *les testamens des Rois*, num. 289.

testificatione vsus est, cum vxori pecuniam, ac prædia priuata, contra leges largiretur: exstat adhuc in actis publicis[a] illa tum largitio, tum legis patriæ derogatio. Augustus pater, non idem in sua Republica sibi licere putauit; quia non habuit iura maiestatis, vt antea dictum nobis est. Ac tametsi in cæteris quidem omnibus legib. patriis solutus esset, nec tamen in sua causa, sibi ipsi auctor esse poterat[b]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam[c] legis Voconiæ petiit a Senatu: quod frustra fecisset, si iura maiestatis haberet; vt in causa Philippi II Regis, curia Parisiorum[d] decreuit, cum agrum Guinarum emisset, quē proximi, iure gentili redimere se posse confidebant: sed eos curia, suo iudicio a redemtione, eam ob rem summouit, *quod Princeps lege ciuili non teneatur*: tametsi eo iure principem teneri, plerique[e] & sentiant, & scribant: quia ius illud gentium omnium cōmune, non ciuitatis cuiusquam proprium esse putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius visum[f] est. At ne Romanis quidem legibus, maiores nostri subditos obligari voluerunt. Exstant Philippi Belli leges, quibus curiam Parisiorum, ac Monspeliensium instituens, iudices Romanis legibus minime teneri declarauit. Exstant Academiarum instituta, quibus ipsi Reges testato declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia publice quidem doceri velle; iis tamen subditos obligari nolle; ne peregrinorum hominum legibus patricio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gotthorum Rex capite sanxit, ne quis Romanorum leges, suis opponeret: cui Carolus Molinæus, meus collega, Iurisconsultorum omnium decus, ob id vehementer irascitur, *Barbarum*[g] contumeliose appellans: sed nihil est in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentissimus quisque Princeps, non fuerit optimo iure decreturus; nā subditi, peregrinorum imperium tamdiu & meminerint, & sperabunt, quamdiu legibus illorū vtentur. Consimile est edictum Caroli Belli Regis, & curiæ Parisiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum nostrorum moribus

ribus

[a] anno 1330. Nouemb. 21. in regesto D. nu. 66.

[b] l. 1. de auctor. præstanda.

[c] Dio lib. 56.

[d] anno 1282.

[e] Bal. in auth. omnes. col. 2. de censib. C. & in q. 1. de nat. feud. homi. consf. 58. col. 1. lib. 3. Faber in l. digna vox. de constit. princ. Bald. & Castrensis in l. cum de consuetudine. de legibus.

[f] l dudum. de emt. & vend. C.

[g] In consuetud. Parisf. tit. de feud.

ribus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiam Reges Hiſpanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, ſui iuris teſtes appellare, vt ſcribit Oldradus [a]: ac tametſi nihil eſſet in moribus ac inſtitutis patriis, quod cum legibus Romanorum diſcreparet; ea tamen eius interdicti vis eſt, vt ab omnib. intelligatur, iudices in cauſis ciuium diſceptandis, Romano iure [b] non teneri, ac multo minus Principem ipſum; qui iudicum religionem legib. peregrinis obligari, pernitioſum eſſe iudicauit. Et quidē maieſtatis ſcelere teneatur, qui peregrina iura, peregrina inſtituta, ſui Principis legibus opponat; in quo genere cum Hiſpani licentia nimia peccarent, Stephanus Caſtulonum Rex Romanorum leges in Hiſpania doceri prohibuit, vt Polycrates ſcribit [c]. quod ipſum ſanctius ab Alphonſo x. Rege cauetur; *qui etiam magiſtatus, ac iudices, Principem adire iuſſit* [d], *quoties patrio iure, nihil de propoſita cauſa ſcriptum eſſet*. In quo Baldus [e] fallit, *qui Italos Romanis legibus teneri ſcribit; Gallos vero non aliter, quam ſi rationi & æquitati congruere ſibi videantur:* neque enim minus hi, quam illi Romanis legibus obligantur; tametſi Italia, Hiſpania, Prouincia Allobrogum; Septimania, Gallia Narbonenſis, Lugdunenſis, Romanorum inſtitutis vtuntur; quæ etiam Fredericus Ænobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit; tametſi nullum fere Germani Romanis moribus locum reliquerunt. ſed plurimum diſtat lex a iure: ius enim ſine iuſſu, ad id quod æquum, bonum eſt: lex autem, ad imperãtis maieſtatem pertinet. Eſt enim *Lex nihil aliud, quam ſummæ poteſtatis iuſſum*. Quēadmodũ igitur noſtri Reges Græcorũ legib. nõ obligãtur, ita nec Romanis quoq; inſtitutis, niſi quatenus legi naturæ conſimiles ſint: qua lege Pindarus omnes vbique terrarum Principes obligari ſcribit. Neque vero nobis eſt Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, vt pernitioſis quibuſdã adulatoribus [f] video placuiſſe, qui Cæſarem, ac ſummũ Pontificem, bona priuatorũ ſuo iure diripere poſſe ſcripſerunt:

[a] conſil. 69. conſueuit.

[b] eo iure vtimur, & Belluga in Speculo confirmat.

[c] lib. 8. c. 22.

[d] lib. 1. tit. 3. lib. 1. ordinat. Hiſpan.

[e] Bal. in l. nemo poteſt. de ſententiis & interlo. C. Paris in ſyndic. cap. 2.

[f] Angel. in l. 3 §. ſi is quod quiſque iuris.

quam opinionem, ne Pontificii quidem iuris interpretes, ferre potuerunt [a]; sed cum pestem illam abhorreant, ac multa in eo genere præclare disputent; illud tamen absurde, quod hanc exceptionem subiiciunt, *nisi summa &*, vt ipsi loquuntur, *absoluta potestate vti velit*; quod perinde est, ac si dicerent. *vi & armis oppressos ciues diripere fas esse*; potentiores enim hoc iure aduersus inopiam tenuiorum, vti consueuerunt: quod *prædatorium ius* rectissime appellant Germani. At Innocentius IIII. pontifex Romanus, iuris vtriusque peritissimus, *summam illam, sine legibus, solutam potestatem definiit*, ordinario iuri derogare posse: illi vero, summam potestatem ad legum diuinarum ac naturaliũ abrogationem pertinere voluerunt. Quid enim sanctius diuina lege prohibetur, quam aliorum opes ac bona diripere? quid sæpius repetitum legimus, quam a rebus alienis manus habere continentes? at etiam, ne quid alieni concupiamus, sacratissimo decalogo prohibemur. Capitalior certe fraus est, hac disciplina Principes imbuere, quã prædari: nam prædones, inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum, præclaram istam iuris ac iustitiæ speciem, sceleribus suis obtendere necesse est: quod si pessime est a natura, peius etiam a doctrina institutus, in tyrãnum euadet; & impudenter diuina, humana perfringere, ac temerare non dubitabit: deinde a prauis cupiditatibus, ac perturbationibus, quæ nobiliores animi partes omnino labefactant, incensus; ab auaritia quidẽ, ad proscriptionem; ab amore, ad stuprum; ab ira, ad cædem celerrime prorumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora sunt, etiamsi tardius exaudiantur, ita quoq; tyrannus, iniustitia armatus, efficit vt mulcta accusationem, condemnatio iudicium antecedat. Quamquam inepte, qui, quod a natura, vel ab honestate alienum sit, Principem efficere posse [b] putant; cum principis potestas, iustitiæ ponderibus semper exigenda

[a] Panor in cap. 2. de rebus eccles. non alie. Felin. in cap. quæ in Ecclesiarum. Raphael Fulgo in l. vlt. si contra ius. C. Faber. in §. sed naturalia nu. 2. instit. Bart. & Bald. in l. item si verberatum, §. si quis. de rei vindic. Bart. Alexan. & DD. in l. 1. de consti. pecun. Bald. & Angel. in l. 2. de quadriennii C. Bald. in l. bene a Zenone. col 2. eod Barto. in l. vlt. col. 1. si contra ius. C. Cynus & Albericus in l. neminem. de sacrosan. C. Alex consil. 2. col. 7. & sequen. lib. 1. & consil. 101. col. 6 & consil. 37 col. 3. Cynus in l. rescripta. q. 3. de precibus. C. Ang. consil. 139. col. 2. Alex. consil. 89. col. 3. lib. 3. & cons. 93. col. penult. eod. Archidiacon. in cap. ius ciuile. & ibi Cardinalis Alex. distin. 1. Diuus in regula sine culpa de regul. lib. 6. Paris de syndicat. tit de regum excellent.

[b] l. nepos de verb. signif. Alex. cons. 59. lib. 4 glo. in l. 1. de constitut. princ.

sit: sic

ſit: ſic enim Plinius iunior, ad Traianum Auguſtum [a]: *Vt enim*, inquit, *felicitatis eſt, poſſe quantum velis, ſic magnitudinis, velle quantum poſſis.* hæc ille: quibus verbis efficitur, *nihil Principes poſſe, quod natura turpe ſit, aut iniuſtum.* Iam vero inepte loquatur, qui potentiæ ſummæ tribuat aliena diripere, aut prædari, aut vi ſtuprum inferre; quæ ab animo fracto libidinis & cupiditatum impotentia proficiſcuntur. Quod ſi Principi non licet mouere terminos, quos Deus opt. max. cuius ipſe eſt imago viuens ac ſpirans, ſempiternis naturæ legibus pepigit; neq; certe licebit alteri detrahere quod ſuum eſt, ſiue iuſta ratione, ſiue coemtione, ſiue commutatione, ſiue legitima proſcriptione, ſiue fœdere cum amicis feriendo, ſiue pacis actione cum hoſtibus concipienda, ſi aliter pax iniri nequeat, quam priuatorum detrimento; quorum bona ſæpe hoſtibus fruenda permittunt Principes pro ciuium ac Reipublicæ ſalute: tametſi quibuſdam [b] placet, vt ſuum quiſque teneat, nec de bonis priuatorum publice diminutio fiat; aut ſi vrget publica neceſſitas, ab vniuerſis ſarciendum eſſe; quæ ſententia mihi probatur, ſi tamen commode id fieri poſſit. Sed cum ſalus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ ſalute cōtineantur, non ſolum priuatas offenſiones, & acceptas ab hoſtibus contumelias; ſed etiam bona ſua, priuatos Reipublicæ [c] non grauate concedere oportet: nam fere ſemper pax habet aliquid iniquū, quod publica vtilitate compenſatur; & eo quidem iure populi omnes vtuntur, vt non modo publica publicis, ac priuata priuatis, ſed etiam vtraque vtriſque in pacis actione, mutuis vtilitatibus ac detrimentis ſarciantur. Video plerosq; [d] iuris vtriuſque magiſtros, in ea ſententia & eſſe, & fuiſſe, vt eorum fœderum, quibus exceptum eſt, ne vlla detrimentorum hinc inde acceptorum, quæſtio habeatur, inanem eſſe, nec priuatis præiudicium afferre; alio tamen iure vtimur. nam in pace Peronenſi, vt Ludouicus XI. Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Comitis eriperetur, vno capite cautum eſt, *Ne Torcio*

[a] Plin. in Panegyrico.

[b] Hoſtienſis in cap. quanto. de iureiurando. *Butrio* ibid. col. 2. *Innocent.* in ca. in noſtra. de iniuriis.

[c] l. itē ſi verberatum de rei vindic. Felin. in cap. cū nō liceat col. 5 de reſcript. Cornel. conſ. 100 lib. 1. Alexand. lib. 5. conſ. 15

[d] Hoſtienſis in cap. quanto, & ibi Butrio de iureiurando. DD. poſt Innocēt. in cap. in noſtra de iureiu. Bal. in l. venia de in ius voc. Caſtrenſis in l. 2. de pact. Matt. Laudus in tract. de cōfœder. q. 1.

ſententiam curiæ Pariſiorum, aduerſus Sanuſium exſequi liceret. Itaque laudatur Thraſybulus, nec immerito quod proſtratis ac fuſis ex vrbe Athenienſi triginta tyrannis, promulgari iuſſit *legem Amneſtias*, qua iniuriarum, ac detrimentorum, quæ bellis ciuilibus accepta fuerant, obliuio continebatur; quam M. Tullius, occiſo Cæſare in Senatu, graui [a] oratione vſurpauit, cum inter partium duces pax iniretur. Enitendum tamen modis omnibus eſt, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, ſuum cuiq; tribuatur; aut ſi minus id fieri poſſit, ſine tumultu, ac bello ciuili, poſſeſſores quidem rerum alienarum, quamuis iniuſtos, eatenus tueri oportet, quatenus ex ærario publico dominis ſatisfiat; aut ſi ærarium exhauſtum fuerit, mutuas pecunias accipere cõmodius erit. Nam Aratus, parta libertate patriæ, poſt annos quinquaginta quam tyrannide oppreſſa fuerat, ſexcentos exules reſtituit, quorum bona proſcripta fuerant: poſſeſſores tamen prædiorum, quæ tyranni ciuibus iniuſte ademerant, ſpoliari noluit; cum multa iuſtis emtionibus, multa dotibus tenerentur: neq; id ſine periculoſiſſima rerum omnium perturbatione fieri poſſe iudicaret; ſed ciues iureiurando obligauit, vt pacem & amicitiam inter ſe colerent, quoad ex Ægypto rediens, omnia cõponeret: acceptis enim ſexaginta aureorũ millibus a Ptolemæo Philadelpho Rege, in patriam rediit, perfecitque æſtimandis poſſeſſionibus, vt alii pecuniam accipere ac poſſeſſionibus cedere mallent; alii commodius putarent pecunias ſibi numerari, quam ſua recuperare. Hoc igitur fixum ſit, *Principi, alienis opibus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, ſine iuſta cauſa, non licere.* Et quidem omnibus fere principum beneficiis, largitionibus, immunitatibus, priuilegiis, hæc verba ſubiiciuntur; QVOD SINE MEA AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT [b]. Quæ verba, cum in formula fiduciæ, qua Ludouicus XII. Rex, agrum Mediolanenſem cum principatu iure ſucceſſorio ab Imperatore Maximiliano adeptus eſt, inſcripta fuiſſent, belli aduerſus Ludouicum re-

[a] Philip. 1.

[b] Vulgo dicitur; *Sauf en tout noſtre droit & l'autrui.* Tullius Hoſtilius apud Liuium iiſdẽ verbis vtitur in fœdere feriendo.

cum renouandi occasionem præbuerunt: nam Sfortia gens, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore in eo principatu relictum esse contendebat: hæc autem clausula, etiamsi omissa fuerit, inesse tamẽ censetur; quia nec Imperator, si maxime velit, aliud alii tribuere ac largiri possit. Nam quod *Omnia Principis esse* vulgus iactat, ad imperium & ad dominatum pertinet, salua cuique rerum suarum proprietate[a] ac possessione. Sic enim Seneca[b]; *Ad reges*, inquit, *potestas omnium pertinet; ad singulos proprietas*: idem paulo post, *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* Quæ ratio facit, vt Reges nostri, prędia fiduciaria vasallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogãtur[c], vt vasalli Principis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quod si Princeps priuati cuiusquã debitor sit, iudiciũ accipit; condẽnatur sæpissime; damnatus, iudicatum soluit. Sed vt exteri æque ac ciues, posteritasque ipsa intelligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quaque moderatione animi erga subditos sese gesserint; exemplo sit illud quod ex hortis deliciarũ, Princeps ipse Curioni decimã exsoluere damnatus sit, iudicio curiæ Parisiorum, anno MCCLXVI. cum vero Rex alius negligentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur; curia Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, anno MCCCCXIX. Non tanta iudiciorum acerbitate cum priuatis agitur, qui fere semper ex ea causa in integrum restituuntur: ac tametsi minores XXV. annorum, ætatis indulgentia, in omnibus fere priuatis iudiciis, restitui solent. Reges tamen nostri, etiam infantes, numquam ætatis beneficio restituuntur; sed in omnib. iudiciis maiores esse iudicantur; contra quam in Republica fieri solet; cũ qua semper agitur, quasi minor esset: nam Reipublicæ beneficio, Romani principes in integrum restitui consueuerunt[d]. nos alio iure vtimur; ac Principis agros ab agris publicis, & eius causam, a causa Reipublicę diuidere solemus, cõtra quã pleriq; statuunt;

[a] Felin. in ca. quæ in Ecclesiarum. de cõstitut. col. 11. Bald. consil. 363 fine lib. 3. Iaso in auth. quas actiones de sacrosanctis. C. l. in rẽ actio. de rei vindic. ff. Afflict. in constitut. Neapol. lib. 4 tit. 10.

[b] lib. 7. cap 4. & 5. de benefic.

[c] Gallus q. 55.

Reges Francorum maiores XXV. annis esse iudicantur, vbi agitur de illis restituendis.

[d] l. Rempublicam de iure Reip. [illegible]

qui Rempublicam in integrum restitui debere negāt[a], confusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu populari semper eodem iure censetur; in cæteris, nō item. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quam principis; & Reipublicę, quam priuatorum ratio in causis disceptrandis haberetur. Exstat etiam in actis curię Parisiorum sententia aduersus Carolum VII. Regem lata, qua damnatur syluam vrbi proximam in Parisiorum vsum cedere, pretio constituto; quam quidem ad rem vix vnquam priuati adigerentur. Tunc certe intellectum est quantū Rex a tyranno distaret: cum enim Carolus VII. Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus exegisset; vrbe Parisiorum (:qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant:) facile capta, tantum ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate complecteretur; seque iudicibus magis obsequentem præberet, quam priuati consueuissent. At iisdem temporibus Philippus Maria Mediolanensium princeps, oppressa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obsidebat, ne quis ciuium quo vellet traiiceret, nisi prius soluto vectigali[b]. Quibus ergo legibus, & quatenus pactis cōuentis princeps teneatur, nobis exposuisse videmur: restat explicandum illud; an scilicet *Rex imperii successor, Regum antecedentium promissis, salua maiestate, obligari possit.* Quod vt paucis absoluam, prætermissa quæstionū quæ de hoc genere subtilius disceptari possunt, multitudine[c], sic statuo; *Principem maiorum pactis conuentis, æque ac priuatos obligari, si regnum hæreditario iure obuenerit, vel etiam testamento delatum sit:* vt Ptolemæus Cyrenensium, Nicomedes Bithyniæ, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Coctius Alpium Reges, populum Romanum testamento Regnorum hæredem scripserunt.

An Princeps antecedentiū Regum promissa seruare teneatur.

a Sic Bart. & DD. in l. nam postea §. si minor. de iureiurando. Bald. in l. vlt. quorum appella. non recip. Alex. in l. 1. §. nuntiatio de noui oper s. Accurs. in l. imperatores. de re iudic. & in l. vnica de sententent. aduersus fiscum C. Felin in cap. fraternitatis col. 4. de testib. Aretin. cons. 20 col. vlt. Afflictus decis. 340. Castrensis & Alberic in l. Respublica, ex quib. causis maiores. Cynus eod. ait Petrū a Bella Petrica, in eadem sententia fuisse.

b anno 1446. qua de re queritur Bossius Senator Mediolanensis tit. de principe.

c Has quæstiones subtiliter magis, quam vere tractant Cynus, Bart. Bald Salycet. in l. digna de legibus. C. Ias. in l. 1. de constit. princ. ff. Felin. in cap. translato de constitutionibus.

Quid

Quid si regnum ad proximos testamento deferatur? vt Angliæ regnum Henricus VIII. Eduardo V. filio reliquit, eique testamento Mariam sororem; huic Elizabetham substituit, quę vicissim imperii sceptra tenuerunt. Distinctione res eget: aut enim proximus hæres iure testamenti hæreditatem creuit; aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit. priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur; posteriore non[a] item, etiamsi iuratus sit testator. Neque enim iuris successorem tenet[b] iusiurandum, aut obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur, quatenus Reipublicæ commodo cessit obligatio a testatore contracta[c]. Itaque Ludouicus XII. Rex, repetentibus tormenta bellica, quæ Carolus VIII. commodato acceperat; reposuit illud, *se Caroli hæredem non esse*. ita nuper Franciscus II. Rex ad Heluetios patris debita reposcentes, scripsit literas[d]; quarum exemplum ex archiuis populari sermone descripsi, ac Latine reddidi, hunc in modum: *Tametsi debita paterna soluere non tenemur, cum hæc sceptra non hæreditario iure habeamus, sed Regia lege, quæ iam inde vsque a primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quam ad ea fœdera, pactave, quæ cum exteris principibus ac populis, ad huius imperii vtilitates & commoda, a maioribus nostris contracta fuere; nihilominus tamen vt patris optimi & carissimi fidem religiose tueamur, legitima eius debita exsoluere decreuimus, &c. illud tantum a vobis petimus, vt sortis vsuræ ad eum modum, quo vestris legibus ac moribus consueuistis, non tamen grauiores, a nobis exigantur.* Atq; id quidem Heluetii cõmuni decreto comprobarunt; & cum antea tam graues a nostris vsuras acciperẽt, vt anno sexto fere sortem ęquarent, id est, duplo quam in Gallia maiores, ad trientes redegerunt; quæ nõ nisi anno vigesimo sortem adæquarent. Quod autem Reges maiorum obligatione nõ teneantur, iampridem curia Parisiorum iudicauit, anno[e] scilicet MCCLVI. Quamobrem falluntur vehemẽter, qui accipiunt quasi

a Innocent. in cap. veritatis. de iureiurando.

b cap licet de voto.

c Bald. in tit. de pace Constant. in verbo successorium, & in l. pen de bonis quæ liberis. C. & in cap. 1. princip de natura feudi. tex. in cap. 1. de probat & ibi DD Afflict. decis. 282. nu. 7 & decis 17. nu. 5.

d Ianuarii 19. anno 1559.

Literæ Regis Francorum ad Heluetios.

e Exstat in actis curiæ in libro (olim) fol. 105. lib. 3.

ab oraculo formulas & verba cōcepta iurisiurādi; quod non ita pridē Rhemenses pontifices arbitrio suo finxerunt; vt eo, reges dum initiantur, nunc vti cōsueuerunt. Posteaquā enim regni Pares duodecim capiti regio coronam imposuerunt, Pōtifex Rhemensis ad regem conuersus: *Siste gradum*, inquit, *ac imperium quod paterno iure antea adeptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt verissimus hæres vti frui possis; quod quidem a Deo præpotenti, & a nobis Pontificibus ac Paribus ad te iusta traditione defertur.* Honesta oratio, modo vera. At nemini dubiū est, opinor, quin ante cōsecrationem, Rex imperii possessione ac proprietate potiatur; nō quidē hereditario aut paterno iure, multo minus etiā Pontificum aut Parium beneficio, sed lege Regia: id quod iampridem Senatuscōsulto Francorum [a] decretum est, *Ne quis regiā potestatē ab arbitrio pontificum pendere existimaret:* nō quia Senatus de regia potestate, ante initiationē dubitaret; sed vt inanes illæ pontificum argutiæ a stirpe cōuellerentur. Id enim ab auorū extrema memoria contrito prouerbio didicimus, *numquā reges apud nos interire*; vt omnes intelligerent, mortuo principe, ad proximū eodē momento imperii ius ac potestatē trāsferri, ne esset incerta regni successio; qua peste nulla perniciosior in Republica exsistere potest. Hoc igitur teneamus; *Regē qui legitimo iure ad imperiū vocatur, pactis & promissis antecedentiū Regū eatenus teneri, quatenus Reipub. cōmodo contractū est; idq; multo magis si populi totius, vel certe curiarū maiorum decreto & consensu:* tunc enim fides agitur, quam Regi nō modo decorū, sed etiam necessariū est seruare; quamuis pacta ciuitatib. detrimentū sint allatura. Sed si princeps siue cū exteris, siue cum ciuib. contraxerit, de iis quæ ad Remblicam pertinent, sine eorū, quos dixi, cōsensione; si graue detrimentū ex pactis conuentis Reipublicæ infertur, successorē legitimū teneri æquū non est [b]; multo minus [c], etiamsi populi aut Senatus suffragiis, imperium acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab antecessore. aliud igitur iudicandum, si imperium alterius concessu adeptus

a anno 1468. April. 16.

b Cynus & DD in l. digna vox. de constit princip. C. & Bald. in cap. 1 de nat. feud.

c Arg. l. si quis de mum vocati.

adeptus esset: tunc enim promissis illius obligaretur[a], nisi deserte id exceptum esset. Sed quocumque tandem iure, seu lege, seu testamento, seu populi suffragiis, seu sorte regnum acceperit, æquum est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & commodo Reipublicæ contractæ fuerunt; alioqui [b] liceret contra naturæ leges alterius incommodis, & quidem malis artibus, sua commoda amplificare. At ciuitatis interest fidem publicam quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri; ne Reipublicæ ad extremum periclitanti, salutis viæ omnes præcludantur. Ad hanc igitur interpretationem pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit, anno MCCLVI; & MCCXCIIII: *Regem scilicet, superiorum regum pactis conuentis minime teneri*: repudiata eorum [c] disciplina, qui Principem de imperio deturbari putant oportere, nisi testamentum anterioris principis exsequatur, confusa principum successione. At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cum omnes Principes iure gentium teneantur? nam eo iure conuentiones ac testamenta continentur.[d]. Id quidem falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: demus tamen id verum esse; non propterea consequens est, *Principem gentium legibus potius quam suis obligari, nisi quatenus cum diuinis ac naturæ legibus conspirant*; quas quidem ad leges, omnia quæ de Principum obligatione diximus, reuocanda nobis sunt. at si gentium iura quædam iniqua sint, ea Princeps abrogare potest [e], & subditos eo iure ne vtantur prohibere, vt antea docuimus de seruitiis; quæ iure omnium fere gentium in Respublicas pernitioso exemplo inuecta, multorum Principum salutaribus, ac naturæ congruentibus interdictis, sublata fuerunt: quod in vno dictum, ad consimilia traducendum erit; quoniam totius disputationis caput est; *Ne quid contra diuinas aut naturæ leges sanciatur*: nam, si iustitia finis est legis, lex autem Principis iussum, Princeps Dei præpotentis imago spirans; consequens est, vt *Principis leges verum exemplar præ se ferant legum diuinarum.*

a *Argu.* cap. dilecto. de præhend Bal. in l. vt de transact. C.

b Not in cap 1. tit. qui success. tene. & cap. vlt. ne prælati vires. & in cap. *Abbate*, sane de re iudic. Iaso latiss. in l. 1. col. 3. de constit. princ. cap. non liceat 11. q 1. glos ibid. Bald. in tit. de pace Constantiæ verbo successorum tex. in cap. 1. de probat.

c l. nam hoc natura de cōdic. indeb.

d Bald. in prooemio decretal.

e l. ex hoc iure de Iustitia. Ioan. *Andr.* in cap. vlt. de immunitate *Eccles.*

X. *De Principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis; deque Principum inter ipsos dignitatis prærogatiua.*

HÆc quæstio singulari disputatione tractanda nobis est, propterea quod ad iura maiestatis pertinet, nec debet cum patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temere cõfundi. Nam ius fiduciarium, seu feudale, sanctius est patrocinii iure, quod etiam a magistris, *ius patronatus* appellatur. Hoc quidem antiquius illo; quod tamen a Langobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate complecti videtur: plusquã tamen vberius, quam in imperio Turcarum, qui quod nos *feudum*, ipsi *Timar* appellant; & *beneficiarios* seu *vasallos Timariotas*: quibus feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quam fructuarii vita, fruẽda permittuntur; iis conditionibus, vt ingruenti bello, Timariotæ equites sine stipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficii, cuiq; libello censuali definiri solet. Est autem *Timar honorarius prædiorum fructus*, a Græco (: vt opinor:) τιμᾶν: quæ verbi notatio propriam feudi naturam explicare videtur; propterea quod veteri iure, *feudum aliud nihil est, quam fructus prædiorum, a vectigalibus* [a] *liberum*: & quoniam militiæ ac belli aduersus hostes, gerendi causa huiusmodi beneficia tribui solebant, principio militiæ ex casu; deinde a fide præstanda, feuda dicta sunt. hinc enim F. E. D. V. M. dici videtur; quod qui fidem daret, his verbis vtebatur; FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, *Feudi* appellationem traxerunt: nisi a fœdere vtrinq; contracto, deriuari verius sit. Immunes vectigalibus esse, ac semper fuisse fiduciarios, argumẽto est, quod qui a nobis *vasallus*, Langobardorum legibus LEVDE appellatur; quæ vox liberũ significat. *Alaudius* autẽ ex iusta seruitute manumissus: inde *Alaudium* & *laudimia*, dicuntur honoraria munera, quę domino, fidem accipiente a vasallo, tribui solent.

[a] cap. 1. de iis qui feudum dare possunt.

C

Hæc

Hæc ad verborũ explicationem: pergamus ad id quod 108 propositum est. Diximus iura maiestatis eum habere, qui post Deum immortalem subditus sit nemini: quod si cuiquam seruire, aut imperanti parere cogatur, seu sponte, seu inuitus id faciat, maiestatis nomen amittit. Recte Poëta nescio quis; *Esse sat est seruum; iam nolo vicarius* [a] *esse: Qui rex est, regem maxime non habeat.* Quod si iura maiestatis non habent fiduciarii seu vasalli, paucissimi admodum Principes in summa potestate constituti reperiantur. Aut si demus, fiduciarios principes, vel ærarios, qui tributum aliis Principibus dependere cogantur, iura maiestatis habere; certe quidem dominos seruis, patronos clientibus, auctoritate, imperio, potestate adæquare necesse erit: sic enim statuunt legũ Romanarum interpretes [b] ac magistri: scilicet Mediolani, Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum Duces iura maiestatis habere. Idem quoq; tradũt de Comite Astensi [c]: quæ tota ratione discrepant, cum his quæ antea de iure maiestatis diximus. Hæc igitur accuratius explicanda nobis sunt, cum ad iura maiestatis, quæ in Republica præcipua ac potissima sunt; quæq; ad dignitatis prærogatiuam, qua nihil Principibus carius est, pertinere videantur. Diximus in capite De patrocinio & clientela, quam nostri *protectionem* vocant, clientes Principes, qui superiorum in fœderibus maiestatem comiter obseruare tenentur, iura maiestatis habere; sed vasallus seu fiduciarius a cliente differt, distatque plurimum. Cliens enim, patronum in fœdere superiorem eatenus agnoscit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat; vasallus C non modo superiorem confiteri dominum, sed etiam fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. *Homagium* appello fidelitatem, obsequium, obedientiam, & ea iura quæ fiduciarius domino, ex formula beneficii dare, facere, tenetur. Quod vt planius intelligatur, nouem omnino potentiorum ac tenuiorum gradus statuemus, præter eum, qui post Deum immortalem seipso superiorem confitetur neminem.

[a] Quia serui ordinarii, vicariis imperabant.

[b] Castrensis cons. 166 lib. 2. Dec. consil. 191. nu. 1. Curt. iunior consil. 1. num. 26. & 30. & cons. 91. num. 8. Paris. consil. 1 nu. 25 lib. 1. Bossius titulo de crimine maiest. num. 52. & in tit. de regal. num. 5. Soc. cons. 4. lib. 3. Iaso. cõs. 227. Cacheran decis. Pedemõt. num. 1.

[c] Brunus de comitatu Astensi. post Bart. Bal. Angelũ. Castrensem, Imolam, Isernium, Cumanum, Alexandrũ, Barbatiam.

Nouem genera tenuiorũ aduersus potentiores.

Primum genus est eorum Principum qui sunt in eius clientela, cuius maiestatem obseruát; seq; in eius patrocinium dare solent, vt aduersus potentiorum vim tutiores sint. Secundum genus est eorum Principum, qui superiorem in fœdere agnoscunt, eique tributum dependere solent; vel pensionem, vt eius auxilio & præsidio tutiores sint: quod certe patrocinium dici non meretur; quia mercenarium sit: merces autem officio nó debeatur. Tertium genus est eorum, qui a potentiore victi, pacem acceperunt, & iura maiestatis retinent iis legibus, vt victoris maiestatem comiter obseruent; eique tributum annuum soluant, nec tamen patrocinium illis aut auxilium a potentiore debeatur. Quartum genus est eorum; qui Reges sunt, & iura maiestatis in suos libere exercent, sed aliorum fiduciarii seu feudatarii sunt, aliunde feudo accepto a principe, seu maiore, seu minore. Quintum genus est eorum, qui Reges non sunt, nec iura maiestatis habent, sed fiduciam propter feudum cótraxerunt; qui a nostris *simplices vasalli* dicuntur, qui domini dignitaté tueri, ac pro eo arma capere; non tamen semper, nec aduersus omnes, tenétur. Sextum genus est eorum, qui *vasalli ligii* vulgo dicuntur; qui data fide, domini dignitatem & existimationem tueri, ac pro eius salute arma sine exceptione capere; non tamen semper, aut vbique; sed eatenus tenentur, quatenus vtilitas feudi aut fiducia contracta patitur. Septimum genus est eorum, qui *subditi* dicuntur, seu vasalli, seu censuales sint, siue etiam prædiis omnino careant; qui pro principis dignitate ac salute, perinde ac pro se ipsis, ꝓpugnare tenentur; & eosdem cum principe hostes & amicos habere. Octauum genus est eorũ, qui quondá seruitute liberati, seruilem speciem retinent; vti sunt *ascripti glebæ*, & qui a nostris *manusmortuæ* dicũtur. postremum genus est seruorum. Hæc genera nobis secernéda fuerunt, ne subditi cum vasallis, aut clientibus; aut cum vtrisq; vasalli simul misceantur. Ex his generibus, ii qui nó ratione feudi aut fiduciæ cótractę, sed ex sui ipsorũ persona parere coguntur,

tur, *subditi* dicuntur; multo magis etiã si præter obligationem, qua subditus principi, cuius imperiũ ac iurisdictionẽ subire tenetur, fiduciã contraxerit, feudo a principe, vel ab ipsius principis subdito accepto, si modo vtriusq; princeps idem sit. Quod si subditus nõ sit, qui fiduciam, accepto beneficio cõtraxit; etiam si domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cuiusquam tueri debeat; ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude sese liberare potest. At subditus quantumuis feudũ aut censuale prædiũ deserat, aut nihil omnino habeat, quod suum dicere possit; personali tamẽ obligatione, seipsum sine principis sui cõsensione exuere nullo modo potest. Vasallus fidem patrono semel tantum præstare tenetur; C sed ne ad id quidem cogendus est, si fiducia ita fuerit cõtracta, vt videre est in antiquis legibus [a] feudorum, cõtra quam Carolus Molinæus & sensit, & scripsit [b]. At subditus locis omnibus ac temporib. fidem Principi dare cogitur [c], etiamsi Pontifex is fuerit [d], qui nullum omnino prædium Principi acceptum ferat. Neq; vero necesse est subditum esse, qui salutem ac dignitatem Principis, sine cuiusquam exceptione tueri debet, quales sunt ii qui nostris *vasalli ligii* dicuntur; qui interdum aliorum principum subditi, interdum reges sunt, interdum vasalli; tamen non sine exceptione fidem dederint; neque enim retrouasallus subditus est; aut vasallus illius, cui dominus inseruit, [e] nisi omnino eiusdem beneficii ratione. Placet igitur exemplis hæc illustrare. Antea quidem Reges Anglorum fidelitatis iusiurandum regibus Francorum sine exceptione dederunt, cum amplissimas huius imperii prouincias, ac beneficia fructuosissima Regibus nostris accepta ferrent; vt merito sese *vasallos ligios* Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hiberniam summa potestate regebant; quousque Ioannes, qui fraude in regnum inuaserat, se regnumque suum ac subditos omnes dedidit in Romani Pontificis potestatem, anno MCCXII. contracta solemni fiducia principum ac subditorum consensione: nec tantum se Pontifici

[a] tit. 24. § 1. quæ fuit prima causa feudi amittendi. Magister in regalibus. decisione. 13.

[b] in consuetud. feudor. §. 2. gloss. 4. num. 26.

[c] tit. qualiter iurare debeat cap. 15.

[d] Magister in regal. decis. 1. & 13. Mol. in tit. de feud. §. 46. q. 1. & 2.

[e] Isernius in cap. imperialem §. illud de prohibita feudi alienat. Bartol. in l. Claudius qui potiores. Guido Pap. decis. Delphinatum. 551.

Reges Anglorum vasalli ligii Francorum.

Reges Anglorum vasalli Pontificis Romani.

Romani vasallum, sed etiam ærarium professus est; ac promisit annui tributi ac census nomine quatuor aureorum millia [a]; præter tributum illud, quod ab Ina Rege Anglorum promissum est, anno DCCXL; idque a singulis familiis exigebatur, quod vulgo *tributū sancti Petri* appellabāt. Legatus Innocentii III. pōtificis Romani, primus a Rege Ioanne fidem accepit, anno MCCXIII. præsente Cancellario, sex Angliæ pontificibus ac totidem Comitibus, infinitaq; populi multitudine consentiente. Exstat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis expressam legimus. Ac tametsi Thomas Morus, Anglorum Cancellarius, negaret regnum Anglorum esse in fiducia pontificis Romani; nihilominus Henricus ipse VIII. legato pontificis Romani, iusiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriusq; generis exigi ac solui non ante desiit, quam Henricus VIII. anno MDXXXIIII. Romani pontificis seruitutem ac religionem excussisset. Id autem animaduersione dignum est, quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes suorū scelerum veniam supplex a legato pontificis precatus est; quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani, quæsitum esse ad eleuandum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem sceptra regni successorio iure pertinebant, crudeliter admiserat, ne sacris a pontifice Romano interdiceretur. Iam antea Philippus Augustus Rex Francorū, omnia prædia, quæ in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure possidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidii causam, pro iure suæ maiestatis proscripserat; quas regiones, antea beneficii iure a Regibus Francorum acceperat: tametsi summam in Anglos, Hibernos & Scotos potestatem haberent. Nam principio, Cōstātinus Rex Scotorum cæteriq; principes eius ditionis, cum Adelstano Anglorum Rege fiduciam contraxerant; deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quoq; Regi Anglorum præstitit; professus se regnum Scotiæ fiduciæ nomine,

[a] Mille marcas sterlingorum.

Reges Scotorum vasalli Anglorum.

mine, sub Anglorum patrocinio possidere; exceptis Orcadibus insulis, quæ tum erant, ac deinceps etiã fuerunt, in fiducia Regũ Noruegiæ; quibus Reges Scotorum auri vncias octoginta, fiducię ac censũs nomine dependere tenentur; contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerent, quod pro insulis Orcadibus olim susceptum; nec ita pridem, id est, anno MDLXIIII. rursus excitatum est; quantum quidem ex literis Danzæi, Francorum apud Danos legati, intelleximus. At Scoti Reges, qui post Balnolum summam rerum tenuerunt, Anglorum obsequium eiurarunt; nec superiores agnoscere, nec se vasallos Anglorũ profiteri voluerunt; tametsi Dauid Rex Scotorũ Eduardi III. Regis Anglorum captiuus, id summa contentione a suis petiisset: postea vero quam decennium in carceribus exegisset, dimissus est ab Eduardo; cuius sororem sibi desponderat, ea lege, vt secum amicitiam ac pacem coleret. Iam vero Hiberniæ regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit; excepto tamẽ Arguelio Comite, qui iura maiestatis semper retinere visus est. Consimiliter Daniæ Reges, qui etiã Noruegiæ partem possident, iura maiestatis sibi vindicarunt; quod quam verum sit, prius exposuimus. Holsatiæ tamen agrum, regno finitimum, imperii Germanici beneficio habent; & antea quidem, Daniæ regnũ, imperii Germanici feudale beneficiũ exstitit; ipsiq; Daniæ Duces in fide Germanorũ permanserunt, non modo Lothario imperante, cui Canutus Danię Dux, fidelitatis obsequium[a] præstitit: sed etiam Friderici I. Imperio; qui primus omnium Petro Duci Daniæ regia[b] stemmata dedit, ac regali potestate beauit; iis tamen legibus, vt in fide ac obsequio perpetuo imperii Germanici permaneret; sed posteri tandem ab imperio desciuerunt. At principes illi quos fiduciam contraxisse, & prædiatoriã seruitutem data fide promisisse diximus, qui vel in suos iura maiestatis habent, vel aliorum Principum subditi sunt, contractam fiduciam eiurare possunt; modo ne id fiat in

Daniæ reges olim vasalli Imperii Germanorum.

a Helmoldus in histor. Sclauorum cap 50.

b Trithemius cap. 17.

fraudem patroni: quoniam periculo imminente, ſine iuſta cauſa, patronum deſerere capitale eſt; etiam ſi vaſallus, eo momẽto prædiũ feudale deſerturus ſit: tametſi nulla grauior pœna[a] dicta eſt in fiducia cõtrahenda, quã vt feudo cariturus ſit cliens, qui patronum, vrgente bello, deſeruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui ſempiterna labes inuritur a cliente patroni deſertore: cum tanta ſit obligatio fiduciæ, vt etiã aduerſus fratres ac liberos[b], pro ſalute ac dignitate patroni, vaſallus arma capere teneatur. Nec defuere noſtra ætate Iuriſconſulti[c], qui etiã in parentes, clientem pro patroni dignitate, armarent; quod mihi probari nulla ratione poteſt, cũ prima præcipuaque fidelitas parentib. debeatur. At ſi vaſallus idem ſit & ſubditus, qui principem periclitantem deſerat, nõ modo prædiis illum, ſed etiã bonis omnibus ſpoliari oportet, cum vel gregario militi capitale ſit, qui ducem in bello non protexerit. Nec mirum[d] ſi Britanniæ Armoricæ Duces, Ioannes inquã I. & Petrus II. obſtinato animo recuſarunt Francorũ regib. fidem, pro Britanniæ prouincia, ſine exceptione cuiuſquam præſtare; de qua re controuerſia iterum atque iterum, inter Franciæ ac Britanniæ cancellarios, corã rege Carolo V. & VI. agitata eſt. Propoſita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides a Ducibus ſine exceptione cuiuſquã data, tũ Philippo Auguſto[e], tum etiam Ludouico[f] VIII. De vtroq; actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero quidem, quod Philippo data fides eſt ab Arturo, ſine exceptione cuiuſquam, ea lege, vt ſui tutelã aduerſus Ioannem Angliæ regem ſuſciperet: quod ab eo factũ ſit, nec ne, dubitatur: tametſi Arturi parricidium vltus eſt. de altero quod Ludouico VIII. data fides eſt a Duce, quoad ipſe viueret, ſine præiudicio poſteritatis. At legitimorum actuum ea vis eſt ac natura, vt nec diem recipiant, nec conditionem[g], fiduciæ vero iuſiurandum minime omnium. Exitus controuerſiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iuſiurandum ſimplex acciperetur, ne vaſalli ligii Francorum eſſe viderẽtur. Quamquam Dux vterque, feudo Britanniæ

C

[a] titul. quæ fuit prima cauſa feudi amitt.

[b] cap. 1. hic finitur lex.

[c] Alexand. conſil. 234. lib. 2. & 236.

[d] l. non omne. de re milit. Liuius lib. 1.

Duces Britannici vaſalli Francorum.

[e] anno 1202.

[f] anno 1210.

[g] l actus de regulis.

Britanniæ ſpoliari iure debuiſſent, quod legitimum patronum Francorum regẽ eiuraret. Neq; enim dubitari poteſt, quin Britanniæ Armoricæ duces, Fräcorum Regibus, iam inde a Clodoueo rege; fidem ſine exceptione dederint: vt Gregorius Turonum pontifex, omnium, quas habemus, antiquitatũ veriſſimus ſcriptor accurate tradit: quamquã pleni ſunt hiſtoriarum libri, plena antiquitatis monimenta quibus hæc prodita videmus. Britanni quidem rebellarunt ſæpiſſime, ſæpius tamẽ fracti ſunt ac domiti; quinetiam Caroli Magni ac Ludouici Pii legatis, fidem & obſequium, datis obſidibus, exhibuerunt: quæ tam ex hiſtoria & Vitaldi Caroli Magni nepotis, tum etiam ex Floardi Sigeberti ſcriptis perſpicuum eſſe poteſt. At cum rurſus a fide deficerẽt, Carolo Caluo Rege, apud ordines accuſati, ac maieſtatis damnati, pœnas[a] dederunt; quo crimine non niſi ſubditi[b] accuſari poſſunt. Nam Heriſpo Dux, Carolum Caluum, data fide ac pecuniarũ magna vi placauit, vt antea quoq; Iudicael Dux Dagobertum placarat. Neq; verũ, at ne ſimile quidẽ veri eſſe poteſt Clodoueum, qui Galliarum imperiũ Alpibus Pyrenęis, & vtroq; mari, tum etiam Rheno flumine, definierat: aut Carolum Magnum, qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, domuerat, qui Hiſpaniam, Italiam, Hungariam, Germaniam, cis & vltra Rhenum, Saxonas, Pomeranos, Polonos, Ruſſios ſubegerat, & in extremã vſq; Scythiam imperium propagarat, Armoricos Duces, in ipſis Galliæ viſceribus, ad imperii Gallici ſocietatem admiſiſſe. At etiam in fœdere cum Rolone, Normanorum Duce cõtracto, Britanniæ Armoricæ Dux retrouaſallus attribuitur a rege Carolo: quod ridiculum futurum erat, niſi tunc Armoricæ Duces Francorum ſubditi haberentur. Itaq; Britanni Duces, Normanorum Ducib. hi viciſſim, regibus ſupplices, ſine exceptione, fidẽ dederunt: at fides ſemel data, acceptaque a patrono, nulla temporum infinitate præſcribi poteſt. Quibus argumentis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis, ad aſſentiendum

312

[a] anno 859.
[b] Bald. Cyn. Salicet. in l. quiſquis. ad l. Iuliam. C.

persuasus sum, vt Armoricam iam inde vsque a primis Francorum Regibus, imperii Gallici prouinciã esse scriberem: tametsi Argentræus [a], Rhedonensium prætor, aliter sentit. Gregorium vero pontificem, Haimonem, Sigebertũ, quibus assentior, mendacii contumelia perstringit, quibuscum tamen Vitaldus eadem scripsit. Illud etiam absurdius, quod Petrum Druidam primũ esse putat, qui alieni principatus maiestatem, Gallorum imperio subiecit; qui Regis subditus fuit ac propinquus: nec vero eius liberi ac posteri, perfidiæ scelere ab ea quę perpetua fuit, & quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, eximere seipsos potuerint. Quod autem Armoricos Duces qui scelerata conspirationis fide & consensu, cum Anglis ad huius imperii exitium, seipsos coniunxerunt, a perfidia capitali vindicare conatur; quod de Regibus Francorum, ac de omnibus Principibus ita scribit, vt a conuitiis ac maledictis abstinere non possit; quod suos populares, quamquam nomen *gentile* Gallicum vsurpat, omni genere laudum, ad nauseam vsque cumulare solet; quod Francorum victorias eleuare & obscurare solet; quod denique sibi vni credi vult, & antiquissimis ac verissimis scriptoribus fidem detrahit; certe literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem historiarum scriptori magis cauendum, quam ne subditos a principis obsequio ac fide abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videatur. Sed vt ad propositum redeamus; animaduersione dignum est Ioannem Montfortium & posteros, etiamsi Armoricam ab imperio Gallico diuellere conarentur; nihilominus tamen quasi Monforti ac Virtutum Comites, fidem Regibus sine exceptione semper dedisse, vt in Archiuis legimus, tametsi quædam iura maiestatis, in prouincia Armorica, concessu Regis, exercerent. Ex quibus perspicuum fit, vasallos a subditis, & clientibus, atque etiam inter se differre plurimum; eosq; iura maiestatis in solidum, ac summam potestatem habere, qu[i] nemini seruire teneantur: nam vasallus siue Imperator

[a] In consuet. Britan. & in historia Brit.

siue pontifex maximus fuerit, fidem, obsequium, obedientiã *superiori*, quasi domino, præstare tenetur: quod quidem obsequium personale, coniunctam habet seruitutem quandam, etiamsi verbum illud *seruiendi*, in legibus feudorum libertati naturali præiudicare non videatur: qua quidem seruitute vel obsequio, beneficiarius, nisi feudo carere velit[a], sese liberare non potest: neque enim fiducia vasalli, seruitus realis est; sed personæ ita cohæret[b], vt ab ea diuelli non possit. Quod autem diximus, *seruitutis illam speciem a persona diuelli non posse*, adeo verum est, vt ne procurator quidem ad fidem vasalli nomine præstandam idoneus[c] sit; quod antiquis feudorum legibus licebat[d]: sed illud antiquatum est vbique gentium, vt ne in Italia quidem, vnde iura feudorũ in vniuersam Europam fluxerunt, *procurator fiduciarius* admittatur. Nam Ludouicus Sfortia, qui se Mediolanensium Ducem ferebat, legatum in Galliam misit ad Carolum VIII. Regem, vt pro fratris filio Genuẽsi Duce, iusiurandum præstaret; sed repulsam tulit. Et cum ageretur de fide præstanda a Marchione Saluciarum, curia Parisiorum decreuit, procuratorem quidem eius nomine, quod morbum excusaret, admittendũ[e], si Regi videretur; sed ea lege, vt cum primum posset, presens fidem præstaret. Idem sæpius iudicatum[f] est in consimilibus causis: contra vero, vasallus cogi potest in procuratoris patroni verba iurare. eoq; iure vtimur. sin vasallus adhuc impubes est, & id ætatis, vt sensu careat, sustinetur actus legitimus fidelitatis, quousque legitimam ætatem attigerit; qua fidem præstare possit; nisi patronus procuratorem admittere malit: vt Ludouicus XI. Rex, per legatum matrem Galeacii impuberis, Ducis Genuensium, in fidem accepit; verba iurisiurandi concipiente Philippo Cominio Regis legato; cui aureorum numum quinquaginta millia, annui fructus nomine, soluit. Illud autem in fœdere quod ictum[g] est inter Ludouicum XI. Regem, & Maximilianum Austriæ Ducem, diserte cauetur, *ne vasalli fidem procuratorio nomine*

a cap. vnico. de vasallo qui contra constitut. loc.

b qualiter iurare debeat c. 5. & sequẽt. & titul. quæ fuit prima causa feudi amit. Bald. in l. sed & si hac. §. si libertus. de in ius vocando. Molin. gloss. 4. §. 2. num. 54. in consuetud. feud.

c Bald in l. 4. fine. de rerum diuis. num. 56.

d §. sed vtrũ. per quos fiat inuestitura. Præpositus in §. omnes colum. vlt de feudo defuncti, licet contrarium videatur in cap. 1. §. verum de statu reg. lib. 9.

e anno 1486. Decembr. 9.

f Contra Maximilianum de Mehaic & dominum Dormoy 1536.

g anno 1482.

exhibeant; sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel ætatem, aliamve necessariã causam excusarint; vt cũ vniuersitatibus & collegiis iusiurandum exigitur, id a procuratore fieri necesse est. Etenim plurimum refert vasalli Regis persona, an vero sordidi procuratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod ictum est inter Philippum bellum, & Henricum Anglorum Regem, anno MCCCIII. vno capite exceptum est, vt Henricus fidem Regi Francorum daret præsens; & quidem sine exceptione: quod si morbum necessarium sine fraude excusaret, filium tamen primogenitum in Galliam iurisiurandi causã mitteret. Rursus alio fœdere quod ictum est anno MCCCXXX. *Eduardus tertius Rex Anglorum recipit ac promittit se mox in Galliam, fidei præstandæ causa, venturum; aut si quidem morbum necessarium sine dolo malo excusaret, cum primum conualuisset, id effecturum.* Item alio fœdere quod percussum est anno MCCLIX. Ludouico IX. Rege, Henricus II. Anglorum Rex sese in Galliam paulo post traiecturum, ad solemne iusiurandum sine exceptione cuiusquam præstandum. Obsequium autem illud, quod *ligium* appellãt, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidem aut Pontificis maximi persona excipiatur[a]. Formula iurisiurandi quod rex Anglorum præstitit, concepta est eo fœdere, quod anno MCCCXXXI. inter Philippũ Valesium & Eduardum III percussum est; cuius hæc verba sunt. Rex Anglorũ manibus coniunctis, ac in manus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum; hæc verba proferentem; VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DVC DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOYAVTE PORTER. DITES VOIRE. ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE. ALORS LE ROY DE FRANCE RECEVRA LE ROY D'ANGLETERRE A LA FOY ET A LA BOVCHE. Hæc verba fœderis, vtcumque Latina sic fecimus: *Tu quidem*

[a] titul. de auxil. vasall. in feudis. Clementin. pastoralis. de re iudic. Spec. in §. quoniam de feudis.

dem euadis in hominem, ligium Regis Francorum, uti Dux Aquitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Monſtrolienſium: teque in eius fide & obſequio ſemper futurum ſpondes: reſponde, Aſſentior. Hic rex Anglorum aſſentiri ſe dicet: tum rex Francorum ad fidem & oſculum regem Anglorum admittet. Sanctius eſt iuſiurandum Caroli regis Nauarræ, cum fidem Carolo V regi Francorum daret, anno MCCCLXX; quia non ſolum vaſallus, ſed etiam ſubditus erat regis Francorum, tametſi iura maieſtatis in Nauarros haberet; & in Bearnenſes eadem iura ſibi deberi prædicaret, vt poſteri quoque: ſed adhuc de agro Bearnenſi ſub iudice lis eſt. Formulæ fiduciæ Arturi II, Petri vtriuſque, & Ioannis Montfortii, qui Armoricæ prouinciæ Duces fuere, conſimiles ſunt; præter verbum *ligii hominis*. In ſubditis vero vaſallis formula fiduciæ vberior eſt, ac ſanctior; quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri vaſalli non item. At diu multumque dubitauit Eduardus III, an iuriſiurandi formulam in fœdere præſcriptam ſequeretur: & certe manus ſupplices habere principio recuſabat; & in Angliam redierat, vt populi conuentus eam ob cauſam haberet: eo legati Francorum miſſi ſunt, ac ſemeſtre temporis ſpatium, in ea controuerſia diſceptanda tranſegerunt: tandem, rex Eduardus formulam propoſitam ſequi maluit, quam tot beneficiis, quibus in Gallia fruebatur, carere. Quum vero *vaſallus* idem eſt qui *ſubditus*, arma, pileum, pallium, calcaria, chirothecas exuere, ac genibus flexis manus ſupplices in principis aut procuratoris ſui manus inſerere neceſſe habet, & ita fidem præſtare, at etiam moribus noſtris, patrono licet abeſſe, nec ſi velit, procuratorem, fidei accipiendæ cauſa, conſtituere tenetur; ſed vaſallus, ne prædio fiduciario careat, prædii dominantis locum adire ſolet; ac pro foribus carmen eo, quem diximus, habitu vſurpare. At Veromanduorum [a] moribus vaſallos fidem patrono præſenti dare oportet: ſed ſi patronus abeſt, ſatis officii fecerint etiam præſentes,

[a] articulo conſuetudinis generalis 210.

ſi per procuratorem id faciendum curent; ne vaſalli dignitas, abiectiore perſona ꝓcuratoris minuatur. Quod ſi vaſallus hæredes habeat triginta, vnuſquiſque fidem, petente patrono, præſtare cogitur [a]; vt iampridem Philippi Auguſti Regis Francorum decreto cautum eſt, anno MCCIX. alius tamen alio more vtitur [b]. Aut igitur vaſallum, id eſt alterius hominem, etiamſi domi regno potiatur, ſummam poteſtatem ac iura maieſtatis habere dicemus? aut eum qui viliſſima obſequia præſtet, & vt verbo fiduciæ vtamur, *ſeruiat alteri*, ſummum Principem appellabimus? At pleriq; Principes agros late patentes, ac beneficia fructuoſiſſima deſerere, quam ſeruitutem iſtam ſeruire, maluerunt; alii ius maieſtatis vt cederent, nec precibus vllis, nec pretio adduci potuerunt: nam Princeps Auraſius Ludouico XI. Regi iurã maieſtatis Auraſii principatus vendere recuſauit. quamquam regii procuratores iura maieſtatis Auraſio Principe vindicante, ſæpe obſtiterunt. Iam vero primo capite fœderis Britiniaci Eduardus III. Anglorum Rex, vt omnia iura maieſtatis ſibi tribuerentur in iis regionibus, quas hæreditario iure in Gallia poſſidebat; ne fidem aut obſequium Regibus Francorum præſtare cogeretur, diſerte excepit. Nec aliam ob cauſam Stephanus Valachiæ præſes a Regibus Poloniæ defecit, quam quod Rex Polonus tentorium, in quo Stephanus ſupplex obſequium ac fidem præſtabat, eodem momento diſcindi iuſſit, vt omnium oculis pateret. Hanc contumeliam veteratorie ſibi illatam grauate tulit Stephanus: neque id mirum videri debet iis, qui meminerint, Calliſthenẽ Ariſtotelis propinquum, mortem potius optaſſe, quam Alexandri Magni genibus, adorantis [c] ac ſupplicis modo aduolui, more Perſarum; tametſi Alexander ſupplices amplexu & oſculo dignaretur; quod etiamnum Imperatorib. Romanis vſitatum erat, cum regibus ſceptra & inſignia regia largirentur: ſic enim Tiridates Armeniæ Rex, Neronis genibus aduolutus eſt; quem Nero manu prehenſum erexit, oſculoque donatum,

[a] §. omnes filii. ſi de feudo controu. Zaſius in e- pit. feud. Par. 9. ait Germanis moribus vnum pro omnibus ſufficere, vt etiam plerique Galliæ municipiis, fidem quidem a ſingulis præſtari æquum eſt: quia nihil accedit patrono, nec decedit vaſallo.

[b] Cenomani aliter § 13. & Veromandiũ vide Molin. §. 2. gloſ. 4. num. 25.

[c] Q. Curtius Arrianus. Plutarchus in Alexand.

tum, tiaram de capite detraxit; eique diadema circum impoſuit; poſtremo, ad dextram ſedere[a] iuſſit. Quibus autem regna fruenda concedebant Romani, etiamſi ab iis fidem aut obſequia nulla exigerent; nihilominus tamen Romanis Principibus ſponte inſeruiebant, ac miniſtrabant[b]: alii ſeſe *Romanorum procuratores* appellabãt vt Aderbalus Numidiæ Rex: Eumenes quidem Pergami Rex fuſo ac mortuo Mithridate Ponti Rege, Romã venit, ac pileum geſtans; acceptam populo Romano libertatem tulit: erat enim pileus recentis libertatis argumẽtum. Pruſias vero Bythiniæ Rex quoties ſenatum ingrederetur, limen deoſculari conſueuerat, ſe *mancipium ſenatus* appellans: tametſi æquo fœdere cum Romanis ſocietatem contraxiſſet. Ille cultus, quantuſcumq; ſit, qui ab arbitrio cuiuſq; proficiſcitur, nihil aut parum admodum de iure maieſtatis detrahere videtur: ſed obſequiũ illud quod ab inuitis vaſallis extorquetur, ſeruitutem ſapit, nec Turcarum ac Perſarum Principibus quicquam grauius eſſe videtur. Et quidem Suleimanus rex Turcarum, Ioannem Hungariæ Regem, quem bello ceperat, in regnum libenter reſtituiſſet, ea lege, vt beneficio acceptum ferret, ac fidelitatem vaſallorum in modum exhiberet: niſi Ferdinandus qui Pannonias ad ſe hæreditario iure pertinere contendebat, obſtitiſſet: idque Sigiſmundo Auguſto, Poloniæ Regi, per legatos teſtatus eſt Suleimanus: vt quidem accepi ex literis quas Stanislaus Roſdrazeroſcus ad Annã Mommorantium, equitatus Gallorum magiſtrum, ſcripſit anno MDLV. Quamobrem Franciſcus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici reſcripſit: cauendum eſſe, ne Carolum Auſtrium ad imperium vocarent: ne imperii decus ac maieſtas, ſub vaſallum Francorum ſubiungeretur. Quæ res cum Imperatorem vehementer pupugiſſet, Franciſcum bello Papienſi captum, non ante dimiſit, quam nexu & fiducia Francorum, Flandria & Arteſia omnino liberarentur. At non modo *vaſallus*, ſed etiam *ligius* exſtitit; nec tantum ligius, verum etiam *ſubditus*

a Tranquill. in Nerone.

b Dio de Augusto.

Politicus hoc mancipium riſu dignum exiſtimat.

Regis Francorum; id est in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperii Gallici prouincia; tametsi Gandauum, Caroli patriam, & vrbes maritimas, pleriq; excipi putant: nam Flandriæ Comites, regni Francorum Pares ab hoc regno condito semper habiti; & iura maiestatis semper antea quidẽ sunt, maxime tamen Atrebatensi excepta fœdere; quod quidẽ percusserunt legati Caroli VII regis Francorum, cũ Philippo II Burgundiæ Duce. At etiã Carolus V, iam Imperator creatus, a Frãcisco Rege petiit, vt sibi liceret Atrebatense tributum a suis exigere, anno MDXX. cui Franciscus respõdit id se permissurum, dum nihil de iure suæ maiestatis detraheretur; vt quidẽ didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hispaniam eunti data fuere. Quamquã grauiores causæ proponi poterãt, quę principes Germanorũ ab electione Caroli V summouere debuissent. Neq; enim Carolus tantum *vasallus ligius*, & quidẽ Francorũ imperiis ac legibus subditus, sed etiam *Pontificis Romani vasallum se ligium professus*, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quibus tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundiæ libero comitatu; quem Arnoldus Comes dono dederat Conrado II Imperatori, anno MCCV. deinde Carolus IIII Imperator, Carolo VI, Delphinatum Principi concessit, fiducia contracta, quam ex archiuis descriptam habemus. At cum Pontificis Romani vasallum se ligium professus est, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando promisit, se nec imperii Germanici curam, si quando a Principibus Germanorum crearetur; nec Mediolanensem principatum suscepturum; & iis quidem legibus & conditionibus, in fidem ac Patrocinium Romani pontificis acceptus est. Quæ clausula noua videri non debet, cum sit antiquissimis omnibus actis fiduciarum inserta, iam inde vsq; ab Vrbano V pontifice Romano, qui regnum illud Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum concessit; & in actu fiduciæ Edmundi Henrici regis Anglorum filii, qua regnum illud adeptus est ab Innocentio IIII pontifice,

pontifice MCCLV. cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus: *Ego Henricus Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmundi filii nostri Regis Siciliæ, plenum & ligium vasallagium facio Ecclesiæ Romanæ,* &c. Et in actu fiduciæ Roberti Siciliæ regis, MCCCXXXVIII. iureiurando spospõdit princeps, se nec imperium Germanicum, nec 117 Mediolanensem principatum, nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltro ad se delata acceptu-rum; aut si contra faceret, Neapoleos ac Siciliæ regno cariturũ. Consimile est Caroli Siciliȩ Regis Iusiurandũ, anno MCCXCV. & Ioãnæ reginæ, anno MCCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarũ Rex Caroli V. Cæsaris auus maternus, possessionem regni Siciliæ a Iulio II. pontifice Romano potuit adipisci, quã iis quas dixi conditionibus, & annuo censu; vnciarũ auri octo millium, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris cõprehensas; cũ exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cum primum Romanus pontifex alicui bellum indixisset, eodẽ momento Siciliæ Regis opes & copias aduocaret, vt etiam aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sextus pontifex armauit aduersus Florẽtinos, propterea quod Pisanum cardinalem, pontificis Romani legatum a latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent. Ac nostra ætate Paulus III. Pontifex, Carolum V. Cæsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones cõpulit, vt coniunctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent; id enim primo capite pacis Suessionẽsis cauebatur[a]. Ac tametsi paulo ante, Caroli exercitus a Gallis in Italia cęsus esset, ac ꝓstratus; & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, numquã tamen ad pacẽ ineundã adductus esset, nisi a pontifice Romano coge- C retur: non quia Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quam Caroli opes; quib. vniuersam Europã facile domuisset, nisi Francorũ armis ac potentia impediretur. Indignum

[a] anno 1544 Septembri mense.

etiam videbatur, quod Carolus Clementem VII. pontificem Romanum, cum cardinalibus obsessum, vrbe direpta, ad turpissimam deditionem compulisset; ac præter ingentem vim auri, quam a captiuis pontificibus extorserat (:neque enim ante liberari potuerunt, quam aureorum nummum CCCC. millia exsoluissent:) etiam Neapolitani regni censu, qui maximus erat, actione pacis, omnino liberatus est; fiduciæ tamen cætera capita eodem quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, sed sero admodum, cognitum est tum a pontifice Romano, tum etiam a Germanis Principibus; *nihil pernitiosius fieri potuisse, quam alterius principis vasallum, alterius subditum, ad tantum imperium vocare.* Romam enim vna cum suo pontifice, Germanorum viribus diripuit ac spoliauit; Germanorum vero copias Romani pontificis opibus attriuit. Ac tametsi principatum Mediolanensem, & imperii Germanici sceptra, sub imperiali fiducia teneret, prius tamen auxilium pontifici Romano debuisse constat. Nec vero pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, nisi suo beneficio imperialem coronam accipiant; & quidem Pius V. pontifex, Ferdinandum Imperatorem per legatos acerbe increpuit, quod imperialem coronam a se non haberet, quam antea Carolus frater accipere non dubitarat: ac iam illum, interdictionis sacrorum metu, ad id coegisset, nisi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur. Hic occurret aliquis, fieri non potuisse, vt Carolus V. Cæsar, Regis Francorum ligius ac subditus, idemque pontificis Romani, imperii Germanici ligius fuerit; cum *nemo vasallus ligius pluriũ esse possit*[a]*: etiamsi plura prædia singulis accepta ferat:* quia fides & auxilia vni eidemque primo ac præcipue debentur, & quidem sine exceptione[b]: ac si quidem plurium hæredum vasallus ligius fuerit eiusdem prædii nomine; omnibus simul, non tamen separatim. quia tametsi fidelitatis actus legitimus sit indiuiduus, & in seruitutibus indiuiduis, solidum ab hæredib. debeatur[c]; quod etiam de fide-

Nemo plurium vasallus ligius esse potest.

a Guido Pap. decis. 310. Specul. titul. de feud §. 1. q. 10. Bald. in l. vnica. §. 1. colum. vlt. de caduc. C.

b Bald in cap. cæterum. colum 3. de iudic. expl.

c l. ea quæ. de regu. l. 2. de verbor. oblig.

de fidelitate plerique putant[a]: verius est tamen vni tantum ex patronis, quem vasallus elegerit, si diffideant patroni, aut omnibus simul fidem deberi; eoque iure vtimur; quia nō debet durior[b] effici conditio vasalli, quā si vnus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura obsequia, pluries fidem præstare cogeretur; idq; multo magis in vasallo ligio, qui pluribus seorsum fidem sine exceptione dare nō potest: *ligiū* interpretor ex iure feudorum, cum plerique appellatione abutantur. Memini quadraginta septē fœdera, quę reges nostri Philippus v. Carolus v. vi. vii. Ludouicus xi. cum Germanis Principibus coierunt; quibus se auxilio futuros aduersus omnes, excepto Imperatore ac Rege Romanorum, spospondèrunt: nec dubitarunt se vasallos ligios regis Francorum eo iureiurando constituere. excipio Treuerensem pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat, non vasallum; tametsi pensionem perinde C vt alii principes a Rege acciperet: nullum tamen prædium a regibus Francorum habuisse cōstat. vnius Ducis Gueldrii iusiurandum proponam, vt de reliquis iudiciū fieri possit, his verbis Latine conceptum: Ego *deuenio vasallus ligius Caroli regis Francorum, pro ratione quinquaginta millium scutorum auri, ante festum D. Rhemigii mihi soluendorū*, &c. *anno* MCCCCI. *mense Iunio*. Quinetiam inter Reges ipsos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, *vt alter alterius se vasallum profiteretur*: vt in fœdere contracto inter Philippū Valesium & Alphonsum Castiliæ regem, anno MCCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorum profecta nunc melius explicantur. Vt igitur eo vnde digressa est, se referat oratio; nec potuit, nec certe debuit Carolus Cæsar fidem & obsequiū pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis Francorum, cuius erat & vasallus ligius, & subditus; qui tamen si subditus non esset, modo ligius, aut ne ligius quidem, modo vasallus[c], antiquior tamen fides & obsequiū debebatur; aut si æquales essent inter se pugnantes, neutri deberetur: quoniā seruitutum ea lex est, pro-

[a] Accurs. in l. vsusfructus legatus de vsufr. Bal. in l. 1. q. 22. de rerum diuis. *Angel*. in l. loci corpus. § si functus. si seruitus. Rom. l. 3. de verborum oblig. *Aluarot*. in c 1. §. omnes. si de feudo.

[b] l. 2. §. incertam de prætor. stipul l. damni 1. §. si is qui de damno. l cui fūdus de cōdit. & demōstrat. l nec in plures de exercit. l. quod si nolit. §. si plures de ædilit. tex. in l. imperialem. §. ducatus. de prohibita. Isern. Iacob. *Belloni* Bal Hostiens. in summa tit. de feu. §. vlt. *Martin*. Laud. in d. §. omnes. Zasius in epito. feud parte. 7. qui eundem Germanis morem esse tradit.

Actus Iurisiurandi Ducis Gueldriæ

[c] Molin. in tit. de feud. glos 4. §. 2. num. 3.

pter indiuiduam sui naturam, vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant, impediatur: nam, *inter socios æquales, prohibentis conditio potior* [a] *est*: tametsi in fœderibus iure contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum fit, a subditis summam præcipuamque fidem ac obedientiam deberi; cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ a Ludouico XI. & Philippo II. Burgundionum Duce de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur; vt cuiuscumque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium suo quique Principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, ferant: dum tamen princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque ordinis Principi, cui equestre decus acceptum ferat, denuntiarit. Quibus rebus intelligitur Carolum Cæsarem, nec pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione Regis Francorum dare potuisse. at etiam Tarraconense regnum Romanis pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt; vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurãdi, quod Petrus Rex Aragonum Innocentio III. pontifici maximo præstitit, his verbis: EGO *Petrus, Rex Aragonum, Comes Barcinonæ, Dominus Montispessulani; cupiens præter Deũ, principali beati Petri & Apostolicæ sedis protectione muniri; tibi reuerendissime pater, & domine summe pontifex Innoceti, & pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostolicæ sedi, offero Regnum meum, illudque tibi & successoribus tuis in perpetuũ pro remedio animæ meæ, & primogenitorũ meorum, constituo censuale, vt annuatim de camera regis ducenta quinquaginta Massimitinæ Apostolicæ sedi reddantur: & ego ac successores mei, specialiter & fideles & obnoxii teneamur: hac autem lege perpetua seruãdum forum decerno; quia spero & confido, quod tu & successores tui, quasi beati Petri manibus, in regem duxeris solemniter coronandum. Actum Romæ anno Christi* MCCIII. Illud quidem Tarraconense regnum Pontificibus Romanis

[a] l. viam constitui, de seruit.

Fiduciæ formula Regis Aragonum.

manis oblatum est ab Aragoniæ Regibus, ne ob scelera & parricidia vapularent; sed Sardiniæ & Corsicæ regnum a pontificibus est ad Reges Aragoniæ delatum; vt solent pontifices aliena magnifice largiri. Id autem perspicitur ex hac Fiduciæ formula, quã ex archiuis Vaticanis descriptam habemus: *Pontifex max. de fratrum suorum assensu dat in feudum regnum Sardiniæ & Corsicæ proprietatem ecclesiæ Romanæ, &c. Per capam auream te præsentialiter inuestimus, &c. ita tamen quod tu, & successores tui, præstabitis homagium ligium, vasallagium plenum & fidelitatis iuramentum, &c. & centum equites armatos, & vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per quemlibet, & quingentis peditibus terræ vestræ de Arragonia, cum gagiis per trimestre, a die quo intrabunt terram ecclesiæ, &c. & insuper censum duorum millium marcarum argenti bonorum & legalium strelingorum vbicunque fuerit Romanus pontifex in festo beatorum Petri & Pauli, annis singulis, sub pœna excõmunicationis post quatuor menses, &c. & post tertium terminum, si non solueris, tu hæredes ve tui a dicto regno Sardiniæ & Corsicæ cadetis ex toto, & Regnum ad Romanam ecclesiam reuertetur.* Huic consimile iusiurandum præstitit Iacobus rex Aragonensis, anno MCCCCLIII. addita cautione, vt leges quæ a Regibus antea latæ fuissent, abrogarentur; & vt põtificem maximum ordini ecclesiastico prouocare a Regis sententia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandus & Alphonsus seipsos obligarunt, ac fiduciam renouarunt, anno MCCCCXLV. Exstant etiam in archiuis & publicis actis curiæ Romanæ, Regum vasallorum nomina, hoc ordine posita; *Reges Neapolis, Siciliæ, Aragoniæ, Sardiniæ, Hierosolymorum, Angliæ, Hiberniæ, Hungariæ:* hæc descriptio vetus est eorum principum qui ante annos CCCLXXX. fidem & obsequium pontificibus Romanis exhibuerunt. Ex quo vero Lusitaniæ regnum, Henrici Bononiensis virtute, Mauris ereptum est, Reges ipsi sese vasallos Pontificum Romanorum constituerunt; & numum aureorum, duo millia

Regnum Lusitaniæ Pontificibus Romanis obnoxium.

[a] cap. grandi de supplenda negligentia Prælat.

annui censûs ærario pontificum Romanorum depen-
derunt. Itaque Innocentius IIII pontifex Rom. [a] re-
gni Lusitani Principes per literas admonuit, vt Regi
prodigo curatores darent, qui reipublicæ gubernacu-
la capesserent. Canarias item ac Hesperides, & Gorgo-
nidas insulas, Reges Hispani a Romanis pontificibus; fi-
ducia contracta, possidere se professi sunt, iam inde a
Ludouico Rege Hispano MCCCXLIII, dicta lege an-
nui censûs quadringentorum florenorum. At etiam v-
triusque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occa-
sum spectat, dominatum sibi reseruauit Alexander VI.
pontifex Romanus, ea lege vt Castiliæ & Lusitaniæ Re-
ges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus insulas
haberet; cum scilicet vtrique Regi terrarum orbem iu-
dicio finium regundorum terminis in Atlantico mari
positis, pontifex Romanus adiudicaret. Restabat in Hi-
spania Granatense & Nauarræ regnum; quorũ alterum
Petro Albreto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli
Cæsaris auus maternus, ademit, concessu Iulii II Ponti-
ficis Romani, præclara pietatis specie, scilicet interdi-
ctione sacrorum; ea lege tamen vt vtrumque regnum a
pontifice Romano fiduciario iure possideret. At tam-
etsi Carolus Cæsar regnum Nauarræ ad se pertinere ia-
ctaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdi-
nandus secundis nuptiis sibi desponderat; cum tamen
legati Caroli V iura Regis Nauarrę disceptarent, nec lar-
gitioni locum esse perspicerent, interdicta pontificia in-
iustissimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdi-
ctionis autem causa fuit, quod Petrus Albretus Rex
Nauarræ Ludouici XII Francorum Regis, qui primus
Pater patriæ est appellatus, fidem & amicitiam prodere
iubente Iulio II. pontifice max. noluisset; cum Regis
Ludouici ligius vasallus esset, nec vlla pontificis obliga-
tione teneretur. Nullum igitur regnum, at ne prædium
quidem vllum restabat, quod Carolus Cæsar fiduciario
iure non possideret: nam insulas Baleares, Maioricam &
Minoricã, Aragoniæ regno adiectas fuisse constat, cum
primum

primum Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerunt.
In Belgia vero nihil exſtabat quod vel Regum noſtro-
rum, vel Germanorum ſupremo dominatu non tenere-
tur. Ac tametſi variis fœderibus noſtri Principes Flan-
driæ & Arteſiæ principatum Carolo Cæſari conceſſe-
rint; adhuc tamen reſtat Burgundiæ regio, quam appel-
lant *Caroleum comitatum*, cuius quidem proprietas ad
Regem Hiſpaniarum; dominatus ad Regem Francorum
pertinet, & fiduciario iure ab Hiſpano Rege poſſide-
tur; vt in eo ipſo ſe Regis noſtri vaſallum profiteantur.
Caſtiliæ vero regnum iure ſucceſſorio ad Ludouicum
IX, Regem materno iure delatum fuiſſe nemini dubium
eſſe poteſt, qui modo res Hiſpanicas tractarit: & quidē
Caſtiliæ Principes Ludouicum ad ſceptra materna, ſo-
lemnibus actis, qui adhuc in archiuis Francorum exſtāt,
euocarunt. Non tamen dubito Hiſpanos illud obiectu-
ros, Blancam Ludouici IX. filiam Caſtiliæ regi nupſiſſe;
ea lege, vt omnia regni iura quæ patri competere potu-
iſſent genero concederentur. Id tamen non potuit Lu-
douicus, niſi ſenatus populuſque Francorum aſſenſio-
nem præbuiſſet: cum filiæ, ac ſorores Regum, dum col-
locantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regali-
bus Francorum prædiis delibare poſſint. Ac ſi quis pu-
tet Regem Francorum prędia materna, aut ea quæ non-
dum vnione legitima agris dominicis addicta fuiſſent
largiri potuiſſe, cuiuſmodi Caſtiliæ regnum videri poſ-
ſit, nihilominus tamē exſtat in Archiuis Francorum fœ-
dus poſtea contractum a Carolo V. Rege Francorum, &
Henrico Caſtiliæ Rege, MCCCLXIX; quo quidem fœ-
dere, Henricus iureiurando ſpoſpondit ac promiſit, ſe
regnum Caſtiliæ fiduciario iure habiturum, & Franco-
rum Regibus ſe accepto laturum; Francorum fiduciari-
um ſe ac vaſallum conſtituens: propterea quod Caroli
Regis opibus & copiis regnum illud ſibi ereptum recu-
perauerat. Cum igitur Caſtiliæ regnum hæreditario
iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hæredes,
maiorum pactis & ſponſionibus obligati tenentur: quæ

obligatio nullam vim habitura fuiſſet ſine ſenatus & populi conſenſu, niſi Caſtiliæ regnum hæreditarium fuiſſet. Aliud igitur de regno Francorum ſentiendum & ſtatuendum. Itaque reſponſum eſt a prudentibus [a], Philippum Bellum, Francorum regem, non potuiſſe Arturum Armoricæ Ducem, regi Anglorum fiduciarium elocare, niſi regnum Francorum eodem iure a ſe abalienare, & Anglorum regi concedere vellet; quod ne ſumma quidem ac legibus omnibus ſoluta poteſtate efficere potuiſſet [b]; niſi ſenatu populoque Francorum aſſentiente: aut certe non maius eſſet habitura pondus ac momentum, quam ceſſio Ioannis regis Francorum; qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quæ ad ſe pertinebant, Anglorum regi conceſſerat. ſed hæc rupta ſunt Carnutenſi fœdere, quo quidem rex Anglorum, ius illud ceſſione ad ſe delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricaſſio, quo Carolus VI. regni Francorum ſceptra detulit ad Henricum V. Anglorum regem, ſine populi conſenſu. Itaque Martinus pontifex max. nullis Anglorum precibus adduci potuit vt fœdus illud ratum haberet; ſed Carolum VII Caroli ſexti F. regem Francorum appellauit; quia Francorum imperium nec ab inteſtato, nec teſtamento, nec ceſſione transferri poteſt, ſed Regia lege; cui Reges, non ſi velint, derogare poſſint, niſi ſenatus populique Gallici conſenſione. Aliorum alia ſunt iura, alii mores. Sed hic mihi a nonnullis occurri poſſit, *an is qui imperii Germanici principatum adeptus eſt, totum illud vaſallorum ſeruile obſequium non exuat?* quemadmodum ſi principes aut populus ſeruo magiſtratum tribuat, ſeruitutem ab eius ceruice depuliſſe, ac libertatem [c] dediſſe videatur. Id quidem nemini dubium eſſe poteſt; ſi ſeruus principis fuerit: alioqui de aliena libertate ſtatuere [d] nec principi, nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius eſt in alienos ciues ac ſubditos; cuiuſmodi fuit Carolus Cæſar.

[a] Cynus in l. 1. de nouat. C. ait Azonē in ea ſententia fuiſſe. Idē tradunt Hoſtienſis, Andreas, Fel. in cap dilecti: de maioritate & obedient. Corneus conſil. 321.

[b] Baldus excipit plenitudinem poteſtatis conſil. 333. col vlt. lib. 1. & Boſſius Senator Mediolanenſis id fieri poſſe putat in æqualem aut maiorem ſine feudi translatione. tit. de principe nu. 229. & 230.

[c] l. Barbarius de offi. prætor.

[d] l. ad beſtias de pœnis.

Cæsar. At ne imperii quidem Germanici Imperator per sese iura maiestatis habet, nisi aliunde regnū, omni obsequio ac fiducia liberum, adipiscatur. At tametsi Imperator ad suos creatores & principes Germanorum, quasi ad seruos domesticos orationem habet; iisque imperat vt seruis; hæc tamen fiunt in speciem antiquę maiestatis, cuius vmbram quidem retinent; rem vero penitus amiserunt. Est enim in principum & optimatum libero conuentu illius imperii maiestas. Itaq; vniuersi nō singulos modo Principes, verumetiā Imperatores ipsos imperio ac potestate exuere consueuerunt. Imperator vero nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exercitus cōuocare, nec magistratus aut imperia tribuere, nec bellum indicere aut finire, nec cōuentus admittere aut dimittere sine optimatum ac principum consensu potest. Itaq; Maximilianus I. Imperator, cum haberet conuentus in vrbe Cōstantia, anno MDVII. Principes Germanorū admonuit de legati pontificis oratione, qui coronā imperialem a pontifice maximo & peti & accipi oportere cōtendebat: frustra id quidem, & ad pompā magis atq; ad ostentationem fieri, quam ad Imperatoris aut imperii decus; cum satis omnibus cognitum esset, maiestatem imperii Germanorum in Principibus, nō in ipso Imperatore positā esse. Hæc ille: quæ vera sint, nec ne, suo loco differetur. Illud modo qui summam potestatem legibus omnibus & principum obsequio solutam habeant, aut paucissimos, aut esse neminē. Nam sublata Venetorū Republica, nulli sunt in Italia Principes, nullæ Respublicæ, quæ imperium ac potestatem aut Regi Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano non ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapoleos exposuimus. Dux autem Mediolanensis fiduciarius est Imperii Germanici, cui dominatū agri Mediolanensis accepto semper tulit, & cōsueta vasallorū iura exsoluit; certe Maximilianus I. Imperator, annis haud minus XVI. centum amplius aureorū numum millia possessionis ac fiduciæ nomine, partem a Ludouico XII. Rege,

partem a familia Sfortiadum conſecutus eſt. Nam qui nunc *Duces Mediolanenſes* appellantur, auorum memoria, id eſt, ante annos centum & quinquaginta, *vicarii* dicebantur; & vrbs ipſa *hoſpitium Imperatoris.* Galeacius II. & Barnabas frater in formula fiduciæ, ac iureiurando quod præſtiterunt Carolo IIII. Cæſari, non alio quam vicariorum nomine appellantur. Galeacius vero I. quod ſuis ciuibus tributum ſine Imperatoris veniaimperaſſet, maieſtatis accuſatus eſt, & in arcem Munitinenſem Imperatoris decreto cõiectus, in qua tandem, cum diutiſſime vixiſſet, ſquallore ac morbo contabuiſſe dicitur. Eius filius Actius a Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani Princeps eſt appellatus, MCCCXXXVIII. cum Imperatori centum aureorum millia, turbatis imperii rebus, diſſoluiſſet. Secutus eſt Galeacius III. ſocer Ludouici Aureliorum Ducis, qui centum millia florenorum Friderico III. Imperatori dedit, vt Ducis honore ac dignitate potiretur, anno MCCCXCVIII. Is vero qui ſe Mantuanum Ducem vocat, & Imperii Germanici principem ſe, & in Imperii Germanici patrocinio ac fiducia eſſe profitetur. At Ferrarienſis Dux, partem ſuæ ditionis, Ferrariam inquam, pontifici Romano, cætera imperio Germanico accepta non erubuit confiteri: & quidem cenſum annuum ac fiduciarium pontificis Romani ærario dependere conſueuit: neq; ita pridem, id eſt, anno MCCCLXXII. Marchio Eſtenſis, vicarius primum eſt in vrbe Ferraria conſtitutus a Gregorio pontifice Romano, ſub fiducia Eccleſię Romanę; & annuo cenſu aureorum florenorum decem millium, ac centum equitum grauis armaturę ad tuendum eccleſiæ Romanæ ſtatum ac dignitatem, vna cum ſtipendio trimeſtri, quoties res ita poſtularet; vt quidem ex archiuis Vaticanis didicimus. Quinetiam Iulius II. pontifex Romanus, Rhegium ac Mutinam quaſi eccleſiæ Romanæ beneficia vindicare conatus eſt; & aduerſus Ducem Ferrarienſem ac Ludouicum XII. Regem, ad cuius clientelam confugerat Dux Ferrarienſis

arma

arma cepit; ac diu bellum gessit, vt fiduciarium ac vasallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret, censumque magna sui parte ab Alexandro VI pontifice ac Ducis Alphonsi facere deminutum, pontificibus integrum dissolui curaret. Certe Francorum Reges iampridē Principum Ferrariensium clientelam ac patrocinium susceperant, ex quo Borsus, qui Dux Ferrariensis primus est appellatus, se vasallum ligium Carolo VI Regis professus est; ac propterea ei permissum vt Francorū stemmata Duces præ se ferrent: cuius rei acta publica in archiuis Francorum adhuc exstát. Quod ad Florentinos attinet, illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensib. ab imperii Germanici potestate libertatem redemisse iactant, cum sex florenorum millia Radulpho Cæsari eo nominé exsoluissent. Iisdem etiam temporib. Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur; qui tamen cum a Venetis grauissimas clades accepissent, se primum in patrocinium Caroli VI. regis Francorum, nec multo post Mediolanis Ducib. sponte subiecerunt, ea lege, vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses vero ac Senenses eadem libertate donati sunt, cum Henrico V Cæsari pretium libertatis, hi decem, illi duodecim florenorum millia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo IIII Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur. Sed cum iura maiestatis imperii Germanici venalia non sint; nec si essent, ab Imperatorib. sine principum Germanorum consensione distrahi potuerint; perspicuum fit eas pecunias quæ a ciuitatib. Italiæ pro libertate adipiscenda exactæ fuerūt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cum Imperatores nec posteris Principibus nec imperio Germanico præiudicium creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatorib. ciuitates illas in ordinē cogere, non aliter quā domino in seruum fugitiuū perpetua manus iniectio est[a]. Idque satis intellectum est, cum Maximiliani I copiæ in Italiam effusæ,

[a] Bart. in l. vlt. soluto matri. Faber in §. pen. de assignat. lib. Iaso in l debitorum. de pactis. C. Cynus in l. 1. de nouat. C.

vna cum Ludouici XII legionibus ciuitates omnes ingenti metu terruissent; Florentini legatos ad Cæsarem miserunt: vt obsequium præstarent, & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta millibus, beneficia a Rodulpho indulta confirmauit; vt scilicet suæ Reipublicæ statum gubernare ac regere sibi precario liceret. Ac tametsi Cosmus Florentinorum Dux Senensium libertatem vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit; non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis, qui vicarius ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senensium agris ac Republica se vtifrui testatus est, imperii Germanici clientem ac vasallum se ferens. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse; aut si fuissent, cur Iulius II pontifex Romanus aureorum triginta millia Maximiliano I Imperatori dedisset[a], vt eos Vrbinatum Duci manciparet. Cur denique Cosmus Medices, fractis Senensium opibus, & euersa Republica, aureorum sexcenta millia Hispano regi solueret, seque imperii Germanici fiduciarium profiteretur? quam pecuniam rex Hispanus Duci obtulit, vt Senẽses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat; id tamen agebatur, vt Parmẽsium Duci Senenses, Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ ditioni subiungeret. Non igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatib. tribuere, aut vectigalibus populis libertatẽ; cum ne Regibus quidẽ, qui summã Reipublicæ potestatẽ habent, id liceat; at ne agri quidẽ publici glebam distrahere, multo minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes non modo prædiorum publicorum dominium aut proprietatẽ non habent, sed ne integrum quidẽ vsumfructũ: quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub. debentur. Itaque Carolus IIII Cæsar cum beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamẽ & agrum Perusinum Iulius II pontifex Paulo Baleone ademit, & ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuisse dice-

a Guichardin.

dicebatur, subiecit. Quæ vero Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cum ab Imperatore & ab Imperiali curia iudiciũ accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de re publica, de finibus, de statu inter ipsas agitur: nam tametsi Genuẽses minus quã cæteræ ciuitates Italicæ Imperatorum iussa antea fecerint; cum tamen a Marchione Finali, quem domo expulerãt, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II. tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt, MDLIX. & cum arbitrum putarent, non iudicem; Imperator tamen iudicem se ferens Genuenses antea vocatos citari iussit; ac post edicta peremtoria cum abessent, vadimonium deseruisse pronuntiauit, hoc addito, nisi fetiali suo parerent, vrbem & agrum Genuensem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi nõ posse. Nec vero imperialis curia Myndam, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset; multo minus Imperator Genuam, nisi ditione Germanorum contineretur. Itaque cum Genuenses a sententia interlocutoria Maximiliani, pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerunt: ac tandem Imperator pro Marchione pronuntiauit [a]; cum se imperii Germanici vasallum profiteretur; Genuenses vero quasi suum vindicarent. Nec multo post ab eodem Imperatore alio iudicio damnati sunt, cum in exilium egissent Antonium Fliscum, qui prouocatione ad Cæsarem vicit. Quæ quamquam ita perspicua sunt, vt minime dubitari debeat, quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tiberim, exceptis quibusdam, imperii Germanici finibus teneantur; planius tamen fit vna omnium Italiæ Iurisconsultorum [b] voce, qui negant, *vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Fridericus promulgari iussit, contrariæ sint.* Iam vero Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno MCLXXXI. iura maiestatis aut nulla

[a] anno 1560.

[b] Bart. Bald. Ang. Saxe. in l. cunctos populos. de summa trinitate. C.

habuiſſe,aut ea repudiaſſe conſtat: nam eo fœdere quæ beneficia ciuitatibus Italiæ conceſſa confirmantur, iura maieſtatis diſerte excipiuntur. Itaque Alexander Imolenſis omnium ſui temporis Iuriſconſultorum peritiſſimus,Italiæ ciuitatibus,iuriſdictionem quidem eſſe tributam; ſed eo nomine iura maieſtatis non eſſe cõceſſa; idque vel eà ratione,quod ciuitatibus de ſuo iure dubitantibus aut diſcrepantibus, iudices ab Imperatoribus dari,ac iudicia conſtitui ſoleant. Multo minus igitur Germanorum ciuitates imperii Germanici finib. comprehenſæ,iura maieſtatis haberent; tametſi quaſdã gloriari videamus, de libertatis ſpecie quam ab Imperatoribus olim acceperunt; Nurembergam inquam,ab Imperatore Fredericho I.Iſnia ab Othone III. Ægra a Ludouico Bauaro. Sunt etiam quæ ſeipſas in libertatem aſſeruerunt, cum principum finitimorum ſeruitutem acerbiorem ferre non poſſent; cuiuſmodi eſt Vlma, Brunſuicha,Lubeca. nam ea quæ *Libertas* ab illis appellatur,*vetus eſt a muneribus quibuſdam vacatio, vectigaliumque ac tributorum immunitas ab Imperatoribus conceſſa ſine vlla maieſtatis deminutione*. Itaque vrbes illæ, quas dixi, imperii Germanici decus venerantur; leges accipiunt; magiſtratibus parent; Imperialis curiæ iudicia,& comitiorum decreta probant: nec tantum publica ac priuata iudicia principum,ac ciuitatum inter ipſas; ſed etiam priuata iudicia ſingulorum,ab imperiali curia dirimuntur,ſi a ſententia,quæ aureorum quinquaginta ſummam excedat,prouocatũ ſit. Cum igitur Imperialis curia principum ac ciuitatnm iudicia confirmare, aut infirmare ſuo iure poſſit; conſequens eſt,*nec principes, nec ciuitates iura maieſtatis habere*: nam vt ait poeta neſcio quis, —*reſcindere numquam Diis licet acta Deum*. Heluetiorum vero Reſpublicas antea diximus ab imperio Germanorũ, premente præfectorum tyrannide, auulſas: adhuc tamen imperii Germanici maieſtatem ſic revereri & colere,vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium ſibi confirmari popoſcerint;

Principes ac ciuitates Germanorum imperii fiduciales.

rint; quæ formula quædam eſt fiduciæ veteris. Citra Rhenum quidẽ non deſunt, qui ſummã in ſuos poteſtatem habere ſe iactent: alterutrum tamen neceſſe eſt; aut regum noſtrorum, aut imperii Germanici, tertium nihil eſt; ſubditos & clientes eſſe; cum nemini dubium ſit, qui modo antiquitates Francorum meminerit, Lothoringiæ & Arelatenſiũ regna poſt Lotharii occaſum inter Carolũ Caluũ Imperatorẽ Francorum, & Ludouicũ Germanorũ Regẽ, familiæ erciſcundæ iudicio diuiſa fuiſſe? Id quidẽ copioſe Vitaldus, Floardus, & Lambertus, optimi antiquitatis interpretes tradunt. Ius vero clientelare ac fiduciarium, nullis temporib. præſcribi, aut excludi poſſe; nec precariã poſſeſſionẽ, quę vel a Regib. noſtris, vel a Principib. Germanorum extorta fuit, iura maieſtatis tribuere potuiſſe ignotum eſt nemini: quo efficitur precariæ maieſtatis poſſeſſores, aut Regũ noſtrorũm, aut imperii Germanici fiduciarios eſſe. At tametſi pleriq; putent Lothoringum Ducem iura maieſtatis habere, idque ſignificari brachii armati ſpecie, quo velut emblemate, ad imperii vim & maieſtatẽ indicandum, vti cõſueuit; falluntur tamen, cum nihil tam maieſtati cõtrarium, quam ſeipſum imperii Germanici Principem profiteri. Item ab imperiali curia iudices accipere, ac iuriſdictionẽ ſubire cõſueuit. Nam quod inter Germanos Principes ordine poſtremus eſt, nec antiqui Lothoringorum Ducis locum habet, hoc ideo fit, quod Lothoringiæ imperii Germanici prouincię particulam tantum habet: eſt enim Lothoringia omnis regio quæ Moſa ac Rheno flumine concluſa eſt. Itaq; Brabantini Duces & Imperatores Germanici ſeipſos Lothoringię Duces appellãt; vt Carolus IIII. Cęſar in fœdere quod cum Ioanne Rege percuſſit, ſe quoque Ducem Lothoringium vocat. Hæc tamen quę nunc dicitur Lothoringia, imperii Germanici pars eſt, & Princeps ipſe Imperii fiduciarius; nam Stephanus Bononienſis poſſeſſionem Lothoringiæ ab Henricho I. Cæſare adeptus eſt, & eo nomine fiduciarium ſe imperii profeſſus, anno

26

Lothoringia Dux Imperii Germanici fiduciarius.

M X I X. Certe quidem Federicus Lothoringus Vallimontis Comes, mortuo Carolo Duce sine prole mascula, principatum ad se iure proximitatis pertinere cõtendebat apud Sigismundum Cæsarem coram patribus concilii Constantiensis; ob eam tantũ causam, quod imperiale feudum esset, cuius incapax erat Isabella Caroli hæres, quæ Renato Andium Duci nupserat; qui nõ quidem negauit imperiale feudum esse, sed pleraq; id genus ad fœminas delata fuisse. At cum res ad arma prolapsa esset, Renatus a Federico fractus & captus, nõ ante carceribus ereptus est, quam pactis sponsalib. inter Iolandam Renati filiã, & Antonium Federici filium, iis conditionibus, vt Federici hæredes Lothoringiam successorio iure possiderẽt, si Renatus sine prole mascula moreretur. Vtrumq; autem accidit. nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lothoringiæ principatũ adeptus est. Quod si Lothoringia imperii Germanici finibus est comprehensa, neq; Comes Asperi montis, neq; Cumarum dominus, qui Lothoringia continentur, iura maiestatis sibi vindicare possunt; cum ipso iure perspicuum sit, eos qui agrũ certis finib. descriptum habent, eodem iure in singulos [a] vti quo in vniuersos; nisi singulari quodã beneficio immunes ac liberos esse tabulis certissimis testatũ sit. Hoc quidem argumento de iure maiestatis deturbari possunt, qui in alieni imperii finib. positi, summã in suos potestatem exercẽt; quod diiudicare difficilius est in iis, qui in finib. regni iura maiestatis vsurpant: cuiusmodi sunt quinque Reguli in finib. Burgundionum, quos tum liberi Comites, tum Duces pro fiduciariis sæpe vindicarunt; pro quib. cum bella suscepta fuissent, ipsi ab vtrisq, partium Ducib. impetrarunt, ne fraudi sibi esset, quod interim liberi neutrarum partium essent, quoad belli exitu de re tota decerneretur. Sic tandem diuturna possessione maiestatis abutentes, precarium Ius perpetuum fecerunt; sed antea sæpe dictum est ac dicendum est sæpius, nec iura maiestatis, nec libertatem a fiduciariis & vasallis præscribi posse: multo minus

Lotharingiæ principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

a l. qui ex vico ad municipales. l. forma de censib. Faber in l. 1. de iure emphyteut. C. & in l. cunctos populos, de summa trinitate. C. arg. l. pupilli. §. territorium. de verb. sign. Soc. cons. 84. col 2. lib. 1. & cons. 169. lib. 2. & cons. 127. lib. 1. col. 2. text. in l. æde sacra. de contra emt. & cap. cum episcopi. de offic. ordin. cap. 1. §. item. cum notis Bald. quibus modis feudum amittatur.

minus si clam aut precario tenentur. In eo genere est Bearnensis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ; quam procurator generalis fisci in curia Parisiorum prouinciam huius imperii esse contendebat, refutatis erroribus procuratoris Tolosatium; qui Francorum prouinciam esse negauerat, anno M D V: ac tametsi adhuc sub iudice lis est, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiestatis. Consimilis controuersia exstitit ex principatu Dombarum; quē Lizetus, cùm aduocatū fisci ageret, in fiducia Regum nostrorum esse oratione copiosa disseruit: nec Ducem Allobrogum Imperatoris auctoritate, cuius vicarium se ferebat, imperio Germanico attribuere potuisse; quod temporibus calamitosissimis belli ciuilis factū fuisse disputabat, cum scilicet Dux Aurelius & Burgundiæ vniuersum regnum in partes distraxissent, M C C C X C V I I I. Ita Princeps Orientalis Frisiæ, & qui agrum interiacentē Angliam inter & Scotiā occupant, qui *ager cōtrouersiarum* appellatur: tum etiā Abbas Gosenus in Lotharingorum ac Metensium finib. monasterium cum X X V. pagis summa imperii potestate moderantur. Non aliter Belloioci dominus, cum primum sese C Francorum imperiis ac legibus exseruisset, a Duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario susceptus, & in imperii fiducią positus; tandem quoque ab imperio defecit. Ducē vero Allobrogū Iura maiestatis habere vna voce tradunt Italorum Iurisconsulti[a] iuniores, idque in suprema curia Allobrogum iudicatū esse; quæ omnino cum vicarii aut vasalli munere pugnāt. At etiā Ozascus[b] Taurini præses, scribit Allobrogum Duces summam illam ac plane imperialem potestatem ab Imperatoribus adeptos esse; quæ certe potestas Imperatoris vicario tribui non potest: vt verissime Felinus, optimus iuris interpres, scriptum reliquit[c]. Quid enim maiestati tam contrarium, quam se legatum aut præsidem (id enim appellatione vicarii significatur:) profiteri, a quo iura maiestatis habere te putes in ea ipsa prouincia cui præsis? At enim Allobroges ipsi confitentur, totaq;

a Soc. consil. 4. lib. 3. Castrensis cons. 196. Brunus cons. 45. Iaso consil. 227. lib. 2.

b In decis. Pedemontana 155. & decis. 101.

c in cap. cum te de re Iudic. & cap. quam in ecclesiarum. de constitut.

Sabaudia Imperii Germanici feudum.

eorum historia declarat, hanc imperii Germanici prouinciam, quæ nunc Sabaudia dicitur, imperii feudū extitisse, & Duces ab Henricho V. fiduciarios Comitum dignitatem assecutos; ac tandē Duces Sigismundi Cæsaris beneficio appellatos fuisse: certe quidē antea semper Duces, nec ita pridē Carolum patriæ restitutum, Imperatori fidem dedisse constat, biennio post, id est MDLXI, procuratorias tabulas ad Arcarum Comitē Cæsaris cubicularium a Duce missas legi, vt nouā fiduciæ formulam ab Imperatore suo nomine postularet; quia non satis copiosa illa sibi videretur quam Augustæ acceperat. Id tamen effici non potest, cum vicarii munus iura maiestatis eius prouinciæ, cui præfectus sit, non admittat: at ne fiduciarium quidem aut feudatariū esse patiatur eius prouinciæ, cuius summam habeat potestatem. Rex Hispanus quidem in vniuersa Insubria, Hetruria; Duces item Saxoniæ & Palatini Comites, Imperatoris vicarii sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos, aut etiam contra Cæsarem ipsum controuersia intercedat: quod quidem munus personale est, non prædiatorium; nec vero potest quisquam fiduciarius esse eius prędii, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ ditionis; quod nec Heluetii, nec rex Hispanus, multo minus etiam rex Francorum ferre possit. quinetiam Carolus IIII. Imperator Carolum VI. Viennensium Delphinatem, vicarium perpetuum creauit, MCCCLXXVIII: & quia nondum excesserat ex ephebis, adiecit ætatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla dependēt, quod in archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi regno præfecit (: excepta Sabaudia:) eiq; ius vitæ ac necis in imperii subditos, ac potestatem, quæ a regia proxime abesset, concessit; id est vt capite damnatos supplicio eximere; tributa imperare; vectigalia indicere; vacationes munerum concedere; beneficia ac munera publica largiri;

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarii Imperatoris.

largiri; bellum decernere ac finire, leges iubere, aut latas antiquare; prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset: quæ inepte prouinciarum præsidi seu vicario ab Imperatore tributa videmus. Arelatensis regni fines a monte Iura, quem *D. Claudii montem* vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinent: Germani quidem eousque se imperii sui ditionem protulisse iactant: sed Prouinciæ Comites ab imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt; inter quos exstitit Raimundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX, Francorum Regi; altera Carolo Duci Andium nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delata est. Quamquam Philippus Valesius, Caroli VI. proauus, Arelatensis regni ditionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coemit ab Henrico V. Cæsare, cui argenti pondo ducenta millia pretii nomine soluit, coemtionem vero Imperii ordines ratam habuerunt; cuius ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emtionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis, exstant in archiuis Regum nostrorum; quas legi decuisset ab rege Henrico. legati ad Allobrogũ Ducem ad controuersias vtriusque Principis componendas missi sunt, anno MDLXII. Illud autem animaduersione dignum mihi visum est, quod emtionum tabulis omnia iura maiestatis comprehensa sunt, quæ Imperatores Germani sibi tribuunt in omnes Arelatensis regni regiones, quibus continentur Allobrogea, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII. Cæsar Philippo Audaci Burgundiæ Duci, prole mascula Comitum exstincta, imperiali iure fruendam dedit. Ex quo planum fit, reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec imperii Germanorum fiduciarios esse. Vicarium quoq; perpetuum creauit Ludouicus Bauarus Imperator Eduardum III Anglorum Regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes imperii subditos, aut qui

Eduardus 3. Anglorum rex Imperii vicarius.

Imperiales prouincias ac ciuitates vſurparent: quæſita potius, quam oblata occaſione, qua Philippo Valeſio regi, qui Cameracum, Paiernam & arces finitimas imperii occuparat, bellum indiceret: Principum Imperialium, quibuſcum Eduardus ſocietatem coierat, oratione perſuaſus[a], cum in vrbe Halla coacti docerent antiquis Germanorum ac Francorum fœderibus cautum eſſe, ne Franci liberos populos, qui Galliæ finibus continentur, imperii Germanici ſubditos vexarent, aut ſuæ poteſtati ſubiicerent. Quo argumento nullum efficacius eſt ad indicandum Reges Francorum imperii Germanici fiduciarios non eſſe; nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius eſſe. Id quod ſi antea ignotum fuerat, tunc certe cognitum eſt, cum Sigiſmundus Cæſar Comitem Sabaudiæ, Lugduni Ducem creare vellet; cui acerrime reſtitit prætor Lugdunenſis. Itaque neceſſe habuit Cæſar regni finibus excedere, vt ſua poteſtate libere vteretur. Id autem Caroli VI Regis iuſſu factum eſt, vt, quod antea peccatum erat, emendaretur: nam Sigiſmundus Cæſar decenti apparatu, ac magnificẽtia plane regia Lutetiæ exceptus, vt regis auunculum & Cæſarem decuit; cum in curiam Pariſiorum veniſſet, ſedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarienſem Prætorem; tametſi curia Regem admonuiſſet, nemini hoc in Gallia præterquam Regi licere, vt antea ſæpe iudicatum erat. Quæ ſic a nobis ſcripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque inprimis Alciati peccatis medeatur. Is enim Regem Francorum imperii Germanici ſubditum eſſe ſcribit; quo nihil abſurdius ab eo dici potuit; quem tanta mercede accepta, quantum in Gallia merebat, vera diſcere ac docere decuiſſet: quod ab errore profectum eſſe non puto, ſed a gratia, vt Caroli V Cæſaris, a quo Papiam accitus, ac maioribus præmiis auctus, Imperatoris poteſtatem verbis amplificaret; aut vt Bartolum eius erroris auctoré ſequeretur, qui eadem de Regibus Francorum ſcripſit quæ Alciatus; cum ſcilicet a Carolo IIII Cæſare non tantum ex ſpurio natalibus reſtitutus,

[a] Froſſardus lib. I. cap. 33.

restitutus, ac nobilitatem adeptus esset, verum etiam potestatem ætatis beneficio largiendi[a], sibi ac posteris, qui modo iura ciuilia docerent, consecutus: stemmata quoque suæ dignitati ac nobilitati congruentia, leonem inquam purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, scripsit, *hæreticos esse qui negant Imperatorem Germanicum vniuersi terrarum orbis dominum esse:* id quod ex Antonini Augusti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur; *Ego quidem*, inquit[b], *mundi dominus, lex autem maris.* Quæ verba cum ad pompam & dignitatis amplificandæ causa dicta sint, refutatione minus egent. Satis enim perspicuum est, Romanorum imperium, quo tempore maxime floruit, id est, Traiano principe, vix trigesimam orbis terrarum partem complecti potuisse. Eius autem imperii vix decima pars imperii Germanici finibus continetur. Quæ cum ita sint, nihilominus tamen Sigismundus imperii propagandi cupiditate inflammatus, omnia omnium imperia suo subiicere tentauit: quamquam sua spe omnino fraudatus est. Nam Duci Lituaniæ, cuius ditio longissimo terrarum tractu ab imperii Germanici finibus abest, regiam potestatem, quam ipse sibi pepererat, obtulit; coronã ac sceptra misit: quæ Dux omnia repudiauit; nec magni Ducis nomen mutandum sibi putauit, tametsi Tartarorum seruile iugum excussisset: ne ista ratione potestatem ac imperiũ Germanis acceptum ferre videretur. Quamobrem Poloni quoque sceptra regia sibi ab Imperatoribus Germanicis oblata, recusarũt. Sæpe quidem Germani Polonos sub imperium subiicere tentarunt, sed inanes eorum conatus eluserũt Poloni, qui etiam Silesiam ac Prussiam, ab imperio Germanico auulsam, suæ ditioni adiecerunt. Quod Pruteni equites cũ molestissime tulerint, ac sæpissime apud Imperii ordines de contumelia ista questi sint, nihil tamen Imperatores audendum sibi putarunt ãduersus Polonos, a quibus antea Germanorum exercitus repulsos ac fractos esse intelligebant. Neque tamen Poloni a Pontificibus Romanis regia sceptra capere dubitarunt.

a Bartol. in tractatu de Insigniis.

b l. deprecatio. ad l. Rhodiam.

130

Et quidem pontifices Romani cum Germanis Imperatoribus diutiſſime de Chriſtiani orbis ſummo imperio ac poteſtate dimicarunt, & quaſi duces partium omnes Chriſtianos Principes ac ciuitates ad arma vocarunt; tantiſq; odiis nonnullæ ciuitates ac Reſpublicæ, potiſſimum tamen Italiæ, exarſerunt; vt non maiorem cladem ab hoſtibus Chriſtiani nominis, quam a ſeipſis accepiſſe videantur. Nec vero defuerũt qui ſerio ſcriberent, Reges omnes ſacris initiatos Romani pontificis clientes ac vaſallos eſſe[a]: iis etiam ſi furioſi aut prodigi fuerint, curatores[b] a pontificibus dari poſſe: quod ab Innocentio IIII. pontifice, aduerſus Luſitaniȩ Regem factum antea diximus. At tametſi Innocentius ſe regiæ poteſtati in curatore dando præiudicium inferre nolle diceret; ea tamen cautio cum rebus ab ſe geſtis omnino pugnabat. At etiam Vrbanus V. pontifex Henricum ſpurium Caſtiliæ regem natalibus reſtituere[c] non dubitauit, vt Petrum fratrem iuſtis nuptiis quæſitum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorum opibus non modo de imperio deiectus, ſed etiam a fratre ſpurio cæſus eſt. Tradunt etiam nonnulli[d] Romanos pontifices in Imperatores iuriſdictionem ipſo iure habere; cæteris autem Regibus, reipſa imperare: reges tamen Francorum excipiunt, quos etiam iuris pontificii interpretes[e] confitentur, poſt Deum immortalem ſe ipſis ſuperiorem agnoſcere neminem. Id etiam melius Belluga iuriſconſultus Hiſpanus, & Oldradus ſuæ ætatis decus; qui negãt quemquam in orbe terrarum principem rege Francorum ſuperiorem eſſe. Qui vero in cęteros principes Romanis pontificibus poteſtatem tribuunt, Gelaſii pontificis auctoritate mouentur; qui ſtatuit principes a pontificibus Romanis imperio ac poteſtate ſpoliari: & ab omnibus Principibus pontificem Romanum appellari poſſe: pontifici tantum ac Imperatori res a ſe iudicatas reſcindere[h], ac principes etiã imperio exuere; aliis non

a Bald. in c. paſtoralis. de reſcript. ex cap. intellesximus de iureiurando.

b Bald. in l. reſcripta de precibus imperat. offer. C. Spec. in titul. de leg.

c cap. per venerabilem. qui filii ſint legitimi.

d in cap. nouit. de iudic. cap. ſolitæ de maioritate & obedientia. gloſſ. in l. 3. de offi procõſ.

e Petr. Bellug. tit. 14. §. nunc videamus. num 29. Oldra. conſ. 69.

f cap. intelleximus. de iureiurando. ext. Bald. in cap. paſtoralis de reſcrip.

g cauſa 2. cap. ad Romanã. Hoſtienſis in cap. cum Ioannes. de fide inſtru. Panor. in cap. ex literis. de probat. ex cap. ego de iureiurando, cauſa 9. q. 3. & canone aliorum, & cap. nemo, & canno. cuncta per mundum. & cap. nemini. 17. q. 4.

h not. in l. 1. ſententiam reſcindi non C. & in cap. cum literis. de reſtitut. ſpoliat.

licere

licere[a]: nec principis nomine dignum quem Romanus pontifex sua voce non designarit. Illud etiam absurdius, quod pontifici Romano omnes vbique terrarum subditos suorum principum legibus soluere, tum etiã immunitatem concedere ac vacationes a muneribus publicis largiri licere[b]: deniq; solum ac supremum legum humanarum arbitrum[c] ac iudicem esse putant. Quid mirum si Principibus imperat is qui Angelos imperio coercet: Et quidem Clemens V.P. M. Angelis imperare non dubitauit. Quoties autem pontifex Romanus suis rescriptis clausulam DE PLENITVDINE POTESTATIS adiicit, omnium Principum legibus ac edictis derogare posse plerique putant; ac pontificum dictis scriptisque fidem haberi oportere, nec de rei veritate amplius inquirendum. Baldus[d] tamen scribere ausus est, *licere pontifici Romano dicere*, SALVA *reuerentia vestra.* Theologi vero Pontificiorum hominum scripta, quibus omnia Pontifici maximo licere putant, confitentur quidem, subtilius tamen interpretantur, idque duobus verbis, CLAVE NON ERRANTE. Sed quoniam boni ciuis est, sui Principis ac Reipublicæ maiestatem modis omnibus tueri; ego nec Iacobi Terranæ, qui Pontificis Romani cubicularius fuit; nec Caroli Molinæi, cuius sempiterna laus est, aut Capitonis, aut aliorum innumerabilium scripta refellere decreui; propterea quod alius alium Romani pontificis odio vel gratia reprehendit; plerique in disputationes de religione delapsi, scripta maledictis compleuerunt. Hic autem de iure Maiestatis agitur, vt plane intelligatur qui Principes in summa potestate sint constituti, qui pontificis Romani aut Imperatoris ditione teneantur. Principio quidem Gregorius pontifex Romanus; is qui primus *seruum se seruorum Dei* appellauit, ab Imperatore Phoca principatum in omnes episcopos adeptus est; posteri deinceps, honores pontificios ad imperia traduxerunt; & sacra prophanis miscentes, potentiam religionis specie incredibiliter auxerunt. At Principes ipsi magnam partem, re-

[a] Bald in cap. 1. de nat. feudi. ex cap. pastoralis. de sentent. & re iudicata.

[b] cap. Clericis. cap. quia nulli. de immunitate Ecclesiar.

[c] Rescriptum Viennæ extat & in extrauagante de maioritate & obedientia 1 Fel. in cap. nonnulli de rescript. num 8.

[d] in l. iureiurando de testibus. C.

ligionis metu, cæteri potentiorum exemplo, summos pontifices revereri; idque potissimum, cum Orientis imperium in ruinam inclinaret, id est, cũ Romani pontifices Italiæ ciuitates ac populos, quo minus Imperatoribus Constantinopoleos parerent, aut tributa soluerent, interdictis prohibuerunt: occasione inde quæsita, quod Leo, is qui *Iconomachus* vsurpatur Imperator, diuorum statuas deiecisset; qua re commota plebs, & Romani pontificis auctoritate inflammata, Thomam Imperatorem in Sophiæ templo necauit. Itaque cum opes Orientis attritæ essent barbarorum incursionibus, ac Principes Græcorum recuperandæ Italiæ spem abiecissent, Regesque Longobardorum Italiæ imperio potiri vellent, ac pontificum Romanorum opibus prohiberentur; nec tamen Longobardis pares essent: ad opes Francorum aspexerunt; auxilia potentissimæ gentis in Italiam euocarunt; nec sua spe fraudati sunt. Nam Pipinus Præfectus prætorio, qui tunc *Palatii magister ac Maior domus* dicebatur, opib. & gratia florens, ingenti cum exercitu, superatis Alpibus, Longobardorum copias fudit ac prostrauit: inde Romam profectus, Zachariæ pontificis imperio Italię partem subiecit. Nam pontifex antea Childerico, gentis Merouæorum, Rege spoliato, Pipinum Francorum Regem designauerat; sacris etiam more maiorum initiauerat: quem Franci libenter exceperunt; tum quia Caroli Martelli Francorum Principis filius, qui rerum gestarum gloria clarissimus erat; tum quia Childericus propter ingenii stuporem, imperio minime dignus videretur: quibus omnibus accedebat summa & auctoritas & gratia Romani pontificis; quem vti Deum aliquem cœlo delapsum populi prosequebantur. Ac tum quidem pontifex ipse, si Pipinus Longobardos subegisset, exarchatum Rauennæ sibi fiduciæ nomine pactus erat, id est, tredecim vrbes, & Pentapolim prouinciam, quæ vrbibus sexdecim continebatur. Parta victoria, Pipinus, vt promissum impleret, harum vrbium

bium

bium claues ſacris diui Petri altaribus impoſuit; prius tamen vtriuſq; Prouinciæ dominatum ac iura maieſtatis ſibi poſterisq; ſuis, ac Romani pontificis deinceps eligendi poteſtatem ſibi reſeruarat: quibus rebus non modo libẽter pontifex annuit, ſed etiam, vt Pipinus Imperatorem ſe appellaret, pene perſuaſit: qua appellatione nemo, exceptis Conſtantinopoleos Imperatorib. vtebatur. Mortuo Pipino, Longobardi rurſus arma capere, pontifices turbare; hi ad Francorũ aſylum omnia conſilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius, qui bellicis laudibus abundãs *magnus* eſt appellatus, valido cum exercitu ſuperatis Alpibus, non modo Reges Longobardorum, ſed etiam regnum ipſum deleuit; & pontificum Romanorũ potentia ſtabili fundamento firmata, *Imperator* a pontificibus eſt appellatus: ac viciſſim Romani pontifices, quãdiu Carolus vixit, ab eo omnes creati fuere. Sed poſt Caroli occaſum, qui plus in vrbe Roma, minus tamen in curia Francorum, auctoritate & gratia poterant, ſe a collegio pontificum creari curabant. Ita reges Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus diſſidiis, quæ inter Caroli Magni nepotes grauiſſima extiterunt, perturbati, ſummi pontificis creandi prærogatiuam deſeruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis auctor, ſcribit tres Romanos pontifices in Galliam ſupplices veniſſe vt veniam impetrarent, quod iniuſſu Ludouici Pii Regis Francorum pontificatum ſuſcepiſſent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minime cupidus, vel quia ſacrum ordinem irritare nollet, pontificum Romanorum creationem ratam habuit; cuius erroris illũ, tarde tamen pœnituit: eſt enim a collegio pontificũ imperio ſpoliatus, & in monaſterium iniectus: vxor etiam ſeorſum a marito cum ſacris virginibus incluſa; vterque tamen poſt a Principibus ac nobilitate Gallica cleri ſuperbiam acerbiſſime ferente, in integrum reſtitutus eſt. Mortuo Ludouico, Francorum, Italorũ, Germanorum, & Hiſpanorum Imperatore, imperium trifariam diuiſum eſt, inter Carolum, Lotharium ac Ludouicum

& Ludouici liberos; sed iis legibus, vt singuli summam in suos vitæ ac necis potestatem, & omnia iura maiestatis haberent: ac rursus Lotharii imperium inter liberos trifariam diuisum; vni quidem regnum Lotharingiæ, alteri Regnũ Arelatense, tertio Italia cessit: Ludouicus Germaniam, Carolus Imperator Frãcorum Galliam tenebat: ita singulorum potentia diuisa debilitari cœpit, & pontificum Romanorum opes augeri, potissimum Nicolao I. pontifice; qui quod Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præstabat, primus Lotharium minorem Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eique sacris interdicere ausus est. Mortuis deinde sine prole Lotharii liberis, tria illa quæ dixi Lotharingiorum, Arelatensium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter se diuiserunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam, quæ illi sorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obsistere non poterat quo minus pontifices imperiũ paulatim proferrent; idque potissimum contigit, cum Guischardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademtum, subegisset. Is enim vt Germanorum potentiam minueret, ac tutius in Italia regnaret, pontificibus Romanis sese adiunxerat: cum autem Guischardi posteri, sine prole mascula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquissent, eaque Federicho II. Germanorum Imperatori nupsisset, maritus in Italiam profectus, vt sibi potentiam confirmaret, pontificem Romanum creauit alium, quam qui erat a collegio Pontificum electus. is autem erat Innocentius IIII, generis splendore ac eruditione clarus. Hic igitur Italia pulsus, in Galliam, *Pontificum asylum,* veniens, opibus ac potentia Ludouici IX, regis Francorum erectus, vt Germanorum potentiam infirmaret, Friderícho II. sacris interdixit: qui, quod execrabilem se populis omnibus esset intelligeret, Italiæq; motus ingentes aspiceret, in Germaniam trepidus sese recepit; ab Innocentio veniam ea lege consecutus, si deinceps

creandi

creandi pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Fridericus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiã ab Vrbano v. pontifice max. sacris interdictum est; nec eo contentus, pontifex Carolum Ludouici IX. fratrem, ad Siciliæ regnum acciri iussit, eumque in possessionem regni misit, ea lege vt Beneuenti regio, & cætera quæ superius diximus, integra pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerant, perpetua aduersus Andium Duces bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserũt: sed cum de recuperando regno penitus desperaretur quamdiu pontificem Romanum hostem haberent, Aragonenses Romanorum pontificum se fiduciarios fore spospõderunt, non tantum regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiã Aragoniæ, Sardiniæ, Corsicæ, ac Balearium insularum; partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea pontifices Romani ex alienis incommodis ac dissidiis sua commoda augebant; summaque tranquillitate agro Romano, Spoletino, Beneuentano, bonaque Hetruriæ parte fruebantur. Vrbem vero quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quamquam Carolus magnus Italiæ imperio potitus, vrbem liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia; idque pontifices Romani iureiurando cõfirmauerant: vt Augustinus Onuphrius pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui imperanti pontifici Romano minime paruisset, ei sacris interdicebatur; qua interdictione execrabilis non modo subditis, sed etiam exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniumque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vasallum se ac fiduciarium Pontificis Romani confiteretur. Hoc quidem de Regibus Angliæ antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter parricidium Arturi Armoricæ

Francorum inde perpetua Regum Romanorũ appellatio.

Ducis, a Ioanne Rege Angliæ admissum; deinde propter cædem Thomæ pontificis Cantuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quam ob cædem Stanislai Gnesnæ pontificis, iussu Regis perpetratam, cui sacris interdictũ est. tradunt etiã nonnulli propter id parricidium Polonos pontificum decreto in occipite tonderi iussos: quod an verum sit, affirmare non ausim; nec percontanti mihi cur ita facerent, causam aperire Poloni potuerunt; attamẽ ex antiquitatis memoria constat post illius pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiam si iura maiestatis haberent, non alio tamen, quam Ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ Ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen a Ioanne XXII. summo pontifice, adeptus est; ea lege, vt annuum tributum a Regibus Poloniæ pontificis Romani ærario penderetur, quod pro lucerna D. Petri adhuc erogatur[a]. At præter eã regna quæ diximus, Neapolim inquam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragoniam, Baleares insulas, Hesperides, Palæstinã, quorum Reges aut fiduciarii, aut vectigales Ecclesiæ Romanæ fuerunt; regnum etiam Hungariæ, & vtramque Panno-niam pontificum Romanorum beneficio, a Regib. teneri iactabant; vt quidem catalogo feudorum Ecclesiæ Romanæ Hungaria continetur. At in Vaticanis actis, legi fiduciæ[b] formulam, qua Ladislaus I. Rex Hungariæ, Benedicti XII. pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eoque coronam ac sceptra susceptururm promittit. Ladislao vero II. Regi Hungariæ, quod pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est[c]; nec aliter veniam obtinuit, quam si centum argenti pondo, annui census nomine, pontifici Romano dependeret. In iisdem tamen actis Vaticanis exstat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno MCCCVIII. qua cum diceret Stephanum I. Hungariæ Regem a pontifice Romano coronam regiam accepisse, acerrime restiterunt, neque

id Ro-

a Thomas Cromerus.

b anno 1229.

c anno 1280.

id Romano pontifici ius esse denuntiarunt: nec tamen se prohibere, quo minus Rex Hungariæ, si vellet, a pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati Pontificis, de statu regni, deque agris publicis Hungariæ, ne Regibus quicquam distrahere liceret: ob id enim Andreas Hungariæ Rex Honorii pontificis Romani edicto Romam venire iussus est [a] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius [b] quoque III, iussit Hungariæ regem vota patris implere: quod si recusaret, ad proximum quemque regni sceptra delaturum testatus est: quod mirum videri non debet, cum iisdem fere temporibus Comitem Tolosatum tributa noua [c] subditis pontifex imperare vetuisset. Quantum ad Palæstinæ ac Syriæ regnum attinet, Godefridi Bononiensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarium professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus; & qui nunc Sacri ordinis equitum Hierosolymitanorum magister appellatur, fiduciarius est obsequentissimus Pontificis Romani, eique summam potestatem, ac summum ius vitæ ac necis in equites, accepto ferre consueuit: tametsi Tripolim Africæ, fiduciario nomine habere se a Carolo v Imperatore confiteretur, priusquam in Turcarum potestatem veniret; vti nunc quoq; Melitam insulam Hispaniarum Regibus acceptam ferunt. Diximus antea regnum Nauarræ Petro Albreto interdictionis specie ereptum ab Hispanis Regibus, sub pontificum Romanorum fiducia teneri. Nec ita pridem, id est Carolo IX [d] rege Francorum, Pius v pontifex, cætera erepturus erat Ioannæ reginæ Nauarræ eadem religionis specie, nisi Carolus patrocinium eius suscepisset, ac pontificis interdicta prohibuisset. Idq; cæteris Principibus quorum maiestati præiudicium allatura videbatur Reginæ illustrissimæ proscriptio, testatum esse voluit: quia plerisq; persuasum erat pontificem Romanum in omnes orbis Christiani Reges summum imperium habere, ac nostra

a Honorii 3. anno 1221.
b in cap. licet. de voto.
c in cap. super quibusdam. de verb. sign.
d anno 1564.

ætate, cum Henricus VIII, Angliæ & Hiberniæ Rex, à pontifice Romano defecisset, Comes Aismundus Hibernus ad Henricum II Regem literas dedit, quarum exemplar ex Archiuis expressi; quibus se fiduciarium eius fore profitebatur, si a pontifice Romano Hiberniæ dominatũ impetraret. Diximus Hiberniæ regnum iam inde ab Innocentio III. in pontificũ Romanorum fiducia fuisse. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ ditionis esse iactant, pro quibus diuturna bella Iulius II, ac III, pontifex vterque, gessit aduersus reges Francorum: cum tamen satis perspicuum esset ciuitates illas ab imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minime dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuisse confitentur. Quod si demus harum ciuitatum largitionem pontifici Romano fieri potuisse, & factam esse, vt Pontifices iactant; oportuit etiam se imperii Germanici fiduciarios profiteri: sed quia turpe videbatur pontificem Romanum, qui in omnes Principes imperium habere se diceret, Imperatoris vasallum ac fiduciarium haberi, iura maiestatis omnium Italiæ ciuitatum, quæ in ecclesiæ Romanæ dominio essent, ab Imperatoribus Romano pontifici concessa fuisse, falso tamẽ, prodiderunt. Et certe in actis Vaticanis exstat & donationis formula sine die ac pontifice, qua Otho Imperator (: quatuor eiusdem nominis exstiterunt, sed quem significari velit ignotum est:) dono dat ecclesiæ Romanæ, Pisaurum, Anconam, Fossabrunum, & Ausanium: altera donationis formula est Othonis IIII, ad Innocentium III, his verbis concepta: *Ego Otho* IIII, *Rex Romanorum, semper Augustus, tibi domino meo Papæ Innocentio* III, *tuisque successoribus ecclesiæ Romanæ, spondeo, polliceor, & iuro, quod omnes possessiones Ecclesiæ*, &c. Quæ sequuntur, copiosissimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in ecclesiæ Romanæ dominio, siue Imperatorum, siue aliorum beneficio ac largitione

tione possiderentur, confirmationem habent; in quarum ciuitatum numero hæ continentur: COMITATVS *Perusiæ, Reatæ, Saluæ, Interamnæ, Campaniæ*; *nec non Romam, Ferrariam*, &c. *Marchiam Anconitanam, terram Comitissæ Mathildis, & quæcumq. sunt circa Rodicofanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris*, &c. Eadem ratihabitionis formula exstat in actis Vaticanis, imperio ac auctoritate tum [a] Rodulphi tum etiam [b] Caroli IIII, Imperatorum; quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quæ prius ab Henrico V Cæsare donata fuerant; vt discordiarum seminaria, quæ pontificibus cum Imperatoribus antea fuerant, a stirpe conuellerentur. Ex quibus pontifices Romani se Imperatorum vasallos ac fiduciarios esse negant; & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicant. si tamen Imperatores prædia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri non potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerunt; multo minus iura maiestatis, ac patroni; cuius æterna est in vasallum auctoritas, fidem vlla temporum diuturnitate præscribere. quæ cum ita sint, consequens est illud quoq;, *Pontifices imperii Germanici vasallos esse*. Idem iudicandum relinquitur de creatione pōtificum Romanorum, quam Imperatores sui iuris esse contendebant. Nam Federichus II Cæsar, vt ab Innocentio IIII pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate plublico sub aureis sigillis omnibus testatum [c] esse voluit, sibi creandorum pontificum ius nullum esse; eius hæc verba sunt: *Illum abusum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse dignoscuntur in electionibus prælatorum, concedimus vt electiones libere fiant*. Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modo Romanorum, sed omnium pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quamquam illa pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad Principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli Magni Regis Francorum

[a] anno 1289.
[b] anno 1368.
[c] anno 1219. imperii anno 7 regni Siciliæ 22.

armis ac virtute partum, nullo iure vſurparunt. Certe quidem in omnibus antiquis fœderibus, quæ cum Regibus Francorum, cæteriſque Principibus icta ſunt, atque etiam in antiquis hiſtoriarum ſcriptoribus, nuſquam *Imperatores*, ſed *Reges Germanorum* appellantur, præterquam ii, qui a pontificibus Romanis coronam accepiſſent. At cum Germanorum Regum dominatus in Italia longe late pateret, ius illud creandi pontificis Romani vſurpare ſunt conati, ſiue ad potétiam & opes, ſiue ad ambitum & ſordes ſuffragiorum tollendas: nam Henricus III Gregorium VI, ſuffragio cleri creatum, de pontificatu deiecit; & Clementem II pontificem Romanum renuntiauit; deinde clerum iureiurando compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admitterent, ſine Imperatoris Germanici conſenſu, vt ex actis Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II, collegium pontificum legatos ad Cæſarem miſit, vt pontificem maximũ, quem vellet, renuntiaret. Imperator Peponem deſignauit, qui *Damaſus* II eſt appellatus; quo mortuo Clerus ad Imperatorem legatos rurſum miſit ad pontificem creandum. Is Brunoni, qui *Leo* IX dictus eſt, pontificatum mandauit; eique Victorem II ſuffecit; poſt cuius occaſum clerus Friderichum pontificem maximum cooptauit; poſt hunc Alexandrum II. quod cum intellexiſſet Henricus IIII Imperator, Cadolum Parmenſem pontificem eſſe iuſſit; qui tametſi exceptus ab vniuerſa Inſubria, ab Alexando tamen pontifice eiectus eſt. Alexandrum excepit Hildebrandus, qui *Gregorius* VII vſurpatur a pontificibus cooptatus. Is omnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia eccleſiaſtica, ſacerdotiave in quemquã conferrent, ſubiecta graui ſacrorum interdictionis pœna. & quidem Imperatorem Henricum IIII, qui pontifices in Germania renuntiarat, publica exſecratione damnauit: quare commotus Imperator, ſuperatis Alpibus, Gregorium VII. qui annos XI eccleſiæ Romanæ præfuerat, vrbe exegit, creato Clemente III; qui deinceps annos XVII pontificẽ maximum

ximum se ferens, quatuor pōtifices vicissim a clero creatos, de pontificatu deiecit. Post eius obitum Henricus v. Imperator Burdinum pontificem esse iussit: clerus vero Callistum II. natione Gallum, qui Burdinum sibi cedere compulit; & Henricum ad iusiurandum adegit, ne deinceps vlla sacerdotia cuiquam mandaret; ea lege tamen, vt comitiis pontificum adesse posset. Exstat illud in actis Vaticanis de Imperatore Henrico v. *Pro salute animæ meæ dimitto Deo & sanctis Apostolis Petro & Paulo, sanctæq; ecclesiæ Catholicæ, omnem inuestituram per annulum & baculum; & concedo in omnibus ecclesiis quæ in imperio meo sunt, canonicam fieri electionem*. Anno post ducentesimo ac vigesimo nono, Ludouicus Bauarus Imperator Nicolaum v. pontificem Romanum creauit:
C at Ioannes XXII. homo Gallus, qui pontificem Romanum se ferebat, tametsi Auenione constitisset, Ludouicum Imperatoré publicis edictis ad se venire iussit; recusantem interdictione sacrorum damnauit: contra vero Imperator Ioannem pontificem in ius vocauit, cum diceret Pontifices suis edictis ac iussis obsequentes esse oportere. sed cum pontifex acrius obsisteret, Imperatoris sententia Romæ lata, Ioannes honore pōtificio indignus iudicatus est: idq; Nicolao v. præsente; qui postea a Pisanis proditus, & Auenionis carceribus conclusus, dolore contabuit: Imperator vero, quod exsecrabilis videretur, ab omnibus desertus est. Atq; hic octauus [a] Imperator exstitit, cui sacris interdixerunt Pontifices Romani; post cuius occasum nihil deinceps Imperatores Germani aduersus pōtifices audendū sibi putarunt. Nam Carolus IIII. Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expressimus, testatum reliquit, ac Innocentio v. pontifici Romano scripsit, se quidem Imperatorem a principibus designatum, sed a pontifice Romano suam creationem stabiliri & confirmari; coronam etiam imperialem inde accipi oportere. tabularum principium est huiusmodi: *Post pedum oscula beatorum*: quæ verba in omnibus Imperatorum ad Romanum

[a] Friderich. I. Friderich. II. Philippus, Conradus, Otho IIII. Henricus IIII & v. Ludouicus Bauarus.

pontificem literis,iam inde a Ludouico Bauaro, ad hæc vſque tempora repetita videmus. Exſtat etiam Imperatores coronandi formula, in Vaticano ab ipſo Imperatore Carolo IIII. probata; ſed nuſquam obſequia magis ſeruilia: nam Imperatorem pontifice Romano ſacra faciente ſubdiaconi munere fungi; deinde ſacris rite peractis, adeſſe oportere, vt equum aſcendenti pontifici ſeruile miniſterium exhibeat, & equeſtria lora manu teneat: poſtea pontificem equitantem aliquo temporis interuallo, habena manu prehenſa deducere. Plurima ſunt id genus in illis tabulis copioſe expreſſa. Illud tamen omiſſum, quod omitti non debuit; *Imperatorem ſcilicet conſequi pontificem Romanum oportere quocumq; proficiſcatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat:* quod quidem a Carolo V. Cæſare factum eſt, cum in Italiam veniſſet; ac Romam, vbi pontifex erat, proficiſci cogitur, & conſilium mutare coactus eſt; ac pontificem, cui Bononiam adire placuiſſet, vna cum vniuerſo comitatu ſequi; vt inferioris Principis obſequium, ad ſuperioris maieſtatem aperte intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus Imperator efficere non potuit, vt pontifex Romanus ſui abſentis creationem ratam haberet; quinetiam ſæpe minas intentauit pontifex, effecturum ſe, ne res imperii Germanici tractaret, nec Imperatoris legitimas excuſationes admiſit, quoad Francorū & Hiſpanorum Reges ſuis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbiſſime tulerunt Germani Principes, qui ſuas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant; vt quidem ex literis legati [a] Regis Francorum, Viennę ſcriptis, intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum ſubſcriptio eſt huiuſmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRÆ SANCTITATIS DEOSCVLOR. Ita ſemper Carolus V. Cæſar, cum ad pontificem literas daret, quarum exempla videmus, ſubſcribere ſolebat. Id autem ſine ſimulatione fiebat; cum in clariſſima populi luce ac maximo Principū illuſtrium conſeſſu,

[a] anno 1559. Iulio menſe.

sessu, reipsa pontificis Romani pedes humili habitu, & vltra seruilem modum exosculatus sit, Bononiæ, Romæ, ac postremo Massiliæ, vbi Carolus v. Imperator, Reges Francorum ac Nauarræ, Duces Allobrogum, Florentinorum, Ferrariensium, Bulionum, Virtembergensium, maximus magister equitum sacrorum, cum infinita Principum ac nobilium multitudine, qui pedes Pauli III. pontificis max. osculati sunt; exceptis Bulionum ac Virtembergensium Ducibus, qui ecclesiæ Romanæ ritus & sacra deseruerant. Abiectiore tamen habitu Dux ille Venetorum, qui *canis* ab ipsis Venetis appellatus est; quod coram Clemente v. pontifice max. laqueum collo inseruisset; deinde pedib. ac manib. quadrupedis in modum gradiens, veniam a pontifice maximo petiisset: nihil tamen sordidius, quam quæ omnib. omnium fere historicorum, qui res pōtificum tradiderunt, scriptis continentur de Frederico II. Imperatore; qui, vt filii captiui libertatem redimeret, Alexādri IIII. pedibus aduolutus, & humi proiectus veniam petiit, caputque imperatorium pontificis pedib. conculcari passus est. Ex quibus intelligitur Imperatorum maiestatem pontificum Romanorum potentia dicam an impotentia, ita diminutam, vt antiquæ maiestatis vix vmbra quidem restare videatur. Ita quoque *pontifices Romani suæ maiestatis decus Soli comparant, seseq́; Imperatoribus tanto maiores esse iactant, quanto Luna Solis magnitudine*[a] *superatur:* est autem Sole minor sex mille partibus sexcentis & quadraginta quinque, si Ptolemæo fidē habemus. At etiam imperatoria munera pontifices Romani sæpius sibi vindicarūt: nam Imperatore mortuo, ab imperii Germanici fiduciariis, Ioanne inquam ac Luciuo Vicecomitibus Mediolanensium fidem acceperunt, eosque in vacuam possessionem miserūt; & in actis fiduciæ Vicecomites ecclesiæ Romanæ, non imperii Germanici vicarii[b] appellantur; atque Imperatori Ludouico, cui sacris interdictū fuisse antea diximus, parere prohibentur. Quam[c] ob rem interpretes Iuris pontificii, negant

139

a cap. solitæ, de maioritate & obedient.

b cap cum olim de priuil. cleric. cap. & si summus Pontifex. de sentent. excommunic.

c cap. 1. de renuntiat. lib. 6. notatur. in l. Barbarius. de offic. præt.

Imperatorem ſuum munus alteri, quam Pontifici maximo concedere poſſe. Rationem hanc afferunt[a]; *quod Imperatores ab hominibus imperium habent; pontifex Romanus ab immortali Deo:* quamquam omnia omnium imperia vni ſempiternoque Deo accepta[b] ferre decuiſſet. At Carolus v. Cæſar, morbo ac ſenio fractus, Imperatorium munus vna cum tabulis ſuæ renuntiationis ad creatores Imperatorum miſit. Sed vtcumque Romani pontifices ſummam non modo diuinarum, ſed etiam humanarum rerum poteſtatem in omnes principes Chriſtianos ſibi tribuunt; ſeu vi & armis, ſeu principum voluntate & conceſſu, ſeu diuturna poſſeſſione ac præſcriptione; reges tamen noſtri ſeruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt; nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rerumpublicarum, commoueri: nam ſacrorum interdictio cæteros quidẽ populos a principum obſequio & obedientia diſtrahere ſolebat: at Regum noſtrorum tanta fuit ſemper erga populum caritas (:quam ſempiternam fore confido:) tantus etiam amor populi aduerſus principes, vt cũ Bonifacius VIII. pontifex interdictione ſacrorum nihil ſe proficere, nec a regis amplexu populũ diuelli poſſe intellexiſſet; poſteaquam Philippum regem, eũ qui *Pulcer* vſurpatur, exsecratione publica damnaſſet; vniuerſum etiam populum Francorum, & eos omnes qui Philippum regem eſſe arbitrarentur, eadem impietate & execratione cumulauit. At Philippus coacto principum ac optimatũ cœtu, cum ſenatum populumque vniuerſum ad tuendam ſui regis dignitatem mirabiliter conſpirare intelligeret, literas ad Bonifacium ſcripſit, quæ omnium manibus teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conſcriptum Nogareto duce in agrum Romanum miſit: hic pontificem captiuum abduxit; ſed cum hominem furore & amentia correptum perſpiceret, liberum abire paſſus eſt. Ab ea tamen interdictione rex appellauit[c] conciliũ, cui ius ac poteſtas erat

a Bal. in procemio feudorum.

b Paul. ad Rom. cap. 14. & §. 1. quo modo oporteat Epiſcopum, illic dicitur imperium & ſacerdotium fonte deriuari.

c ad ſuperiorem grauantis appellandum. D D. in l. . qui & a quo.

erat in pontificem sacris abutentem; idque Principum ac senatus decreto factum est. Rex enim post Deum immortalem, superiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pontifex ipsius concilii decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexander III Philippo Augusto sacris interdixerat [a]; quod põtificis ambitiosa decreta ferre non posset: literas igitur ad pontificem dedit; quibus non obscure aut ambigue, sed aperte declarat se nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ exstant in Archiuis Francorum [b]. Ac tametsi Benedictus XIII, & Iulius II, vterq; pontifex, eadem interdictione sacrorum vsus est aduersus Carolum VII, & Ludouicum XII, qui *patris patriæ* nomen apeptus est, vt populum ad defectionem facibus subiectis inflammaret, v-

140 terque tamen sua spe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ in Gallia legatus pontificis promulgarat, curiæ Parisiorum decreto publice lacerata & concisa fuerunt; legatus vero, qui principis maiestatem temere violarat, in carcerem iniectus est. Nec ita multo post Io. Nauarrus, qui se Comitem Palatinum ferebat, pontificis auctoritate ac rescripto fretus, cum actuarios, qui publicas tabulas cõficerent, creasset in Gallia, spuriosq; quosdam natalibus restituisset, maiestatis damnatus est; curiæ Tolosatum decreto [c]. Nec tamen defuere, qui reges nostros ad pontificum impetranda rescripta impulerunt; quibus pontifices testatum relinquerent, reges Francorum nulla pontificum obligatione teneri: exstat in Archiuis Francorum Clementis V. pontificis maximi rescriptum, quo non modo Philippum Pulcrum ab interdictione Bonifacii VIII, purum, verum etiam ab omni pontificũ potestate ac imperio liberũ esse pronũtiauit: quinetiã Alexander IIII. pont. Romanus, hoc beneficio regnum Francorum cumulauit, vt nullam ob causam sacrorum interdictione teneatur; quod septem pontificum Romanorũ, scilicet Gregorii VIII, IX, X, XII, Clemẽtis IIII, Vrbani V, Benedicti XII, rescriptis ac decretis, quæ in Archiuis publice habentur, sanctius cõfirmatum

[a] cap. nouit. de offic. deleg. cap. non. est, de sponsal. cap. 1. de postu. Prælat.

[b] In capsa, quæ inscripta est *Anglia*.

[c] anno 1462. Maii 25 Benedic. in cap. Rainutius. in verbo, *Adelaziam*. q. 248.

est; quæ tamen Regum maiestatem potius imminuere, quam augere mihi videntur, cum ne curia quidem Parisiorum ferre possit clausulam vulgarem, AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in Pontificum rescriptis inseri consueuit; & rebus sæpe iudicatis [a] ea rescripta omnino reiecit, nisi is qui rescriptum impetrasset, publice testaretur se clausulæ illius beneficio vti nolle. Ex quibus plane intelligitur, non modo reges, sed ipsum quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac potestate liberum semper fuisse. Nam quod Durandus [b] Gallus scriptor, reges Francorum, quantum quidem ad iusiurandum attinet, pontificum decretis obligari putat, refutationem nullam meretur: sed hæc ab eo scripta sunt, qui tunc *Mendorum pontifex* erat: quib. temporibus sola iurisiurandi specie, pontifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem suscipiebant; quæ veteratoria calliditas, & regum edictis, & curiarum maiorum decretis iampridem sublata est. Quod si rex Francorum, priuato nomine cum pontifice contracto, pontificiæ iurisdictioni sua sponte ac voluntate obligari potest, id quod a Philippo Valesio factum legimus, cum a Clemente VI pontifice Romano, triginta supra trecenta florenorum millia mutua accepisset; quæ obligatio in pontificem æque ac in priuatū [c] cadere potuisset. Hanc autem pecuniam non sine mercede mutuam dedit pontifex; qui, quod gentilis esset Turenorum, efflagitauit a rege vt agri Turenorum in prouincia Limouicensi a vectigalibus omnino immunes essent. Scio ego nonullos scripsisse regem Francorum a pontifice Romano coronam accipere oportere; propterea quod Pipinus coronam regiam a Zaccharia pontifice susceperat ad Dionysiii: absurdum tamen vno & eodem actu in rebus tanti ponderis, quæ causam continuam non habent, ius perpetuum constituere velle; cum ne minima quidem seruitus, quæ continuam causam non habet, aliter acquiri possit, quam interuallo centum annorum [d]. Ac illud infitiari nemo potest, quin illa Rauennæ & Pentapoleos

[a] arrestum 27. Iunii 1536 & vltima Ianuarii 1552.

[b] in tit. de appel. § nunc hactenus. & gl. & Io. Andr. in cap. per venerabilé, qui fi. ii sunt legitimi.

[c] l. si quis in conscribédo de pactis, C.

[d] l. hoc iure §. ductus aquæ, de aqua quotid.

poleos prouincia Italiæ latiſſimæ parens,ab regib.Francorum Romano pontifici fiduciæ nomine data ſit, ac pontifices Romanos eo nomine Francorum fiduciarios eſſe; cum Romani pontifices importunis rogationibus obtinuerint,vt Ludouicus Pius Imperator Francorum hanc largitionem aui Pipini ratam haberet; quam ratihabitionem Carolus Sigonius,vir antiquitatum Italiæ peritiſſimus, ſe legiſſe ſcribit. Ex quo vtrumque efficitur, & earum vrbium ac regionum largitionem pontificibus ab auo Ludouici Pii factam, & iura maieſtatis excepta fuiſſe. Quid enim confirmatione Ludouici opus eſſet, ſi Pipinus iura maieſtatis pontificibus conceſſiſſet? Quæ enim bello quæſita fuerant, iure donare, & rebus a ſe donatis legem dicere poterat. at etiam Imperator Conſtantinopolitanus legatos in Galliam miſit, vt donationem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: ſed re infecta diſceſſerunt[a]. Auguſtinus vero Onuphrius pontificis Romani cubicularius, qui omnia Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauennam, Romandiolam, Vrbinum, Hetruriæ partem eccleſiæ Romanæ donata fuiſſe confitetur; id tamen ab eo omiſſum eſt, quod ipſi ex actis Vaticanis hauſimus & expreſſimus; Ioannem ſcilicet cognomento *Digitorum*, *Conſtantini magni largitionem*, quæ dicitur, aureis literis ſcripſiſſe; in cuius extremo hæc verba ſubiiciuntur; QVAM *fabulam longi temporis mendacia finxit:* nihil mutandum putauit. quæ certe argumenta omnibus Laurentii Vallæ rationibus ſuperiora mihi viſa ſunt, vt Auguſtini Eugubini mēdacia refellantur. Is enim Græco ſermone, *Conſtantini donationem* ſcripſit, vt fucum faceret: ſed fraus facile ex ipſius oratione & antiquitatis cognitione refutatur; facilius etiam ex ipſius Ioannis pontificis Romani literis, is autem vixit anno MCCLXXVI; quibus largitiones illas a Pipino & Carolo Magno factas confitetur: quin etiam exſtat Rauennæ marmorea tabula, in qua hæc verba continentur; PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT, ET EX-

[a] Sigonius & Floardus.

ARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. Cætera vetustas deleuit. Atque hæc de maiestate Regum nostrorum dicta sunt. Hic omitto Regem Æthiopiæ[a], quem reges quinquaginta sibi subditos, & quidem ærarios, habere Iouius scripsit; sed verius *præsides* ac *prouinciarum præfecti* dicantur, cum tributa regi soluere, & obsequium seruili habitu, oratione, gestu exhibere consueuerint[b]. De cæteris principibus nihil affirmare ausim, propter scriptorum inter se diffidentium varietatem: illud tantum, vno capite Alcorani interdictum esse omnibus *principibus Musulmanis*, id est *fidelibus*, Domini appellatione, præterquam Caliphæ seu Pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto pontifices maximi Arabicæ religionis summá antea in omnes Asiæ & Africæ principes potestatem vsurpauerunt; ac regiones latissime patentes quasi præfecturas ac prouincias principibus dederunt: quam ob rem nulli principes Musulmani coronam capiti suo imponunt; tametsi antea Asiæ & Africæ regibus id vsitatum esset. Nam Ioiada pontifex Hebræorum initiato rege Ioa, capiti coronam imposuit. At principes Musulmani putant interdictum illud Calipharum esse, nec antiqua lege Alcorani comprehensum: nam ex pluribus libris corruptis, vnum iudicio arbitrioque suo Calipha Damascenus cæteris concisis dicitur composuisse. Cum vero tres pontifices maximi Calipharum nomen mutua imperandi cupiditate vno tempore arripuissent, principes Persarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanorum, Fessarum, Telesinorum, Bugiorum, Marochorum, populique Zenetarum & Luntimarum, seipsos ab imperio Calipharum exemerunt, vt summa potestate in suos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum, cæterique qui intimos Africæ recessus occuparunt, Caliapharum imperia penitus ignorant; nec iura maiestatis cuiquam accepta ferunt, præter eos qui regis Lusitanorum fiduciarii sunt, & maritimæ Indiæ reges; Calecutius inquam, Malachius, Canorus

a Inepte *Presbyter Ioannes*, *Negus* sua lingua, id est, Rex appellatur, & *Iochan. bellul*, id est, gemma pretiosa.

b Franciscus Aluaresius; qui cum legato Lusitaniæ sex annos in Æthiopia exegit.

norus,& Cambarrus; quos partim fœderibus, partim vi & armis ſubegerunt. Vniuerſam præterea oram Africæ & Indiæ Orientalis,ſuæ ditionis fecerunt,& propugnacula infinitis pene locis ædificarũt; atq; in ipſa Ormo inſula,ſpectante Perſarũ rege, arcem munitiſſimã fundarunt: vectigal etiã acerbiſſime a prætereuntibus exigere conſueuerũt: quod cum in ora maris Arabici ſpecie fœderis, quod rex Luſitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent, C Barnagas illius orę præfectus ab Æthiopię rege,vi & armis Luſitanos expulit ac proſtrauit; omniaq; propugnacula ſolo exæquauit. Perſpicuum tamen eſt regem Luſitanum, Caſtiliæ regis olim fiduciariũ fuiſſe; ac Luſitaniã, cuius magna pars a Mauris vi tenebatur, Henrico Bononienſi(:quem corrupte *Bullionium* vocant:)fratri Godefridi datum ab Alphonſo VI.rege,cuius filiã ſibi deſponderat Henricus. Inde reges omnes Luſitanię ad Henricũ vſq; cardinalem; qui poſtremus imperauit, ſtirpem traxerunt: quorũ maximus Emanuel, & qui bellicarũ rerũ laude clariſſimus exſtitit, Reges Aſiæ & Africæ quos diximus fregit, ab iiſq; tributũ exegit: nam Aſiæ principes & Africę, qui alterius imperio tenẽtur, eidem tributum pendere cõſueuerunt. Veteres Perſæ ac Romani, qui reges imperio ſuo ſubiecerãt, magnã partẽ tributarios fecerunt; fiduciã tamen ac iuſiurandũ illud quod a vaſallis exigitur, neſcierunt. Nam Philippo II. Macedoniæ rege victo, pax data eſt, ea lege, vt tributũ annuum ærario Romanorum penderet; quod Perſeus Philippi F. recuſans, graue bellum ſuſcepit, ſibiq; exitium attulit: ſæpe tamen reges illi quibus tributa imperabantur, alios viciſſim ad obſequium adigebant; qui tamẽ in ſuos vitæ ius ac necis, cæteraq; maieſtatis iura exercebãt. Nam Dauidis imperium Palæſtinæ finibus definiebatur; ac finitimos Reges ſibi tributũ dependere cogebat: eius tamẽ poſteri mox Ægyptiorum, mox etiam Aſſyriorum imperata faciebãt. Eodem iure reges Illyrici, & Carthaginenſiũ reſpublica in Principes ſuę ditionis vtebantur, quo Romani in illos

quos annua tributa in ærarium inferre compulerant. Differt autem tributum a pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello suscepto ferantur aduersus hostes; illud vero pro pace fruenda; fere tamen is qui pensionem accipit, de tributo gloriatur; vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta milliū pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia Carolo VIII. Ludouici regis filio, nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamen tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum *tributarium* vocant; propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hungariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos item, Rhagusios, & reges Africæ maritimæ, pacis quidem conditionibus *fœderatos*, & *tributarios* appellant. At Præcopus Tartarorum princeps, cuius imperium a flumine Volha patebat vsque ad Borysthenem, omnes Principes non modo fiduciarios [a], sed etiam inter ærarios habuit; quibus non modo se, verumetiam prouinciarum præfectos sedentes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorū Principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis Principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno MDXXIIII. Moschouitarum Duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidē Basilius I. qui se *Magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem* appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic vero qui nūc imperat, *maximi Imperatoris* appellatione vtitur: & certe potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæquauit: non quod iura maiestatis locorum spatiis, aut regionum amplitudine definiātur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat; cum tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege; qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet; legatis Antigoni respondit, *Superiorem se neminem accepturum* [b], *quamdiu gladium*

[a] Sigismundus Liber in histor. Moschouitar.

[b] Plutarch. in Eumene.

gladium exertum manu teneret. Inter Principes tamen quædam dignitatis prærogatiua antiquioribus Principibus ac Rebuſpublicis deberi videtur, tãetſi opib. ac potentia inferiores ſint; vt quidem videmus inter Heluetiorum ciuitates Tigurinos dignitate cæteris priores eſſe, quoties conuentus habentur? horum enim legatus quaſi Princeps legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit; ſententiaſque in comitio rogat: ciuitates etiam ad cõuentus vocare conſueuit; tametſi Bernates opibus & imperii finibus potentiores habeantur. a Tigurinis ſecundi ſunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo ſæpiuntur; vti nec Suitenſes, nec Vnderualdenſes qui ordine proximi ſunt Vranis: ſequuntur Tugii, Glarenſes, Baſilienſes, Friburgi, Solodurenſes. Quod ſi quis putet eo quemque ordine eſſe, quo ſocietatem ac fœdus coierunt, fallitur: nam primi omnium Suitenſes, Vrani, Tugi, Vnderualdenſes, fœdus inter ſe percuſſerunt. At quoties patrocinium alterius principis aut clientela quæritur, aut offenſionibus acceptis tributum a victoribus imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amiſiſſe videntur: quia nõ eſt æquum, vt qui iura maieſtatis ac dignitatem ſine deminutione ſeruauit illæſo ſtatu, ei, qui antea ſuperior, poſt accepta clade in alterius clientelam conceſſit, aut tributum ſoluere cogitur, dignitate cedat. Id autem accidit, cum reges ac principes Romanorum clientelam appeterent; cæteri qui cum Romanis æquo fœdere in ſocietatem venerant, vt Hedui Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur; dignitate tamen inferiores erant. Certe quidem Auguſtus pater in tribuendis honoribus iis, qui in Romanorum ſocietatem aut clientelam venerant, valde ſe religioſum ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethnarchis, hos regibus inferiores; & vt quæque Reſpublica antiquitate ſuperior exſtitit, ita dignitate voluit[a] eſſe priorem. At tametſi Romani, ſtante Republica populari, de honoribus ac dignitate

Dignitatis prærogatiua.

Dignitatũ gradus inter ſocios ac fœderatos.

a Ioſephus. Tranquillus.

minus soliciti viderētur; quia regum ac principum cu-
ra maior est; nihilominus tamen curiosum se præbuit
Q. Marcius Philippus Romanorū legatus; cui cum Per-
seo rege honoris contentio fuit, vter flumen vtriusque
imperii finitimum transmitteret. Perseus, quod rex es-
set, ad legatum populi Romani adire recusabat. Marci-
us hac verborum vrbanitate Perseum pellexit; *Maior*,
inquit, *ad minorem, Perseus ad Philippum*: erat enim Mar-
cius statura longissimus, Perseus breuissimus; cuius pa-
ter Philippus quoque dictus erat. Perseus arridens, flu-
men traiecit. Marcius Philippus sociorum ac fœdera-
torum legatis qui secum erant, id a se factum esse dixit;
vt intelligeretur Romanos dignitate superiores fuisse.
Sed grauior fuit causa quam Marcius aut certe Liuius
omisit: quod Philippus Persei pater, pacis conditiones
a Romanis accepisset, ac tributum illis pependisset: Per-
seus hæres Philippi, si patris factum improbaret, regno
debuit abstinere: quamquam imperio minime dignus
erat, qui viuo ac spirante patre hæreditatem paternam
creuisset; & concubina genitus, fratrem iusto connubio
quæsitum, occidisset. Postea vero quam a Paulo Æmilio
factus ac prostratus regni spem amisisset, literas ad Pau-
lum Æmilium Romani exercitus imperatorem dedit,
quibus se *regem* appellabat; imperator literas reiecit, nec
reserari voluit, nisi prius regia dignitate abstineret[a]; quę
in eum tantum conuenit, qui summam potestatem ha-
bet, nullius principis imperio inferiorem. Itaq; Franci-
scus maior rex Francorū Cardinalē Bibienā legatum ad-
monuit, non ferendum esse Carolum v Imperatorē, qui
fiduciarius ac vasallus esset Pontificis maximi, se regem
Neapolis ac Siciliæ appellare. Legatus Cardinalem Iuli-
anum Mediceæ gentis, qui postea pontificatum adeptus
est, admonuit ne id pateretur, contra fiduciæ tabulas,
quibus id prohiberi scripsit; quāquam omnibus fiducia-
rum actis quæ ex Vaticano expressimus, non modo id
non prohibetur, sed etiā regis Neapoleos ac Siciliæ ap-
pellatio ac dignitas inseritur. Ita legati sæpius errore ac
ignoran-

a Liuius lib. 45.

ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomẽ Bohemiæ regi adimere oportuisset; cum eo ipso se imperii vasallum ac fiduciarium profiteatur: non enim ideo, quia finib. angustis Bohemia continetur, regni appellatione indigna est, vt quidã [a] scripserũt: neq; enim regiam maiestatẽ locorum spatiis metiri debemus: nã Bohemię præfecturam Fridericus I. Imperator, regia appellatione subornauit, ea lege tamen, vt nihil de maiestate ac iure imperii Germanici detraheretur: rex autẽ esse nemo potest, *qui nihil habet quod non alterius nexu ac mancipio teneatur.* Quamobrem Pius IIII. pontifex Roman. Cosmum Florentinorũ Principem regem efficere cum maxime vellet, non tamen potuit; ac Maximilianus II. Imperator, a legato Francorum admonitus, non incongrue his verbis intercessit; *Non habet Italia regem nisi Cæsarem.* Id tamen ad imperii Germanici maiestatem, a qua pendet Florentinorum status, non ad Imperatorem pertinet; etiam si Principes omnes Christiani, post pontificem max. ei loco cedant; vel quia imperii Germanici caput est, vel quia diuturna possessione id consecutus videtur. Ita regi Francorum, post Imperatorem, cæteri principes cedere consueuerunt; non tantum propter diuturnam possessionem, sed quia toto terrarum orbe nullius imperii tanta vetustas, aut tanta regũ series eiusdem stirpis inueniri potest, quanta in regib. Francorum, siue Christianos, siue Tartaros, siue Turcas, siue Æthiopas, siue Indos, siue Barbaros spectes. Recte igitur Baldus [b], quamquam Germanorum imperio subditus, regem Francorum laudis & gloriæ corona reges omnes superare, eique merito cedere scripsit. Exstat epistola D. Gregorii pont. Rom. ad Childebertum regem, cuius hoc principium est; *Quanto cæteros homines regia maiestas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* At ne Germani quidem Imperatores negant, quin imperium Germanicum antea fuerit imperii Francorum prouincia, virtute Caroli Magni, natione Galli, & Gallorum opibus & armis parta, deinde

E45

C

[a] Hostiensis in cap. constitutus. de testibus. Baptista Castellanus in can. scitote. 6. q. 3.

[b] In consil. petita venia. Oldrad. consil. 69.

ab hoc imperio familię erciſcundę iudicio auulſa,vt Ludouico Pii filio tribueretur; cum Carolus Caluus Francorum Imperator, imperii ſedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, pontificum Romanorum conceſſu,nomen imperatorium adepti; dignitatis etiam prærogatiuam, legatorum noſtrorum inſcitia arripuerunt: vt non ita pridem rex Hiſpanus tentauit regum noſtrorum legatos anteuertere; ſed Venetorum Senatuſconſulto deturbatus eſt,anno MDLVIII. rogatione Nuallii legati Francorum; deinde pontificis max. pro collegio Cardinalium, & maximo pontificum omnium conſenſu; vbi pontificis max. exaudita vox eſt; *Reges Francorum eccleſiæ Romanæ patrocinium ſemper ſuſcepiſſe, & optimas fertiliſſimasque Hiſpani regis prouincias ab imperio Francorum auulſas eſſe:* quo nihil verius in eo genere dici potuit. eſt enim a regibus noſtris pontificũ Romanorum auctoritas a contemtu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Itaque quod antea peccatum erat in concilio Tridentino,quodammodo emendauit: etenim Mendoſa legatus Hiſpanorum cogi debuit aut de cõcilio decedere,aut legatorum antiquum ordinem ſeruare, ac Francorum ſubſequi legatos; qui quum intercederent quo minus Hiſpanorum legatus ordinem anteuerteret; alioqui ſe concilium deſerturos,ac pontifices Gallorum decedere coacturos: legatus Hiſpanorum veteratoria fraude & callido commento, declarauit ſe nolle quidem anteire; ſe tamen cogi non poſſe vt Francorum legatos ſequeretur. Ita ſeorſum ab ordine omnium legatorum locum nactus eſt. Nec multo poſt legatus Hiſpanorum ab Imperatore contendit vt cum legato Francorum eodem ordine & gradu conſiſteret, aut alternis diebus anteiret ac ſequeretur: vtramq; conditionem recuſauit Buſchetus legatus Francorũ. Quod cum Henricus II. rex Francorum intellexiſſet, reſcripſit tanti ponderis eſſe dignitatis prærogatiuam,vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit, niſi quod in mandatis haberet. Ferdinandus Imperator,ne vel Francis,vel

cis vel Hiſpanis fauere videretur, vtrorumque legatos a concionibus & conſeſſu publico arcendos putauit. Senatus Polonorum eadem negotii difficultate impeditus, nec alios eſſe aliis anteferendos, nec vicibus alternis honores communicandos : ſed de legatis in vniuerſum cenſuit, vti quiſque prior Poloniæ fines ingreſſus eſſet, ita dicendi ordine priorem futurum. Ita Monlucius Valentinorum pontifex, legatus a rege Francorum, qui legatum Hiſpanorum celeritate ſuperarat, prior in ſenatum admiſſus eſt: quo Senatuſconſulto legatus Hiſpanorum, ne poſteriore loco diceret, omnino tacendum ſibi putauit. Inauditum erat Hiſpanos cum Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli, qui odiis capitalibus diutiſſime cum Francis certauerunt, ſemper tamen Francorum legatos prætulerunt Hiſpanis, quibuſcum perpetua amicitiæ fœdera, nulla diſſidia interceſſerunt; nam mortua Maria Anglorum regina, cum in conſeſſu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgii, de honoribus cuiq; tribuendis ageretur, pro collegio decretum eſt; *Placere ſtemmata regis Francorum cæteris omnibus poſt principem ordine priora eſſe; & eo loco conſtitui, vbi antea regis Hiſpani ſtemmata fuiſſent, cum Philippus Hiſpanus Anglorum rex eſſet.* Die ſequenti, qui dies equeſtri ordini feſtus eſt; Sedem regi Francorum ad dexteram proxime Principum reſeruari placuit; ſiniſtra Hiſpano regi poſt Imperatoris ſedem vacuam conceſſa fuere. At etiam Carolo IX. rege Francorum, vexillum Francorum eiuſdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis ſuum componi iuſſerat: & in equitum catalogo regis Francorum poſt ordinis principē primo loco ſcribi conſueuit. Apud nos vero, vt honorũ contentio inter principes (: qua grauior nulla exſiſtere poteſt:) omnino præcideretur, in legibus equeſtris ordinis Francorum, quas tulit Ludouicus XI. Regi vno capite cauetur, eo quēq; ordine ac loco futurũ, quo in collegiũ equitũ cooptatus fuiſſet, Imperatoris ac regis diſcrimine ſublato. Nam vnicuiq; principi,

C

qui modo non ſit alterius cliens aut vaſallus, aut ærarius, integrum eſt honores iudicio arbitrioque ſuo tribuere, ſibi principem locum reſeruare. Turcarum quidem fœderati ſunt Veneti, Rhaguſii, Genuenſes, Moſchouitæ, Poloni; Francorum tamen reges cæteris omnib. anteferendos ſibi putarunt; quos etiam *Principum omnium Chriſtianorum maximos*; ſe vero *omnium Imperatorum ter maximum*, & quidem *Muſulmanorum omnium principem appellat*; qua etiam honoris prærogatiua ab ipſis Chriſtianis principibus affici conſueuit: quę appellatio ab Imperatorib. Conſtantinopoleos vna cum imperio translata videtur: nam illorum ſtemmata quadruplici B conſtant; quibus hęc verba ſignificantur, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΥΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΙ. Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Aſſyriorũ: ſic enim Ezechiel Nabuchodonoſora *regem regum*, id eſt, מלך מלכים appellat; propterea quod omnibus Aſiæ regibus imperaret: deinde reges Perſarum [a] deuictis Aſſyriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etiam vſi ſunt, vt eſt apud Dionem. Sed nec ei cuius omnia prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appellationem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiuſmodi principibus, maieſtatis verbum vſurpare licet. Cum igitur princeps ærarius aut aliorum fiduciarius, aut cliens ſummum illud imperium, ac iura maieſtatis omni obligatione vacua non habeat, conſequens eſt vt quæ ſint iura maieſtatis aperiamus.

Rex Regum, Regibus imperans.

[a] Eſdras.

X. *Quæ propria ſint iura maieſtatis.*

CVM nihil in terris maius aut excelſius maieſtate regum poſt Deum immortalem cogitari poſſit; eius enim ipſi quodammodo legati ad reliquorum hominũ ſalutem creantur; æquum eſt, eorum imperium ac poteſtatem, & qui qualesque ſint, diligenter intueri; vt eos omni fidelitate, cura, obedientia proſequamur; neque de iis aliter, quam de immortalis ac præpotentis Dei legatis dicamus ac ſentiamus: nam qui ſummũ principem, cui

1. Samuel 8. 7. Exodi 22. 28. Paul. ad Rom. c. 14. Petri 2. 17. Hierem. 38. Ezechiel. 17.

cui debetur obſequium, dedecore afficit, Dei maieſtati, cuius eſt imago viuẽs ac ſpirans, contumeliam infert: cũ enim Deus ad Samuelem [a], a quo populus Iſraelitarum nouum principem temere popoſcerat, orationem conuerteret; *Non te*, inquit, *ſed me ipſum ſpreuerunt*. Vt igitur ab omnibus qui qualiſque ſit ſummus idemque maximus princeps intelligatur, certis quibuſdam minimeque vulgaribus notis definiendus eſt: nam quæ ſummi principis propria ſunt, ſi eadem ſubditorum communia faciamus, nemo ſummi principis appellatione dignus ſit. Qui tamen de Republica ſcripſerunt, locum hunc, quo nullus eſt in diſputatione de Republica vberior ac vtilior, non vti decuerat, aperuiſſe ac illuſtraſſe videntur, ſiue adulatione, ſiue metu, ſiue odio, ſiue obligatione id factum ſit. Cum enim Samuel regem, quem Deus antea deſignarat, ſacris initiatum corã populo quaſi ſorte oblatum renuntiaſſet, *De iure maieſtatis* librũ ſcripſiſſe dicitur, quẽ Hebræorum ſacerdotes ac magiſtri a regibus ipſis cõcerptum ac dilaceratum prodiderunt vt liberius in ſuos tyrannidem exercerent. In quo quidẽ Philippus Melanchthon, meo iudicio, fallit; qui quæ a Samuele ad populũ de tyrãnorum crudelitate ac libidine dicta ſunt, ad iura maieſtatis pertinere putauit; cum oratione ſua populum a rebus nouandis, & conuerſione Reipublicæ ad ſaniora conſilia reuocare vellet. Eius hæc verba ſunt: *Quæ ſit principum conſuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere; vt his & illis ad libidinem ac ſeruitutem abutantur*: neque enim verbo משפטים, quo vſus eſt, ius legitimum ſed conſuetudo ſignificatur: alioqui Samuel ſecum ipſe tota oratione diſcreparet: cum enim rerum a ſe geſtarum rationem coram populo redderet; *Quis*, inquit, *veſtrum me vllius ſceleris accuſare, aut peculatus, aut ſordiũ & corruptelæ poſtulare poſſit? cuius veſtrũ munera, ſiue aurũ, ſiue argentum, ſiue quid aliud vnquam accepi?* hic populus vniuerſus ingẽti plauſu & acclamatione, ac omni genere laudum Samuelem ita cumulauit, vt ab nullo genere vel

[a] Samuel lib. 1. c. 8.

ordine, ne leuissimum quidem munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse aperte confiterentur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset? Græcorum vero qui iura maiestatis attigerit, video fuisse neminem, preter Aristotelem, Polybium, ac Dionysium Halicarnasseum; qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quam quid sentiendum esset aperuisse videantur. Sic enim Aristoteles[a]; *Tres* inquit, *sunt omnino Reipublicæ partes; vna in consilio capiendo; altera in magistratibus & munere cuiusque definiendo; tertia in iurisdictione posita.* hic, opinor, aut nusquam alibi iura maiestatis tractare videtur: quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo modo possit. Polybius[b] vero iura maiestatis non tam definire, quam adumbrare videtur, his verbis: *Est*, inquit, *mixta Respublica Romanorum, ac triplici statu confusa; cum populus leges iubere, ac magistratus creare; senatus de prouinciis & ærario, deque maximis Reipublicæ negotiis decernere; legatos etiam admittere ac dimittere; consules regia quadam potestate, senatum populumq; conuocare, ac bellum arbitrio suo gerere possint.* Quibus verbis intelligitur, Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cum eos, quibus illa tribuit, *summam Reipublicæ potestatem habere* definiat. At Dionysius[c] Halicarnasseus scribit, *Reipub. potestatem Senatui a Seruio ereptam fuisse, cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis extremæ potestatem dedisset.* Idem alibi[d]; cum de tertia plebis secessione agit; *M. Valerium Consulem populo suasisse* scribit, *vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratib. imperiũ dare & adimere, de prouocatione ab omnib. magistratib. cognoscere; cætera Senatui relinqui oportere.* Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse; quæ Iurisconsulti iuniores

a lib. 4. de Repub.

b libro 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

c lib. 4.

d lib. 7.

iuniores diffuſa diſputatione, cum magiſtratuum muneribus confuderunt; eaque cum Ducibus, Comitibus, pontificibus, curatoribus prouinciarum communia fecerunt; Ducibus[a] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac pleriſque Comitibus Ducum[b] ſubditis, ſummam planeque regiam tribuunt poteſtatem; & eo quidem errore magna pars implicatur. Et vero, quis non arbitretur eos ſummam habere poteſtatem, qui leges ſubditis dare; qui bellum indicere ac finire; qui magiſtratibus omnibus imperium tribuere ac eripere; qui tributa imperare; qui vacationes munerũ ac immunitates arbitrio ſuo largiri; qui vitæ ius ac necis habere; qui denique de Republica ſtatuere poſſint? at hi, quos diximus, earum rerum ſummam poteſtatem habere videntur. Antea dictum eſt Duces illos imperii Germanici ſubditos ac fiduciarios eſſe, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipſis etiam Imperatoribus in bonorum ſuorum poſſeſſionem mitti, vel vt noſtri loquuntur, *inueſtituras accipere*; fidem Imperatori dare; deniq; Imperii Germanorum ciues ac ſubditos origine ipſa definiri, qui imperii Germanici finibus nati & editi ſint: quis igitur ſummam poteſtatem eis tribuat, qui aliena iuriſdictione, alienis imperiis, alienis legibus teneantur? Diximus Galeacium I Vicecomitem Mediolanenſem, apud Imperatoré maieſtatis accuſatum, ab eoq; damnatum, ac diuturno carceris ſquallore necatum; quod tributa ſubditis ſine Imperatoris conceſſu imperaſſet. At ſi quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maieſtatis vſurparit, num idcirco ſui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præſcribet? nam illi ſeipſos *imperii principes, ac imperatoris vicarios* appellant; nec *Maieſtatis* aut *Regiæ dignitatis*, ſed tantum *celſitudinis*, aut *ſerenitatis* appellatione vtuntur: nec ſi velint, poſſint, niſi prius imperii Germanici deſertores ſeipſos profiteantur; vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanenſium contigit; qui graues ſuæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus Inſubriæ ciuitates omnes imperii

[a] Caſtrenſis conſi. 196 lib. 2. Decius cõſ. 192. Curtius iunior conſil. 1. nu. 29. & 30 & conſi. 1. nu. 8. Paris conſ. 1. nu. 5. lib. 1. Boſſius tit de crimine maieſt. nu. 52. & in tit. de reg. num. 5 de Ducib. Mediolani, Mantuæ, Ferra. Sabaud. Soc conſil. 4. lib. 3. Iaſo cõſ. 227. lib. 1. Cacherranus deciſ. Pedemõt. nu. 1.

[b] Brunus de comitatu Aſtenſi, poſt Bar. Bal. Angel. Aret. Caſtrenſem, Imolam, Iſernium, Cumanum, Alexandrum, Barbatiam.

Germanici finibus contineri: deniq; demonstrauimus quot & quantæ absurditates inde consequantur, si demus clientes ac vasallos, (: eos intelligo qui nihil possident quod non alterius fiducia teneatur:) iura maiestatis habere: nam ista ratione principes ac subditi, domini ac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur. Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, falsa videri necesse est; eosq; qui alterius fiducia tenentur, & quibus imperatur, seu vi, seu sponte, etiam si cætera quæ diximus iura maiestatis habeant, summo tamen imperio vacare; multo magis etiam legatos, vicarios, præsides, rectores prouinciarũ, dictatores; tametsi magnam habeãt in Republica potestatẽ, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis cõmunia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomen amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cum Carolus v Rex Francorum, vrbem & agrum Monspeliensem cum rege Nauarro cõmutaret, vt Mantaac Melauno frueretur, capita maiestatis in tabulis cõmutationum enumerari iussit; deinde subiecit ea iura solius Regis Francorum esse, & ab eo insolidum possideri. Illud etiam Iurisconsultorum [a] communi quodam decreto constat, *ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari a summo principe posse: at ne vlla quidem temporum diuturnitate*[b] *præscribi*; quæ propterea Baldus *sacra*[c] *sacrorũ*, Cynus *indiuidua* [d] appellat. Ac si quidem summus princeps ea cum subdito cõmunicauerit, pro seruo imperii socium habiturus est: ipse vero ius maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia *summus is dicitur, qui nec superiorem, nec eiusdem imperii socium habet.* Et quemadmodũ Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis ac magnitudinis; duo vero infinita vt sint, fieri nullo modo potest; id enim naturæ perspicuis demonstrationibus patet:

a Alex. in l. filiæ quam pater. de liberis & post. Card. Florent. & Iaso in procem. feud. Martin. Laude. in c. 1. qui feudum dare. Imola in rubr. de verb. oblig.

b Bald. conf. 274. lib. 3. & conf. 303. eod. Claud. Aquẽs. in summa tit. qui feudũ dare limit. 1. & 12. Molinę tit. de feudis §. 46. q. 1. & 2. Magister pręses. tit. de Regul. decis. 1.

c In procemio feudor.

d Cynus in l. si viua matre. de bonis mater. C. Bald in auth. hoc amplius de fideicom. C. Ange. Bald in l. omnes. de præscript. 30. annor. C. Platea. in l. si quis decurio. Felin. in Rubr. extr. de præscript. Ioan. Andr. in c. vlt. de præbendis. lib. 6. Alex. consil. 141. lib. 1. not. 2.

[a] patet: ita nec Princeps ſummus eſſe poſſit, qui ſubditum imperii ſocium eſſe patiatur. Ex quo ſequitur *iuriſdictionem*, quam Ariſtoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maieſtatis propriam non eſſe: quia omnibus fere magiſtratibus æque ac Principi congruit: nec magiſtratuum creationem quæ in ſubditos etiam conuenit, qui non modo magiſtratuum miniſtros domi ac militiæ, verumetiam ipſos magiſtratus creandi, ſæpe ius habent. Nam Tribuni militares, quibus imperium ac iuriſdictio militaris tributa eſt, a conſulibus creari conſueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat; hic magiſtrum equitum. Denique vaſallis, quibus in fiduciæ formula attributa iuriſdictio eſt, magiſtratus ac iudices creare licet, eiſque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis quas a magiſtratibus decerni videmus: tametſi poteſtatem omnem Principi ferunt acceptam. Conſilium item de Republica capere non magis ad maieſtatem pertinet, quam pręmiorum ac pœnarum poteſtas: cum id proprium ſit Senatus, cuius officium a Principis officio diuiſas habet rationes; potiſſimum tamen in populari ſtatu, cuius ſumma poteſtas penes eſt multitudinem, quæ ſemper eſt cōſilio ac prudentiæ inimica. Ex quo perſpicitur nihil eorum quibus Ariſtoteles Rempublicam contineri dixit, maieſtatis proprium eſſe. Nec ſatis eſt id quod Dionyſius Halicarnaſſeus de M. Valerio Conſule ſcripſit, *legum ac magiſtratuum poteſtatem penes populum fuiſſe*, ad indicanda iura maieſtatis, vt antea dictum eſt: at ne legis quidem ſanciendæ poteſtas, maieſtas propria ſit, niſi principis legem intelligamus; quia magiſtratuum ſuæ quoque leges ſunt, quas in ſuæ ditionis homines ferre poſſunt, dum nihil contra Principum leges ſanciatur. quod vt planius intelligi poſſit, leges propria ſui acceptione definiemus, *recta ſummæ poteſtatis iuſſa, ſiue vnius, ſiue omnium, ſiue paucorum ſit poteſtas.* Sunt qui legem [b] a priuilegio diuidant; quod *Priuilegium* vnius ſit aut paucorum; lex autem omnes ciues, aut certe

[a] Ariſtot. lib. 2. De naturali audit.

[b] Feſtus in verbo, Rogatio.

maximam ciuium partem complectatur; aut quia hæc de rebus vniuersis, illud de singulis feratur; si consilio publico tantum decernatur, id *Senatusconsultū*; si a plebe sola, *plebiscitum*; quod neque patritios teneat, neque nobiles. sed cum ea res ciuilium dissidiorum materiam prębeat, summopere cauendum est, ne plebiscita in Republica locum habeant, nisi populus vniuersus iisdem teneantur; id quod Romæ fieri necesse fuit, post graues plebis ac patrum discordias; quæ vt sedarentur, M. Horatius Consul primus centuriatis vniuersi populi comitiis rogationem tulit, vt plebi seorsum a patribus & nobilitate legem iubere liceret; eaque patritios ac nobiles teneret: sed quia patres iussa plebis ferre nō poterant, eadem lex iterum atque iterum a Q. Hortensio, & Publilio Philone dictatoribus lata est: quibus temporibus plebiscita dici desierunt; sed quod plebs sciuerat, *lex* appellari cœpit: siue ad singulos, siue ad vniuersos pertineret. Quæ vero magistratus per sese iusserant aut vetuerant, *edicta* dicebantur, non leges. Est enim *Edictum*, vt M. Varro definit, *magistratus iussum:* edicit etiam magistratus cum interdicit. Edictis autem non tenentur vniuersi; at ne singuli quidem, nisi sint in eius ditione qui edixerit aliquid, quod legibus aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non sit. neque tamen edictorum perpetua vis est. sed quoad magistratui æquum videbitur, & quamdiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua fere potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse constat. Itaque successores in eodem magistratu, edicta prius lata, aut probare oportuit, aut improbare: si quid contra leges, aut diutius longiusve quam iubentis imperium pateret, ediceretur, ratum non erat: quod cum C. Verres fecisset, his verbis accusatus est a Cicerone; *Qui plurimum*[a], inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quam lege.* Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis[b] se fecerat, sua iussa, more

[a] In prætura vrbana.

[b] Tacit. principio lib. 1.

more magiſtratuum *edicta* vocabat; quæ vero ſe rogante populus iuſſerat, *leges Iulias*: qui mos ab Auguſto ad omnes Imperatores poſtea dimanauit: qui quod re ipſa ſummam poteſtatem ac imperium contra leges vſurparent, eorũ edicta pro legibus[a], ac tandem *conſtitutiones Principũ* dici cœperunt; ſiue vnius eſſent, ſiue plurium, ſiue omnium; ſiue in perpetuum, ſiue ad breue tempus quid ediceretur. Verbis igitur abutũtur, qui edicta, quæ propria ſunt magiſtratuum, *leges* appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis poteſtatem eorũ tantum eſſe, qui ſummum imperium habent; id eſt, qui ſuis imperiis non modo ſingulos, ſed etiã vniuerſos obligare poſſunt. Hic aliquis occurrat, Senatum[b] ius facere poſſe; & quæcumq; in Republica maxima fuerũt, de iis ſenatum Romanorum decernere cõſueuiſſe. Quæ ſit aut eſſe debeat in omni Republica ſenatus auctoritas, id quidem ſuo loco: nunc illud tantum, ſenatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vſque ad Tiberii Cæſaris dominatum, leges iubere non licuiſſe, ſed decreta tantum annua; quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo pleriq; fallunt, ac imprimis Conanus, qui Senatui[c] Romano perpetuam legis cõdendæ poteſtatem tribuit: nam Dionyſius[d] Halicarnaſſeus, qui M. Varronis commentarios diligenter euoluerat, ſcribit Senatusconſulto nullã vim legis habuiſſe, niſi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantum erant, niſi rogatione ad populum, vel ad plebem, vim legis adipiſcerentur. Athenis quoq; annua fuiſſe Senatusconſulta planum eſt ex oratione Demoſthenis aduerſus Ariſtocratẽ: de rebus autem grauioribus ad populũ ferebatur; quod Anacharſi philoſopho valde ridiculũ viſum eſt, vt ſapientes Athenis conſilium caperent, ac rogationes ferrẽt; furioſa vero plebs ſtatueret ac decerneret. Senatus igitur conſilium capiebat ac decernebat; populus vero decreta cõſultave ſanciebat: ſic enim ſæpe Liuius, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. Sæpius tamen magiſtratus ac Tribuni plebis decreta Senatus quodammodo

[a] l. 1. De legibus.
[b] l. non ambigitur de legibus. ff.
[c] lib. 2. cap. de ſenatu.
[d] lib. 4. & 7.

legis vim habere patiebantur,nisi plebi detrimento forent,aut de populi maiestate detrahere viderētur. Nam Latini,qui verborūm ac rerum puritatem consectabantur, *imperium in magistratibus*; *auctoritatem in senatu*; *potestatem in plebe*, *maiestatem in populo inesse* dicebant[a]: quoniam *maiestatis* verbū proprium est eorum, qui Reipublicæ gubernacula moderātur: ac tametsi lex Iulia,rogatione Augusti ad populum lata,maiestatis teneri vellet eos,qui magistratum[b] violauissent, ac historiarum scriptores interdum[c],ipsique Iurisconsulti[d] *maiestatis* verbum consuli ac prætori tribuant, id tamē minus proprie; neq; vero nostris legibus maiestatis crimine tenetur,qui Principes,Duces, Comites,Magistratus læserit; sed is tantum,qui summum Principem violauerit. Ita quoque Sigismundi Augusti Regis Poloniæ legibus,quæ de maiestate latæ sunt[e], soliu. Principis persona excipitur,quæ propria maiestatis[f] est appellatio. quo fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Allobrogum, Lotharingorum, Ferrariensium, Florentinorum, Mantuanorū Duces,a *maiestatis* appellatione abstineant, *celsitudinis* verbo contenti,aut *serenitatis*, quam sibi Dux Venetorum tribuit; qui re vera Princeps est,id est, primus; quia nihil aliud præter cæteros patritios habere videtur,quā principem in Republica locum ac dignitatem in omnibus collegiis,quibus præesse,ac suffragium extremum ferre suo iure potest. Et quemadmodum Romæ imperia magistratuum singulos ciues tenebant,nisi senatusconsultis derogarent; senatus vero decreta quæ plebiscitis nō repugnarent, magistratus ipsos quodammodo obligabant: sic lege ipsa,id est,totius populi iussu, & magistratus, & senatus, & plebs ipsa tenebatur. non aliter apud Venetos magistratuū edicta singulos ciues,& suę quemque iurisdictionis obligant: decemuirorum autem collegium magistratibus singulis potentius est; senatus decemuiris: consilium,id est,omnium patritiorum coacta multitudo,iura maiestatis habet, ac senatum cæterosq; magistratus imperio continet. Quod si decemuiri æquatis

[a] Cicero pro Rabirio perduell.

[b] l.3.ad l.Iul. maiestat.

[c] Liuius lib. 7. & 8.

[d] l Prætor ait. de noui operis.

[e] anno 1538.

[f] l. vlt. ad l. Iul. maiestat.

quatis sententiis diffideant, coguntur sapientum collegia: quibus etiã inter se discrepantibus, res ad senatum, ac postremo ad consilium patritiorum defertur, si rei põdus & grauitas, aut Reipublicæ maiestas agi videatur. Itaq; si quid decernitur pro collegio decemuirorũ, hæc verba decreto subiiciuntur; IN CONSIGLIO DI DIECI. cui si coniuncta fuerint collegia sapientum, addi solet, CON LA GIVNTA. Si vero in senatu decernatur, his verbis significatur, IN PREGADI. si in comitio patritiorum, hæc verba subiici consueuerunt, IN CONSIGLIO MAGIORE: nam in his tribus collegiis omnia fere quæ ad leges & mores, quæque ad Rempublicam pertinent, transiguntur: præter illa negotia quæ *septemuiri* (:id autem secretius est Reipublicæ consilium:) decernere per se ipsi consueuerunt. Quamobrem & quæ senatus, & quæ decemuiri decernunt, pro legibus quidẽ eatenus habentur, quatenus æquitas ipsa postulare videtur: interdum tamen perpetuam vim adipiscũtur, vt edicta Prætorum; quæ si æqua ac iusta viderentur, successores ea probare consueuerant; quibus tamen obligari nõ poterant. At Iulianus Iurisconsultus, anteriorum Prætorum, optima quæq; edicta in vnum veluti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque suo digesta, Imperatori Adriano obtulit: a quo præfecturam vrbis Romæ pro tanti laboris præmio cõsecutus est; ac nepoti Didio Iuliano ad imperium Romanum viam muniuit. Adrianus etiam senatui persuasit, vt non modo edicta, quæ Iulianus selegerat, sed etiam eius scripta pro legibus[a] essent, quæ tamen edictorum nomen retinuerunt; quod plerosq; fefellit, qui leges illas pro edictis Prętoriis habuerũt. Ita quoq; Iustinianus, Adriani exemplo multa quæ Iurisconsulti ad edicta prætorum post Iulianum scripserant, nutu arbitrioque suo circumcisa, pro legibus haberi, sanctione adhibita[b], iussit: quæ etiã edictorum nomen sibi vindicarunt; sed perinde leges sunt, vt ea quæ quisque in sua Republica princeps, de Iurisconsultorũ aut Curiarum decretis pro legibus haberi iussit;

[a] L. 2. de veteri iure enucl. C.

[b] In procemio Pandectar.

vt sæpe Reges nostri ius constitutum, quod iudiciorum vsu diuturno comprobatum est, pro legibus valere iusserunt, id est sanxerunt: quod his verbis significatur, SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maiestatis propria sunt: est enim *Sancire nihil aliud quam iubere:* vt Postumius Consul in concione populi; *Nego*, inquit, *iniussu populi quicquam sanciri posse, quod populum teneat*. Magistratus autem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis auspicabatur: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQ. SIT VOBIS AC REIPVBL. VELITIS IVBEATIS. & in extremo, SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ipsi Sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in decernendo, nec magistratus in edicendo vti consueuerunt. Pœnas item ac præmia, quæ legibus includi consueuerunt, tota ratione differunt a pœnis magistratuum & collegiorum; quæ fere mulcta pecuniæ, aut verberib. definiuntur: nec vero capitis pœnam [a] vllis magistratuum edictis complecti fas est, sed tantum lege ipsa; idque vetere senatusconsulto [b] cauetur. Hoc igitur primum sit ac præcipuum caput maiestatis; *legem vniuersis ac singulis ciuibus dare posse.* neque tamen id satis est, sed id fiat oportet sine superiorum, aut æqualium, aut inferiorum necessario consensu: nam qui necessarius est superiorum in ferenda lege consensus, hunc re vera subditum confiteri necesse est; si æqualium, imperii socios habere; si inferiorum, seu Senatus, seu populi summo imperio vacare: nam principum & senatorum nomina, quæ in legibus sæpe inscripta videmus, vel ad gratiam, vel ad testificationem, vel etiam ad pondus vtilia videri possint; vt consilio ac prudentia Principum leges latæ videantur: minime tamen necessaria sunt. Exstant adhuc ad Dionysii, leges Philippi I [c], ac Ludouici [d] Grassi; quæ præ se ferunt Reginarum, Annæ inquam & Adellæ, tum etiam Roberti & Hugonis nomina ac sigilla. Quod autem maiestatis præcipuũ caput esse diximus, *vniuersis ac singulis ciuibus legem dicere,*

a Bartol. & Bald. in l. cunctos populos. de summa trinit.

b in actis Curiæ Paris. libro Olim. fol 81.

Primum ac præcipuum caput maiestatis.

c anno 1060.

d anno 1129.

cere; postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: *priuilegium* [a] *appello legem in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet priuilegium*, inquit Tullius [b], *de meo capite latum est*: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus contra prouocationē capitali supplicio affectis; de qua sæpe & in senatu & corā populo questus est; cum diceret lege duodecim exceptum esse, *ne priuilegia, nisi comitiis centuriatis*, id est, ab vniuerso populo, *irrogarentur*: sic enim lex duodecim;

a Cicero lib. 3. De legib.

b Cicero pro domo sua, & post reditum in Senatu.

Priuilegium capitale.

54 PRIVILEGIA NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO: QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura sunt, rectius *beneficia* dicuntur. Id autem omnium Iurisconsultorum scriptis ac sententiis perspicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes a muneribus, & omnia omnino priuilegia, maiestatis propria esse. Si quis illud mihi opponat, magistratus ipsos sæpe legibus soluere, sæpissime senatum id Romæ fecisse, idem ego illi reponam quod Papinianus; *Non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse*: nam lege Cornelia tribunitia prohibetur senatus Romanorum quemquam legibus soluere, nisi ducenti Senatores adsint; quæ exceptio tributa senatui videtur propter difficilem vniuersi populi cōuocationem. Illud etiam obiici possit, *consuetudines non Principis iudicio, vel imperio vim obtinere*: est autem consuetudinis [c] fere vis eadem quæ legis ipsius: ita princeps legum, populus morū magister esse videtur. Quæ vt vera sint, consuetudo tamen sensim, & summa omniū voluntate in hominum animos illabitur, ac temporis diuturnitate vim acquirit: lex autem momēto sese exserit, ac imperantis iussu sæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chrysostomus tyranno, consuetudinem regi similem esse scripsit [d]. Legum etiam vis multo maior est quam morum: nam legibus mores antiquantur; leges moribus nō item; sed in magistratuum

c l. de quibus l. diuturna, de legibus.

d In libro περὶ ἔθους.

officio ac poteſtate poſitum eſt, leges, quę conſuetudine quodammodo exſoleuerũt, ad vſum reuocare[a]: conſuetudo nec pœnas, nec præmia proponit; quę legum propria ſunt; niſi lex quicquã permittat quod antea vetitum eſſet: deniq; cõſuetudo precariam vim habet, & quamdiu Principis arbitrio videbitur; at ſi conſuetudini ſanctionem ſubiiciat, legem efficit. Ex quo perſpicitur, *leges ac mores ab eorum, qui ſummam in Republ. poteſtatem habent, arbitrio ac voluntate pendere.* Hoc igitur primum ac præcipuũ maieſtatis caput, eiuſmodi eſt, vt cum ſubditis communicari non poſſit: ac tametſi Princeps aliquando populuſve vni ex ciuibus legum condendarum poteſtatem facit, vt eandem vim habeant ac ſi Princeps ipſe condidiſſet, quod Lacedæmonii Lycurgo, Athenienſes Soloni permiſerunt; vterq; tamen ſuæ Reipublicę procurator exſtitit, nec ſua, ſed populi poteſtate precario vſus eſt: nec eorũ leges vim vllam haberent, niſi populus ſubiecta ſanctione illas probaret. Illas quidem leges illi ſcripſerunt, ſed populus iuſſit; tulerunt, ſed populus ſciuit; ac fere ſemper in populari & optimatũ ſtatũ, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, ſi lex populo placuit; ſin diſplicuit, antiquatur; id eſt, vt Feſtus ſcribit, *in morem priſtinum reducitur.* Cum enim decemuiri legum condendarũ a populo extra prouocationem Romæ creati, legatos in Græciam ad leges deſcribendas miſiſſent, ac duodecim tabulis optimas quaſque complexi fuiſſent, populũ vniuerſum cõuocari iuſſerunt, qui leges publice propoſitas intueretur, ac diſpiceret: tandem poſt trinundinum, quod temporis ſpatium in ferendis legibus præſcribi conſueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere[b] iuſſit, id eſt, ſanciuit. Cuius autem poteſtatis eſt legem iubere, eiuſdem[c] eſt abrogare, derogare, obrogare, ſubrogare; cum omnino lex antiquatur aut parte ſui quadam, aut interpretationem, aut caput aliquod æquitati ac legi conſentaneum accipit. Magiſtratuum quidem officium eſt leges ex æquo bono interpretari, eaſque

[a] l. 2. quæ ſit longa conſuetudo C. Bart. Bald. Alber. in l. de quib. legib.

[b] Liuius lib. 2.

[c] l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit de iudic. C. l. 1. de conſtitutio. prin. l. Saluius. de legat. præſtand.

easque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [a] flectere; dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrumpant, etiamsi leges iniquæ sibi videantur, sed Vlpianum audiant; *Dura lex*, inquit, [b] *sic tamen scripta est: quod si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur* [c]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius *Lætoriam*, alius *Plætoriam*, ego *Prætoriam* esse puto quam Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat, cum vrbano Prætori licere scribit leges supplere, corrigere, emendare: quod quidem modice, vel etiam intra modum fiat oportet; alioqui magistratui leges arbitratu suo ac voluntate conuellere ac labefactare liceret: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere; quod absurdum esse antea diximus. Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissime dici possit, summum Reipublicæ imperium vna re comprehensum; scilicet vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, a ciuibus accipere numquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur a legis appellatione; hac tamen lege, id est summę potestatis iussu, fieri constat. Sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione a supremis magistratibus cognoscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri; legibus ciues soluere; vitæ ius ac necis habere; numis pretium, nomen, figuram tribuere, ciues omnes iureiurãdo adigere: quæ omnia imperandi ac prohibendi summa potestate veniunt: id est legem ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo præterquã ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidẽ omnibus legem dat, ab Imperatore tamẽ aut a pontifice, aut a Rege legem accipit; aut eiusdem Imperii socium habet; summo imperio vacat. Parem dixi, quia superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdem imperii socium habet; sine cuius ope & consensu nihil imperare, nihil efficere potest:

[a] l. respiciendũ de pœnis.
[b] l. prospexit qui & a quib.
[c] l. 1. fin de quæst l. 1. ad Turpil l cum prolatis. de re iudic. l. diui l. pœnam l. relegati. de pœnis, ff.

multo minus ſi alterius vicarius eſt ac legatus. Sed quia legis verbum latiſſime patet, propria quædam maieſtatis capita definiamus, pręter eam quam dixi iubendæ legis poteſtatem: ſcilicet bellum indicere, aut pacẽ inire: quo iure maieſtatis nullum fere maius[a] eſſe poteſt: quia ſæpiſſime ab exitu belli Reipublicæ exitium aut ſtatus pendet: & quia plus a bello periculi quam a pace imminet; plebi quidem Romanæ licuit pacem iubere; bellũ vero indicere, niſi comitiis populi centuriatis, nõ licuit: quoad plebi iubendæ legis facta poteſtas eſt, vt antea diximus: itaq; bellum aduerſus Mithridatem lege Manilia indictum eſt; & Gabinia lege aduerſus piratas; Sulpicia aduerſus Philippum II Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginienſibus Marcia lege. Et quoniã Cæſar aduerſus Gallos iniuſſu ſenatus ac populi bellũ geſſit, Cato Vticenſis [b] cenſuit in ſenatu legiones Romanas domum reuocari, Cæſarem vero Gallis dedi oportere. Ita quoq; populus Athenienſis bellum aduerſus Megarenſes, deinde aduerſus Siculos, poſt etiam aduerſus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quædam breuiter propoſui clariſſimarum, & quidem populariũ Rerumpublicarũ: nam de ſtatu regali nemo eſt, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis poteſtatem penès Regem eſſe: cum etiã leuiſſima quæq; in eo genere iniuſſu Regis fieri prope ſit capitale, ſi Princeps admoneri potuit: vt in pace Cameracenſi[c], noſtra ætate inter Francorum ac Hiſpanorum Reges omnib. horis ac momentis literæ hinc inde circumferebantur: at in populari & optimatum ſtatu, poſtea quã indictum eſt hoſtibus bellum, cætera ſenatus conſiliis ac decretis; interdum etiam Imperatoris vnius imperio ac voluntate geruntur: quia nihil bello perículoſius eſt quã cõſilia prodere; peruulgari tamen neceſſe eſt ſi ad populũ feratur. Itaq; in Græcorum ac Latinorũ hiſtoriis legimus, bellicas res vnius imperatoris nutu, conſilio, voluntate geſtas; aut ſi quid grauius eſſet, ſenatus decreto, nec ad populum quicquã in eo genere promulgatum, præter rogationem qua bellum

Secundum caput maieſtatis.

a l. 1. vt armorum vſus. C. authentica de armis. Aufrerius in titulo de guerris & Feraldus priuil. 19. Afflict. tit. 1. lib. 1. conſtit. Neapol.

b Plutarch. in Catone Vticenſi.

c anno 1559.

bellum aduerſus hos vel illos geri iubebatur. At ſi quis dicat ſæpe conſilio ſenatus ac iniuſſu populi Romani bellum indictum eſſe: id quidem aliquando, rariſſime tamen, contigiſſe fateor: ſed in eo ipſo ſenatus iura maieſtatis vſurpare conſueuerat, niſi Tribuni plebis, libertatis cuſtodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium; *Controuerſia*, inquit, *fuit vtrum populi iuſſu indiceretur bellum, an ſatis eſſet S. C. Peruicere tribuni, vt Q. Conſul de bello ad populum ferret: omnes centuriæ iuſſere.* Verbo *centuriarum*, ſatis intelligitur ab vniuerſo populo, non a plebe ſola id iuſſum fuiſſe: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, ſed tributim. Interdum vero ſenatus ipſe bellum indici noluit ſine populi iuſſu. Nam Liuius[a] de ſecundo bello Punico, *Latum*, inquit, *ad populum vellent iuberent populo Carthaginenſi bellum indici.* Idem alibi[b], *Ex S. C. populi iuſſu bellum Præneſtinis indictum.* Rurſus[c], *Ex auctoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iuſſit.* Idem paulo poſt, [d] *Bellū fieri Æquis iuſſit.* Et cum aduerſus Samnites bellum ſuſceptum eſt, *Patres ſolemni more indicto, decreuerunt vt de ea re ad populum ferretur:* Verbo *ſolemni* ſignificat Liuius id fieri conſueuiſſe. Idem contra Hernicos[e], *Populus hoc bellum frequens iuſſit.* Et contra [f] Veſtinos, *Bellum ex auctoritate Patrum populus aduerſus Veſtinos iuſſit.* Eadem fuit apud Tarentinos, quamdiu ſtatum popularem tulerunt, indicendi belli ratio. ſic enim Plutarchus; *Ex auctoritate ſenatus populum Tarentinum Romanis inferri bellum iuſſiſſe.* Idem quoque Liuius[g] de ſtatu Ætolorum, qui populari imperio regebantur, ſcribit, *eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, niſi in Panætolico & Pylaico concilio.* Et quoniam Polonorum, Danorum, Suecorum nobilitas iura maieſtatis ad ſe pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta ſuſcipere ſine auctoritate ac conſenſu nobilitatis; idque Caſimiri Magni lege cautum eſt; *niſi neceſſitas vrgeret.*

57 De pace tamen ſenatus decernere iniuſſu plebis conſueuerat; vt videre eſt in omnibus fœderibus, quæ Ro-

[a] lib. 1. decad. 3.
[b] lib. 1. dec. 2.
[c] lib. 8. dec. 1.
[d] lib. 9. dec. 1.
[e] lib. 5. dec. 1.
[f] lib. 8. dec. 1.
[g] lib. 31.

manos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam sociali bello senatus omnia iniussu populi confecit; tumultu scilicet Italico, ne populi cōuocatio difficilis, ac periculosa dilatio Reipublicæ detrimentum esset allatura. Quinetiam imperatores ipsi ac belli duces de bello ac pace iniussu plebis ac senatus statuebant, idque potissimum, cum extra Italiam bellum gereretur; aut cum ab hostibus obsiderentur: nam secundo bello Punico tres Scipiones omnia fœdera per se ipsi cum Afris & Hispanis confecerunt; quæ tamen postea vel a senatu vel etiã a populo probari consueuerant: sin populo senatuive displicuissent, nihil ratum erat; sed obsides ab Imperatoribus dati vel capite luere, vel hostibus seruire cogebantur: vt Consul Mancinus, qui quod fœdus a se cum Numantinis ictum a senatu repudiaretur, deditus est hostibus. Illud est quod apud Liuium Senator Carthaginensis Romanorum legatis obiecit: *Vos*, inquit, *cum Lutatius Consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri.* Itaque aliud fœdus publico consilio ictum est. Idem de Manlio Asiæ proconsule; *Gallogræcis*, inquit, *bellum illatum, non ex senatus auctoritate, non populi iussu: quod quis vmquam de sua sententia facere ausus est?* Id oratorie ab aduersario contra Manlium absentem dictum est; quia interdum id fiebat, vt exemplis docuimus. At Sp. Postumius consul, quia exercitus Romanorum inter Appennini montis angustias obsessus fame prius interiisset, quam senatus aut populi iussa exaudiret, pacis conditiones, quantumuis iniquas, ab hostibus accepit; vt se exercitumq; Romanum ex illis angustiis eriperet: cum autem exercitus inermis Romam rediisset vna cum ipso consule, populus pacis conditiones reiecit. Itaque Consul in concione populi; *Cum me*, inquit[a], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi; qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; nec quicquã ex ea præter corpora nostra debentur Samnitibus; dedamur per fetiales nudi vinctique.* At ne *pacem* quidem appellauit

[a] Liuius lib. 9. dec. 2.

pellauit Consul, sed *sponsionem*. Nam iusiurandum a Consule & a militaribus tribunis cæterisque ducibus expressum est, & obsides sexcenti a Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est a Samnitibus, quod a singulis militibus idem iusiurandum, quod a ducibus, non extorserint; vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites captiui, aut in fauces Appennini, vnde erepti fuerant, redirent: cui conditioni paruissent, vel ab Senatu coacti, perinde vt consul ipse, quem tamen Samnites a patre patrato deditum accipere recusarunt. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cum octo millia millitum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum, aut moriendum esse: Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes redirent; omnes edicto paruerunt, præter vnum [a] qui veteratoria fraude datam hosti fidem, callida interpretatione eludere tentarat. hunc senatus vinctum ad Annibalem misit. aut si durum senatui videretur iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas habuisset; vt Ludouicus XII. Rex Francorũ Tremolii Ducis sponsionem datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Canolius dux Anglorum: nam cum se absente ii qui in arce Erualli obsidebantur, deditionem datis obsidibus se facturos spospondissent, dux Anglorum in arcem rediens, sponsionem repudiauit: quod cum Duci Andium qui arcem obsidebat, denuntiatum esset, obsides occidi [b] iussit. Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes ac populos legib. iniquissimis obligarent; quo nihil absurdius, cũ ne procuratori quidẽ integrum sit, vt vel de re minima trãsigat iniussus [c]. At in Venetorum & Heluetiorum rebuspublicis omnia de bello ac pace per senatum, nihil fere per populum decerni consueuit. Et in cõuersione reipublicæ Florentinorum

a Liuius lib. 1. dec. 3. Cicero. lib. 3. Offic. Polybius lib. 3.

b Froflardus. anno 1282.

c l. itaque de procur. l. contra. §. vlt. de pactis. l. si procurator. de condic. indeb. Bald. in l. mandatum mãdati. C. Iaso. in §. in bonę fidei. de actio. l. si quis mihi bona § sed si mandauit. de acqu. hæred. l. si l. fideiussor. l. si quis pro eo. mandati.

ab optimatibus ad popularem ſtatum, vno capite caue-
tur ne populus vllius rei cognitionem ſuſcipiat, præter-
quam legum ferendarum, magiſtratuum creandorum,
& ærarii publici: pacis autem ac belli ſummā, & cætera
quæ ad maieſtatem pertinent, ſenatus arbitrio permiſſa.
Diximus antea populares & optimatum ſtatus bellicas
res etiamſi velint tractare non poſſe, propter difficiles
populi coitiones; & vt populus ſemper cogi poſſit, res
tamen periculi plena videtur, ea quæ ſecretiora in repu-
blica eſſe oporteat, pacis inquam ac belli cōſilia, manare
in vulgus; quę propterea ſenatui relinqui neceſſe eſt; ius
tamen ac poteſtas belli gerendi, aut pacis ſanciendæ, o-
ptimatibus vel populo in vtroq; ſtatu eripi ſalua maie-
ſtate nequit. Duces vero, legati, ac ſenatus ipſe, procura-
tionem eorum nomine, qui ſummam rerum habent, ge-
rere ſolent. In monarchia princeps ipſe per ſeſe mature
decernit. Nam regna Polonorum, Danorum, Suecorū,
Noruegiorū, cum incerta ſunt, ac paulo momento mu-
tabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobilitate
potentior fit; tum vero pacis ac belli ſumma ita pendet
a nobilitate, vt ſtatus ipſe magis ariſtocraticus quam re-
galis eſſe videatur. Quamobrem in fœderibus illorum
nomina ac ſigilla Ducum, Comitum, Marchionū, Præ-
fectorum ac ſenatorum inſeri conſueuerunt: vt fœdus
Prutenicum cum Sigiſmundo Auguſto Rege ictum, tri-
bus ac centum ſigillis optimatum ſanciri oportuit; nec
pauciora ſunt in actu legitimę creationis Regis Henrici.

Tertium caput maieſtatis.

Tertium caput maieſtatis, eſt in magiſtratibus mandan-
dis poſitum: quo nullum certius[a] eſt, quantum attinet
ad maiores magiſtratus, qui aliorū magiſtratuū imperio
non tenentur. Nam exactis Vrbe regibus, prima lex o-
mnium quæ ad populum latæ ſunt a P. Valerio Conſu-
le, magiſtratuum creationem populo tribuit. Eandem
legem ad populum Venetorum latam fuiſſe, cum in æ-
ſtuaria coaluiſſent, Contarenus[b] ſcribit. Et quidem lex
nulla ſenatui populoque Venetorum ſanctior eſt: me-
lius tamen in vnius dominatu, cuius imperio & cōceſſu
maxima,

[a] l. 1. ad l. Iul. de ambitu.

[b] in Republ. Venetorum.

maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera; ostiariorum inquam, viatorũ, scribarum ac censorum, corniculariorum, quia magistratibus Romani fieri consueuerant, edictis perpetuis Regum creantur. Nec vlla fere est Respublica, in qua maioribus magistratibus ac decuriis iudicũ non liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamẽ fit ab iis qui a populo ius habent; & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autem *fiduciarii* ac *vasalli* dicuntur, si modo iurisdictionem habent, magistratuum ac iudicum creandorũ in sua ditione ius habent: id autem a summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus, iudices olim suæ quemq; prouinciæ datos esse? Sed in populari statu magistratuum creãdorum magistratibus maioribus interdum fit potestas: vt apud Noricos, Censoribus a vetere senatu creatis, magistratus omnes abdicãt: deinde Censores Senatum legunt; tum ipsi Censores quoque abdicant; postea Senatus Octouiros, qui *Antiqui* appellantur; Tredecimviros, Septemuiros, Burgomagistros, Duodecim viros priuatorum ac publicorũ iudiciorum constituit. Neque id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles[a] quinque viros a populo Carthaginensi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorum Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius auctor est: atque interdum Dictatores ad id tantum ab interrege dictos fuisse, vt Senatum[b] supplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator a Terentio Cõsule dictus est, CLXXVII. senatores in demortuorum locum substituit; tametsi senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputatione de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores senatum supplerent, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui *Cadilesqueri* vocantur, iudicum omnium quodammodo Principes, *Cadios* & *Paracadios*, id est, iudices ac legatos, creare possunt. Et cũ Ægyptus

a In Polit.

b Liuius lib. 23.

Sultanorum dominatione teneretur, maximus *Edegnarus*, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat; vt olim apud nos *magistri palatii*. Nec ita pridem *Cancellarius Francorum* [a] magistratus omnes qui nulla aut exigua stipendia merebant, puta trium aut ad summum quatuor aureorum, suo iure mandare poterat: quod Francisci I. Regis Francorum lege vetitum est. Quamquam & magister palatii Francorum & Edegnarus maximus Sultanorum, imperium omne Regibus ac Sultanis acceptum ferebãt; fuit tamen vtrisq; valde perniciosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VII. rege legatos Prætorũ, quos *Ballivos* & *Seneschallos* nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit; qui tamen a prætoribus antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporibus iudicũ, iudices cooptandi sit potestas, vt in actis curiæ Parisiorum exstat. lex, Carolo VI. Rege lata [b]; qua *iudices curiæ Parisiorum suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit*. Lex eadem Ludouico XI. [c] & Carolo VIII. Regibus, iterum lata: quibus temporibus non solum Præsides, consiliarii & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius [d] (:qui solus ex omnibus curiarũ omniũ iudicibus ac procuratorib. iusiurandum Regi tantũ præstare tenetur:) suffragio curiæ factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu electiones iudicũ, nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito Principum omnium ac senatorum suffragiis magister [e] equitum dictus est, cum Carolus VI. a mente alienatus esset; ac sigilla Francorum non Regis, sed Reginę imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladii regii exercitusq; Francorũ ducem se ferens, iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momento Regi acceptum tulit; vt omnia omnium imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deriuari videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniarum Palatinus maximus a populo quondam factus sit, tametsi

a sub Caroli VII. furore.

b anno 1408.

c anno 1465.

d anno 1446.

e anno 1424.

tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit mirum videri, cum etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eo vsq; progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutem patrocinii specie optare maluerit, quam Regis creandi potestatem sibi extorqueri. Non igitur magistratuum creatio, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio, sine qua nihil possit magistratus, maiestatis vim in sese continet. Si tamen ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipubl. ac legum conditoribus sic delata esset, vt collegiis vel populo eripi non posset; profecto Princeps iura maiestatis non haberet: quia magistratus imperium populo, non Principi accepto C ferendum esset; vt sensim Regibus Poloniæ contigit: nam cum Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiusque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur; de maiestate Regum, qui populi quoque beneficio regnant, plurimum detractum est. Neque tamen id nouum; sed antiqui moris, cuius exempla iam inde a Theodorico Rege Gotthorum repetita[a] legimus. Is enim magistratus ac senatores a senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cuius hæc sunt verba[b]; *Iudicium vestrum P. C. noster comitatur assensus.* Cuius igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt. Sequitur quartum caput maiestatis, *extrema* scilicet *prouocatio.* Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari[c] non modo excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populum licuit appellare. Cum vero Consules ac cæteri magistratus prouocantes minus exaudirent, lex eadem sæpissime renouata[d] est; sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta; quam legem *Romanæ libertatis fundamentum*[e] appellabant. At populus Atheniensis non modo ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam a sociorum magistratibus prouocantes excepit,

[a] Cassiodorus lib. 1. 2. & seq.

[b] lib. 1. epist. 6.

Quartum caput maiestatis.

[c] Liuius lib. 24.

[d] Liuius lib. 1 & 7. & 10.

[e] Liuius lib. 3 Dionysius Halicarnass. lib. 10.

vt Xenophontis [a] ac Demosthenis [b] scripta demonstrant. Eandem legem nascente republica Venetorum latam scribit Contarenus [c]: vt scilicet ab omnibus magistratibus ad concilium populi prouocatio libera tribueretur. Nec certe aliam ob causam Franciscus Valorius [d] Dux Florentinorum cæsus est, quam quod ciuibus ad populum prouocantibus, capitis supplicium irrogasset. Id etiam Romæ sæpissime contigisse legimus, vt magistratus, damnatos ciues contra prouocationem necarent. Graue [e] est exemplum de senatu Romano, qui legionem ad Rhegium præsidii causa missam in ipsa Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti decreuit; nec quicquam prouocantibus militibus, ipsisque Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hic Papinianus diceret, *Non quid in vrbe fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse.* Nam si quis putat a senatu prouocari non potuisse, fallitur; cum nihil imperare senatus vniusque Tribuni intercessio sæpissime acta senatus suspensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus vetuit ne a senatu prouocaretur [f]; nam edictum Caligulæ, quo magistratus omnes extra prouocationem iudicare iussit, pessum ierat. Ac tametsi Nero temere Senatum prouocãtes eadem pœna teneri voluit, ac si Principem [g] appellarent; nõ tamen a senatu Principem appellari vetuit; quippe qui detulerat prouocationes [h] ab omnibus magistratibus ad Senatum. Hæc tamen cum his quæ diximus discrepare videntur: si enim a præfecto Prætorii appellare Principem [i] non licuit, multo minus a Senatu; verum illud; hoc igitur: nam Prætorio præfectus sub imperii occasum de prouocatione ab omnibus magistratibus cognouit [k]. Quinetiam in omnibus fere ciuitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prouocationem iudicare consueuerunt; vt octo Curiæ maiores Francorum, quatuor Hispanorum, Imperialis curia Germanorum, Rota Romanorum, Quadragintauiri Venetorũ, curia Neapolitana, Mediolana, cæterarumque ciuitatum curiæ maiores, aut omnia aut pleraq; iudicia

[a] In Republica Atheniensium.
[b] Pro Aphobo.
[c] In Republica Venetorum.
[d] Guicchardin.
[e] Valer. Max.
[f] l. 1. a quibus appellare nõ licet.
[g] Tacit. lib. 8.
[h] Tranquill. in Nerone.
[i] l. 1. de offic. præfecti prætor.
[k] Flauius Vopiscus in Floriano.

dicia tum publica tum priuata diſceptant ac definiunt extra prouocationem: neq; enim curiam Imperialem, multo minus imperii Germanici ordines in cauſis capitalibus appellare licet; ex quibus efficitur prouocationẽ extremam ad iura maieſtatis non pertinere. His ego reponam, *prouocationis* verbo, *rogationes ad Principẽ*, quas forenſis diſciplina *ciuiles ſupplicationes* appellat, contineri. quoties contra ſententiam maiorum magiſtratuũ prouocare non licet, Principi tamen ſupplicare licet. Inde iuriſconſultis iunioribus[a] in mentem venit, vt ſupplicationem ad iura maieſtatis pertinere putarent: ac tametſi fere ſemper ab iiſdem iudicibus decreta rurſum iudicantur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur; id tamen in eius arbitrio ac voluntate poſitum eſt, vt rogationem excipiat aut repudiet, ac ſæpius litium inſtrumenta ad ſe deferri, & rem integram ad alios, quã qui ſententiam tulerunt, transferri iubeat, aut etiam per ſeſe cognoſcat; in quo maxime Principis aut populi maieſtas elucet: cum nulli magiſtratus aut iudices ſententias a ſe latas, iniuſſi mutare poſſint: nam qui ſententiam ſemel in acta relatam mutauerit, pœna falſi[b] obligatur. Ac ſi quidem princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magiſtratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad ſe ferrent, quod Caligulam facere decreuiſſe diximus: ſemper tamen ſubditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret; quia nec Princeps eam ſibi legem dicere poteſt; nec ſubditos querentes ab aditu ſuiipſius rogationis ferendæ cauſa, prohibere: cum leges omnes huiuſmodi ciuiles ſint, quibus Principem obligari non poſſe antea dictum eſt. Quamobrem ſenatui Francorum ac inprimis Michaeli Hoſpitali Cancellario, nouum & abſurdum viſum eſt, quod qui iudices a Principe dati Alemanum Præſidem ſua ſententia damnauerant; eundem ab aditu Principis, interuallo paſſuum quadraginta millium interiecto, prohibuiſſent: cum ne id quidem a Principe fieri poſſit, tametſi rogationes ſubditorũ a ſe perceptas & cognitas reſpue-

[a] Bal. in l. 1. concluſione 453. de rerum diuiſione. Faber in Inſtit. tut. de Attiliano tut. §. vlt. Panor. conſil. 82. lib. 1. Curt. iunior conſi. 2. col. 1. Panor. & Imol. in cap. nimis. de iureiuran.

[b] l. quod iuſſit. de re iudic. l. relegat. l. diui. l. pœnam. de pœnis. l. 1. fine. de quæſtio.

re poteſt. Quare cum regum noſtrorum gentilibus & agnatis prædia publica, penſionis in modum cum imperio ac iuriſdictione, & iis quę *regalia* vocant, fruenda tribuuntur; duo maieſtatis capita ſemper excipi ſolent, ſcilicet *fiduciarium obſequium*, & *extrema prouocatio*. Interdum tamen obſequium fiduciarium ſiue *homagium* prętermittitur; vt in formula Ioannis Ducis Biturigum, qua cætera imperii ac ſummæ iuriſdictionis capite largitur Carolus v Rex Francorum[a]: extremam tamen prouocationem ac ius maieſtatis excepit: quo verbo Maieſtatis, omnia quæ ſumma ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur. ſingulari tamen nota prouocationis extremæ præſidium excipi conſueuit. Itaque Philippus Auſtriæ Dux Caroli Cæſaris pater, ſe fiduciarium Ludouici x i i Regis profeſſus, declarauit ſe rebus a curia Pariſiorum iudicatis obſequi paratum, nec Atrebates, aut Flandros, quo minus curiā Pariſiorum appellarent, prohibiturum. Exſtat in Archiuis ea declaratio ſemel[b] atq; iterum, quo minus de ſua fide ambigeretur, ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere, quod ictum eſt inter Carolum v i i Regem, & Philippum i i Burgundiæ Ducem[c], tametſi bellis ciuilibus, quibus tota Gallia exarſerat, & capitalib. odiis inter ſe antea diſſiderent; eo tamen fœdere quo Carolus Philippo cætera conceſſit, vt pace frueretur, fidelitas, obſequium, extrema prouocatio, iuſq; maieſtatis, in iis prædiis, quæ Regib. Francorum ſui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec vero Carolus v Rex Francorum, aliam aduerſus Anglos belli gerendi occaſionem arripuit, quam quod magiſtratus ac præſides Anglorum, qui Aquitaniam ſub fiducia Francorum moderabantur, prouocantes ſubditos non exaudirent: quibus temporib. curia Pariſiorum regem Angliæ vocari iuſſit, ac vadimonium deſerentem ſua ſententia damnauit; qua quidē Aquitania fiſco vindicabatur[d]. Ac ſi quidem Princeps quemquam extra prouocationem ſubditis imperare patiatur, pro ſubdito imperii collegam habiturus eſt; vt Franciſcus maior

Francorum

[a] anno 1374. in Archiuis Francorum.

[b] anno 1499.

[c] anno 1505. in Archiuis Francorum.

[d] In Archiuis Francorum, anno 1370.

Francorum Rex feciſſe dicitur, cum Duci [a] Lotharin-
go conceſſit, vt arcem Caſtelletam ad Moſellam extra
prouocationem, & ab omni obſequio ac fiducia Fran-
corum liberã deinceps haberet. Ac cum eidẽ Baros ſum-
mo imperio, & extra ꝓuocationẽ regere precario per-
miſiſſet, ac poſtea magiſtratus Barẽſes iure precario ab-
uterentur, procurator fiſci Regẽ admonuit ne iura ma-
ieſtatis imminui pateretur. Dux Antonius re intellecta,
ac Franciſcus filius, publicis tabulis precariũ ius illud ac
Barenſem prouinciam huius imperii profiteri, ac fidem
& obſequium Regibus noſtris eo nomine præſtare non
dubitarunt: cuius profeſſionis tabulæ exſtant in Archi-
uis publicis, & in ſenatũ allatæ ſunt MDLXIIII. Caro-
lo IX. Rege; qui modis omnibus efficere tentauit vt Ca-
rolum Lothoringum Ducem iure maieſtatis in ducatu
Barẽſi gratioſiſſimo [b] diplomate donaret; ſed id fruſtra,
cum iura maieſtatis Rex a ſe abalienare nullo modo poſ-
ſit; ne curia quidem Pariſiorum aſſentiente; tametſi au-
ctoritas aut imperium curiæ nullum videri poteſt, vbi
ſit Princeps, quo præſente omnia omniũ magiſtratuum
imperia conquieſcunt. Optima igitur cautio eſt, nec
ciuibus, nec peregrinis vlla maieſtatis iura, ac ne preca-
rio quidẽ tribuere: his enim gradib. ſenſim ad ſummum
imperium perueniri ſolet. Ac propterea diu dubitatũ [c]
eſt in ſenatu, *an Frãciſco Alenzonum Duci*, qui me libel-
lorum magiſtrum & conſilii participem fecerat, *iuriſ-
dictio in ea prouincia extra prouocationem concederetur, vt
antiquis Ducib. permitti cõſueuerat*; ac tametſi Regis fra-
ter optimus & amãtiſſimus eſſet; nihilominus tamen ex
aduocatis fiſcalib. alter præſtabilius eſſe dixit, duodecim
collegia maiorum iudicũ creari, quam id permitti: etiam
ſi ad breue tempus ea iuriſdictio, & extra ordinem datis
a Rege iudicib. cũ plurimarũ litiũ fideiq; & obſequii ex-
ceptione tribueretur. In quo certe a maioribus noſtris
peccatum eſt, qui nimia facilitate dicam an neceſſitate,
Normanorum Ducibus id permiſerunt. His enim arti-
bus, & Armoricorũ, & Burgundionum Duces a Regib.

a anno 1515.

b anno 1573.

c anno 1571.

noſtris ad Anglos defecerunt; quod eadem ſibi denegarentur, quæ Ducibus Alenzonum conceſſa fuiſſent; teque magiſtratuum ſuorum nomine in curiam Pariſiorum vocari grauiter ferebant; vt ea quæ ſui magiſtratus inique decreuerant, reſcinderentur; tametſi res interdum leuiſſimas iudices tractarent: qua de re Armoricorum Duces tum apud Philippum Bellum, tum etiam apud Philippum Longum Regem queſti ſunt: hinc illorum ad curiam reſcripta; quibus declarant ſe nec Ducem Armoricorum, nec ſuos magiſtratus in curiam vocari velle, niſi de iure maieſtatis lis eſſet, aut falſi iudicii cauſa, aut ius petentibus reddere recuſaſſent. Idem iudicandum nobis relinquitur de omnibus Germanorum Principibus ac ciuitatibus, a quibus ad imperialem curiam iuſta prouocatio eſt in priuatis iudiciis; quum litis æſtimatio ſummam aureorum quinquaginta non excedit; aut ſi lis eſt ciuitatibus ac Principibus inter ipſos. Ex quo intelligitur nec Germaniæ Principes, nec ciuitates, iura maieſtatis habere; cum capitali fraude teneatur, qui ſciens prudens a ſummo Principe prouocarit; niſi ad eũ modum prouocaret, quo Græcus ille, quiſquis fuit, qui a Rege Macedoniæ male cõſulto, ad eundem bene conſultum prouocarat. Certe quidem eo genere prouocandi vſus eſt Ludouicus Burbonius [a] Princeps Condeus, a ſententia Franciſci II. Regis Francorum, quam in Senatu cauſa cognita tuliſſe dicebatur; quod & Baldus [b] ipſe probat. Et quidem Principes omnes Regis illius Macedoniæ exemplum & intueri, & imitari debent: is enim prouocationẽ illam admiſit; & quoniã res a ſe iudicatas reſcindi turpe ducebat, quo minus leuitatis & inconſtantiæ coargueretur, Machetæ, quẽ iniqu[e] condemnauerat, damnũ illatum de ſuo ſarciuit. Ab ho[c] capite maieſtatis & extremæ prouocationis benefici[um] pendet, & quodammodo pars eſt, iure vel iniuria da[mnatos] contra vim legũ ac iudiciorum liberare: ſiue d[e] capite ac fama, ſiue de bonis omnibus agatur. nihil h[o]rum magiſtratus ac iudices damnato concedere; ne[c] ſem[el]

a anno 1560.

b Bald. in l. 1. de relat. C. l 1. §. quæſitũ. de appellat. Bal. iterum in l. vlt. de relat.

Quintum caput maieſtatis.

ſemel iudicata mutare poſſunt. Ac tametſi Proconſules ac Præſides eandem [a] in ſua quiſque prouincia iuriſdictionem haberent, quam omnes Vrbani magiſtratus; non tamen eis licuit ſua ſententia relegatos reſtituere [b], multo minus capitis damnatos abſoluere: id enim in omni Republica ſeu bene, ſeu male conſtituta ſanctiſſime prohiberi videmus [c]. Ac tametſi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magiſtro capitalis pœnæ veniam petente populo, dediſſe videatur; illius tamen iudicii poteſtas omnis a populo pendebat, qui Fabium, quod ingenti clade hoſtes affeciſſet, pœnæ metu eodem momento liberare potuiſſet; ſed maluit a Papirio id petere, quam inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cum ſe abſentem capitis damnatum a Dictatore intellexiſſet, populum appellauit: Papirius coram populo ſententiam recte ac iure latam fuiſſe docuit; quod, qua virtute & ſeueritate fuit, facturus non erat, niſi & ab ipſo Dictatore populus appellari potuiſſet, & in populi arbitrio vitæ ius ac necis fuiſſet. Conſimili fere iudicio Seruius Galba maieſtatis a Catone accuſatus, veniam a populo, cum liberos amplexus lacrymarum vim effudiſſet, conſecutus eſt. Inde Catonis dictum, *Galbam vapulaturum fuiſſe niſi pueris & lacrymis abuteretur.* Eadem necis ac vitæ poteſtas erat penes populum Athenienſem; vt planum fuit, damnato Demoſthene & Alcibiade, quos poſtea populus bonis ac famæ reſtituit. Apud Venetos nullis omnino magiſtratibus, ac ne Duci quidem, aut ſenatui, aut decemuiris ius eſt reſtituere damnatos, ſed vnius maximi conſilii arbitrio relictum [d]. antea quidem decemuiri poteſtate abutentes, damnatos reſtituebant: ſed id lege vetitum, niſi coniuncto ſapientum collegio, & eadem omnium conſenſione damnatus reſtitueretur; tandem [e] interdicta eſt omnino decemuiris eius rei cognitio. Ac tametſi Carolus v Cæſar, ſenatui [f] Mediolanenſi poteſtatem, quæ a regia proxime abeſſe videretur, propter ſui abſentiam dediſſet, attamen damnatorum reſtitutionem excepit. Fuit qui-

[a] l. ſolent de iuriſdict. om.

[b] Plin. lib. [illegible] epiſt. ad Traianum.

[c] l. relegati de pœn. l. is [illegible] reus & ibi [illegible] Accurſ. & l. [illegible] de publi[illegible] iudic. Ang. i[illegible] in l. ſi decer ſerit. qui ſa tiſdare & in l. j. § non [illegible] de dolo l. ad beſtias de pœnis l. 1. de quæſt. Valer. lib. 8. de publicis iud. Liuius lib. 2. & 25. Bar. in l. acta. de re iudicata ex ea lege.

[d] anno 1524 in ſtatutis. Venet.

[e] 1562.

[f] in cõſtitut. Medio anci in cap. de ſenatu.

dem in populari ſtatu Florentinorum penes octouiros ea poteſtas, non tamen vlla lege illis tributa, ſed potius extorta: nam conuerſa Republica P. Soderinus reſtitutiones damnatorum ad populi maieſtatem lege lata detulit. Certe noſtri Reges, nihil tam regium eſſe arbitrantur, quam ſupplicio eripere damnatós: at ne magiſtratibus quidem Ducum ac Principum de reſtitutione damnatorum cognoſcere patiuntur; tametſi de venia [a] cognoſcunt, cum ſcilicet ſceleris purus, caſu quodã vna cum ſicariis cædi ſe affuiſſe cõfitetur. Ac cum Franciſcus maior Frãcorum Rex matri poteſtatem feciſſet damnatos reſtituendi; curia Pariſiorum Regem admonendum decreuit, illud cum ſubditis ſine maieſtatis deminutione communicari non poſſe: quo ſenatuſconſulto mater admonita, iure ſibi conceſſo vti nolle ſenatui declarauit: at ne Reginæ quidem id concedi poteſt. Nec vero iuri Romanorum, quo quidem Auguſta legibus ſoluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam exſtat in actis curiæ Pariſiorum [b] ſententia, qua Regina damnas eſt, pecuniam a ſe petitam, dum lis interim diſceptaretur, apud acta deponere: vt ſic depoſitam creditori, oblata cautione petere liceret; quod quidem Romano iure iniquum eſt, vt ab exſecutione iudicia auſpiceremur [c]. quamquam neq; ius illud Francorum proprium, & ſumma æquitate cõſtitutum eſt, vt lites a ſtirpe cõuellantur; cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiſcum Angli, Germani, Hiſpani, Itali, Græci, Afri, Aſiatici, atque haud ſcio an cæteri quoque populi vtantur. Ipſe quidem in actis curiæ Pariſiorum legi, Arnaldo Corbiæ Francorum cancellario factam eſſe poteſtatem damnatos reſtituendi; ſed verius dici potuit cancellarium ſigillorum magiſtrum, ac primicerium, in iura maieſtatis, furioſo Rege ac perturbata Republica, nullo vetante, inuaſiſſe. Quod ſi quis obiiciat Præſides prouinciarum pleroſq; damnatos reſtituiſſe; id enim prætores Hannoniæ ac Delphinatum [d] Præſides, ipſumque Ambronum [e] pontificem arripuiſſe conſtat: hæc ſeu beneficia

[a] Iudicatũ in curia Pariſior. xv Iulii. 1419. & edicto Molinæo.

[b] anno 1365. Iulio.

[c] l. nimis propere de re iudica. C.

[d] Guido Papus in deciſ. Delph. 233.

[e] Guido Papus id iudicatum ſcribit deciſ. 468.

neficia, seu priuilegia erepta, & a Regibus contra leges extorta, Ludouici XII. lege abrogata sunt. Diximus antea Principum beneficia quę etiā legitime concessa fuerunt, sempiterna esse non posse; quod si iura maiestatis ab ipsis Regibus sine sceptro ac regno concedi non potuerunt, multo minus concessa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores, iura maiestatis, nō beneficio principis sibi vindicant; sed iure magistratus aut publicæ curationis: vt ii qui se *Imperii vicarios* appellant. In Republica vero bene constituta, nec magistratibus, nec curatoribus iura maiestatis temere cōmittenda sunt: nec aliter quam regni procuratori maximo, nec prius quam Rex Imperii finibus excesserit, aut captiuus sit hostium, aut impubes, aut furiosus. Nā Ludouicus IX. Rex Francorū, mortuo patre, quod impubes esset, matri tutrici datus est; cautione interposita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V. regni curatio permissa est, Ioanne patre ab hostibus capto; vt consimili captiuitate Frācisci maioris Aloisia mater regni procurationem a filio delatam suscepit: & Carolo VI. furore correpto, Dux Bifortis Anglus, cum sceptra Frācorum a peregrinis hominib. tenerentur. Sed vt ad proposita redeamus: obiiciet opinor aliquis, singulare beneficium Ecclesiæ Rhotomagensi, Principum inscitia dicam an infamia, concessum, quod *diui Romani priuilegium* appellant; cuius fiducia curiæ Rhotomagensi ac iudicibus omnibus interdicunt, pridie quo festa dies coli consueuit, ne damnatos supplicio afficiant: quod mihi, cum procurator a principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus essem, non sine dolore videre contigit: & quoniam curia damnatos, aduersus interdictum supplicio affecerat, sacerdotes apud principem questi sunt; quos aduocatus fisci oratione in senatu habita refellere non dubitauit: sed cum maiorū pontificum gratia plus valeret quam ratio, beneficium illud, vel potius veneficium, cum publico dedecore ac detrimento continuatum est. Hic mihi lector admonendus est, cum hęc

Iura maiestatis nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui non debent.

Latina facerem, ab Henrico III. Rege priuilegium illud ſublatum fuiſſe. Habet tamen cum impio Veſtalium ritu magnam affinitatem: nam ſi caſu Veſtalis occurriſſet ei, quem magiſtratus ad ſupplicium duceret, periculo eripiebat[a]: qui mos etiamnum Romæ vſurpatur: nam ſi capitis damnatus Cardinali obuiam factus ſit, ſupplicio liberatur. Illud autem pernitioſiſſimum iudico, quod D. Romani beneficio tributum erat, vt eo frui nemo poſſet qui leuiter peccarat; ſed is tantum qui ſcelerum ac flagitiorum execrabilium immanitate omnes omnium impietates longe ſuperarat; vt quæ nec diuinis poſſent, nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari, ea D. Romani obiecta ſpecie abolerentur. id autem cum impietate maxima coniunctum eſt; vt veniam eo gratiorem immortali Deo fore putet, quo grauius ac deteſtabilius peccatur: ego vero nec Principibus vllis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere ſtatuo, ſi ſcelus diuina lege capitale fuerit. Ac ſi quidem iudex infamiam[b] contrahit capitalem, qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento mutabiles ſunt, ſoluit; quis parricidam ac inceſtibus omnibus delibutum hominem legibus diuinis iure ſolui poſſe confidat?[c] quod ſi ne Principi quidem fas eſt, quod alterius vel minimum interſit, aut iniuriam alteri illatam condonare; quonam modo contumeliam Deo illatam, aut parricidium conſulto perpetratum, quod lege diuina capitale eſt, diſſimulare poterit? In quo igitur, dicet aliquis, Principum commiſeratio ſeſe oſtentabit, aut eluceret poterit, ſi venia ſicarii omnes excludantur? elucebit, inquam, ſi caſu cædes admiſſæ, vel ab eo qui vim illatam repellat, vel ſi quid in leges ciuiles peccatum ſit: vt ſi arma geſtare, vel commeatum hoſtibus dare capitali pœna interdictum fuerit; commiſeratione dignus ſit, qui aduerſarii metu armatus incedat; aut qui hoſtibus frumenta, cum ære alieno premeretur, vendiderit: aut ſi furti pœna lege ciuili capitalis ſtatuatur: *boni Principis est pœnam ciuile lege diuina*[d], id eſt, quadrupli pœna, *metiri*; qu

a Plutarch. in Numa.

b l. ſeruos. de vi publica. C. l. 1. de priuatis carcerib. C. l. 2. de cõmerciis. C. l. nulli. C. ne ſacrum baptiſma. l. 1. de deſertoribus. C. & ibi Lucas Penna. Fel in cap de cauſis. col. 6. de offic. deleg.

c Samuel. lib. 2. cap. 2.

d Deut. 19. & 21.

quæ vetus eſt duodecim tabulis ac populorum fere omnium legibus conſtituta: at parricidam, aut eum qui ex inſidiis alium occiderit, diuina lex ab altaribus ſacris auelli ac mactari iubet: quo ſupplicio Deus placabilem ſe ac propitium mortalibus futurum pollicetur. Fere tamen Principes eo die, quem ſanctiſſime coli iubent, execrabili ſcelere conuictum hominem iudicibus eripere conſueuerunt. Inde peſtes, bella, ſterilitates, clades Rerumpublicarum conſequuntur: at lex diuina ſceleratorum vltione diuinam vltionem arceri teſtatur: vix enim centeſimū ſcelus magiſtratibus innoteſcit; & eorū qui accuſantur magnam partem probationū ac teſtium inopia dilabi videmus. quod ſi rei veritate perſpecta, ſcelerati Principum beneficio effugiant, quæ tandem peccatorum vltio in Republica futura eſt? at pleriq; quod a ſuo Principe non poſſunt, a peregrino ſe adepturos cōfidunt. Inde Hiſpanorum querelæ aduerſus Henricum II. Regem Francorum [a], qui a Philippo Rege, vt exſules pleroſque reſtitueret obtinuit; qui domum reuerſi, iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ a Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quā cum iniurias ſibi illatas ignoſcunt; & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior eſt, quam quæ acerbiſſime de cōtumelia immortali Deo illata exigitur. ſed quid de eo Principe ſperandum eſt, qui ſuas iniurias crudeliſſime vindicat; alienas vero & eas potiſſimū quibus contra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoſcit? Quæ diximus de reſtitutione damnatorum, latiſſime, vt omnia [b] Principis beneficia, interpretari oportet, etiam ſi reſtitutio detrimentū [c] allatura ſit iis, ad quos bona damnatorum lege vel more peruentura fuiſſent: intercedere tamen non poſſunt. Verbum *reſtitutionis*, plerique ad priuata iudicia traducunt, cum ab inopia conſilii quiſquam captus eſt ac fraudatus; vel qui beneficium ætatis indulgeri ſibi poſtulant; quæ quidem in pleriſq; ciuitatibus Principum quodammodo propria ſunt; non tamen pertinent ad iura maieſtatis; excepto natalium re-

[a] anno 1552.

[b] l. beneficia· de legibus.

[c] vt iudicatū eſt in curia Pariſ. Gallus q. 284. & 512.

ſtituendorum iure: cætera, partim magiſtratuũ officio, cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent[a]. Nam legibus Caroli VII. cauetur, ne foréſium reſcriptorum, quas pragmatici *literas iuſtitiæ* vocant, vlla ratio in litibus diſceptandis habeatur, niſi cum æquitate coniuncta ſint: quod vulgari reſcriptorum clauſula, SI SATIS SVPERQ. APPARET, ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionem tribuit; quę ſi reſcripto deſit, iudices quidem facti; lex ipſa pœnæ; Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem conuerſus: *Cauſas*, inquit, *egi multas, & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum: certe numquam iſto modo, Errauit, temere fecit: ſi vmquam poſthac*, &c. *ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices vero crimen fictum, falſi teſtes*, &c. Quibus verbis aperte innuit Cęſarem, quod eſſet in ſumma poteſtate cõſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: a qua poteſtate iudices ac magiſtratus deſeruntur. Quod attinet ad *fidelitatem* & *obſequium*, iam antea dictum eſt ad iura maieſtatis pertinere; cum ſine cuiuſquã exceptione præſtatur. Numi vero percutiendi ius, maieſtatis æque proprium eſt, ac legis ipſius poteſtas: cuius enim eſt leges iubere, eiuſdem eſt numorum pretium, pondus, figuram præſcribere: nam Græca vox νόμος, id eſt, *lex*, numo videtur originẽ dediſſe: nihil enim poſt legem magis in Republica neceſſarium eſt, quam numorũ pretium, pondus, imago, vt libro[b] ſingulari docuimus: & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud propriũ eſt. Nam cum Romæ victoriati pretiũ dictum eſt, lege[c] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus vt publicæ neceſſitati conſuleret, principio aſſis pretium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen a Senatu decretum eſt quod Tribunorũ plebis aſſenſione ratũ non haberetur. At etiã Conſtantinus Auguſtus lege ſanxit vt maieſtatis pœna teneret eos, qui numos corrupiſſent; quæ lex omnibus Principib. ſanctiſſima eſt: propterea quod boni

damna

[a] Bart. in authen. ex complexu. de inceſtis nup. C. Cõmentator. conſil. 1. col. 6. li. 4. Anchar. in c. 1. de ſpõſalio. & conſil. 320. Panor. in cap. per venerabilẽ qui filii. col. 6. Rotæ deciſ 200. Bal. in l. cam quam. de iure aureorum annullorum. C. & conſ. 306. lib. 2. Faber in inſtitut. de nupt. Fulgoſ. conſ. 33. col. 2. Cuman. conſ. 158. col. 5. Alex. conſ. 67. col. 1. lib. 1.

Sextum caput maieſtatis.

Septimum caput maieſtatis.

[b] In Paradoxis, aduerſus D. de Maleſtroit.

[c] Cicer. in Offic.

damnatorũ ob id crimẽ fisco suo, cæteris exclusis, vindicare solent. eadẽ pœna obstringunt qui ex optima materia iniussi numos conflauerunt, id est sine Principis concessu: & quonam pleriq; eo beneficio abutebantur apud nos, Vicecomes inquã Turenorum, Comites Marchiæ, Blœsensiũ, Niuernensium, S. Pauli; Põtifex Agathensis, Cadurcensis, Meldensis, Ambronensis; omnib. ius illud maiestatis Francisci I Regis Francorum vna ereptum est & eadẽ lege: quia nec ab vllo Rege concedi[a], nec cõcessum largiẽtis vitã egredi poterat, vt antea dictum est. Nã cùm Sigismundus Augustus Rex Polonorũ id beneficii specie Prutenorũ Duci permisisset[b], Senatus populusq; publico decreto sanxit, ius illud maiestatis ab ipso Rege subdito ac fiduciario tribui non potuisse: quamobrẽ & pontifex Gnesnensis Polonorũ, & pontifex Cantauriensis Anglorum Cãcellarius, de eo iure quod regib. extorserant iampridẽ, depulsi sunt: & ciuitates oẽs Italiæ, imperii Germanorũ fiduciariæ, percutiendi numi potestatem ab Imperatorib. antea sibi tributã fœdere Constantiæ amiserunt, exceptis Lucensibus. id. n. Lucius III P. M. ab Imperatore pro suis popularib. impetrauit. Quãobrem Petrus Rex Aragonensis Iacobum, qui Baleares insulas cũ summo imperio possidebat, de regno deturbauit, quod eo iure vteretur; vel alii tradunt, *abuteretur*. Eandem occasionẽ siue oblatã, siue quæsitã, Ludouicus XI arripuit, vt Frãcisco Armoricorũ Duci bellũ inferret, quod numum aureũ contra fœdus ac fiduciã contractã percussisset[c]. Et quidẽ Romani, cum in ꝓuinciis omnib. numos æreos & argenteos cudi ꝑmitterent, ex auro[d] tñ cõflari vetuerunt: quod cum Ioanni Biturigũ Duci Carolus V rex Francorum concessisset, ne quid in eo genere peccaretur, numos omniũ probatissimos, & ex auro puro puto conflauit, ac pecudis villosæ figura signauit. Id aũt omitti non debet, quod tametsi contra leges cuiquã numi percutiẽdi potestatẽ princeps dederit, numorum tñ quos ipsi cuderint, vis ac potestas a Principe pendet: maximas aũt vtilitates inde adipiscuntur, ꝓter figurã qua

[a] contra Bar. in l. I. de veteris numismatis pot. C. Cynus in l. si quis numos de falsa monet. C.

[b] anno 1543.

[c] anno 1465.

[d] Procopius lib. 3. belli Gothici. & Zonaras.

Principes mirifice gloriantur. At in Rep. Rom. Triumuiri monetales numos publicos arbitrio ſuo ſignabant, quãdiu Reſpubl. fuit popularis, adiectis etiam his literis, III. VIRI. A. A. A. FF. quas Caulis Prætor Delphinatũ ſic interpretatur, *Ære, argento, auro flauo feriunto:* verior tñ eſt hæc interpretatio, *Triumuiri auro, argento, ære flando feriundo.* Primus quidem Seruius [a] Romanorum Rex æs graue figura bouis ſignauit, cum nullum antea ſignum præ ſe ferret; idq; Theſei regis Athenienſium exemplo, qui eadẽ figura monetã ſignarat [b]: Ex quo apparet Græcorum ac Latinorũ Principes, ea quæ cæteros angebat, inanis gloriæ cupiditate minime affectos fuiſſe; quam tñ Aſiæ & Africæ Reges auidiſſime concupierunt. Primus in Gręcia Philippus Macedoniæ Rex numos ſua figura ſignauit, qui propterea *Philippei* dicti ſunt; Perſarum reges imitatus, qui numos aureos Darii primum imagine cuſos, *Daricos* appellabant. Et quoniam Ariander præfectus Ægypti, numos publicos ſua imagine ſignauerat, illum rex Perſarum [c] ſecuri percuti iuſſit: & eadẽ pœna Commodus Perennem familiarẽ damnauit. At etiã Ludouicus XII Rex, cum cætera maieſtatis iura Genuenſibus a ſe deuictis concederet, publicos numos alterius quã ſua imagine cudi vetuit; cum antea, & his etiamnum temporibus, Patibuli figuram Genuenſes numi præſeferant. Quod ſi numi percutiendi poteſtas maieſtatis propria ſit, vti eſt, idem de ponderibus ac mẽſuris iudicandum erit; quo tamen iure priuati pleriq;, diuturna præſciptione, quamquam iura maieſtatis nulla præſcriptione queri poſſunt, abutuntur: quo fit vt infinita ponderum ac menſurarum varietate, graue accipiat Reſpublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulcri filius, vterq; Rex, ac longo poſt tempore Ludouicus XI, decreuerant omnia põdera, ac menſuras iiſdem legibus exæquare; ac iam iam curatores dati, menſuras omnes huius imperii inter ſe comparatas exæquauerant, niſi Ludouicum re infecta mors abripuiſſet: liber tamen quo id facilius cõficiatur, exſtat

a Plinius.

b Plutarch. in Theſeo.

c Herodot.

exſtat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius, vt Achæorum conſpirantes inter ſe voluntates doceret, vniuerſam Achaiam & Peloponneſum, non modo eadem religione, iiſdem moribus, iiſdem magiſtratibus, iiſdem legibus, eadem diſciplina; verum etiam iiſdem numis, ponderibus ac menſuris vſos fuiſſe ſcribit[a]. Ius autem vectigalia ac tributa imperandi, perinde maieſtatis proprium eſt vt lex ipſa: non quia ſine tributis aut vectigalibus Reſpublica ſtare non poſſit. Recte Magiſter Præſes, qui ante Ludouicum IX, nulla in hoc imperio tributa fuiſſe tradit. Si tamen vrget publica neceſſitas imperare tributa, aut ea tollere, id non niſi[b] ab eo qui ſummam poteſtatẽ habet, fieri poteſt, vt Senatus[c] Francorum ſæpe decreuit; & curia Pariſiorum ſæpiſſime iudicauit[d]. Et quoniam publicæ vtilitatis ſpecie ciuitates C & collegia pleraq; tributa ſuis imperabant, Carolus IX. cum Aureliæ conuentus haberet, rogatione[e] populi; ac rurſus apud Molinæos lege[f] ſanctius lata id vetuit Roman. legib.[g] & æquitati congruenter. ac tametſi Senatus Romanorum, ac Cenſores ipſi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ a populo extorqueri non potuiſſent; ſæpe tamen tribuni plebis intercedebant. Itaq; vectigal illud memorabile de viceſima manumiſſorum in caſtris ad Sutrium lege lata ex auctoritate & conſilio ſenatus, quaſi ad ſtipendia legionum inuectum eſt: qua re intellecta Tribuni plebis rogationẽ ad populum tulerunt, indicta capitali pœna, *ne quis deinceps in caſtris legem ferret*. Quamobrẽ cum bello Punico ſecundo maxima eſſet ærarii inopia, lege ad populũ lata, tributum viritim imperatũ fuit; quod lege cõtraria ſublatum eſt, poſteaquam Macedonia imperio Rom. acceſſiſſet; ac tantis opibus vniuerſi, ac ſinguli, direpta Macedonia & Illyrico, abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur; centeſimo poſt anno cum Triumuiri Reip. conſtituendæ, Rempublicam diriperent; rurſus populo tributũ imperatum eſt: ac multis partib. auctum, quoad Pertinax Auguſtus[h] princeps optimus no-

a lib. 3.

b l. 1. vectigalia noua. C. cap. 1. quę ſint regal. Fab. ibidem. Gallus q. 60. parte 5. ſtyli forenſis.

c Lugduni. anno 1557.

d anno 1534.

e anno 1560. artic. 130.

f artic. 33.

g l. 1. vectigalia. C. l. domini prædiorũ. de agricolis & cenſitis C. Alex. cõſ. 145. lib. 2. Bald. in l. cum multa de bonis quæ liberis. C. Oldrad cõſ. 124. Paris in repetit. l. placet. l. de ſacroſan. C. Boerius deciſ. Burdegal. 129. & 132. Chaſſã. rubr. 1. §. 4.

h Herodianus

ua vectigalia tyrannorũ vi & auaritia inuecta sustulisset. Hic dicet aliquis, priuatos non modo vectigalia passim, sed etiam exigere tributa, non modo in Gallia, *in quanibil plebe*, vt rectissime Cæsar scripsit, *contemtius*, sed etiã in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia; quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum [a] vsu inualuerunt: idq; etiam iis, qui [b] nec imperium, nec vllam partem iurisdictionis habent, curia Parisiorum licere pronuntiauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, & antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuetur: nam diuturnitas temporis efficere potest, vt quod pernitioso more & exemplo inueterauit, potẽtius ipsa lege dominetur[c]. Sed Molinæorum lex vno capite [d] vetat tributa præscriptionis specie a subditis exigi: quoniã in sola præscriptione iurisconsulti [e] pleriq; ac iudices omnia iudiciorum momenta collocarunt: neq; illud spectant, an id quo de agitur, præscribi iure possit. Quod si Pomponius viam publicam [f] vlla temporum diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigalium ac tributorũ, cur maiestatis iura præscribi putant? neq; enim via publica pertinet ad iura maiestatis. Præstabilius esset confiteri, quod tamen sine capitali fraude non potest, ea quæ diximus, ad iura maiestatis non pertinere; aut regnũ ipsum, diadema, coronam, sceptra deniq; præscribi posse. Idẽ iudicandum nobis est de vectigaliũ ac tributorũ immunitate, quã [g] nemo, nisi is qui summã Reip, potestatẽ habet, alteri largiri potest: id etiã vno capite legis Molinæorũ sancitur: neq; id satis, sed etiam immunitatis diplomata apud acta curiæ rationaliũ inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicibus probari necesse est. Quæ sint autẽ vectigalium aut tributorũ genera, & quatenus impetrari possint, id quidẽ suo loco: nunc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleriq; putant *salarium vectigal* magis quam cætera maiestatis [h] propriũ esse; nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorum possessione & esse, & semper fuisse videmus, nõ modo in ora maritima versus Austtum (: neq; enim a sole

a Iudicatum in curia Parif. 1521. Febr. 5. & 1527. maior.

b Iudicatum anno 1559. Iunii 19. pro Ludouico Rinouo.

c l. 2. quæ sit longa cõsuet. C.

d artic. 23.

e Alex. consi 87. lib. 3. & Bal. cõs. 340. lib. 3. & consil. 370. & 49. lib 3 Salyc. in l. vectigalia. col. 1. Soc. cons. 187. col. 8. Firmiã. in tractat. de gabel. Bal. cõs. 22. lib. 2.

f l. viam publicam. de via publica.

g l. 1. de iis qui vacat. a princ. C. l. immunitatem de agricolis & censit C & toto tit. de immunit. conced. C.

h titulo quæ sint regalia.

ſole concreſcit ad Septemtrionis plagam:)[a] ſed etiam in mediterraneis regionibus, vbi ſalis fodinæ ac fontes ſalſi reperiuntur: vt in Hiſpania, Italia, Gallia, & in agro Cracouienſi incredibili copia ſales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos ſalinas habuiſſe legimus[b]: quibus tamen vectigal impoſitum erat a principe. Nam Lyſimachus[c] Thracum rex, Ancus Marcius Romanorum[d], Philippus Valeſius Francorum, ſalarium vectigal primi in ſuo quiſque regno imperarunt. ac tametſi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ a regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano conceſſa fuiſſet; Liuius tamen Cenſor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quam ſalinarum eſſe putauit; qui propterea *Salinator* eſt appellatus: nam illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum[e]. Sed quoniã æquor ac mare ipſum priuatorum proprium eſſe non poteſt, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum eſt, vt ſexaginta[f] miliaribus a littore, Princeps legem ad littus accedentibus dicere poſſit: atque id iudicatum[g] eſt in cauſa Ducis Allobrogum. nec niſi a ſummo Principe ſecuritatis tabulas, quas Itali[h] *guidagium* appellant; alii *breuia ſalui conductus*, accipere: nec quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt diſerte cauetur lege[i] Friderichi II. Imperatoris. Barbarum id quidem, & antiquis[k] inuſitatum, vt cuius opes ac fortunæ naufragio miſere perierint, & quem noſtris opibus ſubleuare debeamus; eius reliquias, quas ad littus eiectas bona fide reſtitui oportebat, turpiter diripi patiamur. Sic tamen viuitur[l], vt qui portus habent, eam crudelitatem tum in ciues, tum in peregrinos exſequantur. Ius quæris? *error[m] ius facit*: at ſi non peccatur errore, ſed ſcientia, ſcelus eſt, quod erroris ſpecie prætenditur. Cum enim legatus Cæſaris coram Henrcio II[n]. Francorũ rege, quæſtus eſſet duas naues ad littus eiectas, & ab Iordane Vr-

a citra gradũ XLVI. ab æquatore.

b l.1. quod cu iuſq; vniuerſit. l. inter publica de verb. ſignif. l. ſi quis. de vectigal. cap. ſuper quibuſdã. de verb. ſignif. §. præterea.

c Athenę li.3.

d Liuius lib.9. decad.1.

e l. forma. §. ſalinæ. de cenſibus. l. magis puto prin. de rebus eorum. Alex. in l. diuort. §. ſi vir in fundo. ſoluto matrim. Ludo. Rom. in l. ſi feudũ eod.

f Bald. in rub. de rerum diuiſio. col.2. & in l. cũ proponas, de nautico fœnore.

g Cacherran. præſes in decil. Pedemontan.

h gl. Panorm. Hoſtienſ. Butrio in cap. ſuper quibuſdam. de verborũ ſignif.

i l. nauigia. de furtis.

k l.1. de naufrag. C. & tit. de incendio, ruina, & naufrag. l. qui leuandæ ad l. Rhodiã. l. diuus. de offic. præſid.

l Platea & Lucas Penna in l.1. de naufrag. C. Afflict. decis 59 lib.1. Benedic. ad cap. Raynutius. verbo, & vxorem num. 317. Argentræus in conſuet. Britan. art. 55. not. 1. num. 6.

m l.3. de ſupellectili leg. l Barbarius. de offic. prætor.

n anno 1556.

ſino captas eſſe, eaſque reſtitui poſtularet; Annas Mommorantius Magiſter equitum reſpondit, ea quæ ad littus fuiſſent eiecta, gentium omnium iure ad Principes, qui littoribus imperarent, pertinere. Ita ius inualuit, vt ne Andreas quidem Doria queſtus ſit de nauibus in littus Celticum eiectis; & a præfecto claſſis Galliæ direptis. At etiam ancoras alienis littoribus ſine Principis conceſſu iniicere non licet[a]: quæ tamen olim iuris gentium fuerunt. Vacantia vero bona, aut res derelictas vindicare, tametſi cuique [b] Romano iure liceret; nunc vero tantum iis, quibus imperium eſt, aut iuriſdictio legibus vel moribus [c] cōceſſa, res amiſſas aut deſertas poſt ſtatum tempus, quod in re mobili quadraginta dierum interuallo poſt publicationem definitur, niſi a domino vindicata ſit, vſurpare fas eſt: quadriennio [d] quidem prædia vacantia vindicari a Principe potuiſſe definierunt Imperatores Romani; ſed poſt quadriennii ſpatiū contra fiſcum præſcribi. Hæc cum priuatis tribuantur, ad iura maieſtatis non magis pertinent, quam fiſcum habere; qui non modo priuatorum communis eſt, ſed etiam ſuus Principis fiſcus eſt a fiſco publico diuiſus [e]; & prædia priuata Principis a Reipublicæ prædiis ſeiuncta, & vtriſque procuratores ſinguli ab ipſis [f] Imperatoribus Romanorum conſtituti. Ita Ludouicus XII. Rex Francorum, cum imperii huius ſceptra adeptus eſſet, priuata prædia, Blœſas inquam, Caſſiacum, & Monfortium ab Aureliorum Ducatu cæteriſque prædiis publicis diſiungi, rationeſque ſeorſum reddi iuſſit. Illud autem inter iura fiſcalia ſummæ poteſtatis proprium eſt[g], quod maieſtatis damnatorū bona Principi, non priuato quæruntur iis in locis, quibus proſcriptio bonorum priuatis eſt aliis in criminibus lege vel more tributa: maieſtatis vero crimine præter ea capita, quæ lege Iulia de ma-

a cap. quę ſint regalia Alex. conſ. 13. lib. 6. col. 4. Iacob in inueſtitura glo. cū vero.
b Cōſuetudo Turonenſ. tit. *de moyenne Iuſtice*. Artic. 9. tit. *des eſpaues* Biturigū conſuet. tit. *des heritages* §. 1. Niuernen. cō ſuet. tit *des Iuſticiers* artic. 1. Burdegalenſ. tit. *des eſpaues* artic. 105.
c l. 1. pro derelicto.
d l. vlt. de bonis vacan. C. intra quatuor de diuerſis & temporal. l. 1. de quadriennii præſcript. antea perpetua erat auctoritas fiſci. l. 2. ſiue ad Tertul.
e l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. ſed Celſus. de contrah. emt. Pli. in Panegy Spartian in Adrian. l. bene a Zenone, de quadriennii præſcript.
f l. cū ſeruus. §. vlt. de legat. 1. l. 1. de iuriſdict. C. l. & conſenſu. §. 1. de appellat. l. 3. vbi cauſæ fiſcales. C. toto tit. ſi aduerſus fiſcum. C. l. 1. de offic. procurat. Cæſar Auguſtus primus procuratores inſtituit, vt ait Dio lib. 53. Adrianus aduocatos fiſci. poſtremo comes rerum priuatarum Catholicos, qui patrimonium vniuerſum curabat. l. vlt. de aduocatis fiſci. C. l. vlt. de delator. l. neminem de bonis vacantibus.
g Guid. Pap. deciſ. Delph. 341.

ieſtat

ieſtate cõprehenſa ſunt, veniunt etiam ii, qui erga Deum impietatis[a], aut aduerſus Rempublicam deprauatę monetæ[b] conuicti ſunt. Quamquam Iuriſconſulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiſcalia[c], certe nimis erudita & curioſa ſubtilitate inueſtigarunt; ſed ita vt ex vno decem efficiant, quo plura videantur: & iura maieſtatis, cum iure fiſcali, quod priuatorum etiam proprium eſt, & publica priuatis confundunt ac miſcent. Nam ius nundinarum ad ſolius[d] Principis beneficiũ, vt cætera priuilegia, pertinet: *Clarigatione* vero, quã noſtri *ius repreſaliorum* appellant, & magiſtratuũ vbiq; fere & priuatorum antiquo iure cõmunem fuiſſe conſtat. Nam vti quiſq; ab hoſtibus detrimentũ accepiſſet, ita quoſcũque potuiſſet hoſtium captiuos abducere, vel etiam induciarum tempore licebat; bello vero etiam ſi nihil damni ab hoſte illatum eſſet; captiuũ tamen abducere nemini nõ licet: ſed pacis aut induciarũ temporib. ne accepti detrimẽti ſpecie, inducię violarentur; Principes id ſui iuris fecerũt, vt nõ aliter quã cauſa cognita in hoſtes aut in peregrinos, quamdiu cum ciuibus verſantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum[e] poteſtati tribui æquius eſſet, vt antea ſemper in noſtra Republ. factũ videmus, vſque ad Caroli VIII. Regis ætatem: is enim lege ſingulari clarigationis reſcriptum ſui beneficii eſſe voluit: noſtri homines *marcam* appellãt, quam opinor, M. Varro *clarigationem*, Demoſthenes ἀνδροληψίαν, Iuſtinian. ἐνεχυρασμὸν vocat. *Ius* item *regale* noſtris proprie dicitur, quo Princeps pontifice mortuo fructus pendentes ſuos tãtiſper facit, dum alius pontifex a collegio cooptatus; vel ipſius Principis beneficio deſignatus, & in poſſeſſionẽ dato iureiurando, miſſus fuerit: ſed neq; id omnibus locis, neq; maieſtatis ius dici debet. Sunt alia pleraque leuiſſima, quæ Principum propria ducũt, vel ad decus, vel ad dignitatem: vt reſcriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI. Rex Franciſcum Armoricorum Ducem de ſuis reſcriptis detrahere iuſſit: tametſi in omnibus fere antiquis

72

[a] Idem deciſ. 76. & in cap. vergentis. de hæret.

[b] l. 2. de falſa moneta. C. ſed Bart. ait in Italia feudatarios ex ea cauſa bona damnati capere.

[c] Lucas Parmenſis in tractat. de fiſco centum quinquaginta recenſet. Caſtrenſis in l. vlt. de priuilegio fiſci. in tit. de ſententiis aduerſus fiſcum. C.

[d] l vnica. de nundinis. C.

[e] Curia Pariſior. Febru. 12. reſcriptum conceſſit.

fœderibus vſitata legimus, nec principib. modo vel Ducibus, ſed etiam minimis magiſtratibus, ac legatis aſcripta: vt illud etiã, quod Reges Francorũ flaua cera in ſigillis vtuntur: nam exſtat in actis curiæ [a] Pariſiorũ, Ludouicũ XI. Regem, id magni beneficii loco permiſiſſe Renato Neapoleos ac Siciliæ Regi, vt flaua cera vteretur. Titius perperã *ceram candidã* aſcribit; qua numquam reges noſtros vſos fuiſſe comperio. Sed multo verius ad iura maieſtatis pertineat, ſubditos cogere vt imperantis linguа ac ſermone vtantur; quod Romani ſubditis ſic imperabant, vt etiamnũ iis temporibus in vniuerſa Europa longe lateq; dominari videantur. At Rex Hetruſcorum qui poſtremus a Romanis fractus eſt, cætera quidẽ Romanis, illud aſſentiri non potuit, vt patriũ ſermonẽ mutaret, aut Latinam linguã reciperet; vt Cato Cenſorius ſcriptum reliquit. Gallia vero quod ciuib. Romanis pene redundaret, ſermonẽ Latinum cũ patrio ita confudit vt antiqui ſcriptores, noſtros homines Romanos appellarent; ſententiæ vero ac decreta curiæ maioris, id eſt, Pariſiorũ, Latine interpoſita fuerunt (:id quod præſides prouinciarũ facere iubentur [b]:) quouſq; Franciſcus maior patrio ſermone vti iuſſiſſet. conſimili edicto Eduardus III. iudices ac magiſtratus Anglorũ patrio ſermone ſententias reddere iuſſit, cum antea Gallico vterentur. At cum Arabes Aſiæ & Africæ imperiũ occupauiſſent, linguam ac religionẽ latiſſime, & quidem in Hiſpaniam vſq; citeriorem, diffuderunt; quam cum Philippus Rex Hiſpaniarũ obliterari vellet, nõ potuit tamen. Sunt qui [c] inter iura maieſtatis poſuerint ex æqua animi ſententia iudicare, quod iudicibus omnibus licet, niſi lege prohibeãtur. Quamobrem in edictis, quib. officio magiſtratuũ ac iudicum arbitrio quid permittitur, hæc verba ſubiiciuntur; QVOD IVDICIVM RELIGIONI CONCEDIMVS. Alioqui nec iudicib. [d] cõtra leges iudicare, nec de legib. in Rep. probatis ac ſuſceptis diſputare fas eſt: id enim non modo ſapientiſſimis Lycurgi inſtitutis, ſed etiam vetere Florentinorũ lege prohiberi ſcribit Ludo-

uicus

[a] anno 1468. 28. Iulii.

[b] l. decreta de re iudicata. ff.

[c] Bart in l. 1. vt quæ deſunt aduoc. C. Decius cõſ. 463. Imol. cõſ. 22. Bald in l. 1. de vindic libert C. Spec tit de ſentẽt. §. qualiter. verſ. 2. Bald. in l. 1. §. quies de offi. præf vrbi. Cynus in l. ſi ſeruus. de noxal. C. Ang. in l. 2. de iis qui ſunt ſui Florian. in l. interruptione finiũ regundor.

[d] l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart. in l. illicitas. §. veritas c. de offic. præſid. Ang. in l. aduo. de re iudic. Io. Andr. in cap. ſi ſacerdos de offic. ordin. Calderinus in cap. paſtoralis. §. quia vero. de offic. delegat.

uicus[a] Romanus. vtrumq; Principi, nisi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus: Maiestatis vero nomen ei qui iure maiestatis vacat vsurpare absurdum: sed *excellentis* aut *sacræ maiestatis* epithetum sibi ascribere absurdius: est enim alterum leuitatis, alterum etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, si quod eius proprium est eripimus? Nam ipsi Germani Principes qui hac voce ad splendorem Imperatoris abutuntur, eandem suis literis Regi Francorum ascribunt; sæpe quidem ipsa exemplaria, non exempla literarum ad Regem Francorum scripta legimus, quibus hæ notæ, V. S. M. id est, *vestra sacra maiestas*, decies inscribuntur. Cætera quæ cuiusque regionis propria sunt, & quæ Principes quibusdam locis sua ducunt, omitto: neque .n. singularium, quæ ipsa sunt infinita, scientia aut disciplina tradi potest; illud tantum, quod antea sæpe dictum, dicendum tamen sæpius est, iura maiestatis eiusmodi esse debere, vt summorum quidem Principum omnium propria sint, nec tamen cum subditis cõmunia, quæq. nec[b] concedi debeant, & concessa nullo temporum curriculo præscribi possint. At si Princeps publica prędia cum imperio ac iurisdictione, & eo modo fruenda concesserit, quo ipse frueretur, etiam si tabulis iura maiestatis excepta non fuerint, ipso iure tamen excepta[c] iudicantur: id quod vetere Senatusconsf.[d] non modo in priuatos, sed etiam in principes ipsos regiæ stirpis ac gentis decretum est, Quod si loca publica nullo tẽporum decursu queunt præscribi, quanto minus iura maiestatis? Verum illud: hoc igitur. Themistocles quidẽ apud Athenienses & Cato Censor apud Rom. in orationib. quas de iure prædiorũ publicorum habuerunt, vterq. in sua Rep. Princeps, grauem illã, nec vnquam satis laudatam sententiam vsurparunt[e]? *Nec mortales aduersus Deũ immortalẽ, nec priuatos aduersus Remp. præscribere posse*. At etiã qui priuatus aut quacũq. potestate prę ditus in iura maiestatis inuolauerit, capitali fraude obligatur.[f]

Finis libri primi.

[a] Consil. 392.

[b] cap. veniente de iureiur.

[c] Albericus in l. vlt de iurisd Bal. in l. a procuratore mandati. C. & in l. si aquam. de seruit. & aq. C. Alex. cõs. 30. lib. 5. Lucas Penna in l. cõtra publicum nu 7. de re militari C.

[d] In lib. curię inscripto Olim. fol. 81.

[e] Plutarch. in Themistocle & Catone. l. si appellatione de appellat C. per Cynum in Cap. venientes de iureiurando.

[f] l. sacri affatus. de diuersis rescript. C.

LIBER SECVNDVS DE TOTO GENERE RERVMPVBLICARVM.

CAPVT I.

Quisqualisque sit Reip. status.

QVONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulate disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status, qui qualisque sit, commodius intelligatur, dispiciendum est, quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes vnum est Reipublicæ totius summa, *Monarchiam* appellabimus: si penes vniuersos, *Democratiam*: si penes paucos, *Aristocratiam*. His verbis, tametsi minus Latine, quia tamen vsitata sunt, ad id quod volumus accommodate vtemur, vt nominum ambiguitate sublata, propter varias eorum qui de Republica scripserunt, sententias, certius ac melius de vniuscuiusque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteque definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri oportet; aut certe in varios errores ac reprehensiones incurramus, vt non modo ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis quę nec bonorum, nec malorum generibus comprehensa sunt, Rerumpublicarum infinitatem quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus; vt si Princeps eligatur a formæ præstátia, vel a corporis proceritate, vel a robore, vel a nobilitate, vel ab opibus; (:quæ sunt extra virtutum ac vitiorum fines:) vel a bellicis laudibus, vel ab animi tranquillitate, vel a sapientia, vel a iustitia, vel a magnificentia, vel a rerum magnarum scientia, vel a frugalitate, vel a continétia, vel a mo-

destia

destia, vel ab aliis seu virtutibus, seu corporis aut animi affectionibus conquiratur; ex iisque monarcham definiamus; idemque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia, aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriantur. quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est. Cum igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarum vim & naturam cuiusque propriam non mutent; tria tantum Rerumpublicarum genera, *Monarchiam*, inquam, *Aristocratiam*, & *Democratiam* constituemus. *Monarchiam* definiemus *cum in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas*, ad eum quem diximus modum. *Democratiam, cum omnes aut maior pars omnium ciuium simul collecta, summum Reipublicæ imperium habet, Aristocratiam, cum paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est.* hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem in eo sibi consentiunt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse nō posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, alius quintum a superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus confudit, sed ex duobus; tyrannide inquam, & populari statu; vel ex optimatibus, id est, ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit [a]. Aristoteles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At [b] Polybius septem enumerat: tria quidem vitiosa, ac totidem laudabiliter constituta; septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius [c] Halicarnasseus, M. Tullius [d], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alii vno veluti consensu eam sententiam probarunt: quę quidem antiquissima est, nec a Polybio, qui se auctorem [e] videri putat, originem accepit: nec ab Aristotele; sed annos amplius quadringentos ante Aristotelis ætatem Herodotus antiquitatis parens,

Veterum de Republica sententia.

[a] lib. 4. cap. 7.

[b] lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

[c] lib. 2.

[d] in fragmentis de Repub.

[e] d. lib. 6.

quartum illud genus ex tribus confusum, a plerisq; laudatum fuisse scribit: tamen tribus omnino generibus contentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac nisi argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendum ab illa Polybii, Tullii, ac cæterorum sententia deduceret, talium virorum auctoritate vinci meipsum facile passus essem. Doceamus igitur, eos errare ac decipi, qui quartum illud genus ex tribus temperatum posuerunt: id autem planius confido futurum, si eisdem quibus illi exemplis ad illos refellendos vtamur. Posuerunt enim Resp. Lacedæmoniorũ, Rom. ac Venetorum ex triplici genere temperatas esse, Monarchia inquam, Aristocratia, Democratia. At cum Plato Reipub. genus optimum ex tyrannide ac Democratia conflari diceret, ab Aristotele reprehensus est; qui negat ex his duobus generibus quicquam quod laudabile sit, exsistere posse: ac præstabilius videri quartum genus ex tribus conficere. In quo quidem Aristoteles seipsum erroris cõuincit: nam si nihil optimũ ex duobus extremis exsistere posse confiteatur, quid fiet tribus inter se confusis? Et quoniã hæc disciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere potest, accuratius nobis est ac subtilius explicanda. Quarum enim ciuitatum cõtrarios fines ac status videmus, eas legibus inter se cõtrariis ac discrepantibus moderari oportet; cuiusmodi est Monarchia Democratię plane contraria. Et quidem Florentini peruulgatâ illa veterum de temperato Reip. statu disciplina penitus imbuti, cũ P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ seditiosis concionibus Reip. potestatem ad populum detulissent; plebem a magistratibus & imperiis, atque omnino a Reip. negotiis arceri commodius esse putarunt, vt antiquioribus ciuibus, aut qui opibus cæteris præponderarent, summa rerũ tribueretur: at ne iis quidem omnia oportere, sed ea tantum quæ præcipua ducuntur, legum inquam ferendarum, ac magistratuũ creandorum, tum etiam ærarii potestatem concedi, cætera magistratibus ac Senatui permitti: vt eo quod opinione conce-

Respublicæ quæ contrarios habent status, legibus inter se contrariis gubernantur.

conceperant, temperato Reipublicæ ſtatu fruerentur. Ac ſi quidem ex tribus generibus modice temperatis quartum exſurgere poſſit, vim quandam natura diuerſam a reliquis habiturum eſt, vt in concentu *harmonica* quæ dicitur *proportio*, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confuſis exſiſtit; ab vtriſque tamen vehementer diſcrepans: vt corpora quæ ex diſſimilibus ac diſſidentib. naturis coaleſcunt, ſi miſceantur ſimul, tertium quiddam ab vtriſque omnino diuerſum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus conflatur, nihil omnino differt a populari ſtatu: nam ſi tres ciuitates, quarũ vna a Rege, ſecunda ab optimatibus, tertia a populo regatur, in vnam & eandem coeant Reipublicæ formam; ſimulque ſumma poteſtas ac imperium omnibus communicetur, quis dubitet quin ſtatus ille ſit popularis omnino futurus? niſi viciſſim imperium C Regi, deinde optimatibus, poſtea populo tribuatur: vt in interregno Romani Senatores vicibus alternis imperabant: ſed rurſus ad hæc tria quæ dixi genera Rerumpublicarum, relabi neceſſe eſt: nec tamen diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio; nec magis Reipublicæ vtilis futura, quam ſi perturbata familia, vxor marito imperet, tum liberi vtriſque, ac tandem ſerui omnibus dominentur. Sed qui vnius dominatum cum paucis ſimul & vniuerſis conſtituere velit, non poſſit, ac ne mentis quidem cogitatione id conſequi. Nam ſi maieſtas per ſe ipſa quiddam eſt indiuiduum, vt antea demonſtrauimus, qua ratione vni & omnibus eodem momento congruere poſſit? Maieſtatis primum caput eſt, *vniuerſis ac ſingulis ciuibus leges dare; iiſque imperare.* ſed qui ciues imperio ſeſe obſtringi patientur inuiti? qui rurſus imperantem coercere poterunt? nam ſi ſponte parebunt, maieſtas ipſorum labefacta concidet; ſin imperia recuſabunt vtrique, neque ſit qui pareat aut imperet, Anarchia, non Reſpublica fuerit, tyrannide crudeliſſima deterior. Quod ſi populo iubendæ legis & magiſtratuum creandorum fiat poteſtas, cætera ſenatui ac magi-

ſtratibus permittantur, popularem ſtatum eſſe confi-
tendum erit; cum Senatui ac magiſtratibus credita, & precario data poteſtas, eiſdem iubente populo, eripi poſſit. Sed quæ diximus, tametſi perſpicua ſunt, exemplis tamen quam ratione cōmodius illuſtrabuntur. Polybius enim qui eius ſententiæ principem ſe & auctorē videri voluit, Lacedæmoniorum ſtatum ex his tribus quæ dixi generibus, conſtitutum fuiſſe putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam, octo ac viginti ſenatores Ariſtocratiam, Ephori quinq; ſtatum popularem tuerentur. hæc ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedæmoniorum Rempublicam puriſſimam Ariſtocratiam fuiſſe tradit? Quid etiam Thucydidi, Xenophonti, Ariſtoteli, Plutarcho; qui bellum Peloponneſiacum ob id cœptum, & annos amplius viginti cōtinuatum prodiderunt; quod Athenienſes in omnib. Græciæ ciuitatib. popularem ſtatū ſtabilire conarentur: Lacedęmonii vero omnia cōſilia belli ac pacis ad optimatū ſtatum reuocarent. Et quidem poſt victoriam Lacedæmoniorum ad Ægoſpotamos, Lyſander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienſes imperio tenebant, ad paucorum ſtatum redegit; & in ipſa vrbe Athenarum, cum mœnia ſolo exæquauiſſet, euerſo populari ſtatu, triginta ciues rerum omnium dominos conſtituit; qui *triginta tyranni* ab Athenienſibus ſunt appellati: totidē enim, nec plures imperium Lacedæmoniorum moderabantur. Samiis vero, Sicyoniis, Æginetis, Mileſiis, aliiſq; Ioniæ ciuitatibus decemuiros vnà cum Prætore belli gerendi cauſa præfecerūt, reuocatis ab exilio qui optimatum ſtatum probauerant; & in exilium pulſis qui populare imperium tuebantur. At etiam [a] Maximus Tyrius cum ciuitates enumerat quæ puram Ariſtocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios poſuit, deinde Theſſalos, Pellenios, Cretenſes, Mantineos. Tot ac tam claros ſcriptores, & quidem Græcos, omnes prius mendacii conuincere oporteret, quam Lacedæmonios de Ariſtocratia depellere: at illi ſcriptores iiſdem fere tempo-

[a] in orat. 3.

C temporibus, quib. Atheniẽſium ac Spartiatarum Reſp. floruerunt: certe quidem verius ac melius quam patritius Venetus, quam Florentinus homo, quam Britãnus ſtatuere de re ipſa potuerunt. Quid igitur Polybium fefellit? erat enim Megalopolitanus, Lacedæmoniis finitimus. certe lapſus eſt, ob regũ Lacedæmoniorũ appellationem. Nam Lycurgus cõuerſo Reip. ſtatu, cum ciuib. vniuerſis imperium dediſſet, Regum ipſorum conceſſu ac voluntate, qui ab ipſo Hercule genus ducebant, ipſis nomen regium reliquit; præterea nihil aliud, quam vt belli duces eſſent. Iam enim antea regia poteſtas cõcuſſa & labefactata videbatur, ex quo Ariſtodemus duos liberos imperio Lacedæmoniorum ſimul præfeciſſet (: exemplo Meſſeniorum, quib. Aphareus & Leucippus vna imperare cœperant:) cum vterq; rex eſſe vellet, neuter eſſe potuit: at cum mutuis odiis contentionibuſq; Rẽp. in partes diſtraherent; Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, ſtirpe originem traxerat, regiæ poteſtatis euertendæ occaſionem præbuerunt: neq; enim præter regiũ nomen ac ſpeciem quicquã eis reliquum erat; cætera ſenatui ac populo conceſſa: vt exemplo cõſimili, cum populus Atheniensis ac Romanus Reges exegiſſent; Regẽ ſacrificulum ad ea ſacra, quæ per leges ac religiones non niſi ab Rege fieri poterant, ad pompam & ſpeciem a pontific. cooptari iuſſerunt; qui tamen nec vllũ omnino magiſtratum, nec imperium poſſet adipiſci, quod cæteris ſacerdotibus licebat. Ita quidẽ regia poteſtate a Lycurgo ſublata manſit nomen regiũ; ſed eo iure, quo qui erãt Senatores, id eſt ſine vllo imperio ac poteſtate; qui ab Ephoris ſæpe mulctati, nonnulli etiam capitali [a] ſupplicio affecti ſunt, vt Agis & Pauſanias. Reipub. vero maieſtas penes fuit populum, qui ſenatus decreta confirmare, aut infirmare poſſet. Nam Thucydides ipſe eos refellit, qui duplex ſuffragium cuiq; Regi tribuunt. Sed centeſimo circiter anno poſt Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem ſtatum ad ſenatũ triginta virorum detulerunt; cum & populum conuocare difficile, & ratione

[a] Pauſanias lib. 4.

moderari difficilius videretur; a quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, e Republica esse iudicarunt summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificiose Apollinis oraculo; quo Deus ipse iubebat, vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptam sibi potestatem lugeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit; qui regum dicta, facta, & consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno, cœlum contuentes, nocte serena, si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant; nec ante carceribus eripi poterant, quam id Apollinis oraculo denuntiaretur. Ita quoque Phylactes Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatus quid de eo statuendum [a] esset, decreuisset. Stetit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ad Cleomenem; qui cæsis Ephoris ac senatoribus, & oppressa republica, summum imperium accepit; ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam & Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit; sed vigesimo post anno cum Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est a Philopœmene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit; cuius imperii tamdiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt. Hæc de Lacedæmoniorum Rep. quæ magnam partem a Xenophonte, Thucydide, Liuio, Polybio expressa fuerunt: nemo tamen accuratius scripsit quam Plutarchus [b], qui quæ ab aliis aut tenuiter, aut falso prodita fuerant, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius [c] vno loco aperte significat, vbi Nabim tyrannum cum Tito Flaminino sic loquentem inducit: *Noster legum lator Lycurgus, non in paucorum manu Rem-*

publicam

[a] In Apophtheg. Græcorum.

[b] In Lycurgo, Agesilao, Agi, Cleomene, & Lysandro.

[c] lib. 34.

publicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis; nec eminere vnum aut alterũ ordinem in ciuitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cum nihil tunc populare haberet; verissime tamen dixit Lycurgum principio summam potestatem ad populũ detulisse. Videamus cætera. Posuerunt etiam Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius [a] qui Africani maioris præceptor fuit: *Videmus*, inquit, *regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere*. Huic plane assentiuntur Dionysius Halicarnasseus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac plerique alii; quæ tamen sententia nec veritate nititur, nec ratione. Vbi enim monarchia, id est vnius imperium, in duobus consulibus fingi potest? at maiestas si esset in cõsulibus, certe quidem duobus communicata, propter indiuiduam sui naturam consistere non posset: verius ac melius Genuensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere; nec fœdera iniussu populi sancire; nec damnatos restituere; nec verberibus ciuem cædere; nec tributum imperare; nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius consules gladii ius habuisse in milites scribit, nihil mirum; cum id quoque Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune ad tuendam militarem disciplinam. Iam vero Consules annuum dumtaxat, & alternis tantum diebus imperium habuerunt. Item *magister militum* apud nos, *Bethudeta* apud Æthiopes, *Edegnarus* apud Tunetanos, & perpetuam, & multis partibus maiorem habuerunt, quam vterque Consul potestatem; Regum tamen subditos se ac seruos, vti re vera fuerunt, appellabant. Consules vero, quos isti Regibus comparant, a Tribunis plebis coerceri poterant. Nam Drusus Tribunusplebis

[a] lib. 6. De milit. ac domestica Rom. disciplina.

79

Philippum Consulem, quod se in concione loquentem interpellaret, obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse deinceps intelligetur. Potestatem Consules habuerũt indicto bello exercitus ducẽdi; senatũ consulendi; legatos admittẽdi ac dimittendi; populum cõuocandi; magistratus creatos renuntiandi: ad C populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces summittere oportuit. Vrbanus prætor vtroq; cõsule absente, eandem quã cõsules ipsi [a], potestatem habuerũt: ac post vrbanum peregrinus; & vti quisque ordine antecedebat, ita consulis munere fungebatur. Quod ad Senatum attinet, cui Aristocraticam tribuunt potestatem, ab ea tantum abfuit, vt nec in vniuersos, nec in singulos ciues vllum imperium, nec in magistratum quemquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu consulis aut prætoris, absente consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cum nihil a senatu se impetraturũ prospiceret; populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui consulatus anno vertente, senatum vix vmquam: neq; id nouum videbatur. Senatus enim quibus temporibus maximam dicitur habuisse auctoritatem, a consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllum, quæ imperii argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis: ad quos ille; *Vos,* [b] inquit, *Tribuni plebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Consules Senatui dicto audientes esse, aut in vincula se duci iussuros.* Idem Liuius [c] auctor est Senatum decreuisse, *vt Consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quod si Consul recusaret, vt Prætor populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuni plebis. Consul negauit se populum rogaturũ, Prætoremq; rogare vetuit: Tribuni plebis rogarunt.* Ex quo perspicitur ne minorib. quidem magistratibus, vetante

maiore

[a] Cicero in epist. vbi de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum.

[b] Liuius lib. 4.

[c] lib. 27.

maiore magiſtratu, Senatum imperare quicquam potuiſſe. Quod item Polybius ſcribit, ſenatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicaſſe, deq; coniuratis pœnas ſumſiſſe, falſum eſſe conuincit Liuius [a], vbi agit de plectendis Campanis qui ad Annibalem defecerant. princeps Senatus ſic orſus eſt: *Per ſenatum agi de Campanis iniuſſu populi non video poſſe.* Idem paulo poſt; *Vt rogatio feratur ad populum, qua ſenatui poteſtas fiat ſtatuendi de Campanis:* rogante vero magiſtratu ſic populus ſciuit; *Quod ſenatus maxima pars cenſeat, qui aſſident, id volumus iubemusque.* Nec minus fallitur Polybius, qui Senatum de prouinciis decreuiſſe putat, cum Liuius Romanorum antiquitatum optimus auctor contra ſentiat. Sic enim [b] ſcribit: *Q. Fuluius poſtulauit a Conſule vt palā in Senatu diceret, permitteretne ſenatui, vt de prouinciis decerneret, ſtaturusq; eo eſſet quod cenſuiſſet, an ad populum laturus: Scipio reſpondit ſe quod e Republica eſſet facturum.* Tum Fuluius; *A vobis peto tribuni plebis, vt mihi auxilio ſitis.* Ex his ſane perſpicuū fit, nihil omnino imperii habuiſſe ſenatum, nec eius decreta ſine tribunorumplebis aſſenſione rata eſſe potuiſſe: cætera precario a populo habuiſſe. Quæ vero Senatuſconſulta rata fuiſſent conſenſione tribunorumplebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exſequi non poterat ſenatus, niſi vel conſules id iuberent, vel recuſantibus conſulibus, ipſi Tribuni ad populum ferrent. Fuit igitur in magiſtratibus imperium; in ſenatu auctoritas & conſilium, non autem Imperium; in populo ſumma poteſtas ac Reipublicæ maieſtas. Excipio tempus illud, quo Decemuiri legum ferendarum ſummam poteſtatem ad ſe delatam, poſt annum contra leges retinuerunt, vnde paulo poſt vi & armis depulſi fuerunt. Tunc Oligarchia ſpecies Ariſtocratiæ dici potuit. Ac principio quidem eiectis ex Vrbe Regibus, ſenatores populi ſuffragiis creabantur [c]: ſed eo ſe labore ac tædio liberari cum vellet populus, eam curam detulit ad Cenſores, quorum omnis poteſtas a populo pendebat; qui Senatus decreta confir-

a lib. 26.

Sedebat populus in comitiis.

b lib. 23.

c Feſtus.

mare poterat aut arbitrio suo infirmare. Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorũ quam ipse ex tribus confusam esse scribit. *Est*, inquit, *in Duce, regia quodammodo potestas; in Senatu, Aristocratia; in Concilio maximo, Democratia.* At Ianotus, qui Reipublicæ illius statum ab ipsis primordiis, & quidem ex actis secretioribus, accuratissime descripsit, in maximis erroribus fuisse Contarenum facile conuincit. Demonstrat igitur ante Sebastianum Cyanum Venetiarum Ducem, a quo trecentesimus circiter annus labitur, Rempublicam plane monarchiam fuisse. Contarenus in eo statu, quo nunc est, octingentos annos stetisse scribit; Paulus Manutius mille ac ducentos; quæ ex actis publicis ac certissima historia falsa esse docet Ianotus. Vt vt sit, perspicuum est his temporibus puram Aristocratiam esse: nam ex vrbis ac ciuium descriptione quæ facta est ante annos triginta, censa sunt ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. exceptis infantibus, qui annum septimum non attigerant; & patritiis, penes quos versatur Reipubl. potestas, quorum numerus est quatuor circiter millium; ex quo numero eximendi sunt sacerdotes, ac iuniores XXV. annorum; quibus neque ad concilium, neque ad Rempublicam gerendam patet aditus: nisi maiores annis XX. rogatione ad concilium lata, id obtinuerint: nec certe in maximi Concilii comitiis quæ nostra ac maiorum ætate coacta sunt, plures quam mille & quingenti patritii, ac semper multo pauciores in eorum actis & scriptoribus leguntur. Hic igitur patritiorum cœtus summam Reipublicæ potestatem, id est, omnium legum ac magistratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipse confitetur. Quæ cum ita sint, quis dubitet Rempublicam Aristocraticam appellare? At si optimates nihil aliud quam legum ac magistratuum ius haberent, satis esset argumenti ad iudicandum statum plane optimatũ esse, vt antea docuimus; cum magistratuum, senatus, collegiorum, quæ septemuiri, decemuiri quadra-

quadragintauiri priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla ſit omnino, niſi ab optimatum concilio,& quidem precaria poteſtas. Dux vero ſolus eſt ex omnibus magiſtratib. qui imperio vacat;qui nec vocare quemquam ad ſe, nec prehendere; nec iure rogare, nec plus in vnoquoque collegio, ſeu maximo, ſeu minimo poteſt quam collegarum vnus; præterquam quod poſtremus ſuffragium ferre conſueuit: at ne Principis quidem vllius aut populi literas reſerare,aut legatos admittere,aut dimittere,niſi pro collegio ſeptemuirorum,aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniuſſus exire poteſt. Quinetiam Falerium Ducem, quod vxorem peregrinam ſibi deſponderat,decemuiri in crucem egerunt; præter hunc,duodecim Duces enumerat Sabellicus,vel populari tumultu cæſos, vel ſupplicio affectos, cum poteſtate abuterentur. At pileo pretioſiſſimo, & veſte auro ſplendenti prætexta Dux ſubornatur, & Regis in modum obſeruatur: demus hunc regiæ maieſtatis ſplendorem,ſed ſine poteſtate tamen. quod ſi non rei veritate, ſed ſimulatione ſummam Reipub. poteſtatem definiamus; nulla ſimplex ac pura,nulla non miſta & confuſa, videatur. Reſpubl. Germanorum,iſta ratione,& quidem multo magis quam Venetorum, temperata dici poſſit. Nam Imperator, Regiæ poteſtatis ſigna multo maiora præ ſe fert quam Dux Venetiarum: deinde Imperatoris ſeptem illi creatores,ac trecenti Principes, Ariſtocratiæ formam; tum ciuitatum imperialium legati, Democratiam: cum tamen pura ſit Ariſtocratia,quæ trecentis fere Principibus ac optimatibus coaleſcit: quibus Princeps vnus præeſt vt concilii iuſſa exſequatur, aut magiſtratu abdicare cogatur, vt ſuo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum ſtatum temperatum eſſe dixerint; apud quos *Burgimagiſter* Regem præ ſe ferre; ſenatus, optimatum ſpeciem;collegia, quæ ipſi *Schaffas* vocant, popularẽ ſapere videãtur; cum omnes omniũ ciuitates, aut popularẽ,vt montani;aut Ariſtocratiã,vt fere cæteri, tueantur. Atq; hęc opinio tẽperati ſtatus ita peruaſit ho-

minum mentes, vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi poteſt, triplici genere confuſam eſſe nonnulli & ſentiant & [a] ſcribant: ſenatui quidem Pariſiorum Ariſtocratiam, comitiis popularem ſtatum tribuant: quæ opinio non tantùm abſurda, ſed etiam capitalis videri poſſit. Eſt enim capitale, regi ſubditos dominatu ac potentia æquare, aut imperii ſocios adiungere. Quæ vero popularis apparet potentia cum ordines coguntur? cum habentur cõuentus? aut qua re maieſtas ſummi Principis tum illuſtratur, quã cum vniuerſi ac ſinguli potentes æque ac tenues humili habitu, id eſt genibus flexis, & aperto capite Regem adorant? ad eum rogationes ferũnt? ab eo vel admittũtur, vel repulſam patiuntur? An vero Princeps vllus gloria maiore, ſi gloriam inanem affectat, cumulari poteſt, quam cum ſubditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac ſublimi ſolio ſe venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim illa quæ dicitur gloria in ipſius Principis ſolitudine, ſed in ſubditorum veneratione ac obedientia conſiſtit. Si nulla igitur potentiæ popularis imago fingi poteſt, cum habentur populi conuentus, multo minus erit in curia *Parium*; qui ſic appellantur, *quod inter ſe quidem pares ſunt, non autem Principi*, vt nimis ruſtice nonnulli opinantur: at ne magiſtratuum quidem omnium totius regni coacta multitudo, illam quam opinione ſibi finxerũt, optimatum ſpeciem referre poteſt; cum in vnius Principis præſentis perſona, vbivbi ſit, omnia omnium imperia ac poteſtates conquieſcant: neque enim magiſtratus quiſquam, præſenti Principe imperare poteſt; vt ſuo loco explicabitur. Itaque Rex in Principum ac magiſtratuum cœtu cum ius dicit, Cancellarium quidem ſingulorum ſententias exquirere iubet, tum ad ſe referre, vt eas arbitrio ac voluntate ſua nõ numerare, vti fit in iudicum decuriis; ſed ponderare poſſit: ac tametſi ſæpius eam ſententiam probat, quæ ſuffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur non magiſtratuum aut iudicum, ſed principis ſolius decretũ eſſe ne

[a] du Halliant.

nec cæteros magiſtratus imperium vllum habere; Cancellarius non pronuntiat iudicibus aut curiæ hoc vel illud videri, ſed clara voce his verbis vtitur; REX VOBIS DICIT. Curia vero cum ad Regem ſcribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti ſolet: eſt autem hæc literarum ſuperſcriptio: REGI [a] DOMINO NOSTRO SVPREMO. principium vero literarum eſt huiuſmodi: SVMME DOMINE NOSTER, QVANTVM HVMILITER POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. ſubſcriptio in vltima charta huiuſmodi: VESTRI HVMILIMI AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRÆ CVRIÆ PARLAMENTI. quæ certe formula non optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem imperii poteſtate conſociantur; ſed eorum qui ſumma veneratione, fidelitate, & obſequio Regem colunt ac proſequuntur. Eſt igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum poteſtate confuſa; quã qui opinione fingunt, ne cogitatione quidem, ſi velint, conſequi poſſint. certe Ariſtoteles [b] cum hanc ſententiam de temperato ſtatu ſubtiliſſimis ponderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari ſcribit eam Rempublicam quæ ex Ariſtocratia ac Democratia cõflatur; non tamen quo id modo fieri poſſit explicat; at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris ſolet: nec vllam ſua ætate aut ſe vidiſſe, aut vſquam antea fuiſſe confitetur, tametſi centum Reſpublicas vno libro, quẽ intercidiſſe ferunt; cõplexus diceretur; Platonis quidem Rempublicã, nec Ariſtocratiam, nec Democratiam, ſed ex vtraq; miſtam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipſa compertum habemus, Ariſtotelem Platonis ſententias aliter atque ſcripſiſſet, prodidiſſe; atq; etiam de induſtria obſcuritatem rebus perſpicuis attuliſſe; quo fit vt qui ex Ariſtotelis opinione Platonis ſentẽtiam metiuntur, ſæpiſſime tum alios, tum ſeipſos fallant. Nos vero, qui neutri addicti ſumus, verã Platonis Rempublicam, quam qui numquã legerunt, *diuinam* appellant, cæteri contumelia verbórum laçerant, ex ipſis fon-

[a] *Au Roy noſtre ſouuerain ſeigneur.*
[1] *Noſtre ſouuerain ſeigneur tant & ſi treshumblement que pouuons a voſtre bonne grace nous nous recommandons.*
[b] lib. 4. c. 8.

Respublica Platonis.

tibus haurimus. Plato duas Respublicas opinione tantum sibi finxit; alteram sibi tribuens; alteram, Socrati, quem tamen Xenophon ea quæ a Platone ex ipsius ore magna ex parte prodita sunt, dixisse [a] negauit; & Platonem obliuione notauit. Et quidem Socrates, cum Platonis Phædrū legeret, admiratus; *Quam multa*, inquit, *de me mentitur adolescens!* Hoc autem maxime differt Socratis Respublica ab ea quam Plato suam ducit; quod vxorum ac bonorum omnium communitatem, quam in Socratis ciuitatē inuexerat, de sua sustulerit: vt planū sit differēdi potius causa hæc scripsisse Platonem, quam quod ita sentiret; cætera in vtraque Republica omnino eadem sunt. Ciuium enim modum certum præscripsit, scilicet quinque millium & quadraginta; nec plures voluit, nec pauciores censeri: nam hic numerus diuisores habet vno minus sexaginta; quamquā numerus CLXXX, quadruplo minor, sexaginta diuisores habet; ciuium autem tres ordines facit; custodes inquam, milites, & opifices: quos rursus in tres classes distribuit, ex inæquali bonorum censu. Summum vero ius imperandi ciuium vniuersorum multitudini tribuit; leges inquam iubendi, & abrogandi: quod satis est argumenti, statum popularem efficere voluisse: hoc amplius, quod ciuium vniuersitati magistratuum omnium creandorum, atque etiam publicorum iudiciorum potestatem facit; quoniā vniuersitatis, inquit, totius interest. denique populo ius vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi, aut magistratum vllum esse voluit, penes quem maius imperium consisteret: nam senatores seu custodes CCC esse iubet, qui populi suffragio crearentur. Ex quibus intelligitur Platonis Rempublicam omnium maxime popularem fuisse; ac multo magis popularem fuisse quam Atheniensium; quam tamen Xenophon ex omnibus maxime popularibus primam esse existimauit. omitto leges DCCXXVI, quas Plato duodecim libris cōplexus est. hoc tantum mihi propositum fuit, demonstrare Platonis fictam Rempublicā ex Aristocratia ac Democratia no-

[a] In libris De factis & dictis Socratis.

tia non fuisse constitutam, vt Aristoteles posuit; cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide compulerunt. Hæc igitur nostra conclusio est; nullam vnquam Rempublicam ex duabus, multo minus ex tribus conflari; at ne opinione quidem fingi, sed tria tantum genera constitui posse, vt Herodotus inter Græcos verissime scripsit: quem Tacitus[a] inter Latinos secutus; *Cunctas*, inquit, *nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli regunt.* Demus tamen, si fieri potest, aut certe fingamus eiusmodi Rempublicam, in qua populus magistratuum creandorum, ærarii publici, vitæque ius & necis habeat; Nobilitati legum ferendarum, belli pacisque ac tributorum imperandorum ius tribuatur; Regi vero tum vniuersi, tum singuli ciues iureiurando obstringantur ad fidelitatem obsequiumve, sine cuiusquam exceptione præstandum; & qui omnibus magistratibus superior, de summa extremaque prouocatione cognoscat. Nam ista ratione trifariam iura maiestatis diuisa videbuntur; partem optimates ac nobiles, partem populares ac plebeii; partem Rex ipse sibi vindicabit; ex quibus temperatio illa regiæ potestatis, optimatum, ac populi exsistere videbitur. Id tamen aut factum vmquam, aut fieri posse nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum summam habeat, id est, omnibus imperandi prohibendique potestatē, & plebem & Principem imperio coercebit, ac Principi obsequium reddi prohibebit: qui vero Princeps iureiurando singulos obstrinxerit, alteri quam sibi parere quemquam minime patietur: & vt maxime sua quisque iura tueri velit, nec detrahere quod sibi arroget; attamen illud cum imperii natura discrepat, vt qui imperandi summum ius habeat, idem ipse alteri & quidem subdito parere cogatur: ea res efficit, vt vbi iura maiestatis Principē inter & subditos diuisa sunt, perturbatis rebus de summa rerum semper vi & armis decernatur; quousq; vnius aut paucorum, aut vniuersorum ciuiū sit summa potestas. Sed cum multa sint vete-

[a] lib. 4.

rum, tum vero ætate noſtra exemplum aptius nullum eſt quam de Regibus Danorum; quos iam inde a Chriſtierno Federici,qui nunc imperium habet,proauo, nobilitas ſuis legibus pene ſubiecit; Chriſtiernũ de regno deturbauit,eiuſq; conſobrinum regnare iuſſit; iis legibus,ne de bello vel pace,deq; capite patritiorum ac nobilium iniuſſu ſenatus ſtatuere poſſet: ac pleraq; id genus,quibus Reges iureiurando obſtrinxit: quæ vt ſtabiliora eſſent,cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduerſus Regem pro communi libertate contraxit. Ita quidem diuiſa ſunt iura maieſtatis Regem inter & patritios; & vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorum Principum ac populorum ſocietates ac fœdera,quo minus a ſe ipſi offenſiones accipiant, exquirunt. Iiſdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum; cuius Rex ita cum nobilitate antea viuit, vt Henricus Rex, magiſtrum equitum natione Gallum, pro Cancellario vero Germanum hominem haberet: tandem a palatio ac regia ſede in carcerem eſt a nobilitate cõiectus,vbi iam annos ſeptemdecim exegit. Quarum igitur ciuitatum diuiſa ſunt iura maieſtatis, minime omnium *Reſpublicas*, ſed *Rerumpublicarum corruptiones* appellare oportet; vt Herodotus breuiſſime illi quidem,ſed rectiſſime ſcripſit: & quemadmodum corpora recte a natura conſtituta, ſi mutari cõtingat,incredibili fœtore ac ſui contagione proxima quæq; infeſtãt, quoad nouam formam adepta fuerint; vt cum oua incubantur,quæ tamen priuſquam incubarentur,& poſtea quam pulli exſtiterint,ſuauiſſimi ſunt odoris ac ſaporis: ita quoq; Reſpublicæ quæ mutantur,diſtractis hinc inde maieſtatis legibus ac ſumma poteſtate diuiſa, requiem a bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent,quoad formam plane conſummatam adipiſcãtur. Nam exactis Vrbe Regibus, ad populum maieſtas imperii delata eſt,vt antea docuimus: ſed quoniã in populi comitiis,quę in ſex claſſes diſtributa fuerãt a Seruio Rege; ſi primæ claſſis,quæ ex opibus & cenſu maximo e-

ſcrip-

ſcripta erat, ſuffragia maiore ex parte ſibi congruerent, leges ferebantur, magiſtratus creabātur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec ſemper ad ſecundam claſſem; raro ad tertiam; rariſſime ad quartam; vix ad quintam; numquam ad ſextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maieſtas in optimatum ac nobilium cœtu verſabatur, cum in ſexta claſſe, quæ erat tenuium & infimorũ, pars multo maxima populi cenſeretur: vix enim cæteræ claſſes decimam partem ciuium capiebant. cum itaque plebs adeſſet comitiis, nec ſui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum ſeceſſiones; quo plebs armata ſe recepit, vt ſuam aduerſus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec prius placari potuit, quam ſibi ſuos magiſtratus ſacroſanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, a quibus patritii arcebantur. Ita plebs aliquamdiu conquieuit, cum ſcilicet maiores magiſtratus, Conſules inquam, Prætores, Cēſores, centuriatis comitiis, id eſt ab optimatibus; minores vero magiſtratus tributis, id eſt a plebe, crearētur. Tunc Reſpublica temperata quodammodo fuiſſe videbatur, ex optimatibus ſcilicet ac plebe. at ſi quis tēporis breuiſſimi, ac perturbationum, quæ interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profecto confiteatur vix annos xx, aut xxx in eo ſtatu, quamquam miſerrimo, conſiſtere potuiſſe; nec tamen, niſi ab hoſtibus vndique vrgerentur, tamdiu ſtetiſſet: plebs enim paulo poſt iubendæ legis poteſtatem, qua Reipublicæ maieſtas continetur, arripuit; ac paulatim cætera quoque iura maieſtatis, optimatibus inuitis ac diu repugnātibus, extorſit. Quamquam eo ipſo tempore quo populus maiores magiſtratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipſa comitiis aderat, & in ſexta claſſe cenſebatur; ac tametſi rariſſime ſuffragium ferebat, ferre tamen poterat; ſi priores claſſes inter ſe diſſiderent: quod ſatis eſt argumenti etiam eo tempore ſtatum fuiſſe popularem. Adhuc tamen obiici poteſt, Res omnes publicas tribus generibus non contineri: quia fieri poteſt vt ex millibus

sexaginta ciuium, quæ in ciuitate censa fuerint, quadraginta millia summum imperium habeant, viginti millibus exclusis: & quoniam maior pars omnium imperat, status erit popularis: contra vero si ciues centum ex illa multitudine, iura maiestatis habeant, status erit Aristocraticus; quia minor pars ciuium collecta, summum imperandi ius habeat. quid igitur si ex eodem ciuium numero viginti quinq; millia summam potestatē teneant? dubitari certe potest, an eiusmodi status sit Aristocraticus, tametsi minor pars ciuium, cæteris reiectis, imperio potiatur: quoniam plurimum refert ciues centum, an vero xxv millia rerum domini constituantur; multo magis si ex centum millibus ciuium, quadraginta quinque millia, an vero ex tanto numero triginta solum, cæteris exclusis, vt apud Lacedæmonios, iure maiestatis fruantur. Ego tamen statum semper Aristocraticum esse iudico, si minor pars ciuiū cæteris imperet: alioqui si muneris varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia sint genera Rerumpublicarum; debet autem ab omni disciplina infinitas remoueri: satis enim est penes maiorem aut minorem ciuium partem imperium esse, ad Democratiam aut ad Aristocratiam constituendam. Cætera quæ dubitationem afferre possunt, suis quæque locis accuratius explicabuntur. Vnum restat in proposita quæstione discutiendum: Respublica Romanorum sub Augusto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vsque ad Flauium Vespasianum Principatus dicebatur: cuius Reipublicæ nec Herodotus, nec Latinorum aut Græcorum quisquam, præter Trāquillum, meminisse videtur. Is[a] enim scribit Caligulam, cū Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis splēdore inter se contenderent,[b] Homeri carmen illud vsurpauisse, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς: ac parum abfuit quin diadema sumeret, ac speciem principatus in regnum converteret: hæc ille. Ex quibus intelligitur sub Augusto post Actiacum bellum, nec popularem statum, nec optimatum, at ne regnum quidem fuisse. At principatus

[a] in Caligula.

[b] Iliad. 2. Nō bona est multorum potestas, vnus sit Princeps, vnus Rex.

patus aliud nihil eſt, quam optimatum aut populi ſtatus, cui vnus aliquis præeſt, qui a Latinis *Prætor*, a *præeundo*; & *Princeps*, id eſt, *primus*, appellatur. Ita Iudæi querebantur Ariſtobulum Aſmonæum principatum in duo regna commutaſſe, cum ſibi diadema ſumſiſſet, alterum fratri dediſſet. Ac veteres quidem Hetruſcorum ciuitates, Tarquinium Priſcum Regem Romanorum ad ſocietatem a lege admiſerunt; ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præſidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret; ſed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum eſſet: ſic enim Florus ſcribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum ſtatus. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatũ comitiis primus, qui multitudinem regeret; non aliter quam in Imperio Germanorum, aut in Republica Venetorum, aut Genuenſium Imperatores ac Duces, qui *Principes* rectiſſime appellari poſſunt; vt olim eodem ſenſu apud Athenienſes, ſummus magiſtratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamen Reſpublica maxime omniũ popularis. Si duo magiſtratus, vt Romæ; treſve, vt in pleriſq; Heluetiorum ciuitatibus; aut quatuor eadem poteſtate, vt apud Geneuates, principatus dici non poteſt; quia nemo primus eſt. At in Republica Romanorum, Auguſtus callido commento Imperatorem ſe, id eſt, exercitus ducem maximum[a], ac Tribunum plebis ad tuenda populi cõmoda, cui tamen libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicę curationem a Senatu pene coactus, vti videbatur, principatum ſpecie ac ſimulatione cõſtituerat; cum legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauiſſet, & ad corporis cuſtodiam tres adhibuiſſet; arces etiam, ac fortiſſima quæque propugnacula præſidiis confirmaſſet; regiam tamen poteſtatem ſine ſceptro, ſine diademate, ſine corona inuaſerat: poſteri vero crudeliſſimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt: nam *Tiberius initio Conſulibus aſſurgebat ac decedebat via*, inquit Tranquillus; *poſtremo fœdiſſima ſeruitute Rempublicã oppreſſit*. Hic autem de re ipſa, non quid ſimulatione

a Tacit. principio lib. 1.

fiat, exquirendum nobis eſt: nam qui plus in Republica poteſt, eundem ſummum imperium habere ſtatuũt: de iure ſi quæritur, non quid fiat, ſed quid fieri debeat, intuendum. Eſt igitur *Principatus nihil aliud quam Ariſtocratia vel Democratia, cui vnus de multis dignitate præeſt: maieſtas vero penes eſt populum vel optimates.*

11. *De vnius dominatu.*

Triarchia, Oligarchia, Duarchia, Ariſtocratia genere comprehenſa.

MONARCHIAM Reipublicæ genus eſſe diximus, in qua penes vnum ſumma totius Reipublicæ poteſtas eſt. *Vnum* cum dicimus, ipſo monarchiæ verbo ſatis ſignificatur; nam ſi duos pluresve adiungamus, nemo eorum ſummum imperium habet: quia *Summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuerſos, tum ſingulos, coercere poteſt.* At imperium duorum eiuſmodi eſt, vt neuter alterius imperio teneatur, ſi eiuſdem imperii ſocii ſunt: quamobrem ſi duobus Regibus ciuitatis eiuſdem imperium ſummum detur, neuter Rex eſt, neuter ſine alterius conſenſione imperare poteſt: ſed vtriusque ſumma poteſtas eſt, quæ *Duumuiratus*, ſeu *Duarchia*, Ariſtocratiæ forma dici poſſit, tamdiu duratura, quoad vterq; communi fide & conſenſu ad ciuium tutelam conſpirabit: vt Romulus ac Tatius; alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, poſt aliquot prœlia percuſſis fœderibus ſocietatem coierunt; ea lege, vt populus vterq; in eadem mœnia coaleſceret; & Quiritum appellatione ab vtroque Rege imperio communi gubernaretur. At Romulus, qui antea fratris parricidio imperii ſocietatem a ſe depulerat, peregrinum hominem diu ferre non potuit, ſed occidi mandauit, aut certe ſicarium deprehenſum excuſauit. Longo poſt tempore Romanum imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cum Antoninus Pius M. Aurelium, & Ælium Verum, Imperatores eiuſdem imperii ſocios reliquit: ſed Ælius breui, nec ſine veneni ſuſpicione interiit. Eſt enim, ac ſemper fuit difficilimum ſumma imperia duorum tueri: & quod Lucanus ſcribit

Nulla

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas Impatiens consortis erit: de Duumuiratu potissimum interpretandum est; quia trium pluriumve potestas stabilis esse potest ac firma; duorum non item: cum per naturam vnum vni tantum contrarium sit; plura esse non possunt: tertium enim quasi medium quid extrema copulat. Itaque Imperatores Romanorum, quum iisdem temporibus ad eadem sceptra capessenda venirent, ne mutuo imperii concursu amicitiam ac fidem violarent, diuisum imperium habuerunt; alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones: ac tametsi leges eædem communi vtriusq; voluntate in vtroque imperio interdum peruulgarentur, re tamen diuisa imperia fuere. Lacedæmoniorum Rempublicam Rex vnus facile moderabatur: at cum Aristodemus Proculum & Eurysthenem liberos simul regnare vellet, tunc oborta contentio est; ac diffidentibus vtrisque, Lycurgus facilime potestatem eripuit, & conuerso statu ad populum summam rerum detulit. Idem antea Aphareo & Leucippo Messeniorum[a] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempestate iactarentur, cum Atreus & Thyestes patris imperium simul creuissent; populus prudentiorē vniuerso imperio præfecit; vel, vt Lucianus[b] prodidit, *doctiorem*. Qui vero a Meroueo & Carolo Magno stirpem duxerūt, cum plures liberi eandem hæreditatem cernerent, prouincias & imperia inter se diuiserunt. Nam Clodouei liberi ex vnius patris regno quatuor, æquata potestate fecerunt: ac Ludouici Pii tres liberi totidem regna inter se partiti sunt: nec plures simul imperium indiuisum diu tenuisse legimus, propter indiuiduā maiestatis naturam, & plenam periculorum imperii societatē: in qua nullus summum imperium habet; nisi Princeps aliquis peregrinus sibi despondeat Reginam apud eos populos, qui fœminarum imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, stemmata simul copulantur, quasi ad vtrosq; imperii maiestas pertineret; vti contigit cum Ferdinandus Isabellam Castiliam, Antonius Burbonius Io-

[a] Pausanias lib. 4.

[b] Lucian. in lib. de Astrolog.

annam Nauarræ reginam; Philippus Hiſpanus Mariam Henrici Regis Anglorum filiam; penes quã Angli maieſtatem in ſolidum eſſe voluerunt, ac per ſe ipſam ſine mariti conſenſu imperare: cætera in ſpeciem marito tributa, vt de Ferdinando Rege Aragonum & Iſabella exceptum erat; tametſi edicta vtriuſque nomen ac chirographum [a] præ ſe ferrent. Quo argumento nullum efficacius erat aduerſus Manichæos, qui duplices æqua potestate Deos, erroris opinione ſibi finxerãt; alterum quidem bonorum, alterum malorum principem: quod quidem ſi verum eſſet, perpetuis bellis ac diſſidiis pulcerrimum vniuerſitatis concentum & concordiam perturbarent, quoad alteri victoria cederet, propter diſcrepantem ac plane contrariam bonorum ac malorum vim & naturam. Quod ſi vna ciuitas ne fratres quidem ſummi imperii collegas, vt minimum diſſideant, ferre poteſt; quonam modo mundus hic duos Imperatores volũtate ac tota ſui natura diſſidentes ferat? tres aliquãto facilius imperarẽt, propter eam, quam prius diximus, rationem. Cum enim Cn. Pompeius & C. Cæſar, Marcum Craſſum ad amicitiam ſocietatemque imperii ſibi adiunxiſſent, tanta concordia ſeipſos ac Romanorum imperium tuebantur, vt vulgus illos *Tricipitium* appellaret. Poſtea vero quam Craſſus cæſus eſt in Chaldæa, eodem momento Pompeius a Cæſare diſſidere, ac Reſpublica ſæuiſſimis bellorum ciuilium tempeſtatibus ac procellis tamdiu iactari viſa eſt, quoad vnus omnia moderaretur. Eadem pene, interfecto Cæſare, in triumuiratu contigerunt, cum Auguſtus, Antonius, ac Lepidus imperii Romani corpus vnum in tria membra diuiſiſſent; cum Lepidus ad imperium omnino ineptus, Auguſto faſces ſummiſiſſet: tametſi Antonius Auguſti ſororem ſibi deſpondiſſet, ac imperium ex æquo inter ſe diuiſiſſent, regionibuſq; a ſeſe diſiunctiſſimi viuerent; non tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatu ac potentia quateretur. Inde conſecuta eſt ſtabilis imperii ſalus vnius imperio confirmata. Illud igitur fixum tenea-

[a] To el Rey Yo la Reyna.

teneamus nec monarchiam dici, vbi penes duos imperii maiestas est; nec eo statu, si diffident, Imperium consistere posse. Porro monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui imperium habet, rerum omnium dominus est; aut Rex, aut tyrannus: nec propterea monarchiæ status alius atq; alius dicitur, sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicæ statum ab imperandi ratione distare plurimum: quod antea nemo, quantum intelligere potuimus, animaduertit. Nam Reipubl. status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si Rex omnia imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac præmia omnib. ex æquo distribuat: si vero Princeps imperia, honores, magistratus patritiis, vel diuitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura; sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocratice, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit, qui Respublicas plures tribus, erroris opinione sibi finxerunt. Est igitur *Monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominio rerum fruëtes, sui principis legibus obsequuntur; perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ imperiis obtemperandum iudicat. Dominatus* vero dicitur, *cum Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omnium dominus, iure belli factus aut fœdere subditos, quasi paterfamilas seruos, moderatur. Tyrannis* denique, *si Princeps imperiose spretis gentium ac naturæ legibus, subditorum bonis ac libertate ad libidinem abutatur.* Eadem distinctio ad Aristocratiam & Democratiam adhiberi potest: nam Tyrannis quoque omnium maxima a Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris disserendum: nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere

Prima monarchia fuit dominatus.

cœpit, ac Reipubl. forma quædam conſtitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Ariſtoteles, qui aureum illud genus hominum, fabulis poëtarum quam reipſa illuſtrius, Reges heroas ſuffragio creaſſe prodidit; cum omnibus perſuaſum ſit ac perſpicuum monarchiam omnium primum in Aſſyria fuiſſe conſtitutam Nimerodo Principe; quem ſacræ literæ *potentiſſimum venatorem* appellant; loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo *latronem* ſignificari volunt. Veteres enim, Plato inquam, Ariſtoteles, Xenophon, latrocinium inter genera venationum poſuerunt,[a] vt alibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æqua erat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines ſeruire coëgit; qui propterea dictus eſt *Nimerodus*, id eſt, *dominus metuendus*. Eodem pene momento ſeruitia vbiq; conſtituta videmus; adhuc viuo ac ſpirante Semo Noëi filio. Et quidē ſacræ literæ, quoties Aſſyriorum ac Perſarum Reges meminerunt, *dominos* appellant: ſubditos vero, *Principis ſeruos*. Nec Hebræorum tantum, ſed etiam Græcorum ſcriptores, in ea ſententia fuerunt: & quidem hi ſeſe liberos, Aſiaticos vero ac Ægyptios ſeruili contumelia notant. Itaque Reges Perſarum cum bellum indicerent, terram & aquam ſibi dari poſcebant: quo argumento, ſe rerum omnium quæ terra marique teneantur, dominos eſſe ſignificarent, vt Plutarchus ſcribit. At etiam [b] Xenophon laudabile putat Medorum inſtitutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus eſſet. Inde adoratio, qua non modo ſubditi, ſed etiam peregrini & exterarum gentium legati, aduerſus Reges Perſarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri ſignificarent. Cum enim Themiſtocles, cuius fama illuſtris & clara ſemper antea fuerat, Regem Perſarum, Græco more conuenire[c] vellet; Artabanus præfectus prætorio illum ab aditu depulit[d]; nec rogationem vllam ferre paſſus eſt niſi prius adorato Rege: deinde prætorio egreſſum, humaniter allocutus; factum his verbis excuſauit, *laudabi-*

eſt

[a] ad Oppianum in libris de venatione.

[b] In Cyri Pædia.

[c] Dio lib. 57. & Xiphilin. in Adriano.

[d] Plutarch. in Themiſtocle.

est, Themistocle, suum cuiusq; gentis institutum: vos Græci libertatem, & imperii æquationem amplexari consueuistis: nos vero nihil tam naturæ consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum, quam Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem, adorare ac reuereri. quibus consentanea sunt quæ Liuius scribit; *Barbaris*, inquit, *pro legibus semper dominorum imperia fuerunt.* At certe non debet vnius dominatus tyrannidis appellatione fœdari. Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit, personarum ac rerum dominus sit; dum subditis non aliter quam bonus paterfamilias seruis vtatur; vt quidem gentium fere omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui vero iniusto bello fractos imperio subiecerit, eorumq; bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidem Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano [a], libertatem, quam in theatro dominus dedisset, adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuendum reliquit. Idem etiam antea Tiberius, ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cum libertas iusta non videretur, quam populi vis ac plausus extorsisset. Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiam si tyrannos permultos videamus; sunt tamen & in Asia & in Africa nonnulli; in Europa vero qui tantum sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarũ Principes, scio neminem: certe quidem Moschouitæ se regis *Chlopas*, id est *seruos*, appellant [b]: nos corrupte *sclauos* dicimus. Turcarum vero Princeps *Sultanum* se, id est *dominum* appellat: non tam propter latifundia, cum Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus quibus Solis cursus definitum est, & quidem imperio Turcarum decuplo maius; sed *dominus Turcarum* appellatur, quod personarum ac fortunarum omnium sese do-

[a] l. ad bestias de pœnis.

[b] Sigismundus Liber.

minum ferat; quos tamen multo humanius ac liberius quam bonus paterfamilias seruos moderatur: nam eos quos nostri *sclauos* seu *seruos Principis* appellamus, Turcæ *Zamoglomos*, id est *tributi filios*, ipse Princeps non aliter quam filios educari ac erudiri, eisq; iura nobilitatis, quæ ab aliis studiose ambiũtur, impartiri solet. *Timariotarum* aũt ordo equestris, omnia prædia fiduciæ nomine Principi accepta fert: ac decimo quoq; anno locationes prædiorũ renouare cõsueuit: nec liberos prædiorũ, sed pecuniarum tantũ ac familiæ hæredes habent; nisi Principis beneficio paternorum prędiorum ac veluti bonorum possessionem accipiant. Reliqui Principes Europe qui se *rerum ac personarum dominos* appellant, nulli sunt. At Augustus Imperator, cuius imperium longe lateque patebat, & cui Reges sponte ministrabant, *domini* appellationem semper repudiauit.[a] Neq; enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur; nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in Codicis quidem vel Authenticis legibus, vel Pandectarum libris vsquam leguntur. Ac tametsi nulli sunt in Europa Principes, qui directi dominii iure omnia prædia ad se pertinere non putent; non propterea tamen dominus quisquam iure dici potest, cum vniuscuiusque rei proprietas ad singulos pertineat; tametsi Princeps ad speciem & pompam directum dominium sibi vindicet: quamquam pleraque prædia, quæ *allodia* dicuntur, ne Principis quidem beneficio[b] possidentur. Hunni primum ab extremis Scythiæ oris, cum Europã pene totam ferro ac flamma vastarẽt, Langobardos & Alemanos Germanorũ gentes, ac Francos Gallorũ veteres colonos, ad dominatũ rerum omnium occupandum sic assuefecerunt, vt nemo terræ glebam, nisi eorũ beneficio possideret. Romani quidẽ bello captiuos aut vendere, aut seruire cogebant, nisi libertatem pretio redimerent, vt cæteri fere populi: expugnatas autem vrbes, ac populos deuictos agri parte septima[c] mulctabant; quã coloniis ciuiũ Rom. assignabant. At Principes

a Tranquil. in Augusto.

b Consuetudo Campan.

c Plutarch. in Romulo.

cipes & populi, humanitatis artib. ac disciplinis exculti & eruditi, dominatũ, qualem in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potentia diffisi sua, deseruerunt. Et cum antea Reges Assyriorũ verberib. summos magistratus ac Principes vestib. nudatos seruilem in modum cædere consueuissent; primus Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta,[a] non corpora cædi: & quorum capilli contumeliose diuelli consueuerant, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac prouinciarũ præsides nudatos ac prostratos humi verberib. lacerari corã Principe se vidisse prodidit; eosq; maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita cõcidi iuberet. Ex his autem quæ Aluaresius scribit, facile colligitur qui dominatum habeat in Africa, aut Principem Æthiopum, aut esse neminẽ. Europæ vero populi, quorum bellica vis maior est quã Asiaticorũ & Australium, vix, ac ne vix quidem, dominatum Principum ferre potuerunt: nec ante Hunnorum incursiones in Europam Principum dominatum pertulerunt. Primus Odoacer Rex Herulorũ, qui iisdẽ fere temporibus Italiam, quibus Attila Germaniam, inuasit; subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illæso libertatis statu, ac reliqua parte bonorũ, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominii specie, securos esse permisit. Cęteri vero ab Aquilone populi, cum Hunnorũ mores ac dominandi illecebras didicissent, Alemani inquã, Langobardi, Saxones, Burgundi, Gotthi, Ostrogotthi, Angli, & reliqua Scytharũ colluuies, se rerum omnium dominos ferentes, fertilissima quæque prædia sibi reseruarunt; cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt; exigui vectigalis lege dicta, si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus[b]. Nam militiæ ex casu (: quæ verissima sunt feuda:) militibus, quamdiu viuerent, fuere permissa; deinde a parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus ha-

[a] Plutarch. in Apophtheg.

Negus Æthiopum dominatu potitur.

[b] cap. 1. lib. 2. feudor.

beri solebant, nec prædia afficiebant: quo more etiamnum vtuntur Angli & Scoti; apud quos Ducum liberis agros & prædia possideri licet, sine vlla Ducis prærogatiua. Cum enim feuda seu beneficia prædiatoria, militibus quamdiu viuerent, tribuerentur, obtinuerunt vt eorum liberis testamento & ab intestato relinquerentur: si mares nulli essent, ad fœminas iure transmitti placuit; præterquam in Germania, vbi fœminæ a possessione feudalium prædiorũ arcentur: quo argumento potissimum vsus est Federicus Comes Vallimontis, aduersus Renatum Siciliæ Regem in cõcilio Constantiensi; cum Lotharingorum Duce consobrino mortuo, possessionem ab Imperatore Sigismundo sibi dari posceret; quia imperiale feudũ esset, cuius Isabella Regis Siciliæ vxor, tametsi Ducis Lotharingorum filia, minime capax esse dicebatur. Quamquam Rex Siciliæ aliis sese rationibus tueri poterat: cum enim de legibus feudorũ [a] quæritur, seruientis, nõ dominantis prædii mores ac leges intueri oportet; cõstat autem in vniuersa Lotharingia fœminas feudorum capaces esse. Ex quibus perspicitur dominatus vestigia in Asia & in Africa constitisse, rarissima in Europa restare. Tametsi enim Gulielmus nothus, is qui postea *Augustus* est appellatus, vniuersam Angliam armis domuisset, seq; edicto publico vniuersæ pecuniæ, ac prædiorum, quæ quisq; possidebat, dominum appellari iuberet; nihilominus tamẽ præter hostium agros, quos fisco addixerat, proprietatem bonorum omnib. fiduciæ nomine fruendã permisit. At Carolus v. Imperator, cum Peruanorũ regiones latissime patentes subegisset, suo vnius dominatu omnia teneri voluit, exceptis seruis, quos cum innumerabiles essent, manumitti iussit; prædia vero possessorib. precario fruenda reliquit, nec ad liberos hæreditario iure transmitti. Callidum ac veteratorium commentum; quo Lagasca Iurisconsultus Imperatoris legatus, Gonsalo Pizarra cæterisq; defectionis auctoribus fractis ac prostratis, vt incolas perpetua obligationis fide in officio cõtineret, eos ab Rege Hispaniarum possessio-

[a] Iudicatum in curia Paris. Molinæus in titulo feudorum. §.12.q. 20.& 86. contra Fabri sententiam. in l. 1 de sacrosan. eccles. C.

ſeſſionem bonorum, mortuis propinquis, petere coegit; niſi prius parentes ipſi adhuc ſpirantes pro liberis id in futurum ſibi concedi curarent: quod non ſine magna vi pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat; dum interim potentiores a rebus nouandis prohiberentur. Conſimili de cauſa vno capite legis Muhamedicæ cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret; neve vllius prædii dominum ſeſe diceret, prȩter Calipham Muhamedi legatum Pontificem maximum, quem principio rerum omnium dominum fuiſſe commemorant, a quo Reges imperium haberent; cui Principes ſceptra accepta ferrent, & quidē precario tantum, quoad Turcarum ac ſuperioris Aſiȩ, itemq; Africæ Reges ſua imperia ſibi aſſeruerunt. Hic tamen dubitet aliquis, num tyrannidis appellatione veniat etiam rerum ac perſonarum dominatus, quod naturā ipſam & hominum ſocietatem, quȩ vniuſcuiuſque libertatem ac rerū dominia tuetur, oppugnet. Id quidem quodammodo cum natura, cumq; ipſa hominum cōſociatione pugnare videtur. Sed cum ea ſit hominū ſeu vis, ſeu innata cupiditas, vt in otio ac tranquillitate diu viui non poſſit, & idemtidem bella gerantur, magnam partem iniuſte illata; nonne æquū eſt eos qui aliis inique bellū inferāt, victos, vel rerum ſuarum damno, vel morte, vel ſeruitute coerceri? Hæc iuſta [a] dominandi lex eſt, dum tamen crudelitate abſtineatur, & quidem ſacris [b] legibus comprobata. Itaq; pater ipſe Iſraelitarum, cum poſſeſſiones ac prȩdia nepotibus legaret, eadem ſuis [c] armis ac potentia quæſita fuiſſe teſtatum reliquit. Id autem iure gentium certū eſt, vbi iure agi poteſt, ab armis abſtinēdum: quo iure etiam ciuitates ac Principes aliena iniuſte rapientes, iudiciorum ac pœnarum ſeueritate ab Imperiali curia coercentur: ex quo efficitur, cum nullus æquitati aut legibus locus relictus ſit, armorum vim ad ſua tuenda, vel repetenda iuſtiſſimam eſſe; alioqui ſi iure belli ac gentium omnium quȩſita dominia, dominia iniuſta eſſe demus, ac dominatum cum tyrannide, confu-

[a] l. poſtliminium de. captiuis.
[b] Deūt. cap. 16.
[c] Geneſ. cap. vlt.

ſa rerum ac verborum appellatione, miſceamus; illud etiam confitendum erit, nihil hoſtem a prædone; nihil verum dominum a tyranno; nihil deniq; iuſtum bellum a latrocinio differre: quæ cum[a] abſurda ſint, & illa ex quibus hęc ſequuntur, abſurda videri neceſſe eſt. Itaque videmus tyrannides momento collapſas, ac pleroſque tyrannos breui cæſos & exſtinctos; dominatus vero Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Parthorum fuiſſe diuturnos: itemq; Æthiopum Dominum, qui Reges quinquaginta, vt Iouius ſcribit, vel certe totidem prouincias, incredibili maieſtate imperandi coercere; ac cæteros Africæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate ſuperare. At illius principis ſubditi ſeruos ſe & eſſe & haberi gloriantur: cur autem imperia dominorum quã regum certiora magiſq; diuturna ſint, ratio in promtu eſt; quod & dominatus auguſtior eſt, & ſubditi omnia Principi accepta ferunt; ſeque ob eam rem Principi obligatos putant; tum etiam quod ſerui conditionis ſuæ memores, metu ſeruili afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, ſub regia poteſtate, quoties libertatem opeſq; ſuas meminerunt, animos excelſos gerunt, nec ſua ſibi eripi patienter ferunt, & illatas a Principe iniurias quacumque ratione poſſunt, vlciſcuntur. Atque hęc de vnius dominatu: deinceps de regia poteſtate dicamus.

[a] l. hoſtes. de captiuit l. hoſtes. de verb. ſignific.

III. *De Monarchia Regali.*

REx *eſt qui in ſumma poteſtate conſtitutus, naturæ legibus non minus obſequentem ſe præbet, quam ſibi ſubditos quorum libertatem ac rerum dominia æque ac ſua tuetur, fore confidit.* Subditorum libertatem ac rerum dominationem adiecimus, vt Regis ac Domini diſtinctionem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iuſte quæri, ac dominum eadem æquitate ſuos qua paterfamilias ſeruos moderari poſſe: qui tamen ſi ſeruos manumittat, ac peculium libertorum proprium eſſe patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerum omnium

mnium ac perſonarum dominus in regem euadit, ſi ſubditos iuſta libertate, ac rerum ſuarum dominio vtifrui patiatur. Itaque Plinius [a] Iunior ad Traianum; *Principis*, inquit, *ſedem obtines, ne ſit domino locus*. Perſas vero diſcrimen illud ſatis intellexiſſe perſpicuum eſt, cum Cyrũ, qui Medorum potentiam fregit, *Regem* appellarent [b], Cambyſem *dominum*, Darium vero *mercatorem*: quia Cyrus maior ſumma caritate ſuos amplexaretur; filius imperandi ſeueritate formidabilis eſſet; tertius tributa ac vectigalia prius inaudita a ſubditis extorqueret. Ob eam rem Alexander Magnus ab Ariſtotele admonitus [c] eſſe dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros vero dominandi maieſtate in officio contineret: quod præceptum repudiauit Alexander: Græcoſque ſola virtute, non origine; barbaros vitiis & ignauia cenſeri: orbem vero terrarum inſtar eſſe voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipſe in ſuis caſtris poſitam teneret. Subditos Regi obſequentes eſſe oportere diximus, vt in eo ſolida iura maieſtatis ineſſe iudicaretur; eundem tamen naturæ legibus obligari; id eſt ſubditos naturali æquitate regere, cuius ſplendor Solis ipſius luce clarior eſt. Eſt igitur regiæ maieſtatis præcipuum argumentum, ſi, quam ſubditos ſuis imperiis ac iuſſis obedientes eſſe cupit, tam ipſæ naturæ legibus ſe præbeat obſequentem. Id autem conſequi non admodum difficile eſt boni principis officia intuentem: ſi pura religione Deum, pietate patriam, caritate propinquos, benignitate egentes, æquitate ſingulos, iuſtitia vniuerſos complectatur. itemque ſi prudentia & altitudine animi in conſiliis; fortitudine & alacritate in rebus gerendis; modeſtia in proſperis; conſtantia in aduerſis vtatur: ſi denique erga fœderatos amicum ſe; aduerſus hoſtes formidoloſum: erga bonos amabilem; in ſceleratos terribilem, in vtroſque admirabilem; in ſocios fidum; aduerſus humiles facilem; in arrogantes excelſum ſeſe præbeat. Regia poteſtate ſic conſtituta, vt ſubditi quidem

[a] in Panegyrico.

[b] Herodot.

[c] Plutarch. in Alexandro.

principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, lex vtrinque domina, vel, vt Pindarus ait, *regina vtriſque imperans*, ſubditos inter ſe, & cum principe, iiſdē vinculis copulabit; ex eoq; ſuauiſſimus concentus exſiſtet, qui voluptate ac felicitate incredibili vtroſque beare poſſit. Hæc illa eſt regalis vnius, legitimaque monarchia, quam quærimus; ſiue regnum ſucceſſione, vt fere ſemper, deferatur, ſiue lege, vt noſtrum; ſiue populi ſuffragiis, vt ea quæ ad aquilonem poſita ſunt; ſiue largitione, vt illud Numidiæ, vbi Auguſtus Iubam regnare iuſſit; ſiue ceſſione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ ſemel atq; iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum principes: ſiue teſtamento, vt antea ſæpe Africæ, nec ita pridem Angliæ regnum Henrici VIII voluntate ad Eduardum VI; cui Maria ſoror, huic Elizabetha ſubſtituta; ſiue fraude partum, qualia fuerunt Hieronis & Piſiſtrati regna; ſiue ſorte, vt regnum Iſraelitarum ad Saulem; ſiue equi hinnitu, vt Perſarum ad [a] Darium Hyſtaſpen; ſiue armis ac vi quæſitum, vt regnum Seruii: *Neque enim*, inquit Liuius [b], *præter vim quicquam ad ius regni habebat*: ſiue ob nobilitatem ac generis ſplendorem, vt Ægypti a prætorianis militibus ad Campſonem Ciliciæ Regem delatum accepimus; ſiue ob iuſtitiam ac pietatem, vt Romanorum ad Numam; ſiue ob ſenium, vt Arabiæ ac Taprobanes regna [c] ad vetuſtiſſimum quemque; ſiue ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Maximinum ducem militum tanta corporis firmitate ac robore, tantaque amplitudine, vt gigantum ſemine procreatus videretur; ſiue ob formæ præſtantiam, vt idem imperium ad Heliogabalum peruenit; ſiue ob longitudinem ac proceritatem, vt Æthiopum regna ad longiſſimum quemque deferebantur; ſiue ad bibaciſſimum vt quondam Scytharum imperia; quemadmodum [d] Ariſtoteles ſcribit, qui *Regem definit* [e] *eum, qui ſuffragiis creatus, ex ipſius populi voluntate imperat*: eundem tamen fieri tyrannum, ſi vel minimum a populi voluntate diſceſſerit. Quæ deſcriptio non ſolum a ratione deſeritur

verum

[a] Plutarch. in lib. De ſera numinis vindicta ff.
[b] lib. 1.
[c] Diodorus Siculus & Plinius.
[d] in Polit.
[e] Idem lib. 3.

verum etiam pernitioſa eſt: nam ius illud maieſtatis, quod regis maxime proprium eſſe demonſtrauimus, concidat oportet; ſiquidem inuitis ac nolentibus ſubditis imperari nihil ab ipſo Rege poſſit, qui etiam leges a populo accipere cogeretur. denique omnia populo licerent; iuſtiſſimi autem ac optimi quique Reges, pro tyrannis haberentur: nec vero Rex alius eſſet, quam magiſtratus, cui arbitrio populi precario poteſtas & daretur, & eriperetur. Quæ tam abſurda videri neceſſe eſt, quam quod ab eodem philoſopho proditum eſt, *barbaras eſſe gentes, quæ Reges a ſtirpe quærant*; cum tamen ſui ipſius Rex ac diſcipulus Alexãder Magnus cum maioribus ac proauis Macedoniæ regibus ab ipſo [a] Hercule genus duxiſſet: barbari Lacedæmonii, qui ab eadem Heraclidarum ſtirpe, Reges mille circiter annos pertulerunt: barbari quoq; Aſiatici, Perſæ, Ægyptii; in quibus non modo fuit, ſed etiam a quibus humanitas, artes, leges, diſciplinæ ad omnes populos dimanarunt [b]: poſtremo vnus Ariſtoteles, cum pauciſſimis quibuſdã Græculis a barbarie procul abeſſent. Nihil autem pernitioſius cogitari poteſt, quam ſuffragio populi creationem regum permittere, vt ſuo loco diſſeretur. Quamquam Ariſtoteles in eo ipſo quoq; labitur, quod regum genera quatuor conſtituit: & quatuor poſitis, quinque tamen [c] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant; vt quos heroicis temporibus, eoſdem imperatores, iudices, ac pontifices fuiſſe putat: ſecundum genus, barborum eſſe, cum ſcilicet Reges a ſtirpe ducuntur: tertium eorum qui ſuffragio creantur: quartum Lacedæmoniorum proprium; quos belli duces perpetuos fuiſſe tradit: poſtremum genus eſt eorum qui dominatum adipiſcuntur, ac ſubditos quaſi patresfamilias ſeruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem, iudices, imperatores, ac pontifices fuiſſe, nulli tamen ex populi arbitrio ac voluntate imperaſſe, aut imperium a populo accepiſſe comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam; ſed principio ge-

[a] Plutarch in Alexandro.

[b] Cicero ad Q fratrem epiſt. 1. Theodoret. epiſcopus Cyrenſis in libris De Græcarum affectionũ. Ioſephus cõtra Apionem.

[c] lib. 3. de Republica.

nus hominum immani feritate barbarum, & crudele fuisse Plutarchus[a] scribit; qui nihil prius aut præclarius ducerent, quam homines ab hominibus violari, cædi, opprimi, & in seruitutem abduci: quod certe sacris literis consentaneum est; quibus perspicuum fit Nimerodum primum tyrannide cæteros oppressisse; seruitiis omnia compleuisse; ac posteris imperium successoria lege reliquisse: certe quidem & Thucydides ipse verissimus scriptor, & antiquorum historiæ, summa regna successione delata fuisse, Assyriorum inquam, Medorum, Tyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Hebræorum, Lacedæmoniorum, Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum, Celtarum, & Atheniensium declarant: at cum regia proles a stirpe populos desereret, partem reges suffragio sibi creasse, partim optimatibus imperium dedisse, partem in populari statu acquieuisse, præter eos quorum libertas vi & armis potentiorum oppressa fuisset: vt Herodotus, Iosephus, Berosus, Manetho, Ephorus, Theopompus, Xenophon & antiquissimi quique scriptores prodiderunt: ex quibus facile intelligitur Aristotelē, in iis quæ de regibus scripsit, decipi & errare. Quod item Spartiatarum duces regū appellatione amplectitur, id quidem absurde, cum qui iura maiestatis non habeat, Regem esse non posse superius dictum sit: Reges autem Lacedæmoniorum post ipsius Reipublicæ conuersionem, non alios quam senatores fuisse, & magistratuum imperia pertulisse docuimus; at ne imperatoriam quidem illis potestatem in perpetuum tributam fuisse, vt putat Aristoteles, qui perpetuos belli duces appellat, cum aliis quoque ciuibus communicaretur; vt Lysandro, Leonidæ, Callicratidæ, Gylippo, quos Lacedæmonii Regibus ipsis, premente bello prætulerunt: at ne Agesilaus quidem Rex imperatoriam potestatem iniussus accepit, vt[b] Plutarchus tradit. Et si perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria potestas cum regia maiestate commune habet, cū priuatis ac magistratibus tribuatur: maiestatem vero n

[a] Theseo.

[b] In Agesilao.

in priuatos, nec in magiſtratus conuenire, nec diſſolubilem eſſe, antea demonſtrauimus. Latini quoque ſuos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt; & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas ſumere conſueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mulctarunt [a]; perinde ac Ephori ſuos Reges exilio, carcere, mulcta ſæpe coercebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere neceſſe eſt, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidem, ſed forma differre docuimus. Tertium vero genus eorum, quos ſuffragio creari, aut ſucceſſorio iure fieri ſcribit, nullo diſcrimine ab aliis regibus ſecerni debuerunt: alioqui & ſextum genus conſtituere oportuiſſet eorum qui ſorte ducuntur; & ſeptimum eorum qui teſtamento: tum eos qui vi, qui fraude, quiq; aliis artibus, ac modis innumerabilibus regnū adipſcuntur. Monarchas autem diſtinguere oportet, non imperii conſequendi, ſed ipſa imperandi ratione, quam tribus omnino generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. Quod autem Ariſtoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ conſtituendæ aut conformandæ cauſa ad breue tempus creari ſolent, a regia poteſtate plane alienum eſt: cum nihil aliud ſint quam curatores, quales fuere Dictatores in Republica Romanorum; quos Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit imperio ac officio ſimiles fuiſſe iis quos Theſſali Archos, Lacedæmonii Coſmos, Mitylenæi Æſymnetas vocant: eadem poteſtate *Balia* Florentinorum fieri conſueuerat, id eſt *Octouiri*, aut ſummum *Decemuiri* Reipublicæ conſtituendæ; vt quæ decurſu temporum deprauata fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tum in magiſtratibus creandis conformarentur: Republica vero conſtituta, imperio abdicabant: qui eadem ratione *Reges* appellarentur: quod abſurdum ſit, cum regia maieſtas nec in magiſtratum, nec in curatorem Reip. conueniat. Quamobrem quod [b] Cæſar ſcribit Heduos magiſtratum in ſingulos annos regali poteſtate creauiſſe;

[a] Pauſanias.

[b] In Cōmentariis.

ſatis intelligitur qui magiſtratus eſſet, regem eſſe nō potuiſſe. Ac tametſi præſides prouinciarum, poſt Alexandri Magni occaſum, ſummum in ſua quiſque prouincia imperium haberent; regiam tamen appellationem [a] diutiſſime repudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Ptolemæo Lago, diademate caput cinxit; ſeq; *Regem* appellauit. Eodem momento Ægyptii Ptolemæum, Aſſyrii Seleucum, Thraces Lyſimachum βασιλέας dixerunt. Et vt primum Lotharingorum ac Burgundionum reges ſe in Imperatoris Germani fide & obſequio futuros iurauerunt; regium nomen & imperium exuerunt; quia reges eſſe deſierant: quamobrem apte illud Martialis; *Qui rex eſt, regem Maxime non habeat.* Eſt enim auguſtum regis nomen, & quo nullum illuſtrius eſſe poteſt; ipſaque ſtemmata regalia, aureas veſtes, ſceptra, diademata, coronas, cum cæteris communia eſſe non oportet. Ac tametſi Romani, poſtea quam Tarquinium Superbum exegerant, regium nomen ac multo magis imperium abhorrerent; ſæpe tamen a ſenatu ſtemmata regia, ſceptrum inquam eburneum, diadema, corona, veſtis purpurea auro prætexta, crater ex auro ſolido, ad reges fœderatos miſſa fuere [b]. Et in commentariis Gregorii ſeptimi Pontificis maximi, Demetrium legimus Iſtriæ & Croatiæ regem ſceptro, corona, & vexillo deſignatum: quarum rerum Pontifices Romani, liberales dicam au prodigi, æque ac Imperatores, ſæpe fuerunt. Sed nihil plus in eo genere potuerunt, quam Anaſtaſius Græcorum Imperator; qui ornamenta conſularia, cum Auguſti appellatione, ad Clodoueum Regem Francorum miſiſſe dicitur, cum apud Turones ageret; vt Iuſtinianus quoque *Patritii* appellatione Childebertum Regem exornandum putauit: quibus rebus alienæ maieſtatis imperio quod ſummum ſit, detrahi certum eſt, niſi ab iis accipiantur, qui ſint in fœdere ſuperiores. At neque Franci fœdus cum Græcorum principibus vllum percuſſerant, & Romanos ſua virtute de imperio Gallorum deturbauerant. inter fœderatos quidem æqua poteſtate orna- men-

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Tacit. lib. 2. Appian. Liuius, Valerius Maxim.

menta equeſtria, cingula, annuli aurei dantur, viciſſim & accipiuntur, ſine maieſtatis deminutione: conſularem vero aut patritium honorem, quæ ſunt magiſtratuum propria, qui accipiunt, ſuperioris maieſtatem agnoſcũt: at ne regia quidem poteſtas, quæ ſumma eſt, niſi ſubditis concedi non poteſt; multo minus ei qui iura maieſtatis per ſeſe habet; vt Petrus Daniæ Princeps, quem Fe- 98 derichus I, regio nomine ſubornauit; ea lege, vt fiduciariũ ſe imperii Germanici profiteretur; quod regiæ maieſtati repugnare diximus: ille tamen iureiurando ſe Imperatori obſtrinxit[a], his verbis: REX DANORVM *Magnus ſe in poteſtatem Imperatoris tradidit, obſides dedit, iuramentum fecit, ſe ſucceſſoresq; ſuos non niſi Imperatoris & ſucceſſorum eius permiſſu regnum adepturos.* In quo dupliciter peccatum ab eo eſt, quod & talium ornamẽtorum illecebris, quæ ab Imperatore miſſa fuerãt, ſuæ maieſtati detraxit; & ſempiterna ſeruitute non modo ſeipſum, ſed etiam poſteros conſtrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerunt: quia cum Daniæ regnum ſenatus ac populi ſuffragiis acceptum feratur; non modo poſteros, ſed ne ſeipſum quidem ea lege poterat obligare. Iiſdem ornamentis Auſtriæ Dux, iiſdemque pene temporibus auctus eſt ab eo ipſo Imperatore; ea lege tamen, vt in perpetua imperii Germanici fiducia, in qua tunc erat, ac ſemper fuerat, perſtaret: ſed cum ab imperio, violata fide, defeciſſet, duodecimo poſt anno regia dignitate & appellatione ſpoliatus eſt. Conſimili errore Henricus I Rex Anglorũ Guilielmi Auguſti filius, Henricum natu maiorem, ſe adhuc viuo ac ſpirante, regem inaugurari iuſſit: nam ille momento vt rex eſt appellatus, imperare; res gerere, maxima quæque obire; deniq; de principatu cum patre contendere; quem imperio ſpoliaturus erat, niſi morte præreptus eſſet. Principio quidem Capetorum gens, cum in regnum inuaſiſſet, vt C opes ac potentiã non ſatis firmam ſtabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur; filios Reges deſignari ac initiari curauit. Ita quidem Hugo Rober-

[a] Trithemius cap. 17.

tum; hic Henricum, qui deinceps etiam Philippum conſecrari iuſſit: quod poſtea confirmatis opibus ac potentia fieri deſiit. Id tamen valde periculoſum mihi videtur, ſi rex inauguratus imperandi morbo laborat; quia ſubditi Solem Orientem libentius, quam Occidentem intueri conſueuerunt; niſi plura ſint regna latiſſimis fluminibus aut montibus altiſſimis, aut mari profundiſſimo ſeiuncta. Ita quidem Seleucus vtriuſque Aſiæ Rex, Antiochum filium non modo regia dignitate ſubornauit; ſed etiam Aſiæ ſuperioris regno[a] præfecit. Id quidem ferendum eſt vbi Reges ſenatus populive ſuffragio creari conſueuerunt; cuiuſmodi ſunt Daniæ, Sueciæ, Poloniæ, Tartariæ, Bohemiæ, Hungariæ, & Tunetaniæ reges; qui, quem regnare cupiunt, eundem populi ſuffragiis deſignandum curant; eique principes iureiurando obſtringere conſueuerunt. Sic enim Changius primus omnium Rex Tartarorum, populi ſuffragiis factus, Horotam filium in ſpem imperii deſignauit regem: Goſtauus, qui noſtra ætate in Suecię regnũ inuaſerat, Henricum filium; Chriſtiernus hunc Federichum; cui tamẽ non ſatis cautum eſſe putauit, niſi eundem Henrici II Regis Francorum fidei ac patrocinio per legatos commendaret; anno MDLVI; veritus, ne ſe mortuo, Ioannes & Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam omnibus Africæ maritimæ regibus in more poſitum fuiſſe legimus; nec[b] ita pridẽ Ferdinandus Maximilianum Hungariæ ac Bohemiæ regem ſe viuo renuntiauit; hic Erneſtum: ita ſenſim erepta ſuffragia populis, obliuione ſepeliuntur. Idem a Sigiſmundo Auguſto Rege Poloniæ fruſtra tentatum eſt intercedente ſenatu: at tametſi e Republica eſſe videatur, vt ſeditionibus occurri poſſit; id tamen Poloni metuunt, ne creatio regum ſenatu populoque perpetua huiuſmodi ſucceſſione eripiatur vt in Auſtria gente rerum geſtarum gloria clariſſima, imperium Germanorum tam alte radices egit, vt eius euellendi vix vlla ſpes eſſe videatur. Hæc de regali monarchia: ſequitur vt de Tyrannide diſſeramus.

a Plutarch. in Demetrio.

b Leo Afer.

IIII. *D*

IIII. *De Tyrannide.*

TYRANNIS *eſt, in qua vnus homo diuinis ac naturæ legibus ſublatis, rebus alienis vt ſuis, & liberis hominibus quaſi mancipiis ad libidinem abutitur.* Tyranni vox olim honeſta ac ſplendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuiſſet, tametſi moderate ac iuſte imperaret. Ita quidem Plato Dionyſium Syracuſarum tyrannum, ac cæteri tum philoſophi tum amici, eos qui vi ſuarum ciuitatum ſummam poteſtatem adepti erant, *tyrannos* honeſte appellarunt; quá appellatione ipſi quoque tyranni gloriabantur. Probis autem æque ac improbis commune fuiſſe tyranni nomen, ex eo perſpicuum fit; quod Pittacus ac Periander, qui in ordine ſapientum a Græcis enumerantur, tyranni ſunt appellati. Et quoniam ii qui malis artibus in rerum dominationem inuaſerant, fortunas omnes vitamque ſuam aduerſariorum iniuriis ac periculis omnibus expoſitas intuebantur; partem milites ad corporis cuſtodiam adhibere; partem præſidiis arces & aditus omnes munire ac obuallare; partem aduerſarios ac potentiores necare aut in exilium agere; cæteros ſeruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere; aut etiam liberis & vxoribus alienis ſtuprum inferre conſueſſent, incredibile ſui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionyſius maior, qui Syracuſas occuparat, ad vrbis & corporis præſidium decem peditum, totidem equitum millia, præter claſſem triremium cccc. rebus omnibus inſtructiſſimam habuiſſe dicitur: ac ne ſicquidem paucitati ciuium, quos penitus exarmauerat ac ſeruilem in modum oppreſſerat, reſiſti poſſe putabat: tametſi non collegia modo ac ſocietates ſuſtuliſſet; ſed etiam proximos vna vetuiſſet epulari, & a cœna domum redeuntes diripi a cuſtodibus ac ſpoliari iuſſiſſet, quominus amicitias colerent, & in ſe conſpirarent. Hunc tamen Plutarchus[a] boni principis laudibus cumulauit; vt qui virtute ac iuſtitia plurimos, honeſta

Tyrãni vox olim ſplendida.

a In Dione

regum appellatione abutentes, cum tamen omnibus vitiis inquinati essent, superasse videretur. Neque vero inani verborum specie ac præclaris appellationibus valde insistendum est; cum sæpius pessimi quique virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissima sibi arrogare; subditi tamen contumeliosissima in eiusmodi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægyptii tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, alius patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philometoros ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augustissima ac sanctissima quæque nomina pessum iere, ac cum, qui iis abuterentur, fœdissimis sceleribus seipsos contaminarent, sanctum quidem regis nomen est; Tarquinii tamen superbia, ac filii stuprum Lucretiæ illatum, fecit vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in dictatura exercuit, Dictatores infestos reddidit. Vexilliferos Florentinis inuisos fecit Francisc Valorii effrænata dominandi libido. Tyranni quoque appellationem, propter eos qui patriam oppressserant, populis omnibus teterrimam fuisse perspicuum est. At fieri potest, vt vnus & idem princeps cuius imperium longe lateque pateat, regem quidē aduersus ciues; dominum aduersus eos quos iusto bell domuerit; in reliquos vero tyrannum se ferat; aut in eadem ciuitate erga potentes quidem ac nobiles crudeliter se gerat; in tenues vero ac plebeios humaniter. A tyrannorum quidem alius alio deterior est; & vt virtutum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus. quis enim princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnin vitiis notari possit? quis etiam tyrannus tam perditus, v non aliqua virtute excellat? Temere igitur ac stulte, qu de principibus sententiā ferunt, nisi perspectis vniuscu iusque moribus, institutis, rationibus; vita denique to plane intellecta & cognita; & quo quisq; vitio, qua qui que virtute præditus sit, quib. itē animi perturbationi afficiatur; quibus illecebris ac voluptatib. delectetur; t iudicari possit, an vitia virtutib. æquari, an vero supera C

possin

possint: & in eo ipso Persas imitari[a], qui supplicio capitali, etiã sceleris conuictũ afficiebãt neminem; nisi prius innotuisset ex anteacta vita virtutibus flagitia præponderarent, necne. Recte enim Liuius cum Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus; *Has*, inquit, *tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant*. Ne igitur bona malis confusa lateant, aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt; tyrannorum omnium teterrimum, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione, quæ inter vtraq; media sunt, melius intelligantur. Optimum Regem cum dicimus, populari oratione vtimur; nec talem quærimus qui clarucrit heroicis illis virtutibus; summa inquam pietate, iustitia, continentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus; quæ in heroum fabulis ad intuendum & ad imitandum magnificentius quam verius proponuntur; nec vllis omnino flagitiis inquinatus sit; qualis nemo exstitit vmquã, nec vero exsistere possit. sed boni ac iusti Regis exemplar in principum genere conquirimus, qualis ab Homero duobus verbis ἤπιος πατὴρ princeps appellatur: qui vt talis sit, modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur; qui oraculis admonitus, a sui vnius, hostium interitum pendere, caput vitamq; suam deuouit: quo in[b] numero Mosen fuisse legimus; quem Philo *prudentissimum legislatorem, iustissimum principem ac prophetam maximum appellat*; qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret[c], & ex albo Selectorum prius eximeretur, quam populus sibi creditus, tanta suppliciorum acerbitate, quantum commeruerat, plecteretur: quibus precibus Deum iratum placauit; clarissimo regis omnium optimi, ac patriæ parentis exemplo; qua voce nullam vmquam Augustus gratiorem audisse dicitur; cum M. Valerius Messala senatus populique Romani iussu *patriæ parens* est appellatus: *nihil* enim *princeps optimus ab optimo patre differt*; vt eleganter Xenophon dicere solitus erat. Ty-

a Diodorus lib. 1. & 15.

b Philo in vita Mosis.

c Exodi c. 30.

201

Xenophon, ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐδὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρός.

ranni porro ac Regis diſcrimen eſt, quod hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat: hic religionem, iuſtitiam ac fidem colit; ille impietate, iniuſtitia, & periurio delectatur: hic omnia ſua ſtudia ad Reipublicę ſalutem confert; ille omnia vtilitate ſua ac voluptate metitur: hic ſuos ciues locupletari gaudet; ille ex ſuorum incommodis ac detrimento ditari ſtudet: hic ſuas opes ciuium eſſe putat; ille non bona tantum, ſed etiam corpora ciuium ſua ducit: hic publicas iniurias vlciſcitur, ſuas ignoſcit; ille ſuas acerbe vindicat, alienas ignoſcit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & ſui ſeueriſſimus cenſor; ille aliorum leuiſſimas offenſiones acerrime vlciſcitur, ſibi vero indulgentiſſimus eſt: hic ab alienis vxoribus continet ſeſe; ille de vtriuſque ſexus impudicitia triumphat: hic reprehendi libere, & ſua peccata coargui gaudet, ille graues perſonas ac liberas linguas capitaliter odit: hic ciues mutua inter ſe amicitia, & cum Republica cōiungit; ille inimicitias & odia ſerit, vt mutuis cædibus pereant, & proſcriptionibus fiſcum impleant: hic libenter ciues aſpicere, ac viciſſim ab iis conſpici cupit; ille ciuiū perinde vt hoſtium conſpectum reformidat: hic ciuium amore paſcitur; ille metu: hic pro ciuibus ſemper; ille ciues metuit: hic nihil a ciuibus, niſi publica vrgeat neceſſitas, exigit; ille ciuium ſanguinem ebibit, oſſa corrodit, medullas etiam nudatis oſſibus exſugit; vt eos modis omnibus debilitare poſſit: hic vitam ſibi acerbam atque inſuauem putat, niſi ad ampliſſimos honores & imperia optimum quemque prouexerit; ille fures omnium maximos, veluti ſpongias ad opes ciuium exhauriendas adhibere ſolet: hic magiſtratus ac poteſtates liberaliter bene meritis largitur, vt a ſordibus & corruptela puri ſint; ille publice proſcribit, vt qui carius emerunt, poſteaquā bene ſaginati fuerint, ſupplicio afficiat; bona ꝓſcribat, & in furib. puniendis gloriā conſequatur: hic ſuas rationes ac mores legum ponderibus examinat; ille ſuis voluptatibus leges metitur: hic vitam pro patriæ ſalute & ſanguinem fundere pulcerrimum putat; ille pro ſe patriam

interire

interire cupit: hic a ciuibus amatur & colitur; ille ciues omnes inuisos habet, & bonis omnibus æque inuisus est: hic ab hostibus lacessitus, ad subditorum auxilia recurrit; ille perpetuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quam suorum præsidiis; ille peregrinorum cohortes prætorias ad sui tutelam, & ciuium terrorem, semper armatas antecedere iubet: hic altissima quiete ac animi tranquillitate securus viuit; ille perturbationibus secum dissidentibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet: hic beatam sempiternamque cœlestium vitam sperat; ille cruciatus sempiternos: hic Deum immortalem rerum gerendarum auctorem habet; ille consceleratos homines aut malos genios cõsulit: hic & viuus & mortuus clarissima omnium voce ac laudibus cumulatur; ille & viuens & mortuus fœdissimis contumeliis ac bellis laceratur. Ac tametsi tyrannus opes, honores, imperia, firmã valetudinem, gladiatorium corporis robur, multarum magnarumq; rerum cognitionem ac scientiam; illamque ipsam quæ tyrannis maxime metuenda est flexanimam eloquentiam habeat, nihilo tamen sanior aut melior, sed eo deterior futurus est: opibus enim abutitur ad explendas libidines; imperiis ad aliorum libertatem opprimendam; robore ad obeunda facinora; scientia ad imperitos circumueniendos, & ad omnia sacra profana turpiter permiscenda. Hæ tamen tot ac tam egregiæ dotes optimo principi si Dei munere & concessu tribuuntur, Deum aliquem cœlo demissum putes. Quid autem ad hæc quæ diximus cõfirmanda exemplis opus est, cum tantus fuerit vbique tyrannorum metus, tantum odium, vt etiam homines de schola ac fœminæ certatim ad illorum cædem conspirarent? nam Aristoteles, non Stagirita, sed is qui *Dialecticus* dicebatur, Sicyoniæ tyrannum sua manu necauit: Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni, maritum: neque enim opes ac potentia coniuratos a cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorũ opib. ac potentia conferantur? quadraginta

legiones in prouinciis, ac tres in Italia constituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nusquam terrarum tot principes cæsi; quinetiam præfecti prætorio interdum eos, quorum custodes erant, in ipso prætorio trucidarunt: vt Chærea Caligulã tyrannum; prætoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati gesta legere[a], ac tyrannos ex ipsa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fustibus latronum in modum ad necem vsque coram pueris ac plebe verberari; deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: statuas etiam tyrannorum accusari, ac damnatas carnificibus quasi ad supplicium tradi; ossa deniq; ipsa de sepulcris detracta, in fœdissimas cloacas proiici; leges & edicta lacerari, arces & domos superbas solo exæquari; memoriam deniq; ipsam obliuione sempiterna deleri; vt talibus exemplis principes posteri pestes illas abominarentur. Ac tametsi tyranni dum viuerent, laudatores suos habuerunt quos ad mendacia præmiis allicerent; mortuis tamen tyrannis laudes & orationes laudatorias concisas ac laceratas, ac pro his contumeliosissima scripta etiam ad amplificationem prodiisse legimus; adeo vt ne vnius quidem libelli fragmentum exstet de laudibus tyranni cuiusquam. Quæ res tyrannos quamdiu viuunt, ad insaniam & furorem perducit, quum intelligunt se plebi ac inimicis ludibrio esse futuros. Ac tametsi putant animos vna cum corporibus, imo ante corpora, quæ odoribus perfusa diutissime perstant, interituros; quamdiu tamen viuunt, iam sentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur; crudelius etiam Nero; qui sæpius optauit vt se moriente, imo adhuc spirante, terrarum deflagratio consequeretur.[b] Eam ob rem Demetrius, is qui Poliorcetes vsurpatur, pro Atheniensium commodis ac libertate bellum suscepit, vt ex eorum scriptis immortalem gloriam consequeretur, cum intelligeret Athenas esse veluti speculam orbis terrarum, vnde clarissima fax eluceret; nec illum opinio fefellit: sed

vt pri

[a] Plutarch in Arato ac Timoleone.

[b] Suetonius tradit, Neronem dicente quodam in sermone communi, Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, correxisse, ac dixisse, Ἐμοῦ δὲ ζῶντος γ. μ. π.

203 vt primum se vitiis inquinari passus est, ab iisdem a quibus antea laudatus fuerat, contumeliosissime suum nomen dilacerari sensit. At si quis putet tyrannos, quia veræ laudis gustum nullum habent, minus quid de se posteritas dicat aut sentiat curaturos; miserrime tamen viuunt, si vita dicenda est eorum qui perpetuis terroribus exagitantur,& acerbissimos dolorum stimulos sentiunt; cum se vitamq; suam; vxores item,liberos,propinquos, familiares in perpetuo discrimine versari vident: neque enim fieri potest vt qui subditos odit ac metuit,& quem omnes oderunt ac metuunt, diu consistere possit. ita fit vt si ab hostibus lacessitus fuerit,momẽto a subditis oppugnetur,ac ne amicis quidem cõfidat;sed eos ob leuissimam suscipionem necari iubeat; vt de Nerone,Commodo,Caracalla, cæterisq; tyrannis proditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrãnum irruit, & eodem impetu;vt in Phalarim,Heliogabalum,Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias fœdissime pateretur, quã ei mori liceret. ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirant, vt fertur de Caracalla,qui Iulium Maternum mathematicum rogauit quem in imperio sibi successurum putaret (: id enim tyrannorum commune est, vt Chaldæos ac dæmonas rerum gerendarum habeant consultores:) vates Macrinum fore per literas respondit:quæ quidẽ literæ in Macrini manus inciderunt: is igitur sibi metuens,Caracallam ex insidiis

C occidit. Commodus vero quum sicarii manus euasisset, eos omnes quos ad cædẽ consignarat,tabulis conscripsit quas cum Martia concubina casu reperisset, seq; eo numero comprehensam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta; quibus perspicitur tyrannorum ceruicib. mille pericula,mille mortes impendere. Regis autem, id est optimi principis, conditio illis plane cõtraria est, quippe cum subditis tanta consensionis fide &amicitia coniun-

gitur, vt pro eius cōmodis ac salute caput, vitam ac fortunas profundere non dubitent; eumq; carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare ac augere studeāt: vt Xenophontem videmus sub Cyri persona; cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit, iustissimi ac fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendnm, & ad imitandum proposuisse: & quidem Scipioni Africano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi; cum manibus semper teneret diuinam illam *Cyropædiam*; atque in tantum profecit, vt omnes non modo ætatis suæ reges ac principes; sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ, ad eius ædes in quibus rusticari solebat, propius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cum ipse piratas vim illaturos sibi putaret, ac familiam armaret, vt temeritatem eorum consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superaret; piratæ proiectis armis supplices petierunt vt illum adorare ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo principe barbarissimos piratas (:quamquam ne barbari essent, sua virtute perfecerat:) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus? Quis autem Princeps adeo stupidus ac demens, qui lætitia incredibili non afficiatur, si audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem cōplexos fuisse, propter eam quam de sua probitate ac iustitia apud omnes opinionem excitarat, vt maximis contentionibus vrbes certarent, ad quam illarum sepulturę honos potissimum deferri oporteret, nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quam singulis id permitteretur? Cuius item tyranni malitia ac simulatio tanta est, quem Plinii Panegyricus non adigat ad furorem? cum enim Traianum omni genere laudis ita cumulasset Panegyristes, vt nihil addi posse videretur: periodum ita conclusit: *Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quam vt Dii immortales Traiani vitam imitarentur.* Quæ amplificatio tametsi cum impietate coniuncta est; quis tamen dubitat quin

Scipionis Africani laus.

quin a clariſſimo viro in optimum principem profici-
ſcatur; & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis ſalu-
te templa omnia complerentur; qui cum diis hac con-
ditione in ſolemnibus precationibus paciſci conſueue-
rat, vt ſe ſeruarent ſi Reipublicæ vtilis eſſet? Quem etiam
tyrannum Ageſilai gloria non ſtimulet, audientem ab
Ephoris mulctatum eſſe ob id tantum, quod vnus o-
mnium Spartiatarum oculos ac voluntates in ſe cõuer-
teret? Quis princeps Ariſtidis *Iuſti* cognomentum non
cupiat & optet? certe quidem multo illuſtrius ac lauda-
bilius eſt, quam Poliorcetarum, quam Fulgurantium.
Contra vero, quis, cum Phalaridis aut Caligulæ, aut Ne-
C ronis facta narrantur, iracundiam; aut cum miſerabiles
eorundem exitus, lætitiam cohibere poteſt? Hæc igitur
optimorum principum ac tyrannorum deteſtabilium
extrema, ſunt omnibus perſpicua: ſed non ita facile diiu-
dicatur princeps, cui cum vtriſq; multa cõmunia ac bo-
na malis temperata & confuſa ſunt. Incidunt enim ſæ-
pe cauſæ, quę propter locorum, aut temporum, aut per-
ſonarũ varietatem, principes ad aliquid impellunt; quod
aliis quidem tyrãnicum, aliis vero laudabile videatur: ne
quis tyrannidem ſeueritatis finibus terminandam ſibi
putet, cum ſeueritas in principe ſæpe laudabilis, ſæpius
etiam neceſſaria ſit; vel quod arces ac præſidia quæran-
tur; vel quia imperandi maieſtate ſit terribilis, quæ mul-
to laudabiliora ſunt, quam preces tyrannorum. Quam-
obrem rectiſſime ab [a] Iuriſconſultis decretum eſt, eos
qui precibus tyrannorum obligationem contraxiſſent,
ſemper reſtitui poſſe; iis tamẽ qui iubente optimo prin-
cipe idem facerent, reſtitutioni locũ non relinqui. Quæ
vero bellis ciuilibus ſcelera, proſcriptiones, cædes, ſtu-
pra, inceſtus perpetrãtur, ad Rerumpublicarum interi-
tus aut conuerſiones, non ad tyrannidem ſpectant: ne-
que enim aliter fieri poteſt in violenta cõuerſione, vt in
ipſo Romanorũ triumuiratu, aut etiam in Imperatorũ
creatione, & noſtra ætate Coſmo Medice Florentinorũ
principatũ ineunte contigit. Is enim Alexãdro Medice

[a] l. ſi per impreſſionem. quod metus. gl. not. in l. 1. quod metus cauſ. conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in c. Inſinuante, qui clerici vel vouentes.

propinquo suo aduersariorum conspiratione occiso, cohortes ad corporis custodiam adhibuit; arces exstruxit; præsidiis vrbem muniuit; tributa ac vectigalia noua imperauit: quæ medicamenta plebi quidem & licentia populari abutentibus violenta, sapientibus vero salutaria visa sunt; præsertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerum multitudine periclitante; & in eos ciues qui millies in eum tyrannum coniurauerant, qui tamen iustissimi ac prudentissimi principis laudem est adeptus. Nam sæpe contigit, vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac facilitate nimia perierat, acerbitate alterius ac seueritate sustentaretur. Domitiani crudelitatem Senatus populusq; Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta rescidit: is tamen prouinciarum omnium vna voce laudatus est, propterea quod numquam antea Proconsules, Præsides, cæteriq; magistratus a sordib. & corruptelis [a] puriores fuissent. at cum Nerua qui eius imperium exceperat, a seueritate procul abhorreret, omnia in miserrimum statum delabi; iura prostitui; iudicia peruerti; tenues potentiorum iniuriis opprimi: tunc certe Fronto Consul illam quam in Domitiano prius damnauerant crudelitatem ac tyrannidem votis ardentibus optauit. Cum vero princeps plebis furentis ánimos ac licentiã acerbissima seueritate quasi freno indomitam belluam coercet; non debet illa seueritas *tyrannis* appellari; ac sæpissime is qui tyrannidẽ inuasurus est, furore plebis ad potẽtiorum opes minuendas abutitur: ita fit vt potentium bona, ac plebis gratiã vno consequatur & eodem tyrannidis actu. Omnium tamẽ detestabilium tyrannorum, nulli minus exsecrandi sunt, quam qui ad plebis subleuandam inopiam locupletes extenuant ac proscribunt. Qui vero principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem, prudentia vacuam, laudant; næ ipsi inopes a consilio, ciuili scientia vacui, laudibus & otio abutuntur; cum eiusmodi facilitas multo magis metuẽda sit, quam principis summa seu seueritas, seu crudelitas, seu auaritia. Et quidem maiores

[a] Tranquill. in Domitiano.

maiores noſtri prouerbio iactabant illud; *Ex homine callido ac malitioſo bonum regem fieri:* quod delicatis auribus eorum qui non rationibus, ſed falſis opinionibus omnia metiuntur, abſurdum videri poſſit. Nam ſtulta principis minime mali facilitas ac benignitas, facit vt adulatores ac fures Rempublicam depeculentur; ac ſceleratiſſimis & impudentiſſimis quibuſque honores, imperia, magiſtratus ſine delectu tribuantur. ita fit vt tenuibus ſua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur; ſcelera vero ac flagitia multa maneant tum ſordibus & corruptelis magiſtratuum, tum etiam principis facilitate ſceleratiſſimo cuique impunitate propoſita: denique ſub tali principe publica priuatorum commodis cedunt, ac plebs ipſa potentium libidine & auaritia oppreſſa iacet; perinde vt in corporibus humanis ab ægrotantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere ſolent. certe quidem exemplis ad id comprobandum hiſtoriæ tum Græcorum, tum Latinorum abundant; ſed domeſticis vtamur: numquã enim calamitoſior exſtitit Reſpublica, quam regnante eo Carolo, qui ab ingenii ſtupore, Simplex vſurpatur. Floruit etiam ſub Franciſco Maiore imperium hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artiumq; omnium incredibili varietate; idque potiſſimum aliquot ante annos quam moreretur, cum ætas ingraueſceret iam ſua; nec vlli affabilem ſe aut facilem cuiquam præberet; ſed canes aulicos ac impudentes homines longe a ſe repelleret; præmia, magiſtratus, honores, ſacerdotia bene de virtute ac republica meritis tribueret; largitiones vero ita regeret, vt eo moriente fere millies ſeſtertium, id eſt decies ſepties centena aureorum noſtrorum millia, in ærario publico reſtarent, præter trimeſtria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Reſpublica tunc obærata fuit, præterquam Heluetiis & argentariis Lugdunenſibus, vt in officio retinerentur: pax item aut ſocietas cum omnibus principib. ac populis, atq; etiam imperii finibus ad portas vſq; Mediolani prolatis; regnoq; ipſo

imperatorum ac doctiſſimorum hominum multitudine redundante. Succeſſit patri Henricus II, cuius bonitas ac facilitas tanta exſtitit, vt nulla vſquam maior: ſed cum vix annos duodecim ſceptra tenuiſſet, omnia peſſum iere: neque enim tanta principis benignitas dicam an ſimplicitas, rogationē cuiuſquam repudiare potuiſſet: ita exhauſto breui ærario, magiſtratus ac imperia mercatoribus proſcripta ſunt; tributa acerbiſſime exacta; ſacerdotia ampliſſima in homines ſordidiſſimos collata; graues ab hoſtibus acceptæ offenſiones; imperium ſuis finibus tantopere deminutum, & acciſum vltra citraq; Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpiſſimę pacis actione penitus amitterentur, ac moriente Henrico, Reſpublica ære alieno grauiſſime oppreſſa iaceret: certe quidem ex rationibus publicis, fere vicies millies ſeſtertium Rempublicam debuiſſe conſtat; quamquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quod ſi regis Henrici facilitas ſeueritate, leuitas acerbitate, largitio parcimonia quadam temperata fuiſſet; ac pro molli & fracto, magnum & excelſum animum geſſiſſet, bene beateq; vixiſſemus, nec in eas quas pertulimus calamitates Reſpublica incidiſſet. At medium illud, dicet aliquis, cum tenere cuique difficile eſt; tum vero principibus, quos perturbationes variæ e medio curſu reuocant, difficilimum. Demus certe medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimiū inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vna eſſe non poteſt, inter obliquarum infinita millia conſiſtit; raro a ſapientibus, vix vmquam a principibus attingi; multo tamen commodior eſt in omni Republica ſeueritas, quam ſimplex illa ſtupori ſimilis, lenitas quædam, flagitiorum omnium ac ſcelerū alumna: quæ vt in Pertinace Auguſto nimia fuerat; ſic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum imperium euerterat, niſi Seueri Afri, deinde Alexādri Seueri acerbitas & imperandi maieſtas Rempublicam iacentem erexiſſent, cum maxima bonorum omnium cōſenſione.

Quod

Quod igitur a maioribus contritum vetustate prouerbium accepimus; *ex improbo & malitioso viro bonũ principem fieri*; ad eam quam diximus interpretationem reuocandum est: alioqui verbum illud sui proprietate nõ *seueritatem* modo, sed etiam impietatis extremum significare videtur, quod maiores nostri *malum* dixere: sic Carolus Rex Nauarræ *malus* dicebatur; quo principe nullus sua ætate sceleratior exstitit. Non igitur principem nimia seueritate immitem eo ipso tyrannum censere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, disseramus illud etiam; *an bono viro liceat manus afferre tyrannis.*

De meschãt homme bon Roy.

V. *An liceat manum inferre tyranno, eoque cæso, omnia eius acta, decreta, leges rescindere.*

TYRANNI vox ignota, plerosque[a] impulit in errorem, & in perniciem principum multorum armauit. Proprie significari diximus eum, qui sociis ac ciuib. inuitis, non cooptatus a principe, non suffragio populi, non sorte, non hæreditario iure, non testamento, non iusto legitimoque bello, non singulari quodam cœlestique oraculo creatus, in Rempublicam inuasit. hunc leges & antiquorum[b] scripta occidi iubẽt; & maxima præmia interfectoribus proponunt; nobilitatis inquam stemmata, statuas, coronas, bona denique ipsius tyranni: eos enim *patriæ*, vel vt Cretenses loquuntur *matriæ liberatores* esse iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem occupauisset, ab improbo seiunxerunt: neque enim Reipublicæ libertatem ac sociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac specie fas est; cum etiã legibus, quæ de imperio latæ sunt[c], capitale sit maiestatis ius vllum vsurpare. Hoc igitur fixũ maneat, eum ab vniuersis & singulis occidi licere, qui vel regi legitimo potestatem extorqueat; vel in populari aut optimatum statu, pro socio principem se sua vnius auctoritate ferat. Sed inter Græcos ac Latinos non conuenit, an sine causæ cognitione, an vero rebus plane

a Bart. nõ satis apte decẽ coniecturis tyrannũ probari scribit, in tractat. de tyrannia.

b Plutarch in Arato ac Timoleonte.

Iusta tyranni cædes.

c l. sacri affatus. de diuersis rescriptis. C. l. 1. vt dignitatum ordo.

perſpectis ac iudicatis id fieri debeat: nam lex Valeria tyrannum occidere [a] cuique permittit; deinde occiſi cauſam diiudicare: quæ certe lex ſuis quibuſdam fundamentis nititur, confirmatur. prius enim Reſpublica tyrannidis facibus deflagratura ſit, quam incẽdium ſemel conceptum reſtingui poſſe videatur. Quis tyrannum cohortibus armatum in ius vocaret? quis arces ac propugnacula tenentem comprehenderet? nonne præſtabilius eſt vim adhibere, quam legis actiones nimis religioſe conquirentem, leges vna cum imperio perdere? At lex Solonis huic [b] omnino repugnat: iubet enim eum iudicio ſiſti ac iudicari, qui tyrannidẽ affectarit; quæ lex ſua etiam æquitate ſuſtentatur: quia pleriq; innocentes ac boni ciues prius aduerſariorum ſcelere ac iniuria, tyrannidis ſpecie occaſuri ſint, quam de rei veritate quæratur: mortui vero ſemper in eo genere locum obtinent iure cæſorum. Sed lex vtraque ſibi concors videatur, ſi Solonis ſententia ad eum referatur, qui tyrannidis affectatę reus, nec arces occupauerit, nec plebem ſeduxerit, nec cohortibus armatus fuerit: Lex autẽ Valeria ad eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant; qui arces muniunt; qui milites conſcribunt. Et quidem Furius Camillus M. Manlium Torquatum tyrannidis affectatæ reum in ius vocari, & cauſam dicere iuſſit, nec inauditũ necari permiſit. Brutus vero & Caſſius Cæſarem inauditum, & nihil tale cogitantem, in ipſo Senatu, & in clariſſima populi luce trucidarunt. At Solon qui nimis religioſe dicam an ſuperſtitioſe, cũ legitimo iure tyrannos prius iudicari, quam occidi vellet; Piſiſtratum ſe viuo ac ſpirante Athenarum tyrannidem occupantem vidit: Harmodius vero & Ariſtogiton Piſiſtrati liberos, neglecta lege Solonis, priuata auctoritate interfecerunt. Hic plurimæ quæſtiones occurrunt; *an tyrannus qui vi libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poſſit, ſi popularibus ſuffragiis poſtea creandum ſe curauerit?* nam illa creatio, tyrannidis confirmatio quædam ac ratihabitio eſſe videtur: iure tamen occidi licere ſtatuo, & quidem citra

[a] Plutarch. in Publicola.

[b] Plutarch. in Publicola.

citra legis vllius actionem: nisi tyrannus exarmatus abdicarit,& vt priuatus quisq; ciuis iudicio seipsum stiterit; quia[a] non potest id ciuiū consensione factum censeri,quod erepta libertate fiat; etiam si tyrannus supplici rogatione populi suffragia captet; vt Sylla, qui exercitu fretus,ac legionib. in vrbem admissis, Dictatorem se in annos LXXX. Valeria lege dicendum curauit (:negat Cicero legem fuisse:) vt item Cæsar anno post Syllam trigesimo sexto Dictator perpetuus lege Seruia factus est; & Cosmus Medices,qui exercitu coacto post Alexādri propinqui cædem, senatum Florentinorū,vt se Ducem perpetuum crearent, adegit; tanta vi tormentorum emissa,vt non aliter senatus suæ ac ciuium saluti consulere potuerit, quam Ducis illius creatione. Quod si tyrannorum liberi ac propinqui longissimo temporum, puta centum annorum decursu, arreptam a proauis tyrannidem continua successione sine interruptione tueantur,ac iustis imperiis Rempublicam moderentur; nō debet illud imperium tyrannidis appellatione venire: nam diuturna[b] illa præscriptio temporū legitimæ creationis vim habet. quod autem diximus iura maiestatis præscribi non posse,ad priuatos spectat; qui iura maiestatis, stante Republica, vsurpare conantur: non in conuersione totius Reipublicæ. Diximus *sine interruptione ac interpellatione*,id est,si nulla in tyrannum eiusque liberos conspiratione, nulla intercessione ciues imperantis possessionem perturbauerint: ex eo enim quodammodo perspicuum est eius imperiis spōte ciues acquieuisse; ac iustum principem comprobauisse. Intercessio vero nō minus factis,quam verbis explicatur: cuiusmodi est factum Aquilę Tribuni plebis; qui coronam statuæ Cæsaris impositā spectante populo detraxit; necquicquam fremente Cæsare,qui deinceps amicis,quib. honores aut imperia tribueret, subiiciebat illud; *Si per Aquilam*[c] *licet*. Hæc de tyranno, seu vir bonus,seu improbus sit,qui nullo iure in Reipublicę summum imperium inuolauerit. Sed huius disputationis præcipua

[a] l. si per impressionē. & l. qui in carcerem,quod metus. & ibi DD. & glos. in l. 1. quod iussu. c conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in cap. insinuantes. quā clerici vel vouentes.

[b] l. hoc iure. §. ductus aquæ de aqua quotid.

[c] Tranquil. in Cæsare.

quæstio eſt, de eo principe, qui vel ſuffragio populi, vel optimatum, vel legitima ſucceſſione, vel iuſto bello, vel ſorte, vel oraculo cœleſti principatum adeptus, iura diuina & humana peruertit: an eiuſmodi principem, qui loquendi conſuetudine *tyrannus* vocatur, interficere liceat? Pleriq; certe diuini & humani iuris interpretes[a], fas eſſe tradunt; ac nonnulli duo verba ſecum diſſidẽtia coniungunt; ſcilicet *regem tyrannum:* quæ diſciplinę florentiſſima imperia funditus euerterunt. Vt igitur quæſtionis huius nodum diſſoluamus, monarcham a principe, & ciues a peregrinis, ea quam prius diximus ratione, ſeiungere neceſſe eſt: quia plurimũ refert vtrum a ciue, an vero a peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcerrimis omnibus factis nullum illuſtrius eſt, quam vitam, famam, ac fortunas tenuium ac innocẽtium hominum ab iniuria potentiorum defendere ac tueri; quãdo iudiciorum aditus omnes obſidentur: ſic enim Moſes Iſraelitarum Imperator ciues crudeliſſima ſeruitute oppreſſos liberauit: ſic etiã Hercules ille, qui pene terrarũ orbem emenſus, monſtra teterrima, id eſt, tyrannos, incredibili virtute necauit, populoſq; innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit; ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus eſt; & cum eius poſteri ampliſſima imperia innumerabilibus ſeculis tenuerunt, tum vero cæteri Herculis imitatores, Dio inquam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Ariſtogiton, *tyrannorum interfectores* & *magiſtri* ſunt appellati. Eam ob rem *Temircutlus*, quem noſtri *Tamerlanem* vocant, Tartarorum Imperator, cum bellũ indixiſſet Baiazeto Turcarum principi, qui Conſtãtinopolin obſidione cinxerat, profeſſus eſt ſe ad caſtigandos tyrannos, nulla accepta iniuria veniſſe: & quidem trecenta millia Turcarum nõ modo fudit ac proſtrauit; ſed etiam principem eorũ catenis vinctũ in caueam belluarum in modũ coniecit. Nec refert vtrum peregrinus aperta vi aut clam tyrannum, an vero iudicio damnatum morte afficiat: laudabilius tamen eſt comprehenſum vti latronem ac parricidam,

[a] Paris de Puteo in ſyndic. verbo quæritur, an liceat occidere regẽ tyrannum, Andr. Iſern. in titul. quæ ſunt regalia, Thom. Aquinas in 2.2. q.24. artic.2. Mar. Laud. in tract. de principe. §.3. Ang. de Claus. in ſumma verb. ſeditio. q. vlt. Ang. in ſumma tit.4 c.8. §.1. DD in l. decernimus. de ſacroſanc. eccleſ. C. Bart. in tract. de tyrannia.

cidam, pro ſcelerum ac flagitiorum immanitate, carnificibus torquendum permittere, quam militari ſupplicio plectere. Teneamus igitur illud, *peregrino cuiuis licere tyrannum*, id eſt *omnium vocibus infamem, ac ſuorum rapinis, cædibus & crudelitate nobilitatum, interficere.* Idē ciui quoq; licet in eum qui in populari aut optimatum ſtatu princeps eſt, nec tamen iura maieſtatis habet; quales principio fuerunt Imperatores Romani, & his temporibus Duces Venetorum, Genuenſium, Lucenſium; ſi ſua poteſtate ad ciuium cædes, ſtupra, rapinas, abutentur, ſiue aperta vi, ſiue Senatu iubente id fiat, vt aduerſus Neronem & Maximinum factum legimus: nam vterque a Senatu capitali ſupplicio, nullo tamen iudicio conſtituto, damnatus eſt: & quidem ille vt more maiorum nudaretur, ac fuſtibus ad necem vſque cederetur: quia nō erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ ſumma poteſtas, vt antea demonſtrauimus; nec proprie monarchia, ſed[a] principatus dicebatur: tametſi Seneca Neronem diſcipulum ſic loquentem inducit, *Ego mortalium omniū ſolus electus ſum, vt eſſem Deorū in terris legatus: ego vitæ necisq; arbiter; in me vno poſitum eſt, quid de conditione ac ſtatu cuiusq; decernendum ſit.* Hanc quidē poteſtatem Nero vi ereptam Senatui populoque Romano ſibi vindicabat, iure tamen non habuit; cum eſſet principatus, perinde vt in Ariſtocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes auctoritate ſua ſæpe coercuerunt; ac de principatu[b] Adulphum &[c] Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium eſt de regibus Lacedæmoniorum, poſt conſtitutam a Lycurgo Rempublicam; quos magiſtratus ſæpe mulcta, interdum etiam capite damnarunt: vt reges quoq; Danorum ac Suecorum ſæpe de imperio in exilium aut in carcerem deiecti ſunt: quia ſummum imperii ius in optimatibus ac ſenatu, non in regibus ipſis poſitum ſit: quales etiam fuiſſe dicuntur ſingularum Galliæ ciuitatum principes, quos Cæſar *regulos* vocat; qui capitis cauſam interdum dicere cogebantur. Quamobrem Ambiorix

[a] Tranquil. in Caligula Tac. in procœmio.

[b] anno 1296.

[c] 1400.

Leodienſium princeps totiuſq; exercitus Gallorum imperator, ſic de ſe ipſe loquitur: *Noſtra*, inquit, *iuſſa eiuſmodi ſunt, vt non minorem in me populus, quam ego in populum poteſtatem habeam:* quibus verbis intelligitur ſummum imperium in eiuſmodi regulis non fuiſſe: tametſi fieri nō poterat vt parem haberet cum populo poteſtatem, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiam ſi iura maieſtatis non attingant, ſi tamen ſceleribus ac flagitiis inquinati, magiſtratuum animaduerſione caſtigari nequeant; ſed opibus ac potentia ad bonorum exitiū abutantur, de medio tollere non modo peregrinis, ſed etiam ipſis ciuibus ſemper licuit ac licebit. Quod ſi monarchia quædam eſt ſumma vnius poteſtate conſtituta, qualis eſt Francorum, Hiſpanorum, Anglorum, Scotorum, Turcarum, Moſchouitarum, Tartarorum, Perſarum, Æthiopum, Indorum, & omnium pene Africæ & Aſiæ imperiorum, vbi reges ſine controuerſia iura omnia maieſtatis habēt per ſeſe; nec ſingulis ciuibus, nec vniuerſis fas eſt ſummi principis vitam, famam, aut fortunas in diſcrimen vocare; ſeu vi, ſeu iudicio conſtituto, id fiat; etiamſi omni ſcelerum ac flagitiorum, quæ in tyrannos conuenire ante diximus, turpitudine infamis eſſet. Nam quod ad iudiciū attinet, nulla magiſtratibus, ac multo minus priuatis in ſummum principē poteſtas eſt; cum non ſolum ab eius vnius omnia omnium imperia pendeant, ſed etiam eo pręſente magiſtratuum & collegiorum omnium poteſtas conquieſcat[a]. Subditis igitur principem iure rogare, aut in ius vocare, iudiciumve de vita, fama, ac ſtatu illius conſtituere, ſi nefas eſt; ſi denique nulla clienti in patronum, ſeruo in dominum iuriſdictio eſt; quonam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantum quiſque viribus ac ferro, ſed quantum iure poſſit, quæritur. At non ſolum is qui principem necauit[b], perduellionis reus eſt, ſed etiā is qui tentauit; qui opem[c] conſiliumve attulit[d]; qui texit, qui voluit, qui cogitauit[e]: quod certe factum, leges tantopere exſecrantur, vt cū quis in reatu ſcelerum omniū conuictus

[a] in c. de mutuis magiſtratuum inter ſe officiis lib. 3.
[b] l. quiſquis. ad l. Iuliam maieſtat. C.
[c] l. 1. ad l. Iul. maieſtat.
[d] Bald, Salic. in d. l. quiſquis.
[e] DD. in l. cogitationis. de pœnis & in l. ſi quis dicam non rapere. de ſacroſ. C.

uictus condemnationem sua morte preuenit, integro ac illæso [a] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitatē violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus [b], ac prius iudicatus, quam accusatus esse videatur. Ac tametsi cogitationes hominum flagitiosorum nulla pœna leges persequātur, sed ea tantum quæ dicto factove foras in scelus erumpunt; si quem tamen violandi principis praua cogitatio ceperit, etiamsi nihil tentauerit, hanc tamen cogitationē [c] capitali pœna plecti oportere iudicarunt. Certe quidem nostra ætate cum nobilis homo regē Franciscum I occidere se voluisse Franciscano sodali religiose confiteretur; & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset; rex tamen a fraterculo sceleris admonitus, confitentem reum comprehendi, ac iudicibus curiæ Parisiorum sisti iussit; a quibus capitis damnatus est: nec vero iudices id metu fecerunt, cum optimi ac clementissimi regis edicta impune & quidem sæpissime recusarent. Henricum item Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cum occidere velle videretur, & in eum ensem exseruisset, capitis pœnas dedit; tametsi furiosum hominem vbique leges [d] a pœna excusant, cum ipso furore plus satis torqueatur. Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorum auctores fuisse, vt accuratissime saluti ac dignitati consulerent, sacris legibus & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorum Palæstinam totam ferro ac flamma vastarat; Hierosolymam expugnarat; templum incenderat; sacratissima vasa expilauerat; cætera militibus, qui cædes stupris, stupra cædibus miscebant, diripienda dederat; regē ipsum trucidarat, vrbem deniq; totam ac mœnia solo exæquarat: postremo populi reliquias, quæ tantæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, & quidem in Chaldæam abduxerat: neque satis sibi factum putans, suam statuam ex auro conflari, ac in loco publico ab omnibus adorari, quoties tuba exaudiretur; recusantes in ardenti fornace viuos concremari [e] iusserat: quæ cum in

11

[a] l. vlt. ad l. Iuliam maiest. ff. & §. pœnales de actio. institu.
[b] d. l. vlt. ad l. Iulian. in fine.
[c] DD. in l. si quis non dicam rapere. de sacrosanct. & in d. l. cogitationis.
[d] l. illicitas. de offic. præsidis.
[e] Daniel c. 6.

Iudæam allata fuissent, sanctissimi [a] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonosoris liberorumque salute vota conciperent; ac precarentur a Deo opt. max. vt tamdiu superstites regnarent, quamdiu cœlorum orbes circa terram circumagerentur. Et quidem Deus ipse Nabucodonosorem seruum suum appellare non dubitauit, ac potentissimum orbis terrarum [b] principem effecturum se testatus est. quis autem tyrannorum quotquot vsquam terrarum exstiterunt, cũ isto comparãdus sit; qui suam statuam tam crudeli proposito supplicio coli iuberet? Attamen vates sanctissimus, quem ex oraculo Deus ipse afflauerat, Sedechiæ regis Iudæorum perfidiam, aduersus Nabucodonosorem, cuius erat ipse fiduciarius, verborum acerbitate abominatur, ac iustissime interemtum fuisse lætatur [c]. Quid Saul? num sacerdotes omnes crudelissime mactauit, quod vnus eorum Dauidem fugientem hospitio excepisset? num Dauidẽ innocentissimũ principem, qui tot victorias de hostibus retulerat, occidere sæpe conatus est? at eo ipso tempore quo Dauidi pestem & exitium intentabat Saul, bis in eius potestatem incidit: & cum a militibus strenuissimis, quib. imperabat, increparetur, quod hostem omnium acerrimum, quem facilime necare posset, occidi non pateretur, proposita regnandi certa minimeq; dubia spe, consilium illud execratus est, *Egone*, inquit, *regem Deo sacrum violari patiar?* quinetiã regem ipsum se persequentem protexit; ac ne violaretur, acerrime obstitit, cum prætorianos milites vino ac somno sepultos euigilari iussit: cum autem Saul ab hostibus cæsus esset, miles aliquis caput ipsius amputauit; ratus se Dauidi rem gratissimam facturum: eum tamen qui sacrum caput amputarat, nulla interposita mora necari mandauit, & mortuum regem sine simulatione luxit. Atqui rex illum iniustissime ac diutissime persecutus erat, qui & rerum gestarum gloria clarus, & regis ipsius gener; legionibus etiam hostium, ad quos inuitus sese receperat, ipso rege potentior factus: deniq; rex ab ipso Samu-

[a] Baruch. c. 1. Hieremiæ c. 29. vers. 7.

[b] Hierem. cap. 25. & Exech. 29.

[c] Ezech. cap. 29.

Samuele Deo iubente designatus fuerat,ac numinis diuini spiraculo [a] afflatus; nihil tamen cõtra regem ausus est,sed in exsilium proficisci maluit,quam regi exitiũ intentare. Qui autem inter Hebræos,summa vitæ integritate ac doctrina ceteris omnibus præstant, Essæi inquã, reges subditis sacros esse oportere [b] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissime vetat principẽ populi sui aut magistratus verbo violare? quanto magis eorũ vitæ insidiari? ac ne de optimis tantũ lata videatur, de vniuersis cõcepta lex [c] est: quãquam ne vllus disputationi aut ambiguitati locus relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur. Quæ cum diuinis & humanis legib. perspicua sint, argumẽta contraria refellere, hominis est & literis abutentis & otio. quemadmodũ igitur eos qui an Deus sit necne, dubitãt, non argumentis, sed pœnis acerbissimis refellere oportet: ita quoq; statuendum est in eos, qui pernitiosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quamquã qui Theologorum [d] eruditissimi habentur, non modo non licere putant subditis, principes tyrãnidis specie occidere, sed ne verbo quidẽ violare fas esse, nisi singulari Dei oraculo iubeantur; vt Iehus qui Dei iussu ad regnũ Israelitarum vocatus est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem a stirpe deleret [e]. Antea quidem omnes illius impietates ac scelera, prophetarũ etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima supplicia, ciuium exsilia, cædes, proscriptiones, atq; adeo Iezabelis reginæ nefaria sortilegia patienter pertulerat; nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis; cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regũ liberos, præter alios principes, ac Baalis, i.e. Solis sacrificulos internecione deleuit; ipsamq; reginam de arce præcipitem, & canibus lacerandã dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum, oraculo cœlesti ꝓditum, cum improborum ciuium pernitiosis coniurationibus nihil habet cõmune. Et quidem cum Germanorum Principes pro suscepta religione propugnare, &

[a] lib. 2. Samuel. cap. 23.

[b] Iosephus de sectis Iudæor.

[c] 1. Petri 2. 17. & 1. Timoth. 2. & ad Rom. 14.

[d] Martin. Luther. Caluin. in Ioan. & in Institut. cap. vlt. lib. 4. sect. 31. Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris licuisse scribit in reges, qui tamen priuati fuerunt, animaduertere, cæteris non item.

[e] lib. 4. Regũ cap. 6. & 10.

aduerſus Carolum v. Imperatorem arma capere decreuiſſent, Martinum Lutherum conſuluerunt, num id iure diuino liceret; ille negauit[a]: neque tamen principibus id perſuaſit. Itaque funeſtum bellum Reique publicæ calamitoſum ſuſceptum eſt, cum ingenti principum ac ciuium ſtrage: quia iuſta cauſa nulla videri poteſt aduerſus patriam arma capiendi: quamquam ſi Carolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam oppreſſiſſet, cum iura maieſtatis non haberet, iure occidi poterat, vt antea docuimus: ſed neq; Lutherus eam adhibuit, atq; haud ſcio an perceperit diſtinctionē: nec putauit eundē fuiſſe Caroli ac Principum omniū, pauciſſimis quibuſdam exceptis, cum republica conſenſum: ſed perinde reſpondit, atq; ſi Carolus ſummā imperii ſolus haberet: multo minus igitur aduerſus regem arma capere fas eſt. Lex diuina filium necari iubet, ſi vel parentem leuiſſima contumelia affecerit; num etiam ſi pater latro, parricida, impius erga Deum & patriam exſtiterit? ſuppliciis quidem omnib. dignus ſit, nō tamen filio parentem violare fas eſt: quia nulla tanta impietas eſt, nullum tantum ſcelus, quod ſit[b] parricidio vindicandum. At cum Cicero eandem quęſtionem diſceptaret[c], *patriam parentibus dixit eſſe cariorem*. Princeps igitur quem patriæ parentem iure dixeris, patre ipſo carior; quippe immortalis Dei munere conceſſus, & ſacer cuique eſſe debet; quantacumq; tyrannide ciues opprimere conetur: iuſſa quidem ipſius, quæ cum diuinis ac naturę legibus pugnant, repudiare quiſque poteſt; ac prius magno animo ac forti mortem oppetere, quam pareas, ſi fuga ſaluti conſulere non poſſis. O quanta ſit tyrannorum futura multitudo, ſi tyrannos ſubditis occidere liceat! quam multi innocentes ac optimi principes ſuorū conſpiratione perituri! nam qui tributis ac vectigalib. plus æquo ciues vrget, *tyrannum* vulgus appellat; & qui contra populi voluntatem quid imperat, vt[d] Ariſtoteli viſum eſt; & qui cohortes prætorias aduerſus improbos habet: aut ſi coniuratos vitæque ſuæ inſidiatores ſup-plici-

a Sleidanus.

b Quintilianus patet in declamat.

c in Offic.

Le tyran qui tire trop

d In Politic. Bar. in tractat. de tyrannia, tyrannum dici putat a *tyros* id eſt, *fortis*, vt ipſe interpretatur.

plicio afficit. Quæ vero ſeueritas optimis principibus futura eſt, ſi ab ipſis ciuibus, a quibus potiſſimum ſeruari debeant, tyrannidis ſpecie occidi poſſint? Nō quod cæteris principibus non licere putem perſequi, ac de medio tyrannos omnes, ſi fieri poſſit, vno tollere & eodem impetu, vt antea diximus; ciuibus tamen ac ſubditis non licere ſtatuo. Quamquam Diogenes vrbane, vt omnia, ac facete, cum Dionyſium iuniorem de tyrannidis arce depulſum Corinthi cum hiſtrionibus ſumma ſecuritate publico in loco laſciuientē comperiſſet; *Næ*, inquit Diogenes, *indigna teipſo conditione vteris:* & *Gratiam*, inquit Dionyſius, *habeo maximam, quod meam vicem grauiter feras.* hic Diogenes; *An vero, malum, tui commiſeratione id a me dici putas? Ego vero tantam felicitatem tibi inuideo; qui, cum ſeruili & abiecto animo ſis ac* C *ſemper fueris, dignus eras qui in tyrannidis arce miſerrimā vitam traheres, exitumque patri ſimilem haberes: nunc tamen cum ſumma tranquillitate animi nobiſcum viuis, & viuis ſecurus!* Hæc ille. Quis autem carnifex addictum ſupplicio crudelius torqueat, quam metus? metus inquam mortis, infamię, cruciatus? ſunt illæ vltrices furiæ, quæ tyrannos agitant, ac ſempiternis terroribus diu noctuque excruciant; tum inuidia, ſuſpicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes ſecum diſſidentes, mentem de ſanitate deturbant; ac multo acerbius ſauciant & pungunt, quam crudeles domini ſeruos vinculis, fuſtibus, ac tormentis exulcerare poſſint. Quid item miſerius tyranno contingere poſſit, quam ſubditis omnes diſciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quam dementes ac ſtupidos, beſtiarum in modum efficere velle? quam vbique exploratores & alienæ vitæ ſpeculatores habere? qui, quæ dicantur, quæque fiant ab vniuerſis & ſingulis, audiant, videant, olfaciant, atque etiam intimos animi ſenſus ſcrutentur? quid fœdius quam quos amore ac beneuolentia ſecum & inter ipſos conciliare debeant, eoſdem a ſe ipſis diſiungere, vt mutuis odiis ac diſſidiis pereant? Quis tot

animi doloribus ac perturbationibus languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar *miserorũ portum*; Theophrastus *miseriarum exitum*, id est, τῶν λυπηρῶν ἀνάλυσιν appellat; neuter quidem superstitiosius, quia corporibus animos superstites esse non putarent: multo minus id reputant tyranni, quorum mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur. Sed fere semper tyranni quosdam habent in deliciis, quibus quasi spongiis, ad exhauriendum sanguinem abutuntur, quos populus cum furere cœpit, cõprehendere, lacerare ac distrahere solet: vt Tiberius Seianum, Nero Tigillinum, Dionysius Philistum; nec ita pridem Henricus rex Suecorum Georgium Prescħonem; quos a furente plebe correptos ac discerptos legimus. Sic Antoninus Caracalla eos omnes qui se ad fratris parricidiũ impulerant, quasi rem gratissimã populo facturus, trucidari iussit: nec mitius adulatores suos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni sæpius plebis insidias ac furores euaserunt. Sin ab ipso tyranno coniurati cædem auspicarentur, nõ amici tantum, sed etiam vxores, liberi, propinqui, crudeliter necabantur: nam post Hieronymi Siciliæ tyranni cædem, omniũ amicorum ac propinquorum secuta clades est; & in fœminas quoque inaudita crudelitate sæuitum; statuæ deiectæ; omnia edicta rescissa, non tantum iniqua, sed etiam vtiliter constituta; ne vlla vsquam exstarent vestigia tyrannorum. sæ-tuta; pius tamen quę laudabilia fuerunt, probari solebant. Inde illud Ciceronis[a], *nihil vsitatius, quam tyrannorum acta valere, & eorum tamen interfectores in cœlo collocari*. Idem tamen alibi: *Magnum*, inquit, τῶν[b] πολιτικωτάτων σκεμμάτων, *veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit.* Sed quæstionis vtriusque eadem ratio est: nam si tyranno de rebus honestis deliberanti, consilium impartiri nefas est, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quoque ac decreta vtiliter abrogare necesse fuerit, aut tyrannidem ratam habere: certe virorum

a lib. 14. ad Atticum epist. 16.
b *ciuilium quæstionum.*

rorum bonorum consensus plurimum valet ad acta tyranni sancienda ac stabilienda; quæ alioqui sola tyrannidis opinione ruitura essent. At sæpissime tyrannorum acta non modo vtilia, sed etiam iniqua quæ sunt, rata sint oportet, si saluam Rempublicam esse volumus. Itaque quod Thrasybulus Atheniensibus post eiectos triginta tyrannos; Aratus Sicyoniis, cæso Nicocle: idem M. Tullius Romanis, occiso Cæsare, suaserant; legem scilicet Amnestias, id est omnium iniuriarum obliuionem; ac tyrannorum acta valere iusserunt: nec aliter lapsa erigi, nec erecta diu stare Respublica potuisset. Quæ igitur acta Neronis ac Domitiani traduntur, a senatu rescissa fuisse, ad perpetua quædam edicta pertinent; quæ quod sempiternam iniquitatem haberent, nisi abrogarentur, rebus recte constitutis interitum essent allatura. quid autem quinquennio Neronis illustrius? quid aptius? quid melius? ex eo quidem Traianus optimus princeps, in bene gerenda Republica Neroni parem fuisse neminem iudicauit. His consentanea est Iurisconsultorum disciplina [a], quæ successores tyrannorum ad ea quæ iuste promiserint, fecerint, obligari voluit; cætera rescindi. Ita Constantinus magnus [b] quæ Licinius tyrannus inique decreuerat edixerat, vna lege abrogauit; cætera confirmanda putauit. Idem ipsum a Theodosio & Arcadio factum legimus, cæso Maximo tyranno hac lege: QVÆ [c] *tyrannus contra ius rescripsit, non valere præcipimus*; legitimis eius rescriptis minime impugnandis: ac tametsi largitiones Maximi, & ea quæ in flagitiosos ac nihil de Republica merentes effudisset, reuocarent; magistratus, imperia, curationes indignis adimerent; decreta quoq; ac iudicia cõuellerent; ea tamen quæ sine fraude ac Reipubl. detrimento acta fuerant, infirmari noluerunt [d]. Hæc verba, *sine fraude*, quæ in lege Theodosia legimus, ad tyrannorum propugnatores & proxenetas pertinent; ne quis bello ciuili aut vrgente tyrannide ex alterius incõmodis sua cõmoda augẽda sibi putet: vt, cũ de Mediolani principatu armis decerneretur, cuiꝰ partẽ

[a] Hanc quæstioné varie tractat. Bar. in l. prohibere. § plane quod vi & in tract. de tyrannia. nu. 23. & sequent. Iaso in l. 1. col. 3. de cõstitut. Corn cõs. 278. lib. 3. Albericus in l. 2. §. exactis. de origine iuris. Martin. Lauden in tract. de principe. q. 64. Felin. in cap. translato col. 1. de cõst. Ancharan. cõsil. 289. Bal in l. decernimus de sacrosanct. C. DD. in l. Barbarius, de offic. prætoris Bald. in l. digna vox. de legibus C.

[b] l. 1. de infirmandis iis quæ sub tyrãnis in C Theodosiano.

[c] l. 1. eodem C. Theodosiano.

[d] l. valeat eodem C Theodosiano.

Galli,partem Hiſpani, partem Veneti,cætera Sfordiadæ ſibi vindicabant, & quantum quiſque vi & opibus, tantum iure valeret; Iaſo Iuriſconſultus, qui partes Hiſpanorum fouebat, bona Triuulcii Gallicarum partium ducis, veteratoria fraude obtinuerat: poſtea fuſis Hiſpanis, Triuulcius Iaſonem de iniuſta poſſeſſione depulit, propoſita Iaſonis ipſius diſciplina. Neque tamen in eo genere tanta vis eſſe debet legum ac edictorum, quanta æquitatis ipſius; quæ nullis legibus coerceri poteſt: ſed eorum religioni arbitrioque relinquenda,qui ex rerum, temporum, ac perſonarum infinita varietate ſingula metiri; & quid quemq; cuiq; dare,facere oporteat, prudenter in cõformanda Republica diſpicere poſſint. Illud tamen meminiſſe oportet, non eandẽ ſingulorum vtilitatem eſſe oportere,quæ vniuerſorum; ſed publica priuatis anteferẽda,niſi ſumma quadã æquitate ac ratione priuata niti videantur: vt ſi quæſtores in ipſo belli ciuilis ardore, aut vigẽte tyrannide, aut legitimis hoſtibus arces ac ciuitates inuadentibus,pecuniam publicam numerare cogantur,illud accepto Reſpublica ferre debet: ſic enim iudicauit curia Neapolitana [a] pro debitoribus Reipublicæ,qui Caroli VIII Regis Francorum quæſtorib.debita publica numerauerant: neq; vero aliter facere potuiſſent Gallis regno Neapolitano ac ſumma rerum potientibus. At ſi debitores nulla petitione antecedente,aut pacti cum hoſtib.debiti partem numerauerint,vt ſummę totius acceptilationem ferant,non modo totius ſummæ debitores, ſed etiam maieſtatis reos eſſe perſpicuum eſt.Illud igitur teneamus,*acta legitima tyrannorum & hoſtium Reipublicæ rata eſſe oportere*.Qui autem omnia cõuellunt, aut tyrannorum interfectoribus præmia largiuntur,vt ipſi regnare poſſint,opinione ac ſpe decidũt: neque enim ſalui eſſe poſſunt, niſi coniuratos ac parricidas ſui principis, quantumuis tyrannus exſtiterit, ſupplicio afficiant; vt prudenter Seuerus Auguſtus, qui omnes Pertinacis Auguſti interfectores aut cõiurationis ſuſpectos, capitali pœna damnauit: quod certe factum incre-

[a] Afflictus in deciſio. Neapol. 149. & 150.

incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutiſſime imperandi ſecuritatem[a]. Ita quoq; Vitellius non tantum Galbæ parricidas, ſed eos etiam qui ab Othone cædis præmia ſupplici libello popoſcerant, prolatis libellis ſupplicio affecit: quin etiam Theophilus Imperator Græcorum, eos qui patrem occiſo Leone Armenio Imperatorem fecerant acciuit, quaſi ampliſſima pręmia laturos; deinde contractos vnum in locum mactari iuſſit: quo facto pleriq; cædis minime conſcii præmiorum illecebris eo deducti pœnas dederunt. Illud etiam crudelius, ſed tamen ad Imperantis ſecuritatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis libertum capitali ſupplicio damnauit; quia Neroni ſibi gladio iugulum petéti, opem attuliſſet: tametſi rem grauiſſimã patrono faceret, qui carnificis manibus & crudeli ſupplicio maiorum illum eripiebat. Hæc quidem non tyrannos modo, verumetiam reges optimos feciſſe legimus, nõ tam vt ſuæ ſaluti, quam occiſorum dignitati conſulerent; vt quidem Dauid aduerſus eum qui occiſi ab hoſtibus ſoceri caput amputatum ad ſe detulerat: & Alexander Magnus Darii parricidam acerbiſſime torquendum carnifici dedit, quod ſuo principi manus intuliſſet; cuius tamẽ caput ac vitam Alexander iuſto bello petebat. Certe quidem reges noſtri, nulla re magis ſancti ac inuiolabiles ſuis ciuibus fuere, quã quod propinquorũ ac gentilium ſalutem non minus quam ſuã tuerentur; tametſi nonnullos perduellionis cõuictos in ipſis carcerib. ac poteſtate haberent. Nam Ioannes II. Dux Alenzonius bis ex eadem maieſtatis cauſa capitis damnatus; quod cũ hoſtibus aduerſus regem Carolum VII. remque publicam conſpiraſſet, vtriuſq; iudicii pœnas clementia regis euaſit: pleriq; nimiam regis lenitatem accuſabant: ſed non intelligunt reges nõ tam propinquos quã ſeipſos eripere ſuppliciis; nec tam alienæ quam ſuæ conſulere ſaluti: & cum gentilium ſanguinem effundi vetant, ſuo ſanguini parcere. Imperatores quidem Græcorum, ac Turcarum principes, proximorũ cædib. ac ſuppliciis regiam ipſam

[a] Herodianus in Pertinace.

infeſtarunt, nec tam de propinquis quam de ſe ipſi ſup-
plicia ſumſerunt: certe quidem Philippus Cominius
in Commentariis prodidit, annis non amplius XXXVI.
octoginta regiæ gentis principes mutuis cladib. ac ſup-
pliciis in Anglia occidiſſe. Reges item Caſtiliæ puras a
parricidio manus continere non potuerunt: vt enim o-
mittã ea quæ recenter facta commemorantur; rex vnus
in ea gẽte ſex fratres crudeli parricidio peremit. at prin-
cipum ſecuritas nulla maior eſſe poteſt, quam vt ſubditi
perſuaſum habeant ſanctos & inuiolabiles eſſe oporte-
re: quamquam Reipublicæ plurimum intereſt, ſtirpem
regiam ſacroſanctam eſſe; ne ſublatis principibus Reſ-
publica concidat, aut inexplicabili ſeditione perturba-
ta, diſtrahatur, vt ſuo loco dicemus. Quæ cum ita ſint,
prudenter Seleucus Aſiæ Rex, qui captum Demetrium
Poliorcetem, bellicis laudib. clariſſimum, nec liberum
abire, nec occidi paſſus eſt: alterum enim impietatis er-
ga ſocerum, alterum imprudentiæ fuiſſet. Ita Hugo Ca-
petus Carolum, quem in hac vrbe Laoduni poſt diutur-
nam obſidionem pontificis Laodunenſis perfidia cepe-
rat, Aureliorum arce concluſit, ne principatum a parri-
cidio proximi, qui cum cognatione coniunctus erat, au-
ſpicaretur; ac regiæ ſtirpi parcendum eſſe doceret. Cru-
delius aliquanto Henricus I. Anglorum, qui Rober-
tum fratrem captiuum, & quidem natu maiorem exo-
culari, ſempiterniſq; carceribus coerceri iuſſit. Nec ita
pridem Chriſtiernus huius Federichi Daniæ regis pa-
ter, eum quem de regno deiecerat, poſt exilium redeun-
tem in arce Calemburgi concluſit; in qua cum annos
XXV. exegiſſet, priuatus interiit. eadem pietate Ioannes
Suecorum Rex, qui nunc ſceptra moderatur, erga Hen-
ricum fratrem vſus eſt; quem a populo repudiatum, ne
ſe remque publicam perturbaret, carceribus continere
cogitur: nec aliter Elizabetha Anglorũ regina Mariam
Scotorum reginam, ad quam totius inſulæ principatum
iure pertinere Scoti contendunt, diuturna captiuitate
continet, vt ſuæ Reique publicæ ſaluti conſulere; ac tan-
dem

dem aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus, restituere velle videatur. Hic occurret aliquis, periculosam esse captiuorum huiusmodi custodiam: atq; hæc præcipua causa fuit quamobrem Carolus rex Neapoleos, Romano Pontifice suadente ac impellente Conradinum Manfredi filium, eadé qua Ptolemæus postremus Ægypti rex crudelitate Ponpeium post Pharsalicam fugã necari iussit, cum dicerent *mortuos non mordere*: sed neq; hic exitium effugere, neq; ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt; sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non sine eorum qui parricidium illud perpetrauerant ignominia sempiterna, perierunt. Certe maiores nostri, cum Ioanné Burgundiæ Ducem, Ludouici propinqui Aureliorum Ducis parricidium in ipso iudicio temere confitentem ac præ se ferentem, pœnas effugisse perspicerent; principum cædem plerosque deinceps impune laturos, recte iudicarunt. nam Ioannes publica fide accepta, vulneribus confossus interiit; ac cædis illius auctores impune inuaserunt.

VI. *De Aristocratia.*

ARISTOCRATIA *Reipublicæ forma quædã est in qua minor pars ciuium in vniuersos & singulos ciues summæ potestatis ius habet*: atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quod in paucorum statu pars minor ciuium, in populari maior imperat: vtrique tamen in eo cõuenit, quod qui summũ imperãdi ius habent, omnib. quidé singillatim imperare possunt collectim nõ posšũt. Igitur monarchia eo prestabilior est ac illustrior, ꝙ vnus vniuersis ac singulis imperãdi ius habet; ꝙ animaduersione singulari dignũ mihi videt. Vt autem monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrannide cõsistit: ita quoq; Aristocraticus status aut ad dominatũ, aut ad legitimã potentiã, aut ad paucorũ opes spectat, quã ꝓpterea Greci *oligarchiã* appellarũt; cuiusmodi fuit Athenis tyrannorum triginta; Romæ Decẽuirorum

Rerumpublicarum discrimen.

legibus ferendis, ac poſtea Triumuirorum Reipublicæ
conſtituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam
oppreſſerunt. Ariſtocratiam vero proprie optimatum
ſtatum, id eſt optimorum ciuium conceſſu terminaue-
runt. *Nam qui ea faciebant*, inquit [a] Cicero, *quæque dice-*
bant, multitudini iucunda eſſe volebant, Populares: qui au-
tem ita ſe gerebant, vt ſua conſilia optimo cuique probaren-
tur, Optimates habebantur. Hæc ille, vt cauſæ inſeruiret.
Superius diximus ad intelligendam Reipublicæ cuiuſq;
formam, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momen-
ti. Neque vero Reſpublica ex optimo genere ciuium
conflari poteſt: id enim vel ſorte fiat oportet, vel ciuium
ſuffragiis, vel tertio quodam modo ex vtroque apto; vir-
tuti quidem cum fortuna nihil commune eſt; nec ad re-
rum honeſtarum cōſultationes caſus admittitur. Quod
ſi populos ad hæc ipſa virtutis ſuffragia cieri placeat, ſui
diſſimiles, id eſt optimos, non ſeligent; ſed quam maxi-
me ſimiles, id eſt ſtultos, improbos, impudentes; cum
boni ac ſapientes viri, ſi modo ſunt aliqui, minimum ef-
ficiant vbiq; ciuium numerum. quid autē turpius, quam
ſapientium decus ac dignitatem pēdere ab inſipientium
iudicio dicam, an temeritate? Demus tamen eſſe bonos
aliquot ac ſapientes in ciuitate viros, conſpectum certe
fugient improborum ac deſipientis multitudinis; nec
tamen ſi ad comitia venient, ſeipſos ſapiētes iudicabunt.
Ita quidem Lactantius Firmianus in ſeptem Græcorum
ſapientes vrbane iocatur; qui quidem deſipiebant, ſi ſuo
iudicio ſe ſapere arbitrarentur; multo magis ſi aliorum,
id eſt ſtultorum opinione tales haberentur. Quod ſi
quis Latinos veteres in eo genere putet imitandos, vt in
exercitu conſcribendo, qui rerum bellicarum laude cla-
riſſimus eſſet, delectum auſpicaretur; & ſui quam maxi-
me ſimilem cooptaret, ſecundus tertium, hic quartum;
atque ita conſequenter vir virum legeret, quem maxi-
me rebus gerendis idoneum iudicaret; idque toties fie-
ret quoad optimatū numerus impleretur; optima qui-
dem ratio videretur imperii bonorum ac fortium viro-
rum

[a] Pro Seſtio.

rum initio constituendi: sed quis modum ac numerum bonorum terminaret? aut quis Reipublicæ sponsor futurus esset, optimum quemque sui similem potius cooptaturum quam filium, quam fratrem, quam propinquum, quam amicum? & vt fiat, si tanta paucitas est vbique bonorum, quis illos ab eorum multitudine quos improbos ac stultos iudicarent, tueretur? Demus tamen illud, selectorum numerum qui optimi sint, Rempublicam initio constitui posse, quamdiu in eo statu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, si nulli sint, atq; haud scio an fuerint vmquam antea status optimorum: cum enim Pythagorei tyrannos aliquot Italiæ in rectam imperandi viam deduxissent, ac breui futurum sperarent vt populares status & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur; vt quibusdam in locis perfecerant; populares homines imperandi cupidi, potentiam sibi specie virtutis eripi cum perspicerent; plebem in Pythagoreos & audacissimum quemque in optimos armauerunt, ac pecudum in morem crudeliter mactarunt; cæteros in concilium coeuntes, exceptis admodum paucis, viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoreorum maximos in Italia tumultus commouit [a]. Siue igitur optimi, siue flagitiosissimi, siue ditissimi, siue nobilissimi, siue egentissimi, siue bellicosissimi summum imperium teneant, modo ciuium pars minor exstiterit, *Aristocratiam* appellamus. Partem ciuium minorem non certo numero definire necesse est; cum numerorum sit infinita varietas, quæ in nullius comprehensionem cadit. Nam si demus decem millia ciuium, ex quibus centum ciues summam rerum habeant, si quidem in comitio sexaginta ciues concordes sint in lege ferenda, reliquis ciuibus quadraginta qui participes sunt maiestatis; itemque nouem millibus ac nongẽtis, qui ab imperio excluduntur, collectim legem dabunt; singulatim vero decẽ millib. ciuium iidem sexaginta collecti simul imperabunt; nec propterea ius maiestatis ad sexaginta ciues contrahetur: sed quia in omni

[a] Polybius lib. 2.

cœtu & collegio legitimo maior pars vbique potior est; sequitur vt sexaginta concordes, reliquis quadraginta tum singulis, tũ vniuersis imperare possint: nisi lege de maiestate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter se consentientes, cæteris potiores sint; quemadmodum in omnibus fere collegiorum legib. ac institutis [a] præcipi videmus; qua quidẽ ratione sexaginta quatuor ciues reliquis triginta sex superiores erunt. Igitur in optimatum statu ciuium paucitatem spectare nihil est necesse, modo ii qui in cæteros dominationẽ habent, dimidio pauciores sint vniuersis. Nam si demus centum millia ciuium in Republica, ex quibus decem millia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Aristocratia dicetur, vt si ex decem millib. ciuium mille ciuib. imperium detur: nam in vtroq; numero decima pars in reliquos omnes imperium habet. nam quo pauciores fuerint, eo stabilior erit ac diuturnior optimatum status, modo ne diffideant a se ipsi. Nam Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Respublicæ, quarum altera viginti, altera triginta ciuiũ principes ex optimis fere selectos habuit, ex infinito pene ciuium numero, diutissime floruerunt. Epidauriis centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant [b]. Vetus item Massiliensium Respublica ad littus Celticum, omnium quotquot vsquam exstiterunt Rerumpublicarum, iudicio Ciceronis, optime constituta [c] sexcentos summo imperio præfecerat; ex quib. tum senatores creabantur, tum etiam quindecim magistratus quib. tresuiri quasi Prætores præibant. Idem iudicium est Rhodiorum ac Thebanorum, posteaquam popularе imperiũ ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri potest, si optimi ciues haberi non possint. Itaque *T. Flaminius proconsul*, inquit Liuius [d], *eam partem ciuitatum Thessaliæ potiorem fecit, cui salua tranquillaque omnia magis esse expediebat.* Quam rationem Andreas Doria in constituenda [e] Genuensium Republica secutus videtur. Is enim de ciuium consensu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum ex plebeiis eorum ciuium qu

[a] l. vlt. quod cuiusque maiest.

[b] Plutarch. in Apophthegmatib. Græcorum.

[c] Strabo.

[d] lib. 34.

[e] anno 1528.

um qui ſex in vrbe domos haberent, imperii participes fecit; ac plebeios earum familiarum lata lege nobilitauit: optimatibus ita conſcriptis in ſingulos annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobilitate cooptandi poteſtatem fecit. Concilium ex optimatibus cccc Reipublicæ in ſingulos annos præfici voluit; quorum ſuffragiis Dux ipſe & octouiri, in duos annos crearentur: quod quidem collegium octouirorum cum Principe, *Dominationem* appellant; quoniam maxima quæque in Republica tractare conſueuerint; niſi quid grauius occurrat, quod Senatus cognitioné poſtulare videatur. Senatus autem cétum virorum ſuffragiis occultis optimatum in ſingulos annos creari ſolet. Octouiri, exacto magiſtratu, Reipublicę toto biennio procuratores ſunt; ac deinceps in octouirorum collegium, quamdiu vixerint, admittuntur: qui vero Duces creantur, perpetuam, exacto magiſtratu, Reipublicæ procurationem habent; & ad collegium octouirorum ſemper aduocari ſolent. Præterea imperatorem vna cum Tribunis militaribus quadraginta, qui annua poteſtate vrbanis legionibus præeſſent, iiſdem optimatū ſuffragiis fieri placuit. Quod ad iuriſdictionem attinet, peregrinos arceſſere ſolent; prætorem inquam, vna cum duob. legatis; quorum alter fiſcalia, alter crimina tractat; tum quinq; viros priuatorum iudiciorum in biennium, quam ipſi *rotam* appellát, omnes peregrinos. At Septemuirî litibus extra ordinem definiendis ex albo ciuium accipiuntur; item Syndicatus quinqueuirorum qui quæſtiones exercent, tum aduerſus Ducem, tum etiam aduerſus octouiros exacto magiſtratu; edicto propalam poſito, ſi quis ciuium iniuriam ab illis accepiſſe queratur: quod ſi nemo queſtus fuerit, innocenter exacti magiſtratus decretum datur. Eodem ipſo anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popularem ſtatum eiecto pontifice commutarunt. Antea quidem ſeipſos in libertatem vindicare propoſuerant, nec ſe Ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri

Genuenſium ſtatus.

Status Geneuatum.

profitebantur; nihil tamen audendũ sibi putarunt, quoad de principatu non modo inter Ducem ac pontificem, verumetiam pontificem inter ac populum oborta esset contentio: tunc nouandæ religionis studium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occasionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita, concilium ducentorum virorũ cum summa perpetuaq; potestate stabilierunt; præterquam quod populus iubendę legis ac maiorum magistratuũ creãdorum, tum etiam pacis ac belli ius sibi reseruauit; quæ ad iura maiestatis antea pertinere diximus. Iam vero ex optimatibus ducentis Senatũ perpetuum sexaginta virorum, & ex eodẽ Senatu xxv. viros cum perpetua potestate secretiori consilio præfecerunt, qui totius Reipublicę arcana tractarent. Postremo quatuoruiros magistratus annuos popularib. suffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præessent. Geneuates igitur hoc maxime differunt a Genuensibus; quod hi concilium ccc. virorum ac Senatum sexaginta virorum, cum reliquis magistratibus, altero quoq; anno, mutare consueuerunt: illi perpetuum concilium, senatum item perpetuum vtrumq; fecerunt; salua tamen ciuibus in singulos annos censura, quæ acerbe exigitur: quo fit vt Geneuatum Respublica stabilior sit, & conuersionibus seditiosisque nouationib. minus opportuna. Creatio vero optimatum ac senatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuensium ac Venetorum; sed mortuo senatore, alius ex optimatum ducentorum cœtu in senatũ, & ex iis qui origine vel assumtione ciues sunt, in cœtum ducentorum subrogatur, nulla nobilitatis aut census habita ratione; sed solius virtutis ac illæsæ existimationis: quod apud Lacedęmonios factũ legimus. Eadem fere est Heluetiorũ, præter pagos quinq; minores, Reipublicę forma: vt apud Tigurinos & Bernates, quorum exẽplar Geneuates secuti videntur: nisi quod Senatus vterque mutabilis est, & suffragio sodalium qui ex opificibus coalescunt, vulgo *Zunft* appellant, creatur: sunt

Heluetiorũ status.

ſunt autem eius generis ſodalitia XI. Schafuſæ, XII. Tiguri, XV. Baſileæ; quorum ſuffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo tresve ad ſenatum cõſtituendum ſeliguntur. Ita concilium maius exſiſtit, ducentorũ quidem Tiguri, CCXLIIII. Baſileæ, LXXXVI. Schafuſæ: Senatorum aurem Tiguri quinquaginta, Schafuſæ XXVI. Baſileæ LXIII. qui vero ſodalitiorum ſuffragio leguntur, maioris concilii auctoritate confirmantur, ſiue ſenatores fuerint, ſiue magiſtratus. Id tamen ſingulare eſt, quod ſenatores dimidia ſui parte mutãtur, reliquis munus continuatur in annum conſequentem, vt nouos ſenatores de rebus anteactis ac gerendis inſtruant ac erudiant. Baſilienſis vero ſenatus anni conſequentis ſenatores ſubſtituere ſolet, ne Reſpublica a conſilio, veluti a mente, deſeratur: deinde Burgomagiſtros cum Tribunis tribus Tiguri, duobus Baſileæ; quibus nouem viri adiunguntur, ac ſimul coniuncti XIII. virorum collegium conſtituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio & arcana concreduntur: nec vlla de re ad ſenatum, aut ad concilium maius, niſi de XIII. virorum auctoritate ferri conſueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præeſt vnus Burgomagiſter. Item noui ſenatores Tiguri ac Schafuſæ publica iudicia diſceptant ac finiunt; in cæteris pagis prætor Imperialis, cum tribus ſenatoribus, eaſdem quæſtiones exercet: nec vero quiſquam in ſenatum cooptatur, qui aut infamis, aut ſpurius ſit. Ex quibus perſpicuum eſt ciuitates optimatum imperio moderatas, ſtabiliores eſſe quam populares: idq; potiſſimum apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos ſodalitia nullum ſuffragiorum in Republica ius habent: ſed ad opificia regenda tantum coeunt quatuor ciuitatis cuiuſq; decuriones; ſexdecim ciues ſummæ integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici poſſit, quotannis ſeligunt; a quibus triduo ante paſcha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducentum apud Bernates creatur: cuius concilii ſuffragiis *Auoerius*, quem ipſi

Schuldheiſſen appellant, cæterique magiſtratus fiunt. Senatus vero XXVI. virorum apud Bernates, aut XVIII. apud Lucernates, ab iis quos dixi XVI. viris, decurionibus quatuor & Auoerio eligitur, annua quidem poteſtate apud Bernates, ſemeſtri apud Lucernates. Iudices item a quatuor decurionibus & quæſtoribus creantur, & a ſenatu confirmantur, qui primas, prouocationes diſceptat: ſecundæ prouocationes diſceptantur a ſexaginta viris, qui ex ſenatu conſtant, & XXXVI. viris quos ſenatus ipſe creauerit: poſtrema prouocatio diſceptatur in maximo concilio ducentum optimatũ, cuius princeps eſt Auoerius: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem fere ratio initur in concilio ducentum optimatum creando, a quo deinceps ſenatus XXIIII. virorum, item Auoerius, cum quatuor decurionibus eliguntur. Quibus rebus intelligitur ſtatum quidem eiuſmodi optimatum eſſe, ſed populariter temperatum: quia ciuibus omnib. ad omnes magiſtratus, imperia, ſacerdotia, curationes aditus patet, niſi ſordes & anteactæ vitæ infamia aut furor, rerumve gerendarum extrema imperitia vetaret. Illud etiam populare eſt, quod omnes magiſtratus fere annui ſunt: quæ temperatio potentium ac tenuium in capeſſendis honoribus, Rempublicam efficit multo firmiorem ac ſtabiliorem, quam ſi patritiis aut locupletiorib. tantum honores communicarentur; quos contra plebeii perpetuis certationibus diffidere conſueuerunt: eoque magis apud Heluetios, vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, deleta, plebeii dominationem arripuerunt; ac paulatim ad optimates ſumma rerum delapſa, exceptis quinq; ciuitatibus mõtanis, ſtatum illum moderatione quadam populari metioribus quam cæteri legibus ac inſtitutis temperauerunt. Nam fere optimatum ſtatus patritios, aut nobiles, aut locupletes tantum ad honores & magiſtratus, cæteris excluſis, admittit. Plures tamen optimatũ Reſpublicas ex patritiis aut antiquioribus familiis, quam ex locuple-

locupletibus conſtitutas accepimus; vt Reſpublicas Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac prope omnes Græciæ ciuitates: poſt Lyſandri victoriam populari ſtatu ſublato, XX aut XXX viris ſumma vbique tributa poteſtas eſt. ciuitas item Venetiarum, quam puram Ariſtocratiam eſſe demonſtrauimus; item Rhaguſiorum, Lucenſium, Auguſtanorum, Nurembergenſiũ, optimatum Reſpublicas ex antiquis ciuium gentibus conſtituerunt. Nam Rhaguſii, quos antiqui *Epidaurios* appellabant, poſt euerſam a Gothis Epidaurum, Rhaguſiam eodem proxime loco fundarunt; & cum ab Albaniæ regulis deſciuiſſent, Ariſtocratiæ formam ex nobiliſſimis ciuibus inſtituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar ſecuti; quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quam Veneti ſtudio proſequuntur: nam Venetorum patritiis cum plebeiis iura connubiorum communia ſunt; Rhaguſiorum patriciis non item: at ne Rhaguſio quidem nobili peregrinam nobilem ſibi deſpondere licet, niſi a Zaraſi aut Cantaro ciuitate originem duxerit; aureoſque numos mille in cenſum retulerit: ſunt autem XXIIII gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperii participes; ex his gentibus familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum concilium trecentorum circiter optimatum coaleſcit, qui modo XX annum attigerint; illic creatur ſenatus LX ciuium, conſilii capiendi cauſa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, ſi rem litemve trecentis aureis ampliuſve æſtimauerit; tum etiam in publicis, in quibus de ciuium capite, fama, fortuniſve agitur; præter ſecretius conſilium XII virorum cum annuo principe, ſeu rectore ciuitatis, & quinque libellorum magiſtris, quos ipſi *prouiſores* vocant; ſex conſules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac XXX viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentum aureorum ſummam non egrediuntur. Sunt & alii minores magiſtratus, de quibus ſuo loco. Certe quidem hæc Reſpublica, omnium quas accepimus, puriſſimam & ab omni

Thucydides & Plutarchus in Lyſandro.

Status Rhaguſiorum.

C

Lucensium status: popolari temperatione remotissimam Aristocratiam colit. Eodem quoq; statu moderata Lucensium ciuitas, antiquiores tantum familias ad imperii societatem admittit, quæ rarissimæ sunt: tametsi anno circiter MDLV, censa fuerunt quinquaginta ciuium millia præter fœminas. Ex optimatibus creantur senatores CXX cum annua potestate; ex senatoribus decemuiri cum principe, quem ipsi *Vexilliferum* [a] appellant. In his summa Reipublicæ consistit: cæteri magistratus censuram, præturam, quæsturam gerunt, de quibus suo loco: nunc satis opinor ad id quod quęrimus. Varietate exemplorũ propositas, quæ qualesque sint his temporibus Aristocratiæ percipiuntur. Et quoniam plerique imperium Germanorum monarchiam esse & sentiunt, & affirmant; eripiendus est hic error: tametsi breuiter antea nonnihil, sed nunc copiosius differendum videtur. Satis quidem persuasum est, a Carolo Magno Rege vsq; ad Henricum Aucupem, summam Reipublicæ, imperium successorio iure ad proximum quemq; Caroli nepotem fuisse delatum; Caroli vero stirpe sublata, monarchiam suffragio Principum ab Henrico Aucupe deferri cœpisse: sed quoniam fere semper accidit, vt ii ad quos suffragiorum ius in Republica pertineat, iura maiestatis imminuant; id quod potissimum in Republica Venetorum, cuius regia potestas erat, contigisse diximus: ita quoq; creatores Principis Germanorum iura maiestatis in sese paulatim transtulerunt; quod quando contigerit, scripsisse video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere solent, vix vmquam percipiuntur; nec nisi cõuersione secuta, sentiuntur. Neminem autẽ esse arbitror, qui cum animaduerterit trecentos circiter Principes Germanorum ac legatos ciuitatum ad conuentus coire, qui ea quæ diximus, iura maiestatis habeãt, Aristocratiam esse dubitet: leges enim tum Imperatori, tum singulis principibus ac ciuitatibus; tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi; deniq; iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama, ac fortunis omnibus Imperatoris

[a] Confalonnier.

toris, principum, ac ciuitatum iudicare possint, dandi C ius habent. Comitiorum autem rationem tripartito inire solent, vt partem quidem ferant septemuiri, quos dixi Principis esse creatores, cum ipso Principe, partem cæteri principes, partem legati, qui a liberis ciuitatibus, quæ *imperiales* dicuntur, mitti consueuerunt: ab his imperii leges ac decreta omnia, quæ *recessus* appellantur, sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia omnium suffragia eadem sint; vel septemuiri cum cæteris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cum septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici Principes numero vincebant, cæteri Principes qui Romanæ religionis ritus iampridem deseruerunt, Ratisponenses conuentus quos Carolus V Imperator habuit, anno MDXLVI, grauate tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam filii familias ac proximi Principum Germanorum, suffragii nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint principes Imperii, quorũ certus est numerus, eorũ qui Duces, Comites, Marchiones, Landgrauii, Burggrauii, Barones, Episcopi, Abbates appellãtur. Tametsi enim Lotharingiæ Dux iura suffragiorũ habet cum Principib. Imperii, eius tamẽ propinquus, & quidem eiusdẽ gentis Comes Vallimontis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec ius suffragiorum, nec in Principum consessu locum obtinent, sed inter filiosfamilias censentur. Putabam ego quidem antea Principes ac ciuitates Imperiales habere iura maiestatis, nec alienis imperiis ac legibus, sed iure tantum fœderis ac societatis inter se obligari; quemadmodum Heluetii inter ipsos singulas habent ciuitates, ac imperia a se inuicẽ diuisa: sed ab hac sententia discessi, cum propius animaduerti Germanorũ conuentus summum ius maiestatis habere, nec tantum Principes sed 4 etiam ciuitates mulcta, exilio, proscriptione, ac pœnarũ iudiciorumq; acerbitate Principes ac ciuitates coercere; quinetiam ipsos Imperatores de imperio deturbare ac deiicere; vt Adolphum inprimis & Venceslaum: leges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non

modo Principes ac ciuitates, sed etiam ipsum Imperatorem tenere. Iam vero decem circulares conuentus, qui in singulis prouinciis coguntur, vniuersitatis comitia sequuntur; rogationes illuc referunt; leges illinc accipiũt ac decretis parent. Principes autem ipsi, post Imperatorem initiatum & inauguratum, Imperii, non Imperatoris se fiduciarios esse profitentur. Postremo iudiciorum omnium priuatorum, quæ aureorum XL summam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialem: ab eadem curia manant imperia, iussa, exsecutoriæ tabulæ ad principes, ad magistratus, ad senatum vrbis aut prouinciæ cuiusque. Hæc vero constat Iudicibus quatuor ac viginti; quorum prætor est vnus ex Principibus cum annua potestate: delectus autem habetur ex ordine decem prouinciarũ; si qua Principibus aut ciuitatibus inter ipsas controuersia oboriatur, siue de finibus, siue de capite, fama ac fortunis agatur, Imperialis curiæ iudices quæstionem exercent, nisi optimatum imperii vniuersitas, ad eos quos dixi cõuentus, causæ cognitionem reuocarit: vt quidem decretum est in comitiis quæ Augustæ coacta sunt, anno MDLV: vt si qua prouincia, Princepsve, aut ciuitas aduersus Germanos arma ceperit, iudicium constituatur apud ordines Imperii, quæ in eam causam Vormaciæ indicta fuerunt. Iisdem comitiis Principibus omnibus Imperii interdictum est ne exercitum conscriberent, neve arma caperent ad auxiliares copias Principum peregrinorũ, grauissima subiecta pœna. Sanctius etiam interdictum legibus quę de Imperio latæ sunt [a], ne quis Princeps, aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet. Postremo Princeps ipse comitiorum, idemque Imperator, ac veluti caput optimatum conuentus, in vnum veluti corpus & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperii maiestas, sed in optimatum consensu inest. Nam cæteri qui summam Reipublicæ potestatem habent, Principes, Duces, & Comites creare; at Imperator a Ducibus & Principibus creari solet.

[a] lib. 2. cap. 28.

C

olet. Quo igitur modo rex idem & ſubditus eſſet? cliens & patronus? vaſallus imperii, idemque monarcha? Ipſe quidem literas me legiſſe memini, quibus Princeps quidam amicus ac fœderatus Francorum, Mommorantiũ magiſtrũ equitum admonuit, iuſtam eſſe regi Henrico II. de Carolo V. Imperatore, ac de Rege Ferdinãdo conquerendi cauſam apud Saxoniæ Ducem, & Comitem Palatinum, Imperii vicarios; quod cõtra leges Imperii, contraq; morem maiorum, literas regis Henrici ad Imperii ordines a ſe interceptas reddi vetarent; ac epiſcopũ Mogõtinum Imperii Cancellarium, cui munus illud incumberet, quo minus id faceret, prohibuiſſent: eius tamen rei ſumma cognitio penes eſt conuentus ipſos. Illud etiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum eſt, anno MDLIII. ne quis Imperatoris domeſticus Imperii Germanici negotia tractaret. Quod ſi tributa ex ordinum decreto imperantur, pecuniæ non in fiſcum Imperatoris coguntur, ſed in vrbes delectas ab ordinib. inferuntur; Auguſtam inquam, Argentinam, & Lubecam: ac ne Imperatori quidẽ numum e publico ærario mouere fas eſt. Ex quibus perſpicuum fit eos errare ac decipi qui Imperatorem Germanorũ appellant *monarcham*, & optimatum illud imperiũ, monarchiã eſſe arbitrantur. At quanto rectius Imperator Maximilianus I. huius atauus, cum ad Imperii ordines orationẽ haberet; coronã Imperialem a Romano põtifice accipere minime neceſſariũ ſibi videri dixit; cum Imperii maieſtatem in ipſis ordinibus ineſſe intelligerent. Ac ne Imperatori quidem licet conuentus cogere aut dimittere, niſi extra ordinẽ cum vrget neceſſitas; ſed in diſceſſione ordinum decernitur de ſequentis anni comitiis. non igitur Imperatori cogere comitia licet, quod magiſtratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatum ſemper licuit; dum viritim id fieret, non collectim, veteri Romanorum more; quo quidem Conſul ſenatores omnes viritim ſuo edicto in ſenatum cogere poterat, & recuſantes mulcta, carceribus, pignoribus captis,

a Anno 1552. Maii 12.

ac domus ruina coercere. Principes vero Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto cogi nõ possunt, vt satis intellectum est imperante Carolo v. MDLIIII. at etiam Maximiliano II. vt conuentus haberentur petenti, recusarunt principes, anno MDLXVI. Imperatori vero prouincias imperii obeunti, occurrũt quidem Principes pro sua quisque dignitate, sed tamen quasi peregrino Principi. Quod autem Imperator arbitrum se ac iudicem ferre solet inter Principes ac ciuitates; id quidem commode, vt alius quisque Imperii vicarius, quos antea plures esse docuimus; aut si receptus est arbiter, dat etiam iudices a quibus ipse appellatur; sed omnia ex imperialibus decretis ac præscripto gerit. At quanti est illud, inquies, quod Principes, quoties ad illum dant literas, magnifica oratione Sacram maiestatẽ appellant? qua ne aduersus quidem Reges omniũ maximos serui vtantur. hæc quidem in speciem hominibus, inepte dicam an impie, quæ in Deum immortalem tantum conueniunt, tribuuntur: sed nihilo plus Imperatoris potentiam augent, quam Regis Romanorum, quem etiam effusa talium verborum pompa, iura maiestatis habere putes. Sic enim Georgius Helfensteinius Baro, cum Ferdinandi regis Romanorum orationem in cœtu principum pronuntiaret, anno MDLVI. *Principũ Germanorum dominum*, & quidẽ *summum* appellauit. certe Imperii maiestas magis elucet, cum militias ex casu, ac beneficia militaria sua vnius sponte arbitrioq; largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere semper existimaui; contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus; qui regem Henricum admonuit non esse ferendum illud, quod Carolus v. Imperator Philippum filium extra conuentus, ac sine Principum Germanorum consensione vel auctoritate [a], Bruxellis Mediolani Ducem designauisset. nusquã enim ab ordinibus comperio id fieri consueuisse. sed quemadmodum Imperator fidem a principibus, Imperii nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feudave largitur

[a] anno 1551.

largitur: nam Ferdinandus Imperator Granuellam legatum ac procuratorem Philippi Regis Hiſpaniarum nomine, vt Imperii fiduciarium, ſine principum auctoritate excepit; ac fidelitatis poſſeſſioniſq; acta conceſſit, vti vicario perpetuo Senenſis principatus ac Duci Mediolanenſi. Idem iudicandum relinquitur de ſacerdotiorum iure, quæ a principib. ac ciuitatibus, aut ab ipſis collegiis ſacerdotum, conceſſa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter pontificem Romanum & ordines Imperii confirmantur. Idem etiam publicæ ſecuritatis tabulas fetialibus ac legatis tribuere ſolet, quibus antiqua formula, etiamnum vſurpatur, his verbis concepta; QVONIAM OMNIA PRO *Imperiali auctoritate poſſumus.* Quæ verba demonſtrant iura maieſtatis in antiquis regibus Germanorum fuiſſe; cuius maieſtatis vmbra ſi vlla reſtaret, cur ex ordinum decreto prohiberetur eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellario verba concipiente, præſtari [a] antea diximus. Sceptra quidem, regale ſolium, pretioſiſſimæ veſtes, coronæ, anteceſſio ſubſequentibus Chriſtianis Regibus, imaginem regiæ maieſtatis habent, rem non habent. Et certe tanta eſt imperii Germanici maieſtas, tantus ſplendor, vt Imperator ſuo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari mereatur: illud etiam Auſtriæ genti rerum geſtarum gloria clariſſimæ debetur: ſed ea eſt Ariſtocratiæ bene conſtitutæ ratio, vt quo plus honoris, eo minus imperii tribuatur; & qui plus imperio poſſunt, minus honoris adipiſcantur; vt omnium optime Veneti in Republ. conſtituenda decreuerunt. Quæ cum ita ſint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Ariſtocratiam eſſe? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iuriſdictiones, capitalia iudicia magiſtratus; ſed omnia legibus, quæ de Imperio latæ ſunt, moderata. At quoties principes ac ciuitates ſeditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idem illis, quod cæteris Re-

[a] lib. I. ſupra in cap de Principe fiduciario.

buſpublicis contingit; vt ſcilicet regem ſe quiſque ferat:
nam totidem Reſpublicæ, quot ciuitates numerantur.
Et quemadmodum vniuerſitas Imperii Germanorum,
ſic maxima quæq; ciuitas, Nuremberga inquam, Vor-
matia, Vlma Ariſtocratiam tuentur. Exemplo ſit Nu-
remberga, omnium Imperii ciuitatum maxima, maxi-
meq; optimatum ſtatum amplexa; in qua ſcilicet ex in-
numerabili ciuium multitudine, octo tantùm ac viginti
tribus ab antiqua ciuium ſtirpe honorũ ac imperii par-
ticipes ſunt: ac primum annui cenſores ſummæ virtutis
& exiſtimationis, quantum quidem fieri poteſt, optima-
tum ſuffragio creantur: creatis cenſoribus, cæteri magi-
ſtratus abdicant. tunc cenſores ſenatum arbitrio ſuo ſe-
lectis XXVI ſenatoribus conſtituunt: deinde ſenatus de
ſuo corpore XIII viros ad arcana imperii tractanda ſe-
ligit: ex eodem ſenatu XIII ædiles ſuffragio fiunt: de-
inde ſeptemuiri, Burgomagiſtri, quorum eadẽ fere, quę
apud Venetos decemuirorum poteſtas eſt. Atq; hi qui-
dem quos dixi magiſtratus, ſumma quæque Reipublicæ
negotia pertractant: omitto quinq; viros publicorum,
ac duodecim priuatorum iudiciorum, præfectum an-
nonæ, duos quæſtores, triumuiros tutelares, eadem pe-
ne qua D. Marci procuratores apud Venetos, quorum
exemplar Nurembergẽſes ſecuti quodammodo viden-
tur. At tametſi ciuitates aliæ aliis liberiores ſunt, vt quæ
ab omni principum ditione ac patrocinio immunes ha-
bentur; omnes tamen Imperii Germanici maieſtatem
comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas a tyrannide
Principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicha,
Vormacia, nonnullæ ab Imperio Germanico pridem
defecerunt, vt Rhætorum ac Heluetiorũ ciuitates. Fri-
burgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de
communicanda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem *Im-
perii Germanici membrum* appellant; tametſi imperium
a Germanico diuiſum habent. Vrani vero, Vnderualdi,
& Suitenſes, libertatem ac Reipublicæ moderandæ ius
imperio Germanico acceptum, & quidem tabulis pu-
blicis

blicis [a] Ludouici Bauari Imperatoris profitentur. Ita quoq; Tietmarsi locorum asperitate confisi, ac propter difficiles vrbis aditus in finib. Danorũ, seipsos ab imperio Germanico seiungere non dubitarũt. Fundata ergo Republica ex optimatib. octo & quadraginta cum perpetua potestate, in demortuorũ locum alios substituũt. Sed eos non ita pridem [b] Adolphus Holsatiæ Princeps, propinquus regis Danorũ, diuturna obsidione suis imperiis subiicere tentauit. Perspicuum est igitur, nõ modo vniuersitatem, sed etiã singulas ciuitates Germanorum, quæ *Imperiales* dicuntur, Aristocratiam amplecti. Illud autem cauendũ, ne in Aristocratia principes Reipublicæ, ac summos magistratus cum regibus, conciliũ item optimatũ cum senatu misceamus: in quo sæpissime ab historicis peccatur: idq; potissimũ in optimatum paucitate, quam *oligarchiam* Græci appellãt; vt Pharsaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum xxx. nec plures fuere in omnib. Græcorum ciuitatibus post Lysandri victoriam: Tietmarsos octo & quadraginta regebant; Cnidios sexaginta, quos *Amymonas* ab integritate vitæ appellabant; sed hi potestatem annuam, illi perpetuam habuerunt: ac tametsi rerum gestarum rationem [c] Cnidii numquã redderent, nõ tamẽ rerũ domini fuere; cum nihil aliud essent quam magistratus, qui iura maiestatis sibi concredita optimatibus restituerent exacto magistratu. Ita quondam Tigurini triginta sex viros cum annua summaq; potestate creabant, ea lege, vt summum Imperii ius in quatuor menses haberent: quibus seditione sublatis, circiter annum MCCCXXX. populus ducẽtos optimates cum principe senatus imperio præfecit. Atque hi quidem omnes optimatum concilium & senatum eundem habuerunt; melius tamen qui optimatum concilium a senatu diuidunt. tametsi enim paucissimi sunt admodum qui Rhagusiorum Rempublicam angustissimis finibus comprehensam moderantur; ex his tamen senatus sexaginta virorum constituitur: item ex senatorum collegio

[a] anno 1316.

[b] anno 1559.

[c] Plutarchus in Apophthegmatibus Græcorum.

duodecimuiri ad Imperii arcana tractanda feliguntur. Chiorum quoq; Rempublicam, fublato imperio Græcorum, ad hæc vfque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenfes Iuftinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua poteftate creabant; ex his quatuor viri cum principe pro Republica confilia capiebant; quorum tamen imperium erat femeftre, præter principem Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandem Turcarum rex fuperioribus annis Chios imperio fuo, pulfis Genuenfibus, adiecit. Quæ autem Ariftocratiæ commoda, quibufq; periculis illigata, & qua quæq; ratione moderanda videatur, fuus erit locus; reftat vt Ariftotelis difciplinam, ab iis quæ fuperius diximus plane difcrepantem, refellamus. *Ariftocratiæ*[a], inquit, *quatuor funt genera: vnum quod pauci tantum locupletiores tenent; in fecundo honores ac imperia locupletioribus forte diuiduntur; in tertio magiftratus a parentibus ad liberos fucceffione deferuntur; poftremum eft eorum qui dominationem rerum omniũ habent.* hæc ille. Idem[b] paulo poft, quinq; Rerumpublicarum genera tradit, regale, popu-lare, paucorum, optimorum, & ex his quintum genus conflari fcribit, quod nufquam tamẽ comperiatur; quæ fane inconftanter dicuntur. Rerum publicarum confufionem illam minime ferendam argumentis non modo probabilibus, fed etiam neceffariis ad affentiendũ confutauimus antea: doceamus etiam Ariftocratiæ formas ab Ariftotele allatas confiftere nullo modo poffe. Primum quid fit Ariftocratia nufquam Ariftoteles definiit. Quid enim leuius eft quam Ariftocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatum habeant? quid fi ex decem millibus nouem millia ciuiũ agros ac pecunias poffideant, cæteris ab imperio exclufis, num Ariftocratia dicetur? ita quidem ex Ariftotelis difciplina: ex quo fequitur, *Rempublicam popularem non effe, in qua populus imperio potitur:* quę difciplinę fi fibi confentiant, nulla fit omnino Refpublica popularis; quia fieri poteft vt non modo locupletes, eo quo dixi numero, fed etiam maxim

[a] lib. 4 cap. 5. Politic.

Ariftotelis de Ariftocratia difciplina.

[b] lib. 4. cap. 7.

maxima pars ciuium,qui virtute cæteris præſtent, honoribus ac imperiis ſoli fruantur: neq; tamen vniuerſo populo, pauciſſimis quibuſdam ſemotis, dominante, Reſpublica popularis dicetur:nam ſi bonos officio perfecto metiuntur,nemo bonus eſt;ſi populari modo,bonum ſe quiſque iudicabit; de aliena vero integritate ac virtute iudicare,cum omnibus difficile, tum vero ſapientibus periculoſum ſemper viſum eſt; ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus ſententiam ferre auſus eſt; nec de Q. Lutatio graui ſponſione facta,vir bonus eſſet nec ne,iudicandum ſibi putauit. Demus tamen illud, in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Ariſtocratiam prætermittemus,cum a plebeiis multitudine vincantur? cur item antiquarum gentiũ ac tribuum,etiamſi nobilitate minus præſtent,imperium eſſe negabimus? etenim eiecta nobilitate a plebeiis ex vrbe Florentinorum,qui ex popularibus *grandes* dicebantur, imperium arripuerunt. certe quamplurimi gentis ac familiæ antiquitate,tametſi honoribus ac rerum geſtarũ gloria minus clari,honeſtiores ſunt ſpuriis nobilitatem præ ſe ferentibus,qui fortaſſe patrem ciere nõ poſſint. Formam quoq; Ariſtocratiæ debuit Ariſtoteles ex corporis longitudine, quos in[a] Æthiopia principatum adipiſci ſcribit, conſtituere: itemq; ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animiq; dotibus,quæ in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo ſequatur neceſſe eſt. Illud etiam
29 permirum mihi viſum eſt, quod Ariſtocratiæ formam eſſe putat,in qua locupletes imperia ſortiuntur; cum alibi ſemper ſortem omnino popularem eſſe dixiſſet. Athenienſes autem maxime omnium populares fuiſſe, tum Xenophontis,tum etiam Ariſtotelis opinio eſt: apud quos tamen honores,imperia,poteſtates, non niſi locupletioribus tributa fuiſſe conſtat[b],vſque ad Periclis ætatem. Ita quoq; plebeii ab honoribus, ſacerdotiis, ac imperiis ante legem Canuleiam[c] arcebantur; tametſi

[a] lib.3.cap.5. Politicor.

[b] Plutarch. in Pericle.

[c] Liuius lib.4.

ſtatus popularis eſſet,vt antea demonſtratum eſt.Quartum Ariſtocratiæ genus tribuit Ariſtoteles iis, qui admodum pauci dominationem rerum omniũ ac perſonarum habent,quos ſine lege imperare ſcribit.Diximus antea dominationẽ eiuſmodi,tum in monarchia,tum in paucorũ manu eſſe poſſe,qui eadẽ ratione ſubditis,qua domini ſeruis imperent; quorum imperium ac poteſtas iuſta ſit gẽtium iure,perinde vt patris familię qui maiorem ſeruorum quã eorum qui mercede ſeruiunt curam gerit,eoſque cariores habet. Neq; enim leges imperia iuſta faciunt, ſed iuſtitia ipſa, id eſt, præmiorum ac pœnarũ iuſta diſtributio:nec Ariſtotelis ipſius iudicio quicquam ab immortali Deo maius ac melius optare poſſumus,quã ſummæ virtutis ac integritatis regem,qui iuſtitia ciues,ſine legibus regere velit; cum legibus pleriq; ad fraudem abutantur,nec ſe placari aut exorari ſinant: vt patritii Romanorum querebantur[a],quod regib. exactis[b],leges a plebe poſtularentur, ne ab arbitrio magiſtratuum vita,fama,fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione a Terentio Arſa tribuno ad plebem lata,& ſex annos agitata, ad extremum perlata fuit,vt magiſtratus iis legibus,quas decemuiri ad id creati cõſcripſiſſent,illigarentur. Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magiſtratus;ſed ęqua iuris diſtributio,& ea quæ in vniuſcuiuſq; animis ac mentibus inſcripta eſſe debet,iuſtitiæ vis & ratio. neq; vero crudeliores tyranni exſtiterũt,quam qui edictorum multitudine ciues obligarunt,quæ etiã Caligula[c],minutis adeo literis proponebat,vt non niſi ab acutiſſimo Lynceo legi poſſent,quo plures ignoratione peccãtes irretitos teneret: Claudius vero Imperii ſucceſſor vno die viginti[d] edicta propoſuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut ſceleratorum multitudo frequentior exſtitit. Et quemadmodum Ariſtocratia bene cõſtituta,per ſeſe laudabilis eſt ac præclara, ita ſi deprauari cœperit,nihil deterius fieri poteſt; eoq; magis ſi nobiles ac potentiores in plebeiorum ac tenuium perniciem conſpirent: vt olim fa-

ctum

a Liuius lib.2.

b l.2.de orig. Iuris.

c Tranquill. in Caligula.

d Idem Tranquil. in Claudio.

ctum legimus: cum ad optimatum cœtum ciues applicarentur, se plebis ac popularium hominum hostes futuros iurabant: quod non tam ad plebeiorum, quam ad nobilium ac potentium perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hæc de optimatum statu: nunc populare Imperium cuiusmodi sit, explicemus.

VII. De populari statu.

RESPVBLICA *popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium, cæteris omnibus non tantum singulatim, sed etiam simul coaceruatis & collectis imperandi ius habent:* verbi gratia, triginta quinque tribus, ad summum Romæ fuisse commemorantur: ex his octodecim simul coactæ, reliquis septemdecem tribubus, ac singulis ciuibus, triginta quinque tribuum, legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus tribunusplebis a Marco Octauio collega petiit, vt magistratu prius abdicaret [a], quam octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperium ei abrogaretur; propterea quod Tiberio leges Agrarias ferenti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cum item L. Rullus tribunusplebis rogatione Agraria ad plebem lata, peteret vt Agrorum publicorũ diribitores essent, quos maxima pars septemdecem tribuum, id est nouem tribus, suffragio creassent; M. Tullius [b] consul hanc arripuit reiiciendæ legis occasionẽ; cum diceret, tribunumplebis octodecim tribus, id est maiorem populi partem, suffragio priuare: sed tribunus consulem facile refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, *Si plebs*, id est maior pars XXXV tribuum, VELLET IVBERET: ne de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidem rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex, augurve moreretur, tribus septemdecem conuocarentur, vt iuberent quem pontificem a collegio cooptari vellent; ita fiebat vt quos nouem tribus iussissent, ii a collegio cooptarentur. Cum igitur maximam populi partem diximus id ad suffragia

[a] Plutarch. in vita Gracchorum.

Non parum refert an per tribus an per capita suffragium feratur.

[b] Cicero in Rullum.

ſingulorum ciuium pertinet, ſi per capita ſuffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhaguſios, Genuenſes, Lucenſes, & in optimatum ſtatu fieri conſueuit: ſin per tribus aut per curias ſuffragia leguntur, ſatis eſt maiorem tribuum aut curiarum collegiorumve partem ferre, etiam ſi plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores ſint: vt fere ſemper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Athenienſis in decem tribus diuiſus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiunctæ ſunt, pro Antigoni ac Demetrii dignitate: rurſum populus in claſſes XXXVI diſtributus eſt. Hæc pro variis populi incrementis, ac ſuffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populum vniuerſum, qui tum tria circiter ciuium millia capiebat, in tres partes diſtribuit: deinde ſingulas partes in decem curias, & vnicuique curionem præfecit; ſuffragia vero per capita ferebantur [a]: ſed lege Seruia populus in ſex claſſes ex cenſu & ætate diſtributus eſt; ita vt ſi prima claſſis, in qua locupletiſſimi quiq; cenſebantur, id eſt, ſi centuriæ quinq; & octoginta, quæ octo millia ciuium capiebant, in ferendis ſuffragiis concordes eſſent; quod fieri poterat, ſi vniuscuiuſque centuriæ quinquaginta & vnus ciuis idem ſentirent; cæterarum claſſium ſuffragia non rogabantur. Quod ſi primæ claſſis duæ treſve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, ſecundæ claſſis totidem centuriæ ducebantur; idque toties in ſingulis claſſibus fiebat, quoad octoginta centuriarum numerum impleſſent: raro ad tertiam & quartam claſſem, rariſſime ad quintã, vix vmquam ad ſextam [b] perueniri poterat: ſexta vero claſſis ex cenſu Seruii regis, amplius ſexaginta millia ciuium tenuiorum capiebat, cum quinq; claſſibus ſexdecim tantum millia ciuium continerentur. quod ſi rationem ſuffragiorum a Seruio Rege inuectam exactis Regibus tenuiſſent, non fuiſſet popularis ſtatus, ſed optimatum; quia minor pars ciuium in cæteros omnes imperium habuiſſet. Itaq; plebs a patritiis ter ſeceſſit, cum potentiorum opibus ac libidine tenues premerentur, nec

[a] Liuius lib. 1.

[b] Liuius lib. 1. Dionyſ. lib. 4.

nec ante destitit quam tribunos libertatis custodes de suo corpore creandi ius obtinuisset: id autem fieri non poterat, nisi omnia omnium suffragia æquarentur: inde comitia tributa primum haberi cœperunt: & quoniam patritii ac locupletes per tribus dispersi, tenues ac plebeios magna ex parte clientes potentiorum, arbitratu suo suffragia ferre cogebant, latum est ad populum, ne deinceps tributis comitiis patritii interessent; tunc primum diuisæ sunt plebis ac populi appellationes: *populus* Senatum, patritios, & plebem complectebatur; tunc etiam diuisa plebs est in octodecim tribus; ac paulatim eo vsq; incrementum accepit vt triginta quinque censerentur: quibus tandem summa Reipublicæ, omniumque legum ac magistratuum creandorum data potestas est, exceptis Consulibus, Prætoribus ac Censoribus; qui quod maiores erant magistratus, maioribus, id est centuriatis comitiis, creabantur, populo per classes, vt antea diximus, distributo. Et quoniam libertinorum & eorum qui adoptione iura ciuitatis consequebantur, tanta erat multitudo, vt antiquorum ciuium suffragia longe superaret (: id quod ab Appio Censore factum [a] esse diximus, vt a plebe quæ vellet facilius impetraret:) Fabius Maximus censor gratiam Appii fraude collectam effudit; cum libertinos omnes, & qui ab iis stirpem duxerant, in quatuor tribus coegit, vt antiquorum ac ingenuorum ciuium suffragia tueretur: quo facto *Maximi* cognomentum est adeptus; quia id sine seditione confecisset. Tandem Seruius Sulpicius tribunus plebis trecentesimo post anno libertinos in tribus eorum, a quibus libertatem adepti erant [b], censeri voluit; sed ante rogationem perlatam occisus est; postea tamen id factum [c] est, Mario vrbe potito, vt patritiorum ac optimatum minueret auctoritatem. Idem antea Demosthenes Athenis, sed [d] frustra tentarat post cladem Chæronensem, rogatione ad populum lata, vt incolæ ac libertini in ciuium numerum censerentur; sed antiquata rogatio est, tametsi non plures essent viginti millibus ciuium. At etiam

[a] Liuius lib. 6. & Florus epit. 20.

[b] Florus epit. 77. & 9.

[c] Idem epit. 84.

[d] Plutarch. in Demosthene.

ætate Periclis cum tredecim millia censa fuissent, quinq; millia peregrinorum, qui pro ciuib. in censum irrrepserant [a], sub iugum missa sunt: atq; hæc præter seruorum multitudinem, quæ decuplo maior fuit quam ciuium. Ex quo perspicuum fit, nullam fuisse Rempublicam adeo popularem, in qua subditi iura suffragiorum ex æquo haberent; & quib. id iure datum esset, magnam partem abfuisse: cum vero tributim comitia haberētur, interdum vnius tribus suffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui decem millium exæquabantur, & qui glorię cupidiores erant, capita tribuum sordib. aut gratia corrumpere consueuerant, cum minima pars ciuium comitiis adesset. Idcirco sæpe cauebatur in ferendis legibus ne iis derogaretur, nisi sex millia ciuiū comitiis interfuissent; vt sæpe videre est apud Demosthenem: nam ostracismo nullus erat locus, nisi sex millia ciuium in eadem suffragia cōuenirent, vt Plutarchus scribit: quæ tamen populi minima pars erat. At Venetorum [b] legibus, quæ maioris sunt ponderis ac momenti, sanciri solet, ne iis derogari possit, nisi mille ciues suffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti secum ipsi in eadem sententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporib. & collegiis [c] latæ sunt, adhibuisse videntur; in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adesse, & ex iis plura suffragia congruere necesse est. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modo nostra ætate coacta sunt, mille quingenti ciues affuerunt [d]. cum igitur lex mille ciues adesse iubet, duos trientes ciuium qui suffragiorum ius habent, adesse vult; & ex iis octingentos in vnam sententiam conuenire; quod ideo factum opinor, quod octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cum singula suffragia ducuntur, vt Venetiis fieri solet: non autem tributim aut centuriatim; vt Romani, qui etiamnum suffragia tribuum confuderunt vsq; ad legē [e] Fusiam, quæ lata est anno ab vrbe condita DCXCIII. quo minus quid quæq; tribus iussisset intelligeretur, ad vitandas

[a] Plutarch. in Pericle.

[b] In statutis Venet.

[c] l. nominationum. de decurionib. C l vlt. quod cuiusque vniuersitatis. ff.

[d] ex historia Petri Bembi.

[e] Dio lib. 38.

vitandas ciuium inter ipsos contentiones. Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maxime popularis, & Mensium ciuitas, tametsi in Francorum potestatem venerit; curiatim tamen suffragia ferunt: vt Respublicæ quoq; Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magistratibus ac legib. ferendis; ea tamen ratione, vt maiores curię maiorem ferant partem suffragiorum. Aliter Heluetii montani, scilicet Vrani, Suitēses, Vnderualdi, Tugii, Glarēses, Abbaticellani, qui quod maxime omnium populares sunt, comitia in apertis ac patentib. locis habere solent, ac suffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimum quartum attigerunt, veteriq; Atheniensium χειροτονίᾳ, manib. elatis, suffragātur: sed id rarissime, id est, in Ammano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cæterisq; magistratib. mandandis: sæpius etiam imperia continuantur. nam Ammanus (:qui fere semper toto triennio principatum exercet:) stans pro concione, veniam a populo precatur, si quid in magistratu gerēdo peccauit: deinde tres ciues designat, ex quibus vni populus in annum sequentem imperium tribuit; deinde legatum ei substituit Cancellarium, postea Tribunum ærarii. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur. Hoc autem Rhætorum Respublicæ ab Heluetiis differunt, quod hi quasi manu se duci patiuntur; vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit, totam ciuitatem in suam sententiam facile pertractum iri confidat: illi vero nec precibus, nec illecebris magistratuum commouentur, nisi quis curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est a legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt[a], Rhætorum curias a Francorum societate pene desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in curia Cadeorum: sed paulo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factionis Hispanorū, qui quæstione adhibita peculatus damnati ducenta sestertia[b] ærario publico dependerūt: quo facto legati XXVII. ab Heluetiis & Rhætis in Galliā renouādæ societatis causa venerunt.

[a] anno 1565.

[b] decem aureorum millia.

Hæc popularium ciuitatum exempla propoſuimus, vt popularium Rerumpublicarum vis & natura melius intelligeretur. *Eſt igitur Reſpublica popularis in qua populi pars maxima, ſeu viritim, ſeu centuriatim, ſeu tributim, ſeu curiatim ſuffragia ferantur, iura maieſtatis habet.* 2

[a] lib. 4. c. 1. Ariſtotelis ſententia.

His tamen diſſentanea ſcribit Ariſtoteles[a], nec ſtatum popularem ex eo metiendum putat, ſi maxima populi pars ſummam habeat poteſtatem; deinde exemplum affert eius ciuitatis in qua mille ſint ac trecenti ciues: ſi ex his mille locupletes imperio præſint, cæteris excluſis, ſtatum popularem eſſe negat: nec Ariſtocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus ſumma poteſtas tribuatur, niſi opibus quoque cęteris præſtent: ad extremum ita concludit; Status popularis eſt, in quo tenues imperant, etiamſi a cæteris ciuibus numero longe vincantur: Ariſtocratia, in qua potentiores dominantur, etiamſi tenues non ſolum opibus, ſed etiam numero ſuperentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter ſtatuat, ſibi probari ſcribit. Ita quidem Ariſtoteles omnium non modo philoſophorum, ſed etiam populorum ſententiam in Ariſtocratia ac Democratia definienda conuellit, vt ſuam vnius tueatur: quæ certe ſi locum habeat, omnia quæ de vtroque ſtatu in diſciplina de Republica præcipiuntur, vno corruent & eodé momento. Decemuirorum enim qui legibus ferendis creati fuerāt, quam omnes[b] ſcriptores *oligarchiam* appellant, *popularem ſtatum* appellare licebit: cum opib. in ſumma Reipublicæ inopia minime præſtarent, & ex rerum gerendarum peritia ſelecti fuiſſent; recuperata vero populari libertate Ariſtocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicandum eſſet, ſi xx. millia ciuium locupletiorum ſumma poteſtate fruantur, quingentis ab inopia ſemotis: contra vero ſi quingenti illi ciues, egeſtate oppreſſi, cæteris locupletib. imperent, ſtatum popularem appellare oporteret. Ita quidem Ariſtoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentiſſimi ac pauciſſimi ciues dominabantur. Longiu

[b] Dionyſius Halicarnaſ. Liuius, Plutarchus.

gius etiam progreditur, cum popularem statum esse negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magistratus & honores formosissimis aut longissimis quibusque ciuibus tribuat: in quo dupliciter peccatur; tum in eo quod popularia imperia cum optimatum imperiis commutat; tum etiā quod formam Reipublicæ magistratuum & honorum adeptione metitur; cum statum Reipublicæ ex eorum persona, qui iura maiestatis habent, terminare debeamus, vt antea dictum nobis est. Atq; hæ quidem absurditates, ac multo maiores ex eo sequuntur, quod Aristoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro statu Reipublicæ vsurpauit; cum tamen fieri possit vt sit regalis status, ac nihilominus populariter gubernetur; quando scilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magistratus, honores, præmia, pœnas ex æquo largitur, nulla virtutis aut nobilitatis aut diuitiarum habita ratione; moderata vero monarchia optimatum ratione dicetur, si rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præstantes ciues, ad curationes & imperia vocaret. quod si populus rerum dominus, honores, sacerdotia, magistratus patritiis tantum tribuat, vt Romæ factum est, vsque ad legem Canuleiam, status quidem popularis futurus est; sed Aristocratica gubernatione moderatus: sin optimates in summa potestate constituti, plebeiis tantum honores & imperia largiantur, status erit Aristocraticus populariter institutus: contra vero si populi vniuersitas dominatum adepta, omnibus ciuibus omnia imperia, magistratus, curationes concedat, aut ciues omnes vicissim sorte ad imperium vocentur, status maxime omnium popularis futurus est, ac populari gubernatione constitutus: quod Athenis factum est [a], Aristidis Iusti rogatione, qua ciuib. omnib. ad omnes magistratus aditum patere voluit, nulla census aut nobilitatis prærogatiua, cōtra quem lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio census haberetur. quod si optimates ac locupletes summam potestatem adepti, semo-

[a] Plutarch. in Aristide.

tis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac imperiis soli fruantur, statum non modo optimatum appellabimus, sed etiam Aristocratica ratione moderatum. Hic mihi occurrat aliquis, in ea sententia quam tueor, fuisse ante me neminem: id quidem agnosco; nec dubito plerisque nouum videri; sed tamen necessarium esse statuo, ad vniuersam de Republica, quã tractamus disciplinam, aut in errores inexplicabiles, minimeque ferendos implicari, quibus Aristotelem ipsum irretitum videmus, sensus ipsos ac rationes necessarias oppugnantem. His autem fundamentis male iactis, nihil superexstrui potest, quod firmum sit aut stabile futurum. Ab his etiam fontibus confusa Rerumpublicarum genera, quę prius refutauimus, dimanarunt. Statuamus igitur tres tantum, nec plures Rerumpublicarum formas; simplices illas quidem, nec vlla confusione permistas: id est, iura maiestatis omnia omnibus simul coaceruatis ciuibus, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio vero sit illa, cum in vnius statu honores & imperia omnibus, aut in populari potestate optimis aut nobilissimis tantum, aut in optimatum imperio tenuibus ęque ac diuitibus communicantur: qua quidem temperatione iura maiestatis, non propterea diuelluntur; nec Monarchia Democratiæ, nec Aristocratia vtrique permiscetur; sed quodammodo inuiolabilis status vniuscuiusque moderatus perstat, cum ciues inter se & cum Republica huiusmodi gubernatione copulantur; tametsi status popularis alius alio plus habet popularitatis, vt sic loquar; vt tyrannides aliæ aliis crudeliores sunt; & optimatum potestates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores; non propterea tamen miscentur. Nam Heluetii montani adeo populares sunt, Vrani inquam, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, vt nõ modo penes vniuersos, modo puberes, summa sit Reipublicæ potestas, verum etiam magistratus omnes ac maxima quæque imperia sellulariis & opificibus tribuantur; ac ne mœnib. quidem aut vllis propugnaculis ciuitates

tates muniantur: cæteri minus ſunt populares: tametſi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus pleriſque ſenatum conſtituunt, maximos tamen in Republica magiſtratus ex patritiis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores ſunt, creare ſolent: quo fit vt hi ſtabiliores ſint, ac ſeditionibus quam illi minus opportuni. Rhætorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficilime reguntur; & commota vix placantur. Nam libertatis popularis hæc ſumma eſt, vt omnes omnib. æquari poſſint, nec aliter parere velint, quam ea conditione, vt viciſſim imperent iis quibus paruerũt: ac ne ſic quidem in officio cõtineri poſſunt, niſi valde neceſſaria iuſtaque præcipientibus, aut largitionibus ac verborum illecebris demulceantur. Cum vero multi multis virtutibus, opibus, ac nobilitate excellere nequeant, fere fit vt nobiles, locupletes, virtute præſtantes multitudo inuidia quadam & animo ipſa maleuolentia ieiuno inſectetur: tum ſi quis generoſo ac præſtanti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidini frenos iniicere audeat, hunc mulcta, exſilio, proſcriptione, morte deniq; damnare nõ dubitẽt; eoq; magis ſi locuples erit, aut imperiũ affectare videatur: ac ſępe fit vt potentis vnius ſupplicio vel cæde plebs elata, in cæteros quoque violenter prorumpat; idq; potiſſimum ſi armis tentata res eſt, ac optimates potentia plebis frangantur: vt contigit poſt Sembachiam cladem, qua Heluetiorum qui montes accolunt, nobilitas pene tota occubuit; cæteri ferre liberũ exſilium quam plebis direptionib. & contumeliis patere maluerunt: nam quod Bernates ac Tigurini nobilium illuſtres familias habent, id mirum videri debet nemini; cum ſecuritate maxima, ac ſine vi, exhauſtis ciuilib. bellis contraxerint cum victoribus ſocietatem. moderatius tamen Heluetii libertate populari, quam olim Græci aut Itali vſi videntur; qui ſæpe nouas tabulas petebant, aut a debitoribus commota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebãt, ac domos expilabant, eoſq; ad agrorum æquabilẽ diuiſionẽ compellebant, interdicta pecorũ &

agrorum vltra modum acquiſitione; a quibus Heluetii fere ſemper abhorruerunt. Ac tametſi congiaria principum ac peregrinorum munera in quibuſdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, ſed plebi diuiduntur; vt quo plures quiſque liberos habeat, eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamẽ cum Glarenſes [a] a Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatæ penſiones quas a rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica penſione, diuiderentur, Henricus rex ſeſe facturum negauit, ac potius de ſua munificentia tantundem detractum iri teſtatus eſt, quam priuata publicis miſceri pateretur. At etiam Græcorum eo vſque progreſſa eſt licentia dicam an amentia, vt eos in exſilium mitterent, qui cæteris virtute præſtarent: teſtis eſt Ariſtides Iuſtus; teſtis Damon, Athenienſis vterque; teſtis Hermodorus Epheſius. quod quid aliud eſt quam ab radicibus virtutem ipſam exſcindere conari? at illi verebantur ne virtutis ſplendor clariſſimus in vno ciue, aliorum oculos ac mentes ita præſtingueret, vt libertatis obliti, excellenti virtute viro ſeruire quam imperare mallent: eoque magis metuendum videbatur, ſi cum virtute generis nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vſum cõiunxiſſet, qui aut volentibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quod virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præſtant, honoribus etiam ac imperiis præpollere fas eſſe putant, ac propterea ſeipſos a fæce plebis ſeduci ac ſeiungi ſemper cupiunt. Cum igitur tantopere inter ſe diſſideant principes, & optimates ab infima plebe, vix eſt vt eos vlla ratione æquare, aut imperiis & honoribus exæquatos inter ſe & cum Republica conciliare poſſis. Quamquam Solon id effecturum ſe iactabat, ac, ſi legũ ferendarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patritiis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonem de geometrica æquabilitate intelligere putabant; plebs autẽ ad ęqualitates arithmeticas dictum illud

[a] anno 1550.

illud trahebat: ita factum est vt Solonem vtrique amplexi, legibus ferendis ac Reipublicæ Atheniensium constituendæ præficerent. Sed hæc, & quæ quamque Rempublicam commoda aut incommoda sequantur, suis locis fusius explicabuntur: nunc satis est Rerumpublicarum descriptiones ac genera, & quid cuiusq; proprium, quid alienũ, quid commune sit, quis item in vnaquaque Republica iura maiestatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidisse; nunc Reipublicæ partes ac velut membra singula, quæ principi Reipublicæ, quasi capiti illigantur, senatum inquam, magistratus, curatores, collegia, corpora, ordinesq; ciuium, quo proposuimus ordine, persequamur.

Finis libri secundi.

DE REPVBLICA, LIBER TERTIVS.

De Senatu. CAP. I.

SENATVS *est legitimus eorum cœtus qui de Republica, deque iis qui summam Reipublicæ potestatem habent, consilium capit.* Sic ordo postulat, vt posteaquam de iis qui iura maiestatis habent dictum sit, de Senatu deinceps, veluti de præcipua potissimaq; post principem Reipublicæ parte, disseratur. nõ quia omnino consistere Respublica sine senatu nõ possit: tanta est enim interdum Principis solertia, vel suspecta suorum æque ac exterorũ fides, vt seipso meliorem ac prudentiorem, quem consulere possit, habeat neminem: vt quidem de Antigono [a] Asiæ rege; de Ludouico XI. rege [b] Francorum, cuius vestigiis insistere Carolus v.

[a] Plutarch. in Demetrio.
[b] Philippus Cominius.

Imperator non dubitauit: itemque de C. Cæsare[a]: qui rerum gerendarum tam occulta consilia capere consueuerant, vt prius confectę res essent, quam consilium cœptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesserunt, potentissimorumque hostium opes, quas nulla vi potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: quare hostibus terribiles ac metuendi videbantur; quorum exercitus ex improuiso sæpius nihil tale suspicátes fuderunt ac prostrauerũt. Ita duces ac milites talium Principum prudentia freti, ad omnes opportunitates expediti erant ac parati, vt momẽto Principis iussa exsequerentur: perinde vt corporis humani membra apte coagmentata rationis vnius arbitrio ac voluntati, etiamsi eius consiliorũ participes non sint, obsequuntur tamen. Et quidem a plerisque[b] nulla ratione dubitari video, vtrum præstabilius fuerit Principem sapientissimum Reipubl. siue senatui præesse, quam stupidum & ad imperandum ineptum hominem prudentium senatorum multitudine abundantem: sapientib. quidem neutrum horum probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapiẽtia, vt alienis consiliis carere facile possit, nihil magis optandum, quam vt rerum gerendarũ consilia, quoad eius fieri poterit, quam maxime occulta sint; quoniã prodita ac patefacta, clarissimas ciuitates ac imperia funditus euerterunt. Quamobrem prudentissimi quiq; Principes ita se comparant, vt quæ minime omnium fieri cupiunt, ea identidem se iactent esse facturos. Quid autem a stupido ac stulto Principe sperandum est, vt sapientum cœtus ad consilium arcessere velit, cum sapiẽtiæ argumentum in principe nullum maius sit, quam sapientium virorum delectum habere, vt eorum consiliis vti frui possit? Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissime insit? Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissime inter mortales eluceat; rarius etiam inter Principes, quos immortalis Dei munere & concessu hominum generi datos gratis animis excipere debemus; nihil maius ac melius optandum restat, quam vt prudentiũ hominum consiliis, ac prudentia, a qua deseruntur, vti velint: alioqui

[a] Tranquill. in Cæsare.

[b] Lampridius in Seuero.

qui inanis sit eius Principis sapientia, qui stultorum & improborum hominum corona circumsessus, Rempublicam opprimi patiatur. Optimis igitur consiliis non solum in rebus grauissimis, sed etiam in mediocribus ac minimis (: quãquam nihil minimum debet videri quod ad Rempublicam spectet:) Principem vti oportere iudicamus: quia nihil tanti ponderis est ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarum genere, quam Senatus auctoritate & consilio decerni; eoq; magis si dubitetur vtile sit necne, id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optime Carolus v Rex Francorum is qui *Sapientis* cognomentum adeptus est, facere solebat. Cum enim Anglos, qui Aquitaniæ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finib. expellere vellet, rebus omnib. ad ea quæ geri cupiebat ante comparatis, suscepit Aquitanorum querelas aduersus prætores Anglorum; qui prouocantes ad regem, vt Britiniato fœdere exceptum erat, male mulctauerant. Rex siue cõsulto quæsitam, siue temere oblatam arripuit occasionem: sed optimatum ac populi, quorum opib. vtendum erat, auctoritate & consilio bellum geri placuit. Itaque Princeps vniuersos in curiam Parisiorum cõuocari iussit, testatus se eorum consiliis ac sapientia opus habere, vt quæ a se minus sapienter gesta fuissent, eorum animaduersione castigarentur. Bellum illud eo consilio decretum, felici exitu confectum est. At cum subditi vel sine consilio, vel cõtra senatus decreta res geri perspiciũt; tunc ea aspernantur, ac pro nihilo ducunt, aut timide ac molliter imperatorũ & magistratuũ iussa exsequuntur: legum autẽ ac magistratuũ contemtum sequuntur populi seditiosæ voces, & aduersus Principes ipsos coniurationes ac defectiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vna cum proximis & amicis omnib. crudelissime interfectus est, tum quod impotẽter ac superbe dominaretur, tum etiam quod Senatũ nulla de re consuleret. Sic enim Liuius; *Regnante*, inquit, *Hierone*, *manserat publicum consilium: post mortem eius, nulla de re neque*

conuocati, neque consulti fuerunt. Eodem errore grauiter peccauit Cæsar, quod non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura senatus consilio numquam vteretur: at ne senatui quidem vniuerso (: constabat autem circiter mille senatoribus:) ad se venienti assurrexerit: nimis arroganter ac stulte id quidem; non quod Cæsar moribus aut natura superbus fuerit; sed cum assurgere senatui vellet, a Cornelio Balbo adulatore consiliorumque omnium participe, quo minus id faceret, prohibitus est. At meminisse debuerat Romulum creatorem Vrbis ac primum Romanorũ regem ab ipsis senatoribus, vt quidem fertur, occisum; ac Tarquinium regem eiectũ, cum vterque senatum contemsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quæ res non modo iis, quos dixi, sed etiam Ludouico XI regi Francorum, qui nulla de re senatum consulebat, exitiosa fuit; quod cum hic noster, quamquam sero, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit; vt literas nesciret; modo tria verba teneret, Latina illa quidem; sed eiusmodi, quæ de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consuesceret. Et quidem summa literarũ cognitio Principibus sæpissime perniciosa exstitit, nisi bene a natura, melius etiam a virtutibus instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendũ, quam multa rerũ abditarum cognitio cum scelere coniuncta. Nullus certe Principum exstitit, qui extra rei militaris scientiá minus haberet literarum, quam Traianus; Nerone vero nullus fere doctior; hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem; hic Senatum capitaliter oderat; ille omnia senatus consilia gerebat. Cum igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quam in corpore ipso mens ac ratio, sine qua corpus ipsum non modo sese regere, sed ne momento quidem subsistere possit; primum de senatoris virtutibus; deinde quis numerus Senatorum esse debeat, & an plura consilia Reipublicę necessaria sint; tum quib. de rebus senatus cõsulendus sit; postremo quænam sit in Republica Senatus potestas

poteſtas ordine diſſeramus. Principio *ſenatum legitimum cœtum eſſe* diximus, propter eam quam a Principe vel populo ſtatis temporib. ac locis coeundi poteſtatem habet. Quibus tamen locis ac temporib. ſenatus haberi debeat, parum admodum intereſt; cum rerum gerendarum variæ occaſiones ac opportunitates locum ac tempus ſæpe definiant; laudabile tamen eſt inſtitutum Lycurgi[a], vetantis picturas ad ea loca in quib. ſenatus conſilia caperet, adhiberi; propterea quod rerum earũ quæ ſub aſpectum cadunt oblatæ ſpecies, mentem, quæ ad conſilia intenta eſſe debet, ſæpiſſime diſtrahere ſolent. Adiecimus ad Senatus definitionem, eos eſſe oportere *qui pro Republica conſilium capiant*: vt ſenatorem diuidamus a magiſtratib. & curatoribus Reipublicæ; quorum conſiliis ſæpe ſenatus ipſe, ſæpius etiam Principes, ſed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem vero a *ſenio*, vt eodem ſenſu γερουσίαν Græci *ſenatum* vocant: quod ſatis eſt argumenti, Græcos æque ac Latinos ſenatum legere conſueſſe ex ſenioribus, quos noſtra lingua *ſeigneurs* appellat, pro ea quam ſeniorib. maiores noſtri ſemper exhibuerunt obſeruantia: ea ſpe & opinione, vt qui ætate, iidem & ſapientia cæteros ſuperarent: ſic enim in legibus Caroli Magni cauetur, NVLLI *per ſacramentum fidelitas permittatur, niſi nobis & vnicuique proprio ſeniori*: patronos intellexit, nõ ſenatores: quaſi ſenioribus, non iunioribus cultus & obſeruatio debeatur. Nec modo Græcorum ac Latinorum, verumetiam Perſarum, Hebræorum, ac Ægyptiorum moribus ſenes magno ſemper in honore fuerunt: ab his enim ad omnes populos iuſtitia, pietas, humanitas, reique publicæ bene conſtituendæ ratio ad omnes populos permanarunt. Quid diuina lex? cum enim ſenatum Iſraelitarum Deus conſtituere vellet, *Cogite mihi*,[b] inquit, *ſeptuaginta ſeniores, qui cæteris ſapientia, prudentia, ac ſcientia præſtent*: ſapientia quidem pietatem ab impietate; prudentia turpe ab honeſto; ſcientia verum a falſo diuidit. Ac ſi quidem adoleſcentes ſapientia rerumq; gerendarum vſu (:quod

[a] Plutarch. in Lycurgo.

[b] Deut, cap. 1. voces Hebraicæ *hacanim, nebonim*, & *Iodehim* habent emphaſin maiorem, quam Græcę aut Latinæ. illud vero ידועים bifariam legi poteſt, *iaduhim*, id eſt, *ſpectatæ integritatis*, vel *Iodehim*, *ſcientes* nam *Iodeha* actiuum ſcientem: *Iadua* cognitum & probatum iiſdem literis--ידוע.

fieri non poteſt:) excellentes haberemus; ex his tamen ſenatum, vel potius *Iuuenatum* legere, nõ modo ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapienti ſuperiores eſſe arbitrarentur. At in Republica gubernanda non minus, atq; haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quã res ipſæ. Opinatur vulgus, & recte opinatur, *aut numquam, aut raro admodum iuuenes ſapientia præſtare:* at qui ſunt huiuſmodi, nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare, nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt, perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernitioſius quam ciues de Senatu deque magiſtratibus male opinari. Itaq; Solon iuuenem ab aditu ſenatus arcẽdum ſibi putauit, *quamtumuis ſapientia præſtaret*; Græci melius patrio ſermone quam Latini, εἰ καὶ ἄριστα δοκοίη γνώμης ἔχειν. & antea Lycurgus e ſeniorib. ſenatum conſcripſerat. Hinc beneficia, honores, vacationes munerum, a legib. huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapiẽtiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnib. id ſenibus tributum eſt: at ne iis quidem, qui cum antea virtute ac ſapientia excellerent, eorũ ætas ſic ingraueſcat vt mens ipſa vel ęgrotare, quod quidem Hippocrati viſum eſt, vel a iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hos enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, a publicis muneribus & conſiliis, quaſi liberam vocationem daret, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolum ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutib. omnib. ab immortali Deo cumulatos videmus; quos propterea Hebræi non קבנים ab ætate ſenili, ſed a ſapientia חכמים; poſteriores corrupta Græcorum voce *Sanedrim* appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia *Senatum mentem, rationem, intelligentiam Reipublicæ* dixit: nec minus Reipublicæ neceſſarium ſenatum eſſe putauit, quam humano corpori ad ſe

ſuſtentan-

ſuſtentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem ſatis innuit, ſenatores diuturno rerum gerendarum vſu, qui indocilis eſt, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos eſſe oportere. nam quæcumque in bello ac pace, quæ in legibus ſanciendis, quæ in deſcribendis ciuium ordinibus, quę in conformandis populorum moribus, quæque omnino in conſtituenda Republica præclare geri videmus, a mentis agitatione & cõſilio prudenti omnia proficiſcũtur. Quamobrẽ Gręci τὸ ἱερὸν τὴν βουλὴν, quaſi recto cõſilio nihil ſacrarius eſſet Hebręi יסוד; quaſi fundamentum rerum omnium, aptiſſime appellãt: quibus verbis ſignificant rectis conſiliis, & ſapienti Senatu ſublato, quaſi Reipublicæ concuſſis fundamentis, omnia ſurſum deorſum ruitura. Sapientiæ ac prudentiæ nominibus quoties vtimur, ſemper cum fide ac iuſtitia cõiungi volumus; neque enim minus, atque haud ſcio an magis pernitioſum ſit ex improbis ac flagitioſis hominibus, quantumuis rerum gerendarum vſu & experientia valeant, quam ex imperitis, ſenatũ conſcribi: hi quidem ſi non prodeſſe, certe quidem Reipub. valde nocere non poſſunt; illi perditis conſiliis, vt ſeipſos vlciſcantur, Rempublicam euertere non dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas ſoli conſiſtere poſſint; ac ſæpiſſime competitorum ſententias, tametſi Reipublicæ ſalutares, acerrime oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium cõparant; vt nihil aliud ferãt, quã ciuitati luctuoſiſſimũ de aduerſariis triumphũ. Aliud item genus eſt ſenatorũ, qui nec inuidia, nec odio, nec amore cuiuſquã ducuntur, ſed pertinacia quadã ab ea quam adamauerunt ſententia diuelli ſe, aut rationibus vllis perſuaderi numquam patiantur: ac ſæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quaſi ad hoſtes debellandos, ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſententiam mutaſſe videantur. Peius etiam qui cuiquam aſſentiri turpe, ac præclare ſecum agi putant, ſi vt clauum clauo, ſic opinionem opinione trudant; qua peſte haud

ſcio an vlla capitalior cogitari poſſit: nec minus ab ea fugiendũ, quam nauigantibus a ſcopulis & prçruptis ſaxis, quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens gubernator, ſi portum tenere tuto nequeat, ventis obſequitur, ac vela remittit, ne vi tempe- C ſtatis abreptus naufragium patiatur, quouſque compoſitis fluctib. ſecundi venti flare cœperint: ita nec ſapientibus vnquam laudata eſt in vna ſententia, cum de Republica deliberatur, perpetua permanſio; id quod non modo cum animi peruicacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum eſt: contra vero mutare interdum ſententiam, non modo laudabile, ſed etiam vtile ac Reipublicæ ſalutare eſt; & ad nouos caſus temporum, nouorum conſiliorũ rationes accommodare, cõcordibus ſuffragiis imperitorũ interdum opinionẽ laudare. Quare prudẽter Thomas Morus Anglorũ Cancellarius; qui in ea quã opinione ſibi finxerat Vtopiorum Republica, quæ in ſenatu decernẽda forent, eorũ diſceptationẽ differri voluit in proximũ ſenatum; nec eodẽ die quo propoſita fuiſſent diiudicari; ne ii quibus a ſuſcepta ſententia diſcedere turpe videtur, in eo quod temere fortaſſe dixiſſent, perpetuo permanerent. Senatorẽ igitur in limine ſenatus, odium in aduerſarios; gratiã aduerſus amicos; peruicaciã & arrogantiã ex ſeipſo exuere oportet; ea ſolum intuentem quę vel ad immortalis Dei cultum, vel ad Reipublicæ cõmoda ſpectant. In quo quidẽ laudabile cõmemoratur inſtitutum Lacedæmoniorũ[a]; qui quæ de Republica ſemel decreta fuerãt, ita tuebantur, vt quæ antea probauerant, ipſi oppugnarent: quia non licebat de legibus ſemel ſuſceptis diſputare; quod poſtea Achæorum[b] ac Florentinorum[c] Reſpublicæ a Lacedæmoniis vtiliter traxerunt: literarum vero cognitio ſemper eſt ſenatori neceſſaria, ac potiſſimũ antiquitatis & Rerumpublicarum diſciplina; vt omittam legum domeſticarum ſcientiam, qua quidem vacare nõ debet: magis tamen neceſſaria fides, iuſtitia, integritas: quarum virtutũ adiumento, quęcumq; volet, ſine multa eloquen-

a Plutarch. in Lycurgo.

b Liuius lib. 32.

c Guichardin.

eloquentia facile persuadebit. Sed hoc inprimis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia beneficiove illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit; excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordium genere adeo purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patritios, ob id a comitiis procul arceant, quod iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, FORA I PRETI. Quinetiam Hermolaum Barbarum (:quem virum?) ac nō ita pridem Cardinalem Mulanum exsilio damnarunt, quod cum legationem apud pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego vero triginta quinq; Cancellarios huius imperii, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum in Cardinalium cœtum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis pontifex, regni Cancellarium se ferebat, necesse fuit regibus procācellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorū effusis, corrumpere translatitium est: semper excipio Venetos; idque tam aperte, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas legatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multo post, sororem Valachiæ Principis, Mehemeto Bascia & Naxi Duce annuentibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat, abhorreret, regnum illud ei ereptum est; ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, concessum. Hæc in Republica bene constituta minime ferenda sunt. Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusiæ, Nu-

Senatorum propria.

rembergæ. id etiam apud Polonos cautum eſt lege Sigiſmundi Auguſti, anno MDL. *vt nemo ſenator legeretur, niſi qui patre nobili natus eſſet.* Alibi cenſus ſpectatur, vt quondam apud Athenienſes lege Solonis; & in plerisq; Græcorum ciuitatibus, vt & noſtra ætate apud Genuenſes Doria lege. certe Auguſtus neminem in ſenatum admiſit, niſi qui vicies ſeſtertium in cenſum retuliſſet: quibus autem ad cenſum opes defuiſſent, ſuppleuit: non quia opes ad conſilia pro Republica capienda neceſſarias arbitraretur, ſed ne tenuitas & inopia, ſenatorium decus labefactaret; neve cæteri ſuis opibus elati, tenues contemnerent; vt fere fit in optimatum ſtatu, vbi ſenator cenſu legitur. Vetere autem Romanorum inſtituto, nemo ſenator fiebat, niſi qui magiſtratus & honores in Republica geſſiſſet. Quare Cenſores quinto quoq; anno in ſenatorium ordinem fere legebant eos omnes qui magiſtratum geſſerant, id eſt, qui Conſules, Prætores, Ædiles Curules, aut ad ſummum, Quæſtores fuiſſent. Et quoniam Mariána clade nonaginta ſenatores cæſi fuerant, Sylla Dictator factus, vt ſenatoriũ ordinem, cui fa-uebat, ſuppleret, viginti[a] Quæſtores creauit. Cæſar quadraginta[b], vt eodem momento ſenatores fierẽt, & ſententiæ dicendæ ius haberent; quod[c] antea non licebat, niſi a Cenſoribus lecti fuiſſent. Qui certe mos laudabilis eſt, ac in omni Republica bene conſtituta, probãdus. Nullus enim in Polonia ſenator, niſi Palatinus, Pontifex aut Caſtellanus ſit aut antea fuerit, legationemve obierit, aut imperator exercitũ duxerit. Nec vero in ſenatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, prætérquam quatuor imperatoribus bello gerendo creatis, quos ipſi *Baſcias* appellãt, duobus Cancellariis, ſeu Cadileſchieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, ſeu *Belerbæis*. Quod vero ſenatores conſcribi oportere diximus, qui magiſtratum geſſerint, non ad eos pertinet qui ſordib. ac pretio magiſtratus adepti ſunt: neq; enim virtutes illæ, quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus, iuſtitia inquam, fides, integritas, prudentia, rerumq; gerendarum

[a] Appian. lib. 1. ἐμφυλ.
[b] Dio lib. 43.
[c] Valer. Max. lib. 2. cap. 1. de Fabio Max. & P. Craſſo.

darum vſus, ac iuris diuini & humani ſcientia, vlla mercede, vllo cenſu, vllis pecuniis comparantur. Porro ſenatorem ſenatui probari nouum eſt atque inuſitatum; quippe quos vel cenſores, vel anteacti magiſtratus & honores adepti, ſatis probauiſſent: id tamen Gothicis temporibus, conuerſa Republica, factum legimus. Sic enim Theodorichus apud Caſſiodorum; *Admittendos in ſenatum examinare cogit ſolicitus honor ſenatus.* Quantum attinet ad ſenatorum numerum, maxima raritas ſit oportet eorum, qui tantis virtutibus quantas in ſenatore ciuitatis deſideramus, clari ſint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt ſeditioſis ambitioſorum hominum vocibus, qui maieſtatis participes ſunt, occurratur, ſenatorum numerum augere ſæpe neceſſe eſt: vt Athenis quadringenti ſenatores Solonia lege ſingulis annis creabantur [a]: quibus centum adiici placuit, vt quinquaginta e ſingulis decem tribubus ſorte ducerentur; quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis inquam, ac Demetriadis, incrementum acceſſiſſet: tametſi vix vmquā ſupra viginti millia ciuium cenſa fuerunt. ex quo perſpicuum fit ſenatum trigeſimam & eo amplius ciuium partem cepiſſe. Plato trigeſimum ac prudentiſſimum quemq; in ſenatum allegit: cum enim Rempublicam ciuium quinque millibus & quadraginta cōſtare vellet, centum ſexaginta octo ciuibus ſenatum cōflauit. Romulus quoq; centum ſenatoribus, hoc eſt, trigeſima parte ciuium [b], cum tria millia cenſa fuiſſent, ſenatum conſtituit: non ſorte, ſed nobiliſſimum quemque ſelegit, id eſt, eos quorum maiores ſeruitutem non ſeruierant: poſtea vero Sabinis in vrbem ex fœdere admiſſis, centū priori numero conſcripſit; quibus poſt exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum ſenatorum [c] numerus annos fere quadringentos nec augeri, nec minui viſus eſt. At Ciceronis ætate circiter ſexcentos fuiſſe perſpicuum fit ex eo quod cccc xv. ſenatores ſuffragium tuliſſe ſcribit, cum quęſtio aduerſus P. Claudium, qui ſacra Bonę Deæ,

[a] Plutarch. in Solone.

[b] Dionyſ. Halicarn. lib. 2.

[c] Dio Nicaeus.

oblato Pompeiæ ſtupro violarat, decreta fuiſſet: at cum ſenatui tunc adeſſe ſenatores non cogerentur, nemini dubium eſſe poteſt, plurimos in omnes imperii Romani prouincias diſperſos; plures item rebus agendis, aut morbo ſeniove impeditos abfuiſſe. Poſtea Cæſar Dictator, quo plures haberet obligatos ad imperium ſtabiliendum, non modo ciues omnium ordinum, ſed etiam peregrinos in ſenatum allegit; tunc mille circiter ſenatores fuiſſe tradunt. At Auguſtus pacata Republica, e tanto numero ſexcentos tantum ſelegit, quos etiam ad trecentorum numerũ antiquum reuocare decreuerat; tametſi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuiſſet. non eſt igitur multitudinis in legendo ſenatu habenda ratio; ſed earum virtutum quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus: aut ſi ambitioſis popularium hominum rogationibus ſatisfieri oporteat, vt in populari ſtatu, cauendum eſt ne ſententiæ ferendæ poteſtas ſenatori detur, niſi maximos quoſque magiſtratus geſſerit. Nam in Cretenſium [a] Republica, omnibus ciuibus in ſenatum veniendi ac ſcientiæ ferendæ ius erat; non tamen cum ſtatuendi poteſtate, quia ſoli magiſtratus de re propoſita decernebant. In ſenatu Achæorum ſoli decem Demiurgi [b] cum Imperatore ſuffragium ferebant; ſed eo numquam progredietur ſapiens legiſlator, ſi in popularibus imperiis aliter ſeditionibus occurri poſſit: quia res eſt periculi plena, quæ in ſenatu decreta fuerint, manare in vulgus; id quod neceſſe eſt in tanta multitudine ſenatorum: nec materia ſeditioſis hominibus perturbandæ Reipublicę deerit, ſi, quę multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur. Huic morbo Græci veteres vt mederentur, *conſilium ſelectorum* creabant, qui πρόβουλοι & πρόκλητοι dicebantur; vt arcana Reipublicæ tractarent, ac rebus vrgentib. per ſe ipſi maxima quæq; pro Republica procurarent; quibuſque de rebus in ſenatu deliberari, quid item ad populũ ferri oporteret proſpicerent: alioqui ſenatum cogere, ſententias rogare, diſceptare, decernere, nec facile eſt, nec niſi

24

a Ariſt. lib. 4. Polit. c. 14.

b Liuius lib. 32.

nisi temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim senatorium munus apud Romanos inprimis illustre ac dignitatis plenum: numquam tamen Augustus efficere potuit vt senatores ordinario senatui, qui Calēdis & Idibus ad summum cogebatur, adessent; tametsi mulctarū magnitudine absentes vrgeret: quod cum senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quemq; sorte duxit[a]. At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cum testamento pecuniam reliquisset iis, qui in senatum venirent: neque enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant; si decernendum esset, ducentos adesse oportuit, cum trecenti; aut quadringentos, cum sexcenti lecti fuissent; duos scilicet senatorum trientes: quod in omnibus collegiis necessarium est[b]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum a Bruto cōstitutus. At in libera Republica senatus nec legitimus, nec indictus haberi poterat, nisi Consuli, aut absente Consule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris consulatu vix ter haberi potuit legitimus [c] senatus; cum interea Cæsar a populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Melius Solon, qui præter senatum annuum, quem ex ciuibus CCCC constituerat, Areopagitarum consilium ex ciuibus sexaginta selegit, qui per omnes honorum gradus eo peruenissent, vt imperii arcana tractarent; ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Respublica, prouiderent. Cuius consilii quanta necessitas esset tunc intellectum est, cum Pericles, vt plebis [d] gratiam captaret, Areopagitarum auctoritatem sustulisset, & ea quæ prius in Areopago tractabantur, ad populum transtulisset: non multo post Respublica tum externis, tum etiam intestinis bellis concussa ruere cœpit. Habuerunt etiam Ætoli præter Panætolium consilium sanctius vbi arcana imperii tractabātur, de quo Liuius [e],

a Dio lib. 54.

b Dio lib. 54.

c Tranquill. in Cæsare.

d Plutrach. in Pericle.

e lib. 3.

Sanctius est, inquit, *apud Ætolos consilium, quos Apocletos appellant.* idem paulo post, *Arcanum hoc gentis consilium.* antea dixerat, *legibus Ætolorum cautum esse, ne de pace bellove, nisi in Panetolio & Pylaico consilio, ageretur.* at tametsi Carthaginensium status popularis esset, nihilominus, præter senatores CCCC, fuit aliud consilium XXX senatorum, qui diuturno rerum agendarum vsu prudentia præpollerent: de quo Liuius, *Carthaginenses*, inquit[a], XXX *legatos seniorum Principes ad pacem petendam mittunt. id erat sanctius apud eos consilium, maximaque ad senatum regendum vis.* eo consilio Romani caruerunt. Itaque miratur Liuius, Græciæ & Asiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum quæ Rex Eumenes in senatu contra Perseum Macedoniæ regem egerat, ex tanto senatorũ numero intelligere potuisse: *Eo*, inquit, *silentio clausa curia erat*; ex quo intelligitur post ea tempora nihil in senatu decretum fuisse, quod non peruulgaretur. Itaque senatores in arcanis imperii scribarum munere fungi, ac iureiurando singulos obstringere cogebantur, ne res manaret in vulgus[b]: nondum legibus[c] pœna capitalis erat iis constituta Principis qui arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in senatu agerentur latere potuisset, cum quingenti aut sexcenti senatores præter scribas acta senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vsque ad Papirii tempora, aditus erat in senatum. Augustus omnium primus ex senatoribus aliquot selegit, quibuscum deliberaret de rebus iis, de quibus in senatu decernendum esset. Post Augusti mortem Tiberius a senatu petiit vt viginti senatores sibi darentur, a quibus consilium caperet de rebus iis quas ad senatum ferri oportebat. Horum deinceps exempla secuti sunt Imperatores posteri, Galba, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander Seuerus; de quo Lampridius, *Nullum*, inquit, *decretum fecit sine Iurisconsultis* XX, *ac plerisque senatoribus rerum gerendarum vsu peritis; qui quidem quinquaginta senatorum numerum explerent; ne pauciores essent, quam in senatusconsulto conficiendo necessarii* videren-

a lib. 3.

b Capitol.

c l. si quis aliquid. de pœnis ff.

viderentur. Ex quo intelligitur ſanctius illud quinquaginta ſenatorum conſilium, vna cum Principe, non tam de rebus ad ſenatum ferendis, quam decernendi cauſa cóſtitutum fuiſſe; vt ſenſim ſenatui rerum maximarum cognitio erepta, conſilio Principis tribueretur: quia ſenatorum tanta multitudo Principem conſequi nullo modo potuiſſet: id quod in monarchia Principe prouincias obeunte, aut bellis gerēdis impedito, neceſſe eſt. Nec aliam ob cauſam Theologi veteres ac poetæ Palladem Ioui decumbenti aſſidere finxerunt[a], non Palladi Iouem, quam vt intelligamus ſenatum Principi ſemper adeſſe, non autem Principem domicilio ſenatus affixum eſſe oportere; quod a Principis maieſtate nō modo alienū ſit, ſed omnino fieri nō poſſit. At tametſi multa ſunt in omni Republica quæ a ſenatu decernuntur, de quib. nec ad populum, nec ad optimatū cœtum ferri neceſſe eſt; in monarchia tamen aut Principem ea intelligere, aut populari opinione a Principe intelligi oportet; vt grauior ſit eorum quæ a ſenatu decernuntur auctoritas ac fides; ne ſubditi querantur quicquā temere a Principe ſine cōſilio, vel a ſenatu fieri quod Princeps optimus non probaret. Certe quidem Turcarum Princeps ſenatui rarius intereſſe conſueuit, ſed interiore ac proximo ſenatus habendi loco fere ſemper conſiſtit, aut cōſiſtere putatur, vt omnes omniū ſentētias audire, geſtus etiam vniuſcuiuſq; libere contemplari, nec tamen ipſe videri poſſit: ita fit vt ſenatores, qui Principem ſe aſſidue intueri putant, in officio contineantur. Hic forſitan dubitet aliquis, ſi tam anguſta ſit Reſpublica, aut prudentium hominum tanta raritas, quanta fere eſt vbique, nō modo ſenatus, ſed ne ſanctius quidem illud conſilium, quod diximus, conſtitui poterit. Senatum quidē a conſilio ſanctiore in anguſta Republica diuidi non admodum neceſſe fuerit; vt in Republica Pharſaliorum, quæ anguſtiſſimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cœtu optimatum, pro ſenatu, pro conſilio ſanctiore fuerunt. At Lacedæmonii, quorū imperium poſt Lyſandri

[a] Valer. lib. 2.

victoriam longe late patebat, optimatibus triginta, iisdemq; senatoribus contenti fuere: ex eo tamen numero duodecim arcanis imperii tractandis constitutos apud[a] Xenophõtem videmus, & eandem omnium Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summũ imperium & senatum haberent, quique pro Republica sanctiora consilia caperent, Lysander præfecit. His vero temporibus nulla fere ciuitas est, siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, quæ præter senatũ non habeat sanctius consilium; ac præter vtraq; triumuiratũ quendam, qui secretiora Imperii arcana tractet: idq; potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac pręterea Mecœnatem & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum imperii arcana communicare solebat. Nam cum dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriã imperiũ retineret necne; Mecœnatem & Agrippam[b] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quemquam habuit, præter Quintum Pedium, & Cornelium Balbum[c], quibus cum τὰ μυστικώτατα literis occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum; *Arduum nimis est*, inquit, *Principis meruisse secretum*. Antea quidem Curia Parisiorum huius imperii senatus erat; sed cum litibus iudicandis occupari placuisset, nec facile ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod quia res magnas sub Carolo VII. tractabat, *magnum* dictum est, instituerunt: cum autem rursus litibus extra ordinem disceptandis lege Caroli octaui implicaretur, ac multo magis Ludouico XII. Rege, qui curiam XX. iudicum constituit: Franciscus maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperii summouit; cum aliud consilium selectorum Principum & amicorum sibi comparauisset, quod *familiare* Latinis, nostris hominibus *priuatum* dicitur. Mortuo

Francisco

[a] lib. 3. rerum Græcar.

[b] Dio lib. 35.

[c] Tranquill. in Iulio.

Francisco, Henricus filius aliud quoque consilium quæsiit, quod quia paucorum hominum esset, *angustum* siue *strictum* appellarunt. Postremo cum familiare seu priuatum illud consilium senatorũ multitudine redundare videretur, Henricus III Henrici F. aliud consilium instituit; quod quia de Reipublicæ statu, non de litibus consulendum esset, *consilium status* placuit appellari. Præterea necesse fuit *cubicularium consilium* haberi, in quo rex a cubili exsurgens, ea quæ in senatu decreta sunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ referantur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto consilium Tribunorum ærarii, quod Henrico II Rege institutũ est, ac rationum magistris sensim ereptum. Præterea Duumuiratum esse oportet ex amicissimis ipsius Principis, qui gratiam non ætatis flore, sed virtute ac prudentia collegerint, constitutum. Quod de consilio cubiculario diximus, paucorum est admodum: ac tametsi Carolus IX Idibus Nouembris MDLXIII, edixisset, vt cum a somno desereretur, Principibus ac proximis, atque iis quos ad consilium acciri placuisset, in cubiculum pateret aditus, lex ea tamen antiquata est. Qui tot consiliorum varietatem non probant, eosdem multo plura quæ in Hispania videmus, improbare oportet. Septem enim consilia totidem curiarum multitudine seiuncta, & prætorio Principis comprehẽsa sunt; vt quo libuerit Princeps adire, ac singulorum sententias exquirere facile possit. Quod si quis putet consiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius exstitit vmquam, vacare non posse, cogitare debet Venetorum fines, non admodum late patentes, quatuor habere consilia, præter senatum, ac cœtum omnium optimatum. Est enim *consilium sapientum*, quod *marinum* dicitur; deinde *consilium sapientum* qui quæ terra gerantur curare possint: item *consilium Decemuirorum*, & *Septemuirorum*, quibus, vt collegiis omnibus; Dux ipse præesse potest: quæ consilia tametsi collegiis & officiis seiuncta sunt, sæpe tamen pro rerum & causarum opportunitate

C

consociantur. Est etiam *Senatus sexaginta virorum*, qui cum magistratibus numerum duplicare cōsueuit. Quid igitur obest in angusta Republica senatum a cōsilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem fere finibus quib. vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quam primo ab vrbe lapide: in vtraque tamen ciuitate senatus sexaginta viros; cōsilium vero sanctius in hac XXV, in illa XII capit. Nurembergæ senatus XXVI senatoribus; cōsilium sanctius XIII constat; præter consilium septem Prætorum qui *Burgomagistri* appellantur. Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatum XLV virorum, consilium habet septemuirorum quibus præest Ammanus: eadem consilii cōstituendi ratione vtuntur Vrani; Bernates ducentos senatores habent, Lucernates centum: vtrisq; tamen consilium sanctius est; his quidem, XVIII; illis, XXVI. Aliorum alius est vtriusque consilii numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrumq; consilium, quatuor viri, duo inquam Burgomagistri, cum totidem collegiorū principibus [a], arcana tractant: apud Bernates eodem funguntur mūnere duo Prætores Auoerii, & signiferi quatuor. Vtile est igitur, idq; diuturno vsu comprobatū, in omni Republica præter senatum, sanctius consilium creari. Hoc tantum differunt, quod quæ in senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatū imperiis fere a magistratibus iniussu plebis, aut optimatum explicantur: quæ dubia aut grauiora sanctiori consilio videntur, de iis ad senatum ferri consueuit vt decernatur. Quæ a senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cœtus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur; si res ad maiestatis iura pertinet, principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera senatus in monarchia

a Zunftmaister.

monarchia per ſeſe explicare videatur, omnia tamen a Principe iuberi videmus. Quæ de conſilii capiendi ratione diximus, nuſquam fere melius, quam Venetiis fieri conſueuerunt. Quarum enim rerum anceps eſt deliberatio in vtroque conſilio ſapientum, ea cum decemuiris coniunctim expediri ſolent: ac propterea decretis ſubiiciuntur hæc verba, CON LA GIVNTA. Si conſilium propter ſententiarum diſcrepantiam, exitum reperire non poteſt, cumulantur Septemuiri; ſi ne hac quidam ratione quicquam, propter diſſidentium varietatem, decerni poteſt, cogitur ſenatus vniuerſus, vbi res explicatur: quod ſi ſalua maieſtate Reipublicæ ſenatus auctoritas non ſufficere videatur, aut inter ſeſe diſſideant, id ab optimatum omnium cœtu conſtituitur. Id etiam olim Carthagini propemodum fieri conſueſſe tradit Ariſtoteles[a]. Quæ igitur in optimatum aut popularibus imperiis ſenatus decreuit, ea optimates populusve iubet, ſi res ita poſtulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nam quo plus quiſque Princeps ſapere ſibi videtur, eo minus a ſenatu conſilium capit: ſæpius tamen ſenatus auctoritatem, vt ſit res acceptior, exquirit: aut lites difficiles, aut quæ fere ſunt inexplicabiles, in ſenatu diſceptari iubet. Iſta quidem ratione Tiberius Imperator ſenatum litibus extra ordinem diſceptandis occupauit, quo minus quereretur ereptam ſibi de rebus grauioribus decernendi poteſtatem. Nero rurſus appellationes ad Principem, a ſenatu iudicari voluit. Ita ſenſim ex ſenatu curiam iudicum effecit; cum tamen in libera Republica ſenatus numquam, niſi iubente populo, aut de coniuratis[b] aduerſus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incuſans; *Quo*, inquit, *confugient ſocii? quem implorabunt? ad ſenatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum, non eſt ſenatorium.* Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod ſenatores in quæſtionibus publicis aut ſoli, aut vna cum equitibus[c], aut cum Tribunis ærariis ſorte duci vident, ſenatum iudicia tractare

[a] lib 2. cap. 6. Polit.

[b] Polybius. lib. 6.

[c] Aſconius Pedianus.

putant: aliud est enim senatum iudicare, aliud senatores a Prætore quæstionis ad iudicandum sorte duci: curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuersitas id efficit. Neque enim senatus ante Neronem ordinariam habuit vlla de re iudicandi potestatem: at ne [a] Augustus quidem senatum voluit de capite, deque fortunis senatorum iudicare, tametsi Mecœnati æquum esse videretur. Ac Tametsi Tiberius [b] id faceret, extra ordinem tamen, nec ante Adrianum [c] ordinariæ iurisdictionis in modum senatui tributum est, vt de senatorum capite iudicaret. Ita quoque Philippus Bellus, senatui Francorum, qui regibus adesse consueuerat, & cum iis de Republica consilium capere, interdum etiam de causis grauioribus, extra ordinem cognoscere, ordinariam iurisdictionem cum imperio dedit; ac Lutetiæ in prætorio Principis ius dicere, lege lata, iussit. Quo factum est vt ex senatu, curia iudicũ, ex prætorio, tribunal decursu temporis constitueretur: curia tamen *Parium* seu *Patritiorum Franciæ* etiamnum appellatur; qui Pares a Ludouico iuniore Rege primum instituti sunt, quantũ quidem coniectura consequi possumus; ex edicto Caroli v. Regis, quo quidem Matisconensem Comitem Franciæ Parem esse iubet, anno MCCCLIX. & eodem edicto declarat Pares duodecim ob eam causam esse creatos, vt cum regibus pro Republica consilium capiant. Ac tametsi plures sunt Francorum curiæ eodem imperio ac potestate, litibus iudicandis constitutæ, singulari tamen appellatione vnaquæque vtitur, puta curia Tolosatum, Rhotomagensis, Burdigalensis, Diuionensis, Gratianopolitana, Aquæsextiæ: Parisiensis verò curia, *Parlamentum* sine loci adiectione appellatur, tum in literis ad Regem, tum etiã in legibus & edictis. Sed Carolo IX. Rege cum senatusconsultum illud, quo Rex in curia Rhotomagensi Principum suffragiis imperio extra curatorem moderanda idoneus ex lege Caroli v. renuntiatus est [d], curia Parisiorum minime probaret; Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis solum intenderet,

[a] Dio lib 55.

[b] Tacit lib. 3. & sequent.

[c] Spartianus in Adriano.

[d] Augusti 15. anno 1563.

tenderet, testatus Parisiorum curiam a maioribus suis ad id solum constitutam fuisse, nō autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta quæ iussisset vt in Curia Parisiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quod si quid minus æquum videretur, se admoneri quidem velle; si tamen re intellecta legem promulgari placuisset, eodem momento parere iussit. Curia Regis edicto vehementer perturbata est; & quoniam iudicum duæ erāt sententiæ æquales; vna quæ edictum publicari vellet, altera quæ recusaret, curia rursus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus senatum quem *familiare consilium* seu *priuatum* appellari diximus, vocari iussit, eiusq; auctoritate senatusconsultum A. D. VIII. Kal. Octobr. factum est, quo quidem curia Parisiorum prohibetur edicta, quæ deinceps a principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Francisco Rege cautum erat, anno MDXXVIII. Sed Carolus IX. vt curiæ auctoritatem ac dignitatē minueret, acta curiæ postrema ad se deferri ac circumduci se præsente mandauit. Mortuo Carolo IX. consilium familiare seu priuatum quod in infinitam senatorum multitudinem excreuerat, litibus quoque iudicandis adeo impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum esse videatur: nam Henricus III. vt antea dixi, senatum nouum instituit, quod *consilium status* appellauit, pauciorum quam antea; quod intelligeret prudentiorum sententias non pondere, sed numero superari; quodque difficile semper fuerit arcana quæ cum multis communicantur, latere posse, aut garrulos senatores de senatu deiicere, nisi ad eum modum quo Athenienses, occultis scilicet suffragiis τῆς ἐκφυλλοφορίας. Romani Censores senatorem loquacem cū perpetua ignominia, nisi populi iudicium subire mallet, senatu arcebant: quamquam sæpe Romani censores nimia facilitate in senatum recipere, ac rursus nimia seueritate senatu mouere consueuerant. Nam [a] Fabius Buteo Dictator

[a] Florus epit. 98.

ſupplendo ſenatui creatus, ſenatores CLXXVII. eodem momento legit. Lentulus vero ac Gellius Cenſores LXIIII. vna litura ſenatu mouerũt. At præſtaret in eum ordinem, niſi virtute ac ſapientia præſtantem legere neminem, quam in ſummum honoris gradum probos æque ac improbos euehere; deinde elatos præcipiti ruina deturbare: quamquam id ſine ſeditione, aut certe ſine perturbatione Reipublicæ ac imperantis dedecore fieri non poteſt. Certe quidem Anglorum ſenatus ſtetit iam annos CCCC. ex quo primum Cantuarienſis pontificis rogatione conſtitutus eſt XV. ſenatorum: nec video plures XX. poſtea fuiſſe creatos: quamquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen ac floret legibus & armis imperium illud eo ſenatorũ numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Francorum, & Henricum I. Anglorum Regem ictum eſt, quo ſanctius eſſet, ſenatores XVII. vna cum Principe iurati ſunt. Nõ dubito in omni Republica pleroſq; inani gloriæ cupiditate, vel gratia, vel impudentia, vel ſordibus ac pecunia, inuitis quodammodo Principibus ac populis ſancti ſenatus adita perrumpere; ſed his morbis occurri poteſt, ſi lege Solonis vtamur. Is enim in ſenatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altiſſimum Reipublicæ culmen, ſine vlla infamiæ labe, conſcendiſſent: ſic enim iudicabat, in eo ſenatu conſiſtere facile poſſe, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti ſaxa dubio aditu peruenire potuiſſent. Quare mirũ videri non debet, ſi laus Areopagitarũ ſenatus toto terrarum orbe claritate conſpicua fulſit. Heluetii quidem montani eos ſenatoria dignitate frui patiuntur, qui ſummos in Republica magiſtratus geſſerunt; ſed cum de rebus grauiſſimis deliberandum eſt, licet vnicuique ſenatori duos treſve ciues, quos arbitrio ſuo legere volet, in ſenatum ducere. Quo fit vt plerumque quadringenti aut quingenti ſenatores, quive ſententię ferendæ ius habeant, in ſenatum cogantur. Eſt autem multitudo ſapientibus conſiliis ſemper

inimica.

inimica. Atq; hæc de numero senatorum. Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant; & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem Consulare munus erat, vt senatum de rebus agendis consulerent, vnde *Consules* dicebantur: aut si Consules ab vrbe abessent, morbumve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Consulari munere fungebatur [a]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat; legatos admittebat; literas ab Imperatoribus in senatu legebat; singulorum sententias rogabat; senatus decreta perscribi iubebat; senatum deniq; dimittebat. Apud Græcos eodē munere fungebatur *Prætor maximus*, qui Atheniensibus ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur, ac cæteri deinceps vbi quisq; renuntiatus esset: alibi πρόκλητοι ac πρόβουλοι; qui eodem fere munere fungebantur quo qui *Prouisores* Ragusiis, *Aduocati* Venetis dicuntur; qui quæ in senatu agenda, quibusve de rebus in senatu deliberandū sit, proponere solent. At in omnibus fere Græcorū ciuitatibus, Prætor maximus per accensum clara voce primū quemq;, qui Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: quod Liuius [b] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorū vero consuetudinem singularem, Imperator Achæorū Philopœmen vehementer laudabat [c]; ne scilicet is qui quod vtile sibi videretur proposuisset sententiæ ferēdæ ius haberet. Ea res in popularibus & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominū, qui alios in suam sententiā pertrahere solēt, quodammodo prohibere potest. Genuensium vero morem probare nō possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorū multitudine fere semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Reipublicæ vtilia sint a singulis, & omnes omniū rationes ac sensus capere queat: & vt ingenio tantum valeat; res est tamen periculi plena, vni ciuiū tantam potestatē tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut a rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam perniciosum, tantæ auctoritatis esse ciuem vnum qui

De iis qui sententias rogant in senatu.

[a] Cicero in epistolis de Cornuto prætore vrbano.

[b] lib. 32.

[c] Liuius lib. 35.

primus sententiam ferat, vt cæteri quæ sentiant libere profiteri non audeant. At maiores nostri longe aliter: rogantur enim sententiæ cuiusque a Rege ipso, qui non modo Princeps, sed etiam Rex est senatus; aut ab eo qui Principi proximus est in senatu: sed ita vt ab infimis, qui nec sessionis, nec suffragii ius vllum, sed aditum habent in senatum, sententiæ prius exquirãtur; ne potentiorum gratiosa oratio cæterorum minuat auctoritatem. Ita fit vt Principes aliorũ argumentis ac rationibus collectis, optima quæq; sequantur. Melius igitur nos quam Hebræi, qui בשית מפלא, aut Romani, apud quos Cõsul Principem senatus, aut eum qui in annũ sequentem Consul designatus esset, sententiam rogabat: contra quam in concione populi: nam priuatis[a] primum, deinde magistratibus minoribus, tum maiorib, fiebat dicendi potestas: ne tenuiorũ libertas magistratuũ ac potentiorũ auctoritate minueretur. Quod sub tyrannis Principibus in senatu factum legimus; qui vt suarum crudelitatum ac libidinum auctorem haberent senatum, quæ fieri vellent in senatu proponi curabant; id autẽ improbare capitale fuisset. Ista quidẽ vis est non rogandi senatum quæ velit, sed cogendi. Ex quo Plinius[b] iunior de Domitiano; *videmus*, inquit, *curiam elinguem; in qua dicere quod velles, periculosum; quod nolles, miserũ esset*: quia vnus solus censebat quod omnes sequerentur. Traianum vero cum in cæteris omnibus, tum in eo maxime laudat, quod eo rogante sententias libere dicere liceret, vinceretque sententia non prima, sed melior. At veterum Hebræorum moribus Rex ab aditu senatus abstinebat, ne aut ei quisquam, aut ipse cuiquam repugnaret: sic enim tradunt in suis commentariis. Optandum etiam illud est, vt ieiuno senatu consilia capiantur: neque enim satur quisquam recte consilium dabit, vt prudenter a Philippo Cominio dictum. Certe quidem Salomo Principes exsecratur eos, qui cum religioso cultu ac rerum sublimium contemplatione mentem sub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam

cibatione

a Dio lib. 38.

b In Panegyrico.

cibatione ſaginant, ac nouis alimentis cupiditatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis; *Væ*, inquit, *Principibus qui manè comedant*. Quæ res eo deteſtabilior eſt quo pleriq; vino madefieri pulcerrimum putant. Quid enim fœdius, quam vetus inſtitutum Germanorum, qui non niſi inter pocula de rebus grauiſſimis conſultarent; vt vel vniuſcuiuſque intimos [a] animorum ſenſus, cum vino incaluiſſent, aperirent; vel ad perſuadendum diſertiores fierent? ſed ab his moribus nunc longiſſime receſſerunt: neque enim poti de rebus quidem domeſticis ac priuatis contrahere tutum eſſe putant; vt ea iudici cauſa ſufficiat ad ea quæ geſſerunt infirmanda. Sequitur vt de iis quæ in ſenatu deliberanda ſint dicamus. Romani quidem in ſenatu de religionibus primum, ac de cultu deorum agere conſueuerant; quaſi a rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iiſdem terminari deberent. Certe Romani populos omnes, vt Polybius [b] ipſe atheos ſcribit, religionũ ac deorum cultu & obſeruantia ſuperarunt; idemq; ſtatuit hac vna re maximum illud imperium a Romanis fundatum ac propagatum fuiſſe. Sequitur vt poſt immortalis Dei cultum, de rebus maximis, maximeque ad Rempublicam pertinentibus decernatur; vt de bello ac pace: nam in vtroque non minus pernitioſa eſt exquiſita dilatio, quam deliberatio præceps. In omnibus autem rebus quæ in deliberationem cadunt, bene ac ſapientibus pręcipitur, id non eſſe faciendum quod dubites iuſtum ſit necne. eadem quoque vtilium ac inutilium diiudicatio eſſe debet: eſt enim fere ſemper alterum cum iuſtitia, alterum cum iniuria coniunctum; quod ſi abeſt omnis iniuſtitiæ opinio, ne id quidem faciendum, quod niſi conſequamur, maius detrimentum allaturum ſit quam vtile futurum, ſi idipſum adipiſcamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perſpicua ſint, non dubitandum, ac ne deliberandum quidem quid optandum ſit aut fugiendum. Difficultas tamen grauior occurrit, cum id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores

[a] In lib. De moribus Germanorum.

Quid in ſenatu, quibuſve de rebus deliberandum.

[b] lib 6. hiſtoriarum qui eſt de domeſtica ac militari Romanorum diſciplina.

vtilitates in speciem habere videtur si idipsum consequamur, quam incommoda quæ ad nos peruétura sint, si eo careamus. Veterum tamen sententia verior est; *rerum dubiarum, & quæ in casu positæ sunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus esse oportere.* Quare prudentissimi quique ita cauendum sibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minime malos homines earum sententiarum, quarum dubius est ac incertus euentus, auctores esse malint, quam seipsos; vt culpa vacare, si res male cesserit; aut si prospere, laudem ferre possint. Quamquam nihil laudabile debet aut præclare gestum videri, quod ab exitu pendeat: argumentis enim certissimis ac rationibus oportet quare quicque agendum sit, non euentis docere: sapientem vero potius aduersos exitus metuere oportet, quam sperare secundos. Numquam igitur bonus senator in fortunæ illecebris spem collocabit consiliorum suorum; tametsi sæpe videat eorum, qui temere ad res agendas aggrediuntur, exitus esse felices. Nam Theologi veteres, qui fabulis sapientiam texerunt, Deam illam quam *fortunam* appellabant, a consilio deorum arcere non dubitarunt, ne id quod a prudentia queri debet, a temeritate fortunæ expressum esse videatur. Nihil tamen sæpius laudari, nihil sæpius quam exeuntis cõsilia metiri videmus. Quod si lege militari capitale est cõtra iussum Imperatoris hostem lacessere, etiamsi certam victoriam laturus sis: quanto capitalius est in incerto casu spem consiliorum ac Reipub. statum collocare? Quare ne quid temere ac imprudenter in consilio capiendo decernatur, Thomas Maurus ea quæ in deliberationem ventura sint, pridie in senatu proponi putat oportere: quod quidem probo, si de priuatorum qui senatui intersint commodis non agatur; alioqui tutius est eo ipso die de re proposita decerni, ne ambitiosi homines recta consilia peruertant, & publica priuatis postponant. quod plerumque fit argumentorum ac rationum subtilitate potius, quam veritate; quæ lucet ipsa per se, ac sua perspicuitate contenta est: perspicuitas autem argu-

Fortunam Theologi a consilio deorum arcere non dubitarunt.

argumentatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere, & aures imperitæ multitudinis orationis suauitate permulcere; oculos etiam verborum luminibus præstringere, ac rationum illecebris mentes ab infamia & furore ad sanitatem perducere; nō modo laudabile, verum etiam sæpe necesse est: sed hæc omnia procul a senatu amouenda sunt, si modo ab iis senatoribus, quos dixi, id est, a sapientibus, consilia exquirantur. ac Laconica breuitate vtendum, vt sit omnibus dicendi locus; ne quis orator cum in possessionem dicendi venerit, senatores optimos ac prudentes excludat: ac propterea veteri Areopagitarum senatusconsulto, nec prooemiis licuit, nec epilogis vti. Ratio vero sententiæ ferendæ occultis suffragiis, vt apud Venetos; aut locorum mutatione, vt apud Romanos, mihi probari non potest: ac potissimū si plura sunt capita quæ in deliberationem cadunt; quorum alia quidem probantur, alia reiiciuntur: in quo genere, *sententiam diuidere* oportuit, vt Latini loquuntur, & senatores sæpius loco moueri. At cum Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta suffragia deserere, & clara voce sententiam ferre coguntur: quod etiam ab illis fieri solet, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus iudicatur; quod quidem suffragiis occultis ac tabulis, quibus etiam Græcorū ac Latinorum iudices vtebantur, sine summa iniuria fieri nō potest. Senatus autē Reipublicæ tametsi certarū rerum consultationibus minime tenetur, illud tamē cauendū, ne iurisdictione implicari se patiatur, nisi de Principū capite ac fortunis omnibus, aut summorum magistratuum & curiarum controuersiæ, aut coniurata collegia, Rempublicam, nisi occurratur, perturbare posse videantur. Itaque Tiberius ineunte [a] Imperio testatus est in senatu, *se magistratuum ordinariam iurisdictionem ad cognitiones traducere nolle.* Qui vero senatum litibus disceptandis impediunt, rem senatu minime dignam faciunt. Debet enim senatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauissimis [b], non in minutis

Oratores arcendi a Senatu.

[a] Tranquill. in Tiberio.

[b] Liuius lib. 26 & Polybius lib 6. senatum non nisi in grauissimis causis Reipublicæ occupari consueuisse.

ac leuibus controuersiis occupari. Restat extrema pars nostræ definitionis,qua diximus, *senatum ad id constitui oportere,vt iis qui Reipublicæ summam habent, consilium impertiri possint*. *Consilium* diximus,ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus an senatui vsquam imperiũ detur,facti quæstio est; si vero fieri debeat necne,omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate non potest; ac multo minus in monarchia,quam in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cum potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quod si quis putet absurdum videri, minimeque decere,cæteris quidem magistratibus omnib. imperium dari,Senatui vero denegari; cum aliorum magistratuum imperia controuersiæque a senatu diiudicentur; cogitare debet, necessarium magistratib. imperium tribui,sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuũ feruntur,vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibusve de rebus iudicare debeat,intelligatur.Sed nusquam in Republica bene constituta,senatui imperium tributum fuisse videmus.Nec vero maiores nostri, nec Hispani, nec item Angli senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt. Sed nec senatus magistratuum acta iudiciave abrogare aut rescindere possunt; nec vim vllam habent Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populusve qui iura maiestatis habent, decreta senatus valere iubeant. Itaq; ad acta senatus Principis nomen, & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam a senatu geri potest,nisi post a principe ratum habeatur. Docuimus antea Principis præsentia magistratuum & collegiorum omniũ potestatem ac imperium conquiescere, ac sustineri: quod si nulla potestas est senatus absente principe,multo minus præsente,vbinam futurum est imperium senatus? Si senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quonam modo e

qu

quæ ad Reipublicæ statum pertinent definire possit? Quare videmus ea quæ a senatu decreta sunt, ad Principem ferri, aut si leuiora sunt, Principis tamen imperio, manu ac sigillo confirmari. Nec vero id nouum est; cum Rege Clotario II. Endobaldus Comes Prætorianus senatum haberet, vt consulta senatus ad regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret. Sed dubitatio maior est in popularibus & optimatum imperiis, potestas senatui dari debeat necne: cum Principis ac populi, vnius ac multorum tantum sit discrimen. Scribit enim Polybius senatum Romanorum [a] ærarii [b] dispensationem habuisse, ac de pecuniis publicis statuere potuisse; legatos magistratibus prouinciarum dedisse, triumphos decreuisse; religiones probare aut improbare consueuisse: scribit enim Tertullianus, *nullius numinis cultum Romanos sine Senatusconsulto suscepisse.* Quin etiam maiestatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, sine senatus auctoritate, tulisset. Neque id Romæ tantum, sed etiam Athenis capitale fuit. Itaque Thrasybulus & Androtio maiestatis accusati sunt, quod sine Senatusconsulto rogationes ad populum [c] tulissent. Quæ lex non modo omnium Græciæ ciuitatum communis [d], sed etiã his temporibus apud Venetos sanctissime colitur. Quæ vt vera sint, non efficitur tamen in senatu imperium fuisse; sed consiliũ & auctoritatem; cum in populi potestate semper fuerit, ea quæ per senatum decreta fuissent, infirmare, vt Dionysius [e] Halicarnasseus aperte demonstrat; ac Liuius ipse, quoties hanc formulam vsurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Festus Pompeius verborum significatione abutitur, cum verbum *iussit*, interpretatur *decreuit*. Est enim *senatus decernere, populi iubere*: sic enim Liuius de Scipione Africano; *Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse.* Tribunorum quisque minimus, sola intercessione consulta senatus perrumpere poterat. Antea docuimus argumentis ad assentiendum necessariis, [f] senatum ne minimis quidem magistratibus [f] imperare,

a lib. 6.

b Cicero in Vatinium. Ærarii dispensatio ita fuit penes senatum, vt numquam a populo sit appetita.

c Plutarch in Lysia, Demosthenes contra Androtionem.

d Aristot. lib. 4. de Republ.

e lib. 2.

f Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.

potuisse: eo potissimum argumento, quod Romanorum *senatus decreuit, vt Consul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari. si consul nollet, vt Prætor id faceret: si ne is quidem vellet, vt Tribunus rogaret: Consul rogationem ferre noluit, ac Prætorem senatui parere vetuit.* Si senatus tantum imperii habuisset, quantum vel Consul, vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione numquam vteretur. Idem alibi; *Decreuerunt patres,* inquit, *vt M. Iunius Prætor vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appuloque, quoad eius publicum erat, metiendo diuidendoque crearet.* Quod si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur. nam Fuluius Consul, cum senatusconsultum legisset in hæc verba; *Integram rem ad senatum reiiceret, si ei videretur:* interpretatus est, *quid magis e Republica duceret, æstimationem sibi permissam:* agebatur autem de capite, deque fortunis omnibus Campanorum; quorum partem Consul posthabita senatus auctoritate, securi percuti, partem sub hasta venire iussit. Magistratuum vero maiorem in Republica dignitatem fuisse, quam senatus, ex eo apparet, quod qui literas ad senatũ populumq; Romanum darent, si magistratus complecterentur; ordine senatu priores erant; vt planum est ex ipsis literarum inscriptionibus in hanc formulam: CN. *Plancus Imp. Cons. design. S. P. D. Conss. Præt. Tribb. pleb. Senatui, populo, plebiq; Rom.* Oratorie igitur Cicero Vatinium proscindit; *Esne,* inquit, *patriæ certissimus parricida! ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur:* ac Liuianus [a] ille, cum de triumphis agit: *Numquam antea de triumpho per populum actum: semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse; ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse:* oratorie agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docuimus. Sed vtcumq; senatus pro sua auctoritate cõsulta faceret, nihil tamen eorum quæ decreuisset, impe-

rare aut

[a] lib. 28.

rare aut exsequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ sunt magistratuũ & imperii argumenta [a], vllos habuit senatus: magistratus patrũ decreta, si eis videretur, exsequi iubebant: nec facile in reprehensiones incurrebant, si quid ex auctoritate senatus imperarent. Itaq; cum senatus Cæsarem coercere nullo modo posset, illud Senatusconsultum, quod extremis Reipublicæ temporib. fieri solebat, vsurpauit; VIDEANT *Consules ac cæteri magistratus ne quid detrimenti capiat Respublica. Hoc Senatusconsulto*, inquit Cæsar, *armati Consules*, &c. quibus verbis auctoritatem quidem in senatu, sed imperium in magistratibus fuisse perspicuum est. At si tribunus aliquis Senatusconsulto intercederet, non modo Senatus auctoritas, sed Consulum quoque & aliorum magistratuum imperia conquiescebant. Erant enim aliquot Tribuniplebis in limine senatus, ante quam aditus illis in senatum ex lege Atinia pateret; ad quos Senatus decreta deferebantur; vt ea probarent, superposita litera T; vel respuerent hoc verbo VETO [b]. Atq; hi quidem Tribuniplebis popularis libertatis custodes liberam intercessionem semper habuerũt, nisi lege lata populus negotium propositum Senatui, sublata intercessione, omnino permitteret: vt Sempronia [c] rogatione quam C. Grachus ad plebem tulit, vt Senatui potestas fieret, eo anno de prouinciis cõsularib. decernendi, sublata Tribunorum plebis intercessione: nam populus sæpissime prouincias arbitrio suo magistratib. [d] dedit, sine senatus auctoritate. Ærarii vero dispensationem penes senatũ fuisse video, sed quatenus & quamdiu plebi placuisset, id est precario: qui autem precario quid habent, nihil suum dicere possunt. Argumento sit, quod militib. vestes ex ærario publico dari placuit Sempronia lege. Ita sæpe Triumuiri Venetorũ, qui *Reipublicæ aduocati* dicũtur, non modo sapientũ ac decemuirorũ, sed etiam senatus decretis intercedere possunt, & ad optimatũ cœtum negotia tractãda perferre. Hic rursus obiiciatur, si nulla fuisset imperia senatus, nihil inter Senatusconsultum &

[a] Gellius lib. 13. cap. 12.

[b] Liuius li. 6.

[c] Salustius in Iugurth. Cicero in prouinciis consularibus.

[d] Cicero pro lege Manilia. Appian. lib. 1. Liuius lib. 28.

auctoritatem intereſſet: hoc abſurdum; illud igitur: nam ſi ſenatores pauciores fuiſſent quadringentis, aut certe ducentis poſt legem Iuliam, non poterat Senatuſconſultum fieri; ſed id quod paucioribus ducentis [a] placuiſſet, *auctoritatem* appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictum erat Senatui quemquam [b] legibus ſoluere, niſi ducenti ſenatores ſenatui adeſſent. Hæc vt vera ſint, vti ſunt, non tamen efficitur imperium in ſenatu fuiſſe. Eſt enim decretorum ea vis & natura, etiamſi a magiſtratib. ipſis interpoſita ſint, vt nihil præter rei cognitionem præ ſe ferant: & quemadmodum ſententia iudicis nullius eſt ponderis ac momenti, niſi iuſſa ſequantur; ita nec decreta Senatus vllam vim ſine magiſtratuum imperiis habuerunt. Omnia vero Senatuſconſulta, quamtumuis imperio magiſtratuum confirmarentur, annua fuerunt; vt recte ſcripſit Dionyſius [c] Halicarnaſſeus; non autē perpetua, vt putat Conanus [d]. Cur igitur, dicat aliquis, ſenatus trecentos ciues Romanos, qui reſtabant, cæſa legione quæ ad Rhegium præſidii cauſa miſſa fuerat, Romam perductos nudari ac fuſtibus cæſos ſecuri percuti oportere decreuit, damnatis necquicquam prouocantibus, ac intercedentibu Tribuniſplebis leges ſacratas violari? Agebatur militaris diſciplina, quæ nihil fere habet cum domeſticis legibus ac morib. commune. Deinde Senatus quidem conſulto, ſed imperio Conſulari, cæſi ſunt ciues. Prætere tanta erat ſceleris ad Rhegium admiſſi crudelitas & immanitas, a præſidiariis militibus, qui vrbē, quam ab hoſtium incurſionib. ſeruare debuerant, ipſi crudeliſſim diripuerant, vt nulla ſuppliciorum magnitudo ſufficer videretur. Quæ cauſæ cum inciderant, legum apices ſubtilitates, potiſſimū inter annorū ſtrepitus, minus e audiebantur [e]. At quoties Senatus aut Conſules ipſi iu maieſtatis ac leges perrumpere conabātur, Tribunipl bis intercedere ſolebāt. Quod enim C. Cornelius trib nuſplebis rogationē tulit ad populum, ne deinceps ſe tus contra libertatem populi, contraq; iura maieſta dec

[a] Dio lib. 54.

[b] Aſconius in Cornelianam

[c] lib. 9.

[d] lib. 1. cap. de ſenatuſconſultis.

[e] Valer. Max. lib. 8. Appianus lib. 1. bellorum ciuil.

decerneret, satis significat senatum sæpe contra leges iura maiestatis vsurpauisse[a], *non tamen quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum*. At senatum postremis temporibus ius facere potuisse constat[b]. Verum id quidem; sed iam senatus esse desierat, ac potius curia quædam iudicum esse videbatur. Quamquam magistratus ipsi, Prætores inquam, Ædiles, atque adeo Iurisconsulti, magnam partem Romani iuris confecerunt: sed hæc ab arbitrio principis aut populi pendebant; sine cuius sanctione ac iussu, nulla vis erat legum, aut edictorum, aut decretorum, aut iuris constituti[c]. Cum igitur nulla sit in populari aut optimatũ imperio Senatus potestas, multo minus in monarchia fore iudicandum est: eoq; minus quo Reges suæ maiestatis iura melius quam populi tueri solent. Quod autem diximus rogationem ad populum inconsulto senatu ferre non licuisse, id quidem lege Poplilia & Hortensia cauebatur: semper tamen licuit inconsulto senatu rogationes ad plebem ferre: ac tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem inconsulto senatu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulo post abrogata est lege[d] Pompeia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanæ magna licentia abutuntur, ac potissimum Græci, & qui scriptores Græcos interpretantur, Romanæ[e] antiquitatis immemores. Illud etiam animaduersione dignum est, quod magistratibus, etiam si rogatio quam ad populum laturi erant, Senatui displicuisset, postea quam senatum consuluerant, ferre tamen licebat. Idem iudicandum est de eo quod Iosephus tradit, Mosem vetuisse ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquã de Republica statueret: quod nusquam lege diuina cauetur: si tamen ita caueretur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse haberent, tametsi Romani Imperatores seipsos [f] *principes sui senatus* appellarent, vel *socios*, vel etiã *indulgentissimos dominos*, vt Tiberius[g] ineũte imperio senatores vocabat. Quantum vero, principi senatui, aut senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior

a Dio Nicaeus. Asconius in Corneliam.
b l. non ambigitur de legibus. ff.
c Id autem ius constitutum dicitur in l. in rerum. rerum amo tatum. l. Gallus. de liberis & posthum quod ab Iurisconsultorum auctoritate pẽdebat. Aufrerius in decis. Tolosa. q 405 Bald. in l humanum. de legibus. C.
d Plutarch in Pompeio.
e Appianus interpres lib. primo *plebem* pro *populo* vertit. Hotoman. in cap. 2 de Romanis senator.
f l Ius senatorum. de dignitatibus. C.
g Ta itus.

significat, vbi de senatus decreto quodam agit; *Voluntati tamen*, inquit, *principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi*. Nec vero senatores vsquam *magistratus* aut *curatores* appellãtur; quia nec singuli, nec vniuersi vllum imperium habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllove regis diplomate, sed breui tabella sine sigillo, nudo tantum regis chirographo senatores fiunt, ac Principis arbitrio senatu mouentur: cæteri magistratus lege creãtur, ac diplomate regia manu ac sigillo maiore confirmantur; nec principis arbitrio, nec nisi capitali fraude contracta, & quidem publico iudicio damnati, magistratu abdicare a principe coguntur. Si quis exquirit quamobrem Senatus in Republica bene cõstituta debeat imperio vacare: hæc potissima ratio est, quod senatus idem consiliorũ arbiter ac Reipublicæ princeps esset; & quæ de bello, de pace, de legibus, de magistratibus, deque vniuersa Republica fieri oportere censeret, eademque iuberet quæ censuisset, nulla populi, vel optimatum, vel regis esset in Republica potestas; sed ab vnius senatus arbitrio, nutu ac voluntate omnia penderent: quod salua maiestate fieri nõ potest. Ex quo intelligitur eos qui imperiũ senatui tribuunt, Reipublicæ interitum ac status euersionem moliri. Itaque cum apud Venetos Decemuirorum consilium maiorum nostrorũ ætate in iura maiestatis sensim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperiũ illis ademtum est; ac ne quid sine Septemuiris de Republica statuerent, interdictũ. Eandem ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperii tractant, potestatem bimestrem esse placuit, tum vt plures ciues vicissim eo fruantur honore; tum etiam ne diuturna imperia quibusdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarẽt: mea tamen sententia commodius est, senatores perpetuos esse; quales fuere Romanorũ, Pharsaliorum, Massiliensium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum; & his temporibus Polonorum, ac Geneuatum. qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti, Rhagusii, Lucenses,

Cur Senatus imperio vacare debeat.

censes, Genuenses, Nurembergenses; non modo senatus splendorem obscurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verumetiam Rempublicam in apertum discrimen coniiciunt, dum arcana permulgantur, ac nouis senatoribus rerum præteritarum ignaris summa Reipublicæ gubernacula committuntur. Quod cum Florentinis valde periculosum videretur, rogatione P. Soderini principis senatus in constituenda Republica cautum est, vt cum cæteri quidem senatores LXXX semestres essent, qui Principes seu Imperatores in Republica fuissent, perpetuo manerent, vt ab iis noui senatores de statu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenses eandem legem in mutabili senatu ferre coguntur; qua scilicet perpetui senatores sunt qui Reipublicæ principes ac syndici fuerunt. Melius tamen Rhagusii quam Veneti, quorum exemplar in constituenda Republica secuti videntur: nam hi senatores quidem in singulos annos, non tamen vniuersos; hoc est simul ac semel, sed viritim ac vicissim mutant. Quod si tanta est honorum cupiditas, vt non aliter iis satisfieri possit, quam vt ciuibus omnibus in senatum vicissim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari statu Atheniensium constituto, mutabilem Senatum quadringentorum ciuium in singulos annos constituit, sanctius tamen consilium Areopagitarum perpetuum fecit, vt veluti fixo ac stabili cardine mobilis illa Senatus ac magistratuum omnium annua conuersio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta sint; sequitur vt de officialibus & curatoribus Reipublicæ dicamus.

II. *De officialibus & curatoribus.*

Officialium & Curatorum Reipublicæ discrimen.

CVM in vniuerso iure publico multa sint frugifera ac fructuosa, tum vero de personis publicis disputatio fructuosissima semper visa est: ac tametsi pleraque peruulgata de magistratibus & contrita putantur, fere tamen in abdita obscuritate latent; quod qui eo de genere disseruerunt, nihil perspicue definiant. Igitur a de-

finitione auſpicandum opinor: *Officialis eſt publica perſona quæ munus habet lege definitum. Curator, qui munus publicum extra ordinem ſine lege imperantis arbitrio gerit.* Peregrinis verbis aut parum Latinis, a quibus deſerimur, vtendum nobis eſt, ne verborum obſcuritate rei difficultas augeatur. Quamquam *Officialis* verbum, reddendo Latinum plerique fecerunt; ac Paulus ipſe *officia*[a] appellat *munera publica*, Tranquillum ſecutus. Vt autem definitiones a nobis poſitæ clarius eluceſcant, perſonarum publicarum diſtributionẽ a capite arceſſere commodius eſt. *Perſonas publicas appello, quæ publicis muneribus incumbunt:* harum autem duo ſunt genera, alterum ſine imperio; alterum cum imperio coniunctum. Sine imperio ſunt, qui religiones & ſacra publica curant(: fuerunt etiam ſacra priuata quæ *familiaria* dicebantur:) vt pontifices ac ſacerdotes: item Senatores, legati, quique iuſſis magiſtratuum ciues parere cogunt, vt ſcribæ, notarii, viatores, lictores, accenſi, cornicularii, & id genus alii; qui quod imperio vacant, *magiſtratuum adminiſtros* ſe ferunt; quibus omnibus munera ſunt legibus & edictis comprehenſa. hos igitur *officiales* ſiue *officiarios ſine imperio* appellemus. Et quoniam magiſtratuum deſcriptione Reſpublica, ſeu lege agere, ſeu bellum gerere, ſeu imperare, ſeu iudicare, ſeu imperata exſequi oporteat, vacare nullo modo poteſt, de toto officialiũ genere diſſeramus. Reſpublicæ principio a curatoribus regebantur, ante quam magiſtratuum ac legum vis intelligeretur: *omnia*, inquit Pomponius, *manu regia tenebantur*. Ariſtoteles quidem vniuerſum genus ἀρχὰς[b] appellat quos *magiſtratus* interpretantur: ἀρχὴν autem ſeu *magiſtratum* definit, qui conſilii publici, iudiciorum, ac imperii particeps eſt: quod verbum ad eos tantum magiſtratus pertinet; quib. imperandi ius eſt. Eſt enim Græcis ἄρχειν, τὸ ἐπιτάττειν, id eſt, *imperare*; quod in ſcribas, viatores, ac cæteros magiſtratuum miniſtros conuenire nullo modo poteſt. Illud tamen in magiſtratus definitione ab Ariſtotele allata abſurdum videri poteſt; quod

qu

[a] l. munus tribus. de verb. ſignif.

[b] lib. 4. de Republ.

qui non ſit cōſiliorum ac iudiciorum publicorum particeps, magiſtratus nomen non mereatur. quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant, nulli aut certe pauciſſimi ſint in Republica magiſtratus, cum magna ſit in Republica bene conſtituta ſenatorum raritas, quos tamen imperio vacare docuimus, & maximam partem precarium munus habere. Inter Iuriſconſultos qui recte magiſtratum definiat, habemus certe neminem. Id enim Goueanus difficile ſemper ſibi æque ac Ferreto viſum eſſe [a] teſtatus eſt: & certe in ea quam ſibi propoſuit definitione magiſtratus, errore labitur; *magiſtratum* enim definit, *poteſtatem populi Romani ordinariam.* At oportet definitiones eſſe vniuerſorum; ſingularia vero nec definiri, nec vlla diſciplina comprehendi poſſunt; præterea *poteſtatis* verbo magiſtratus prouinciales fere ſemper ſignificantur, vt poſtea dicemus. Cuiacius [b] præter definitionem Ariſtotelis, tres allaturum ſe ſpoſpondit: ſic enim ille; *Magiſtratus*, inquit, *eſt perſona publica quæ iuriſdictioni præeſt; vel quæ pro tribunali ius dicit; vel quæ iuriſdictionem ac iudicium publicum habet.* Iſta quidem ratione quatuor futuræ ſunt vnius & eiuſdem rei definitiones: quo nihil eſt a Dielecticorum [c] præceptis ac doctrina, atque adeo ab ipſa natura magis alienum; quæ non patitur vnius rei plures vna definitiones eſſe. Deſcriptiones quidem rei cuiuſque innumerabiles ſunt, quia rerum earum quæ cuique accidunt, καὶ τῶν συμβεβηκότων, infinita eſt multitudo: quæ tamen rei vim ac naturam terminare nullo modo poſſunt. Iſtud quidem in arte ratiocinandi grauiter, multo grauius tamen in legitima ſcientia peccatur, quæ a magiſtratib. iuris initia, ſtirpem & originem ducere videtur. Nam id quod in magiſtratibus primum ac præcipuum eſt, imperandi ſcilicet prohibendiq; poteſtas, ab his trib. definitionib. abeſt: magiſtratuum enim legati, & ii quib. iuriſdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali iudicare ac decernere ſolent, non ſunt magiſtratus tamen. Pontifices ipſi ius dicunt ac iudicant, & quidē pro tribunali. Cum enim Lentulus Pontifex de conſecra-

[a] lib. 1. de iuriſdict.

[b] In notis cap. 1.

[c] Ariſtot. lib. 6. Topi.

tione domus Ciceronis ad Senatum decreta collegii pontificum, ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est [a], *Pontifices religionis sunt iudices; legis, Senatus.* At neque *veterum Romanorum, neque nostræ aut Arabum religionis Pontifices vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent; in ius vocare, prehendere, coercere, punire, sententias exsequi non possunt: at ne viatores quidem aut lictores vllos habent.* Cōtra vero sæpe fit vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est ademta: quod postea perspicuum faciemus. At quæstores [b] parricidii, quibusq; extra ordinem iudicandi fiebat potestas, imperare, prohibere, in ius vocare, prehendere, coercere, iudicare deniq; poterant; neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cum ita sint, harum omnium definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quod ex his definitionib. magnam magistratuū, curatorū, ac ministrorum perturbationē sequi necesse est, cū nulla distinctio adhibeatur [c]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitionem diligēter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quod *Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet*; deinde omnib. magistratib. iudicandi, imperandi, auspicandi, & exsequendi potestatē tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationem gerit. At non debet latius aut angustius definitio quam res quæ definiatur patere; & in omnes respublicas, etiam si auguriis & auspiciis careant, magistratus descriptio in hac quam de Republica instituimus disciplina valere. Diximus inprimis Officiales omnes, seu magistratus fuerint, seu magistratuum ministri, publicas esse personas; quæ hoc ipso a priuatis differunt; quod hi Reipublicæ negotiis non implicantur: adiūximus ordinarium munus tractare, vt a curatoribus, quos nostri *commissarios* appellant, distinguéremus; hi enim muneri publico, sed extra ordinē incumbūnt: vt olim Dictatores, Quæstores parricidii, ac cæteri iudices extra ordinem a populo, rogante [d] magistratū dati. Postremo posuimus, ordinarium illud munus lege

[a] Cicero in epistolis ad Atticum.

[b] l. 2. de origine iuris.

[c] lib. 3. c. 5. de iure p. uinc.

[d] in l. 2 pe orig. iuris.

lege lata præſcribi ac definiri: quia niſi lex in eam cauſam feratur, officialis non dicetur, ſed curator. Atq; id non modo his temporibus vbiq; fieri, ſed olim Græcis æque ac Latinis factum videmus; cautius tamē ac vberius noſtri principes minima quæq; munera, tum legibus promulgatis, tum etiam diplomatum varietate, quæ ſigillo ceræ viridis, ac ſericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiā verborum diſcrimine a cęteris edictis quę temporaria ſunt, ſecerni iubent. Curationū vero diplomata nec cera viridi, nec funiculis ſericeis, nec formula perpetui tēporis cōcepta ſunt. Ac tametſi corporum & collegiorū iura principū beneficio cōſtituta ſunt; ſi tamen iudicum aut magiſtratuū eiuſdē collegii numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: idq; etiānum in viliſſimis ac ſordidiſſimis muneribus, quod publica ſunt, ſæpe fieri videmus: plena ſunt curiarum noſtrarū acta, quib. ſanctiones ac publicationes continentur. Quod autē diximus, *leges de officiariis perpetuas eſſe*, ad muneris perpetuitatē ſpectat, etiamſi annui ſint aut ſemeſtres, qui publicis munerib. incūbant. Romæ quidem omnes magiſtratus annui fuerunt lege Villia[a] præter cenſurā, quam in menſes octodecim, tandē in quinquennium prorogari placuit; quia tantum munus breuiori tempore explicari nō poſſet. Florentiæ ſemeſtres erant Senatores: Venetiis ſexuiri ſanctioris conſilii bimeſtres: at etiam arcis Rhaguſiæ præfectus poſt horas XXIIII. abdicat præfectura; quæ perpetua quidem eſt, ſed imperium præfecti cuiuſq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legibus definiuntur, non quia leges tabulis deſcribi, aut in æs incidi, aut cereis plumbeiſve ſigillis, aut funiculis verſicolorib. ac ſericeis ſubornari oporteat: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen nō efficiunt[b]: nullius enim populi leges ſanctiores aut magis diuturnas fuiſſe videmus, quam quæ his omnibus caruerunt: leges inquam Lycurgi, quæ quod ſcribi prohiberentur, *Rhetras* appellarunt. Sic enim perſuaſum habuit, inuiolabiles ac diuturnas fore, ſi

a Liuius lib. 40.

b l. non figura. de actionibus.

animis ciuiũ,non tabulis;mẽtibus,nõ libris inſcriberentur. Athenienſes tamen *plebiſcita*,id eſt, ψηφίσματα,in æreas tabulas inciſa pro columnis pẽdere voluerũt; ne quis erroris ſpecie peccatũ excuſaret. Cum enim centum ſenatores conſcribi placuiſſet, Antigonidis ac Demetriadis tribuum acceſſione,lex ad populũ[a] perlata eſt: quod in cæteris quoq; munerib. fieri cõſueuiſſe tradũt Græci ſcriptores[b]. Nec alio iure Romani vtebantur. Conſules enim, creati ſunt lege Iunia[c]: Tribuniplebis, lege[d] Duillia;cum vero alterum Conſulẽ plebeium creari placuiſſet,id lege Licinia factum[e] eſt : Prætorem quoque vrbanum lege Sextia[f]: ſex item Publicarum[g] quæſtionum Prætores,lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum ſit cętera perſequi: plenus eſt tamen Codicis Iuſtiniani liber primus ac duodecimus. quibus perſpicuum fit,ſingulis officialib.ſingulas leges eſſe latas. *Munus ordinarium* diximus; propterea quod leges etiam de curationib. ferebantur ad populum: id eſt, iuſſu populi, magiſtratu rogante, quam Romani *legem*[h] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordinem datum eſt,vt bellum contra Piratas gereret: & lege[i] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui conficiendũ erat,nihil oportuit magiſtratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus eſſe debet,creari, ſed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Tempus autẽ rogatione Catuli definitum eſt annis quinq;, bello Piratico gerendo; vt ſi bellum diutius protraheretur, populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum ſubſtitueret imperatorem; ſin bellum illud citius conficeretur, Pompeius imperio abdicaret. Huiuſmodi curationes extraordinarias , noſtri homines *commiſſiones* appellant. Dictatura quoq; curatio fuit, non ordinaria poteſtas: quia Dictator nõ niſi extra ordinẽ ab Interrege vel etiam a Conſule ſine lege dicebatur, ſi res ita poſtularet: & quoniam creato Dictatore magiſtratus omnes abdicabant, placuit imperium ei ſemeſtre dari ; quod ſi ne-

[a] Plutarch in Demetrio.

[b] Demoſthenes, Iſæus, Plutarchus.

[c] Dionyſius lib. 4. Liuius lib. 2.

[d] Dionyſ. Halicarn. lib. 10 Liuius lib. 3.

[e] Liuius lib. 6.

[f] Liuius lib. 6.

[g] Liuius lib. 40. Feſtus lib. 10 in voce Rogatio l. 2. De orig. Iuris.

[h] lib. 1. tit. 1. Inſtitut.

[i] Cicero pro lege Manilia.

C ſi negotium, cuius cauſa Dictator fiebat, citius confeciſſet, imperio abdicabat. Nam Æmilius Mamercus Dictator creatus, vno die rem geſſit, die ſequēti abdicauit; teſtatus imperia diuturna ſibi diſplicere. Curationum autem omnium ea vis eſt, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari poſſint: ac tametſi curationes in popularibus & optimatū imperiis, ſtato tempore fere definiantur, in monarchia tamen & extraordinariū & precarium munus eſt nullo temporis interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium curatori datum, breui temporis interuallo terminari neceſſe eſt, ne diuturna poteſtas ambitioſis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occaſionem: nam propterea dictatura ſemeſtris erat, nec vlli vmquam in libera Republica, præterquam Furio Camillo, imperium diutius prorogatum videmus: cum enim populus Decemuiros legib. ferendis extra ordinem cum annūa ſummaque poteſtate creaſſet, iiſque in alterum annum imperium prorogaſſet, quouſque leges duodecim tabularum ex optimis quibuſq; ciuitatum inſtitutis ſelectæ fuiſſent, Decemuiri conſuetudine imperandi, Reipublicæ libertatem oppreſſerant, niſi de manibus imperium illis, non ſine maxima perturbatione ciuitatis, ereptū eſſet. Quæ res plebem excitauit ad creationem Tribunorum, vt libertatis cuſtodes eſſent; & ex omnib. magiſtratibus, creato Dictatore, aliave poteſtate, extra ordinem ſoli imperium[a] retinerent. Aliter Florentini, qui fere ſexto quoque anno decemuiros aut octouiros cum ſumma poteſtate, nullo imperii tempore definito, extra ordinem Reipublicæ conſtituendæ cauſa creabāt; quibus creatis, magiſtratus omnes abdicabant. Id autem hominibus imperandi cupidis Reipublicæ inuadendæ occaſionem dedit. Periculoſa eſt enim non modo in popularibus & optimatum imperiis, ſed etiam in monarchia ipſa magiſtratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio numquam video cōtigiſſe, præter quam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus v. regni procura-

[a] Feſtus in verbo, Optima lege.

tionem a patre adeptus, quinquaginta curatores Reipublicæ constituendæ fecit, vt de omnibus magistratibus quibus potestas interim erat ademta, libera quæstio haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorum hominum vehementer iactata est Respublica gubernatoribus destituta: sed hæc suo loco. Vt autem planius magistratuum & curatorū disciplina intelligatur, hos quidem precario, illos quasi cōmodato munere fungi putemus[a]: precarium autem semper repetere licet; commodatum non item, sed tempore definito. Sic enim Tacitus lusit de Galba Imperatore occiso, cum trimestre imperium gessisset; *Precarium*, inquit, *seni imperiū breui transiturum*; non quia imperium precario haberet, sed quia ingrauescebat ætas jam sua; & cum imperio minime idoneus videretur, id matura morte sibi, etiam si occisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Curationes item omnes, etiam si tempus definiatur, confecta re, ante tempus desinunt. Exstat in actis[b] Curiæ Parisiorum vetus decretū aduersus viatores; qui quum cum iudicibus quæstionū publicarū extra ordinem Tricassium missi, post tempus quæstionib. definitum munus exercerent, eos curia abdicare iussit, cum officiarios nō esse iudicasset. Hic diutius hæreo: quod tametsi rerum gerendarum vsu peritis facile videatur; cæteris tamen nouum est; quinetiam Demosthenì cum Æschine ob id tantum controuersia grauissima fuisse videtur. Nam rogatione ad populum a Ctesiphonte lata, vt aurea corona Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicā meritis, donaretur; ob id potissimum quod vrbis Athenarum arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligēter curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omniū maximus, rogationi intercessit; causas intercessionis ex legibus conquisierat; quibus cauebatur præmia laturū esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem populo reddidisset. Demosthenes, quod sua dignitas agebatur, pro Ctesiphonte, vel potius pro corona, orationem habuit omnium elegantissimam; cuius status in vnius

a l. & quia. de iurisdict.

b In libro cui titulus est, Olim.

C

vnius verbi ſignificatione pene verſatur, ſcilicet *quid ſit magiſtratus*, id eſt ἀρχή. eum enim qui ſarta tecta curaſſet, id eſt τειχοποιὸν, οὐκ ἀρχὴν εἶναι, ἀλλ' ἐπιμέλειάν τινα καὶ διακονίαν eſſe docuit: Latini veteres *curationem*, quam videtur Tranquillus in Auguſto *commiſſionem* appellare: *Admonebat*, inquit, *Prætores ne paterentur nomen ſuum commiſſionibus obſoleſieri.* Ex quo intelligitur munus illud publicum mœnium ſarciendorum, non ordinarium, ſed extraordinarium fuiſſe: quia non eſt perpetua murorum reficiendorum neceſſitas. Mirum videri debet nemini ſi Demoſthenes munerum publicorum, magiſtratuum inquam & curatorum, differentiam tenuit; propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutiſſime verſatus eſſet. Ariſtoteles vero nuſquam illa diſtinxit, vt nec cæteri quoq; philoſophi; qui tametſi de Republica ſcripſerunt, quam ne digito quidem tractarunt, eos tamen Laertius quorum vitam deſcribit, πάντας ἀπειροκάλους τῶν πολιτείων πραγμάτων fuiſſe iudicauit. Nec mirum cuiquã debet videri, ſi Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius ſcriptis contrariis de imperio ſe mutuo impetiuerunt, nec ſeipſos explicauerunt; quia literas forenſes ac ſenatorias non attigerant. In Caroli Magni legibus *curatores miſſi* appellantur, a mittẽdo: Germani *Skaken* veteri verbo vtebantur; vnde *Scacarium* curiam appellabãt iudicum, qui extra ordinem in prouincias mittebantur. Hic forſitan dicet aliquis, eos quos *iudices libellorũ curiæ*, & *Caſtelli commiſſarios Pariſiorum* vocant, ordinariam poteſtatem habere; & quidem perpetuã legibus ac edictis comprehenſam. Huic dubitationi ſatis fiet, ſi intelligãt iudices libellorum vetere inſtituto curatores tantum fuiſſe, ac precarium imperium habuiſſe: ſed vtilitatis publicæ cauſa perpetuum poſtea imperium illis tributum eſt, manente veteri appellatione, qua etiamnum *iudices curiæ libellorum*, *commiſſarii Parlamenti* dicuntur; quaſi dati iudices qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curiæ libellorum ne ab ipſo quidem Rege reuocari nunc poſſunt, niſi iudicio capitali damnati fuerint,

aut ſponte abdicarint: id enim Ludouici XI lege cauetur; non quia magiſtratus curator eſſe non poſſit: nihil enim ſæpius occurrit; ſed quia non poteſt idem magiſtratus eiuſdem muneris curationem & magiſtratum ſimul ac ſemel obire. Neque enim mandata extra ordinem quæ magiſtratibus dantur excitandæ iuriſdictionis cauſa, *curationes* appellari debent, niſi tempus locusve iudiciorum [a] mutetur. Nec vero parui momenti res eſt, cum etiam Iuriſconſultorum decretis planum ſit, iudicium non conſiſtere ſi iudex datus, quaſi magiſtratus ordinario iure cognitionem eius rei ſuſceperit, quam extra ordinem iudicare debuiſſet: hoc tamen [b] ita verum eſt, ſi rei cognitionem iure magiſtratus non haberet: alioqui ſi cognitionum concurſus erit, hoc eſt, ſi quaſi iudex datus, & magiſtratus de re propoſita iudicare poſſit, ordinaria magiſtratus cognitio potior futura eſt: vt ſua vi magiſtratus iudice dato præſtat, ſi vtriuſque par eſt imperium: & [c] magiſtratuum acta firmiora ſunt ac ſtabiliora iis quæ extra ordinem explicantur. Illud etiam perſpicuum eſt, curationes quæ magiſtratuum imperium ac poteſtatem exhauriant, minus eſſe gratioſas; niſi ad conformandos magiſtratuũ mores, ac ſordes eluendas curationes ſuſcipiantur: vt Venetiis quinto quoque anno, Geneuæ ſingulis annis fieri conſueuit ab iis quos *Syndicos* appellant, qui repetundarum quæſtiones exercent; quod quidem munus Athenis magiſtratibus ordinariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cum antea Quæſtores iudicesve a populo extra ordinem darentur. Fuit etiam gratioſa extra ordinem cognitio iudicum, quos Veſpaſianus [d] Imperator dedit terminandis litibus quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iudicandis vix omnium magiſtratuum ætas ſufficere potuiſſet. Memini Carolo IX Rege Francorum decretam eſſe quæſtionem extra ordinem, de agris dominicis ac publicis prouinciæ Normanorum [e]; iudicibuſque ordinariis ereptam cognitionem; ac tametſi Rhotomagenſis curia diu reluctaretur, iuſſis tamen iterum atque

iterum

[a] l. 1. de variis cognit. Iacob. Butrigar. in l. qui procuratorem. princ. de procurat. Lanfranc. in repet. c. quoniam contra. de prob. DD. in l & quia de iuriſdict. Fel. in cap. licet de offic. ordinarii Angel. cõſil 137.

[b] Bald. Ioan. Andr. Panor. Felin. Cardinal. in c. cum ex officii. de præſcr. extra.

[c] Argum. l. 3. de militari teſtam. l. ſocietatem. § arbitrorũ. pro ſocio & ibi DD. Bald. in l. ſi miles. de teſtament. milit Felin. in d. cap. cum ex offic.

[d] Tranquill. in Veſpaſian.

[e] anno 1570.

iterum a Rege manantibus, paruit: cum mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modo cum ipsis curiæ prouincialis principibus, verumetiã cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem. Sed vt planius & vberius totum genus curationum percipiatur, siue de prouinciis moderãdis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de sartis tectis, siue de iurisdictione agatur; curationes omnino vel a principe, vel a magistratibus, vel ab ipsis curatoribus a principe datis deriuãtur: quartum nihil est. rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum: si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio alienum est. Item curatio extra prouocatiohẽ datur; vel vt prouocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas; seu principis iussu magistratus extra ordinẽ de appellatione a iudicibus curatoribusve datis cognoscat. Interdum etiam iudices dantur ab eo iudice[a] quem princeps ipse extra ordinẽ iudicare iussit; si mandato id comprehensum fuerit, litis instruendæ[b], non tamen iudicandæ causa; aut instruendæ ac iudicandæ, salua tamen exsecutione si prouocatum sit; aut denique iudices a magistratib. dantur, vt de iure, vel de facto, vel de vtroq; cognoscant; idq; cum imperio, vel sine imperio. Hæc distributio omnes curatorũ formas complectitur. Id quidem in Republica Romanorum cõstat, magistratibus, Consulibus inquam, Prætoribus, Quæstoribus, imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cum Italiæ finibus Romana ditio terminaretur: propagatis vero extra Italiam Imperii finibus, placuit curatores pro magistratibus, qui ꝓuincias regerent, creari; qui tametsi vno verbo *potestates* appellarentur, quia tamẽ pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias suscipiebant, Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt. Sic enim Liuius de Philone, qui primus omnium Romanorum, extra Italiam proconsulatũ gessit:

Diuisio curationum.

[a] l a Iudice. de iudic. C.
[b] Authen. ad hæc de iudiciis. C. cap. vt debitus de appellat. cap. super quæstionum. de offic. delegat. Ioan. And. in cap. cum Bertold. de re iudic. & ibi. Panor. post Innocẽtium & Hostiensem. Bartol. in l. more. de iurisd. Aufreri in decis Capell. Tolosa.

Actum, inquit, *cum Tribunis plebis eſt ad populum ferrent, vt cum Philo conſulatu abiiſſet, pro Conſule rem gereret*. At cum imperium latiſſime proferri cœpiſſet; ſenatus fere ſemper prouincias decernebat iis qui magiſtratu exceſſerant; qui vel comparabant inter ſe, vel ſortiebantur prouincias: niſi bellum grauiſſimũ in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri conſueuerat; vt forti ac ſtrenuo imperatori ꝓuincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Africano qui per ætatem magiſtratum adipiſci non poterat, imperium extra ordinem rogatione Tribunitia datum eſt, vt bellum in Hiſpania & in Africa gereret; quo facilius Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmilio belli aduerſus Perſeum in Macedonia gerendi mandatum a populo imperium eſt extra ordinem, & extra ſortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum, iis omnib. qui anno ſuperiore magiſtratum geſſerant, ſummotis. Id tamẽ rarius fieri conſueuerat; quia fere ſemper Conſules, Prætores, Quæſtores magiſtratu defuncti, prouincias anno ſequente ſortiebantur; niſi mutuo conſenſu inter ſe comparare poſſunt. Et quoniam ſors belli contra Mithridatem gerendi, Cornelio Sullæ obtigerat, P. Sulpicius Tribunus plebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra ſortem ſummoto Sulla, daretur: qui re intellecta, cum legionibus Romam reuerſus; funeſtiſſima ſuorum ciuium ſtrage Vrbem primum, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticenſi decreta eſt prouincia aduerſus Ptolemæum Cypri regem: qua prouincia ſuſcepta Claudius ſe Catoni linguam euelliſſe iactabat, quæ contra extraordinarias poteſtates ſemper libera fuiſſet. Interdum etiamſi ſceleris cuiuſdam immanitas atrociorem cognitionem poſtularet, ad populum ferebatur, qui rem arbitrio patrum permittebat: ſenatus vero iudices quæſtionis dabat; vt cum L. Tubullus prætor inter ſicarios ſordib. tribunal fœdiſſime inquinaſſet[a], populus lege lata, iuſſit ſenatum inquirere: ſenatus

[a] Cicero lib. 2. De finibus.

natus vero ad Cn. Scipionem quæstionem detulit. Ita quoq; Tiberius Augustus senatū de cædibus inter Nucerios ac Neapolitanos quærere iussit; senatus Consulibus [a] cognitionem mandauit. Quamquam si extra vrbē in Italia atrox aliquod scelus admissum diceretur, senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt [b] Polybius scribit. exemplum est apud Ciceronem in Claris oratoribus de cæde crudelissima; cuius cognitionem senatus ad consules detulit. Quibus exemplis propositis [c], perspicuum est eos quibus a principe populove, si modo iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse: quod eatenus verū est, nisi mādato diserte comprehensum fuerit, ne iudex alius, quam qui a principe datus est, de re cognoscat; aut de iure [d] maiestatis agatur: nam cum legato pacis actiones ac fœderis leges hostib. dicere permittitur, id alteri mandare nō potest. Idem sentiendum si de [e] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicii quidem constitutio & quæstio mandari poterit; iudicium ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimamve absentiam excusaret. Iustinianus [f] tamē sanctius ac melius cauit, ne iudices a principe dati aliud aliis cōmitterent, præter litis instructiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiā iussit, iudices a principe lectos de prouocatione, ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene cōstituta, singulari rescripto singula mandata contineri oportet.

Cum autem plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud inprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis [g] occasu, vel reuocatione [h] mandati, vel adeptione [i] imperii ac magistratus ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cœperit: quia tunc alter alteri imperare non potest reuocatio vero quæ imperantis edicto rescriptove coi tinetur,

[a] Tacit. lib. 14.

[b] lib. 6.

[c] l. a iudice de iudic. C.

[d] Bald. in l. 1. de iure aureorum. C & in l scripta de precibus imperat.

[e] l. 1. de Offic. eius cui mandat.

[f] Authen ad hæc. de iudic cap. super quæst. de offic. deleg. cap. statum de rescriptis.

[g] l. si quis alicui. §. morte mandati.

[h] l. iudicium soluitur. de iudic. ff. l. & quia de iurisdictione.

[i] d. l. soluitur.

ad eos etiam æque pertinet,qui mandatum iudiciumve ſolutum ignorant [a],ac ſi cognitum haberent. Ac tametſi quæ geſta ſunt reuocatione mandati ſecuta, inter eos tantum qui ſponte ac voluntate curatori paruerunt,vim habitura ſint,etiam ſi mandatum ſolutum eſſe intelligerent: aduerſus alios vero,nihil omnino valeant ſummo [b] iure; ipſa tamen æquitas eos obligat,quouſq; curatores iudicesve dati,mandatum reuocatione ſciant eſſe ſolutum. Vt enim [c] ante acceptum mandatum curator iudexve datus nihil agit quod firmum ac ſtabile futurum ſit,etiam ſi cura ſibi commiſſa fuerit; eadem æquitas facit,vt acta geſta valeant a iudice reuocato, niſi reuocationem ſui plane intellexerit. Itaq; Celſus [d] acta præſidis prouinciæ valere putat,niſi ſe reuocatum intellexerit: ac tametſi pontifex Innocentius [e] aliud iudicandum putabat,ſi de capite vel fama quæratur; non [f] tamen in ſententia permanſit,vtcumq; ſummus princeps, & vtriuſq; iuris peritiſſimus eſſet; ſuis ſcriptis non maiorem quam reliquis auctoritatem tribui oportere teſtatus eſt; noſtrorum vero regū actuarii ac primicerius ipſe in mandatis ac reſcriptis quibus quid fieri mandatur, hæc verba inſcribere ſolent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. quæ ſi reſcripto defuerint,intelliguntur tamen ineſſe. Ita quoque morte [g] mandantis ſoluitur mandatum re integra; alioqui curator rei gerendæ præpoſitus negotium ſibi creditum conficere poteſt, dum id fiat ſine fraude [h]: fraus autem legi fit,quoties curator non quidem a viatore, aut accepto reſcripto, ſed aliūde certo ſcit principem mortuū rebus integris,agit tamen; res integra non eſt,quæ ſalua Republica,ſaluoq priuatorum iure,ſeu de publicis, ſeu de priuatis rebus agatur,a curatore deſeri non poteſt: ſiue princeps, ſiue magiſtratus [i] mandauerit. Res integra non eſt in bello ſi acies inſtructæ fuerint; nec falſo exercitu Imperato

[a] cap.dudum de præbendis cap penult.eod.cap. ex literis. de offic. deleg. Felin. in cap. cæterum

[b] Imol. Panor Butrio. Felin in d.cap. cæterum.

[c] in curia Romana. deciſ. Rotæ in nouis 459. Archidiacon. in cap. ſæpe de offic.deleg.

[d] l. ſi forte. de offic. præſid.

[e] Innocent. in cap qualiter. de accuſat. eſt. quem Bart ſequitur in l. Barbarius. de offic. prætor. num 18. Rom in l. is cui. de verbor obligat. Cardin. conſ. 115 Rom. ſing. 60.

[f] Innocent. in cap. ex con quæſtione de reſtit. ſpoliat. Archidiac. in cap. 3 de probat.

[g] l. & quia. de iuriſdict Io. Andr. Bald. Imol. Hoſtienſis, Panor. in cap. cum veniſſent de teſtibus. Ang. in l 1. de iuriſdict. Bald in d. l. & quia. l. inter. l. ſi quis aliqui. l. mandatum. mandati

[h] argum. l. eius ſi certum. & l. ſi ego. § 1. de iure dotium.

[i] l. venditor. de iudic. cap. 2. de offic. deleg. l. vbi cœptum. de iudic.

receptui canere possit: prælium committere debet[a], etiam si principem intelligat mortuum esse;aut vetitum ne prælium committat: res integra non est, si seditio populi coorta,aliter sedari non potest quam si de auctoribus supplicium sumatur; id exsequendum est, deinde rescribendũ[b],inquit Iurisconsultus: tametsi prius mors aut interdictum imperantis interuenerit. Sed rescripta Principum iurisdictionis causa, quas nostri *iustitiæ literas* appellant,longe differunt ab iis quæ singulari iussu a principe imperantur; quas vulgus forense, *literas status* appellat: harum enim mortuo principe nulla vis est; illæ vero suam vim retinent; nec principis occasu robur amittunt: sæpe tamen successor imperii ratum habet id quod alterius iussu confectum est,etiamsi re integra mortuus esset: eoque magis si vtiliter gesta res est; quod magistratui aduersus curatorem iudicemve a se datum[c] minime liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta sint. Magistratuum vero potestas ac imperium morte principis non terminatur, tametsi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari consueuerant,mortuo rege sustinentur quodammodo actiones curiarum maiorum: nam mortuo Ludouico XI Rege curia Parisiorum decreuit, vt publicis muneribus incumberetur, dum interim mandata noui Regis acciperentur,vt antea vetere senatusconsulto decretum erat, anno MCCCLXXX. At curia Tolosatum Carolo VII Rege mortuo, sibi vacationem quidem ab omni iurisdictione indixit, quousque rescriptum a rege accepisset: si quid tamen incideret quod curiæ auctoritate egere videretur, id curiæ iussis ac edictis factum iri, sine vlla Regis appellatione. In quo maiestas principis agebatur: quia nemini dubium est,antiquissima huius Imperii lege, id est Salica, proximo cuique stirpis regiæ mortuo rege sceptra deberi: ac regia potestate prius vti, quam initiatus sit, vt in curia Parisiorum pridem[d] iudicatum est, contra quam nonnulli temere scripserunt.quamobrem non debuit curia

a l. nam & seruus.§ si viuo. de negot. gestis.

b l.filio § hi autem. de iniusto rupto.

c l.obseruare. de offic. proconsul.cap.ex parte de cap. 1. de rescript. Molin. tit de censib. in cõsuetud Paris. §.52. glos nu. 131.

d anno 1498. 19.April.

Tolosatum de principis imperio ac maiestate dubitare: qui si nullus tunc fuisset, ne ipsa quidem curia vllam potestatem haberet. Aliud iudicandum erat, si reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia; vbi mortuis regibus imperii maiestas ad populũ recasura sit: tunc magistratus non *principis* vtuntur appellatione in interregno; quia rex nullus est; sed quasi a senatu populoq; imperium haberent, legitimos actus, ac munera quiq; sua obeunt, propter vim legis ac imperii, quod magistratuum proprium est: curatores vero iudicesve dati, mortuo principe imperium retinere nullo modo possunt; quia nihil ex vi legis aut ordinariæ potestatis gerunt: non quia curationes odiosæ[a], magistratuum vero munera gratiosa sint: est enim (: vt antea docuimus:) sæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior quã ordinaria potestas. Quod enim curia Parisiorum iudicauit,[b] rescripta iussave regis parem, mortuo rege, retinere potestatem quam viuo ac spirante habuissent; ita verum est, si cœpta res & incoata sit. Quare si magistratuum potestas est annua, & ante tempus magistratui definitum rex intermoriatur; magistratus tamen cõtinuata potestate, legis actiones, siue incoatis, siue rebus integris, exsequetur; quia potestas eius a lege perpetua, nõ autem a rescripto temporario pendet: ac prius legem abrogari necesse est, quã magistratui potestatem. Cum enim Tribunos militum potestate cõsulari, propter patrum ac plebis dissidia, creari placuisset; non prius creatio Consulum repeti potuit, quam Licinia lege Tribunatus illa potestas de republica tolleretur: ac[c] nostra ætate cum duos curiæ Parisiorum præsides ex albo curiæ demere placuisset, non quidem ipsis erepta potestas est; id enim nolentibus sine iudicio capitali fieri non poterat; sed in posterum ne in mortuorum locum alteri substituerentur lege[d] sancitum est: nostri *suppressionem* appellant; vt ea quæ Carolo IX Rege est[e] omnium magistratuum qui ab imperio Francisci regis aui creati fuerant: lata lex est rogantibus omnium ordinum legatis qui

[a] DD in cap. fin. de offic. deleg. & in c. gratum. eod Bart. in l. 1. de iudic. Cuneus, Albericus, Castrensis, Bald. in d. l. eius. qui certũ.

[b] anno 1581. 6. Octob.

[c] anno 1544.

[d] In actis curiæ rege Francisco fol. 95. verso, & fol. 99.

[e] anno 1560.

qui ad Aureliorum conuentus conformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant. Ac sæpe fit vt vnus vna lege magistratus fiat; sæpius etiam plures, vt viatores sexaginta vna lege creati sunt a Francisco [a] I. rege; & Prætores iudiciorum publicorũ in vniuersa Gallia vno creati sunt & eodem [b] momento; cum antea Prætor idem publicorũ ac priuatorũ iudex esset. At non modo scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata [c]; vt minima quæq; munera, quæ in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari consueuerant. Nec satis est lege magistratus ac cæteros officiales creari; sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationem adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationũ ad magistratum aliquem, puta ad Prętorem Parisiorum, vel mortuo Prætore ad successorem [d] in eadem Prætura pertineant; quia princeps magistratum, non personam eligit: sin cuiusquam delecta sit persona cuius nomẽ rescripto comprehensum fuerit, eo mortuo successor in eodem magistratu curatione defungi non potest; quia princeps non magistratus, sed personæ delectũ [e] habuit. Hoc etiam differunt curationes ab officiis, quod hęc latissime patent; curationes vero angustissimis finibus continentur. quam multa magistratuum religioni relinquuntur! quam multa æquitati [f] permissa! curatori nihil extra rescriptum licet, eoque minus si de Republica, de fœderibus, de pacis actionibus, de finibus imperii, de principis dignitate agitur; in quibus explicãdis mandatum egredi capitale est. Interdum legatorum mandatis hæc clausula subiicitur; SI QVID *amplius fieri oporteat, pro locorum, temporum, ac personarum varietate curabit legatus*: vel ea quæ est apud Æschinem pro sua legatione, VT *legati pro sua prudentia quæ e Republica esse iudicabunt, exsequantur*: non pertinet ad ea quæ non aliter quã singulari mandato debent explicari, hoc est, ad fœdera concipienda, aut conuellenda; sed ad ea tantum quæ his leuiora videbuntur: nam si quid largiendum

[a] anno 1544.

[b] anno 1527.

[c] 1544.

[d] Bartol. in l. terminato de fructibus & litium expensis. C. Panor. in cap. 1. quod metus. Felin. in cap. quoniam. de offic. deleg.

[e] arg. l. inter artifices. de solut.

[f] l. penult. de iustitia. l. respiciendum de pœnis.

hostibus est aut sociis, quo imperium eorum cum Reipublicæ incommodo proferatur, id legatis sine mandato singulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera solutaq; agendi potestate; non licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre; ac ne iusiurandum quidem suscipere, aut referre, sine singulari[a] mandato; quanto minus in Republica licebit? rata quidem haberi possunt[b] quæ sine mandato gesta fuerunt; iure tamen sine mandato fieri nequeunt. At tametsi priuatis in rebus mandato recte paruisse interpretamur eos, qui vberius ac melius quam iussi fuerant, negotium gesserunt; in publicis tamen nō eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hostem inuasit, aut magister equitum qui prælium conseruit, tametsi vterq; victor opima spolia de hostib. retulerit[c], capitali tamen pœna obligantur, si vetante imperatore id fecerint. Quid enim præclarius vnquam aut sempiterna gloria dignius fieri potuit, quam a Fabio equitum magistro Papirii Dictatoris factum est? is enim viginti millia hostium centum ciuibus tantum amissis internecioni dedit; sed quia vetante Dictatore in hostem inuaserat, capitis postulatus est, nec aliter quam Dictatore placato populi precibus supplicium euasit. Itaq; C. Cæsar[d] Silanum legatum recte ac prudenter fecisse scribit, quod manus cum hoste non cōseruisset, tametsi victoriam certam relaturus videretur: quia *nihil debuit*, inquit, *contra iussum imperatoris tentare*. At ne duci quidem exercitus iniusso, nisi victoriam relaturum se certo sciat, aut vrgentibus vndique hostium copiis, prælium inire licet; quanto minus vetante imperatore? Ac tametsi Paulus Termæus tribunus millitum Gallici exercitus ab hostibus captus fuisset, exercitu fuso ac prostrato; is tamen qui triumpharat, male acceptus est ab Hispanis, quod Belgia in Francorum potestatem ventura fuisse videretur, nisi vicisset. Hæc ad eos pertinent, qui aut legati sunt, aut aliorum imperio tenentur: non autem de iis quibus propter vim imperii ac magistratus bellum

[a] l. contra §. vlt. de pactis. l. transactionis. de transact. l. mandato. de procur. l. procurator. totorū. eod. l. iusiurandū. §. vlt. de iureiurando. l. 3. de acceptilat.

[b] l. quod si de speciali de minorib. vbi Bald. l. penult. rem ratam l. hoc iure de regul. l. vlt. ad Macedon. C.

[c] l. 3. de re militari.

[d] l. 2. belli ciuilis.

bellum gerere licet, vt Consulibus, aut legatis absente Consule, vt etiam apud nos magistro militum, vel eo absente antiquiori Marescallo: iis enim postquã indictum est bellum, omnia quæ bello gerendo necessaria sunt, voluntate arbitrioq; suo regere fas est; siue hostem lacessere, siue prælium conserere, siue arces obsidere, siue hostium castra inuadere; nisi a principe prohibeantur. Vrbes vero captas hostesve abductos dimittere, aut pacem inire iniussi nõ debent: tamesi in popularibus imperiis hæc ad viuum resecari nequeunt; sed omnia fere Imperatores per sese obeũt, quæ in monarchia ab vnius principis arbitrio pendent: quia facilius est vnius, quam omnium; principis, quam multitudinis exquirere volũtatem. Itaq; videmus non modo belli gerendi, sed etiam rerum omnium potestatem a populo Romano imperatoribus sæpe tributam: vt cum aduersus Hetruscos bellum geri oportuit; *Omnium rerum*, inquit Liuius [a], *arbitrium & a senatu, & a populo, & a collega, Fabio consuli permissum*. Idem [b] alibi, *Initio liberum pacis ac belli arbitrium permissum*. Hoc tamen intererat inter eos qui ex vi magistratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum gererent; quod magistratuum acta ratihabitione non egerent, nisi quid factum esset, quod ad populi maiestatem pertineret: cæterorum vero actiones ratas haberi a senatu populove necesse fuit, si quid vltra mandatum fecissent. Nam Pompeio belli aduersus Mithridatem gerendi data potestas est; aliis tamen principibus ac populis bellum indixit; regibus nõnullis sceptra dedit; quibusdam ademit; largitione agrorum ac pecuniarum quos voluit, locupletauit: quæ omnia vt senatus rata haberet, sæpissime petiit: cum tamen id obtinere non facile posset, affinitatem ac societatem cum Cæsare contraxit, vt mutuis opibus & gratia seipsos aduersus [c] accusationes inimicorum facilius tuerentur. Quod si quis dicat, belli rerumq; agendarum summam Pompeii arbitrio ac voluntati permissam, nec ratihabitione opus fuisse, fallitur. nam huiusmodi verba quę rescriptis con-

[a] lib. 10.
[b] lib. 32.
[c] Dio & Plutarch. in Pompeio.

tinentur; EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIÆ, RELIGIONI PERMITTIMVS, sic [a] interpretari oportet, vt optimus ac prudentissimus quisq; faceret; ita vt Reipublicæ vtilitatibus & cómodis caueatur: in quo genere si quid peccatur, id Reipublicæ præstare oportet; nec vllus est erroris aut imperitiæ excusationi [b] locus: potissimum in iis qui non oblatam, sed quæsitam; non delatam, sed extortam curationem acceperunt: si enim in priuatis ac leuib. negotiis, qui mandatum etiam gratuitum suscepit, imperitiam aut errorem excusare nõ potest; quænam in Republica gerenda excusatio futura est? Et vt plenius curationum ac officiorum vis ac differentia percipiatur, placet veterum Romanorum exemplis vti, & ea cum nostris conferre. Sic enim Festus scribit; *Cum imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium*: nos *commissionem expressam* appellamus, sine magistratus honore; quem qui adeptus est, imperium quoque dicitur esse adeptus: quia magistratus ab imperio diuidi non potest. Nam cum Hannibal Vrbem obsideret, *placuit*, inquit Liuius, *omnes qui Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset hostis a muris*; id est, imperium illis tributũ est extra ordinem sine magistratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæsare Octauiano, *Demus*, inquit, *imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest*. quia Octauianus adhuc adolescens, nec per leges magistratum adipisci, nec legiones ducere, multo minus sine imperio munus imperatoriũ obire poterat, Cicero suadet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur. qui locus Sigonium & Gruchium exercuit vehementer. neque enim Cicero, si Octauianus Consul aut Prætor fuisset, his verbis vteretur; quia iure magistratus imperium habuisset. Magistratuum vero & Curatorum creandorum ratio, non solum munere, sed etiam rogandi forma differunt: nam magistratus creari solebãt ex legibus antea latis, magistratu populum ita rogãte, QVOS VEL-

[a] l. in venditione. § de tempore l. hæc vẽditio. de contrahend. emt. l. creditor. §. Lucius mandati.

[b] l. si. §. fideiussor mandati.

VELLENT CONSVLES FIERI: in curatorib. vero his verbis[a], VELLENT IVBERENT *vt huic imperium esset*: vt antea de Scipione Africano diximus, cum per ætatem magistratũ adipisci non posset. itaq; Cicero in Rullum, *Omnes*, inquit, *potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo proficisci conuenit.* Potestatis verbo, *magistratus prouinciales*, qui proprie sic dicebantur, intellexit: Imperia vero, ad eos quibus vrbani magistratus ordinario iure, vel extraordinario, munera cum imperandi potestate cōcedebãtur: Curationes, ad ea munera quoq; pertinẽt, quæ etiã sine imperio tribuuntur. Oratorie tamẽ Cicero, vt causæ inseruiret, quia maxima pars magistratuũ ac curatorũ nō ab vniuerso populo, sed a plebe semotis patritiis, ac tributis, nō centuriatis comitiis fiebãt, vt antea docuimus: nam Imperator proprie dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: Dux autem, de eo qui ꝙ strenuus est & militaris disciplinæ peritus, aciẽ instruit, castra metatur, arces obsidet; imperatore tamẽ inferior est. Ita Cicero bellum duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore vero Asdrubale contra Romanos in Africa gestũ scribit. Idẽ de Pōpeio; *Toties*, inquit, *imperator antequã miles.* Verbũ autẽ *Curationis* eos omnes cōplecti, qui sine magistratu munus publicũ gerunt, docet Cicero[b]. Idem, *transfero*, inquit, *in magistratus, curationes, sacerdotia*, nam his tribus omnia fere munera publica cōplexus est. Ita Vlpianus quoq; curatorem Reipublicæ differre a magistratu diuisit, tum in eo libro quem De curatore Reipublicæ scripsit, tum alibi sæpissime[c]. Græci ἐπιμελητὴν appellãt; qui mulctã dicere non poterat[d]; id quod omnib. magistratibus licuisse antea docuimus. Omnes autem Curationes in magistratus abeunt, quoties ordinarium munus, lege lata, fit ex eo quod antea extra ordinem gerebatur. id nostræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorum exemplum est de Tribunis militum, qui antea curationis in modũ a Consulibus fiebant: sed anno ab vrbe condita CDXLII, rogatione tribunorum[e] plebis lata lex est, vt munus ordinarium esset, & populi

a Liuius lib. 26.

b Verrina quarta.

c l. 1. § grauis. l. 3. § primo. & penult. de administr. rerum ad ciuit. l. magistratus reipubl. l. curator.. eod. l. 7. de offi. proconsul. l. 1. & 2. de operibus publicis l. 2. & 17. de vsuris. l. vlt. de muneribus. l. penult. de collegiis. l. 5. §. hæc verba quod vi aut clam.

d l. curator. de modo mulctæ C.

e Liuius lib. 9.

beneficio tribueretur: quod postea semper fieri consueuit, nisi tam graue bellum impenderet, vt extra ordinem tribunus militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduersus Perseum Regem, Licinius & Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno [a] Tribuni militum a Consulibus legerentur: vti factum est. Ita quoque Consules, Prætores, ac cæteri magistratus, seruos ex familia viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant, vt in hoc imperio factum est vsq; ad Philippi Belli ætatem; qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit; iis tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit [b]. Nec ita pridem, id est maiorum nostrorum ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere consueuerat: nunc vero vt magistratus ordinarii a principe creantur. Atque hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint; sequitur vt de magistratibus, & quæ cuiusque propria sint, explicemus.

[a] Liuius lib. 42.

[b] In actis ratiocinio. um.

III. *De magistratibus.*

MAGISTRATVS *est officialis qui publicum imperium habet*. Parum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modo rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quæ munus ordinarium lege definitum habent: Curatorem vero publicam personam, quæ munus publicũ extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat vt de curatorib. quam de officialib. diceremus; cum illi prius exstiterint, quam legibus vllis vteremur. Nam principum voluntas, verba, nutus, pro legibus initio fuerunt: ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari; ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerant. Illud est quod [c] Pomponius scribit, *manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse*. Certe quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Israelitarum

[c] l.2.d orig. Iuris.

litatum originem ab vltimo principio repetens in libris aduerſus Apionem Grammaticum, docuit Moſem primum omnium mortalium leges ſcripſiſſe. At ne quingenteſimo quidem poſt anno verbum legis exaudiebatur: argumento ſit, quod Homerus tot ac tam multis libris quos ſcripſit, nuſquam νόμος verbum vſurpauit. Quare neceſſe fuit omnia curatoribus committi, cum ſine legibus ordinaria imperia, munera, poteſtates conſtitui non potuerint; nec principes ſe legibus teneri paterentur, quo minus quæ vellent arbitratu ſuo ſtatuerent: arbitrium autem illud ac ſumma poteſtas legib. imminui videtur, quibus magiſtratui imperium certis conditionibus ac temporib. fruendum datur; ſi quidem niſi poteſtate abutatur, adimi non poſſit. Quamobrem noſtri principes, qui iura ſuæ maieſtatis nulla ratione minui patiuntur, in mandandis magiſtratib. adhuc vetere clauſula vti ſolent; QVOAD NOBIS VIDEBITVR; qua quidem prælarium, nō ordinarium imperium ſignificatur: tametſi videtur inanis ea clauſula in hoc imperio; cum Ludouici XI lege ordinaria munera ſemel a principe ex legibus tributa, inuitis ante tempus, niſi fraudem capitalem admiſerint, adimi non poſſint. Eadem lex eſt omnium pene ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: ſed ea clauſula, quæ etiamnum principes in tribuendis honoribus ac imperiis vtuntur, ſignificat omnia imperia extra ordinem a regibus olim precario data fuiſſe: quod Rebuſpublicis vtile ſit necne, ſuo loco diſſeretur. Sed prius definitionem magiſtratus a nobis allatam ſuis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magiſtratus officiales ſunt; non item omnes officiarii, magiſtratus. hoc igitur maxime inter ſe differunt, quod hi quidem imperium habēt; illi non ſemper. Græci melius, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magiſtratus, id eſt *imperantes*; παρὰ τὸ ἄρχειν, quod eſt *imperare* ac *edicere*. Latini *magiſtratus*, quaſi *magiſtros*, vocant, id eſt moderatores ac duces. Dictator vero in maxima poteſtate conſtitutus, *magiſter populi* dice-

batur [a]: nam *Dictatoris* vox, imperatorem ſignificat, quaſi *edictator*: eſt autem *edicere* nihil aliud quam iubere, ſed magiſtratus proprium eſt: ſunt enim *edicta*, *magiſtratuum iuſſa*; vt ſcribit Varro in libris De lingua Latina; ſi modo is auctor eſt, ſed quiſquis eſt, non debuit Dictatorẽ interpretari, quod ab interrege diceretur: nam ea ratione magiſter equitum Dictator quoq; vocandus eſſet, cum a dictatore diceretur: nec *dictatore* ſed *dictatum* appellare oporteret. Melius ergo Dionyſius Halicarnaſſeus Varronis domeſticus, qui Dictatorem quaſi *edictatorem*, id eſt imperatorem, appellari ſcribit: ac propterea *Populi magiſter* dicebatur. Superius diximus definitionem magiſtratus ab Iuris interpretibus, & ab ipſo Ariſtotele allatam ſtare nullo modo poſſe: in eo tamen nobis cum Ariſtotele conuenit [b], quod vtriſque imperium magiſtratui tribuimus. Idẽ tamen eos omnes quos *Officiales* dicimus, ipſe ἀρχὰς appellat [c]; nomine ſcilicet proprio magiſtratuum quibus imperium eſt in Republica; quos partem facit αὐαγκαίας, partem πρὸς κόσμον καὶ εὐταξίαν, vt γυναικονόμους, παιδονόμους; deinde magiſtratuũ adminiſtros, viatores inquam, ſcribas, lictores, actuarios enumerat; quos ipſe magiſtratuum complectitur appellatione; qui tametſi imperio vacant, imperii tamen participes eſſe ſcribit, his verbis [d], τῆς ἀρχῆς μετέχοντας. Alibi hæret ac dubitat num iudices & oratores veniant magiſtratuum appellatione, cum ab imperio deſerantur: quæ dubitationes magnã in hac diſciplina perturbationem pepererunt. At M. Cato cum viatores, actuarios & ſcribas plecteret [e]; *Vos*, inquit, *veſtræ conditionis memores eſſe decuit, nec magiſtratus, ſed miniſtros vos eſſe*. Hebræi vno verbo iudicium שופטים publicas perſonas quę imperium habent complectuntur: cæteros שוטרים, id eſt *miniſtros*, vocant. De oratorib. ſeu concionatoribus, quos ipſe ἐκκλησιαστὰς vocat, cum imperio vacarent, nemini dubium eſt eos magiſtratus non fuiſſe; ſed quæ incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur, ſuadere aut diſſuadere cõſueuiſſe: quod Athenis priuato cuiq; licebat [f], modo annum

[a] Feſtus in verbo Optima lege.

[b] lib. 3. Polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id eſt, *imperare*

[c] lib. 6. Polit.

[d] Initio lib. 3 Polit.

[e] Plutarch. in Catone Vticenſi.

[f] Plutarch. in Phocione.

C

num quinquagesimum attigisset; cæteris vero iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere, nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint necne, facile est ad explicādum, si demus iudicū allatā ab Iustiniano[a] diuisionem apte sibi cohærere: partē enim iudicū magistratus esse, partē sine magistratu esse scribit. Eorum igitur qui participes sunt publici muneris, quod lege definiatur, id est, officialiū, quosdā magistratus esse, qui scilicet imperium habeant; cæteros magistratuum ministros appellari cōstat. Ea diuisio necessaria visa nobis est, vt negationes, quæ rectā partitionē vitiant, effugeremus. Imperatores suis legib. ministros magistratuū, qui imperio carent, sæpissime *officiales*[b] appellant. Sed quoniā verborum inopia laboramus, verbū illud de toto genere dici cōmodius oportere iudicauimus, tū vt verbo ministrorū vteremur suo loco; tum etiā vt hanc disciplinā ad vsum forensem, senatorium ac militarē accōmodaremus: nos enim *officiarios* appellamus populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, siue imperiū habeant, siue ab imperio destituantur. Iuris quidem interpretes[c] nostri, Accursium secuti, curatorum ac magistratuum rationem ita, quia Romanorū antiquitates ac mores minus intelligerent, sepissime confuderunt. Magistratuum quatuor genera statuunt; *illustres, spectabiles, clarissimos, perfectissimos*; quib. merū imperiū tribuunt.[d] Quamquam *Patritios*, qui cæteris[e] omnibus dignitate præponderant, omiserunt, & *Augustales*, qui clarissimis superiores erant. Hos enim[f] gradus honorum constituit Iustinianus; *Patritii, Illustres, Spectabiles, Augustales, Clarissimi*, siue *Speciosi*, & *Perfectissimi*: quæ in[g] priuatos ciues æque conueniunt atq; in ipsos magistratus. Quod vero quibusdam[h] tribuunt sine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen imperium ac iurisdictionem habere confitentur: huius opinionis leuitas a se ipsa confutata, non desiderat orationem meam; nec item illud quod gymnasiarcham

a In Authen. de iudicib.

b lib. 1. & 12. Cod. Iustin.

c Bart. in Authent. vt ab illustri. constitut. 23. Bald. in l. 1. de offic. eius cui. nu. 4.

d Accurs. in d. l. 1. de offic. eius.

e l. 1. de proximis sacrorum scrinior. C. l. 29 de vsuris. C.

f lib. 12. C. & in Authen. vt ab illustri.

g l. speciosas. de verbor. sign.

h Bartol. in l. nec magistratibus. de iniuriis.

iuriſdictionem in diſcipulos habere putant[a]: quod quidem ſi demus, magna perturbatio publici ac priuati iuris ſequatur neceſſe eſt. Alexander Imolenſis, Iuris omnium ſuæ ætatis peritiſſimus, propius abeſt a vera magiſtratus definitione quam cæteri; cum magiſtratus eos tantum eſſe ſtatuat, qui ſunt ordinarii iudices: ſed ne id quidem ſatis eſt. Etenim magiſtratus etiam dicitur is cui imperium eſt ſine iuriſdictione; vt Cenſores ac tribuni plebis: contra vero iuriſdictionem habent ordinariam plerique ſine imperio, ſine viatore, ſine lictore: vt olim quidem, & vbiq; nunc põtifices, qui de rebus ſacris, ſanctis, ac religioſis iudicant. *Pontifices*, inquit Lentulus, *religionis ſunt iudices*; *legis*, *Senatus*. Ex quibus perſpicuum fit eam quæ de imperio ac iuriſdictione eſt, deque magiſtratibus diſputationem, non eſſe ab interpretum riuulis, ſed ab ipſis iuriſcõſultorum ac hiſtoricorum fontibus hauriendam. Scribit enim Vlpianus[b] omnib. magiſtratibus, præterquam duumuiris, licere ſuam iuriſdictionem pœnali iudicio tueri; quod non modo ad mulctam pertinet, ſed etiam ad manus[c] iniectionem. Hic tamen dicat aliquis, magiſtratuum appellatione venire quoq; Duumuiros; alioqui fruſtra exciperentur[d]. Idem tamen negat iuriſdictionem Duumuiros habuiſſe, aut vllam litium cognitionem, præter[e] quam quod poterant in poſſeſſionem mittere, ac iubere cauere; quæ magis imperium ſapere, quã iuriſdictionem videntur. Hæc Vlpianus; qui etiam in eo genere cauſarum Duumuiros Prætoris iuriſdictionem exercuiſſe ſcribit[f]: quoniam dilatio periculoſa videretur, ſi ad Prætorem iri oporteret. Ob eam cauſam tutoris[g] dandi poteſtatem fecerũt Duumuiris, ſi tenues eſſent pupillorum fortunę. Ex quo planum fit nihil eos iure ſui magiſtratus, ſed Prætoriæ tantum iuriſdictionis partem habuiſſe precario. Qui vero mandatam aut precariam habent iuriſdictionem, nihil ſuum dicere poſſunt. Siue igitur Duumuirorum poteſtas in imperio, ſiue in iuriſdictione tãtum poſita fuerit, vt[h] Paulus velle videtur, precaria certe fuit. Ex quo intelli-

[a] Bart. in l. omnes populi. de iuſtitia.
[b] l. 1. ſi quis ius dicenti.
[c] l. cum ab eo. ad l. Iul.
[d] l. 1. l. dies §. duas. de damno infecto. ff.
[e] l. iubere. de iuriſdict.
[f] l. 1. l. dic. §. vbi de damno.
[g] l. ius dandi. de tutor dat.
[h] l. ea quæ. ad municipal.

intelligitur Duumuiros magistratus non fuisse. Qui autem imperium ac iurisdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iurisdictionem tueri, & iudicata exsequi possunt. Quibus imperium est sine iurisdictione, prehendere quidem licet, cætera nō licent. Atque in eo fallunt qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia[a] magistratibus omnib. mulctæ dicendæ facta[b] potestas est, iudicium magistratib. omnib. fuisse arbitrātur: nam si mulcta publici iudicii causa diceretur a magistratu, puta a Tribuno plebis, licuit aut mulctam dependere sine causæ cognitione; aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt sæpe videre est apud Liuium[c]; idque factum est lege[d] Icilia; quia mulcta nō quidem ex sese infamiā[e] irrogaret, sed ex causa publici criminis; vt ictus fustium nō minuit existimationē, sed causa. Quod si mulcta diceretur ei qui magistratui se vocāti non pareret, aut rogatus non responderet, aut ex alia causa quæ dignitatem non violaret, magistratui licebat pignoribus captis mulctam exsequi extra prouocationem; quia Tarpeia lege, modus mulctarum magistratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coerceri possent illæso statu. Erat autem mulcta minima, vna ouis; maxima, duo boues, aut oues XXX: quæ quod pro varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi & curari possent, æstimari placuit ouem quidē decē assibus, bouem centum assibus: id est, totidē æris pōdo. Sed postea auctis opibus ac finib. imperii propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ sunt, si causa grauior occurrisset: vt de Fuluio scribit Liuius[f]; quod se Prætore aduersus hostes exercitus in fugam conuersus esset, & initium fugæ a Prætore ortum fuisse diceretur; Tribuni plebis mulctam triginta millium æris Fuluio dixerunt; cum antea suprema mulcta esset duo boues, aut oues XXX. Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis est ab errore purgandus. Is enim in Noctibus Atticis[g], scribit mulctā supremam fuisse triginta boum, vel ouium duorum; ex quo colli-

a anno ab V. C. 297.

b Dionys. Halicarnass. lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Festus lib. 14. in voce Peculat.

c lib. 25 triginta millia æris mulcta dicta est Fuluio a magistratu.

d Dionys. lib. 7 Cicero Philip. 2.

e l. 2. de modo mulctar. C.

f lib. 25.

g lib. 11. cap 1.

git,maiorem in Italia boum quam ouium copiam exstitisse; ac propterea *Italiam* dictam fuisse. ἰταλὸς enim Græcis ac Varroni *vitulus* seu *bos* dicitur. At Dionysius [a] Halicarnasseus Varronis domesticus, lege Tarpeia mulctã omnibus magistratibus,cũ antea Consulibus tantum liceret, permissam fuisse scribit: modum tamen lege definitum, ne scilicet amplius quam duos boues, aut oues triginta ad summũ, mulcta egrederetur. Cõsimili errore peccat Festus [b] Põpeius, iisdem verbis, quibus Agellius: vt alter alterius ductu & auctoritate lapsus esse videatur. vterque etiam scribit olim oues [c] masculino genere dici: quod nusquã reperias, tametsi boues sæpe genere fœminino vsurpari videamus. sed fieri potuit vt *duos oues* pro *duos boues* legerent. Ac ne quis putet in Romanis antiquitatib. Dionysio Halicarnasseo homini Græco plus a me tribui, quam Agellio, quam Festo Romanis ciuibus, ipsi a se refelluntur. nam vterq; confitetur [d] minimam mulctam fuisse vnius ouis; maximã triginta boum aut duorum ouium. oportuisset igitur minimam mulctam vnius bouis exstitisse. Neq; tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione quẽ Dionysio Halicarnasseo anteferre debeamus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit ac familiaris, & ex eius fontib. optima quæq; hausit: nam libros qui de lingua Latina circumferuntur, non esse Varronis, tum ineptiæ declarãt, tum etiã quod in illis legitur *multam* per antiphrasin dici: Agellius vero scribit Varronem libro vno & vicesimo Rerum humanarum mulctam verbum Sabinum appellare; sed posteriores Grammaticos per antiphrasin dici putare: quo argumento perspicuum fit eos libros non esse Varronis. Hæc tamen quę de pecorum æstimatione diximus, auctoritate Demetrii Phalerei confirmantur. Is enim scriptum reliquit argenti drachmã legib. Solonis cõstitutã fuisse iis qui lupam occidissent; qui vero lupum, quinq; drachmas: drachmã autem ouis pretium exstitisse; quinque vero drachmas bouis vnius; quod lupa facilius ouem capit, lupus robustior

[a] lib. 10.

[b] in verbo penuit.

[c] Gellius lib. 11. c. 1 Festus in verb Oue, & in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

[d] Festus in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

robustior bouem. ex quo planum est, etiam in ipsa Attica boues triplo vtiliores quam in Italia fuisse: nam fere decem asses seu denarius drachmæ præponderat. Alius item est error apud Agellium eodem loco; vbi multam quæ *suprema* dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit. demendum est verbum *dies*: lex enim voluit a singulis ciuibus, si plures ex eodem delicto tenerentur, non posse grauiorem mulctam exigi; alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent, sæpius mulctare, ex quo scelerum impunitas & magistratuum contemtus sequeretur. argumento sit illud exemplum Agellii, *Marco Terentio quando neq; citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem multam dico.* Alius item error est apud Festum [a], vbi legē de mulcta T. Menenium Lanatum & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum a Consulibus leges sanciri: nam lex ea lata est anno CCXCVII ab v.c. quo Sp. Tarpeius & A. Aterius Consules creati sunt: sed sexto post anno T. Menenius & P. Sestius Capitolinus consules, rogationem ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur, decussi vel decem æris pondo in singulas oues; centum in singulos boues. Quod vero solis cōsulibus mulctam dicere licuisse Dionysius scribit, mirum videri non debet; cum eo tempore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam erat creatus. Cicero cum Platonis exemplo scriberet leges Reipublicæ illius, quam cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita cauit [b]; *Magistratus nec obedientem ciuem multa, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorve potestas, populusve prohibessit; ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit inrogassitve, per populū multæ certatio esto.* Idem paulo post; *Omnes magistratus auspicium iudiciumve habento.* Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronem videmus, errore labuntur: postea docebimus, non omnes magistratus iudicium habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est: Iurisconsulti vero, non modo iis magistratibus qui suo iure habeant, sed

[a] In verbo Peculatus.

[b] lib. 2. De legib.

etiam qui aliis acceptum ferant iurisdictionem; ea quoque necessaria putant, sine quibus [a] iurisdictio inanis sit ac inutilis futura, id est imperium quod iurisdictioni cohærere dicitur. Ex quo sequitur Pontifices, qui imperio cauerunt, iurisdictione propria caruisse; cognitionem tantum, seu notionem, habuisse. Nam quod Lentulus Pontifex in Senatu dixit, *Pontifices religionis* [b] *iudices fuisse, legis Senatum*, eo pertinet, vt perinde illis, cum quæritur de religionibus, ac cæteris in sua [c] arte peritis credi oporteat; aut vt iudices dati, seu ad facti quæstionem nudam, qui proprie *recuperatores*; seu ad æquitatis cognitionem, qui verius *arbitri* iure dati, non tamen ex cõpromisso: sæpe tamen *iudices* appellantur. Itaq; Vestales quæ pudicitiam prostituerant, semper a Prætorib. vrbanis apud Liuium coerceri videmus, a Pontificibus nunquam: & cum Publius Clodius Pompeiæ Cæsaris stuprũ inferre in templo Bonæ Deæ conaretur, senatus frequẽs de violatis religionibus quæstionem decreuit. Nascentis vero Christianæ religionis initio pontifices Christianos ne minimam quidem vllius rei iurisdictionem aut cognitionem in sacerdotes ipsos habuisse testis est Augustinus [d], testis Nicephorus [e], testis Iustinianus [f]; qui tamen illis cognitionem in sui ordinis homines concessit [g]. Nec maiores nostri pontificibus vllam imperii partem tribui voluerunt: idque sæpissime curia Parisiorum suis decretis testatum reliquit. Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres, quæstiones pontificibus permitti videmus? quid hæc nisi imperium & quidẽ merum significant? At etiam Philippus [k] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum pontifici prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego vero superiora illa in vocatione quidem, non in imperio versari statuo; quia magistratuum exsecutio est: eodem tamen momento ademta est prehensio pontifici Parisiorum, quo fuerat concessa; idque Senatusconsulto [l]. ac tametsi nõ ita pridem Henricus II, ex impietatis causa [m] prehensionem omnibus pontificib. dedisset, paulo post tamen [n] lex illa abroga-

[a] l. vlt. §. qui mandatum. de offic. eius cui.
[b] Cicero ad Atticum, lib. 4.
[c] l. 1. de ventre inspiciendo.
[d] in epistola 69. & 163. 164. 165.
[e] lib. 7. c. 43.
[f] Authen. de sanctissimis episcopis. § si quis. l. repetita de episcopis & cleric. C.
[g] in d. Authẽtica & in l. repetita.
[h] Gallus aduocatus fisci parte 5 p. 276.
[i] c. cum episcopus de officio ordin. lib. 6. cap. nouimus de verb. signif.
[k] notat Gallus q. 275. & 363. parte 5.
[l] Gallus q. 276.
[m] edicto remorãti facto.
[n] anno 1562.

abrogata eſt. At etiam Pontifices ipſi ſuis decretis nullam rei vllius exſecutionem habere ſe profitentur [a]. Prehenſio quidem intra tribunalis ac ſubſelliorum fines ſeptaque permiſſa illis eſt apud nos, dum tamen vlterius ne progrediantur [b]. Et cum multæ contra leges temere a pontificibus noſtris decernerentur, curia Pariſiorum liberam vniuſcuiuſque prouocationem ſuſcepit: poſt etiam vocatio illis eſt erepta, quam ipſi *citationem viuam* appellant. Exſtat enim Senatuſconſultum vetus, quo Pariſiorum pontifex [c] grauiter mulctatus eſt, cum ea vocatione vteretur. Cum autem iuriſiurandi ac numinis violati ſpecie, omnem pontifices apud nos omnium pene rerum cognitionem ad ſe pertraxiſſent (:nam Alexander [d] Imolenſis iuſiurandum ſufficere putauit ad tribuendam pontificibus iuriſdictionem:) curię maiores iuriſiurandi cauſa, cognitionem vllam ſuſcipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis eſt poſſeſſionum de ſacerdotiis cognitio; idq; poſt diuturnas acerbiſſimaſq; contentiones, Martini v. pontificis Romani decreto cautum, quod adhuc exſtat in archiuis publicis [e]. At ne Hiſpani [f] quidem eccleſiæ Romanæ acerrimi vindices, epiſcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, niſi quę religionis & ſacrorum cauſa ſuſcipiantur: in qua ſententia video fuiſſe Felinum vtriuſque iuris bonum auctorem [g], & qui pontificia decreta ſubtiliſſime interpretatur. Ac tametſi decreta [h] quædam ambitioſa plus auctoritatis ac poteſtatis pontifici Romano, quam omnibus principibus ac populis tribuát; ipſe tamen [i] Innocentius III. pont. maximus, ac optimus quiſque iuris interpres [k] hæc decreta iampridem repudiarunt, quæq; pontificem Romanum cæterorum pontificum principumque concilio prætulerunt [l]. Ac Bartolus [m] ipſe cum timide ſcripſiſſet, *maie-*

a cap cum nõ ab homine. de iudic

b Boerius notat in cõsuetu dines Biturig. §.15. Gallus q.276. Baldus Cynus in l.episcopale. de episcopali audient. C. Iordan. Bri in repetit. §. cõtrahentes. col. 19 curia Pariſiorũ vetuit anno 1395. curia vero Toloſana etiã in clericos prehenſionẽ ademit. Benedictus in capite Raynutius. nu. 424.

c anno 1346 notat Gallus q.275.

d cõſ 63 lib 3.

e decretũ illud ad verbũ deſcripſit Guido Papus cap. ., q. Delphin.

f lex regni parte 3. tit 19 l. 2.

g Felin in cap. quæ in eccleſiarũ de conſtit. col 2. verſa. concluſio.

h in c. nemo & gloſ. eod. 9.q.3.

i in cap quãto de iureiur.

k Ioan. Andre. in cap per inquiſitionẽ de ſententiis excom. & Hoſtienſ. in cap. quanto. de tranſlat. Prælat. concilium quidem Pontifici Romano ſubditum eſſe, ſed illud adiecit, *claue non errante.*

l in Clement. ne Romani. de electio. & in cap. ſignificaſti. de electio. quæ abrogata ſunt decreto Concil Conſtant.

m in extrauagant ad reprimendum. verbo rebelles.

n In concilio Sardæo de religionibus cognitio Pontificibus tributa eſt. c. ſi quis 6. q. 4. cap. ſi inter epiſc. cap. ſi epiſcop. 11. q. 3.

ſtatis non teneri ciues, qui aduerſus principem pro ſalute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris ſui veniam deprecatus eſt. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur pontificibus aut imperium cum tanta cauſarum quantam habent cognitione dari; aut illam iuriſdictionem ad puram de religionibus cognitionem traduci, vt Romanos veteres, vt Heluetios, item Geneuates ac Germanos feciſſe videmus: morũ tamen cenſurã pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura; de qua ſuo loco dicemus. Nec tamẽ debet pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omnino illis imperium tribui: cur enim magiſtratus pontificis ſententiam iniquam exſequi cogatur? nam omni cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi a pontifice poteſtate abutenti, ad curias ſuperiores; quod rarius fit apud nos, propter pœnæ grauitatem, ſi temere prouocatum eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſq; iuris interpretes[a] definiunt *acta magiſtratuũ, qui de cauſis pontificũ cognouerunt, rata non eſſe*; vt ea quæ pro tribunali pontificũ explicata fuerint, quæ ad magiſtratuũ cognitionem pertinent, nullius momenti[b] eſſe cõfitentur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus aut falſi conuictus ſit coram magiſtratu qui etiam reum habeat de crimine confitentem, nulla ratio confeſſionis habetur pro tribunali pontificis: id enim pontificio decreto[c] cõprehenſum eſt. Sed cũ incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legatus Pontificis acta geſta corã magiſtratu ad ſe reuocaret ac reſcinderet, prouocatum eſt ad curiam Pariſiorũ; vbi diu dubitatum memini, *an probationes perſpicuas, quibus ſacerdos apud magiſtratũ cõuictus erat, irritas eſſe oporteret:* nã de cæteris actis minus ambigebatur: ad extremum curia in conſilio decerni oportere iudicauit[d]. Et cum rurſus conſimilis cauſa me præſente apud iudices rerum capitalium diſceptaretur; eadẽ curia cauſam iterum ampliauit, & ad conſilium detulit; ne vel pontificũ ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleratis peccandi licentiam præbere videretur. Quid enim abſurdius eſſet,

[a] Bartol. in l. magiſtratib. de iuriſd. & in l. diuus. de cuſtodia reorum. Imol. in cap. 1. de offic. ord. Felin. in cap. at ſi clerici de iudic.

[b] Bald. in l. placet de ſacroſanct. C. Ancharan. in regula ea quo. de regul. lib 6.

[c] in cap. at ſi clerici de iudic. & in cap. olim. de reſcript.

[d] an. 1569. 26. Febr. Felin. copioſe diſputat. in d. cap at ſi clerici.

quam permittere ſacerdoti, qui lege Cornelia de falſis conuictus ſit, publicatis atteſtationibus, cauſa retractata, teſtes reiicere, ne componãtur, ac teſtimonia conuellendo, cum nulli amplius teſtificari poſſint, in media Republica impune graſſari? maiores noſtri numquam [a] publica iudicia de ſacerdotib. diuiſa cognitione tractarunt: curia vero Pariſiorum tametſi iuſtis ſæpe decretis Pontificia placita vel ſuſtulit, vel æquitate temperauit, numquam tamen iuſtius quam in iſta cauſa; quæ cum ſæpius ampliata fuiſſet, tandem lege apud Molinæos [b] lata, decretum illud pontificii iuris apud nos ſublatum eſt. Ita paulatim pontificia iura ſuis finibus circumſcribere oportet: nam principio naſcentis eccleſiæ Chriſtianæ anguſtis admodum regionib. terminabatur pontificia cognitio; latius patere voluit Iuſtinianus hac lege; *Si quis* [c], ait, *aduerſus clericos, monachos, diaconos, aſceterias, actionẽ habeat, epiſcopus iudex eſto: ſententiam vero epiſcoporum magiſtratus exſequitor.* ſed verba legis quæ ſequuntur, magiſtratui permittunt, vt de ſententia epiſcopi cognoſcat, niſi iudex a principe datus ſit. Quæ verba pleroſq; conturbarunt, dubitantes an epiſcoporum ſententias exſequi debeant, prius quam de ſententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio interceſſerit, [d] plerique ſententiam ſine cognitione exſequi putant oportere; ſin prouocatũ ſit, de appellationis æquitate quærendũ [e]: alii negant [f] id licere. ſic tamen ſtatuo, ſi de re ipſa ſeu de materia iudicii quæratur, nec aduerſus pontificia decreta iudicatum ſit, nullã eſſe magiſtratuum cognitionem oportere; ſin pontifex aperte iura pontificia conuellere ſua ſententia conetur, ſiue in re ipſa, ſiue in forma iudicandi peccauerit, magiſtratuum cognitionem fore; hoc eſt ſi decretis & auctoritate pontificia abutatur. Erit etiam magiſtratuum cognitio, ſi pontifex in iudicando contra leges imperii ſententiam ferat, etiam ſi decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque ſunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino contraria: magiſtratus imperii leges auctoritate põtificia labefactari non patietur. In cæteris magiſtratus pontificum

---

a Aufrerius in ſtylo parlamenti, parte 3. art. 62. tit. de Gallinis.

b artic. 39.

c Auth. de ſanctiſſ. epiſ.

d cap. inquiſi. §. prohibemus. de hæretic. lib 6 Feli. in c. at ſi cleri.

e Cynus in l. ab exſequut. quorum appellat. non recipiuntur. Bart. in l. vlt. ſi quis ius dicenti, & in l. diuus §. 2. de cuſtod. reorũ. Salycet. in l. ea quidẽ, de acacuſat. C. Felin. in cap. ad audientiã de iudic. Oldrad. cõſ. 89, textus in auth de ſanctiſſimis. §. ſi vero.

f Bal. in Auth. clericus de epiſcop. C. Innocent. in cap 1. de offic. ord. Panor. eo Imol. & Panor cap. ad audiẽtiam de relcr. Ancharanus. in c. at ſi cleri. de iudic. Lucas Penna in l. 1. de priuile. ſcholar. Angel. in l. magiſtratibus de iuriſd. textus eſt in cap. ad falſariorũ de crim. falſ. c 7. degradat. de pœnis. lib. 6. c in præſentia. de offi. ordin.

ſententiam bona fide exſequi par eſt: & eo quidem iure vti ſolemus: eodem vtuntur Orientales populi, apud quos pontifices nudam cognitionem, magiſtratus vero nudam habent exſecutionem: quare nec lictorem habent pontifices, nec viatorem; quæ præcipua ſunt imperii ac magiſtratuum argumenta. Sed dubitari poteſt omnes magiſtratus habeant iuriſdictionem necne? cum M. Meſſalla & M. Varro [a] ſcriptum reliquerint, magiſtratuum partem habere vocationem, partem prehenſionem, partem neutrum: qui prehenſionem haberent, viatorem habuiſſe, præterea nihil; qui vocationem & prehenſionem, iis lictores cum faſcibus datos fuiſſe; qui autem nec vocationis ius, nec prehenſionis haberent, vtroq; & viatoribus & lictoribus caruiſſe: *prehenſionem* appello manus iniectionem ſiue in pignora, ſiue in corpora; noſtris enim moribus pleriſque prædiatoriam iuriſdictionem habentibus, prædiis manum iniicere licet; corporibus non item. Hic agitur de Romanorum magiſtratuum imperio ac poteſtate: quod breuiter complecti neceſſe eſt, vt magiſtratuum in omni Republica poteſtates ac imperia clarius illuceſcant. *Maiores* igitur *magiſtratus*, Conſules inquam, Prætores, Cenſores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiam prouinciarum Proconſules, Præſides, Proprætores, Præfecti, atque omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehendere non modo ciues priuatos viritim; ſed etiam minores magiſtratus potuerunt, exceptis Tribunisplebis, quorum corporea quod ſacroſancta eſſent, violare nefas erat: nec ſolum vocare ac prehendere, ſed etiam mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carcerib. coercere; poſtremo inſulas ac domos eorum qui imperanti magiſtratui non parerent, euertere ac diruere licuit. At Tribuniplebis vocationem quidem non habuerunt, ſed ciues omnes viritim (: non tamen vniuerſos:) atque adeo Conſules ipſos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Druſus Tribunusplebis, Philippum Conſulem, quod ſe in concione interpellaret, (: id enim per leges

[a] Gellius lib. 13. cap. 12.

Quæ fuerit magiſtratuum Romanorũ poteſtas.

leges[a] capitale fuit:) obtorta gula in carcerem egit; præterea licuit illis intercedere non modo magiſtratibus omnibus ac vniuerſo Senatui; ſed etiam vnius Tribuni interceſſio, cæterorum collegarum actiones prohibere poterat; tanta poteſtate freti, vocationem ac iuriſdictionẽ vſurpare contra leges non dubitarunt. Cũ tamen Labeo Iuriſconſultus a Tribunoplebis in ius vocaretur, iuſſa recuſauit; publice teſtatus Tribunosplebis nõ iuri dicundo, ſed interceſſionis cauſa creatos fuiſſe, vt vim prohiberent. Itaq; P. Sempronius Tribunusplebis, cum Appius cenſor poſt exactum legis Æmiliæ tempus imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, niſi Æmiliæ legi paruiſſet: ſed cum Tribuni tres collegarum ſeptem decreto interceſſiſſent, Appius cenſuram retinuit. Quod autem vnius Tribuniplebis interceſſionem cæterorum collegarum acta prohibere diximus, ita verum eſt, niſi plebs imperium illi ac magiſtratum tributis ſuffragiis ademiſſet; vt rogatione Sempronia Tiberii Grachi factum eſt aduerſus Marcum Octauium tribunum, Agrariæ legi, quo minus perferri poſſet, intercedentem. Hinc illa Tribuni ad nobilitatẽ oratio; *Faxo*[b], inquit, *ne iuuet vox iſta* VETO, *qua collegas noſtros concinentes tam læti auditis*: idem paulo poſt; *Contemni iam tribunosplebis: quippe quæ poteſtas iam ſuam ipſa vim frangit intercedendo: non poſſe æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit; niſi imperio communicato, numquam plebem in parte pari Reipublicæ eſſe.* Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magiſtratus qui imperare poſſent; interceſſionem quidem & auxilium habere Tribunos, imperio tamen vacare; nec aliter plebeios patritiis æquari poſſe, niſi magiſtratus & imperia vtriſque communicarentur: itaque rogationem tulerunt, vt Conſules ex plebeiis perinde fierent atque ex patritiis: quod cum a patritiis obtineri non potuiſſet, placuit Tribunos militum conſulari poteſtate ex vtroq; ordine creari: idq; annos quadraginta quinq; cõtinuatũ eſt, quoad Conſul e plebe crearetur. Illud ora-

[a] Dionyſius Halicarnaſſ. lib.5.

[b] Liuius lib.6.

torie a Tribuno dictum, *imperio carere Tribunosplebis*, cum tamen imperii partem, hoc est manus iniectionem ac intercessionem, haberent. Cum enim Vlpianus [a] verborum proprietate vteretur; negauit *ius esse vocandi Consules, Pratores, Proconsules, & cæteros qui imperium habent, & iubere possunt in carcerem duci.* Ex his perspicuum fit, eos esse magistratus quibus etiam si vocare in ius non liceat, iidem tamen ciui manus iniicere possint; quales fuere *Tribuniplebis*. quales item apud nos *Triumuiri Procuratores Principis*; item *Triumuiri Aduocatores* apud Venetos. Neque enim illud assentior Plutarcho [b], Tribunosplebis magistratus esse neganti, quod lictoribus carerent, sella curuli carerent: hasce quidem magistratuum notas esse scribit: viatores enim habuerunt; quod *imperii argumentum* definit M. Messala. Illud etiam minus vere, quod Appius Consul dixit in controuersia, quam in concione habuit aduersus Tribunumplebis; de qua Liuius [c]; *Tribunus*, inquit, *viatorem mittit ad Consulem; Consul lictorem ad Tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu*: id enim ad eleuandam Tribunorum potestatem: quæ tamen tanta fuit, vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coegerit [d]; alius item duos Consules in carcerem adegit, quod rogantibus tribunisplebis decem ciuibus vocationem a militia concedere noluissent. Sed illa tribunitia potestas mœnibus [e] Vrbis terminabatur. Itaq; M. Fabius, & L. Valerius Conss. qui propter intercessionem tribunorum delectum militum habere prohibebantur, sellas extra Vrbem portari iusserunt, vt tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen tribuni plura quam per leges liceret audebant; sæpius edicta proponebant, sæpissime in ius vocabant, ius dicebant, iudices dabant. Hinc Liuius [f], *Communiter*, inquit, *edicunt tribuni, ne quis Consulem faceret; si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos*: vniuersis quidem imperare nemo poterat, singulis tamen imperabant, cum nullo iure id possent. Ius etiam contra quam liceret, dicere consue-

uerant

a l. nec magistratib. de iniu. & in l. 1. de in ius vocando l. sed & si §. hæc clausula, ex quibus causis maiores.

b In Problem. Rom.

c lib. 6.

d Florus epit. 55.

e Dionysius lib. 9.

f lib. 3.

Cuerant[a] in basilica Porcia. Nam Asconius Pedianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales, nō in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quinetiā Appianus[b] Liuium Drusum tribunumplebis in iure dicundo diligentissimum fuisse testatur. Et certe Pomponius[c] inter eos magistratus qui ciuibus ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunosplebis collocauit. Quare Cicero[d] Tribunosplebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset si iurisdictione caruissent? At non modo iudices dabant, sed etiam Ædiles Æredituos suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[e]. Iurisdictionem autem quam non habeas, alteri mandare non possis: cum tamen Tribuniplebis iuri dicundo creati non essent, nec vocationem vllam haberent, perspicuum fit eos in alienam iurisdictionem inuasisse, vt recte Labeo docuit, seq; vocantib. Tribunis imperium recusauit. Quod de Tribunis, idem iudicandum relinquitur[g] de Ædilibus curulibus; quibus si Varroni credimus, nec vocādi ius fuit, nec manus iniiciendi. itaq; nec lictores habuerunt vllos, nec viatores; Prætoriæ tamen iurisdictionis partem magnam vsu ceperant; quod Prætores vrbani, quia causarum multitudine vndiq; premerentur, facile ferebant: principio quidem vt iudices a Prætoribus dati ad pecuniarum & supellectilis distractionem; deinde ad prædiorum cognitionem; post etiā ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere non licebat, nisi apud Ædiles publice profiterentur; vt quas libido non potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia vero postremis temporibus pudorem vna cum pudicitia exuerāt nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apud Ædiles profiteri nō erubuerant; Tiberius Augustus quæstionem publicam in illas decreuit[h]; quibus temporibus Ædilium Curulium repressa audacia est, & quatenus quibusve de causis iudicare ac prehendere liceret, legibus definitum: tametsi suæ originis principio nec vocationem viritim haberent, nec pre-

a Plutarch in Catone maiore.

b lib. 1. Emphylion.

c l. 2. De origine iuris.

d pro Quintio.

e Dionys. lib. 6. Florus epit. 19. Gellius. lib. 10.

f l. more. l. solet. de iurisdict.

g Gellius lib. 13.

h Tacit. lib. 2.

hensionem: etiam si plebis comitia[a] habere possent. De Quæstoribus ambigitur. M. Messala & vocationem illis, & prehensionem omnino ademit: at non modo viatorem, sed ne sellam quidem Curulem, qua Ædiles curules gestabantur, habuisse docet Asconius; quos tamē Quæstores in subselliis iura dixisse tradit. Igitur confitendum est eos Prætoriæ iurisdictionis particulam arripuisse, quam sine imperio exercere eo modo potuerūt, quo Ædiles Curules, quo Pontifices, quo Iudices dati, quorum sententias magistratus exsequebantur[b]. Exacto tamen magistratu, Quæstores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Gracchus proquæstor in Sardiniam missus[c] est. At prouinciæ rector plus in prouincia imperii habuit, quam omnes[d] in vrbe magistratus. Quantum ad Censores attinet, Fr. Othomanus & Carolus Sigonius, antiquitatis vterque peritissimus, potestatem quidē habuisse confitentur, imperiū negāt: quod qua ratione fieri possit non video. nam *potestatis verbo*, inquit[e] Paulus iurisconsultus, *in magistratu imperium significatur*. Vlpianus vero vt significaret prouinciæ præsidem gladii ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magistratibus æquale habuisse, *potestatem*[f] appellauit: ac propterea Alexander[g] Augustus negauit se potestatum mercatores esse passurum. At sæpe legimus edicta[h] Censorum in antiquitatibus. Quinetiam M. Varro ac Messala[i] *Censores non modo magistratus, sed etiam maiores magistratus, cæteros minores appellant: Consules*, inquam, *Censores, Pratores*. Idem Varro[k], *Prætori*, inquit, *exercitum vrbanum conuocare non licere; Consuli, Censori, Interregi, Dictatori licere*. Et cum Annibal ad vrbem castra admouisset; *Placuit*; inquit Liuius, *omnes qui antea Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse, donec hostis a muris discessisset*. quo modo priuatis imperium daretur, si prius in magistratu non habuissent? cum ne Prætoribus quidem, qui non modo lictores, sed etiam ordinarium imperium habuerant, id permitteretur. Si, inquam Tribuni plebis, quos

a Piso Annalium lib. 4. Dionysius lib. 10.

b l. a diuo. de re iudicat.

c Plutarch. in Gracchis.

d l. obseruare l. solent de off. procons.

e l. potestatis. de verbor. signific.

f l. 3. de iurisdictione.

g Lampridius

h Liuius lib. 40. Zonaras tomo 2.

i Gellius lib. 13. c. 12.

k lib. 1. De lingua Latin. si modo is auctor est.

quos Messala minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores imperio vacarēt? Certe quidem Plutarchus[a] Censoribus plus imperii tribuit, quam vllis magistratibus: eius tamen scriptis non ita assentior, quin sæpissime Græcum hominem in Romanorum antiquitatibus offendere videam. Illud igitur plerosq; fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, a iurisdictione tamen desererentur. fallit enim Augustinus Onuphrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recenset, iudicasse scribit. aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prætor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi; de illis prætores publicorū iudiciorum, ac Triumuiri capitales iudicabant: mores quidem populi castigauerunt; sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. *Censoris iudicium*, ait Tullius[b], *nihil fere damnato affert, præter ruborem: itaque vt omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* non dixit *infamiam*, sed *ignominiam*, qua plerique pro infamia temere abutuntur. Carolus Sigonius[c] *ignominiam* definit *infamiam* esse: quinetiam capitalia quædam esse iudicia scribit[d], quibus infamia irrogatur, tametsi crimine vacant: quod valde alienum est ab iuris disciplina, qua qui publico iudicio damnatus est, infamis[e] fit; qui autem miles ab imperatore sua culpa missus esset, ignominiosus quidem erat, non tamen infamis; quoad Prætoris edicto[f] id comprehensum fuisset. Iuris interpretes *ignominiam appellāt infamiam facti*; de qua quidem Cassius[g] scribens, *senatorem, qui senatu motus est, testificari, nisi restituatur, non posse putat*: dixit *se putare*; quo verbo etiam vtitur Vlpianus[h], cum ait *se putare ei quæ in adulterio deprehensa est & absoluta, notam obesse*: quoniam is quem sententia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus est, non tamen ab ignominia. Callistratus[i] quoque *se putare* scribit, *dignitatem minui ac violari, quādo quis ordine mouetur*. Festus item Pompeius militarium pœnarum tria genera cōstituit; *deprehensam, castigationem,*

[a] In Catone maiore.

[b] lib. 4. de Republica apud Nonium.

[c] lib. 2. c. 5. de iudic.

[d] eodē loco.

[e] l. infamē de publicis iud.

[f] l. 1. de iis qui notantur.

[g] l. 2. de senatoribus. ff.

[h] l. palam. de ritu nupt. §. quæ. ff.

[i] l. cognitionum. de variis cog.

ignominiam: Deprehensa,inquit, *castigatione maior, ignominia minor*; lex *infamiam* addit. Alioqui si Censorum nota infamiam irrogasset, infames fuissent LXIIII Senatores, quos Lentulus & Gallius censores vna litura ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius Censores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuersum infamem fuisse oportet; si quidem Liuius Salinator in censura tribus omnes notauit, & inter ærarios retulit, quod se publico iudicio damnauissent, deinde Cõsulem & Censorem fecissent: Metiam tribum[a] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicasset. Postremo collegam suum Cl. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de censura; *Illud*, inquit[b], *commune proponam, numquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuisse.* exemplum affert de C. Geta senatore, qui senatu motus est a censoribus; deinde censor ipse factus: tum subiicit; *Quod si iudicium illud putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuũ omni honore ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus esset: timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: quare qui vobis in mentem venit hæc appellare iudicia, quæ a populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratib. negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, solent commutari?* Ex quibus perspicuum est, censores omni iurisdictione caruisse. Nam Prætores publicanorum causas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, scripturis, sartis tectis, & publicis locationibus prædiorum a censoribus gesta fuerant, disceptabant[c]: quoniam censorum imperiũ a iurisdictione Prętoria diuisas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur, sine iurisdictione tamen, nisi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiã Triumuiri[d] capitales iurisdictionem ac imperium, deque publicis ac priuatis criminib. iudicationem; sed inter peregrinos tantum, & extremæ conditio-

[a] Valer. Max. lib. 2.

[b] pro Cluent.

[c] Cic. in Prætura vrbana.

[d] Cicero pro Cluentio. Valerius Max. lib. 8 cap. 4.

conditionis homines, non inter ciues, nisi forsitan magistratuum tanta esset indignitas, tantæ sordes, tantum flagitium, vt cæteri magistratus cognitionem Triumuirorum capitalium, & publicam animaduersionem libẽter dissimularent[a]. Præterea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magistratuum exsequi curabant[b]. Ex quo intelligitur Romæ quosdam magistratus fuisse, qui originis suæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem sine iurisdictione, vtrumq; tamen vsurpauisse. Ego vero magistratus appellatione venire non puto eos qui imperio vacant: honore quidem aut munere publico frui, magistratu non item. Etenim *muneris* verbum latissime patet, ad eos etiã qui munera sine dignitate gerũt; honor vero ad eos qui cum dignitate muneri publico præsunt. *Honor*, inquit Callistratus[c], *est administratio Reipubl. cum dignitate*. ea autem est diuinarũ aut humanarum rerum. quę ad humana pertinent, ea tribuuntur cum imperio ordinario, vt magistratibus; vel extra ordinẽ, vt curatoribus Reipublicæ ac prouinciarum; aut sine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniisque cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & sartis tectis, vel ad aquarum vim arcendam aut deducendam, vel ad hostes repellendos. Qui rebus sacris, aut sanctis, aut religiosis sine imperio saluá dignitate præficiuntur, sunt sacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patritii apud Liuium querebantur Salios ac Flamines sine imperiis ac potestatibus relinqui; cæteris pleraq; munera seruilia; quædam etiam quibusdam vilissima, non tamen salua dignitate, tribuuntur. Scribas autem & actuarios seruis communicari vetuit Valentinianus[d]. Qui autẽ muneribus prophanis cum honore ac dignitate curãdis sine imperio præficiuntur, sunt legati, senatores ac cæteri qui ad Reipublicæ consilia admittuntur. Quibus autem iudicatio cum honore datur, ii vel cognitionem sine imperio, vel imperium sine iurisdictione, vel vtrumq; coniunctum & connexum habent: cuiusmodi exempla superius attulimus. Dictatores vero, Interreges, Præfecti

a Valer. lib. 2. c. 9 & lib. 6. c. 1

b Sallustius in Catilin. bello.

c l. honor. de muneribus.

d l. generaliter. de tab. C.

Vrbi Latinarum feriarum causa, ac rectores prouinciarum, magistratus sæpe a scriptoribus appellantur; non tamen ab iis qui verborum ac rerum significationem propius contuentur. Fit etiam sæpissime vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac potestate careãt: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur; qui quidem honor maximus est, sine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam honoribus cumulantur, sed imperio vacant. De legatis principum, de pontificibus, de senatoribus idem iudicium est: carent enim imperio ac iurisdictione, cum tamen vtrumque minimis quibusdam magistratibus tribuatur. Quod vero diximus munera quædam publica esse, quæ salua dignitate geri non possunt, id pro legum ac morum varietate varium esse comperio. Exemplo sit illud, quod Romani lege Censoria carnificem mœnibus vrbis arcendum esse voluerunt[a]: qua lege etiamnum Tolosates vtuntur. Censoria lex ad eos carnifices tãtum pertinebat qui gulam damnatis laqueo frangerent; non ad lictores, qui vel fustibus ad necem vsque furca suspensos cæderent, aut securi percuterent: hoc tamen nostris moribus æque indecorum est, vt illud. *Is etiam carnificis loco habebatur, qui se vulnerasset vt moreretur*, inquit Festus. Viatorum & accensorum quondam seruilia fuere, nunc honesta munera putantur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuersitatem, qui vna magistratuum siue ἀρχόντων appellatione cõplectuntur, doctrinam vniuersam de muneribus & honoribus, deque magistratibus & curatoribus conturbant. Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria spectari debent: primum creatores ipsi; deinde ex quo ciuium ordine quisque cuique muneri præficiatur; postremo qua ratione quoq; modo id fiat. Primum maiestatis proprium esse docuimus. Secundum etsi maiestatis quoque proprium sit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui solet; eoq; magis in optimatum ac popularib. imperiis. In vniuersum tamen

[a] Cicero pro Rabirio perduelle.

tamen munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiusque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter se coniunctis: nulla est enim Respublica tam barbara, quæ nullam harum rerum in tribuendis muneribus rationem sequatur. Quid autem ex his potissimum sequi debeamus, non est huius loci. Tertium quod in creandorum officialium ratione versari diximus, id ipsum a delectu pendet, aut a sorte, aut ab vtroque simul. delectus autem fit, aut clara voce, aut manuum extensione, id est χειροτονία, qua Græci veteres & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur: aut deniq; tabellis, aut spherulis, aut calculis; idque bifariam; occultis inquam, aut apertis suffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribusve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus vero sortitioni rarius a veteribus miscebatur; quo genere tamen Genuenses ac Veneti sæpius vtuntur: vt Romani semper in iudicibus publicarum questionũ ducendis, qui ex ordine senatorio tantum ante legẽ Semproniam, vel ex equestri ac senatorio lege Sempronia; vel ex vtroque ac Tribunis ærarii, lege Aurelia, semota plebe sorte ducebantur. At in populari statu, oportet ciues vniuersos de singulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare, extra sortem ac delectum: neque enim in ciuium vniuersitate vllus delectui potest aut sorti locus esse; aut quosdam ciues sorte, vel delectu, vel vtroque modo de ciuibus singulis; aut quosdam de quibusdam sorte tantum, vel delectu tantum, vel vtroq; coniunctim; aut ex omnibus ordinibus partem delectu, partem sorte ductos, de quibusdã ciuibus; aut ex omnib. quosdam sorte ductos, cum quibusdam ex vno pluribusve ciuium ordinibus acceptis; aut partem ex omnibus, partem ex ordine certo ciuium sorte ac delectu. His generibus omnia quæ cogitari possunt in iudicum aut magistratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præsunt, continentur. Æschines orator Atheniensium τῶν ἀρχόντων genera breuius & obscurius, quam pro tanta ciuitate sic distribuit [a]:

[a] contra Ctesiphontem.

πρῶτον γένος πᾶσι φανερώτατον, οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ ἄρχοντες. δεύτερον δέ, ὅσοι τι διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπιστάται. τρίτον δέ, ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, καὶ εἴ τινες ἄλλοι αἱρετοὶ ἡγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τούτους ἄρχειν δοκιμασθέντας. Hic omnes qui publicis muneribus præficiuntur (:excipio res diuinas:) siue ordinaria ratione, siue extra ordinem curatores adhibeantur, siue pareant, siue imperent, ἀρχόντων (:id est *magistratuum*:) appellatione complexus est. Itaque[a] Demosthenes Æschinis de magistratibus diuisione repudiata, *magistratus* appellat qui in templo Thesei sorte ducebantur, quique imperandi potestatem a populo extra sortem accipiebant. M. Varro duo genera magistratuum Romanorum facit, maiores & minores; quod hi minoribus, illi maioribus auspiciis crearentur. Commodius opinor munera publica versari dicemus circa res diuinas, aut humanas: quę circa res humanas versantur, ordinaria sunt; quæ officia dicuntur: vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria munera ad honores aut ministeria pertinent: honores aut cum imperio tantum, aut cum iurisdictione tantum, aut cum vtroque coniunguntur; aut vtroque carent: huius generis sunt ordinarii legati Reipublicæ ac senatores; ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio eadem ratione diuiditur. Eorum vero munerum quæ ad ministeria spectant, quæque honore vacua sunt, quædam ignominiosa sunt, quædam sine vlla ignominia exercentur. Singula vero partitionis huius membra rursus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicuntur, qui maiestatis tantum imperio tenentur; aut minores: hi rursus duorum sunt generum; alteri, qui maiorum magistratuum imperiis obligantur, ac magistratibus inferioribus imperant; alteri qui in priuatos tantum imperium habent. Persequamur igitur hæc tria magistratuum genera, ac de officiis cuiusque disseramus.

[a] pro Ctesiphonte.

IV. *Quid*

C IV. *Quid quantumq; a magistratibus maiestati debeatur.*

CVm magistratuum persona post principem perpetua, præcipueque in omni Republica necessaria sit; & cum magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habẽt, quærendum imprimis est, quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur: hæc enim magistratuum prima, post Deum immortalem, officia disquiruntur. Nam hoc maxime princeps a magistratu, & vterque differt a priuato; quod princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica videt neminem; quippe in altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longo interuallo infra se despicit; priuatus vero, nemini ciuiũ imperare publico iure potest, etiã si priuatis ac domesticis imperiis familiã moderetur: sed magistratui personã sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia rite exsequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi plane intellexerit quæ obedientia maiestati a se debeatur: quoque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito apposite dictum est; *Magistratus virum, cum varias velut in theatro personas agere cogatur*; *ita quoq; Vir magistratum*: nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantundem & magistratui detrahitur, & Reipublicæ maiestati: vt Liuius de Quintio Flaminino; *Non qui sibi honorem*, inquit, *adiecisset*, *sed in dignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat demsisset.* Vt autem commodius definiamus quænam principibus a magistratu obedientia debeatur, prius intelligendum est, quid cuiq; magistratui princeps imperare iure possit. Est autem magna eorum quæ a principibus imperantur, varietas ac dissimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legum habent in omnes ciues, aut in maximã omnium partem, aut in pauciores quosdam; idque ad breue tempus: quædam vero priuilegia continent, aut

Quantum princeps a magistratu, & vterque differat a priuatis.

beneficia; aut præmia erga merentes, aut pœnas aduersus improbos; aut curationes ad sarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducendas; aut ordinaria munera; aut legum interpretationem; aut edicta belli gerendi; aut exercitus conscribendi; aut tributorũ imperandorum; aut pecuniarum extra ordinem cogendarum; aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res prospere gestas gratulandum, vel calamitatibus condolendum; vel connubia tractanda, vel societas coeunda; vel fœdera ferienda sint, sæpissime quoq; princeps quæstiones extra ordinem haberi, iudicia rescindi, lapsos restitui, damnationes aboleri iubet: sæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi solet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excusationes, aut iura ciuitatis, aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equestris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc omnia duobus generibus complectimur, quæ *rescripta iurisdictionis* aut *status* appellamus; tametsi in vtrisque verbum IVBEMVS inseri consueuit. sed singulorum fere suæ sunt clausulæ, sua ratio, suæ formulæ, sui actuarii: quinetiam chartarum, sigillorum, funiculorum, ceræ denique varietas, rerum diuersitatem significant. Latini quidem veteres MANDATA[a] *principum* appellabãt ea, quæ *instructiones* nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præsides prouinciarum, tum etiam ad Imperatores exercitus. Sic enim Iustinianum legimus De mandatis librum composuisse; sed omissa verborum subtilitate rem teneamus; & ea quæ rescriptis principum continentur, quam vim habeant, differamus. Principio hæc verba, VNIVERSIS, PRÆSENTIBVS ET FVTVRIS ad leges, aut ad cõstitutiones, quę vt perpetuæ sint ferũtur (:quamquam nihil in rebus humanis perpetuum:) non autem ad curationes, edictave temporaria pertinent. Sed clausula quæ iurisdictionum rescriptis inseri consueuit, scilicet QVANTVM SATIS EST, &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam refertur, vt ea probare, aut repudiare suo iure possit: quę ver-

bai

[a] in cõstitut. 17. & in l. mãdatis De pœnis.

ba in cæteris reſcriptis, quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, numquam inſeruntur; tametſi interdum facti quæſtio ad magiſtratum dirigitur, his verbis; SI PARET, &c. Itaq; illud in vniuerſum de toto genere diplomatum, ac reſcriptorum, quibus iuris aut facti quæſtio magiſtratui permittitur, nihil quod magiſtratui vim afferat iuberi poteſt. Quinetiam [a] noſtris legibus ac moribus ſanctiſſime cauetur; *ne iudices vllam habeant reſcriptorum huiuſmodi rationem, niſi quatenus æquitati ſunt ac veritati conſentanea*. Quamquam nihil omnino talibus reſcriptis opus eſt, cum hæc omnia Romani magiſtratus pro iure ſuæ poteſtatis exſequerentur; ac tametſi mos ille inueterauit, non modo in hoc imperio, verumetiam in Hiſpania, Germania, Britannia, & vbique fere, præterquam in popularibus & optimatum imperiis, nihil tamen ad principum maieſtatem aut ſplendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auctoritati plurimum: priuati vero ſordibus & corruptelis eorum qui vtilitatis ſpecie ineſcantur, vexari conſueuerunt; quæ omnia æquius erat aboleri, ſi rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuiſſet. Nam ea clauſula, QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVEAT, eadem eſt cum illius edicti clauſula [b], SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera vero quę vrbano Prætori tributa fuerunt [c] lege Prætoria, vt leges ſupplere, emendare, corrigere poſſet, non ad magiſtratuum iura, ſed ad maieſtatem pertinent: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori conceſſa fuerant, *honorarium ius* a Latinis, *nobile officium* ab interpretibus noſtris appellatur [d]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cum princeps ea quæ ſunt magiſtratuum in ſe conuertit; ita quoque iura maieſtatis eleuantur, cum arripiuntur a magiſtratibus. Bene vero, quod reges noſtri, tametſi lapſos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum reſtituant; ea tamen beneficia magiſtratibus diſcutienda relinquunt, & quidē hac conditione & clauſula, SI IVSTVM SIT, *ſi æquitati, ſi veritati, ſi rationi con-*

a Cōſtitutionib. Carol. VI. art. 66. & Philippi Belli art. 11.

b l. 1. ex quib. cauſis maiores.

c l. penult. de iuſtitia.

d Bar. Alexād. Alber. ad l. imperium.

sentaneum: quæ verba peregrino cuidam summos in hac
Republica honores tractanti displicuerunt; quasi regiã
minuerent maiestatem: quod minus mirum videri de-
buit, cum in alienæ ciuitatis legibus & institutis peregri-
nus esset. Quid si reges Ægypti legisset quondam in ma-
gistratibus creandis eos solemni iureiurando adegisse,
ne suis mandatis obedirent, si quid iniquum iuberetur?
sic enim Plutarchus [a] scribit. Hæc igitur quæ diximus
rescripta iuris, cum in arbitrio ac voluntate magistra-
tuum posita sint, omittamus: pergamus ad ea quæ quod
ad Reipublicæ statum, & ad publicas, nõ ad priuatorum
rationes spectant, *rescripta status* appellantur: de quibus
quæstio duplex est; vna quidem, an comperta rei verita-
te, quæ magistratus officio discutienda sit, cætera magi-
stratus exsequi, ac potissimum iniusta præcipienti prin-
cipi parere debeat? altera, an erepta magistratui nõ mo-
do æquitatis, sed etiam veritatis quæstione, iussa princi-
pis iniqua repudiare oporteat: eoque dubitatio maior
est, si grauius vrgeantur. Nam fere princeps rescripta
publica priuatis precibus ac literis faciliora reddit: in-
terdum etiam publicis rescriptis mandata precibus mi-
sta sunt, ne princeps omnia ab inuitis extorquere, sed
pleraque persuadere videatur. Ego vero sic statuo, *nulla
re magis eleuari iura maiestatis, quam precibus principis er-
ga subditos.* Nam si honestum est quod iubetur, quid pre-
cibus opus? si turpe, cur iubetur? Numquam enim ma-
gistratum de iure precari, nec de iniuria deprecari opor-
tet. quid autem regis maiestate ac dignitate magis alie-
num, quam aduersus subditos orationum illecebris ius-
sa miscere? quamquam hæc inter se ipsa pugnant ac dis-
crepant, vt iubere simul ac suadere te posse putes. Scitũ
est illud, τῶν τυράννων δεήσεις παραγγέλματα εἶναι. Demus igi-
tur illud, nihil acerbius imperari, quam quod princeps
orationum blãditiis suadet: si veritatis & æquitatis quæ-
stio omnis magistratui est ademta rescripto, nihil con-
tra principis iussa potest, nisi vnicuique compertum sit
rescriptum intuenti, aut falsum ac vitiosum [b], aut absur-
dum [c] ac legi naturæ dissentaneum esse: vt si princeps in-

[a] in Apophthegmatis.

[b] Rotæ decis. de except. in nouis. Felin. in cap. de cætero col. 2. Panor. eod. col. 7. Hostiens. & Imola in cap. cũ contingat. de rescript.

[c] Imol. in Clementina 1. de re iudic. col. 9. Bart. in l. a diuo. de re iudic. text. in c. pastoralis, de rescript.

fantes ac impuberes mulctari iubeat; quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium prædari, & aliena diripere, vt nostra ętate Albertus Marchio Brandiburgicus; qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta qui non strenue bona ciuium expilaret, tametsi iustam causam contra patriam arma capiendi nullam haberet. Quod si magistratui extra fines prouinciæ, aut supra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recusare fas[a] est, tametsi honestum sit illud quod iubetur; quanto minus principi turpia & iniusta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperii a natura ipsa positos mouet, ac suę iurisdictionis leges ab immortali Deo sacratas perrumpit. Quod si quis dicat principem, qui contra naturæ leges quid iubeat, futurum neminem; recte ille quidem: is enim principis nomen ac dignitatem amittit[b], qui a ratione discedens, diuina iura conuellit. Superius quid quantumque principi pro iure maiestatis liceat, satis opinor copiose diximus; vnde plurima, quæ huius disputationis communia sunt, deriuantur: neq; enim intelligi potest quæ obedientia maiestati debeatur a magistratibus, nisi prius percepta sint & plane cognita iura maiestatis. Hic vero quæritur quę principū iussa magistratus, & quatenus exsequi debeat: nam sæpe iniqua, sæpe turpia iubentur; quæ magistratus ipsi libentius ac turpius exsequuntur, quam iubeantur: vt nō ita pridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrauit, præses curiæ Normanorum, cuius nomen obliuione sempiterna sepeliendum est, iussus aureorum triginta millia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipse, qui hanc procurationem sibi decerni petierat, trecenta millia extorsit: prēmia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti Præfectum acerbe increpans, quod grauiora tributa quam iussus erat exegisset; *Tonderi*, inquit, *meas oues, non deglubi volo.* Ergo magistratus iussa principis exsequetur,

[a] l. vlt. de iurisdict.

[b] Bald. in l. nuptæ de senat. & in l. imperiū. de iurisd. Innocentius in cap. quæ in ecclesiarū. de constitut.

quæ a diuinis, quæ a naturæ legibus non erunt aliena; etiam si cum iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem a principibus pro rei cuiusque publicę commodis aut incommodis, mutari nō est alienū a natura. Tametsi enim princeps imperii leges ac motus seruare iuratus & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contraq; principis officia quid imperet; non ideo magistratus imperata recusabit: quia nō est in officio magistratus positum diiudicare id quod princeps in legibus humanis sanciat, iustum sit necne? Si tamen legem antiquare iubeatur, quæ vtilitate nouis legibus præponderet, iussa tantisper sustinebit, dū principem admoneat; idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vtilia respuat, certe magistratus iterum atque iterum imperanti principi obediet: satis enim fecit officio, quinetiam prima iussa exsequetur, si dilatio periculum esset allatura. Atq; eo pertinet id quod ab Innocētio[a] IIII. priusquam Romanus Pontifex esset, scriptum est, *etiam iniqua principum iussa exsequi oportere, nō tamen, si legibus naturæ*[b] *contraria sint*. Huc etiam Iurisconsultorum[c] disciplinæ spectant, *principem iuri naturæ derogare posse*: id est, vt ipsi interpretantur, *gentium legibus & institutis*; *ne quis verborum obscuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturæ leges violari patiatur*. Ac tametsi Anastasia[d] lege *rescripta principum contra leges indulta priuatis a magistratibus suscipi prohibeantur*; hoc tamen ita verum est, nisi legibus derogatum fuerit singulari clausula rescripto comprehensa: principem tamen sui officii, vti diximus, accurate iudex admonebit. quod si rationibus principem a proposita susceptaq; sententia diuellere non potest, mandatis iterum a principe repetitis obedire oportet; etiam si publicis vtilitatibus damnum allatura videantur. Exspectabit igitur altera iussa, vt legibus[e] cauetur. At etiam Theodosia lege[f], quæ Ambrosii Mediolanensis Pontificis optimi rogatione lata est, diserte cauetur, *vt totos dies triginta iussa principis sustine-*

antur

a in cap. cum inceperit. de offic. deleg.
b can. nō licet 10. distinct. Bald. in cap. cum adeo. de rescript.
c Accurs. & Cynus in l si contrarius. DD. in l. 1. de constit. princ. & in c. quæ in ecclesiarum de constit.
d l. vlt si contrarius. C.
e Auth. de mādat. princ. §. deinde. & auth. vt nulli iudicum §. & hoc. Bald in l. puniri si contraius. C. l. vlt. sententiā rescindi. C. Bart. in tract. de represal. q. 6 & in Auth. vt determinatus sit iudicum. Bald. consil. 309. Ancharan. cōs. 35. & 339.
f l si vindicari de pœn. C.

antur, si seuerius aliquos puniri mandauerit. Lege ferendæ occasionem dedit septem millium hominum cædes[a] in Thessalia Theodosii iussu facta; quod quæstores ac magistratus aliquot interemissent. Ambrosius Imperatorem exsecratus est, eique sacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius resecrari passus est, quam ea lege lata. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum a Romanis Pontificib. impetrantur rescripta, *monitoria*, inquã, *iussoria, exsecutoria*. Idẽ nobis iudicandũ relinquitur, si princeps antiquatas sua vetustate vel magistratuum incuria leges renouari, pœnasque exigi mandauerit; non antea magistratus pœnam irrogabit, quam leges iterum promulgari iusserit. quid enim iniquius, quam tu pœnam a me reposcas, qui tamdiu legem iacere ac impune violari passus es? Hoc enim ab arcanis veterum tyrannorum a Nerone Imperatore repetitum legimus. Traianus vero optimi principis laudibus clarissimus, leges quæ vetustate extabuerant[b], sanctius renouari iussit, nę cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legẽ commisisset: ius enim sæpissime in errore publico[c] positum est, nisi quid peccatur in naturæ legem, quam contra probabilis error nullus esse potest. An igitur magistratus ea iussa exsequetur, quæ putat, quamquam falso, naturæ contraria? quæ enim natura iusta sunt, prauis opinionibus interdum sic obscurantur, vt quid sequendũ, quidve fugiendum sit, non facile intelligatur: ita sæpe Iurisconsultorum ac philosophorum dissidentes sentẽtiæ; ac tam variæ populorum, tamque discrepantes inter se leges sunt, vt ex iisdem causis interdum præmia in vna ciuitate proposita sint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur: pleni sunt libri, plenæ historiæ, plena populorum ac principum scita; quæ singula qui persequi volet, infinitus sit; sed optima est cautio sapientũ, *qui vetant id facere, quod dubites iustum sit necne*; quoniã ipsa dubitatio iniuriæ opinionem affert: quanto magis id locum habet si persuasum habeas, id quod iubetur, natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si vero de ciuili iusti-

[a] cap. literis de rescriptis.

[b] Plin. lib. 10. epistol.

[c] l. 2. de offic. prætor. l. 3. de supellectili legata. ff.

[Margin: C]

tia quæritur, iussa exsequenda tibi sunt, etiam si putes, id quod præcipiatur, iniquitate ciuili non carere. Itaque in omni Republica, magistratus in leges iurare coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reuocetur id quod cuique magistratui fixum ac persuasum esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusquam imperium deponerent (:id autem fieri solebat Calendis Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebant; idque peractis in Capitolio sacrificiis solemnibus; alioqui magistratu, nisi iurati[a] essent, intra quinque dies abdicabant. Ac sæpe magistratus[b] ipsi lata lege ad iusiurandum adigebant eos ciues, qui quo minus lex perferri posset intercesserant: quod facere cum recusasset L. Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appuleias, rogatione tribunitia exsilio pulsus est. Ita quoque promulgatis in curia Parisiorum Ludouici XII. Regis constitutionibus, quod eas plerique improbarent, procurator[c] fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secundum eas leges iudicarent, indicta maiestatis pœna iis qui eas in disputationem reuocarent; vt in actis curiæ legimus: licet enim cuique ante promulgationem de legibus, deq; earum æquitate disserere: cum vero perlatæ sunt, nõ licet. Antea quidem Ludouicus XI. Rex, edicta quædã iniqua in curia Parisiorũ publicari iusserat: curia recusauit, propterea quod iniqua vnicuique viderentur: rex sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam indicta pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta, regem adiit corona iudicum purpuratorum stipatus; nõ vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cum diceret se suosq; collegas mortem malle, quam legis propositæ promulgationem pati. Rex incredibili magistratuum fortitudine & constantia perterritus, legem abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacerari iussit; testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ curia improbaret: precatus etiam est a iudicibus, vt ea quæ proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. Incredibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac moment

[a] Liuius in fine lib. 31.
[b] Appian. lib. 1. ciuilium.
[c] anno 1498. 25. Iulii.

menti ad regem in officio retinendum, qui ſemper antea ſuo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti conſueſſet. Prius enim quam regnum eſſet adeptus, curiæ Præſides acciri iuſſerat, vt quod in actis curiæ exſtabat, delerent; ſcilicet DE EXPRESSO *mandato:* quæ verba ſubſcribi curia iuſſerat beneficio Comiti Cenomanorum indulto; teſtatus ſe, ni prius id fieret, vrbe non exceſſurum, nec mandatum ſibi a Rege imperium ſuſcepturum: curia quidem illa verba cancellari iuſſit; ſed, vt litura exſtaret, acta ſeruari mandauit: quæ adhuc incorrupta ſeruantur. Hæc autem verba, *de expreſſo mandato*; quibus interdum hæc ſubiiciuntur, *multis vicibus iterato*: quæ principum reſcriptis curiæ conſcribi curant, eam vim habent, vt cęteri magiſtratus ac priuati nullam, aut non magnam earum legum rationem habituri, eadem diſſimulatione facilius antiquari patiantur. Hoc igitur curiarum arcano ſtetit hoc imperiũ, quod alioqui ereptis legib. ac priuilegiis extortis a principib. ruiturũ fuiſſet: nam Reges optimi, qui largitionibus effuſis canes aulicos explere nullo modo poſſint; iſta ratione ſuorum beneuolentiam cum imperio diutiſſime retinuerunt. Sed quæri poteſt, an magiſtratu abdicare prius liceat, quam iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certe cum iniquitate coniunctas eſſe putes; quæ tamen cæteris magiſtratibus ac multitudini probantur: nam iuſtitiæ vis ac rectæ rationis momenta non niſi a pauciſſimis, iiſque ſapientibus percipi ſolet: ſapiens autem, veluti iuſtitiæ norma quædam, multitudinis aduerſarius eſt omniũ maximus. quod ſi ita eſt, cur ſapiens inſanienti magiſtratuum multitudini aſſentiri cogatur? Sic tamen ſtatuo, pauciores magiſtratus, vt cæteris aſſentiantur cogi oportere; nec ferendos, ſi potius magiſtratu abdicare velint: alioqui ſi magiſtratui iuſtitiæ ſpecie, leges communi conſenſu receptas, quantumuis iniquæ ſibi videantur, eiurare liceret, hoc idem cæteri ſibi fas eſſe ducerẽt: tum Rempublicã gubernatoribus vacuã procellis ac tempeſtatibus obiicerẽt; tum

a anno 1448. 48. Iulii.

Lex Ludouici xij.

etiam maiestatis iussa identidem recusarent. Itaque Ludouicus XII, inter laudatissimas leges, hanc quoq; iussit; *Si tres pluresve fuerint in collegio decuriave iudicum dictæ sententiæ, pauciores sententiam mutare cogendos, vt plurium iudicia sequantur.* Curia Parisiorum diu dubitauit an legem promulgaret; quia durũ videbatur & absurdum, vt quis *non & animi sui sententia*, vt Romani in sententiis ferendis dicere solebant, *sed contra quam sentiret iudicare cogeretur*; ac potissimum in iis quæ iudicum religioni ac prudentiæ concredita fuissent: cuiusmodi sunt omnia fere tum publica, tum priuata iudicia. Cum tamen curia prouideret ob sententiarum multitudinem ac varietatem, in eodem collegio lites exitum reperire non posse; legem promulgauit, quæ temporis decursu vtilissima visa est. Quamquam huic quoque veterum Romanorum ratio accedit, vt *iudices sæpe sententiam mutarent, ac pluribus sese adiungerent.* Sic enim Plinius [a] iunior; *Quoniam pars iudicum damnanerat, pars reum absoluerat; cæteri exsilio pellendum censuerant; vtrique tandem, & qui damnauerant, & qui absoluerant, tertiam sententiam secuti sunt.* At nostra lex eo melior est, quo pauciores pluribus sese adiungere cogit. Quod enim in omnibus corporibus & collegiis pluribus placuit, id æquum est plus valere, ac suffragiorum numero vincere. Est autem in omnibus consultationibus, ac rebus agendis optima veterum ratio; *propositis pluribus honestis ac vtilibus, id quod iustius ac vtilius sit, amplecti; pluribus vero propositis periculis, grauiora declinare*; alioqui nullus actionum humanarum exitus reperiatur: Iustitia vero naturalis dici non potest, quæ in dubium reuocatur: cum id quod natura iustum sit nec obscurum est, nec ab hominum erroribus & opinione incerta, sed ab ipsius sempiternæ mentis clarissimo & immutabili splendore manat. Nec tamen prius quemquã magistratu abdicasse video, quam Ludouici legem illam probaret; ac ne tum quidem cum virtute magistratus & imperia, non sordibus & gratia quærerentur: neq; enim

[a] lib. 8. epist.

regia

regia lege quisquam imperio abdicare prohibetur: id tamen æquius esset, quam arbitrio ac voluntati magistratuum permittere, vt Rempublicam deserere, quam 93 sententiam malint. Quare Procuratores Regis sępe magistratus ac iudices, vt ex legibus ac moribus iudicarent, compulerunt: & cum apud Tolosates agerem, Bartholomæus Præses Inquisitionum, cum suæ decuriæ iudices omnes contra legem Regiam in curia promulgatam sententiam ferrent, coacto curiæ totius concilio sententiam mutare, & ex legibus iudicare coegit: & iuste quidem. quis enim vt magistratum peteres, aut oblatum acciperes impulit? accepto imperio, vel ereptis suffragiis, vel pecuniis & ambitu quæsito, iuratus leges, quas antea legere potuisses, aut certe debuisses, eiurabis? tu falsa iuris ac iustitiæ opinione fraudem magistratui quẽ geris, fraudem legibus, fraudem principi, fraudem Reipublicæ facies? Fit tamen interdum, vt quæ leges per sese iustissimæ cuique videantur, causa tamen ex improuiso oblata, iniustæ appareant. Tunc certe principem admoneri oportet, vt sæpissime in curia Parisiorum factum memini, qui re senatui communicata, legibus latis obrogare aut subrogare solet: nostri *declarationem* appellãt; quam principis propriam [a] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magistratui contra legem iudicare fas est, etiam si sententiam sustinere licet, quoad principis voluntas elucescat: in cæteris ex legibus iudicandũ, non de legum æquitate magistratui disputandum; alioqui si iudex contra legem sciens prudensque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia [b] notatur: sin errore id faciat cum ex legibus se iudicare putet, non quidem [c] infamia dignus est, sed perinde est ac si nihil iudicasset; at ne appellare quidem a sententia, quæ nulla est, Romano [d] iure necesse fuit. Refert autem plurimum, vtrum de legibus latis, an fero de ferendis agatur: illas enim seruare quemque oportet, ac magistratus omnium maxime, quos etiam si scienter aberrauerunt, infamia legum ac periurii [e] sequitur: sed priusquam ferantur, de iis disse-

a l. placuit. de iudicib. C. l. 1. de legib. C.

b l. 1. ad Turpil. l. relegati. de pœnis.

c l. cum prolatis de re iudicata.

d l. si expressim. quando appellare nõ est necesse.

e can. infames 11. q. 5.

rere oportet, ac iuſtis ponderibus eas exigere maiores magiſtratus,ad quos præcipue legum promulgatio pertinet; principem ſui officii ſæpius admonere, etiam ſi priuata vnius ciuis vtilitas agitur; ac multo magis ſi ex ea promulgatione grauiſſima Rempublicam incommoda ſequantur:contra vero ſi quodãmodo lex iniqua fuerit, maxima tamen ex ea lege ad Rempublicam commoda peruentura ſint, legis iniquitas vtilitatis ſpecie propoſita minus apparet,vt veteribus etiam Rerumpub.moderatoribus viſum eſt.nec tamen eo vſq; progrediendum vt quantacumq; vtilitas appareat, a ratione deſeramur, & iniuſtitiæ velis abripi nos patiamur : vt Lacedæmonii quondam, qui *iuſtitiam omnem vtilitate publica metiebantur*[a]: huc leges omnes,huc omnia iudicia,huc denique conſilia reuocabant. Prçſtat igitur magiſtratu abdicare, ſi lex ipſa diuinas aut naturæ leges oppugnet,aut vnicuiq; turpis & iniqua videatur: quemadmodum Cancellarius Philippi II Burgundionum Principis feciſſe dicitur, in re multo leuiore:quamquam Princeps inuictam Cancellarii conſtantiam conſpicatus, iuſſa reuocare quam forti ac ſapienti viro carere præſtabilius eſſe iudicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo,principes ab infamia, leges ab interitu,Reſpublicas ab exſcidio ſçpe ſeruauit. Cum vero Reipublicæ morbis, ac principum peccatis mederi conſtantia non poteſt, præſtat aliquid indulgere, quam Reipublicæ vulnera a principibus illata exacerbare; eoſque ab inſania ad furorem adigere:vti Papinianũ feciſſe legimus.Hunc enim ab Imperatore Seuero filiorũ & imperii Romani tutorẽ datum, Imperator Antoninus Caracalla iuſſit parricidium fratris excuſare: Papinianus recuſauit; cum diceret, *Parricidia difficilius excuſari quam admitti.* Fortiter ille quidem magis quam ſapienter. Nam Caracalla furens, ac fratris cruore nondum ſatiatus, Papinianum occidi mãdauit[b]:ac poſt tanti viri occaſum,qui ſolus hominis impetum regere,ac furentem audaciam reprimere potuiſſet, a cædib. & crudelitate non prius deſtitit, quam ſe-

ipſum

[a] Plutarch.in Alcibiade.

[b] Spartian.

ipsum cum imperio perditum iret. Quod sic a nobis dictũ velim, nõ vt hominis diuinissimi laudes egregias vlla sui parte minuerem, id enim fieri nullo modo potest; sed vt magistratus intelligant, quatenus peccata principum, quæ auferri non possunt, ferre debeant. Non debuit igitur Papinianus tanto viro, id est, seipso, Rempub. orbare, sed Principi vel potius suo dolori indulgendo, sibi Rempub. ac seipsum Reipub. seruare: fortiter quidem & sapienter facturus, si nondũ parricidium fuisset admissum. Turpiter Seneca, eiusq; collega Burrhus, eodem honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullam scelerati cõsilii excusationem habuerunt, cum Neroni matrem, quam a naufragio casus eripuerat, necare persuaderent [d]: consilium igitur, & iussum, & factum omnium crudelissimum sempiterna infamia ac dedecore cum auctoribus suis cumulabũtur. Quid si princeps aliquid iusserit: deinde consilium re nõ integra reuocarit, an edicto posteriori magistratum obedire oportet? id quidé oportere primo cuique intuenti videatur: sed res distinctione illustranda est; si quidem cœpta res omitti sine publico detrimento non potest, edicto locus non erit: idq; potissimũ in bello: recte enim Marcellus Consul; *Multa* [b], inquit, *magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda.* Id quidem militiæ. Domi vero, si princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iussit, re incoata & affecta, nondum tamen confecta, mandatũ reuocarit, omnia sunt omittenda, vel potius intermittenda: contra quam Fuluius Consul, qui capta Capua, cum in auctores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorum maximã partem supplicio affecisset, acceptis literis, vt rem integram remitteret ad Senatum [c], priusquam eas reseraret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos senatores securi percussit. Non quidem tenebatur Consul imperio senatus, cui nihil omnino imperii fuisse docuimus; fere tamen magistratus prouinciarũ & imperatores Senatus consultis, perinde vt legibus, parere consueuerunt. Certe quidem Gandauenses XXXVI. viros capitali supplicio affecerunt,

a Tranquil. in Nerone. Tacit. lib. 14.

b Liuius lib. 24.

c Liuius lib. 26.

non aliam ob cauſam, quam quod ciuem vnum capitis damnaſſent, mortuo Carolo Burgundiæ Duce, priuſquam imperium illis eſſet prorogatum; tametſi neceſſe non fuerit, vt ſimilibus exemplis ſuperius diſſeruimus. Illud autem fere perpetuum [a] eſt, eos qui imperium habent, ſuo iure mandata exſequi poſſe etiam poſt imperii tempus, ſi is qui mandauit, ſciens prudens factum diſſimularit, nec prohibeat cum poſſit. Quæcumque diximus, de iis mandatis dicta ſint, quæ nullam ad magiſtratus facti quæſtionem detulerunt. Quid igitur ſi reſcripta iuſſaque pro compertis ac veris narrant ea, quæ nec publice, nec magiſtratui cognita ſunt? hic rurſus diſpiciendum, an facti quæſtio magiſtratui ſingulari mandato ademta, an vero permiſſa: ſi hoc, minime dubium eſt quin magiſtratus ea quæ reſcripto narrantur quærere [b] debeat vera ſint necne. ſin magiſtratui quæſtio omnis eſt erepta, dubitari poteſt an inquirere poſſit, potiſſimum ſi princeps declarauerit ſe vera compertaque narrare, vt magiſtratibus omnem eripiat dubitãdi occaſionem. Verius eſt tamen vt vtroque caſu magiſtratus de rei veritate cognoſcat. Ac ne magiſtratus ea de re dubitarent, Conſtantinus id lege ſanxit [c], vt magiſtratus verane ſint quæ reſcripto narrantur inquirat; ſiue id mandatum fuerit, ſiue omiſſum: ac tametſi nihil aperte caueat cum magiſtratus de rei veritate cognoſcere prohibetur; inquiret [d] tamen, ſi dilatio quæſtionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum ſit allatura: quia non debet alterius vtilitatis cauſa alteri incommodum creari, multo minus Reipublicæ. Et in vniuerſum ea quæ in legibus, priuilegiis, reſcriptis, teſtamẽtis, ſententiis narrantur, nullum veritati præiudicium inferre poſſunt [e]. Ac tametſi vrgente Mediolani Sfortiadarum [f] tyrannide, cautum eſſet vt reſcriptis ac legib. fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vrbe & agro Mediolanenſi, a regibus Francorum abrogata eſt. Ac ſi fidem habere oportet reſcriptis & legibus, id ſolum intelligẽdum de iis [g], quibus leges edictave principis obſcura declaran-

Magiſtratus facti quæſtionem habet.

a l. vlt. quod cum. col. 1. de exact. militaris C. cap. olim. de offic. deleg.

b l. vniuerſa. de reſcriptis, C. & c. ex parte. de reſcrip.

c l. 4. ſi contra ius. C.

d Caſtrenſis cõſ. 156. Alex. cõſ. 10. lib. 7. Panor. in cap. ad audientiã. col. 3. de præſcrip. Innocẽ. in cap inquiſitionũ. fine, de ſenten. excommunic.

e l. epiſtola de pactis C.

f Boſſius Senator Mediolanẽſis. tit. de Princip.

g Caſtrenſ. cõſ. 158. examinato. col. vlt. Decius conſ. 168. co. vlt. Felin. in cap. cũ veniſſent. de re iud. col. 2. nu. 7 Curtius ſen. cõſ. 49. & ſeq.

C clarantur: quamquam potius *ſanctiones* debent quam *narrationes* appellari. Sed ſi Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiuſquam ſuo reſcripto teſtificatus, in curationibus, magiſtratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantum abeſt vt ea teſtificatione magiſtratus contentus eſſe debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quaſi princeps non fuerit ea beneficia imperio vel imprudenti conceſſurus[a]: contra vero ſi cuiquam magiſtratum imperiumve princeps dederit, non erit amplius inquirendum[b], quia princeps honore dignum iudicauit; niſi aut permittat, aut regionis moribus ac inſtitutis id fieri conſueuerit: vt poſtremis[c] temporibus Romæ fiebat, & vbique fere morem inualuiſſe videmus, ac potiſſimum in iudicibus renuntiandis. Quinetiam Gothis imperantibus iudicium de ſenatoribus fiebat, priuſquam in ſenatum admitterentur[d]: ſic enim Theodoricus Gotorum Rex apud Caſſiodorum, *Admittendos in ſenatum examinare cogit ſolicitus honor Senatus.* Quod ſi qua veritatis ſpecie principi quiſquam obrepſerit, commodis ac vtilitatibus reſcripto comprehenſis, ſummouendus erit: eoque magis ſi largitionibus effuſis ærariũ exhauriatur: cui morbo vbique graſſanti mederi poteſt, ſi legi Valeſiæ locus ſit. Nam Philippus Valeſius rex Francorum largitiones ac dona repeti iuſſit ab iis, qui quod antea ex eadẽ cauſa adepti fuerant donationum tabulis reticuiſſent: id quod etiamnum Mediolani[e] fieri ſolet. Cum enim Reipublicæ interſit plurimum quid quiſque pecuniarum ac beneficiorum, quæ quiſq; præmia ac priuilegia conſequatur, accuratiſſime in eo genere magiſtratibus eſt incumbendum, ac potiſſimum in popularibus imperiis, in quibus cum publica omnia omniũ direptioni patent, tum vero ſeditioſis hominibus ob eam cauſam perturbandæ Reipublicæ occaſio datur. Itaque duodecim tabulis ſanctiſſime de toto genere priuilegiorum ita cauetur[f], PRIVILEGIA *niſi comitiis centuriatis ne irroganto: qui ſecus faxit, capital eſto.* Conſtantinus[g] vero hunc in

a l. vt gradatim de muherib. Bald. in l. præſcriptione ſi contra ius. C. Innocent in c. ſuper literis. de reſcript. Bar. in l. Aurelio. §. Sticho. de liberat legata.

b l. diſputare. de crim. ſacrileg. C. l. quidam. de re iudicat.

c l. vt gradatim de muneribus.

d Caſſiodorus in formulis.

e in tit. de reſcriptis in cõſtitut. *Mediolanenſibus.*

f Cicero pro Domo ſua.

g l. nec damnoſa. de precibus. C.

modum; *Nec damnosa*, inquit, *fisco, nec legibus contraria impetrari oportet.* sunt autem omnia priuilegia legibus contraria; alioqui priuilegia non sint. Quare si alteri iussioni obtemperandum est, vti oportere diximus; sic tamen interpretari[a] oportet, vt Reipublicæ incommoda, quoad eius fieri poterit, sarciantur: & vt iurisconsulti volunt, *ea quæ contra leges, contraque publicam vtilitatem a priuatis extorquentur, non oportet gratia, sed odio digna iudicare*[b]; *nec verborum interpretatione augere*: vt ii qui beneficia militibus concessa, ad militiam forensem ac cœlestem, speciosa verborum pompa traxerũt, vt rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius erat, tributorum multitudine premerent. Et quoniam de priuilegiis ac beneficiis disputationem non instituimus, hoc potissimum magistratus admonendi nobis videntur, vt quam accuratissime fieri possit, beneficia concessu principum tributa dispiciant; cum satis vnicuiq; compertum sit, indignissimũ quemque ea non tam impetrare, quam a principibus inuitis extorquere: quamquam in eo genere, nõ modo principibus, sed etiam diuinis & humanis legibus fraudes innumerabiles fieri videmus; idq; tot verborum argutiis, ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magistratus, nisi aperta vi, occurrere posse videãtur. Eiusmodi est ea clausula DE MOTV PROPRIO, quæ a Romanis pontificib. ad omnes principes manauit: nullus enim fere princeps est, qui in tribuendis honoribus ac beneficiis, aut priuilegiis perrumpendis ea clausula non vtatur; tametsi erepta beneficia sæpe ignotis ac indignissimis hominibus tribuantur. Est enim Romæ campus qui *floridus* appellatur, non tam florũ quam testium copia fertilissimus; vnde testimonia decerpere cuiq; licet, vt iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Africæ oris versari solẽt idque MOTV PROPRIO: qua quidem clausula omnes omnium fraudes facile excusantur[c]: si modo fidem Pontificii iuris interpretibus[d] habeamus; sed iampridem fraudes illas de nostra Republica valere iussimus. Et

quoniam

[a] cap. vlt. de filiis presbyt. And. Panor. Bald. Butr. Imol. in cap. causam quæ. de rescript. Felin. eod.
[b] l. si quando de inoff. testã. C. l. 2. §. merito ne quid in loco publico l. quod vero. l. ius singulare. de leg.

[c] cap. si motu proprio. de præbend. l. 6. Clementina. si Romanus eod. decisio. Rotæ. 282.
[d] c. audientiam. x. de rescript. Andr. Panor. Felin. eod. extr.

quoniam principes ac magiſtratus improborum hominum fallaciis circumuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuiſſent; prudenter cautum eſt, vt reſcripta principum, niſi eodem ipſo anno quo impetrata ſunt, magiſtratui oblata fuerint, nullius momenti[a] futura ſint; nec prius vim habitura, quam eorum exſecutio magiſtratuum auctoritatem ſequatur. At etiam Mediolanenſi lege reſcripta principis ad ſenatum, anno; ad magiſtratus, menſe definiuntur: hoc item vberius cauetur, vt nō modo dies & Conſul, ſed etiam hora qua quicque iuſſerit princeps ipſo reſcripto contineatur: idq; noſtra[b] rogatione cum ad comitia Bleſenſiū legatione fungeremur cautum eſt: idque Iuriſconſultorum[c] auctoritate fecimus. Quid igitur ſi princeps ſuo reſcripto magiſtratui quæſtionem veritatis expreſſa clauſula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps falſa pro veris, & plane incognita pro compertis ſuo reſcripto inſeri mandauerit, an vero facti quæſtionē magiſtratibus eripuerit. ſi enim in militem ſacerdotium contulerit, aut ſacerdotē exercitum conſcribere iuſſerit, cum tamen hunc ducem exercitus eſſe arbitraretur, illum vero ſacerdotē, vtriuſque reſcriptum ſuſtineri oportet; quia probabili errore aut fraude princeps circumuentus[d] eſt. Sed cum princeps ipſe diſerte vetuit magiſtratus facti quæſtionē ſuſcipere, nullo probabili errore ductus eſt. Quamobrem magiſtratus inquiſitione omiſſa, principem admonebit, ac bona fide vera narrabit; & propoſitis incommodis, a ſuſcepta ſententia, quantum quidem poterit, diuellet: ſi minus id præſtare poteſt, imperāti parebit: alioqui Reipublicæ maieſtas a magiſtratuum arbitrio penderet. Illud etiam multo magis metuendum, ne vnius aut alterius exemplo cęteri magiſtratus, deinde priuati iuſſa principis populive contemnere pergant; ex quo Rerūpublicarum interitus ſequuntur. Quod ſi putes nihil principē quod turpe ſit aut iniquū imperare oportere, recte tu quidē putas: at nihil omnino contra decus vel dignitatē, vel ꝙ in rephenſionē cadat, a principe imperari debet;

[a] cap. plerumque de reſcr. Felin. cap. ex te de reſcript. col. 3. Panor. in cap dilect. 2. de præbendis. Maſuer. in practica tit. de literis not. §. item literæ c. vt debitus. de appel. cap. vt noſtrū eo. cap. ſi capitul. de conceſſ. præbend.

[b] anno 1577.

[c] Accurſ. in gl. vlt l. ſi ex pluribus. §. vlt. de ſol. Bald. laudat. in l imperator. 1. comment. primo. & in l. vlt. eo. 4. de edic. diui Adrian. C. Io. Andr. Panor. But. in cap. paſtoralis. de reſcriptis. extra teſt. in ca. ſi a ſede.

[d] Bart. l. in l. ſi pater de hæred. inſtit. C. Bald. in l. eam quā de fideic. C. tex. in l. cū tale. de cōdit. & demonſtrat. §. quod autem.

nec magiſtratibus, etiam ſi minus recte ſentiant, vlla vis inferri; quia nihil tam imperitę plebis animos ac principis & legum obſequio detrahit, quam in legibus ferendis ſenatui aut magiſtratibus vim afferre. Sed hic de magiſtratuum officio quæritur: ecquid agendum illis eſt, ſi princeps populuſve officium deſerant ſuum, & contra leges ciuiles, contraque publicam vtilitatem quid iubeant; an propterea magiſtratum ab officio diſcedere oportet? At leges ipſæ iubent magiſtratui etiam iniuſta præcipienti obediendum eſſe: *ne*, inquit lex, *Prætoris maieſtas contemta videatur*: qua in ſententia video fuiſſe, quos viros [a]? Cicero ſæpe tribunitios futuros execratus eſt; idem tamen tribunorum interceſſionibus etiam iniquis [b] obtemperandum ſcribit. *Parere iubet lex*, inquit, *interceſſori: quo nihil præſtantius: impediri enim bonam rem melius eſt quam concedi male.* Antea dixerat, *nihil exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legibus, nihil minus ciuile & humanum, quam compoſita & conſtituta Republica quicquam agi per vim.* Videmus ſæpe ciues in principem armari, leges violari, iura omnia peſſum ire, cur ita? quia magiſtratus ipſi defectionis auctores ſunt, falſa iuris ac iuſtitiæ opinione. At, inquiunt, iniqua lex eſt; nec poſſumus, nec parere debemus. honeſta quidem oratio, ſi non potes; ſed illud quod non debeas vnde didiciſti? quibus ex fontibus hauſiſti? tu tibi priuatos etiam iniuſta præcipienti verberibus, carcere, mulcta, extremo denique ſupplicio parere cogas nec tamen imperanti Principi obedies? at negabis iniquum eſſe quod imperas: negat etiam Princeps iniqui eſſe quod iubet: tune arbiter eris? aut ſi te arbitrum feras; cur non idem de tuis erga priuatos edictis ferendum putes? Quamquam magiſtratum vt peteres nemo coegit; abdicare nemo vetat; ſi tibi lex iniqua videtur. facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare velis; principi tamen populove parere nolis. Hoc igitur fixum teneamus; *Principi iniqua præcipienti obedire præſtabilius eſſe, quam iuſſa recuſantem cæteris magiſtrati-*

bu-

[a] Iuriſconſulti. l. prætor ait. §. ait prætor. de operis noui. l. penul. de iuſtit. l. ſeruo §. cum prætor. ad Trebel. Plato in Cicerone.

[b] Cicero pro Cluent. 3. lib. 3

bus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere; ſin contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria, bonis, vita denique ipſa prius debes, quam fide, iuſtitia, integritate, religione ſpoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iuſſerat ſacerdotes omnes ſe præſente necari: nemo fuit qui iuſſa non recuſaret præter Doegum; is ad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præſes iuſſus eſt Imperatoris Caligulæ ſtatuam in templo Hieroſolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorũ templis factũ erat. Iudæi ſtatuas Imperatoris de ſuis ſacellis deiecerant. Petronius principem admonuit ſe imperata facere ſine graui ſeditione & cladibus non poſſe. Altera iuſſa afferuntur, & quidem crudeliſſimis Petronio propoſitis pœnis, ni pareret. Itaq; Petronius veteranorum legionibus, præſidiariiſque militibus coactis, exercitum conſcribit, ac Hieroſolymam pergit iuſſa facturus: nihil enim a ſua religione, nihil a diuinis, nihil etiam a naturæ legibus alienum ſe facturum arbitrabatur. At Iudæi cum de Petronii aduẽtu allatũ eſſet, vrbes, agros, domicilia deſerere, ac Præſidi obuiam inermes ire, ſi precib. illum exorare poſſint, aut ſeipſos militibus mactandos præbere. Ergo ſupplices hominẽ legationibus fatigant: ſed cũ nihil proficerẽt, innumerabili multitudine coeuntes, & quidẽ exarmati, circumſtantibus vndiq; legionibus, per ſacra, perq; religiones obteſtantur, vt prius mori liceat, quam ſacratiſſima Dei ſempiterni templa hominum ſtatuis inaniri ac fœdari conſpiciant. Præſes inauditam populi tum religionem, tum fortitudinem admiratus; precibus etiã ac lacrymis miſerrimæ plebis commotus, ab illa quam nõ metuebant ipſi crudelitate alienus, ſingulos domum redire iuſſit, ac promiſit ſe ad Cæſarem rurſus literas daturũ: ac prius mortem quam crudelia iuſſa obiturum. Caligula tamen furore ac inſania demens, Petronio literas ſcripſit acerbiſſimas, & ſuppliciorum crudelitatem ſpirantes, ni iuſſa faceſſeret. Sed nauis cum victoribus tempeſtate abrepta eſt, priuſque de tyranni cæde in Iudæam allatum

Memorabile exemplũ prudentis magiſtratus

eſt,quam crudelitatum nuntius eo perueniret. Atque ita Petronius cum ſummam erga Deum religioné, aduerſus tyrannum prudentiam, in ſubditos caritatem præ ſe tuliſſet, ſapientiſſimi Præſidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipue intuendum eſt, ne religionis,vel potius ſuperſtitionis inanem ſpeciem principū iuſſis obtendamus. Cum enim magiſtratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit,de principis religione male ſuſpicari neceſſe eſt. Oportet igitur veriſſima certiſſimaq; ſempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac ſuperſtitione penitus alienum eſſe.Sed me pudet eorum quos *paganos* appellamus,exemplis vti, cum ad noſtra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere deſiit; atque adeo tepefacta eſt,vt verendum ſit, ne tandem omnino refrigeſcat. Diſſeruimus qualem ſe magiſtratus erga principem ferre debeat;dicendum deinceps qualem erga priuatos eſſe cupiamus.

V. *De magiſtratuum erga priuatos imperiis, officio, poteſtate.*

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibendiq; poteſtatem habere: publice autem imperãdi ius habet,qui iuſſis aut vetitis minus obtemperantes cogere poteſt.tametſi enim Modeſtinus [a] ſcripſerit *legis virtutem eſſe in iubendo, vetando, permittendo, ac puniendo:* magiſtratuum tamen ea vis eſt potius quam legis,quæ per ſeipſa muta eſt: magiſtratus autem lex eſt viuens ac ſpirãs,cuius hæc maxime propria ſunt: lex autem,quæ imperia ac vetita præ ſe fert,inanis eſſet, niſi magiſtratus,qui potẽtius lege dominatur,pœnas intentaret. Ad ea vero quæ permittuntur, nihil opus eſt lege, quæ ipſa in iuſſis proprie verſatur: ac verbum *legis* aliud nihil eſt,quam ſummæ poteſtatis iuſſum: & qui contra quam prohibetur quid facit,contra iuſſa facit:pœna vero numquam a legib. irrogatur,niſi magiſtratus auctoritate ac iudicio conſtituto ſentẽtia feratur. Ex quo perſpicuum eſt vim legum in iis poſitam eſſe,qui publicum impe-

[a] legis virtus de legibus.

imperium habent, ſeu fuerit princeps, ſeu populus, ſeu magiſtratus: quibus imperantibus niſi pareatur, cogendi poteſtas eſt: id autem fit pœnarum irrogatione, quam Demoſthenes *neruos Republicæ* appellauit: οὐδὲν (:inquit:) ὄφελος τῆς πολιτείας νεῦρα οὐκ ἐχούσης κατὰ τῶν ἀδικούντων. diximus C *cogendi poteſtatem*, vt magiſtratum ab eo ſeiungamus, qui iudicandi quidem, ſed imperandi poteſtatem nō habet: ac multo minus cogendi, vt Pontifices cæteriq; iudices quib. imperium nullum eſt. Nam qui olim a Prætorib. cæteriſq; magiſtratibus dari conſueuerant, non ſuas ipſi ſententias exſequebantur, ſed ii qui eos [a] dediſſent; ſi modo eas probarent: in ius tamen iudices dati priuatos ad ſe vocabant; ſed nemo qui nollet obtemperabat, niſi magiſtratus ipſi pro iure ſuæ poteſtatis imperarent. Itaque nec edicto tenebatur, qui vocatum ad iudices priuatos vi exemiſſet [b]; quia imperandi iure carerēt. noſtris vero moribus iudices dati, & vocare ad ſe, & ſententias, non impetrata venia magiſtratuum, vt pontificib. neceſſe eſt, per viatores exſequuntur; & priuatos ſuis edictis, quæ ſua manu ac ſigillo conſignant, parere cogunt; ſed iis tantum iudicibus permittitur, qui aliunde per ſe ipſi, aut vna cum collega imperare poſſunt: nō item priuatis ciuibus, ſi iudices a magiſtratibus dati fuerint. Diximus primā cogendi poteſtatem in prehenſione bonorum ac perſonarum poſitā eſſe; diximus item prehenſionē a vocatione ſæpe ſeiungi; & cui prehenſio ſit, nō propterea vocandi, aut iuris dicēdi, aut captos dimittendi ius eſſe: hæc enim propria ſunt eorum quibus publice iudicium eſt, ſeu de fama ac dignitate, ſeu de capite, ſeu de fortunis omnibus decernatur; & partem quidem magiſtratuum priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partē exſilio, partem ſupplicio capitali punire; idq; cum libera prouocatione vel extra prouocationem iudicare: eos vero qui damnati ſunt, ſupplicio liberare, maieſtatis proprium eſt, ſupra leges omnes, ſupraq; magiſtratuum omniū iura, imperia, poteſtates. Ex quo perſpicuū fit duo imperii publici genera

[a] l. a diuo. de re iudic.

[b] l. 3. ne quis eum qui in ius vocatus eſt.

Summum ius maieſtatis

esse; alterum quidem summum, legib. ac magistratuum imperio solutum; alterum legitimum, quod legib. obligatur: hoc magistratuum proprium est, illud vero maiestatis. maiestas quidẽ in Republica nihil seipsa post Deũ immortalem maius, nihil etiam sibi æquale habet: magistratus vero principis maiestatem suspicit, eiusque legibus ac iussis obligatur: priuati deniq; post Deum immortalem maiestatis legibus, ac magistratuum imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis *Impero* ac *Iubeo* vti possit, præterquam ii qui *iura maiestatis* habent: quæ verba non modo *imperium*, sed etiam *voluntatem* [a] Latine loquentibus significant: cum omnia omnium imperia ac volũtates, ab eius vnius qui iura maiestatis habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaque solius principis, populive, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium est vti verbis, *volumus, iubemus*; quibus magistratus vti non potest; nec item edictis, quæ sunt *magistratuum iussa*, capitalem pænã subiicere. Inde quæsitum est ab iurisc̃osultis, & adhuc sub iudice lis est; *an gladii potestas quam ipsi merum Imperium appellant, principis propria sit, exsecutio vero magistratuum; an vero magistratuum quoque sit illa potestas communis.* Quæ quidem quæstio disputata est ab Azone & Lothario iuris peritissimis; eiusque arbitrium delatum est ad Imperatorem Henricum v, qui tunc Bononiam venerant, equi sponsione facta. Lotharius sponsione vicit, arbitri recepti sententia: sed Iurisconsultorum pene omnium suffragiis Lotharius quidem *equum*, Azo vero *æquum* [b] tulisse dicitur: plerique tamen Lotharii sententiam secuti sunt. Vberius igitur ac plenius explicanda quæstio est, cum ad Imperii vim ac naturam & ad iura maiestatis penitus intelligenda pertinere videatur. Quæstionis obscuritas inde manat, quod nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magistratuumq; Romanorum [c] disciplina satis percepta cognitaque fuerit. Principio quidem exactis Vrbe regibus, magistratus Romanorum [d] gladii ius in ciues nulli habuere: at etiam verberum potestas il-

lis

An gladii potestas principis propria.

[a] notat Donat. in illo Terent. *Animo iã nunc otioso esse impero*, id est, *volo & iubeo te saluere*, id est, *volo. quis scit an quæ iubeã faciat.* Donat. id est, *velim.*

[b] Alciat. lib. 1 paradox. ca. 1. & 6. Molin §. 1. glo 5. nu. 58. in consuetud. Paris.

[c] Liuius lib. 7. & 10.

lis eſt Porcia lege adempta[a] anno CCCCLIIII; qua quidem rogatione populus Romanus non modo magiſtratus omnes, ſed etiam ſeipſum gladii poteſtate in ciues ſpoliaſſe videtur, cum liberum exſilium capite damnatis ex omnibus criminibus permiſiſſet. At etiam ſi de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudicium erat plebis; ſi de fraude capitali, qua ciuitas amitti poſſet, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat, vt legibus ſacratis[b] cauebatur: ac tametſi leges interdum violarentur, non tamen impune violauit Cicero; cui, quod de coniuratis Catelinæ ſupplicium Conſul ſumſiſſet, aqua & igni interdictum eſt, ac ducenteſimo ab Vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exſulare neceſſe fuit. Multo poſt leges Valerias, Semproniam, & Porciam, quæ ſecures & verbera a tergo & a capite ciuium Romanorum amouerant, latæ ſunt Corneliæ leges, quibus a plebe ad Prætores quæſtionum ordinarios publica iudicia delata ſunt[c]; ſicariorum inquam, peculatus, maieſtatis, repetundarum: quibus legibus Prætori quæſtionis cuiuſq; definita ſunt iura, iudicia, pœnę, formulæ; a quibus diſcedere nullo modo[d] licebat: iudices etiam ex ordinibus lege cōſtitutis ſortiri ac ſubſortiri neceſſe fuit, deinde accuſationib. ac defenſionibus publice admiſſis, iudicia tabellis ferebantur: tabellæ enim tũ notis literarum, tum etiam colorum varietate diſtinctæ, ſententiam præ ſe ferebant, A. C. N. L. id eſt, *Abſoluo*, *Condemno*, *Non liquet*: interdum etiam ampliare quæſtionem ſolebant; id eſt decernere vt amplius quæreretur. tabellæ vero in vrnam coniiciebantur, deinde numerabantur: ſi numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prætor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (: nam cæteri iudices ſorte ducti in ſubſelliis ſedebant:) hæc tria verba pronuntiabant, REVS PARVM CAVISSE VIDETVR: vel, *non iure feciſſe videtur*: vel, *prouinciam ſpoliaſſe videtur*. Hæc illa fuit Romanorum in iudicando miſta modeſtiæ grauitas, ne mentiri, aut temere quicquam, quod minus compertum eſſet, affir-

[a] Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel. Saluſt. in Catilinam.

[b] Cicero pro Rabirio perduell. & Pro domo ſua.

[c] lib. 1. de orig. iuris.

[d] Cicero in Verrem & eodem Aſconius.

mare viderentur. Consimile est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem Festus scribit magistratum ea verba pronuntiare, PARVM *cauisse videri reum, quem de consilii sententia capitis condemnat:* capitis pœnã intelligit, qua ciuitas amittitur. Mox sequebatur pœna legum, reus exsilium optabat. Quæstores, damnati bona cogebant in fiscum, si ea fuisset ex legibus pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, Triumuiri capitales, comprehensum in carcerem duci iubebant. habuit ergo (: dicet aliquis:) Triumuir capitalis imperium in ciues: nos tamen superius in peregrinos tantum eius imperium patere docuimus: recte quidem; sed exsilio damnati, peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserunt. Cõsimile est illud Marciani iurisconsulti ad S. C. Turpilianum [a]: *Si iudex,* inquit, *pronuntiauit hæc verba,* CALVMNIATVS ES, *condemnauit eum: & quamuis de pœna nihil subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur:* hic omitto libellorum inscriptiones, testium ac tabularum inquisitiones. Hæc fuit publicorum iudiciorum antiquis Romanis vsitata ratio; qua quidem intelligi facile potest, Prætores quæstionum publicarum nudam habuisse legis actionem: gladii vero ius non modo non habuisse, sed ne verberum quidem, aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quod si mulctæ certatio esset ex publico crimine, quod legib. comprehensum nõ fuisset, tributa plebis comitia cogebantur: si de capite, fama ac fortunis omnib. quæreretur, populus centuriatis comitiis iudicabat: vterq; extra ordinem, vt solent qui in omni. Reipubl. ius maiestatis habẽt: nec tabellis aut notis suffragia ferebantur; quia lex ipsa, non populus arbiter pœnæ fuisset. Erat autẽ fere huiusmodi aut consimilis sentẽtia: *Si M. Postumius ante Calendas Maias nõ prodisset, neq; excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aqua & igni placere interdici.* Hæc apud Liuium [b], Asconium [c], Ciceronem [d] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ statu, ereptisque populo iudiciis ac suffragiis, Prætores tamen publicarum quæstionum, aliquamdiu iudiciorũ illum

a l. prima §. si iudex.

b lib. 26 & 27.

c In Cornelianam, & Verrinas.

d pro R. birio perduellion.

illum ordinem tenuerunt. Id enim satis aperte innuit[a] Papinianus, qui Azoni ac Lothario disputandi præbuit occasionem, his verbis; *Quæcumque specialiter lege, vel senatusconsulto, vel principum constitutione tribuuntur,* 302 *mandata iurisdictione non transferuntur: quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt: & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicii exercitionem habeant lege vel Senatusconsulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. Non aliter itaque mandare potest, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam a præsente mandetur.* Hæc Papinianus; quem Lotharius sic interpretatur, vt velit principes ac populos, qui iura maiestatis habent, magistratibus pœnarum exsecutionem dedisse, arbitrium vero, ac potissimum gladii potestatem, sibi reseruasse. Azo vero ius ipsum gladii in magistratus translatum fuisse iudicabat. Vera igitur Lotharii sententia fuisset, si semper eum ordinem iudicandi quem diximus, Prætores publicorum iudiciorum tenuissent: sed in eo ipso fallitur, cum Papiniani definitionem illam ad omnes omniũ temporum ac locorum magistratus pertinere putauit; qui tamen maxima sui parte pœnarũ arbitrium & gladii ius habent, & quidem iure magistratus, & imperii legibus solutum. Cum enim principes decursu temporum perspexissent iudicia illa publica, quæ tabulis ac sorte fiebant, cum iniquitate coniuncta fuisse, quod in tanta causarum ac locorum varietate vnum & idem pœnæ genus statuerent, tribus literis paulatim iudiciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Augustus tribus tabellis, quibus iudices absoluere, condemnare, aut non liquere sibi significarent, quartam adiecit, qua iudicib. ignoscere culpam liceret iis, qui aliena fraude in legem commisissent, vt Tranquillus[b] scribit. Deinde iudiciorum ordo ac circuitus pene inexplicabilis conuersus est,

[a] l.1. de offic. eius cui mandata.

[b] In Augusto.

manēte, inquit Martianus[a], pœna legum iudicio cuiq; constituta, quā nec augere, nec minuere licebat[b], quæcumque varietas causarum incidisset. Cum vero eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari oporteret, princeps aut Senatus interdum extra ordinē magistratui, aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam[c] haberet, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papiniani ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum quæ intra, quæque extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cognitionem[d] extra ordinem dedit. Vrbani vero Prætores, qui de priuatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica, non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabant: cuiusmodi exemplum affert Papinianus[e]. Interdum etiam de crimine extraordinario Prætor a Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi a Prætore præuentus, cognitionem suscipiebat. Præsides vero prouinciarum, quia omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem haberent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbitrioq; suo pœnam statuerent, & capitale supplicium, præterquam ciuibus Romanis, irrogarent, gladii ius habuisse nemini dubium esse potest: nam propterea Vlpianus potestatem[f] appellari scribit. Illud autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modū non excedāt: sic enim scribit Vlpianus[g]; *modum excederet qui ob leuissimā iniuriam capitale supplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret*. Ex quo planū est, eos magistratus qui capitalium iudiciorū cognitionem habent extraordinariam, gladii ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus vero lex præscripsit quid quoq; modo iudicent, nudam legis actionē habere, gladii iure carere. Atq; hæc breuissime de Lotharii & Azonis hypothesi, quam ad thesin & quæstionē infinitā trahere necesse est, vt plenius & vberius disseratur. Primū igitur quæri debet, *an magistratuū munus Reipubl. an principis proprium sit: an vero*

[a] l. ordo. de publicis.
[b] l. 1. ad Turpilianum.
[c] Tacit. & Tranquil. in Tiberio & Vespas.
[d] l. 1. de offic. præfecti Vrbi.
[e] in d. l. 1. §. 1. fine.
[f] l. 3. de Iurisd. dict.
[g] l. ho. ie de pœnis.

vero eius qui magistratum gerit, an sibi cum Republica commune: deinde, *si potestas magistratibus concessa, magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius, exsecutio vero magistratus, an vtriusque communis.* Quod ad primam quæstionem attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (præterquam in ea Republica, quam vnius dominatu teneri diximus:) comprehensa; creatio vero eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure a principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitaque consensione id fiat: vt in hoc imperio, Duces, Comites, Marchiones, & qui arces prouinciarum habent a Principe, iurisdictionem ac imperium olim habuere precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum; postremo etiam fœminis cōcessum tanta principum ignauia, vt imperia, iurisdictiones, potestates, perinde ac prędia ipsa, iure commerciorum in omnibus fere Occidentis regionibus ac imperiis sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure[a] quo cætera hæreditaria venaliaque bona habentur. Hæc igitur iurisdictio, quæ quod prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, *prædiatoria* dicitur; eorum propria est, & quidem iure dominii, qui prædia hæreditario aliove iure possident, modo Reipublicæ maiestati, a qua omnia omnium imperia iurisdictionesve manarunt, accepta ferant, saluis imperii legibus, & extremę prouocationis iure. Sunt etiā munera quædā publica, sine imperio tamē, vt pleraq; viatorum munera prædiatoria, ac potissimū in Normania: & qui apud nos ceram sigillo regio accommodare consueuerunt, hæreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Plerique Comitis stabuli tum in Campania, tum in Normania, & Magni cubicularii munera, iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt: sed rebus in curia Parisiorum[b] sæpissime iudicatis summoti fuere. tametsi *Conestabulis* seū *Comitis stabuli* verbo maiores nostri pro centurione, & *Conestabliam* pro centuria

Duces, Comites, Marchiones, Castellani olim curatores, precariam potestatem habentes.

[a] Faber in instit. de legitima patr. & in Auth. ingressi. col. vlt. de sacros. eccles. C. Petr. Iacob. in summa. de causis. ex quibus feudum amittat. col. 5. Guido Papus decis. Delphi. q. 59. 133. 220. & consil. 176. col. 3. verbo aliter. Ias. in l. de quibus. de leg. col. 16. n. 65. Decius cōs. 208. col. 2. n. 9. & cōs. 269. col. 3. n. 8. & cons. 690. col. 2. n. 8. Benedict. ad cap. Raynutius verbo duas. n. 67. 68. 69. Fabr. Ripa. lī. 1. de legib. respōso. 1. n. 70. Stephan. Bertrand. cōs. 18. col. 3. nu. 16. lib. 1.

[b] anno 1278.

militum vsurparunt. sic enim Frossardus sæpe: & in Actis curiæ rationum publicarũ memini me legisse, ccc. conestabiles in exercitu fuisse. Cum item Simo, Comes Montifortis, se fidei Mareschallum appellaret, vti nunc quoque Mireposius Comes, curia Parisiorum eam dignitatem eiurare coegit[a]. Et eo quidem cupiditas imperandi proruperat, vt Tribuni militum quos *Franciæ Mareschallos* appellamus, imperium successorio iure ad posteros transmittere conarentur; nisi curia Parisiorum graui Senatusconsulto facti temeritatem[b] repressisset: quo quidem Senatusconsulto Tribunatum militiæ, seu Mareschalli munus, in regis dominio esse; exercitũ vero penes Tribunos militũ, quãdiu viuerent, curia declarauit. Ac tametsi Tribuni militũ bello confecto imperium domi exercere nõ possint, nihilominus tamen iure sui magistratus, si magister militum abestab exercitu, merum habent imperium, cui nihil est cum vrbana iurisdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac institutis ad nos translatum videtur. Nulli magistratui in vrbe, at ne vniuersis quidem magistratibus simul fas erat ciuem Romanum verberibus cædere, post rogationem Porciam[c]: Consuli tamen, Prætori, cæterisque exercituum ducibus, gladii ius erat[d], sine quo militarem disciplinam tueri nullo modo potuissent: ex quo Polybius regiam potestatem Consules habuisse putauit, cum tamen cæteris ducibus idem absente consule liceret. Nec vero magistro militum gladii potestas tributa fuit; sed habet iure sui magistratus, vt eo absente Tribuni quoque militum belli gerendi ius habent: quod sine mero imperio geri nullo modo potest. Sed cum centuriones indicta causa milites sæpissime in legionibus deducendis necarent, Henricus II. Francorum rex id fieri vetuit, Francisci Colinæi peditum ducis rogatione. Cum igitur duces exercituũ in omni Republica gladii summum ius habent legibus solutum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe solo potesta-

a anno 1274.

b anno 1361. 22. Ianuar.

c Cic. pro Rabirio perduell.

d Polyb. lib. 6.

e Liuius lib. 2. Seneca lib. 2. De ira. Cic. Philip. 3.

potestatém inesse. Consequens est igitur, vt eam quam habent iure sui magistratus potestatē ac iurisdictionem, se præsentib. alteri [a] mandare possint, ex Papiniani disciplina: quod non liceret si ex legibus cognoscere, ac pœnas legib. definitas irrogare [b] necesse haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iurisdictionem mandare potuisse scribit, etiam præsentem; quia lege Prætoria potestas ei data est leges corrigendi, moderandi, supplendi: quæ potestas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis necessitate coërcetur: quæ vero extra iurisdictionem vrbanam Prætoribus lege, Senatusve consulto tributa [c] fuerant, ea mandare non licebat. Ex quibus altera quæstio superius proposita elucescit: scilicet Imperium ac iurisdictionem, quæ cuique magistratui iure magistratus congruit, magistratuum propriam esse, tametsi honor ac dignitas personarum propria non sit. Id enim Papinianus aperte declarat, cum legatos, & eos quibus mandata iurisdictio est, proprium nihil habere [d] scribit: sequitur ergo vt ipsorum magistratuum propria sint. Ita quoque Præsidem scribit summam potestatem in prouincia post principem habere; non fuit igitur in solo principe potestas. Quare quæstionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quædam sint magistratuum propria; tametsi honores personarum proprii non sint, sed quasi *depositos* habeant; hoc enim verbo lex [e] vtitur, & eodem vtimur ipsi, cum Prætorem vrbanum Parisiorum *Præturæ custodem* appellamus: aliarum ciuitatum *Baillinos*, id est custodes: sic etiam Florentini Octouiros Reipublicæ constituendæ, maiestatis ac imperii summi custodes, *Balliam* vocabant. Vt igitur Lotharii & Azonis quæstionem definiamus, & ab hypothesi ad quæstionem infinitam deducamus: quoties magistratibus aut curatoribus præscripta lex est, qua quid fieri oporteat, seu domi, seu militiæ (:nam latissime patet ea definitio:) nihil habent præter legis actionem; cætera quæ religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentiæ eorum tributa sunt, vt pro arbitrio ac voluntate

[a] l. solet, l. more de iurisdic. omniū iudic.

[b] d l. 1 de offi. eius l. 1. §. vlt. ad Turpil. ordin. ad municipalem. l si qua pœn. de verb. signif c. iudices. 3 q. 7. l si quis reum de custod. reor. Ant. But. Imol. Panor. Decius in c. de causis. de offic. deleg. Bald. in l. & si seuerior ex quibus causis Bal. consl. 443.

[c] l. nec mandante. de tutorib dat. l. cū 2. §. sed nec mandante. de transact l. etsi de offic. eius cui.

[d] l. 1. §. qui mandatam. de offic. eius cui. l. etsi eod.

[e] l. vnica. de offic. præfecti August.

ſua ſtatuant, hæc inquam magiſtratuum propria ſunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magiſtratus officio ciuitates omnes ac imperia continentur: lex ipſa ad legis actionem, æquitas ad magiſtratus officium refertur. Item iudicium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrioq; ſuo iudex cauſa cognita ſtatuit, *decretum* [a] appellatur: cum autem ex legis aut imperantis præſcripto iudicat, proprie iudiciũ eſt; ac propterea *Principis decreta* [b] dicimus, non *iudicia*; quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui *decreta* aliter definiunt, quam quæ Princeps, aut ſenatus, aut magiſtratus, arbitrio ac volũtate ſua ſtatuunt. Itaque videmus Iuriſconſultos *Principis cognitiones* ac *decreta*, non *iuriſdictionem* aut *iudicia* vocare: huc enim referuntur Pauli libri Decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magiſtratus, aut iudex datus extra legem & quaſi vinculis ſolutus, arbitratu ſuo cognoſcit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exſequi dicitur: ac proprie *arbiter* a Feſto dicitur, qui totius rei poteſtatem habet. Itaque Cicero [c] aduerſario obiecit quod iudicem & arbitrum confudiſſet, *Eundem tu arbitrum & indicem ſumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in anguſtiſſimam formulam concludebas?* hic de arbitrio iure dato, non de arbitrio recepto agitur: quinetiam Ariſtoteles ipſe δικαστὰς ἀπὸ τῶν διαιτητῶν eadem ratione diſtinxit. Alterius quidem munus quodammodo ſeruile eſt; quia legibus inſeruire cogatur: alterius vero ingenuum, quod iuriſconſulti *nobile* vocant: alter in facti, alter in æquitatis cognitione verſatur: alter in poteſtate legis, alter legibus ſolutus eſt. Hæc vero planius intelligi non poſſunt, quam ex eo quod Iuriſconſultus negat appellari poſſe a pœna quam ex lege [d] magiſtratus irrogauit; ſed ex eo tãtum quod magiſtratus in legem commiſiſſe reum iudicauit; a pœna tamen quam iudex arbitrio ſuo extra ordinem decreuit, prouocari poteſt: qui enim a lege, idem a Principe appellat: id autem capitale eſt. Ex quibus intelligitur

a l. nec quicquam. §. vbi. de offic. proconſul.

b l. 1. de cõſtit. princip.

c pro Roſcio Comœd.

d l. cũ prolatis de re iudic. Felin. in l. cũ non ab homine de iudiciis.

telligitur nulla ratione Alciatum [a] ac Molinæum [b] Lotharii sententiam secutos, quod illam quam diximus, distinctioné non adhibuerunt. Nam Molinæus putat Prætoribus ciuitatum, quos *Ballinos* ac *Seneschallos* appellamus, ereptam nostris legibus fuisse potestatem legatos constituendi; quia vsuariis, inquit, similes essent, qui aliis vsum cedere non possunt: quod absurdum esse superius docuimus. Neque enim ita pridem Carolus [c] VII Rex, Prætorum legatos suo beneficio creari voluit. Nam si Molinæi sententia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quæ quisque iure magistratus habet, mandari posse scriberet? cur leges, edictaque de legatis proconsulum, ac de iis quibus mandata iurisdictio est, si apud nos Prætores vsuariis similes sunt? nam Romæ magistratus annui fuerunt, nobis vero perpetui: multo verius igitur quam illi mandare potuerunt. Cæteri iuris interpretes, quod Romanæ ciuitatis descriptionem, mores, instituta, magistratuum munera minus intelligerent, variis erroribus seipsos implicauerunt [d]. Argumento sit istud, quod *legatum proconsulis*, cum eo *cui mandata iurisdictio est*, & vtrumque cum iudice dato confuderunt [e] vna delegati appellatione: quod quam absurdum, & ab iurisconsultorum scriptis alienum sit, ex iis quæ superius explicata sunt, quæque deinceps explicabuntur, facile intelligi potest. Illud autem animaduersione dignum est, quod in popularibus & optimatum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propositum est, vt magistratus omnes, quoad eius fieri poterit, legum vinculis obstrictos teneant, vt ab officio ne tãtillum quidem, si velint, discedere possint; ac veteres multo magis quam nostræ ætatis homines: in regia vero potestate contra fieri solet; nam in iudiciis publicis omnia fere pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiusq; interest, magistratuum arbitrio decernendum relinquitur: ac tametsi Iustinianus id quod cuiusque interesset, lege sibi definiendum [f] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit; *quia quod cuiusq; in-*

306

[a] lib. 2. Paradoxor. cap 6.
[b] §. 1. gl. 5. n. 51. de feudis.
[c] articul. 105. in constitut. Caroli septimi & Caroli octaui. art. 73.
[d] Bart. Fulgo. Alex. Castréf. in l. 1. de offi. cius. Cynus in l. vnica. q. 4. qui pro sua iurisdict. C. Bald. in l. rem quicquam. §. vbi de offic. procõsul. Io. Andr. in addit. ad Spec. tit. de iudic. de leg. Ludo. Rom in l. imperium. de iurisd. Anton. Imol. Panor. Felin. in cap. alias, & in c. quod sedes. de offic. delegati. Bal. in l. gest. col. 1. de re iudic. C.
[e] Canonistæ in tit. de offi. & potestate deleg. & DD. in l. imperiũ de iurisdict.
[f] l. vncia. de sentẽtiis quæ pro eo quod.

terest, in facto, non iure consistit; quibus verbis Paulus[a] omnes omnium interpretum sententias, non modo innumerabiles, sed etiam penitus inexplicabiles, quasi a stirpe recēsuisse videtur: vt intelligant, id quod interest, nō modo in priuatis, sed etiam in publicis iudiciis, fidei, equitati, religioni, prudentiæ deniq; magistratuum relinqui oportere, quod regia constitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vsu receptū est, propter causarum, locorū, temporum, ac personarum varietatē: quæ quod infinita sunt, nullis legibus, nullis scriptis, nullis tabulis comprehendi, multo minus in disciplinam cadere possunt. Diximus antea lege Prætoria, vel, vt apud Censorinum, *Lectoria*, in creando Prætore Vrbano, ius ei datum fuisse, vt leges corrigeret, suppleret[b], emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret. Creatus Prætor, primū gratias agebat pro rostris[c], ac populo sua edicta, quoq; modo ius dicturus esset, explicabat: deinde in albo publice scripta proponebat; quæ tamē nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legū: sed edicta, id est, magistratus iussa, quibus nec populus, nec plebs, nec senatus, nec cæteri magistratus, ac multo minus Prætor ipse qui ea iusserat, tenebatur: sed singuli tantum ciues cū de priuatis negotiis ageretur. Itaque Cicero[d] Verrem imperio ac potestate Prætoria abutentē increpans; *Qui plurimum*, inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellāt: tu plus edicto complecteris quā lege*. nam magistratus quātacumq; potestate præditus sit, legibus derogare nō potest, multo minus eas abrogare[e]; hæc enim maiestatis propria esse docuimus: sed Papiniani dictum ad legum interpretationem æquabilem spectat. Quare nec Prætori licuit[f] bonorum possessionem ei dare qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres scribi non potuisset: sed eum sua sententia hæredem declarare[g], quem lex[h] aut testator hæredem fecisset. At tametsi pleraque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iustiora essent, nihilominus tamē primus quisque Prætor ea commutare & abrogare pote-

rat, ac

[a] l. quatenus de regulis.

[b] l penult. de iustitia.

[c] Cic. in Rullum orat. 1.

[d] in Prætura Vrbana.

[e] in d. l. pen. de Iustitia.

[f] l non est de bonorū possess.

[g] l. ex diuerso, de rei vindic.

[h] l. lege obuenire. de verb. sig §. sed remota de bonorum poss.

rat,ac noua edicta proponere,aut leges quæ ſua vetuſtate extabuerant,in vſum reuocare. Ac propterea populus Æbutia[a] rogatione leges duodecim, quæ temporis diuturnitate obſoleuerant, penitus abrogauit: qua lege nihil opus eſſet,ſi Prætores vrbani legibus duodecim derogare potuiſſent. At ne Prætores quidem ipſi ex ſuis edictis ſemper ius dicebant, ſed ab iis interdum diſcedebant, ſi cauſarum æquitas id poſtularet: nonnulli tamen odio vel gratia priuatorum ea commutabant: quod oratoriè Cicero Verri probro dedit: *Ille*,inquit, *nulla religione motus, contra quam edixerat, decernebat.* Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat, vt Prætores ex iis edictis,quæ ineunte magiſtratu propoſuerant,ius dicere cogerentur[b],nec ab iis diſcedere liceret. Sed cum ea lex aduerſus vim legum lata fuiſſet, quæ quemquam ſuis legibus obligari minime patiuntur, paulo momento[d] euanuit: tametſi quod quiſque iuris in alium ſtatuiſſet, eodem in ſua ipſius cauſa vti cogeretur, cum in eum ius dici oporteret: magiſtratibus tamen edicta ſua commutandi poteſtas ea lege non eſt erepta, ſiue edicta annua (:quæ etiam *perpetua* dicebantur:) ſiue ſemeſtria, ſiue menſtrua,ſiue diurna, ſiue horaria fuiſſent. *Quod enim*, inquit Vlpianus[e], *iuſſit vetuitve Prætor, contrario imperio tollere poteſt*; licet de ſententiis contra: quia decreta cum cognitione cauſæ facta mutari ac reſcindi ſine iniuria non poſſunt: nec quicquam ſtabilius eſſe debet rebus[f] iudicatis, quibus ciuilis ſocietas maxime continetur. In quo plerique interpretes fallunt, qui iuſſa magiſtratuum *præcepta* vocant, non item *edicta*: at nihil aliud eſt *edictum*,vt ait Varro, *quam magiſtratus iuſſum*. inde alius error manauit, ſcilicet præcepta magiſtratuum obligare neminem: ſic enim tradunt magiſtri[g]. quæ diſciplina ſi æquitati conſentanea ſit, cur lex obedire magiſtratui,etiam iniqua[h] præcipienti iubet? cur Martianus[i] *Reipublicæ intereſſe* ſcribit, *vt iniuſtis & ambitioſis decretis pareatur?* At nihil ſanctius,nō modo legibus,

[a] Gell. lib. 16.

[b] Aſconius in Cornelianam Dio lib. 26.

[c] l. a Titio. §. nulla. de ver. oblig.

[d] Aſconius in Cornelianam

[e] l. quod iuſſit. de re iudic. l. ſi opus de operis noui. l. qui vetare. de regul.

[f] l. iudex de iudiciis.

[g] Bart. in l. pater filium. §. Iulius de legat. 2. Cynum præceptorem ſecutus. Durandus in tit. de ſententiis. §. miſta ſecutus Iacobum Rauenatem.

[h] l. prętor ait. §. ait prætor. de noui operis.

[i] l. ſeruo §. cū prætor. ad Treb. c. cum veniſſent de reſtit. in integrum.

ſed etiam ſapientum ſcriptis ac decretis continetur[a]. Quamquam multo æquius ac facilius eſt edicto diurno, vel horario, quam annuo parere, ſi de iniquitate edicti queramur. Ipſæ vero leges, ſententiæ, decreta, nullam omnino vim habitura ſunt, niſi iuſſa ſequantur. Itaque Prætores ac cæteri magiſtratus raro admodum iudicabant; ſed in iudicibus dandis, in edicendo, in ſententiis iudicum quos dediſſent, exſequendis, occupari conſueuerant. Quod ſi eórum iuſſa, quæ iſti *nuda præcepta* vocant, nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuiſſet. Nam propterea magiſtratibus omnibus[b] ſuum imperium pœnali iudicio, niſi pareatur, tueri fas eſt. Grauius etiam peccatur ab iſtis, quod *magiſtratibus vim inferentibus* (:ſic enim loquuntur) ſiue in iure, ſiue extra ius reſiſti fas eſſe[c] putant. At plurimum refert vtrum in iure, an extra ius quid fiat: nam magiſtratus extra ius, id eſt, cum publico munere abſtinet, priuatus quodammodo videtur: ac ſi quemquam verbo factove violauerit, ei obſiſti iure poteſt: at ius in ſua prouincia dicenti, ſi nec imperii, nec iuriſdictionis fines egrediatur, obtemperandum eſt, ſiue iuſte, ſiue iniuſte quid imperet[d]: ſin ſuis ſe finibus non contineat, & ſupra quam quod per leges licet quid iubeat, parere nemo tenetur, ſed interceſſionibus erit & prouocationi locus: quod ſi prouocare non liceat, aut licet quidem, ſed prouocantem magiſtratus non exaudiat, reſiſti tamen non debet, ſi damnum illatum ſarciri poteſt: alioqui ſi magiſtratus prouocantem verberibus aut ſecuri cædere tentarit, vim illam repellere cuique, ac innocentium hominum vitam tueri licet: ſed eatenus vt ſine populari ſeditione, ac ſine fraude[e] id fiat; non magiſtratus violandi cauſa, ſed eius qui iniuria opprimitur, eripiendi. Nam cum Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accenſus, legibus vim afferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret; Virginius pater vt familiæ decus ſeruaret, filiæ vitam quam pudicitiam perdere maluit: itaq; filia publice occiſa, totam ciuitatem commouit.

a Plato in Critone. Cicer. lib. 3. de leg. & pro Cluentio.

b l. ſi quis ius dicenti.

c Bart. Bal. in l. vt vim de iuſtitia Zaſius ad §. quadrupli. de actio. D D in l. meminerint vnde vi C. & in 2 q. 1. Iaſo. ad l. quod prętor. ne quis eũ qui in ius.

d Prætor ait §. prætor ait de operis noui.

e Bald. in l ſi quis filio. §. 2. de iniuſto rupto. Bart in l. vt vim. de iuſtitia. Innocẽtius in cap. ſi quando. cap. paſtoralis. de offic. deleg. l. 1. vnde vi. C.

mouit. Hæc fuit hominis deſperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quietem perturbare debemus, quæcumque vis a magiſtratibus inferatur. Quamquam priuatorum iudicium non eſt, vis a magiſtratu inferatur necne? quod ſi magiſtratuum aut principis iſta cognitio eſt, fruſtra quæritur, *an magiſtratibus vim inferentibus, priuati vim vi repellere poſſint*: ſed hoc tantum, *an magiſtratibus, qui contra prouocationem capitales ſententias exſequi, & ſupplicia damnatis irrogare conantur, obſiſti iure poſſit?* licere non dubito, dum id ſine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite agitur: ſin de bonis, aut mulcta, aut prehenſione iudiciũ feratur, non licere ſtatuo: quum hæc vel interceſſionibus, vel prouocationibus, vel actionibus iniuriarum, vel ſupplicationibus ſarciri poſſint[a]. In cæteris cauſis nulla lege ſeu diuina ſeu humana magiſtratibus vim inferentibus obſiſtere fas eſt; vt male a doctrina, peius etiam a ciuili diſciplina imbuti tradunt plerique[b]: quorum diſciplinæ ſi ſibi conſentiánt, ciuitatum omnium ac imperiorum ſtatus miſceri ac perturbari neceſſe eſt. Nam ſi magiſtratibus vim afferre licet, idem aduerſus principem licebit, ac leges omnes, quæ de vi priuata ac publica latæ ſunt, impune perrumpere ac violare. Atqui videmus legumlatores ac iuriſconſultos nihil prius habuiſſe, quã vt vim omnem non modo a magiſtratibus, ſed etiam a priuatis prohiberent. Itaque prædones qui in alienas poſſeſſiones inuaſerunt, ſi vi deiecti fuerint, reſtitui lex[c] iubet: eos vero qui deiecerunt, ſuo iure ſpoliari[d]. Ac tametſi qui iuriſdictionem prædiatoriam habent, ſuo quodámodo iure manus prædio fiduciario inicere per ſeſe pleriq; poſſe putent, cum fiduciarius officium deſerit ſuum: verius tamen eſt in ſua cauſa id non[e] poſſe; quia iniurioſum & iniquum eſt, vt quiſquam in ſua cauſa iudicet[f], aut ius dicat ſibi ipſi. Iam vero lex[g] ea quæ vetat priuatos id facere, quod per magiſtratum fieri debeat, hanc ratioñe habet, *ne occaſio ſit maioris tumultus faciẽdi*. Neque lex illa duodecim, VIS IN POPVLO ABESTO;

a l nec magiſtratib. de iniuriis.

b Spec. in tit. de citat. §. ſed numquid Fel. in c. ex literis de reſtit. ſpol. Decius conſ. 459. Afflict. lib. 1. conſuet. Neapol. tit. 1. n. 78 Bart in l. prohibitum. de iure fiſci.

c l. 3. Off ſi de fundo. de vi & vi armat. l. ſi pignore. §. ſi præd. de pig. l. 1. §. ſi præd. & l. bona fides depoſiti. l. ita vt ſi fur vel præd. commodati.

d l. ſi quis in tantã ad l. Iul. de vi. C. l. extat quod metus. l. queadmodũ al. §. 1. ad l. Aquil. l. ex ſtipulatione. de acquir. vel amittẽda poſſeſſ. l. vnica, de ſuffrag. C. l. dotis ſolut. l in rebus iure dot C.

e ex l. creditores ad l. Iul. de priuat. contra Molinçum § 1 gl. 4 n. 7. in conſuetud. Pariſ.

f l. 1. ne quis in ſua cauſa iudicet. C.

g l. nõ eſt ſingulis. de reg.

de vi publica priuatave tantum agit; sed vis etiã est, cum ea quæ per iudicem debent, priuatorum auctoritate geruntur. At ne domino quidem rebus suis, quæ modo sint in alterius possessione, sigillum apponere licet per leges[a]: cur ergo licebit ei qui prædiatoriã iurisdictionem habet, alienis prædiis manum per sese iniicere? Ergo repudianda nobis est Platonis sentẽtia, qui stuprũ per vim puellis aut pueris illatum, propinquis, non magistratibus vindicandum relinquit in libris De legibus, cap. CCCCLXXXIII. Sed quæritur, magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare liceat necne? de qua quid sentire debeant Iurisperiti[b] nondum cõstituerunt. Eo tamen iure vtimur, vt magistratibus omnibus liceat mulcta, pignoribus captis, carcerib. eos castigare & coercere pro modo suę iurisdictionis, qui se verborum temeritate & contumelia violarint[c]. Sed si tanta sit iniurię atrocitas, vt verberibus aut capite punienda videatur, magistratus qui iniuriam[d] accepit, iudicio debet abstinere. Quod si decuriæ iudicum, collegiove magistratuum iniuria illata sit, vniuersis licebit, quod singulis nõ liceret: ratio ea videri potest, quod publicas iniurias, nõ priuatas vlciscuntur: lex autem quæ iniuriarum actionem dissimulatione aboleri iubet, ad priuatos refertur, non ad magistratus; quos qui violauerit, lex ipsa maiestatis crimine obligauit[e]. Itaq; iniuria quę per se ipsa leuis est, illata magistratui[f], atrocior fit, non tantum vbi ius dicit, id est, vbi salua imperii maiestate, saluoq; more maiorum[g] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis, & *sacrosanctus* esse debet: nam eo verbo vtitur *lex Horatia de sacrosanctis magistratibus*; quæ sic concepta[h] est: QVI *Tribunisplebis, Ædilibus, Iudicibus nocuerit, eius caput Ioui sacrum esto; familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum ito.* verbo *Iudicum* plerique Consules intelligi putant: quod falsum est, quia lata lex est anno ab V. condita CCCIII. quibus temporibus nondum *Consules dicebantur iudices*, inquit Liuius[i], sed *Prætores*. Principio prætores dicti sunt, deinde iudices; & cum iuris-

dictionem

---

[a] d. l. exstat. quod met. & l. in rebus. de iure dot.

[b] Bar. Bal. Alber. Salic. in l. qui iurisdict. de iurisdict. Panor. Felin. Buc. Barbat. Decius in c. cũ venissent de iudic. Oldrad. cons. 7.

[c] ex l. 1. si quis ius dicenti l. item. § adiicitur. de iniuriis.

[d] Angel. in l. qui iurisdict. de iurisdict.

[e] l. 1. ad l. Iul. maiestat.

[f] l. aut facta. de pœnis.

[g] l. 4. de inter rogat. in iure fac.

[h] Liuius lib. 3. Dionys. Halicarnass. lib. 5.

[i] lib. 3.

dictionem consularem ad Pretorem vrbanum transferri placuisset, *Consules* sunt appellati[a]: quod M. Tullius satis significat sua lege[b] his verbis concepta : REGIO *imperio duo sunto: iique praeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.* Cum autem lex Horatia iudices postposuerit Tribunis plebis ac Ædilibus æditiuis (nondum enim Curules creati erant:) magistratus omnes ac iudices in vniuersum complexa videtur: non enim de Tribunisplebis tantum lata fuit, nec rogatione tribunitia, sed consulari, scilicet ab Horatio Consule. Hæc item lex Horatia lata est anno quadragesimo quarto post legem[c] Iuniam sacratam de Tribunisplebis; vt lege singulari sanctius illis cautum esset quã cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magistratus, ac potissimum pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obstricta est, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud etiam optime, quod lex Horatia *Ioui sacrum esse iubet caput illius qui Iudicibus* NOCVERIT; non dixit *occiderit*, sed *nocuerit*, non in iure tantum, sed vbivbi iudices fuerint. cum enim apud nos quidam reus generis nobilitate clarus, vni e iudicibus curiæ Parisiorum gladio vulnus intulisset extra ius, curia dextram ei amputari; deinde corpus in membra secari, bonis publicatis, & grauissimam iudici mulctam pendere iussit. Male Papus noster, qui *vulnus in actione interrogatoria illatum iudici* scribit: est enim inauditum reos gladiis accinctos a iudicibus interrogari. Sin magistratus vestitum dissimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiquam iniuriam illaturus, si offensionem a quoquam acceperit, non quasi magistratui iniuriam illatam vindicare oportebit: vt Aulus Hostilius Ædilis, cum noctu meretricis fores perrumpere tẽtaret, grauiter & quidem impune[d] ictus est: quod mirum videri non debet, cum etiam Tribunusplebis, qui puero stuprum obtulerat, a Triumuiro capitali comprehensus contra leges Sacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus[e] fuerit: nam

[a] Varro lib. 2. de lingua Lat. Festus lib. 14.
[b] lib. 3. De legibus.
[c] Dionys. Halicarnass. lib. 6. Liuius lib. 2. Cicero pro Sestio.
[d] Gelli. 5.
[e] Valer. Max. lib. 8.

cæteri Tribuniplebis collegam ſine auxilio deſeruerãt impotenti magiſtratus libidine permoti. Idem erit iudiciũ ſi perſonati fuerint magiſtratus, ac publice vagari velint, vti Romæ fiebat feſtis diebus Magnæ [a] matris Deorum; iniuriã nõ vt magiſtratui, ſed vt priuatis illatã coerceri oportet, ſi errore perſonarum peccatum eſt. At non modo magiſtratus violare, ſed etiam non colere, non venerari, nefas eſt, vt quibus imperium Dei præpotentis munere & conceſſu tribuatur: quod certe Romanos, a quibus iuris ac iuſtitiæ fontes toto terrarum orbe dimanarunt, multo quam cæteras gentes ſanctius obſeruaſſe videmus. Nam equiti Romano coram Cenſoribus altius oſcitanti quam decorum [b] videretur, equus ademtus eſt. Vectius item [c] ciuis Romanus cum prætereunti Tribunoplebis non aſſurrexiſſet, occiſus eſt a plebe; lex ipſa *ſacrilegium vocat nõ reuereri magiſtratum* [d]. Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuiſſe magiſtratuum venerationẽ, ex eo intelligimus, quod in Areopagitarum [e] Senatu ridere nefas eſſet. At illis temporibus ac locis, imperia virtute, non ſordibus aut ereptis pecunia ſuffragiis quærebantur: fuit certe tempus illud quo virtuti præmia proponebantur; ſed leges De ambitu, & antiquitatum hiſtoria, ſatis ſignificant etiam Romæ magiſtratus & honores de lapide, vt ait Cicero, ſæpius emtos fuiſſe: nam vtcumque vel gratia, vel opibus, vel armis imperia quærantur, non ſine diuino numine, conceſſu, auctoritate tribui confitendum eſt. Teſtis eſt illa Dei vox ad Samuelem Iſraelitarũ principem iam ſenio fractum; cuius imperia cum populus repudiaret, *Non te*, inquit, *ſed meipſum contemſerunt*. Quod ſi quis eſt qui ſe nominis religione perſuaderi nõ patiatur, cogitare debet priuatorum erga magiſtratus obſequium ac venerationem ad Reipublicæ ſalutem ita neceſſariam eſſe, vt ſine ea vix vllus humanæ ſocietati locus eſſe poſſit. Quod veteres theologi fictis fabulis aperte ſignificant, cum πειθαρχίαν deam, id eſt, ſubditorum erga magiſtratum obedientiam, Iouis vxorem fuiſſe

[a] Herodianus in Cõmodo.
[b] Valer. Max. lib. 2.
[c] Plutarch. in vita Gracch. Veturium vocat.
[d] de quæſtor. & magiſt. offi.
[e] Æſchines cõtra Timarchum.

fuiſſe tradunt; & ex eo connubio εὐτυχίαν, id eſt, *felicitatem*, procreari. Ergo magiſtratus ſuæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionem excitabit, nec patietur ſua indignitate magiſtratui quem gerit, ac Reipublicæ dedecus vllum inuri. nam quæ a priuatis leuius peccantur, grauiſſima fiunt pondere & auctoritate perſonarum. Quamobrem Solon legislator magiſtratum ebrium ſuis legib.[a] impune occidi voluit: iniqua certe lex; quia verendum ſit, ne ebrietatis ſpecie magiſtratuum vita ſæpiſſime periclitetur: ex eo tamen colligimus quanta integritate, ſeueritate ac prudentia magiſtratus cæteris præſtarent. Neque tamen eos imitari debemus, qui aut pœnarum acerbitate ſeueritatem, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opinionem affectant: vtrumque ab officio magiſtratus alienum eſſe lex[b] ipſa docet. In quo fallunt plerique, qui æquitatem lenitate & commiſeratione definiunt: at nihil æquitas habet cum vtroque commune, ſed ab extremis, crudelitate inquam & miſericordia, deflectens, clementiam, id eſt, mediocritatem vtriuſque vindicem, tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit, magiſtratus qui extra ordinem cognoſcet, quaſi arbiter æquitatis pœnam augebit: ſi leuius eſt, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit[c]. Et certe grauius peccat magiſtratus commiſerationem affectans, quam ſi crudelis videatur: quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet; illa mores ac leges ciuitatis ſoluit, peccandiq; licentiam impunitate propoſita ſolet afferre. Itaque ſapienter lege diuina tenuium inopia & commiſeratione in iudicio permoueri[d] prohibemur. Sunt qui nec miſericordiam in iudicium, nec crudelitatem adferunt; ſed eam quæ magiſtratum decet grauitatem ac ſeueritatem tueri non poſſunt: vt quidem noſtra ætate curiæ maioris Præſidem ſæpe vidimus pro tribunali iudicia exercentem, ſententias capitales vrbanitatis ſalibus aſpergere, & audientibus riſum ciere. Aliter Auguſtus pater, qui tametſi ſumma integritate imperii maieſtatem tuere-

[a] Laertius.

[b] l. reſpiciendum de pœnis.

[c] d. l. reſpiciendum de pœnis.

[d] Exod. c. 23.

tur,vix vnquam tamen capitis supplicium irrogare poterat, quin ex imo pectore suspiria duceret [a]. Plerique vero scelerum atrocitate sic inflammantur, vt ab iniuriis & contumelia verborum sibi temperare non possint: vt de Claudio Imperatore scribit Tranquillus [b], cum Tribunali præesset, in reum tanta iracundia exarsisse, vt cultellum quem manu tenebat, in os illius adegerit. Nec tamen omitti debet magistratuum cohortatio grauis & efficax aduersus improbos, vt peccatorum magnitudinem intelligant & sentiant, eoque magis cum leuius quam per leges plectendi videantur: habet ista verborum acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtilitatem. Sed iniuriosum est, minimeque magistratus imperio ac prudentia dignum, quem capite damnaueris, etiam verborum contumelia vrgere. Fuit Papyrius Cursor omnium suæ ætatis, qua nulla virtutũ feracior fuisse dicitur, domi ac militię clarissimus, imperandiq; maiestate adeo terribilis, vt ferocissimos quosq; orationis vi trepidare cogeret: sed illam verborũ acerbitatem pœnarum lenitate temperabat. cum enim Prętor Prænestinorum copias auxiliares ex fœdere promissas deduxisset, bello plane confecto & victoria parta, Papyrius Cõsul Prætorem orationis ac vultus seueritate incredibili exterruit; deinde lictorem fasces expedire, tum securim tenentem truncum arbusti excidere iussit: Prætor vitam Papyrio acceptam tulit, cum securim ad se feriendum expediri arbitraretur. si Prætorem supplicio affecisset, metuenda erat defectio Prænestinorum. Idem Papyrius de Romano ciue supplicium sumsisset: vt minima quæque peccata seueriter punienda veniunt ad tuendam militarem disciplinam: quia *vix in bello bis peccatur*, vt veteri prouerbio dictum est. Nec tamen seueritatis fines imperatorem egredi oportet, nec eos ductores militum imitari, qui vt strenui videantur, non hostes, sed ciues indicta causa trucidant: cuiusmodi fuit Piso Proconsul, quem Seneca scribit a multis vitiis integrũ fuisse, sed prauum, & cui placeret, inquit, pro constantia rigor.

tia rigor.

[a] Seneca in lib. de Clementia.

[b] in Claudio.

tia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quẽ non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam: nam militem fortuna reddiderat. Ingenti cõcursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium; nam illum centurionem qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocentiam. *Te,* inquit, *duci iubeo; quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti.* Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret; quia nullum inuenerat. Istud quidem & imperatore, & Romano, & Pisonum gente indignum: sed eo indignius, quod nec prouocare, nec principi supplicare, nec supplicium euadere licebat. Restat vt de magistratuum mutuis erga seipsos imperiis & officiis disseramus.

VI. De mutuis magistratuum inter ipsos imperiis & officiis.

TRes sunt in omni Republica magistratuum ordines; supremi, qui maiestatis tantũ imperio tenẽtur; medii, qui superiorum quidem iussis obligantur, inferioribus tamen ordine imperant; infimi vero, qui superiorum magistratuũ legibus coercẽtur, nec vllum præterquam in priuatos imperium habẽt. Eorum item qui in ordine supremo collocantur duo sunt genera: vnum eorũ qui magistratib. omnibus imperare possunt, ac solius maiestatis imperium agnoscũt: alterum eorum qui

Tres magistratuum ordines.

maieſtatis quidem ſolius imperiis obligantur, nec cæteris omnibus qui in mediis & extremis ordinibus collocantur, imperare poſſunt; ſed iis tantum qui ſuæ iuriſdictionis ac poteſtatis finibus continentur. Primi generis pauciſſimi ſunt, ac multo pauciores in ciuitatibus quã olim fuiſſe comperiantur: quippe diuturno rerum gerẽdarum vſu compertum eſt, nihil periculoſius eſſe quã e magiſtratibus eminere vnum aliquem, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magiſtratibus imperare iure poſſit, quique vno tantum gradu abſit a maieſtate; eoque periculoſius, ſi ſummus ille magiſtratus nec parem habeat, nec imperii collegam, & Reipublicæ opibus ſuas confirmare poſſit: vt quondam præfectus Prætorio, qui poſt Imperatorem omnibus magiſtratibus vrbanis ac prouincialibus imperabat; & qui ab omnibus imperii Romani magiſtratibus [a] appellari poterat: ab ipſo vero ne Imperatorem quidem [b] prouocare licebat. Primus omnium Seius Strabo ſub Auguſto, deinde Seianus ſub Tiberio Præfecti fuerunt Prætorio Principis: ſed hi legionib. tantum Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt iis, quorum integritatem, fidem, & amicitiam penitus exploratam haberent, & quos imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eaque obire quę ipſi Imperatori obeunda fuiſſent: cognitiones inquam imperiales ſuſcipere, legatos admittere ac dimittere, prouocationes a magiſtratibus omnibus prouinciarũ ſuſcipere: quo munere, quia nemo, niſi qui iuris ac legũ peritiſſimus eſſet, fungi poterat, Imperatores pro ducib. legionum iuriſcõſultos ad eum honorẽ prouexerunt: Otho quidem Imperator Marcianum; Seuerus Papinianum; Alexander Vlpianum. Tandem vero ſub Græcis Imperatoribus duos Prætorio Præfectos, ac poſtremo tres creari [c] placuit: vt tantæ poteſtatis opes diuiſæ minuerentur, ac plurib. honores cõmunicarentur. Eiuſmodi fuit apud maiores noſtros *Magiſter palatii*, & qui *Francorum Princeps* dicebatur: nec ita pridem Henri-

[a] Flauius Vopiſcus in Floriano.

[b] l. 1. de offic. præfect. prætor.

[c] lib. 1. C. de offic. præfect. prætor.

Henricus Dux Andiũ, *summus* Caroli regis *legatus*; & qui in Turcarum Imperio *Bassa* ordine *primus* est: item veterum Sultanorũ *Edegnarus*. Hoc tamen differunt, quod in imperio Turcarum Principis liberi Bassis omnibus imperare & præire solent: Edegnarus vero cæteris omnibus imperabat, exceptis tantum iis quibus arces imperii ac propugnacula credita fuissent: quod quidem institutum, siue Orientis Principes a nostris, siue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hispanis, ac cæteris quoque populis amplectimur. Non debet igitur magistratui summũ in cæteros omnes imperium tribui, nisi Respublica aliter seruari non possit: nec tamẽ auctoritate ac specie magistratus, sed curationis in modum: vt Dictatori Romanorum, Archo Thessalorum, Æsymnetæ Lacedæmoniorum: qualis etiam apud nos *regni procurator* seu *rector* creatur, si Rex ab imperii finibus abesse cœpit, aut impubes est, aut furiosus. Nam præsente principe omnia magistratuum & curatorum imperia conquiescunt: & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vna cum nomine absorbetur, cum ab ostiis in mare confusi labuntur; & siderum omnium stellarumque tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur, cum primũ Sol exoriri cœpit, quasi lumen acceptum Soli restituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magistratuum omnium imperia præsente principe conquiescunt. Itaque principis iussa qui consilium pro Republica, aut sententias in cognitionibus exquirit, seu in senatu, seu in curia iudicum, seu apud ordines, seu coram populo id fiat, his verbis vtitur; REX IVBET, vel DICIT: contra vero si rex absit, *is qui princeps est Senatus*, seu *Procancellarius*, *seu curiæ Præses*, *ex Senatus vel curiæ sententia iubet ac decernit.* At cum Guilielmus Poyetus, meus popularis, Francorum Cancellarius & magni consilii Præses (: vt tempora ferebãt:) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, *Rex dicit*; maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique

fallunt,qui putant eas leges ac rescripta,quæ præsente principe in Senatu vel curia promulgantur, a Senatu vel curia probari:cum nulla sit aut Senatus,aut curię potestas: promulgatio vero fit iubente principe : nam procuratoris eius rogatio, vel consensus præsente domino,nihil habet omnino momenti. In popularibus imperiis , magistratus summi æque ac infimi coram populo fasces summittunt,ac stantes concionem habent ad populũ sedentem:rogationes enim Romanorũ magistratuũ supplici formula fiebant, VELITIS, IUBEATIS. populus vero cum suffragaretur, clara voce ante legem Cassiam tabellariam, his verbis vti consueuerat, OMNES *qui hic assident volumus, iubemusq.* Post leges tabellarias literę tabellis inscriptæ,A.& V. R. significabant ANTIQVO,& VTI ROGAS. Itidem populus Atheniensis sedens[a] suffragiũ ferebat, magistratu stante,quamdiu ad populũ orationem haberet. Hic dicet aliquis,si magistratus corã populo nihil imperarét,sed tantũ rogationib. vterentur,cur Tribunus plebis viatorem misit ad Appiũ Consulem,vt illũ concionari prohiberet: cur vicissim Appius lictorem ad Tribunum ? frequens erat huiusmodi cõcertatio coram populo inter magistratus, ac potissimum Consules inter ac Tribunos; nihil tamen præsente populo imperari iure potuit. Et quidem memini adolescens,cum controuersia inter curiam Parisiorum ac vectigalium de togis purpureis oborta esset,non procul ab Henrico II.Rege Francorum,Magister qui tũc Curię maioris princeps erat, viatorem misit ad iudices curiæ vectigaliũ,ac vlterius progredi vetuit: ille responsum tulit, nullam esse Magistro in curiam vectigalium imperandi potestatem: nec tamen si ius imperandi haberet,id præsente principe recte facturum. Rursus obiici potest,si præsente principe nullum magistratibus imperandi ius est, magistratus nõ esse; nec tanta dignitatum & honorum ratio præsente principe haberetur. Ego magistratib. nihil decedere iudico,sed imperandi ius præsente principe sustineri : vt etiam

[a] Plutarch. in Phocione.

etiam creato Dictatore, magiſtratuũ omnium imperia ſuſtinebantur: deinde rebus a Dictatore geſtis, & imperio abdicante, magiſtratus eodem quo antea iure imperabant. Nam videri pleriſque potuit magiſtratibus creato Dictatore imperium abrogatum fuiſſe, ex his verbis quæ ſæpius in Romanorum ſcriptis occurrunt: CREATO *Dictatore magiſtratus abdicant*; quę ad eum quem dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore, nouum magiſtratibus imperium a populo petere oportuiſſet. Nam ſi minori poteſtati coram maiore imperare liceret, ſecus domino, priuatus magiſtratui, ſubditus principi imperaret, aut certe intercederet, ac inferiores ſuo iure, quo minus ſuperiorum iuſſa facerent, prohiberet: quę ſalua imperii maieſtate fieri nullo modo poſſunt. Quamobrem Claudius Imperator inepte, vt omnia, Prætoribus ius dicentibus aſſidebat, & quidem inferiore[a], non pro tribunali, aut principis loco. Fit tamen interdum vt Rex ipſe depoſita quodammodo maieſtate, de ſua cauſa magiſtratus iudicare iubeat: quia iure ipſo[b] receptum eſt, vt par maiorve poteſtas iudicium accipiat, ſi ſe alterius imperio ac iuriſdictioni ſummiſit: quod non modo in priuatis ac magiſtratibus, ſed etiã in ipſis principib. locum habet: ſiue aliorum principũ, ſiue ſuorũ iudicia ſubire malint. Ac tametſi in ſua cauſa iudices eſſe poſſunt, quibus ab immortali Deo rerum omnium arbitrium legibus ſolutũ conceditur, vt eſt apud Xenophontem[c]; æquius eſt tamen ac verius, magiſtratuum iudicia quam ſua ſubire. Sed ne regium nomen, ac principis ſplendor oculos magiſtratuum præſtringeret, aut maieſtas vlla ſui parte minueretur, prudenter a maioribus noſtris inſtitutum eſt, vt in cauſis omnibus publicis, in quibus Reipublicæ aut principis priuato nomine intereſſet, regium nomen reticeretur, ac procuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes, & qui prædiatoriã iuriſdictionẽ habent, imitãtur. Id quidẽ Auguſtus Imperator ad Præſides prouinciarũ reſcripſit, *ne pateretur cõmiſſionibus*, &c. n. Trãquillus

[a] Tranquil. in Claudio.

[b] l. eſt receptum de iuriſd. l. ſi quis in conſcribẽdo. de pactis. C.

[c] lib. 3 Ἀπομν. l. & hoc Tiberius. de hæredib. inſtituend. l. ſerui. de furtis.

ſcribit, *nomen ſuum obſoleſcere.* Illud tamẽ ſingulari quodam more a maioribus noſtris receptum eſt, vt ſi rex aduerſus priuatos in priuatis iudiciis reſtitui velit, procurator regius ſedem ac locum mutet, ne publicam, ſed priuati cauſam agere videatur. Quod autem diximus præſente principe magiſtratuum imperia ſuſtineri, ad vniuerſam principis familiam pertinet, quamdiu principem concomitantur: in eos enim nullum magiſtratibus imperandi ius eſt, præterquam iis magiſtratibus, quos princeps curiali iuriſdictioni præfecit. Quæri tamen poteſt, *An magiſtratus priuatum ab aula principis prohibere poſſit, etiamſi prouinciæ fines non exceſſerit?* Habet ea res dubitationem: ſic tamen ſtatuo diſputatione prætermiſſa, magiſtratũ qui extra fines ſuæ iuriſdictionis damnatos excedere iubet, quibus finibus principis prætoriũ fuerit, ab aula principis tacite prohibere: expreſſe vero principis aula prohibere non poteſt. Ita locus eſt Iuriſconſultorum cautionibus, *Expreſſa*[a] *nocent, non expreſſa non nocent.* Quamobrem Senatui ac potiſſimum Hoſpitali Cancellario valde nouum viſum eſt, iudices a principe datos Alemano rationalium præſidi, qui meis conſiliis familiariter vtebatur: cum illum ſua ſententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad ſexageſimum lapidem interdixerunt: Senatus principis, re intellecta id nemini præterquam principi licere decreuit. Atq; hæc potiſſima cauſa fuit cur Præſes ἀνάκρισιν a rege obtinuit, quia non modo acerbum ac durum eſt ab aditu principis ſubditos arcere, quo minus rogationes ferre poſſint, verumetiam id ſalua maieſtate fieri nullo modo poteſt. Ac tametſi curiæ ſuperiores huius imperii extra fines ſuę iuriſdictionis exſilio damnare conſueuerunt, inane tamen[b] eſſet iudicium earum, niſi regia mandata ſententiis ſubſcriberentur. Quemadmodum igitur principis præſentia omnem omnium magiſtratuum poteſtatem ſuſpenſam tenet; ita quoque de magiſtratibus ſuperioribus erga inferiores iudicandum eſt. Nam curiarum ſuperiorum iudices ac

[a] l. expreſſa. de regul.

[b] l. relegatorũ de pœnis.

316 ac magistri libellorum in hoc imperio, cum in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius imperium habent, Prætorumque potestatem coercent ac retinent: quod in vniuersum de superioribus magistratibus aduersus inferiores dictum sit; *Iudicium*[a], inquit, Paulus, *soluitur vetante eo qui iudicare iusserat, vel qui maius imperium in ea iurisdictione habet.* Imperii autem verbo non solum iubendi prohibendive potestas, sed etiam magistratus ipse significatur: vt cum Cicero[b] *maius imperium a minore rogari ius non esse* scribit. Hoc Messala Iuriscõsultus exemplis illustrat; *A minore, inquit, imperio maius, aut a maiore collega rogari iure non potest: quare neq; Cõsules aut Prætores Censoribus, neq; Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia: at Censores inter se, rursus Prætores Consulesque inter se, & vitiant, & obtinent.* Hæc Messala, quę ex libro XIII Caii Tuditani se descripsisse profitetur; sed consequentia non congruunt: aut describentis errore in eo peccatum est, quod *Prætorem Consulis collegam* appellat, cum dici debuerit *Prætorem Prætoris esse collegam*: nisi demus Cõsules, Cẽsores, Prætores collegas ob id fuisse, *quod iisdẽ auspiciis, iisdem comitiis, i. maioribus; cæteri magistratus minorib. auspiciis & comitiis crearentur*: alioqui *collegarũ* verbo Latini numquã eo sensu abutuntur: nam quo iure Prætor Cõsulis collega diceretur, cũ a Prætore ad Cõsulem legitime prouocaretur? Æmilius Lepidus Consul prouocantem ab Oreste Prætore excepit[c], ac decretum Prætoris contrario decreto rescidit. Item Lutatius Consul triumphum Valerio Prætori[d] qui hostem fregerat ademit; quia Consul exercitus imperator erat, non Prætor; tametsi Consul ipso die pugna abfuisset. Illud etiam ad vim imperii maius est, quod Consul fasces vbique XII. Prætor duas in vrbe, sex ad summum in prouincia haberet: ex quo dicebantur *Proprætores* ἑξαπελέκεις. Sic enim cauetur *Lectoria* lege, quæ lata est de imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat; *Prætor*[e] *vrbanus duos lictores apud*

[a] l. Iudicium. de Iudic.

[b] ad Atticum lib. 2.

[c] Valer. lib. 7. & lib. 5. cap. 4 Plinius lib. 7. c. 36. Festus in verbo Pietati.

[d] Valer. lib. 2. cap. 3.

[e] Censorinus

se habeto; isque ad supremũ solis occasum ius inter ciues dicito. Hoc igitur fixum sit, non modo eiusdem imperii collegas, sed etiam magistratus pari potestate se inuicem iure[a] rogare non posse: multo minus eos qui maius imperium habent. Sed an collega, aut pari potestate magistratus, minorve, imperio parem aut superiorem prohibere possit? incidunt enim sæpe controuersiæ graues inter magistratus, eosve qui sine magistratu precarium imperium acceperunt; quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur. Plurimum autem interest prohibeatne quis sua intercessione, an vero imperet. De collega satis perspicuum est, etiamsi nullum imperiũ habeat in collegã, intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere posse: nam Piso Prætor inter ciues ac peregrinos Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues sæpe turbauit; ac suum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iussit, vt iniqua Verris & iniuriosa decreta[b] prohiberet, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad se confugientibus, vti licebat per leges, ius diceret. Itaq; M. Tullius in libris De legibus; *Magistratus,* inquit, *nec obedientem, & nociuũ ciuem mulcta, verberibus, vinculis coerceto, nisi par maiorve potestas prohibessit.* Nec satis est illud *Prohibessit*; quia nihil magistratus præsente collega imperare aut decernere potest, nisi aperte assentiatur, aut se imperio socii sponte subiiciat. Sic enim Paulus[c] scribit; *Apud eum cui par imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse.* Neque pugnat Vlpiani dictum[d] illud, *Consulem apud Consulem manumittere posse:* quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac imperandi ius habet. tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant; Consules tamen, qui eiusdem muneris participes erant, nuumquã simul eodem die fasces habuerunt; vt Verrius[e] Flaccus scribit. Ac propterea Liuius Salinator Consul triumphum Claudio Neroni collegæ eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præ-

sentia

[a] l. 3. §. vlt. l. nam magistratibus. de arbitris. l. apud. de manumiss. vindi. l. minor. de minoribus.

[b] Asconius & Cicero in Verrinis actionibus.

[c] l apud. de manumissis vindicta l. apud de manu missionibus.

[d] l 1. de offic. consulis.

[e] Festus in verbo Maiorem.

ſentia aduerſus Aſdrubalis copias pugnatum fuiſſet: quia penes Liuium imperandi ius ac faſces eo die fuiſſent. Nam L. Cæſar (:vt eſt apud Feſtum Pompeium:) *maiorem Conſulem dici putauit eum, penes quem faſces eſſent; vel eum qui prior Conſul factus ſit*: idque Paulus ipſe confirmat. Prudenter illud quidem. nam ſi imperium eodem tempore fuiſſet, nihil pacatum, nihil ſtabile, nihil firmũ in publicis actionibus eſſe potuiſſet. Quamobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ conſtituendæ ac legum ferendarum; legi ſubrogatum [a] eſt illud, vt viciſſim imperandi ius ac faſces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam poſſit ſi eodem momento imperium habeant, ea ipſa eſt, quod *in re communi* [b] *prohibentis conditio potior eſt*: erat autem imperium Prætorum omnium commune, tametſi diuiſam haberent iuriſdictionem: quæ ratio valet etiam cum de vi ac poteſtate legum quæritur; *vetantis maior vis eſt quam imperantis*. Quod autem dixi magiſtratus pari poteſtate aut collegas imperio collegarum non teneri: hoc ita verum eſt, ſi numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus corporibus & collegiis, qui numero, iidem poteſtate ſuperiores [c] ſunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium ſententia fuiſſet, decretis edictiſve inſcribi conſueuerant hæc verba, PRO COL-EGIO [d]: quæ ſuo loco explicabuntur. Cur igitur, dicet aliquis, Meſſala ſcribit, *Conſulem ab omnibus magiſtratibus concionem auocare poſſe, ab eo neminem: dein-e Prætorem ab aliis quam a Conſulibus: minores magi-ratus nuſquam, nec concionem, nec comitiatum auocaſ-*'? nam ex eo perſpicuum fit minores magiſtratus aiorum actiones & imperia prohibere non potuiſſe. go *auocationem* in imperio verſari ſtatuo, non *inter-ſſionem*: intereſt autem plurimum vtrum quid iu-eas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. d illud prius animaduertendum, Meſſalæ diſciplinam

[a] Liuius lib. 3.

[b] l. in re communi. de regul. l. Sabinus communi diuidundo. l. per fundum ruſticorum. D D. in cap. cum omnes. de conſtit. l. fiſtulam vrbanorũ pręd.

[c] l. vlt. quod cuiuſq; vniuerſitatis.

[d] in verbo pro ſignificat.

in cæteris quidem magiſtratibus valere, in tribunisplebis non item: qui tametſi minores magiſtratus fuerint ac minoribus auſpiciis & comitiis creati, nec imperandi ius habuerint: intercedere tamen ac maiorum magiſtratuum, ipſiuſque ſenatus actiones prohibere potuerunt. ſi quid etiam fieri iuberent, & maior magiſtratus eorum iuſſo repudiaret, in carcerem duci iubebant. Sic enim Senator Seruilius; *Vos, inquit, Tribuniplebis, Senatus appellat, vt in tanto diſcrimine Reipubl. Dictatorem dicere Conſules pro veſtra poteſtate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Conſules Senatus dicto audientes eſſe; aut in vincula ſe duci iuſſuros.* Ac tantum abfuit vt Conſulibus liceret concionem a Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas eſſet: id enim Icilia lege [a] cauebatur capitali ſubiecta pœna, niſi is magiſtratus qui tribunum in concione interturbaret, mulctam eius arbitratu dependeret. At etiam Philippus Conſul Druſi Tribuniplebis iuſſu in carcerem obtorta gula coniectus eſt, quod ſe concionantem interpellaſſet. Quod item diximus collegas qui numero vincunt, imperio cæteris potiores eſſe, locum non habuit in Tribunisplebis: cum vnius tribuni vox, non modo ſenatus, verumetiam magiſtratuum omnium & collegarum actiones prohiberet; contra vero vnius Tribuniplebis acta valebant, niſi aperte collegarum aliquis interceſſiſſet. Nam Liuius [b] publicanorum locationes irritas fuiſſe ſcribit, *ſub vnius Tribuni rogatione promulgata.* Pauciorum etiam collegarum interceſſione plures Tribunosplebis prohiberi potuiſſe planum fit ex eo, quod cum Appius Cenſor imperium ac cenſuram contra legem Æmiliam vi retineret, Sempronius Tribunuspl. in populi concione, *Ego te, inquit, Appi, in vincula duci iubebo, niſi Æmiliæ legi parueris. Approbantib. ſex Tribunis actionē, collegæ tres auxilio fuerunt, ſummaq; inuidia omniū ordinū ſolus Cenſurā geſſit.* Conſimile eſt exemplum de M.T.Cic. qui fuſo Catilinæ exercitu C. Antonii collegę auſpiciis, cū in Vrbe ſolus dominaretur

a Dionyſius lib.7.

Vnius Tribuniplebis interceſſio magiſtratuum omnium & collegarū actiones prohibere poterat.

b lib. 43.

ac plebis opes & gratiam in se vnum cōuerteret, nouem Tribuniplebis decreuerant Pompeii[a] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coercendam; nisi vnius Catonis Tribuniplebis intercessio collegarum actionem prohibuisset. Cum item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunusplebis Gracchorū pater intercessit. Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem senatus, imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt imperium ei abrogaret. Nam Tiberii Gracchi rogatione tribunitia Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges Agrarias oppugnanti[b], magistratum prius abrogare necesse fuit, quam lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eo pertinet illius Tribuni ad patritios oratio; *Faxo*, inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros tam læti concinentes auditis*. Et paulo post, *Contemni iam Tribunosplebis: quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo*. Sed illa Tribunorum intercessio, pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cum enim L. Cotta Tribunusplebis creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denuntiarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros. Ad extremum placuit collegium Tribunorum iisdem legibus quibus cætera collegia teneri: vt scilicet plurium collegarum suffragiis decreta cæteros obligarent; vt ex Liuio intelligi facile potest: sic enim scribit: *Ex auctoritate senatus latum est ad populum, ne quis templum arcemve iniussu senatus, aut tribunorum plebis maioris partis, dedicaret*. Post etiam lege Attilia latum[c] est ad plebē, vt tutores fœminis ac pupillis a Prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis darentur. Qui mos ita inualuit, vt senatus Quintum Pompeium Rufum Tribunumplebis in carcerē duci iusserit, quod populi comitia vnus[d] prohiberet: alioqui furor

[a] Liuius lib. 48. Cicero in prouinciis consularibus Plutarch. in Cicer.

[b] Plutarch. in vita Gracchorum.

[c] Liuius lib. 39. Iulianus de Atiliano tut.

[d] Dio lib. 40.

vnius tribuni vniuersæ Reipublicæ statum perturbasset. Itaque Consul concionem populi habiturus, magistratus omnes se minores ne de cœlo seruarent edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut si dexter auium volatus aspiceretur, aut comitiali morbo quisquam corriperetur, aut quid aliud monstri editum esset, comitia vitiabantur; ipsique magistratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minime propitios denuntiantibus. Ac tametsi augures nuntiationem haberent, magistratus vero spectionem, magistratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licet *vitiosa comitia, & vitio creati magistratus* dicerentur [a]: maiores vero magistratus aut pari potestate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant, magistratus auguribus denuntiantibus, imperium sæpe nemine querente retinebant: interdum tamen magistratu abdicare cogebantur: cum enim C. Figulus Consul vna cum collega acceptum exercitum in Hispaniam transmisisset, nihilominus tamen vterq; Consul domum reuocatus est ex Senatus decreto, & imperio abdicare coactus: cum Augures antea Tiberio Graccho Consuli, consularia comitia habenti [b], auspicia contraria nuntiassent. Non poterant igitur minores magistratus maiorum comitia turbare, aut cōcionem auocare, sed æquales tantum ac pari potestate. Tribuni vero plebis, tametsi comitia maiorum magistratuum aut concionem auocare non possent, cæteras tamen actiones sua intercessione impediebant: aut nisi intercessioni obtemperaretur, vim afferebant, ac sæpe vulnerib. ac cædibus res gerebatur: nam Asellium Prætorem vrbanum sacrificantem deturbauit Tribunus plebis opificum multitudine stipatus, eumque necari passus est, quod debitoribus contra fidem creditorum aperte faueret. Item Appius Saturninus Tribunus plebis Memmium Consulem creatum in ipsis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magistratuum

a Varro, Festus Pompeius, Cicero Philippica 2.

b Cicero lib. 2 De natura deor. & 2. De legibus.

ſtratuum interceſſione, vel imperio tantiſper geruntur: ita rebus geſtis prouocationi locus eſt a minoribus ad maiores magiſtratus, ſalua cuiuſque iuriſdictione ac poteſtate. Quod ſi minor magiſtratus maiorum imperia vel actiones dum geruntur prohibere non poteſt, multo minus acta geſta conuellere, aut aduerſus ſententias ac decreta reſtituere[a] poterit: cum ne a maioribus quidem ad æquales magiſtratus liceat[b] prouocare. Quinetiam legatus, aut datus a magiſtratu iudex, ſi parem poteſtatem imperiumve adeptus ſit, legatus eſſe deſinit, ac[c] iudicium ab eo ſuſceptum ſoluitur. Quamobrem ſi par minorve poteſtas, prouocantem a maiore parive poteſtate exceperit, iniuriarum agi poteſt aduerſus magiſtratum, & eum qui minorem poteſtatem, imperiive collegam appellauit. Nam Cæſar adhuc Prætor apud Quæſtorem accuſatus, quod coniurationis Catilinæ particeps & ſceleris conſcius fuiſſet, accuſatoré & Quæſtorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potiſſimum quæſtorem, *quod apud ſe*, inquit Tranquillus, *maiorem poteſtatem compellari paſſus eſſet*. Curia Pariſiorum graui decreto iudicibus ac magiſtratibus eorũ, qui prædiatoriam iuriſdictionem habent, interdixit ne regios magiſtratus iudiceſve ſuis edictis aut interdictis obligarent: ſin aliter facerent, coerceri a maioribus magiſtratibus pro iure ſuæ poteſtatis permiſit. Sed quæri poteſt, *an magiſtratus minor legato, eive cui maior magiſtratus imperium mandauit, obtemperare teneatur*; teneri putant plerique, cum legatus nihil ſuo[d], ſed eius qui mandauit imperio vtatur: alioqui ſi minori magiſtratui imperia legati, eiuſve cui maior magiſtratus iuriſdictionem mandauit, repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quamquam illud quoque addi poteſt, eos qui *legati Prætorum* noſtris appellantur, imperium ac poteſtatem lege adeptos, ac ſuo iure, non alieno beneficio imperare videri. Sic tamen ſtatuo, cum legati ſint, nihil ſuo iure, ſed nomine prætorio imperare, vt quidem curia Pariſiorum iudicauit, Prætoris Turonenſium

[a] l.3 ſi aduerſus rem iudic. C l. minor autem. de minoribus.
[b] l.1. § ſi quis de appell.
[c] l. iudicium. de iudic.
[d] l.2. cuis & a quo appelletur.

prouocatione ſuſcepta aduerſus legatum, qui ſuo nomine edicta ac decreta concipiebat. Procul omni dubio(res erat ante Caroli VII regis edictum; quo quidem legatorum poteſtas ac imperium, non a Prętoribus, vt antea, ſed ab ipſo rege legib. promulgatis accipi oportuit: verius eſt tamen ea lege prætorum quidem honorem augeri, poteſtatem vero minui: vt ſenatus primum, deinde Imperatores ipſi legatos Proconſulibus dare conſueuerant; non propterea tamen imperandi ius a ſenatu vel a principe, ſed a Proconſulibus habuerunt. Itaque Vlpianus[a] negat *apud legatum Proconſulis eſſe legis actionem*; non quod legatis omnium magiſtratuum non licuerit in ſua prouincia manumittere, vt Iacobus Cuiacius[b] putauit, qui hæc verba, *ex quo prouinciam ingreſſus eſt*, deleri putat oportere: quæ caſtigatio ſi ferenda eſſet; legatis in prouincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret: hęc enim proprie ſunt ac dicuntur *legis actiones*, quas legatos in ſua prouincia exercuiſſe legimus[c], at etiam Duumuiri non modo manumittere in ſua prouincia, ſed etiam tutores dare[d] potuerunt. Non eſt igitur in legatis, aut in iis quibus mandata eſt iuris dicendi poteſtas, ipſa legis actio, ſed in eo qui mandauit: at ne magiſtratus quidem qui alterius Iuriſdictionem exercet, ſuo nomine quicquam imperare[e] poteſt. Ex quo manat illud, a legato eove cui mandata iuriſdictio eſt, ad eum qui mandauit, appellari[f] non poſſe: quia idem a ſe ipſe appellaretur. ac tametſi Proconſul de iniquitate ac iniuria a legato priuatis illata cognoſcat, hoc tamen ideo fit, quod legatus non habet vniuerſam Proconſulis iuriſdictionem ac poteſtatem: nō enim capitali ſupplicio damnare[g] potuit: hoc igitur ſi faceret, Proconſulis cognitio fuit. Ita quoq; magiſter militum, & legati principis, ſummum quidem imperandi ius habent, & omnem in milites animaduerſionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium conſtituere poſſunt. At ne epiſcopi quidem maiorum pontificum & archiepiſcoporum legatis ſeu officialibus

[a] l. 2. de offic. proconſulis.

[b] lib. 1. cap. 1. Obſeruat.

[c] toto titulo. de offic. proconſul.

[d] Paulus lib. 5. ſententiarum.

[e] l. etſi prętor de offic. eius cui mandat. 3. de offic proconſulis.

[f] l. 1. quis & a quo.

[g] l. ſi quid erit de offic. proconſul.

alibus parere tenentur; vt curia Parisiorũ in causa pontificis Tricassiorum[a], ac rursus pro Niuernensi[b] pontifice iudicauit. Quæ autem de magistratuum imperio ac potestate diximus, iurisdictionis ac prouinciæ cuiusque finibus definiuntur; *nam extra territorium*, inquit, Vlpianus[c], *impune ius dicenti non paretur*. Sed qui potestate ac imperio pares sunt, an etiam honore ac dignitate pares censeantur? Ego nihil habere dignitatem cum imperio commune existimo: ac sæpissime fit vt cui plus honoris, eo minus imperii tribuatur: quo quidem arcano nullũ fere maius est, nec ad tuenda optimatum & popularia imperia vtilius. Qui prior designatus erat Consul, idem in fastis, in legibus consularibus, in Senatuscõsultis, in publicis actis prior erat ordine: si vterque simul designatus fuisset, qui ætate, idem honore collega superior fuit, vsq; ad legem Papiam[d] Poppæam, quæ Consulem honore superiorem esse voluit qui vxorem duxisset; aut si vterq; vxorem haberet, eum qui numero liberorum vinceret. Inter Prætores quorum idem erat collegium, eadem potestas, *vrbanus* dignitate cæteris anteibat, qui propterea *maximus*[e] *Prætor* dicebatur, quod primus omnium creatus esset, & absentibus Consulib. consulare munus obiret. Inter archontas Atheniensiũ, tametsi potestate pares essent, vnus erat qui annalib. & actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur. Curiæ maiores in hoc imperio eandem fere potestatem habent: curia tamen Parisiorum, tum antiquitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac singulari quodam iure *Curia Parium* appellatur. Carolo quidem VII rege, Senatus quem *magnum consilium* vocabant, pro Republica consilia capiebat: nihilominus tamen Ludouici XII lege cautum est[f], vt quoties ageretur in legibus aut rescriptis de magno consilio, & Curia Parisiorũ, quam *parlamentum* vocat, curia ordine prior esset. Cum item innumerabiles pene sint regii procuratores, vnus curiæ Parisiorũ dignitate cæteris potior est: nam cæteri iusiurandum curiæ cuiusq; iudicib. præsta-

[a] anno 1550.
[b] 1553.
[c] l. vlt. de iurisd. l. 3. de offic. præsid.

Honorum ac imperii diuersa ratio est.

[d] Nicephor. lib. 7. Sozomen. lib. 1. cap. 9.
[e] Festus in verbo Maiorem.
[f] anno 1499.

re solent: Procurator vero curię Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinæ ac bellicarum rerum arbiter ac moderator, is qui apud nos *magister militum*, seu *Connestabilis* dicitur, aut inter Marescallos seu Tribunos militum qui primus eum honorē adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est *Cancellarius* seu *primicerius*: vterq; vtriusq; disciplinæ magister in summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterq; vtriq; æqualis eodem gradu ac ordine incedit: nihilominus magister militum dignitate superior est; dextrumq; principis latus occupat, Cancellarius sinistrum: ac ne quis putet eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur, quoties locorum angustiæ nō ferunt vtrumq; simul incedere; magister militum antecedit, deinde Cancellarius, quē Prætorio Præfectus sequitur: quæ sic a me dicta sint, non vt de honoribus aliquid definirē, sed vt quantum honor ab imperio distaret intelligeretur. Cū vero neq; in maiorē neq; in parē vllum imperiū sit, quæri potest inter principes eiusdē feudi dominos, an alter alterius si quid peccauerit, imperio coerceri possit? Etenim iurisdictio sua vi ac potestate singulis solida[a] debetur, cum in[b] partes diuidi non possit. Reges quidem ac magistratus suis quibusdam finib. imperia terminare solent: in collegio vero magistratuum nullus per seipse imperare potest, nisi ab vniuerso collegio imperium acceperit. Sunt tamen qui putāt inter plures dominos fiduciarii prædii, in quo iurisdictio insit, eum qui quid peccauerit aliorum potestate ac imperio posse coerceri; propterea quod culpa contracta imperium ac iurisdictionem amisit: sic enim[c] curia Romana iudicauit: recte quidem decretum est, sed ratio nec vera, nec probabilis videri potest: alioqui confitendum sit ante iudicium sententiam ferri posse; aut priusquam sententia feratur exsequendum esse: cur enim imperio ac iurisdictione spolietur, quem nondum[d] iudicatum, & inauditum esse apparet? Ac siquidem epistolæ,

a l. imperialem §. præterea. de prohibita feudi alienat.

b Bart. in l. inter tutores. de administrat. tut.

c Rotæ decis. 253. in nouis. Ang. in l. est receptum. de arbitr. idem putat.

d l. 1. de exemtione rei iudic. C.

ſtolæ,decreta,edicta, comminationes, rei iudicatæ vim haberent, quod per leges fieri nullo modo [a] poteſt,ſemper tamen iudicium conſtitui oporteret,factū ſit necne, id quod in quæſtionem cadit: quinetiā legib. iudiciariis perſpicuum eſt etiam in ipſos confitentes ſententiā ferri oportere [b] a iudice, qui in parem eiuſdē feudi dominum nullum imperium habet: vt Iuriſperiti [c], qui quod æquius melius eſſe iudicant, vno pene cōſenſu confitentur; aliorū alia [d] mens eſt; propterea quod vnumquemque vbi peccauerit, ibi puniendum eſſe putant; quod ita verū eſt, ſi nihil iudicium conſtitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidem magiſtratuum ac iudicum, ſi collegarum maxima pars conſentiat, nemini dubium eſt quin iudicium in collegam, aut etiam in minorem collegarum partem conſtitui poſſit: vt in ſenatu Romano fieri cœpit poſt eam legem, quam Adrianus de Senatorib. iudicandis tulit. Idq; per omnes huius imperii curias fieri videmus. Sed inter dominos eiuſdem feudi diuerſa ratio eſt; quoniam ſingulis ſolida iuriſdictio competit; nec niſi viciſſim [e] iudicare poſſunt, nec plura [f] tribunalia vnius & eiuſdem iuriſdictionis habere, niſi patroni nouo cōceſſu. Atq; hoc differt a iuriſdictione ſeruitus, quod hæc ſingulis ſimul ac ſemel ſe fruendam patiatur; illa non item, contra quam pleriq; [g] putant; propter feuda Ducum, Comitum, Marchionum, quæ legibus feudorum indiſcretam naturam habent. Sed nec neceſſe nobis eſt, nec locus poſtulat eorum diſciplinam argumentis refutare, qui iuriſdictiones prædiis ita cohærere putant, vt ſeruitutes. Illud tantum, Principem qui feudum quantumcumque ſit, alteri dono dederit, aut vendiderit, non propterea cohærentem iuriſdictionem dono dediſſe, aut proſcripſiſſe videri, vt quidem ſæpiſſime iudicauit curia Pariſiorum; ac tandem Philippi Belli lege ſanctius cautum eſt, quo minus dubitaretur; vt plerique in legato religionis [h] pietatiſve

[a] l.1. comminationes epiſtolas.C.

[b] l.1.de confeſſis.Cod.

[c] Bart.in d.l. inter tutor. Andr. Barba. ad Bart. ita conſuluiſſe tradit contra Bal. d. in d. §. præterea Bar. ſuam ſententiam confirmat ex l. ſi vt certo.§ ſi duo.quem Pan. Butrio. Imola in cap. prudentiam. ſequuntur. Caſtrenſis in l.eſt recep ū. de iuriſdict. & in l. cætera.§. ſi duob. de legat.1. Dominicus Geminian. in cap.2. de arbit.lib.6. Ancharan. in c. poſtulaſti de foro compet.

[d] Felin. in d. c.prudētiam. & Panor. in c.inferior. de maioritate.

[e] l. ſi vnus. iudicatum ſolui. d. l.2. §. ex his.

[f] Molinæus in conſuet. feudor.

[g] Bart.in d.l. inter tut.But. Imol Panor. Domin Geminian.Fel. in d.c. prudētiam.Bal.in c. delegatorum. de offic.delegat.

[h] ex Bald.ſententia in c quanto de iudic. Oldra.conſ 252. Bart.in l.1.de iuriſdict.om iudicū.fine Oldrad conſil.176. factū. Bald. in l. a procuratore. de re iudicata & conſil.336.conſiderandum & conſil.293.thema,& conſ.322.lib.4.Aluaro. in c.vnico col.vlt. §.final.quib.modis feudum amit. Ludovic. Rom. conſ 444.

causa facto legi locum esse non putant; sed nõ recte putant, cum lex in vniuersum lata sit. Cum igitur nec pari potestate magistratus, multo minus eiusdem prædii iurisdictionisque domini mutuo sibi imperare possint; maiorum magistratuum, aut imperantis suo iure patroni cognitio erit. Nostris quidem moribus curiæ maiores regiorum magistratuum inter ipsos de imperio ac iurisdictione controuersias sibi reseruarunt. Quod si decreta resve iudicatas in aliena prouincia exsequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia, quamquam noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto fere imperio omnia omnium magistratuum iussa exsequi licet. Principibus vero, qui alienæ maiestatis imperio non tenentur, mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quando maioris potestatis imperio cogi non possunt: vt coguntur magistratus, qui ne petita quidem venia sententias aliorum magistratuum in sua prouincia exsequi patiũtur. Veniã autẽ petere a maiore aut ab æquali potestate in exsequendis in aliena prouincia rebus iudicatis, antiqui moris[a] est & exẽpli. At stante imperio Romano, principum iussis opus fuisse videtur: sic enim Iuriscõsultus, *Sententiam*, inquit, *Romæ dictam, possunt Præsides in prouinciis, si hoc iussi fuerint, exsequi*. Æquius est tamen id cum bona magistratuum venia impetrare, quã vi extorquere: vt in cõsimili causa de Hibero[b] quodam legimus; ad quem Imperator, *Alloquere*, inquit, *illum, ne rem iniustam faciat*: quia principũ iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent, qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exsequi vident: quæ concertationes magistratuũ, in priuatos sępissime redũdant: vt Marcellũ Consulẽ legimus, Nouocomenses verberibus non aliã ob causam cædi iussisse, quã vt intelligerẽt, se iura ciuitatis a C. Cæsare accipere nõ potuisse. Grauius tamen priuatorũ damno peccatur, cũ inter summos magistratus, curiasve maiores de imperio certatur: vt contigisse memini ob rem iudicatam in curia Parisiorum, quam Curia

[a] l. episcopale de episcopali audient. C. & c. Romana. §. contrahente. de foro competenti. lib. 6. l. iudices de fide instrument. Oldr. consil. 167. lib. 2. q. 3. Fel. in cap significasti de offic. deleg.

[b] l. quidam Hiberus. rusticorum.

Curia Burdegalensis in sua prouincia exsequi permisit, accepto principis iussu; ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cum viator intercessioni non paruisset, prouocatum est ad curiam Burdegalensium; actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps controuersiam ad magnum consilium detulit, cuius decreto iudicatum est, negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cum *suæ quemque legis*[a] *ac sententiæ interpretem esse*[b] *oporteat*. agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cum reus exsequenti viatori maioris curiæ decreta, a quibus per leges prouocari non potest, intercedit: quod si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam a sententia curiæ maioris, quam ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est, nisi curia, summota intercessione, iudicatum exsequi mandauit. Quid si magistratus æqualium aut inferiorum rogationes contemserit, nec decreta exsequi patiatur? certe maiorum magistratuum edictis, aut si summi fuerint magistratus, inter quos de imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi[c] sunt: id enim significant hæc Vlpiani[d] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet a principe, non autem a magistratibus; cum Præsides prouinciarum summum, post principem, in sua quisque prouincia imperiū haberēt. Cum autem legibus aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc habet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab iis, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis decretis[e] prohiberentur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur. Sed quæri potest, an magistratus suam sententiā, a qua prouocatum est, exsequi possit, post *stata tempora*; quæ nostri *fatalia* vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorū leges παρὰ Latinas

a l. 1. l. non dubium. de legibus. C.

b l. 1. §. vlt. de prætoris stipulat.

c Alexand. Bart. Cuma. in l. a diuo. de re iudic. l. 1. de seruis fugit. Aufrer. q. 411. Tolos. Felin in cap. vlt. de foro competenti.

d in d. §. sententiam.

e Burdegalæ, anno 1517. Martii 5. & 1519. Decembris 3 & 1525. Ianuar. 23. & Gratianopoli. Guid. Pap. q. 346.

fecerunt; in quibus pro κυρίας ἡμέρας legerũt κηρίας ἡμέρας, qui dies in legibus duodecim, *ſtati*[a] appellantur; vt in hac lege, SI STATVS DIES CVM HOSTE, id eſt, cum peregrino. eodem ſenſu a M. Tullio κύρια δόγματα, *decreta* Philoſophorum *certa ac rata* vocãtur. Nec vero Latinorum quiſquã aut Græcorũ κυρίας ἡμέρας aut *fatales* κηρίας appellauit. Iuriſcõſulti ſæpe *dies ſeſſionum* a *continuis* diebus ſeiunxerunt: quod ſi quid intra certũ tempus a magiſtratu fieri iubeatur, *ſtatutum tempus*, & *edictum peremtorium*[b] Iuriſconſulti vocant: cum vero tempus, quo lis terminari debeat, lapſum fuerit, *litem mori*[c], nos *inſtantiam perimi* dicimus; antea vero *litem viuere*: ſed iuriſconſultorũ nemo *fatalem diem*, aut *fatalia tempora* vſurpauit. omnis error ab vnius literæ, υ in η mutatione, deriuatur. nam cum verbo κὴρ ſeu קיל Græci æque ac Hebræi *fatum* ſignificarent, neceſſe fuit κηρίαν ἡμέραν *fatalem diem* interpretari. Demoſthenes ſæpe κυρίαν vocat, quod Latini *ſtatum diem*, noſtra praxi *præfixam* appellamus. ſic enim Demoſthenes contra Mediam ἐπειδὴ ἧκεν ἡ κυρία τοῦ νόμου: item cõtra Stephanũ, κυρίαν ἐγγράψαι, interdum etiam ἡμέραν διωμεμετρημένην, ad Nicoſtratum. Iuniores Græci ἡμέραν ἐμπρόθεσμον & ὡρισμένην, nuſquam tamen κηρίαν appellarunt. Syneſius[d] quidẽ Pontifex, vitæ poſtremum diem κυρίαν metaphorice appellauit, ne κηρίαν diceret, verbum a Chriſtianis hominibus & a vera religione alienum. Verius igitur ac melius pro *fatalibus*[e] *appellationum diebus*, *ſtatuta tempora* dicamus. ſic enim Iuriſconſultus[f] vocat. Leges autẽ Iuſtiniani Græco ſermone prius quam Latino ſcriptas fuiſſe, nemini dubiũ eſſe opinor. Codicem item Theodoſianum & Hermogenianum, ex quibus Iuſtiniani codex fere totus conflatur, Græco æque ac Latino ſermone ſcriptos fuiſſe planum eſt; & ab homine Græco potius quã ab eo qui Latine loqui didiciſſet, legem *Properandũ*[g] interpretatã: cum plane Græco more ſcribat, & *reum* interpretetur *fugientem*, id eſt, φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quod Græci Romanorũ leges ac ipſius Iuſtiniani inſtitutiones

Græcas

a Cicero lib. 3. Offic.

b l. 3 de tempor ib. appell. & in l. ad peremtorium de iudiciis.

c l. 3 quæ in fraudem. l. 2. iudicatum ſolui.

d ad Theophilum.

e vt in l. properandum. de iudic. C.

f In l. 3. de temporibus appellat.

g de iudiciis. C.

Græcas fecerunt; cum etiã Thomæ Aquinatis pleraq; ſcripta, & poſteriores Ariſtotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικά, quæ interciderãt, ex Arabicis Greca fecerint, quaſi poſtliminio ciuitate reſtituta. Sed, vt vnde digreſſa eſt, eo redeat oratio, nihil neceſſe eſt appellatione deſerta magiſtratus ſuperioris, ad quem prouocatũ erat imperio, ad exſequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum noſtrorũ ætate fieri conſueuerat Principis reſcripto, quod noſtri pragmatici *Iuſtitiæ literas* appellabãt, quæ Caroli VIII lege penitus ſublatæ fuerũt: ſatis eſt apud iudicem qui ſententiã tulit, appellatione deſerta petere, vt iudicatum exſequi iubeat: niſi ſuperior magiſtratus, quem damnatus appellauit, iudicatũ exſequi prius vetuerit, quã de prouocatione cognitũ ſit; niſi dilatio Reipublicæ valde pernitioſa foret: tunc enim magiſtratũ ſententiã, etiam capitalem exſequi, deinde reſcribere[a] oportet: alioqui in cauſis, in quib. de capite quæritur, poſt appellationẽ, tametſi deſerta fuerit, nec magiſtratus ſuperior exſequi iudicatũ prohibuerit, non licet exſequi tamen. Quod ſi magiſtratus prouocantẽ ſupplicio affecerit, capite[b] puniendus eſt ipſe, eoq; iure vtimur: at etiã lege Sempronia[c] qui verberibus ciuem contra prouocationem cæderet, maieſtatis legibus tenebatur. Quæ hactenus de mutuis magiſtratuum inter ipſos officiis dicta ſunt, ad eos pertinent, qui eiuſdem imperii finibus coercentur. Quid igitur iudicandũ eſt, ſi reus in hoc imperio a magiſtratibus damnatus, in Græciã confugerit: an Turcarum princeps rogante Francorum Rege, aut etiam priuato cuius intereſt, iudicatum ſine cauſæ cognitione exſequetur? Quæſtionem non diſſimilem in priuato cuiuſdam iudicio, in curia Pariſiorum agitatam fuiſſe memini. Venetus mercator Francũ hominem ad Venetiarum Prætorẽ in ius vocauit; Francus, cum iudicio ſiſti ſe promiſiſſet, vadimonium deſeruit: damnato a Prætore Franco, mercator in Galliam petita a principe venia per legatum, vt fieri ſolet mutuis inter principes officiis, ac iure gentium fere omnium communi, reſcriptum exſequendę ſententię cauſa impetrauit. Francus intercedit;

[a] argumento l. ſi quis filio §. 4. de iniuſto rupto.

[b] l. addictos, de epiſcopa. audient. C. Faber in l. a pro conſulibus de appel. C.

[c] Cicero pro Rabirio perduell.

&cum intercessioni non obtemperaretur, curiam appellat. Plerisque videbatur sententiam exsequi oportere: alioqui si curia de sententia Prętoris Venetiarum cognouisset, Venetorum Respublica curiæ Parisiorum decreta rescindere, & eodem iure conuellere acta potuisset, non tam iniquitate sententiæ, quam maiestatis vindicandæ causa. Placuit tamen illud quæri, *an Francus se Venetorum iurisdictioni ex pacto subiecisset*: deinde, *an ex moribus Venetorum, post edicta peremtoria, ac statuta legibus Venetorum tempora, sententia lata fuisset*; quibus cognitis sententiam exsequi oportere curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudiciis. Sed si de capite non tantum nostri ciuis, sed etiam ad nos confugientis peregrini agitata quæstio fuisset, non prius exsequi sententiam oportuisset, quam re integra de causa cognitũ esset. At etiam Adrianus[a] Augustus Præsides prouinciarum suscipere ἀνάκρισιν (: eo verbo lex vtitur:) id est, rursus iudicare voluit de iis, qui ab Irenarchis eiusdem imperii Romani damnati fuissent. Certe quidem Heluetii, Geneuates, Lucenses, Genuenses, ac cæteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad se confugientes, integro statu prius iudicari iubent, quam exteris principib. subditos reposcentibus restituant. Sic enim omnis vno fere consensu[b] iurisperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad se confugientes reposcentibus dedere. Demus illud certe, si de iure ciuili quæratur: sed illi sine vlla distinctione iuris gentium ac naturæ, omnino negant subditum repetenti principi restituendum. Vnus Baldus[c] id ea conditione æquum esse scribit, modo ciuitas ea, quæ damnatum ad se fugientem recepit, sceleris pœnam exquirat, ac vindicet. At si confitentur, principes iuris ac iustitiæ legibus obligatos teneri, illud etiã, subditos suo principi restituendos esse, cõfitendum sit: non tantum ad probationum necessariam in capitis discrimine perspicuitatem, quæ haberi nullo modo potest, nisi testes cum reis componantur, quam nostri pragmatici *confrontationem* vocant: verumetiam vt iisdem in locis

[a] l. diuus Adrianus. de custod. reor.

[b] Bald. in l. 2. de seruis fugit. C. Odofred. in Authent. qua in prouincia vbi de crimine. C. Iacob. Bellouisius in § contrahentes de foro cõpetenti. num. 115. Afflict. in constit. Neapol. lib. 2. titul. 3. numer. 88. Chassan. in consuetud. Burgund. tit. 12. num. 14. Fulgos consil. 149 col. 2. Boer. decis. 29. Imol. in Clement. pastoralis de re iudic. Aufre. in addit. ad decis. Capell. Tolos q. 319. Bartol. in l. qui sepulcri. de sepul. violato. Angelus in l. hæres absens. de iudic. Felin. in cap. vlt. de foro compet. num. 11.

[c] in l. 1. vbi de crimine agi oport. C.

in locis quibus peccatum eſt vltio ſequatur : id enim omnium maxime ad pœnarũ vtilitatem, & ad exemplum publicæ vltionis pertinere videtur. Quod ſi magiſtratus in eadem Republica mutuas operas, & officia ſibi inuicem, ac Reipublicę, cui poſt Deum immortalem omnia debemus, præſtare oportet, nec ſcelera inulta maneant, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legib. conſentanea eſt, principes liberantur? Itaque Muhamedis Imperatoris Conſtantinopoleos, eius inquam qui Magnus eſt appellatus, egregium factum laudatur, quod parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudeliſſime trucidarat, ab vrbe Conſtantinopoli, quo ſeſe receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipſi Florentinorum ciuitati repoſcenti reſtituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, ſed immortalis præpotentiſq; Dei vim ac potentiam extimuit. Noſtri quidem Reges in hoc imperio reos petentibus principibus reſtituere ſolent, niſi de maieſtate, aut de imperii finibus ac ſtatu rei quæratur. Quæ quidem cauſa triplici iudicio terminata videtur: curiæ ſcilicet Pariſiorum [a], Romanorum [b], ac Toloſatum [c]. Romanæ curiæ iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem repoſcenti denegandum eſſe decreuerunt: ſuberat probabilis cauſa; quia regnum illud fide ac beneficio eccleſiæ Romanæ tenebatur: alioqui ciuem alienum repetentibus principibus reſtituere oportet, vt curia Burdegalenſis [d] ſolemni iudicio decreuit. Quamquam id quoque fœderibus excipi ſolet, & exceptum eſt eo fœdere, quod Heluetii cum Carolo V Imperatore pro agro Mediolanenſi percuſſerunt. Quamobrem Henrichus II Rex Francorũ, cum per legatos a ſenatu populoq; Geneuate petiiſſet, vt Baptiſtam Didatum, Italum hominem, reum peculatus ſibi redderent, rogati ſæpius denegarunt: tandem Rex queſtus eſt apud Bernates, ſe aduerſus ſenatum populumq; Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatũ, iure clarigationis vſurum. Bernates extemplo fetialem ad Geneuates miſerunt, vt fugitiuũ regi redderent:

a Boerius in conſuetud. Biturig. § 21. de iuriſdict.
b Oldrad. conſil. 124. Faber. in §. eſt & inter. de publicis iudic.
c Boer. deciſ. 27.
d anno 1517. 24. Decemb.

ſic tandem publicæ pecuniæ depeculator a Geneuatib. deſertus eſt, ne vel potentiſſimi regis, vel etiam Heluetiorum inimicitias in ſe excitarẽt, vel furibus ac ſceleratis hominibus aſylum aperire viderentur. Hæc quidem ex literis legati Francorum ad Annam Mommorantiũ magiſtrum militum expreſſimus: vt reprehenſionẽ effugere non poſſint qui aliter ſentiunt & ſcribunt. Sic enim ſtatuo, *reum fugitiuum, ſceleris conſcium ſine ſumma alienæ maieſtatis iniuria, retineri non poſſe.* Eam enim ob cauſam tribus omnes Iſraelitarum [a] aduerſus vnam, quæ pauciſſimis quibuſdam exceptis deleta fuit, coniurauerunt; quod ſceleris turpiſſimi conſcios, nec rogati redderent, & inultos apud ſe fouerent. Nec aliam ob rem Hippotæ populi internecione deleti ſunt, vrbe eorum funditus a Thebanis exciſa, quod Phoxi Bœoti ſicarios tueri, ac pro iis propugnare, quam rogantibus Thebanis reddere maluiſſent. Si tamen ciuitas certo ſciat fugitiuum hominem, quem hoſpitio excepit, tyranni crudelitatem effugiſſe, nec ſceleris vllius cõſcium eſſe, non modo prodere innocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe ſit ac iniurioſum, verumetiam pro miſerrimi hominis capite ac ſalute dimicandũ erit: cum ne lex quidem diuina [b] ſeruum fugitiuũ irato domino reſtitui patiatur. Atque hæc de officiis & imperio, deque toto magiſtratuum iure dicta ſint, quæ de vniuerſa diſciplina dici poſſe exiſtimaui. Veterum autem magiſtratus cum noſtris conferre, non eſt huius inſtituti: quos tamen, & ſi nominibus & appellatione diſſentiant, re tamẽ ipſa fere eoſdem fuiſſe videmus. Nam in ſacris libris [c] Salomonem legimus ab Azaria Pontifice ad res diuinas inſtitui; Ioſapham vero conſilii principem ſeu cancellarium; Eliphoram & Aiam ab epiſtolis; Banaiam magiſtrũ militum; Azariam ſororiũ ſuũ, proregem. In imperio Turcarum *maximus Baſſa*, magiſter militum; ſecũdus ab illo, maritimæ claſſi præfectus eſt; *Bellerbei* duodecim prouinciarum præſides; *Sangiachi* vrbium ſingularũ præfecti: *Cadileſchieri* duo togatorum ac iudicum princi-

pes,

[a] Iudic. 20. cap.

[b] Deut. 16. & 23.

[c] lib. 2. Regum.

pes, alter in Asia, alter in Europa: *Mophtes* ipse Pontifex maximus & legum dubiarum arbiter est ac iudex summus. Eosdem fere magistratus in Africa & Æthiopia creari proditũ est; tametsi appellatione differant. quinetiam ab illis magistratuum quorundam nomina didicimus & expressimus: cuiusmodi est magistratus quem Græci θαλασσίαρχον, Latini *classis Prætorem*, nostri æque ac Arabes *Almiral*[a] appellant: & magistrum regiæ domus nostri eodem plane sensu, quo rex Æthiopum *maximum Bethudetam* Hebraico nomine appellat. Cum autem in omni Republica magistratus in curias & collegia distribuantur, ac plura sint corpora collegiaque priuatorum, quam magistratuum, restat vt de corporibus & collegiis disseramus.

[a] Leo Afer.

VII. De corporibus, collegiis, & vniuersitate, quæque ex his commoda aut incommoda sequantur.

COLLEGIVM *est legitima trium pluriumve personarum eiusdem conditionis consociatio: corpus* vero *plurium collegiorum coniunctio. Vniuersitas est omnium familiarum, collegiorum, & corporum eiusdem oppidi iuris communione sociata multitudo.* Hoc amplius habet Respublica præter vniuersitatem, *quod omnium ciuium ac oppidorum multitudinem imperii maiestate complexa tuetur.* Has ego definitiones ab omnibus, qui de Republica, deq; publico iure scripserunt, prætermissas ad hanc disciplinã adiungere necessarium duxi: quia sine definitionibus certis, quod firmũ ac stabile futurum sit, cõstitui nihil potest. Licet autem contrahere totum genus humanum gradatim ad Respublicas imperii finibus ac maiestate diuisas; ab his ad vniuersitates, deinde ad corpora, tum ad collegia, postremo ad familias, ab his ad singulos: vt hæc non multo magis inter se, quam partes a toto differre videantur. Omnium vero ciuilium societatum origines a familia deriuantur, quæ ipsa naturalis est societas, & ab ipso naturæ parente principio generis humani fundata. Cum autem ratio diuinitus

Collegiorũ, corporum, vniuersitatis ac Reipublicæ differentia.

nobis insita fecisset hominem hominum appetentem, cumq; his sermone & vsu congruentem, eadem fecit vt profectus a caritate domesticorum ac suorum curreret longius, & propagatione familiarum gauderet. Cum item familiæ a prima sui origine sensim discederent, ciuili societate naturalem placuit imitari. Est enim Respublica ciuilis societas, quæ sine collegiis & corporibus stare per se ipsa potest, sine familia nõ potest: quinetiam Respublicæ dissolubiles sunt, quia ducuntur ab hominum legibus ac institutis; familiæ vero, nisi prius intereat omne genus humanum, interire non possunt. Ex quo intelligitur ab vnius familiæ radice, quam Deus immortalis conseuerat, quasi stirpes primum fuisse propagatas, quibus domicilia tectaq; sibi, vt ab iniuria cœli ac ferarum animantium tutiores essent, ædificare necesse fuit: & cum in eam multitudinem excreuissent, vt eadem regione contineri non possent; quippe domiciliorum coniunctione, vicos; deinde vicorum continuatione pagos auxissent, alio proficisci, ac nouas sedes quęrere oportuit. Itaq; locis ac regionibus generisq; proximitate disiuncti, cum nullis imperiis ac legibus tenerentur, vti quisq; vi ac robore cæteris præstabat, ita finitimos de locis ac domiciliis depellere, aut fontis ac loci amœnitatem eripere, aut de pascuis deiicere conabatur. Ea vis a valentioribus illata, fecit vt imbecilliores loca natura tecta ac munita conquirerent; aut arte ac prudentia munirent, vt se, liberos, vxores, familiasque suas, ab aliorum iniuriis, fossa, vallo, mœnibus denique tuerentur: inde oppida vrbesq; constitutæ. Sic enim de rege Seruio scribit Dionysius, in locis montanis firmissimisque collibus perfugia quædam disposuisse, quæ Græci *pagos* appellant, quo se agrestes ex agris per hostiles irruptiones reciperent. Sed ne mœnibus quidem hostium vis arceri poterat, quo minus ii qui sese propugnaculis cinxerant, a potentioribus obsiderentur. Fuit enim primum genus hominum rapinis, cædibus, ac latrociis deditissimum, & cui nihil prius esset, quam grassari

graſſari & occidere, aut imbecilliores ſeruitute premere, vt veriſſime [a] Plutarchus cum hiſtoria ſacra [b] congruenter ſcribit. Ac multis ante ſeculis Thucydides hiſtoricorum, qui in Græcia floruerunt, longe clariſſimus, Græciam vniuerſam paulo ante ſua tempora potentiorum latrociniis ac direptionibus infeſtam, nec propter latrocinia vllam infamiam cõtractam fuiſſe: ſed qui terra mariq; obuios haberent, ab iis ſine contumelia quæri conſueuiſſe, an latrocinium, an piraticam exercerent? Nec tantum Plato, eiuſq; diſcipulus Ariſtoteles, latrocinium inter venationis genera poſuerunt: ſed etiam legibus [c] Solonis latrocinandi cauſa ſocietatem iure contrahi potuiſſe planum fit, his verbis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. quod Latinus interpres, cum abſurdum ac falſum putaret, alio detorſit: nam quid aliud eſt ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι quam *prædari?* & λεῖα quid niſi ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα? Hebræis *venatores* vocãtur latrones. Nec minus Latinis veteribus, quã Græcis aut Hebræis permiſſa latrocinia fuerunt; vt quidem perſpicitur ex primo fœdere inter Romanos & Carthaginenſes contracto, quo quidẽ ita cauetur [d]; *Ne vltra promontorium Pulchri, prædæ aut mercaturæ gratia, Romani nauigãto.* a quibus latrociniis cæteri populi ſero abſtinuerunt. nam Cæſar ſua ætate cum de Germanis ſcriberet, *Latrocinia*, inquit, *nullam habẽt infamiã; quæ extra fines cuiuſque ciuitatis fiunt: atq; ea iuuentutis exercendæ, ac deſidiæ minuendæ cauſa fieri prædicant.* Hæc igitur latrocinandi licentia, homines ad amicitias & ſocietate coeundas adegit: nam principio ſodalitia contracta fuerunt ab iis qui, quod ex eodem puteo ſeu φρέατος aquam haurirent, φράτορες ſeu *fratres* ſunt appellati: inde quoq; φρατρίαι dictæ: aut qui ex eodem fonte, quem Dores παγὰν appellant; vnde *pagi* dicti ſunt: vt Latini quoq; *comiſſari* dixerunt eos qui in iiſdem vicis, quos Græci κώμας vocant, conuictu communi fruebantur; vt Feſtus [e] ſcribit. Ex quibus perſpicitur, ſocietates hominũ inter ipſos vitæ tutius commodiuſque degendæ fuiſſe quæſitas: eaſq; primum ab eo, qui virum inter & vxorem in-

a In Theſeo.
b Gen. 6.
c l. vlt. de collegiis.
d Polyb. lib. 3.
e in verbo Comiſſari.

tercessit, amore profectas. Inde fluxisse mutuam parentum ac liberorum pietatem; tum fratrum ac sororum inter ipsos caritatem; post etiam proximorum & agnatorum amicitiam; ac postremo affinium beneuolentiam; quæ tandem refrixisset, nisi mutua iuris communione societates ac sodalitia ex corporibus & collegiis constituerentur: quibus societatibus homines sine Republica cœtus inuiolabiles diutissime conseruarunt. Nam populus Israelitarum diu sine regibus[a], sine populari, sine optimatum statu summa cum trãquillitate floruit; cum scilicet tribus singulæ necessitudine agnationis, vniuersæ vero iuris ac sacrificiorum communione sociarentur: si hostis ingrueret, Imperatorem creabãt[b], eum scilicet quem Deus immortalis numine afflarat: cum igitur vnus omnes imperandi prohibendique maiestate coerceret, ex societatibus, corporibus, & collegiis Respublica exsistere cœpit. Itaque legum latores ac principes, qui Respublicas primi fundauerunt, nullum ad eas continendas stabilius fundamentum esse iudicarunt, quam societates ac sodalitia tueri. Nam Pompilius Numa[c] rex Romanorum, non modo collegia omnis generis opificum, sed etiam mercatorum instituit, eosq; sacrificiis solemnibus ac epulis, quæ statis anni diebus fierent, obligauit; idque Solonis exemplo fecisse videtur, qui omnia[d] omnium ordinum ac generum collegia, iisque statuta, quæ modo legibus contraria non essent, condere permisit. At Lycurgus ciues non tantum sodalitiis ac societatibus, sed etiam perpetuis conuiuiis deuinxit; quæ conuiuia, quod amicitiæ causa colerentur, φιλίτια dicta sunt; non φειδίτια, vt Plutarchus a parcimonia deduxit. In cæteris fere Græcorum ciuitatibus, ἑταιρίαι, & in Italia *sodalitia* vbique coli cõsueuerunt; in quibus non modo lites & controuersiæ maxima sui parte sine magistratibus ac iudicibus dirimebantur, verumetiam amicitiæ radicibus altissimis hærebant: quippe sapientissimis quibusq; hominibus persuasum erat, amicitiam ad hominum cœtus ac societates stabiliendas ac retinen-

a Iudicum cap. 16. & 21.

b Iudic. cap. 2. 6. 9. 10. 20. 21.

c Plutarch. in Numa. Dionys. Halicarn. lib. 2.

d l. vlt. de col leg. Plutarch. in Solo.

retinendas ipsa iustitia potiorem esse: cum lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur; amicitia vero, quæ societatibus alitur, non modo lites, sed etiam controuersiæ a stirpe conuellantur, & summa cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter se ipsi, & cum Republica concilientur. At legum omnium diuinarum & humanarum hic scopus, hic finis est, vt hominum societatem & concordiam inter ipsos, & aduersus Deum pietatem tueantur: id autem omnium maxime fieri potest, si vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ sine virtutibus esse nulla potest, conspirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenses [a] olim omnis ætatis, ordinis, ac sexus, simul publicis in locis epulabantur, vt illam quã dixi caritatem, ac mutuam inter ipsos beneuolentiã fouerent; sed postea sexus & ætates suis quibusdam ordinibus ad perturbationem ciuium vitandam, placuit describi. Nec aliam ob causam legibus diuinis [b] cõuiuia sacra statis temporibus summa lætitia coli iubentur, quam vt religione erga Deum, & amicitia inter se ciues conciliarentur. Quæ conuiuia principio nascentis ecclesiæ Christianæ, quod mutuis amplexibus & osculis terminarentur, ἀγάπαι appellata sunt. Ac tametsi multa vetustate pridem extabuerunt, imago tamen veterum cõuiuiorum sacris epulis etiamnum adumbratur. At Veneti non ficta, sed vera conuiuia, sæpius etiã Heluetii ordinibus ciuium & opificũ in collegia descriptis, summa cura prosequuntur; si vero lis oborta fuerit in sodalitio, communi consensu dirimitur; sententia nõ chartis, sed tabulis, non atramento, sed creta descripta. Nec tantum veteribus fuere sua opificum omnium & mercatorum collegia, verumetiam philosophorum, maxime tamen Pythagoreorum [c], quibus nõ studia modo, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decursu legibus certis ac institutis sanctius ac melius temperata fuere. Vt igitur ordine singula explicentur quæ de collegiis disserere oporteat; primum quæ collegii cuiusque potestas sit,

[a] Aristot. in Polit. c.

[b] Numeri 9. Leuit. 23.

[c] Iamblichus in vita Pythagoreorum.

& quæ beneficia cuiq; tributa; deinde qua ratione mo-
derari, quoq; modo in officio retineri debeant; postre-
mo an collegiis Respublica vacare possit necne, & quæ
cuiq; Reipublicæ collegia maxime necessaria sint, ordi-
ne disseramus. Omnia igitur collegia aut rerum diuina-
rum aut humanarum causa sunt constituta, quæ ad res
humanas pertinent, aut iurisdictionem habent, aut iu-
risdictione vacant: hæc iuuentutis educationem conti-
nent, aut medicorum, aut scholasticorum hominum,
aut mercatorum, aut opificum, aut agricolarum sodali-
tia; illa vero magistratuum ac iudicum descriptionem,
de quibus superius dictum est. Rerum diuinarũ, ac pu-
blicæ pietatis causa collegia in infinitum pene numerũ
excreuerunt; quæ legibus, moribus, victu, cultu, insti-
tutis, ratione, vestitu differre videmus. Cum autem duo
plurave collegia in vnum coeunt, vt fit sæpissime, quod
ex duobus pluribusve coalescit, non collegium, sed *cor-
pus* appellari debet, tametsi verborum ambiguitate sæ-
pius vtraque confunduntur. Aliud est enim collegium
tribunorum, aliud Prætorum, aliud Quæstorũ: at cum
hęc tria collegia in vnum & idem corpus coeunt, inepte
collegium, nec tamen vniuersitas appellatur; quæ ipsa
ex omnium ciuium, collegiorum & corporum, addam
etiam pagorum eiusdem regionis cœtu & conuentu
exsistit. *Corpus* igitur *appellabimus, quod ex pluribus col-
legiis aut personis conditione dissimilibus coalescit.* At be-
neficia quædam quibusdam collegiis dantur, quæ cæte-
ris eripiuntur. Item singulis collegiis sæpe coire licet,
vniuersis non licet. Id autem commune est, non modo
collegiorum omnium & corporum, sed etiam vniuersi-
tatis, quod sunt cœtus in Republica iure sociati, id est,
summi principis beneficio & concessu, sine quibus cor-
porum & collegiorum ius ac nomen amittunt: ac pro-
pterea in definiendo collegio, legitimam diximus con-
sociationem, quod non solum ad coeundi potestatem,
verumetiam ad locum, vbi coiri debeat, ad tempus,
quoque modo, & quæ in collegio tractare liceat. Ver-
bum

Collegiorũ genera.

bum autem *consociationis* eo pertinet, vt sit aliquid collegarum omniũ inter ipsos commune; aut si nihil commune fuerit, ne collegium quidem sit. satis est conuentum esse communem, procuratorem aut actorem communem, ac beneficia collegio tributa collegarũ omniũ communia; nec tamẽ ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non satis apte definiunt[a], qui *collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatem, qui bona pecuniamve in commune quærant*: quæ ipsa quidem omnium bonorum, & conuictus societas est, collegium tamen non est; contra vero collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune; dum tamen lege principisve concessu tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibusve de rebus inter se agant: vti sunt collegia opificum. Quædam tamẽ ea quę diximus habent fere inter se communia, vt ea quæ religionis[b] causa simul sociata videmus. Collegarum autem numerum definire nihil necesse est, modo ne sint pauciores tribus. alioqui collegiũ non[c] fit. Quare nec Censorum, nec item Consulum collegiũ dicebatur, vt Prætorum, Tribunorum, & Quæstorum. Collegas autem, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarum vnus in singulos, non tamen in vniuersos habeat coertionem, vt nostri pontifices, & qui ab Hebræis detorta voce *abbates*, Latinis *principes collegii* dicuntur. Quod si vniuersos coercendi ius habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasium, si modo consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, *collegium* dici nõ potest; quia Pontificis summa est non tantum in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necisque potestas; aut si iure non habeat, re ipsa habere videtur. Quæri tamen video, & quæsitum est a doctis, *an Pontifex in cœtu sacerdotum, Abbasve, collegarum nomine ac iure censeantur*: & adhuc sub iudice lis est.

a Bartol. in titul. de colleg. Accurs. in l. 1. quod cuiusque vniuersitat.

b l. 1. §. sed religionis. l. 1. de sacrosanct. C. l. vlt. de iurisdict. C. l. collegium. de hæred. instit.

c l. Neratius de verbor. signif.

An collegii princeps sit collega.

Ego vero quæstionem ea quam dixi ratione terminari oportere existimo, scilicet collegam esse Pontificem, collegiive principem, etiamsi coercendi singulos ius habet, dum tamen nullam in vniuersos habeat potestatem: sed in sententia ferenda suffragio collegarum vincatur. Quamobrem errore labuntur[a], qui collegas ipsos collegium a philosophis appellari putant; qui enim tam inepte philosopharetur, vidi neminem: collegii autem verbo ius significatur, & in vno[b] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipsa collegii consistere possunt: at ne omnibus quidem collegis morte exstinctis bona[c] fisco vindicantur, nisi lege lata ius habendi collegii sublatum sit: nullum autem collegio beneficium maius tribui potest, quam vt ei legari testamento[d] possit. Cœtus vero iure prohibiti, collegia non sunt, nec quicquam iis testamento relinqui potest, tametsi singulis collegiis legari[e] possit. Ego vero necessarium duco ad illicitos cœtus & collegia coercenda, lege prohibendum non modo vniuersis, sed etiam singulis quasi collegis legata relinqui. Cum autem collegium sine ærario consistere posse diximus, illud etiam intelligendum est, collegium ea lege creari posse, ne ei donatione testamentove quicquam relinquatur. Primus quidem[f] Antoninus collegiis omnibus legata donationesve fieri permisit, præterquam collegiis Iudæorum, quibus tamen religionis causa coire, & synagogas habere[g] licuit. Nam Octauianus Augustus[h] Præsides prouinciarum, & Norbanus proconsul Ephesiorum magistratus interdicto vetuit Iudæorum cœtus & collegia perturbare, aut quo minus religionis causa publice coirent, prohibere. Quinetiam Augustus sacrificium diurnum ac perpetuum Hierosolymis tauro, hirco & ariete, pro sua Reiquepublicæ salute fieri iussit; ac diurnis largitionibus Iudæorum[i] tenuitati opem tulit. Ac tametsi senatorum collegiũ maximum, maximeq; Reipublicę necessariũ sit, si quid tamen senatui legaretur, peti non aliter potest quam si senatui legari permittatur. Nam cum senatui Romano legatum

a Bartol. in l. aut facta de pœnis.
b Innocent. in cap. 2. de operis noui. alexand. consil. 74. lib. 4. contra & cap. dilect. de excessib. prælat.
c l. 96. §. 1. l. 114. §. qui ab intestato de legat. 1. l. 10. de manumiss. testa. l. 6. §. est fisco ad Trebell. l. 6. §. certe. si quis. omissa causa. l. 1. § 1. l. vlt. de successor. edict. l. 1. § diuus l. 41. de iure fisci l. 18. de vsucap. l. 19. de vniuersis. & temporal. l. 20. de inoffic. testam. C. l. 22. de appel. & cap. cũ dilecti. de rescript. l. vlt. de collegiis.
d l. senatus de rebus dubiis l. omnibus. ad Trebell. ff.
e l. cum senatus. de rebus dub.
f l. 1. de iud. C.
g toto tit. de Iudæis. C.
h Philo in legatione ad Caligulam.
i Philo in orat. ad Calig.

gatum eſſet a Ruſſio Cæpione, ea lege vt iis tantum capere liceret, qui in ſenatum venirent: hæredes Cæpionis ſenatu legatum petente deberi negarunt: ac pro hæredibus contra ſenatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus [a] ſcribit. De collegiorum definitione ſatis, de poteſtate dicamus. Ea vero cuiuſq; collegii legibus ac reſcriptis terminari conſueuit; quare nihil de ſingulis, ſed de vniuerſo iure diſputandum eſt. Præcipua Reipublicæ collegia ſunt magiſtratuum ac iudicū; quia nō modo collegas ſingulos, ac minorem totius collegii partem, ſed cætera quoque religioſorum & opificum collegia, pro iure ſuæ poteſtatis moderantur & coercent. Atq; hoc maxime collegia magiſtratuum a cæteris differunt, quod hæc communia tantum negotia cuiuſq; collegi i procurāt; illa vero tum ſua, tum aliena, ac potius aliorum quam ſua cauſa ſunt cōſtituta. Sed quemadmodum ſapientem ſibi primum, deinde cæteris ſapere, ac iudicem de ſeipſo, prius quam de cæteris iuſte iudicare neceſſe eſt: ſic enim elegāter Hebræi caritatem a ſeipſo quemq; prius auſpicari oportere putant, id eſt, efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum eſt vt ſuum cuiq; tribuatur; quæ potiſſima iuſtitiæ totius pars eſt. Non aliter collegia magiſtratuum ac iudicum recte & ordine ius ſibi ipſis, tum ſingulis, tum vniuerſis prius dicere neceſſe eſt, quam quid de cæteris ſtatuant. Dubitari tamen poſſit, an collegia magiſtratuum ac iudicum, ab aliis quam a ſeipſis iudicari præſtabilius ſit. quæ dubitandi argumenta ſint in vtramq; partem, ſuo loco explicabuntur: ſed vt breuitati ſtudeamus, ſi collegium ex ignaris aut vitioſis hominibus conflatum ſit, aut ſuperiorum magiſtratuum imperio coerceri poſſit, de hoc ſuperiores magiſtratus; de illo, quod alterius collegii poteſtate coerceri non poteſt, principem ipſum iudicare oportet. Si collegarū virtus ac prudentia ea ſit, vt minime de vniuerſis dubitari, tametſi de ſingulis poſſit, præſtat collegio iudicium collegarum ſingulorum, quam aliis committi; quia habent ſua quæque collegia

[a] in Domitiano.

quædam arcana, cæteris nec percepta, nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis communicari nõ patiuntur; deinde collegarum inter ipsos beneuolentia ac dignitas mutuis iudicandi officiis alitur ac sustẽtatur. Eam ob causam potissimum Adrianus [a] Senatores a senatu iudicari voluit. Item mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodius visum est; eoq; iure, quod ab Italis expressimus, magna bonorũ omniũ consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia, quæq; religionis causa sunt constituta, tametsi iurisdictione ac imperio vacant; coercendi tamẽ ac modice, vel potius intra modum castigandi ius habent, seu mulcta, seu verberibus, seu carcere, pro vt legib. ac institutis cuiusq; collegii cauetur. Nam lege [b] Aquilia tenetur qui seruum acerbius castigat; & Cornelia de sicariis, qui fraude occidit: quanto magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informare debuisset? Atque in eo quidẽ Lacedæmonii grauiter peccabãt, quod in ara Dianæ pueros æque ac puberes, tanta verberum atrocitate cædebant, vt interdũ animam [c] efflarent; quia ne gemitus quidem aut suspiria ducere licebat; ne cæsi mollius se gessisse viderentur. Ac tametsi Fridericus [d] II Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in homines de schola dederit, ac gymnasiarchæ in suos habeant, vti semper more maiorum habuerunt, verberum coertionem; id tamen pertinet ad leuiora peccata; non ad eam, quam magistratus in priuatos habent, iurisdictionem, vt plerique [e] opinantur. Nec vero Imperator Germanorum, aut Pontifex Romanus, eam potestatem, præterquam in suos, principibus collegiorum, aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius quidem XI Romanorum Pontifex; eo rescripto, quo quidem Vrbani V & Innocentii VI rescripta Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno capite excepit, vt *si scholasticus homo scelus admiserit, pontificis Parisiorum sit cognitio*; altero capite *pro debito quemquam necti prohibuit.* Sed nostri Reges ac magistratus, Pontificiis legibus se non

[a] Dio in Adriano.

[b] l. 5. §. vlt. ad l. Aquil. l. item quæritur. § item locati. l. 1. de emend. C.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

[d] Authent. habita ne filius pro patre C.

[e] Bald. Salyc. Castren. bar.

non teneri ſæpe declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis cauſa conſtituta ſunt, grauioribus legibus, & pœnis aliquanto atrocioribus, quam cætera obligantur. Ac propterea [a] patria poteſtate ſoluti ſunt, qui ſeſe deuouerunt; tametſi ab ea ſententia plerique [b] diſcrepant: ego vero ſi quid ſentiam exquiratur, ſic ſtatuo; patriæ poteſtatis vim ac decus deuotionibus filiorum minui nõ poſſe, cum natura legum humanarum norma ſit; lex autem naturæ liberos parentum obſequiis arctiſſimo vinculo conſtrinxit, qua ſeipſos eripere ac liberare non aliter poſſunt, quam emancipatione legitima; aut ſi parentes reticentia quadam, votis liberorum conceptis, quibus obſiſtere poterant, acquieuiſſe videantur; quæ tamen aſſenſio liberos a cultu parentum non excuſat, tametſi liberi deuoti collegiorum [c] filii, quibus [d] etiam collegia hæreditario iure ſuccedebãt, ſeruili [e] conditione cenſeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificii religionib. collegiorum deuotos ab omni [f] Pontificum coertione liberos eſſe tradunt; idque rebus in curia Pariſiorum [g] ſæpe iudicatis confirmatum memini. Quare qui monaſticum vitæ genus profitentur, de iis quæ ante concepta vota geſſerunt [h] accuſari non poſſunt; quod quidem interpretandum eſt de peccatis leuioribus, ne religionis ſpecie ſcelerum ac flagitiorum impunitas ac latebrę quærantur; ſed ne ſequatur impunitas, magiſtratuum eſt prouidere, & lege diuina iubente ſicarios ab altaribus ſacris auellere ac trucidare; vt non ita pridem apud Toloſates e monaſterio ad extremum ſupplicium duo Deauratæ [i] monachi, cõtumelioſiſſime tracti ſunt,

a Accur. in l. ſi ex cauſa §. Papin. de minor. ſequitur Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in Authent. ingreſſi. de ſacroſan. C. Alberi. ibi. nu. 12. ait opinionem eſſe doctorum & Archid. in cã. nõ dicatis. 12. q. 1. & gl. quã ſequuntur Panorm. & Fel. Guid. Papie. ſingul. 26. Bar. & Cune. in l. patre furioſo de iis qui ſunt ſui. Dynus in l. ergo. de acquir. rer. do. Boer. deciſ. 121. Alex. in l. ſub conditione, de liberis & poſthu.
b Bal. inconſtanter in l. vlt. §. 1. de bo. quæ lib. C. And in c. vlt. de iudic. lib. 6. arg. l. vlt. §. ſi autem de bonis quæ liberis. C. Spec. in titu. de ſtatu monach. ver. 12. Iacob. Butrig. in Authent. ſi qua mulier. & ibi Bald de ſacroſ. Cod. Angel. in l. ſub condit. de lib. & poſthu.
c Alex. in l. ſub condit. de liberis & poſthu.
d Bart. in Auth. ſi qua mulier de ſacroſ. Bal. in l. cum adoptiuus, de adopt. Angel. Bar. Paul. Alex in l. ſub conditione, & in l. apud hoſtes. de ſuis & legit C. Caſtrenſ. conſil. 293. lib. 1. Ancharan. in c. de cætero. de teſtib. Stephan. Bertrand. conſ. 66. lib. 3. conſil. 116. eod. lib. Iaſ. in l. qui ſe. vnde lib. Cod.
e Bald in l. 1. nu. 42. qui admitti. C. Innocent. in c. cum olim, nu. 4. de priuil. Iaſo. in l. 1. nu. 42, de vulgari. & in l. cum fundus. §. 1. nu. 17 ſi certum. Ludo. Roman. in l. qui hæres. § neq; de acquir. hæred.
f Felin. & Panor. in cap. paſtoralis. de offic. ordin.
g an. 1427. Fabr. 27 ex text. in c. ea quæ. c ſingulis. de ſtatu regul. deciſ. Capel. Toloſan. 309. Guid. Pap. deciſ. Delphin. 59.
h cap. admonere 25. q. 2. can. ſcripturæ. de voto Bart. in Auth. ingreſſi. nu. 34. Panor. in cap. cum in eccleſiarũ. de offic. ordin.
i anno 1560. mẽſe Iunio.

quod monasterii principem, cuius coertionem ferre non poterant, crudelissime occidissent. Ita quoq; nihil prohibet Abbatem in ius a monachis [a] vocari, non tantum si de priuato, sed etiam si de publico iudicio quæratur; quinetiam ab eius sententia liberam prouocationem habere sæpe iudicauit curia Parisiorum; idque fieri posse non impetrata venia testis est Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus iudicatis decreuit curia Burdegalensis [b]. Quod si collega decreto collegii mulcta grauiore puniatur, aut a collegio arceatur, iudicis ordinarii cognitio erit. Tametsi veteri iure collegam decreto collegarum a collegio prohibere potuisse docet M. Tullius [c] his verbis; *Mercuriales & Capitolini M. Furium hominem nequam equitem Romanum de collegio eiecerunt.* & Plutarchus [d] Lacedæmonios scribit collegam de cœtu collegarum deturbare potuisse. quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, quæ religionum causa constituta sunt, licere [e] scribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum; non tamen verberibus cædere, aut vinculis constringere, aut atrociore pœna coercere; vt quidem Parisiorum [f] curia sæpe iudicauit. Sed quæri potest an collegii decreto caueri possit, ne quis collegarum alibi, quam apud collegium, si lis est cum collega, iudicium cōstitui patiatur; & si quidem ita decretum sit, an qui legi non paruit, sed collegam in ius vocauit, pœna decreto comprehēsa teneatur. Scæuola [g] decretum valere, ac pœnam commissam peti posse statuit. Ego vero, si de crimine publicoue iudicio quæratur, decreto locum non [h] esse iudico: at ne in priuatis quidem iudiciis, nisi omnium collegarum assensione decretum illud factum sit, perinde vt in receptis arbitriis, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeo in omni cœtu ac societate, si quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum [i] assensione ac voluntate fiat oportet: sin ea res vniuersorum sit, maximam omnium partem cōsensum præbuisse satis est, dum nihil fiat contra leges [k] eius qui collegii

[a] Arg. l. 1. de pretio imperat. ofter. C. Innocent. in cap. insinuante. qui clerici vel vouent. c. monachi. de statu monach.
[b] anno 1544. Decemb. 15.
[c] ad Q. fratrem. lib. 2. epist. 7.
[d] in Lycurgo.
[e] in cap. cum cōtingat. col. 9. de foro cōpetenti. & prag. de concub. §. quod si glos. in verb. pertinet. not. in c. quanto. de offic. ordi.
[f] anno 1524. Oct. 15 & 1391.
[g] l. vlt. de decretis ab ordine.
[h] l. nō distinguemus §. Iulianus de receptis arb.
[i] cap. delecta. de excessibus prælatorum. l. per fundum rusticorum præd. & §. religiosum, de rerū diuisio.
[k] l. vlt. de collegiis.

collegii creator est,quasq; princeps Imperio suo valere iussit: licet igitur collegio ac vniuersitati saluis legib. ad eum quem dixi modum,decreta facere,quæ omnes collegas seorsum, ac minorem collegarum partem collectim teneant[a], dum tamen duæ collegii partes decreto consentiát: maiorem vero omnium collegarum partem collectim obligare non possint, multo minus vniuersos: vti nec princeps[b] suis legibus, nec testator[c] testamento,nec priuati suis pactis, a quib. communi consensu discedere[d] possunt; nec quicquam est tam rationi ac naturæ consentaneum,quam quo quicq; modo fiat, eodem dissolui[e]. Sed dubitari possit, *an quæ omnium consensione ac voluntate pro collegio decreta sunt, maxima pars omniũ,aut etiam collegii duæ partes antiquare possint?* ego,si de iure vniuersorum quæratur,posse nõ dubito[f]; sin de iure singulorum seorsum agatur,singulos assentiri oportere. Quamobrem si Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines distribuantur,nihil a duobus ordinibus decerni potest, quo vni ex tribus incommodum inferatur, si res ad singulos ordines seorsum pertinet. Qua quidẽ ratione duos Francorum ordines vt sententiam mutarent perfeci. Nam cum essem prouinciæ Veromanduorum legatus Blœsas missus, quo Henricus III. Rex vniuersæ Galliæ conuentus habebat[g], quæstio grauis est inter ordines oborta, *an æquius melius esset rogationes populi coram principe diiudicari a triginta sex viris, quos ordines singuli suffragio creassent, quam ab ipso principe ac senatu.* Iam ordo sacer ac nobilitas non solum ita decreuerant, sed etiam magnam nostrorum partem ereptis seorsum suffragiis, & maxima præmiorum proposita spe in suam sententiam pertraxerant. Ego ambitiosorum hominum consilia subodoratus, amplius deliberandum esse respondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuersis non potuerant, a paucissimis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturius agitata, sine mandato singulari a nobis id fieri posse negaui: nec si mandatum a populo haberemus,

a l; & quod cuiusque vniuersit.

b l.princeps. de legib. l. a Tit. §. nulla. de verb. obligat.

c l.si quis in princip. de legat.,3.

d l.ab emtione de pactis.

e l. nihil tam naturale. de regul.

f Innocent. in cap. humilius.de maioritate & obedient Ludo. Rom. in tit. de arbitris. col.15.

g anno 1577. Nouembri.

ſine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri poſſe docui: & in meam ſententiam collegas pertraxi; qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines a propoſita ſuſceptaque ſententia dimouerem. ſed cum Archiepiſcopus Lugdunenſis ſacri collegii princeps, acerrime obſiſteret, ego more maiorum, & exemplis eorum quæ in comitiis Aureliorum geſta fuerant, legibuſque imperii, ac moribus Hiſpanorum, & Anglorum æque ac Francorum, docui nihil a duob. ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, ſtatui poſſe: deinde rationibus & argumentis propoſitis cur id pernitioſum videretur, perfeci vt cæteri ordines ſententiam mutarent: quam tamen ſi non mutaſſent, nihil quod ſtabile ac firmum eſſet, noſtro collegio diſſentiente decernere potuiſſent. Princeps re intellecta, me ordines arbitrio meo moderari dixit; idq; coram Ruzæo Andium Pontifice, dolorem quem ex eo ceperat diſſimulante. At ſi res ea quæ in deliberationem cadit, collegas ſingulos ſeorſum a communitate non afficit, ſed vniuerſos tantum, de ea decerni poteſt a maxima collegarũ parte: id quod ab vniuerſis & ſingulis antea decretũ fuerit, cæteris diſſentientibus abrogari poſſit, etiam ſi exceptum eſſet, ne decretum aliter antiquaretur, quam ſi omnes id probarent: quia ſemper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem ſuffragio vincant, ſaluis, vt ſæpe dixi, ac dicẽdum ſæpius eſt, Reipublicæ legibus, & collegii cuiuſq; inſtitutis. Quamobrem fallunt[a] qui putant id a potiſſima collegii parte antiquari non poſſe, quod omnium collegarum conſenſione decretum eſt; quod quidem ſi probabile ſit, illud quoque probandum erit, vnum ſcilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere poſſe, cuius ſeorſum a cæteris nihil interſit. Iam vero lege[b] quæ de collegiis & corporibus lata eſt, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, ſingulos teneat; maiorem vero partem terminarunt, cum duę[c] partes ad ſummum, cæteris ſiue præſentibus, ſiue etiam abſentibus, ſimul conſpirant: neque

[a] Panor. ita ſentit in cap. conſtitutus. de appel. gloſ. in cap. ſi cui. de elect. lib. 6.
[b] l. quod maior ad municipalem. l. 3. l. nominatim. de decurio. C. vbi de tutor. l. 3. de decretis.
[c] l. 3 l. 4. l. itẽ, quod cuiuſque vniuerſ. Bart. Angel. Caſtrenſ. ibid. Anto. Panor. in cap. paſtoralis. de reſcript. §. & l. 2. de prædiis curialium.

neque enim adesse omnes oportet, vt decreta rata sint, dum tamen omnes vna cogantur. In iis vero quæ pondus habent ac momentum, non satis est omnes vocari, sed etiam duas ad summum partes adesse, tametsi non omnes consentiant; nisi lege caueatur duas partes in eadẽ suffragia consentire oportere,[a] quod iudiciariis legibus Ludouici XII. regis Francorum cauetur, vt *iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare possint*; nam in publicis pares sententiæ reum liberant, qui tamen damnatur, si vel vnius suffragio maior pars vincat minorem: sic etiam Gregorii X. Pontificis Romani decreto, duas collegii Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Põtifex futurus sit. Interdum etiam necesse est omnes collegas vnum & idem sentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem sentire oportuit, aut aperte dissentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum esset: tũc decreto hæc verba inserebantur, PRO COLLEGIO; qua de re superius dictum est. Si nulla lege id caueatur, maior pars suffragio potior erit: sed eum quem diximus collegarum consensum in ipso collegio fieri necesse est: alioqui[b] nihil proficit collegas omnes seorsum consentire etiam apud acta; nec vero sibi vllum incommodum eiusmodi consensu creare possunt: neque enim pro collegio[c] fit, quod collegæ seorsum faciunt. Plus ergo potuerũt duæ partes collegarum coactæ simul, quam omnes collegæ seorsum consentientes. Hic tamẽ quæritur; Ecquis collegas conuocabit? plerique[d] putant seniorem id suo iure facturum; sed quoniam imperium recusantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coercere potest, inanis vocatio futura est, nisi sponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæsaris Consulatu haberi potuit, Cæsare maiore magistratu vetante, vt superius dictum est. Aliorum[e] alia sententia est, vt scilicet duæ collegarum par-

a c. si ad ea. de conces. præb. c. quod sicut. de electio. Panor. in capit. bonæ. eod. Felin. in cap. cum omnes. de constitut.

b l. 2. C. Panor. Felin. Anton. Butr. in cap. cum omnes de constit.

c Accurs. in l. sicut. quod cuiusque vniuersit. Bart. in l. aut facta. de pœnis. Panor. in cap. gratum. de postul. prælat.

d Innocent. in cap. 1. de maiorit. Panor. Imol. Butrio in cap. cum nobis olim. de elect. Bart. in l. 1. de albo scribendo Panor in cap. quæsiuit. de iis quæ fiunt a maiore parte. Bald. in l. 1. de fide instrum. & in l. obseruare. de decurio. C. Ludo. Roman. in l. si vero. §. de viro. fallent. 34. soluto matrim. Cardinalis in cap. licet. de elect. Imol. in cap. cum omnes. de constit. & in l. 1. §. fuit. quæsitum ad Trebel. Bald in c. 1. col. 6. de iudic. Tiraquel. in tractatu primigen. num. 116. & 117.

e Panor. sui oblitus in cap. cum omnes. de constit.

tes cæteros pro iure suæ potestatis cogant; sed quis duas partes collegarũ vocare possit, omittunt, quamquã satis est duas partes ad decernendum [a] adesse. More tamen a maioribus accepto, qui ætate superiores sunt, cæteros elicere solent ministerio seruorum, aut campanę sonitu, vel tuba, more Græcis quondam ac Romanis vsitato: quum magistratuum edicta Cornicularius σάλπιγξι, deinde clara voce promulgaret: edictum autem in singulos ciues conceptum erat, quia vniuersis imperari non poterat. Qui non paruisset edicto, hũc magistratus pignoribus captis; interdum etiam ruina domus cogebat: vt M. Antonius Consul Ciceroni, nisi in Senatum vocatus veniret, domum eius euersurum se minatus est. Res igitur difficultate caret, si is qui collegas vocat, imperium habet. Sed si collegium a magistratu deseritur, aut magistratu non vacat, sed collegas vocari nolit, debet is, cuius interest, magistratus [b] imperio ac potestate id efficere; eoque iure vtimur. Potest tamen maior pars collegarum simul singulos, nisi vocati adsint recepto vocandi more, fructuum & commodorum parte mulctare, dum tamen id moderate fiat; si decretum fuerit. Tametsi enim collegiis omnibus & corporibus licet decreta, saluis rei cuiusque publicæ legib. ac statutis, & quantacumque pœna pecuniaria plectere, vt iuris vtriusque [c] interpretes sentiunt: id tamen vsu receptum est, vt in eo genere grauiter mulctare non liceat. Absurdum est autem leges aut decreta facere nulla subiecta pœna, cuiusmodi decreta fieri a collegio posse tradunt [d], nisi is qui legem iubet, peccantes arbitratu suo punire possit. Quod autem diximus vniuersitatem aut collegium legitimum decreta saluis legibus facere posse, etiam eo pertinet, ne in deliberationem collegii veniant ea, de quibus non modo decernendi, sed etiam deliberandi potestas legibus est ademta, ne pœna committatur quæ aduersus illicita [e] collegia decerni consueuit: sed de rebus tantum ad collegium [f] pertinentibus deliberare fas est. Atque hæc de iure ac potestate collegiorum & corporum: nunc de ratione pœnarum ab iis exi-

[a] l. 3. & 4. quod cuiusque vniuersitat.

[b] glos. in cap. si capitulo de conces. præbendæ.

[c] l. vlt. de colleg. l. vlt de decretis ab ordine Panor. in cap. cum omnes de constit. & in c. nuper de decimis. Bal. in d cap. cum omnes.

[d] Panor. in cap. quæ in ecclesiarum. de cõstit. Angel. cõsil. 267. Bart in l. omnes populi. in §. an hoc & 24. q. 2. Innocent. in cap. cum accessissent. de constit. Io. Andr. in cap. cum omnes. de constit Ancharan. in ca licet. causam. de probat.

[e] l. sub prætextu. de extraord. crimin l. semper. §. quibusdam de iure immunitatis. Bart. ibid.

[f] Accurs. in l. 2. quę sit longa consuetudo.

geñdarum dicamus. Quanquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exſiſtit; at neque collegium, neque vniuerſitas peccare poteſt, imo ne conſentire,[a] quidem, aut dolo malo[b] quid agere: ac propterea nulla doli mali actio eſſe poteſt aduerſus collegium, aut vniuerſitatem; etiam ſi collegæ omnes, aut ſinguli ciues eiuſdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines ſeorſum ac ſingulatim conſenſum præbuerint; quod tamen fieri non poteſt; quia nec impuberum, nec furioſorum vllus eſt cõſenſus: ſed quoniam ea quæ a maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta, geſta fuerunt, ab omnibus geri videntur; idcirco de collegiis & corporib. pœnæ ſumuntur; ius coeundi eripitur; beneficia adimuntur; mulctæ indicuntur, ſi modo peccatum eſt collegis omnibus: aut potiſſima collegarũ, aut etiã ciuium parte, concionis aut cœtus habendi cauſa ſimul collecta; vt quidem iudicauit curia Pariſiorum[c]. Quod ſi pœnæ grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendæ ſint, ab iis tantum exigi oportet, qui ſceleris participes & conſcii fuerunt[d]: cum etiam in priuatis delictis, quæ a pluribus peccantur, ea tantum actione in ſingulos & inſolidum vindicantur, ita vt vnius ſolutione cæteri liberentur: ſi tamen vnus aliorum conſpiratione & conſenſu peccauit, omnes tenentur in ſolidum; nec vnius ſolutione[e] cæteri liberantur. Hic vero abſurdum videri poſſit, magnam collegarum aut ciuium eiuſdem vniuerſitatis partem innoxiam cenſeri, ac nihilominus vniuerſos mulctari. Quid facias? cum etiam in decimandis legionib. fortiſſimus quiſq; ſortiatur[f], ac pro ignauiſſimo puniatur. eo quidem argumento vſus eſt Caſſius Senator, cum Senatuſconſultum Silanianum perſuadere ſenatui vellet, & ſeruos quadringentos innocentes, ob vnius qui latebat culpã, capitis damnari. *Omne*, inquit, *magnum exemplũ habet aliquid ex iniquo, quod publica vtilitate compenſatur.* Non videtur tamen, dicet aliquis, ex abſurdis abſurdum iure concludi. Ego vero nihil iuſtius aut melius fieri poſſe puto, quam pluribus propoſitis incommodis grauiſſima quæq; declinare; eoque

Quis modus in pœnis collegiorum & corporum exigendis eſſe debeat.

a l. 1. §. 1. de acquirenda poſſ. l. 1. de libert. vniuerſitatis.

b l. ſed ex dolo §. 1. de dolo. Innocent. in cap. grauẽ. de ſentent. excõmunic. Angel. & Caſtrenſ. in d. § 1.

c pro ciuitate Corbilionenſi ex l ſemper §. 2. quod vi. l. aliud. de regul.

d l. aut facta. de pœnis. & ibi Bar. & Panor. in cap. gratum. de poſtul. præ. §. 2. quod vi.

e d. l. ſemper. §. 2. quod vi.

f ſic Tacitus ſcribit lib. 24.

magis ſi de ſceleribus quæratur, quæ inulta eſſe non o-
portet. Nam ſi a pluribus quiſquam cæſus: aut violatus
ſit[a], omnes in ſolidum tenentur, tametſi vnius ictu oc-
ciſus ſit: quod ſi apparet quis occiderit, ac ſine coniura-
tione aliorum id factum ſit, ſolus ille tenetur: ſi non ap-
paret cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes
quidem a pœna corporis liberantur[b], pecunia tamen
mulctantur. Nihil autem ad verum & iuſtum elicien-
dum efficacius eſt quam quod admittitur, vt abſurdiora
& iniuſtiora declinare poſſimus: nam ſi plures trabem
alienam extulerunt, nemo furti tenetur, ſi verborum
ſubtilitati hæreamus. Hic non agitur de oppidorum &
vrbium direptione, de ciuium internecione, quę ab ho-
ſtibus inferuntur; in quibus quo quiſque fere innocen-
tius ſe geſſit, eo patitur acerbiora; ſed quid princeps in
ſuos a ſe deficientes ſtatuere debeat quæritur. Romani
quidem, vt cæteras gentes ęquitate ac iuſtitia ſuperarint,
non tamen ſemper eam quam diximus iuris & æquita-
tis diſciplinam ſecuti videntur; ſed interdum ciuitates ac
ciues non modo vniuerſos, verum etiam ſingulos ple-
ctere non dubitarunt; acerbius tamẽ in auctores, quam
in cæteros animaduertendum eſſe putarunt. argumen-
to ſit illud: *Valerius Leuinus*, inquit Liuius[c], *Agrigen-
to capto, qui capita rerum erant, virgis cæſos ſecuri percuſſit;
cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi; *Quoniam*, in-
quit, *defectionis auctores meritas pœnas a diis immortali-
bus & a vobis habent P. C. quid placet de innoxia multi-
tudine fieri? Tandem ignotũ eſt illis, & ciuitas data.* Con-
ſul vero Fuluius, cum Capuam quæ a Romanis defece-
rat, diuturna obſidione expugnauiſſet, octoginta ſena-
tores præter XXVII, qui venenum hauſerãt, ſecuri per-
cuſſit; trecentos præcipuæ nobilitatis, carcerum vincu-
lis ac diuturno ſquallore necauit: cæteri ciues, quaſi ſer-
uitia, ſub haſta venierunt. *Atella Calatiaq; in deditionem
acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animad-
uerſum.* Alter Conſul Appius, ipſo collega ſeuerior, et-
iam de ſociis coniuratis quærendum cenſebat: ſed Ful-
uius

a l. vulgaris §. penul. de furtis. l. ſi plures de iniuriis l. ita vulneratus. ad l. *Aquil.*
b l. item Mela §. ſi plures. eod. cap. ſacris., de ſepulturis.
c lib. 26.

nius vetuit ne Campanorum perfidia falſo delati ſocii ad defectionem prouocarentur. Ex quibus perſpicuum fit, qua ſeueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos cenſuerint, quamdiu ſtetit imperium populare, Imperatores vero Romani, partim venia & commiſeratione, partim acerbitate ſuppliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Auguſti factum, qui cum vrbem Tyana obſideret, iuratus ne canem quidem militares gladios euaſurum, ſi vrbem expugnaret: Vrbe capta, cum ad crudelitatem illum improbi exacuerent, canes ad vnum[a] mactari iuſſit. Eadem clementia Henrichus V. Germanorum Imperator, Brixiam ferro ac flamma delendam eſſe iudicio conſtituto decreuerat[b]; expugnata vrbe ciuibus pepercit, ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atq; in eo Dei optimi maximi bonitatem ſecuti ſunt, qui non modo bonos cum improbis perire noluit; verumetiã ciuitatib. ac ſceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregiæ virtutis ciues parcendum eſſe iudicauit[c]. At vero Antoninus Caracalla, vt contumeliam ſibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlciſceretur, quod in illum dicteria iacerent, præſidia militum & cohortes Prætorianas plebi ludos ſpectanti cõmiſcuit; deinde data teſſera pene innumerabiles promiſcuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vti quiſq; obuius fuiſſet, trucidari iuſſit: id quod antea Hieroſolymis quoque exſequi mãdarat. In vrbe vero Theſſalonica Theodoſius magnus ſeptem circiter ciuiũ millia occidi mandauit, vt quæſtorum ac magiſtratuum aliquot cæſorum mortem vlciſceretur. Non tanta crudelitate quidem, ſed grauiore contumelia Xerxes Rex Perſarum, qui vrbis quæ poſtea ab euẽtu *Rhinocorura* dici cœpit, ciuibus omnib. nares amputari iuſſit. Omnium tamen crudelitates Sylla ſuperauit, qui pręter ſexaginta ciuium Romanorum a ſe occiſorum millia, etiam vrbis Præneſte ciues omnes ſupplicio affecit, præter hoſpitem; qui cum cæteris mori maluit, quam patriæ ſuæ certiſſimo parricidæ

a Vopiſcus in Aureliano.

b Bartol. in l. aut facta de pœnis.

c vt de Sodoma.

vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vſus Philippus II. Rex Macedonum, Romanis ſeruire ac tributa pendere coactus eſt. Sunt tamen ac fuerunt ſeculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quam ſeruire maluerunt. Ac maiorum noſtrorum ætate Piſani, cum Florentinorum imperia, tametſi iuſta ferre non poſſent, ab iiſdem defecerunt, Carolo VIII. Rege Francorum fauente; deinde Borgiæ impuriſſimi pontificis Romani ſpurio ſeipſos dediderunt; qui cum eos deſeruiſſet, primo Genuenſium, poſt etiam Venetorum necquicquam patrocinium appetiuerunt; poſtremo diuturna obſidione fracti, in Florentinorum poteſtatem redierũt: a quib. tamen ſumma facilitate ac lenitate veniã conſecuti ſunt. At Ludouicus Niuernenſium & Flandriæ Comes, cum Gandauos diutiſſime obſeſſos fame ac inopia ad deditionem compuliſſet, acerbiſſimas ac libero populo minime dignas cõditiones propoſuit, vt ſcilicet omnes laqueo in collum inſerto ex vrbe ſupplices ad ſe venirent, poſtea decreturum ſe quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi deſperationem adduxerant, vt quinque circiter ciuium millib. armatis ex vrbe prodeuntibus, Comitis exercitus quadraginta millium hominum fuſus ſit ac proſtratus: parta victoria cæteras Flandrię vrbes præter Audenardam ſui imperii finib. adiecerunt. Comes ipſe fuga dilapſus imperium vna cum dignitate turpiter amiſit. Tanta clade illata Gandaui multo quam antea arrogantiores, principum ſuorum numquam deinceps imperia ſponte pertulerunt. Tum enim intellectum eſt, nullos deſperatis ciuibus in principẽ ferociores hoſtes reperiri, nec vllum bellum iuſtius videri quam quod neceſſarium ſit. Neceſſarium fuiſſe planum eſt, cum deditioni turpiſſimæ mors immineret omnium crudeliſſima, & morte ipſa contumelia grauius ferenda: vt illa ætate libido principibus inceſſerat crudelitatem contumelia cumulare: nam Fredericus II. Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cum ſummo de-

mo dedecore iniuriam vlciſceretur, vrbem obſedit; expugnauit; diripuit; cædes ſtupris, ſtupra cædib. miſcuit; principes ſuppliciis omnib. ſubiecit; domos ac mœnia ſolo æquauit; cæteros qui furorem militū euaſerāt, contumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorū atrocius; qui poſteaquā Pictauium ferro flammaq; deleuiſſet, quod ſuis opib. hoſtem fouerēt, ſolum exſecratione ſempiterna exarari iuſſit; ac ſale ſterilitatē cieri: ex quo *ſalſi Pictones* etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtrique, & qui ſubditorū defectionē inultam eſſe patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinem in fractos ciues & ſæpe innoxios explere pulcrum putant. Sed laudabile ſit in plectendis ciuibus ſuppliciorū acerbitatem lenitate temperare; eoque temperamento Rempublicam ſeruare; imitantem Carolum Ludouici IX. regis fratrem; qui poſtea regnum Neapolitanum adeptus eſt: is enim accepto imperio a rege vt in Monſpelianos, qui regios quæſtores ac magiſtratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia ſolo exæquauit; ciuitati iura collegiorum & corporum eripuit; campanas ſuſtulit; ciues centū ac viginti aureorum millibus mulctauit. Sunt qui putant ſexcentos ſorte ductos ad ſupplicia tractos fuiſſe; quorum tertia pars incendio, totidem ſuſpendio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicatum ac decretum fuerat ad terrorē; ſed princeps optimus innoxios exemit, cum cædes illa magiſtratuum nullo ſuſcepto conſilio, vel ciuium concione conuocata, temeritate ac licentia plebis contigiſſet. Eadem lenitate Carolus VI. rex Francorum Pariſios rebellantes penitus exarmauit, ac auctoribus ſupplicio affectis ciuium vniuerſitatem graui mulcta coercuit. Demus tamen ciues omnes ſuſcepto conſilio, re deliberata, ac populi totius ſuffragiis & conſpirantibus ſingulorum animis defeciſſe; nouum ſibi principem creauiſſe, ac ſcelus contumelia cumulauiſſe; non eſt tamen Principis, non dicam optimi, ſed ne prudentis quidem, de omnibus pœnas quas poſſit exigere, ne ſempiternam ſuę

existimationi ac famæ, qua nihil principi carius esse debet, contumeliam inurat: etiam si hoc saluo Reipublicæ statu, quod tamen difficilimum est, efficere possit. Sapienter ergo T. Quinctius, cum legiones seditiose tumultuantes plectere salua Republica non posset, nec milites in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam profectus rogationem ad populum tulit; *Ne cui militum fraudi esset secessio*: id summa Senatus populiq; Romani voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Africanus pater seditionem exercitus ad Sucronem XXX. militum supplicio compescuit. Hic Liuius, *Certabatur*, inquit, *vtrum in auctores tantum seditionis* XXX. *animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda defectio magis esset quam seditio: vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret; ad multitudinis castigationem satis esse*. Scipio vero in oratione ad milites; *Se*, inquit, *non secus quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis* XXX. *hominum capitibus expiasse octo millium noxam*. At cum Appius Consul, temeritate dicam an arrogantia maiore, exercitum tumultuantem coercere conaretur, Tribuni militum ac centuriones restiterunt; cum nihil periculosius esse dicerent, quam eos vi coercere velle, in quorum obsequio ac fide imperii tota vis consisteret. Ac si quidem nihil esset in pœna totius exercitus aut ciuium exigenda metuendum; id tamen in popularibus pœnis præcipue spectandum, *vt pœna quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat*; vt non minus diserte quam prudenter est a Marco Tullio dictum. At ne principem quidem, si fieri potest, pœnarum iudicem, ac multo minus spectatorem esse oportet, ne suorum animos vlla pœnarũ aut vltionis acerbitate exasperet; quinetiam legatorum suorum ac magistratuum, tametsi iustam ac iudicibus necessariam seueritatem, lenitate quadam moderari æquius erit; imitantem Antiochum magnum Asiæ regẽ, qui cum per Hermeam magistrũ militum de Seleuciæ ciuibus, qui a se defecerant, pœnas sumeret; Hermeas plurimos proscripsit, ac deportauit

iura collegiorum ac vniuerſitatis, cæteraque beneficia vrbi conceſſa demſit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exſules reuocauit, ciuitati C beneficia reſtituit, decima fere parte mulctæ[a] contentus. Sed exemplis noſtrorum hominum libentius vtor. Henricus II. rex Francorum, Annam Mommorantium magiſtrum militum rebellantes Aquitanos propter ſalarium vectigal, ac præcipue Burdegalenſes caſtigare iuſſerat; ille cum iudicibus re communicata, publicas ædes in quibus ciues conuenerant, ſolo æquari; beneficia ab antiquis retro principibus vrbi conceſſa, lacerari; defectionis auctores capite plecti; exercitum omnibus ſtipendiis & commeatu ſuſtentari, ac centum circiter aureorum millia fiſco dependi iuſſit: rex abolitionem ciuitati ac beneficia, paucis quibuſdam exceptis, reſtituit, mulctam etiã, & exercitus ſtipendia indulſit. At Carolus v. Imperator Gandauorum defectiones & iniurias ſuis maioribus illatas vno vltus eſt & eodem iudicio, nõ tam crudeliter quam prudenter. Cum enim ſua edicta publice lacerare prætorum vrbanum ciues coegiſſent, & legatos ad Franciſcum I. regem Francorum miſiſſent, vt patrocinium vrbis reciperet; eoque recuſante cæteros ad defectionem inuitarent, Senatus Hiſpanorum vrbem ſolo æquari oportere decreuerat, ciuium bona in fiſcum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi, in qua natus & educatus fuerat, pepercit. triginta defectionis auctores capite puniit; iura corporum & collegiorum omnia ſuſtulit; ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit; arcem denique munitiſſimam pecunia ciuium conſtrui ac præſidio militum firmari iuſſit: ſententiã ipſius Imperatoris a Gandauis accepimus cum Franciſco Andium ac Belgarum Duci a cõſiliis eſſemus. Non ita multo poſt Franciſcus ipſe, qui Gandauorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob ſalarium vectigal rebellantes, orationis maieſtate perterruit, ac pecunia mulctauit; ſupplicio tamen affecit neminem; quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati re-

[a] Polyb. lib. 5.

liquit: teſtatus illud, non minorem ſui vindicandi occaſionem habuiſſe, quam Carolum v. ſuas tamen laudes ciuium ſalute quam exitio, & clementia quam crudelitate cumulare maluiſſe. His exemplis propoſitis, intelligitur quid de vniuerſitatis & collegiorum pœna ſtatuendum ſit: nam qui lenitatem affectāt, iiſdem ciuibus iterum atq; iterum rebellandi materiam præbent; quod præcipue in republica principi cauendum eſt. Nemo prudentius Carolo v. in eo genere ſe geſſiſſe videtur. Idem tamen qui ſeuerus in Gandauos exſtitiſſe videtur, ſumma lenitate in omnes ordines Hiſpanorum vſus eſt; cum non modo ab ſe defeciſſent, verum etiam Calabriæ Ducem regem creauiſſent, qui beneficium illud tam pernitioſum repudiauit. Carolus neminē ex tanta multitudine puniendū putauit. prudenter ille quidē; quippe vniuerſa Reipublicæ membra ſecare oportuiſſet. Etſi enim ſalutare eſt putre membrum ad vniuerſi corporis ſalutē vrere ac ſecare: num propterea ſi omnia membra extabuerint, aut gangræna inficiantur, ſectionibus erit ac vſtionibus vtendū? vetat maximus Hippocrates *deſperatis morbis inferre medicamenta*; eoq; minus ſi corporis potiſſima præcipuaque membra tabes inuaſit. Quamobrem vt hanc quæſtionem concludamus, ſi vniuerſitatis conſilio ac fraude peccatum eſt, res ea quæ ſit vniuerſitatis, publicari debet; ſi nihil eſt quod publicari poſſit, pecuniæ mulcta irroganda eſt; ſed ab iis tantum exigenda, qui conſilium opemve dederunt, cum ab vniuerſitate id fieri non poſſit: prioris quidem ſpecies eſt in *l. iubemus nullam. de ſacroſanctis. C.* poſterioris, *in l. 1. de magiſtratibus conueniend. ff.* ſi nocentes ab innoxiis diſcerni nequeant, omnes pecunia puniendi ſunt: *authent. de pace, iuramento.* pœna vero corporea non eſt exigenda, niſi a ſingulis & vniuerſis grauiter peccatum ſit, *vt in l. metum. §. animaduertendum. de eo quod metus.* Necvero vniuerſi peccare videntur ſi vexilla ſequantur, niſi vniuerſorum ac ſingulorum deliberatio antecedat; vt recte Bart. definit in *l. aut facta. de pœnis.* ſed vniuerſitate mulctata

ctata ſceleris conſcios non eximit a pœna. His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas ſpectant, reſtat vt videamus an collegiis & corporibus Reſpublica vacare poſſit. Illud initio poſuimus, homines hominum ſocietatis appetentes vbiq; eſſe ac ſemper fuiſſe; paulatimq; ex familiari ac naturali ſocietate in collegium, in corpus, in vniuerſitatem, in ciuitatem denique coaluiſſe; & hæc quæ videmus Imperia conſtituiſſe: quæ amicitia imprimis, ac mutua hominum inter ipſos caritate ac iuſtitia niti videmus; quæ ipſa ſine ſocietatibus ſtare nullo modo potuiſſent. Quamobrem qui dubitat vtrum collegiis ac ſodalitiis Reſpublica vacare poſſit, is mihi dubitare videtur, vtrum ſine caritate & amicitia, ſine qua ne mundus quidē ipſe momento ſubſiſtat, Reſpublicę ſtare poſſint; & cum ſeditiones a corporibus & collegiis in Rempublicam manare vident, ea ipſa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore fere ſemper ii peccant, qui leges enumeratione ac ſelectione malorum bonis prætermiſſis accuſant inique. Demus enim, id quod verum eſt, e collegiis ac ſodalitiis perperam inſtitutis grauiſſimas in Rempublicam peſtes ſerpere, & coniuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nam ſæpe ſodalitiorum ac religionum ſpecie, deteſtabiles ac impiæ ſuperſtitiones fouentur. Argumento ſint vetera Bacchantium ſodalitia, quæ ad religionis ſpeciem quæſita, exſecrabiles ac nefarias vtriuſque ſexus libidines, & crudeliſſima parricidia tamdiu texerunt, quoad aditis patefactis vrbem terrarū dominam, ac Italiam totam odore teterrimo cōſpurcarent. Quæ certiſſimis fuerūt comperta & cōprobata teſtimoniis: ac propterea perpetuo Senatuſconſulto Bacchanalia ſublata fuere; eodemque momento lata lex eſt, *ne vſquam deinceps nocturna ſacra fierent* [a]: id quod antea Damonax Athenienſis in Græcia efficere tentarat, cum diceret *ſacrificia nocturna ſibi ſemper ſuſpecta fuiſſe.* Præſtat igitur ſacra, quæcumq; tandem ſint, in cōſpicua ciuium luce fieri, quā nocturnos cœtus religionis ſpecie

[a] Liuius lib. 39.

coire. Qua de re Cato Censor grauissimus testis; *Ab nullo genere*, inquit, *non summum periculum est, si cœtus & concilia, & secretas consultationes esse sinas*. Sed eo minus caueri potest, cùm falsa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectissime Flaminius Consul in oratione quam habuit ad populum de tollendis Bacchanalibus; *Nihil*, inquit, *in speciem fallacius praua religione: vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor.* Hæc ille. Rara principio sodalitia, quibus latebræ quæruntur, nec priusquam incrementum acceperint, sentiuntur; sed ad extremum prauis humoribus vnum in locum aggestis, tumor erumpens vniuersum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento sit quod ætate nostra, cum multa seditiosorum hominum concilia semper exstiterunt religionis specie quæsita; tum vero nulla magis perniciosa colluuies citius erupit, quam Anabaptistarum, qui duce Leidano sartore vrbem Westualiæ maximam, pulsis principib. sub imperium ac ditionem suam subiecerunt, nec nisi valido imperii Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagorei moderatius, qui sapientiæ studia professi, maximos quosque Græciæ ac Italiæ principes, in sui admirationem & imitationem conuerterant; quorum opibus ac potentia freti, populares status ac tyrannides euertere vbique sunt conati, vt optimatum ac sapientum imperia stabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitiosi homines, qui seditione pleibeiorum excitata, conuentus Pythagoreorum ferro flammaque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia exstiterunt[a]. Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Christianæ principes, quum Iudæis cœtus & synagogas, quas olim Tyberius primum, deinde Claudius ac Domitianus vetuerant, habere ad cultus diuinos permiserunt[b]; sed ea lege vt sacra publice facerent. Id etiã Pharao rex Ægyptiorũ vltione diuina perterritus, Mosi permiserat: sed cõditionẽ respuit[c] Moses, cũ metuendũ esse diceret, ne Iudęos peregrina & legib. impro-

[a] Polyb. lib. 3.
[b] toto tit. de Iudæis. Cassiodorus lib. 5. can. qui sincera 45. distinct. cap. quinto cap. post miserabilem de vsuris. lib. 6 & 28. q 1. can. sæpe. vide consil. Ioan. de Lignar. num. 19
[c] cap. 12. Exod.

improbata religione vtentes Ægyptii lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficilima semper visa mihi est, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, seu publice, seu clam sacra fiant: quia plebs vbique religionibus deditissima, ritus a publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest; nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat, nō modo in tenues, verumetiam in potentissimos quosque. Thomam enim Imperatorem diuorū aras ac statuas euertentem, plebs irritata in ipso Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cum Francofurdi ad Mœnum quatuor religiones ciuitas admisisset, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam; cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis dissidentes, pertulerunt: Helueticam vero quæ propius aberat a Lutherana, oborta seditione penitus vetuerunt[a]. Minus id metuendum in antiquissima religione, quæ suo quodammodo iure possessionem tuetur suam, qualis est Iudæorum religio; a qua cæteræ, præter διαβολολατρείαν, origines duxisse videntur: quam propterea Chrysostomus *gentium matrem* appellat[b]: hanc enim principes tum pagani, tum Christiani, tum Ismaelitæ innumerabilibus seculis pertulerunt; eoque nomine aurum [c]coronarium exegerunt Imperatores Romani; vti nunc quoque Germani, qui Imperatrici vectigal illud concedere solent[d], vt religionis suę cultu ac beneficiis quibusdam fruantur, quæ maxima sunt in Polonia a Casimiro [e]magno rege Poloniæ concessa Hesteris cuiusdam Israelitidis fœminæ; qualia fuerunt olim a Rege Persarum huic genti[f] in gratiam alterius Hesteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquissima vetustas ac summa Iudæorum inopia, quibus nusquam terrarum prædia possidere licet, quo minus pro sua religione, proque libertate propugnare possint. Sed si tantus fuerit principum ac populorum in noua religione consensus, vt sine Reipublicæ exitio prohiberi non possit; sapientissimi quiq; Rerum

[a] anno 1562. Maio mense.

[b] tomo. 2. pag. 907.

[c] l. 1. de auro coronario C.

[d] Martin. de Cazar. sect. 4. de princip.

[e] In constit. Polonor.

[f] Hester. cap. vlt ac penult.

publicarum moderatores in eo genere gubernatorem imitantur; qui cum eo, quo cupiat pergere non poſſit, eo quo poteſt curſum dirigit, ac ſæpe velificatione mutata, procellis ac tempeſtatibus obtemperat, ne, ſi portũ tenere velit, naufragium patiatur. ferenda igitur ea religio eſt quam ſine Reipublicæ interitu auferre non poſſis. SALVS enim *Reipublicæ extrema lex eſſe debet.* Quamobrem Conſtans Imperator Arrianorum religiones & collegia pertulit; non quia tam illis quam Reipublicæ ſaluti faueret: ac Theodoſius ipſe pater καθολικώτατος, Arrianorum religionem, quam nulla vi exſcindere potuiſſet, ferebat: poſt etiam Leo, vt omnes omnium religionum cœtus inter ſe & cum Republica cõiungeret, edictum ἑνωτικὸν, id eſt, *vnionis* ac *tranquillitatis*, promulgari iuſſit: eius etiam exemplo Anaſtaſius legem ἀμνηστίας iuſſit, concionatores moderatos amplexatus. Neq; tamen dubium eſt, quin princeps ſi velit, ſectam exſcindere poſſit, niſi Dei præpotentis ope ſuſtineatur: neque ad id efficiendum armis opus eſt, modo princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius quam verbis ab ea religione quam exſtingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiuſmodi eſt, vt amet ea quę principes amplectuntur; earum vero rerum quæ mente percipiuntur, quo maiorem vim ad ea vetanda adhibuere, eo minus proficias. Quid autem pernitioſius, quam principem in ſubditos armari, & eos quos imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum ſui facere, vinci poſſit a ſuis necne? Quod ſi principes qui plus ſapere videntur, difficilime in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid ſperãdum de iis principibus, qui rerum gerendarum vſum nullum habent? qui ab aſſentatoribus obſidentur? qui a calumniatoribus vrgẽtur? qui a furioſis impelluntur? quibus hoc vnum propoſitũ eſt, vt ſeſe aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio naſcentis eccleſiæ, tam multa impudenter in Chriſtianos ſcripta ſunt, ad eorũ cœtus & concilia tollenda, vt, niſi exſtarent, incredibilia videri poſſint. Teſtis eſt Athena-

Athenagoras[a] orator; testis Tertullianus[b], testis Origenes contra Celsum: quorũ scripta quædã exstant, quibus intelligitur Christianis obiici consueuisse, *quod Athei essent, quod omnia tollerent numina Deorum, quod in sodalitiis ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestibus conceptos mactarent, iisque vescerentur*. id quod etiamnũ Epiphanius de Gnosticis tradit; scilicet in mortario partus ex incestu natos, vitellis, farina, melle, & aromatis admistis, contundere ac pinsere, placentasq; facere consueuisse, vt ex iis vescerentur; idq; sacramentũ fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumnię incredibiles viderentur, nisi maiorum nostrorum ætate aduersus *Templarios*, & C nõ ita pridem in eos qui religionum sectas renouarunt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamẽ collegia Templariis in Gallia concessa[c], tandẽ Bonifacii VIII. decreto sublata fuerunt: ac magister ipse ordinis cum magna collegarũ multitudine crudelissimis flammarum suppliciis absumtus esset, vt agrorum latifundia accusatorib. darentur: sed Germani scriptis prodiderũt summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudæos Gallia[d] & Hispania pulsos legimus, quod pueros cruci configere dicerentur, ac fontes sanguine leprosorũ labefactare; vt eorũ bona fisco vindicarentur. Vt igitur quæstionẽ propositã definiamus, collegia Rebuspublicis vtilia sint necne; nihil certe ad imperia popularia tuenda ac retinẽda potentius ac melius cogitari potuit vmquã: sed ad euertendas tyrannides nihil collegiis accommodatius: nam quæ Respublicæ maxime inter se diffident, contrariis legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur; quod intelligant a ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probãt, nec penitus tollenda putant; sed quæ Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex optimus opificum sodalitia & φρατρίας primus cõstituit,

a In apologia ad Antoninum.

b In apologia pro Christianis.

c Bartol. in l. aut facta. de pœnis.

d sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Longo regibus, & ab Hispania sub Ferdinando vltimo & Emanuele rege Portogalliæ.

Tarquinius Superbus [a] ſuſtulit,ac populi cōciones prohibuit; quinetiam ſenatum abolere conſtituit, nec morte ſenatorum quemquam ſubſtituendum putauit. Tarquiniis Vrbe pulſis,ſenatum trecentorum patrum conſcribi placuit,& omnia collegia, conciliaq; opificum ac ciuium reſtitui. Cum vero plebs impotentius Tribunorum ope dominaretur,ac ſenatus ſexcentos fere optimates ac principes ciuitatis caperet; collegia magna ex parte ſenatuſconſulto [b] ſublata; *nec multo poſt*,inquit Cicero,*non modo vetera rogatione Tribunitia* [c] *reſtituta*,*ſed etiam innumerabilia alia noua conſcripta fuere:* quod factum eſt a Claudio Tribuno plebis,qui vt gratiorem ſe populo exhiberet,eiurata nobilitate, ac patritiorū ordine,homini plebeio ſe adoptandum dedit.Cum autem Cæſar dictaturam,oppreſſa Republica, arripuiſſet, collegia vetuit [d];quę poſtea Auguſtus pacata Republica reſtituit [e]. at Nero Imperator eadē [f] ſuſtulit. ex quo perſpicitur eos qui tyrannidem affectant,cœtus ciuium ac ſocietates exſcindere velle: nam Dionyſius Siciliæ tyrannus,ne proximos quidem ſimul epulari patiebatur; ſed quum a cœna redirent, ſpoliari iubebat [g]. Ita quoq; Nero vicos Vrbis noctu obſidebat, & obuios a cœna redeuntes ab amicis ſpoliare ac cædere conſueuerat. Regia tamen poteſtas optimis legibus ac inſtitutis moderata,nihil corporibus & collegiis firmius aut ſtabilius habere poteſt. Nam ſi opibus,ſi pecuniis,ſi exercitu regi opus eſt, id omnium optime a collegiis & corporib. fieri ſolet. Quinetiam illi ipſi qui conuentus, quos Hiſpani *curias*,Angli *parlamenta* vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis,ad conuentus velut ad ſacram ancoram confugiunt , vt ſeipſos Remque publicam ab hoſtibus tueantur.Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis,de ſanandis populis, de iubendis legibus, de ſtatu conformādo,quam apud principem in ſenatu, coram populo agi poteſt? Illic querelæ tenuium, illic potentiorum iniuriæ, illic furta, peculatus, ſordes, quæ ſæpius ignaro principe fiunt,explicantur; illic ordinis cuiuſque

[a] Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 6.
[b] Aſconius in Cornelianam. Saluſt. in orat. Porcii Latronis.
[c] Cicero in Piſonem & pro Seſtio.
[d] Tranquill. in Iulio.
[e] Tranquill. in Auguſto.
[f] Tacit. lib. 14.
[g] Plutarch.

cuiusque rogationes exaudiuntur. At incredibile dictu est, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quam libenter concionantem audit! quam ab eo videri quisque gestit! quanti esse putat suas rogationes accipi, qui etiam si repulsam multarũ rerum patiatur, æquius tamen ac melius ferre solet, quam si eo ipso quod cupit a principe contemta fruatur. Quamobrem sapienter ab Anglis & Hispanis institutum est, si quidem illud teneremus, populi conuentus tertio quoque anno haberi: & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, nisi populi conuentus haberentur: id quod etiamnum factum memini, quum ab Andium Duce Francisco in Angliam iussus legationis causa traieci. Nostri reges nõ ita sæpe vt Angli comitia cogunt; sed cum sexdecim prouinciæ in hoc imperio numerentur, sex habent sua quædã singularia comitia, quæ vt omnino tollerentur, modis omnibus tentatum est ab iis qui sua scelera ac peculatus peruulgari metuunt; vt etiam Carolo VIII. Rege imperium ineunte, cum vniuersæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur; non defuerunt qui maiestatis crimen ingererent iis, qui in senatu cum populo idem sentirent; quibus acerrime restitit Philippus Cominius, rerum gerendarum vsu clarissimus senator; sed quam sint necessaria totius populi concilia, ex eo perspicitur, quod quibus populis suã concilia cogere licet, cum iis optime agitur; cæteri populi tributis ac seruitute vrgentur; nam singulorum voces minus exaudiuntur; totius vero prouinciæ clarissima vox est, & rogatio efficax, quã ne princeps quidẽ ipse, si velit, repudiare possit. Quamquam innumerabiles sunt conciliorum vtilitates. Nam si conscribendi exercitus, imperanda tributa, cogenda pecunia sit, tum ad hostes repellendos, tum ad latrocinia perditorum hominum coercenda, tum ad portus, arces, mœnia, sartatecta, vias, & cætera id genus sarcienda, quæ nulla ratione possent a singulis, omnium optime ab vniuersis conficiuntur. vt enim omittam cætera,

Septimania prouincia, quam nostri *Lingoccitanam* vocant, scholam annis superioribus erudiendæ iuuentuti Nemausi propositis præmiis aperuit; Buzacum nobilissimum latronem, quem nulli iudices, nullę curię, nulla vis magistratuum coercere potuerat, comprehensum iudicari, & extremo supplicio affici curauit: cuius ego rei spectator fui, ac populũ incredibili lætitia exsultantem aspexi, cum homine grassatorum omnium maximo se liberatos intellexerunt, tametsi decem amplius aureorum millia ad id rationibus expensa fuisse memini. Et vt prouincia a latronibus tutissima esset, multo ampliora præmia, quam vllæ prouinciæ, latrunculatori proposuerunt. Sed quæ de conciliis prouinciarũ diximus quã sint Rebuspublicis vtilia, quã prouinciis salutaria, quam ciuitatibus singulis necessaria, omnium optime Heluetii ac Germani sentiunt, eoque melius, quo fructus percipiunt longe quam nos vberiores. De Heluetiis notum est, & libris accurate perscriptum: de Germanis obscurius; habent tamen non modo singulæ ciuitates sua collegia, corpora, iura vniuersitatis; verumetiam decem Imperii prouinciæ, *circulos* ipsi appellant, sua singulis annis comitia cogũt; quorum rogationes ac decreta ad vniuersos totius Imperii conuentus referuntur: quibus imperium illud stare videmus, & quibus sublatis ruere necesse est. Diximus modum ac mediocritatem, quæ in rebus omnibus debet, in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus tenendũ esse: nam qui omnia sustulerit, tyrannidem stabilire velle videatur; sin promiscue omnia permittantur, nec regum potestate, nec optimatum imperiis facile coerceri poterũt. Interdum etiam tot ac tantas fraudes cõtra publica commoda ab opificum sodalitiis strui animaduertimus, vt in hoc imperio prohiberi, aut magna ex parte circumcidi necesse fuerit: opifices vero in varias vrbis regiones distribuere, nec eodem loco, nec eadem via omnes omnium sedes cõstituere, vt in plerisq; ciuitatibus fieri video, nisi locus ipse propter aquarum copiam, aut alterius rei vtilitatem

litatem

litatem necessarius omnib. videretur: quia præterquam quod singuli opifices, singulis vrbium regionib. vtilius collocantur, etiam hac rogatione monopoliis facilius occurri potest. Nec tamen studiis & otio deditos homines cum salsamētariis, vel ὁπλοτεχνίτας aut coriarios cum scholasticis miscere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum societatibus & conciliis Reipublicæ comparantur; ita nihil est quod Rempublicam æque frangere ac debilitare possit, quam si collegia & corpora omnino tollantur; quod prudenter Romanos deuicta Macedonia fecisse videmus, ac cœtus omnes & concilia prohibuisse: tum etiam victis Achæis, *Mummius*[a] *Consul*, inquit Liuius, *concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phocensium, & Bœotorum, aut in alia parte Græciæ, deleuit.* Postea vero quam Romanorum imperio, inquit Strabo, acquieuissent, *antiqua genti cuiq; concilia sunt restituta.*

48

[a] Liuius lib. 35.

VIII. *De ordinibus ciuium.*

QVONIAM de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam si in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & consectamur, confusione vero ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus; quanto magis in Republica enitendum est ciues apta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medii vtrisque, omnes omnibus nexu quodā ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quam quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certoque ordine suis quamq; in sedib. collocauit. Nec vero quicquam ordine aut ad intuendum pulcrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. At qui ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exæquare conantur, vt nihil primum in ciuitate,

nihil postremum, nihil medium, sed omnes omnibus sine vllo sexus, ætatis, conditionis discrimine, confusos esse velint; perinde faciunt vt ii qui hordeum, frumentũ, oryzam, miliũ, legumina in vnum aceruũ accumulant: qua ex re, & singulorum seminum, & vniuersi acerui vsum amittunt. Quamobrem nullus vmquam legislator tam imperitus exstitit, qui non aliquam ciuium descriptionem, censum & ordinẽ fieri oportere arbitraretur. Ordinem hic appello ciuium partem a cæteris cõditione aut statu, aut sexu discretam; conditione quidem, nobiles a patritiis, equites a plebeiis; sexu vero fœminæ a viris; statu deniq; ingenui a libertinis, statu liberi ab vtrisque diuiduntur. Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium pene populorum[a] cõsensu diximus: quinetiam instrumentorum loco seruos Aristoteles vsurpauit, cæteri aut pro pecudibus, aut infra pecudes habuerunt: & adhuc sub iudice lis est[b], num serui sint in fructu. Ego vero si mihi tabellæ ac iura suffragiorum in hac disputatione tribuantur, seruos æque ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ enim tam arrogans est ista hominum temeritas dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal, non seruire modo suæ libidini turpiter erepta libertate cogant; verumetiam pecudum instar, aut deteriore conditione esse velint? Sed vt serui sint abiectissimę conditionis homines, num propterea ciuium nomen non merentur? Sunt in humano corpore membra non turpia illa quidem (:quia nihil quod sit a natura, turpe esse potest:) sed tamen ita pudenda, vt nemo nisi valde impudens ea reuelare sine pudore debeat; num propterea tamen corporis membra esse desinunt? pedes ipsi perpetuo labore corporis totius molem sustinent ac circumferunt, sæpiusque luto, sordibus, puluere squallent: quis tamen vsque adeo demens, a corpore resecandos putet? Quod si membra ista partes corporis & sunt & vocantur, cur non eadem ratione seruos, qui assiduis ciuium oneribus & imperiis grauissimis vrgentur, ciuitatis membra dici non patiemur?

Vniuersitatis descriptio.

a i. quod attinet de regul.

b l. vetus quæstio. de vsufruct. ff. l. antiqui. si pars hæredit. l. iustissime. de ędilitio. ff.

mur? si hoc absurdum putamus, ciuitatis finibus exterminandi sunt; ac veluti putria membra resecandi: sin eos in ciuitate, in familia, in obsequio retinere volumus, ciuitatis quoque participes esse oportet. Certe quidem cum subditi sint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium censeri necesse est. Quæ sic a me dicta velim, non quod seruitia de Republica nostra iampridem sublata restitui cupiam; sed quoniam eo vis hominum & audacia prorupit, vt seruitia sensim irrepere ac redire videamus, prospiciendum est ne durius quam humana conditio ferat, in posterum accipiantur, & vt suum quendam in ciuitate locum atque ordinem retineant. Sit igitur in ciuitate seruorum infimus ordo; placet enim ab his auspicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio quod *affinitatem ita contraxisset, vt se ordini infimo commendaret*; de libertinis dictum voluit, non de seruis; quia nullum in Romana ciuitate ordinem serui habuerunt; nec Metelli oratio *de maritandis ordinibus* ad seruos pertinebat, cum his omnino interdiceretur iure connubiorum; sed contubernia tantum mutua habere licebat, vt Paulus scribit libro[a] 11 Sententiarum; quamquam illud inepte, cum iura sanguinis perinde vt ciues tuerentur, & ab incestis[b] nuptiis æque vt alii prohiberentur, tametsi cætera connubiorum iura non haberent. Et quoniam sæpius incerto patre serui nascebãtur, etiam incerta proles erat; nec propterea gentem habere serui libertiniq; generis homines dicebantur: patricii vero soli se gentem habere iactabant. hic illa Decii aduersus patricios oratio[c]: *Semper ista audita sunt vos solos gentem habere. an hoc si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum sciam, reticere possim?* ex quo satis innuit nec seruos, nec libertinos gentem habuisse; & gentiles fuisse qui ex ingenuis nascerentur: hinc illa vox a nostris vsurpata, *vt qui nobiles sunt gentiles[d] dicantur.* Sed patricii longius progrediebantur, vt eos tantum gentem habere iactarent, quorum maiores

[a] l. 14. §. seruiles. de ritu nupt. l. 49. de manumiss. testam. l. 35. ædilitio. l. 3. de incestis. C. l. 9. de successionibus.

[b] l. adoptiuus de ritu nupt. ff.

[c] Liuius lib. 4

[d] gentilhomme.

nulli seruierant seruitutem; quia plebeiorum multitu-
do fere a libertinis originem habuisse credebatur. Pro-
ximi sunt seruis *statu liberi*: deinde ordo libertinorum
qui diuersa conditione vbique, vt seruorum quoq; vari
genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittam, Roma
quatuor genera libertinorum fuisse videmus, *Romano*
inquam, *Latinos, Iunianos, Dedititios*; quæ, quod contri
ta sunt ac peruulgata, prætermitto: satis est digitum a
fontes intendisse, ne in ciuitate libertinorum ordine
confundantur. Statu liberorum ordo medius erat inte
seruos ac libertinos; quia cum libertas eorum suspens
[a] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quan
serui, deteriore quam liberti. Atq; hi quidem ordines e
statu suo quisq; gradu collocantur: cæteri ciues ex con
ditionibus variis pro morum varietate describuntur. Il
lud tamen omnium fere populorum commune est, v
nobiles a plebeiis ordine ac dignitate diuiderentur, e
quo primum Nimerodus latro nobilissime conscelera
torum suiq; similium ingenti manu stipatus, crudeli se-
uitute tenues oppressit, ac in dominatum Assyrioru
primus inuasit, vt superius diximus. Is igitur nobilitate
scelere partam, posteris ad imitandum reliquit; eaqu
opinio peruagata tam alte radices egit, vt quo quisqu
vi ac cædibus potentior, eo nobilior esse crederetu
quousque optimis legibus & humanitate populi meliu
informati, nobilitatem virtute, non scelere quæri opo-
tere iudicarent. Et quoniam alius alia virtute præstat,
quarum virtutum in vna ciuitate maxima laus est, earu
dem alibi contemta iacet; idcirco numquam potu
vna populis omnibus conueniens definitio nobilitat
afferri, sed ex more cuiusque regionis dignitas & inf
mia iudicantur. Nam Perusinorum[b] ac Florentinoru
moribus, non ita pridem qui militare cœpisset, ex ign
bili nobilis efficiebatur; nobis vero non quidem st
tim, sed si militiam posteri sequantur, nobilitatem qu
temporis diuturnitate adepti putantur: non item Ven
tiis, qui ab illustri vetustate earum gentium quę public
consili

a Vlpian. lib. 2. Instit. cap. 2.

b Bartol. & Plat. in l. 1. de dignitat.

consiliis ac negotiis intentæ semper fuerunt, nobilitatem patriciorum metiuntur. Ac tametsi Decuriones Romano [a] iure *nobilium* appellatione censeantur; quæ lex apud Pictauos trium ordinum consensu recepta est; nusquam tamen alibi. Militiam vero per sese nobilitare, non modo Florentinis ac Perusinis, sed etiam legum interpretibus [b] plerisq, video placuisse: atque inprimis Alciato [c]; qui eius sententiæ Triuultium Tribunum militum auctorem ciere non dubitauit. Certe quidem apud Ægyptios non nisi Calasyris; ac multis postea sæculis, Sultanorum dominatu, non nisi Memelucis militare armave gestare licebat; qui propterea immunitates maximas consequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem a militia seiunxerunt; nec propterea qui miles esset, nobilem censuerunt? quam in sententiam maximi [d] quique Iurisconsulti cum Platone vno pene consensu ierunt. Ac tametsi Romani bellicis laudibus populos omnes longe superarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarunt, cum & libertinis militare liceret [e]; nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames [f], qui ab honoribus arcebantur, a militia vacationem [g] haberent. At cum ciuibus omnibus sumta virili toga militare necesse [h] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuissent: quod absurdũ sit, quiasi omnes ciues nobiles, nemo nobilis censeatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus a Dionysio Halicarnasseo *plebeius* vocatur; eiusque oratio exstat aduersus patricios, qua quidem gloriatur se annos quadraginta pro patria stipendia fecisse, centum ac viginti præliis dimicasse; vulnera quinque & quadraginta, vno die duodecim, omnia aduersa, corpore excepisse; quatuordecim coronas ciuicas, tres obsidionales; torques aureos tres & octoginta, brachialia aurea centum & sexaginta; hastas decem insignes, phaleras XXV tulisse. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clarissimi viri laudibus cumulatus erat ac [i] nobilitatus, tametsi Romanorum legibus ignobilis esset. Illi

[a] l. vlt de decurionib. C.

[b] Salyc. in l 1. de iuris & facti. C. ex l 2. §. in filii. de decurio Guid. Pap. deci. 388 l. inter alias. verbo militari. de palat. sac. larg C.

[c] Alciat. in lib. de singulari cer ex sententia Triuultii.

[d] Bart in l. 1. de dignit. C. lo. Plat. ibid. Lucas Penna. in l. mulieres de dignit. C. Faber in l. milites de quæstion. Bald. & Angel. in l. filiusfam. § veterani. de procurat. Salyc. in l. non prohibentur qui accusare. Albericus in l milites locati. C. Roman sing. 507.

[e] Florus epitome 74. l. si duob de militari testam. l. operis. de operis libert & l. vlt de libertis. C.

[f] l infamia. de decurion. l. 1. de infam.

[g] l. si quis filio exhæred § irritum de iniusto.

[h] Plutarch. in Gracchis.

[i] Salust in bello Iugur. de Mario.

enim *nobilem* [a] primum definiebant, *qui noui hominis filius esset: nouum* autem, *qui primus in sua gente magistratum* [b] *curulem adipisceretur, ac statuæ sibi erigendæ ius haberet*; vt Caius Marius & M. Tullius, Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primum, deinde Ædilis, postea Prætor, tandem Consul factus, in concione ad populum de sua nouitate exultans: *ego*, inquit [c], *nouus homo, primus omnium claustra nobilitatis refregi*, &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem; *Contemnunt*, inquit [d], *nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quod si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus vti mihi nobilitas ex virtute cœpit; nunc videte quam iniqui sunt; quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt; scilicet quia imagines non habeo; & noua nobilitas est; quam peperisse melius est, quam acceptam corrupisse.* Nam Cicero sex habuit in consulatu competitores [e], duos patricios, quatuor plebeios; ex quibus duos nobiles; duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti essent; solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marii, Catonis Censorii, Quinti Pompeii, Curii, Philonis, Genucii, ignobiles ex plebe fuerunt; ipsi vero noui, eorum filii nobiles. Sed quia senatoribus Romulo imperium ineunte scriptis, quique a conscriptis a Publio Valerio Consule originem duxissent, Patricii dicti sunt, cæteri plebeii fuerunt aut equestri loco nati: quamquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, quod ex patriciis ac plebeiis constaret: sed qui in senatum lectus erat, eques esse desinebat; vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus; qui cum publicos adhuc haberent equos, alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladem a Veiis acceptam equo publico stipendia fieri cœperunt. Patricias autem gentes circiter XL video Romæ fuisse [f]; earum vero quæ nobilitatem sua virtute posteris pepererunt, Ciceronis ętate circiter trigin

a Asconius in orat. in toga candida.
b id est, qui ædilis curulis, Prætor, Censorve fuisset.
c In Rullum orat. 1.
d apud Salustium.
e Asconius in orat. Cic. in toga candida.
Patriciæ gentes.
f Siluiam, Pompiliā, Potitiam, Marciam Hostiliam, Tulliam Tarquiniam, Fabiam, Antoniam Iuniam, Sergiā, Iuliam, Geganiam, Nautiā, Æmiliam, Chœliam, Valeriam, Horatiam, Postumiam, Meneniam, Virginiam, Sulpitiam, Furiam, Lucretiam, Quinctiam, Papiriā, Claudiam, Seruiliam, Corneliam, Maniliam, Cassiam, Æbutiam, Pinariam, Veturiam, Semproniam, Muciā, Aquiliam, Quintiliam, Hortensiam.
Nobiles gentes.

triginta [a]; quarum gentium septem fuerunt eiusdē nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Marcia, Tullia, Iunia, Mucia, Claudia, Sempronia. Et quoniam plebeiis ad honores aditus ante legem Canuleiam interclusus, & a patriciis obuallatus tenebatur, nec tamen ex patriciis quisquam nobilis censebatur, nisi maiores haberet qui magistratum curulem adepti essent; pleriq; patriciorum qui a senatoribus quidem originem duxerant, nec tamen maiores ciere possent, qui magistratum curulem gessissent (id autem ex ipsis statuis intelligebatur) ignobilis habebantur. Ita fiebat vt quidam post legem Canuleiam ex plebe nobiles, quidam vero ex patriciis ignobiles essent, id est obscuri & ignoti; vt M. Æmilius Scaurus patriciæ gētis, maiores habuit ignobiles, ipse nouus homo Præturam, Consulatum, Censuram adeptus, ac senatus princeps factus, posteritati peperit nobilitatē [b]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi suffragiis & arbitrio posita. Illud autem absurdum & iniquum, vt sceleratissimus quisq; parricida, quamtumuis obscuro genere natus esset, beneficio magistratus curulis nobilitatem ad posteros propagaret; qui vero summis virtutibus, pietate, iustitia, temperantia, fortitudine, eruditione claruisset, & patricio sanguine ortus esset, nisi maiorum statuas demonstraret, ignobilis haberetur. Ea vis est huius verbi apud Latinos, qui eodem plane sensu γνώριμος a Græcis appellatur, & ἐπιφανής, id est, qui in hominum notitiam ex aliquo, seu turpi, seu illustri facinore, venerunt: sæpius tamen accipitur in meliorem partem. nam qui εὐγενεῖς dicuntur, ad generis splēdorem referunt, quę apud Romanos in patriciis potissimum elucebāt; qui quod pene intermortui essent, C. Cæsar lege Cassia, deinde Augustus lege Seruia plerasq; nobiliorū gentium in patriciorum ordinem sublegerunt. Nam ante legem Canuleiam solis patriciis pontifices ac sacerdotes esse, solis sacra facere & auspicia habere fas erat: postea vero quam Genucius primus ex plebe Cōsul factus, suis auspiciis prælio commisso cum ingenti clade

[a] Liciniam, Aureliam, Deciam, Cæciliam, Æliā, Domitiam, Claudiam, Muciam, Porciam, Curiam, Fabriciā, Coruncaniam, Aciliam, Mariam, Pompeiam, Liuiam, Iuniam, Tulliam, Fuluiā, Semproniam, Atiliam, Calpurniam, Marciam, Pompiliam, Luctatiam, Plautiā,

[b] Cicero.

exercitus cæſus eſſet, *Patres*, inquit Liuius, *non tam publica calamitate mœſti, quam feroces infelicis Conſulis plebeii ductu fremunt omnibus locis, irent, crearent Conſulem ex plebe, transferret auſpicia quo nefas eſſet.* Antea Appius Claudius Conſul in concione interroganti Tribuno, cur e plebe Conſulem fieri non oporteret? reſpondit, quòd plebeius nemo auſpicia haberet; ideoq; decemuiros connubium decreuiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarētur. Plebs ad id maxime indignatione exarſerat, quod auſpicari plebeii tamquā inuiſi diis immortalibus negarentur poſſe. Ac tametſi plebi omnia cum patribus tandem communia fuerint; honores inquam, imperia, iudicia, auſpicia, curationes, ſacerdotia, conſilia, poteſtates, ſtatuæ, triumphi, cæteraque in Republica maxima; numquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo interregē diceret, aut Flaminem Dialem, aut Martialem, aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegium cooptaretur. Vt autem ſtatua apud Romanos inſigne fuit adeptæ nobilitatis, ita noſtris olim ſtemmata inſignibus ſuperpoſita nobilitatis decus indicabant. Inſignia quidē vnicuiq; ſibi fingere ſemper licuit[a] ac licebit, nō tamen ſtemmata[b] imponere illuſtriumve familiarum inſignia [c] vſurpare. At Græci veteres nobilitatem non adeptione magiſtratuum, quos apud Athenienſes poſt Ariſtidis legem & Ephialtis ſeditioſas conciones ſorte quiſq;, pauca ſuffragiis obtinere poterat; ſed nobilitas aut a ſtirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarū, Cecropidarum, & aliorum id genus, ducebatur; aut qui ob res tum a ſe, tum a maioribus præclare geſtas publico decreto coronam auream, immunitates, ſtatuas, primos conſeſſus, victum in Prytaneo aliisve publicis in locis optimatum populive decreto addita laudatione conſequebātur; cuiusmodi Athenienſium eſt illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio: *Placuit*, inquit, *populo Athenienſi vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iuſtitiæ ergo, & populum ſtatuam ei æneam in foro collocare,*

[a] l. ad cognoſcendum de ingenuis C.
[b] lege Henrici III regis vetitum præterquam nobilibus.
[c] Panorm. in cap. dilecta ex l. r. de iis qui potentiorum nom. C Bald in l. 1 q. æ res vendi non poſſunt C. & in l. vlt. pro ſocio.

collocare, præterquam vbi lex erigi vetat; victum vero præbere in Prytaneo in perpetuum posterorũ Lycurgi natu maximo. Item Isæus orator scribit Harmodii tyrannicidæ posteris victum publicum, proedrias & immunitates fuisse concessas. quod [a] Aristoteles omnibus fere Græcorum ciuitatibus cõmune fuisse tradit; vt liberis eorum qui pro patria fortiter occubuissent, victus de publico daretur. Sed nimia facilitate dicam an leuitate, Græci statuas merentibus erigebant; quas leuissima offensione accepta, maiore contumelia deiiciebant: cum enim Demetrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV Athenienses decreuissent, omnes tamen vno disturbarunt & eodem momẽto; neq; id solum, verumetiam tanto furore comminuerunt, vt nullius fragmentum restaret, præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat. Hebræis autẽ illustrium ac nobilium virorum duo genera fuerunt; alterum ab Aronis stirpe, q soli sacerdotes erant; alterum a stirpe [b] regum: cum enim gens illa summam bonorum omnium in religionib. ac diuini numinis cultu collocaret, ita sacerdotes, qui ꝓxime ad immortalis Dei numen accederent, nobilissimos omnium iudicabat. Singularẽ autẽ delectum Deus adhibuerat in Aarone designando, eoq; post grauissimas populi secessiones & clades cõfirmando. Itaq; quoties extremum populo exitium Deus ꝓnuntiari [c] iubet, illud identidem ingeminat, כהם כבען: id est sacerdotis ac plebeii eandem fore cõditionẽ. Itaq; cum Antiochi nobilis seruitutẽ excussisset, genus Asinæorum de stirpe Aaronis pontificatum maximum vna cũ regno tenuit, annos circiter CC, id est vsq; ad Herodis Magni dominationẽ. Recte quidẽ Hebræi. nam si adepto pecuniis ac sordibus magistratu curuli nobilitas posteritati cõmendatur, quid causæ est quamobrem Dei æterni sacerdotium nobilitare nõ debeat? siquidem muneribus, non personis dignitatem metimur. Certe sacerdotii dignitatem [d] omnibus honoribus ac munerib. anteferri putant oportere Iurisconsultorum doctissimi quique; nec inter plebeios [e] censeri rerum diuinarum

[a] in Politic.

[b] Iosephus.

[c] Iesaiæ 24. Oseæ 4.

[d] consil. 150. & Ias in l. generaliter. colum. 2. de in ius vocan.

[e] ex l. 2. vt nemo priuat. Salyc. col. 4. q. 7. de iuris & facti. C.

administros & sacrorum moderatores: neq; hæc noua est, sed ab vltima antiquitate ducta sententia. Nam vetustissimi reges, vt augustiorem ac sanctiorem regiam potestatem efficerent, pontificiam [a] dignitatem exercuerunt: nec modo Græci, verumetiam Romanorũ reges, atq; adeo Imperatores ipsi, *pontifices* sese *maximos* appellarunt; quæ instituta Arabum summi principes iidem & pontifices secuti videntur. Christiani quidem reges, cum religione prohiberentur profana sacris, arma religionibus miscere, quod proximũ erat, effecerunt: id est sacrum ordinem nõ modo plebeiis, sed etiam patriciis, neq; his tantum, verumetiam ducibus, comitibus, cæterisq; magistratibus omnib. prætulerunt; vt primos consessus & a rege proximos, prima loca in cœtibus, in conciliis, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largitione consequerentur. Quid ni? cum Celtarum antiquissimi populi Druidas, qui sacrorum ac iudiciorum principes erant, non modo plebeiis, sed etiam equitibus ac regulis superiores haberent. Itaq; Cæsar [b] in ordinum descriptione primo loco Druidas, deinde equites, postea plebem collocauit. Nam equestris ordo apud maiores nostros, validissimo equitatu populos omnes, Cæsaris [c] ipsius ac Marci Antonii testimonio [d], superabat: vt propterea κελτοὺς dictos fuisse putem. est enim κέλης ἵππος, ὁ ἄζυξ; quem Latini *sellarium* vocant. Diximus antea Turcarum & Arabum principes in singulis imperiis etiamnum *Mophtas* pontifices maximos præcipuis honorib. colere & obseruare; & eorum quæ in iure maxima sunt, maximeq; ambigua, summam ad illos deferre. Veneti tamen sacerdotes a cõciliis, ab imperiis, a magistratibus summouere cõsueuerunt: ne fortasse Pontifici maximo, cuius obsequiis ac iũreiurãdo obligantur, ciuitatis arcana proderent. Est igitur apud Venetos patricius omnium primus, cum in eo insint iura maiestatis. Patricios sequuntur nobiles, qui extra patriciorum album censentur; postremo plebeii: vtriq; tamen *citadinorum* veniunt appellatione. At Florentini, priusquam vnius domina-

a Aristot. in Politic.

b lib. 6.

c de bello ciuili in Africa gesto.

d Plutarch. in vita Antonii.

dominatu omnia tenerentur, non tantum nobilitatem ab ordine ſacro, ſed etiam nobiles a plebeiis, ac plebeios triplici rurſus ordine diſcreuerant [a]; quorum qui opib. præſtabant, *grandes* appellabantur; ſecundo cenſu popu lares, tertio fæx ipſa plebis. Melius Ægyptii veteres, qui vniuerſitatem ciuium in ſacerdotes, milites, & operarios diuiſerant [b]; ſacerdotibus ac militibus, quos ipſi *Calaſyros* vocabant, immunitate [c] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulo aliter Hippodamus Mileſiorum legiſlator, populum in milites, opifices & agricolas partitus eſt; cuius ſcripta Ariſtoteles aut non percepiſſe, aut non ſatis prudenter coarguiſſe videtur [d]; vt perſpicuum fit ex iis quæ apud Stobæum reſtant fragmentis. Illud etiam neſcio quo modo Platoni [e] venit in mentem, vt facta ciuium diſtributione in cuſtodes, milites, & agricolas, militum ordinem, ſub cuius clypeis ac tutela ciues eſſe oportet, a cuſtodibus diſcreuerit. Porro cuſtodes rerum gerendarum vſu ac prudentia cæteris omnibus excellere, iiſque imperare [f] voluit, nulla claræ ſtirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter iſtud quidem a ſapientiſſimo viro decretum eſt; qui tametſi ab antiquiſſima patriciorum ſtirpe, & ab ipſo Solone Athenarum legiſlatore maternum [g] genus duceret; veræ tamen nobilitatis ac imperii decus in virtute poſitum eſſe iudicauit: idque antea ſcite Euripides [h], Ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς, δυσγενὴς ἐμοί γ' ἀνήρ. Ὁ δ' οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς Ζηνὸς πέφυκε, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ. Veram igitur nobilitatem virtute metiamur; cum ea ſit non modo philoſophorum ac theologorum [i], verumetiam poetarum [k], hiſtoricorum [l], ac iuriſconſultorum pene [m] omnium conſentiens opinio; qui negant vllum ſine honeſtate nobilitati locum relinqui: ac duobus propoſitis, generis inquam ſplendore ac virtute, ſuperiorem ac dignitate priorem virtuti locum [n] eſſe oportere decreuerunt, ſeu de imperiis & honoribus, ſeu de teſtium grauitate ac pondere quæratur. Proximam a virtute nobilitatis cauſam plerique

a Machiauel.
b Diodorus.
c Geneſ. cap. 47. Diodor.
d in Polit.
e in lib. De legibus.
f lib. 3. & 9. De legibus.
g Laertius Proclus in Timæum.
h id eſt, *Bonus vir mihi quidem nobilis: im probus vero, etiamſi Ioue ipſo meliore patre editus ſit, ignobilis tamen videtur.*
i Hieronymus in epiſtola ad Demetriadem.
k Ouidius in Triſtibus.
l Plutarch. in lib. contra nobilitatem.
m Cardinal. Alex. & Cardinal. Floren. in c. penult. de præbend. Hoſtienſ. Io. And. Anton. Butr. Albericus, Angel in l. ſi quis ſtipulatus ſit Stychũ. §. ſi quis ita. de verb. oblig. Bal. in l. ſi qua de ſecundis nupt. C. & in l. nobiliores. de commerciis. C & in l. prouidendum de poſtul. C. & ibi *Salycet.* Lucas Penna in l. mulieres. colu. 1. de di- in c. penul de gnit. C. Angel. & Platea in l. 1. de conditis in publicis hort. C.
n Bald. probat ex l. pronuntiatio. §. matrem. de verb. ſign.

in ſcientiarum abditarũ ac pſtantiſſimarum cognitione poſuerũt; quas qui aſſecuti fuerint, *nobiliſsimos* lex ipſa[a] diſerte appellat; *quos*, inquit, *ſcientia nobiliſſimos facit*, vel vt Caſſiodorus[b], *ex obſcuro nobilẽ efficit doctrina*. Quanto nobilior vtroq;, quẽ virtus moralis cum virtute mentis cumq; ſcientia cõcurrens nobilitauit? Si tamen a ſcientiarum pſtantia ſeiungat integritas, huic priorẽ ordine locum tribui ęquum eſt, præterq̃ in illis munerib. in q̃b. diſciplinarum cognitio neceſſaria ſit. Imperatorẽ.n. rei militaris pitum, tametſi improbis morib. exercitui præeſſe æquius eſt quã virum bonum ſcientiæ militaris ignarum, ſed de his ſuo loco. Illud tamen ꝙ Plato ſtatuit, eos qui obſcuro loco nati, virtutib. præſtãt, ordine ſuperiores eſſe oportere, quã qui clara ſtirpe creati, iiſdem virtutib. excellãt. abſurdum mihi videtur. Et quidẽ duobus his propoſitis, æquum[c] eſt vt auorum virtuti ac nobilitati detur aliquid: atq; in ea ſententia fuerunt iuriſcõſulti, ſiue de honorib. adipiſcẽdis, ſiue de ordine & conſeſſu agatur, primas eſſe tribuẽdas iis qui virtute ſimul & auorum claritate cõmendantur. Quẽ vero princeps nobilitauit, tametſi nec ſua, nec maiorum virtute, nec vlla ſciẽtiarum cognitione clarus ſit, omniũ tamẽ iuriſconſultorum[d] cõſenſu nobilium ordine ac loco cẽſeri placuit. Ac ꝓpterea Plinius de Traiano ſcribẽs; *Cæſaris eſſe dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur*. Sed hanc nobilitatẽ Bartolus[e] nõ inepte *ciuilẽ* appellauit: ex quo ſatis innuit, hominum q̃dẽ opinione fictã nobilitatẽ fuiſſe adeptos; veræ tamẽ nobilitatis ſine virtute decus nullũ habere. Demus igitur eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quibus principũ munere & cõceſſu tribuũtur, ſeu nobilitas illa pecuniis & ſordib. ſeu ætatis flore ac fœdiſſimis obſequiis parta fuerit. Sed illud qui tribuere poſſint, in eos tantum cõuenit qui *iura maieſtatis habent*, nõ etiã in eos quos Bartolus *principatũ*[f] *habere* ſcribit; ſi aut ſuperiorum iuſſis teneãtur, aut habeant Imperii ſocios & collegas, qui ne natalib. quidẽ reſtituere[g] poſſunt. Multo minus verum eſt quod[h] quidam ſcripſere, *principum comites ac*

[a] d. l. prouidendũ de poſtul. & in l. nobiliſſimos & ibi Cy. Faber, Bal. Ang. Sal.
[b] li. 9. epiſt. 7.
[c] Cy. in l. prouidendum de poſtul. C. Panor. in c. 1. in 1. no de dona Aluaro. in c. 1. col. 3 quis dicatur Dux Bal. in l. nobiliores de cõmerciis. Corne. in vlt. not. cõmunia legat C. Hoſt Pan. Io. And. in c clerici de iudic.
[d] Bal. in l. ſacri[l]egii de diuerſ. reſcript. C. Bart. in l. 1. de dign. C & Platea. ibi I. mol in c. multa de præben. C. Io. Rayn in tract. nobilit. q. 1. Alber. in l. Imperatores de decur. l quęris de naturalibus reſtit. Caſtrenſ. in l. quoties. vbi ſenatores. C.
[e] in l. 1. de dignit. C.
[f] Bar & Plat. in l. 1. de dign.
[g] Ang. Peru. Aret. Cor. Iaſ. in l. omnium qui teſtamen. fa. C. Plat. in l 1 de domeſticis & profect.

355 C

tes ac domesticos nobiles esse : vt enim vacationib. munerũ ac immunitatib. fruãtur, nõ propterea tamẽ nobiles iudicandi sunt, nisi magistratus & imperia maiora gesserint. Sed quæritur & antea sæpe video quæsitũ, *an sit nobilitatus qui militiã ex casu, siue feudũ adeptus est*. id quidem plerisq; video placuisse[a], modo Imperium maius feudo innexũ & adiunctũ fuerit, vti sunt Duces, Comites, Marchiones; aut si fiduciæ[b] tabulis ac legibus ab ipso principe nobilitas diserte rebus ipsis expressa, & possessoribus tributa sit. Hinc illa feudorum nobiliũ ac ignobilium origo manauit. Sed nostris moribus, quib. feuda eodẽ quo cætera prædia iure censentur, quod ad personarum ius attinet, nihilio nobilior est opifex qui Ducatum hereditario iure, aut pro emtore, quam si prædium vectigale possideret: certe maiorib. nostris absurdum visum est, quã a se nõ haberẽt, a iure prædiatorio dignitatẽ expiscari, ac personas ipsas rebus, quasi picturam tabulæ cedere: indignius etiã iura nobilitatis in hominũ commercia venire, Duarũ autẽ rerum omniũ maximarũ, virtutis inquã ac nobilitatis, nullum esse cõmercium, clara voce testatur Euripides, Μόνον δ᾽ ἂν (inquit) αὐτὰ χρημάτων οὐκ ἂν λάβοις Γενναιότητα κἀρετήν. Cum igitur nostris æque ac Germanorũ, Hispanorũ, Britãnorum, Italorum morib. omnia isthæc, seu *feuda*, seu *beneficia*, seu *militias* ex casu appellare placet, in cõmercium veniãt, qs quãquã ex eorum adeptione clariorẽ se fore putet? At ignobilissimis quibusq; cerdonib. feudũ adeptis licet vasallos creare[c]; ac nobilissimo cuiq; necesse est vasallũ ignobilẽ excipere. Quib. ex reb. efficitur, opes & copias, quantæcumq; sint, nec verã parere, ac ne parturire quidẽ nobilitatem; tãetsi Euripides ex opinione vulgi personã sic loquentẽ inducit; τὴν δ᾽ εὐγένειαν ἐν χρήμασιν: & in Aulide, οἱ δαίμονες ἐν πᾶσι κλεινοὶ καὶ περίβλεπτοι βροτοῖς. Quãquã nõ tantũ vulgares ac plebeios, sed etiam ipsum Aristotelem[d] legimus primum dignitatis ordinẽ in opibus, deinde in claris natalibus, postremo in virtute posuisse: quod ordine primo decuerat, id postremo collocauit. Solon quidem ciues Athenienses ex opib. ac fortunis ad honores[e] & imperia

C

a Io. Andr. Isern. c. 1. si vero. de pace iuramento.
b Iacob. Bello in prooemio feudor.
c Bald. in cap. 1. §. Marchio. tit. de iis qui feudum dare. Aluarot. Cardinal. Alexãd. ibi. Guido. Pap. decis. Delph. 4 & 5.
d lib. 4. Politic.
e Plutarch in Solon. Arist. lib. 2. Politic.

ſelegit; cuius rei cauſam deinceps ſuo loco explicabimus. Quæ opinio tam alte radices egit, vt non modo copias, opes, fortunas, nobilitatẽ ingenerare pleriq;[a] putent, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari: ſed obſcuræ ſunt auctoritatis. Auguſtus[b] quidem cenſum Senatorium tenuib. ſuppleuit, ne ab inopia clariſſimus ordo premeretur. Sed Bartolus[c] aperte ſcripſit *nec ab opib. dari, nec ab inopia adimi nobilitatem*. Neq; enim M. Æmilius Scaurus ab inopia generis claritatem ſibi putauit ereptam; quinetiã gentis Æmiliæ ſplẽdor illum ab accuſatorum gratioſiſſimorum potentia vindicauit[d]: num igitur ſi carnifex ignominioſiſſimus ſit ac locuples, ordine tenuib. ſuperior erit? negabunt opinor: quanto minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati homines, quib. opes affluũt, claros ac nobiles iudicare debemus? Semper enim Romani opes a nobilitate ſeiunxerunt. Sic enim Tacitus de Caſſio & Silano: *Alter*, inquit, *opib. vetuſtis, alter generis claritudine excellebat*; & M. Tullius Roſcium nobilitate ac pecunia municipii facile primum fuiſſe dixit. Itaque cum reges noſtri bellis vrgentibus, ac premente ærarii inopia nobilitatis iura promercalia feciſſent; ac plerique turpitudine vitæ infames pecuniarum vi nobilitarentur; princeps lata lege declarauit neminem eorum nobilẽ propterea iudicandum, quo minus ordine ac muneribus ignobilium cenſeretur ac fungeretur. Quid enim abſurdius aut pernitioſius quam dignitatem quæſtu, ordinem pecuniis, nobilitatem opibus metiri? cum ſæpius aut furtis ac rapinis, aut tyrannorum effuſa in deterrimum quemque largitione, aut caſu quodam, (tametſi nihil caſu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honeſtas nihil habet cũ fortuna commune, nec veræ virtutis ac nobilitatis poſſeſſio furtis eripi; nec incẽdio abſumi; nec a quarum voragine abſorberi; nec vlla vi perire poteſt. Sed quoniam inani opinione ac popularibus hominum erroribus, quibus iura tum publica, tum priuata conſtant, plerique ducimur;

[a] Platea. in l. 1. fine. col. 1. de digni. Soc. conſil. 18. Benedictus in c. Raynutius in verbo, & vxorem. nu. 966.
[b] Tranquillus in Auguſto.
[c] in d. l. 1. col. 3 de dig. C. & cap. ſignificantibus extra de offic. deleg. Felin in c. aures. de reſcriptis.
[d] Plin. iunior Valer. lib. 2.

ducimur;illud etiam obtinuit vt qui principum conceſſu,vel ſua virtute,vel opibus,vel eruditione, vel militari laude nobilitatem adeptus ſit,eam non modo ad poſteros[a], verumetiam ad adoptiuos[b] transferre poſſit. Id quidem contra Theologorum ac Philoſophorum decreta: quibus ſatis intelligitur putre lutum ſuæ originis omnes habuiſſe: id eſt, τὸν πηλὸν πάντας προπάτορας χοῦς ἔχειν. ſed aliud eſt in ſapientium hominum conſeſſu, aliud in fęce plebis de ordinibus ac dignitate diſputare: legibus autem ſuæ quemq; ciuitatis aſſentiri, non modo eſt ac ſemper fuit honeſtum,verum etiam neceſſarium. Auorum tamen virtutes,merita,claritatem non vltra pronepotes[c] propagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantum, non etiam ad nothos[d] & ſpurios. Certe quidem Turcarum moribus dignitatis ordo ex virtute cuiuſq; ponderatur; nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas propagari conſueuit. prudenter illi quidem; vt ſui quisq; generis claritudinem intermortuam renouare ſtudeat, aut ignobilium ac plebeiorum ordine cenſeatur. Noſtris vero moribus deprauatis & corruptis, quo quisq; a virtute maiorum, a quibus originis claritatem accepit, remotior eſt, eo nobilior iudicatur; nec ſi flagitiis omnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordinem aut nobilitatem amittit, niſi rebus iudicatis infamia[e] notatus ſit, nec tamen ſi a flagitioſa vita & conſceleratorum cœtibus diſceſſerit, vt bonorum conſortio ſeſe adiungat, nobilitatē ſemel amiſſam, niſi principis reſtitutione ac reſcripto ſingulari, recuperaturus[f] eſt. Et quemadmodum a maioribus nobilitatem accepit, ſic etiam ad poſteros infamiæ contumeliam traducit[g], ſeu iure, ſeu iniuria damnatus ſit; quia *iudicata res pro rei veritate habetur*[h]. Quid mirum? cum ſine iudicio qui ſordidas artes, minimeque illuſtri viro dignas exercet, in plebeiorum ordinem redigatur[i]? Sed quæ

[a] l. 1. de dignit. & l. ſenator & l. ſi ſenator eod. C. Bald. in l. cum in antiquiorib. de iure delibe randi. C. Lucas *Penna*, Bart *Plat.* in d. l. 1. de dignit.

[b] l. liberos. l. ſenatoris de ſenatoribus.

[c] gloſſ. in l. 1. de dignitat. C. ex l. diuo. de quæſt glo. in l. liberos, de ſenator. Bart. in d. l. 1. Iſern. & Afflict in conſtit. Neapolitana ex l. 1. de priuileg.

[d] Bar. qui nothus, & quidē ſacerdotis erat filius, id confitetur in l. 1. de dignit. C. Bald. in l. cum legitimæ. de inceſtis. C.

[e] l. infamem. de pub iudi. l. ſi qua de ſecū nupt C. Bald. ibid. l. 1. vbi ſenatores C. Bar. & *Plat.* in l. 1. de dignit. col. 4 Bal. in l. cū antiquioribus. de iure deliberand. C.

[f] l. imperialis. de nupt. C. l. 1. de ſententiam paſſis C.

[g] Fab in l. diuo Marco, de decurio. C.

[h] l. ingenium. de ſtatu hom.

[i] l nobiliores. de commerciis. C. l ne quis. de dignit. C. Bartol. & Plat eod. Curti⁹ ſenior conſil. 18. Felin. in c. ſuper eo. de teſtib.

ſint ſordidæ artes, ardua quæſtio eſt, propter varias gentium leges in eo genere ſui quam diſſimilimas. Herodotus[a] quidem ſcribit ſua ætate ſordidos omnium populorum morib. haberi conſueuiſſe, qui opificia tractarét: in qua ſententia Xenophontem[b] fuiſſe legimus; rationem tamen ſubiecit philoſopho minime dignam; quod ſcilicet talium artium opifices aſſiduo labore vrgeátur, & vmbratilem ac ſedentariam vitam ſequantur: quid enim arte imperatoria laborioſius? quid iudiciaria magis vmbratile ac ſedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius eſſe poteſt. Melius Ariſtoteles[c], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatib. a conſilio, ab imperiis, ab honoribus ſummoueri ſcripſit, quod animi excelſi vim ac robur mercede conducti penitus amittant. Certe quidem Sapientiæ magiſter[d], agricolas, fabros, figulos, ſtatuarios, cæterosq; opifices ab imperiis, ab honoribus, a cóſeſſu iudicum arcet. Lycurgus[e] item ac Romulus[f] ſuos ciues ab opificiis omnibus procul ſeduxerunt: hic tamen agriculturam ac militarem; ille vero militarem tantum permiſit. & quo minus dubitaretur, idipſum Dionyſius Halicarnaſſeus repetés, *hoc luſtro*, inquit, *qui puberes eſſent, ſupra centũ millia cenſa: mulierum autem, ſeruorum, mercatorum, arteſq; ſordidas exercentium (ſiquidem Romanorum nemini cauponariam artem aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quam turbæ ciuilis.* Sunt tamen qui Numam Pompilium legi Romiliæ derogaſſe putant, cum opificum collegia inſtituiſſet: quaſi nec ex peregrinis potuerint, nec item ex ſeruis conflari. Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos exſtitiſſe diceret, qui circum tabernas concurſarent, pretio ſperantes ſollicitari poſſe animos egentium: quod item Tribuni plebis opificum turba ſeſe aduerſus cóſularem libidinem munire conſueſſent. Sed iis obſtat ac repugnat quod Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, ſcilicet *ſeptimo luſtro cenſa fuiſſe centum millia ciuium præter opifices*: quibus verbis planum fit Numam legi Romiliæ non derogaſſe, cum

Seruius

[a] In Euterpe.

[b] In Oeconomicis.

[c] lib. 3. & 8.

[d] Eccleſ. cap. 38.

[e] Plutarch. in Lycurgo.

[f] Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2.

Seruius rex a Numa tertius primum censum egerit [a]. Nec arguit ciues fuisse quos Tribuni, quos seditiosi ciues ad defectionem sollicitabant; cum etiam seruitia sæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam fecisse legimus. Quinetiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad seditionem inflammabant, ita loquitur; *Etenim omne eorum instrumentũ, omnisq́ opera ac quæstus, frequentia ciuium sustinetur, alitur otio*. Absurdum videretur opifices ciuium frequentia sustineri, si ciues fuissent. At lege militari [b] Romanorum ciues sumta virili toga stipendia facere cogebantur ad annum vsq; quinquagesimum quintum, nec Romano ciui ad honores aditus patebat, nisi decennium militasset. Quamobrem duo millia ciuium sub hasta venisse proditum est a Liuio, quod annos quatuor stipẽdia nulla fecissent. Quæ in opifices cadere nullo modo possunt: quos etiam Liuius vno loco scribit *ad bellum gerendum minime idoneos esse*. Grauius est etiam Ciceronis illud testimonium; *Illiberales sunt* (inquit) *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces autoramentum seruitutis*. At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectum, nihil vile, nihil denique nisi cum dignitate aut sentit, aut scribit [c]. Ex quo intelligitur aut seruos, aut certe inquilinos & infimæ conditionis homines opificia Romæ tractasse; aut si Romani ciues manumissione fierent, libertinos tamen fuisse; & quodammodo ciuium Romanorum ius amisisse: non aliter atque nobiles apud nos qui sese sordidis & quæstuariis artibus dediderunt, nobilitate, sic etiam ordine illos, gradu, dignitate decidisse [d]: nisi veniam [e] a principe nostri impetrauerint, quod vrgente necessitate, aut premente metu, quæstuariis artibus sese implicarint. Quãquam de mercatura non satis conuenit Iurisconsultis & antiquitatum scriptoribus inter ipsos, dignitati repugnare videatur necne. Senatoribus quidem lege Claudia Tribunitia vetitum legimus, ne quis maritimam nauim in qua plusquam ccc amphorarum esset,

[a] Dionys. lib. 4.

[b] Plutarch. in vita Gracchorum.

[c] pro Cecina, pro Rabirio perduel.

[d] l. nobiliores. de commerciis. C. l. ne quis de dignita. C. auth. de testib. §. 1. Bartol. & Platea. in d. l. 1. de dignit. Curtius senior consil. 18. Pel. cap. super eo. 2. de testibus. And. Isern. in constit. Sicil. & Afflict. tit. vt dignitat. ordo seruetur

[e] Masuerius tit. de talliis. §. itẽ qui nobilitate. ex l. ingenuum de ingenuis. C. Guid. Papa decis. 196.

haberet ad fructus vectandos: *Quæstus omnis*, inquit Liuius, *patribus indecorus visus*: quam legem Hortensius sua ętate mortuam esse dicebat, vt est apud Ciceronem. ex quo intelligitur non modo cęteris ciuibus id salua dignitate cuiusque licuisse, verumetiam ne senatores quidem a mercatura penitus abstinuisse: aut certe institores habuisse; vt patriciis quoque Venetis, Hispanis, Anglis in more positum videmus. Equitibus vero Romanis mercaturam concessam, aut certe vetitam non fuisse, argumento est illud Ciceronis in Verrem; *L. Pratius splendidissimus Eques Romanus, qui Panormi negotiatur: & Q. Mutius Eques Romanus, qui Syracusis.* Multo minus igitur plebiis interdicta mercatura fuisset. Tametsi vetere Romanorum instituto mercari ciuibus nõ turpe videretur: nõ tamen id licere videbatur; vt quidẽ ex Dionysio Halicarnasseo planum fit; qui ciues censos fuisse scribit supra centum millia; mulierum autem & mercatorum, & sordidas artes exercentium, triplo plus quã turbæ ciuilis. nam hic videtur mercatores ex albo ciuium Romanorum eximere voluisse. Neque id tantum Romanis, sed etiã Spartiatib. ac Thebanis in more positum fuisse videmus. Quamquam Spartiatibus auri & argenti vsu sublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo [a] singulari lege sanctius caueri. Thebanis [b] vero ciuib. non aliter magistratus petere aut oblatos capere licuit, quam si totos decem annos mercatura abstinuissent. Tandem aliquando legibus [c] imperialib. ordini mercatorum omnes aditus ad honores & imperia præclusi fuerunt: neque id tantum, verumetiam nobilium ordini æque est interdicta negotiatio [d], vt mercatoribus [e] militia. Quibus legibus aut sordida, aut non satis honesta mercatura plerisq; videtur [f]. Certe quidem Plato [g], Aristoteles [h], Apollonius [i] Tyaneus, *mercaturam virtutibus inimicam esse statuunt.* Quinetiam populum sanctum diuina lex a mercatura videtur arcuisse his verbis; *Non erit mercator in populo tuo*, id est, רכיל; quæ vox improprie quidem *impostorem* significat,

[a] Plutarch. in Lycurgo.
[b] Aristot. lib. 3 Polit.
[c] l. ne quis de dignit. C. l. si cohortalis. de cohortalib. C. l. humilem de incest. C.
[d] l nobiliores. de commerc. C.
[e] l. 1. negotiatores ne militent.
[f] Bart. Plate. Lucas Penna. Bald. in d. l. ne quis. Faber in l falso. de dignit.
[g] in Legibus.
[h] lib. 7. Polit. c 9.
[i] apud Philostratum.

ſignificat, proprie vero *mercatorem*: eſt enim רכל *mercari*: eoque ſenſu fere ſemper vſurpatur[a]. videtur enim diuina lex, quæ ciuib. fœnerari[b] vetuit, nō peregrinis eadem vetuiſſe; ne quid emere liceret quod carius Iſraelitę ciui diuenderetur. cui cōſentaneū eſt illud quod Sapientiæ[c] princeps ille ſcribit, *Mercatorem manus a ſcelere puras vix habiturum.* Quamobrem ſæpiſſime prophetæ[d], ſæpius etiam ſacrarum literarum interpretes, mercatorum genus ita exſecrantur, vt Chryſoſtomus[e] non obſcure aut ambigue, ſed perſpicue mercatorem Deo placere poſſe negauerit; propter negotiatorum mendacia, periuria, fraudes: quodque *ad lucra turpia*, vt Vlpianus ſcribit[f], *proniores ſunt*. Illud tamen admonendi ſumus, quod Deus immortalis populum, quem ſingulari quodam iure ac delectu ſibi ſacrauerat, abſtinere mercatura prohibuit; ad cæteros populos non æque pertinere, vt multa[g] ſunt id genus interdicta, quæ ad ſanctiſſimū populum, non etiam ad cæteros ſpectant: quoniam hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Eſt enim mercatura non tantum ciuitatibus vtilis, ſed etiam honeſta; nec ſolum honeſta, verumetiam neceſſaria. Quid enim ſi ſolo tam ſterili cōdita ſit ciuitas aut eo loco poſita, vt in ea non modo nō cōmode viui, ſed ne viui quidē poſſit? cuiuſmodi Athenas fuiſſe accepimus; qualis eſt etiam noſtra Limogea, Nuremberga Germanorum, ipſiusque maris mediterranei decus Venetia: quæ quatuor ciuitates, ſine mercatura numquam tales tantæq; exſtitiſſent. Quamobrem M. Tullius[h] ex albo mercatorum, aut certe ſordidorum hominum exemit eos qui vberem & quæſtuoſam, non qui ſordidam ac tenuem exerceant mercaturam. *Mercatura*, inquit, *ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt; ſi magna & copioſa, multa vndique apportans, multisque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda.* ego illud Platonis[i] ſubiungerem, Si modo ciuibus neceſſaria, aut certe vtilia aduexerit, & inutilia euexerit. Ac propterea iuriſconſulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copioſam ni-

[a] Ezech. c. 27. ℣ 5. & 28. ℣. 16. & Cantici 5. ℣. 6.
[b] Deut. 23.
[c] Eccleſ. 24.
[d] Ezech. cap. 28. Zacharias cap. 4 Pſal. 70
[e] Homil. 21. in Matthæū. Apollonius apud Philoſtratum Auguſtinus in Pſal. 70.
[f] l. iuſtiſſime. §. proponitur. de edilit. edict. offic.
[g] vt quæ de ſacrificiis ac ciborum delectu traduntur.
[h] lib. 1 Offic.
[i] in libri De legibus.

hil natalium ſplendori,nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt[a]. Id quidem fortaſſe in Italia, Britannia, Luſitania locum habeat; non item in Gallia, nec rurſus in Germania. Illud tamen vbique verum eſt quod Cicero ſcribit, *ſordidos iudicari qui mercantur a mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant*: quia nihil proficiant niſi admodum mentiantur: nihil autem turpius eſt vanitate. Quamobrem prudenter illi quidem qui non modo nobilitatem, verumetiam magiſtratus ac milites negotiari vetant[b], ne mercaturæ ſpecie ſordibus ac rapinis aditus aperiantur: nec ferendum eſt vt qui per ſeſe non poteſt, ſeruorum ope ac miniſterio[c] fraudem legi faciat. His tamen ſordidiores ſunt rerum turpium quantumuis pretioſarum mercatores, opificibus ac operariis ordine inferiores collocandi, vel potius e ciuitatibus, quantum quidem fieri poterit, exigendi: neq; enim omnino id effici poteſt, cum turpium & honeſtorum, vtilium ac inutilium nō ſit vbiq; lex eadem. Picturam & ſtatuariā Græcorum ac Latinorū opinione nobilitatā accepimus. quid enim Protogene clarius? quid illuſtrius Apelle? cuius vna tabula, quæ, quod artificioſiſſime accurata eſſet, Rhodū obſidente Demetrio ab interitu ſeruarat, trecentis amplius talentis æſtimata fuiſſe dicitur. Et *Fabio nobiliſſimo viro laudi datum eſt*, inquit Tullius, *quod pingeret*: omniū tamen artium Hebræi ſordidiſſimā arbitrantur. Turcarum vero ac totius Orientis & Africæ legib. ac inſtitutis nō modo ſordidum ſed etiā capitale eſt acu, vel penicillo, vel fuſione quicquam ſeu ſtirpium ſeu animantium, ſeu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum ſeruile & abiectum munus fuiſſe legimus[d], ac medicinam a liberalibus diſciplinis diſiunctam[e]: quam tamen in ſummo pretio Hebræi & Græci ſemper habuerunt: eadem a noſtris coli cœpit, cū Arabes primū chirurgos ac pharmacotribas, quibus quaſi inſtrumētis ac miniſtris vtendum eſſet, a medicis ſeiunxiſſent. Ac tametſi colendi ſunt

[a] gloſ. in ver. publice. in Clem. de vita & honeſtate cleri Anchar. Card. Florentin. ibid. Alciat. regu. 1. præſumtionum Tiraquel. in lib. de nobili. Rebufus in auth. habita. ne filius pro patre. C. & ex l. honoribus. §. 1. de vacat. munerum.

[b] l. 1. negotiatores ne milit.

[c] l. 2. §. 1. de admi. rerum. ad ciuitat. Bart. in l. 3. § ſi procur. quod quiſque iuris. ff. Alciat. in l. mercis. de verb. ſignific.

[d] in l. Thais. § Lucius. de fideicom. libert. l. alimenta de alimentis & cibar. l. Seio. de annuis legat. l. 1. § ne autem. de ſeruo communi. ff.

[e] l. 1. § medicorum. de variis cognit. l. 1. de decretis decurio. C. l. ambitioſa de decretis ab ordine. Ariſtophanes *ſcatophagos* appellat.

ſunt[a] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum eſt oratoribus ac iuriſconſultis exæquari; ſcientiam enim ciuilem ac legitimam, non modo artium, ſed etiam ſcientiarum omnium moderatricem & architectonicen clariſſimi philoſophi definierunt[b]. Romam quidem ſine medicis annos amplius ſexcentos floruiſſe, teſtis eſt M. Cato[c]; ſine legibus legitimaque diſciplina ne momentum quidem vlla ciuitas ſtare poteſt. Agricolarum item & paſtorum ordo laudabilis; quippe duabus antiquiſſimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias rebus maxime omnium neceſſariis ſuſtentare docuerunt[d]. Certe quidem nulla re Cyrus maior tantopere gloriatur quam de agris ſuo labore ac induſtria conſitis: Serranus item, Curius, Cincinnatus, Torquatus, Cato, non minus vrbana quam domeſtica laude illuſtres, ob id maxime laudantur, *quod attritis opere ruſtico manibus ſalutem publicam ſtabilirent*; *quæque modo arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerent*. Sed illa potiſſimum ætate fiebant, cum ab aratro Conſulares ad Dictaturam vocarentur. Omnium[d] certe rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac penaria melius, nihil vberius, nihil dulcius; dicerem etiam nihil homine libero dignius, id eſt, vt Theophraſtus ſcripſit οὐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τοῦ ἐλευθέρου ἄξιον: niſi ſeruilem in modum mercede conductis hominibus nobiliſſimæ artes contumelioſe manciparentur. Diximus ſordidas artes cenſeri, quarum merces auctoramentũ ſit ſeruitutis: vt mirum videri non debeat ſi Romani ſub imperii occaſum agricolæ a militia[e] ſummo ierentur. Ex quo conſequens erat, vtrumq; ordinem agricolarum inquam & paſtorũ, inter operarios collocare. Nam ordinum dignitatẽ, pro moribus ac legib. cuiuſq; ciuitatis temperãdum eſſe neceſſitas ipſa, ratione ſępius repugnante, cogit. Carnificis munus vbiq; fere gentium ſordidiſſimũ iudicatur: neq; enim per leges cenſorias carnifici domicilium in Vrbe habere[f] licuit; vti ne hac quidem ætate apud Toloſates licet. At Hebræorũ legib⁹, nobiliſſimos quoſq;, ſi teſtes

a Eccleſ. c. 38.

b Plat. in Gorgia, Ariſtot. lib. 1. Politic. c. vlt. Panor. cap. cæterum col. 2. de iuramento cal. & in c. clerici de Iudi. vbi Fr. Aret. & Dec. l. aduocatos diuerſorũ iudicum. l. laudabili tit. ſequenti. C.

c Plin. Dioſc.

d Plin. lib. 2. c. 3. Columel. Guid. Pap. deciſ. 41. de l. & 296. & 392. Benedict. ad c. Raynut. verbo, dotem n. 52. Ariſtot. & Xenophon in Oeconomicis.

e l. colonos. de agricol. C. l. vlt. de mancip. & col. l. 2. de præpoſitis ſacri cubic. C. l. milites locari C. l. originarius de agricolis C.

f Cicero pro Rabirio perd.

capitalium ſcelerum fuiſſent, eoſdem carnifices habere non modo fuit honeſtum, ſed etiam neceſſarium [a]. Quinetiam in Anglia proximi cuiuſque parentum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium eſt agere carnificem, iiſque de trabe humili pendentibus gulam frangere: noſtris vero moribus huic muneri, tametſi ſordido, quæſtuoſa præmia propoſita videmus, ne tam neceſſario ciuitatibus munere deſeramur: vt quondam Gandaui contigiſſe accepimus; vbi iudex patrem ac filium eiuſdem ſceleris conuictos ac damnatos ſortem ducere iuſſit, vter vterius carnifex eſſet: patri ſors obtigit: ſed cum ætas ingraueſceret iam ſua, precibus eblandita gratia obtinuit vt filius ætate robuſtior eo munere fungeretur. Ergo filius intrepide parentis iugulum hauſit: cuius impietatis ac ſceleris ſempiterna veſtigia, quæ inuiti ſpectauimus, Gandauenſes æreis ſtatuis in vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum exſtare patiuntur. Eſt etiam in ciuitatibus otioſorum hominum ingens numerus, qui nec bello, nec pace vllis artibus aut diſciplinis implicantur: quos ciuitatibus exterminare aut publicis operibus vrgere neceſſe eſt, cum nullo in ordine collocari poſſint; eoq; magis ſi nihil habeant, vnde otioſam vitã tueri poſſint. Hos enim Ægypti rex Amaſis non aliter atq; graſſatores ſupplicio capitali afficiebat. Cõmodius Pariſienſes; qui robuſtos ac valentes operibus publicis vrgent: ſenes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor diſtinctis collegiis præter noſocomium maximum maximiſque opibus auctum ſtudioſiſſime erudiunt. Si partis aut vetuſtis opibus ciues otiũ colant, tametſi turpi ac ignauo otio fruuntur; ferendi ſunt tamen, vt nihil aliud quã Rebuſpublicis inopia laborantibus opitulari poſſint. Quod ſi rerum cœleſtium ac ſublimium contẽplatione mentẽ paſcant; ciuium omniũ beatiſſimos, & in primis ordinib. cenſeo collocandos. Sin vitæ genus actuoſum malint

[a] Deut. cap. 17. & 19.

malint quã quietum; ad honores & magiſtratus ſubeundos, ſi nulla obſtat vitæ turpitudo, arceſſere multo vtilius [a] eſt quã egentes: quia puriores a ſordib. & corruptelis futuri ſunt quam qui premuntur egeſtate. Quamobrem locupletes ſæpe nobiliorib. ordine [b] cõferri, interdum lex anteferri [c] iubet in magiſtratibus & honoribus adipiſcendis; ſi nulla vitæ anteactę infamia obeſt: idque conſentaneũ eſt morib. ac legibus Iudæorum, quos Plinius ad honores & imperia optimum ac locupletiſſimũ quemq; prouehere ſcribit. Quo igitur ordine ciues collocãdi ſint, ad ceremoniarum cuiuſq; ciuitatis magiſtros arbitriũ deferendum eſt, propter morum ac legum diſſimilitudines prope infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia nõ incommode collocari poſſe putẽ: vt Regem ipſum qui extra ciuium ordinẽ longe antecedat, ſequatur ordo ſacer: ſacrum ordinem Senatus; Senatũ ordo militaris, atq; in primis Imperator ipſe exercitus ſeu Magiſter militum. deinde Duces, Comites, Marchiones, Prouinciarum pręſides, Landgrauii, Burgrauii, Barones, Caſtellani, vaſalli cæteriq; milites, quibuſve ea cura more maiorum incumbit. Poſtea ordo togatorum qui collegia magiſtratuum & curias iudicum ſuis decuriis apte diſtinctas complectatur; ipſoſq; oratores, iuriſconſultos, cauſidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, ſcribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accenſos, præcones, cornicularios, carcerum cuſtodes, totamq; turbam forenſem; quam proxime ſequatur ordo medicorum, chirurgorum, pharmacopœorum: quibus ſubiungantur ſcholaſtici homines, quiq; iuuentutem erudiunt ac erudiuntur; diuinarum inquam & humanarum legum, medendique profeſſores, phyſici, mathematici, dialectici, rhetores, hiſtorici, poetæ, grammatici. Poſt togatorum ordinem mercatores, negotiatores, publicanos, argentarios, numularios, proxenetas, collocandos opinor: eoſq; potiſſimum qui ciuitatis annonam, quæq; ciuibus alendis quam maxime neceſſaria ſunt, inuehere curant: cuiuſmodi ſunt frumentarii,

[a] in authent. de defenſor. ciuitat. §. 1. & l. reſcripto de munerib. l. ad ſubeũda de decurio. C. Iſerni. in titu. de pace iuramento cap. 1. Platea in l. ne quis de digni C. Afflict. in conſtit. Siciliæ col. 2. not. 2.

[b] l. 1. de cuſto. reo. c. 2. de teſtib. Alex. cõſ. 209.

[c] l. reſcripto. de ponderatis munerib.

macellarii, cetarii, piſcatores, piſtores, fartores, coqui: quibus ſubiungemus agricolas ac paſtores: his denique opifices; qui, quod innumerabiles prope videtur, vtiliſſimos quoſq; priorem locum obtinere oportet: architectos inquam, hoplotechnitas, fabros, lignarios, lapidarios ſeu latomos, metallarios, monetales, bractearios, aurifices, fuſores, vitrifices, pyrotechnitas, fornacarios, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores, qui qua lanificia tractant; id eſt ſericam, vellera, piloſque animantium, linum, canabim, xylum, cæteraque id genus: ex quibus telam, funes, vimina, veſtes, aulæa, vela, papyros, chartas parari videmus: quos proxime ſequuntur coriarii, pelliparii, fullones, tinctores, ſartores, ſutores: quibus opificiis typographica etſi vetuſtate nõ eſt conferenda, nobilitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nam pictores, ſtatuarii, ſculptores, pigmentarii, tibicines, hiſtriones, ſaltatores, arenarii, agitatores, ludiones, pantomimi, ſcenici, mangones, aut ciuitatibus exigendi, aut poſtremo loco ſtatuendi mihi videntur: vtiis etiã priores ſint balnearii, tonſores, nautæ, caupones, ſtabularii, lecticarii, aurigæ, veſpillones, libitinarii, lictores, carnifices: propterea quod alteri quidem ſordibus egerendis, ac luſtrandis ciuibus, ac ciuitatibus neceſſarii ſunt; alteri ſordidiſſimis artibus turpiũque aut inanium voluptatum efficientibus non modo ciuium mores corrumpunt, ſed etiam ciuitates ipſas funditus euertunt. Ordines autem ciuium ita deſcripſimus non tam vt dignitas, quam vt conditio cuiuſq; intelligatur. Neq; vero niſi rariſſime, & quidem vrgente neceſſitate, ciues a ciuibus ordine diuidendi ſunt: quod ea res ſeditionum ciuilium materiam afferre poſſit; cum alii ab aliis non tantum ſeiuncti ſunt, ſed etiã ordinis diſcrimine ſe notari ſentiunt. At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione conſtituendos eſſe diximus, niſi ad id aut locorum anguſtiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pelliparios, balnearios; quandoquidem aquarum vſu ac loti-

onibus

onibus perpetuis vtuntur, secus aquarum riuulos, domicilia constituere: & hoplotechnitas seorsum a togatis & scholasticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homines vtile est a se inuicem disiungi, ac singulis regionibus distribui, vt ciues omnes omnium opera facilius vti possint; ne ab extremis ad extrema vrbis loca sæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hæc illud etiam accedit, quod eiusdem conditionis ciues diuersis regionibus seiuncti, non ita facile contra Rempublicam conspirare, aut legibus fraudem facere possunt. Ac si conuentus omnium ordinum fieri necesse sit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo distingui oportet, vt ordinum [a] dignitas quædam seruari possit; cauendum in primis ne ciuium partitio fiat bifariam: nec tamen ordines plures tribus in comitiis constituantur: nam inter duos oborta cõtentione ad vim facile prorumpitur, aut C æquatis ordinum suffragiis infecta re disceditur; cum vnum vni tantum contrarium sit; plura vni contraria per naturam esse non possint; sed tertius alterutri sese adiungat oportet, ad vtrumq; conciliandũ. si plures tribus fuerint pari numero, eadẽ incommoda sequuntur: cum par numerus bifariã scindatur. si numero impares sint, opinionũ multitudo discrepantiã difficilime conciliare poterit. Quinetiã vtilius fuerit vnũ omniũ ordinũ oratorẽ esse quã plures pluribus; modo conueniat omnib. ordinibus quid agendum, quid sentiendũ, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit: sin ordines inter se dissideant, suum cuiusq; ordinis oratorem esse necesse est; vt non ita pridem apud Blesenses conuentus, cum Pontifices de nobilitate, nobilitas vicissim de pontificibus, plebs de vtrisq; grauiter cõquereretur, tres oratores creari necesse fuit: at ne isto quidem modo satis plebi caueri potuit, quin oratores præuaricationis insimularẽtur: ex quo graues plebis querelæ manarunt in vulgus. Hæc præcipue cauenda sunt in monarchia, in qua vnus est

[a] l. 1. vt ordinum dignit. C.

omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatum generibus vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur. Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum vero statu necessaria est illa quã dixi ciuium in tres ordines distributio; vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alterutri adiunctus nolentem a suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quique saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare, seque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facilime, duo difficilime conciliantur; inde seditiones ac bella ciuilia; idque præcipue in optimatum statu: quoniam inter optimates ac plebem tertium nihil esse potest: cum in optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe; in populari vero ciuitate patribus ac plebi cõmunia sunt iura maiestatis: tertium igitur ordinem creare facile est, vt Romæ ordo Equestris quodammodo sequester fuit inter patritios ac plebem, & ex vtroque ordine conflatus: sed quoniam patritii & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem cõstituebant, plebs impotentius dominabatur; idq; præcipue intellectum est, cum lege theatrali locus senatui primum, deinde Equitibus in spectaculis seorsum a plebe datus est: qua de re sic Liuius: *C. Atilii Serrani, L. Scribonii Libonis Ædilium curulium ludis Romanis primum Senatus a populo secretus spectauit, præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandẽ, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini, aliis demtum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset interpretantibus, & omnia discrimina talia quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuenda esse: ad quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres plebem vellent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neq; desideratam, neq; institutam; postremo Africanum quoq;*

quoque ipsum, quod Consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur ad popularem libertatem & concordiam tuendam ordines ordinibus ita collocari oportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure facilius conciliari possint. Hoc igitur Africani factum non modo a plebeiis sed etiam ab ipsis patribus, quorum gratiã sibi peperisse putabatur, reprehensum est: sic enim Tullius, non solum a sapientissimis hominibus, sed etiam a seipso accusatum fuisse scribit: propterea quod a plebe per vim illud extortum erat, quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, numquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat[a]. Centesimo circiter anno post, lata lex est a L. Roscio Othone Tribuno plebis, vt Equitibus locus esset in XIIII. gradibus proximis a scena: cum enim magistratus cæteriq; senatores in primis ac scenæ propioribus locis ex lege Censoria commodius spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minus honesti iudicabantur; & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta millia ciuium caperent, non tamen ciues omnes cõtinere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit Equitibus in gradibus XIIII. locum seruari[b]: & quoniam erepta latenter plebi suffragia videbantur a Roscio tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cum ipse spectatum venisset, ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu; a plebe vero maximo strepitu acceptus est; cumque certatim plebs & Equites clamoribus & conuitiis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit Ciceronem consulem populum vniuersum a theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinii[c] vox in laudes Ciceronis, *Te suadente tribus Roscio*

a Valer. Max.

b Tranquil. in Augusto.

c lib. 7.

theatralis legis auctori ignouerunt, notatasq; se discrimine sedis æquo animo tulerũt. Erat autem pœna lege theatrali dicta *ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in* XIIII. *spectaret*. Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos e XIIII. non auderent metu pœnæ theatralis, Augustus [a] pronuntiauit non teneri ea quibus ipsis parentibusve Equester census vmquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantum; ab omnibus magistratibus, imperiis, iudiciis, cœtibusq; publicis & consiliis procul arcendas esse statuo, vt muliebribus domesticisq; negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusius differemus.

[a] Tranquill. in Augusto.

Finis libri tertii.

DE REPVBLICA, LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAP. I.

Origines ciuitatum.

RES omnes publicæ originem ducunt vel a familia, quæ sensim propagatur; vel momento exsistunt, cum populi multitudo e ciuitate colonia deducta, quasi apum examen ex aluearibus, alio euolat, surculusve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitũs; qui si radices egerit, fructum profert multo suauiorem quam quæ arbores exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatemque suam sub alterius imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis radici-

radicibus si bene consita Respublica fuerit, principio contra ventorum conspirantium vim, contraq; hostiles impetus: deinde contra morbos qui in intimis viscerib, latent se ipsa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousque ad summum peruenerit; quem *statum florentem* appellare licet, qui propter incertos casus, dubiamque rerum humanarum varietatem diuturnus esse non potest. Intereunt enim aliquando Respublicæ non tantum confectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt vt absoluantur, & quæ incoantur adhuc & informantur, primisque lineis ac rudimentis designantur. Ac sæpe fit vt maxima quæque imperia suapte grauitate ac pondere; alia vero armis ciuilibus, nonnulla popularibus morbis; pleraque hostium impetu; quædam vi diuina momento subuertantur; pauca vetustate caduca satiscant, suaque senectute tabescant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut casus grauiores sentiunt, quam quæ sunt florentissima; nec propterea sunt vituperanda. Et quemadmodũ Demetrius is qui *vrbium obsessor* est appellatus, neminẽ putabat infeliciorem quã qui diutissime in summa rerum omnium affluentia pacate vixisset, nec casus aduersus vmquam esset expertus; quasi hunc ipsum fortuna abiectum & indignum iudicaret qui cum luctaretur: ita ciuitates quædam aut voluptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita deprauatæ sunt, vt ad misericordiam potius quam ad inuidiam quemquam commouere possint. Ergo diligenter nobis intuendi sunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ conuersionis cuiusque causæ fuerint, priusquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. *Conuersionem ciuitatis* appello, *cum status ipsius conuertitur ac omnino mutatur*: id autem fit cum imperium populare ad vnum, aut paucorum potestas ad omnes ciues defertur, contrave. Non enim legum aut religionis aut loci mutatio, appellanda est conuersio, sed ἀλλοίωσις, id est, vt sic loquar, *alteratio* quædam, permanente Reipublicæ statu: qui conuerti potest sine

vlla religionis ac morum, rerumve, præter eas quæ ad maiestatem pertinent, conuersione: vt cum nostra ætate status Florentinorum ab imperio populari ad vnum peruenit: neque enim ætas Reipublicæ, vrbis ac mœnium diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paulus Manutius, qui Rempublicam Venetorum, quæ nunc est, mille ac ducentos annos stetisse scribit, quæ tamen tres pertulit conuersiones, vt mox dicemus. Fit etiam interdum vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac religionum vlla conuersio ac vis vlla sequatur, nec detrimētum quisquam accipiat, Respublica tamen intereat: vt cum Rex aliquis se, regnumque suum, ac populum vniuersum sub alterius imperium subiungit: aut hæredem regni testamēto relinquit: vt proditum est de Attalo Asiæ, Coctio Alpium, Ptolemæo Cyrenensium, Eumene Pergami, Nicomede Bithyniæ, Polemone Pōti regibus, qui populum Romanum hæredem tot imperiorum reliquerunt: tunc enim regna sublata sunt, ac Respublicæ in prouinciarum formam redactæ; non autem conuersio Rerumpublicarum ab regia potestate deflexit ad popularem; contra vero si ex vna pluribusve ciuitatibus ac prouinciis totidem monarchiæ populares ve status imperii summi potestate diuidantur, non est illa cōuersio, sed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhætorum prouinciæ, ab imperio Germanorum defecissent, octodecim Respublicæ exstiterunt imperii summi potestate a se inuicem diuisæ. Interdum ex duabus vna fit & eadem Respublica, vt Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem imperio ac fœdere duobus regibus ac populis; nec alter alterius iugum aut leges pertulit, sed æquatis imperiis in eandem ciuitatem vtrique coaluerunt: ac ne Sabini Romanis adiuncti, alterius imperio accreuisse viderentur, placuit vtriusque populi nomine sublato *Quirites* appellari; quo nomine deinceps magistratus in concionibus semper vsi sunt: tametsi Romulus, qui, ne socium ferre videretur, fratri non pepercerat, Tatium non multo post occidi iussisset.

iuſſiſſet. Non igitur Reſpublica Sabinorum interiit aut Romanis acceſſit, vt quibuſdã viſum eſt, tametſi cæteri populi nec *Sabinos*, nec *Quirites*, ſed *Romanos* appellarent; quia nomen Vrbi ac populo ſemel inditum mutari numquam potuit; vel quia Romanorum plenior eſt quam Quiritum appellatio: vel quod vtriq; in Romanorum mœnia coaluiſſent. Id enim ad quæſtionem Cunei Iuriſconſulti definiendam pertinet, qui dubitat *an vnius Reipublicæ ciues, ſi cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnũ & idem corpus cõiungantur, ſubditi ſint eorum quibuſcum copulantur*: negat Bartolus [a], exemploque vtitur Raimundi Toloſatum Comitis: definitione certe non peccat, ſed exemplo. nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX Regem Francorum & Raimundum Toloſatem ictum eſt, filia Comitis Alphonſo Ludouici regis fratri ſponſa fuit iis legib. vt, ſi liberis iuſto matrimonio quæſitis deſtituerẽtur, Comitis vniuerſa ditio huic imperio coniungeretur; ſaluis tamen moribus ac legibus populi, cui niſi aſſentienti tributa imperare non liceret. Alphonſo ſine liberis mortuo, prouincia Narbonenſis ac Septimania, quæ antea ab ipſis regibus fiduciario iure ac legibus maieſtatis tenebantur, ſoluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia, non Reſpublica. Si tamen prouincia ab hoc imperio auulſa fuiſſet, legibus fœdere comprehenſis ſubdita fuiſſet; quia non æquis legibus in fœdus venerat. Sed vt plenius vberius hæc diſſerantur, omnes Rerumpublicarum conuerſiones, aut ſponte fiunt aut neceſſitate, aut voluntate quidem, ſed coacta; quæ tamen ipſa *voluntas* appellatur [b]: neceſſitas item violenta quædam eſt, quædam vero naturalis conuerſio cum neceſſitate coniuncta. Tametſi enim ortus rerum occaſu laudabilior eſt, & naſci quam mori iucundius; hic tamẽ fluentis naturæ torrens alterum alterius conſequens eſſe declarat, vt quæcumque [c] oriantur, etiam ſi ſeculis innumerabilib. ſteterint, aliquando tandem aboriãtur. ſed

[a] in l. ſi cõuenerit. de pignoratit.

[b] metum §. mulier quod metus.

[c] Plato in Phædone & Timæo. Ariſtot. lib. 1. De cœlo.

quemadmodū mors ea tolerabilior iudicatur, quæ post diuturnā ac placidā senectutem sensim irrepsit: ita quoque Reipublicæ conuersionem vel occasum iudicamus naturæ congruentē, quem post infinita pene secula paulatim fieri necesse est: neq; enim violentum dici potest, quod naturæ consentaneū sit; cum cursus ætatis cuiusq; rei certus sit, & ætati cuique tempestiuitas data; adeo vt exstingui suo tempore optabile videatur. Mutantur aūt Respublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, seu naturæ congruenter, seu violenter id fiat: quæ tamen violētos habent motus, celeriter ferri necesse est; naturales vero conuersiones minus sentiuntur. Omniū autem conuersionū nulla facilior est, quam quæ imperantis & subditorum consensu ac voluntate fit: si quidem is qui summū imperium habet, optimatib. aut populo cedere quam imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturā, nec sine crudelissima ciuium strage arripuisse, ac Reipublicæ summam potestatem a populari statu in monarchiā conuertisse: eundem tamē quadriennio post summa ciuiū voluntate imperium populo reddidisse. Sic etiam optimates Senensis Reipubl. summum imperium populo cōmuni consensu dederūt; quod postea Pandulphus tyrannus violenter inuasit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes tum ab elementis, tum a corporis animiq; habitu, tum ab humorum temperatione, tum ab educatione alimentorumq; varietate: ita quoq; ciuitatum cōuersiones, siue in hanc, siue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hostibus, aut ab vtrisq; simul contingere possunt: idq; sæpius inuitis ciuib. ac populis, quos vt infantes ac furiosos sæpe sanare necesse est: nam Lycurgus nō modo leges ac mores, sed etiam ciuitatis statum inuitis ciuib. cōmutauit, ac summū imperium, quo seipsum ac proximos regiæ stirpis Heraclidarum spoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (: præmiū virtutis:) orbatus oculo. Et quoniam tria omnino Rerumpublicarum genera nec plura esse docuimus, sequitur sex omnino

C mnino conuersiones perfectas haberi: scilicet a monarchia ad popularem statum: a populari ad monarchiam: ab optimatibus ad populũ: a populo ad optimates: item a monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monarchiam: & cuiusq; generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas minus Latine *alterationes* dicemus: scilicet a regia potestate ad dominationem; a dominatione ad regnum; a regno ad tyrannidem, contra ve: a tyrannide ad dominatũ, contra ve. Idem iudicandum de optimatum ac plebis imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. ἀλλοίωσιν diximus, cum rex in tyrannum euadit, aut populare imperium in turbulentæ plebis impotentiã, quam Græci vocant ὀχλοκρατίαν; quia status non mutatur. Hic monarchiæ conuersionem in δυαρχίαν, omitto; quia duarchiam oligarchiæ genere comprehendi superius docuimus: alioqui a monarchia ad τριαρχίαν, τετραρχίαν, & id genus alias conuersiones innumerabiles, quæ nonmodo in disciplinam nõ cadunt, sed etiã absurdissimę sunt, partitionem fieri oporteret: nam vbi ab vnius imperio discesseris, pluralitas sequitur; quę vt Iurisconsulti tradunt, duorum [a] numero continetur; vt superius dictũ est. Præter eas quas attulimus conuersiones, interdũ status quidem nõ interit, sed tamdiu sustineri videtur quoad de imperii maiestate decernatur: atq; interea curatores Reipublicæ dãtur: aut magistratus per sese sine curatore Rempublicam moderantur: nã mortuo Vrbis creatore Romulo, *interregnum* dicebatur tempus illud vnius anni, quo Senatores vicissim interreges fuerant; non tamen iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine: quia maiestas imperii ad senatum populumq; Romanorum reciderat, quousq; regem suffragiorum communi consensu creasset. Est etiam cum sublata monarchia, vel aristocratia, vel democratia, sequitur Anarchia quædã, cum nec imperii maiestas vlla, nec magistratuũ, nec curatorum imperium est: vt mortuo Iephthe Israelitarũ [b] principe, res ad anarchiã redierat, ac solius Dei regis optimi maximi ꝓcuratione ac nutu imperii maiestas susti-

[a] l. vbi numerus de testibus.

[b] Iudicum cap. 27. & vlt.

nebatur: sic enim sacris literis proditum est. Ac cæso Dione Syracusarum principe, pura fuit anarchia: item Abusahite Fessarū rege mortuo, populus annos octo[a] sine regibus miserrima conditione vixit: id quod etiam accidisse memoratur, cæsis pluribus Ægypti Sultanis. nam Prætoriani milites, qui *Memmeluchi* dicebantur, sine principe tamdiu fuerunt, quoad Campsonem Caramaniæ regem arcessissent. Consimiliter Ruteni bellis ciuilibus exhausti ac fatigati, tres Germanos principes sibi crearunt[b]. Cum igitur res ad puram anarchiam redit, id est, cum nec imperat, nec paret quisquam, interitus est Reipublicæ, non conuersio: etiam si familiæ & collegia mutuam amicitiam colant. Quod si ius est optimatibus aut populo creandi principis, eoque mortuo magistratus imperii vim sustineant; maiestas ipsa vel ad optimates, vel ad populum recasura videtur; nec debet anarchia censeri. Itaque potest, Republica interemta, populus iura familiaria societatesque & commercia tueri; sed vniuerso populo deleto, Rem quoq; publicam interire necesse est: vt Thebanis accidit, quos Alexander magnus internecione, ac vrbem ipsam ferro flammaque deleuit, præter Pindari poetæ domum, in cuius limine scriptum erat, μὴ καίετε στέγαν τοῦ Πινδάρου. Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Pherezei, ab Israelitarum populo a stirpe deleti sunt: ac Byzantiorum Respublica tum interiit, cum Seuerus Imperator vrbem solo exæquauisset, ac populum vniuersum interemisset, agro Byzantino Perinthiis concesso. Id vero monarchiæ proprium est, quod cæso ac pulso rege, si rex alius succedat, etiam legibus, moribus, ac religionibus mutatis, non tamen Respublica mutatur, quia status imperii ac maiestas idem permanet qui antea fuit: vt nostra ætate Anchemo rege Telesiorum a populo exacto, sceptra tulit Abyamenus: quem statim Ariadenus Ænobarbus de imperio disturbauit: ipse quoq; non multo post spoliatus est ope Caroli v. Imperatoris, Abuchemone restituto: qui, quod crudelissimam de aduersariis vltionem

[a] Leo Afer.

[b] anno 861. Cromerus.

vltionem cepisset, rursus est ab Ariadeno eiectus. ἀλλοίωσις igitur fuit, imperii cōuersio nulla fuit: vt imperiū Romanum eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt vicissim, cum alius alium spoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primum, deinde Gordianus maior, ad imperii sceptra nolētes ac inuiti pertracti sunt: nostraque ætate Tripolitani Africæ, cum ab Iachia rege Tunetano defecissent, Mucamenem regem fecerunt: cui, cum veneno sublatus esset, suffecerunt Eremitam; quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolentem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrensis Tripolim vi cepisset, ac regem in Siciliam deportasset; quem Carolus v. Imperator in solitudinem pristinam redire iussit. Et quemadmodū pleriq; in ipso ætatis flore, nōnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam nasci licuerit, aboriuntur: ita quoq; imperia videmus ac ciuitates prius exscindi quam armis aut legibus florere potuerint; quasdā abortiuo similes prius exstingui quam oriantur: vt nostra ætate Anabaptistarum imperium in Munstera Westualiæ metropoli prius sublatum est quam ortum fuisse putaretur; cum Leidanus sellularius opifex regem se ferens, triennium imperii maiestatem ac sceptra inuasisset: qui tamen ab imperiali exercitu obsessus, & vrbe expugnata supplicio affectus est. Statum vero seu florem Reipublicæ, non perfectum quidem illum aut numeris omnib. absolutum intelligimus, cum nihil in rebus humanis stabile ac perfectum sit; sed cum ad summum suæ virtutis ac laudis culmen peruenit; vel quo longius abest ab omni genere vitiorum: id autem intelligi nequit nisi post occasum imperii cuiusque. Cum enim Romanorum Respublica regiam potestatem, tyrannidem, oligarchiam, democratiam, denique & ὀχλοκρατίαν pertulerit; nunquam tamen clarior fuit quam in populari potestate: populare vero imperium illustrius quam ætate Papyrii Cursoris. *Illa*, inquit Liuius [a], *ætate, qua nulla virtutū feracior fuit, nemo*

Eremita rex inuitus a Tripolitanis creatus.

[a] lib. 9.

Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima.

erat quo magis innixa res Romana quam in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fuit Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentissima: quia numquam militaris ac domestica disciplina magis culta fuisse dicitur, numquam leges, mores, instituta, fides, religio maiori in pretio; nec vitia acerbius castigata fuerunt. vt mirum videri non debeat, si tanta exstiterit illustrium virorum seges. At nondũ, dicet aliquis, ex Italia excesserant, nondum in Græciam, in Asiam, in Africam arma protulerãt; sed ne Italiam quidem totam sub imperium subiunxerant, nec aureis laquearibus Capitolium splendebat; sed fragmine contectum erat. ego vero imperii laudem non latifundiis, aut regionum amplitudine; sed virtutis finibus terminari puto: vt incultos horrentesq; lucos plus habere iudicemus maiestatis ac venerationis, quam viridicatas & digestis in quincuncem arboribus consitas siluas. ita Romam squallentem & impexam, quam bene comtam & vnguentis delibutam, augustiorem ac maiestatis pleniorem fuisse duco. Numquam enim Romanorum potentia maior fuit quam Traiano principe; qui non modo Arabiam Felicem, sed etiam vltra Euphratẽ prouincias amplissimas imperio adiecit, & supra Danubium exstructis pontibus incredibili substructionum mole, cuius vestigia etiamnum restant, regem Decebalum ac Daciam subegit, ferocissimasq; gentes ac immanitate barbarissimas Romanorum legionibus fregit; ciuitas vero ipsa ac imperii totius caput libidine, auaritia, luxu, mollitie ita diffluebat, vt nullũ antiquæ virtutis vestigium exstare videretur. Nec Lacedæmoniorum Respub. cum Græciam totam, & Asiæ partes suis armis domuisset, florẽtissima fuit; iam enim auri & argenti viam in ciuitatem contra leges admiserant: iam Lycurgi disciplina pene extabuisse videbatur; nec multo post imperium illud præcipiti casu collapsum est. Conuersionum autẽ, quæ Rebuspublicis accidũt, causas enumerare singulas difficile est, sed ad disciplinam vniuersa complecti eaq; exemplis illustrare satis erit. Frequens est illa quæ inter

intermortua regis ſtirpe, facit vt principes Reipublicæ de imperio armis decernant; aut maxime paucorum opes, cum extrema multitudinis inopia; aut magiſtratuũ & honorum inæqualis diſtributio; aut immoderata cupiditas imperandi; aut iniuriarum appetitæ vltiones; aut tyrannorum crudelitates; aut metus pœnarum; aut religionis ac morum mutatio; aut voluptatum fruendarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur ſingula explicanda ſunt. Docuimus antea Rerumpublicarum origines a tyrannide initium habuiſſe, inde ad dominatum, poſt ad reges eorumve liberos quaſi ſucceſſorio iure imperia perueniſſe. Pleni ſunt libri, plena antiquitatis memoria, primũ imperatorem in Aſſyria, quod acerbius dominaretur, *Nimerodum*, id eſt, *amarum dominatorem*, appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatum acceperunt, non modo agrorum ac poſſeſſionum, ſed etiam perſonarum, quouſque Arbaces Præfectus Medorum de regia poteſtate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinoſe laſciuiẽtem deiecit. Huius imperium duo præfecti inter ſe diuiſerunt, alter Aſſyriorum, qui & Chaldæi dicti ſunt; alter, Perſarum imperium adeptus eſt; ac tandem vtrumque ad Cyrum regem delatum; cuius filius Cambyſes ſine regia ſtirpe mortuus, occaſionem principibus præbuit aduerſus magos, qui regiam inuaſerant, coniurandi: quibus cæſis, decem principes comparuerunt inter ſe, vt cuius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: ſic Darius regnum adeptus eſt, ac deinceps eius poſteri maximum illud imperium tenuerunt vſque ad Alexandrum Magnum, qui reges Indorum ac Scytharum ſubegit, eorumq; imperia cum auitis, & iis quæ ſua virtute pepererat, coniunxit. Si cæteras gentes conquiramus, reges vbiq; iiſdem temporibus imperaſſe comperiemus: Ægyptios inquam, Æthiopes, Græcos, Macedonas, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Athenięſes, Lacedæmonios, Lydios, Cretenſes, Latinos: qui vi & armis imperia conſecuti, poſteris ea iure ſucceſſorio reliquerunt; niſi alias

Prima imperia vi occupata ſunt.

C

alium regno ſpoliaret, aut exſtincta regum poſteritate optimates imperia retinerent: ac ſi quis e plebe imperii particeps eſſe vellet, hic fabulam audiebat leporum, qui ſe leonibus exæquabant: aut ſi populus vniuerſus iura maieſtatis tueretur, honoribus tamen ac magiſtratibus ſoli[a] principes fruebantur: nam mortua ſtirpe regum apud Athenienſes princeps vnus decimo quoque anno creatus eſt: quouſque populare imperium conſtituiſſet Solon, qui tamen honores ac magiſtratus non niſi cum optimatibus communicauit. ac tametſi regibus Romanorum exactis, populare imperium Brutus ac Valerius Publicola conſtituiſſent, omnes tamen honores, imperia, ſacerdotia, magiſtratus, ad patritios deferebantur: primus quidē Ariſtides ac Pericles Athenis, Canuleius Romæ aditum ad honores & magiſtratus plebi aperuerunt. Sed cum diuturno rerum gerendarum vſu perceptum eſſet monarchiam omnium tutiſſimam eſſe; populares vero ac optimatum ſtatus difficilime conſtitui, difficilius etiam retineri, toto fere terrarum orbe optimatum ac popularia imperia exegerunt, vt ea regibus ac proximo cuique ſucceſſoria lege tribuerent; aut ſi reges a ſtirpe deficerent, ipſis vel adhuc ſpirantibus, vel teſtamento adoptare liceret: vt in Africa[b] fieri conſueuit: aut mortuis regibus optimates creandorum regum poteſtatem ſibi reſeruarunt, vt Carinthii, Hungari, Bohemi, Poloni, Dani, Noruegi, Suedi: qui ſæpe reges de imperio deiecerunt, ſi vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus imperii conſpurcarent; aut regi philoſopho ſtrenuum Imperatorem ſubſtituebant: vt Romani pro Numa Pompilio rege ſapientiſſimo & religioſiſſimo, Tullum Hoſtilium ducem fortiſſimum regem fecerūt: ſic Iſraelitę tametſi Samuelem diuiniſſimum principem haberent, ducem tamen exercitus ſibi petierunt. Ac fere ſemper crudeliſſimos tyrannos excipiunt iuſtiſſimi ac moderatiſſimi reges. quorum enim exitus perhorreſcunt, eorum facta imitari pudet; vel quod certis legib. & conditionibus imperium accipiunt. Nam Marco Antonio

Origines Ariſtocratiæ.

a Ariſtot. lib. 3. cap. 13. Polit.

b Leo Afer

tonio libidine ac luxu diffluenti, successit Augustus sapientissimus ac temperantissimus princeps: Neronem flagitiosissimum, Galba Imperator optimus excepit: Vitellium ebriosum ac libidinosum Vespasianus cõtinentissimus: Heliogabalum naturæ portentum, Alexander Seuerus virtute nemini secundus: quod mirum videri possit, cum Heliogabali sororius esset, & cum eo simul educatus: ipsa vero imperandi natura sæpissime ex hominibus probis improbos; e sapientibus insanos; e strenuis ignauos; ex humilibus superbos efficit. quid enim Neronis quinquennio, quid adolescentia præclarius? quid Tiberii principio moderatius? *paulo minus*, inquit Tranquillus, *quam priuatum egit: Dominus appellatus a quodam, denuntiauit ne se amplius contumeliæ causa nominaret: aduersus conuitia & famosa de se carmina, subinde iactabat, in libera Republica liberas esse linguas oportere: bonum & salutarem principem, & senatui seruire debere, & vniuersis ciuibus sæpe, & plerumque etiam singulis.* Hæc Tranquillus [a]: sed confirmatis imperii opibus ac potentia, nemo crudelior vsquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior exstitit. Sic Herodem iuniorem scribit Philo sex annos iuste imperasse, triginta duos crudelissimam in omnes tyrannidem exercuisse [b]: nam septuaginta senatores regiæ stirpis, excepto Semnea, interemit; nobilissimam coniugem occidit; tres filios trucidauit; ac iamiam moriturus, optimos quosque viros ac principes necari iussit; vt se mortuo luctus ingens sequeretur. Ex quibus perspicuum fit tot ac tantas virtutes initio principatus diuturnas esse non posse: cuius ratio ea videri potest, quod qui principio tam clarus ac illustris apparet, simulationem vultu tegat necesse est; in quo genere Tiberius omnes superasse dicitur. Ab iis autem qui artes simulandi ac dissimulandi tam curiose didicerunt, nihil verum, nihil sanctum, nihil rectũ sperare debemus, sed omnia ficta, vana, veteratoria, versuta. Qui autem insita sibi vitia primo cuiq; detegit, tametsi non admodum sapit, supra modum tamẽ improbus

[a] In Tiberio. c. 27. 28. 29. 30.

[b] Ioseph.

esse non potest; ac sperandum est & iustum & integrum aliquando fore: qualis exstitisse dicitur Ioannes Francorum rex; qui, quem oderat, ne intueri quidem potuisset. Itaque nihil turpiter aut scelerate ab eo factum memoratur. Nec vero debet cuiquam mirum videri, si pauci principes summa virtute clari exstiterint: nam si bonorum ac fortium tanta vbique raritas est, nec tamen ex eo numero reges creantur: quibus autem imperia successione obueniunt, eorum educatio tot vitiis inquinari cõsueuit, vt quæ maxima sint, non facile dici possit: certe miraculo proximum est, ex vitiorum gurgitibus vnum aliquem emergere posse. Si quis tamen virtutib. clarus exstiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia complet: nec tantum viuus ac spirans laudibus cumulatur, verumetiã mortuus suauissimos suę virtutis odores liberis ac posteritati relinquit; cui, etiam si scelerate vixerit, patriæ virtutis gratia indulgetur. Cambyses enim multa crudeliter ac turpiter gessit; hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris; cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentibus tam alte hæserat, vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aurelii patris virtus amabilem fecit, tametsi patri omnino dissimilis, gladiatorem morib. ac vultu referret: quinetiam populum Romanum ludos in Circo spectantem, vno iusserat & eodem occidi momento, quod risum tenere non potuisset, intuentem in arena pro Imperatore tam strenuum tamque ingeniosum gladiatorem. Itaque imperia quæ a stirpe quæruntur, rarissime conuerti videmus; si patrem optimum filius etiam sceleratus exceperit; quia eius imperium cõsimile est arbori amplissimæ, quæ tam alte radices agit, quam rami sursum late repandi explicantur: qui autem nouus ad imperium accedit, nulla maiorũ virtute ac potentia cõmendatus, arbori excelsæ quidẽ similis est; sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbine

Patris virtus liberos cõmendat.

turbine cõuellitur. Ergo tyrannũ tyranni filium in summo discrimine versari necesse est; nisi maximis opib. ac finitimorũ principum potẽtia, aut maiorũ diuturna successione regnũ adeptus sit: neq; .n. noui principis virtutes, filiũ flagitiosum a suorũ coniuratione vindicare possunt: vt quidem Hieronymo Siciliæ tyranno cõtigit, qui Hieronis aui imperiũ excepit; auus aũt nullo iure imperium Siciliæ arripuerat: sed tot ac tantis virtutib. claruit; vt cum priuatus esset, imperio dign⁹ videretur: itaq; imperium annos fere LX sine armis ac sine præsidiis summa omnium voluntate moderatus est. nec modo suis carus, sed etiã finitimis omnib. ac in primis populo Romano carissimus. huius nepos, vt auũ magnificentia superare videretur, præsidiis imperium firmare se posse putauit; tum omni luxu diffluens, arrogãter in omnes se gessit: ac omniũ in se odia excitauit: Senatum, in quo imperii auiti firmissimũ fundamẽtũ exstiterat, omnino spreuit: illud etiã suæ calamitatis extremum fuit, quod a societate Romanorũ, nulla offensione accepta, discessit. Quamobrẽ cum & ornamenta dignitatis, & ꝑsidia stabilitatis suæ amisisset, coniuratione ciuiũ crudelissime cum amicis ac proximis omnib. imperio ad plebẽ redeunte, cæsus est. Consimilẽ fere exitum habuit Dionysius iunior, cuius pater in Rempubl. fraude inuaserat, firmissimisq; præsidiis ac ꝓpugnaculis potentiam confirmatã diu tenuerat: eo mortuo filius rerũ gerendarum imperit⁹ ac luxu perditus, Dionẽ auunculum in exsilium egit, deinde bona illius proscripsit. Itaq; reb. desperatis, ab exsilio in patriã cum exercitu rediens, Dionysiũ imperio spoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit; nec multo post, Dione occiso, populus summam Reipubl. potestatem accepit. Ex quo intelligitur nouos principes, sine summa virtute, imperium difficilime tueri: quod etsi planum est, planius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæsar, propter Antipatri parentis militarem virtutem, imperium Iudæorum ex Senatuscõsulto detulerat: ac tametsi apud Marcum Antonium & Octauianum Augustum gratia

plurimum valeret, nihilominus tamen vt imperiũ confirmaret, arces validissimas exstruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat; tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cum tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit; plerosque etiam maximis beneficiis cumulauit; cum tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exsultare: quæ res illum pene ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum imperiis parerent: quod certe obtinuissent, nisi apud Augustum, cui Herodes auri talenta M D. testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset: omnes tamen Herodis posteri, qui permulti fuerũt, annis LX. sublati sunt: quia nouus homo imperium nulla sua virtute partum, inuitis ciuibus acceperat. Imperii aũt conuersiones eo citius accidũt, si tyrannus auaritia, aut impotẽti libidine, aut vtroq; vitio fractus lãguescat: plures tamen voluptas perdidit quã crudelitas, quia crudelitate homines perterrentur: at libido tyranni nõ modo subditos ad odium, verumetiam ad cõtemtum excitat: cum intelligunt hominem voluptatib. deditum impotentis animi esse: nec imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles pene tyrannos perdidit voluptas: Sardanapalum inquam, Canadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericum, Appium, Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; qui omnes ab imperio exciderũt, cum impuræ libidini quam virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Africę vrbes potentissimæ a rege Fessarum defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusahita

hita cum ſex liberis cæſus [a] eſt a domeſtico ſeruo, quod eius vxori ſtuprum intuliſſet. Nec aliam ob cauſam populus Conſtantinus Africæ maritimæ, Delcaiedi, qui a religione Chriſtiana transfugerat, imperium, quam regis Tunetani filium perpeti honeſtius putauit. Cur ætate noſtra Muleaſſes de regno deiectus, niſi ab intemperantia? qui tametſi exſul in Italia & Germania vagaretur, ac de opibus Caroli v. Imperatoris, in quo ſpes omnes collocarat, omnino deſperaret; nihilominus ad pauonis vnius quo veſcebatur, condimenta vix aurei numi centum ſufficiebant; vt quidem Iouius ſcribit: & vt ſuauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiſcitur, iucundius molliusq; hauriret, oculos velabat; quod duobus ſenſibus duplicem voluptatem ſimul percipi non poſſe didiciſſet: ſed non ſine vltione diuina ferro candenti oculorum humores ſenſim exſiccante, iuſſu filiorum obcæcatus eſt, ac imperio ſpoliatus. Crudelitas vero per ſeſe imperii conuerſionem non affert, niſi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominem ex homine penitus exuiſſe videatur: qualem fuiſſe accepimus Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen ſæuitia in plebē non tanta fuit, vt propterea cæſi fuerint; ſed in principes & gratioſos homines, qui tyranno ſemper metuendi ſunt; quibus etiam contumelia quam crudelitas ipſa ſæpe grauior eſt. Exemplum domeſticum habemus Bodili illius, qui, quod verberibus Childerici regis Francorum iuſſu cæſus eſſet, non modo regem, ſed etiam reginam vterum geſtantem occidit. Iuſtinus vero III Imperator trucidatus eſt ab Atelia magiſtro militum, cuius filium interemerat, & vxorem ſeruis contumelioſe proſtituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus eſt, quem Euripidi poetæ verberandum prodiderat; eiuſque nepos rex Macedonum ab eo eſt interfectus cuius pudicitiam ab Antipatro impune violari paſſus erat, ac vltionē petentem irriſerat. Optimatum item ſtatus apud Mitylenæos, populo ceſſit, propter contume-

[a] Leo Afer.

liam nobilium plebeiis illatam, quum ſcilicet prætereuntes fuſtibus odioſe verberarent; Megacles [a], arrepta occaſione, plebem in patritios inflammauit, vt eos necarent: ac ne longius exempla petantur, Henricus non ita pridem rex Suecorum, nunc vero captiuus, regno exutus eſt, quod ciuis rogationem non modo contumelioſe repudiarat, verumetiam crudeliſſime, & quidem ſua manu occiderat: populus regem vt imperio abdicaret, compulit ac fratrem iuniorem ſceptra capeſſere iuſſit. Id autem omnium fere tyrannicidarum commune eſt, vt vel imperio, vel bonis tyranni cæſi, vel ſummis honoribus ac magiſtratibus præmiorum iure fruātur; vt Brutus vterq;: alter quidem, quod Tarquiniū regno exegiſſet; alter vero, quod Cæſarem necaſſet. Arbaces quoq; Pręfectus Medorum, qui Sardanapalū in tantam deſperationem adduxerat, vt ſeipſum viuum cum regia ſupellectile & concubinis concremaret, regnum adeptus eſt. Ludouicus Gonzaga, a quo gens Gonzagarum clarum originem duxit, cæſo Bonacolſio Mantuæ tyranno, princeps ſuffragio populi creatus eſt; cuius poſteri ad hæc vſque tempora Mantuæ principatum præmii iure tenuerunt; non aliter ac Veneti, qui cæſo Ecelino tyranno, Patauium receperunt. Nec tamen deſunt plerique, qui nulla præmiorum vel imperii ſpe, nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propoſitum habent, vt illatas ſibi ſuiſque iniurias vlciſcantur: vt is qui legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Africæ in Hiſpaniam accerſiuit, vt contumeliam ſibi a Roderico Hiſpaniæ rege, qui vxori ſuæ ſtuprum intulerat, illatam vindicaret. Ex quo Arabes Hiſpaniarum imperio ſeptingentos annos potiti ſunt. Poſtremum genus eſt eorum, qui nec imperii, nec magiſtratuum, nec bonorum ſpe, nec vltione iniuriarum, nec priuatis inimicitiis ad cædem tyrānide ducti, nec mortem crūdeliſſimā euaſuros ſe confidentes, id vnum propoſitum habent, vt tyrannide patriam liberare poſſint: quales Harmodius & Ariſtogito Athenis: quales item ii qui Domitianum & Caligu-

[a] Ariſtot. Polit. 5. cap. 10.

Caligulam occiderunt: quod potissimum euenit, cum erepta libertas est populo eius dominatu qui fraudibus aut aperta vi imperium inuasit. Nam Alexander Medices Pontificis maximi propinquus, & Caroli v. Cæsaris gener, Florētiæ dominatum armis soceri adeptus, ferocissimos quosq; ac potentissimos exegit; præsidio militari vrbē firmauit; custodib. cinctus & armatus semper incessit: Laurentii tamen Medices nō tantum proximi, sed etiā familiaris ac domestici cōiuratione interfectus est, cum suā ipsius sororē ei subornasset Laurentius, vt hominem exarmatū inter amplexus & oscula sororis, cui stuprum inferre cogitabat, sicario necandum exhiberet: at ne milites quidē quos ad corporis custodiā peruigiles cōquisierat, cū in cœnaculo sese oblectarent, cædem principis senserunt. Nec tamē Laurentius tyrannide patriā, nec seipsum periculo liberauit, sed tandem a sicario Venetiis cęsus est. Cosmas vero Medices, qui post Alexandri cædem præsidio militari, & amicorum opi- C bus, ipsiusq; Romani Pontificis gratia dominatum adeptus erat, tametsi iustissime ac prudentissime imperaret, & arces munitissimas in ipsa vrbe haberet, vix tamē coniuratorum, qui sæpe caput illius ac vitam petierunt, manus euasit: & qui nunc dominatur, prope fuit vt Puccini coniuratione nō ita pridē interficeretur; nec tutus erit sine præsidio, quādiu ciues præmia virtutis ac libertatis & meminerint & sperabunt. Quod cum intelligeret Dionysius[a] maior, qui suæ ciuitatis imperium fraude consecutus erat, quadraginta millia hominū, præter milites prætorianos locis omnibus disposuerat, vt Siciliæ partem teneret, ac Syracusanis imperaret: quem tamen Plutarchus multa laudabiliter gessisse, ac reges quamplurimos virtute superasse confitetur: certe ab alienis vxoribus non modo abstinuit, sed etiam filium, quod alienam rapuisset, acerbissime increpuit: nec diuturnum eius imperium futurum verissime est auguratus. Quod si quis putet imperia, quæ vi ac metu retinentur, nō fore diuturna, verissime putat: sed tyrannum

[a] Plutarchus.

qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt coniuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitę genus contrarium est omnino regiæ potestati; quæ eo firmior ac stabilior est, quo minus princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos curules, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, a se repulit; testatus se nec populo, qui suæ fidei seipsum commiserat, diffidere posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At *Seruius infimæ conditionis homo, cum ad regnum*; sic enim Liuius, *præter vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit, summaq; integritate ac fide se gessit*: prudenter ille quidem, cum a patritiis, qui seruile imperium indignissime ferebāt, desertus esset; neque enim humanitas illum aut integritas ab inimicorum manibus eripuissent. Quid enim Iulio Cæsare humanius? quid vrbanius? quid magnificētius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominus a Bruto filio,[a] cæterisque incredibili conspirationis fide & consensu cōiuratis in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea vt corporis custodias sibi adiungeret, ingenue respōdit, *mori semel præstabilius esse, quam metu tamdiu languere*. Illud quidem non satis prudēter; quod præsidia respueret, cum tamen sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur. Longe aliter Augustus, qui omnes Cæsaris auunculi coniuratos interfecit, non tam pietatis officio, quam suæ ipsius securitati consulens: deinde præsidio & corona militari cinctus, vim facile repulit: ac tametsi fractis Sexti Pompeii ac Lepidi opibus, victo etiam ad Actium Marco Antonio, qui sibi ipsi postea manus attulit, ferocissimis quibusq; ciuibus cæsis ac sublatis tutissime imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit; tres in Italia, nec procul ab vrbe disposuit, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit; senatores iniussos ex Italia exire vetuit; legionibus prætores

[a] Plutarch. in Bruto filium Cæsaris fuisse scribit.

tores equestris ordinis,aut infimæ nobilitatis præfecit; magistratuum vrbanorum creationem inter se ac populum partitus est, sic tamen vt prehensos candidatos ad populum manu duceret; ereptisque suffragiis,& populi gratiam,& magistratus sibi obligatos haberet. Ius vero tam assidue dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat,vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur Augustum verbo quidem *Tribunum plebis*,& *Principem* appellatum,re ipsa *Regem* fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur,quod Reipublicæ debita,quæ bellis ciuilibus contracta fuerant,ac debitorum tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit.Sed cum ciues omnes æque ac peregrini eius virtutem,bonitatem,iustitiam plane perspectam & exploratam habuissent,eiusque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones exsecrati; *Augustum vero non quasi dominum*,inquit Seneca, *sed quasi parentem optimum colere & adamare cœperunt:* ita paulatim Augustus custodias a se dimittere, & cum priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare imperium ferocissimæ nationi ereptum ad vnius potestatem conuertit. Omnes autem conuersiones,quæ ab optimatum aut populi potestate in monarchias abeunt,initium habuisse constat ab eo magistratu,qui plus in Republica potestatis aut imperii haberet: aut cum a finitimis regibus ac populis victi ciues fuissent;aut cum vnius quam plurium dominatum maluissent. Primi generis exempla libris omnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cum summum in Republica magistratum adeptus esset,in populi libertatem inuasit; vt Cypselus Corinthum; Thrasybulus, Gelo, Dionysius,Hiero,Agathocles Syracusas;Panętius & Icetes Leontium;Phalaris Agrigentum;Phido Argos;Periander

Augustus verbo Princeps,*re tamen ipsa rerum omniũ arbiter ac moderator.*

Ambraciam; Archelaus Cretam; Euagoras Cyprũ; Polycrates Samum; Anaxilaus Rhegium; Nicocles Sicyonem; Alexander Pherã; Mamercus Catanam; Decẽuiri Reipub. cõstituendæ, deinde L. Sylla, post etiam C. Cæsar, Romanum imperium; Scaliger Veronã; Bentiuolus Bononiam; Manfredus Fauentiam; Malatesta Ariminum; Baleo Perusium; Vitellius Tifernã; Sfortia Mediolanum & innumerabiles id genus, qui, cum Prætores essent ciuitatum aut exercituum, summã potestatẽ arripuerunt. Id enim omnib. cõstare oportet, eum qui Reip. arces & exercitus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in popularibus & optimatum imperiis prudenter constitutis, & maximi honores sine imperio, & maxima imperia non sine collega tribuuntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis imperii consortem habere, vti est in re militari, ad breue tẽpus imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo imperio præfecerãt duos Consules; Carthaginenses duos Suffetas, qui vicissim alternis diebus imperium haberent. Ac tametsi societas imperii sæpe rebus gerendis inimica sit; minus tamen conuersionibus est opportuna popularis aut optimatũ Respub. quæ summum imperium duobus tribusve sociis ex æquo distribuit, quam si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo; apud Rhodios Prytani; apud Achæos & Ætolos annuo imperatori; apud Genuenses Duci. Nec aliã ob causam Dictaturæ tam breue imperium fuit; quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quamdiu floruerunt in populari statu, lege cautum erat, *vt eius caput sacrum esset, qui exercitui præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definito, imperium non deposuisset.* qua lege Pelopidas & Epaminondas capitis damnati sunt, quod exercitum cui præerant, stato tempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Inde quoq; annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes

Reipublicæ dominus est qui plus potest.

ones in popularibus & optimatum imperiis. At etiam Sexuiris, qui consilii capiendi causa Venetorum Principi adesse iubentur, imperium bimestri curriculo definitum est. Nec vero Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum præficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur. Hoc igitur summopere cauendum est in popularibus & optimatum imperiis, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedant; nisi Respublica, ademto imperio, in summum discrimen casura videatur: vt Furio Camillo Dictatura in sex mensesiterum prorogata fuit, quod antea nemini concessum fuerat. Itaq; lege Sempronia cautum est, ne prouinciale imperium cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar imperii Romani statum non mutasset; sed Pompeio & Crasso annuentibus imperium Galliarum, quod in quinquennium ei 79 datum erat, post exactum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil perniciosius fieri potuit, cum Cæsar incredibili cupiditate imperandi laboraret, & cui ex imperio Galliarum tantum auri & argenti accesserat, vt Paulo Consuli, ne sibi aduersarius esset, octingenties LLS, Curioni vero Tribuno plebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rom. stipendia decem legionum, quamdiu imperium Galliarum haberet. Quæ tanta potestas imperium Romanũ peperit Imperatori omnium, qui vmquam exstitisse dicuntur, fortissimo ac audacissimo, addã etiam nobilissimo: vt qui pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere a regibus, paterno a diis originem duxisse: deniq; cum aduersarios omnium maximos haberet Catonem ac Ciceronẽ, alter Cæsarem diligentiæ incredibilis τέρας appellarit [a]: alter cum de Cæsare loqueretur, a sobrio tyranno metuẽdum esse dixit. Cum autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tum vero id vnum studebat vt populi gratiã, inaudita magnificẽtia, ludis, venationib⁹, gladiatoriis mu-

Id est DCCC. *millia nummum aureorum.*

[a] In epist. ad Atticum.

neribus, congiariis, conuiuiis, & omnibus illecebris aucuparetur; quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit, vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cum populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quam populi opes ac potentiam modis omnib. circumcidere & amputare: nam octoginta millia ciuium, qui frumẽtum ex publico accipiebant, in colonias remotissimas relegauit; reliquis collegia sodalitiaque demsit. Ex quibus perspicitur, id omnibus fere popularibus & optimatũ imperiis commune fuisse, vt ab iis, quibus potentiã & imperium infinitum dederant, penitus euerterentur: quod Iulianus Augustus, is qui Transfuga est appellatus, eo emblemate significauit, quo aquila iis ipsis configitur sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperii in vnius dominatum conuersione. Popularis vero potestas ad optimates tum relabitur, cum vel Reipublicæ opes ab hostibus attritæ fuerunt, vel ingenti ciuium exercitu cæso ac prostrato; contra vero popularis potentia tum maxime incremẽtum accipit, cum parta de hostibus victoria domum reuertitur. Cuius conuersionis cum multa sint exempla, tum vero nullum est accommodatius quam de Atheniensibus ac Syracusanis. nam Athenienses a Syracusanis, duce Nicia, ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum popularem in aristocratiam mutarunt, & ex ciuibus vniuersis CCCC. ciues imperium arripuerunt; qui tamen seipsos pro quinque ciuium millibus ferebant; quod Pisandri fraude factum est. Cum vero plebs imperio spoliatam se quereretur, & in concilium suffragii ferendi causa veniret, vi & armis est ab optimatibus repulsa, pluribus suorum interemtis[a]. Plebs autem Syracusana eodem quo Athenienses momento statum optimatum in popularem conuertit. Nec multo post Athenienses, cum de Alcibiadis aduersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de imperio non tantum depulerunt, sed etiam maxi-

Conuersio a populari ad optimatum statum.

[a] Xenophon. Plutarch. in Nicia.

mam

mam partem, Thrasyllo duce, interfecerunt. Consimiliter Thebani ab Oenophytis victi popularem statum
80 ad optimates detulerunt. Romani vero post vtramque Pyrrhi regis Epirotarum victoriam, etsi statum nō mutarent, re ipsa tamen imperii maiestas penes erat trecentos Senatores: plebs autem Senatus ac magistratuū imperia numquam libentius ac facilius pertulit. Sed cum ager Tarentinus ac ciuitas ipsa in potestatem Romanorum venisset, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo prę scripserāt, seditiosis ac turbulentis concionibus poscere, nobilitatem aspernari, omnia miscere cœpit. At post ingentes illas quas a Pœnis acceperunt offensiones, secundo bello Punico, nihil plebe contemtius, quousque Carthago domita, Pœni fracti, Perseus captus, Antiochus prostratus, Macedoniæ & Asiæ regna sublata fuissent: tunc secutæ sunt agrariæ actiones, ac seditiones Gracchanæ, quibus plebem ferocius exsultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam a Clemente pontifice Romano constitutam euerterūt, libertate plebi reddita, cum primū intellectum est Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pontificibus obsessum teneri. incredibile est quo furore plebs indomita in Mediceos bacchari cœpit, qua rabie statuas eorū deiecit, stemmata deleuit, acta omnia rescidit. Populares autem Heluetiorum status ab arrogantia quidē & libidine Præfectorū originem habuerunt; sed incrementa maxima secuta sunt victoriam Sembachiam, circiter annum MCCCLXXVII. quibus temporibus optimates ac nobiles fusi ac prostrati, popularib. cesserunt. Harum igitur conuersionum præcipua causa est in plebis temeritate posita, quæ, vt frāgitur offensione accepta, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit; nec hostem habet capitaliorem quā nimis prosperos rerū gestarum euentus: nec magistros prudētiæ meliores quam casus aduersos; quibus fracta & abiecta, sapientum consiliis insistit, eisq; gubernacula moderanda

relinquit. Ex quo quidē perſpicitur nihil ad plebem in officio continendā vtilius eſſe,quā externis bellis implicari. Quæ potiſſima ratio fuit cur Scipio Africanus iunior Carthaginē deleri nollet,ne,ſi bellū aduerſus hoſtes nullū eſſet,cū ciuib. eſſe inciperet. quā etiam ob cauſam Onomademus Chiorū imperator,pacata Repub. ac ſeditioſiſſimis quibuſq; cæſis aut exſilio pulſis,reliquis parcendum eſſe decreuit,ne,ſi domi hoſtē nullum haberēt, amicis bellum inferrent. Sed hic, hoſtes domi habere vtile eſſe; ille,cū peregrinis ſemper dimicandū putabat, ne cum ciuib. dimicaretur. Vterq; rectè. Hic.n.in ciuib. retinendis nō tantum obſides habuit quib. cæteros exſules in officio retineret,verumetiam debiliores vtroſq; reddidit. Alioqui verendum ſit ne exſules deſperati,coniunctis copiis & opibus,Reipub. ſepoſito metu bellum inferant,ac popularem ſtatum mutent: vt quidem accidit Heracleotis, Cumanis, & Megarenſibus; cum plebeii nobilitatem vniuerſam in exſilium egiſſent;quippe nobiles coniunctis amicorum copiis trium ciuitatum populares ſtatus euerterunt,ac optimatū deinceps imperium ſtabilierunt. Sæpius tamen popularis poteſtas in monarchiam conuertitur: idq; potiſſimum ex ciuili ſeditione:vel ſi ſummo magiſtratui infinita poteſtas detur. *Ex victoria*,inquit Tullius,*cum multa,tum certe tyrannis exſiſtit:* illic agit de bellis ciuilibus inter Pompeium & Cæſarem. quia fere ſemper in ciuili bello ſcinditur populus,ac duces partium armati ſi concurrant, cui victoria obtigerit, nemini dubium eſt quin armis ac potentia fretus, imperium vel cupiditate laudis incenſus, vel vt ſuæ ſecuritati conſulat,retinere velit. Cōtra vero tyrānides(:vt plurimū:) abeunt in populares ſtatus: quia populus qui nec modum tenere, nec mediocritatē colere poteſt,tyrannide ſemel ſublata cum omnibus ſummum illud imperium cōmunicare cupiens, tyranni proximos omnes & amicos tanto odio perſequitur, vt neminem reliquum eſſe velit. hinc optimatum cædes,exſilia,proſcriptiones;quibus caſibus ferociſſimus quiſq;

intem-

Bella hoſtiū neceſſaria ad tuendos populares ſtatus.

Quamobrē a populari ad monarchiam mutatio fiat ſæpius.

intemperantissimæ plebis, quasi belluæ indomitæ rabiem effugere quam imperare præstabilius ducit. Id quidem Athenis post occisos Pisistratidas accidisse constat: Romæ, exactis regibus: Syracusis, occiso Hieronymo; ac rursus eiecto Dionysio: Florentiæ, post Athenarum ducem, qui magister militum occubuit in clade Pictauiensi, ex vrbe pulsum: Mediolani, Galuagno eiecto: plebs enim Mediolanensis annos quinquaginta populare imperium tenuit: quod postea recidit in tyrannidem Toresanorum. Heluetii non aliter imperiũ illud populare stabilierunt, quam tyrannis ac tyrannorum amicis omnibus fusis ac prostratis. Sic etiam Thessali, post Alexandri Pheræorum tyranni cædem; & Senenses Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiso; ac factione optimatum, qui a monte nouo dicebantur, ex vrbe eiecta, plebs imperium inuasit. Nec dubium est quin post Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs imperium ac dominatum Medicibus ereptura fuerit, si tyrannũ cæsum fuisse certo scisset: cum enim Laurentius Medices solus pene cum sicario Caracciolo cædis conscius esset; ac tyranni non modo familiaris & domesticus, verumetiam amicissimus esse crederetur; nemini persuadere poterat se tyrãnum occidisse: momento tamen fuga dilapsus, Cosmæ propinquo potestatis arripiendæ præbuit occasionẽ. Hæc autem conuersio tyrãnidis in democratiam, aut democratiæ in tyrannidem, frequens est, cum bello ciuili decernitur; sin ab hostib. ac peregrinis subacta sit Respubl. imperio victoris adiungitur; nec conuersio sed interitus appellatur; nisi victor, quod rarissime fit, victus imperium ac rerum dominatum restituat: quemadmodum Lacedæmonii socias ciuitates Atheniensium bello Peloponnesiaco a se deuictas; atque adeo vrbem ipsam Athenarum sua libertate frui, quam Lacedæmoniorum imperio adiungi maluerunt; vbique tamen pro popularibus optimatum imperia fundauerunt: contra quam [a] Athenienses, qui optimatum imperia vbique euertere

[a] Thucydides, Xenophon, Plutarch. in Lysandro.

conabantur. Refert igitur plurimum ab hostibusne an a ciuibus Reipublicæ cōuersiones oriantur. Est etiam interdum plebis, quæ imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerū nouandarum perpetua cupiditate feratur; eoq; sæpius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant, vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis, Genuensibus proditum est: tunc enim se quisq; imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur: nec, nisi difficilime, recta præcipientib. cedit, si vero genus hominū ingenii acumine minus præstat, morem gerit, & in consiliis capiendis facilius acquiescit, quam quos argumentorum multitudine ac disserendi subtilitate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consiliis inimica, rerumq; publicarum variæ conuersiones sequuntur. Et quidē Athenienses [a] centū paulo minus annis, quinquies; Florentini septies statum Reipub. commutarūt: quod nec Venetis accidit, nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. Quis enim nescit Florentinos ingenii acutissimi, Heluetios vero obtusiores semper fuisse? At cum iisdem fere tēporibus monarchiam exsecrati, ac statum popularē amplexi fuissent, Heluetii annos fere quadringentos in eodem statu permanserunt; Florentini vero non multo post ad Aristocratiam conuersi sunt: cum qui opibus ac nobilitate cæteris præstarent, plebeiis æquari nollent. Optimates igitur imperium adepti, cū de principatu inter se cōtendere cœperunt, tum vero mutuis odiis ac proscriptionib. tantopere seipsos attriuerunt, vt a popularib. hominibus, qui aduersus nobilitatē arma ceperant, facile vincerentur ac fugarentur; nobilitate fusa, populares de imperio decertarunt inter sese, atq; hi potissimum qui *grandes* dicebantur: nā plebeiorum tres ordines fuere: hi tamen crudelius quā illi, quod non iudiciis aut legibus, sed armis decernebant: & cum mutuis cædib. exhausti fuissent, medius ordo plebeiorū gubernacula cepit: hi rursus, cū inter se de honoribus & imperiis ferro dimicarent, plebs infima potentior

[a] Thucydides, Xenophon, Plutarchus.

tior euaſit, quæ cædibus ac ſanguine ciuium omnia cō-pleuit: nec cædib. tantum, ſed etiam rapiñis & incendiis ciuitatem adeo fœdauit, vt Lucenſes, quia grauiſſimis Florentinorū caſibus & cōmiſeratione permoti fuerāt, ex vrbe effuſi Florentiā venirent, ac vicinos arma ponere, pacemq; ſuadere conarētur: quorum orationib. perſuaſi, a cædibus tandem conquieuerunt. Itaq; legatos ad Pontificē Romanum mitti placuit, vt regię ſtirpis vnum aliquem mitteret, qui Florentinorum imperium ſuſcipere vellet. Et quidem caſus obtulerat Carolum Neapoleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrem. Is igitur & Pontificis maximi, & Florentinorū oratione perſuaſus, Florentiā venit, imperium ſuſcepit, diſſidia compoſuit; ciues inter ſe & cum Republica coniunxit; conciliatis ciuium animis, & conſtituta Republica, cum ad regnum Neapoleos euocaretur, legatum vrbi præpoſuit. Sed nō prius ex vrbe exceſſerat, quam Florentini imperium legatorum pertæſi, ad popularem ſtatum redierunt, ac bella ciuilia renouarunt: quæ vt componerētur, ad monarchiam redire neceſſe fuit. Itaq; Ducem Athenarum acciri placuit. Dux igitur imperium adeptus, ciues arma ponere iuſſit, & cohortes ad corporis cuſtodiam adhibuit, vt ſeditioſos ac rebellantes coerceret. Sed cum libertate ciues ſpoliatos, & cuſtodiarum terrore in ſeruitutem redactos ſe arbitrarentur, odia mutua in principem conuerterunt; ac latenter primum, poſt etiā aperta vi, tres in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem ciues vniuerſi tantis in principē odiis exarſerunt, vt prætorium ac prætorianos milites obſidione cingerēt, quæ obſidio non aliter ſolui potuit, quam ex vrbe cum domeſticis omnib. excederet, tametſi vix annum integrum Reipub. gubernacula tenuiſſet. Ciuitas magiſtri metu liberata, ariſtocratiæ formam conſtituit, populari non diſſimilem: deinde mutatis ſubinde magiſtratuum nominibus ac muneribus, & curatoribus Reipubl. quam ipſi *Baliam* appellabant, non aliter ac furioſis & infantibus ſæpe datis, vix annos viginti ſtatum eumdē conti-

nuasse memorãtur. Et quemadmodum ii qui a febrium ardore inflãmantur, mox huc, mox illuc circumferri se iubent, quasi in locorum situ, non in ipsis visceribus. morbi hærerent: ita Florentini tãdiu conuersiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Cosmã medicorum peritissimum inciderint; qui popularib. morbis ciuitatem sanauit, & arce triplici constructa validissimisq; præsidiis vbiq; dispositis, dominatũ annos fere quadraginta cõfirmatum liberis reliquit: quo nihil magis salutare seditiosissimæ ciuitati ab immortali Deo optari potuisset. Hæc breuiter de statu Florentinorum, quæ incredibilia viderentur, nisi ab ipsis Florentinis [a] memoriæ prodita fuissent. Consimiles tragœdias habemus ab Africæ populis, qui ingenii acumine Italos superare dicuntur: quot populares status experti fuerunt? Argumento sit Segelmessa [b] ciuitas in Bugiæ maritimę finibus, quę cum a regis imperio desciuisset, statum popularẽ adamauit: sed postea tot ac tantis seditionibus agitata est, vt cum ciues nec regem nec seipsos imperãtes ferre potuissent, cõmuni consensu domos omnes ac mœnia solo æquarint, vt in sua quique familia ruri principes essent. Plebs item Togodæ ciuitatis, optimatum potestatem pertęsa, regionem deseruit [c]. Quamobrem Africæ populi, cum populares & optimatũ status ferre non possent, monarchiam vbiq; fere constituerunt. Ac tametsi optimatum status populari melior plerisq; videatur, duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, nisi concordiam & amicitiam colant: alterum enim ab hostibus, alterum a plebeiis impendet. nam si optimatibus inter ipsos graues controuersiæ fuerint, plebs in optimates armari cõsueuit, vt Florentiæ contigisse docuimus. Iisdem tempestatibus iactati sunt Genuenses, Senenses, Agrippinẽses, Lindauii, Argẽtinenses, quibus Florentini: quæ discordiæ nobilium ac plebeiorum, nõ singulos modo ciues, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt Græcorum ciuitates. Grauius autem periculum imminet, cũ peregrinis omnib. patet aditus in vrbẽ: in qua sensim opes &

[a] Antoninus Poggius, Machiauellus.

[b] Leo Afer.

[c] Leo Afer.

pes & incrementa accipiunt, & cum opibus ac potentia ciuib. pares esse cœperint, ab honorib. & imperiis prohiberi se grauiter ferunt. quo fit vt si ab optimatibus iniuriam acceperint, aut tributorum pōdere grauati fuerint, ad vim & ad arma concurrant, ac diffidentes inter ipsos optimates de imperio deiiciant. Certe quidē Lindauii, Argentinenses, ac Tigurini, optimatibus cæsis aut exsilio pulsis popularē imperiū, ex quo dixi modo, stabilierunt: ac ne deinceps optimates popularem statum euerterent, legibus eorum sanctissime cautū est, ne quis summos in vrbe magistratus cōsequatur, nisi prius ex infima plebe compertum sit originem traxisse. At Corcy- 384 ræorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patritios ac optimates, initio belli Peloponnesiaci, cōprehensos in vincula coniecit, quos postea [a] crudelissime trucidauit: quam cladem optimatum imperii secuta conuersio est. Idē contigit Rebuspubl. Samiorū, Sybaritarum, Trœzeniorum, Amphipolitarū, Chalcidensium, Thuriorum, Cnidiorum & Chiorum; quorū optimates, cum peregrinorum multitudinē in ciuitatem sine imperiis & honoribus admisissent, ipsi de imperio ac ciuitate deiecti, bonisq; omnib. spoliati, & magnā partem cæsi fuerunt. Quo nihil est in Venetorum Repub. magis metuendū: in qua soli patritii, honoribus & imperiis fruuntur, cæteris tum nobilibus, tum plebeiis, qui ab ipsis *Citadini* vocantur, exclusis. Id autem intellectum est, cum anno MDLV. censa fuerint ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. supra annum vigesimum: fœminarum vero LXVII. millia DLVII. monachorum duo millia CLXXXV. vestaliū II. millia LXXXII. Iudæorū MCLVIII. quę summa conficit CXXXII. millia CCCXXX. ciuiū. quibus si adieceris tertiam partem totius summæ eorum qui iuniores sunt annis XX. quoniam hominis vita sexaginta [b] fere annis terminatur, numerus ciuium fuit circiter CLXXVI millia CCCCXL. extra peregrinos. Patritiorū vero siue optimatū numerus eo cēsu nō fuit cōprehensus: id enim ex actis cōpertū erat: vix tamē, ac ne vix quidē tria millia

[a] Thucydid.

Census Venetorum anno 1555.

[b] l. hæredita- tum ad l. falcidiam.

fuisse, tum præsentium, tum absentium, perspicuum est ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis; qui testatū reliquerunt, maximum concilium patritiorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maxime Respublica ciuibus abundauit. Ac certe mirum mihi visum est quamobrem Veneti censum peruulgari, ac typis quoq; mandari voluerint. Eodem errore peccatum est olim ab Atheniensibus; quorum ciuitas, cum populosissima esset, habuit x. millia peregrinorum, xx. millia ciuium, cccc. millia seruorum. Romani vero non modo seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu quidem, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset a quibusdā, seruos vestitu designari oportere: sed vicit eorū sententia, qui pernitiosum esse dicerent ac metuendū, ne serui cum numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic enim Seneca scribit. At patritii Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificantur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legibus, quam incredibili concordia patritiorum, & libertate summa qua frui cuiq; licet. Plebēquoq; magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, a quibus summouētur patritii. Et cum ab armorum ac militari exercitatione abhorrent, tum vero voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissime fruuntur. Optimatum autem status in populares commutari sine vi externa aut domestica non possunt; tametsi popularis potestas sæpius nullo pene sentiente, conuertitur ad optimates: idq; bifariam: cū vel tenues agricolæ, opifices, etiā mercatores, rebus priuatis ac domesticis intenti, publicas sponte deserunt; vel cū ciues numero minuuntur popularib. morbis, offensionibusve acceptis, tū a seipsis, tū ab hostibus; peregrinorū vero numerus & incolarū, quibus patet in ciuitatē aditus sine iure suffragiorū ac imperii, sensim augetur: ita fit vt minima pars ciuiū summam habeat imperii potestatē; quā aristocratiā esse docuimus. Eiusmodi fuit earū quas dixi ciuitatū cōuersio a populo ad optimates: qualis

Conuersiones popularis status in aristrocratiam.

qualis etiam contigit Venetis, Lucensibus, Rhagusianis; quorum imperia, cum olim popularia fuissent, temporis diuturnitate Aristocratica, nullo pene id sentiente, euaserunt. Hæc autem vtraq; conuersio & facilis est, & minime omnium seditionibus opportuna, nec aliter impediri potest quã si peregrini ab aditu ciuitatis prohibeantur; vel coloniæ deducantur, vel ad honores & imperia admittantur; eoque magis, si rei militaris ac bellicæ laudis studia ciues sequantur; alioqui verendum est, ne optimatibus ac nobilitate bellis exhausta, plebs imperii gubernacula per sese arripiat: vt Tarenti contigit, cum Iapyges vno prœlio Tarentinorũ nobilitatem a stirpe exciderent: nam ex eo popularis secuta potestas est Themistoclis ætate. Quamobrem Argiui, optimatibus à Cleomene cæsis, plebeios in partem imperii sibi consociarunt; vt sponte ac summa voluntate tribuere viderentur, quod inuitis ac nolentibus plebs ereptura fuisset. Nec vero plebis Romanæ licentia patribus tam metuenda fuerat, nisi Veientes vno prœlio trecentos Fabios patritios omnes eiusdem gentis occidissent: nec multo post duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus sui primordia ad Deos referebant, vno & eodem anno exstinctæ sunt, vt Liuius scribit. Itaque Veneti melius ab vrbana quam a militari disciplina instructi, si bellum, quod non nisi summa necessitate coacti suscipiunt, aduersus hostes gerendum sit; imperatorem quidem patritium, belli vero duces ac milites mercede locare consueuerunt: quam prudenter, suo loco differemus. Monarchia vero non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret: ac ne tunc quidem monarchia desinet, si dux aut imperator aliquis strenuus principem se ferat. Turcæ quidem, vbicumque armis & opibus superiores fuerũt, regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatam quasi pecudes agerent: ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima imperii Turcarum secuta sunt incrementa. Cum item Francorum

Causæ popularis imperii ad optimates.

C

nobilitas prœlio Fontenaio pene tota mutuis armis cõcisa ac proſtrata fuiſſet, partium duces tanta clade attoniti, Lotharius inquam, Ludouicus, & Carolus, fraterno fœdere coniuncti, tres eodem tempore monarchias tenuerunt. Sed nihil in ariſtocratia tam metuendum, quã vt ex optimatib. aut plebe dux aliquis imperãdi cupidus exſiſtat, qui plebem in optimates armare, ac ſe ducem ferre velit. Hinc enim ariſtocratiæ ac optimatum certiſſimus occaſus. Ad hunc modum Thraſyllus primum, deinde Thraſybulus Athenis; Marius & Cæſar Romæ; Fr. Valorius ac P. Soderinus Florentiæ, plebem in optimates armauerunt. quod eo magis metuendum eſt, ſi hominibus fœdiſſimis ac turpiſſimis maximi honores tribuantur; ac bene de virtutibus & Republica meriti ſummoueantur: quæ res non ſolum optimo cuique grauis eſt ac minime ferenda, verumetiam ſeditioſis ac popularibus Tribunis inflammandæ plebis aduerſus optimates occaſionem affert. Neque enim aliam ob cauſam Oritarum imperium plebs optimatibus vi extorſit, quã quod Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad ſummos honores prouexiſſent. quæ res etiam Neroni & Heliogabalo exitium attulit, quod turpiſſimis quibusq; hominibus ſummos honores tribuerent. Id autem omnium maxime metuendum eſt in optimatum imperio, quod ariſtocratica ratione gubernatur: id eſt, cum ab omnibus honoribus ac imperiis plebs ſummouetur: quod, etſi æquo animo ferre difficile eſt, ferendum tamen, ſi optimo cuiq; gubernacula concedantur: ſed cũ ſceleratis ac indigniſſimis hominibus tribuuntur, audaciſſimus quiſque oblata occaſione plebem ab optimatibus ſeducet; eoque facilius, quo minus optimates inter ſe concordes erunt: quæ peſtis cum omnib. imperiis ac ciuitatib. tum vero optimatum generi maxime omniũ fugienda eſt. Diſcordiæ vero ex rebus leuiſſimis ſæpe naſcuntur, quæ veluti ſcintillæ flammas excitant; ac poſtremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum inter optima-

ptima-

ptimates initia ceperunt ab eo qui ex Bōdelmontorum gente nobilissima nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa. hinc nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cædes; quæ ciuitatis statum funditus euerterunt. Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quod mater filiam nobili, tutores autem plebeio collocare vellent: sed cum nobilitas a plebeiis fusa ac fugata esset, Romanos [a] acciuit; plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. Nec aliam ob causam Delphorum ciuitas [b] ab optimatibus ad plebem conuersa est. Status item Milesiorum ab aristocratia in popularem abiit, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri [c] duarum pupillarū tutelam consequerentur. Item Hestiæensibus statum mutandi occasionē dedit lis inter priuatos suscepta de petitione hæreditatis. Bellum autem Sacrum, quod Phocensium Reipubl. non conuersionē attulit, sed interitum, dicitur originē habuisse ab vnius virginis collocandæ controuersia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis seipsos diutissime attriuerunt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenses & Byzacii propter leuissimum myoparonem. Picti vero & Scoti crudelissima bella diutissime inter se gesserunt, quæ nullis fœderib. placari potuerunt, tametsi pacem annos fere sexcentos antea coluissent: bellorum causa fuere canes erepti. Rursus Heluetii bellum grauissimum susceperunt aduersus Carolum Burgundionum Ducem, quod nō aliter quam ipsius Ducis occasu finem accepit: cum Heluetiis currus pellium ablatus esset. Sæpe quoq; Respubl. mutantur, cum agitur de repetundis aduersus potentiores, ac rerum gestarum rationes exquiruntur. in quo genere optimis quibusq; metuendum est, potissimum in populari statu, vbi agitur de capite, de fama, de fortunis omnibus. vt enim omittamus externa, domesticis abundamus; & quidem recentibus exemplis eorum qui huic imperio faces subiecerūt, ac bellorum ciuilium incendia excitarunt, quibus vniuersa Gallia pene deflagrauit, cū decies millies L I S ab illis repeteretur.

[a] Liuius li. 4.

[b] Pausan. li. 4.

[c] Aristot lib. 5. Polit.

Nec mirum si peculatus accusationem metuerent, cum Pericles summæ vir integritatis [a], & qui suas opes pro Republica [b] Atheniensium magnifice semper effudisset, ne rationes redderet, bellum Peloponnesiacum excitarit [c], quod non prius finem accepit, quã omnes Græcarum ciuitatum status conuerterentur. At vir frugi cum semper fuisset, & Reipublicæ ærarium annos fere quinquaginta curauisset, nihilo tamẽ locupletiorẽ fuisse tradit Thucydides verissimus scriptor, & quidẽ ipsius Periclis aduersarius omnium maximus: a quo etiam in exsilium ostracismo pulsus est. Eandem ob causam Coi ac Rhodii statum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametsi Cæsar imperandi cupidissimus esset, non tamen imperii tanta in eo cupiditas exstitit, quãtus erat metus ne rerum a se gestarum rationem [d] priuatus reddere cogeretur, vt palam aduersarii iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametsi summa integritate ac religione Rempublicam gessissent, populi iudicio fuisse damnatos. Quod si bonis metuendum, quid fiet improbis? qui præter quam quod perturbata Republica iudicium euasuros se confidunt, illud etiam propositum habent, numquam facilius publica depeculari, aut bonos occidi posse quam bello ciuili: ac si quidem improbi quoq; perituri sint (: vt sæpissime contingit eos qui bello ciuili causam dederunt, miserrime perire:) illud tamẽ in ore habẽt quod Catilina, incendiũ scilicet domi suæ conceptum, quod aqua non potuerat, ruina restinctum iri. Et quidem proxime abfuit, quin Rempublicam Romanorũ funditus euerteret, aut imperium occuparet, ni Cicero Consul peruigil eiusque collega C. Antonius audacissimum ciuem difficilime tamen cum suis interemissent. Neque enim debuerat Cicero (: quod cum bona illius venia dictum sit:) Catilinam de ciuitate deiicere, sed coniuratione detecta illum in ipsa Vrbe opprimere. Nam qui se domo ac ciuitate pulsum videt, nemini dubium est quin si possit Rempublicam euertat: quod certe Catilina facturus videbatur, si Caii

[a] Plato, Thucydides.
[b] Plutarch. in Pericle
[c] Plutarch ex Theopõpo, Ephoro, Thucydide.
[d] Cicero ad Atticum.

Periculosum est potentiores in exsiliũ agere.

ſi Caii Antonii copias fregiſſet: cum Cæſarem ac patri-
tios quamplurimos ſuæ gentis & coniurationis cōſcios
haberet in Vrbe, qui ciuitatis cōuerſionem moliebantur. Catilina quidem ex Vrbe excedente, magna & perniti oſa ſentina Reipublicæ exhauriebatur; ſed opprimi
quam in patriam armari præſtitiſſet. Tutius eſt igitur,
eiuſmodi hoſtes, ſi amicos habere non poſſis, penitus
obruere, quam ciuitate exigere: niſi oſtraciſmo locus eſſet, vt quondam Athenis, Argis, Epheſi fieri conſueuiſſe legimus. nam quo quiſque plus opibus, gratia, virtute
cæteris præſtitiſſet, eo citius relegari ſaluis opibus ac dignitate conſueuerat: ſed tamen ad breue tempus, quod
ſemper decennio ad ſummum terminabatur. Nec propterea quiſquam ciuis patriæ bellum huius relegationis
cauſa [a] intuliſſe memoratur. Sed periculi plena res eſt e
ciuitate potentiſſimum quemque bonis omnibus ereptis, contumelioſe exigere: quia ſæpe fit vt exſul rerum
dominationem vi & armis ſociorum adipiſcatur: vt Dio
Syracuſanus, qui tametſi exſularet, nō tamen prius bellum intulit Dionyſio, quam ab eo proſcriptus eſſet. Item
Marcius Coriolanus, qui exſilio pulſus Romanos in tātam deſperationem adduxit, vt niſi matris ac fœminarū
(: quas ad eum Romani miſerant:) precibus & lacrymis
exorari ſe pateretur, de Republica actum fuiſſet. Conſimiliter exſules Mediceæ gentis, ac Tigurini optimates,
de ciuitatibus deiecti, amicorum & ſociorum copiis &
opibus patriam obſederunt, ac pericoloſo difficiliq; bello ciues diutiſſime fatigarunt. Hic dicet aliquis, tutius
videri ciuem improbum mœnibus arcere, quam in intimis Reipublicæ viſceribus peſte laborare: concedam
illud: ſed quanto ſtultius eſt eum, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emiſſus bellum ciere
ac renouare & velit & ſe poſſe confidat? Cyrum iuniorē
maieſtatis reum, Artaxerxes Perſarum rex in carcerem
coniecerat, & catenis aureis regalem in modum vinciri
iuſſerat: deinde maternis precib. exoratus, nexu liberauit. at non prius libertatem adeptus eſt, quam regi gra-

[a] Plutarch. in Ariſtide.

388

uissimum bellum intulit, adepturus imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus nisi ab exercitu regis circumuentus & interfectus esset. Diximus eiusmodi hostes aut necandos esse, aut ingentibus beneficiis & gratia obligandos: imitantes Augustum qui coniuratos in patrem ac seipsum interfecit, exceptis paucissimis, quibus non solum veniam dedit, verumetiã beneficiorum multitudine in perpetuũ sibi obligauit. Extremus fuit [a] Cinna, quem Augustus perduellionis reum peregit, nõ leuibus coniecturis, sed argumentis necessariis ad assentiendum; literis inquam ab eo scriptis quibus caput Augusti petebat: ei tamen pepercit Augustus: sed non eo contentus fuit, nisi cum hoste acerrimo sempiternum fœdus feriret, eumq; maximis beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem sententiam ac supplicium exspectaret, hac oratione aduersus eum vsus est Augustus; *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.* hæc ille. Neminem deinceps Augustus habuit cariorem: ab eo etiam scriptus est hæres omniũ bonorum Augustus: nec postea quisquam inuentus est qui optimo principi insidiaretur. Sic quoque Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe, quo nullus generi nominique Veneto capitalior hostis erat, quique suas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euersionem coniunxerat, eum tamen captum Senatus populusque Venetus non libertate modo, verumetiam Imperatoria potestate subornauit: quibus beneficiis auctus deinceps in summa fide & amicitia permansit. Illud est quod Pontius Samnitum Imperator consultus dixisse fertur; Romanum exercitum inter angustias Apennini montis interceptum delendum esse, aut fœdus sempiternum cum Romanis feriendum. sic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur; aut libertate vitaq; a Samnitib. accepta Romani fidem amicitiamq; colerent sempiternã. Conuersiones autem

Rerum-

[a] Seneca lib. de clementia. Dio lib. 55.

Rerumpublicarum ſæpius accidunt in anguſta ciuitate quam in maximis imperiis: quia ciuium paucitas facile diuiditur ac ſcinditur in partes: ingẽs vero ciuium multitudo non item: quia potentiſſimos inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti ſunt, & potentium & mediocrium, bonorum item ac improborum, ſenum ac iuniorum, qui extrema ſimul coniungunt, aut in plures factiones abeunt: quod ſi plures duabus fuerint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera conſociata alteram franget ac ſuperabit. Itaq; plures vno ſeculo in Græcorum & Italorum ciuitatibus cõuerſiones, quã multis ætatibus in hoc vel Hiſpanorum imperio commemorantur. Neque enim dubitandũ eſt, quin extrema ſecum ipſa diſſideãt, niſi mediorum concordia coniungantur: quippe ſceleratis aduerſus bonos ſempiternum bellum futurum ſit, tenuibus aduerſus locupletes, niſi mediocrium hominum coniugatione ſecum ipſi & cum Republica copulentur. Quinetiam vnius fluminis aut vacuum ædificiis interuallum ciues ab amicitia ſæpe diuellit. Itaque Ioſephus Mauritaniæ ac Feſſarum princeps ex duobus oppidis interuallo a ſe inuicem diſiunctis vnam eamque maximam Feſſarum vrbem cõtinuatis ædificiis perfecit: in quo ſane prudentiſſimi principis laudem eſt aſſecutus; quia non ſolum ædes ædibus, ac mœnibus mœnia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrantes, ac perpetuis bellis diuiſos, amicitia ſempiterna deuinxit. Id ipſum quoque Clazomeniis accidit, vt cum altera pars vrbis in cõtinente, altera pars eſſet in inſula, ſemper inſulanis cum cæteris ciuibus diſcordiæ ac bella intercedebant: vt Athenienſibus qui in Piræo, cum iis qui incolebant editiorem vrbis locum, quem ipſi *Aſtu* vocabant, tamdiu diſſidia ac diſceſſiones interceſſerunt, quoad Pericles muris longiſſimis portum vrbi coniunxiſſet. Eandem ob cauſam grauiſſimæ ſeditiones vrbanis ciuibus Venetorum cum nautis interceſſerant, & quę ciuitatem in extremum diſcrimen deduxerant, niſi Petri Lauredani ſumma virtus & gra-

uitas motus compoſuiſſet. Fit autem ſæpiſſime, vt propter ciuiles diſcordias Reipublicæ conuerſio ſequatur: ſi princeps aliquis finitimus ciuitatem cædibus ciuium exhauſtam, vel ciues ipſos luctantes repente oppreſſerit: vt quidem Angli ſæpe Gallos ſecum diſſidentes fregerunt. Item Feſſarum princeps Teſſam vrbem ciuili ſanguine exhauſtam facile ſubegit. Item maiorum noſtrorum memoria Philippus II. Burgundionum princeps Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantum fluminis interuallo ſeiunctas, cum ſe mutuis bellis diu attriuiſſent, imperii ſui finibus adiunxit, quas tamen antea ſuperare nulla vi potuerat. Conſimili caſu præſes Thunarum ac Teleſinæ prouinciæ regem ſe tulit, cum Mauritaniæ reges inter ſe de ſumma rerum contenderent. Et Lachares Athenienſium dominatum occupauit, cum ciuili diſcordia Rempublicam conflictari perſpexiſſet. Quinetiam Romanis in media vrbe pugnantibus ſeruorum & exſulum manus in Capitolium inuaſit, nec niſi ſumma vi deiici, nec vlla re facilius Romani ad concordiam cogi, quam ab hoſte arcem occupante, potuerunt. Sunt igitur periculoſiſſimæ ciuitatibus diſcordiæ ciuiles, ſi nulla cum finitimis principibus ſocietas intercedit: quia prius hoſtis ciues inter ſe diſſidentes opprimit, quam ſuccurri poſſit. Cum igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immenſa profunditas, nec locorum deſertiſſimę ſolitudines, nec ſubſtructionum moles ingentes, nec hoſtium innumerabilis multitudo regnandi cupiditatem coercere poſſit: quomodo a finitimis hoſtibus, ſi mutuis armis cadant, abſtineretur? Atque ideo magis metuendum quo fuerint anguſtiores imperii fines, vt Lucenſium, Geneuatum, Rhaguſiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & anguſtiſſimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, ſtatum ciuitatis euertere poſſit: at vbi longe lateque imperia patent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mutuis auxiliis conſociantur, vnius vrbis euerſionem aut prouinciæ direptionem non ſequitur Rei-

tur Reipubl. occaſus. Hoc tamen habet ſingulare monarchia, quod rege capto, ſtat imperium tamen: at in popularibus & optimatum imperiis, ſi ſedes imperii, in qua optimates aut populus iura maieſtatis tuetur, capta fuerit ab hoſtibus, actum eſt de Republica. Cum enim Romani Capuam cepiſſent, ſecundo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum vrbe expugnata, Goſma Florentinorum Duce, ſecuta eſt imperii euerſio: neq; enim multo poſt arces omnes & oppida in hoſtium poteſtatem venerunt. Rex autem captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quiſque ad imperium vocatur. ac fit interdum vt princeps imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quam ſubditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æque terruit Carolum v. Imperatorem, quam quod Franciſcus I. rex Francorum declarauit ſe, ſi oblatas pacis conditiones repudiaret, imperium Galliarum Franciſco filio daturum. Tametſi enim Itali, Angli, Hiſpani, Belgæ, Veneti, ac Pontifex ipſe maximus, vna cum Carolo Burbonio magiſtro militum, in Francorum & huius imperii exitium ſocietatem coiſſent, ac noſtras legiones ad Papiam fugaſſent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hiſpaniam abduxiſſent; imperium tamen Francorum ſaluum & incolume ſtetit; nec auſus eſt hoſtium exercitus in Galliam penetrare; nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore coniurata manus vllam attulit Reipublicæ conuerſionem; at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc imperium firmiſſimis legibus ac moribus antiquis quaſi ædificium artificioſiſſime ac pene inuiolabili materia coagmentatum ſtare, nec niſi difficilime vi externa cōcuti poſſe. at ciuitates nonnullas videmus, tam male ſibi cohærere, vt leuiſſimo impulſu ruituræ videantur. Neque tamen vllum eſt imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. ſed beatior eſt eorum conditio, qui conuerſiones in vtramuis partem & obitum minus ſentiunt: vt de Re-

Singulare monarchia.

Franciſci regis captiui propoſitum.

C

publica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt cōuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de imperio Germanorum, quod a Carolo Magno constitutum, & ad posteros eius delatum, vnius dominatu tamdiu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœperūt: & cum potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principib. definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas cōfirmari cœpit. Ac nisi Austriacæ gentis illustrissimæ principes vndecim rerum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio, dum alius alium, se viuo, Imperatorem designari curat, imperii Germanici maiestatem quodammodo tuerentur, iampridem Imperatores Ducibus Venetorū pares, atq; haud scio an inferiores fuissent. Eadem conuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem a stirpe exstinctam: & Danis cum Christiernum regem subditi spoliassent, ac imperium certis legib. & conditionib. fruendum iurato fratri dedissent. hunc Federichus filius excepit, qui iisdem legib. quibus pater iura maiestatis cum optimatib. diuisit. nec dubium est quin summum imperium adepturi sint optimates, si Federichus sine liberis moriatur. Tametsi enim Hūgari, Bohemi, Poloni æque ac Dani, creandorum regum ius habeāt, fere tamen parentes ad futurum imperium designant liberos, qui iura maiestatis multo melius tueri solent, quam peregrini. ac si quidem imperium a proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatib. ad reges iura maiestatis redeunt: quæ conuersio & facilis est, & Reipublicæ salutaris. Sic enim Casimirus magnus rex Polonorum, a proauis imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Poloni Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum ad sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerunt, sed maiestate plurimum diminuta: ac multo magis post Ludouici sine mascula prole occasum, cuius filium Iagello Lituaniæ

Conuersio Imperii Germanorū ad optimates.

tuaniæ Dux cum regno Poloniæ suscepit. Huius posteri principes ducentos amplius annos imperium quasi successorio iure ad se delatum susceperunt, ac monarchiæ iura diligenter coluerunt, quousque Sigismundus Augustus regnum liberis ac propinquis masculis orbatum reliquisset. Tunc populus ad Henricū Caroli IX. Francorum regis fratrem imperium detulit; sed iis legibus vt potius princeps quam rex esse videretur. Et quidē cum Metim vna cum Duce ac Pontifice Lingonum, ad legatos Polonorum excipiendos missus essem; ac Lutetiam vna cum legatis reuersus, de imperandi legibus multa didicissem, summa fuit senatū Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuisse, si Francorum principum salua dignitate id fieri potuisset. Ad hūc igitur modum iura maiestatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populum redeunt, nisi monarchiæ leges immutabiles ferantur: vt in Pontificis maximi creatione, cuius maiestas non est a collegio pontificum accita; nec item sacræ militiæ Magistri potestas ab equitū collegio imminuta; quia suis legib. nituntur. Ac tametsi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iulio II. potestatem futuri pontificis imminuere decreuisset, nihilominus tamen Leo pontifex a Iulio quodammodo designatus, cæteris omnibus augustior visus est. Nihil autem periculo propius, quam rege sine liberis mortuo vnum aliquem exsistere qui opibus ac potentia cæteris præstet, eoque magis si regnandi cupidus fuerit. neque enim dubium est quin dominatum cæteris principibus, si possit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli Magni stirpe, cum præfectus Prætorio; opibus ac gratia plurimum valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Othone filio ex omnib. Caroli Magni nepotib. restabat, de imperio deiecit: id quod Othomanis principib. metuendū est, qui tametsi habēt Turacanos, Ebranes, Michaelitas, suę gentis ac nominis principes; nihilominus tamen si Othomanorum familia penitus intereat, verendum est, vt qui plus opibus &

gratia possit inter Prætorianos milites, de imperio dimicaturus sit; ac principibus qui minus potentia valẽt, dominatum erepturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret; propter eam quam de Othomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperii Lacedæmoniorum. nam fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiatarum populus summo imperio tres annos præfuit; sed cum allatum esset Cleomenem regem in Ægypto cæsum fuisse, ex Ephoris quinque a populo creatis, duo, arreptis armis, tres collegas sacrificantes occiderũt: deinde populus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarum suffragio regem creauit. sed cum ante Cleomenem duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo, ereptis pecunia suffragiis, rex etiã a populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam a petitione diadematis summoto: qui tantam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cum non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cum Heraclidarum gentem pene deleuisset. Atque hæc de Rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint; quæ præuideri possint necne, disserendum nobis videtur.

II, An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint?

QVONIAM Theologorũ ac philosophorũ omnium decretis cõstat, res humanas nec præcipiti casu, nec fortunæ temeritate ferri, cõsequens est Rerumpublicarum interitus & conuersiones a Deo, vel a natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pendere: id est, a diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ab ipsa natura, id est, naturalium causarum & effectionum serie ac consecutione sic apta, & ab immortali Deo colligata, vt prima extremis, media vtrisque, omnia omnibus inuiolabili nexu cohæreant: quam Plato [a] ex Homeri sententia catenam auream, id est, σειρὰν χρυσῆν, Zeno *fatum*, cæteri Stoici *pronœam*,

[a] in Theæteto.

nœam; Augustus, Panætium (:opinor:) & Senecam secutus, *Deum* appellauit. Grauiter autem ab iis peccatur, qui naturam Deo mutant: quasi Deus naturæ legibus obligaretur, vt Iouem fabulæ fuerunt Adrastiæ decretis teneri. recte tamen Augustinus, qui fatum aut nullum esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea vero quæ Dei munere & concessu tributa est hominum generi voluntas, Hebræorum & Theologorum doctorum consensione libera est, & omni necessitate [a] soluta: nam si nostrarum voluntatum cœlestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solum humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & inepte velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum ac fatalium hominum inerti atque ignaua disciplina, Posidonius [b] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem, & optimi quique tum philosophi tum etiam peritiores theologi, procul discesserunt. quinetiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrime propugnauit, liberas hominum voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur. Cum autem humana voluntas tam varia sit, tamque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis quod ad rerumpublicarum euersiones aut conuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maxima parte abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino retrusa; nisi Deus opt. max. vates quosdam eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit: vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & imperiorum cõuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati cõprobatos. Rarius autem diuina potentia sese exserit sine causarum interiectione: idque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cum ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vrbes delapsis vno perdidit & eodem momento, locum

[a] sic Moses Maymo in epistola aduersus astrolog.

[b] Galen. in libris De placitis Hippoc. & Platon.

etiam aquarum dulcium ac piscium affluentia plenissimum teterrimo sapore sic mutauit, vt omni piscium generi pestifer sit ac lethalis: ipsam vero tellurē vberrimę fertilitatis, cineribus ac putido sulphure ita cōspersit, vt nec salutaribus plantis vllum, nec frugibus locum in ea regione reliquisse videatur. Ita quoque Buram & Helicen ciuitates Græcorum tanta voragine aquarum ac tam repente obruit, vt etiam ii qui ex vrbibus in naues conscenderent, mirabili aquarum insurgētium vi a portu prohibiti omnes inundarentur. Consimili vltione diuinitus illata tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarum hiatus vno hausit momento, vbi postea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Asiæ terris discedentibus vna labes derepente dicitur absorbuisse. Cum igitur humana voluntas libera sit ac varia, semperque sui dissimilis; diuina vero occulta & abdita: restat naturæ vis, quæ nec penitus obscura est, & cōstanti quodam causarum ac effectionum tenore moderata cursum tenet. Causas autem cohibentes in se efficientiam naturalem, quæ multæ ac variæ sunt, non ciuiles dicimus; quas proxime sequitur conuersio vel occasus ciuitatum: vt, cum nulla benefactis præmia proponuntur, nulla supplicia peccatis, quis huiusmodi Rempublicam breui nesciat interituram? omnium enim causarum nulla certior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis propius abest quam ista: sed causas cœlestes naturæ vi quadā manantes inquirimus: tametsi iuuat omnes intueri ac prospicere. Et quemadmodum hominem aliter pictor, aliter medicus; & animum aliter physicus, aliter theologus contemplatur: sic quoque Rerumpublicarum conuersiones aliter politicus, aliter astrologus, aliter theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis euersione principis iniurias, magistratuum sordes, legum iniquitatem accusat: astrologus cœlestium siderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus vero pestes omnes, bella, frugum sterilitatem,

194 tem, ciuitatum denique ac populorum interitus [a]; a diuini numinis & religionum contemtu manare constanter affirmat: ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistratus in stuporem agere, ac sua sidera in principes armare. habet suas quisque causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore sapiens auguratur. Nam in eo quamplurimos magno errore labi videmus, qui siderum scientia & peruestigatione Dei præpotentis maiestati quicquam detrahi putant; quæ tamē ex iis clarius elucescit, cum adiumento causarum cœlestium ea fiunt, quam si ab ipsius Dei manu ac potestate, nulla interiecta causa, gererentur. Quis autē cœlestium corporum vim & affectionem in vniuersa natura admirabilem non sentit? non propterea tamen vlla naturæ necessitas facit, quominus ab immortali Deo coerceri ac retineri possit: quippe qui naturæ legibus, quas ipse iussit, solutus est: nō quidem a senatu aut a populo, sed a seipso, quia maximus est, nec quicquā nisi quod rectum ac iustum sit efficere potest; quia optimus, & perennem populorum omnium curam [b], sed tamen securam gerit; quia maximus est. At cum omnia quæ ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, vt certissima minimeque dubia demonstratione perspicuum [c] fit: consequens est etiam non ciuitates modo, verumetiam omnia quæ post originis suę primordia seculis innumerabilibus floruerunt, tandem aliquando casura. Ac tametsi Plato philosophorum princeps, nec ratos orbium cursus, nec cœlestium corporum vim ac naturam, quæ tunc densissima caligine ac obscurissimis nubibus obtegebatur, percepisset [d]; cum Reipublicæ formam præclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si a legibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clarissima luce prospiceret ludibria rerum omnium; quæ vt oriuntur, sic etiam aboriri necesse est; nec quidquam firmum aut stabile esse præter rerum omnium parērem; tametsi Sophocles

a Psalm. 107. Leuit. cap. postremo. Iob. cap. 12.

b Esaiæ c. 19. *Benedictus populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Assyrius: hæreditas autē mea Israel.*

c Plato in Timæo, in Phædone. Aristo. lib. 1 De cœlo Esaiæ cap. 43. 45. Psalm. 90. *primus fui & nouissimus ero.*

d Plato scientiam siderum φορὰν εἰς βάθος appellauit. nam Soli Lunam proxime subiunxit.

de toto genere Deorum ſcripſerit[a], μόνοις οὐ γίνεται θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ μὴ θανεῖν ποτε. Quæ cum ita ſint, nulla tam præclara inſtituta, nullæ tam ſanctæ leges, quæ ab obitu certiſſimo reſpublicas vindicare poſſint. Quibus argumentis Secundus philoſophus Stoicæ familiæ Pompeium poſt cladem Pharſalicam fractum ac deſperatum erexit. Nec propterea, qui cauſarum in natura ſeriem ad ciuitatum conuerſiones & occaſus pertinere putant, hi mētem hominis voluntate libera ſpoliatam, ac multo minus præpotentem Deum fati neceſſitate diuinciunt. Non enim ſi antecedentibus cauſis omnia cōſerte contexteq; naturali colligatione fierent, idcirco fati neceſſitate fieri iudicaremus, cum diuina poteſtate natura ipſa cohibeatur. Quamobrem ſæpe videmus ſtirpes & animantia quæ certos vitæ fines habent, vi extrinſecus illata, terminos quos natura pepegit anteuertere, ac citius quam per naturam licuiſſet interire. De hominum genere in ſacris literis illud ſæpiſſime[b] teſtatum habemus, eos qui integritate ac virtutibus cæteris præluxerint, vitæ ſuæ terminos diutiſſime prorogaturos; cōſceleratos vero vitæ ſuæ curſum breuiorē habituros, ac celerrimū exitium ſibi ipſis illaturos. Quibus cōſtat certos eſſe terminos vitæ cuiuſq; ab immortali Deo fixos, qui ſcelere breuius contrahi, virtute longius proferri poſſint. Ita quoq; imperia ſuos habent ortus, ſua incremēta, ſtatus, conuerſiones, occaſus: quando tamen conuerſionis cuiuſq; momenta futura ſint, quando moriendi dies finitus, nulla diſciplina perceptum aut cognitum videmus. Quod enim Plato imperia tūc ruitura ſcripſit, cum modulationis ſuauitas & concentus periret, leuius eſt quam vt refelli debeat: hæc tamen ſuo loco. Pleriq; ciuitatum conuerſiones aberrantium & inerrantium ſiderum vi ac poteſtate petendas eſſe putarunt; ſed res ipſa difficultatem habet infinitam; quæ fortaſſis explicari poſſet, ſi Rerumpublicarū eadem eſſet, quæ rerum omniū origo a natura petita. Iam vero ſi ſtatus aut obitus ciuitatum ab illis ſempiternis ignibus eorumque mutuo concurſu ac

[a] Soli dii ſenectā non entiūt nec mo: em.

[b] Exodi c.19. Leuit. c?. poſtremo. Deuter. 6. in fine capitis. Iob. c. 12. Samuel. cap. 2. lib. 1. Ezech. c.33.

ſu ac traiectionibus penderent, nulla tamen certa diſciplina tradi aut percipi poſſent; cum tanta ſit eorum qui ſiderum vim orbiumq; cœleſtium curſus notarunt varietas & inconſtantia, vt eandem ſtellam alius recto, alius auerſo curſu ferri eodem momento ſcripſerit; quæ tamen in cœlo ſtabilis ac immobilis conſpiceretur: vt ſua ipſi temeritate refellantur, qui ſtellarum vim in ciuitates, quidque ad quamlibet multos annos effecturæ ſint, ſine errore prædicere ſe poſſe iactant. At ne in ipſo quidem Lunæ curſu, qui minus habet obſcuritatis, dogmatum ſuorum conſtantiã ac conuenientiam tueri potuerunt. Certe Leouicius, qui Alphonſi decreta ſecutus C eſt, ſuperiorum planetarum concurſus altero poſt menſe prodidit, quam in cœlo apparuiſſent. Ac tametſi G. Mercator ex retroactis ætatibus Solis ac Lunæ deliquia quædam a maiorib. prodita notauerit, vt rationẽ vniuerſi temporis a mundi conditu certius meliuſq; iudicaret; nihilominus tamen eius obſeruationes ruinam minantur. poſuit enim Solem in ipſius mundi originibus Leonem tenuiſſe, Iulium Maternum nulla probabili ratione ſecutus. Arabes vero ac cæteri Aſtrologi, Solem in Ariete fuiſſe putant. Vtrique tamen aberrant a ſcopo; alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: ſiquidem in iugo Solem poſitum initio fuiſſe, non modo antiquiſſimis populorum omnium moribus ac inſtitutis, verumetiam diuiniſſimis teſtimoniis teſtatum habemus; quibus feſta dies collectionis frugum extremis [a] anni dieb. coli iubetur: ſcilicet die ſecunda & vigeſima menſis ſeptimi, quẽ ante migrationem ex Ægypto primum fuiſſe Moſes diſerte ſcripſit [b]. Id autem ſæpius ab eo, quo minus ambigeretur, repetitum legimus. cum enim diẽ feſtum *Abib*, id eſt, *culmorum*, quem Græci πεντηκοστὴν vocãt, coli iuſſiſſet, ſubiecit [c] hęc verba, וחג האסיף תקופת השנה id eſt, *Et feſtum collectionis frugũ vertente anno.* At extremum ſuperioris anni momentum, ſequentis initium eſt, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum ſignificaſſe ſcribit, dracone in orbem circumacto. Ioſephus [d] au-

Errores Aſtrologorum

a Exod. cap. 23. ℣. 16.

b Exod. c. 12. ℣. 2.

c Exod. c. 34. ℣. 22.

d cap. 3. lib. 1. Antiquit.

tem optimus antiquitatis interpres, mensem *Abib*, qui Chaldæis *Nisan*, nobis vero antea *Martius*, nunc *Aprilis*, ordine primum fuisse tradit, propter adeptam libertatem excussa Ægyptiorum seruitute: mensem autem qui Chaldæis *Ethanim*, Hebræis *Tisri* dicebatur, is erat October, natura primum; qui postea incidit in Septembrem, Hæc non modo Iosephus, verumetiam omnes fere Hebręorum magistri, Eleazar [a] inquam, Abraham [b] Ezræ F. Ionatas Chaldæus interpres [c], ac cæteri fere omnes id confirmant. quod quia magnum pondus habet ad Rerumpubl. euersiones diiudicandas, planius explicandum nobis est. Schola vetus Israelitarum libros Mosis de Originib. ab Autumno auspicatur: ac Samuel antiquissimus Hebræorum magister, primam *Tecupham*, seu conuersionem annuam, in autumni æquinoctio statuit. quibus planum fit antiquissimæ gentis dogmata & instituta cum lege diuina congruere ac conuenire. Eadem fuit de anni principio disciplina veterũ Aegyptiorum & Chaldæorum; a quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur, non modo originem acceperunt, sed etiam ab iisdem ad omnes populos dimanarunt. sic Iulius Firmicus tradit Aegyptios a maioribus acceptum posteritati tradidisse, Solem in extrema parte Libræ initio positum fuisse. Eadem fuit Indorum sententia, qui adhuc Solis & Lunæ cultores sunt, vt Hispani prodiderunt. Ac tametsi Græcorum annus a solstitio æstiuo initium haberet, nihilominus tamen Asiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quinetiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idib. Septembris mensem auspicabantur: *lex*, inquit Liuius [d], *vetusta est, & priscis scripta literis, vt, qui Prætor maximus sit, idibus Septembris clauum pangat*. clauum hunc Festus *annalem* appellat [e], *qui quotannis*, inquit, *figebatur in dextra parte Capitolii; vt per eos clauos numerus colligeretur annorum*. Augustus etiam ludos Olympicos Septembri mense instituit. Ac tametsi astrologi nouã anni rationem a Mose traditam (:vt cæteri fere populi:) sequantur, & a sectione verna incipiant,

[a] in Genesim
[b] in cap. 7. Danielis.
[c] lib. 1. Reg. cap. 8. ℣. 2.
[d] lib. 7.
[e] In verbo Clauus annalis.

cipiant, nihilominus cœlestiū conuersionum tabulas ab Ægyptiis & Chaldæis acceptas ordiuntur ab autumni[a] sectione. Quæ antiquitates, totq; ac talium virorum auctoritas, tametsi rem satis perspicuā ac minime dubiam efficiunt, nihilominus ipsa natura nos eo deducit, vt ab autumno mundi origines cœpisse cōfiteamur. Nā si demus, id ꝙ necesse est, hominē ab immortali Deo, ac cætera quoq; animantia eo statu condita fuisse, vt nutricib. nō egerent: necesse est omni animantium generi, atq; in primis homini fruges maturas, & arbores fructib. ad vescendū graues, & ad intuendum iucundas, vt est in libris[b] sacris Originum, inq; hortis amœnissimis consitas fuisse: quod fieri nullo modo potest, nisi mundus autumno ineunte cōditus sit; quoniā circa Iordanem creatus[c] est Adamus, vbi fruges vere spicā nondum exseruerunt: est enim mēsis, *Abib* dictus quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exsurgunt; arbores vero vix effloruerunt. neq; enim naturæ lex est ab orbe cōdito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarchus in Symposiacis, cum quæreret oua sint auibus priora necne, definit aues prius esse procreatas, & quæcumq; maximo sinu mundi continentur, omnibus suis partib. absoluta fuisse; alioqui si Deus hominē vagientem, si vitulos pro bobus, si oua pro auibus procreasset; nutrices quoq; ad lactandum, & aues ad oua incubanda creare oportuisset. quæ si absurda sunt & ridicula, & illa ex quibus hęc sequuntur absurda videri necesse est; scilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera deniq; incoata nec perfectionem assecuta fuisse. Ex quibus planū fit, eos errare grauiter qui vltima mūdi principia a verna sectione; ac diē ipsum a meridie repetentes, tum sacras literas, tum etiam antiquissimā Indorum, Chaldęorum, Ægyptiorum & Latinorū memoriā inanibus coniecturis abolere conantur: quia scilicet frigora sequātur autumnū; veriti opinor, ne Adami infantis nuditas algeret. Cū igitur astrologi falsa, vt hi quoq; cœlestiū cōuersionum principia posuerint,

[a] Ptolemæ. in lib. magnæ construct. Alphon. tabulę.

[b] Genes. c. 2.

[c] Genes. c. 2.

ac ſummopere inter ſe de ſiderum ac ſtellarũ curſu diſſideant, nihil de rebus humanis & ciuitatum interitu cõſtanter tradere poſſunt. Quamquã perridiculum eſt vrbium conditione Rerumpublicarũ origines & conuerſiones metiri, quod illi faciunt: quinetiam iactis ſubſtructionum fundamentis, de caſibus futuris ædium, de incendio, de ruina temere affirmant; quod certe ab inſania & furore proxime abeſt: quaſi naturæ conſtantiſſimus ordo ab humana leuitate, & orbium cœleſtium vis ab opificis & latomi arbitrio penderet. legibus [a] quidẽ cauetur *ædium exuſtarum æſtimationem ab ætatibus fieri oportere:* ſic enim in exemplari Hetruſcorum legitur; tametſi Cuiacius antiquarum lectionum diligentiſſimus interpres, eorum ſectam ſequitur, qui QVANTITATIBVS legendum putant. ſed hac ratione marmoreas ædes auguſtiſſimas vilius æſtimari oporteret, capacibus horreis luto ac materia putri conſtructis. At Vitruuius & architecti omnes ex ædium exuſtarum ætatibus (:niſi parietes lateritii fuerint. hos enim Plinius *æternos*, ſi ad perpendiculum erigantur, appellauit:) accepti damni æſtimationem inire ſolent. Sed ad Vitruuium [b] & architectos, talium quæſtionum arbitria referamus. Quod autem ab ædificiorum & vrbium fundamentis de imperii ſtatu, qualis futurus ſit, iudicari putãt oportere, refutatione minus egeret, niſi M. Varro, quẽ Tullius Græcos ac Latinos omnes eruditione ſuperaſſe ſcribit, Taruntium Firmianum iuſſiſſet horoſcopum vrbis Romæ explicare: ſic enim Plutarchus & antimachus Lyrius tradunt. Is igitur cauſas ex progreſſu Reipublicæ, & anteceſſiones ex conſequentib. comparans, leuiſſimis & inanibus coniecturis tradit iacta fuiſſe vrbis fundamenta anno tertio ſextæ Olympiadis A. D. X. Cal. Maias ſub horã a Meridie tertiã, Saturno, Marte, ac Venere Scorpionem, Ioue Piſces, Sole Taurum, Luna iugum, Geminis cœli mediũ occupantibus, oriente Virgine. At cum huius thematis cardines præcipui ad Mercurium pertineant, & hominũ ſtudioſorũ mercaturæ, philoſophiæ, litera-

[a] l. domos. de legat. 1.

[b] Vitruuius lib. 2. c. 8. Non n. quæ ſunt molli cæmento ſubtili facie venuſtatis non eæ eſſe poſſunt in vetuſtatem non ruinoſę. Itaq; cum arbitria communium parietum ſumuntur, non æſtimant eos quãti facti fuerint, ſed cum ex tabulis inueniunt eorũ locationes, pretio præteritorũ annorũ ſingulorũ deducũt octogeſimas, & ita ex reliqua ſũma partẽ reddi iubent pro iis parietibus ſententiamq; pronunciant, eos nõ poſſe pluſquam annos octoginta durare. De lateritiis vero, dum modo ad perpendiculum ſint ſtantes, nihil deducitur ſed quãti fuerint olim facti, tanti ſemper æſtimantur. Ex his apparet legendum eſſe, *examinatis ætatibus* in l. ſi domos. de legat. 1.

literarum deniq; omniũ thesis illa cœlestis notam præ se ferat, qui fieri potest vt in Romanos mortaliũ omnium bellicosissimos homines ista conueniant? Quamquam Taruntius pudendo errore lapsus est, qui situm orbium cœlestiũ cum natura ipsa discrepantem, posuit, id est, Solem Veneri ἀντικείμενον & plane oppositũ; cum tamẽ Venus a Sole quã longissime discedit, ad summum octo & quadraginta partibus abest. quod quidẽ excusandum & μνημονικὸν ἁμάρτημα venia dignũ videretur, si aliud agenti 398 excidisset, vt Augerio Ferrerio excidit; qui in libro de iudiciis planetarũ Mercurium Veneri, & vtrumq; Soli opposuit: quod per naturam fieri non potest: cũ Mercurius a Sole partibus triginta numquã discedat. Tametsi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuũ cœlestium demonstratione Iulium Maternũ falso coarguit, quod Solem in Ortu, Mercuriũ vero in decima domo collocaret: *quod*, inquit, *fieri non potest, nisi Sol a Mercurio absit circuli quadrante:* nec animaduertit globum ad Aquilones ita constitui posse, vt Sole oriente, Mercurius meridianum, imo duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat: nec tamen a Sole Mercurius triginta partibus absit. At Plutarchus scribit Antimachum Lyrium testatum reliquisse, Solem lumine defectum; quem tamen circuli diametro a Luna abfuisse tradit. Illud etiam falsum, quod Solis ingressum in Tauri signum XXI. die Aprilis contigisse tradit Taruntius; cum diem tertiũ ante Calendas Maii Taurus illa ætate occuparet. Quamquam Lucas Gauricus, qui clarissimarum vrbium themata cœlestia collegit, toto cœlo discrepat a Taruntii proposito themate. Is enim iugum (: vt Manlius:) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus absurdissimis nulla est absurdior, quam vrbium euersione ciuitatis interitum metiri; cum superius demonstratum sit salua ciuitate vrbẽ sæpius euerti ac solo æquari; vt de Carthagine docuimus: & saluis mœnibus ac ædificiis Rempublicam sæpius interire. Nihilo sanior est Hieronymus Cardanus; qui, vt abdita & retrusa subtilius quam cæ-

teri tractaret,& admirabilitatem sui apud imperitos earum rerum excitaret,maximarum ciuitatum ac imperiorum origines & incrementa ducit ab ea stella quę extremam caudam Helices occupat;quam vrbi Romę nascenti verticalem fuisse tradit: inde Romanum imperiū Constantinopolim;post in Galliam, hinc in Germaniam eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tametsi ab homine leuissimo prodita fuerint, rerum tamen cœlestium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda nobis sunt. Nam cum intelligeret extremā stellam Helices populis omnib. fieri quotidie verticalem; perpendicularem vero iis tantum qui subiecti sunt circulo quē ea stella describit: Cardanus subiecit verticalem esse oportere cum Sol meridianum circulum attingit; quo in statu fuisse putat,cum Romulus creator Vrbis fundamenta iaceret. Id autem per naturam fieri non potuit; vt scilicet extrema Vrsæ maioris eadem hora,id est,meridiana,cum Sole verticalem circulum attingeret. cum enim ea stella nunc posita sit in XXI. parte Virginis, ex ratione motus octaui orbis,necesse est in XIX. parte Leonis exstitisse, cum Vrbis fundamenta substruerentur: Solem vero in XIX. parte Arietis, vt Solis antecessiones declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti partibus a verticali,cum in eodem signo, & eadem parte signi qua Sol esse debuisset; si vera sit Cardani doctrina: qui tamen cum sciret eandem stellam multis oppidis nascentib. iam ab orbe condito verticalem fuisse,& quidem Sole meridiano, præoccupatione vsus adiecit vni tantum monarchiam deberi: sed cur potius Romanis,a quorum vertice duodecim gradibus abest, quā Scotorum piscatoribus qui Orcadas accolunt, aut Noruegis, & cæteris ad Aquilonem populis, quibus eadem stella non modo verticalis est Sole meridiano ac mense Septembri,sed etiam perpendicularis? Illud etiam absurdius,quod ab extrema Helices imperium Constantinopolim delatū fuerit,cum mille circiter annos ante condita fuisset,quam imperii sedes illic collocaretur. Iam vero

vero vrbis illius horoſcopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus deſcripſit, vt quidam olim a Porphyrio literis proditum affirmant ſatis inconſtanter ac temere; cum Porphyrius [a] *mundum æternum eſſe acerrime tueretur: horoſcopus autem vrbis præ ſe fert annum mundi* 5838 *Maio menſe, die Lunæ, hora 2. M. 0. poſt ortum Solis*; vt quidē Gauricus ex Vaticano deſcripſit: cui ſubiicit hæc verba; *Subtrahe* 5200. *anni mundi, Byzantii* 3838. *poſt Chriſtum* 638. *Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrum, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cœli verticem occupantibus, feria ſecunda poſt ortum Solis*. Aliud eiuſdem vrbis thema cœleſte Valens Antiochenus obſeruaſſe dicitur, ſuperiore tardius quadraginta momentis. Illud vero perabſurdum, quod Gauricus Conſtantinopolim conditam tradit anno Chriſti DCXXXVIII, trecentos annos poſt mortem Porphyrii; quam tamen conſtat ante Chriſtum quingentos amplius annos floruiſſe: deinde captam a Turcarum exercitu putat anno Chriſti MCCCCXXX; cum tamen expugnata ac direpta fuerit anno Chriſti MCCCCLII A.D. III Cal. Iunii: quæ ante mille & octingentos annos a Gallis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vſque ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius ſcribit: quo tempore *Byzantium* dicebatur: ac rurſus a Pauſania rege Lacedæmoniorum [b] bello Medico; itemq; ab Alcibiade [c] Athenienſium duce; poſt etiam a Seuero Imperatore triennium obſeſſa; expugnata, direpta, ac ſolo penitus exæquata, reliquis ciuibus in ſeruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Chriſti ducenteſimum: nec multo poſt inſtaurata eſt, & a Conſtantino magno valde locupletata, cum illuc imperii ſedē tranſtuliſſet: ac rurſus ab exercitu Imperatoris [d] Gallieni crudeliſſime ferro ac flamma vaſtata ciuibus omnibus cæſis, aut in ſeruitutem redactis; nec tamen domicilium imperii Græcorū eſſe deſiit, quoad iterum Galli duce Balduino dominatū vrbis ac imperii Græcorū inuaſerūt, a quibus anno poſt quinquageſimo

[a] Ita Proculus diſcipulus tradit in Rem pub. Platonis

[b] Thucydides.

[c] Plutarch in Alcibiade.

[d] Dio Xiphilinus.

expulsi fuere ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vsque ad Turcarum expugnationem. Quas imperii conuersiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus, nec Cardanus ipse suspicatus est: alioqui res tam absurdas ac secum diffidentes numquam, opinor, scripsisset. Sed cur huic stellæ quam inepti quidam astrologi *Saturniam* esse putant, plus quam cæteris tum magnitudine, tum natura clarioribus tribuit? cur Regulum maximam inerrantium, cur Medusam, Spicam, Canem, Vulturem clarissimas; cur deniq; stellas mille sexaginta (:tot enim præter vagas numerātur:) quib. Hebræorum mathematici triginta sex addiderunt, ab orbis imperio summouet? Infinitus sim, si omnes omnium errores in eo genere complecti velim: sed eos modo refellere placet, qui plus sapere sibi videntur: cuiusmodi est Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim Rerumpubl. ac religionum ortus, conuersiones, obitus, a superiorum planetarum concursu pendere scribit. Ac mirum mihi visum est, quāobrem I. Picus Mirandulæ princeps istius hominis errores sane pudendos in cœlestium orbiū doctrina pro certis & compertis demonstrationibus habuerit. cum enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsq; ad annum Christi M CCCLXXXV, triginta sex Iouis & Saturni concursus tradiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tempore describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemęus in eadem quoq; sententia fuerunt: scilicet populorum migrationes, bella, pestes, eluuiones, incēdia, sterilitates, frugum, inopiam & copiam a concursu planetarum, ac potissimum superiorum, Iouis inquam ac Saturni, pendere, eoque magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Et quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi a cœlo impendet. Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissime errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, annorū septem millia ab orbe condito fluxisse putauit,
Alphon-

Alphonsi, Eusebii ac Bedæ secutus errores, quos non modo Hebræorum, sed etiam Christianorum omnium summa consensio non ita pridē repudiauit, cum intellectum est ex antiqua Bibliorū interpretatione[a], mille & quingentos amplius annos peccatum fuisse. Itaque Philonis Hebræi rationem certiorem sequuntur: is enim inter Iosephum & Hebræos recentiores mediam fere rationem amplexus est: nam Iosephus annos CCCXLII. Philo CLX a cęteris Hebrcis dissentit. ex hoc igitur colligunt hunc annum, qui a Christo nato millesimus est, & quingentesimus octogesimus tertius, quo Bodinus hæc Latino sermone scripsit, fuisse ab orbe condito quinquies millesimū quingentesimū trigesimum primū: vel ad summū 5550. Quare fallit Alliacus qui ante septem millia annorum superiorū planetarum concursum posuit anno post orbem conditum trecentesimo ac vigesimo: id autem mille ac ducentos annos ante conditā vniuersitatem contigisset. Idem etiam putat mundo nascēti, cuius ipse horoscopum describit, Cancrum in Ortu fuisse, Solem in Ariete (:id quod antea falsum esse argumentis ad dissentiendum necessariis demonstrauimus:) Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piscibus, Martem in Scorpione, Mercurium in Geminis: quæ cum orbium cœlestium motu ac natura ipsa pugnant: quod cuiq; propius intuenti, & ad hæc vsq; tempora subductis rationibus dirigenti planū est: vt omittam illud quod cum Solem in parte XIX Arietis, Mercurium in XV. Geminorum collocauit, alterum ab altero sex & quinquaginta partibus seduxit repugnante natura, vt superius docuimus: scilicet Mercurium, cum longissime a Sole discedit, triginta tantū circuli[b] partib. abesse. Sed hoc sibi proposuerat, contra decus ac maiestatem planetarum fore, si nascente mundo alibi quam in suo quemq; solio & carpento collocaret: quæ imperitorum cōmenta leuiora sunt, & ab antiquitate Chaldæorum remotiora, quam vt refelli mereantur. Quanto certius ac melius qui ab his quas intuemur planeta-

[a] In Genesin de ætatibus lapsi sunt interpretes in numerorum notis.

[b] Ptolemæ lib. 12. magnæ construct.

rum traiectionibus & coniunctionibus ad initia recurrentes, antiquitatibus Hebræorũ & Copernici animaduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerumpublicarum conuersionibus ac statu iudicant: si tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit. Neque vero sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerumpublicarum, & vniuersitatis interitum a flammis cœlestibus futurum arioli nostri temere augurantur: tametsi trium superiorum congressus futurus est in parte IX. Arietis: quæ tamẽ coniunctio vera nõ est, id est, quæ nõ per centra, sed per orbes planetarum fiat: vt neq; anno sequenti, a Christo 1584. tametsi Mars vna cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim fere gradibus distabit. quæ coniugatio vix anno post octingentesimo recurret. Ad hunc modum licet annales intuentẽ, cõuersiones ciuitatũ literis ac posteritati mandare, & ex antecessionibus consequentia iudicare; salua tamẽ Dei præpotentis maiestate, qui nullis naturæ legibus obligatur, ac ne suos quidem obligauit. In quo plériq; grauiter peccant, qui cœlestium orbiũ leges nullas esse putant: cum tamen earũ vis ac potestas summa semper fuerit, non tantũ in hæc quæ videmus elemẽta & in omne animantium genus, sed etiam in eos qui belluarũ vitam viuunt, vt est in sacris[a] literis: bonis tamẽ nihil omnino ab his metuẽdum. Nam pleriq; anno 1524. quo trium planetarum superiorum centra coniugata sunt in decima parte Piscium, cæteris planetis cum capite Draconis Aquarium aut Pisces aquatica signa occupantib. Certe quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrantia sidera, viginti fuerunt: quæ res omnium admiratione dignissima visa est. Itaque astrologi, toto terrarum orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, cum aqua-

[a] Iob 39. & 40. vbi agit de legib. cœli super terram.

rum

rum eluuionibus terram inundatum iri tam conſtanter affirmarent, vt non defuerint qui ſibi naues ad aquarum perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Toloſas, humani quidem iuris conſultiſſimus, ſed qui leges diuinas aut ignoraret, aut irrideret, immemor ſempiterni fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percuſſit[a]: *iuratus mundum hunc numquam deinceps aquis interiturum.* Annus quidem ille aquarum & imbrium intemperantia laborauit; nullæ tamē vrbes, nullæ regiones aquis immerſæ memorantur. Igitur ad præcepta de conuerſionibus & obitu Rerumpublicarum tradenda, non ſatis eſt maximos illos trium planetarum ſuperiorum, ſed etiam medios concurſus, qui ducenteſimo & quadrageſimo quoque anno, & qui vigeſimo fiunt, intueri, tum defectiones Solis ac Lunæ, atque inferiorum planetarum inter ſe & cum ſuperioribus conſpirationem & conſenſum; ac denique traiectiones mutuas, & inerrantium ſiderum vim ac poteſtatem, & cum errantib. habitudinem accurate obſeruare. Veterum quidem nonnulli animaduerterūt eiuſmodi ſuperiorū planetarū congreſſus, aut frugū inopiā, aut populares morbos, aut interitus animantiū, aut populorū motus, aut eluuiones aquarū, aut vrbium incendia, aut cōuerſiones imperiorū conſequi, non quidē vbiq; , ſed certis quibuſdam regionibus ac locis. Ex quo quidem coniectura quadam iudicauerunt hoc vel illud ſignum, huic vel illi regioni a Deo tributum. Inde cœleſtia ſigna duodecim quadrifariā diuiſerūt, ex elementorū vi ac poteſtate: & præcepta quædam poſteritati reliquerunt; quæ quod experientia diuturna non ſatis probata fuiſſent, artem efficere non potuerunt: vt mentiti ſunt Chaldæi, qui ſe CCCCLXX millia annorum in experiundis natiuitatibus poſuiſſe iactabant[b], quo ſuam illam ſcientiam certiorem eſſe perſuaderent, & vendibiliorem redderent. Atque hæ Chaldæorum nugæ longe late ad omnes populos dimanarūt. nulli tamen ineptius quam Indi Sinarum, qui ab or-

[a] Geneſ. 7.

[b] Cicer. in Diuinat.

be condito DCCLXXXIII millia annorum & septingentos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur, sed impudenter tamen. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclitus, anni maximi periodum CCCLX millibus annorum complectebantur, vnde CLXXXIII millia fluxisse arbitrabantur. Sacerdos vero Ægyptius historiam annorum XX millium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [a] Solone. paulo post Herodotus historiæ parens appellatus, ab iisdem Ægyptiis accepit tredecim annorũ millia in sacris literis extare. Diodorus cæteris iunior cum in Ægyptum veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes quosdam qui dicerent trium ac triginta millium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cum rei veritatem iustis ponderibus exigeret, comperit omnem eorum antiquitatem tribus annorum millib. ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone plane congruit, ducentis paulo minus annis. Et certe Callisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cum cæteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Chaldæorũ conquisiit, ac omnem Chaldęorũ historiã annis MDCCCCIII comprehensam animaduertit: quod quidẽ tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimerodi, qui primus dominatum Chaldæorũ adeptus est, tempora ducantur: & eo quidem historia verior est quo a Simplicio [b] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [c]. Itaq; Ptolemęus, qui quam longissime Chaldęorum antiquitates ab vltima memoria repetens, eorum inquam qui ratos orbiũ cursus notauerant, motuum cœlestium principia non longius ducit quam a Nabonassare, & ab iis Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, id est, anno mundi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemæus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarem. Quamobrem mirum videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est,

[a] Plato in Timæo.

[b] in lib. I. De cœlo Arist.

[c] Bodini methodus historiar. c. 9.

eſt,nec orbis octaui conuerſionem tenuit: at ne æquinoctia quidem recte animaduertit: quippe XXVI Septembris poſt ortum Solis æquinoctium fuiſſe tradit, quod Hipparchus CCLXXXV annis eodem menſe ac die contigiſſe docuerat,ſub mediam noctem: quorum errores vix ætate maiorum noſtrorum deprehendi potuerunt: nec ita pridem Io. Regiomontanus trepidationis motum prius ignotum demonſtrauit. Quo igitur modo caſus humanos ac ciuitatum conuerſiones & occaſus arte concluſiſſent, qui ne cœleſtes quidem motus tenuerunt: multo minus populorum hiſtorias, quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberent. Quamobrem inepte illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt; vbi triplicitas ignea datur Europæ, & iis regionibus quæ Occaſum inter & Aquilonem interiacent; Aſiæ aerea, & iis locis quæ poſita ſunt inter Aquilonem & Ortum; aquea Africæ; cæteris locis terreſtris. Neq; vero planetarum ſuperiorum concurſus ſecuta ſunt ea quæ ſequerentur, ſi certa præcepta fuiſſent. Quod ſi quis putet, vt pleriq; inepte, mutatis ſignorum ſedibus, vim & naturam cœleſtium orbium mutari, profecto prius vniuerſam de ſiderum vi ac poteſtate ſcientiam ab illis traditam ſubuertat oporteret; cum ſtellæ inerrantes a conditu mundi quartam fere orbis octaui partem decurriſſe comperiantur: ſed ex quo primum a Chaldæis cœleſtium orbium curſus, ſub rege Nabonaſſare notari cœperunt, ad hanc vſq; ætatem integrum fere ſignum εἰς τὰ ἑπόμενα; vel, quod idem eſt, æquinoctia ſtellarum inerrantium cardines eodē ſpatio εἰς τὰ προηγούμενα anteuertiſſe. Nihilominus eadē eſt quæ fuiſſe dicitur domiciliorum vis ac poteſtas in hominum natiuitatibus comprobata; id quod etiamnum Cardanus ipſe confitetur: quem tamen ſcribere non puduit, Britannos, Hiſpanos ac Normanos, olim mites ac moderatos, nunc mutatis regionibus ſiderum, vafros, aſtutos, latrones factos: quia Sagittarii legibus olim gubernarentur, nunc vero Scorpionis. huic igitur idē reponi

Cassii iocus in Chaldæum.

debet, quod Cassius Chaldæo cuidam astrologo, qui vetabat bello Parthos ante lacessere, quam Luna Scorpii sidus euasisset: ad quem Cassius, *Non Scorpiones*, inquit, *metuo, sed Sagittarios*: propterea quod Romanorũ legiones [a] in Chaldæa fusæ ac prostratæ fuerant Parthorum sagittis. Et quidem si Cardani opinio vera sit, rerum natura omnino subuertatur necesse est, quæ tamen eadem est quæ semper fuit. Qui .n. ad Aquilonem positi sunt populi, cæteris statura longiores, robustiores, bellicosiores sunt. Tales etiã Vitruuius, Plinius, Cæsar, Strabo, Plutarchus, fuisse ante mille & sexcentos annos scripserunt; ac propterea iocosos esse, bibaces, ingenio rudi, assa voce, oculis cæruleis, flauo capillo: Australes vero tristes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, crispo capillo, voce clara. stellarũ tamen superiorum concursus in eodẽ cœli domicilio, puta Scorpione, suam vim (: si qua vis est:) in Asia & Europa exseruisse cõstat, non in Africa, quam Scorpionis sidere gubernari tradunt. Prius enim quam imperii Romani conuersio fieret, & a populari statu ad vnius Cæsaris dominatum transferretur, superiores planetę magno concursu coierunt in Scorpione: ac septingentesimo post anno rursus eadẽ coitio recurrit: quo tẽpore Arabũ legiones innumerabiles, noua Mahumedis religione suscepta, aduersus Græcorũ Imperatores rebellarunt; Asiæ Orientalis magnam partem suis armis domuerunt; instituta, ritus, mores, ceremonias, leges Christianorum abrogarunt: cum tamen Asia situ contraria sit Europæ. Eadem coniunctio incidit in annũ Christi MCCCCLXIIII; quam secuti sunt populorũ varii toto fere terrarum orbe motus. Zadamachus enim rex Tartarorũ a suis de imperio deiectus est: Henricus V, Rex Anglorum, a subditis captus & occisus: Eduardus IIII, ex priuato rex factus: Fridericus III Hungaria pulsus a Matthia Coruino, qui ex priuato rex electus est: Ludouicus XI, rex Francorum, a suis obsessus: Alexander Albanorum regis filius, in aula Turcarum educatus, contra Turcarum principem arma ce-

[a] Plutarchus in Crasso.

ma cepit. Illud tamen animaduersione dignum, quod planetarum superiorum magni concursus, vim in Scorpione maiorem exserunt, quam in cæteris signis; eoque magis si Mars accedat. Eodem concursu coierunt iidem planetæ, sed in Sagittario, anno LXXIIII. cui Europam subiici putant. Nihilominus tamē grauissima bella tum in Italia, in qua Imperatores quatuor eodem anno occisi sunt, tum etiam in Palæstina, in qua decies centena hominum millia cæsa memorantur, ac Hierosolyma expugnata. Ducentesimo & quadragesimo post anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta est; quam mirabiles non modo Rerumpublicarum, sed etiam regnorum conuersiones secutæ sunt Constantino Magno duce; qui quatuor Imperatoribus profligatis ac cæsis, & imperii sede ab Occasu in Orientem translata, deorum fictos & inanes cultus perpetua lege sustulit. Iidem planetæ cum in Aquario centesimo post anno coissent, C Gotthi, Franci, Gepidæ, Heruli, Hunni ab Aquilonis regionibus quasi apum examina effusi, prouincias imperii Romani occuparunt; Vrbemq; ipsam, imperii domicilium expugnatam crudelissime diripuerunt. Rursus anno MDXXIIII. cum in Piscibus superiorū planetarum concursus, imo viginti coniugationes contigissent, maximi populorum motus in Europa secuti sunt. plebs aduersus patritios armata, Germaniam totā conturbauit; quo bello centum millia hominum cæsa memorantur [a]: Rhodus Christianis est erepta: Fridericus, Christierno fratre pulso, Daniæ regnum occupauit: Gostauus ex priuato Suecorū regem se tulit: Rex Francorum ad Papiam fuso exercitu, ab Hispanis captus est. Maximam quoque planetarum superiorum in Leone copulam anno DCCLXIX. & quatuor eodem anno eclipses, secuta est euersio imperii Longobardorū, ac regis ipsorum cædes: Italia Gallorum imperio Caroli Magni auspiciis adiecta: deinde Germania & Hungaria subactæ: & cum Saxones Deorum inanium cultus deserere cogerentur, Arabes vi & armis suam quoque reli-

[a] Sleidanus vt minimum 50000.

gionem in Europa propagarunt. Nihil tamen in eo genere temere affirmandum eſt;vt fecit Cyprianus Leouitius,qui de futuro planetarum pene omnium concurſu cum eclipſi Solis anno MDLXXXIIII. mundum interiturum quaſi ex oraculo pronuntians, *Proculdubio*, inquit, *alterum aduentum filii Dei ac hominis in maieſtate gloriæ ſuæ pronuntiat.* Si tam certus erat de mundi occaſu,cur Ephemerides annorum triginta conſcripſit in illud tempus,quo cœleſtia ſidera collapſura & Res omnes publicæ interituræ ſunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Chriſtianæ finem futurũ ſcripſit anno Chriſti MCCCCLX. Item Abrahamus is qui Princeps dictus eſt,auguratus eſt anno Chriſti MCCCLXIIII, Iudęorum Meſſiam aliquem futurum (:ſic enim Imperatores ſtrenuos Hebræi vocant:)qui ſuos gentiles a Chriſtiana ſeruitute erepturus eſſet. Nihilo ſanior fuit Arnoldus Hiſpanus; qui Antichriſtum anno Chriſti MCCCXL. venturum prædicauit. At Leouitius ſcire potuit ab orbe condito ad hæc vſq; tempora, ducentas ac ſeptuaginta ſuperiorum planetarum coniugationes exſtitiſſe : in quo numero magnæ ſunt XXIIII. id eſt,quę poſt annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem,vt loquuntur, triplicitate coeuntibus; minores anno quoq; vigeſimo : mediocres Saturni ac Martis,trigeſimo quoq; anno in Cancri ſidere; maximam Iouis ac Saturni in Ariete,quæ poſt annos circiter DCCC. recurrit. tametſi Meſſahala maximam omnium appellat,cum tres planetæ in Ariete coeunt : quod tamen non video futurum anno MDLXXXIIII. vt Leouitius putat, cum Iupiter a Saturni & Martis copula duodecim gradus ſecedat;quæ coitio ne per orbem quidem dici poteſt. Sed cum idem concurſus & certe maior, vna cum obſcuriſſimis Solis ac Lunæ deliquiis Carolo Magno Imperatore contigiſſet , non propterea tamen mundum hunc interiiſſe videmus. Hebræorum quidem philoſophi tradunt poſt ſeptimum quemque milleſimum annum humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum

teritum

teritum ſequi propter aquarum eluuiones ac deflagrationes: ac poſt ſepties ſeptem annorum millia, cœleſtium orbium ac mundi totius occaſum fore: tum rurſus ſempiterni Dei poteſtate mundũ renouandum; idq; lege diuina, quamquam obſcure, ſignificari aiunt, cum ſeptimo quoque anno, agrorum cultus deſeri iubetur: ac poſt septies ſeptimum non modo agricultura deſeri, ſed etiam ſerui ac debitores liberari, & ad ſua quiſq; prædia redire iubetur. Certe quidem diuturna obſeruatione tandem cognitum eſt ac perceptum, trepidationis motum ſeptem annorum millibus abſolui: ac ſepties ſeptem millibus nouum orbem circumagi; quæ veteribus Chaldæis ac Ægyptiis incognita fuerunt. At tametſi veteres Hebręorum philoſophi non modo rerum diuinarum ac cœleſtium ſcientiam, ſed etiam abditas naturæ cauſas diuino munere & conceſſu habuerint, & ab iis ad omnes mortales rerum pulcerrimarum cognitio profecta ſit, vt Porphyrius omnium ſuæ ætatis philoſophorum maximus confitetur [a]: cumque hæc Hebræorum diſciplina eorum impietatem conuellat, qui mundum æternum, aut Deum otioſum innumerabilibus ſeculis fuiſſe ſtatuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec ſiderum cœleſtium decreta vlla metuunt: ſed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mundi fundamenta quoties volet, quatere poſſit: vt quidem intellectum eſt in aquarum eluuionibus, quæ orbem terrarũ abſorbuerunt anno ab orbe condito MDCLVI. Non tamen dubito quin præcepta quædam de Rerumpublicarum conuerſionibus & obitu certiora tradi poſſint, ſi quis modo retroacti tẽporis inde vſque ab orbe condito certam rationem ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens prouehatur altius, ac hiſtoricorum inter ſe diſſidentium varietatem componat; tum etiam ex omnibus Solis ac Lunæ deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrens, demonſtrationibus certiſſimis vniuerſi temporis rationem complectatur; veriſſimorumque ſcriptorum nar-

[a] In epiſt. ad Boethium. Theodoret. in lib. de affectionum Græcarum curat.

C

406

rationes inter ſe,& cum cœleſtium corporũ ſiderumq; traiectionibus & coniugationibus comparet; eaq; cum numeris,quorum in vniuerſa natura maxima vis eſt, annectat & coniungat,quæ infinitis obſcuritatibus inuoluta,& in intimis naturæ receſſibus abdita ac retruſa, nõ inanibus coniecturis,ſed perſpicuis argumentis veniũt demonſtranda. Id autem minime ſperandum eſt ab iis qui verborum quam rerum ac ſcientiarum auidiores ſunt,qui de ſchola profecti ſyllabas aucupantur; qui animi peruicacia quadam mundi origines cõturbant, & annum,quem ab autumno debuerant,a veris initio; & diem quem ab occaſu oportuit,a meridie auſpicantur; immemores tenebras luce, confuſionem ordine, chaos vniuerſitate prius exſtitiſſe,ac toties illud in ſacris originibus repetitum, *veſpere & mane dies vnus.* multa quidem in Gerardo Mercatore temporum emendatiſſimo ſcriptore probo; ſed quod aliunde initia ducit quam a Libra,probare nõ poſſum. annum autem certiſſima ratione docuimus,non modo ex antiquiſſimis omnium pene populorũ inſtitutis,verumetiam ex puriſſimis ſacræ Scripturæ fontibus,ab autumno initium habuiſſe. Idipſum rurſus ab humanis caſibus & conuerſionibus Rerumpublicarum confirmare placet; ex quibus conſequentia certius ac melius cernuntur, & rerũ maximarum conuerſiones circa autumnum, id eſt, paulo ante aut paulo poſt æquinoctium autumni, cum Sol Iugum ſubiit,initium habuiſſe. Ac primum illud conſtat,aquarum diluuia ab autumno cepiſſe,& in autumno deſiiſſe[a]. Terrarum vero motus ingentes,qui ciuitatibus ſæpe ac regionibus exitium attulerunt, autumno contigiſſe legimus: cuiuſmodi fuit illa Conſtantinopoli terræ labes, quæ tredecim hominum millia hauſit[b] anno MDIX. Septembri menſe: ac rurſus eodem menſe in eadem ciuitate terra diſceſſit, anno[c] MCCCCLXXIX. Item anno Chriſti DXLV. terrarum cõcuſſio tanta exſtitit Septembri[d] menſe, vt vniuerſa pene Europa contremuerit. Eodem menſe Septembri quo ad Actium pugnatum eſt, terræ

C

[a] Gen. 6. & 7.

[b] Cuſpin.

[c] Iordanes in annalibus.

[d] Cedrinus in Iuſtiniano.

terræ motu in Palæſtina decem hominum millia perierunt. Ac ſuperiori ætate, id eſt anno M D XXVII, XXVI menſis Septembris, terræ motus Puteolis ingens factus eſt. Tertia die eiuſdem menſis anno Chriſti M D LVI, tanta vis tempeſtatis, imbrium ac fulminum Lucernæ contigit, vt nuſquam maiorem fuiſſe proditum ſit[a]. Eodem menſe ac die Prætorium Magdeburgenſe cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapſis penitus deflagrauit. Eodem menſe[b] ac die Auguſtus & Antonius de imperio Romano tantis opibus ad Actium certarunt, vt nuſquam antea maiores fuiſſe videantur: ex quo imperium Orientis & Occidentis in vnius Auguſti dominationem cõceſſit. Macedonum imperium, quod tanta cum gloria ac tamdiu floruerat, eodem menſe ac die, Perſeo rege victo & capto, Romanis ceſſit[c]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnũ eodem die ac menſe ſubegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac 407 menſe recurrente, Arabes & Mauri Rodericum Hiſpaniarum regẽ imperio ſpoliauerunt. Eodem die ac menſe redeunte Ludouicus XII rex Francorum Mediolanum vna cum Ludouico Sfortia Duce cepit ac omni ditione ſpoliauit. Conſimili die Carolus V. Imp. in Africam traiecit, ac regnum Algerium[d] inuaſit. Die ſequenti, id eſt quarta Septembris, Sulimanus Sigetum arcem Europæ munitiſſimam obſedit, die ſeptima Septembris expugnauit. anno Chriſti MDLXIIII, die IX Septembris, Iacobus rex Scotorum ab Anglis occiſus eſt exercitu fuſo ac proſtrato[e]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium Poſſiacum in Gallia Carolo IX rege coactum eſt anno MDLXI, ac de noua religione ſuſcipienda decretum; quod maximos in Gallia motus excitauit. Eodem die ac menſe Alexander Magnus Darium regem Perſarum cum exercitu CCCC millium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnum Perſarum ſuo imperio adiecit. Die decima menſis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli ſeptimi regis iuſſu trucidatus eſt, ex quo grauiſſimis bellis tota Gallia exarſit. Cõſimili die ac

a Lycoſthenes.

b Sueton. Dio Caſſius.

c Liuius lib. 45. Plutarch. in Æmilio.

d Beuth

e L. Surius.

menſe cæſus eſt a coniuratis Petrus Aloiſius Placentinorum tyrannus. Die XI Septembris Palæologi imperium Græcorum, fuſis Belgarum principibus, a quibus annos quinquaginta regnatum erat, recuperauerunt. Die XIII copiæ Heluetiorum ad Marinianũ proſtratæ ſunt, ingẽti clade a Frãcis accepta anno Chriſti MDXXI. eodem die recurrente, Turcarum exercitus Viennam Auſtriæ metropolim obſidere cœpit. Die XVII, Francorum legiones Pictaui fugatæ ſunt ab Anglis, capto Ioanne rege. Eodem die, vel potius conſimili labente, pacem inierunt Franciſcus maior rex Francorum, & Carolus V Imperator, cum vtriuſque exercitus ingens de imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Sueſſionum anno M D XLIIII: quo quidem anno, die ac menſe, planetæ ſuperiores vna coierunt. Eodem die eiuſdem menſis, anno M D LXXI, claſſis Chriſtianorum ad Naupactum Turcarum claſſem cum ingenti cæde fugauit. Die ſequenti, hoc eſt XXIIII Septembris, Conſtantinus Magnus Imperatorem Maxentium prœlio vicit, anno Chriſti CCCXXXII. vnde annorum Epocham deinceps ordiri iuſſit Conſtantinus Magnus; & in Faſtis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΩΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipſo die annalibus noſtris[a] proditum eſt anno M C LXXXVI, aſtrologos Orientis ex ſuperiorum planetarum concurſu proſpexiſſe graues orbi terrarum calamitates & acerbiſſimos caſus Rebuſpublicis impẽdere. In eo tamẽ peccauit ſcriptor hiſtoriæ, quod menſe Aprili duas eclipſes, alteram quidem Lunę die quinta, alteram Soli XI contigiſſe tradit: quod per naturam fieri non poteſt. Illud etiã memorabile eſt, quod die XXVII Septembr. anno Chriſti M D LXVII, Carolus IX rex Francorũ a ſuis obſeſſus eſt decimo ab vrbe lapide; nec, niſi Heluetiorum præſidio ac celeri fuga, coniuratorum manus euaſit. Henricus vero Goſtaui F. rex Francorum eodẽ momento a ſuis imperio ſpoliatus & in carcerem coniectus eſt. Die XXVIII Septemb. Amurathes Turcarum

[a] Hiſtoria Dionyſiaca.

cárum princeps cōfertiſſimas Chriſtianorum legiones adNicopolin memorabili clade fudit ac proſtrauit. Bo-
408 nifacius item octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorum ſpoliatus eſt Septemb. menſe anno M CCCIII. Sub finem eiuſdem menſis anni MDLIX, Franci ciuilibus armis prælio Moncontureńſi acerrime dimicauerunt. Eodem menſe maximos orbis principes interiiſſe legimus: Auguſtum inquam, Tiberium, Veſpaſianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodoſium Magnum, Valentinianum, Gratianum, Baſilium, Conſtantinum V, Leonem IIII, Radulphum, Fridericum III Carolum V, Imperatores Romanorum & Græcorum: e regibus vero Francorum, Pipinum, Ludouicum iuniorem, Philippum III, Carolum V, qui Sapiens eſt appellatus: & Ludouicum eius gentilem, Hungariæ & Poloniæ regem. Illud etiam memorabile eſt, quod Lotharius & Carolus Caluus, hic Francorum, ille Germanorū rex, vterque Ludouici Pii Imperatoris filius, die XXIX Septembris occubuerunt: prior anno DCCCLV, alter DCCCLXXVII. Carolus vero V, & Sulimanus, maximus vterq; Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundé occaſus menſem habuerunt, ſcilicet Septembrem. Antonius Pius, & Franciſcus maior rex Francorum, eodem Septembri menſe nati, Martio Septébri oppoſito mortui ſunt. Auguſtus vero pater, eodem menſe Septembri vitæ initium [a] ac finem A. D. XIIII Cal. Septembr. habuiſſe memoratur. Quibus rebus intelligitur, autumnū, & eum menſem a quo mundus originé cœpit, illuſtrium principum & conuerſionum, quæ tum orbi vniuerſo, tum ciuitatib. accidunt, notam quodāmodo præ ſe ferre. Proximas conuerſiones ciuitatum ac motus, in Arietis ſignum, quæ altera Solis eſt periodus, incurrere videmus: tertia & quarta, circa ſolſtitia; non quia mundi initia ab Ariete ducantur, ſed propter Solis periodos inſignes. Quamobré non debuit Leouicius, imperitorum hominum ſomnia ſecutus, mundi origines ac interitum in Menſem Martium conferre: ac multo minus mundo

[a] Gellius lib. 15. Tranquill. in Auguſto.

proximum exitium intentare. Antea quoq; Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatū ſcriptis pollicebatur, vt aliorum principum (: ſic enim ſcribit:) crudelitatem ac tyrannidem caſtigaret. de quib. tamen moderatius ſcribere decuerat: ſed ab eo dominatu, quem inani ſpe conceperat, tantum abfuit Maximilianus, vt ſibi viuenti ac ſpiranti, & quidem Germanorum exercitu ſpectante, Sulimanus Imperator longe lateque populatis imperii finibus, Sigeti arcem Europæ munitiſſimam, de manib. extorſerit. Iam vero Leouicius, qui de mundi exitio tam conſtanter affirmat, regum finitimorum pericula imminētia & quidem proxime futura non vidit. Quamquam valde ridiculum eſt, quod mundum anno M D LXXXIIII interiturum denuntiat, vna cum Chriſti religione: quoniam Chriſtus ſub aquea (: ſic enim ſcribit:) triplicitate natus ſit: in qua planetas ſuperiores coire neceſſe eſt, ſcilicet in Piſcibus: quæ ſane ſententia non modo impietatis, ſed etiam inſcitiæ plena, ſe ipſam refellit; ſeu aſtrologorum decretis vtamur, qui planetas ſua domicilia euertere poſſe negant; quod tamen Ioui in Piſcibus accideret; ſeu Platonis[a] ac Philoſophorū omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarum & incendia viciſſim fieri tradunt; ſeu diuina promiſſa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus. Neq; tamen ſtellarum congreſſus ac ſiderum cœleſtium vim inanem eſſe arbitramur; quæ eo magis ſeſe oſtentat quo propius Solis aut Lunæ deliquia cōiunctiones maximas comitantur: vt pridie quam Alexander Magnus Dariū cum legionib. fudit ad Arbelam, & Romani Perſeum regem; ex quo imperii vtriuſq; ſecuta cōuerſio eſt; obſcuriſſima[b] Lunæ deliquia apparueruut. vt etiā initio belli Peloponneſiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die ſerena vehementer obſcuratus eſt, cum Pericles imperator vela facere auſpicaretur. Qui vero cœleſtium ſiderum vim aut contemnunt, aut penitus ignorant, quaſi attoniti hærent, quod eodem momento Rerumpublicarum conuerſiones, ac motus populorum ſimul ac ſe-

melcieri

[a] In Timæo Ariſtot. lib. De mundo.

[b] Plutarch. in Æmilio & Alexandro Magno.

mel cieri vident: vt quidem Polybius ἄθεος, ad ſtuporem vſq; miratur iiſdem temporibus nouos principes orbi terrarum contigiſſe; Philippum inquam iuniorem, Macedoniæ; Achæum Aſiæ; Ptolemæum Philopatora, Ægypto; Lycurgum iuniorem Spartæ; Antiochum Syrię, Annibalem Carthagini: & iiſdem pene temporibus omnes arma cepiſſe; Carthaginenſes aduerſus Romanos. Ptolemæum aduerſus Antiochum, Achęos & Macedonas aduerſus Ætolos ac Lacedæmonios: poſt etiam eodẽ anno tres Imperatores totius orbis clariſſimos, Scipionem ſcilicet Africanũ, Annibalem, & Philopœmenem, interiiſſe; vt Liuius ſcribit. Eodem quoq; tempore Carolum IX. Francorum & Henricum Suecorum C reges, a ſuis obſeſſos: Mariam Scotorum reginam clariſſimam, a ſuis imperio ſpoliatam, & ab iis a quibus eripi decuerat, carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum: Anglorum reginæ bellum a ſuis, ęque vt Philippo regi a Belgis & Granatenſib. illatum; Galliamq; vniuerſam bellis ciuilibus exarſiſſe, nec Principes alios hoſtes quam ſubditos habuiſſe. quæ aſtrologi ad planetarũ ſuperiorum congreſſus in Leone anno MDLXIIII. referri iudicabant. At Copernicus aſtrologorum ſuæ ætatis facile princeps, vt veterem Eudoxi diſciplinam de terræmotu renouauit; ita quoq; Rerumpublicarum conuerſiones & occaſus ab eccentrici motu, quem terræ attribuit, pendere putat: quę quidem opinio tam abſurda eſt, vt minime omnium refelli mereatur. Poſuit enim, eam vim quam ſideribus omnes philoſophi tribuunt, terræ deberi; hoc eſt, terreſtria cœleſtibus, caduca ſempiternis imperare. nec minus abſurdum eſt quod terræ varios ſiderum motus attribuit: ſtellas vero inerrantes, partim mobiles, partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi conſtituit: denique terrarum globum a centro longiſſime ſeduxit; & in cœlo collocauit: poſtremo ſtellarũ errantiũ partem mobilem, partem immobilem ſtatuens, omnium philoſophorum ac theologorum decreta humanoſque

ſenſus, ſcientiarum omnium fundamenta, labefactare ſe poſſe putauit. Ptolemæus quidem, coniecturis & argumentis non tam neceſſariis ad aſſentiendum quam probabilibus vſus, Eudoxum refutauit; quibus ſatis a Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum ſacratiorum auctoritate refellit; eo potiſſimum loco [a] vbi Sol ab ortu ad occaſum curſum obire dicitur vnius diei interuallo. Potuit etiam illud afferri quod Ioſua Solem ac Lunam conſiſtere iuſſit: niſi quis putet multa id genus ſacris literis mandari, quibus imperitorum animi erudiantur: vt cum Luna ſtellarum omnium poſt Mercurium minima, cæteris omnib. excepto Sole [b] maior eſſe dicitur. At Copernici diſciplina perſpicua demõſtratione, qua nemo hactenus vſus eſt, refelli potuit: ſcilicet vnius [c] corporis ſimplicis vnũ eſſe naturalem motũ: cęteros motus aut contra naturã, aut aliunde cieri. cum igitur terra corpus ſimplex ſit, & quidẽ homogeneũ, vt cætera elementa, cõſequens eſt vno eoq; proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri cõfitetur: vt neceſſe ſit duos motus violentos eſſe: nihil autem quod violentum ſit, diuturnum eſſe poteſt: aut certe aliunde quã a ſe moueri oportet eo motu, qui ſit præter naturam. Nam iſto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, neceſſe eſt horis quatuor ac viginti, deinde circa Solem annuo ſpatio, tum motu trepidationis, ac præter eas motiones naturali quodam impetu ſingulas terræ particulas recta deorſum labi, vt omnia quæ ſui ponderis grauitate ſtant. motus eſt etiam cum terra violẽter quatitur ac diſcedit; vnde labes & hiatus exſiſtunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipſius Copernici diſciplina, terram brutam ac ſtupidam ſuique ponderis grauitate ſolidam, quinq; motus omnino diſſimiles ac diſcrepantes habere. Quæ cum abſurda ſunt, & ea quę poſuit Copernicus, falſa videri neceſſe eſt: ſcilicet ab eccentrico terræ, cõuerſiones Rerumpublicarum pendere. Sed ad Platonis ſententiam veniamus.

[a] Pſalm. 19.

[b] Gen. cap. 1.

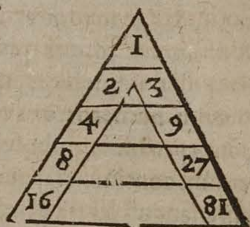
Demonſtratio aduerſus Copern.

[c] Ariſtot. lib. 1. De cœlo.

Is enim

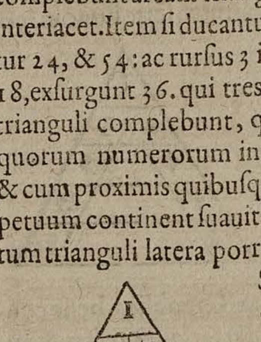
Is enim Respublicas cõturbari & occidere putauit, cum suauitatis illius quæ ab harmonia exsistit, concentus interrumpitur ac violatur: id autẽ fit, cum in numero nuptiali ab illis rationib. quas musici διὰ τεσσάρων ac διὰ πέντε vocant, longius discesseris. *numerum* vero *nuptialem* definit, qui ab vnitate incipiens, dupla ac tripla ratione scinditur, vt dextra quidẽ mares, id est impares, sinistra fœminæ, id est pares numeri, continua serie hunc in modum constituantur: media vero loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, sphæricis, cubicis, vt nulla numerorũ ratio desit, compleantur. hæc autẽ numerorum series infinita esse potest, quia toni vis ac potestas æque est infinita partitione, vt dimensio quælibet. Ita Reipublicæ bene constitutæ forma stabilis erit, quãdiu rationes rectas & aurium suauitati congruentes seruabit: dupla quidem, seu diapason, ab vnitate ad binariũ: sesquialtera, a binario ad ternariũ, quæ fit διὰ πέντε: sesquitertia, trium ad quatuor, quę fit διὰ τεσσάρων: tripla, quę fit διὰ πέντε καὶ διὰ πασῶν: quę quod omnes cõcentus cõplectitur, σύστημα vocatur. Si vlterius ꝓgrediare ad eã rationẽ quæ est quatuor ad nouẽ, insuauis ratio & aurib. supra modum ingrata futura est.

Platonis de Rerumpublicarum conuersione sententia.

Illud est quod voluit Plato, vt quidẽ opinor: quoniã qui facẽ in locis tam obscuris prætulerit, habemus neminẽ: vt non immerito questa sit antiquitas, nihil Platonicis numeris obscurius esse. Nã Foresterius lõgissime a Platonis sententia discedit, cum rationes triplas & quadruplas cõsectatur: quoniã numeri nuptialis fundamẽta, ac trianguli latera, quæ ex dupla triplaq; ratione exsistunt, labefactat. Illud etiã absurdũ, quod eandẽ rationem inter XXVII & LXIIII esse putat, quæ est trium ad quatuor; cũ sit triũ ad $7\frac{1}{27}$. At Plato iubet aream trianguli numeris compleri; & iis quidẽ numeris qui ex mutuo marium ac fœminarum complexu exsistũt: vt si duo ducan-

tur in tria, gignitur ſenarius; qui medius complet aream vacuam, quæ eſt inter quatuor & nouem: qui duo numeri nulla quidem ratione concentum efficiunt: ſed vtriuſq; ad ſenarium ratio eadē eſt quæ trium ad quatuor, id eſt ſeſquialtera, ſeu διὰ πέντε. Itē ſi ducantur duo in ſex, ac rurſum tria in ſex, duo numeri prodeūt, 12, & 18. qui complebunt aream trianguli vacuam, quæ inter 8 ac 27 interiacet. Item ſi ducantur 2 in 12, & 3 in 18, procreantur 24, & 54: ac rurſus 3 in 12; vel, quod idem eſt, 2 in 18, exſurgunt 36. qui tres numeri, 24, 36, & 54, aream trianguli complebunt, quæ vacua erat inter 16 & 81. quorum numerorum interiectorum rationes mutuæ, & cum proximis quibuſq; numeris accommodatæ, perpetuum continent ſuauitatis tenorem, etiamſi in infinitum trianguli latera porrigantur, cuius hæc ſit forma.

Si igitur rationum quę ſuauem concentum efficiunt, delectus habeatur, in perpetua ſerie numerorum, ſempiterna Reſpublica futura ſit: ſi quidē ab harmonia Rerumpublicarum ſtatus pēdet. Sed ab ea, inquit Plato, diſcedit; vt neceſſario pereant concentus, & Reſpublicæ tandem intereant. Num potius metuendum eſt vt ciues ab optimo & naturæ cōgruenti legum ac morum concentu diſcedentes, leges iniquas amplectantur? Neq; tamen dubium eſt, quin maxima ſemper fuerit harmonię in Republica vis ac poteſtas; vt non modo Platoni, verum etiam Ariſtoteli [a] quoq; placet: tametſi non putat Cicero cantib. Reipublicæ mutatis, Reſpublicas mutari, ſed vita victuq; ciuium mutato. Cuius rei memorabile exemplū habemus de Republica Cynæthēſium Arcadiæ populorum; qui neglectis canēdi legib. vrbanitatē ac humanitatem cum feritate cōmutarunt, & grauiſſimis bellorum ciuilium fluctibus tamdiu iactati ſunt, quoad Reipublicæ ac ciuium interitus ſequeretur [b]. Id quidem mirum omnibus viſum

[a] Lib. 7. & 8. Politic.

Maxima muſicæ vis eſt in Repub.

[b] Polyb. li. 4.

visum est,quamobrem ex omnibus Arcadib.soli Cynæthenses tam feroces ac barbari essent:quousq; Polybius omniũ primus animaduertit propter desertum musicæ studiũ id illis accidisse;cum sanctissimis maiorum legib. accurate caueretur, vt omnes ciues ad annum vsq; trigesimũ in ea studia diligenter incumberent. qua quidẽ ratione primi legum latores sapienter Arcadię populos feroces ac barbaros,vt qui montes accolũt, ad humaniorem & mitiorẽ vitæ cultum pertraxerunt.Idem prope iudicandũ relinquitur de Gallis;quos Iulianus [a] Imperator,is qui Transfuga appellatur,barbaros ac feroces, & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamen nullis Europæ populis humanitate cedunt; nulli magistratibus tractabiliores,nulli principib.magis obsequentes. 412 optime certe sunt a natura,melius etiã a disciplina instituti: & maximas suauissime canendi laudes omnium finitimorum iudicio assecuti dicuntur.Illud etiã animaduersione dignum,quod omnes fere Gallorum cantus ac moduli,quib.etiamnum rustici summopere delectãtur, Ionici sunt aut Lydii; quem musici *quintum & septimum* appellant : a quibus tamen Aristoteles ac Plato pueros & fœminas abstinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt;quem nostri *primum tonum* vocant;vt mista modestiæ grauitate,quæ huius moduli propria est,imbuerentur.Ionicos autem ac Lydios,incredibilem vim ad molliendos animos habere putant. Rectius in Asia minore Ionici ac Lydii prohibeantur; cum cœlo Asiatico nihil mollius sit: vtiles tamẽ esse iudico populis montanis, & qui ad Aquilonẽ positi sunt;quorũ natura propter locorum ac cœli intemperiem,ferocior & agrestior est. Eam ob rẽ ecclesiæ Christianæ duces olim ac Põtifices in sacris laudib.cãtus Ionicos ac Lydios vetuerũt, Doriosq; solũ ꝓbauerũt;quib.etiãnũ in sacris precib.sępius quã reliquis vti solemus. Et queadmodũ fera animãtia solẽt a mãsuetariis vnguib.ac dẽtib.detractis exarmari;sic ẽt Ionici ac Lydii cãtus,hominũ ferociũ & crudeliũ animos feritate detracta,multo mitiores & tractabiliores efficiũt:

[a] In epist. ad Antiochum Misopogona.

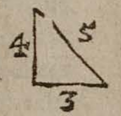
Gallia musices studio addicta.

quod quidem Gallis contigisse puto; qui huius imperii leges non tamdiu pertulissent, nisi mores illorum, quos Iulianus Imperator feroces ac seruitutis impatientissimos fuisse tradit, flexibiles musica reddidisset. Nulla tamen ex omnib. quæ attulimus, de conuersionib. futuris interituq; Rerumpublicarum iudicando, præcepta certa videmus; tametsi probabiles cōiecturas habemus; quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quā quæ ex numeris elici potest. Sic enim opinor Deū opt. max. qui rerum omnium naturam mirabili sapiētia coagmentauit, ac singula suis quibusdam numeris, modo, ratione, concentu, futura colligauit, Res etiam publicas suis quibusdam numeris circūscripsisse; vt stato quodam annorum decursu, etiāsi optimis morib. ac legib. vtantur, intereant tamen, vt Platoni [a] cum Aristotele [b] conuenit. Quando vero id futurum esset, neuter definit; nisi Platonem numeris obscuris id significare quisquam putet libro octauo de Republica: quem ad scopulū non modo Academici omnes, sed etiam omnium pene philosophorum familiæ nauim afflixerunt. primus quidem Aristoteles [c] locum hunc quasi vasallum transiit, neque vt solet, magistrum momordit, cum propter obscuritatem non haberet qua parte illum carperet. Proculus septem quidem Platonis de Republica libros satis accurate interpretatus, octauum attingere noluit, rei difficultate, vt opinor, reuocatus. Theoni quoq; Smyrnæo non modo Platonicæ philosophiæ, sed artium quoq; mathematicarū peritissimo, (alius est Theon Alexādrinus, qui ad Ptolomęum commentarios Græce scripsit) cum Platonis Rempublicā interpretaretur, aqua hæsit; nec sibi locum hūc interpretandū putauit. M. Tullius numerorū Platonis obscuritatē vno verbo excusauit. Marsilius Ficinus, Academicorum omnium, quantum quidem opinor, acutissimus, se, quid Plato vellet eo loci, nescire plane confitetur; veritus ne idem illi vsu veniret quod Iamblicho, qui trib. verbis rem per se obscurissimā non illustrasse, sed obscurius inuoluere voluisse videtur. Philo He-

a lib. 8. de Repub.
b lib. 5 de Republ.
c lib. 5. cap. 12. Polit.

lo Hebræus, Platonis vbiq; imitator, numerum illum quinquaginta esse [a] putauit: idque significari scribit orthogono scaleno, qualem Pythagoras trib. numeris 3, 4, 5, complexus est; eoq; referri putat verba illa Platonis, *sesquitertia radix quinario coniuncta*: est enim 3 ad 4 ratio sesquitertia. sed in eo fallit, quod numerum planũ inuexit; cum appareat Platonem solidum numerũ quæri voluisse, qui omnia numerorum genera præter perfectos complectatur. Philo tamen ex his radicibus, 3, 4, 5, singulatim in se ductis tres quadratos efficit; vnde cõflantur quinquaginta numeri, omnes plani: at Platonis verba centesimum cubum complectuntur. Præterea nulli sunt dimetientes lateribus incommensurabiles, vt in numero Platonis: cuius verba describere, eaque interpretari placet: tum quod interpretes inter se plurimum discrepant; tum etiam quod eius numeri ignorationem ciuitatum moderatoribus prope capitalem esse prædicat. Sic igitur Plato: ἔστι δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος· ἀνθρωπείῳ δὲ, ἐν ᾧ πρώτῳ αὐξήσεις δυνάμεναι καὶ δυνησόμεναι τρεῖς ἀποκαταστάσεις, τέτταρας δὲ ὅρους λαβοῦσαι ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων, καὶ αὐξόντων καὶ φθινόντων, πάντα προσήγορα καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέφηναν, ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν, πεμπάδι συζυγεὶς, δύο ἁρμονίας παρέχεται· τρὶς αὐξηθεὶς, τὸν μὲν ἴσην, ὁσάκις ἕκαστον, τοσαυτάκις· τὴν δὲ ἰσομήκη τῇ προμήκει· ἑκατὸν μὲν ἀριθμὸν, ἀπὸ διαμέτρων ῥητῶν πεμπάδων δεομένων ἑνὸς ἑκάστων ἀρρήτων δὲ δυοῖν, ἑκατὸν δὲ κύβων τριάδος. ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιοῦτος, κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est, vt ego interpretor; *Rerum quidem earum quæ diuinitus oriantur, ambitum numerus cõplectitur perfectus: humanarum vero, is numerus in quo reperiantur numeri superantes ac superati ex incremento ac decremento tribus interuallis quatuor terminis cõprehensis; ex quib. efficiuntur cum similes, tum dissimiles inter se numeri, aucti atq; imminuti: qui propriis nominibus efferantur, & inter sese cõparentur. quorũ sesquitertia radix quinario cõiuncta, duos concentus efficiat: ter aucta, vnum: æqualem, æqualiter; centies, centũ: alterum æquale vna parte sui longiorem centũ ex dimetientib. quæ inter se cõparari possint, detractis quinariis vnitate minoribus: duabus vero ineffabiliũ rationum; centum vero solidorum ipsius ternarii. Atq; hic nu-*

[a] in libris de vita Moysis.

merus geometrica ratione cõflatus in rebus humanis potentissimus est ad eos qui meliorem quiq; deteriorem originem sortiuntur. Hic Plato, non aliter quam Polypus, ne irretiatur, atramento vndequaq; suffuso, elapsus est. in quo quidem Heraclitum, ad cuius scripta interpretanda Delio natatore opus esse dicebat, imitari visus est; idq; iam inde ab Heraclito commẽtum, cum sępissime discipulis illud ingereret, σκότινον[a], nõ tantum a Platone, sed etiam ab Aristotele sæpius vsurpatum est; vt rerũ difficilimarum & in abditis naturę arcanis retrusarum, caligine peritis æque ac imperitis obducta, admirabilitatẽ sui excitarent. Id potissimum animaduertimus in libris De natura; quos Aristoteles se dedita opera ita scripsisse gloriatur, vt intelligi nollet[b]; Platonis Timæum obscurissimum imitatus: ꝙ de se ipse Lucilius scripsit, se non intelligi quã reprehendi maluisse. Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quæ aperte scribit; vt de iis quæ verborum obscuritate inuoluit, certius iudicari possit. Voluit enim res eas quę diuinitus oriantur, perfecto numero definiri. Sed quæ tandem res est quæ ortus sui principiũ immortali Deo nõ alia causa interiecta, aut intercedentib. causis, nõ debeat? cœlestia quidẽ & angelos per sese nulla interiecta causa Deum ꝓcreasse, nõ tãtum Plato, sed ipsi quoq; Manichæi cõfitentur, qui impie terrestria a malorum principe ortum habuisse putabant. Terra quidẽ ꝓcreauit stirpes & animantia bruta: aquæ vero, piscium & auium genera: vtrũq; tamen Dei prępotentis iussu. ad hominis vero ꝓcreationem[c] angelos adesse voluit. quamq̃ Aristoteles[d] formas rerum omniũ diuinitus quodãmodo infusas esse putauit, cum scriberet in omnibus inesse θεῖόν τι. mentẽ vero hominis, non obscure aut ambigue, sed aperte[e] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id est (vt ego interpretor)[f] ὑψόθεν, θεόθεν, οὐρανόθεν, nõ traduce semine, vt de reliqs animantibus de quib. tamen in vniuersum Maro, *Igneus*, inquit, *est ollis vigor, & cœlestis origo.* igitur omnia perfectis numeris includi, si Platoni credimus, cõfitendum sit. Demus tamẽ Academicis (ꝙ impiũ est) hęc terrestria

a Id est, *'oque-ro obscurius.*

b Gellius.

c *Faciamus hominem*: ad angelos oratio habetur.

d In libris De ortu & interitu.

e in libris De partibus animant.

f *Superne, diuinitus, cœlitus.*

terreſtria quæ tractamus, aliunde q̃ ab omnipotente Deo ortũ habuiſſe; an propterea pfecti numeri, vti præſtãtiores, reb. diuinis tribuant? at poti⁹ terreſtrib. pfecti numeri cõuenirẽt: qa pfecti numeri, quotquot ſunt, pares ſunt, fœminæ ſunt; alioqui pfecti nõ eſſent. nec plures ſunt[a] quatuor intra centũ millia. ſupra pfecti quoq; ſunt numeri; ſed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terreſtres accõmodari poſſint[b]. Cum igit ſenarius ſit prim⁹ pfectorum, reb. diuinit⁹ procreatis cõgruere debuiſſet, ex Platonis ſententia: videmus tamẽ viliſſimis animãtib. cõuenire. lepores .n. legibus diuinis immundum animal & ſancto populo vetitũ, ſex annos ad ſummum viuere ſcribit Ariſtot. totidẽ annos muribus immundiſſimis idem tribuit. Inſectis quoq; muſcarum generib. quibuſdã, puta veſpis & apib. ſex anni a Marone[c] tribuunt, & aluearia ipſa ſexangulari figura ſemper cõſtructa. q̃ tamen animantia, excepto lepore, putredine concreſcunt. At *numero Deus impare gaudet*, vt ait Poeta: & impares numeri marib. tribuunt. Nam ꝙ Seneca ſcribit, *Septimus quiſq; annus ætati notã imprimit*, de marib. tantũ dictũ eſt: nã fœminis annus quiſq; ſextus ætati notã aliq̃ indidit, vt cum mares anno decimo quarto, fœminę duodecimo pubeſcant. Feriæ quoq; diuinę oẽs ſeptenariis aut imparib. numeris concludunt. naſcunt etiam quam plurimis in locis adamantes ſexangulo læuore ab ipſa natura diſtincti, vt Plin. lib. 3 3. prodidit: idq; cõtritum eſt in Pyrenæis. Eſt igitur abſurdum ꝙ Plato rerum diuinarũ origines & occaſus pfectis numeris tribuit. At Porphyrius Philoſophorum ſuæ ætatis clariſſim⁹, cum illud Platonis ex Timæo interpretaretur, τοῖς μὲ Ἀθηναίοις ἐννακισχίλια, ſcribit rerum omniũ publicarum ſtatus, ac dæmonum vitam, anno ad ſummũ milleſimo definiri. Plutarchus in libro περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας, longius progredi putat dæmonum vitã: ſed neuter perfectos numeros conquiſiuit. Quod ſi Plato in tanta pfectorũ numerorum paucitate, qui reb. diuinitus ortis conueniret, explicare non potuit: quib. tandẽ numeris rerum humanarum tantam varietatẽ expediret? aut ſi numerum illum ſciſſet, cur a muſis precaretur & vota faceret vt numerũ illum indicarẽt? Quamquã neceſſe eſt ex verbis Platonis nõ vnum aliquẽ numerũ, ſed corpus geometricum exprimere voluiſſe, in cuius laterib. ac dimetiẽtib. annis illa numerorum varietas, quam hac tabella complexi ſumus, contineatur:

C

415

a Numeri perfecti intra centũ millia 6. 28. 496. 8128. b Numeri perfecti ſupra centũ mil- ... 130816. 2096128, 33550336. 536814528. c Lib. 4. Georg. Plinius ſeptennes eſſe ad ſummũ ... rior eſt ſententia Maronis

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam, quæ vltra denarium extendi potest.

Numeri	
1000000.	*Centesimus cubus.*
2 4 6 8 10 12 24 16 18 20	*Fœminæ pares.*
3 5 7 9 11 13 15 17 19 21	*Mares impares.*
1 3 17 41 99 239 577 1393 3363	*Diametrales.*
125 216 625 1296 3125 7776 15625 46655 78125 279939	*Numeri sphærales. Sphæra decem.*
1 8 27 64 125 216 343 502 729 1000	*Solidi cubi.* 10.
1 4 6 16 25 36 49 64 81 100	*Quadrati.*
3 6 10 15 21 28 36 45 55 60	*Æquilateri trigoni plani.*
2 2 3 3 4 4 5 5 6 6	*Latitudo.*
3 4 4 5 5 6 6 7 7 8	*Longitudo.*
6 8 12 15 20 24 30 35 42 48	*Dissimiles oblongi plani.*
2 4 6 8 10 12 16 20 24 32	*Latitudines.*
3 6 9 12 15 18 24 30 35 42 48	*Longitudines.*
6 24 54 96 150 216 384 600 864 1536	*Similes in ratione sesquialtera plani oblongi.*
2 4 8 10 16 22 26 32 34 38	*Diminuti.*
12 18 20 24 30 36 40 42 48 54	*Abundantes.*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	*Superati.*
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	*Numeri superantes.*

quia geometrica ratione numerum conflari scribit, nec rationes surdæ siue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum esse non potest, cum sex omnino perfecta sint, nec plura excogitari possint corpora in tota rerum natura; scilicet globus, pyramis, cubus, octaedrum, dodecaedrum, icosaedrum. at cum Plato altera longiorem quæri iubet, satis indicat numerum illum perfectis corporibus, quæ vsquequaq; æquabilia suiq; quam similima sunt, congruere nõ posse, nõ est etiã parallelepipedum, cui⁹ definitio repugnat cubo: centesimus autem cubus a Platone proponitur in eo corpore solido: nec cylindrus, cuius extrema sunt circularia; nec item prisma, cũ extrema prismatis latera sint æqualia, tresq; pyramides[a] semper complectatur: at in corpore geometrico Platonis, partim inæqualia sunt inter se latera, partim æqualia. Quod si quis putet corpus solidũ esse in cuius extremis sint orthogoni scaleni sesquitertia ratione quinario cõiuncta hunc in modum:

[a] Euclides lib. 11. definit. cap. 11. & 12. proposit. lib. 12.

nusquã tamẽ dimetientiũ incommẽsurabiliũ, nec eorum numerorum qui hic a Platone proponuntur, vlla mẽtio exstabit: nec si corpus illud duplicaueris hoc modo:

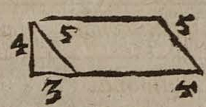

Figura solidi corporis trigoni, cuius extrema scalenis describuntur. 3.4.5.

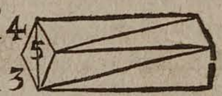

Figura solidi quadranguli ex trigonis duobus præcedentis figuræ duplicata cum diametris.

416 idq; protendas in denarium aut amplius, nulla ratio incõmensurabilis alteri exsistet, nec quadratũ, nec cubus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄῤῥητοι, quos Plato proposuit, exsurgunt: sed omnia geometriæ legibus inter se comparata, mensuram admittunt. nec tantum in magnitudine, sed etiam in numeris. nam quadratorum parium diameter, duplo & vnitate plus potest quam latus: quadratorũ vero imparium vnitate minus potest quam

duplum in numeris: cum tamen in geometricis rationibus semper hypotenusa duplum vtriusque lateris orthogoni potestate contineat[a]. Id autem perpetua serie numerorum perspicuum est: si latus quadrati primi diametro coniunxeris, sequentis quadrati latus exsurget: verbi gratia, vnitas primi quadrati latus est, eademque suiipsius diameter: si vnitati coniunxeris vnitatem, exsurget binarius, radix quadrati sequentis. diameter vero secundi quadrati conficitur; si præcedentis quadrati diametro duplicatum latus adiunxeris. cum enim primi quadrati latus sit vnitas, dimetiens quoque vnitas. si vnitati bis vnitas addatur, exsurget ternarius, secundi quadrati dimetiens. aut si radicem quadratorum inquiris, duplicatum secundi quadrati latus, & præcedentis latus coniunctum, efficit radicem quadrati sequentis; vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati, quæ est vnitas, efficit quinarium, radicem quadrati sequentis. Sic quoq; duplicato diametro, & antecedentis quadrati diametro coniuncto, efficies diametrum sequentis quadrati: vt, ternario secundi quadrati diametro adieceris vnitatem, primi quadrati diametrum, exsurget septenarius dimetiens tertii quadrati. Quo fit vt omnium quadratorum dimetiẽtes sint impares & latere sui quadrati maiores differentia lateris præcedentis. cæterorum vero quadratorum seu parium, seu imparium, qui diametros habent ineffabiles, id est ἀῤῥήτους, quas nostri inepte *surdas* appellant, quod nullo numero designari possint, geometricis demõstrationibus rationes perspicuę sunt. hæc autem dimetientium cum lateribus incommensurabilis ratio, nusquam reperiatur in solido corpore superius proposito, quantumuis contrahatur. Hic dicet aliquis, centesimum cubicum procreare 1000000. & in solidi corporis figura exprimi posse, cuius denarius sit linea, centenarius superficies, mille vero corpus denarii: rursus denarii linea sit centum, quæ in se ducta centies centum efficiat, hoc est decem millia, superficiem, procreabit corpus centenarii: eumq; cubum esse τειώδης Platoni-

C

a Ex 49. lib. 1. Euclid.

Latera quadratorũ, 0. 1. 2. 5. 12. 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorũ 1. 3. 7. 17. 41. 99. 139. 577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles, 33. 73. 129. 201. 393 513.

Quadrati pares dimetientiũ ineffabilium, 16. 36. 64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientium ineffabiliũ, 9. 49. 81. 121. 169. 225

Nam tetragonicum latus quadrati 33. inter 5 & 6. latus quadrati 17 inter 4 & 5.

Platonicæ. demus illud certe: nusquam tamen in eius cubi laterib. illa varietas numerorũ parium, imparium, oblongorum, lateralium, solidorum & dimetientium incommensurabilium reperiatur. Quod si quis ex orthogono scaleni 3,4,5, effici putet 12, numerum in sese concentus omnes complectentem; & radicem esse magni numeri, quem *fatalem* nonnulli putarunt, scilicet 1728: cui si detrahatur prior numerus, 1, eique addatur vnitas, relinquetur nouenarii cubus 729: est illud quidẽ partim verum, partim in coniectura positum: nõ tamen efficit eam quam ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationem. Multo minus cætera corpora non rectangula conueniunt. Quæ a nobis accuratius exquisita sunt; vt planum sit ex partium singulari enumeratione nullum corpus geometrica ratione coagmentatum ad eas quas Plato posuit numerorum rationes accommodari posse: vt rerum humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Denique vt planum sit Platonem eo loco sui ipsius oblitum esse, satis indicant rationes geometricæ ineffabiles, quas eo corpore complecti voluit, quod ab arithmeticis rationibus ac numeris plane est alienũ. Altius igitur intuentem oportet eos numeros inuestigare, qui rerum humanarum conuersiones significare possint, & qui diuturna experientia probati sint, non leuibus & inanibus coniecturis: cuiusmodi septenarium esse statuo, & nouenarium, eorum quadratos & cubicos 49. 81. 343. 729. Vt enim senarius qui primus est omnium perfectorum, mores fœminarum aut habitũ ac naturam immutat, ita septenarium mares quodámodo immutare antiquissima vetustas comprobauit[a]. & vt septenarius ac nouenarius hominibus initium nascendi tribuere solent, ita quoq; numerus ex vtriusque propagatione coalescens exitum afferre consueuit. Idem ego ad Respublicas transfero, vt numeri septenarii ac nouenarii quiq; ex eorum quadratis & cubicis exsistunt, Rebuspublicis sępius occasum & interitum afferant. Quod enim attulimus ex Seneca & Censorino[b], septimum

Numeri fatales 1728. 729. radix, 12, 9.

417

[a] Hippocrates De partu septimestri Censorinus de die natali.

[b] lib. De die natali cap. 5.

quemque annum ætati notam imprimere, ac pericula vitę fortunarumq; omnium in ſeptenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius ſententiæ auctorem vſum habeo, quo magiſtro nec melior quiſquam, nec certior eſſe poteſt: nam ſextus quisque annus certiſſimam ſui notam fœminis omnibus relinquit: ac primum anno ſexto corporis & animi robur in illis augetur, aut vita dedriitur. duodecimo puberes ſunt, decimo octauo nubiles: & in ſenarios ſi morbi incurrant, periclitātur: quę maribus ſeptimo, decimoquarto, item vno & vigeſimo accidunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares maribus tribuat. Plutarchus vero ſcribit[a] veteres Romanos cōſueuiſſe maribus nonō die nomen imponere, fœminis octauo; ac propterea veteres opinor octauo quoq; die Neptuno ſacra facere conſueuiſſe; quod aqua fœminarum generi conueniat, vt maribus ignis: ſeptenarium vero metuendum eſſe arbitrabantur. At lex diuina circumcidi iubet mares octauo die, quod ſacri Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathum inter natiuitatem & circumciſionem intercederet, ac infanti robur adderet: etenim diem ſeptimum, qui naſcenti mundo natalis exſtitit, bonis omnibus & gratia cœleſti Deum abunde[b] cumulare Moſes ſacris literis teſtatum reliquit: quæ bonorum affluentia & copia cæteris diebus nusquam tributa perſpicitur, mirabili quadam & abdita philoſophis omnibus naturæ cauſa. Nihil tamen in humana natura videtur admirabilius, quam annum ſexageſimum tertium ſenibus ferę omnibus vltimum eſſe. *Obſeruatum eſt*, inquit Agellius[c], *in multa hominum memoria, expertumq; in ſenioribus pleriſque omnibus ſexageſimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbiq; grauioris, aut vitæ interitus, aut animi ægritudinis.* Exſtat etiam Auguſti ad C. nepotem epiſtola A. D. IX Cal. Octobres huiusmodi: *Aue mi Cai, meus ocellus iucundiſſimus, quem ſemper medius fidius deſidero quum a me abes: ſed præcipue diebus talibus qualis eſt hodiernus;* *oculi*

[a] In quæſtio. Roman.

[b] Geneſ. 2. Exod. 20. Deut 5.

[c] lib. 15. cap. 7.

oculi mei requirunt meum Caium; quem vbicunque & hoc die fuisti, spero lætum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum: nam vt vides, κλιμακτῆρα *communem seniorum omnium tertium & sexagesimum euasimus*, &c. Attigit Augustus septuagesimũ septimũ; quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modo tenuium & infimorum, verumetiam illustrium virorum enumerare possumus, qui annum tertium & sexagesimum vitæ diem extremũ habuerunt: sed literarum studiis clariores tantum ciere placet; Aristotelem inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Erasmum, Lutherum, Melanchthonem, Siluium, Alexandrum Imolensem, Cardinalem Cusanum, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Græcorum theologi septenarium Apollini, nouenarium Musis sacrauisse videntur, vt Plutarchus scribit. Quod si quis curiosius ista consectari volet, comperiet hominum vitam fere septenariis aut nouenariis, fœminarum vero senariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuisse; Petrarcha decem septenarios; & eo die quo in lucem venerat in orbem redeunte, mortuus esse: Galenus decem; Staseas Peripateticus duodecim, Heli XIIII, Hippocrates XV, D. Hieronymus, Hiero rex Syracusarum, & Isocrates, tredecim; Plinius, Bartolus, Cæsar, octo. Lamechus annos septingentos septuaginta septem expleuit: Methusala (qui mortaliũ omnium vitam diuturnitate superauit) nongentesimum ac septuagesimum attigit: Abrahamus septenarios XXV, Iacobus XXI, Isacus nouenarios XX, Dauid decem septenarios. Infinitum sit omnes enumerare. Is tamen quem maiorum nostrorum memoria ac historiæ Ioannem De temporibus appellant, annos vixit CCCLXI, id est, tres & quinquaginta septenarios. Homines item constat nono mense semper nasci, vel septimo, quos Græci ἑβδομαγενεῖς appellant: qui tardius aut citius, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die septimo membris omnibus cõsummari ac perfici scribit: deinde incrementa capere: septi-

Septenarii potestas.

mo menſe natum viuere, octauo neminem vixiſſe: ſeptimo anno dentes expleri; ſeptem diebus inediam paſſos, etiamſi diutius vixerint, interituros tamē, vt Plinius ipſe ab extrema memoria obſeruatum ſcribit. Lex item diuina diem mūdi totius ac rerum omnium quaſi natalem ſanctiſſime & conſecrauit & coli iuſſit: cui vni ex omnibus Deus opt. max. benedixit; quem omnis antiquitas experientia diuturna cæteris hebdomadę diebus ita diſſimilem prodidit; vt vetere prouerbio contritum ſit, *diem ſeptimum nullum præterire, quo Sol ſe non præbeat hominibus conſpiciendū:* quo die veteres Hebræi dæmonum impetus coerceri; mentib. etiam ſapientiam, corporibus robur, agriſ fertilitatem infundi conſtanter affirmant. annus item ſeptimus lege diuina ſacer eſt, & ſepties ſeptimus. nec dubium eſt quin occulta quædam vis inſit in vtroq; ad Rerumpublicarum conuerſionem vel occaſum: vt mirum videri non debeat, ſi numerus hic ab Hebræis *ſacer* dicatur: quem Caluinus (Galenum opinor ſecutus) *perfectum* appellat, vbi agit de requiete Sabbathi; quod ad ſtuporem miratur toties ac tam ſancte colendum omnibus proponi, vt & capitis pœna violatoribus addita ſit, & in eo legum omnium diuinarum ſumma contineri videatur. nō tamen perfectus eſt; quia impar, & quidem maſculus: omnes autem perfecti pares ſunt & fœminæ. perfectum enim mathematici definiūt qui in eaſdem partes integras diuiditur, ex quibus conflatur, vt nihil deſit aut ſuperſit. vt ſenarium partiri licet his tribus numeris 1, 2, 3, in partes integras; ac ex iiſdem conflatur. Eodem errore peccauit Lactantius[a]; qui ternarium & denarium perfectos & plenos appellat: tum etiam Cicero[b], qui plerosq; in errorem impulit, quod ſeptenarium & octonarium *plenos* vocat *numeros*, quos Macrobius *ſolidos*, alii *perfectos* interpretantur: neutrum de ſeptenario dici poteſt: octonarius vero ſolidus quidem eſt, non tamen perfectus. Conſimili errore labitur Plutarchus[c], qui ternarium perfectum eſſe ſcribit: tametſi Ariſtoteles maximam eius numeri[d] vim in vniuerſa natura

a In lib. De opificio Dei.
b In ſomnio Scipionis.
c In Sympoſiacis.
d lib. 1. De cœlo.

natura inesse putet. Lapsus quoq; est Philo, qui decem [a] millia perfectissimum putat. Perfecti numeri quatuor sunt, vt antea diximus, nec plures intra cẽtum millia: scilicet 6. 28. 496. & 8128. e quibus vnus potissimum ad conuersiones ciuitatum accommodari potest, scilicet 496. cæteri non item. conflatur autem ex septuaginta septenariis annorum & numero perfecto. atq; illud est ab antiquissima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingentesimo conuerti aut euerti. Numeri autem bifariam & ad principes & ad imperia referũtur: vt si quis diceret imperium hoc Francorum occasurum postea quam tres & sexaginta reges sceptra tenuerint, quia numerus hic ex septenario & nouenario in sese ductis exsistit: vt Iesaias Romuli æqualis, qui nouem adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino prodidit: deinde imperii Iudaici euersionẽ fore. nouem item reges Persarum futuros: aut septimum regem Romanorum de regno deiectum iri. conuenit autem numerus principũ, cum annis quibus regnatũ est in Iudęa, scilicet CLXXXII. qui numerus ex septenariis sex & viginti constat: Romæ vero CCXLIIII. nam septuagesimo quinto septenario, id est 245. eiectus est Tarquinius Superbus. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Iesaiæ expleretur: ac pronuntiauit populum liberatũ iri anno septuagesimo captiuitatis: vt certe liberatus est, ac ciuitas vna cum templo restituta. Idem [b] Iesaias Tyrum vrbem clarissimam anno septuagesimo post oraculum desertam fore: deinde ab eiusdem vrbis euersione anno post septuagesimo instauratum iri. Idem numerus congruit Atheniensium Reipublicę, in qua septem principes, quos illi δικαστὰς appellabant, annos septuaginta imperarunt [c]. Vrbis vero expugnationem, & victoriam Atheniensium ad Salaminam, consimili die contigisse proditum est [d]. Qui vero ab Academicis *fatalis numerus* appellatur, id est 1728, quadratus videtur expleri a Nini dominatu ad Alexandri Magni victoriam ad Arbelam, & im̃perii Persarum euersionem. Nam Herodotus, Diodorus, Trogus

[a] In lib. De plantatione Noa.

[b] Cap. 24.

[c] Appianus.

[d] Plutarch.

Pompeius, Iustinus, & Ctesias, a Nino imperium illud auspicantur. Cum vero acerbissimis calamitatibus oppressa est Hierosolyma, expugnata, ac solo æquata, templum dirutum, rex Sedechias occisus, populus abduct⁹, iisdem temporibus Ægyptii a regib. Assyriorum defecerunt: Athenienses Pisistradidas, Romani Tarquinios eiecerunt. Templum autẽ steterat annos CCCCXXVII, ex integris septenariis. Et quoniam maxima est historicorum inter ipsos discrepantia, Fastis Romanorũ vtamur. Igitur ab Vrbe condita ad illud tempus, quo post Actiacam victoriam, qua fusus est ab Augusto M. Antonius, & imperii Romani summa potestas ad eum delata, Ianusq; quartum clusus, numerantur anni DCCXXIX: qui nouenarii solidus est ac plenus. Idem annorum numerus recurrit ab euersione imperii Longobardorum, ad illud tempus quo Ludouicus XII rex Francorum easdem regiones, fusis ac fractis Venetorum & Sfortiadum copiis, suæ potestati subiunxit. Idem numerus est annorum ab euersione imperii Pictonum & Scotorum victoria, vsq; ad Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egeberto Saxone qui Anglorum imperium solus tenuit, vsque ad Mariam Anglorum reginam, quæ prima Gynæcocratiam eius insulæ occupauit. Ab Augusti dominatu post Actiacam victoriam & Ianum quartum clusum, vsq; ad Augustulum Imperatorũ Romani nominis extremum, quem Odoacer Herulorum rex eiecit, & occupatum a Gothis imperium numerantur anni CCCCXCVI; quem numerum perfectum esse diximus & ex septuaginta septenariis constantem esse cum senario perfecto: nam in Fastis anno sequenti, qui est septuagesimus primus septenarius, Odoacer imperare cœpit. Illud etiam animaduersione dignum, quod primus Imperatorum Augustus summa felicitate ac prudentia magnum illud imperiũ auxit, & annos amplius quadraginta obtinuit: Augustulus vero, & nomine & imperio deminutus, vix annum integrum imperauit: id autem contingit A.D.X. Cal. Septembres. Ita Constantinus primus imperii domicilium

micilium

micilium Constantinopolin quidem transtulit: extremus vero Imperator Græcorum, qui vrbe capta cæsus est a Muhamede, Constantinus dicebatur. Iam vero ab Vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1225. qui numerus ex septenariis integris exsistit. Id autem Vectius Augur maximus futurum prædixerat; vt Censorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorum a Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam vero a Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiam occisum & imperii euersionē, recurrit numerus ille perfectus annorum 496. Quod autem Iosephus[a] vtriusque templi incendium & vrbis expugnationem eodem die, scilicet nona mensis quinti, accidisse tradit, vtique ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni, scilicet 496. numerantur a Carano primo rege Macedonum vsq; ad Alexandrum Magnum, postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alii detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, vt quæ ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuiq; licet. cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsq; ad eius direptionem a Gallis Senonibus, anni CCCLXIIII. numerantur; qui numerus ex septenariis integris constat. Item ab V.C. ad cladem Cannensem Terentio Varrone Consule, quo Respubl. est in extremū delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX, id est, septuaginta septem annorum septenarii. Inde vsq; ad cladem a Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam labuntur anni 224. numerus ex integris septenariis constans: & vtraq; clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minus memorabile est illud, quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingētesimo septimo, & quidē anno septimo Roderici regis; & imperiū tenuisse annos septingentos

[a] Lib. 10. Antiq. cap. 11. & lib. 7. cap. 9. & 10. belli Iudaici. nam Hieremias c. 39. & 52. ait mense 4. die 9. captā fuisse vrbem: quod ipsum confirmat Ioseph. lib. 10. cap. 11. Antiq. sed idē Ioseph. lib. 7. cap. 9. belli Iudaici ait mense 5. die 10. id factum. liber autem Reg. 4 cap. 25. ait mense 5. die 7 captam vrbem fuisse

ſeptuaginta: nec penitus ante Ferdinandum Aragoniæ & Caſtiliæ regem expelli potuiſſe. Illud etiam animaduerſione dignum quod ab Amani ſupplicio & liberatione Iudæorum, vſque ad Maccabæi victoriam aduerſus Antiochum nobilem Syriæ regem eiuſque legatos, anni fluxerunt 343. qui ſeptenarii ſolidus eſt numerus: & vtraque victoria obtigit die XIII. menſis Adar. Idem numerus eſt annorum ab Auguſto, cum id nomen eſt a Senatu conſecutus, vſque ad Conſtantinum Magnum; quo principe magna Rerumpublicarum ac religionum ſecuta conuerſio eſt. Quod autem fere ſenarii fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmandum opus eſſe putaui, ne in rebus leuiſſimis hærere viderer: illud tantũ, quod anno MDLXXXII. cum princeps Auraſius lethale vulnus accepiſſet A. D. XII. Cal. Apriles, qui erat illi XLIX. & cum de illius vita deſperaretur, valetudinem recuperauit, cum annum quinquageſimum attigiſſet. at Carola Burbonia eius vxor altero poſt menſe diem extremum obiit; cum attigiſſet annũ XXXVI. qui ſenarii quadratus eſt: vt maritus XLIX. ſeptenarii quadrato percuſſus fuerat: quod ſcribendum non putarẽ, niſi ab ipſo principe Auraſio id accepiſſem cum Antuerpiæ Franciſco Duci a conſiliis eſſem. Nec omittendũ videtur quod Tacitus [a] ſcribit fuiſſe qui annotarent A. D. XIIII. Cal. Sextiles principium incendii vrbis Romæ Nerone principe ortum, quo & Senones captam Vrbem inflammarũt. alii eo vſq; progreſſi ſunt, vt totidem annos, menſes, & dies inter vtraque incendia numerent. Poſtremum eſt, quoniam eo nos oratio deduxit, vt aliquid reſpondeam iis qui mea ſcripta carpere quam probare maluerũt; quod oracula Danielis de imperiorum ortu & obitu mihi non liquere [b] dixerim. Nõ enim dubito, ſi homo ſapientiſſimus, quæ afflatu diuino hauſerat & expreſſerat, ſuis quæque temporibus aperte definiret, omnia in quibus hæremus, perſpicua fuiſſent ac ſine dubitatione futura. Suæ quidem ciuitatis ſtatum, Cyro regnum ineunte, quo ſoluta captiuitas

eſt ex

[a] Lib. 15. in quo tamen quid velit diuinari non poteſt.

[b] in lib. De methodo hiſtoriar.

eſt ex oraculo Hieremiæ [a], quod quidem ipſe ab excidio vrbis ac templi auſpicatur, non a Ioachimo, vt quidam putant:& populus ſanctus poſtliminio reuerſus, definiit hebdomadibus annorum ſeptuaginta, id eſt annis 490; & quidem dilucide: cum oraculum redditum ſit anno poſtremo captiuitatis, qui erat ſeptuageſimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporaque ipſa temporibus apta ſerie continuarentur. qui longius tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu relinquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diſerte numerari docuit oportere: quo quidem poſtliminio rediit populus, ac principem ſibi magiſtratuſq; conſtituit, vnde ciuitatis inſtauratio non in murorum ac inſularum ſubſtructionibus. Recte enim Pompeius; *Vrbe deſerta, in parietibus Rempublicam non conſiſtere* dixit. At hiſtorici quamplurimi [b] a Cyri dominatu vſq; ad Herodis Magni principatum, qui captis Hieroſolymis, cæſiſque omnibus Senatoribus ac rege ipſo, Iudæos imperio ſpoliauit, numerant annos CCCCXC: alii aliter, ac tanta inter eos varietas ac diſcrepantia, vt non modo a ſingulis, ſed etiam ab vniuerſis omnes omnium opiniones refellantur. Quæ vero de imperiis Daniel ſcripſit, aperte ille quidem Medos, Perſas,& Græcos ad Babylonis imperium vocauit; præter eos certe neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cum illic de Babylone quæratur, quam Romani numquam ſubegerunt: quod cum tentauiſſent Euphrate tranſmiſſo, ſæpe illi & quidem ingentes ab inuictiſſimis Parthis clades acceperunt. Ineptius tamen, qui quartum illud imperiũ tribuunt Germanis; qui ne per ſomnium quidem vllam imperii Babylonici particulam viderunt. Quæ quod a nobis alibi diſputata [c] ſunt, omitto: ea tamen Frankebergerus Saxo, Lipſiorũ Pontifex, Lutheri auctoritate; Dreſſerus vero, homo de ſchola, nulla ſubiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego diſertum putabo ſi, quã male didicit, tam bene dicere condiſcat. Sed quoniam homo iracundus,

422

[a] Hier. c. 25. & Daniel. c. 9.

[b] Ioſephus, Funccius, Mercator, Philo.

[c] In Method. hiſtoriarum.

commune ingenioſorum hominum malum, mihi ſubi- C raſcitur quod de oraculis diuinis temere affirmare non auſim, ne quid in rebus tam arduis, & ab omnium ſenſu retruſis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta imperia, quæ denotaui [a], decies Germanico maiora, quæque imperii Babylonici magnam partem complexa ſunt, Danielem omiſiſſe putet? cur item Daniel de ſeipſe primo capite ſcripſerit ſe ad primum vſque Cyri Perſarum regis annum vixiſſe? cur tamen anno tertio Cyri diuinum oraculum ſe diuinitus [b] hauſiſſe? & quamobrem capite ſequenti Darii Perſarum regis meminerit, qui trigeſimo ac ſeptimo poſt anno inauguratus eſt quam Cyrus imperare cœpiſſet. Neq; enim Beroſus veriſſimus Chaldaicarum antiquitatum interpres, quem Cteſias ac veteres ſecuti ſunt; nec Megaſthenes, Perſicarum; nec Herodotus, hiſtoriæ parens appellatus; nec Græcorum quiſquam aut Hebræorum, Darium ante Hyſtaſpem quemquam fuiſſe tradunt: excipio Ioſephum, qui a Beroſo eo loco defecit. Sed ne acerbius agere, ac nimis vrgere videamur, quid eſt quamobrem Daniel capite XI Darium tres ſucceſſores Perſas habiturum ſcribit: quartum e Græcia venturum, qui potentibus copiis imperium adepturus ſit? Hunc enim Alexandrum Magnum fuiſſe ambigit nemo, qui Darium Codomanum de imperio Perſarum diſturbauit, cuius fuit pater Darius Achos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus; ad quem Daniel orationem conuertit. quod ſi ita eſt, certe Danielem oportuit annos ducẽtos ac viginti ſuperaſſe; ſi modo pubes in Chaldæam captiuus abductus erat: id quod neceſſe eſt, cum diſertiſſime ac prudentiſſime loqueretur. Hæc autem tum ex ſacris literis apertiſſime, tum etiam ex Herodoti ac Ioſephi antiqua hiſtoria colligere quiſque poteſt. Cyrus enim imperii anno trigeſimo mortuus eſt; Cambyſes ſexto, Darius Hyſtaſpes trigeſimo ſeptimo, Xerxes XXI, Artaxerxes XLIIII, Darius Nothus XIX, Mnemon XXXVI, Darius Achos XXVI, Codomanus X. ſumma annorum CCXXVIII. Daniel enim

[a] In Method.

[b] Cap. 10.

enim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere sibi putent interpretes oraculorum; & hebdomadas suo quisque iudicio summa asseueratione definiant: qua ratione tueri possunt, qui subtilissime omnia tandem discusserunt illud Zachariæ [a] & Aggæi [b], qui anno septuagesimo captiuitatis desinente scripserunt, Dario Notho, vt ipsi volunt, imperante? Annus hic, inquiunt, septuagesimus agitur, &, si non ab excidio templi sed ab edicto Xerxis septuaginta annos numerari velint, profecto necesse est Zerubabelem & Nehemiam populi duces annos ducentos quinquaginta impleuisse, cum id ætatis essent Cyro imperium ineunte, vt populum a Chaldæa in Palæstinam deducerent; quos vsque ad Darium vltimum vixisse Nehemiæ ipsius testimonio confirmare non dubitant [c]. Hic igitur omnes historici acerrime conflictantur. alius enim quinque modo reges Persarum, alius sex, plerique septem; nonnulli octo; quidam nouem: sunt etiam qui decimum commenti sunt. Certe Genebrardus quinque tantum fuisse asseuerat in Chronologia; Funccius vero decem. In tanta igitur sententiarum varietate de duobus alterum fieri potest, vt earum nulla; alterum non potest, vt plus vna vera sit: quæ qualisq; sit affirmare non possim; nec si possim, velim: ac modestius opinor, quam illi, mihi non liquere scripsi: quibus tamen assentiar, si modo suorum decretorum constantiam tueri possint. Quamquam multa quæ in Danielis scriptis reperiuntur, D. Hieronymus repudiauit: cætera quæ non Chaldaice sed Græce scripta sunt a Theodotione, Hebræi non probant. His igitur propositis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus & occasus coniectura quadam consequi, ac rerum antecedentium causas, siderumque varios concursus ac traiectiones intuentem eo vsque progredi, quo rerum earum disciplina ferre potest: nihil de rebus ab immortali Deo procul ab hominum sensu remotius aut temere affirmantem aut leuiter assentientem.

[a] cap. 7. & 8.
[b] cap. 2. 3.
[c] Ioseph. Scalig. lib. 6. cap. de hebdoma. Daniel.

III. Reipublicæ faciem, leges, instituta, vno mutare & eodem momento perniciosum esse.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quam variæ cuiusque conuersiones, & quibus coniecturis eorum interitus assequamur, satis opinor aperuisse videmur. Sed quoniam ea quæ de ciuitatum interitu futuro disputata sunt, nulla certa demonstratione nituntur, & ab hominum popularium sensibus & cogitatione remotissima sunt; nec tamen si demonstratione ac certioribus præceptis traderentur, necessitatem inferrent; restat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates regere, earumque conuersiones & occasus prospicere ac declinare modis omnibus studeamus. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiose quid in cœlo fiat disputant, disciplina siderum affectione ac potestate non teneri sapientem; sed eos tantum qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec se rationis ac legum optimarum imperio duci volunt, quibus Sapientiæ magister Salomo rotarum tormenta acerbe intẽtauit: quibus verbis significat orbium ac siderum cœlestium vim nullam erga bonos, maximam aduersus improbos futuram. Cum igitur siderum affectio ac potestas, ope diuina, id est, prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit; ipsosq; medicos artis præcepta tradere perspiciamus, quibus morbi contra naturam curari, aut certe minui queant: cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legib. optimis laboranti ciuitati nõ medebitur? cur salutem non procurabit? aut certe si tanta mali vis est, tam certum exitium, vt nulla hominum sapiẽtia prohiberi possit; nihilominus tamẽ id assequetur quod periti medici, qui ex dieb. decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit, certius meliusque augurantur; ac opportune ciues suos admonebit, ne Reipublicæ cadentis ruina penitus opprimantur. Et quem-

Sapientem siderũ imperio non teneri.

quemadmodum medici ægrotum in ipſo morbi ſtatu ac dolore acerbiſſimo, ſi ſalutaria fuerint ſymptomata, melius ſperare iubent quam ſi dolor ac febris remiſſior eſſet: contra vero hominem explorata ſpe ſalutis valen-C tiſſimum, & ea temperatione conſtitutum vt nulla præſtantior eſſe videatur, in ſummo ſalutis periculo verſari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoq; ſapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hoſtibus vndiq; circumſeſſam intuetur, ſi quidem in tanto diſcrimine ſapientiſſimis gubernacula tributa videt, ac ciues magiſtratuum imperiis, magiſtratuſq; ipſos legibus inſeruire diligenter & accurate, bene de Republ. ſperare iubebit; cum tamen ignaui ac rerum humanarum imperiti deſperatione frangantur. In eo ſtatu fuit Reſpubl. Romanorum poſt tertiam cladem ad Cannas acceptam. ſociarum ciuitatū quamplurimæ, quæ antea in officio ac fide permanſerant, a Romanis defecerunt Annibalis victorias ac fortunā ſecutæ: quia fere ab omnib. de Romano imperio deſperabatur: ex omnib. tamē nemo Rempub. grauius afflixit quam Terentius Varro Conſul, qui tantę cladi, qua ſexaginta millia ciuium cęſa fuerant, cum pauciſſimis ſuperſtes literas ad S. P. Q. Campanum ſcripſit actum eſſe de Republica, ciuium ac ſociorum robur interiiſſe: quæ res Campanos, tametſi opibus ac potentia cæteris præſtarent, tanto metu perterrefecit, vt nō modo Romanos deſertos eſſe paterērur, verumetiā quamplurimos ſociorum ad Annibalem ipſum pertraherent: cum offenſionem & cladem acceptam minuere Conſul debuiſſet. At Scipio, qui poſtea Africanus dictus eſt, pleroſque ciues de Republica deſperantes, bono ac forti animo eſſe iuſſit: eoſq; qui ciuitatem deſerere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republ. propugnare accepto iureiurando coegit. Nec vero Senatus tot periculorum circumſtantium metu territus eſt, ſed prudētia maiore Rempublicam tueri viſus. Ac tametſi plebs vbique pro inſita leuitate ac rerum imperitia in omnib. fere ciuitatibus Annibalis laudes poſt tot ac tantas de

Quale iudicium fuerit de Romana ciuitate poſt cladem Cannenſem.

Romanis victorias prædicaret, Senatus tamen cuiusque ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius;[a] *vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaserat, vt plebs ab optimatibus dissentiret; Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.* Quinetiam Hiero Rex Syracusarum, qui cæteros id ætatis reges sapientia superabat, multo quam antea diligentius Romanorum amicitiam coluit ac societatem: suisque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ statuam in ea rerum desperatione Romanis dono dedit; quippe qui Senatus prudentiam incredibilem in rebus agendis sæpissime expertus esset. Hæc igitur sapientium iudicia fuere, qui quod Romanos intelligerent rebus extremis summa prudentia constantiaque Rempublicam moderari, nec vnquam antea leges in maiore pretio fuisse, numquam domestica aut militari disciplina ciuitatem magis floruisse, (:vt Polybius earum rerum spectator & scriptor tradit:) bene de Republica sperandum iudicabant. Carthago vero tot ac tantis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina, & in summo felicitatis gradu collocata, numquam propius abfuerat ab interitu: cuius rei certissima indicia fuerunt, quod nec legibus esset in Republica nec virtuti locus: omniaque impetu populari ac plebis impotentia gererentur: vt necesse fuerit paulo post ab altissimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inseruire, vt contigit Scipione imperatore. Prima igitur Rerum publicarum bene ac prudenter gerendarum lex est, earum statum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborum causas intueri: qua de re fusius a nobis superiore libro disputatum est. Neq; vero cuiusmodi sit optimum ciuitatis genus intelligi satis est, nisi vniuscuiusq; statũ, quem mutare non liceat, tueri possis: aut si periculum erit ne pro conuersione Reipublicæ euersio sequatur, pessimã Rempub. habere quã nullã prestabilius est; & languentẽ ægrotũ moderata victus ratione quoquomodo sustẽtare, quã incurabili morbo medicinã, quæ vitam auferat, conqui-

[a] lib. 24.

conquirere velle. at ne medici quidem, niſi extremis ac deſperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modo in Republica, ſed etiam in legibus ac moribus immutandis: in quo certe grauiter peccatur ab iis, qui ab alienis ciuitatibus leges acceptas ad eam quę plane contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere. Docuimus antea quibus legibus monarchia conſiſtit, iiſdem popularem ſtatum; & ea inſtituta quibus alitur populi libertas, occaſum inferre tyrannis. ac tametſi plurimæ leges omni ciuitatum generi ſalutares ſunt; nondum tamen ſapientibus inter ipſos conuenit, *an lex iniqua, quæ ſua vetuſtate nititur, antiquari debeat; vt noua vtilior feratur?* quia lex optima fit pernitioſa, ſi ſua nouitate cæterarum legum afferat contemtum: ipſa vero vetuſtatis ſpecies tam cara cuique eſt, vt lex antiqua ſine magiſtratibus ſeipſam tueri facile poſſit; legum vero nouitas vix vlla premiorum ſpe aut metu pœnarum, aut magiſtratuum officiis conſiſtere poteſt. quo fit vt ea quæ putatur nouæ legis vtilitas, non tanta ſit quanta ſunt incommoda, quæ ex vnius aut omnium legum contemtu profectura ſunt. In ſumma nihil fere exitu pernitioſius eſt legum nouitate[a], ſi de ſtatu Reipublicæ quæratur. Atq; hæc ratio magni ponderis ſemper viſa mihi eſt; eoque maius periculum imminet, ſi leges quibus ſtat Reſpubl. mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ ſeruitutum ac teſtamentorum iura continent, quæque de rebus rationibuſque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus ſit: ſed qui leges quæ ad ſtatum Reipublicæ pertinent, mutare ſalua Republica conatur, perinde facit vt ii qui ædium altiſſimarum ſubſtructiones & fundamenta renouare ſe poſſe putant ſaluis ædibus, quæ niſi ruant, plus tamen ipſa concuſſio domus incommodi, quam noua materia vtilitatis eſt allatura: eoque magis cum ciuitas quaſi vetus & caduca domus, diutiſſime ſtetit in eodem ſtatu. Eſt enim ab antiquis accepta, & poſteritati diu probata ciui-

Legum præceps abrogatio periculoſa.

426

a Plato legum mutationes tradit eſſe pernitioſas lib.7. De legibus.

tatum conſeruandarum diſciplina, ſcilicet in ea Republica quæ diutiſſime floruit eodem ſtatu, quantacumque vtilitatis ſpecies appareat in ſperata conuerſione, nihil eſſe mutandum. Quamobrem veteri Athenienſium lege, quam etiam Publilius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur ne vlla rogatio ad populum inconſulto ſenatu ferri poſſet, maieſtatis ſubiecta pœna iis qui in legem cõmiſiſſent: quam legem amplexa Venetorum Reſpublica inuiolabiliter tuetur, cum ne ad ſenatũ quidem de Republica inconſulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrenſium ciuitate ſeuerius agebatur; quippe rogationem laturus laqueum collo inſertum geſtabat, quo ei gula frangeretur, niſi legem perſuaſiſſet Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutiſſime antiquiſſimis inſtitutis ac legibus florens, cum qui leges rogaret, nullus reperiretur, quouſque luſcus homo rogationem ad populum tuliſſet, vt qui ſciens prudens oculum luſco eripuiſſet, vtroq; oculo ipſe orbaretur: ſuæ rogationi ferendæ occaſionem aduerſarius dederat, quod minas ſæpius intentaret, oculum ſe illi erepturum, etiamſi pœnam legis laturus, & oculo altero cariturus eſſet. populus æquitate vel potius neceſſitate rationis perſuaſus, legem iuſſit; qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodammodo communis erat, derogabatur: qui enim malitioſe alterum excæcauiſſet, æquum erat vt ipſe excæcaretur. Quod ſi quis pleraſq; leges ſæpius mutari doceat oportere, vt de annona, de mercibus euehendis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, quæ paruo momento mutabiles ſunt, aſſentior ego quidem; cum vis ipſius neceſſitatis nulla legum obligatione teneatur: leges enim nouæ ſi ſpem afferunt, vt tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: ſed agitur de legibus quæ ſtatum ciuitatis continent: quas ſi fieri poſſit, immutabiles eſſe & velim & optem: nõ quia Reſpublica legibus inſeruire debeat; cum Reipublicæ ac ſocietatis tuendæ cauſa leges omnes ferantur; nec leges

ges quiſquam legum Reipublicæ cauſas ſaluas eſſe velit. Eſt enim hæc rerum omnium publicarum prima ac præcipua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themiſtoclem mouit, vt vrbem Athenienſium mœnibus ac propugnaculis muniret, eadem ratio Theramenem adduxit vt mœnia diruenda ſuaderet: id eſt, ſalus populi; alioqui ciuitatem vna cum ciuibus Lacedæmonii perdidiſſent. Nulla igitur tam ſancta lex eſt, quam non oporteat vrgente neceſſitate mutari. Quamobrem ſapienter Solon [a], qui promulgatis legibus Athenienſes iureiurando adegit, vt eas centum annos ſtabiles eſſe paterentur; vel quia neminem eorum qui iurarent, diutius victurum arbitraretur; vel vt intelligeretur leges omnino immutabiles eſſe non poſſe. Lycurgus item Spartiatas in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tamdiu legibus illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec poſtea reuerti voluit, vt perpetua iuriſiurandi religione ciues obligaret. Et quidem præſtat legis conditionem vtcumq; iniquam ferre, ac paulatim non vtendo antiquare, quam momento abrogare. Ita Romani pleraſque leges XII tabularum ſenſim exoleſcere quam abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII demeret auctoritatem. cum vero diuturna obliuione ſepultæ fuiſſent, id eſt, anno poſt ſeptingenteſimo quam latæ fuerant, placuit Æbutia rogatione leges duodecim inuſitatas, quæ ſua vetuſtate iam pridem extabuerant, abrogari, ne cuiquam in poſterum fraudi eſſet, ſi in eas leges committeret. Sed ea eſt hominum natura, ea mens, vt paulatim a recto curſu deflectat, ac præcipiti lapſu ſæpiſſime cadat, niſi alterius ope fulciatur: & quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate, vel copia collecti, tandem morbos contrahunt, & corpori exitium inferunt; ita quoque in hominum animis vitia ſæpe vel ab educatione turpi, vel etiam ab ea quæ ineſt in hominum ingeniis prauitate collecta, foras erumpunt: vt neceſſe ſit noua ſupplicia nouis peccatis, & acerbiores pœnas grauiorib.

[a] Plutarch. in Solone.

flagitiis irrogari. Id autem ſenſim fiat oportet. Nam cum[a] Agis rex Lacedæmoniorum veterem Lycurgi diſciplinam, & leges diuturna magiſtratuum negligentia collapſas reſtituere vellet, momento ciuium omnium tabulas & cautiones palam proferri iuſſit, vnoque incendio comburi. deinde agrorum omnium diuiſionem æquabilem facere ac bonorum omnium æquationem multis antea ſeculis ſublatam, exemplo Lycurgi reſtituere tentauit: quod etſi a pleriſque non modo tenuibus, ſed etiam a locupletibus peteretur, quia tamen modum tenere neſciit, non tantum ſpe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo poſtea ipſe cũ amicis ac proximis omnibus deflagrauit. nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum in carcere ſuffocari iuſſerunt. Decuerat enim rem omnium difficilimam, id eſt Lycurgi inſtituta, longo interuallo repetentem, & bonorum æquationem meditantem, opes amicorum ac præſidia ſibi comparare; deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in ſuam ſententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat: tum auri argentique vſum prohibere, vt iſta ratione pro ferro vileſceret, tandẽ etiam pretioſam ſupellectilem. ſed violare populi libertatem, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam, ac paulo momento maximam ſanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vſtiones ac ſectiones ad ægroti debile corpus adhibere velle, non eſt illud curare, ſed necare. Non igitur medicos tantum in ſanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturã ipſam, vel potius ipſum naturæ parentem imitari oportet, quẽ nihil violenter aut momento, ſed omnia ſenſim ac paulatim efficere videmus. Veneti ſapienter, qui nihil auſi ſunt adhuc viuo ac ſpirante Auguſtino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: ne principi iam ſeni contumeliam facerent, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent; ſed eo mortuo futuris principibus leges tulerunt, vt moderatis imperiis vteren-

[a] Plutarch. in Agi.

terentur. Diximus antea Germanis Imperatoribus, ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia iſta ratione paulatim acciſa, quibus tamen ornamenta regia in ſpeciem permiſſa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle ciuitatibus perniti oſum, ita principi ipſi periculoſum, multis magiſtratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati ſunt, imperium vno abrogare & eodem momento; vel etiam ſuperiorum principum domeſticos honoribus ſimul ac dignitate ſpoliare. Et quidem huius imperii fundamentum firmiſſimum in eo eſſe arbitror, quod mortuo principe magiſtratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio remque publicam tueantur. ac tametſi mortui principis domeſticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamen periculoſum ſapientibus viſum eſt, nec niſi cum bona venia, & ſine contumelia faciendum: aut certe prius exarmandos qui opibus & gratia ſtatum Reipublicæ conturbare poſſe videbuntur. Quod cum Imperator Galba minime prouidiſſet, ac Piſonem in ſpem imperii adoptaſſet, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cum ſe neglectum videret, Galbam vna cum Piſone, vt ſolus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari ſtatu minus metuenda ſunt, quantumquidem attinet ad iura maieſtatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: ſed in ſummi magiſtratus aut Imperatoris creatione, vt ſuperius dictum eſt, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnũ allaturæ videantur, metuendum eſt a ſeceſſione plebis, & a Reipublicæ perturbatione. In ſumma, quoties de imperio magiſtratibus abdicando, vel de collegiis & corporibus tollendis; vel de iure immunitatum minuendo; vel de pœnis augendis; vel de populi moribus ſanandis; vel de rationibus rerum a potentioribus geſtarum exigendis; vel de religionibus a ſuperſtitione purgandis: hæc omnia paulatim fieri commodius eſt, quam

vim adhibere, aut momento omnia conuertere velle. Cum enim Carolus v, is qui Sapiens est appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum consilia secutus, magistratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multo post in Curia Parisiorum proceribus coactis ex Senatusconsulto legē abrogauit: exstat adhuc in actis Curiæ Senatuscōsultum in hanc fere sententiam: *Cum regiæ potestati ac procurationi quam gerimus, non modo quæ ab aliis, sed etiam quæ a nobis ipsis & in Rempublicam & in singulos peccantur, emendare consentaneum sit; rebus plane perspectis & cognitis, quæ de imperio magistratibus ademto noua lege iussimus, placet abrogari; vt quidem abrogamus, & aperte declaramus, legis illius, quæ importunis quorumdam rogationibus erepta est, nullam vim fore; & quæ acta gesta sunt, cum magno nostro dolore acta gesta fuisse, nec illam magistratuum ac honorum abrogationem quam non iure factam esse confitemur, cuiquam fraudi esse; aut cuiusquam ius ac dignitatem violare nos vlla ex parte voluisse; ac proinde legem illam iure a nobis rescindi & abrogari testamur, vt omnib. magistratibus salua omnia & integra restituantur.* Hæc ille. At Carolus IX; Cum magistratuum multitudo pene innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo excreuisset, magistratibus & Quæstoribus, quos honoribus ac stipendiis spoliari necesse videbatur, imperia muneraue ademta non sunt: quia id sine summa [a] iniuria fieri non poterat, cum pretium restitui per inopiam ærarii non posset: nec tamen si restitui potuisset, contumelia vacaret cui imperium sine causa abdicaretur, cum plerisque dignitas vtilitate prior & carior sit; multo magis si pretio & honore spoliarentur, metuendum erat ne violata dignitas, & quæstus præsens, ac soluti pretii spes erepta, plerisq; rerum nouandarum occasionem prębe-

Senatusconsultum quod Carolo v Procuratorium factum est anno 1359 Maii 18.

[a] §. Nos autē in feudis. de prohibitā feudi aliena.

rer.

C ret. Profuerunt igitur nobis aliud agentibus ærarii angustiæ,& casus imprudentiæ succurrit; vt pictori quondam equum pingenti,cum ex tædio spongia in opus impacta esset,quod ars imitari non potuerat, casus expressit; ita magistratuũ multitudinem morte exstingui placuit,cum pretium restitui non posset. Neq; tamẽ si principis tantæ fuissent opes ac potentia,vt vel nutu quę vellet,momento efficere posset, prudenter facturus videretur imperia magistratib. vendita eripere: quia nõ modo is qui iniuriã accepit, sed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & casibus cõmouentur:at quo quisq; potentior est,eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet. Prudenter ergo Senatus populusq; Basiliensis, qui deserta Pontificis Romani religione(:quam exsecrabatur:)monachos ac vestales de veteri possessione eiicere noluit,sed in posterũ nouos admitti vetuit,vt collegia illa morte collegarum paulatim exstinguerentur. quo factũ est vt e Carthusianis omnibus sponte collegium deserentibus vnus iura collegii tueretur,ac sine molestia otiosissime viueret; nec tamen ritus veteres ac religionẽ semel susceptam mutare cogeretur. Eadẽ lata lex est in comitiis Coriensibus[a], vt scilicet nouæ religionis Pontifices prædiorum ecclesiasticorum fructibus alerentur,nec tamẽ monachi antiqua collegia deserere cogerentur, modo ne deinceps vllos admitterent. Ita quidẽ fuit vtrisq; salua ratio: & qui nouã,& qui veterem colerent religionẽ. iniquum enim fuisset eos qui non modo otiose viuere, sed etiam qui nihil agere,vt iocabatur Lucilius,qui nullũ opificiũ,nullam artem exercere didicerant, de veteri quantumuis iniusta prædiorum possessione deiicere: qui tamen in summa desperatione constituti, Rempublicam perturbare potuissent. Iisdem fluctibus ac procellis religionũ iactata Gallia,cum pleriq; Fratrum sodalium vitam eiurassent,ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent,edicto sanctissime cautum est,vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari

[a] anno 1558. Nouembr.

videbatur, quã cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. sed hoc agebatur, vt non modo magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundæ iudicia constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus insperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modo Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticam vitam professi sunt, ab omni spe adeundarum hæreditatum [a] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus [b], quę non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minusque ferendum sit, ferenda tamen potius est quam exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodius, quam si tyrannus liberis orbatus sit, vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tanta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur (:vt Tarquinius Superbus, quique pestem illam imitantur, facere sibi proposuerunt:) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superius dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur. Deum igitur præpotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim: nam semina per quam exigua in arbores excelsas excrescere iubet, idque tam occulte vt nemo sentiat: rerum etiam omnium extrema, inter se discrepantia maximeque contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudentia coniungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniam eo nos deduxit huius quæstionis conclusio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit perniciosum; differamus etiam illud consequenter, *an magistratus in ciuitate bene constituta mutabiles, an vero perpetuos habere præstabilius sit.*

[a] Authen. ingressi de sacrosanctis. C.

[b] l. leges de legibus. C.

IV. *Præstatne magistratus mutabiles an perpetuos habere?*

QVONIAM nulla re ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quam pro magistratuum & honorum adeptio-

adeptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuitatis pertinere opinor, Magistratus annuos an perpetuos habere præstabilius sit, necne? qua quidem quæstione haud scio an omnium quæ de Republica disputantur, aut ad diiudicandum difficilior, aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic a nobis proposita est, vt inquiramus tantũ, cæteri vero qui plus ingenio possunt ac rerum gerẽdarum vsu, decernant. Summa ratio igitur quæ magistratus annuos esse iubet, ea videtur esse; quod Rerum omnium publicarum præcipuus idemq; optimus finis est virtus: nec legislatori ac ciuium gubernatori optimo præstantior finis ad intuendum propositus est, quam vt virtutibus omnibus, quantumquidem fieri poterit, præstantes, & quamoptimos ciues efficiat. Quod nulla re melius consequetur, quam si maxima virtutis prẹmia omnibus ad intuendum veluti certissimum scopum, & ad consequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum esse potest honore ipso; quem vtilitate ac quæstu metiri velle contra decus est, cum virtus hostem nullum habeat vtilitate quẹstuosa capitaliorem; si quidem vtilitas a virtute, cui natura ipsa cohæret, seiungatur. Quod si curationes, imperia, magistratus, quos Latini rectissimæ *honores* appellant, a theatro virtutum auferantur, vt priuatorum, & quidem indignissimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuo includantur, quis erit, honore sublato, virtuti locus? cum ea sit hominũ natura, vt non nisi difficilime ac propositis præmiorũ multorum illecebris ad virtutẽ impelli possint. Ergo ciuitatis moderator optimus, ciues omnes honoribus ac magistratib. pro suis quemq; meritis frui patietur: quod fieri non posse videtur, si magistratus in perpetuum tribuantur. Hoc item principi optimo propositum esse debet, vt seditionum ac ciuilium discordiarum stirpes ac fibræ omnes, quoad eius fieri poterit, ab ipsis radicibus euellantur. Atq; in eo quidem omnibus ciuitatum creatoribus conuenit inter ipsos, nihil Rebuspubl. tam necessarium videri, quam vt ciues mutuam

Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeant.

Seditionum causas præcidere oportet.

inter se concordiam ac tranquillitatem tueantur: quia tametsi virtutem e ciuitatibus plerique exegerint, ne illius splendore tenuium oculi perstringerentur, ac optimo cuique dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in summa licentia viuerent, quam longissime a ciuitate profligari putarunt oportere ciuilia bella, quæ improborum æque ac bonorum ruinam & exitiũ complectuntur. Seditionum autem ac discordiarum ciuilium causa est præmiorum inæqualitas: pacis vero & concordiæ comes, est æqualitas illa quæ in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuisione seruatur: Qui igitur honores ac magistratus paucissimis quibusdam ciuibus tribuit (: id quod necesse est si perpetuos esse velit:) idem seditionum ac bellorum ciuilium incendia inter ciues excitabit. Atque his quidem rationibus, virtutis inquam fruendæ, ac discordiarum fugiendarum caussa, efficitur magistratus annuos esse oportere. At non modo virtutis præmia tolluntur, & ciuilium bellorum semina propagantur, verumetiam perpetuandis honoribus & imperiis supplicia peccatis proposita eripiuntur: cum tamen pœnarũ sceleratis irrogandarum, quam præmiorum virtuti tribuendorum optimo legislatori cura maior esse debeat: quoniam is qui pfecta vitæ officia consecutus sit, maximũ omnium præmium in ipsa virtute fruenda positum arbitratur; sceleratos autem ab iniuriosa facinorosaq; vita quis prohibeat, nisi suppliciorum metu terreantur? Quis autem supplicia perpetuis magistratibus, aut pœnas irrogabit iis quos attingere nemo possit? quis illos accusare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiusdem imperii? numquam profecto suas sibi manus, numquam sua secabunt viscera. quid si scelerũ ac peculatus socios habeant? pudore potius afficiantur & cõmiseratione sui similium quã flagitiorum immanitate ad irrogãda supplicia duci patiãtur. Ac si quis forti animo accusatorem se aut delatorẽ ferat, capitalem fraudem admiserit, nisi testimoniis Sole ipso clario-

clarioribus reum conuictum teneat, & quidem eorum scelerum quibus latebræ obscurissimæ quæruntur. Demus iudicem accusatum, conuictum, confitentem, iudices tamen procollegę carmen illud contritum ac populare vsurpabunt, FRATER NOSTER EST: quod *repetundarum ac peccatorum omnium emplastrum* appellant. Itane millesimus quidem vno seculo merita supplicia laturus est. Si vero imperia annua sint, metu accusationis futuræ terrebuntur, ac toties trepidabunt, quoties illam Tribunorum ad Manlium orationem[a] meminerint, *Priuatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniam Consul noluisset.* Quid autem præclarius quam eos qui iurisdictiones, imperia, curam ęrarii ac munera publica gesserunt, priuatos aliquando rerum gestarum rationem reddere? Quæ certe maxima laus est a Plutarcho[b] Romanis tributa: quod adolescentes ad accusandum eos, qui sordium & corruptelæ rei tenerentur, quasi harpocraticos ac sagacissimos canes in feras impellerent ac incitarent. qua quidem re non supplicia peccantibus irrogabantur, verumetiã ciues omnes acrius ad virtutis studia incitabantur; ac potissimũ iis qui alios accusauerant, quibus satis compertũ erat vitæ suæ & omniũ actionum exploratores nunquã defuturos, si quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatib. vacare necesse est eas ciuitates quæ perpetua magistratuum imperia esse patiuntur. Quamobrẽ Claudius[c] Imperator legem veterem quę exoleuerat renouari prudenter iussit, vt quib. forte prouinciæ obtigerant, in eas omni excusatione seposita proficiscerentur, ne quis exacto magistratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret; qua ratione scelerum impunitas continuis imperiis & honoribus sequebatur. Neq; vllis legib. effici potest, quin improbi magistratus collegarum ac sociorum præsidia quærãt. Quamobrem Annibal Imperator rogationẽ ad populũ Carthaginensem tulit, vt in singulos annos iudices legerẽtur, ne quis bienniũ cõtinuũ iudex esset. Placet verba Liuii[d] describere: *Iudicũ ordo*, inquit,

a Liuius lib. 41.

b In Lu[cu]llo.

c Dio lib. 60.

d lib. 33.

ea tempestate dominabatur Carthagine, eo maxime quod iidem perpetui iudices erant: res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat; qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. horum in tam impotenti regno Prætor factus Annibal, vocare ad se Quæstorem; idē pro nihilo habuit; nam aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices potentissimū ordinem referuntur, iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum ratus Annibal, viatorem adprehendendum Quæstorem misit, subductumq; in concionem non ipsum magis quam ordinem iudicum (: præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus:) accusauit, & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, legem extemplo promulgauit pertulitque. Hæc ille. Ac tametsi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli summa integritatis ac virtutis laude cumulantur, cæteris tamen aut propinquitate, aut affinitate fere coniunguntur; quo fit vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet. certe non ita pridem in Curia Parisiorum, quæ hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus constat: cum lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Io. Tilium Curiæ scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices, propinquitatis subiecta causa, reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouinciæ conuentu, communi omnium ordinum decreto, mandatum est Io. Durando vniuersitatis Actori,[a] vt rogationem illam, quæ cum cæteris coniuncta erat, potissimum vrgeret, ne deinceps in eadem Curia iudicū proximi crearentur. ac rursum triennio post eadem rogatio Aureliis, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iusserat, lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit quamdiu perpetui honores in Republica tribuūtur. Et quidem Carolus v. rex Francorum, ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicē deinceps in ea vrbe, in qua quis natus esset, futurū neminem: vt consimili edicto M. Aurelius[b] Imp. vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse; cuius legis tanta vtilitas visa est, vt etiam

a Anno 1557.

b Xiphil. in Anton. Philosoph.

iam ad Aſſeſſores pertinere voluerit:& ad hæc vſq; tempora tum in Hiſpania,tum etiã in plurimis Italiæ ciuitatibus tam ſalutaris iudicatur,vt Prętor vrbanus vbiq; fere peregrinus ſit.quod etiamnum legati Moſchouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriuſq; tamen & C Philippi & Caroli lex apud nos tunc exoleuit, cum perpetui magiſtratus eſſe cœperunt: tametſi lex illa a vetuſtiſſimis Gallorum moribus repetita fuiſſet,vt quidem Cæſar [a] ſcribit de Heduis : quorum legibus ſanctiſſime cauebatur vt omnes poteſtates annuæ eſſent: nec fas erat duos eiuſdem gentis ſimul magiſtratum gerere; aut quamdiu viueret is qui magiſtratum depoſuiſſet: at ne duos quidem eiuſdem gentis Senatores eſſe; nec vtriſq; ſimul,nec alteri fas erat,quamdiu alter qui Senator iam fuerat,vixiſſet. Iam vero publica vtilitas, quæ ſubditis omnib. curæ eſſe debet,ab iis omnibus deſeretur,quibus nec honores,nec imperia,nec magiſtratus vllos gerere licebit. Quis enim ciuem priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet vt omnes priuatis cõmodis intenti,publica deſerta eſſe patiantur:quia magiſtratus,quod antea ſperauerant,ſemel adepti,minus de publica vtilitate ſoliciti videbuntur. At illud quãti eſt ad vitã bene beateq; degendã,vt qui Rempubl. geſſerint,ac prudentiam humanæ vitæ ducem rerum gerendarũ vſu didicerint,beatum illud otium cum dignitate colere, rerumque naturalium ac cœleſtiũ vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere poſſint? eſt enim veriſſimę ſapientię ac beatæ vitę parens & magiſtra mentis agitatio: quam homines publicis negotiis intenti,ne per ſomnium quidem guſtare poſſunt. Quamquam in perpetuis imperiis, vix eſt vt recte omnia gerantur ab iis qui non modo negotiorum,ſed etiam magiſtratuum & curationum multitudine obruuntur: vt Carthagine [b] quondam licebat; quod Platoni [c] & Ariſtoteli pernitioſum videtur: quia ſingulos ſingula munera recte curare difficile eſt,plura 34 nemo poſſit. honorum tamen & imperii cupiditates

a lib.7.

b Ariſtot. in Polit.
c Plato in Legibus.

ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecillis ac veterno languens stomachus eo plus appetit quo difficilius coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quæque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt, minores ad se delatos repudiare: quod perniciosum mihi videtur; quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quanto igitur pernitiosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verendum est enim vt ii qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere non possunt, tandem coacti desistant, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cum enim in campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pontes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ a prætereuntibus exciperentur: & qui sexagesimum annum attigissent, admonebantur vt loco cederent, ne a multitudine opprimerentur: non quia senes de pontibus in flumẽ præcipites darent, vt quidam opinantur: quanto igitur præstabilius est eos, qui in magistratibus & imperiis consenuerunt, prius abstinere quam de altioribus locis præcipiti casu deturbari! Est autem honorum ac imperii locus adeo leuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. casus autem, non modo eius qui labitur, sed etiam circumstantium ruinam sæpissime trahit. Cum enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatũ peruenisset, tametsi ætas ingrauesceret iam sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciã de manib. L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi suæ concluderet. At cum Sylla populari tumultu contra leges & præter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota pene Italia ciuium sanguine redundaret, nec

nec tantum duces partium Marianarũ, ſed etiam ſocios, amicos, proximos, affines, proſcriptionib⁹, exſilio, morte mulctaret. At etiam cum decemuiri Reipubl. conſtituendæ ac legum ferendarum a populo Romano imperium annuum accepiſſent, idq; in alterum annum prorogatum eſſet, perpetuam poteſtatem ac populi libertatem inuaſerant, niſi vi & armis (: non ſine grauiſſimo ciuitatis periculo:) depulſi fuiſſent. Superius dictũ eſt non aliam ob cauſam populares & optimatum ſtatus tyrannos pertuliſſe, quibus imperia diuturna dediſſent, aut contra leges prorogaſſent: vt Piſiſtrato Athenis, Philoni Argis, Cypſelo Corinthi, Dionyſio Syracuſis, Panætio Leontii, Cæſari Romæ. Quod proſpiciens Æmilius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Cenſoria poteſtas ſeſquiannua [a] eſſet, cum prius in annos quinque tribueretur: ac poſtridie quam Dictator creatus fuiſſet abdicauit, teſtatus illud apud populum; *Vt ſciatis*, inquit, *quam mihi diuturna imperia non placeant*. Eo pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magiſtratum eundem intra decem annos petere liceret, nec multum abfuit quin Gabinius Tribunus plebis a Senatorib. in ipſo Senatu interficeretur [b], quod belli Piratici prouinciam in annos quinq; Pompeio ſua rogatione tribuere non dubitaſſet: cuius rei rationem optimam Dio ſubiecit; quod qui diutiſſime imperarunt, nõ modo cæteros contemnunt, ſed etiam imperantibus magiſtratibus parere dediſcunt: quod eodem fere ſenſu ſcribit Caſſiodorus; *Antiquitas*, inquit, *prouinciarum dignitatem voluit annua ſucceſſione reparari, vt nec diutina poteſtate vnus inſoleſceret, & multorum prouectus gaudia reperirent*. Nec vero vlla re tamdiu Aſſyriorum ac Perſarum imperia ſteterunt, quam quod exercituum ducibus ac legatis in ſingulos annos poteſtates & imperia darentur. At maiorum noſtrorum ætate liberi, vt parentum imperia ac poteſtates retinerent, interdictis agere non dubitauerunt: vt quidem ii qui *Conneſtabiles* Campaniæ, Normaniæ, Britanniæ dicebantur:

[a] Liuius lib. 4.

[b] Dio.

tum etiam ii qui *Fidei Mareschallos* se appellant: *Cubicularius* item *maximus*: atque adeo *Viatores*, beneficiarii plerique. Andibus etiam, Turonibus ac Cænomanis Rupæorum domus *Præturas hæreditarias* fecerat: nisi D. Ludouicus præscriptionem illam nouæ legis interruptione sustulisset. Prudenter ille quidem: cum intelligeret Duces, Marchiones, & Comites, qui precarium olim imperium habuerant, primo quidem annuum, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium fecisse indulgentia regum nostrorum. Quamquam cæteri pene populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modo Gynæcocratiæ, verumetiam βρε-φοκρατίας: ac potestatem mercatura omnium fœdissima secuta est. Neque tamen magistratuum emtorem imperio spoliare æquum est [a], nisi reddito pretio. Quæ pestis Rerumpublicarum ab iis originem traxit, qui potestates & imperia perpetua fecerunt; quo nihil legislatores ac philosophi pernitiosius ciuitatibus accidere posse summa consensione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Græcorũ, ac Romanorum antiquissima imperia, quæq; apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutissime floruerunt, annuos magistratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit. His fere argumentis vtuntur qui magistratus & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui vero perpetua malunt, nihil tam breui spatio, id est annuo, recte geri putant; quia prius imperium deponere necesse est, quam quid gerendum sit, intelligatur; aut rebus perceptis & plane cognitis, cum operi manus admouere cœperis, repente nouus magistratus aderit, qui manum de tabula; tum huic alius atq; alius identidẽ substituetur; noui omnes. Ita Respub. magistratibus rerum gerendarum vsu peritis semper caritura est. Sed demus populum aut principem, ipsosque magistratuum creatores, publica munera non nisi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cum tamen tot festi dies, nefasti, intercisi, comitiales, præliares

[a] §. his autẽ de prohib. feudi alie.

Magistratus perpetuos esse commodius videtur.

prœliares maximam anni partem hauriant; publicas æque ac priuatas actiones conturbari; bella incoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborum aboleri, supplicia differri, Rem denique publicam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rem exemplis abundamus eorum qui annuas habuere potestates. Etenim vsu veniebat vt qui belli gerendi prouinciam suscepisset, antequam eo peruenire potuisset, vel cum eo peruenerat, rebus affectis & incoatis reuocaretur: vt cum Scipioni Africano successorem dare placuit; *Multis*, inquit Liuius, *& in Senatu & ad populum acta res est: postremo eo deducta vt Senatui permitterent: patres igitur iurati (: sic enim conuenerat:) censuerunt, vt Consules prouincias inter se compararent.* At Scipio cum intellexit successorem sibi datum, pacem cum hostibus fecit, maiore hostium commodo quam facturus fuisset, nisi vereretur victoriarum spem ac fructum sibi a successore ereptum iri, vt sæpe dixisse fertur. Bellum vero Mithridaticum annos viginti protractum est, propter eam quam dixi imperatorum successionem: dum interim occasione rerum feliciter gerendarum oblata ac deserta hostis imperium longe late propagaret. Quinetiam in ipso prœlii cum hostibus conserendi momento, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nullus daretur: vt quidem Epaminondas ac Pelopidas, quorum potestas eo momento desierat, quo prœlium cum hostibus committendum erat; qui tamen cum sine maximo Reipublicæ detrimento imperium a se deseri nõ posse perspicerent, prœlium commiserunt, ac victoriam clarissimam reportarunt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cum triumphare debuissent, maiestatis accusantur, & capitis damnantur, quod exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent [a]. Quis autem nescit quam multæ arces, vrbes, oppida, mutatis Prætoribus in hostium potestatem venerunt? plures

[a] Xenophon lib. 7. Rerum Græcarũ. Cic. lib. 1. De diuinat. Plutarch. in Epaminõda. Appianus in Syriaco.

etiam ab ipsis ducibus proditæ sunt, cum honore spoliatos se intelligerent, vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quamquam Tiberius Imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur: cum amici quererentur illum potestates ac imperia perpetua fecisse, reposuit illud, *hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur, quiescere, recẽtium morsus esse acerrimos*: sic nouos magistratus, quicquid sanguinis est ac medullarum, auidate summa haurire: vt veteri prouerbio dicitur, *Non parcit populis regnum breue.* At Tiberii principatu potestates & imperia donari, non vendi; impetrari, non peti; bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tiberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus Imperator mercatores potestatum minime ferendos esse dicebat, eandem causam quam Ludouicus XII rex Francorum adiecisse fertur, quod quæ auersione emi solent, sigillatim diuenderentur. Quamquam nec imperii decus tueri, nec cum maiestate imperare potest qui se breui priuatum fore metuit: quod si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? quis metu contineri poterit? quis imperata exsequetur? Sin perpetua potestas erit, & cum dignitate imperabitur, & cum obsequio parebitur: nec magistratui metuendum erit, ne aliquando priuatorum contumelias, aut improborũ calumnias ferre cogatur. Sed principum impotenti libidini, ac potentiorum opibus sese opponet, proque tenuibus fortiter propugnabit. vt plerique principes magistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosaq; vita abstinere; leges optimas iubere; iniquas abrogare sæpe coacti sunt, cũ intelligerent imperia perpetua fortissimis viris eripi nõ posse, ac populi rumores extimescerent; apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerum magnarum vsu peritos esse volumus (: omnes autem velle debemus:) perpetuos optare necesse est: quia fieri non

potest

poteſt,vt tam arduum munus quam eſt imperii natura, ſiue vrbanis,ſiue bellicis in reb. ſiue in ciuiũ cauſis diiudicãdis,ſiue in ærarii publici cura,tã breui ſpatio a nouis magiſtratib. aut plane condiſcatur,aut recte exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum pernitioſa ratio eſt,quæ ſeruorum mutatione delectatur: ita quoq; Rerumpublicarum exitioſa diſciplina, quæ magiſtratuum nouitate ac varietate paſcitur. ab iis enim noua conſilia, nouæ leges,noui mores,noua inſtituta,noua edicta,noua iudicia,noui ritus,nouæ legis actiones,noua deniq; rerum omniũ facies ad Rempubl. permanare cõſueuit; vnde veterum legũ ac morum priſcorũ ſequitur cõtemtus. Id quidem perſpicere cuique licet in veteribus inſtitutis Græcorũ ac Romanorum, apud quos noui magiſtratus ſimul ac renuntiati fuiſſent, nouas rogationes ad populum ferebant: quippe quod hoc vnum illis propoſitum eſſet,vt ſui memoria apud poſteros exſtaret: at C qui inanis gloriæ morbo laborant, magnæ quam bonæ famæ cupidiores ſunt. Sed quid opus argumentis? num quicquam melius ab hominum inuentis conſtitui quã lege diuina potuit vmquam? At Deus ipſe ciuitatũ moderator optimus, perpetua poteſtate magiſtratus ac iudices ſubornauit;& cum omnia quæ ad virtutem homines & ad beatam perfectamque vitam impellerent amplexus fuerit,an ea quæ dicuntur virtutis præmia omiſſurus fuiſſet? Quinetiam Plato in ea quam *Diuinam* appellabant Republica, magiſtratus fere omnes perpetuos eſſe decreuit. Ex quibus perſpicitur ea quæ attulimus argumenta tum auctoritate diuina, tum etiam diuturno clariſſimarum Rerumpublicarum vſu confirmari;Perſarum inquam,Ægyptiorum,Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moſchouitarum, Polonorum, Germanorum, Francorum, Danorum, Suecorum, Anglorum, Scotorum, Hiſpanorum, Italorum; pauciſſimis quibuſdam exceptis, qui perpetua magiſtratuum volubilitate ac ſeditionum perpetuis fluctibus agitãtur. Tot igitur gentes, tot nationes ac populi, qui & bellicis

laudibus,& domeſtica diſciplina tamdiu floruerũt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur: quæ tamdiu ſtare non potuiſſent in magiſtratuum paulo momento mutabilium creatione. Atque hæc in vtramq; partem argumenta, non modo probabilia, ſed etiam ad aſſentiẽdum neceſſaria videri poſſint; aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magiſtratus tribuantur. quibus interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modo imperitorum, ſed etiam acutiſſimorum virorum oculos præſtringant; quæ partim a nobis in medium allata ſunt vt aſſenſionem quiſque cohibeat, quoad iuſtis ponderibus ſingula exigantur. Nam cum ſæpe in tuendis hominum ſocietatibus ac ciuitatibus moderandis, tum vero duabus in rebus grauiter peccatur; altera quidem quod legum incommoda plerique omiſſis vtilitatibus auide conſectantur; altera quod ab extremis ad extrema vitioſa decurrunt, cum in mediis conſiſtere debuiſſent. Plato perpetuos in ſua Republica magiſtratus omnes eſſe voluit. iſtud quidem extremum Ariſtoteli vitioſum viſum eſt: itaque ad aliud extremum delatus, Platonis ſententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit: neuter tamen opinor ad quæſtionem definiendam adhibuit eam quam decuit Rerumpublicarum diſtinctionem: cum in eo potiſſimum quæſtionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapſus videtur Michael Hiſpitalis Francorum Cancellarius, vir doctus in primis, ac domeſtica diſciplina clariſſimus: is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere, atque id modis omnibus efficere tẽtauit. Antea ſæpe diximus, ac dicẽdum ſæpius eſt, quarum ciuitatũ contrarii ſunt fines, earum contrarios mores eſſe oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertũt. eius generis ſunt leges annales de magiſtratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent, anni decurſu poteſtates ac imperia terminauerunt: quoniam æquum erat

Duabus rebus grauiter in Republica peccari ſolet.

ciues

ciues omnes, qui imperii ſummi participes eſſent, ad honorum petitionum admitti: quod fieri non potuiſſet, ſi in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ ſtatum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac viciſſim imperandi ratione conſeruatur: ne diuturna imperandi conſuetudo dominatum arripiēdi ciuibus ambitioſis vllā præbeat occaſionem. At in monarchia, in qua vnius eſt imperii maieſtas, non neceſſe eſt, at ne vtile quidem, ſubditos imperandi cupiditate excitari, ſed potius obediendi conſuetudine: quod potiſſimum locum habet, cum omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis, in illa ſubditos natura ſeruos fecit: quibus ſi detur imperiū, monarchiam vtramq; interire neceſſe eſt. Quamobrem tyranni, qui non minus ſubditos oderunt, quam ſubditis odioſi ſunt, peregrinos ſibi aſciſcunt; aut eos ciues quorum fidem & amicitiam compertam habent, vt iis tantum & corporis ſui cuſtodiam, & imperia perpetua committant; ne cæteri ciues imperandi conſuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad ſe trahant, aut tyrannidem funditus ſubuertāt. Is autem qui iure dominatum adeptus eſt, & qui natura ſubditos obſequētes fecit, nec annua, nec perpetua imperia facit, ſed ea precario tribuit, vt omnia ab eius arbitrio ac volūtate pendeāt. Qui rex eſt, quoniā ſubditos eo loco habet quo pater optimus liberos, non ſeruilem in modum, ſed liberali conditione tuebitur: leges de magiſtratuum imperio ac iure laturus; nec omnia omnib. imperia communicabit; nec item omnes magiſtratus in perpetuum tribuet: ſed pro cuiuſque virtute ac meritis, rerumq; gerendarum vſu, delectū ſingularem habebit; vt alios quidem annuos, alios perpetuos eſſe patiatur; aliis item precario curationes & imperia cōcedet ſi res ita poſtulabit: vt in omnib. mediocritatem aureā, & quid quemque maxime deceat, intueatur: non committet igitur vt prouinciarum Præſides ac rectores, aut Curiarum & ærarii Principes imperio perpetuo fruantur: vt ſit accu-

ſandi locus, rerumque geſtarum rationes repoſcantur a priuatis; quod minime ſperandũ eſt ab iis qui perpetuũ & quaſi ſummum in Republica imperium habent. erit etiam patritiorum ac nobilium in tribuendis honorib. habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, ſi virtute aut experientia vtrique pares ſint: qui vero minus habẽt virtutis aut eruditionis, non omnino ab honoribus & imperiis arceantur, vt ſeditionibus occurri poſſit, ſed cũ iis coniungantur qui diuturno rerum vſu ac virtute pręſtant. Nec tamen legibus a ſe latis princeps ita inſeruiet, quin illos ipſos, quibus perpetuum imperium poteſtatemve dederit, priuatos eſſe iubeat, ſi aut corporis, aut ingenii vires publicis muneribus impares ſint: modo id cum bona gratia & ſine contumelia fiat, Auguſti prudentiſſimi principis exemplo, qui Senatores eo munere indignos ſponte Senatui ſe ipſos ſubducere permiſit; aut ſi quidem imperii abrogatio contumeliam habitura videatur, honoribus ac immunitatibus frui permittet; rebus tamen gerendis curatores dabit. Cum autem iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maxime omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur; ea potiſſimum quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi ſit poteſtas, prouocatione ſummota: non ſolum vt diuturno vſu iudicandi prudentiam ac peritiam ſibi comparent; verumetiam vt plures eadem poteſtate coniugati perinde vt magna vis aquarũ, difficilius corrumpantur. *Nemo*, inquit Plinius[a], *omnes, neminem vmquam omnes fefellerunt: melius omnibus quam ſingulis creditur. Nam ſæpe fit vt vnius prudentia ac virtute omnes eiuſdem Curiæ iudices ſordibus corrupti, vel etiam errore lapſi, erigantur.* Et quidem memini Potierum ſummæ virtutis ac integritatis iudicem, (:qui duos ſuæ virtutis hæredes patriæ reliquit:) capitalium cauſarum iudices in Curia Pariſiorum a propoſita ſuſceptaque ſententia reuocauiſſe, & innocentiſſimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, capitali ſupplicio non ſine ſumma pietate liberauiſſe. Id autem

[a] In Panegyrico.

autem maiorum noſtrorum inſtitutis ac diuturna experientia perceptum eſt & cognitum, plures cõſilio communicato melius ac certius quam ſingulos iudicare; tametſi Ariſtoteles ſingulorum ſententias ſeorſum exquiri putat oportere, idque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri conſueuiſſe tradit. Vtramque rationem Romanos tenuiſſe auctor [a] eſt Aſconius, vbi aliam eſſe rationem tradit *cum vniuerſi iudices conſtituunt, aliam cum ſinguli ſententiam ferunt.* Quam ob rem æquius ac melius in Europa ab vniuerſis iudicatur quã a ſingulis in Africa, vbi vnius prouinciæ iudex ſingularis de prouocationibus arbitrio iudicioque ſuo decernit. Eſt enim Caira vrbium fere omnium maxima: in qua iudices quatuor ſeorſum de aliis atque aliis rebus iudicant; vnus itẽ qui de omnibus prouocationibus ſine collega, & quidem ſua voluntate ſtatuit; qui ſordibus vel gratia facile vinci poteſt: tametſi Cadileſchierus vterque iudicum omnium principes, arbitrio ſuo iudicibus imperia ſolet abrogare. Nam omnia imperia ac poteſtates precario dantur & accipiuntur. Diximus nec omnia munera perpetua, nec annua eſſe oportere; potiſſimum in regia poteſtate. ſunt enim pleraq; ſine imperio; viatores inquam, ſcribæ, actuarii, cornicularii, & id genus alii, qui facile accuſari, damnari, & coerceri poſſunt; & minores quique magiſtratus, qui ſæpius mutari ſine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorum detrimento non poſſunt. Senatores item, quibus rerum agendarũ prudentia non niſi vſu diuturno comparatur, perpetuos & Romæ, & Lacedæmone, & Areopagi fuiſſe, & vbique eſſe oportere iudico; vt in perpetua magiſtratuum mobilium varietate, Senatus ſit conſtans & immutabilis, in eoq; velut in cardine cætera imperia mutabilia conquieſcant. Id quod a Platone minus prouiſum eſt, cum Senatum in annos ſingulos ſorte duci voluit in libris De legibus, cap. CLXXIIII. Summis vero magiſtratibus, quib. nihil niſi a principe poteſt imperari, annuũ debet aut precarium imperium tribui; non modo in optimatũ ac po-

[a] In Diuinat.

pulari ſtatu, verumetiam in monarchia; tum ne in iura maieſtatis inuolare poſſint, tum etiam vt rationum reddendarum metu in officio contineantur. Quæ item collegia perpetuam poteſtatem habent, ea ſi mutanda veniant, (:vt fere in optimatū ac populari ſtatu neceſſe eſt:) collegas non ſimul, ſed viciſſim mutari commodius erit. vt Senatus Rhaguſiorum, cui conſilia Reipublicæ ac iudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur: & cum aliquamdiu depoſito magiſtratu domeſticis rationibus ac ſtudiis intenti fuerunt, rurſus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica proſpiciendum erit, vt quibus ſumma poteſtas datur, ne ſit perpetua; aut ſi perpetuam eſſe velint, ne ſingulis, ſed collegio tribuatur. Hac igitur poteſtatū & imperii temperatione, illa quæ ſuperius a nobis allata ſunt incommoda iam nulla erunt: quia nec magiſtratus vno mutabuntur & eodem momento; nec Rempubl. gubernatore vacuam ac deſertam; nec publicarū actionum pernitioſas interruptiones vllas eſſe patiemur: nec verendum erit vt magiſtratus ſordidi rerum geſtarū rationem numquam reddere cogantur. Nam qui annuos magiſtratus, annuos ſenatores, annuas poteſtates, annua denique imperia & cupiunt & optant, præter eas quas attulimus difficultates, non proſpiciunt iſta ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea quæ obire nequeant, munera publica vocari; vel Rempublicam hominū prudentiſſimorum & omni rerum gerendarum vſu ac diſciplinis inſtructiſſimorū plenam eſſe oportere. quāquam id per naturam fieri non poteſt, vt omnes omnia poſſint, cum vix ſingula munera ſinguli recte obire videantur: quibuſdam ſumma conſilii capiendi prudentia eſt, qui nullam imperandi dignitatem habent. Quod ſi ad eum quem dixi modum honores concedantur, metuendum minus erit ne non ſatis magna præmia virtuti propoſita ſint: quia tanta magiſtratuum multitudo dignitatem ac decus præmio detrahti & quo pauciores erunt, & omnium virtuti patebunt, eo ab omnibus auidius

dius appeti necesse erit; vt scopum quidem vnũ omnes intuentur; sed quia pauci feriunt, eo pręmia maiora sunt ac magis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur præterquam ignauis ac vitiosis hominibus, qui sibi vias honorum turpiter præcludunt ipsi. Ita quidem seditionum causis sublatis, ciues summa pace ac trãquillitate fruentur. Rationum etiam a magistratibus reposcendarum laudanda lex est a maioribus nostris, & ab Italis sæpe vsurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo *syndicos* appellant; quales a D. Ludouico & Philippo Bello Francorum regib. olim creatos accepimus. Forsitan incommoda plerique scrutabuntur: sed iniquum est incommodis legum propositis vtilitatum nullam haberi rationem; cum *nulla lex omnibus commoda esse possit*, vt Cato Censorius dicere solebat. Ego, si decernendum sit, legem semper vtilem esse statuo, cuius incommoda vtilitatib. leuiora sint. in quo sæpissime peccatur ab iis qui omnia incommoda de legibus salua Republica, detrahi posse putant: & cum in ea pericula inciderunt quæ non prospexerant, leges accusant, easq; sæpius mutãt, cum seipsos accusare ac mutare debuissent. Argumento sit illud quod Ludouicus XI. rex more maiorum initiatus statim ineunte imperio, Caroli patris domesticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate sibi coniunctos quam lõgissime a Republica gerenda summouit; qui summa cõspirationis fide & consensu cum hostib. coniurati, aduersus principẽ rebellarunt, & in eas angustias illum adegerũt, vt pene coronam de capite decuterent, ac sceptra regalia de manib. extorquerent. Rebus tamen compositis, & pace imperio parta, magistratus omnes, & ministros magistratuum sua lege perpetuos esse iussit: ac filiũ, domesticos & familiares, quos per omnes honorum gradus prouexerat, a se abalienare; & quo minus sibi sapere videretur, literis operam dare vetuit; cum intelligeret eos principes qui literas multas didicerũt, aliena cõsilia repudiare. sed illa de toto genere officialiũ lata lex,

ne cuiquam imperium nisi volenti, aut morte, aut scelere admisso eriperetur, inuiolabilis hactenus exstitit: cui etiam subrogatum est vno capite[a], quo cauetur *magistratu abdicare cogendum neminem cuiuscumq; criminis causa, nisi iudicatus ac damnatus sit*: cui legi locum esse iussit, non solum se viuo ac spirante, verumetiam Caroli filii principatu: quod etsi iure non poterat, successores tamen legi paruerunt; tametsi maiorum formula magistratuũ tabulis inseritur, *vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit*: quæ verba non perpetuum imperiũ, sed precarium tribui significant[b]: nisi legibus vel moribus aliter caueatur: clausula tamen restat inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia a regibus nostris olim precario data fuisse: ac rursus dandi ius esse Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac potestatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretum fuerat. At Philippus Valesius curationes abrogauit, vt magistratuum potestas, quæ semper antea precaria fuerat, perpetua deinceps esset. Argumento sit, quod inter eas laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur, illud etiam celebratur, quod imperium ac potestatem non nisi turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauisset. Ex quo intelligitur Roberti maiores aliis legibus ac moribus vti consueuisse. Putant pleriq; magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorum precario darentur; id tamen falsum esse docuimus; & vt verum sit, pernitiosum tamen esset; quia satis vnicuiq; perspicuum est principes ab adulatoribus & canibus aulicis fere semper obsessos, turpissimum quæstum ac mercaturam magistratuum facturos; aut imperia optimis quibusq;, qui fere semper aulicorum hominum vitam vitiis omnibus inquinatam oderunt, identidem erepturos. Hæc autem precaria tribuendorum magistratuum ratio tyrannidem, aut dominationem, non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet, (quantum quidem fieri poterit) non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet, quem

[a] xx. Septẽbr. 1482.

[b] Alex. in l. principalibus de reb. credit.

quem ſubditi velut aliquem Deum cœlo delapſum adorant ac metuunt, eiuſq; arbitria pro naturæ legibus habent. De rege aliter ſtatuendum eſt, quem a ſubditis amari potius quam metui oportet: eius autem amãdi ratio compendiaria futura eſt, ſi præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magiſtratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec niſi iudicio conſtituto eripiãtur. quibus enim iure ac legibus erepta poteſtas eſt, de principe quæri non poſſunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, nõ ſatis perſpecta Philippi Valeſii ac Ludouici XI lege, Curiæ Pariſiorum iudices annuos eſſe putauit, ac pleroſq; in ſuam ſententiam pertraxit. argumento eſſe poterit iuſiurandum C illud ſolemne Idib. Nouem. in ſingulos annos repetitũ, & reſcripta quæ a principe quotannis ad Curiam antea mittebantur; quibus precariam tantum curationem aut certe annuam, non perpetuam poteſtatem ſignificari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minime perſpexerant, in quibus intueri cuique licet Curiam Pariſiorum lege Philippi Longi conſtitutam fuiſſe, eiq; perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnuſve Prætor max. præeſſet; ac primum quidẽ omnium fuiſſe Burgundiæ Comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus ex ordine principum. Ita quoq; diutiſſime Prætor Curiæ Pariſiorum vir militaris fuit ac ſagatus, non, vti nunc eſt, togatus; argumento ſit quod in albo Curiæ Pariſiorum, qui *Prætor maximus* eſt, quem nos *primum præſidem* appellamus, is *miles* appellatur: cæteri *iudices* non item, qui tunc ſexaginta fuere, nunc vero centum quinquaginta. Ex quo perſpicuum fit Curiam Pariſiorum ordinariam ac perpetuam poteſtatem habere, nec principum reſcriptis annuis ad lites iudicãdas opus habere. tametſi Henricus II rex Francorum, cum ab adulatoribus circumuentus in Curiam ad edicta legeſque promulgandas veniſſet, quas curia publicari nollet; palam dixit, *Curiæ poteſtatem nullam fore niſi ſuo reſcripto eam quotannis*

renouaret: qua re attoniti pleriq; hæſerunt: nihil tamen reſcriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum neceſſaria videbantur, cum Curia extra ordinem a principib. cogebatur: ordinaria vero ac perpetua poteſtate Curiæ tributa, ac iureiurando ſemel a iudicibus ſingulis ineunte magiſtratu concepto, fruſtra iuſiurandum repetitur. Nam magiſtratus annui Romanorum mutabiles, quotannis iuratos eſſe oportuit, ineunte nouo magiſtratu: Senatores vero, quia perpetui erant, ſemel iureiurando adigebantur. Idem iudicium eſt de ſigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos, & auctoritate ac nomine principali imperando prohibendoq; vtunt: quinetiam literæ Curiarum ad principē, regia ſtemmata præ ſe ferūt: tametſi cæteri Prætores ac minores iudices priuato ſigillo vtuntur, & imperant non regia ſed Prætoria poteſtate. quæ quidem argumenta certiſſima ſunt, Curias maiores extra ordinem lites olim diſceptaſſe, ac veluti Senatores imperanti principi adeſſe conſueuiſſe. quem quidem morem ſemel a Curia Pariſiorum probatum, cæteræ Curiæ imitari quam proprio ſigillo vti maluerunt: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuaque poteſtas eſt, ac rege mortuo imperium adhuc retinent: quod quidem ſi precarium eſſet, abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, poteſtates principis arbitrio vel morte definiuntur. at Curiæ magiſtratuſque ordinarii rege mortuo nec cultum mutant, nec lugubri veſte vtuntur: noui tamen principis nouo reſcripto imperium, vt cæteris quoq; magiſtratibus, confirmatur. Neq; tamen improbanda eorum principum ratio, qui precariam poteſtatem magiſtratib. tribuunt, ac voluntate arbitrioque ſuo imperium illis abrogant, ſi iuſta cauſa ſubeſt, vt quidem Anglorum reges conſueuerunt: cum etiam in optimatum ac populi ſtatu, qui legibus arctius quam principes obligantur, interdum populus magiſtratibus imperium abrogare, aut curatores rebus gerendis creare neceſſe habeat: hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Conſuli abdica-

abdicatum eſt imperium Fabii Maximi rogatione, cum bello grauiſſimo Reſpubl. premeretur [a], cui gerendo minime idoneus eſſet. quod ſi adepta poteſtate, morbus ſonticus, puta furor aut cæcitas, cui mederi nõ poterat, magiſtratuum actiones prohiberent, magiſtratibus imperium abrogari neceſſe erat. tametſi L. Torquatus, ad quem populus tertium Conſulatum detulerat, valetudinem oculorum excuſauit: quod indignum duceret ei fortunas ciuium ac Rempublicam committi, qui alienis oculis vti cogeretur; nihil tamen prohibebat aciei ingenii omnia proſpicere, optimeq; ciuitati conſulere. At quanta multitudo cæcorum, ſurdorum, mutorum, quib. nullum ingenii conſiliiq; lumen eſt; nulla rerum gerendarum vſu parta prudentia; nullæ animi vires quibus ſeipſos tueri poſſint; qui tamen ipſa Reipublicæ gubernacula capeſſere non dubitant? Quod autem diximus in monarchia omnes poteſtates ordinarias paucis exceptis perpetuas eſſe oportere; in popularib. vero & optimatum imperiis annuas, ſic temperandum erit, vt ſemper excipiantur aliqui magiſtratus qui perpetua quadã ſtabilitate mobilium magiſtratuum vices ſuſtineãt, nulla ſunt imperia Venetiis, nullæ poteſtates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipſi perpetui, præter principem (: cuius perpetua quidem eſt, ſed valde acciſa ac truncata poteſtas:) procuratores D. Marci, Primicerium ſeu Cancellarium conſilii publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII regis crudeliſſima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, Ducem perpetuum eſſe voluerunt, vt in tanta magiſtratuum omnium conuerſione ac volubilitate, aliquid eſſet ſtabile, in quo ciuitas acquieſceret: ſed quoniã eum ſtatum Florentini turbulentiſſimi diu ferre non potuerunt, in grauiores ſeditiones ac difficultates quam antea delapſi ſunt. quod ſi Senatum perpetuum habuiſſent, qui Reipubl. curam gereret; non tot ac tantis ſeditionũ fluctibus, ac bellorum ciuilium procellis iactata & quaſſata Reſpubl. fuiſſet. Quibus explicatis quærendũ illud

[a] Liu. lib. 22.

etiam, *an magistratus oporteat in ciuitate bene ac pruden-ter moderata, concordes esse.*

V. An magistratuum concors animus Reipublicæ salutaris sit futurus.

ISTVD quidem frustra nos quærere, ac de re minime omnium obscura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magistratus in ciuitate bene prudẽterq; moderata cõcordes esse debeant, vt communem omnium vtilitatem & ciuium inter ipsos concordiam tueantur? Est illa profecto sapientibus probata sententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre. huius autem membra omnia inter se apta ac mirabili coagmentatione colligata, officium ac munus a natura sibi tributum accuratissime obeunt, mutuisque præsidiis & auxiliis ad vniuersi corporis formam & salutem procurandam incredibili consensu & concordia conspirant: quæ si diffiderent inter se, nec mutuas operas sibi vicissim præstarent, & dextra manus sinistram truncaret, & pes alter alterum supplantaret, ipsiq; digiti oculos configerent; cæteraque membra proximorum alimenta ad se attraherent; ac officia deseri, & corporis vniuersi partiumq; singularum turpem deformationẽ & interitum consequi oporteret: non aliter de Republica nobis est iudicandum, cuius dignitas & salus ex mutua ciuium inter se & cum principibus beneuolentia exsistit. id autem minime sperandum est, si magistratus ipsi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & caritatem mutuam exemplo suo alere decuit, inter se diffideant. quin-etiam factiones in ciuitate exsistere, ac partium duces occultas primum, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac postremo ciuilia bella erumpere; aut si prohibeantur, nihilominus publicas actiones magistratuum discordia impediri, ac ciuitatem conturbari necesse est. idemq; futurum de Republica, quod de puella, quam cum riuales ac proci adamare & amplecti debuissent, in partes crudelissime distraxerunt. Quæ autem

Argumenta quibus eruditur magistratuum ad concordiam mutuam inter ipsos.

C

autem de hoſtibus victoria ſperanda, ſi duces exercitus mutuis armis ſeipſos confodiant? quæ iudicia futura ſi iudices mutuis odiis contrariis ſententias tueri quam æquitatem malint? Nam ſępe magiſtratuum ac iudicum inter ſe diſcrepantium ſimultates in Reipublicæ ac priuatorum exitia redundarunt. Ac ſi quis ciuium vitam, caput, fortunasque tueri ſibi propoſuerit, alius odio aduerſarii inflammatus, acerrime illum oppugnare ac perdere conabitur. quod quidem Ageſilaus rex Lacedæmoniorum feciſſe fertur, vt Lyſandri quem oderat, & gratiam minueret[a], & auctoritatem; eius omnia iudicia, omnes ſententias non tam cauſarum iniquitate quam eius odio reſcindere ac iactare ſolebat. Cum igitur ciuiles diſcordias, ciuilia bella, (peſtem Rerumpublicarum) a magiſtratuum inter ſe diſſidentium odiis oriri, & ab iis incrementa ſuſcipere cuique planum ſit, conſequens eſt magiſtratuum concordiam ciuitatibus non modo vtilem, ſed etiam neceſſariam eſſe. Hæc argumenta probabilia videri poſſunt. Qui tamen ſubtilius iſta diſquirunt, ex magiſtratuum diſcordia Reipublicæ ſalutem exſiſtere iudicant. Eſt enim virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti contraria ſit, nec inter ſe viri boni, quantumuis diſſideant, inimici eſſe poſſint: ſed improborum & aduerſariorum iniuriis laceſſiti luxurient atque effloreſcant: nec virorum fortium virtus tam conſpicua ſit, quam cum ſine acerbitate contendunt, ſuique ſimilium ardore ac velut incendio quodam inflammantur, competitorumque æmulatione ad res præclaras incitantur. Cum enim Taxilas rex Indorum Alexandro Magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsq; fines populanti, regnū ſuum per legatos, ſi opib. egeret, libenter obtuliſſet: ſin opibus abundaret, Alexandri opes ſe non recuſaturum diceret: hic Alexād er, qui nec victor poterat, nec victus acquieſcere, cum armis non liceret, virtute dimicauit: *Non mihi*, inquit, *Taxilas hanc laudis palmam præripiet, vt magnificentia me & vrbanitate ſuperare videatur: ſed lu-*

[a] Plutarch. in Lyſandro.

Magiſtratuum diſcordia vtilis.

ctandum nobis est.itaq; illum ego regni alterius amplitudine ac pecuniarum vi cumulatissime augeo. Sic etiam Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum Dictatorem; *Quas tu nobis*, inquit, *ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica melius & acrius propugnabunt*. Quod si cõtentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est, ac præclara ciuitatibus futura, quanto magis hominib. ignauissimis, vt ad virtutem impellantur aut a vitiis deterreãtur, necessaria debet videri? Omniũ enim vtilitatũ quæ maximæ ab aduersariis decerpi solẽt, nulla maior est quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur. Quod si præclara est & vtilis contentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certant, quanto vtilior futura contentio bonorũ aduersus improbos? si vero magistratus omnes improbi erunt, non modo vtilis est, sed etiã necessaria luctatio: alioqui si concordes erunt, & publica & priuata libere ac omni metu seposito depeculari licebit; tunc Reipubl. saluti melius succurri non potest, quã si mutuis odiis & accusationib. suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palam detegant; vt numquam melius cum gregibus & armentis agitur, quam si lupi se inuicem vorare consuescant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalib. iudiciis saluti plebis publicæq; securitati consulere scribit. Et cũ Appius Consul acerrime intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinnatus illum interpellans, *Desine*, inquit, *Appi*: nam quo plures Tribuni fuerint, eo difficilius concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorum intercessione frãgi ac debilitari necesse erit, cum vnius intercessione omnium actiones prohibeantur. Prudenter ille quidẽ: stetit enim Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quę concordibus momento ruitura fuisset; ac tamdiu stetit quoad Publ. Claudius homo improbus, anno post quadringẽtesimo rogationem tulit ad plebem, *ne vnius Tribuni intercessio*

intercessio collegarum actiones impediret. Itaq; Cato maior, Romanæ sapientiæ decus, nec seruorum in sua familia, nec magistratuum in sua ciuitate cõcordiam [a] ferre poterat; sed latenter & occulte inimicitias & odia serebat: vt mutuis accusationibus quasi vulneribus, improbi caderent; boni vero laudem adipiscerentur: nec fieri posse putabat vt in tam magna seruorum ac magistratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatam, vel impunitate ꝓposita, vel certe accusationis metu sublato, non diriperent. Itaq; non dubitauit quinquagies accusare, ipse vero quadragies accusatus est: vitæ tamẽ anteactæ ac rerum laudabiliter a se gestarum conscientia fretus, omnium aduersariorum facile calumnias elusit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum ac fortissimorum abundantissimam reddidit. Quid? num Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Consulatum emeret, ac Cæsaris opibus obsisteret, qui Luceium amicum ad petitionem Consulatus callide subornarat, quo facilius [b] omnia nutu arbitrioque suo concordi & consentiente collega gereret? Quinetiam Cæsar [c] ipse clarissimns rerum Gallicarum testis, de moribus maiorum nostrorum scribẽs: *In Gallia*, inquit, *non solum in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt; earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur; quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum conciliorumque redeat. Idque eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim quisq; opprimi & circumueniri non patitur; neque aliter si faciat, vllam inter suos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ: namque omnes ciuitates in partes diuisæ sunt duas.* Hæc ille. Quibus rebus intelligitur ciuitatibus salutaria semper exstitisse magistratuum ac principum inter se dissidia, quibus scilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accusationibus frangantur. Neq; id solum Ro-

[a] Plutarch. in Catone maiore.

[b] Sueton.

[c] Lib. 6. Comment.

manis æque ac maioribus noſtris, verumetiam Lycurgo ſapientiſſimo legislatori vtile viſum eſt: cum ipſe inter vtrumq; regem Lacedæmoniorum diſcordias fereret: legatos etiam qui inimicitias exercerent, ſimul coniugauit, ne Rempublicam conſpirationis mutua conſenſione proderent. Quod vero corporis humani membra omnia contagione [a] quadam amica ſibi eſſe, eaque ſublata hominem interiturum putant, argute magis illud quidem quam vere dici videtur: cum ex repugnantibus maximeque inter ſe contrariis humoribus ac partibus hominis natura tota coagmentata ſit, & in qua pugnent calida frigidis, humida ſiccis: ſcilicet flauæ bili ac felli amariſſimo dulciſſima pituita; cupiditati belluarum in modum exſultandi, ratio diuina: qua partium diſcordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipſo ſublata, vterq; momento ſit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare ſibi, non repugnat moribus ciuitatis bene conſtitutæ, ſiue in ſenatu, ſiue in iudiciis, ſiue in rebus rationibusque contrahendis, ſiue omnino in inueſtigatione veri, cuius ſplendor maximus inter extrema potiſſimum elucet. Ac mihi propius res hiſtoriasque Romanorum intuenti prudenter ſuos magiſtratus, quantum quidem licuit, ingeniis ac voluntatibus inter ſe diſcrepantes ſimul coniunxiſſe videntur. Cum enim proſpiceret Senatus Claudium Neronem conſulatum adeptum ire, fortem quidem ac ſtrenuum imperatorem, ſed animi quodam impetu magis quam prudentia in hoſtium exercitus irruere conſuetum, ſenatus, quod graue bellum aduerſus Hannibalem & Haſdrubalem in Italia gerendum eſſet, Liuium Salinatorem ad Conſulatus petitionem promouit; prudentiſſimum in primis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegæ feruorem temperare, & iam ingraueſcens a collega ad bellum acrius inflammari poſſet. Ita quidem vterque vtrique eodem munere coniunctus memorabilem de Pœnis victoriam fuſo ac cæſo Haſdrubale domũ retulerunt; quæ

[a] συμπάθειαν Græci, Cicero *contagionem* appellat in lib. De fato.

quæ Carthaginenſibus certiſſimum exitium, Romanis ſalutem, & imperatoribus gloriam peperit ſempiternã. Eoſdem ſenatus ad Cenſuram deſignauit: ac tametſi clara in primis eſſet vtriuſq; & vna omnium voce concelebrata virtus, ſic tamen inter ſe diſſidebant, vt in ipſa Cẽſura, in qua modeſtiæ miſta grauitas elucere, & odia cõcepta reſtingui aut certe conquieſcere debuiſſent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium Maximum & M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum coniugarunt; maximum vtrumq; imperatorem & militaris diſciplinæ peritiſſimum: ſed hic prœlii cum Annibale conferendi cupidiſſimus, ille hoſtem patientia frangere doctus; hic comminus hoſtem laceſſere, ille impetus modo ſuſtinere; hic acerrimus & audaciſſimus pugil, ille moderatiſſimus cunctator; hic *gladius*, ille Romanorum *clypeus* eſt appellatus: & vtriuſq; virtute imperium non tantum [a] ab interitu impendenti ſeruatum eſt, ſed etiam longe late propagatum. Quod ſi bonorum ac fortium ciuium æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatib. affert, quanto maiores futuræ ſunt, ſi aduerſus improbos inimicitiæ exarſerint? Atque hæc argumenta in vtramq; partẽ probabilia videri poſſunt. Quid autem ſtatuendum ſit, nõ ita facile diiudicari poteſt. Neq; enim magiſtratuum modo, verumetiã Rerump. ſtatum intueri oportet. Illud tamẽ de toto genere Rerump. ſtatui poſſe opinor, minores magiſtratus inter ſe contendere, ciuibus vniuerſis, potiſſimum in popularib. imperiis, vtile eſſe. Et, quoniam populus non alios rerum communium procuratores habet quã magiſtratus ipſos, publica magiſtratuũ direptioni facile patebũt, niſi mutuis accuſationibus coerceantur. In monarchia vero vtiles ſunt interdum maiorum magiſtratuum contentiones, cum vnius poteſtate regantur, a quo facile caſtigari poſſint: modo princeps nec amens ſit, nec inſanus, nec infans, qui alienæ poteſtatis imperio teneatur. At in optimatum & popularibus imperiis, ſummos in Republica magiſtratus inimicitias & odia exercere val-

[a] Plutarch. in Marcello.

de periculosum iudico nisi publicæ fuerint quam suæ vtilitatis cupidiores; qualis fuit controuersia Scipionis Africani maioris cum Fabio Maximo, & iunioris cum Catone maiore; Liuii Salinatoris cum Nerone, Lepidi cũ Fuluio; Marci Scauri cum Catulo; Themistoclis cum Aristide: quorum egregia de virtute contentio, Reipublicæ semper fuit salutaris. Si vero imperandi nimia cupiditas & honorum contentio inter improbos ciues & in summa potestate constitutos oboriatur; cuiusmodi fuit Marium inter & Syllam, Cæsarem & Pompeium, Augustum & Antonium, Thucydidem & Periclem, status conuersionem aut euersionem impendere ciuitati necesse est: eoq; magis in optimatum quam in popularibus imperiis, quod pauci optimates iura maiestatis habent, & honoribus soli semota plebe fruuntur; qua occasione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata, libertatem cum imperio inuadunt; aut partium duces opibus superiores aduersarios opprimunt; aut ad vnius dominatum Respublica delabitur. At in monarchia maiorum magistratuum inter ipsos contentiones minus metuẽdæ sunt; quia principis imperio sedari, & improborum sordes ista ratione elui facile possunt. Omni ciuitatum generi necessaria est ad cohibendas contentiones quæ ciuitatibus interitum allaturæ videantur, summorum magistratuũ disparitas, seu potentia, seu numero: ne, qui numero pares sunt, si sententiis diffident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitiosorum hominum vim frãgere & conatus perrumpere possint; idq; potissimum in popularibus imperiis vtile esse iudico. Et quidem ea res (: opinor :) impulit Vranos, Tugienses, Vnderualdos, Glarenses, qui maxime omniũ populares sunt, vt tribus Ammanis, non duobus, summum imperium tribuerent: nam duos inter se diffidentes tertius facile conciliare potest: ac minus opportuna seditioni ciuitas est, quam si duobus summũ imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Soloturios, Friburgenses, Basilienses, Schafusios, Tigurinos. vtilius

tilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Suitenses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero; vt olim Athenienses nouem Prætores, quos ipsi *Archontas* appellabant; vt pauciores ceteris assentirent, aut numero vincerentur. quod a duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac vicissim imperent, vt Suffetes Carthaginensium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se aut alteri sese adiungere posset. qui magistratuum impar numerus in populari & optimatum statu magis est quam in monarchia necessarius; & in hoc statu maiorũ magistratuũ controuersiæ minus metuendæ. Et quemadmodũ Deus opt. max. vniuersitatis ac naturæ parens mundũ hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex siderum ac elementorum discrepantibus naturis, tum etiam ex animantium stirpiumq; contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (: imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis:) ex dissidentium inter se magistratuum dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur: & vt in fidibus & cantu ipso, quem absurdum & eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimilimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtrasq; artificiose confusis ac temperatis, discordia quædam concors efficitur & congruens: ita quoq; ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis, tum etiam mediis ordinibus interiectis, atq; adeo ex ipsa magistratuũ inter ipsos discordia, salus omnium concors exsistit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cum Cæsar Bellouacis acerrimum bellum inferens, Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atq; hi spectante Cæsare summa laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quam hostibus dedissent nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cum sæpissime, tum vero Ludouico XII rege

Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papiensis, qui Pontificis maximi exercitum ducebant, cõtentiones acerrimæ victoriam regi faciliorem pepererint. quem in statum Romani delapsi videbantur cõtentione inter Fabium Max. & Minucium Romanorum duces oborta; quæ Annibali victoriam, Romanis exitium attulisset, nisi Fabius pro salute publica inimicitias deposuisset, ac collegam vna cum exercitu Romano ab interitu sua virtute liberasset. Perniciosæ sunt igitur in imperio populari maiorum magistratuum contentiones, si prius suis cupiditatib. quam Reipub. seruire malint. Itaq; Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Censoribus, acres illas inimicitias quas antea semper exercuerant, Senatus frequens, vt salutis publicæ causa deponerent, persuasit. id quod a Senatu sæpe factũ legimus, cum Tribunorum plebis furor in Consularem libidinem exarsisset, quæ ciuitati detrimentum allatura videretur. Sed quę pericula imperio populari a maiorum magistratuum grauissimis contentionibus, eadem atq; haud scio an interdum maiora, ab arctissima illorũ amicitia impendent, nisi publica commoda priuatis anteponant. Quamobrem cum Cæsar, Crassus, & Pompeius summam societatis fidem & amicitiam affinitatibus & conuiuiis confirmarent, totamq; ciuitatem ad se protraherent, Cato Vticensis, qui velut e specula futuros casus ac tẽpestates prospiciebat, palam dixit Rempubl. lenociniis principum proditam esse ac prostitutam. Duobus tamen propositis periculis, grauiora sunt, quæ ab acerrimis contentionibus, quam quæ ab amicitia arctissima principum impendẽt, si magnis opibus ac potentia præstant: quia concors amicitia paucorum, qui plus cæteris possunt, etiam si priuatis cupiditatibus & commodis omnino inseruiat, minus est Reipub. nocitura quam discordia: ac præstabilius est paucos simul imperium seruare, quam perdere: quod futurum est, si graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia prorumpant. Hoc quidem cum significaret Liuius de Caluinio Campano, *Hominem*, inquit, *improbum sed non ad extremum*

tremum perditum; *qui malet incolumi quam euersa patria dominari*. At M. Tullius tametsi tricipitium illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeii valde metuendum esse diceret, nihilominus tamen Crasso cum legionib. Romanorum in Chaldæa occiso, & Iulia Pompeii celeri morte præuenta exclamauit[a], *Vtinam, Cn. Pompei, amicitiam cum Cæsare nunquam coisses, aut nunquam diremisses*. quoniam illorum amicitia creuerant Cæsaris opes liberis ciuibus ac Reipubl. populari metuendæ: amicitia vero, quam Iulia Pompeio collocata vtcumq; tueri potuisset, Crassi cæde diremta, ad Pompeium & Cæsarem summa rerum delapsa est; quorum alter cum parẽ ferre, alter maiorem non posset, armis ciuilibus dimicandum necesse habuerunt vter vtri imperaret. Quod vero maiores nostri factiones principum ciuitatibus vtiles esse putabant, vt quidem Cæsar scribit, vix est vt mihi persuaderi possit, cum ipsius Cæsaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitium illis attulerint; aliis quidem Germanorum, aliis Romanorum opes aduocantibus: quoniam aut vtrisque aut certe victoribus seruiendum erat. Nec verum est principum in Anglia cædes mutuas tenuibus salutares esse, vt Cominius scribit: quinetiam cum in Angliam legationis caussa profectus essem, ab incolis didici, nihil eos nisi principum factiones ac ciuiles discordias metuere: quas vt commodius dirimere & frangere possint, sæpissime conuentus omnium ordinũ habere consueuerunt. Atq; hæc quidem de magistratuum erga principem obseruantia, tum de officiis erga se mutuis, & aduersus priuatos: nunc ordo postulat, qualem se princeps erga subditos gerere, iudicemne agere, & colloquia cum illis habere debeat necne, qua breuitate fieri poterit disseramus.

a Philip. 2.

VI. An maiestati principis iudicem agere, & cum subditis colloquia serere conueniat?

NOVA sane quæstio nõnullis, minimeq; dubia videri possit, cũ veterib. omnib. tũ philosophis tũ historicis inter se cõueniat, *iustitiæ fruẽdæ causa reges esse creatos*,

vt quidem Herodotus de Medis, Tullius de Romanis ſcribit. Quinetiam veterum Græcorum reges non alio quam *iudicum* nomine fuiſſe appellatos, teſtis eſt Æacus, vnde genus Æacidarum; teſtis Minos, teſtis Rhadamanthus, Græcorum reges; qui, quod æquitate ſumma ius dicerent, ab Ioue ſempiternum iudicandi ac imperandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Homerus aliter fere Græcorum reges appellat quam ποιμένας λαῶν. quæ vox nõ iudicia modo, verumetiam populi procurationem, eiuſq; tuendi ſolicitudinem ſignificat. Qui vero poſt Æacidarum gentem apud Athenienſes quaſi *proreges* fuerunt, δικασταὶ ſeu *iudices* appellabãtur. Ac tametſi Hebræorum Imperatores belli gerendi cauſa ſæpe Deus excitaret, nihilominus tamen שפטים, id eſt, *iudices* dicebantur. Quinetiã cum Samuel conſenuiſſet, atq; ingraueſceret ætas iam ſua, populus regem ſibi poſtulauit hac lege & conditione, vt aliorũ regum morib. ac inſtitutis populo ius diceret. Id autẽ principis aduerſus ſubditos obligatio poſtulat; quæ quidem obligatio mutua eſt & vtrimque contracta, vt non magis principi parere ſubditi debeant, quam princeps ſubditis ius dicere. Neque enim ſatis eſt a magiſtratu iubente principe id fieri, cum ſubditi fidem principi & obſequium præſtare iuſſi, procuratorum miniſterio vti non poſſint. Ac multo magis neceſſariũ videtur principem per ſeipſum ius dicere, quam ſubditos procuratorio nomine fidem principi dare: quia ſubditi obſequium ac fides in dubium minime reuocatur: ſed is quem princeps iudicare iuſſit, vel ſordibus, vel gratia, vel odio ad inique iudicandum adduci poteſt: quod in principem minime conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere teneatur: & qui opponere illud non poſſit, ſe ſuorũ iudicum religionem ac fidem ſecutum. Quid autem maius aut efficacius ad mutuam principis ac ſuorum coniunctionem & concordiam, quam ſubditos a principe iudicari, & ſingulorum res rationesq; cum principis actionibus communicari & comparari; qua communitate ſublata, veluti

veluti quodam subditorum cum principe cõmuni vinculo, hinc inde seceditur; & ea, quæ vtrisq; cõmunis esse debet, caritas & amicitia paulatim refrigescit. putant.n. subditi contumeliam sibi a principe inferri, cum ius dicere dedignatur; & quidem æquiore animo sententiam principis iniquam pleriq; ferunt quam repulsam; eoque libentius quo contumelia grauior est, quam iniuria. sin princeps ipse rogationem acceperit, legerit, disceptauerit, etiamsi minus quam oportuit, quam decuit consequantur, sibi tamen satisfieri putant. At quanti sunt illa, non modo principem pro tribunali sedentem intueri, audire, sed etiam ab eo videri, audiri, causam agere. hæc certe incredibilem lætitiam subditis omnib. allatura nemini dubium est. ac si princeps vlla virtute clarus sit, mirabilem etiam sui amorem in omnium animis excitabit. Iam vero magistratuũ imperia ac iudicia ipse sua auctoritate iudicando efficiet multo clariora. Et cum magistratus inique sæpe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legib. iniquis coacti iudicent; aut principis interpretatione ac rescripto ad iudicandum egeant, sæpe fit vt cum mortalis sit hominum natura, lites tamẽ immortales sint: quas si princeps ipse iuriscõsultorũ ope disceptaret, cum legib. solutus sit, non argutias legum ac formularũ momenta, sed æquitatem consectaretur, ac breui lites omnes a stirpe resecaret. Item tot prouocationes, supplicationes, euocationes, ac iudicia iudiciorum varietate cumulata, & eadem de re tot ac tam multa reddi non oporteret: siquidem a principe prouocari non posset. Illa vero magistratuum ac iudicum tanta stipendia, quæq; ob rem litemve dicendam pecuniæ tam multæ a singulis & vniuersis minime extorquerentur, nec sordibus vel gratia tot erepta dicam an emta iudicia videremus. quamquam venalia iudicia, venales sententiæ sub hasta sæpe proponuntur, sed soluto pretio; nec merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Est etiam in plerisque iudicibus tanta sæpe vecordia, tanta inscitia, vt pleriq; vi & armis, quam

apud eiuſmodi iudices iure agere malint, quos princeps ipſe, ſi ius diceret, nutu ſolo ab iniuria ad mutuam concordiam reuocaret. Sed vt nulla maior vtilitas ad Rempublicā peruentura ſit, quam quod princeps iudicandi conſuetudine iuris ac iuſtitiæ vim in animo penitus expreſſam habeat, quid ab immortali Deo maius ac melius tum principi tum ciuibus optandum, quam vt accuratiſſime & aſſidue ius dicere conſueſcat? Aliarum quidem artium ac diſciplinarum ſcientia princeps carere facile poteſt, iudicandi ſcientia non poteſt, quæ ipſa regalis eſt, & regum maxime propria: cùm arte imperatoria, quæ rem militarē continet, aduerſus hoſtes tantum vti, legitima vero ſcientia nec domi nec militiæ vacare poſſit. Sed ne argumentis omnia differantur, exemplis ſapientiſſimorum & quammaxime illuſtrium principū vti libet. Quis autem Salomoni ſapientia in toto mortalium genere comparandus eſt? At non ante rex initiatus erat, quam ab immortali Deo id vnum precatus eſt, vt quantum ſapientiæ ad populi iura iudiciaq; diſceptāda ſatis eſſet, tantum ſibi tribueretur. quæ vota tametſi ſomnianti Salomoni exciderant, quaſi a vigilante facta fuiſſent, tam grata Deo fuerunt, vt in eum omnes ſapientiæ ac ſcientiæ theſauros abundantiſſime & cum ingenti mortalium omnium admiratione effudiſſe videatur: vt omnes intelligerent Deum non modo ſapientiam illi afflauiſſe, ſed etiam iudicandi munus regibus ipſis a Deo tributum fuiſſe. Quis item Auguſto rerum maximarum vſu ac prudentia comparandus? aſſidue tamen ius dixiſſe fertur, ac ne morbum quidem excuſare ſolitum, quominus in lectica ius diceret. Quamquam illa populi Romani ac temporum, non Auguſti propria laus eſt; cui, ſi aliter faceret, imperare nō licuiſſet: vt quidem anus illa ad Adrianum Auguſtum rogationem in aliud tempus reiicientem, quia ſibi non tantum otii eſſe diceret, *Noli igitur,* [a] inquit illa, *imperare*: qua oratione permotus Imperator conſtitit, vt roganti ius diceret. Si tantus princeps, & cuius imperium iiſdem finibus qui-bus

[a] Spartianus.

bus Solis cursus terminabatur, satis officio fecit, cur ii qui particulas eius imperii adepti sunt, ius rogātibus dicere recusabunt? cur non potius omni studio, labore, industria in id vnum incumbent, cum *nulla sit laudabilior philosophiæ pars*, inquit Plinius,[a] *quam agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi doceant, in vsu habere?* Quod si legitima scientia iurisq; dicendi munus principibus tot ac tantas vtilitates parit, quanto vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere, iura maiestatis eorumque cognitionem exuere non nisi cum imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti; qui quæ sua sunt & quam maxime propria, numquā nisi alienis oculis intuentur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiusq; peregrina lingua loquuntur! superius quidem docuimus nō modo peregrinarum gentium, sed maiorum etiam nostrorum exemplis ignauiam regum, qui omnia domesticis crederent, sibi posterisq; suis exitium attulisse. Hæc argumenta speciosa quidem videntur iis, qui arcana imperii & abditam tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi vero propius inuenti, non modo necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus tales fore principes, quales Scylax Indorum reges opinione sibi finxerat, id est tanto subditis præstantiores, quanto Dii mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quam in clarissima populi luce positum principē per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est enim virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientem cœtu delectetur; & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad

[a] Lib. 2. epist.

Cur princeps ius dicere non debeat.

intuendum,& ad imitandum proponat, nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata, in principe flagitia iudicantur: nec magis latere possunt, quam in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur. Est autem subditis omnibus quasi lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta, gestus, mores accuratissime imitentur; atq; in id vnum intentos habeant oculos, studia, mentes, vt eius singula vitia, virtutes, omnem denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant: vt rectissime Plinius vitā principis *censuram* appellauerit, eamque perpetuam, ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa est ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina; primum ab ipso Sapientiæ magistro, deinde a Platone, Cicerone, Liuio, Cassiodoro repetita: *qualis* scilicet *fuerit ciuitatis princeps, talem quoque populum futurum.* Melius etiam Theodoricus rex Gothorum apud Cassiodorum, cum ad Senatum populumque Romanum scriberet; *Facilius est*, inquit, *errare naturam, quam dissimilem sui princeps possit Rempublicam formare.* Quid exemplis in re tam perspicua opus est? domesticum illud tamen de multis, Franciscus maior rex Francorum, & Mansor Africæ ac Hispaniarum Imperator, alio quidem vterq; tempore ac loco, bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est; repente principes, patritii, nobiles, sacerdotes, milites, opifices, omnis deniq; ætas, omnis sexus tantis studiis omnium artiū ac disciplinarū scientiam prosecuti sunt, vt nullis vnquā seculis, nullis vsquā regionib. tanta doctorum hominū seges quam sub illis principib. exstitisse videatur. Cū igitur tantū valeat principis imago, ad conformandos, & in vtramq; partē mutandos suorum mores; summopere cauendum est, ne principem nisi optime a disciplina, vberius etiam a natura informatum, populo spectandum exhibeamus; aut si vitiosus erit, suorum oculis quasi pestem popularem modis

modis omnibus ſubducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitioſum oportet a publicis actionibus, a foro, a Senatu, a iudiciis abſtinere: cum nemo tam ſit deprauatus vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia diſſimulare poſſit; quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri ſunt ciues; vt hæc quidem declinare, illas amplecti facile poſſint. Ego vero vitia potius imitaturos quam virtutes exiſtimo: eoque facilius quo citius ad vitia quam ad virtutes gliſcit hominum natura; & cum vnus ſit ad virtutem rectiſſimus aditus, innumerabiles vltro citroque ſinuoſi anfractus, quis dubitet quin praua potius quam recta ſequamur? Fuerunt in Alexandro Magno rariſſimæ virtutes, ſed rerum a ſe geſtarum gloriam ac decus turpiſſima ebrietatis conſuetudo fœdauit: quum etiam talēti præmium propoſuiſſet ei qui pocula vini ampliora ſiccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effuſis viſceribus propemodum ſpectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modo Græci, ſed turpiter cæteri quoq; principes imitari ſtuduerunt. Mithridates vero, etiam iis qui auidius vorarent ac biberent, præmia propoſuit, & in vtroque genere victoriam (:ſi vincere, ab intemperātia vinci:) fœdiſſimam adeptus eſt. Virtutes vero ſimulare, aut vitia diſſimulare, cum omnibus, tum vero principib. difficilimum ſemper viſum eſt: quia cupiditatib. imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minime omnium didicerunt: quæ qui neſciat, malus eſt ſimulationis magiſter futurus. Dionyſius iunior Platonem Syracuſas acciri iuſſerat, hominis virtutibus ac fama illuſtri excitatus: vt primum viri verba, voces, ſapientiam guſtauit, momento hiſtriones, ebrietates, lenocinia, meretrices ſeſe a principis conſpectu ſubduxerūt: ſed quia vultum mutarat, non mentem; & libidinum illecebras, non ipſas libidines exegerat, diu vitia diſſimulare non potuit; nec Platonē diu ferre, qui non prius aula exceſſerat, quam princeps ad conſueta flagitia non

quidem omissa, sed paululum intermissa rediit. tantum valent principis ad immutandos subditorum animos illecebræ, multo facilius tamen ad vitia quam ad virtutes. Sed domestica libentius quam externa memini. Franciscus maior rex, accepto vulnere, capillos, quo facilius curaretur, tonderi iusserat: repente domestici omnes, principes, nobilitas, magistratus; opifices; omnes deniq; ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac si quis maiorũ vestigiis insisteret, aut tõderi turpe duceret, cum omnium risu excipiebatur; cum tamen regũ insigne ab huius imperii primordiis semper antea fuisset, nec nisi patriciis ac nobilitati capilitium nutrire fas erat: cæteri seruili habitu tonderi tamdiu coacti sunt, quoad Petrus Lombardus Parisiorum Pontifex obtinuit, pro ea quæ tunc erat Pontificum in reges auctoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis assentatores, non modo animi, sed etiã corporis & naturæ vitia modis omnib. affingere conantur; & vt procul ridentẽ aspexerint, rident: si claudus est, claudicant ipsi. Alexander Magnus & Alphonsus rex Aragonum colla contorquebant, hic quidem a natura, ille vero a consuetudine deprauatus [a]: aulici canes vtriusq; vitium modis omnib. studebant imitari. Quid igitur ciuitati pernitiosius quã principum vitiis subditos imbuere velle? Illud etiam exitiosius, quod principum peccata leuissima (quamquam leue nihil in eo genere videri potest) amplificare student aulici, vt quocunq; proficiscãtur, populi mores deprauari sit necesse: vt locustarum & erucarum examina populatis frondib. ac frugibus etiam in posterum semina relinquunt, quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant, Demus tamen vitiosum non esse principem (:rarum mortalibus ac Dei concessu tributũ donum, quum vix singulis ætatibus singuli principes tolerabiles reperiantur:) & summæ virtutis esse, vitiis item vacare: tametsi maximum interuallum sit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti sunt, & qui a vitiis deseru. tur: vix tamen fieri potest vt non aliquid excidat prin-

[a] Plutarch. in Pyrrho.

principi, quod ſpectantib, riſum mouere poſſit. at multum de principis eius dignitate detrahitur, qui aut ineptus ſit. aut eſſe videatur. Demus igitur illud quoque, nec vitioſum nec ineptum eſſe, ac ne videri quidem, ſed præclaris virtutibus informatum: ipſa tamen ſubditorũ cum principe conſuetudo, maieſtatem plurimum minuit, & eius contemtum parit: contemtum vero ſequitur contumacia, & a principe defectio. quod ſi princeps ſe populo terribilem ac metuendum oſtentarit, vt maieſtatem ſuam tueatur, metum quidem fortaſſe ſuis incuſſerit, ſed tantumdem de amore ſui detrahat oportet: amor autem ſuorum multo magis ad Reipublicæ ſalutem quam metus neceſſarius eſt; eoque magis, quo qui amat, violare metuit quem amat: qui vero metuunt nec amant, hoc vnum ſtudent vt quem metuunt oderint; & oblata occaſione, ſi poſſint occidant. Ac mihi quidem altius cogitanti, videtur Deus opt. max. viam compendiariam principes humanos docuiſſe, quam ſi ſequantur, & amari poſſint, & metui: quia ſeſe mortalibus non niſi latenter & quidem dormientibus, nec niſi pauciſſimis quibuſdam ſummæ ſanctitatis ac integritatis viris inſinuat [a]. Cum vero decalogum ſua voce promulgauit, fulgura, tonitrua, flammas, ac tubarum mirabiles ſonitus & clangores tanta vi excitauit, ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent; cum illam rerum faciem nec contueri poſſent, & a Deo precarentur ne deinceps vocem eius, quam ferre non poterant, audire cogerentur, ſed per Moſem, quæ vellet iuberentur. Deum igitur qui non niſi mente conſpiciendum ſe præbet, ſuas leges reſonantem ſemel audiuit vna omnium ſelectiſſima gens: cum tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momẽtis mortales omnes, imo vero omne animantium genus ſumma caritate ac bonitate ſempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantiſſime augeat. Principem igitur in Reipublicæ adminiſtratione, illam quam Deus in mundi procuratione adhibet ſapientiam

[a] Numeri 12.

imitantem,a ſubditorum & a populi conſpectu ſe quantum licebit ſubducere; nec ſe niſi cum maieſtate ſumma contuendum præbere: ſua conſilia & arcana cum pauciſſimis ſummæ ſapientiæ ac integritatis hominibus, quorum delectum ſingularem in primis habebit, communicare: & eos ſuarum legum interpretes adhibere: ſubditos deniq; ſumma benignitate & caritate fouere, & ab omnibus hoſtibus ſumma prudentia ac potentia tueri oportet. Exſtat liber De mundo ad Alexandrum Magnũ, in quo quidem Deus vniuerſitatis moderator, cum rege Perſarum potentiſſimo comparatur, qui in arce ſuperba triplici muro ac fortiſſimis propugnaculis munitiſſima,omnibuſq; declinárũ generib. abundantiſſima domicilium habet: ac tametſi mortalium nemini viſendus eſſet præterquam pauciſſimis quibuſdam amicis; nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Helleſponti finibus quæcumq; in imperio gererentur, breui temporis interuallo diſpoſitis vndiq; flammarum per ſpeculas indicibus & exploratoribus, intelligeret ac ſentiret. At nulli principes tam magnũ imperium tamdiu tenuerunt; nulla vſquã ſubditorum erga principem obedientia maior, nec iuſtiora vllius principis erga ſuos imperia exſtiterunt. Iam vero principes illi qui libidini ſeruire didicerunt, a luce & conſpectu multitudinis ſe ipſos in latebras ſubducere conſueuerunt, vt liberius omnibus voluptatum generib. expleantur: vt quidem Tiberius optimus ſimulationis artifex, inſulam deſertiſſimam ad fruendas voluptates conquiſierat; turpiter ille quidem minus tamen imprudenter quam qui impuriſſimarum libidinum odore teterrimo loca publica ęque ac priuata conſpurcant: qui cum plus exemplo quam ſcelere ipſo peccant, tum etiam in vniuſcuiuſq; mentibus & animis ſui contemtum ingenerant. at princeps qui modo ſapit, quoties ſeſe populo conſpiciendũ præbet (: quod quam rariſſime faciet:) ſeipſum ita comparabit, vt ore toto ac vultu maieſtatem miſta modeſtiæ grauitate ſpirare videatur: ac potiſſimum in ſermone, in quo

in quo dignitatem & pondus ſententiarum ineſſe oportet: ac dicendi genere vtetur, quod ſit vtcumq; a populari remotum: quæ ſi paulo difficiliora principi videbuntur, præſtabilius erit vel parciſſime loqui, vel omnino conticeſcere: cum ſciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus quam aliqua certa ratione commoueri: ac ſi verum eſt quod Sapientiæ magiſter ſcribit, *Stultos, quamdiu vocem continent, ſapientiſſimos iudicari*, quantum principi publicam orationem habituro enitendum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique actione cum dignitate maieſtatem tueatur? nam hæc ſingula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi conſueuerunt. In quo Tyberius nequid peccaret, nouum morē inuexit, vt ſcriptis conueniretur ac reſponderet. *Moris erat*, inquit Tranquillus, *eo tempore principem etiam præſentem ſcripto adire*[a]. Ab iis vero qui ſæpius ſermonem habent in concione, apud Senatum, corā populo, multa peccari neceſſe eſt, quæ principis contemtum allatura ſint, aut exiſtimationem violatura; vt non immerito Græcus neſcio quis diceret; *Principem non aliter publice, quam in tragœdia, ſi modo ſapit, verba facturum*. Intelligo quæ quiſque dicturus ſit, nec meam ſententiam omnibus probabilem videri: ſcilicet principem ab oculis ciuium ſubducere, ſermones non niſi cū amiciſſimis ſerere; multis multa iure rogantib. nihil reſpondere; ac ne loquentes quidem ſubditos audire velle: abſurda illa quidem ac principe minime digna videri. Ego vero principem ſuorum ciuium conſpectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: ſic enim de rege Borneo noſtra ætate proditum eſt, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem; videtur a nemine: ſed domeſticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota ſolet adeuntes conuenire; ne frequens ſit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus ſit in ſuorum, niſi proximorum & familiariū colloquiis; ne iocis, dicteriis, luſu, exercitatione publica voluptatē

C

a Tranquill. in Tiberio.

quærat: his enim rebus principis maiestas, quam modis omnibus illæsam esse oportet, & existimatio valde minuitur atque eleuatur; eoque magis quo maior erit & augustior princeps. Neque enim in eo genere Turcarũ aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hispaniarum principem cum regulis æquare oportet; ne ridiculi videantur, si ne aspici quidem a subditis se patiantur; vt illi, quos non nisi demissis in terram oculis alloqui fas est, & a quibus nõ nisi aduerso vultu & corpore discéditur. quamquam ad interioris Africæ reges nemo nisi adorans, & puluere antea conspersus, verba facit [a]. Quod si quis putat Orientis & Austri reges his moribus ac institutis vti oportere, quod seruilis & abiecta sit subditorum natura: Aquilonis vero populos ingenuam quandã animi vim ac præstantiam habere, quæ seruitutem huiusmodi ferre non possit: istud quidem suo loco, & quæ regionis cuiusq; natura sit, differetur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moschouiæ, qui ad Aquilonem positi sunt, Gallorum & Italorum principibus augustiores, ac multo accuratius quam nostros maiestatem tueri suam. Occurritur etiam a plerisq;, principes qui suorũ ope ac sollicitudine publica omnia gerũt, ab illis interdum regno spoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant; quorũ tamen alter inops a mente; alter omni voluptatum genere diffluens, ad seruitutem quam ad imperium aptior erat. sed absurdum est vnius aut alterius principis exemplo præcepta concludere velle. numquam certe Gallorum populi magis obsequentes fuere, aut regum maiestas augustior, quam primis illis regibus, qui nõ nisi Calendis Maii sese populo conspiciendos proponebant; omnia Præfecti Prætorii, quem *Palatii magistrum* appellabant, imperio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facile occurri potest, si ad præfecturam Prætorianam duos tresve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis fecisse videmus: ita fiet vt potentia singulorum deminuta, regia maiestas augustior sit ac tutior

[a] Leo Afer.

Periculum ne princeps qui omnia alteri cõmittit, imperio exuatur.

457 ... 458 (marginal page references)

C tutior futura. Nam cum Tiberius Seianum, Commodus Perennum, Theodosius II Eutropium, Iustinianus Bellissarium, Xerxes Artabanum, Childericus Pipinum summam rerum & corporis sui custodiam solis tribuerent, in ea quæ dixi pericula inciderunt. Quod autem ad iurisdictionem attinet, multo melius magistratuum quam Principis officio exerceri posse non dubito. Quis est enim qui nescit tam multa in boni iudicis officio posita esse, vt peritissimos etiam ac diligentissimos fugiant? plura certe principem ante præterlabi necesse est quam percepta sint. at in eo sæpe quod aures præteruectum est, status causæ versatur. Ac si quis principem dixerit iuris ac iustitiæ peritissimos viros habiturum, quales Augustus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuisse feruntur, id quidem non ita difficile Romanis principibus sic educatis videbatur; sed aliis moribus ac institutis nunc viuitur. Quis autem non videt tam multas vbique litium dilationes, tot subterfugia reorum, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorum rogationes & clamores nō modo principem non laturum, sed ne magistratus quidem sine incredibili molestia, quæ deuoranda illis est, ferre posse? at ne res quidem omnium in ciuitate maximas maximique ponderis ac momenti princeps capere potest; quo igitur modo tot rebus litibusque iudicandis sufficeret? si munus illud suscipiat, nec tamen recte atque ordine exsequatur, pro iure iniuriam illaturus est. In quo certe Demetrius, is qui Obsessor est appellatus, Macedoniæ rex, cum iudicandi munus obire velle videretur, ac rogationes quamplurimas a singulis accepisset, oblata occasione omnes ex intimo sinu in flumen contumeliosissime effudit [a]: cuius facti insolentia & indignitate Macedones sic exarserunt, vt non multo post exercitus illum deseruerit; deinde totius populi conspirantibus omnium animis secuta defectio est, regnandi potestate ad Pyrrhum delata. Si principem iudices ac iudicia daturum putes vt

458

[a] Plutarch. I. Demetri.

lite constituta, deinde plane percepta & cognita sententiam ferat, erit tamen in iudicũ arbitrio qualis sententia feratur, nisi princeps ipse facti quæstionem, testimonia, tabulas, leges, mores & cætera quæ ad lites instruendas pertinent, exquirere volet: sed quis nõ potius litium ac iurgiorum requietem optet? quibus aũt principib. tantum ab re sua otii est, vt etiamsi maxime velint, ea tractare possint? Demus tamen vniuersi populi iudicia principem non modo velle, sed etiam posse disceptare: nego principis maiestati conuenire lites ac iudicia ordinaria pertractare; qui præterquam quod pleraque rescripta, decreta, iudicia in Prætorio, principum vel gratia vel pecuniis regio nomine erepta videmus; illud iniquum est, subditos a necessariis negotiis rebusque domesticis auelli, vt principem huc illuc vagantem consequantur: ac multo commodius videretur liti cedere quam cum tanto detrimento litigare. Cum autem nulla sit principe cognitio dignior quam quæ est de capite, de fama, de fortunis omnibus, quis accusator reos apud principem agere, quis peragere velit? quis audeat? quis possit in tãto fortunarum ac vitæ discrimine si reus euaserit? Etenim cum principes vix vmquam reos damnare consueuerint, & damnatos sæpius restituant, non modo nulla peccatorum vltio, sed summa improborum impunitas ista ratione in Republica sequeretur: quo nullum certius est cito perituræ ciuitatis argumentum. Cui calamitati cum variis legibus occurri soleat, tum vero nusquam commodius quam lege Conani Scotorum regis: indictum illud appellant, Mediolanensium moribus vsitatissimum: quo quidem sanxit arcam perforatam in maximo cuiusque vrbis templo constitui, in quam cuiq; latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus scelus admissum, locus, tempus, testimonia, rei denique, & cõsciorum perpetrati criminis nomina perscripta sint. magistratus stato die vrnas aperiunt, quæstionẽ habent; reo damnato bonorũ dimidia pars delatori cedit. Quæ ratio vindicandorum criminum perfacilis est apud ordinarios

dinarios

C dinarios magiſtratus ac iudices, quæ nec a principe expediri poteſt, ac ne cōmode quidem explicari. Quamobrem Tiberius ineunte imperio palam dixit in Senatu & magiſtratibus ſæpe reſcripſit[a], *magiſtratuum iuriſdictionem nec mutare, nec ad ſe pertrahere velle: maius eſſe quod a principe, quam quod a maieſtate petatur.* Neq; vero mirum cuiquam debet videri, cur iudicandi munus antiquorum regum proprium, nunc vero magiſtratuū ſit: quia cum nullis adhuc legibus populi vterentur, ſed regia manus ac voluntas pro lege haberetur[b], neceſſe erat cauſas ciuium a principibus iudicari: promulgatis vero iudiciorum publicorum ac priuatorum legibus, & 159 quæ quibus peccatis ſupplicia, quæ merentibus præmia dari oporteret, neceſſitas illa ſublata eſt, & a principibus ad iudices delata. Sed hic occurri poteſt, principem non modo rerum omnium magnarum ſcientia eruditum, ſed etiam omnibus præclaris virtutibus ſubornatum: eius autem imperium tam anguſtis finibus terminari poſſe, vt vel vnius oppidi regionibus ſine cuiusquā inuidia concludatur: eum vero iucundiſſimos pacis ac ſuauiſſimæ tranquillitatis percipere fructus; quis regnū illud ac regem quoque ipſum in ſumma felicitate non putet conſtitutum, ſi princeps iudicandi munere per ſe ipſe fungatur? Ego vero ſi quid ſentiam exquiris, ne illi quidem principi tam beato, nec ciuibus tam fortunatis vtile puto principem iudicare: non quia ſui principis maieſtatem ſubditi tanto cultu & amore proſequuntur, vt nec ſatis libere auſint lites interdum odioſas, aut non ſine aduerſariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur: ſed quia nihil tam principis proprium eſt quam clementia; regis quam miſericordia: maieſtatis quam lenitas. Et cum tanta eſſet in Tito Imperatore morum facilitas vt illum *humani generis delitias* appellarent, ad iudicādi munus difficilime acceſſit: ac nequemquam capitis damnare cogeretur[c], Pontificis max. munus libentiſſime amplexus eſt: cum tamen Imperatores cæteri qui etiam Pontifi-

a Tacitus.

b De orig. iur.

c Tranquill. in Tito.

ces erant, a iudiciis capitalibus minime omnium abstinerent. nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quam commiseratio; nec iudicis officio quicquã magis repugnat quam misericordia: cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur. id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt ab ea diuelli non possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi,& integerrimi iudicis. Ac si quidem principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit,qui supplicia legib. decreta non effugiat,si principem habiturus est qui lacrymis,qui precibus,qui casibus humanis commoueatur.Etenim Augustus prudentia nemini secundus, parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur,*Certe patrem non occidisti.* quibus verbis non modo reũ erudiebat quid principi, eidemq; iudici respõsurus esset verumetiam parricidii veniã humanissime largiebatur.Quinetiam Neronem ferunt,cũ iudicio capitali subscribere rogaretur, *Vtinam*, inquit, *literas nescirem.* At M. Tullius cum Ligarium,quem Cæsar damnare proposuerat,defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracundia placatum, vrgere cœpit: *Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum,cum te tenuit ratio honorum tuorum; certe numquam hoc modo; Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit: si vmquam posthac. ad parentem sic agi solet: ad Iudices, Non fecit, non cogitauit; falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de facto Ligarii iudicem esse*, &c. Quibus illecebris ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non prius orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura consequeretur quam sperarat. Si Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus[a], quique fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarii omnium maximi eloquentia fractus ignouit ei, quem capitaliter oderat, quis princeps aliquãto leuior, qui deserti hominis fictã orationem,aut muliercularum gemitus ac suspiria, aut voces

[a] In Bruto.

voces & lacrymas puerorũ sustinere possit? Rex Agesilaus rerum gestarũ gloria & gratia florens, importunis amici precib. coactus, ad iudices literas dedit, quibus petiit vt reus, si falso accusaretur, causæ bonitate vinceret; sin iure conuictus esset, vt tamen in Agesilai gratiam absolueretur; & quibuscunq; modis supplicio eriperetur. O quam multi pœnas legũ effugerẽt, si iudices principũ literis, non modo occultis, sed etiam patentib. rescriptis obsequerentur! quid principẽ facturum putas si iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maiestati. Ac si quidem procliue est in eo genere principem labi ac decipi, quanto procliuius populo iudice, qui sceleratissimos quosq; pœnis eripere, optimum quemq; damnare consueuit; vt quidem Athenienses ac Roman. sæpius fecisse videmus. Nam cum Seruius Galba summus Orator maiestatis accusatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad misericordiam accommodata filiolos amplexus populo commendauit, ac lacrymis effusis facile pœnas euasit. Itaq; Cato maior, qui reum peregerat, dixisse fertur, Galbam, nisi pueris & lacrymis abuteretur, vapulaturum fuisse [a]. At viri fortes & rerũ præclare gestarum conscientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, si vel mendax Orator, vel calumniator improbus accusaret, iniquissime damnabantur. Principem vero non Oratores, sed assentatores, non aperte, sed latenter variis fraudibus circumueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magistratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium a Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorserat, vt se iudice nobiles causam agerent, quoties de capite aut fama quæreretur [b], ex quo flagitiorũ omnium impunitas secuta est, ac si quando rex accusatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, numquam tamen vllius sceleris causa quisquã capitali supplicio, sed annui tantum carceris pœna tenetur. Demus principẽ non facile misericordia cõmoueri; verendum tamen, vt in iudiciis crudeliter se gerat. nam cum mediocritatem tueri cuiq; difficile est, tum vero principib. difficilimũ.

[a] Valer. lib. 2.

[b] anno 1373. in Constitut. Polon.

Si princeps optimus ſit ac virtutes amplectatur, ſceleratos capitaliter oderit: cum ſapientiſſimus quiſq; aduerſus improbos indignatione vltra modum commoueatur. quid exemplis opus? pleni ſunt libri, plena antiquitatis memoria. Cum Auguſtus incredibili prudentia Romanum imperium moderaretur; frequenter iudicabat, ac damnatorum pœnas initio grauiter ac moleſte, atque interdum acerbius ferebat, vt Seneca ſcribit [a], quam qui plectabentur: quia tamen in iudiciis adeo frequens erat vt ſæpiſſime damnare neceſſe haberet, ſeuerior fiebat. Itaque cum Mæcenas familiaris ac domeſticus illum pro tribunali quamplurimos variis ſuppliciis addicere animaduerteret, & iracundia quadam flagitioſorum multitudine permoueri, nec tamẽ ob iudicii frequentiam illum conuenire poſſet, tabella in ſinum coniecta *carnificem* appellauit [b]. hic Auguſtus conſtitit & vt iracundiam liberius exſultantem cohiberet, iudicium ſoluit. Quamobrem maiores noſtri prudenter, qui Curiam publicorum iudiciorum, quam noſtri homines *Tornellam* appellãt, ita inſtituerunt, vt ſinguli Curiarum ſingularum iudices velut in orbem ſtatis temporibus in ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum conſuetudo inſitam vnicuique a natura clementiam omnino eriperet, & animos efficeret quam pro natura crudeliores; quia *quanto quiſque melior eſt, tanto difficilius*, inquit Theophraſtus [c], *aduerſus improbos iracundiam cohibere poteſt, quin aliquando in furorem erumpat.* Nam Claudius Imperator cum accuſatorem tot ac tam multa ſcelera de reo narrantem audiret, continere ſeſe nõ potuit quin turpiter & contumelioſe pro tribunali gladium in os eius produceret [d]. Si princeps ad crudelitatem natus ſit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Caligulam ferunt quinquaginta reos capitali pœna, & quidem ex diuerſis criminibus eadem ſententia damnaſſe; ac ſæpe ob id ipſum tantum reos ſupplicio addixiſſe vt ceruicibus ſecandis voluptatem & gloriam quæreret, aut gladii aciem experiretur. Igitur ſi modus ac mediocritas illa quæ

[a] In lib. De ira.

[b] Seneca in lib. De ira.

[c] Seneca lib. 3. De ira.

[d] Tranquill. in Claud.

Caligulæ crudelitas.

quæ crudelitatem inter & miſericordiam interiacet, quæque tam neceſſaria [a] iudicibus eſt, in pauciſſimis reperiatur; quis in principibus fore putet, in quibus acerrimæ quædam cupiditates inſunt ac vehementes animorum perturbationes, quibus ad extrema quæq; præcipites aguntur? Ira priuatorum, in principe indignatio; iracundia cæterorum, in principe furor appellatur. Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec ira, nec odio, nec gratia, nec miſericordia commoueatur: ſit omnium virtutum ac ſcientiarum orbem complexus; ſit etiam iudicandi peritiſſimus; ſit deniq; omnibus curis ac negotiis vacuus; nec metuenda ſint ea quæ diximus incommoda: ſequuntur tamen grauiora quæ illum a iudicando prohibere debeant. Nam cum principi multa ad imperium retinẽdum vtiliſſima præcepta tradi poſſunt: tum vero nihil tam neceſſarium eſt, quam vt omnes illum (quantum quidem fieri poterit) amore ac beneuolentia, nullus odio proſequatur. Illud autem omnium optime conſequetur, ſi pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta ſint. Et quoniam gratioſiſſima ſunt præmia, pœnæ vero odioſiſſimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia præmia tribuere, magiſtratus inquam, imperia, ſacerdotia, curationes, munera, beneficia, reſtitutiones; pœnam vero irrogare nemini: ſed magiſtratib. integerrimis ac prudentiſſimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet vt principem pro ſuis erga ſingulos benefactis ſubditi omnes ſumma beneuolentia complectantur; inimicitiarum omnium ſublata, & in magiſtratus ac iudices deriuata cauſa. Hoc ipſa natura nos docuit, quæ inter apum examina regibus aculeos detraxit, quo minus cuiquam nocerent. ac tametſi ſacræ literæ nos erudiant, peſtes omnes, morbos, calamitates, & caſus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratius tractant, ſumma conſenſio eſt, nihil horum Deo opt. max. vt ab effectrice cauſa fieri, ſed conceſſu quodam, & cauſa non prohibente deriuari: quam quidem cauſam

[a] l. reſpiciendum de pœnis.

Imperandi ars optima.

Hebræorum loquendi mos verbo *Hiphil* vbiq; ſignificat: paulo aliter Græci, qui ad fabulas omnia traduxerũt, Iouem tria fulmina iaculari, quas Latini *manubias albas, rubras, atras* appellant: albas quidem eſſe innoxias, quia Iouis vnius conſilio [a], & amica traiectione ad Solem fieri ſoleant ſine cuiusquam offenſione. *Id ſolum fulmen,* inquit Seneca, *placabile eſt quod mittit Iupiter.* Rubras vero fieri traiectione ad Planetas minores, quæ conſilia Deorum minorum vocant, quo fulmine aut fruges, aut animantia bruta feriuntur, homines non item: tertium fulminis genus atrum eſſe dicitur, quod traiectione ad ſuperiores planetas, quæ conſilia Deorum maiorum appellantur, fieri cõſueuit: ex quo cædes hominũ ſequuntur. Nam Iouialis Theologia triplex illa quidem & ad philoſophos, & ad Pontifices non minus pertinet quam ad poetas: prima quidem ad mundum, & ad cauſas in natura poſitas: ſecunda ad ciuitatem, quæ ſacris & ſacrificiis continetur, tertia ad theatrum ſpectat: vt M. Varro eleganter ſcribit lib. vno & viceſimo Rerum humanarũ. Omnium tamen conſtans opinio eſt, Deorum omnium principem, quem ipſi Iouem eſſe putabant, nec iraſci cuiquam, nec violare quemquam, at ne damnare quidẽ: ſed mediis interiectis cauſis, & Anglorũ imperio ac poteſtate omnia procurari. Ac propterea veteres Ægyptii legem inde vsq; a Prometheo legiſlatore repetebãt, qua reges nõ modo prohiberentur occidere, ſed etiam ſupplicia ſpectare [b]: ne ex illis ſpectaculis vllum in ſpectatoribus crudelitatis veſtigium reſtaret. Mihi quidem arcanum hoc imperii noſtri permagnum viſum eſt, quod ad beneuolẽtiam ſubditorum erga reges plurimum valet; a regibus omnia præmia, largitiones, honores, magiſtratus curationes, imperia proficiſci: a magiſtratibus vero pœnas ac ſupplicia decerni & irrogari. Nam cum Guilielmus Poyetus meus popularis, Francorum Cancellarius, violatæ maieſtatis reus, & aduerſariorum gratioſiſſimorum inuidia circumuẽtus fuiſſet, noluit princeps qui offenſionem acceperat, ſe iudicem ferre, at ne

[a] Porphyrius qui a Feſto paululum diſſentit in verbo Manubiæ.

[b] Plutarch. in Opuſcul.

iudicio quidem adesse: quin etiam cum reus Parisiorum iudices omnes reiecisset, placuit ex omnibus Frácorum Curiis iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos ad eum iudicandum acciri. Ex quo intelligi potest quanto iuris ac iustitiæ cultu stet hoc imperium; cum iisdem fere temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius, vterque maiestatis causam dicerent; quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos pro iudicibus haberet; alter aduersarios omnium maximos. Sic igitur subornatis testibus, & cum reo compositis cum summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis damnatus est; nec prius testes patrio more GILTHI [a], vna voce effuderant, quam successor in eodem magistratu, iudex idem & accusator, rege assentiente senis laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet; quæ crudelitas magnam Henricho regi apud bonos omnes inuidiam conflauit. Hic forsitan diceres, illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama, de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem. Cum enim Dux Alenzonius Caroli VII Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, senatus regi consulenti respondit [b] *iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi a Paribus Franciæ rege ipso præsente.* Idem Ludouico XI regi de causa Renati Siciliæ regis senatum roganti responsum est [c]: *etiam si in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere.* Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cum ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem exstat in actis Curiæ [d] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat a rege secundus, qua publice intercessit, quominus Carolus VI rex iudicio perduellionis, quod aduersus Regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo V rege obtestati sunt,

[a] Id est, reum conuictum.

[b] anno 1458. 26. April.

[c] anno 1475.

[d] anno 1386, Martii 3.

ne iudicio Ducis Britannorum intereſſet; aut ſi morem maiorum innouare vellet, vno conſenſu ſenatui ac poſteritati teſtatum id voluerunt, ac ſuæ declarationis acta ſibi decerni petierunt. Curia teſtationis acta Paribus ac ꝓcuratori regio decreuit. Itaq; cum de fortunis omnibus Marchionis Saluſſiarum Franciſco 1. Rege Francorum ageretur, magna contentione certatum eſt, ac neceſſariis argumentis rationibusq; tum diuinis, tum humanis[a] demonſtratum regem a iudicio penitus abſtinere oportere. ac tametſi regio ꝓcuratore cauſam vrgente iudicio rex interfuerit, nec ſententiam tulerit, qua Marchionis bona iuſtiſſime publicata fuerunt; nihilominus pleriſq; viſum eſt iudicium illud ereptum fuiſſe. Quamobrem cum Calliſthenis ac Philotæ aliorumque coniuratorum perduellium capita peterentur, *Alexander Magnus*[b] *nec ſe iudicem ferre, nec iudiciis intereſſe iuſtum putauit; ne iudicibus metum incuſſiſſe aut liberam iudicandi poteſtatem ademiſſe videretur.* Nam ſi contra naturam eſt, vt eundem iudicem & accuſatorem feramus[c]: rex autem in omnibus publicis iudiciis accuſator ſit; quanto id verius eſt in crimine perduellionis, quo reus principis vitam aut famam violaſſe dicitur? Quamobrem D. Ludouicus iudicia maieſtatis aduerſus Petrum Britanniæ Ducem & Thomam Flandriæ Comitem, tractare noluit: nec Philippus Longus rex Francorum Roberti Flandriæ Comitis cauſam; ſed omnia iudicāda permiſit Paribus, quorum imperio ac poteſtate iudicia cōſtituta ſunt, & ſententia his verbis concepta; Nos *Pares Franciæ, ad requæſtam & mandatū Regis venimus in ſuam curiam Pariſius; & tenuimus curiam cum* XII *aliis perſonis*, &c. Item ſententia aduerſus Petrum Maledoctum, qua Britanniæ fiducia ab eo adiudicatur, lata eſt ab Archiepiſcopo Rhemenſi, duobus Epiſcopis, octo Comitibus, Matthæo Mommorancio, Vicecomite Bellimontis, & Ioanne Sueſſionenſi; & hac formula concepta; NOTVM *facimus quod nos coram cariſſimo domino noſtro Ludouico rege Franciæ, iudicauimus*, &c. quibus verbis perſpicuum

[a] Bald. Peruſ & Innoc. in cap. verum de foro competente. Andr. in cap 1. de cleric. coniugat. Pan. in c. cæterum. de iudic.

[b] Q. Curtius.

[c] l. 1. ne quis in ſua cauſa. C. l. qui iuriſdict.

perſpicuum fit, rege quidem auctore, ac ſæpius præſente, non tamen iudice, maieſtatis iudicia diſceptari conſueuiſſe. Cum vero Alphonſo Pictonum Comite mortuo rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad ſe delatam creuiſſet, quam D. Ludouicus iure accreſcendi ad ſe pertinere diceret, iudicio abſtinuit. Nec Franciſcus maior in iudicio aduerſus Carolum Borbonium perduellem cõſtituto ſententiã ſibi ferendam putauit, tametſi præſens adeſſet. Quinetiam cum de fide a Comitibus Campaniæ præſtanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præſente conſtitutũ eſt ac terminatum; cuius ſententiæ formula[a] ſic concepta eſt; IVDICATVM *eſt a Paribus regni, videlicet Rhemenſi Archiepiſcopo, & Lingonenſi, Guilielmo Catalaunenſi, Ph. Bellouacenſi, Stephano Nouiomenſi, epiſcopis; & Othone Duce Burgundiæ, & aliis epiſcopis & Baronibus,* &c. *nobis audientibus & iudicium approbantibus.* Quod ſi æquum ac verum eſt, principem iudiciis abſtinere oportere, cum quid ſua intereſt, vt in omnium beneuolentia velut in arce munitiſſima acquieſcat; quanto magis in cauſis capitalib. maieſtatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæſtio habita aduerſus Valerium Burboniæ coniurationis reum Præſide Selua: & quæ a coniuratis Tarrariæ expreſſa ſunt Brinone Rhotomagenſi[b] Præſide ac iudice quæſtionis: quibus quæſtionibus plane intellectum eſt non aliam coniurationis ac rebellandi cauſam Carolo Burbonio fuiſſe, quam quod Franciſcus rex, & publicam, & matris cauſam nimis fouere videretur; cũ agri publici ex imperii legibus ac more maiorũ ſublata fiducia Reipublicæ vindicarentur; quæ Burbonius iure legitimo ad ſe delata cõtendebat. Si rex iudicio penitus abſtinuiſſet, quamquam abſtinuit quodammodo, ſi tamen iudicibus integerrimis ac procuratorib. fiſci tractanda omnia reliquiſſet, nec Reſpublica, nec rex ipſe tot ac tantas calamitates pertuliſſet. Nam quæcumq; ſententia feratur, ſemper tamẽ is qui cauſa cadit, iniuriam ſibi a iudicibus illatam opinatur. Illud vero alienum quod a quibuſdam

[a] anno 1216. Iulio.

[b] anno 1525.

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicaturus sit. prouocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis*. Quis est enim qui nescit quam magnis expẽsis litigandum, quam multas ambages ac dilationes quã multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est? Neq; vero putandum est iudicia eo meliora fore quo breuiora. Tametsi enim Thucydides, Areopagitarum sui temporis facile princeps, in eadem qua cæteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri oportere: ego tamen Plutarchi, imo vero Hebræorum sententiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram [a] in iudiciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei qui recte iudicare volet. Ille vero in eo libello quem De sera numinis vltione scripsit, perspicue docet homines ab immortali Deo admoneri, tardissime ad capitales sententias veniendum esse; vel vt res ipsa magis conspicua sit; vel vt ab improbis prius fructum aliquem decerpere liceat, quam moriantur; vel vt scelerum aliquãdo pœniteant; vel vt grauius puniantur (: sunt enim eo acerbiora supplicia quo diutius impẽdere videntur:) vel vt æquius ac melius de alterius capite iudicetur. neque enim fieri potest vt si iudex vltionis appetitu, vel perturbatione, vel aliorum temeritate feratur, quantæcumq; sit integritatis ac prudentiæ, recte iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroq; vacat? Sententiæ magistratuum minorum a maioribus emendari solent: quis autem quæ a principe iudicata fuerint, rescindere poterit? Is enim qui priore iudicio non satis accurate causam explicauit; aut qui quid errore prætermisit: si prouocandi locus est, omnia commode sarcire poterit: sed si princeps ipse prima iudicia tractauerit, nullus erit prouocandi locus aut erroris emendãdi relictus? Quæ sic a nobis disputantur, vt principem omnino a iudiciis arceamus, nisi summa sapientia præstet, aut prudentium hominũ consiliis sua iudicia constitui ac terminari velit; & eiusmodi causæ fuerint, quę principis cognitione ac iudicio dignę videantur;

[a] in lib. pirk. aboth. מתונים בדין

Nota.

videantur: imitantem præcepta Iethronis, qui Mosem Israelitarum principem difficilima causarum omnium iudicatione pene obrutum, ea ratione subleuãdum putauit, vt de rebus tãtum arduis, & ab ordinaria magistratuum iurisdictione remotis, cognosceret; cætera magistratibus ac iudicibus permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. is enim senatui ac magistratibus mandata iurisdictione ordinaria, grauissimas[a] tantum causas sibi reseruandas esse putauit. Ac tametsi Imperatores Romani latius aliquanto sua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis quibusdã regionibus finiebatur imperatoria cognitio: quas principum assentatores, aut etiam principes ipsi sæpius egrediebãtur; vt de Claudio Imperatore, quo nullus in iudicãdo ineptior fuisse dicitur: de quo Tranquillus ita scribit; *Alium negantem rem cognitionis, sed ordinarii iuris esse, subito causam apud se agere coegit.* sed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnibus fere intelligebãtur, *stultum senem* appellare pro tribunali non dubitaret; καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem supplantauit, ac humi prostrauit; eoq; tandem progressa est Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultũ pueri domestici atramento deformarent ac fœdarent. Atq; eo delabi necesse est principẽ qui prudentię expers, difficilimas quasq; res spectante populo gerere, & sui contemtum ac risum omnibus excitare pulcrum putet: quo nihil in monarchia pernitiosius fieri potest. Principem igitur qui frequens in iudiciis, in senatu, corã populo esse volet, hunc ego sapientia Salomonem, prudentia Augustum, moderatione Aurelium æquare, aut rarissime in publicũ prodire, rarius etiam ius dicere volo; eoq; minus si ad eum spectandum conueniant peregrini; qui quæ minus laudanda videbuntur, non modo in animi, sed etiam in ipsa corporis deprauatione, aut non satis splendido cultu; quæq; a subditis excusari solent, turpia iudicabũt: ac minima quæque apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Agesilaus sui fama ac rerum gestarum gloria

Quæ res principis cognitione digna videantur.

[a] Dionys. Halicarnass. lib.2.

Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægytius cum humi fusum, ac vilissimo Græcorum pallio indutum, corporis etiam statura pusillum & claudum intueretur, vehementer despexit. quod etiam Ludouico XI regi patrum memoria contigisse proditum est. Is enim ad fines regendos, & ad lites disceptandas quæ regi Castiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus, risum & contemptum sui apud Hispanos excitauit; cum hi splendido cultu non modo pueros, sed etiam equos aureis vestibus ac phaleris instratos deduxissent: regem Francorum cultu vilissimo sordescere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maiestas: sed hominem diuorum peragrationibus deuotũ diceres, cuius pileus imagunculis vsquequaque consutus, vestis squallida, totiusq; comitatus vilissima species: ac ni regis exercitus in planitie apparuisset, nostros homines Hispanorum seruos esse putares. Tandem Ludouicus, reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad se venire, regias vestes indutus, & ex sublimi sede conspicuus, regalem speciem illis ostentauit. Inde laudatur Tarquinius Priscus, quod ex Hetruria fasces, trabeas, sellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triũphum cæteraque regalia decora aduexisset, quibus maiestas principis conspicua emineret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium accesserit, quodquã [a] rarissime fieri debet, nequid in cultu corporis ac multo minus in oratione ac gestu appareat quod vituperatione dignum videatur: quoniam præsentia fere semper minuit eam quam quisq; de seipso excitauit opinionem ac famã. Quæ autem diximus maiestati iudicia non conuenire, multo magis in statu populari quam in monarchia locum habent: cum difficilime populus cogi, difficilius etiam ratione ac prudentia regi possit, ac seditiosis sæpe concionibus aut factionibus iudicia perturbari sit necesse. Quam rationem publicorum iudiciorũ, quod

[a] Philippus Cominius.

ſæpe bella ciuilia Romæ excitauiſſet, Cornelius Sulla Dictator præter [a] perduellionem, a populo tranſtulit ad Prætores quęſtionum. Certe quidem nulla res vmquam ciuitatib. tam exitioſa fuit, quam auctoritatē Senatus & imperia magiſtratuum ad principem aut ad populum transferre: quia quo minus principi ac populo tribuas, ſaluo iure maieſtatis, eo Reſpublica firmior eſt ac ſtabilior futura: vt recte Theopompus rex Lacedæmoniorum iudicauit cum Ephoris imperium daret, & ſenatus auctoritatem foueret; vxori quærenti cur ſuas opes a ſeipſo imminui pateretur; repoſuit illud, *iſta quidem ratione ſtabiliores futuras.* Difficile eſt enim ædificia excelſa, niſi ſuſtentaculis validiſſimis ac firmiſſimis fundamentis nitantur, diuturna fore. hæc autem in ſenatu ac magiſtratuum officiis poſita ſunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter, tum illud prudentiſſime, quod qui iura maieſtatis habent, nō modo iudicia nulla diſceptant; ſed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel a magiſtratibus, vel a Senatu commode explicari poſſint. Concilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maieſtas conſiſtit, cogitur fere nunquam, niſi magiſtratuum creandorum aut legum ferendarum cauſa: cætera per Senatum, aut per magiſtratus expediuntur. Quæ ſi laudanda res eſt in optimatum poteſtate, quanto laudabilior futura in populari ſtatu? cū in omni cœtu ac multitudine hominum, qui conſilii capiendi, aut Reipublicæ conſtituendæ cauſa coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter, decernitur ac iudicatur. Neque vero mihi probari poteſt Xenophontis clariſſimi viri ſententia, qui in eo libro quem de Athenienſium Republica ſcribit, popularem ſtatum tum maxime contineri putauit, cum rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia ſorti ac iugo cedunt, id eſt, πάντα κλήροις καὶ ζυγοῖς: quæ ſane res popularia imperia penitus euertit. Nam cum a Senatu Areopagitarum conſilia ad populum auctore Pericle translata fuiſſent, ciuitas inops a mente, inops a cōſilio, temere ferri, ac [b] paulo

[a] Cicero pro Rabirio perduellion. & pro Domo ſua.

Non eſt eripienda Senatui aut magiſtratibus ſua poteſtas.

[b] Plutarch. in Pericle.

poſt præcipiti caſu ruere cœpit. At Heluetiorum ſtatus ducentos amplius annos domeſtica non minus quam militari laude florens, legibus minime omnium popularibus, vt ita dicam, conſeruatur. nihil enim populo fere tribuitur, præter magiſtratuum creationem: cætera maieſtatis iura modice, vel etiam intra modũ cum plebe communicantur. Nec vero ſtatus Romanornm vllis temporibus a ciuilibus armis longius abfuit, aut magis claruit, quam cum a ſenatu & magiſtratibus, ſalua maieſtate populi, omnia gererentur. Cum autem Gracchus vterque legibus maxime omnium popularibus de ſenatus auctoritate, deque magiſtratuum imperiis, quantum quidem potuit, detraxiſſet, vt populi opes ac libertatem augeret, ſecuta eſt Reipublicę miſeranda conuerſio: nec deinceps ab armis ciuilibus aut a ſeditioſis concionibus ciuitas conquieuit, quoad populi libertas vnius dominatione oppreſſa fuiſſet. Deterius etiam Megarenſes, quos Plato ſcribit ab intemperanti libertate ac licentia populari, cum ſcilicet omnibus omnia licerent, in extremam ſeruitutem fuiſſe delapſos. optimum vero Reipublicæ genus eſt, in quo ſenatus conſilio, ac magiſtratuum imperiis ſalua maieſtate, id enim ſemper excipiendum nobis eſt, omnia gubernantur. alioquin ſi princeps populusve ſenatus auctoritatem, magiſtratuum imperia, munera, iurisdictiones ad ſe traduxerint, verendum eſt vt omnium ope deſerti tandem ſua ipſi maieſtate ſpolientur. Ac turpiter, meo iudicio, peccant qui principum opes ac potentiam augere ſe poſſe confidunt, cum illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne quid in Republica tam ſtabile ſit ac firmum quod eorum arbitratu non mutari poſſit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in iuriſconſultorum poſſeſſiones inuadere auſus eſt, cum diceret, *Faciam vt nihil rogantibus reſpondeant, niſi* E C C V M [a]; id eſt, *ecce eam.* Hæc autem opinio in principum animos ſenſim illapſa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis, definien-

[a] Alloſit ad æuum.

definiendum etiam illud videtur, *an princeps se ducem partium ferre debeat in seditione ciuili.*

VII. An princeps in bellis ciuilibus partium dux esse, an etiam bonus ciuis in successione alterutri factioni sese adiungere debeat, quæq; sit ciuilium discordiarum congruens medicina.

QVEMADMODVM principem erga suos se gerere oporteat, & quatenus subditis, quibusque de rebus ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maiestati minime conuenirent: satis, opinor, superius explicatum est: sequitur vt disseramus etiam illud, *An princeps in ciuilibus seditionibus, partium ducem se ferre, item bonus ciuis sectam quã sequatur optare debeat, necne?* Primum illud statuamus, ciuium secessiones ac discordias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut si quidem nullis consiliis prouideri, vel prouisæ caueri non potuerint, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reipublicæ pariant, vel certe morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus exsistunt sæpe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quæ sine seditione non exstitissent: non propterea tamen ciuium secessio per seipsa salutaris est; neque enim si æger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda exsistere putabat: ita sæpe fit vt bellis ciuilibus improbi ciues cadant, aut exsilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt cæteri pacem ac tranquillitatem colant: sæpe quoq; leges optimas iuberi, iniquas abrogari contingit, quod sine ciuili tumultu fieri non potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilibus acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, cædes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cum nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos

vel ad ſingulos, vel ad vnum aliquem perueniat; quinetiam illa ipſa facinoroſorum hominum flagitia Deus opt. max. ad improborum vltionem & ad ſui gloriam trahere conſueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipſæque animi ęgritudines ac perturbationes, tum corporib. tum mentibus noxiæ ſunt, ita quoq; bella ciuilia Rebuſpublicis ac ciuitatib. peſtifera ſunt ac pernitioſa. Quod ſi quis putet tyrannis vtilia eſſe, næ ille fallitur. etſi enim tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipſos accuſationibus, ac maxime potentiorum caſibus & proſcriptionib. ſuſtentatur; concordia vero ciuium & conſpirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur armis ciuilibus tyrannidem confirmari: quoniam neceſſe eſt ciues aut tyrannum aut ſeipſos mutuis armis conficere: aut ſi tyrãnus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei eſt, vt vel armis ciuilib. cadat, vel ab iis ipſis quos armauerit tandem feriatur: ſin demus tyrannos ciuium quam maxima ſtrage delectari, & ex arce quaſi e ſpecula otioſe luctantes contemplari; illud tamen confitendum erit, numquam eos quos armauerint obſequentes habituros; nec tyrannum quemquam adeo furioſum & amentem eſſe, qui non malit incolumi quam euerſa ciuitate dominari. Quamobrem tyranni cum multa metuunt, tum illud maxime, ne ciues arma capiant; & modis omnibus, quaſi feras beſtias, quæ non niſi detractis vnguibus ac dentibus quieſcunt, exarmare conantur. Neque vero plures tyrannorum caſus accepimus quam ex bellis ciuilibus exſtitiſſe. Ac tametſi exhauſta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primum de ciuibus ouant, vt tandem de tyrannide ipſa facilius triumphare poſſint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem cauſam habuere, cur Piſtorienſium, quos ſub imperium ſubiunxerant, factiones occulte fouerent: quos enim mutuis armis atteri poſſe putabant, vt Florentinos rerum dominos facilius ferrent, non proſpiciebant ferociores euadere, qui armorum vſu ac libertate fruuntur, quam qui

pace

pace & otio delectantur, qui vim & robur animi deliciis affluentibus amittunt. Cum autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularibus & optimarum imperiis semper exitiosa fuerunt. nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possunt, cum qui dominatur, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit, aut bonorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueri: at in Democratia & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit; nisi maxima pars ciuium a factione remota simulque coacta seditiosos ac rebellantes parere cogat. Factionem intelligo, non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas vero ne capiat incrementum, principio coerceri debet. quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus controuersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu conticescant: principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes Prætorias, aut etiã turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicii metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliantur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues qui pro patriæ salute mori non dubitent; plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sæpius in vno homine salus summa Reipublicæ periclitanda sit; etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordię exoriant. Quod si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersarium ac hostem ferre debeat seditiosorum, qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reipub. aut

Singulare in vnius dominatu.

etiam de principis capite agitur, ipſe otioſum ſpectatorem ſe præbeat, nõ modo audaciſſimos,ſed etiam ignauiſſimos quoſq; ad ſe opprimendum inuitabit. Si parua manus eſt coniuratorum, patietur magiſtratus ipſos lege agere, ac ſuppliciorum acerbitatem ſua lenitate moderabitur;eoque citius quo pauciores comprehenſi fuerint, vt tum boni ciues in officio cõtineantur, tum improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curioſe & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormẽtorum vis arcana extorqueat quæ ignorari quam ſciri præſtabilius ſit. expreſſa tamẽ rei veritate, nec coniuratorũ in caput principis ſupplicia differre, nec facile cuiquam in eo genere ignoſcere debemus. Cum enim nobilis quidam Normanus apud nos fraterculo ſodali confiteretur ſe Franciſcum regem occidere voluiſſe,nihil tamen auſum eſſe,& flagitioſę voluntatis ſponte pœnitere; ſodalis reo confitenti ac ſcelus deprecanti,quantum quidem poterat,ignouit: eundem tamẽ paulo poſt ad regem detulit: qui reum comprehenſum ad Curiam Pariſiorum mitti iuſſit: Curia capitali ſupplicio, quaſi perduellionis conuictum,damnauit.Prudentius tamen, opinor,rex ignouiſſet; quia cogitationis illius ac voluntatis, quã propter ſcelerũ atrocitatẽ leges coercẽt,homi nẽ pœnituiſſet, ac ſui ipſius proditor & accuſator prius exſtitiſſet quam accuſaretur. At cum Q. Gallus Auguſtũ occidere nõ modo ꝓpoſuiſſet, verumetiã confidenti audacia conſilium exſequi conaretur, a ſenatu Romano perduellionis damnatus eſt: eundem Auguſtus ſupplicii metu liberatum ad fratrem prouinciæ Præſidem miſit? ſed prius occiſus eſt quam eo perueniret: quod quidem Auguſti iuſſu factum interpretabantur: eadem cõſilii calliditate qua C. Cæſar Marcum Marcellum aduerſarium omnium maximum, cui rogante ſenatu pepercerat,necari iuſſiſſe dicebatur. Verius eſt tamẽ nec Cæſarem, qui fere principes omnes naturæ clementia quadam ſuperarat; nec Auguſtum in tam ſublimi honorum ac maieſtatis ſede collocatum, ſuam dignitatem occulta

cæde

cæde eorum quos iustissimis supplicijs afficere potuissent, fœdare voluisse: cæteri factum excusabant, vt suę saluti cõsulerent, & clementiæ famam, quam de se ipsi excitarant, ista ratione tuerentur. At si coniuratorum in principem magna fuerit multitudo, cauendum erit ne supplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiam si tyrannus omnes solo nutu necare possit: quia multo plures coniuratorum amicos ac proximos in sui odium excitabit, quibus forsitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multo minus voluntas deerit ad vltionem reposcendam: quarum rerum si metus abest, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem omni ratione declinare oportet. In quo genere est a Nerone grauiter peccatum [a], qui coniuratione in sui exitium ac pernitiem detecta, cum quæstionib. ac tormentis omnes coniurationis conscios exquireret, effeci vt rei, quã de tyrãno nõ potuerant, de tyrãni sectorib. vltionẽ acciperent, cum Neronis amicissimos ac domesticos quasi coniurationis participes incusarent: quos ille omnib. supplicijs affecit. Inde secuta est legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexander Magnus, posteaquam de Parmenione ac Philota, deque cæteris coniuratis pœnas sumsisset, legi Macedonum [b], quæ proximos quinq; cõiuratorum in principem morti addicebat, noua lege derogauit. Nulla re tamen coniuratio melius caueri potest, quam si præoccupata dissimuletur: vt recte Tacitus, *Optimum*, inquit, *remedium insidiarum est, si non intelligãtur*. Cum enim Hanno imperator Carthaginensis senatores ac principes omnes ciuitatis nuptiarum specie necare proposuisset, senatus re intellecta decreuit legem sumtuariam promulgari oportere, qua numerus conuiuarum ac sumtus seuerissime definiebatur. Hoc Senatusconsulto [c] sine tumultu ac cæde cuiusquam oppressa coniuratio est. Sic Eteocles Lacedæmoniorũ imperator [d], cum insulã Chiũ aduersus Athenienses præsidio militari tueretur, milites occulta coniuratione decreuerant in insulæ dominatum

[a] Tacit. lib. 14 & Tranquill. in Nerone.

[b] Q. Curtius, Arrianus.

[c] Iustin. lib. 21

[d] Xenophon. lib. 2. Rerum Græcarum.

cæſis incolis inuadere; coniurationis verò teſſera fuit arundo: imperator re intellecta amicorum corona ſtipatus, vrbem obire cœpit, ac militem ſibi obuium arundinem geſtantem occidit; tum repente edixit eos omnes occiſurum qui arundinem geſtarent: ita coniurati qui eſſent, ſciri noluit; incolas tamen iuſſit militibus ſtipendia ſoluere, vt conſpirandi occaſione ſublata, conquieſcerent. Ergo diligenti cuique imperatori ac magiſtratui danda eſt opera, vt non tam ſeditiones tollere quam præoccupare ſtudeant. nam ſeditio ſemel accenſa quaſi ſcintilla impetu populari repente agitatur, ac totam vrbem prius inflammare ſolet, quam reſtingui poſſit. Nec iuſſa ſunt exſpectanda principum, qui quæ aduerſus eos occultis inſidiis parantur, minime omnium intelligunt. Ac fere fit vt exteri ac peregrini principis aliorum principum arcana, ſcripta, geſta, ſermones intelligant: & quæ domi gerantur penitus ignorent. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmea recuperanda, prius Athenis peruulgata fuerat, quam quid geſtum eſſet a coniuratis; vt euentus docuit. nam paulo ante quam dux Archias vna cum præſidio cæſus eſſet, admonitus fuerat per literas [a] Pontificis Athenienſium, vt ſibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, contritum prouerbium vſurpauit, *In craſtinum negotia.* Quis neſcit Carolum v Imperatorem omnium fere, quæ vſquam gererentur ab aliis principibus, aut conſortem aut conſcium fuiſſe? at eam coniurationem, quam Mauritius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domeſtici Cæſaris ſuſceperant, quamque ad exitum perduxerunt [b], ne ſuſpicatus quidem eſt. Quid externa perſequor? Amboſiana coniuratio, qua pene tota Gallia deflagrauit [c] prius ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta eſt, quam ab iis ipſis quos cõtra ſuſcepta fuerat, ſubodorata fuiſſet: quibus tandem Cardinalis Granuella per literas rem ipſam dicitur aperuiſſe. Coniuratorum tamen ſex millia fuiſſe pleriq; ſcripſerunt. Ex quo perſpicuum eſt coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] anno 1552.

[c] anno 1560.

portet, periculosos ac difficiles exitus semper habuisset; quia nec a paucis expediri, nec a multis taceri possint: ac sæpissime a mulierculis coniuratorum arcana manant in vulgus. nam Philotas meretrici cõiurationem aduersus Alexandrum Magnum detexit, a qua cum sociis proditum ferunt[a]. sic Fuluia Catilinæ coniuratos ad Ciceronẽ detulit. & nostra ætate occulta cõsilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quiq; Venetiarum ciuitatẽ diripere proposuerat, a meretrice prodita sunt. Difficile est tamẽ eum, qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori simul proposuit, a suscepta sententia & ab inferenda vi prohibere, si propositi cõscium quẽ metuere possit, præter seipsum habeat neminẽ. qualis Scæuola fuisse dicitur, qui primus ab euentu genti suę nomen indidit, quod dextrã ardenti rogo sponte suppo-suisset; quia regis Porsennæ legatũ pro rege occiderat[b]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domesticus Pazetem Turcarum regem inter medias legiones occidit, vt domini necem & stuprum reginæ illatum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri Magni parentem Pausanias toto exercitu spectãte trucidauit. Quinetiam Petrum Aloisium Placentiæ tyrannum in sua ipsius arce Prætorianorum militũ præsidio stipatum coniurati necarunt. & is qui Domitianũ Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem fraude transfixit qua dux Israelitarum Aodus Moabitarum regem. Ac nisi Cosmus Medices, is qui principatũ Florentinorum adeptus est, vbique ferreo thorace armatus fuisset; nec cohortes Prętoriæ, nec arces illũ seruare potuissent ab hominum desperatorum manibus qui in abdita quæq; loca sæpissime penetrarunt, vt illum interficerent, quocumque tandem supplicio perituri fuissent: cum enim senatum haberet Prætoria cohorte circumstante, nõ defuit qui principem sica transuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuisse armatum. eodem momento sicarium præcipitem dari iussit. Sed quib. artib. eas cõiurationes ac pericula principes decli-

[a] Arrianus.

[b] Dionys. Halicar. non putat id verum esse.

nare possint, superius diximus. Nunc etiam illud disseratur, quæ ratio principib. sit ineunda, si secessiones ciuium in Republica exstiterint, nec vlla in principem odia, nullæ inimicitiæ contractæ fuerint, quid principi agendum sit? nam sæpe controuersiæ exsistunt inter ciues eiusdẽ vrbis, sæpius inter oppida diuersa, nonnumquam etiam inter prouincias. princeps igitur omnia prospicere debet: eoq; accuratius cauere, si præsides prouinciarum, aut magistratus eiusdem vrbis, secessionum principes fuerint. nam quæ in eo genere leuissima ducas, paulo momento grauissima comperiuntur: & vt maximæ tempestates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationib. ac vaporib. leuissimis excitantur: ita quoq; bella ciuilia, quæ ciuitatib. exitium afferunt, sæpe ex reb. minimis exoriuntur. Argumento sit illud, quod Iustiniano Imperatore non modo ciues singuli, sed etiam vniuersi, ac oppida ipsa factionib. diuisa fuere, vt quem quisq; colorem adamauerat, pro eo quasi pro aris & focis propugnandum putaret, idq. potissimum ludis Circensibus. hinc æmulationes, odia, cõtentiones, primo quidẽ verborũ, post etiam verberum: ac tandem eo delapsa res est, vt cum magistratus vrbis Constantinopoleos aliquot seditionis auctores duci iuberent, aduersa factio lictorib. & magistratib. vi depulsis supplicio addictos eripuerit: ac cæteros carcerib. effractis liberauerit. nec tamẽ plebs conquieuit, sed eodẽ furore Sophiæ templũ maximũ incendit: & vt impunitatem, quã positis armis sperare non poterat, adipisceretur, Hypatium factionis ducem, trepidante & in latebris abdito Iustiniano, Imperatorem creauit[a]: eoq; amentia processit, vt triginta circiter hominũ millia vno die caderent: ac nisi dux ipse partium idemq; nouus Imperator cæsus esset, plebs Iustinianum imperio spoliarat: qui tamen ex eiusmodi factionib. oblectationem initio ceperat. Ita quoq; Syracusis cum duo corriuales de amasio inter se certarent, cæteris initio risum ciebant: qui tamen ciues vniuersos amauerunt, ac tantis odiis & animis pugnatum est, vt ferocissimis quibusq;

Ex rebus leuissimis grauissima bella oriuntur.

a Procop lib. 1 de be lo Persico. Zonaras in Iustiniano.

busq; cæsis, plebs armata pulsis optimatib. imperium arripuerit. Prius igitur quam ex eiusmodi scintilla incendium cõceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cum Alexander Magnus intelligeret Hephæstionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione mutua diffidere, & ad sui tutelam fortissimos quosq; duces pertrahere, vtrosq; blãdis sermonib. simul; deinde seorsum seductos acerrime increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto vtrũque vtriq; conciliauit. Ac certe Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, caritate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiam perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quam non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret[a]. Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne in finiendis principum litibus gratia vel odio cuiusquam commoueri videatur. Atq; in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum; qui, cum duos sibi amicitia cõiunctissimos cõtendere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroq; petiit ecquẽ arbitrum reciperent? cum Archidamum optassent, iureiurando vtrumq; adegit, se quæ iuberet facturos: data fide, sic orsus est: *Vos, inquit, veto hinc discedere quoad in amicitiam bona fide redeatis*. ita prudenter vtriq; vtrumq; sine sui offensione ac inuidia cõiunxit, & ab vtroq; gratiã retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cũ, nulla sint ꝓpugnacula principib. certiora, nullæ arces validiores quam subditorũ erga principem fides ac beneuolẽtia. Hic nõ agitur de tyrãnis qui nulla re magis quã intestinis potentiũ odiis, ac mutuis cædib. delectantur. sępe fit tamen vt reb. compositis tyrannum inimicitias ferentem ipsi adoriantur: vt quidẽ Columnarum & Vrsinorum factiones ad concordiam & amicitiam redierunt, cum intelligerent Alexandrum VI Pontificem maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate

[a] Historia Ioinuillæ.

ſpurii ſui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potẽtiores in ciuitate propinquitatib. & gratia florere videt, nec pares aduerſarios quib. obſiſtere poſſint habere, tenuibus occulte fauet, eosq; in locupletiores armare ſolet ac nefario ſcelere ſibi obligare, quo minus in gratiam mutuam redire poſſint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bononiæ tyrannus feciſſe dicitur, cum Mariſchotorum gentis principem ab aduerſariis necari facile permiſit, vt eo ſcelere conciliari prohiberet, & mutuæ amicitiæ ſpem omnem a ſtirpe conuelleret. Quamquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia, quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur. Capitalium autem ſcelerum obligationes ciuitatib. in primis exitioſæ ſunt: quoniam amicitiarum & cõcordiæ ſpe ſublata deſperati homines in omne ſcelus prorumpunt, nec vllis promiſſis ab inſania deduci poſſunt: vt cum legio Carthaginenſium bello confecto domum reuocaretur, milites ſtipendia ſibi petierunt; quæ cum denegarentur, oppida quæq; munitiſſima occupant ac diripiunt. & quoniam ducib. metuendum erat ne proderentur, militem quemq; fortiſſimum inaudita ſcelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Haſdrubalem imperatorem, ac legatos cum omnib. Carthaginenſibus, qui in eorum poteſtatẽ venerant, crucib. affixerunt: vt neceſſe fuerit Carthaginenſibus nouos exercitus cum veteranis conſcribere, ac difficili diuturnaq; obſidione rebelles, qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare[a]. In quo genere belli principem oportet ſe perduellium hoſtem acerrimum oſtentare. Sed ſi principib. ſecum ipſis ſub eodem rege contentio eſt, quos quidẽ pro iure maieſtatis, nec verbis, nec præmiorum ſpe placare poſſit, arbitros ſumma integritate ac prudentia præſtantes, & quales ipſi optauerint, dare oportet, vt rex ab omni inuidia & maleuolentia ſuorum procul ſummoueatur. Nam ſi controuerſias quæ principib. inter ipſos intercedunt, aliorum principum arbitrio ac ſententia terminari æquum

Scelerum obligatio exitioſa.

[a] Polyb.

quum est; eoq; iure populi omnes vtuntur: quanto id æquius est in eadem ciuitate, iudices eos dari qui ab omni odio, gratia, inuidia, sordib. puri sint? princeps enim priuatos [a] cogere potest vt arbitrium recipiant: idque potissimum inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim & ad arma præcipites ferantur. Sed hoc maxime omnium principi fugiendum erit ne alterum odio, alterũ gratia prosequatur: ea res enim multis principib. ac ciuitatib. exitiosa fuit. Nam Pausanias Philippum Macedoniæ regẽ occidit, quod Antipatro, a quo fuerat cõtumeliosissime constupratus, non modo aperte faueret, sed etiam ius petenti [b] denegaret. Nec aliam ob causam Henrichus VI Anglorum rex diuturnũ illud ac funestissimũ bellũ excitauit, quo annis triginta vniuersa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes, si Cominio credimus, hausit, quã quod rex Lancastriæ factionis ducem se ferre non dubitaret aduersus Hyorchos; qui fusis ac prostratis aduersariis regẽ ipsum, & quidẽ in carcere cum ꝓpinquis omnib. interemerũt: Quod item Marchio Pesquerensis aduersus Carolum V Imperatorẽ cõiurauit, in causa positum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eiq; nimis fauere videretur. Infinitum sit Burgundionum & Aureliorum nostrorum factiones, bella ciuilia, principũ cædes, ac totius Galliæ miserandum statum oratione persequi: quæ omnia ob id cõtigerunt, quod ii qui propinquos æquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuissent, regiæ maiestatis obliti, quasi Aduocatorum & Oratorum officia susceperunt, vt viderentur partium duces: & cum alteri alteram factionem prætulissent, aliorum quidem se socios, aliorũ hostes quã reges esse maluerunt. Quod si quis obiiciat principes eo sæpe trahi, & quidem inuitos, cum pleriq; peruicaci animo nulla se ratione aut iuris æquitate duci velint, ac ne vllis quidem amicorũ precib. exorari se patiantur: ego principi, quẽ eo necessitas adegit, facile assentiar, vt cum omnes iuris aditus ad conciliandos suorũ animos frustra tentauerit, illud tandem

[a] Bald. in l. æquissimum. de vsufructu. cap. placuit. 90. distinct.

[b] Plutarch. in Alexandro.

quod æquitate non potuit, armis consequatur. futurum enim non est vt qui nec amicis velit nec rationi obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnib. enitendum, ne subditos seipso potentiores esse patiatur. Sed incidunt sæpe causæ, in quib. tantæ sunt difficultates, tanta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occulte illata fuerit, quam qui intulit inficiatur, nec vllis argumentis præterquam iis quæ in cõiectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios quidem expedita res erit iudici; quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminem: sed ii qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriantur, putant dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iuratus iniuriam se accepisse affirmat. vitam quidem ac fortunas subditorum in arbitrio ac potestate tyrannorum esse confitentur; dignitatem negant. His igitur in causis populi qui ad Aquilones positi sunt, singularia certamina decreuerunt. plenæ sunt leges Longobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorũ, Alemanorum, Normanorum; quæ nec legib. diuinis, nec Põtificio iure, nec aliorum institutis probantur[a]: nisi aduersus legitimos hostes bellum indictum fuerit, idq; ducis exercitus auctoritate & consensu. interdum etiam duces ipsi, vt suorum sanguini parcerent, singulari certamine de summa rerum decernebãt: vt Romulus, Cossus, Marcellus, hostium reges singulari pugna fregerunt: ita Hundigus rex Saxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: Carolus item rex Neapolis Petrum Aragoniæ regẽ singulari pugna, vt de regno decernerent prouocauit. neq; id nouum, cum Scipione Africano Romanorũ imperatore Corbis & Orsua de principatu contendentes, negarunt se alium deorum hominumve quam Martem iudicem habituros. Et quidem præstat nobilium controuersias certamine legitimo, ac more maiorum (qui monomachiam in perspicua minimeq; dubia causa non admiserunt) dirimere quam ciuilibus armis concurrere; si personæ

Monomachia origo.

[a] cap. Monomachia. 2. q. 5.

personæ illustres tot ac tantis odiis exarserint, vt placari nullo modo possint: duobus enim popositis incommodis maius declinādum esse sapientes rectissime præcipiunt: mores ante inueteratos ac multis seculis probatos, C non modo difficile, sed etiam periculosum est conuellere conari. Nam cum Raotaris [a] rex Langobardorum monomachiam sustulisset, eandem non multo post importunis suorū rogationib. restituit, testatus bellarum hunc morem sibi vehementer displicere. Nam sublata monomachia secutæ sunt crudelissimæ innocentiū hominum & occultæ cædes, quæ forsitan propositis periculis & infamia sempiterna non contigissent. certe quidem D. Ludouicus nulli pietate secundus, monomachiā prius omnium apud nos sustulisse dicitur [b]. quam legem Philippus Bellus Ludouici nepos iterum promulgari iussit: idem tamen biennio post omnium fere ordinum rogatione suam ipsius legem antiquare quodammodo coactus est: cum occultis cædibus fortissimus quisq; caderet. Philippus II Burgundionum Dux non quidem duellum sustulit, sed non nisi legitima cognitione magistratuum decerni voluit: cū temere apud Batauos id cuique liceret; pernitioso Danorum exemplo, apud quos olim Fronto rex omnia causarum ac litium genera singulari certamine definire permisit [c]. Ruteni vero & Hūgari non aliter quam si de causa iudicanda non liqueret. At Melphitanus princeps nullum ad seditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam salutare esse ducebat, quam monomachiam imperatoris auctoritate & concessu decerni; ea lege tamen vt victus a victore necaretur, & in profluētem sine sepultura mergeretur: constituto ad certamina subeunda loco publico quem flumen vndique cingebat. Hanc igitur legem militarem tulit, cum Insubriæ a rege Francorum præfectus esset. Cum enim sublata spe fugæ & auxilii, vincendum aut cum infamia sempiterna moriendum esset; milites modesteq; deinceps ac temperāter societatē & amicitiam inter se coluerunt. Iam vero cum nec Romanis

a In legibus Langobard.

b Nous defendons batailles par tout en nostre domaine en toutes querelles.

c Saxo Grammaticus.

mendacium putaretur[a] iniuriosum, nec maiores nostri singulare certamen ob illatum alteri mendacium decernerent, tandē nostra ætate contumeliosum[b] ac prope capitale esse cœpit: atq; id potissimum contigit Francisco I rege Francorum, quum in principum corona virum bonum esse negaret, qui mendacium oblatum armis non reiecisset: quod in Carolum V. Imperatorem, a quo quidem verbo violatus contumeliam mendacio ritu solemni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamē postea deinceps apud nos in legem abiit, vt iam inter nobiles aut milites nemo, qui mendacium oblatum patiēter pertulerit, vir bonus aut fortis censeatur, sed ignauus. Inde graues cōtrouersiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarunt. tandem Henricus II qui monomachiam decretam, magno illustrium virorum concursu terminari non sine acerbissimo dolore viderat, lege[c] perpetua in posterum controuersias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ subiret is, cui mendacium temere quisquam opposuisset, Carolus IX legem sanctius renouari iussit; cui etiam illud subrogauit, se dignitatis & existimationis periculum eorum nomine qui mendacium oblatū vi & armis non vlciscantur recipere ac subire velle: nūquam tamē tanta sicariorum multitudo antea in Gallia fuisse videtur, quanta exstitit sublato duello. Quis enim sine risu exciperetur qui ob mendacium oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamē nobilitatis ac centurionum grauem infamiæ labem patritius milesve contraxisse videatur, qui vi & armis illam seu petulantiam, seu contumeliam non refellat: nec facile profecto tam stultæ opinionis prauitas dicam an leuitas, ex hominum animis eximi poterit. Itaque quod antea diximus duellum ad grauiora declinanda incommoda ferendum esse, nō propterea id lege sanciendum putamus, sed principis rescripto ac maiorum magistratuum cognitione decernendum. Illud certe incommodum cauebitur, cui sine duello prouideri nequit, quod gentiles, vicini, amici, ac propinqui, ob vnius acceptam iniuriam

[a] Cicero pro Muræna

[b] Bart. in l. itē §. ait prætor. de iniuriis. DD. in l. si liber. de condict. ob causam. & in c. I. de vasal. qui contumax. Barba. in cap. Raynoldus de testament. Diuus. Barto. Castrens. Angelus in l. si extraneus. prin. de acq. hæred. Cardin. Alexand. in ca. neque. 9. distinct. & actionem iniuriarum esse etiam si quis addiderit tu mentiris salua reuerētia.

[c] anno 1548.

iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogantur: etenim ſæpiſſime improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capita redundant. Illud autem in cauſæ cognitione potiſſimum verſatur, ne duello controuerſiam vllam, niſi quæ capitalis fuerit, & cuius perſpicua probatio extorqueri non poſſit, dirimere liceat: iisque legibus & conditionibus, vt cui arma erepta fuerint, eidem vita eripiatur, ac infamiæ ſempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamiæ metus, pleroſq; tum a duello, tum etiam ab iniurioſa facinoroſaq; vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella ſublata non aliter nobilitati reſtituenda putauit quam cauſa a magiſtratibus cognita, vt vetere ſenatuſconſulto cauetur. Idem ſenatus in cauſa Fuxæi Comitis aduerſus Arminiacum, negauit locum eſſe duello quoties controuerſia iuris exſiſtit; quod etiamnum Bearnenſium lege municipali continetur. quinetiam legibus Neapolitanis[a] monomachia decernere non licuit, niſi de perduellione aut cæde fortuita quęreretur: cum antea quocumq; crimine oblato præter furti cauſam aduerſarium prouocare certamine liceret: ſine cauſa maiorum[b] noſtrorum moribus non video licuiſſe. Nulla tamen legibus Hiſpanorum[c] duelli iuſta cauſa probatur. Quid igitur, ſi contentiones inter familias aut inter collegia eiuſdem ciuitatis ex iiſdem cauſis oriantur, quibus inter priuatos, an armis experiri fas eſt? monomachia certe locũ non habet: nam ipſa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. ac tametſi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hoſtilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi cauſa ferendum erat: nec intereſt quo numero aduerſus hoſtes decernatur: ſed aliud ſtatuendum eſt ciuibus inter ipſos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri; aut ſi cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. & quoniam iura quædam familiaria ſunt, & ſua collegiorum ſtatuta, iudicibus hæc accurate diſcutienda erunt; ac omni ſtudio proſpiciendum, vt ſi mutus ſe-

a Tit. 32. de pugna ſublata conſtit. Neap. Afflict.

b Faber in §. per contrariũ de hæredit. quæ ab inteſtato deferũt.

c Petrus Belluga in ſpeculo. tit. 26. §. leſa.

ditionis ciuitatem inuaſerit, magiſtratus cohortes armatas locis omnibus diſponat. Id autem ſæpenumero accidit, cum de capite potentium vel gratioſorũ ciuium agitur; aut cum ſupplicia inuſitatis legibus ac moribus irroganda ſunt: cum enim ſenatuſconſulto Silaniano quadringentos ſeruos ad extremum ſuppliciũ ob vnius culpam trahi oporteret; quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer cõmouebatur; Nero legionem omnibus Vrbis regionibus diſpoſuit, vt plebẽ coerceret. quod cũ ab Imperatore Iuſtiniano in conſimili fere cauſa prætermiſſum fuiſſet, ingens illa ſeditio quam ſuperius diximus, vrbem Conſtantinopolim vno velut incendio repente inflammauit. Nec ita pridẽ duæ clariſſimæ vrbes, Lutetia inquam & Antuerpia, graui ſeditione iactatæ fuerunt, cum religionis cauſa damnatos populus ſupplicio liberaret. Inde Belgarum a rege defectionis primordia cœperunt. Neq; id nouum eſt, ſed in ipſius populi Romani luce contigiſſe legimus: cum Voleronem ſeditioſum ciuem fuſtibus cædi iuſſiſſet Conſul, plebs illum ſupplicio exemit, ac Tribunum creauit, vt popularem aduerſus optimates libertatem tueretur; quibuſcum perpetuum erat inteſtinumq; bellum: quod aliter ſedari non poterat, quam ſi hoſtis ciues vrgeret. Quamobrem hoc præcipuum magiſtratibus ac ſenatui ſtudium fuit, vt ciuibus hoſtes opponerent; aut ſi hoſtes defuiſſent, belli ſemina vndiq; conquirerent; alioquin a bellis ciuilibus numquam conquieturi. Neq; vero bella ciuilia magis exarſerant, quam parta pace cum populis omnibus, belloq; aduerſus Pœnos primum confecto. tunc enim Ianum Conſules cluſerunt; quod contigerat antea numquam. Ac mihi propius in eam rem intuenti, nihil videtur bellicoſis nationib. tam pernitioſum quã pax; nec militibus quicquã magis infeſtum quã otium. Itaq; C. Marium imperatorem quidem omnium optimum fuiſſe hiſtoriæ prodiderunt; ſed peſſimum domi ciuem, quia pacem ac tranquillitatem colere neſciret. An vero populum bello aſſueſcere prȩſtabilius ſit quam paci,

paci, ſuo loco diſſeretur. Cum autem ciuium ſeceſſiones omni ciuitatum generi periculoſæ, tum vero popularibus imperiis maxime omnium metuendæ ſunt, ac ſumma diligentia præoccupandæ; ſi tamen ſeditio prius coorta fuerit quam proſpiceretur, ſapientiſſimos ac ſumma virtute præſtantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere poſſint, adhibere oportebit. Et quemadmodum ii qui a furore affecti ſaltant, nec aliter curantur quam ſi lyricus aut cithariſtes inconditos ſaltantiū motus imitari ſtudeat, vt paulatim grauioribus modis furioſorū hominum ſaltationes cohibere poſſit; ita magiſtratum neceſſe eſt initio ſeſe ad populi furentis animos accōmodare ac tempeſtati obedire, vt tandem portum feriat: nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ii qui torrentem præcipiti caſu de rupibus altiſſimis labentem ſiſtere ſe poſſe confidunt. Qui autem armis ſubditos coercere conantur, niſi opibus ac potentia valent, Rempublicam in ſummum diſcrimen adducunt. neq; enim plebs impotentia animi victoriam aſſecuta victis parcere conſueuit. Quod ſi princeps eam quam de populo ſperarat, quemque armis frangere tentarat, victoriam non reportarit, magnum ſui ipſius contemtum in animis non modo ciuium, ſed etiam hoſtium ac peregrinorum ingenerabit. Et quidem cum alibi ſæpenumero tum vero ſępiſſime ſenatus Romanorum deprehendit, eos qui vim ad ſanandum plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauiſſe: qui vero lenitate ſermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatem pene cadentem erexiſſe. Appius Conſul populo petenti nouas tabulas, quibus debitores liberarentur, acerrime reſtitit; atq; iterum plebem a patribus ſecedentem acerbe tractari cenſuit oportere, nec aliter ad officium reuocari poſſe: ſed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt plebem non acerbitate ſed potius lenitate ac facilitate ad officium eſſe reuocandā. quod Agrippa re ipſa docuit, ac perelegāti corporis humani fabula tenues cū potentiorib. exemplo ſalutari cōciliauit,

& arma vtrisque de manibus extorsit. Quæ res illi summam omnium beneuolentiam, & cum Reipublicæ salute gloriam peperit immortalem. Quod si feræ bestiæ numquam fustium ictibus mansuescunt, sed mãsuetarii comitate ac facilitate; quis plebem ferarum omnium ferocissimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet? Dandum est igitur aliquid plebi: ac siquidem seditio ab inopia rei frumentariæ proficiscatur, tenuibus frumentum de publico erogandum erit; nec oratione vtendum, quia *venter aures non habet*, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quam præstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophontis sententia probabilis est: *Magistratibus scilicet non aliter quam medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere.* Sic enim Pericles populum Atheniensem comœdiarum ac ludorũ illecebris, tum etiam frumenti ac pecuniarum in tenues diuisiones permulcere solebat: & cum feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modisq; omnibus cepisset, edicta salutaria, quę per famem aut fauorem exaudire non licuisset, promulgabat. Quod autem diximus populo dandum aliquid esse, & interdum ea quæ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maxime vero in popularibus & optimatum imperiis; hoc ita vrgente necessitate verum esse statuo; ad secessiones cohibendas; alioqui pernitiosum est plebis impotentis libidini semper inseruire: sed eam ita moderari necesse est vt libertatis fræna nec constringi, nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, pernitiosius tamen est aperte populum oppugnare, quam illecebris flectere velle: vt Appius, Coriolanus, Metellus, Phocio, Hermodorus: qui cum omnia populo denegarent, seque plebis aduersarios omnium maximos profiterentur, seipsos Remque publicam aut perdiderunt, aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quam maiestati miscere facilitatem: nihil tamen popularibus imperiis tam necessarium esse potest. Et quemadmodum

admodum Sol cum cæteris ſideribus oritur & occidit rapidiſſima cœlorum omnium conuerſione, idem tamē paulatim ab Occaſu curſum retroagit: & quo ſublimius a terra ſurſum euehitur, eo minor apparet: ita principem ciuitatis, populi voluntates ac ſtudia quodam modo ſequi oportet, vt facilius ea quæ volet, in poſterum conſequatur. Nec ſi poſſit princeps vniuerſum populum arbitrio ſuo cogere, vim adhibere debet, ſed moderatis imperiis ac iuſſis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui ſectionibus & vſtionibus, ſi aliter morbos curare queat, vtendum putet? Quis enim princeps aut magiſtratus in populari ſtatu plebem, quam nutu poteſt aut oratione ſalutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla proponuntur; nullum tamen illuſtrius eſt quam Pacuuii Caluini Campani; qui cum popularem ſtatum tueri & ab optimatib. diffidere videretur, nihilominus tamen cum intelligeret plebem ſenatores vrbis Capuæ necare propoſuiſſe, ac parricidium vehementer exſecraretur, ſimulauit ore ac vultu ſe populi voluntates & conſilia probare. Is igitur ſenatores eodem in loco concluſos admonuit, ſe populi concionem habiturum, proque eorum ſalute propugnaturum; ac bono animo eſſe iuſſit. In concionem progreſſus, hilari vultu ſic populū alloquitur; *Quod ſæpe,* inquit, *optaſtis Campani, vt ſupplicii ſumendi vobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tumultum expugnātes domos ſingulorum, quas præſidiis clientium ſeruorumque tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habebitis ac liberā. Clauſos omnes in curiam accipite: de ſingulorum capite vobis ius ſententiæ dicendæ faciam. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira ſalutem atq; vtilitatem veſtram habeatis. nam ſenatum omnino non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum; aut, quod vnum liberæ ciuitatis conſilium, ſenatus habendus eſt. Itaq; duæ res agendæ vobis ſunt, vt & veterum ſenatum tollatis, & nouum cooptetis.* Inde conſedit, & nominibus in vrnam coniectis,

citari quod primum nomen ex vrna excidit, ipſumq; e curia produci iuſſit. Vbi auditum eſt nomen malum & improbum, pro ſe quisq; clamare eſſe ſuppliciodignum, tum Pacuuius, *Video quæ ſententia de hoc ſit data: eiicitor, pro malo & improbo bonum ſenatorem & iuſtum eligite.* Primo ſilentium erat inopia potiores ſubiiciendi. cum tamen aliquis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alii negarent noſſe, alii probra, humilitatem ſordidamq; inopiam & pudendæ artis aut quæſtus genus obiicerent. Hoc multo magis in ſecundo & tertio ſenatore eſt factum: vt ipſius pœnitere homines appareret. Ita dilapſi homines, notiſſimum quodque malum maxime tolerabile dicentes eſſe, iubentesque ſenatum ex cuſtodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis conſilio non tantum ab interitu ſeruata ciuitas eſt, verumetiam releuata atque recreata: cum Tribunus ille plebis indomitæ furorem ſimulatione compeſcuiſſet, ac planum feciſſet, non modo cædem ſenatorum in ſempiterna poſteritate crudelem viſum iri; verumetiam cæſis ſenatoribus ciuitatem ſine conſilio deſertam ciuilium diſcordiarum incendio propter honorum contentiones deflagraturam. Quod ſi furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili ſanguine ſeipſam reſperſerit, perarduum eſt perque difficile ad ſanitatem reuocari. Atque in eo genere nonnulli domos ſuppoſitis facibus incenderũt, ne Reſpubl. diſcordiarum incendio periret; cum ſcilicet ciues repente poſitis armis ad incendium reſtinguendum concurrerent. Quod ſi quis animi pręſtantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitate ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnum populi motus placaturum, aut video neminem: quod eleganter Maro his verſibus expreſſit;

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta
Seditio eſt, ſæuitq; animis ignobile vulgus;
Iamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat:
Tum pietate grauem ac meritis ſi forte virum quem

Conſpe-

Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Tales fuisse diximus Periclem Atheniensem, Menenium Agrippam Romanum, Petrum Loredanum Venetum. Cum enim ii qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul summouerent, nec magistratuum imperiis, nec auctoritate senatus coerceri possent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iussit, ac ciuilem discordiam momento sedauit. Ex quo intellectum est, virtutis singulare decus ac maiestatem plus in Republica valere, quam leges, quam arma, quam edicta, quam magistratuum omnium iussa. nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, fascibus coerceri potuerant, vnius ciuis auctoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad sanitatem reuocati sunt. Est etiam in religionis metu magna vis ad plebem coercendam. Cum enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter se exarsissent, vt ciuium strage ac sanguine vrbs ipsa redundaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere posset, Franciscus Soderinus Pontifex ornamenta Pontificia indutus, ac sacerdotum corona comitatus cruce præeunte, inter medios ciuium cuneos processit: repente ciues religionis metu arma posuerunt. Ita quoque Iadus Pontifex Hebræorum Alexandro Magno ad vrbem Hierosolymorum vna cum exercitu venienti, sacris vestibus subornatus occurrit: cuius specie ac splendore exterritus Alexander pontificem adorauit, ac tantum abfuit vt regionem aut sacram vrbem diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret [a]. Eadem arte Vrbanus pontifex max. Attilam ab vrbis Aquileiæ obsidione dicitur auertisse. Sed interdum tanta sunt ciuium inter ipsos odia, vt sociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus sit. Etenim Lucenses ex vrbe effusi, Florentinorum grauissimis casibus & calamitate quam ex ciuili discordia cõtraxerant, permoti, Florentiã ad pacis actiones componendas peropportune venerũt: quę res

[a] Ioseph. in Antiq.

non modo laudabiles, ſed etiam vtiliſſima ſemper viſa eſt, non tantum ciuitati perituræ, verumetiam iis qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim ſæpenumero vt ciues a diſcordia abhorreant & pacem cupiant; ſed ſalua dignitate peti non poſſe putent: quo fit vt nullus ciuiliũ calamitatum exitus reperiatur, niſi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multo difficilius eſt quã in monarchia; in qua vnius imperio ac poteſtate ciues ſecum ipſi & cum Republica facilius coniunguntur; niſi princeps ſe partium ducem malit quam regem videri: quæ res exitum ei procul dubio eſt allatura, ſi de rebus aliis quam de maieſtate quæratur: vt quæ ſuperioribus annis controuerſiæ de religionibus exſtiterunt, quibus adhuc vniuerſa pene Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorum, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, ſtante Rei cuiuſq; publicæ forma: tametſi non ſine grauiſſimis calamitatibus acerbiſſimoque bonorum ac fortium virorum occaſu. At cum ſemel conſtituta & omnium conſenſu probata religio fuerit, ne poſthac in diſputationẽ deducatur cauendum eſt; vt omnes ſeditionum viæ, omnes aditus intercludãtur, & præſidia pacis muniantur. Quarum enim rerum diſputationes in vtramq; partem feruntur, earum omnium probabilis eſt ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propius abeſt, quam leges diuinas, quarum ſempiterna ſit natura, & quæ omnium animis ac mentibus aſſenſione certiſſima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil eſt enim tam firmum ac ſtabile (: niſi demonſtratione clariſſima minimeque dubia nitatur:) quod argumentorum vi ſubuerti non poſſit: at rerum diuinorum diſciplina non in demonſtrationibus aut perſpicuis rationibus, ſed in aſſenſione ſola verſatur. Et qui demonſtrationibus ac libris peruulgatis id conſequi ſe poſſe putant, non modo illi cum ratione inſaniunt, ſed omniũ religionum fundamenta labefactãt. Exſtat Lycurgi [a] lex antiquiſ-

[a] Plutarch.

antiquiſſima, quam Florentini, diſputatores omnium acutiſſimi, in populari ſtatu iuſſerunt; *Ne ſcilicet de legibus ſemel receptis ac probatis diſſerere liceret.* Intellexit vir ſapientiſſimus leges diſputatas in dubium reuocari; dubitationem vero iniuſtitiæ opinionem afferre: ex quo legum ac magiſtratuum contemtum & Reipublicæ interitum ſequi neceſſe eſt. Quod ſi Philoſophi ac mathematici ſuarum diſciplinarum principia in diſputationē reuocari non patiuntur, quæ dementia eſt de religionibus non modo priuatim, ſed etiã publice diſputare velle? Quamquam Anaxagoras niuem eſſe atram; & Fauorinus quartanam hominib. vtilem eſſe tuebantur. Carneades vero cum iuſtitiam maximis laudibus extuliſſet, perendie iniuſtitiam præſtabiliorem eſſe plerisque perſuaſit. Sed Ariſtoteles eos qui quærerent nix alba ſit necne; egere ſenſu dicebat. qui vero dubitarēt Deus ſit necne; pœnis eſſe, non argumentis refellendos: tametſi Deũ ſempiternũ & eſſe, nec plures vno exſiſtere poſſe neceſſaria demonſtratione [a] cõfirmauit. Quare prudenter Orientis & Africæ populi ipſiq; Hiſpaniarũ reges de religionib; diſſerere ſanctiſſime prohibuerunt. Et cum Moſchouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, varie de religionibus ſentirent, ac ſeditioſis concionibus in ſectas diſtraherentur [b], rex Moſchouitarum ne quis de religione diſſereret capitali pœna ſanxit: ſed curionibus ac Pontificibus exhibuit librum, quo quid cuique de rebus diuinis perſuaſum eſſe vellet, continebatur, vt eum populo ad legendum & ad intuendũ proponerent, capitis pœna ſubiecta, ſi quid vllius interpretatione additum detractumve eſſet. Certe quidē Moſes cum omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expreſſerat, accuratiſſime deſcripſiſſet, ac populo expoſuiſſet, vno capite legis, populo adhuc in deſerta ſolitudine vaganti, iuſſit ſacerdotes ac Leuitas legem diuinã clara voce ac deſerte legere, idque aſſidue, vt omni ætati ac ſexui perſpicua & cognita eſſet: altero capite legibus diuinis quicquã addi detrahive prohibuit. Itaq; cum in monte Sionis ſeptem

De religionibus diſputare perniciosum.

[a] lib. 6. Phyſ. & 12. Metaphyſ.

[b] Sigiſmundus Liber in histor. a Moſchouitarum.

eſſent collegia,nonnulli CCCC fuiſſe putant,quibus lex diuina docebatur; & vt pleriq; ſeorſum præcepta de religionibus traderent,nemini tamen diſputare fas erat,vt quidem Optatus Mileuitanus ſcribit[a]:quippe iudicabãt nihil tam a rebus diuinis abhorrere quam diſputationes, quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum aſſenſio certiſſima cuiq; eſſe debet.Cum igitur de rebus diuinis diſputationes non tantum dubitationẽ ac religionum interitum,verumetiam Rerumpublicarũ euerſionem afferant, eas profecto ſanctiſſimis legibus prohiberi oportet. quod ab imperii Germanici ordinibus poſt diuturna bella ciuilia cautum eſt, vt Romanam & Saxonicam religionẽ mutua concordia principes tuerentur:illud etiã ſubrogatum , ne de religionib. capitali pœna indicta,diſputaretur ; quã pœnam Germanorum magiſtratus,ac potiſſimũ Auguſtæ cum a nonnullis exegiſſent, vniuerſa Germania conquieuit. Iam vero cum legislatores omnes ac philoſophi , atque adeo Polybius ipſe [b]atheos,religionem rerum omnium publicarũ firmiſſimum fundamentum eſſe , ab eaq; ſubditorũ fidem in principes,obedientiam erga magiſtratus,pietatem in parentes,caritatem in ſingulos,iuſtitiam in omnes pendere confiteantur;ſeueriſſimis legibus cauendum eſt ne res omnium ſacratiſſima puerilibus ac ſophiſticis concertationibus,ac potiſſimum iis quæ publice fiunt,vileſcat;probabilibusq; argumentis in dubium reuocata ex animis auditorum ac diſputantium tandem eripiatur. Nec audiendi ſunt qui ſubtiliorib. rationibus omnia ſe perſuadere poſſe putant;quoniã *ſumma ratio eſt, quæ pro religione facit*,vt eleganter reſpõdit Papinianus[c]. Quamquam rectiſſime Ariſtoteles[d] vtrosq; ineptire ſcribit,& Oratores qui demõſtrare, & Geometras qui perſuadere quæ volunt,conantur : quoniã nec probabilia demonſtrari poſſint,nec certa neceſſariaq; argumentis perſuaderi debeant. Hic non definio quænam in tanta populorum de religionibus inter ſe diſcrepantium varietate, optima cenſeri debeat,(quamquã quod verum ſit,plus

[a] lib. 3.

[b] lib. 6. De militari ac domeſtica Rom. diſciplina.

[c] l. & ſi quis de religioſis. ff.

[d] ad Theodecten.

vna esse non potest; & ad religionem adipiscendam quę vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, non disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum deorum omnium parentem ac principem rogationibus vtendum:) si tamen princeps aliquis certissimus de lege diuina, deque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditosque opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet, vim amouere oportet: nam quo grauiora supplicia irrogabis, eo minus proficies; cum ea sit in hominibus insita vis ac natura, vt ad aliquid assentiendum sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorum reginam, & ad optimates ac senatores oratio, cum de Campiano Iesuita deque catholicis quæstiones capitales haberentur. Principem igitur oportet vera religione vtentem, non inani specie ac simulatione ficta, sed ardentib. votis ac precibus sempiternũ Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationem conuertet, ac sectarum omnium radices ac fibras amputabit. Cuius rei cum multa sint argumenta, tum vero nullum ad hanc rem accommodatius quam de Theodosio maiore: qui ineunte imperio prouincias omnes Arrianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatoribus Arrianis, vt non modo confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quæ variis temporibus Tyri, Sardis, Sirmii, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tarsi, Arimini coacta fuerant; ac potissimum synodo Ariminensi, quæ sexcentorum pontificum concordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat; verumetiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis suppliciis coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & catholicis, sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusque religionis pontifices haberi permisit, ac tametsi catholicorum Pontificum importunis rogationib. edicta

quædam aduerſus Arrianos promulgari iuſſiſſet, facile tamen irrita eſſe paſſus eſt; vt ipſius ad Ambroſium literæ demonſtrant his verbis; *Trade*, inquit, *Arrianis Baſilicam: mei namq; ſunt omnia iuris:* quod etiā Rotaris rex Longobardorum ſua lege permiſit. Nihilominus tamē cum ſine ſimulatione decreta concilii Nicæni tueretur, ac liberos & propinquos eadem religione imbuendos curaret, Arrianorum ſectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimū; tametſi Aſiæ & Africæ populi etiamnum Arrianorū placita Muhamedis auctoritate tueantur. Turcarum quidem rex maximus ſumma veneratione religionem a maioribus acceptam colit; neq; tamen peregrinas aliorū religiones exſecratur, ſed ſuo quemq; ritu viuere patitur; eos inquam qui Romanam, qui Gręcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Perſicā ſectam ſequuntur: & Calogerontas Chriſtianos ſumma caritate quotidianisq; largitionibus fouet, non minore pietate quam olim Auguſtus Iudæos; quibus non modo ſuæ benignitatis fontes diurnis eleemoſynis aperuit, verumetiam ſacrificia perpetua Hieroſolymis pro ſua Reique publicæ ſalute publicis expenſis quotidie fieri mandauit[a]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina perſuaſum habuerunt, omnes omnium religiones, quæ a pura mente proficiſcantur, diis immortalibus gratas eſſe: quam ſapienter, non diſputo: ſi quis tamen propria ſuperſtitione rogatus [b] iuraſſet, iuſiurandum legibus probauerunt. Ac tametſi peregrinas religiones in Rempublicam non facile admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium eſt, *ne qui niſi Romani dii, neu quo alio more quam patrio colerentur:* nihilominus tamen ſuo quemq; ritu, ſua quemque religione priuatim intra vrbem frui facile patiebantur: ac Romani ipſi ſacra Iſidis & Æſculapii in vrbem receperunt, ac *Pantheon* diis omnibus conſecrari permiſerunt. Soli ex omnibus populis Iudęi peregrinos ritus exſecrabantur; ex quo populorum omnium in ſeipſos odia excitauerunt. Nam cum Antiochus Nobilis Hieroſolymam ob-

a Philo in legatione ad Caium.

b l. qui iuraſſe de iureiurando.

ſideret,

ſideret, Iudæi pacti ſunt octo dierum inducias, vt feſtum euaſionis immortali Deo ſacrum colerent. libenter aſſenſit Antiochus, vt eſt apud Plutarch. nec eo contentus tauros & arietes ad victimam ſumma cum lætitia vſque ad portas vrbis deduxit. Poſt inducias vrbem expugnauit, eamq; (:vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus ſcripſerunt:) diripuit. Cum vero ſacrificium ritu Græcorum pararet, Pontifices ac Leuitæ cum exſecratione templum deſeruerunt. Hic Antiochus quaſi deorum contemtores ad Græcorum ritus & ſacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iisq; Iudæos veſci iuſſit: recuſantes omni ſuppliciorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ conuerſionem peperit. At Ptolemæus Lagus, vt ſcribit Agatharchides, deinde Pompeius, Hieroſolymam (:vt eſt apud Vegetium:) poſt obſidionem diuturnam ceperunt, eodem die quo Iudæi ſub Antiocho pacti erant inducias; ſed a ſacrilegio manus habuere continentes: Craſſus non item; nec Flaccus, quem Cicero negat aurum templo ſancitum expilaſſe, qua in oratione vt cauſæ inſeruiret, dixit Iudæorum deos a ſeruitute Romanorum ſuos cultores non eripuiſſe. Cum igitur Iudæi cæterarum gentium numina exſecarétur, maximum ſui odium & contemtum apud omnes excitauerunt. Cum enim Quadrato Iudææ præſide gregarius miles ſacrificantibus Iudæis pudenda in ipſo templo reuelaſſet, tanta ſeditio ſecuta eſt, vt viginti millia Iudæorum cæſa ſint; quo tempore Iudæi ex ſenatuſconſulto Roma exacti ſunt. qui ſolum vertere noluerunt, religionem mutare aut ſeruire coegit Tiberius; ſed hoc Romæ tantum: idem enim Tiberius Pilatum, qui clypeos ſanciuerat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexãder vero Seuerus Imperator, in ſacris familiaribus Abrahamum, Orpheum, Herculem & Chriſtum ſibi propoſuit ad colendũ. Cum autem Chriſtiani æque ac Iudæi triginta illa deorum millia, quæ Pindarus ſua iam ætate venerabatur, exſecrari

cœpiſſent, & in hominum mentibus deorum contemtum ingenerarent, principes ac magiſtratus illos acerbiſſimis ſuppliciis inſectari cœperũt, niſi Chriſtum eiurarent. ac Iudæi ipſi Chriſtianorum accuſatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, ſuæ religionis antiquitate freti. Atq; hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus exſecrantibus. hinc Rerumpublicarum variæ quoq; conuerſiones exſtiterunt. Ac tametſi crudelitates incredibiles tyranni in ſuos antea exercuiſſent, numquã tamen hominum mentibus ante regẽ Antiochum, quem modo diximus, imperandum ſibi fas eſſe putauerunt. Quæ ratio facit vt Theodoricus Imperator religionis cauſa cruciari pateretur neminem, ne vel impietatis ſpecie aliena bona diripere, vel liberas hominum voluntates, quæ nullis imperiis poſſunt, conſtringere velle videretur. ſic enim ad ſenatum Romanum ſcribens; *Religionem*, inquit, *imperare non poſſumus; quia nemo cogitur vt credat inuitus*. quę quidem ratio Caſſiodori omnium efficaciſſima mihi viſa eſt ad ſupplicia, quæ religionis ſpecie irrogantur, tollenda. Impios quidem ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuium potentiorum exſecratur, arceri a ciuitate vtile eſſe duco, ad tuendam ciuium inter ipſos amicitiam, quæ præcipue rerum diuinarum conſpiratione & conſenſu alitur ac ſuſtentatur; ſi tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modo ſuppliciis vindicari non debet, ſed etiam prouidendum, quoad eius fieri poterit, vt ſi publice citra ſeditionem non liceat, ſacra tamen priuata facere nemo prohibeatur; alioqui futurum eſt, vt qui alienis ſacrificiis intereſſe nefas eſſe ducunt, & ſuis carere cogũtur, omnem omnino religionis opinionem exuant; ac ſublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant, ſed omnia in omnes ſibi licere putent. Quamquam quid vetat ſanctiſſimorum Prophetarum conſiliis inſiſtere; quorum [a] alter quidem ſuis popularibus in ſeruitutem Chaldæorum

a Baruch.

rum

tum abductis persuasit, vt cum ante idola procumbere cogerentur, Deum tamen sempiternū mente colerent, alter Naami [a] Syriæ regis domestici pura religione initiati excusationē accepit; si quidē regi sacrificanti peregrino deo adesset; quippe mētem purā ab impietate seruaret. fallunt enim qui humanis imperiis ac legibus Respublicas, nō vltionis diuinæ metu contineri arbitrantur. Et quemadmodum ex omni ciuitatū genere nullū deterius est anarchia, in qua nemo paret, nemo imperat, sed in summa scelerū omniū impunitate ac licentia viuitur: sic etiam nulla pestis ciuitatibus grauior accidere potest numinis carentia, quā Græci ἀθεϊσμὸν vocant: & certe nō parū peccant qui [b] πολυθεότητος & ἀθεότητος eandē pœnā statui putant oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν τὸν αὐτοκράτορα θεὸν ἀναιρεῖν. Nam superstitio, quantacumq; fuerit, homines tamē in legū ac magistratuū metu, & in mutuis vitæ officiis continet: impietas autē aduersus numina, omnem ex animo peccādi metū penitus euellit. Duob⁹ igitur ꝓpositis incōmodis, superstitione inquā & atheismo, maius declinare oportet: quando vero religione quæ in vnius sempiterni Dei vero cultu versatur, publice vti nō licet, ac ne publicæ religionis contemtu ad impietatē ciues, aut ad seditionem incitare videamur, publicis sacrificiis adesse præstat, dum tamē in vnius sempiterni Dei cultu mens acquiescat. Quod vero pleriq; mirātur, quamobrē in ipsis ecclesiæ Christianæ primordiis, tanta sectarū ac numinū, tanta religionū multitudo quantā Tertullianus & Epiphanius fuisse memorant, id est, centum circiter ac viginti, sine bellis ciuilibus contineri potuerit: in causa fuit ipsa discrepantium inter se opinionum varietas. nihil enim periculosius est quam in duas sententias scindi ciuitatem, siue de legibus, siue de religionibus, siue de rebus aliis ciues inter se dissideant: quia *vnum vni per rerum naturam contrarium quidem esse potest, plura vni contraria fingi non possunt*: itaque cum plures inter se discrepant, medios quosdam interiectos esse necesse est inter extrema contraria. Ac propterea Solon lege cauit,

[a] Helisæus.

[b] *Id est, infinitate deorum posita, Deum opt. max. tolli.*

Cur plures secta Rempublicā continent, duæ vero statum euertunt.

vt in ciuium seceßionibus, vnam quisq; factionem sequi necesse haberet. quod periniquum plerisque visum est; cum qui factionibus abstinet vt placidus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur; illud etiam iniquius, quod quam opinioné cum scelere coniunctam putes, eandem tueri cogare, ac pro iis quos contra sentias propugnare; siquidem ex omnibus ciuium sententiis nulla tibi probabilis videatur. Postremo si quam ex omnibus probaueris opinionem sequi & armis defendere necesse habeas, etiá aduersus parentes, vxores, liberos, propinquos arma capere, eosque quos tueri debeas, si contrariam sectam sequantur, necare licebit. In summa, diuina [a] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honestum sit aberrantem sequi vetat. Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri potest, ac potiſſimum popularibus & optimatum imperiis, quæ summo principe, a quo ciuium concordia speranda sit, destituuntur. Nam callidiſſimus quisq; ciuis in populari statu se quam longiſſime potest, a ciuilibus armis subducit, nisi victoriam certiſſimam se adeptum ire confidat; nec se vitamq; suam aut fortunas periculis, nisi summa neceßitate coactus opponat. ac sæpenumero fit vt seditiosiſſimus quisq; discordiarum semina conquirat, nec vlla re magis quam ciuili sanguine delectetur; vt cęsorum bona diripiat, ac honoribus alienis fruatur; Salios Martis sacerdotes imitatus, quos antiqui πυρφόρους appellabant: ꝓpterea ꝙ exsecrationibus rite factis inter aciem vtramq; faces coniiciebant, ac prælia miscebant, eodem momento sese belli periculis subducétes. Quod si legi Solonis locus erit, seditiosi ciuiles discordias ciere metuent, cum eadé sibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni vero & quieti ciues, qui otium ac tranquillitatem rerum omniũ pulcerrimã ducunt, si factiosos sequi necesse habeant, modis omnib. diſſidia ciuium prospicere eaq; prohibere; aut si prospici nõ potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac summa auctoritas valet plurimum ad in-

[a] Deut. 12.

An lex Solonis de factionibus vtilis, sit.

ad inſanos & præcipites in officio continendos, quibus inteſtinum ſempiternumq; bellum futurum eſt, niſi ſapientum conſiliis ad ſanam mentem deducantur. Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis eſſe videatur. Quamquam ſi in fœderibus ac ſocietatibus principum inter ipſos vtile eſt, vnumquemque plus cæteris omnibus poſſe, aut certe cum potentioribus coniungi, quanto id verius ac vtilius eſt in bellis ciuilibus, in quibus qui neuter eſt, æque ab omnibus deſeritur & præda fit omnium communis? Nam cum Theramenes diſcordiarum inter ciues otioſus ſpectator fuiſſet, miſerandum præbuit omnibus ſpectaculum ſuæ calamitatis. Quiſquis igitur in bellis tum ciuilibus tum externis neutram partium ſequi volet, hunc ſaltem oportet vtroſq; inter ſe conciliare; aut ſi putat alienas diſcordias ſibi boniſq; ciuibus vtiles fore; quoniam ſalus bonorum in exitio improborum conſiſtit; enitendum tamen erit ſapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit enim ſæpenumero vt qui aperte concordiam ſimulant, occulta diſſidia ſerant: quo nihil eſt immortali Deo deteſtabilius [a]: niſi hoc agatur vt ſceleratis ac flagitioſis inter ipſos bellum ſit ſempiternum. vt enim rariſſimas virtutes, quæ mutuam inter ſe cõcordiam tuentur, plurima inter ſe diſſidentia circumſtant: ita quoq; bonorum raritatem obſidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, niſi mutuis bellis peſtem & exitium ſibiipſis inferrent. Quamobrem Deus ſæpiſſime gloriatur, ſe hoſtium ſuorum ope ſuos hoſtes acerrime vlturum. Ad ea quæ diximus ſedandarum inter ciues diſcordiarũ præcepta pertinet illud etiã, vt commotis ciuibus nolæ ac tintinnabula prohibeantur; quod factum legimus in Monſpelienſi ac Burdegalenſi ſeditione; quas tamen reſtitui nõ ſine magna mercede placuit: quam ſapienter, non diſputo. Certe Turcarum rex, ac cæteri principes Orientis, inuentum illud Nolanorum Campaniæ cum a ſuis ciuitatib. quam longiſſime repuliſſent, maximam bellorum ciuilium occaſionem a ſuis

87

C

[a] *Prouerb. Septem ſunt quæ odit Deus, & octauum, quod abominatur anima eius. eos qui diſcordias alunt inter fratres.*

ceruicib.depulerunt.Clangor enim cum mentes hominum a quiete deturbat, tum vero sonitus nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur, etiam sapientes a sanitate in furorem præcipites agere consueuit. Arma quoque seditiosis eripi si possunt, non modo tuendæ ciuium salutis amuletum singulare est, sed etiam bellorum ciuilium curandorum necessaria medicina. Quamquam Italiæ ac multo magis etiam Orientis principes arma ferre, aut longiorib. gladiis subditos, præterquam eos quos adhibent ad corporis custodiam, accingi non patiuntur: neq; nouum est illud institutum, sed ab vltima antiquitate repetitum. Nam Aristoteles barbaros in ipsis ciuitatibus ferro accinctos fuisse miratur[a]. At nostris, æque ac Germanorum & Anglorum morib. id non modo licet, verumetiam Heluetiorum legibus necessarium est: vnde cædes ac seditiones sæpe deriuantur. nam qui armatũ se cõtuetur, arrogantior fit, & ad inferendã tenuib. iniuriã audacior; leuissimaq; iniuria affectus ad cædem ferocior. qui vero exarmatus erit, nec quẽquã iniuria violabit, nec violatus occidet; nec ignominiam contrahet eorum qui ferro accincti iniuriam illatam armis repellere, ac vitæ discrimen subire recusant. At Turcarum legib. etiã militiæ exarmatum esse oportet, si hostes longius absunt: arma vero carris ac iumentis fere circumferuntur; omnes tamen populos bellicis laudib. ac victoriarum gloria superarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbarissimos esse putamus, quanto æquius est domi ciues exarmatos esse? Lutetię quidem Parisiorum ne breuissimos quidem gladios baiulis ferre licet; quod antea in contentionibus, quib. sæpissime implicantur, ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes si valeret, plures cædib. ac seditione vacuas ciuitates haberemus. Neq; enim prudentis legislatoris est parricidia tam acerbe vlcisci, quam ne fiant prospicere ac modis omnibus cauere. & vt medicus quisq; peritissimus iudicatur, non tam qui morbos curare, quam qui valetudinem tueri & morbis occurrere solet; aut si qua morbi

[a] In Polit.

morbi vis inopinato partem vllam corporis inuaſerit,ægrotum primo conquieſcere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnibus leniat, dum interim morbi cauſas omnes ac ſymptomata putare, ſalutaréq; medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis ſeceſſiones ac factionum incendia anteuertere, aut concepta repente exſtinguere; deinde ſeditionum cauſas omnes ſcrutari & cõtueri diligenter oportet, vt quã optimis legib. in poſterum declinari poſſint. Cauſas autem ſeceſſionum eaſdé reperiemus, quas ciuitatib. conuerſiones & interitus afferre ſuperius diximus: pœnarũ inquam ac præmiorum iniquam diuiſionem; iniurias tenuib. illatas; nimias paucorum opes; ſummam multitudinis inopiam, impunitatem deniq; ſceleratorum. atque hoc poſtremum maxime omnium ciuitatib. exitioſum eſſe antea ſæpe diximus, ac dicẽdum ſæpius eſt: propterea quod pleriq; tum principes, tũ magiſtratus, dum lenitatis gloriã affectant, improborum pœnas ſubire ſe non putant. Ad illud quod Solomo toties ac tam ſæpe cauendum præcipit, ne fideiubeamus: non qui mutuam inter nos caritatem prohibere velit, ſed vt omnes intelligant eos qui ſceleratorum prædes fuerunt, eosq; meritis ſuppliciis eripuerunt, alieni ſceleris obligationem luituros. ſic enim vates ille ora laceratus regi Achabo certiſſimum exitium prænuntiauit, quod Benedabum regẽ Syriæ captiuũ vadatus eſſet. Quod vni regi dictum eſt, latiſſime patet ad omnes principes ac magiſtratus, qui peſtem ſibi ac ciuitatib. capitalioré inuehere nullá poſſunt quam flagitiorum impunitatem, quam pleriq; ſordidi magiſtratus ac iudices prouocantib. proponunt, vt cæteros turpiſſimi quæſtus cauſa ad ſeſe pelliciant. Quamobrem ſapienter prouiſum eſt legibus Imperialibus, vt cum in priuatis iudiciis Curiam Imperialem prouocare cuiq; integrum ſit, modo ſumma aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem a Prætoribus publicarum quæſtionum, quæ occultiſſimis rationibus iniri ſolent, maiores

Scelerum impunitas ciuitatibus exitioſa.

C

iudices prouocare fas est. Et quibusdam inferioris Germaniæ prouinciis scelera quæ certissimis testimoniis non possint, coniecturis vindicantur; quæ ratio iudiciorum iam inde a Carolo Magno ad hæc vsq; tempora cõtinuata, vtilissima comperta est, vt atrocissima quæque scelera, quæ clam perpetrari solent, ista ratione vindicẽtur, & facinorosos deterreant ab iniuriosa vita. Ex quo manauit illud veterib. incognitum, vt pro modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridẽ apud nos inueterauit. Ad seditiones etiam coercendas in posterum, pœnam seditiosis irrogare necesse est: quod qua ratione fieri debeat superius diximus, cum de corporũ & collegiorum pœnis exigendis disputaremus. Sed quæ de collegiis & corporib. pœnæ sumuntur, ad maiorem populi partem accommodari non possunt. Non enim si membri vnius, puta pedis aut manus, vstio vel sectio corpori salutaris est, propterea caput ęgrum secabit medicus; sed magni Hippocratis præcepta sequutus, *desperatis morbis medicinam adhibere cauebit*. Præter eas quas diximus successionum causas, potissima præcipuaq; est in Oratorum licentia, qui hominum mentes ac voluntates quo volunt facile ducunt, & vnde volunt deducunt: vt non immerito maiores nostri Herculem Celticum non iuuenili robustoque corporis habitu & claua insignem, sed caluum & senecta venerabilem effingerent, cuius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitæ perueniret, quæ dicentem sequeretur[a]; vt omnib. perspicuum esset, nullas principum opes ac legiones plus valere, quam admirabilem illam dicendi vim ac facultatem eius qui populorum animos & languentes erigere, & ad bellum inflammare, & ad vim paratos exarmare, & ardenter ad virtutem cohortari, & a vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari; mox a beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere posset. Qua quidem incredibili dicẽdi vi ac potestate paucissimi ad laudem, pleriq; ad Rerumpublicarum euersionem abutuntur; atque

[a] Lucian.

atque ii potiſſimum qui ſic loquuntur vt vitio; ſic viuūt vt virtuti bellum indixiſſe videantur. Cum enim ars illa præcepta contineat, quibus falſa pro veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnibus audientium animos fallere ac decipere poſſis; mirum debet videri, ſi quis eſt qui artibus tam pernicioſis recte vtatur: cum M. Tullius Oratorum ſui temporis facile princeps, hoc primum Oratori propoſitum eſſe ſcripſerit, vt nihil contra quam perſuadere velit, id dicendum putet; vel vt Ariſtoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare queat, vt fraus detegi non poſſit; id eſt, primam Oratoris optimi legem eſſe, vt omnia mendacio ac ſimulatione tegat. Itaq; ab iis qui Oratorum clariſſimorū laudem ab omni æuo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum deniq; publicarum conuerſiones & interitus cœpiſſe, & eoſdē calamitoſos exitus habuiſſe videmus. Neq; enim Græcorum & Romanorum tantum exemplis abundamus, verumetiam eorum qui Africæ & Occidentis omnia imperia religionis ſpecie conturbarunt, ac nonnulli ſceptra regib. extorſerunt: id quod accidit Marochi regibus qui a Ioſepho genus ducebant, quos ſeditioſus quidam concionator de regali ſolio præcipites dedit: ac tametſi *Eques Aſinarius* vulgo diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit[a]. Conſimili fraude is qui primus inter Perſarum reges *Sophus* eſt appellatus, Vſſuncaſſani regis gentiles de imperio deturbauit. Nec ita pridem Leidanus ſellularius opifex, arrepta religionis Anabaptiſtarum occaſione, regem ſe ferens, in Munſteram Weſtphaliæ metropolim inuaſit; vnde non niſi ab imperiali exercitu & obſidione diuturna[b] depelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis prædicatorum, Soderini conſilio ſtatum Florentinorum ab optimatib. ad populum tranſtulit: non aliter atque Ephialtes Orator Periclis ſuaſu ſummam imperii ac publici conſilii poteſtatem Areopagitarum ſenatui ademtam ſeditioſis concionibus plebi attribuit. Deniq;

a Leo Afer.

b Sleidanus.

Germaniæ plebem vniuersam in patritios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidē centum circiter hominum millia cæsa feruntur [a]. Quam sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnib. inflammarent! vt quondam Nestorius, qui coram Imperatore & in clarissima Constantinopoli luce ausus est dicere, *Da mihi Cæsar, da*, inquit, *terram hæreticis vacuam; ego tibi cœlum: exscinde mecum hæreticos; ego te victoriam de Persis spondeo relaturum*. hunc propterea πυρφόρον appellarunt. nā si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, imperium ciuibus vacuum reliquisset, ac Nestorium hæreticorum principem mox interfici iussisset. Est igitur ab eloquētia improborum ciuium multo magis metuendum quam a peste, quam a gladio furentis; ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentib. præsidio, & improbis terrori, & probis ornamento sit; eamq; exserat in sanandis populis, in suadendis legibus, in moribus conformādis, in castigandis erroribus, atq; omnino in bonorum ac malorum finib. oratione elegāti ac numerosa designādis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis est a natura, sed ad verum decus tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur; sic hominum ferocissimorum barbaries ac feritas eloquētiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modum mitescit. Nec vlla res est quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furētis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audentium animos, eosque pulcritudinis suæ splēdore obstupefactos facilius possit quam eloquentia regere; eoque magis in populari statu quam in cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quam diserti Oratoris facultate retineri. Quæ res facit, vt quo quisq; plus eloquentia potest in populari ciuitate, eo maiores opes & honores adipiscatur; cum ab iis

[a] Sleidanus.

C

ab iis pœnarum ac præmiorum iura leges, arma, imperia, curationes, belli deniq; ac pacis summa pendere videatur. Tyrannis vero nihil tam metuendum quam eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem exsecratur.

FINIS LIBRI QVARTI.

DE REPVBLICA, LIBER QVINTVS.

De confirmando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusq; disciplinis populorum mores dissimilesq; naturæ percipiantur. CAP. I.

QVÆ ad vniuersam Rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur; consequens est vt, quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat; quibusq; rationibus gentium mores ac naturæ percipiantur, explicemus; ne aut formam ciuitatis a populi moribus alienam instituamus; aut naturæ leges hominum arbitrio ac voluntati repugnante natura seruire cogamus: quod plerique facere conati, florentissima imperia funditus euerterunt. Id autem eo accuratius faciendum nobis est, quod omniũ qui de Republica instituenda præcepta tradiderunt, qui hanc disputationem attigerit, videmus fuisse neminem. Quemadmodum igitur in toto genere animantiũ non modo innumerabiles sunt figuræ, verumetiam eorum quæ figuram eandem habent, maxima varietas est:

ſic hominum inter ſe admirabilis eſt ac pene incredibilis diſſimilitudo, variaq; pro locorum diuerſitate natura, cum in eodem climate Orientis & Occaſus modica declinatio magnam efficiat hominum inter ipſos diuerſitatē. eorum item quibus idem eſt circulus Meridianus, qui ad Aquilonem ſedes habent, ab ijs qui ad Auſtrum poſiti ſunt, corporum & animorum habitu plurimum diſtant. Quinetiam inter eos qui non ſolum ſub eodem circulo Meridiano, verumetiam ſub eodem tractu ab Æquatore æque remoto, ſub eodem cœli gradu, ſub eodem fere puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallib. domicilia quęſierunt. Et inter locorum naturas quantum interſit, videmus alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes: multaque ſunt alia quæ inter locum & locum plurimum differant. quo fit vt eiuſdem vrbis homines, non tantum pro diſſimili temperatione, verumetiam pro diuerſitate locorum diſſideant inter ſe plurimum. & mirum videri non debeat ſi ſeditionibus ſæpius iactantur vrbes inæquali ſitu poſitæ, quam quæ æquabilem planitiem habent: vt Roma ipſa, cuius mœnibus ſeptem montes clauduntur, idcirco ſeditionibus pręter cæteras ſæpiſſime agitata eſt, quod locus inæqualis ad id magis opportunus eſſe videretur. Quam quidem ad rem cum Plutarchus minus aduerteret, pene ad ſtuporem miratur tres Athenis de ſtatu cōuertendo factiones exſtitiſſe. nam qui Aſtu editiorem vrbis locum accoluere, populari ſtatu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorem, oligarchiam cupiebant: qui Piræum, potiorem ducebant plebis & optimatum temperationem. Cauſas ipſi naturæ cōgruentes mox aperiemus. Quod ſi Theophraſto[a] mirum videtur Græcorum nationem morib. & inſtitutis vſq; adeo ſui eſſe diſſimilē, quis non miretur ciues eiuſdem ciuitatis, eiuſdem vrbis tantopere inter ſe differre? Neq; vero tribuendum illud eſt gentium confuſioni, cum ſcriberet Plutarchus de Solonis ætate, qua generis Athenienſium puritas ac ſimplicitas tanta fuit, vt ſolo Attico procreati eſſe putarentur: qua de re gloriatur

[a] In libro ἠθικοὶ χαρακτῆρες.

riatur Ariſtides in Panathenæis, vbi Athenienſes mortalium omnium nobiliſſimos appellat, quod γηγενεῖς & αὐτόχθονας eſſe opinaretur. Sed ne longius aberrare videamur, quis neſcit Heluetios ab extremis Gothorũ finib. oriũdos, moribus, legibus, inſtitutis, religione, ſtatu, differre ac diſtare plurimum? nam qui montes inter eos accolunt, vt Rhætorum quoq; natio, cæteris habentur ferociores ac bellicoſiores; ſtatu vero magis populari, & licentia maiore fruuntur; cæteri tractabiliores ſunt, ac vitæ cultu aliquãto ſplendidiores; ariſtocratiam quoque magis probare ac licentiam indomitam agreſtium hominum feritati congruentem, arctiorib. quibuſdam legib. ac religionum vinculis conſtringere ſolent. Hæc porro naturæ conſentanea ratio ſpectanda in primis eſt ei qui Rempublicam fundare, ac ciuitatem optime inſtituere volet. Cum enim Florentinorum temporis decurſu & inquilinorum, qui in eam ciuitatem coaluerãt, acta multitudo fuiſſet, antiquioribuſq; gentib. ac familiis, quæ bellis ciuilib. exſtinctæ fuerant, ciuitas exhauſta videretur, ſtatus popularis eſſe deſierat; quia ciuiũ pars multo maxima ab honorib. & ſuffragiis arcebatur, nec magiſtratuum poterat imperio contineri. Itaq; ſenatum cogi placuit vt deliberaretur, popularemne an optimatum ſtatum habere præſtabilius eſſet. Hic ſenator Veſpucius ariſtocratiam laudare, ac plebis impotentis licentiam exſecrari: & cum multa in eam ſententiam dixiſſet, Venetorum ſtatum florentiſſimũ, qui ex optimatibus conſtabat, velut exemplar ſuis ciuib. propoſuit ad intuendum & ad imitandum. At Petrus Soderinus populare imperium, ſi non æque laudabile videretur vt optimatum, Florentinis tamen commodius eſſe contendebat, & eorum ingeniis ac naturæ ſimilius: legiſlatori vero neceſſarium eſſe ſtatum ciuitatis ad populi cuiuſque mores ac naturam accommodare. Venetos quidem ariſtocratiam ſuis moribus conuenientem amplexari: at Florentinorum mentes ad libertatem popularem eſſe natas; nihil autẽ quod repugnãte natura fieret,

Statum ciuitatis ad naturam accõmodare oportet.

diuturnum aut ſtabile futurum. peruicit Soderinus, & Senatuſconſultum in ſuam ſententiam factum eſt. quam vere vterq;, poſtea differetur. Quod item Belgæ ab Hiſpanorum imperio defecerunt, hanc potiſſimum defectionis cauſam fuiſſe conſtat; quod Hiſpanorum mores ſuis diſſimilimos fere non poſſent. abeſt autem cœlum Hiſpanorum ab extremo Belgarũ tractu duodecim fere partib. in latitudinẽ, a qua morum diſſimilitudines præcipue oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios, Syracuſanos, moribus non admodum Florentinis diſſimiles fuiſſe legimus, nec optimatum modo imperia abhorruiſſe, ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre potuiſſe: quod ſi quis virtutib. & animi præſtantia cæteros ſuperaret, hunc relegare conſueuerant. Athenienſes tamen & Epheſii, humaniores; Syracuſani, Florẽtini, Carthaginenſes, ferociores: cuius rei cauſa fuiſſe videtur, quod hi ad Occaſum, illi ad Orientem poſiti ſint. Eſt autem Orientis natura mollior quã Occaſus: populi quoque vrbani, iactabundi, loquaces. Sic enim legatus [a] ille Rhodius in Senatu Romanorum, *Gentes*, inquit, *aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in venerem proniores aliæ ſunt: Atheniẽſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem ad conandum; Lacedæmoniorum, cunctatorẽ: nõ negauerim totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe.* Quibus verbis legatus ſuorum ciuiũ errori parcendum ideo ſuadebat, quod ita nati eſſent. Plutarchus etiam Athenienſem populum ad iram & miſericordiã procliuiorem fuiſſe ſcribit; & qui adulationib. gauderet, & vrbana dicteria non ingrato animo ferret: Carthaginenſes vero ad crudelitatem & vltionem promtiores, quique ſubditis impotenter dominarentur, dominantibus humiliter ſeruirent: caſus item nec proſperos, nec aduerſos æquis animis acciperent. At populus Romanus nec offenſionib. acceptis demiſſior videbatur, nec parta victoria elatior, ſed moderatos ac domitos animi motus per ſe ferebat; adulatorũ vero ac leuium Oratorum inanes conciones

a Liuius li. 45.

ciones auersabatur; grauitate ac seueritate vsq; adeo delectatus, vt Catoni Censuram petenti, ac seuero Censore ciuibus opus esse iactanti, populus eum honorem, qui omnium maximus erat, tribuere mallet, quam nobilissimis quibusq; blanditiarum illecebris populum demulcentibus. Idem quoq; populus ad Manlium Torquatum ciuem omnium imperiosissimum nec petentem, ac ne cogitantẽ quidem, detulit Consulatum. Is igitur in concione delatum honorẽ repudiauit, cum diceret nec populum imperia Torquati, nec Torquatum populi vitia ferre posse; ac sapienter facturum si alium Cõsulem faceret; nihilominus tamen populus Cõsulem esse iussit. Sed ex illis actionibus, quas Athenienses ac Romani Oratores posteritati reliquerunt, perspicue sane intelligitur, Romanos magistratus populi maiestatẽ veneratione multo maiore coluisse quam Athenienses, qui populi patientia sic abutebantur; vt cum nescio quis magistratus populum conuocari iussisset, populus edicto paruit, diutissime exspectauit: ad extremum Orator roseis sertis & corollis redimitus in concionem processit; ac palam dixit se amicos eo die cõuiuio excipere velle: quo dicto abiit; hic populus arrisit. Item Alcibiadi concionẽ ad populum habenti coturnix e sinu euolauit: populus coturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine fecisset[b], lapidaretur. Romani tantam oratorum leuitatem impune certe nõ tulissent; cum enim Romano ciui qui paulo altius quam Romanæ grauitatis decus postularet, coram Censore hiauerat, iura ciuitatis ademta sint[c]. Principem ergo ac legislatorem populi mores ac naturam regionis in qua ciuitas est, nosse prius oportet quam legum aut ciuitatis conuersionem moliatur; cum de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quam ad varios gentium mores ac naturas ciuitatis cuiusque leges ac formam congruentem accommodare. Nam quod Baldus rationem negat locis ac regionibus terminari; hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque

a Plutarch. in Catone Censorio.

b Plutarchus.

c Valerius.

aliter ſtatuere iubeat. vt enim ſapiens architectus ædificium diuturnum ac ſtabile futurum ad ſubiectam cuiusq; regionis materiam aptare debet: ita quoq; optimũ principem ciuitatis ad populi regionisq; naturam leges accommodare oportet: quando non idem omnib. licet quod Buſiri Ægyptiorum regi, quem Iſocrates ob id etiam vehementer laudat, quod regionem ac gentem omnium maxime ad regnum ſtabiliendum aptiſſimam conquiſiiſſet. Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Auſtrum poſiti ſunt inquiramus; deinde eorum qui ad Ortum & Occaſum; poſt etiam ſingularem illorum qui montes, qui valles, qui paluſtria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quibus explicatis quantum diſciplina valeat ad immutanda hominum ingenia diſſeretur; nec tamen illud aſſentiemur Polybio & Galeno qui cœli ac ſoli naturam neceſſaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalib. cauſis vitia naſci poſſint, exſtirpari tamen & omnino tolli, vt is ipſe qui ad ea propenſus fuerit a tantis vitiis auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina: quæ tolluntur omnia ſi neceſſitati locum demus. Quæ vt planius percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polum vtrũq; diuidemus; ita vt cuiq; regioni partes cœli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrũque Polum numerantur. prima regio quæ ab Æquatore propius abeſt, ab ardoris intemperie calidiſſima eſſe dicitur, vt quæ ad Aquilonem ſpectat, frigiditate rigidiſſima; inter vtramq; calore ac frigore modice temperata interiacet. rurſus regiones ſingulas bifariam ſubdiuidemus: nam regio quæ partes cœli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior eſt, contra quam plerique magno errore putant, quam quæ Tropicis vtriſque ſubeſt. Item regio quæ a trigeſima circuli Meridiani parte ad XLV porrigitur, multo mitior eſt quam quæ a XLV ad LX, propter vtriuſque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV regiones quidem multo frigore rigent, coluntur

tamen

tamen ac populorum multitudine abundant. postremo regio quindecim partium cœli a LXXV ad XC, etsi omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigo-
95 ris ac niuium intemperies, vt non satis commode viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, fere in antris ac latebris bestiarum more versatur, [a] aut vagatur in syluis. His finib. regionum descriptis, de gentium morib. ac natura certius ac melius iudicari potest. Nec vero satis est intelligi ad Aquilonem positos robore quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus; ab his tamen ingenii præstantia superari. Nam qui ab vtroq; Polo quindecim gradibus absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & a frigorib. perinde adusti vt Australes a calore, vt quidem Hippocrates ipse confitetur [b]; qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest ea, qua diximus, regionum descriptione. quod item Hippocrates, & qui optima quæque Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam auctore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem, tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est, πυῤῥότριχας καὶ λεπτότριχας: sic enim Lucanus,

Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos:

Galenos *capillo rubentes* vocat, id est, φοινικότριχας: quæ tamen plurimum inter se differunt. Dani certe ac Sueci, quique vltra mare Suedicum regiones Gothicas occupant, fere capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaq; Angli eos qui crine rubent, a Noruegis & Suecis originem traxisse, ab iisq;, perinde vt Galli, cauendum putant: eoque magis si cætera prauitatis adsunt argumenta; vt illa Martialis;

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus;
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Atqui citra mare Suedicum ad gradum quadragesimum quintum positi sunt, fere capillo flauescunt, nisi aliunde aduenerint: migrationes enim populorum magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatē pepererunt. Scythas flauities capillorū, & cęsius oculorum color arguebat. Nec ita pridē Sigismundus Liber in Hi-

[a] Olaus & Saxo Grammaticus.

[b] In lib. De locis.

Scythæ oculis cæsiis & flauo capillo.

storia Moschouitarum scripsit Lituanos omnes ad vnũ cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitanti mihi ac miranti Pruinsquinus Lituanus Polonorum in Galliam legatus, & Holster Suecus, confirmauerunt. Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vbi de Cimbris agit, ὀμμάτων χαροπότης *castaneos & rufos oculos* interpretatur; cum *cæruleos* reddere debuisset. Sic enim Iuuenalis;

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

quia capillos ac barbam in nodos ac cirros veterũ Græcorum more torquebant. vt Horatius,

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

Truces (inquit Tacitus) *& cærulei oculi, rutilæ comæ.* Qui propius a Polo absunt, hi non cæruleos oculos sed glaucos seu cæsios habent, vt γλαῦκες, qui magis albescũt: cærulei vero meliores; quia nigricant aliquantulum. omnium deterrimi sunt albi, & quasi Nyctalopes, qui noctu melius & acutius quam interdiu vident, ad lucẽ hebescunt. cæsius autem color oculorum est ab intima vi caloris; vt qui atros habent oculos, a calore vehementi deferuntur. Eadẽ vis caloris facit vt Scytharum corpora sint maiora ac robustiora; quia frigus exterius calorẽ ad intimos corporũ aditus cogit ac tuetur: nisi tanta vis est frigoris, vt penitus calorem restinguat, vt qui a LXXV gradu latitudinis versus vtrumq; Polum solitudines habent: quia frigoribus sic vrgentur, vt pleriq; intereant[a]: cum etiam totus maris Suedici tractus glacie sepe concrescat. Æstate vero tanta est interdum caloris vehementia, vt nõ modo fruges, verumetiam arbores, syluæ, domus ex ardore solis flammã concipiant[b]. quod non solum in Moschouia, sed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Cromerus; & in ipsa Anglia, vt quidem ex literis Naualli Legati ad regẽ Henrichum II didicimus: quib. affirmat ex solis ardoribus flãmam conceptam fruges ac syluas in ea regione Angliæ quæ *Gallia* vocatur, consumsisse. quod a veteribus anxie quæsitum video, cur inflãmationes Aquilonem

[a] Sigismundus Liber.

[b] Sigismundus Liber.

quilonem versus maiores sint; id ita esse quasi rem compertã minimeq; dubiã tradiderunt[a]: ego vero sic statuo, in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantib. & conualliũ anfractib. ardentius arcem inflãmari versus Aquilones quã ad Austrum: Naimum Aquitaniæ oppidum[b], Montecorneum[c] in agro Laodunensi, cœlo sereno deflagrasse propter eam quã dixi causam; nisi quis vltione diuina id factũ putet. Sed naturam secuti balnearii thermas suppositis ignib. aqua respergũt: vt vapor elatus ac densior factus, calorẽ ardentius tueri possit. nam corpora quo solidiora, eo sunt ardentiora conceptis ignibus, qui efficacius calefaciunt in metallo quam in ligno; & in hoc quam in culmo: ita quoq; Solis calor vehementior est in lapidib. quã in terra; & in aqua quã in aere; ac rursus in aere a vaporib. denso, quã subtili raritate extenuato. Quo fit vt sub Tropicis tellus quidẽ, aquæ, lapides vrant vehemẽtius quã versus Aquilones propter rectam radiorum traiectionẽ ac reflexionẽ: sed quoniam regiones quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontib. ac fluminib. scatent, quib. fere vacant Australes tractus, necesse est in iis aerem ab aquarum vaporib. fieri crassiorem, & calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilones maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbribus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus scaterent, ac propter niuium copiam citeriores Africæ oras ad Septemtriones conuersas vbertate fertiles ac populosissimas reddidisset, Africæ magna pas hominibus vacua relinqueretur. Quod igitur hibernis temporibus antra videmus ac puteos calere; item animantia fumos calentes exspirare; æstate vero terræ cauerna supra modum rigere: idem iudiciũ est de populis: vt qui sunt ad Aquilones, intus caleant, Australes frigeãt: at qui plus habent caloris, cibos facilius coquere possint: vnde corporum ac virium incrementa maiora quam in Australibus, qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuiorib. fouentur alimentis. Quo fit vt exercitus qui ab Africa in Europam, & ab Austro versus Aquilonẽ proficiscuntur,

a Aristot. in problem.

b anno 1540.

c anno 1574. Maio.

robuſtiores fiant. Annibalis enim copiæ clariſſimas de Romanis victorias in Italia pepererunt. item Arabes ac Mauri, ex Africa prodeuntes, maximas clades Aſiaticis & Hiſpanis intulerunt. nec ita pridem Vaſconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hiſpanorum legiones in Saxoniam Carolo v. Imperatore, bellicoſiſſimorum hominum vim fregerunt. At quoties ab Aquilone Auſtrum verſus expeditiones ſuſcipiuntur, languore ac inertia fatiſcunt milites; vt experientia perceptum eſt & cognitum. Cum enim Cimbrorum innumerabiles copiæ in Italiam pergerent, robur paulatim amittere, ac ſudoribus diffluere cœperunt; vt quidem Plutarchus ſcribit: & cum magnitudine corporum ac legionum multitudine Romanos terruiſſent, nihilominus tamen ingenti clade ſuorum ac duplici Romanorũ victoria fuſi ſunt ac proſtrati. ſæpe Gallorum exercitus in Italia fracti; cõtra vero Hiſpani ab Auſtro in Italiam profecti, victorias illuſtres adepti ſunt. Id primum compertum eſt, inquit Polybius, in eo prœlio quo Galli circa Florentiam victi ſunt a Romanis. Quamquam nulla accepta offenſione vix incolumitatem ac ſalutem ſine maxima ſolicitudine tueri poſſunt qui a Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maxime Auſtralis eſt, proficiſcuntur. Cum enim quatuor Germanorum legiones ſuperatis Alpibus Romam Carolo Burbonio duce cepiſſent, vix anno vertente dimidia [a] legio ſuperſtes in Germaniam rediit; tametſi nullam niſi a crapula, quæ ad Auſtrũ lethalis eſt, offenſionẽ accepiſſent. Atq; id etiamnum in gregibus & armentis diuturna experientia compertum fuiſſe tradit Plinius, vt quæ ad Auſtrum agũtur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabeſcant; contra quã accidit iis qui ad Aquilonẽ iter faciunt. Quinetiã flantibus Auſtris cruditates ac vertigines robuſtiſſimos quoſque inuadũt: quo fit vt & cibi minus appetãtur, & ſalutares ſint vomitiones [b]. quam aeris diuerſitatẽ percipit in primis omne genus auium, quæ flante Aquilonẽ vegetiores fiunt; ab Auſtrali vero flatu tabeſcunt. Hoc tamen

Cur exercitus languẽt qui verſus Auſtrum proficiſcuntur.

[a] Guicciardin.

[b] Ariſtot. in Problemat.

inſularum

insularum propriũ est, & eorum qui maritimos tractus accolunt, vt aeris frigida temperies ab æstu maris tepescat: idq; mihi dubitanti perceptum est cum in Angliam traiecissem, vbi cœlum mitius est quam in Gallia. nam Oceanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur. Itaq; nullæ hominibus aut gregibus a frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem, si Leo Afer & Aluaresius suam intelligentiam adhibuissent, non tantopere Afros & Æthiopes ab incredibili ciborum abstinentia laudarent: qui si vberioribus epulis indulgere velint, nõ possint. Eandem fere ab Arctico Polo naturam hominibus ingenerari, ratio ipsa corporumq; cœlestium vis cogit confiteri. nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, constat non procul a freto Magalliano Antarcticæ regionis genus hominum, quos Patagonas vocant, tantæ proceritatis exstitisse, vt vix vnum octo Hispani vinculis constringere possent: homines alioqui simplices ac stupidi iudicio Hispanorũ, qui ingenii præstantia cæteros Europæ populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur, corporũ vim ac robur esse versus vtrumq; Polum; animorum vero, ad Australem plagam. Qui inter vtrasque regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitam beatius salubriusq; degendam idonea sortiuntur, mediocres etiam habẽt corporis & animi dotes. In quo quidem admirabilis elucet 98 Dei optimi maximi sapientia, qui maximam non modo ingenii, sed etiam animi vim ab ingenti corporis robore semper disiunxit: quum prospiceret iniustitia potentibus copiis armata nihil crudelius esse. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorũ ac ingenii, minus tamen roboris, quã qui ad Septemtriones: sed corporibus validiores sunt quã Australes, a quibus ingenio quidem, non tamen animorũ vi ac fortitudine superantur. habent etiam artes imperãdi maiores, & in rebus agendis iustiores sunt vtrisque. Ac mihi propius in historias & scripta veterum intuenti, exercitus & copiæ ab Aqui-

lone, reconditæ ſcientiæ, philoſophiæ inquam, mathematicæ artes, religiones, & quæ in veri inueſtigatione verſantur diſciplinæ, ab Auſtro aduectæ videntur. artes vero imperandi ac ciuitatis moderandæ, tum etiam legitimæ ſcientiæ, oratoriæ ac theatrales diſciplinæ, a populis mediæ regionis origines & incrementa ſuſceperunt: omnia deniq; magna imperia, Aſſyriorum inquã, Medorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum, Celtarum, in mediis regionum temperatiorum ſpatiis ſedem ac domicilium habuere. ſed ea imperia multo magis ad Auſtrum quam ad Septemtriones propagata ſunt. Nam quibus temporibus Scythæ Nomadum in morem huc illuc vagabantur, *nulla fere oppida, nullas arces, nullis propugnaculis munitas vrbes habebant Germanici*, vt Tacitus ſcribit. Ac tametſi Traianus admirabili ponte ſupra Danubium exſtructo (:cuius adhuc veſtigia reſtant:) Decebalum regem Dacorum fregiſſet: nihilominus tamẽ Adrianus ſucceſſor pontem dirui mandauit, ne gentes Aquilonię aditu patefacto in intimos imperii Romani receſſus penetrarent. quarum gentium vim ac robur cum Auguſtus expertus eſſet, legiones ſeptemdecim ad Rhenum & Danubium in excubiis diſpoſuerat, vt imperium commodius tueretur: quibus legionibus a Conſtantino magno ſublatis, repente Alemani, Gothi, Oſtrogothi, Vandali, Franci, Heruli, Burgundiones, Hunni, Gepidæ, Longobardi, ac poſtremo Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina, in prouincias Romanorum irruperunt. Ac tametſi Angli claras ab Francis, quos habent ad Auſtrum, victorias retulerunt; numquam tamen Scotos de inſulæ particula depellere, aut ſub imperium ſubiungere potuerũt. Turcarũ quoq; natio ab Hyrcaniæ finibus profecta, longe lateq; verſus Auſtrum arma protulit, & optimas quaſq; Aſiæ, Europæ, Africæ regiones, ac pene totius Mediterranei maris inſulas, imperio adiecit; Tartaris tamen conceſſit, nec imperium ad Aquilonem vlterius propagauit. Itaque cum Auſtrales populi vim Aquilonis intelligerẽt, Deus prophe-

C

prophetarum [a] oraculis ab Aquilone ſæpius minas intentauit: inde bella, clades, exitiaRerumpublicarum futura prædixit. Ac tametſi non eadem eſt quæ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tantum robur, nec procera Gigantum ſtatura; qua de re Plinius ſcriptores omnes ſæpe conqueri ſcribit: vix enim vsquã terrarũ exſtat vrbs Capuæ ſimilis, quæ in ambitum miliaria tredecim cõtinebat; multo minus Babyloni comparanda, quæ tametſi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo [b] pedites vrbis mœnia emetiri poterant: nihilominus tamen regionis Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporum, & robore ipſo Auſtrales facile ſuperant. Quamobrem lex militaris Romanorum, quæ vacationem dedit a militia anno quinto & quinquageſimo [c], non conueniebat in Lacedæmonios, qui tametſi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadrageſimo vacationem [d] habuerunt; quia robore inferiores eſſent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Auſtri naturam. Erat enim Lacedæmon Auſtralior vrbe Roma. Quod ſi Scythæ ad Auſtrum proficiſcantur, animi languore ac ſudoribus diffluunt. Quamobrem piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborem in illis regionibus inutiles viliſſimo pretio addicunt. Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & aeris ſicciſſima natura, populis maiorem ſitim ingenerat quam Auſtralibus, quibus interiora frigida, & Auſtri flatus natura humidus: ſic enim Græci νότον παρὰ τῆς νοτίδος, id eſt, *ab humore*, dici tradunt: quia flantib. Auſtris, imbres; Aquilone vero ſpirante, puritas cœli nitidiſſima ſequitur: quo fit vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogãtur: vnde prouerbium ἐπισκυθίζειν; quæ apud Athenæum potator dipnoſophiſtes puero aquam infundenti, verbo modice deflexo vſus eſt, cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἐπίχυσον: quod non niſi Græce percipi poteſt. Hinc etiam illud Taciti de Germanis, *Diem noctemq; continuare potando, nulli probrum: crebræ,*

[a] Eſaiæ cap. 14. & 41. & 49. Hierem. cap. 34. & 6, 13 15. 10. 16. 23. 25. 46. 47 50. 51. Ezech. 48. Daniel. 11. Zach 2. & in lib. Sap.

[b] Ionas cap. 1. Herodotus, Ariſtot in Politic.

[c] Polyb. lib. 6.

[d] Plutarch. in Ageſilao.

vt inter violentos, rixæ. Id autem regionis, non hominum vitium esse, argumento est, quod qui ab Austro ad Septemtriones iter habent; eo bibaciores, ac voraciores fiunt: contra quam iis accidit qui ad Austrũ proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quam Australium; propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egeruntur. quo fit vt maior insit in Aquiloniis copia pilorum, quã in Australibus, quibus densior, siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retorridos capillos gignit. gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo nõ possunt. Et cum Romani ad bella exercitatissimi totas hiemes in otio transigerent, vt Pœni quoque & Græci: nihilominus Sythæ tum maxime bella gerunt,[a] cum omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cum iuga Paruana superarent, historici prodiderunt vi frigorum exstinctos fuisse[b]. ratio est in promtu. cum enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quod si frigore inopinato corripiantur, vt Australibus accidit, quum altissima iuga superant, a calore intus & extra deseri necesse est: contra quã Scythis accidit, quibus insitus a natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verũ tamen sit, Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere ac dysenteria sæpius vexari. Cum item Septemtrionum loca paludibus ac fluminibus vndiq; scateant, ob id Scythæ aquis facile cõsuescũt, & in ipsis lacubus sæpe delitescunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabant, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cum non satis perspexisset, miratur morem Germanorum qui infantes, vt primũ in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent; quamquã Ausonibus quoque id esset in more positum; vt Maro,

—natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

a Agathias & Crantzius.

b In histor. Indorum.

C

500

De

De Germanis vero Iulianus Imperator, is qui Transfuga vſurpatur, ſcribit [a] ſpurios a legitimis in Germania dignoſci, quod cumprimum nati ſunt, fluminibus ſuperponuntur: ac ſpurios quidem mergi; legitimos vero aquis innatare ferunt. quamquam his temporibus ſortilegii ſuſpectas iudices Germanorum aquis ſuperponunt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim merguntur, a ſcelere puras eſſe pronuntiant: quæ vero ſupernatant, ſortium impietate teneri iudicant. Qui medias regiones occupant, propterea quod temperiem æquabiliter fuſam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulſus ſentiunt: facilius tamen imbres ac frigora perferunt quam Auſtrales, difficilius quam qui ad Septemtriones: & cum vtriſq; ſocietates facilius propter quandam morum ſimilitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac ſapientia copulauit; ſic etiam Auſtrales populos, qui propter naturæ diſcrepantiā ac diſſimilitudinem Scythis conſociari difficilime potuiſſent, eorum propinquitate qui media loca tenent, quaſi quodam communi vinculo coniugauit. Quarum rerum cognitio non tantum ſuauis eſt ac iucunda, verumetiā maximi ponderis ac momenti, cum de fœderibus & ſocietatibus principum ac populorum inter ipſos diſceptatur: aut cum exercitus ex variis nationibus conſcribuntur: vt in legionibus collocandis ſiue in caſtris, ſiue in prælio conſerendo, extremarum regionum homines ſeiungantur, & qui cum vtriſq; cōſpirant, in mediis ſpatiis conſtituantur. ſunt autem ii qui laudatam corporum temperationem & moderatos habent animorū motus: quales ſunt Aſiatici: a qua quidem temperatione remotiſſimi ſunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Aſiæ pars illa quā innuit Galenus, vnde originem acceperat, nō modo inter Polum & Æquatorē, ſed etiam inter Orientem & Occaſum media interiacere videtur. Hic hominū natura mitis eſt ac manſueta: inde morum vrbanitas tanta, vt rectiſſime ſit a Marco Tullio dictum, *Non modo in Aſia eſſe, verumetiam ad omnes populos inde per-*

[a] In epiſtola ad Antiochū *Miſopogona.*

Spuriorum ac legitimorum diſcrimen.

Humanitas ab Aſia.

uenisse humanitatem. Sed eorum sententiam probare nō possim, qui gentium barbariē ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficisci putāt: cum experientia diuturna compertum sit Australes ingenio præstare cæteris; barbaries autem ab inopia mentis & consilii deriuatus. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate superare scripsit. Idem Cæsaris iudicium habemus[a]; *Ipsi homines Ægyptii, ingeniosissimi ac subtilissimi, tam artificiose*, inquit, *nostrorū machinas imitabantur, vt ab illis expressisse videremur*. Et cum M. Antonius vrbanitatem, lepores, delicias Ægyptiorum degustasset, Romanorum quasi agrestium hominum mores contemsit[b]. At Ægyptus magna sui parte sub Tropico sita est; vbi homines ardentius a calore quam sub Æquatore vrgeri tradunt, quotquot vtramq; regionem peragrarunt: cuius ratio est in promtu: scilicet Solis statio diuturnior, ac Tropici minor quam Æquatoris amplitudo. Eundem fere tractum occupant Pœni, qui Romanorum potentiā calliditate sæpius ac perfidia quam robore superarunt: hos Columella *gentem acutissimam* appellauit: Ægyptiis tamen Australioribus ingenii subtilitate cedunt. Sed ne longius discedamus, domesticis vtemur exemplis. Philippus Cominius scribit Anglos maiorum nostrorū memoria queri consuesse, quod bellicis laudibus Gallos sæpius vincerent, consilio tamen ac sapientia longe inferiores essent, vel vt Ennius loquitur, *bellipotentes sunt magis quam sapientipotentes*: quod sępius intellectum est in pacis actionibus ac fœderibus sanciendis. Ita Galli queruntur, se ab Hispanis consilio ac rerum gerendarum prudētia superari, & in fœderibus sæpissime circumuentos. infinitum sit peccata nostrorum hominum singula cōmemorare. nam vt superiora prætermittamus, extremo fœdere Cameracensi quod cum Hispanis ictum est, omnia quæ annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata sunt: cum tamen nec viribus inferiores Hispanis, & pugna superiores sæpe fuissemus. Neq; vero Hispani se de manibus Gallorū

Insubriam,

[a] lib. 2. belli ciuil.

[b] Plutarch. in Antonio.

Inſubriam, Allobrogum, Corſicam vllis vnquã viribus erepturos ſperauerant: ſed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt nõ modo Allobrogum Duci regiones ad portas vſq; Mediolani, & ad mare Celticum longe late patentes, ſed etiã Genuenſib. Corſica reſtituerentur: nec ſolum beneficii gratiam Hiſpanis acceptam ferrent; ſed etiam Gallos ab Italia ſequeſtro Duce Allobrogum longe ſummouerent, vt nihil Gallis præter agrum Saluſſianum in Italia reſtaret; in quem etiam Hiſpani bello Sacro, quo Gallia exarſit, variis fraudibus inuadere ſunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones, & fœdera cum Hiſpanorum legatis ſancienda miſſi fuerant, ſumma fide ac ſolicitudine rem geſſiſſe opinor, etiamſi horum nonnulli captiuitatis ſuæ pretium publico detrimento pacti dicerentur: ſed a ſapientibus didici decretum in Hiſpania fuiſſe, pacis actiones, quoad eius fieri poſſet, protrahendas: quod ea mens eſſet, is animus Gallorum, vt tædio ac moleſtia diuturnæ ſpei fracti, omnia concedere quam exitus ſuarum rerum felices exſpectare malint. Illud etiam animaduerſum, noſtros legatos in eum locũ, vbi de pace agebatur, priores conuenire ſolitos, dum interim Hiſpani moras necterent; ac noſtros homines ſemper eo modo fefelliſſe, vt ab Hiſpanis non ſine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate noſtros legatos corã Franciſco Sfortia Duce Mediolanenſi vſos eſſe ſcribit Cominius, ac ſæpius ſimul fuiſſe locutos: Ducem vero noſtros increpuiſſe, viciſſim loqui iuſſiſſe. Quibus rebus intelligitur Hiſpanos, quorũ vniuerſa regio nobis eſt Auſtralis, animorũ motus habere moderatiores, ac propter inſitum atræ bilis humorẽ, ad quietem & cõtemplationem natos: qui autem mentis agitatione & contemplatione paſcũtur, ingenium acuunt. Gallos vero & mediæ regionis populos flaua bilis ad celeritatem incitat, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tum etiam ad res agendas efficit promtiores! itaq; Galli currere videntur Hiſpanis, etiam in ipſo greſſu; quam agendi celeritatem mirantur

& amant Hiſpani, ac magna mercede opifices ac pueros e Gallia regionum fere omnium populoſiſſima accerſere ſolēt. Nam cum Narbone ageremus, in Hiſpaniam proficiſci mirabamur ex Aruernis & ex Lemouicibus magnam tenuium opificum multitudinem; quoniā intelligunt Hiſpanorum agros ob inertiam hominum incultos, & vrbes opificibus fere vacuas eſſe. Cum enim N. Stroſſa Prior Campanus, triremes noſtras, quibus præerat in litore Maſſilienſi[a], Barcinonem vrbis diripiendæ cupiditate egiſſet, eamq; ex improuiſo adoriri vellet, detecta fraude decem millia Gallorum opificum in vrbe Valentina, iuſſu Maximiliani proregis Hiſpaniarū capta ſunt; quorum tamen Hiſpani vades eſſe quam ab eis deſeri maluerunt. quo fit vt Hiſpania Gallorum multitudine abundans, connubiis & ſocietatibus vtriuſque gentis implicata, optimi generis homines, & quidē Gallis & Hiſpanis præſtantiores procreare videatur: quoniam in Hiſpanis nimia tarditas, in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ a Lycurgo & Platone tam multa de gymnaſtica deque ciuibus exercendis præcipiuntur, ad Auſtrales quidem accōmodari debent, vt validiora ſint ac vegetiora corpora quę ingeniorum magnitudine & contemplandi aſſiduitate tabeſcunt: qui autē abundant flaua bile, quietē oderunt, ac bile vrgente huc illuc inuiti feruntur; qui contemplationi ſeſe dedere poſſint, prudentiſſimi fiunt. Aquilonarium vero feritas & mentis ſtupor, literarum ſtudio miteſcit: nam labore aſſiduo homines ferociores fiunt; vt Ariſtoteles ſcribit lib. VIII. Polit. Eſt autem natura melior, quæ nimiū inter & parum intereſt, quæ tum in ingeniorum, tum etiā in corporum aurea mediocritate conſiſtit: vt Italorum. Nam Italia non modo inter Æquatorem & Septemtriones, verumetiam inter Occaſum & Orientem fere media interiacet, ac modice ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vexantur qui ſub vtroq; Polo poſiti ſunt; & atra bile qui ſub Æquatore: ita ſanguineam εὐσαρκίαν adepti videntur, qui poſt decimum quintum a Polo

[a] anno 1552.

Polo tractum vſq; ad mediam regionem loca tenent, id eſt vſq; ad quadrageſimum a Polo gradum, qui eſt ab Æquatore quinquageſimus: deinceps ſanguini flaua bilis copioſius miſcetur, & qui propius ab Auſtro abſunt, ſubuirides euadunt, propter flauæ atq; atræ bilis copiam, quæ confuſę ſimul ac miſtæ, eam efficiunt quam dixi colorum varietatem, quousq; a Solis ardoribus & ab atra bile aduſti penitus atri fiant. At Galenus cum animi mores a corporis temperatione deducit, ſtupidos homines effici putat a copia pituitæ; lætos ac robuſtos a ſanguine; alacres & ad res agendas idoneos a flaua bile; ab atra vero conſtantes & quietos. Illud tamen omiſſum ab eo eſt, quod a ſanguine robur; vnde *robuſtos* a *rubore* dici Feſtus ſcribit; a bile vero flaua fortitudinem & animorum vim. non quia ſanguinis & humorum copia robur per ſeſe efficiat: ſed craſſior ac fibrarum plenior ſanguis concreſcit, & auget muſculos vnde robur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus, quo quisque plus minusve particeps eſt atræ aut flauæ bilis, aut ſanguinis, aut pituitæ, eo propius abeſt aut longius ab ea quam dixi temperationum varietate, quam Theodorus Duca Imperator Conſtantinopoleos duobus ac nonaginta generibus breui libello diſtinxit: non modo pro varietate quatuor humorum, ſed etiam pro tribus animi [a] partibus, ratione inquam, ira & cupiditate. Sed cum illa humorum cum animæ viribus temperatio ab eo allata oraculis Delphicis obſcurior ſit ac difficilior; tum vero nullis rationibus aut argumentis, at ne exemplis quidem illuſtratur; nec regionum aut locorum vllam habet partitionem: quam tamen Hippocrates [b] ad hominum naturam penitus intelligendam maxime neceſſariam eſſe ducit; nec item a montanis plana loca; nec vtraq; a maritimis aut a paluſtribus; nec a ventoſis ac turbidis, quietas ac tranquillas regiones; nec populos diſciplinis eruditos ab agreſtibus & barbaris diuiſit in illa quam ſuo iudicio finxit animorum ac humorum varietate. nos eam diſciplinã ſequemur quæ rationi ac naturæ conſentanea

[a] Miſcuit humoribus vim λόγου, θυμοῦ, & ἐπιθυμίας.

[b] In lib. De locis & aquis.

sit, & exemplorum multitudine confirmata. Cum enim de Germanorũ moribus scriberet Tacitus; *Gens*, inquit, *non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omniũ mens postera die retractatur, & salua vtriusq; temporis ratio est. deliberant dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.* Idem iudicium est apud Strabonem, Iustinum, Plinium, Herodotum, Vegetium de Scythicis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad sui corporis custodiam semper adhibuerunt. Quinetiam Rhagusiorum ac Genuensium populares status Prætorias cohortes ex Heluetiis & Germanis conscribere cõsueuerunt: reges item Turcarum & Africæ citra Atlantem præsidia militum ad Europa arcessere solent eorum qui Christianam religionem eiurauerunt: quod primum a Mansora magno Africæ & Hispaniarum Imperatore factum ad posteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum e Christianorum transfugis, & Prætorias cohortes venalitiis ab Europa aduectis [a] conscripsit: quod simpliciores ac robustiores habentur quam Afri: nec quicquam aliud optant aut sperant, quam diurna stipendia, parum admodum soliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate; sed ad vltionem cæsi principis, & ad omnes casus parati, seu pro rege, seu pro tyrãno propugnandum sit. Nam cum Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum quæ ex Germanis conscriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidisset, eodem momento cęsus est a Germanis, qui vltionem ac vindictam, inquit Iosephus [b], cohibere non potuerunt. Illud etiam a veteribus animaduersum est, crudelitatem ac barbariem Scytharũ generi ac nomini quasi a natura insitam esse. nam Thucydides ipse, Olori Thraciæ regis filius, Thraces suos populares *crudelissimum hominum genus* vocat, id est (vt suis verbis vtar) φονικώτατον γένος. Tacitus quoq; de Germanis [c], *Occidere solent*, inquit, *non disciplina & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicum; nisi quod impune.* Vetera omittamus, ac recentioribus vtamur exemplis

Scythæ simplices.

a Leo Afer.

b lib. 19. c. 1.

c De morib. German.

emplis. nullum est autem memorabilius quam Georgii [a] latronum Ducis, qui cum multa crudeliter ac scelerate in Hungaria gessisset, tandem captus ac semiustus, viuẽs adhuc & spirans, sociis triduo maceratis ad epulas appositus est; deinde viscera detracta, & semicocta ad vescendum sociis ac militib. data. Omitto Draculæ Transiluaniæ principis inaudita crudelitatum genera; & Othonis Trucsesii legati Cæsaris publicam vindictam de sicario, qui Præfectum vrbis cuiusdam bello rusticorum occiderat. Hunc enim lentis ignib. torreri iussit, tam crudeli spectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuisse videretur. Nec ita pridem Grombacho, quem Augustus Saxoniæ Dux, Gothanorum arce expugnata, cum Ioanne Federico cœperat, viscera viuenti detracta sunt; deinde ora corde palpitanti diuerberata ac sanguine fœdata. Rotarum autem supplicia a Germanis, vt varri traiectio a Tartaris inuecta. nec minor Lituanorum crudelitas, qui supplicio addictos sibi ipsis gulam frangere cogunt, aut fustibus ac loris diu cæsos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea quæ de crudelitatibus regis Moschouitarum prodita sunt, vera esse confiteri. Nam quo longius homines a ratione discedunt, vt qui minus ingenio valent, eo propius absunt a feritate bestiarum, quæ vim iracundiæ cohibere nequeunt. Australium vero crudelitas non minor est; non quidem a mentis inopia, qua valent plurimum, sed ab atræ bilis copia, quæ vt difficilime inflammatur, ita semel inflammata difficilius restingui potest. Nam Polybius eo bello, quod Carthaginenses aduersus Spendios gesserunt, negat vllũ crudelitatis genus prætermissum fuisse; quæ tamen leuia videri possint, si cum iis quæ a Leone Afro prodita sunt, conferantur. Quinetiam superioribus annis Tunetanum regem Muleassem liberi summa impietate nõ tantum regno expulerunt, verumetiã crudelissime excæcauerunt [b]. At Iosephus Mauritaniæ rex cũ suos legatos a rege Tenesmo occisos esse intellexisset, ingenti cum exercitu in Tenesmi regnũ expeditione suscepta

[a] Iouius, Crantzius.

[b] Iouius.

decies centena hominum millia trucidasse; pecus omne abegisse; arces diruisse; omnia oppida ferro ac flamma solo æquauisse, arbores omnes excidisse memoratur [a]. Item Homarus Essuinus concionator, cum in Marochi regnũ inuadere conaretur, arce Vngiasena expugnata, non tantum præsidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exsectos pectoribus matrum superpositos dilaniari iussit [b]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius castrari mandauit, perpetuaq; seruitute oppressit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus est humanitatis aut religionis sensus, crudelitates exstitisse feruntur; vbi & cæsorum hostiũ carnibus vesci, & infantes sanguine mergi vsitatissimũ erat. Sed crudelitas in eo maxime cernitur, cum supplicia iudicio constituto irrogantur: quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune; vt quæ apud Persas [c] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo spectaculo publice exhibentur: quæ nec Græci, nec Romani sine gemitu vel spectare vel audire potuissent. Nã vtriq; damnatos vel inedia, vel cicutæ poculo necabant. Quinetiam Chii cicutam aqua, Athenienses vino (: sic enim Theophrastus:) temperabãt, vt lenius ac citius mortem accirent. Differt igitur Scytharum crudelitas ab Australium hominum sæuitia: quoniam Scythæ impetu ac belluarum in morem ad vindictam feruntur; Australes vero vulpina calliditate ac suscepto consilio vltionem meditantur. Et quemadmodum atra bilis difficilime curatur; sic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ a melancholia abradente ingenerantur, non facile sedari possunt: quo fit vt qui a mente sic affecti sunt, si appetitus explere non possint, furore corripiantur. Inde tanta furiosorum hominum in Africa & ea Hispaniæ regione quæ Africæ propior est multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furiosis constituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit.

Tametsi

a Leo Afer.

b Leo Afer. lib. 2.

c Plutarch. in Artaxer. Herodot. lib. 7.

Tametſi enim frequens eſt vbique ſtultorum numerus, Auſtrales tamen tenues ac macilenti & ſpectra vident, & vaticinantur; ac ſæpe quoque a dæmonibus aguntur, eaque quam numquam didicerunt, lingua ſæpius vtuntur: quem *furorem diuinum* incolæ vocant: quaſi inſanus ea videat quæ ſapiens non videt: & is qui humanos ſenſus amiſit, diuinos aſſecutus ſit. Quos vero ad Septétrionem furor inuadit, hi aſſidue aut rident, aut ſaltant, qui morbus *D. Viti* appellatur a Germanis. curatur autem fidibus & cantu primum incitato, deinde ſedato; ſiue abalienatos ſenſus muſica reuocat; ſiue morbos corporis concentus ſedata mente curat; ſiue mali genii, qui furioſos ſæpiſſime cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furétem malus genius pulſata lyra deſeruiſſe dicitur. Quamobrem Eliſæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum editurus, cithariſten acciri iuſſit: ſimul enim cum ſuauitate concentus numen hauſit. Et cum Saul a Samuele initiatus eſſet, non prius prophetarum chorus ei cum citharis occurrit quam numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genii ad hominum furorem ſeſe accommodare conſueuerũt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cædem ac vulnera prorumpunt: quod his qui ſanguine abundant non accidit, ac multo minus qui a pituita lethargiæ furore afficiuntur; quos rerum omnium obliuio ac ſtupor mentis inuadit. At quo plus eſt in melancholicis ingenii ac ſapientiæ, eo difficilius correpti furore curantur: contra quam accidit iis qui ſanguine abundant; qui rarius a furore, ſæpius ab inſania vexantur. Inſanos appello qui ſuis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non poſſunt. *Furor autem*, inquit Tullius, *in ſapientem cadere poteſt, inſania non poteſt*: & furioſis curator legibus datur, non inſanis: tametſi non minus hi quam illi curatoribus indigent. ſed quotus quiſq; domitas habet libidines? quotus quiſq; cupiditates coercet? nemo certe prçter ſapienté. Inſania vero interdũ in furorem abit: quod furoris genus verberibus miteſcit. Nam Londini furio-

Quamobrẽ muſica furorem curat.

ſorum hominum multitudo eodem coacta domicilio, verberib. acerrime caſtigatur quarta decima Luna, qua maior vis eſt furoris tumēte cerebro. cuius rei me commiſeratio cum cœpiſſet, a curatorib. intellexi ſalutarem eſſe furoris medicinam. Quod autem diximus Auſtrales ingenio præſtare cæteris, non modo id perſpicitur inter Germanos & Hiſpanos, qui maximo interuallo a ſe inuicem ſeiunguntur; verumetiam in vna & eadem regione. ac ne longius exempla petantur, noſtri homines ſatis intelligunt, quantum Pictaui, Aruerni, Lemouices, Normani, Cænomani, Belgas ingenio ſuperent. Itaq; noſtris moribus iudicantur illi anno XIX, vel ad ſummum XX maiores, Belgæ non niſi XXV. Ingrati animi labem effugere non poſſim, ſi patriæ ac meorum popularium videar oblitus: de quibus iudiciū exſtat in antiquo diplomate [a] Caroli V Francorum regis eius qui Sapiens vſurpatur; quo quidem beneficia quamplurima Andium Academiæ indulta ſunt: hac potiſſimum cauſa ſubiecta; QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS, VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS, VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE. Hoc etiam ab Auſtralibus Scythæ differunt, quod tametſi Auſtrales naturam habeant ad contrahendos ſedandosq; appetitus præſtantiorem, difficilime tamen domitas libidines continere poſſunt. cauſas enim libidinis ab atra bile petendas eſſe duco. Inde monſtra promiſcui ſexus ab Africa; quā propterea aſtrologi, ſic enim opinor, Scorpioni ac Veneri ſubiecerunt. Ptolemæus certe Afros veteres ſummo cultu Venerem vbique proſecutos fuiſſe tradit. Liuius item duobus locis quib. Numidarum meminit, *Ante omnes barbaros*, inquit, *Numidæ in Venerem effuſi*. Eſt autem Numida omnium Africæ prouinciarum, quæ Romanorum imperiis paruerunt, maxime Auſtralis. Quamobrem mirum videri non debet, ſi Perſarum & Africæ principes concubinarum greges habuiſſe legimus:

[a] anno 1373. Calendas Augusti.

mus[a]: quod moribus deprauatis tribui non poteſt, cum apud Indiæ Occidentalis populos, regem Alcazaré quadringentas; Gnacam vero Peruanorum regẽ ducentas vxores & quinquaginta liberos; item Gillo Orientalis Indiæ regem ſexcentos, habuiſſe proditum ſit[b]. totidem liberos Hierotimus rex Parthorũ dicitur[c] ſuſtuliſſe. Ab his moribus longiſſime abſunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, *Seuera apud eos*, inquit, *matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. nam prope ſoli barbarorum ſingulis vxoribus contenti ſunt.* At etiam Scythæ plerique indigne ferentes quod ad Venerem inepti ſint, ſeipſos caſtrant parotidos venæ, quę ſub aures latet, ſectione; vt quidem ſcribit Hippocrates; qui cum iſtius ad Venerem imbecillitatis cāuſas inueſtigaret, putabat equitationem in cauſa eſſe, & caloris inopiam; ſed vtroq; modo fallit: nam geſtatio ad Venerem excitat, vt quidem Ariſtoteles, & experientia ipſa docet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipſa Septemtrionis vniuerſi natura cogit confiteri. Auſtrales vero caloris inopia laborare ſuperius docuimus. Eſt igitur in Auſtralibus atræ bilis ac potiſſimum abradentis copia; quæ quod ſpumoſa eſt, libidinẽ proritat, vt etiamnum Ariſtoteles [d] tradit, vbi cauſas inquirit, *cur qui atra bile abundant, cæteris ſalaciores ſint*: quod ipſum videre eſt in lepore, qui ex omni animantium genere melancholico ſicco maxime abundat: eſt enim libidinoſiſſimum animal; & vnum omnium quod ſuperfœtat: imo tres partus in vtero ſimul ac ſemel geſtat[e]: & quidem mas æque ac fœmina, vt M. Varro ac plerique ſcriptores[f] tradunt, & ipſi compertum habemus, nõ quidem in omnibus, ſed in pleriſq; ſexum duplicem eſſe. Quibus rebus intelligitur eos falli plurimum, qui Scytharum ac Germanorũ pudicitiam & continentiam tantopere laudant[g], vt ſuperius ex Tacito docuimus. Cæſar quoq; de Germanis[h], *Intra annũ*, inquit, *vigeſimũ fœminæ notitiã habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus*; cuius rei nulla eſt occultatio. Neq; enim impotentia laudem

a Herodot. Diodor lib. 2. Ioseph. Antiquit. Iud. lib. 4. Quintus Curtius.
b In hiſtoria Peruſina Indorum.
c Iuſtinus lib. 44.
Caſtratio Scytharum qua etiam num Germani plerique vtuntur.
d In Problem.
e Strabo. Plin.
f Herodot. Ælianus.
g Conradus Celtes.
h lib. 6 Comment.

[a] Psalm. 13.

[b] Sigismundus Liber in historia Moschouitarum.
[c] Idem Sigismund.
[d] Munsterus in descript. Badensi.

meretur: sed is demũ laudandus est, qui cum improbus esse posset, noluit tamen[a]. Et vero quæ laus est Henrici I Imperatoris, quod perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? melius Casimirus I Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges, qui quod ad Venerem inepti essent, a nuptiis semper abstinuerunt. At Ioannes II Moschouiæ Dux, eo vsq; mulieres exhorruit, vt ad earum conspectũ animo deficeret[b]. cęteri Moschouitæ quas ducturi sunt vxores, non prius intuentur quam nuptiæ[c] pactæ sint. Quare nec mirum si zelotypiæ morbo minime omniũ anguntur Germani, vt Munsterus & Irenicus gloriãtur; qui etiam prçclarũ[d] putant omnes fœminas cum omnibus maribus in publicis balneis simul perlui. Australes populi ne sacra quidem publica fieri patiũtur, nisi vterque sexus pariete medio diuidatur. At cum in Angliam legationis causa profectus essem, audiui Mendozam legatum Hispanorum, cum turpe esse diceret viros simul cum fœminis in concionibus sacris permistos videri: cui Dalus Magister libellorum vrbane reposuit; *Turpe id quidem apud Hispanos, qui etiam in sacris locis cogitarent de explenda libidine, a qua procul aberant Anglorum mentes.* certe Australes zelotypiæ morbo tantopere conflictantur, vt plerique angore animi pereant. Puna quidem rex Indorum, vt ea suspicione sese liberaret, eunuchis suis non pudenda modo, sed etiam nares & brachia amputari iubebat. Hic aliquis occurret, si tanta est Scytharum ad Venerem imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robustissimorum quanta est ad Septemtriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam vero liberorum ac dissimilitudines a frequenti & a promiscuo concubitu proficisci opinor. Ac propterea Lycurgi institutis non licuit cum vxoribus pernoctare. satis quidé compertũ est eo quemq; plures ac robustiores procreaturũ liberos, quo temperatiores ac rariores habebit cum vxore congressus; ac sæpissime quæ a maritis secubant, vno congressu geminos pariunt. Quo fit etiam vt homines, tametsi cũ belluis similitudine quadam coniun-

coniunguntur: qui tamen a bestiarum natura propius absunt, vt Scythæ, eo magis voluptatib. naturæ cōgruentibus fruantur; & parentibus similes pariant, vt Germanos omnes sui similes Tacitus fuisse scribit: quia peregrinos & abhorrentes a natura complexus minime appetunt: non quia sit eadem cœli temperies, vt Hippocrates scribit: cum vbiq; terrarum sua sit aeris ac cœli tēperatio. Est igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæq; congruenti voluptate. Inde Iornandes inferiorem Germaniā *hominum officinam* appellauit. Hinc enim gentium examina pene infinita prodierunt. quinetiam in Selandiæ & Hollādiæ agris, quos veteres Cimbris ac Batauis tribuūt, oues ter quaterq; singulos annos (non sine admiratione) fœtare vidimus, & interdum ter geminos & quater geminos parere: cum ad Austrum semel aut bis ad summum, nec plus vno parere comperiantur. Illud etiam incredibile, verum tamen sit, ad Septemtriones aut parem aut maiorem esse marium quā fœminarum vbiq; copiam: ad Austrum multo plures esse in omni genere animantium fœminas quam mares. nam ꝙ Cæsar Britannos duodecim vna vxore sępe contentos scribit, Indos vero singulos greges vxorum habere compertum sit, hic copiā, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias sedes Polum inter & Æquatorem occupant, omnia mediocriter consecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. ac tametsi Iulius Cæsar Dictator Heluidium Cinnam impulit vt legem πολυγαμίας ferret ad populum, vt Cæsarionem, quem de Cleopatra susceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata est[a]. Eadem lex a Ioanne Leidano sartore promulgata, cum Munsteræ vrbis principatum inuasisset, statum suæ ciuitatis plurimum[b] conturbauit. At Imperatores perpetua lege πολυγαμίαν infamiæ pœna subiecta vetuerūt[c]: nostris vero legib. pœna capitalis Henrici II principatu irrogari cœpit. Sed Arabicæ leges ac religiones ab Australib. profectæ, legi Romanorum derogauerunt. Ita fit vt pleriq;, cum

a Tranquill. in Iulio.

b Sleidan.

c l. neminem de Incestis. Cod.

omnes omnibus populis leges accõmodare velint, respublicas & imperia sæpius euertant. At iis quæ diximus discrepare videtur Cardani disciplina: is enim hominem omnium animantium sapientissimum esse tradit, quod calorem ac humorem habeat copiosiorem quam cætera animantia: sed nihil ab eo dici potuit absurdius; cum bestiæ quæ minus habent caloris, sapientia cæteris præstent, vt rectissime Aristoteles [a] iudicauit. ac pœnarum quidem militarium vna fuit sanguinis missio [b]: quod qui sanguine abundarent, animorum impetus & cupiditates rationi minus obsequentes haberent. Bestiarum autem omnium sapientissimus [c] elephas ob id esse scriptorum omnium summa consensione creditur, quod sanguine sit frigidiore, vt Plinius scribit: & atræ bilis copia abundet plurimum: vnde Elephantiasis ingenerari putatur: & ab eadem atra bile adusta cancer & lepra deriuãtur: qui morbi ab Australib. Africæ populis per Asiá & Europam late peruaserunt: negat enim Plutarchus [d] leprosos ante suam ætatem in Græcia vllos exstitisse. Plinius etiam ante Pompeium Magnum Italiam leprosis vacuam fuisse scribit. Sed in eo fallitur, quod lepram Ægypti propriam fuisse iudicat; cum Africa tota leprosorum ab vltimis Æthiopum finib. vsq; in oram maritimã adeo plena sit, vt & morbus popularis esse videatur [e], nec a cæteris ciuib. leprosi seducantur. Hic tamẽ admonendi sumus lepram cum Elephantiasi magno errore non tantum ab indoctis, sed etiam ab iis qui summam eruditionis opinioné excitarunt: cum Elephantiasis [f] crurum ac tibiarũ tumor sit ingẽs; lepra vero totius corporis cãcer. Error manauit ab interpretibus Galeni, qui λέπραν & ἐλεφαντίασιν diuersos morbos, *leprã* interpretãtur. At Galenus [g] scribit duos elephantiasi morbo laborantes, ex esu viperarum in lepram incidisse: quo tamen ciborum genere tum Australes tum medicorum familiæ lepram curari constanter affirmant [h]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiasi scripsisset, alterum quoq; de lepra scripsit [i]. Atram vero bilem diuturnæ vitæ caussam esse

a lib. 2. De partibus animantium.
b Gellius.
c Ælianus. Cicero in epistol. familiaribus. Plutarch in libro πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Plin. lib. 8. Tranquill. in Nerone.
d In Symposiacis.
e Leo Afer. Franciscus Aluarezius.
f Rasis & Auicenna.
g lib. 11. c. 2. de simplici medicina.
h Auicenna.
i Leonicenus & Leonardus Fuchsius Paradox. lib. 2. c. 16.

esse potissimam opinor; non sanguinis & caloris copiam. argumento sit quod quæ animantia plus habent atræ bilis, eo sunt viuaciora; elephantes inquam, quibus nihil diuturnius esse Aristoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quib. tamé nihil fere sanguinis est, sed exiguum quiddam atrę bilis. In hominum genere Australes cæteris longiorem vitam viuere constat; vt mirum videri non debeat, si Memnona regem Æthiopum, qué *auroræ filium* appellat Homerus, annos quingentos vixisse proditum sit; cum in iisdem regionibus quosdá annos sexcétos excessisse auctor sit Xenophon[a] nec ita pridé Franciscus Aluaresius Lusitanus, Marcum Abuna Pontificem Æthiopum se vidisse testatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen senium præ se ferentem. Idem quoq; Leo Afer in Numidia plerosq; se vidisse tradit qui centesimum annum superauerant, in quib. nulla senectutis species appareret: nihil tamen siccius fieri potuisse. quod ipsum de Massinissa Numidiæ rege scribit M. Tullius annos xc natum, cum pedib. iter ingressus esset, in equum non ascendere; cum equo, ex equo non descendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuisse, vt capite esset operto; deinde subiicit summam in eo corporis siccitatem fuisse. Morbis tamen grauissimis tum animi tũ corporis obstrictos teneri Australes homines perspicuũ est; furore inquã animi, lepra, morbo comitiali, ac dysenteria: quib. morbis qui vacant, longissimam vitam ducere, & maximis virtutibus præstare constat. Itaq; cum Liuius maximas Annibalis Afri virtutes enumerasset; *Has*, inquit, *tantas virtutes ingentia vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquã Punica*, & cętera vitia quę ab eo maxima commemorantur. Nã in maximis ingeniis ac præstantib. naturis, vt in agris fertilissimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare consueuerunt. Ergo literis abutuntur qui Scytharum mores ac simplicitaté laudant; & vitia Australium tantopere vituperant. Nec minus fallit Machiauallus, qui omnium hominũ sceleratissimos esse putat Italos,

a Plin. lib. 7.

Gallos, Hiſpanos; cum nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem noſſet. Ac ſi quis propius Aquilonios, Auſtrales, ac mediæ regionis homines intueri velit; is non inepte profecto cum iuuenibus, ſenibus, ac maturæ ætatis hominib. comparare poſſit. Nã qua quiſque re populus plurimum valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula ſæpius vti conſueuit. qui ad Septẽtrionem, vi & armis ſubditos in officio fere continent: qui ad Auſtrum, religionib. ac numinis metu; cæteri æquitate ac imperio rationis. Tacitus de Germanis; *Nihil*, inquit, *neque publicæ neque priuatæ rei niſi armati agunt*. & Campanus in oratione de Germanis; *Nec maiores veſtri templum*, inquit, *niſi armati ingrediebantur*. Cæſar vero de Germanis; *Neque Druides*, inquit, *habent qui rebus diuinis præſint: neque ſacrificiis ſtudent; Deorum numero eos ſolum ducunt quos cernunt, & quorum aperte opib. vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt*. Ex quo intelligitur eos qui mentis inopia laborant, ſolo ſenſu ferri beſtiarum in morem ad id quod adeſt, quodq; ſenſibus percipi poteſt; vt mirum videri non debeat, ſi plerique Germanorum qui Romanos ritus deſeruerunt, ſtatuas tamen mordicus retineant, vt oblata diuorum ſpecie, ad rerum diuinarum cogitationem ferantur: nam ſtupidiores homines ea quæ cernunt, pro numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluiſſe ſcribit; quippe ab armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicæ momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia profecta; quaſi ſolemni iudiciorum ritu quod ratione debuerat, armis tranſigeretur. hinc a Frontone rege Danorum & Gothorum profecta lex, vt omnes controuerſiæ armis definiantur. Neq; ius illud quod Germani Riterorum proprium vocant, adhuc exoleuit. eſt autem victorib. obſequi, & Brennus Sulpitio Quæſtori vrbano aurũ ex fœdere promiſſum appẽdenti fertur dixiſſe. Quamobrẽ qui penitus Aquilonios homines Auſtralium in morem exarmare velit, non inſpecto quid

cto quid cuique genti conueniat, is profecto naturam oppugnare videatur. Litium vero constituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Asia minore, a Græcia, ab Italia, a Gallia, atq; omnino a mediæ regionis hominibus fluxerunt. *Gallia,* inquit ille, *causidicos docuit facũda Britannos.* Et qui lites, quibus Gallia mirifice delectatur, a stirpe se conuellere posse putant, næ ipsi nostræ ciuitatis euersionem moliuntur. Necesse est enim aut vi aut ratione controuersias dirimere; quorum alterũ hominum, alterum bestiarum quodammodo proprium est. Deniq; maximos quosq; Oratores, Iurisconsultos, Legumlatores, Historicos, Poetas, Actores fabularum, quiq; hominum mentes sermonibus & verborum illecebris permulcent, a mediis regionib. planum est originem habuisse. Hic rationib. ac fetiali iure Legati principum cõtrouersias, quoad eius fieri potest, dirimere consueuerunt: ac testari deos & homines, se inuitos ad arma venire. Vt autem Aquilonii ad vim facile prorumpunt; medii vero populi leges & verborũ lumina conquirunt: sic Australes astutia & calliditate vti aduersus Aquilonios, & religionum metu suos terrere consueuerunt. quia dicendi veneres ac lepores stupidi Scythæ non sentiunt: Australes vero astutissimi falli ac decipi cum nõ possint verborũ lenociniis; nec rationes nisi necessarias ac perspicuas demonstrationes admittant; probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falsum periclitantur, dubitationemque animis afferunt, omnino respuant: necesse est oraculis diuinis persuaderi, ac numinib. metuq; deorum iniecto a maleficiis deterreri. Quamobrem videmus abditas naturæ scientias, & reconditas disciplinas, artesque mathematicas, quæ hominum mentes ad assensionem quasi tormentis cogunt, a Chaldæis, ab Ægyptiis cæterisq; Australibus populis prodiisse; Religiones item omnes ab Australibus ad omnes populos peruenisse: non quia Deus opt. max. religionis præstantiam locis aut personis illigari velit, cum omnes homines sui numinis bonitate participes efficiat: sed vt Sol clarior

apparet in aqua nitidissima & quieta quam in turbida ac cœnosa: ita quoq; diuina lux a purgatis animis, & a mentib. ab hac terrestri labe longissime remotis, facilius percipitur ac retinetur, quam ab eo qui *affigit humo diuinæ particulam auræ* [a]. Quod si purgatio mentis est ab integerrimi Dei puritate, & ab ipsa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet eo facilius perueniri ab iis qui pernicibus animorum alis, id est a diuinissima mentis agitatione sursum rapiuntur, quam qui perturbationum mole premũtur? Aptior est igitur ad diuinos afflatus eorum natura qui moderatos habent animorum motus, & ab atra bile quietos, vt liberius ac facilius ad cõtemplationem ferantur: quam propterea Academici *mortem*, Hebræi [b] *mortem pretiosam* appellant; quia mentem a corporeis carcerib. a vinculis seducit. Quamobrem mirum videri non debet, si nationes Australes Respublicas melius religione tuentur, quam cæteri armis aut rationum momentis. Quę res in primis animaduertenda est iis qui ciuitates moderantur, vt eas gentes quæ nec armorum vi, nec dicendi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogãt: vt quidem Christophorus Columbus Genuẽsis fecisse dicitur, qui cum Indiæ populos ad humanitatem & hospitalitatis iura blanditiis pellicere non posset, numinis metum iniecit. prospexerat enim Lunæ (: quam Indi summa veneratione colebant:) deliquium breui futurum. Is igitur Lunã elatis manib. testatus est, eam iniuriam non æque mente laturã, quod se hominem Lunæ amicum & cultorem a portu, ab hospitio, ab aquis, a cõmeatu prohiberent. triduo post Luna deserta lumine barbaros sic terruit, vt summa voluntate Columbi iussa facerent. Neque vero mirum debet videri, si a Septemtrione discedentibus ad Austrum homines tanta constantia religionem semel susceptam tueri videmus: vt quidem in Europa Hispani; multo etiam magis Afri, si Aluaresio & Leoni Afro fidem habemus. hic enim scribit fana DCC se in vrbe Fessa numerasse: quorum maximum quingentos ac mille passus in

Strategema Columbi.

a Horat.

b Psal. 116. *pretiosa in conspectu domini mors sanctorũ eius.*

ſus in ambitum, vnā & triginta portas, lampades DCCCC haberet, annui reditus tria ac ſeptúaginta milia numum aureorum. Aluareſius vero qui Æthiopica ſcripſit, incredibilia prope narrat de templorum immenſa mole, de ſacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac ſacerdotum multitudine; quodque vno actu inaugurari viderit duo milia CCCLV ſacerdotum. ex quibus perſpicuum fit religiones maiore cultu quam in Æthiopia nusquam haberi. Idem auctor eſt omnib. id perſuaſum eſſe, ea quæ in ſpeciem aut quæ reuera bona malave iudicantur, nō ab hoſtibus, aut ab amicis; ſed a præpotenti Deo impendere. quæ ſane perſuaſa ratio magnum in primis ad eorū Reſpublicas, & ad hominum ſocietatem attulit incrementum. Lites vero prope nullas habent: illud etiam mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla teſtamenta publicis aut priuatis tabulis, ſed rationes tantum accepti & expenſi conſcribuntur [a]. Qui nationes illas litium anfractibus quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempub. funditus ſuſtulerit. Itaq; ſapienter Ferdinandus rex Hiſpanorum, qui cum Pedratiam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit, ne iuriſconſultum aut cauſidicum eo deduceret, ne litium ſemina, quæ in illis regionib. nulla erant, ab iſtis importarentur ac propagarentur. In quo certe peccauit Matthias Coruinus rex Pannoniarum, qui iuriſconſultos & cauſidicos ab Italia magna mercede accerſiuit, vt litigādi leges ac legis actiones populū ignarū docerent. paulo poſt enim tot ac tantis litium ambagibus circumuenti ſunt, vt populi rogatione cauſidicos ſuis finib. arcere cogeretur. At noſtri homines qui omnium mortalium in eo genere ſtudia ſuperarunt, iudiciis ac litibus conſtituendis & alendis mirifice delectantur; quas qui ab radice exſcindere volet (quamquā id omnino fieri non poteſt) Rempublicam perdiderit, cum ſua quisque & aliena vi & armis erepturus ſit. Itaque iudices noſtri tanta interdum cauſarum obſcuritate impediuntur, vt cum

[a] Fr. Aluareſ.

necporro progredi, nec regredi poſſint; neceſſe habeant ad arbitros rem deducere, aut dedita opera cauſas ampliare ac iudicia differre; vt tandem aliquando reos expenſarum tędio ac moleſtia litigandi ad mutuam concordiam adducant: ac modis omnibus efficiant ne, quod iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur. Quibus rebus intelligitur medię regionis populos rerum gerendarum ac ciuitatum moderandarum ſcientia cęteros ſuperare; vt qui maiorem natura prudentiam adepti ſint. eſt autem prudentia honeſtorum ac turpium, vtilium ac inutilium, iuris & iniuriæ norma, atq; omnino vitæ humana moderatrix. Hæc igitur artem imperatoriam, quæ hominum ſocietatam tuetur, in ſeſe continet: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad iuſſa exſequēda pertinet; Auſtrales vero qui ad res agendas minus idonei ſunt, minus etiam robore præſtant, ſe totos ad contemplationem rerum diuinarum ac naturalium conferunt, vt verum a falſo, pietatem ab impietate diuidant: in quibus ſcientiarum ac religionis ſumma conſiſtit. Artes itē & opificia, & quæcumque a manuum ope & induſtria proficiſcuntur, ab Aquiloniis nationibus gnauiter exercentur. Itaq: Auſtrales ea quæ a Germanorum, Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam multa ac tam affabre facta mirantur quidem, imitari vix poſſunt: quaſi Scytharum ingenium, quantumcumq; eſt, totum in manibus ipſis poſitum eſſe videatur. Et quemadmodum triplex animorum facultas eſt, ſcilicet ſenſus communis ſeu φαντασία, ratio, & intellectus: ita quoque in omni ciuitate prudenter conſtituta, Pontifices ac philoſophi in rerum diuinarum & ab hominum ſenſibus abditarum diſquiſitione verſantur, quaſi mens ipſa ciuitatis: principes ac magiſtratus in imperando, iudicando, atque omnino in ciuibus prudentia moderandis, quaſi ratio ipſa ciuitatis; milites, opifices, agricolæ, in iuſſis exſequendis, atq; in opificiorum varietate occupantur, & ad id quod adeſt, ſenſu cōmuni feruntur. Idem nobis de vniuerſitate ac Repub. mundana iudicandū relinquitur: quam

Prudentia, Sciētia, Ars tribus populorum generibus tributa.

quam mundi princeps ac moderator tanta ſapiẽtia fundauit ac ſtabiliuit, & Auſtralis natio in rerum occultarũ ſcientia omne ſtudium ac operam collocaret, cæteraſq; gentes pulcerrima rerum admirabilium cognitione informare poſſet; mediæ regionis populi artes imperatorias, legitimam diſciplinam, oratoriam, mercaturam gubernatoriam ad huius mundanæ ciuitatis vtilitates aduehetent; cæteri opificiorum varietatem inferrent, & ea metalla quæ in intimis terræ viſcerib. retruſa ſunt, infinito labore promerent. Vt enim Auſtrales ingenii acumine cæteris præſtent, ea tamen quam dixi alacritate, & ad res agendas celeritate neceſſaria vacãt, quæ a bile flaua impellitur & excitatur: quo fit vt prudentia, quę non niſi actione & vſu indocili comparatur, excellere minime poſſint. Itaque iucundiſſima veri inueſtigandi oblectatione ac ſuauiſſima contemplatione perfruuntur; & cum publicis ſeſe negotiis implicare conantur, vel eam moleſtiam ab otio ac tranquillitate animi alienam ferre, vel ſimulationem rebus agendis ſæpe neceſſariam imitari nequeunt: quo fit vt cum ad res agendas minus idoneos ſe ſentiant, ſponte Rempublicam deſerant; aut ab hominib. ambitioſis & gloriæ cupidioribus eiiciantur: id quod accidit Magis Perſarũ mortuo Cambyſe; ac Pythagoreis qui Rerumpublicarũ ac ciuitatum imperia ſe tueri poſſe putabant. Sic enim Iupiter imperandi cupidus Saturnum parentem, rerum abditarum contemplationi pluſquam Imperatorem deceret, intentum, & quietis amantem, de imperio deturbauit. Nam qui acutius planetarum vim intueri volet, ad eas quas dixi regiones non inepte a natura tributam intelliget; ſi Saturnum ſupremum omnium Auſtralibus tribuat; mediis Iouem; Aquiloniis Martem: ſic enim ordo planetarum poſtulat. Solem vero fontem luminis planetarum omnium communem ſequitur Venus: hæc item Auſtralibus, quorum maxime propriam eſſe diximus, ordine ſeruato tribuatur; Mercurius medię regionis nationibus, Luna vero Aquiloniis. quæ diſtributio trium

nationum vim ac naturam aperte declarat. Auſtrales enim quieta mentis contemplatione gaudent, nec vnq̃ ab ea, niſi Veneris cupiditatibus a natura impulſi & coacti, auocari ſe patiuntur: media gens Iouis ac Mercurii dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæſtum faciendum adepta, contemplationem reſpuit: poſtrema Lunæ ac Martis, id eſt venationis, militiæ, opificiorumq; omniũ ſtudiis delectatur. Scythas quidem veteres ac Germanos Martem ac Dianam (: vt Auſtrales Venerem, quam ipſi *Aſtarten* vocant:) magna religione coluiſſe, ac omne ſtudium in venatione poſuiſſe Cæſar auctor eſt[a]. quinetiam Lunam Germani maſculino genere ſemper enuntiant; id quod Antoninus Caracalla non modo præclarum, ſed etiam ad imperium in fœminas retinendum neceſſarium putabat. Atque hæc ſtellarum inerrantiũ ad regionum & nationum varietatem cõformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mũdi totius eſt imago, ſimilitudinem ac rationem. Nam ſi dextra conuerteris ad Septemtriones, ſiniſtra ad Auſtrum, ora verſus Occaſum, terga vero ad Orientem: rectiſſima fuerit & naturæ conſentanea corporis humani conſtitutio, vt alibi[b] perſpicue demõſtrauimus: ita fiet vt motus in anteriora cum orbis vniuerſi curſu conueniat, dextra pars maſcula robuſtior cum regione Septemtrionis, ſiniſtra fœminea cum Auſtrali, cui lien atræ bilis conceptaculũ impendet: iecur vero cum folliculo fellis in dextro latere, Lunæ ac Martis naturam & ſanguineam vim demonſtrant. Antea diximus plures ad Septemtrionem mares, ad Auſtrum vero fœminas numero vincere; aliter fieri non potuiſſet, vt ſinguli ad Auſtrum greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu maſculorum ad vteri dextram prodita ſunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuerſis dicta ſint. Nam vbiq; reperiuntur qui atra, qui flaua bile, qui ſanguine, qui pituita plus minuſve abundant. Orientis autem & occaſus diuerſa ratio, non paruã quoq; ingeniorũ diuerſitatẽ parit. Tametſi enim oritur nihil, nihil

[a] lib. 6.

[b] In Method. hiſtoriar. c. 5.

nihil occidit; veteres tamen vno pene consensu Asiaticos facilitate morum & humanitate cæteros superare tradunt [a]. Sic enim Iulianus Transfuga in eo libro [b] quē aduersus Christianos scripsit; *Quis*, inquit, *ingenia Persarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? quis Celtarum ac Germanorum animos feroces ac suæ libertatis amantissimos; Romanos vero & natura militares & vrbanos; Ægyptios acutissimos & effœminatos esse nescit?* Hispani profecto nostra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum littus accolunt, cęteras gentes vrbanitate, ingenii lepore, Bresilianos vero sub eodem Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes oēs superare. Ventus item Orientalis, & aeris suauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præstent. Hoc vero mirabilius, quod populares morbi, qui ab Oriente ad Occasum, aut ab Austro ab Arcton progrediuntur, longe lateq; grassantur: contra vero si ab Occasu vel Arcto, minus nocent, & facilius curantur. id enim diuturna experientia cognitū est, & in Gallia Narbonensi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniam alibi [c] fusius a nobis explicata sunt, & quousq; Orientis & Occasus natura progrediatur, nihil necesse est ea commemorare: cætera persequamur. Nam præter ea quæ ad vniuersi naturam pertinent, singularis quędam est differentia eorum, qui montes accolunt ab incolis vallium; & eorum qui sub eodem cœli vertice montes obuersos habent ad Austrum, ab iis qui ad Septemtriones conuertuntur; item eorum qui ad orientem Solem conuersi iuga montium habent a tergo, ab iis quibus a fronte mons ad Ortum oppositus est. argumento sint incolæ vltra citraq; Appenninum, qui totam pene Italiam ab radicibus Alpium ita secat, vt pars altera ad Meridiē, altera ad Septemtriones spectet: *mons* item *Adriani* dictus, qui citeriorem Hispaniam ab vlteriore, tum etiam altissima Pyrenæorum iuga, quę Galliam ab Hispania diuidunt; Taurus in Asia minore; Atlas in Africa, qui ab Oceano in Ægyptum vsq; excurrens

[a] Galen. Hippocra. Plin. Strab, Iulianus contra Galilæos apud Cyrillum

[b] Apud Cyrillum

Orientales popul humaniores ac vrbaniores.

[c] Id variis exemplis in historiarū Methodo demōstratum cap. 5.

Singula loca

maritimam Africæ oram versus Aquilones, ab Australi solitudine dirimit. Item Alpes qui a Gallia in Thraciam vsque producuntur, & Carpathus qui Pannonias a Polonia distinguit. Inde tanta ingeniorum sub eodem cæli vertice dissimilitudo; Hetruscorum inquam a Bononiensibus & Aconitanis; Arogonensium a Vasconibus; Numidarum ab iis qui oram Africæ maritimam colunt; quorum alteri sub eodem cœli puncto parui, atri, sicci, alacres, longæui; alteri fusca facie, corpore robustiores, morbis sæpius obstricti esse feruntur. Qui ad hæc animum intenderit, mirari desinet quid sit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Insubres ingenii acumine in priuatis rebus rationibusq; vincant; in publicis tamen vincantur. nam Veneti prudenter cōsilia capiunt: quippe & a sententia discedere, & saniora consilia sequi non dubitant: vt qui ingenii viribus nec plane confidunt nec diffidunt omnino. Illi vero, siue nimia differendi subtilitate, siue ingenii ostentatione, quā semel sibi proposuerunt sentētiam, mordicus tueri pulcerrimum putant; & cum se imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quam optimatum. Et quemadmodum qui ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur, vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenęis Valentiam petunt, insignem aeris dissimilitudinem percipiunt: ita nō minorem percipere est animorum diuersitatem ac naturam; tametsi eadem vtrisq; cœli longitudo ac latitudo, ac pene vertex idem vtrisq;. sed alteri ad Septemtriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem pene fuit Atheniensium ac Thebanorum ager, idem cœli tractus, eadem longitudo: breue inter vtrosq; iugum, & fluuius Asopus: gratias tamen Plato diis agebat, quod se natura Græcum fecisset, non barbarum; Atheniensem, non Thebanum: acutissima fuere Atheniensium ingenia; stupida Thebanorū: *Athenis tenue cœlum*, inquit Cicero, *ex quo acutiores putantur Attici*; *crassum Thebis*; *itaque pingues Thebani & valentes*. sed ob id tenue cœlum Athenarum, quod earū

situs

ſitus eſt ad Meridiem decliuis; Thebanorum vero ad Arcton. Itaq; alteri ſcientiarum, alteri agrorum cultores & armorũ. ac tametſi ſtatus vtriſq; popularis eſſet, Thebani tamen, quãtumuis ſtupidi, ſtatum quietũ tantiſper coluerunt, dum Athenienſes aſſiduis ſeceſſionibus conflictarentur; non aliter quam Heluetii, qui etiamſi minus ingenio valent quam Itali, annos tamen fere quadringentos popularem ſtatum ſumma cum laude tuentur; quem Italorum ingenioſiſſimi Florentini, & Ligurum callidiſſimi Genuenſes, vix annos decem ſine ſeditionibus retinere potuerunt. Ex quibus planum eſt quæ quamq; rem res conſequatur; quæ quibusq; locis Reſpublicæ conueniant. Amant montium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares ſtatus, aut monarchias liberas, vt principib. imperia tribuere, eaq; eripere quoties velint, poſſint: cum tamen corporis, non ingenii viribus cõfidant; prudentioribus acquieſcunt. Superius docuimus nationes Scythicas, Bohemos inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros, regib. imperia dare & abdicare. Eadem pene eſt montium quæ Septemtrionis natura, propter cœli intemperiem; quæ tanta eſt vt perpetuis niuibus aut glacie tegantur etiã ſub ipſis Tropicis & Æquatore, vt antea diximus. Quamobrẽ nihil eſt cur Leo Afer mirari debeat accolas Atlantis, ac potiſſimum Megezæ montis, non modo candidos eſſe, verumetiam ſtatura proceros ac robuſtos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, puſillos videri. Eſt enim omnium ſcriptorum [a] vna vox, homines, beſtias, arbores, omnia denique robuſtiora in montibus eſſe quam in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non niſi ſponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neq; enim tantum in Heluetiorum ac Rhætorum montibus libera ſunt ac popularia imperia: verumetiam ii qui Arabiæ, Atlantis, Parenæorum & Æmi iuga tenent, ſine imperio, latrociniis & rapinis libertatem vitamq; tuentur: nõ tam armorum ac prætuptarum rupium fiducia, quam naturali deſiderio libertatis; cuius dulcedine ſic aluntur, vt ferarum

[a] Plinius, Celſus, Galenus.

in modum quæ in libertate conſenuerunt, manſueſcere non facile poſſint. Hæc igitur eſt, opinor, cauſa quã Plutarchus quærebat, quamobrem ii qui editiorem vrbis Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent; qui decliuia loca, oligarchiam optarent. Quamobrem qui Heluetiorum & Rhætorum populares ſtatus in monarchiam conuertere volet, operam luſerit: quia tametſi regnũ imperio populari præſtat, proſpiciendũ tamen eſt, quid quæq; natio cupiat, quid ferre recuſet. prius enim montanas gentes ad manſuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguib. ac dentibus exarmare oportet, quã regnum proponere. Manſueſcunt autem, & feritatem ſenſim amittunt populi, quib. a militia vocatio datur, qui otio ac trãquillitate fruuntur; ac potiſſimum ii qui diſciplinarum humaniorum ſtudio ac muſices aſſueſcunt. Cum. n. Arcadiæ reges accolas montiũ vix armis & imperio exercere poſſent, ad ſtudia muſices maximis propoſitis præmiis impulerunt; indicta graui pœna qui muſica ſtudia deſeruiſſet, vt feritatem ac barbariem ſenſim deponerent: ſic enim Polybius ſcribit[a]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores eſſe dixit quam pro ingeniis Græcorum, & mercede militarem operam ſic locare cõſueſſe, vt ſępe eiuſdem gentis acies contrariæ inter ſe pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos cõtra diutiſſime bella geſſerunt, pene inuictos ſe prębuiſſe; tametſi trib. tantum oppidis populare imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium eſt de Liguribus montanis, qui Romanorum exercitus ſæpe fregerũt, ac tametſi centum amplius annos Romani bella aduerſus eos geſſiſſent, non prius tamen Romanorũ imperia ferre potuerunt, quam coloniis deducendis montes deſerere coegiſſent: ſic tandem imperiis populi omnium potentiſſimi parere didicerunt. Iamvero Marſi veteres Appennini montis accolæ, omnium Italiæ populorum ferociſſimi fuiſſe feruntur: hinc illud, *Sine Marſis triumphaſſe*

[a] Lib 4.

Prouerb.

phasse neminem. Item, *Samnites vicatim*, inquit Liuius, *in montibus habitabant:* nulli diutius aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud quod Gostauus, vt Sueciæ regnum inuaderet, exercitum ex Dulecarlis montibus conscripsit. Non est ergo quamobrem quis miretur legibus Heluetiorũ arma foris ac domi habere, ac ferrum gestare quemq; oportere: quod alibi tamen, præterquã ad Septemtriones, prohiberi videmus. sic enim nati, sic educati sunt, vt prius sibi vitam quam arma de manibus extorqueri patiantur; cõtra quam accidit iis qui in conuallibus ac planis regionib. nati sunt, præsertim fertilioribus; quia sæpe ingenerantur mores nõ tam a stirpe generis ac seminis quam ex iis rebus quæ ab ipsa natura loci vitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur. nã qui maritima loca tenent, & mercaturã assidue exercent, constat cæteris eiusdẽ regionis hominib. molliores haberi, astutiaq; & calliditate prępollere. Itaque Cæsar cum de Neruiorũ moribus quæreret; *sic*[a], inquit, *reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini reliquarumq; rerum ad luxuriem pertinentium inferri; quod his rebus relanguescere animos eorumq; remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnæq; virtutis.* Quamobrem Iosephus aduersus Apionem, eos qui Spartam ac Hierosolymam a maritimis locis remoti incolerent, peregrinorum vitiis minus inquinatos fuisse tradit; vt non immerito ciuitatem procul a portu fundari Plato vellet, ne delitiis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quærentes mentiri ac fallere consuescerent. *Carthaginenses*, inquit Tullius, *fraudulenti & mendaces, non genere, sed natura loci; quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo nisi multa cultura & magno labore quæsitum. Campani superbi bonitate agrorum & fructuũ magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulcritudine.* hæc ille. ex quibus ea quæ diximus cõfirmantur. Eoq; pertinet illud quod prouerbio iacta-

[a] lib. 2.

tur, *Insulanos omnes infidos haberi*; quibus cum peregrinis assidua sunt commercia: qui vero mercatura quæstū faciunt, eosdem mentiri ac sæpe fallere, tum etiam vultu multa simulare, ac variis hominum moribus assuetos callidiores effici necesse est. prudentia quidem moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur. vt Homerus Vlyssem propterea prudentissimum appellarit; quia *mores hominum multorum vidit & vrbes*. Est etiam illud singulare, quod ventosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt: quieta vero humaniores & constantiores. ratio perspicua est, quod tranquilla mens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur; cuius rei argumento sit, quod in motu ac tumultu contemplari nemo potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quo quisque magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vt vt sit, satis cōpertum est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Noruegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicūtur, ferociores alere gentes, quam quæ regiones eodem cœli tractu quietæ sunt; vt Assyria, minor Asia, Italia, (: præter Liguriam:) Ægyptus, Insubria, vbi cœlum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonensibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis australiores sunt: quod illic *Altani* (: sic enim Plinius eodem nomine quo incolę ventos appellat:) ac Circii fere semper, & quidem violentissime spirantes, feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æque ac animi mollities quædam montanis & arentibus regionibus plane contraria. Quinetiam ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cœli ac terrarum tractu exsistentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vberrimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acceptum tradit [a]. at loci sterilitas homines temperatiores esse, noctes serenas vigilare, omniumq; artium genere victum

[a] Liuius li. 45

victum ſibi quærere cogit: quale fuit ſolum Athenienſium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, niſi ab iis artes ad vitam neceſſarias didiciſſent. Quo fit vt agri ſterilitas non modo homines ad temperantiam, ad laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora; verumetiam vrbes efficiat populoſiores: tum quia ſteriles agri ab hoſtibus minus appetuntur; tum etiam quod opifices & ſellularii minime vagantur. eiuſmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populoſiſſima: qualis etiam Nuremberga, cuius agro nihil magis ſterile fieri poteſt; omnium tamen Germaniæ vrbium populoſiſſima, & opificum multitudine florentiſſima putatur: cuiuſmodi fere eſt apud nos Limogæa: ſic enim incolæ pronuntiant, verbo plane Græco, non quidem περὶ τὸν λοιμὸν, cum in montibus poſita ſit, & ſalutaribus aquis vſquequaque irrigua; ſed περὶ τὸν λιμὸν, quia fame interire propter agri ſterilitatem, aut aliunde frumentum aduehere neceſſe eſt: omnium tamen Galliæ vrbium, præter Lutetiam ac Toloſam, ingenioſiſſimis opificibus, abundantiſſima. At conuallium incolas molles ac deſides facit agri vbertas. cum enim e montibus fontes ac niuium fertiliſſimarum copia in valles diffluat, neceſſe eſt fertilitatem ingenerari, quæ montium ſterilitatem compenſare poſſit. tales ſunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centeſimam, Leo Afer nō ita pridem quinquageſimam colligi meſſem tradiderunt. Strabo vero in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum naſci, & ex vna ficu modios colligi ſeptuaginta ſcribit. eadum fere de agro Damaſceno in conuallibus Libani montis ꝓdita ſunt. nota nobis eſt Aruernorū Limonia, Taurinus ager, imo tota Inſubria, aurea vallis Pyrenæorum, Theſſala Tempe, inter medios montes, vallis item Sedunenſis, & Carpathi conualles; quæ incredibili fertilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & regionum amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere neceſſe eſt: quales Sybaritas in mediis conuallibus

positos Athenæus delitiarum infamia flagrasse scribit; qui nec Solem orientem viderent. Nec occidētem. Neque illud omittendum, quod ad singularem animaduersionem spectat, eos qui in extremis imperii cuiusque finibus positi sunt, cæteris qui intimos prouinciarum recessus occupant, ferociores ac validiores esse; quia fere semper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui vero bello assuescunt, ferociores & crudeliores euadunt; vt qui pacem & otium colunt, mitiores sunt & humaniores. Itaq; Plutarchus [a] Siculos assiduis bellis quæ mutuo inter se diu gesserant, omnem humanitatem ante Timoleonis in Siciliam aduentum exuisse scribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus; a quibus nisi aliquantum conquieuissemus, humanitatem penitus amisissemus. Antea quoque Angli ferocissimi fuisse dicuntur; pace tamen diuturna sic humanitatem (: expertus loquor :) coluerunt, vt nihil vrbanius ac mitius fieri possit. Quod si quis planius intelligere volet, cum a statu naturæ discesseris, recta disciplina ad immutandos hominum mores quantum possit, in extremos Belgas ac Germanos intueatur; qui cum Taciti Proconsulis temporibus, nec vrbes, nec leges, nec certam Reipublicæ formam haberent; nunc fere cæteras gentes siue vrbium magnitudine, siue multitudine, siue militari laude, siue domestica disciplina, siue artium varietate, superare videntur. Qui vero Carthaginensem Africæ agrum incolunt, quiq; de orbis imperio cū Romanis diutissime certarunt, nunc inertia, ac dulcedine musices, cuius apud eos incredibile studium est, sic languent, vt nostra ætate Petrus Nauarrensis nauibus quatuordecim eo delatus, Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrem Plato duas [b] artes ciuitatib. necessarias esse iudicauit, gymnasticen ac musicen; hanc quidē animorū, illam vero corporum nutricem: qui gymnasticen negligunt, corporeis virib. languere; qui musicen (: id est musarū studia:) aspernantur, rudes ac barbaros fieri: qui ab vtraq; deseruntur, & ignauia corporis & mentis

Bella feritatem ingenerant.

[a] In Timoleonte.

[b] In Timæo.

tis inertia torpere necesse est. Certe quidem populi qui musarum suauissima oblectatione mentē assidue delectant ac pascunt, humanissimos ac mitissimos esse videmus. Quid Romanos cōmemorem? quid Vrbem illā æternā quæ toties de Europa, de Asia, de Africa triūphauit, cum vtraq; studia coleret? nunc vero facies ita versa atq; immutata est, vt minime mirum videri debeat, si ab otiosissimis Pontificibus per summam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari disciplina, triumphatā ac proculcatam videamus. Ex quo plane intellectum est quantum praua, quantum recta educatio possit. quamquam id antea Lycurgus suis ciuibus eleganti spectaculo comprobarat. cum enim duos iisdem parentibus catulos educari iussisset, alterum quidem ad venationem, alterum ad ingluuiem domesticam: vtrumq; postea in theatro exhibuit; deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuū dimitti iussit; repente venaticus in leporem irruere; culinarius in ollam. Sed Republ. semel constituta, nisi summa cura ac diligentia magistratuum mores ac leges ciuitatis retineantur, facile populus ad naturam recurret. Quod si coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facile naturam mutabunt quam stirpes quæ radicib. solo hærent, atq; inde sugunt alimenta: aliquando tamen mutabuntur; vt videmus Gothos, qui olim Hispanias & agrum Tolosatem suo imperio subiecerunt; Gallorum item colonias, quę in Insubriā ac Germaniā Ambigati regis Celtarum iussu deductæ fuerant, temporum decursu mores ac naturam omnino mutauisse. Nam Cæsar de Gallorum coloniis quæ olim ad Hercyniam syluam circa Rhenum consederant, *Quæ gens*, inquit, *ad hoc tempus his sedibus sese continet, summāque habet iustitiæ & bellicæ laudis opinionem, nuncq; eadē in egestate patientia qua Germani permanent; eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsum largitur. paulatim assuefacti superari multisque victi prœliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.*

Hæc ille quingentesimo circiter anno scripsit, post illam coloniarum Gallicarum migrationem. Et quoniam eo nos perduxit oratio, operæpretium me facturum opinor, si errorem i nueteratum de leuitate quam Cæsar, Tacitus, Trebellius Gallis non sine contumelia tribuunt, refellam. Si leuitatem appellant illam animi ad res agendas alacritatem, qua Galli valent plurimum, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias sedes habent, communis est. Sic enim Liuius [a] Asiaticos, Græcos, Syros leuissima hominum genera vocat: id quod Rhodiorum legatus in Senatu Romanorum confiteri non dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatem leuitatis verbo significare voluisse. nam lib. III belli Gallici subita ac repentina scribit fuisse consilia Gallorum; & ad bella suscipienda alacrem ac promtum animum fuisse. Idem alibi [b]; *Gallos apertos esse minimeque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt.* Certe quidem Iulius Scaliger Veronensis, non minus eruditione quam genere ac prole clarus, cum vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optime nosset, hoc iudicium tulit. *Gallos video*, inquit [c], *ad omnia momenta vel euentuum vel disciplinarum promtos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum vel auditum illico apud illorum ingenia deponant & amittant nouitatem: in eo ipso videntur nati atque educati; qui animorum vigor igneus, maturaque celeritas, nulli alii nationi data est a natura. quocumque incubuere, felicissime sese dant; ocissime proficiunt; gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, subtilitatem, candorem, eloquentiam, omnium tamen gentium atque nationum fide sunt maxime integra, & constanti:* hæc ille. Quæ si vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus, omnium suæ ætatis poeta clarissimus, sic de Gallis scribit:

Ignea

[a] lib. 45.

[b] In lib. de bello Africano.

[c] Contra Cardanum.

Ignea mens Gallis, & lactea corpora; nomen
A candore datum; populis muliebria pingit
Ora color Tyrius: Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Læti alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conuiuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire, iugumq́;
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin.
Liberi, vt ingenuis mos est; tetricosq́; perosi.
Venatu, aucupio, campos, montana, lacusq́;
Solicitant; bellandi vsu lætantur, equorum
Terga fatigantes, lorica, hastilia, & arcus
Delitiæ genti: sub dio ad sidera somnum
Carpere, fuscari Sole & ferrugine, pulcrum est.
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere, dulce est. hæc ille. Quæ vero sit Gallorum constantia, si nõ antea, certe intellectum est in suscepta ac probata religione maiorum, pro quo iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suã quisque religionem constanti animo tueremur. ac certe re ipsa compertum est, verissimum esse testimonium Cæsaris [a], qui Gallorum totam nationem religionibus deditissimam fuisse scribit: quod certe a leuitate alienissimum est. sed *ignea mens*, vt Mantuanus ille; vel *igneus vigor*, vt Veronensis loquitur, quem in Gallis cernimus, & incredibilis in rebus agendis alacritas, á flaua bile est. Inde celeres animorum motus; inde cædes cum a verbis ad verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit; quæ tamen si modice, vel etiam intra modum temperatur, prudentiam humanæ vitæ moderatricem plurimum auget, vt Galenus putauit a flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potius animorum celeritatem illam siue ad in-

[a] lib. 6.

constantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur. Lenes homines ac perfidos & esse & semper vbiq; fuisse non dubito: sed hæc τῶν πρός τι. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit; leuitatem vero iis qui sanguinei sunt, & a sanguine εὔσαρκοι. est enim atræ bili contrarius humor, ac propterea contrarias effectiones ab vtroq; oriri necesse est. Aquilonias autem gentes illa corporis temperatione præstare rubicundus oris color satis demonstrat: quiq; maxime perspicitur in iis qui lepra laborant, quæ punicea tota est ad Septemtriones; cum tamen in Australibus ab albedine ἀλφὸς dicatur. Cum igitur Aquilonii cæteris robustiores (*robur* etiam a *rubore* dici Festus notat) iuuenilem ætatem plane imitentur, vt melancholici eam quæ senio proxima sit; sequitur Aquiloniis cæteris leuiores esse: nam adolescentibus insitam esse leuitatem non modo Aristoteles [a] sed etiam vsus ipse docet: quos scilicet repente desiderium ac fastidium cepit nouarum cupiditatum. item audaces esse, iracundos, facetos, prodigos: quæ certe Aquiloniis omnia conueniunt; contra quam Australibus accidit. Sed quid leuitatis eius quam in Gallis accusant [b], exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens; *Ergo*, inquit, *detecta omnium mens postera die retractatur.* Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt a Valente vt agros sibi permitteret, iurati se religionem Christianam suscepturos: postea tamen Valentem, qui quæ petierant concesserat, incredibili perfidia oppresserunt ac viuum cremarunt. Cum vero constantia potissimum in religione semel suscepta elucere debeat, Gothi tamen cum Italiam venissent, repente Christianam religionē, mox etiam Arrianam susceperunt. Gronlandii, qui propius a Polo absunt, ingenio mobiles, inquit Munsterus, facile Christianam religionem probarūt; postea ad idololatriam relapsi fuerunt. Turcarum gens, vt primum a Scythia in Asiam minorem venit, Arabicos ritus ac numina auide hausit. Tartari cogente nemine Christianam,

a Aristot. ad Theodectem. lib. 2.

b Sleidanus.

nam, nec multo poſt Arabicam ſectam amplexi ſunt. Bohemi & Saxones, primi Romanos ritus deſeruerunt; quam ſapienter, non diſputo, neque eſt huius loci: ſed repente Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui a Suecis originem traxerunt Heluetii, poſt etiam Britannia & Scotia, defecerunt. reſtitit aliquantum Germania ſuperior, quæ a Septemtrione remotior eſt: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos ſexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis ſeſe diuelli patitur. Et quidem Sleidanus, qui Gallicam notat leuitatem, nouem annos acerbiſſimas vſtiones ac ſectiones in Gallia ſe vidiſſe confitetur, in Germania nullas. nec in noua Lutheri ſententia, quam probauerant, diu acquieuerunt; ſed paulo momento Anabaptiſtarum, Leidani, Zuinglii, Carleſtadii, Oſiandri, Veſtphali, Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdenſium, Interimiſtarum, innumerabiliumque ſectarum opiniones combiberunt. At Auſtrales Aſiatici & Afri, non niſi oraculis aut armorum vi ſuſcepta religione defecerunt. Miramur Iudæorum, qui ab Auſtro in orbem terrarum longe late diffuſi vagantur, in tanta ſeruitute ac inopia pertinaciam incredibilē, quæ Antiochum Nobilem ad inſaniam pene adegit: iam enim quatuor pene annorū millibus legem Moſis acerrime tuentur. Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnibus, auream mediocritatem, quæ conſtantia dicitur, quæque peruicaciam inter ac leuitatem medium tenet, ſemper probaui: tametſi pertinaciam a peruicacia plerique diuidunt; alteram quidam vitio, alteram laudi tribuunt [a]. vtut ſit, numquam profecto ſapientibus probata eſt in vna ſententia perpetua permanſio: ſed vt in nauigando tempeſtati obſequi artis eſt, etiamſi portum tenere nequeas: ſic in rebus humanis (:diuinas excipio:) quę variæ ſunt ac ſui diſſimiles, opinionem mutare honeſtum exiſtimo: qui vero ſuam ſententiam adeo pertinaciter defendunt vt refelli turpe, vinci nefas eſſe putēt; aut qui de vita quā de ſuſcepta opinione decedere malunt, ii neq; ſibi ſunt,

[a] Nonius cōtra Senecam.

neque ciuitatibus vtiles. Eiuſmodi ſunt Auſtrales; Scythæ vero leuiſſimi: eſt enim contraria gentium inter ſe moribus ac natura diſcrepantium diſciplina. Vt igitur Auſtralis ater eſt, ſic Aquilonius ex albo rubeſcens; hic longus, ille breuis; hic robuſtus, ille debilis; hic calidus humidus, ille frigidus ſiccus; hic piloſus, ille glaber; hic lætus, ille ſubtriſtis; hic ſociabilis, ille ſolitarius; hic audax, ille timidus; hic vinoſus, ille ſobrius; hic ſui & alieni negligens, ille circumſpectus; hic ruſtice arrogans, ille demiſſo vultu elatus; huic rauca vox, illi clara; hic prodigus, ille parcus; hic minime ſalax, ille ſalaciſſimus, hic ſordidus, ille nitidus; hic ſimplex, ille verſutus; hic miles, ille ſacerdos; hic opifex, ille philoſophus; hic in manibus ſpem ponit rerum ſuarum, ille in mente; hic terræ venas ac fodinas, ille cœleſtes inquirit. Conſequẽs eſt igitur vt ſi Afri pertinaces, quemadmodum Plutarchus ſcribit, Scythæ leues ſint. Qui vero medias regiones ſortiti ſunt, conſtantiam illam & animi fortitudinẽ, in qua decus eſt omnium virtutum, melius quam vtriq; tuentur. eſt autem conſtantia media inter peruicaciam ac leuitatem. nam qui minus habent ingenii, huc illuc ſine ratione feruntur, conſimiliter vt pueri qui facile amicitias contrahunt ac deponunt; homines ætatis prouectæ non item: & quo quiſque ingenio plus valet, eo minus ad amicitias, vel odia, vel ad opinionum nouitatem trahi ſolet; eo tamen pertractus ægre diuellitur. Eſt autem animi leuitas non modo cum perfidia ſemper coniuncta, verumetiam ipſa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exſiſtit. nam qui prudentiã vſu rerum gerendarum ſibi comparauit (: vt mediæ regionis populi:) non modo præſentia circumſpicit, ſed etiam futura proſpicit: qui vero inops eſt a conſilio, vt omnibus diffidit, ſic datam fidem ſæpiſſime fallit. Scythæ quam diffidentes ſint ac ſuſpicioſi, vel ex eo intelligitur, quod Danorũ ac Suecorum magiſtratus in omnibus hoſpitiis exploratores collocare cõſueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, geſtus notare poſſint. Illud etiam adim-

ad immutandas gentium naturas plurimum valet, quo ſcilicet ciuitatis genere vtantur. nam qui tyrannide ac ſeruitute premuntur, animi vim plane demittunt; qui vero ſtatus populares habent & libertate fruuntur, audaciores fieri neceſſe eſt, & ad bella gerenda meliores. Nihil eſt cur exempla commemorem, cum ſint in promtu, & infinitum ſit ea perſequi. Ex quibus intelligitur non modo cœli naturam ac regiones vniuerſas, ſed etiam ſingularia & regionis cuiusque propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aere, quid a montibus, quid a vallibus, quid a ventorum natura, quid a religionibus, quid ab inſtitutis, quid a diſciplina, quid denique ab ipſo ſtatu Reipublicæ in animis cuiusque ingenerari poſſit. nam qui ex eodem cœli tractu mores eosdem iudicare volet, ſæpe labi neceſſe eſt. argumento ſit quod in eodem ab Æquatore interuallo, differentia quadruplex hominum & quidem inſignis animaduertitur, etiam in oris ipſius habitu & colore. Indi enim qui ad Occidentem, plane lutei ſunt, vt mala cotonea diu cocta. eadem a polo diſtantia Hiſpalenſes candidi. Iisdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonæ ſpei occupant, nigerrimi; qui vero eadem latitudine argenteum flumen accolunt, caſtaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hiſpanis proditum eſt. atrum illum colorem omnino ſolis ardoribus tribuendum putarem, ſi tantum ſub Capricorno nigri fierent. Sol enim terris propior eſt in Capricorni ſidere tota eccentrici latitudine, quæ fere millia DCCC miliariorum capit. ſed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æque nigri ſunt. Facit etiam coloniarum migratio magnam hominum diuerſitatem; ſed paulatim naturam cœli ſequuntur. Nam coloniæ quas Carolus Magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum ſedibus paulatim mores mutauerunt: acceſſit etiam Belgis mollior vocis aſpiratio, vocalibus inter conſonas, quo lenius fluerent, interfuſis. quem enim Saxones equum *Pfert*, Belgæ *Pert* enunciant: nam qui plus habet caloris, eo vehementius & aſperius

FFF

vocem reddit: quæ ratio facit vt Scythę ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant, quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronuntiant. Hoc profecto in vna Israelitarum tribu, scilicet Ephratęorum, perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modo robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus qui planitiē occuparant, verumetiam cōsonas & aspirationes quas cæteri non poterant, facile pronuntiabant: & cum montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes a sociis dignosci poterant, vnius vocis pronuntiatione deprehensi sunt, & quadraginta millia cæsi magna ex parte. quum Iordanis vada traiicerent, *Schibolet* pronuntiare iubebantur a montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant[a]; hoc enim *spicam*; illud vero *aquæ alueum* appellabant; tametsi vtriusq; acceptio sepe confunditur[b]. Naturam vero locorum linguas ipsas immutare, nō modo in Aquiloniis & Australibus planum est; sed etiam in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neq; in iis tantum, verumetiam ab aquis linguæ vitia sepe deriuantur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est; vt Poloni quam Germani mollius loquūtur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus dirimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses ac Narbonenses *Crabe*, aliquanto leuius: cuius vocis indicio Genuenses aliquando victi & cum Venetis confusi, ne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cæsi. consimili clade affecti sunt Galli, Celtæ ac Belgæ in vrbe Monspeliensi, cum Carolo v rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facile ciues a peregrinis internoscerentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Haues* appellant: Sabinorum more qui

a Iudic. 12.

b Psal 79. v. 25. Iob. 24 v. 24. Genes. 41. v. 5.

qui *Fircum* & *Fœdum*, pro *hirco* & *hœdo* enuntiant, vt Varro ſcribit. Atq; hæc de moribus & natura populorũ.

II. Qua ratione occurratur ciuitatum conuerſionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob ſummam multitudinis inopiam exoriuntur.

CVM multa ſint quæ ciuitatibus & imperiis non modò cõuerſionem ſed euerſionem afferunt, tum nulla cauſa certior eſt, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni ſunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de ſtatu Reipubl. querebantur, oblatam occaſionem ſpoliandorum locupletum ſemper arripuiſſe. Quæ tamen conuerſiones rarius noſtris quam veterum ſeculis contigerunt propter innumerabilem ſeruorum multitudinem; quæ tanta fuit vt in pleriſque ciuitatibus quadraginta ſerui pro vnius liberi hominis capite cenſerentur, vt ſuperius diximus. Diuturnæ vero ſeruitutis merces ampliſſima fuit libertas: quam pleriq; pecunia vel operarum conuentione, vt nũc in Luſitania, paciſci cogebantur. Cum vero prole abundarent, vt fere ſolent qui frugaliter ac temperanter viuunt; & cum inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac liberos vendere neceſſe habebant, quoniam vſura, quam appoſite *morſum* Hebræi, hoc eſt נשך appellant, non modo debitorum opes exhaurire, ſed etiam oſſa penitus arrodere, ac medullas ex ipſis oſſibus exſugere conſueuit. quam inopiam cũ amplius ferre tenues nõ poſſent, aucta multitudine locupletiorũ, qui pauciſſimi erant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationẽ petere non dubitabant. Hoc vbiq; vſitatiſſimum. Quamobrẽ Plato duas Rerumpub. antiquiſſimas peſtes appellauit, opes & inopiã: grauior tamen eſt inopia, non tantum propter inediam ac famem, qua nihil acerbius; ſed propter inſitum vnicuiq; egeſtatis pudorẽ; qui pleriſque paupertate ipſa durior eſt. quamquam victum lana telave aut opificiis quærere non tam metuendum eſt, quam pernicies ac peſtis illa quæ ab iſto pudore profecta, familias ac ciuitates funditus euertit.

Potiſſima cauſa conuerſionum ac euerſionũ quæ ciuitatibus olim contigerunt.

Quibus morbis vt occurri poſſet, quæſita ſæpius eſt æquatio bonorum, quam plerique pacis, & concordiæ parentem appellant: inæqualem vero bonorum diuiſionem, inimicitiarum ac diſcordiarum nutricem. Nam quo quiſque alios opibus ſuperat, honoribus etiam, voluptatibus ac delitiis ſuperior eſſe, de virtute nihil aut parum admodum ſolicitus; tenues vero ſibi inſeruire, ſeque reuereri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hinc inimicitiæ; cum qui virtute ſuperiores ſunt, non modo ab honoribus arcentur; verumetiam in ſumma egeſtate & contumelia viuere coguntur. Hæc, opinor, cauſa veteres legumlatores impulit ad eam quã dixi facultatum aut certe agrorum æquabilem diuiſionem; Lycurgum inquã, Platonem, ac noſtra ætate Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ, quod nuſquam eſſet, *Vtopia* eſt appellata: vbi non modo æquationem bonorum, ſed etiam conuictum perpetuum inani cogitatione ſibi finxerunt. ſed rerum ipſarum pondus procul abeſt ab idearum ſimulatione & inani figmento. Cum enim Thebani & Phocenſes coloniã deduxiſſent, a Platone per legatos petierunt vt ciuitatem optimis legibus informaret: ille ſuſcepto negotio, re infecta diſceſſit, cũ ſcilicet illam bonorum æquationem coloni ferre non poſſent. Lycurgus quidem id perfecit in agrorum diuiſione, auri & argenti vſu ſublato; non tamen ſine capitis ac vitæ diſcrimine. Secutus eſt Solon; cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas ſed conficiendæ rei deſperatio. id tamen quod proximum erat, C ſcilicet nouas tabulas, quam σεισάχθειαν appellabat, inuenit[a]. Idem rex Agis feciſſe dicitur, cum tabulas omnes debitorum in publicum allatas vna & eadẽ flamma comburi iuſſit, quo incendio nullum vmquam ſe clarius vidiſſe teſtatus eſt: cum tamen agros omnes ex æquo diſtribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus eſt. Poſt aliquanto Nabis tyrannos cum Agros expugnaſſet, duas leges promulgauit; alterã nouarum tabularum, qua debitores ære alieno liberauit; alteram agrorũ ex æquo diuiden-

[a] Plutarch in Solone

diuidendorũ: *duas faces*, inquit Liuius, *nouantibus res ad plebẽ in optimates accendẽdam*. At tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse videntur: sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserunt[a], vt debitores tertia quartave debiti parte aut in totum leuarent; ne idem illis accideret quod optimatibus Thuriorum; qui cum omnes agros sibi coemissent, ac tenues debitorum onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ciuitate expulsi fuerunt[b]. Hæc tamen in speciem præclara iudicantur: cum re vera nihil magis pestiferum ac pernitiosum æquatione illa bonorum, ac spe nouarum tabularum cogitari possit, idq; maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamentum firmius aut stabilius nullum habent quã iustitiam: iustitia vero esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac promissorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim dubitet sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempublicam breui interituram? Quamquam nouæ tabulæ sæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potissimum qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi vero fœneratores, exaudito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndiq; graui fœnore cõtrahunt: vt quidẽ Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq; fœneratores ista ratione locupletauit[b], tenuium facultates euertit. Quamdiu vero prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitãt: deinde cum illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur; alienisque bonis manus afferre coguntur; aut desperatorum ac improborum hominum societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionem arripiant, Rẽque publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, soluendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur. Quod si iniquum est creditores sua perdere, ac debitores aliena lucrari; quanto est iniquius agrariis legibus veteres possessores suis sedibus pellere, & ex aliorum direptionibus alios locupletare? nam qui creditarum pecuniarum liberationem quærũt,

a Liuius lib. 7. & 8 Cæsar lib. 2. belli ciuili. Tranquil. in Cæsare, Appian. lib. 1.

b Aristot. lib. 5. c. 7.

c Plutarch. in Solone & Agi.

iniuriam fœnoris ſpecie velant, & pecuniarum ſterilem naturam: ſed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iuſtis conuentionibus cuiq; obuenerunt, diuiſioné æqualitatis ſpecie poſtulant, non modo Rerumpublicarum, ſed totius humanæ ſocietatis, quæ ſtare nulla poteſt niſi ſua teneantur fundamenta, labefactant. Abſurdius etiã qui bonorum æquationem *concordiæ parentem* appellant: cum nullæ capitaliores ſint inimicitiæ quã eorum quibus omnia ſunt æqualia. At cum egentes ac tenues locupletioribus inſeruiunt, non modo ab inopia ſed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur. Quæ res, opinor, Hippodamum Mileſiorum legislatorem impulit, vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat, locupletes cum egentibus, potentes cum tenuibus connubio copularet. Solon vero de agrorum poſſeſſione deturbauit neminem; ſed ordines quatuor ciuium ex cenſu deſcripſit[a]: eorum ſcilicet qui tritici oleive aut vini quingentos modios annui reditus poſſiderent; deinde qui trecentos, tum qui ducentos; ordine poſtremo cæteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato, quem æquationis iſtius auctorem ciere non dubitant, in ſecunda Republica, quæ ipſius eſt, altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit: & ex eo ciuium numero, ſcilicet quinque millium & quadraginta, ſingulos ex ſingulis familiis totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permiſit. ex quo ſumma inæqualitas paulo momento ſecuta fuiſſet. Atq; in eo ipſo Lycurgus in conuertendo ſuæ ciuitatis ſtatu grauiter lapſus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo poſt, & quidem ſe viuo ac ſpirante, viginti hæredes eiuſdem agri, & ab inopia liberorum viginti hæreditates ad vnum peruenturas videre potuit. Pleriq; ciuium numerum augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem millibus in ciuitatem admitti noluit. quam ſententiam Ariſtoteles quoq; probauit: ac ne plures naſcerentur, abortus fieri & Platoni & Ariſtoteli

[a] Plutarch. in Solone.

ſtoteli[a] placuit; at etiam diſtortos ac membris captos exponi iubet vterque. quod ſine exſecratione dici non poteſt: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præſtantius conditum eſt, poſteaquam ortũ eſt, viuere non modo non permittatur, verumetiam aboriri iubeatur: quã tamẽ ſententiã arripuit Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures ſedecim liberos vnam quãq; familiam habere voluit; quaſi prępotenti naturæ imperaturus eſſet. Ac tametſi Phido legislator Corinthiorũ prudentius cauiſſe videtur, cum vetera quidẽ vrbis ædificia ſarciri, ac lapſa reſtitui permiſit: noua conſtrui prohibuit; id quod Lutetiæ Senaſconſulto factum memini[b]: ciuium tamen multitudine colonias deduci, aut iniuria exſulare neceſſe eſt. Sed grauiter, meo iudicio, peccãt, qui ex liberorum ac ciuium multitudine futuram metuunt inopiam; cum nullæ ciuitates locupletiores ſint aut artium ac diſciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. quod quia perſpicuum eſt, exemplis non vtemur. Illud etiam fruſtra metuunt, ne ſcilicet ex tanta ciuium multitudine ſeceſſiones exſiſtant; cum nulla re ciuitates a ſeditione tutiores ſint quam hominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, ſapientes ac deſipientes, opifices ac nobiles, magnam mediocrium in omni genere multitudinem interiectam eſſe oportet, quæ extrema diſſidẽtia mediis ordinibus coniungat, contra quam fit in anguſtis ciuitatibus, quę & momento in duas factiones diuiſæ ſecedunt, nec facile conciliantur. Omiſſa igitur agrorum exæquatione in Repub. iam conſtituta; & eorũ qui aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata ſententia: quiq; liberis procreandis modum ponere ſe poſſe confidunt; agrorum quidem ęquabilem in conſtituenda Republica, aut in deducendis coloniis diuiſionem admittamus; ea tamen ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniam Dei ſapientiſſimi in Republica Iſraelitarum conſtituenda exẽplar plane diuinũ

[a] Ariſtot. lib. 7. Polit. c. 16. & Plato lib. 8 De legibus. Plutarch. in Lycurgo mẽbris captos exponi iuſſit.

[b] anno 1548.

Magnæ vrbes minus opportunæ ſeditionibus

habemus, non video quamobrem meliora, aut diuinis legibus neglectis, inanium hominum errores ſequi, quantum quidem fieri poterit, debeamus. nam ex tredecim tribubus vnam ſibi ſacrauit; cui quod ſacrificiorum ac iurisdictionis curam dediſſet, prædia præterquã vrbana poſſidere non permiſit, ſed frugum omnium, & pecudum decimam a ſingulis accipere; vt decimas duodecim quaſi iure quodam primogenituræ a duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quã Pontificatum maximum detulerat, honore primogenituræ frui voluit: ita vt decimam a cæteris Leuitis decerperet ac pleraque iura ſacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primogeniorum, id eſt בכרה conſtituit: vt ſcilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas a poſſeſſione prædiorum depulit[a], nec aliter parentum hæreditatem cernere voluit, quam ſi mares in familia nulli exſtitiſſent, ac proximo cuiq; eiusdem tribus nubere iuſſit. eſt enim ciuitatibus valde vtilis & gratioſa fœminarum a prædiis non modo fratrum[b], ſed etiam parentum excluſio, quãdiu mares eiusdem familiæ exſtabunt. cui legi Deus ipſe rationem ſubiecit, ne prædia gentilia diſtrahantur. Ex quibus planum fit æquationem lege diuina fuiſſe repudiatam ſemotis ab hæreditate fœminis, & conceſſo iure primigeniorũ; non quidem ſemiſſe, aut triente, ſed portione ad cæteros dupla: ne pauciorũ nimiæ opes, aut egeſtas multorum, Reipub. perturbationem eſſet allatura. Vt autem agrorum diuiſio ſemel facta diutius conſiſtere poſſit, prædiorum diſtractio nõ omnino prohibẽda eſt, modo ea lege diſtrahantur, vt vel anno trigeſimo, vel ad ſummum quinquageſimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. nam iſto modo fructuũ erat, non prædiorum venditio, æſtimatione annui reditus facta: ſed annus ille quo prædiorum ac perſonarum libertas dabatur, terminus erat omnium cõmunis. ita fiebat vt ſi trienniũ anno Iubilæo deeſſet, triũ annorũ fructus æſtimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædia

Agrorum diuiſio ex lege diuina.

[a] Num 27.

[b] Bald. in l. 21 qui ad libertatem C. Alex. conſil. 144. lib. 6.

dia semper possidebant: nec prodigorū liberi possessionibus auorum carere cogebantur, & promissorum fidem exsoluere licebat. Nouarum autem tabularum concessio, perniciosa est; non tam propter iniurias quæ inferuntur creditoribus, (qui fere tenuium facultates fœnoribus exhauriunt) quam quod violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occasio desperatis hominibus præbetur, quamdiu nouas tabulas & meminerunt & sperant: nisi fortasse id fiat ad vsuras & illicita fœnora minuenda: vt sæpe Venetiis factum est, vt qui antea centesimas vsuras diutissime acceperant, deminuto fœnore trientes tantum exigerent. Lege diuina non quidem aufertur[a], sed anno septimo quem semita vocant, æris alieni dissolutio differtur. Nulla est autem tenuium subleuandorum via compendiosior, quam omne genus fœnoris ex lege[b] diuina prohibere inter ciues. noluit legislator inter peregrinos; ne ciuium opes peregrinorum fraudibus, quibus imperari non potest, exhauriantur. Neque tantum diuina lex vsuras omnino vetuit, verumetiam sapientissimi quique legislatores ac philosophi, Solon[c] inquam, Lycurgus[d], Plato[e], Aristoteles[f], Decemuiri[g] legum ferendarum. Atque hi quidem vt locupletes ad subleuandam tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vsuram permiserunt: quæ non nisi longissima hominis vita, id est anno centesimo, sortem æquaret. qui grauiorem vsuram pactus esset, quadruplum ex lege duodecim restituere cogebatur: sapienter illi quidē, vt fœneratorem grauius[h] quam furem qui tunc per leges XII dupli tantum pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata est anno ab V.C. CCCXCVI, ac decimo post anno fœnus vnciarium ad semunciarium cogi placuit[i]: vt non nisi anno ducentesimo sortem exæquaret: atque id etiam anno sequente penitus sublatum est Genucia rogatione[k] propter continuas tenuium seditiones. Nam vt minimum fœnerari per leges liceat, sensim ad summum prouehimur: vt si concessu legum semel quotannis mœchari fas esset, scelus istud lege cō-

a Rabi Leui in 15. c. Deut.

b Deut. c. 23. Num. c. 25. Leuit. c. 25. Psalm. 14.

c Plutarch. in Solone.

d Idem in Lycurgo.

e In libris. De legibus.

f in Polit.

g Tacit. lib 5. Festus lib. 19.

h Cato lib. 1. De re rustica cap. 1.

i Liuius lib. 7

k Liuius lib. 7

probatum continua licentia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autem quincunces vsuras in Republica ferendas esse putant, vt Heluetii, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quam ad creditorem peruenturum sit; næ illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam diserte omnia fœnorum[a] genera prohibentur, vt eas nemo in dubium reuocare debeat, nisi aperte inanibus argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad commoda debitorum vti velit, innumerabiles tamen abutuntur. Tutius est igitur vsurarum non modo radices, sed etiã fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec corporibus vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis specie permittere: quod cum iure Pontificio factum esset, priuati quoq; idem sibi licere putarunt. quis enim quod publice vtile ac honestum videatur, priuatim turpe esse putet? Nulla autem violandæ legis occasio maior est, quam eum qui legem tulerit, eandem sua lenitate perrumpere. Sed cum inutilis sit lex quę quid vetat nisi proposita pœna; & minæ inanes nisi pœnarum exsecutio sequatur: ita quoque pœnis sublatis Genucia lex contemta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnaque legi subiecta, magistratum curatoremve ad pœnas reposcendas creare consueuerunt. Nam Genucia lege antiquata tandem eo prorupit auaritia fœneratorum, vt ducentesimas vsuras & sortem; cum libuisset, a debitoribus repeterent: quousque Gabinia lex maximas vsuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquagesimo mense; in cæteris vt centesimo sortem æquarent: quoniam menstruæ veteribus fuerunt, non annuæ vsuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: sed in prouinciis eo licentia tandem processit, vt quadringentesimas stipularentur[b]: quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu; vel ab extrema fœneratorum auaritia vsurarias leges, si vel minimũ fœnerari liceat, pessum ire necesse est. Grauis erat aduersus fœneratores pœna Cretensium legibus constituta:

tuta:

[a] Deut. cap. 23

[b] Cic. in epist. ad Atticum.

tuta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere ſimulabat; tum ſi partas vſuras ſoluere recuſaret, furti ac rapinæ iudicio poſtulabatur [a] a creditore. at noſtri mille fraudes multo maiore ſolertia dicam an malitia nectere conſueuerunt ſimulatis emtionibus; aut pretio inter contrahendum a creditore delibato. Conſtantinus [b] quidem Magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coegerat, ſeſquialterum fœnus non modo pecuniarum, ſed etiã fructuum nomine pactum ſuſtulerat. paulo poſt tamen lex auaritia premente antiquata eſt, potiſſimum in fructib. nam qui vrgente fame tritici modium mutuo acceperit, ſemodium cum ſorte promittere nõ dubitabit, vt tempus ſolutionis in meſſem differatur, quo rei frumentariæ vbertas & pretium altero tanto vilius futurum ſit: quod cum æquitate quadam coniunctum videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipſa ſuſtentatur, carius eſſe poteſt. Quæ ratio Iuſtinianum [c] impulit vt prohiberet a ruſticis vſuram triente maiorem ſtipulari in pecuniæ mutuo; aut centeſima grauiorem in fructibus; cum antea ſeſquialterum exigerent, quæ grauior eſt quadringenteſima vſura; quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidem omnium librorum errorem ſubeſſe putauit [d]; vt Ludouici XII legem & Curiæ Pariſiorum decreta quibus vtraque vſura æquata eſt, tueretur. At plurimum inter vtramque intereſſe quis non videt? quis ruſticus, quis inops a pecuniis magnum ſe quæſtum feciſſe non putet, ſi premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt ſequẽte anno tredecim creditori reddat? id enim Iuſtinianus permiſit. at Molinæus tertiam modii partem additamento definiri putauit; quod creditoribus ridiculum videatur: ac præſtabilius ſit additamentum illud egentium inopiæ largiri, vt lege diuina cauetur [e]. Conſtantini legem & Nicæni concilii decretũ illud de fœnore minuẽdo, Rom. Põtifices initio probauerãt;

a Plutarch. in Apophtheg. Græcor.

b Rufinus & Nicephorus Calliſtus in hiſtoria eccl.

c In Auth. ad hæc & in Auth. rem du rã de vſur. C.

d In lib. de vſuris.

e Deut 23. Nehem. 5.

ſed poſtride via deflexerunt, Calliſtius inquam III, & Martinus V, P.M. qui reditus conſtitutos vix antea vſitatos inuexerunt: quibus tenues adeo confliċtantur, vt quincunces vſuras, quales Heluetii probant, ſtipulari pręſtabilius fuerit quã reditus beſſales ſine vſuris: quamquam centeſimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretium. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicæ opes exhauriunt. Quis enim non miretur ſteriles pecunias Adamo centenario Genuenſi millies ſeſtertium, Thomæ marino eiuſdẽ ciuitatis, bis millies paucis annis peperiſſe? Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat; opificia negligãtur; agricultura ſordeſcat; pecuaria deſeratur: ipſique nobiles auorum poſſeſſionibus diſtractis, certare faciant vſuras cum fructibus prædiorum; deinde ſorte diſſoluta, fortunas omnes momento abliguriunt; & cum illos pecunia primum, deinde fides deficit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant; aut, quod extremum eſt, perturbata ciuium quiete ſuam inopiam Reipublicæ ruina ſarcire; quod eo magis metuendum eſt, quo ciuium ordo, qui cæteros opibus longe ſuperat, a cæteris numero ac potentia ſuperatur: vt ſacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duobus ſuperior, tametſi vix centeſimam populi partem capit, frugum ac pecudum decimas; contra quam veteribus naſcentis eccleſiæ decretis cauetur [a], ab omnibus ordinibus exigere; omnia omnium teſtamentis & codicillis legata petere; prædia C inquam vrbana & ruſtica, villas, arces, ciuitates, Ducum etiam, Comitum & Marchionum ampliſſimas poſſeſſiones, ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in ſacrificia erogantur, corradere; nec tamẽ tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocumque iure delatas cernere; prædia ſibi ex opibus eccleſiaſticis parare; partas opes collegiis & corporibus ſacri ordinis legare; diſtractionem prædiorum ac rerum eccleſiaſticarum prohibere: poſtremo immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus

[a] Can. futurã eccleſiam & can. videntes. 12. q.

Sacer ordo maximis opib. auctus.

tionibus extorquere non dubitauit. Quæ opes ne in infinitum excreſcerent, in pleriſque ciuitatibus cautum eſt, vt quæ prædia deinceps eccleſiaſticis collegiis dono data fuerint, ea vendere cogātur: vt Eduardi lege [a]: qua etiam eccleſiaſtica collegia deinceps prædia comparare prohibentur. eadem promulgata lex eſt iuſſu Caroli v Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna ſubiecta; quæ tamen lex antea lata fuiſſe videtur, cum Belgarum Comites ſacerdotum hæreditatem olim fiſco vindicarent, quoad Vrbanus v, P.M. interdictionis pœna id vetuiſſet. Eandem ob cauſam Curia Pariſiorum Carthuſianos prædia, reſve immobiles quærere pridem vetuit [b]: quamquam id iure Pontificio contra quam Panormitanus putat, prohiberi iure poteſt [c]. Veneti [d] cautius, qui non modo eccleſiaſticis collegiis prædia iura ve prædiatoria in poſterum denegarunt, ſed etiam eccleſiæ legata diſtrahi, aut niſi diſtrahantur, fiſco iuſſerūt; neque id tantum, verumetiam fideicommiſſa ſacerdotis nomine relinqui, aut teſtamentum ſacerdotis oratione ſcriptove fieri vetuerunt. Tandem apud nos lege [e] Aurelia populo rogāte lata, ſacerdotes excipere teſtamēta, quibus quid eis legatū ſit, prohibentur; ſed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab iſta teſtamentorum deſcribendorum licentia [f], qua nec oculati, ac ne auriti quidem teſtes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac poſſeſſiones inuaſiſſe? Certe quidem auorum noſtrorum memoria, qui teſtamento nihil curionibus aut collegiis eccleſiaſticis legaſſet, honore ſepulturæ caruiſſet. quum vero quiſquam inopinato caſu occubuiſſet, ſacrificulus Pontificis iuſſu, mortuo teſtamentū condere, & quæ vellet eccleſiæ arbitratu ſuo quaſi teſtator legare ſolebat. quem morem tametſi inueterarat, ſuſtulit Curia Pariſiorum [g]. Habeo ex archiuis & antiquitatum noſtrarum monumentis viginti Baronum Normaniæ teſtationem; qua quidem apud Philippum Auguſtum regem aperte declarant, eius bona qui triduum æger inteſtatus diem extremum obi-

[a] In charta magna.

[b] Panormit. prohiberi poſſe negat. ex l. vlt. de pact. ff.

[c] In cap. nuper. De decimis.

[d] lib. 4. c. 56. De ſtatut. Vener.

[e] Attic. 37.

[f] Vt Pōtificio iure licet in cap. cum eſſes De teſtamentis.

[g] anno 1388, & 1401.

ret, fiſco iure vindicari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, cōfirmatione Richardi regis Anglorum & Comitis Pictonum conceſſa, illud magni beneficii loco excipitur, ne inteſtatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona, quaſi caduca, fiſcus vindicare poſſit. Neq; id Gallorum proprium ſed Hiſpanorum quoque commune fuit vſq; ad Ferdinandum Arragoniæ & Caſtiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata [a]; cuius verba ſubiicere placet ex ipſis legibus deſcripta; *Que no ſe lauen quintos da los que mueren ſin fazer teſtamento dexando hijos o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & heredar ſus bienes.* Mirum certe igitur videri minime debuit, ſi tot ac tātæ fuerunt eccleſiaſticæ opes, cum iſta pœnarum grauitate teſtari neceſſe fuerit, vt ordini ſacro legata relinquerētur: cui ſemel quæſita nec diſtrahere [b], nec diuturna locatione [c] concedere liceret. Certe Caroli IX regis iuſſu cum cenſus ageretur [d] bonorum eccleſiaſticorum in hoc imperio, quater millies ſeſtertium [e] annui reditus in cēſum relatum video extra pecuniam & gratuitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero cenſu inuidia aut periculū ordini Pontificio crearetur. Allemanus enim rationum publicarū Prætor, mihi curioſius omnia conquirenti narrabat duos fere trientes agri Gallici ad ſacrū ordinem poſſeſſione vel dominio pertinere. incredibile id quidem mihi viſum eſt; tametſi non ignoro quatuor ſupra centū epiſcopos, duodecim archiepiſcopos, quingentos & quadraginta octo abbates, curionum XXVII millia & CCCC; ſi modo ſingulis vrbibus & pagis ſinguli curiones tribuantur: extra minores archimandritas, & cœnobia tenuium monachorum vicatim mendicantiū. Ac multo maiores apud nos eccleſiæ opes fuiſſent, niſi Ioannes XXII P. M. Nicolai Pontificis maximi decretū antiquaſſet: quo quidem licebat mendicantium ordinibus prædia poſſidere, quæ vſu & fructu ad ſe pertinerēt, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum. qua quidem fraude vota paupertatis inania fuiſſent, cum domini

[a] anno 1392.

[b] In Authen. De reb. eccleſiæ nō alien.

[c] Clement. prima, de reb. eccl eſ.

[d] anno 1563.

[e] duodecim milliones.

mini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vsumfructum habituri essent; sunt autem perpetua collegia ecclesiasticorum. Sed non ita pridem Concilii Tridentini decreto prædia mēdicantium ordinibus possidere licuisset, nisi concilium illud Gallia repudiasset. Hic non disputo quibus tot ac tanta prædia aut quam vtiliter distribuantur: sed illud tantum, eas opes seditiosis hominibus turbandarum in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuisse, vt ordini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis specie: quæ si deesset, nouam ipsi conquirerent: vt maiorum nostrorum ætate Templarii de antiqua prædiorum, quę nimis ampla videbantur, possessione per summam iniuriam ac huius imperii dedecus depulsi fuere. At Philippus Tribunusplebis & nouas tabulas & agrorum diuisiones depoposcit, turbādæque Reipublicæ occasionem inde arripuit, cum diceret vix duo milia ciuiū rem habere[a]: tametsi paulo ante trecēta circiter millia ciuium censa fuissent. ac paulatim eo progressa est opum, quibus paucissimi ciues fruebantur, affluentia, vt M. Crassus quater millies sestertium in censum retulerit[b]. Lentulus Augur decies millies. Quibus quidem morbis occurri potuisset, si legibus agrariis quas Quintius[c] & Apuleius tulerāt, locus esset relictus; vt scilicet agri hostib. erepti tenuibus diuiderentur. Sed cum eos agros Censores locarent ea lege[d], vt frumenti decimam, cæterorum fructuum quintam, pascuarum vero nomine pecuniarum aliquid ærario publico inferrent; potentiores ambitiosis rogationibus & gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quamobrem Sextus Titius Tribunusplebis re intellecta rogationem tulit, vt Quęstores a possessoribus prędiorum publicorum pensiones exigerent: sed lege neglecta, latum est ad populum vt agri publici, ex quibus nulla ad Rempubl. vtilitas perueniret, plebi diuiderentur. quæ res possessores impulit ad Sp. Thoriū[e] Tribunumplebis prece ac precio excitādū, vt sua intercessione pficeret ne

[a] Cic. in Off. & ad Atticū.

[b] Plutarch. in Crasso.

[c] Polyb. lib. 2. anno ab V. C. DXXI

[d] Appian. li. 1. emphyt.

[e] lib. 2. De orat. pro Muræna. Valer. lib. 8. cap. 1.

possessores agris carere, sed pensiones prȩteritorum annorum Quæstoribus soluere cogerentur; postea tamen Thoria[a] lex abrogata est: cum scilicet potentissimi quique ciues ea prædia possiderent, vnde nec deturbari, nec ad solutionem sine perturbatione maxima cogi possent. Ita Liciniam legem[b] ferri placuit, per quam non licuit plusquam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita, centum maioris possidere, cætera fisco vindicari permissum. Sed cum variis fraudibus legem eluderent locupletes, Tiberius Gracchus de publicis tantum[c] agris rogationem tulit, vt Tresviri agrorum diuisores a plebe crearentur; qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias superesset, tenuibus diuiderēt; sed antea cæsus est quam legem perferre potuerit. decimo tamen post anno perlata lex est a Caio Graccho fratre: qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At cum legem Semproniam Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta superesset, egentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros concessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi subrogatum est, vt regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripserat, opes, iis quibus publica prædia concessa fuerant, donarentur. Ea res tenuium ciuium egestatem plurimum subleuauit. Ac ne in posterum seditiosis concionibus populares homines plebem ab optimatibus diuellerēt; placuit colonias infimȩ plebis in agros hostibus ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præcipuum erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut emere fas esset, per summam magistratuum negligentiam[d] antiquari cœpit. Turbatur enim æquabilis agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cum cuique a se abalienare prædia sine modo licet: ac potissimum testamentorum iure cuique concesso: vt per leges XII contra morem maiorum legandi cuique facta potestas[e] est; quam legem Decemuiri legum ferenda-

[a] Appian. lib. 1 ciuil bell. Cicero in Bruto.

[b] anno DCXX ab V.C. Fl epito. 8 Plutarch in Grac.

[c] Liuius lib. 6 Appian. in li. 1. ciuil. Plutar. in Camil.

[d] Appian. lib. 1

Lex testamentaria iniqua.

[e] l. verbis. De verbo. signif.

ferendarum a Solone acceptam Romanis propoſue-runt[a]. Aliarum vero gentium omnium, exceptis Athe-nienſibus, vna lex erat, ne prædia teſtamento legare li-ceret. At ne viuentibus quidem vlla ratione diſtrahere prædia Moſes permiſit[b]. Item Lycurgus cum ſeptem Spartiatarum millibus qui tunc in vrbe cenſi fuerant, ac duodecim ruſticorum millibus agrum Lacedæmonium ex æquo diuiſiſſet, alienandi poteſtatem eripuit. quine-tiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cæ-teris dignitate præſtare videbātur, in plures aut paucio-res partes diuidi vetuit: ſed primogenito cuiuſq; fami-liæ, aut proximo cuiq; agri partem vnā e ſeptem millib. cōcedi iuſſit, ne ab vno plurium hæreditates cerneren-tur. Cæteris autem Spartiatis, ſi plures ſeptem millibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum[c] erat. nam regi Ageſilao, quod primogenitus non eſſet, nihil agri Spartiatici obuenerat: quouſq; Leotychides ſpurius de iure primogenituræ depulſus eſt. Quam Lycurgi diſci-plinam Plato vehementer probauit lege cxxv, ac ſoli-dam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optaſſet, cernere voluit, alienatione interdicta. Hæc igitur æqua-lis ſeptem millium Spartiatarum diſtributio tamdiu cō-ſtitit, quoad Ephorus aliquis in odium filii primogeniti ciui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem te-ſtamentariam pertulit, qua cuique omnia bona legare permiſſum: quæ lex Athenienſibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatib. conuerſionum peperit occaſionem. Diutiſſime tamen cæteri populi leges teſtamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vſum teſtamentorum neſciiſ-ſe accuſant, & quaſi probrum obiiciunt, næ ipſi pro-bro digni videntur. Sic enim Tacitus, *Hæredes*, inquit, *ſucceſſoreſq; ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi nō ſunt, proximus gradus in poſſeſſione, fratres, patrui, auunculi*. hæc ille. Ac tametſi Germania Romanorum leges teſtamentarias magna ex parte probauit; nihilo-minus maiores noſtri prædia paterna gentiliave præter

a Plutarch. in Solone.

b Num. 27. Leuit. 25.

c Plutarch. in Ageſil.

duas tresve vncias ad summum legare prohibuerunt, sed ad proximos quosque iure legitimo detulerunt. At Polonis nihil omnino prædiorum, quocumque iure quærantur, legare fas [a] est. Oxilais certe ac Phytalis veteribus ne pignori quidem dare prædia licebat [b]. Moribus autem Ambianensium & Atrebatum, feuda seu fiduciaria prædia nemo nisi summam egestatem coram iudice iuratus, distrahere potest. quæ lex multo sanctior est apud Hispanos quam vsquam gentium. Quod autem lege diuina prohibetur prędiorum perpetua distractio, siue pactis, siue testamentis, siue iudicum decretis id fiat; quod etiam Lycurgi lege septem Spartiatarum millibus indiuidia pars agri semper tribueretur; vt Caucis Normanorum populis vsitatum est: Reipublicæ vtile videri possit, quod his hominibus quasi sempiternis ac firmissimis quibusdam columnis Respublica niti videatur: quæ columnæ si exiles ac tenues, tametsi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium sustinere vix possint. Et quidem Gallorum & Hispanorum æque ac Anglorum imperia nobilissimarũ familiarum & collegiorum perpetuis opibus quasi certissimis fundamentis stare, iisque sublatis ac opibus in tenues diuisis, tanta imperia breui ruitura videntur. Hanc tamen sententiam magis probabilem quam necessariam duco, præterquam in optimatum statu. Nihil enim principi ac potissimum tyranno tum metuendum est, quam collegiorum & familiarum illustrium opes ac potentia. populare vero imperium maximas paucorum opes, in summa plebis inopia ferre nullo modo potest. restat optimatum potestas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac sustentatur; vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum septem millia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatæ agrorum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum gestarum gloria aut æquabant aut superabant, vt Plutarchus scribit [c]. Iisdem fere moribus maiores nostri vtebãtur: nec dubito quin

Franco-

[a] vtriusq; Sigismundi legibus.

[b] Aristot. in Polit.

Optimatum locupletiorũ familiæ statum aristocraticũ tueri ac tyrannidem euertere possunt.

[c] In Agesil.

Francorum nobilitas multò clarior fuerit ac illuſtrior futura, ſi legibus ac moribus feudorum ſemper acquieuiſſet, vt Hiſpanos ac Polonos feciſſe videmus. At cum feuda nobilitati vendere, eaque plebeiis emere principum venia dicam an inſcitia licuiſſet, ſecuta eſt patritiarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud ſuos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, ſubiecta proſcriptionis pœna. ac tametſi Ludouicus XII rex legem [a] abrogaſſet, eadem tamen a Franciſco [b] maiore renouata eſt. Status etiam ariſtocraticus magnum incrementum ac robur accipit, cum legibus connubialibus licet egentibus patritiis plebeiorum filias locupletes ſibi deſpondere: vt Romæ fieri cœpit poſt legem Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incrementum accepiſſe videtur, tum ad patritiorum opes & copias fulciendas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam ſtabiliendam. In omni tamen Reipublicæ ſtatu certas de dotibus leges eſſe oportet, tum ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiam vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obſequium virorum facilius cogantur: quibus autem dotes ampliſſimas dari videmus, neceſſe eſt turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inſeruire. *Danda ſunt* igitur *frena impotenti naturæ, &* vt Cenſorius Cato [c] dicere ſolebat, *indomito animali. nam vt ſemel pares eſſe cœperint, extemplo ſuperiores erunt.* Quamobrem ſapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longe ſummouit, quamdiu mares in familia exſtitiſſent. quod ſi nulli mares familiam tueri poſſent, proximo cuique filias cum hæreditate nubere iuſſit: quæ lex ad Græcos translata eſt: apud quos non licebat τῇ ἐπικλήρῳ, nullis exſtantibus [d] maſculis, nubere niſi agnato ac gentili proximo. Apud Perſas & Armenios nihil præter pecuniam aut ſupellectilem puellæ nubenti dari poterat: qui mos vniuerſæ Aſiæ & Africæ communis

[a] anno 1505.
[b] anno 1535.
[c] In orat. pro lege Oppida.
[d] Demoſthenes contra Bœotum.

est: tametsi legem Armeniorum, quæ non solum filias, sed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iustinianus, vel potius Theodora vxor; quæ fœminas maribus æquales aut etiam superiores efficere modis omnibus tentauit. qua peste nulla ciuitatibus pernitiosior accidere potest. Superiores autem futuræ sunt, si æquo iure partes hæreditarias cum masculis sortiantur; quia cum fœminæ vbique mares numero vincant, potissimum in mediis & Australibus regionibus: necesse est familiarum iura violari, prædia gentilia distrahi: eoque magis si locupletes non tenuibus sed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt paucissimi maximis opibus affluant. Quod autem fœminæ numero vincant, planum cuiq; esse potest antiquitatum memoriam ab vltimo principio repetenti. Atque id primum Athenis experientia ipsa comprobauit, vbi fœminarum numerus vrbi Deæ nomen imposuit[a]: nec ita pridem Venetiis, cùm census ageretur: tametsi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus amplius millib. mares superauit: siue id fiat propterea quod fœminæ a bellis, a peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire necesse est, seducuntur; siue quod in naturæ vniuersitate rerum deteriorum maior est affluentia quam pretiosarum. Id etiam Lacedæmone planius intellectum est post legem testamentariam. nam Aristotelis ætate tres agri Lacedæmonii partes ad fœminas peruenisse proditum est, cum masculi vix duas partes[b] possiderent: ex eo fit, inquit Aristoteles, vt maritis imperent, a quibus etiam blandissime dominæ appellantur[c]. Cui malo, quo nullum fere grauius esse potest, vt Cato Censorius occurreret, legem Voconiã suasit, rogãte populũ Voconio Saxa Tribuno plebis; qua[d] quidẽ fœminas ab omni iure hæreditario, exstantibus quocunque gradu propinquis eiusdem nominis, summoueri placuit. item ne ex alieno testamento legatove plus ad fœminas quam hæreditatis quadrãs perueniret; neve plus quam qui ex hæredi-

[a] Pausanias in Atticis.

[b] Aristot. in Polit.

[c] Plutarch. in Lacon. Arist. in Polit.

[d] Flor. epito. 41. Paul. lib 4 se e n. Cicer. Verr. 3. & in lib De finib. Dio lib 56. Gell. lib 17 Augusti. lib. 8 de ciuitate.

hæredibus testatoris minimum ex asse consequeretur. Lex illa ciuitati opibus affluenti valde salutaris exstitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatem tuebatur; tum etiam quod fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coercebat. sed primum fraudibus & cuniculis, cum aperte non posset, oppugnari cœpit: scilicet fideicommissis sub nomine fœminarum conceptis: id tamen in eius arbitrio ac potestate situm erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec persecutione, id est[a], nec ordinario iure, nec extra ordinem peti poterant ante Augusti tempora, qui Trebatii perniciosa consilia secutus, legis abrogãdę prębuit occasionem, ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit a Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdissime concussa, Romani ciues capite minui ac serui pœnæ fieri cœperunt: cum vxores dominas non tantum appellatione[b], sed etiam re ipsa testarentur: quibus temporibus ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas suffocari Seneca querebatur[c]. Nam Plinius Proconsulis nescio cuius filiam ter millies sestertium in gemmarum pretio habuisse scribit; maximum occasus imperii argumentum. At in Massiliensium Republica quam omnium florentissimam Cicero iudicauit, centum aureorũ dotes maximas, & quinque aureorum vestes nubentium pretiosissimas fuisse legimus[d]. Veneti tamen lege de dotibus lata, mille sexcentis aureis patritiæ dotem definierunt[e], ne familiarum illustrium opes dotibus exhauriantur: si vero patritius plebeiam vxorem duceret, duobus quidem aureorum millibus dotem terminauerunt: sed legem facile antiquari patiuntur, vt patritiorum quorundam egestati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriusque ordinis concordiæ consuli possit. Illud tamen prudenter, quod fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri potest, exstantibus masculis summouere consueuerunt. Nobis vero lata lex est Carolo[f] IX rege, qua dotes omnium maximę decem libellarum millibus terminãtur:

a l. pecuniæ de verb. signi.

b Tranquill. in Claudio. l. vxorem. de lega 3. l. Titia §. qui marito. de annuis legat. & in l. vlt. §. vxorem. de auro & argento.

c In lib. De remediis fortuit.

d Strabo lib. 4.

e In statutis Venetorum.

f anno 156[illegible]

pœna mille aureorum constituta qui fraudem legi fecisset. sed lex ipsa non antiquitate sed nouitate sua euanuit: tametsi nec Philippus Bellus Elizabethæ Anglorum regi nuptæ, nec Carolus v filiabus regum maiorem dotem constituissent. Quod si quis putet auri & argenti summam quę tunc erat in Europa inopiam legibus illis causam dedisse, non quidem male putabit; sed ætate nostra dotem filiarum Henrici II regis Francorum constitutione quadringentis aureorum millibus definitam fuisse videmus; qua ratione centum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At lege diuina maximam dotem quinquaginta siclis, id est tredecim circiter aureis nostris constitutam habemus: qua mulcta tenetur erga patrem is qui virginem seduxit, quam etiam domũ ducere, si quidem pater puellæ assentiat, per legem cogebatur [a]. Quæ ratio facit vt facile credam ea quæ ab Herodoto de Persarum moribus prodita sunt; scilicet curatores connubiorum curandorum formosissimas ac venustissimas quasq; puellas pluris licitantib. addixisse; & coactis pecuniis ex formosiorum licitatione dotes deformibus constituisse, interposita cautione Prætoria ab iis qui deformes ducerent, se numquam vxores repudiaturos nisi dote restituta. qua ratione & nuptiis puellarum, & fœminarum pudicitiæ, & honestati publicæ, & maritorum dignitati prospiciebatur: cuius rei summam legislatoribus curam esse oportere Plato iudicabat: & quidem persapienter. Quamobrem Andium æque ac Cænomanorum moribus, nobilium ac patritiorum filiæ partẽ hæreditatis, quæ masculis exstantibus perquam exigua est, iure dominii consequuntur: quam masculi, excepto primogenito, non nisi vsu ac fructu possident, ne scilicet puellæ innuptæ desererentur. Iniqua tamen lex bonis omnibus sæpe visa est prædia beneficiaria primogenito cedere præter trientem quem cæteris liberis ad fruendum tantum Andes & Cænomani permittunt, ita vt nihil eo nomine hęredibus relinquatur: multo minus etiã Ambianis: cuius rei graues sæpe nobilium querelæ exstiterunt,

[a] Deut. 22.

ſtiterunt, & parricidia ſæpius contigiſſent (: quæ tamen nimis multa fuerunt:) niſi iam pridem Vindocinenſes, Andium municipium vetus, ab iis moribus diſcedentes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impuliſſent, vt triens iure dominii ac nexu poſſideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametſi Godefridi [a] Britanniæ Comitis, vniuerſam hæreditatem nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac ſororibus dotes & alimenta præberent; nihilominus tamē Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus eſt, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominii habere, cæteros trienti vti frui permiſit; vt non ita pridem decreto Curiæ Rhotomagēſium idem Caucis permiſſum eſt [b]. Atque hæc de ciuibus ac ſubditis: nihil de peregrinis, quos a prædiorum dominio, niſi iura ciuitatis beneficio adipiſcantur, prohibere oportet. Arcendi ſunt etiā graſſatores ac fures, qui Ægyptiorum ſpecie ac nomine impune vbiq; prædantur: quos contra lex Aurelia magiſtratus armari iubet. quæ peſtis quod in Hiſpania quoq; latiſſime graſſaretur, edicto Ferdinādi [c] regis coerceri cœpit. Falſo quidē ſe *Ægyptios* appellant, cum morib. ac lingua Ægyptiorum diſſimilimi ſemper fuerint; nec probabile ſit ex vberrima fertiliſſimaq; regione ad extremas Hiſpaniæ infertilis oras emenſo mari mediterraneo aduectos, ſed illa ſortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenæorum præruptis ſaxis & latebris appetēte æſtate quaſi fucorum examina in regiones vberiores erumpunt. Nihil eſt autem in Republica tam pernicioſum, quam otioſorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo; qui & priuatorum bona diripiunt, & in euerſione Reipublicæ ſpem omnē fortunarum ſuarum poſuerunt. Hanc peſtem Amaſis Ægyptiorum ab Ægypto longiſſime repulit: cum lege lata ſanctiſſime cauiſſet, vt otioſi homines qui nihil haberent quod ſuum dicere poſſent, capitali ſupplicio quaſi prædones afficerentur. Hic non diſputo, (: quod ſuo

[a] anno 1185.

[b] Ferrerius in conſuet. Norman. arreſto. 1521. Ianuar. 24.

[c] anno 1492. *Que los Ægyptianos cō ſenores ſalgan del Reyno dētro ſeſſanta dias.*

loco dicendum erit:) *prædia beneficiaria distrahi, an vero nobilitati perpetuo relinqui debeant.* Disseramus etiam illud, *an bona damnatorum vtilius sit proximis quam fisco vindicari.*

III. Præstatne bona proſciptorum propinquis quam Reipublicæ adiudicari?

HÆc quæstio pendet a superiore, cum earum rerum quę ciues ad inopiam extremam deducunt, non minima sit proscriptio damnatorum: quæ eo maior futura est, quo plures fuerint quibus [a] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari [b]. Nec in eo tantum leges diuinæ ac naturales violantur; sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, cædes impelli videntur: atque ii potissimum quos ad otium & inertiam affluentia rerum omnium educarat. Neque enim sperandum est vt in delitiis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant: nec si possint, velint. ad hæc etiam accedit sceleris alieni contumelia, infamiaque genti ac posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad latronum cœtus, ac consceleratorum hominum societates quærendas, & ad piraticam exercendam inuitat. quo fit vt ab vnius proscriptione prædonũ ac sicariorum multitudo existat; pœna vero quæ & improborum numerum minuere, & bonis ciuibus securitatem afferre debuisset, dissimilimos exitus habitura sit. Hæc argumenta quæ exemplorum varietate augeri possunt, non modo probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria, Iustiniano Imperatori occasionem præbuisse videntur ferendæ legis [c] qua damnatorum bona fisco ademit, vt legitimis hæredibus relinquerentur: quam vt legi diuinæ consentaneam summa consensione pleriq; populi, excepta perduellionis causa, cõprobarunt. Qui tamen aliter sentiunt, legem hanc quasi nouam & ab antiquorum sententia penitus alienam repudiant. Veteres enim legum-

[a] L. cum ratio de bonis damnator.

[b] Deut. 24. Ezech cap. 18. Hierem 31. & 4. Reg. 14.

[c] Authent. bona damnator. De bonis damnator. C.

legumlatores bona damnatorum quæri fiſco voluerūt; ſiue de peculatu ac repetundis agatur; vt ſcilicet erepta Reipublicæ reſtituantur; ſiue pœna ſit pecuniaria ob ſcelus contractum: quia Reipublicæ ſatisfieri aliter nō poſſe videtur, ſiue ad improborū hominum terrorem, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia ſcelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita ſolliciti; quippe omnium miſeriarum extremum ſolatium ac requietem in corporis & animi interitu conſiſtere putant. Quid in re perſpicua exemplis opus eſt? Caſſius Licinius repetūdarum reus, vt vidit M. Tullium Prætorem quæſtionis prætextam induere damnationis ſententiam laturum, miſit ad eum qui diceret ſe in reatu periiſſe; ac ſpectantibus iudicibus ſudario faucibus eliſis ſpiritum præcluſis: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. *Hic*, inquit Valerius, *Cicero conſtitit quod qui in reatu periiſſet, integro ſtatu*[a] *interiiſſe videretur.* Erat quidem in rei poteſtate liberum exſilium, etiamſi damnatus eſſet, optare per legem Semproniam: cum ne ciuem quidem verberare per legem Porciam[b] liceret: ſed metuebat illud ne liberos inopes a pecunia relinqueret. Ac tametſi Cicero ſcribit ad Atticum ſe Licinium damnaſſe, idque Plutarchus confirmare videtur, ſic tamen interpretor *damnatum* appellare qui ſibi metu iudicii necem intuliſſet. nondum enim latæ leges erant aduerſus eos qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuiſſent[c]. Ac multo poſt ii qui ex animi dolore, aut ſceleratæ vitæ conſcientia, aut pœnarum acerbiorum metu ſibi manus attuliſſent, ſepultura fruebantur: quinetiam eorum teſtamenta rata erant[d] crudeliſſimi Tiberii principatu: quo tempore Tacitus ſcribit *pretium* illud fuiſſe *feſtinandi*, ac mortis præoccupādæ. Ex quibus planum ſit liberorum opes pleriſque parentibus vita ipſa fuiſſe cariores: nec vlla re improbos ab iniurioſa facinoroſaque vita magis prohiberi, quam proſcriptionis metu quæ liberos ad egeſtatem perducat. Nam *male meritus*, inquit Tryphonius[e], *publice, vt aliis exemplo ſit ad*

Nullum tātum ſcelus eſt quod liberorum ditandorum cauſa improbis leue non iudicetur.

a L. vlt. ad L. Iul. maieſt. ff.

b Cicero pro Rabirio perdu.

c L. 2. de his qui ante ſent. ff.

d Paul. lib. 5. ſentent. & Tacitus lib. 6.

e L. bona fides depoſiti.

deterrenda maleficia, egestate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur; nec filius parentis culpa obligatur. alia sunt enim parentum, alia filiorum bona. nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac spiranti iure ademta fuerunt. Ac si quis metuit vt inopia liberos ad desperationem & scelerum immanitatem perducat; multo magis metuere debet vt scelerati liberi parentum opibus ac fortunis male partis ad Reipubl. & bonorum perniciem abutantur; vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscantur. Quamobrem iis legibus quæ de maiestate latæ sunt, cum noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis excepta causa est, & masculis [a] liberis ademta bona vt vltionis potestas eis eripiatur; imbelli vero sexui, id est fœminis, Falcidia in bonis maternis relicta. Illud vero perniciosius futurum est, quod sublata proscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas consequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam præmia delatoribus necessaria esse. Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantibus argumentis concludamus, primum Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiumque necessarias expensas detrahi oportet; alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quamquam ea principum cura potissima esse debet ne improbi ab inopia peccatorum pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum vindicta sublatis accusatorum præmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur: emtæ vero possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat; cætera publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorum egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit.

[a] l. quisquis ad l. Iul. C.

Necessaria delatorum præmia.

possit. Neq; enim æquum videtur vt gentilia prędia, quę ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta condemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopiæ, quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia vero damnatorum pecuniis ac sudoribus quæsita, non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui sed publice vendi, ac pecuniam in ærarium publicū cogi oportere, propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantum, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calumniandum impellantur. Quod si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quemadmodum venator canibus vilissima queq; ferarum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur; ita legislatorem domesticos leones ac lupos accurate venari, & canibus ciuitatis (sic.n. Demosthenes Oratorum genus appellabat) præmia quædam proponere necesse est [a]. Cum enim præpotenti Deo nihil gratius, aut Reipub. vtilius sit quam ab improbis pœnas exigere, modis omnibus enitendum est vt eo perueniri possit. Difficilis illa quidem bonorum discussio videri possit, nec facile fuerit plerisq; principibus id persuadere: sed qui Rempubl. saluam & honestam esse volet, omnes autem id velle debemus, suæque dignitatis curam gerere, semper publica commoda priuatis anteponet. Nam si prædia publica amplissima sunt, nihil 50 prædiis priuatorum opus est: si nulla sunt, non est æquū priuatorum bonis ac proscriptionibus Rempublicam locupletari; ne calumniatoribus ac tyrannis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad sanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio succurrit, qui in libris De legibus cap. D X X V I I I, auita prædia distrahi prohibuit, aut ærario inferri; ne æquatio bonorū quam sibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrānidis crudelissimę comes est extrema proscriptio; hāc

[a] Plutarch. in Lucullo.

vero proxime ſequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & ſupplicia. quarum rerum cum exempla vbique abundant, tum nulla grauiora quam principatu Tiberii, qui vicies millies ſeſtertium moriens reliquit: quæ immanis pecunia fere ex proſcriptionibus coacta fuerat. cuius exempla ſecuti nepotes, Caligula inquam, & Nero, Rempublicam totam ciuium ſanguine turpiſſime fœdarunt. Certe quidem nulla Neroni præceptoris necandi, occaſio fuit niſi vt bonis occiſi frueretur. Nec talibus tyrannis calumniatores vmquam defuturi ſunt, quorum ſcilicet opibus ac potentia nituntur. Hinc illud Plinii iunioris, *Vidimus*, inquit[a], *delatorum iudicium quaſi graſſatorum; non ſolitudinem illi, ſed templũ, ſed forum inſederant: nulla teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi proderant.* Quamobrem prudenter noſtris legibus, procuratores fiſci delatorum nomina prodere coguntur, ſi reus calumnia circumuentus fuiſſe iudicetur, quod legibus Hiſpanorum ante accuſationem neceſſe eſt. Quum vero proſcriptiones bonorum omni ciuitatum generi pernitioſæ ſunt, tum vero maxime in vnius dominatu; ex quo tyrannis facilius quam in cæteris exſiſtit. Quod ſi quis putet nihil ab optimo principe metuendum vt ſuorum exitio ditari cupiat: ego ſic ſtatuo, nulla re ex bono principe tyrannum facilius quemquam fieri quam propoſita proſcriptione damnatorum, eoque magis ſi tenues ſunt principis opes ac fortunæ. Quibus enim principibus nulla diripiendi cauſa eſt, propoſita bonorum adipiſcendorum ſpe, nec occaſio, nec crimen, nec calumniator, nec improbus iudex vmquam deerit: ac ſæpe principum vxores, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cędes & ad proſcriptiones impellunt. Cum enim Achabus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuiſſet, Iſabella vxor teſtes ſubornauit qui hominem capitali fraude circumuenirent, ac læſæ maieſtatis quæſtionem intentarent. Sic Fauſtina ſæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidii Caſſii liberos necari

a In Panegyrico.

C

carí iuberet,eorumque bona diriperet. ægre ferebat optimum Imperatorem Caſſii perduellionis damnati bona liberos poſſidere iuſſiſſe:quod non modo Romani,ſed etiam Perſarum Reges facere conſueuerant[a]: vt Poloni quoque non modo proſcriptiones nullas probant, ſed ne perduellionis quidem damnatorum bona fiſco adiudicant. Quæ vero ſemel fiſco quæſita ſunt, vix vnquam eripiuntur; ſiue iuſta fuerit, ſiue iniuſta condemnatio; quod eo magis metuendum eſt in criminibus læſæ maieſtatis, in quibus damnatorum bona ſummo tantum principi, non item[b] aliis quibus fiſcalia iura tributa ſunt,quæruntur:nec ſatis eſt ſummum eſſe principem,ſed eum cuius maieſtas deminuta ſit: cæteri bona damnatorum ſuæ ditionis finibus comprehenſa, in fiſcum ex aliis criminibus cogere poſſunt, ex cauſa maieſtatis non poſſunt[c]. Ac tametſi quamplurimos habuit Gallia principes integritate,fide ac iuſtitia clariſſimos,& quidem plures, vt opinor, quam vlli populi;nulla re tamen regales opes maius incrementum quam publicis proſcriptionibus acceperunt. Quis D. Ludouico pietate ac iuſtitia comparandus? hic tamen Petri Druidarum Comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico proſcripſit[d]. Theobaldus vero Campaniæ Comes, iudicio maieſtatis poſtulatus,ne damnaretur,Bræorum, Fortionum, & monſtrolenſium agros late patentes, eiuſdem regis ditioni[e] conceſſit: vt Raymundus Toloſatium Comes vniuerſam Septimaniam & agrum Toloſatem Alphonſo D. Ludouici fratri dotis nomine quam ei deſponderat, ea lege donauit, vt Alphonſo ſine liberis moriente in regis poteſtatem venirent: quod metu magis quam ſponte feciſſe dicitur, vt bella ciuilia, quibus premebatur, religionis ſpecie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam vero totam, Andes, Cænomanos, Turones, Auernos, proſcriptionibus in Philippi Auguſti poteſtatem veniſſe conſtat[f]: vt Alenzonius ac Perticenſis ager Carolo VII rege[g]. quid commemorem Petragorios,[h] Ponticos,[i] Marchianos[k], Angoli-

[a] Herodot. lib. 3.

[b] Specul. tit. de fraudis. verſ. 40. DD. in l. vlt. ad l. Iul. maieſt. Bart. in extrauaganti ad reprimendam.

[c] Paul. in l. cũ ratio §. ſi libertinum de bonis damnatorum. Bonifacius 8. in ca. Felicis de pœnis l. ſi necem §. ſi deportatus de bonis libertorum.

[d] anno 1230. apud Ancenas.

[e] anno 1234.

[f] anno 1202.

[g] anno 1458.

[h] anno 1396.

[i] anno 1370.

[k] anno 1302.

ſmæos, Saluciarum[a] deniq; comitatum, & omnes Caroli Burbonii fortunas[b]? omnia hæc proſcriptionibus fiſco quæſita videmus. ſi vero ſingulos perſequar, infinitus ſim. nulli tamen ex iis iniuſtę damnati memorantur. Crudelior Scotorum lex de maieſtate, qua damnatorum bona ſummotis non modo vxore ac liberis, ſed etiam debitoribus, ſolida fiſco adiudicantur. Hic occurri poteſt, ne priuatorum agri publici fiant, lege Philippi Belli ſanctiſſime cautum fuiſſe[c]; quæ prædia publicis iudiciis ad regem peruenerint; ſi alterius domini fiducia teneantur, diſtrahi oportere: cætera vero priusquam agris dominicis penitus coniungantur, a principe bene de Republ. meritis donari poſſe[d]. At ne principi quidẽ per leges huius imperii, resq; iudicatas licere gẽtilia prędia oblato emtoribus pretio, recuperare[e]: ne priuatorũ omniũ agros iſta ratione princeps emtionibus ſuos efficere poſſit. Hæc quidẽ ꝓpoſitis incõmodis cõmodiora duco, quam ꝙ lege Cornelia cauebatur[f], vt ſcilicet proſcriptorum ciuium agri publici fierent. Sed fere fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortium ciuium prę̃mia ferant, & quidem ſumma gratia, non virtute ſed flore ætatis aut turpiſſimis obſequiis collecta. Quis non meminit (quamquã meminiſſe doleo) innocentiũ ciuium priusquam damnarentur, imo prius quã accuſarentur, ſanguinẽ pretio ſpecie religionis effuſum vt aulicæ hirudines ſaginarentur? Quamobrem nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proſcriptionum finem video futurum, niſi ea qua dixi ratione, vt ſcilicet paterna auitaq; prædia damnatorum propinquis fruenda relinquantur; cætera diſtrahantur: ex pecunia vero coacta debitoribus primum, deinde delatorum præmiis ſatisfiat: cætera fiſcus vindicet, publicis operibus ac ſacris ædibus parte arbitrio iudicum relicta; ea lege vt quę accuſatoribus aut collegiis adiudicata fuerint, non in prædiis ſed in pecuniæ ſumma decernantur. Romanos quidem veteres ſacris faciendis mulctas deſignaſſe planum eſt apud Dionyſium Halicarnaſſeum: inde *Sacramenta*

a anno 1535.
b anno 1527.
c anno 1304.
d Sæpe iudicatum in Curia Pariſiorũ.
e iudicatum anno 1535. Maii 15. in Curia Pariſ.
f Cicero in Rullum. Saluſt. in Catil.

menta [a] dicta fuisse: ac propterea Titus Romilius populi Romani beneficium, qui mulctæ veniam dederat, ea de causa repudiauit, cum diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege [b] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat quam si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses vero decima bonorum quæ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto quod factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomarchum & Antiphontem perduellionis damnatos; in extremo hęc verba subiiciuntur; ARCHIPTOLEMVS & *Antiphon vndecimviris capitalibus ad extremum supplicium traditi; bona eorum publicata; decima Mineruæ data; domus eorum solo æquatæ.* cum vere religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt [c]. fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarum partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri; eoque iure vti solemus. Quæ vero de bonis auitis ac paternis diximus, præcipue locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis, qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente propinquis feuda commissa restituuntur [d]. Germanorum vero legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt; sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quo fit vt raro calumniatoribus ad innocentium hominum accusationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant in bonis præter militias ex casu. Et quoniam eo nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis disseramus.

[a] Festus in verbo Sacramentum.

[b] Num. 5.

[c] l. vlt. de modo mult. C.

[d] Iudicatum in Curia Parisiorum aduersus Marescballum a sancto Andrea, ac pro D. de Partenay anno 1556.

IV. De præmiis ac pœnis in Republ. decernendis.

LOCVS hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum vim breuiter complectamur. quo de genere si quis omnia scriptione concludere velit, oratio initium quidem, sed exitum vix habitura sit. nec minus peccaretur

ſi locum hunc, quo vix vllus in tota Republica diſputatione feracior aut vtilior eſt, obliuione ac reticētia prætiriri patiamur: cum Res omnes publicæ duob. his fundamentis, præmio inquam ac pœna, ſtare ac omnino niti videantur: ſi videlicet propoſitis bonorum ac malorū finibus, ſupplicia peccatis, prēmia recte factis decernantur. Nec vero grauiores ciuitatum motus, frequentiores Rerumpublicarum interitus contigerunt, quam & cum impune ſceleratis peccare licuit, & bonorum ac fortium virorum præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur nos quidem parce ac tenuiter: quoniam quæ quib. peccatis ſupplicia debeantur, pleni ſunt iuriſconſultorum libri, plenæ forenſes literæ; de præmiis vero qui ſcripſerit video fuiſſe neminem: quod propterea contigiſſe puto, quia bonorum magna raritas eſt, improborum vero innumerabilis multitudo; vel quia ciuitatibus vtilius eſt improbos pœnarum metu prohiberi, quam bonos præmiis ad virtutem inuitari; cum bonis ac ſapientibus viris ipſa virtus magnum per ſeſe præmium eſſe videatur: vel quod principes præmiorum largitionem ſibi depopoſcerunt, vt ſubditorum gratiā modis omnibus colligerent: magiſtratibus vero ac iudicibus dederunt id quod erat ingratiſſimum, pœnarum ſcilicet irrogationem; ne ſuppliciorum acerbitate ab ipſis regibus illata quicquam de ſubditorum erga princeps amore ac beneuolentia detraheretur. Altius enim iniuriæ, quam merita deſcendunt, vt acute Seneca ſcribit in libro primo De beneficiis. Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitatem, vel ad vtramque comparantur; alioqui præmium eſſe definit, ſi verborum ſubtilitatem, nō popularem dicendi morem ſequamur; quem tamen ſequi neceſſe eſt; quoniam in media Republica verſamur, non in ſchola Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile eſſe putant quod non ſit honeſtum: nec honeſtum, quod idem non ſit cum vtilitate coniunctum. quæ per ſe ipſa quidem præclare ac vere dicuntur: numquam enim debet vtilitas a dignitate ſeiungi: ſed quoniam

Duo Rerum omnium publicarū fundamenta.

54

niam popularibus hominum opinionibus legumlatores ac principes inseruire coguntur, ea quæ natura coniuncta erant, honestas scilicet ac vtilitas, opinione communi distraxerunt. nam ex erroribus [a] & inani opinione iura iudiciaq; sæpissime constituuntur. Ergo præmia quo plus habent vtilitatis, minus honesta dicemus; siquidem opibus ac pecuniis vtilitatem metimur: quæ autem omnino ad verum decus spectant, quo sunt ab illa vtilitate remotiora, eo splendidiora iudicari debēt; dignitas n. vtilitate eleuatur. Honestissima præmia versantur in triūphis, in laudationibus, in statuis, in magistratibus, in imperiis, quæ propterea *honores* appellātur: quib. clarorum virorum priuatæ opes sæpius exhauriuntur; cætera plus vtilitatis quam dignitatis habent, sacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes a muneribus publicis, immunitates a vectigalibus, a tributis, a tutelis; iura ciuium, natalium restitutiones, iura liberorum, nundinarum, nobilitatis, Equestris ordinis & patritiæ dignitatis. Alia quædam præmia vilia putantur, vtilia sunt tamen, vt scribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id genus munera. Quod si munus nec vtile, nec honestum iudicatur, non præmium, sed onus [b] appellari debet. Præmium item a beneficio differt distatq; plurimum: hoc enim immeritis, illud non nisi merentibus datur: hoc virtutem antecedit, illud sequitur. priuilegium in vtramque partem accipitur: vt cum Cicero *Priuilegiū de suo capite latum esse* scribit [c]. Est autem pro vario genere ciuitatum varia præmiorum ac beneficiorum distributio. In statu populari præmia plus habent honoris quam vtilitatis. plebs etenim quæ veræ laudis gustum nullum habet, semper vtilitates & commoda consectatur; honores vero & imperia hominibus ambitiosis facile tribuit. In monarchia vero princeps dona facilius quam honores & imperia largitur, ac potissimum tyrannus, cui nihil grauius est quam subditos honoribus cumulari; vel quia metuit ne honorum illecebræ ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occasionem; vel quia

[a] l. 2 de offic. Prætor l. 3. de supellectile legata.

[b] l. munus de verb. signi.

Præmium a beneficio quid differt.

[c] Pro Domo sua.

tyrannorum mentes virtutis splendor ita præstringit, vt virum bonum non modo laudari non patiantur, sed n[e] intueri quidem possint. at etiam Caligula honores im[-] mortali Deo debitos grauiter ferebat; tametsi trepidu[s] ad Dei tonantis vocem antra subiret. Domitianus vero fracti animi tyrannus, fortissimum quemque ac lauda[-] tissimum ciuem, alienæ virtutis ac laudis inuidia flagran[-] tissimus necari iussit[a]. Interdum etiam pro meritis for[-] tissimi viri principum iussu trucidantur, si tantis opibu[s] & copiis florent vt ab illis metuendum sit: vt Alexande[r] Magnus Parmenionem magistrum equitum; Iustinia[-] nus Bellissarium; Eduardus IIII Comitem Varuichiū. Quam inuidiæ suscipionem vt effugerent Germani, o[-] mnia fortiter ac præclare a se gesta, principibus sui[s] tribuere non dubitabant, vt Tacitus scribit[b]. Quamob[-] rem nullos triumphos Imperatoribus in monarchi[is] decerni videmus; sed laudationes regibus tribuuntu[r] ab ipsis victoribus: ac duces exercituum victoriam ade[-] ptam regibus acceptam ferre consueuerunt. Roman[i] quidem triumphos Consulibus ac Imperatoribus quo[-] rum auspiciis pugnatum erat, decernere solebant, etiā si prælio non affuissent: sic enim Senatus decreuit Lu[-] ctatio Consuli triumphum eius victoriæ, quam suo du[-] ctu Valerius Legatus absente Luctatio pepererat. Et cum Liuius Salinator vna cum Claudio Nerone clarissimam de Asdrubale victoriam consecutus vterq; fuisset impe[-] rio ac potestate consulari, Liuio tamen triumphus de[-] cretus est; quia eo die quo fasces ac imperium penes Li[-] uium erant, prœlium commissum, & victoria Liuii au[-] spiciis parta diceretur. Quid igitur mirum si in vniu[s] dominatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tri[-] buuntur? nam si aliter fieret, reges ipsi nulla pericul[a] gloriæ adipiscendæ causa adire recusarent; ac Rempu[-] blicam in extremum discrimen sæpissime adducerent. Quæ tamē vt declinaret Carolus v. exercitui raro præ[-] esse solebat; aut si prælium conferendum esset, pericu[-] lo sese subducebat; ac propterea Sapiens est appellatus:

cum

a Tacit. in vita Agric.

b In moribus German.

cum parentis captiuitatem, & imperii huius calamitates accepta clade Pictauiensi meminisset; clarissimas tamen de omnibus hostibus victorias consecutus est. Hoc igitur vno popularis status cæteris præstare videtur, quod in eo solo statu belli ducibus honores ac triumphi decernuntur; vt mirum videri non debeat si in popularibus imperiis plures bellicis laudibus quam in reliquis ciuitatibus excelluerunt; quia virtus honore alitur ac sustentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minime dubium est quin adipiscendæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnibus obiecturus sit. Honorum vero præmia quo maiora fuerint, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura est. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ præmia proposuerunt quam Romani; necesse erat vt populos omnes illustrium virorum multitudine superarent. Nam qui legionem hostium fugasset, aut triumphum poterat, aut magistratum optare, alterutrum adepturus. Triumphus vero tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat, vt nihil splendidius cogitari posset. nam qui triumphabat, regalem speciem & apparatũ longe superabat; quippe spolia de hostibus ordine longo relata deducebantur: deinde maiorum imagines lætitiam spirantes; post etiam exercitus armorum splendore insignis anteibat; tum Imperator triumphali curru purpurea veste auro intexta & laurea corona illustris cum ingenti non modo admiratione, sed etiam tubarum clangore ac plausu vehebatur; hunc sequebantur reges captiui ac hostium duces manibus post terga reuinctis; atque in Capitolium Imperator sacra facturus conscendebat: postremo magistratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc species[a] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad studia virtutis sua sponte currentem magis ac magis inflammabat. Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, ludi gladiatorii, ac viscerationes fieri solebãt spectante populo Romano; vt omniũ animi ad glo-

Cur imperia popularia cæteris clariora.

Triumphi descriptio.

[a] Polybius lib. 6.

riam incitarentur. *Matronis*, inquit Liuius [a], *honor additus, vt earum sicut virorũ solemnis laudatio esset.* Scio plerisq; gloriæ cupiditatem inanem videri; a qua quidem virũ bonum distrahi putant oportere. Ego vero Theophrasti sententiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut magis expetendum ducit iis gloriæ stimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad honesta studia virtutum incitantur. At etiam Thomas Aquinas principem veræ laudis cupiditate alendum esse putat; vt ad ea quæ honesta sunt feratur etiam inuitus: cuius rei argumentum nullum maius est quam Romanorum, qui virtutibus ac rerum gestarum magnitudine iis gloriæ illecebris populos omnes longe superarunt. Honestum erat in Olympiis aurea corona donari qui cursu aut luctatione aduersarium superasset. Honestius apud Athenienses statuam aut coronam auream mereri, publicis epulis ac impensis sustentari, in primis ordinibus assidere, ab oratoribus in theatro laudari; quæ præmia non minus, & certe plus vtilitatis habuere quam dignitatis. At Romani ex omni genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pretio maiore ęstimauerunt quam gramineam; quã vni ex omnib. Romanis ciuib. Quinto Fabio Maximo Dictatori decreuerunt, duorũ verborum commendatione, scilicet PATRIÆ SERVATORI. In quo quidẽ Romani illi veteres quæ essent verissima virtutis præmia pene soli tenuisse videntur: cum ista ratione non publici modo ærarii inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurrerent, verumetiam solidæ virtutis vim in animos ciuium altissime inciderent. At cum pleriq; principes tributis ac vectigalibus subditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant, vt aliquot canes aulicos, interdum etiam, rarius tamen, de Republica bene meritos, pecuniarum largitionibus (: quamquam virtus ipsa nullo pretio æstimanda est:) explere possint; Romani maxima præmia in tribuendis honoribus posuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia eo maiora ducebant, quo ab vtilitate & quæstu longius abessent; ita nullum

[a] Lib. 6.

nullum ſupplicium ignominia maius eſſe arbitrabãtur. Quæſtus autem victoriarum,fere ad ærarium aut ad milites redibat. quinetiam miles Romanus quum ad Auarici obſidionem ſtrenuiſſime ſe geſſiſſet, aureum torquem a Labieno Cæſaris Legato ſibi oblatam repudiauit; cum diceret ſe virtutis, non auaritiæ præmia laturum.Sed virtutem honores antecedere,non ſequi oportet; vt olim Pontificum Romanorum memorabili decreto cautum eſt. cum M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hoſtibus reportauit, templum HONORI ac VIRTVTI dicare vellet,Pontifices interceſſerunt, cum negarẽt vnam cellam amplius quam vni Deo recte dedicari; quia ſi de cœlo tacta eſſet, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret: templum igitur pariete medio ſic diuiſerunt vt nemini pateret ad templum Honoris aditus, niſi prius patefacta Virtutis porta. Et quidem ex omnibus populis Romani pene ſoli veræ laudis guſtum habuiſſe videntur, cum ſumma tenuitate ac egeſtate laboraretur. Nã Menenio Agrippæ, qui plebem cum patribus conciliarat, nihil morienti, vnde funus curaretur, ſuperfuit; patritiis tamen cũ plebe certamen erat ad eum funerandum, ac meritis laudibus euehendum. Quid Cincinnatus in bonis; quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cum victui neceſſaria vix haberet,ad Dictaturam tractus eſt;alter regnũ a Pyrrho ſibi oblatum recuſauit:*qua ætate*, inquit Liuius, *nulla virtutum feracior exſtitit vmquam:* quia nõ niſi de virtute bene meritis vlla præmia dabãtur. Cum vero indignis honores tribuuntur, gloria iacet ac ſordeſcit: vt cum Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo ſuo merito a plebe creatus eſſet,qui honos patritiis tantũ aut ad ſummum nobilib.dari conſueuerat,vtriq;& patritii & nobiles aureos annulos proiecerunt. Ac deinceps cũ Romana ciuitas aliarum opib. ac pecuniis redũdare cœpiſſet, cum diribitores ſuffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticenſis ſordidorũ iudicũ coronam ſpectante populo deſeruit, ac tabellas ſibi obla-

tas confregit, ne ipse quoque pecunia corruptus videretur. ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cingulum aureum gestaret quæ pudicitiã prostituisset: cum tamen plerisque vsu veniret vt prostrata pudicitia de cingulis aureis gloriarentur, maternæ probatæ virtutis aureo cingulo abstinuerunt, vt postea prouerbio vsitatum fuerit *aureo cingulo præstare integram existimationem*. Nihil enim bono viro grauius est quam in adipiscendis honoribus improbis exæquari; quos tamen nisi officio coactus non petit: si petit, alienæ, non suæ vtilitatis causa petit; nec si adeptus sit, exsultat; nec si repulsam tulerit, angitur animo; sed placate id & moderate fert: aut si quando dolet, Reipublicæ vicem dolet, non suam. Prudenter igitur Carolus VII rex, qui cum Equestrem ordinem calamitosissimis Reipublicæ temporibus cum indignissimis communicatum prece vel pretio fuisse, nec sine graui cõtumelia extorqueri posse intelligeret: erat autem ordinis insigne aurea stella pileo innexa: cohortes Præfecti vigilum auream stellam pileis consuere iussit. quo edicto repente omnes Equites aureas stellas de pileis detraxerunt. Nec aliter Athenienses, qui legem de ostracismo qua qui virtute cæteris præstarent ne ciuitatis dominatum specie virtutis arriperent, salua dignitate ac fortunis relegari mos erat, abrogauerunt cum Hyperbolus turpitudine vitæ infamis ostracismo damnatus esset [a]. Est igitur in omni genere ciuitatũ turpissima ac perniciosissima honorum ac præmiorũ quæ virtuti debentur, mercatura. quamquam non minus falluntur qui putant magistratus quos pretio mercati sunt honori sibi futuros; quam si aureis alis quas Euripides opinione sibi finxit, volare se posse putent: cum ex ea materia qua nihil grauius esse potest, id quod leuissimum esse oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maiestate de Republica sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere necesse est: quod minime futurum est, si honores ac præmia harmonicis rationibus distribuantur; vt parta victoria Consuli triumphus

[a] Plutarch. in Nicia.

phus

phus; Legatis Consulatus; Tribunis militũ Pręturæ; Cẽturionib. Tribunatus; Equitibus equi, torques; cæteris militib. spolia; & vti quisq; præclare se gesserit, dona decernãtur. Item in magistratib. ac imperiis tribuendis, patritio Consulatus, plebeio Tribunatus detur. si tamen plebeii hominis tanta virtus est, vt cæteris omnib. facile præstet; summis honorib. perfrui oportet, vt lege Canuleia cautũ est ad seditiones patritiorum ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectissimum hominẽ & indignissimum imperio consulari subornare aut magistrum equitum dicere volet, dignitatũ ordinem ac decus honorum penitus cõturbarit. Maiores nostri difficilius Equitem creabant, quam his temporib. imperatorẽ aut ducẽ exercitus. ac ne regum quidẽ liberi ac propinqui eũ honorẽ facile consequebãtur: vt in antiquitatibus nostris Philippum III legimus a D. Ludouico; item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona solemni apparatu Equites esse creatos: nec ita pridẽ nostra memoria Franciscus maior rex Frãcorum parta de Heluetiis ad Marinianũ victoria, Eques a Duce Baiardo creatus est. sed iam Equestris honos maiorib. nostris exoleuerat, ex quo Carolus VI in obsidione Biturigum amplius quingentos momento creauit, qui sublatis signis copias cõscripserunt [a]. Militare quoq; cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republ. meritis impartiri, & quibusdam contumeliose adimere consueuerant: vt Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, Iouiano qui post Imperator factus est, ac cæteris ducibus & militibus Christianis cingulum ademit. Secuta est patritia dignitas, quæ initio non nisi principibus & Imperatorum fœderatis communicari solebat: cuius rei argumento est quod Anastasius Imperator Clodoueum regẽ Francorum Patritium creauit, & eius dignitatis insignia, cum Turonibus [b] ageret, misisse dicitur: sed ea dignitas indignis quoque tributa sordescere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogita-

Honor in contumeliã abire solet cum indignis tribuitur.

[a] Monstrelet.

[b] Gregorius episcopatus Turonensis.

Ordo Equestris Anglorum.

re necesse habeant. Nam Eduardus III Equestrum ordinem D. Georgii primus instituit. Eius exemplo Ioannes Francorum[a] rex ordinem quoque Equitum aurea stella insignitum creauit. Secutus est Philippus II Burgundionum Dux[b], qui ordinis Equestris, quem aureo vellere subornauit, leges accuratissime sanciuit: quas Ludouicus[c] XI quadragesimo post anno imitatus est; eumq; ordinem *D. Michaeli* nũcupauit. Duces item Allobrogum suum sibi ordinem finxerunt. Sed aurei velleris prima lex est, *vt in eum ordinem nemo cooptari possit, nisi genere nobilis, & sine vlla infamiæ labe vixerit.* secunda lex est, *ne alterius ordinem optet sine venia eius qui sit princeps aurei velleris.* septima lex vetat Equitum contentiones in quibus existimatio versatur, alibi disceptari quam in collegio Equestri. iudiciis autem collegarum constituendis Cancellarium, Quæstorem, scribam, Patrem patratum, fetialem ac cæteros collegii administros creauit: collegio iurisdictionem ac imperium merum extra prouocationem dedit. Ludouicus XI rex, aliquamdiu educatus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ordinis leges describi curauit, vt iisdem legibus, paucis quibusdam immutatis, sui ordinis dignitatem tueretur. Illud etiam trigesimo septimo capite legis subrogauit, vt quo die collegium cogetur, quæstio de singulorum Equitum vita, moribus, & existimatione bona fide habeatur: vtque liberius & commodius id fiat, placuit vnumquemque singulatim discedere, tum redire, vt Cancellarii censuram ac sententiam audiant; quo capite principem ordinis, scilicet regem Francorũ, iisdem quæstionibus, iisdem iudiciis, iisdem pœnis, eadẽ censura qua cæteros collegas teneri placuit, si quid contra decus ac dignitatem Equestris ordinis fecisset, capite octauo & quadragesimo cautum est vt singulorum collegarum occasum aliorum cooptatio pro collegio sequatur; nec princeps ipse suffragia plura duobus ferat: sic tamen vt iurati collegæ cum ipso principe dignissimum quemque in collegium sine fraude & procul

a anno 1351.

b anno 1429.

c anno 1469.

Præcipuæ leges ordinis Francorum.

procul ab omni odio,inuidia,gratia,generis propinquitate,ſe cooptaturos ſpondeant ac promittant. Extremo capite cauetur ne legib.ordinis ab rege, poſterisve ſuis, collegiove vniuerſo derogari poſſit. Hic dicat aliquis, iniquum videri quod poſtremo capite cauetur, ne ſcilicet numerus Equitum augeatur : quia bene de virtute meritis ampliſſimi ordinis aditus ac ſpes eius honoris adipiſcendi præciſa videatur Nec enim plures vno ac triginta ordo velleris in collegium admittit;Francorum ordo ſex ſupra triginta; Anglorum vero quadraginta capit. Sic tamen ſtatuo,nullam ex omnibus legibus magis neceſſariã fuiſſe;vt ea incommoda quæ propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepſerant, eius legis præſidio declinarentur. nam quo pauciores cooptati fuerint,eo ardentius tantum honorem adipiſci cupiunt.vt in publicis certaminibus prę̃mia quo ſunt pauciora,eo auidius appetuntur: quamquam reges ac ſummi principes eo numero Equitum non ſunt comprehẽſi;quia collegii legibus obligari, ac iura maieſtatis ſimul tueri non poſſunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitũ Francorum creatio quatuordecim tantum capiebat;nec rege Franciſco maiore plures fuiſſe legimus: dignitas autem ipſa multitudine plurimum eleuatur. Quamobrem plerique cum indigne ferrent Equeſtrem hunc ordinem abiectiſſimis ac ſordidiſſimis hominibus, ac tantæ multitudini a rege Carolo IX communicatum,vt ſexcenti circiter non ita pridem cenſerentur, nouas comitum ac marchionum dignitates a principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeo excreuit, vt rex idem Carolus ad coercendam ambitioſorum hominum cupiditatem edixerit,vt in poſterum ducibus,comitibus,marchionibus ſine maſcula legitimaque prole mortuis,prædia beneficiaria fiſco vindicarentur : ſed cum edicto princeps importunis rogationibus derogare ſæpius cogatur, Curia Pariſiorum reſcripta reiicere conſueuit. Prudentis autem principis eſt honores ac præmia modice aut etiam

intra modum, nec nisi de virtute, deque Republica bene meritis largiri. Illud amplius necesse est, quo præmia sint gratiosiora, ab eo tantum qui iura maiestatis habet, concedi priuatis; qui honores ac dona principis & libentius accipiunt, & fructus sentiunt vberiores, cum intelligunt sua erga Rempubl. merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi; principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent; beneuolentiaq; & obsequio maiore principẽ complectantur. Sed prius necesse est principem canes aulicos, quiq; principis auctoritate & gratia impudentissime abutuntur, domo quam longissime prohibere aut fumo necare; imitantẽ Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes casura intellexerat, quasi a principe in sui vnius gratiam concessa fuissent, promittentem, ac magnam pecuniarum vim eo nomine a plerisque extorquentem, publice alligatum fumo necari iussit, voce præconis præeunte, SIC FVMO *pereat qui fumum vendidit.* nihil enim principibus beneficiorum ac pręmiorum suorum gratia carius esse debet; quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt imperium tandem aut certe imperii fructum omnem amittant. Nam cùm Absalo Dauide dissimulante, honores, imperia, curationes, beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit. hunc enim subditorum animos ac voluntates Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cum item Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorũ [a] millia extorsit, quæ Prætorianis militibus diuisa imperiũ sibi pepererunt: paulo post enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accomodat, vt aquilam ipsam configere possit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum inquam & Caroleorum? num imperio Francorũ spoliati sunt

[a] Tranquill. in Othone.

ſunt cum ſuorum beneficiorum ac præmiorum gratiam ignauiter ac turpiter ſibi à domeſticis præripi paterentur? nam præfectus Prætorio, qui *palatii Magiſter* dicebatur, omnia beneficia, imperia, curationes, ne ipſo quidem rege conſcio largiebatur. At Lupus Abbas Ferrarienſis Carolum III prudenter monuerat, ne ſua beneficia domeſticis accepta ferri pateretur. Scio principibus hoc ſupra modum difficile futurum: quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum rogationibus nihil daturum ſe poſſe confidat? id certe videretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum. id tamen parciſſime fieri oportet: eoque magis ſi imperii ſucceſſorem habiturus eſt, qui popularem gratiam imperantis diſpendio ſe collecturum confidit. Memini Carolum IX regem fratri Henricho beneficium alterius nomine petenti libenter annuiſſe, iuſſiſſe tamen eum acciri, eoq; præſente ad fratrem conuerſum dixiſſe; *Nihil cariſſime* 50 *frater denegandum tibi puto: hoc tamen beneficium quod alterius nomine vis, non conſequere: id ego illi ſumma voluntate pro ſuis in Rempublicam meritis dono dedi.* Quod ſi princeps omnino domeſticorum cupiditatibus inſeruire velit, alienum mancipium videri poterit, nec maiorem vim habere quam circuli in logiſtica; quorum quidem ope vnitati numerorum vis infinita tribuitur; quæ tamen per ſe ipſa numerus dici non poteſt. Intereſt etiam principis bonorum ac fortium virorum merita erga ſe, erga Rempublicam, erga ſingulos habere cognita ac perſpecta, vt cæteri ad bene de ſe merendum acrius incitari poſſint. Sed ne princeps multis multa importune petentibus denegare cogatur; oportet prudentiſſimos ſibique cariſſimos adiungere libellorum Magiſtros, qui ſingulorum rogationes excipiant: vt eos, ſi quid contra decus, contraque publicam vtilitatem petant, a propoſito dimoueant, ne princeps tam recuſaſſe, quam quid ſit neſciiſſe videatur; aut ſi tam illuſtris eſt qui quid ſibi dari poſtulat, ne princeps ipſe imperatus offendatur, ſed ſeſe cõparet ad eum qui rem iniquã petat

æquitate quadam refellendum, & cum bona gratia dimittendum. In quo genere Titius[a] Imperator principes omnes ſuperaſſe dicitur; quia neminem a ſe triſtem diſcedere paſſus eſt: quem propterea *generis humani delicias* appellarunt. Qui vero impudentius petere non dubitant, cum ſuas rogationes a prudente libellorum Magiſtro expendi putabunt oportere, difficilius ad petendum accedent. Numquam enim Prætoria principum adulatoribus, numquam hirudinib. vacabunt quæ principis ac populi ſanguinem ebibant, & oſſium ipſorum medullas auidiſſime exſugant. qui vero plurimum de Republica merētur, ii fere a principum conſpectu quã longiſſime remoti ſunt; ſiue quod præmia virtuti ſuæ debita, quæ impetrari, nõ peti debent, extorquere a dignitate alienum putant; ſiue quod iis petendis ſemper pecunias, ſæpe quoque operam ac ſpem penitus amittant. ac ſi quidem prima rogatione repulſam ferãt, nihil amplius tentabunt. Atque in eo ipſo Callicratidas Lacedæmoniorum imperator clariſſimus ab aulicis Cyri iunioris irriſus eſt, quod principi diutius inſeruire, ac tempus in aula regum terere numquam didiciſſet: Lyſander vero, qui aulicorum mores ac naturam compertam habebat, ab eodem principe quæ vellet conſequebatur[b]. Ita fit vt viri boni ac pudentes impudentium aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus fere principibus in more poſitum eſſe, vt eos incredibiliter ament & colant, iiſque plurimum ſe debere putent, quibus omnia largiuntur: id eſt mimis, paraſitis, adulatoribus, meretricibus, cinædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope ſceptra teneant, capitalibus odiis fere proſequantur. Et quidem ea beneficiorum vis eſt ac natura, vt qui dedit, non minus quã qui accipit obligari videatur; gratiarum autem actio ingratis hominibus grauis eſt; vltio grauiſſima: cuius rei cauſam Tacitus inquirens; *Proniores*, inquit, *ad vindictam ſumus, quam ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in quæſtu habetur.* Ac tametſi plerique principes nihil niſi eblandi-

Margin notes:

a Tranquill. in Tito.

Cur viri boni præmiis vacant.

b Plutarch. in Lyſandro.

Cur ad vltionem quã ad gratiam procliuiores ſimus.

eblanditis precibus, ac ſæpiſſime inania tantum verba largiuntur:leuiſſima tamen aliorum promiſſa quaſi obligationes arctiſſimas diſſolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, ſpem ſæpiſſime adimit,quod quibus virtutis nomine quid cōceditur, priuſquam rei conceſſæ fructum vllum decerpere poſſint,magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationibus plura expenſa ferre quam acceperint, aut ſæpiſſime inanes redire cogātur.quæ peſtis aulica nō aliter q̄ ſectionib.ac vſtionib. curari poteſt; niſi princeps per ſeſe ſua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, ſed dignitate impetrata videantur: quæ multo maiora & vberiora futura ſunt quantumuis exigua, quā ſi aliena manu donata fuerint; etiamſi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus, quæ cum ab ipſo principe proficiſcūtur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus ſuperiorem; vt vituperatio ab ipſius principis oratione profecta quouis ſupplicio acerbior iudicatur. Pœnarum autem ac præmiorum diſtributio numquam ſperanda videtur,quamdiu honores,magiſtratus, imperia, ſacerdotia,curationes, in officina tabernaria mercatorū publicis venditionibus quaſi ſub haſta proſcribentur; id quod non ſine acerbiſſimo dolore diutiſſime ſpectauimus: quo malo nullum in Republica grauius cogitari poteſt. Omnium quidem populorum legibus ſatis accurate prouiſum eſt, ac nos ipſi ſanctiſſimas D. Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur ſi ex cuiuſquam amplitudine gratiam ſibi quis conciliarit,aut honorum adiumenta quæſierit; Legibus item [a] Ferdinandi Regis Aragonum magiſtratuū creandorum ratio accurata continetur, quam honeſta æmulatione ab edictis Caroli VIII regis acceperat: hac clauſula legibus [b] ſubiecta, *Que no ſe puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguaziladgo, ny regimiento, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item ſuę ſunt leges quibus turpis illa mercaturę pro-

[a] anno 1492.

[b] In legib. Ferdinandi ac Iſabellæ.

hibetur; quas etiamnum vigere animaduerti. ac nobis ipsis quoque leges D. Ludouici vsque ad Francisci maioris imperium pene inuiolabiles exstiterunt. Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam sequantur, oratione persequi infinitum sit. Id tamen in popularibus imperiis plebi persuadere facilius est quam in optimatum statu: quia tenues a magistratibus & imperiis arceri per inopiam necesse est, si magistratus emi patiantur: principi vero, a quo vno imperia & honores petantur, perfacile, nisi egestas illum & inopia ad mercaturam turpissimam deducat. legibus autem perruptis vix ac ne vix quidem medicina salutaris adhiberi potest. Petilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum suffragiorum causa prohibuit; Papiria candidam togam ademit; Calpurnia [a] eos ab honorum petitione perpetuo summouit, qui publico iudicio de ambitu damnati essent, nisi reum de ambitu quemquam [b] peregissent: qui vero cõpetitorem iudicio publico de ambitu superasset, eius honore ac magistratu [c] fruebatur. Lege item Tullia Consulari Cicerone rogante lata, Senatorem [d] ambitus damnatum in decennium relegari placuit. Vix tamen legibus locum vllum video relictum fuisse; cum iisdem fere temporibus ambitiosorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim spectante populo effundere ac suffragia palam emere non dubitarent; eoq; processit impudentia, vt Cæsar competitorem aduersarium in Consulatu metuens, Luceio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emtionem suffragiorum satis esset: qua re cognita optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac pleriq; pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem e Republ. fieri [e]. Hæc fere in ipsius imperii popularis occasu contigerunt, cum omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimam, scilicet sacra

[a] Dio lib. 36. ab V. C. 680.

[b] Cicer. pro Cluentio.

[c] Cicer. pro Sylla.

[d] Dio lib. 37. Cic. pro Muræna.

[e] Tranquill. in Iuliano.

Incommoda quæ ab emtione magistratuum oriuntur.

sacra ipsa, iura, iudicia, leges, sanguinem innocentium hominum, & quæcumque Rempublicam continent, in commercium omnium fœdissimum cadere patiuntur. iidem scientiarum, pietatis ac virtutum omnium præmiis penitus sublatis, ad furta, rapinas, sordes, iniuriam, inscitiam, ad omnia deniq; vitia aditum aperire non dubitant. Nec principes egestatem ac inopiam prætexere sine scelere possunt: cum nulla tanta inopia esse possit, quę ad tantũ scelus principem impellere debeat. Quamquam ridicule princeps qui se inopem a pecunia queratur, opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat. Numquam imperium Romanum inopia grauiore quã Heliogabalo naturæ portento laborasse dicitur: imperii tamen successor & propinquus Alexander prudentissimus princeps, turpem illam mercaturã exsecratus, oratione habita in Senatu, *Non patiar*, inquit,[a] *mercatores potestatum*. Hic tamen vectigales populos imperio Romano tantopere subleuasse dicitur, vt ab eo qui antea triginta sestertios Quæstoribus solueret, sestertius vnus tantum exigeretur. quinetiam si diutius sceptra tenuisset, effecturum se receperat vt ad trientem sestertii tributa redirent. Et cum annos quatuordecim imperasset, Parthorum & Germanorum copias fugauit, ac florentissimum armis & legibus imperium successori reliquit. Sed ab effusis largitionibus abstinebat, frugalitate domesticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbissimis quæstionibus ac suppliciis vrgebat[b]. *Seueri* nomen tulit, quod seueritatem præ se ferret, & assentatores, principum pestem ac perniciem, exsecraretur: sed aulici canes ac hirudines ab eius aula quamlongissime discedebant; fuit enim princeps cum in cæteris reb. rara quadã & exquisita prudentia, tũ miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusq; meritis iudicio præditus, ac seuera quadam maiestate venerabilis. Docuimus antea principum bonitatem nimiam, vel potius inscitiam, ciuitatibus semper exitiosam fuisse. Cum enim

a Spartian.

b Spartian.

Franciſcus I rex acerbior quam pro natura videretur, cumque ætas in graueſceret iam ſua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbã ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes eo vsque creuerant, vt rege moriente amplius millies ſeſtertium[a] in ærario publico reperiretur, præter tributa ac vectigalia, quorum dies venerat. Rempublicam vero florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitaq; doctiſſimorum hominum ac opificum ingenioſiſſimorum varietate, poſtremo imperii fines Mediolanum vsque prolatos pace terra mariq; cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædesq; magnificas exſtruxit. Sed nimia facilitate Henrici filii, annis paulo minus duodecim omnes opes, arma, literæ, atque illa ingenioſorum hominum affluentia, dilapſa ſunt: ærarium vero non modo exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vsque adeo oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium[b] deberetur: vt quidem ex rationibus publicis collegi; acciſis etiam imperii finibus, Inſubria in quã, Corſica, & Allobrogum prouincia tota Duci reſtituta. Omitto quantum imperii huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantumque diſciplinis omnibus de priſtino ſplendore deceſſerit. Quibus calamitatibus oppreſſa Reſpublica iacuit, cum præmiis bonorum ereptis, ſceleratorum ac impiorum hominum multitudine omnia redundarent. Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit, nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia vero ac beneficia ſibi vni reſeruabit; eaque ſenſim pro meritis cuiusque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat; pœnas autem momento irrogari iubebit, vt dolorem minus ſentiant qui plectuntur. Nam cum pœnarum quamplurimæ ſint vtilitates, earum tamen minima eſt quæ peccanti

[a] Id eſt 2745000. libellarum Turonenſium.

[b] Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres milliones CCCC LXXXIII. millia DCCC. XXXIX. libræ Turonenſes.

canti dolorem facit, vt ſcilicet melior fiat; quod in extremo ſupplicio fieri non poteſt. maior eſt in eum in quem peccatur, vt violata vel immortalis Dei maieſtas (: quamquam inuiolabilis eſt:) vel mortalium dignitas quoquomodo ſarciatur: quam certe nemo ſui vnius cauſa repoſcere debet, ſi magnum illum Auguſtum imitetur, quem pœnas dediſſe apparebat cum exigeret; ac tametſi ſolatium iis qui graues iniurias acceperũt afferre ſoleat; magis tamen ſpectandum illud eſt, vt in reliquum tempus & ei qui offenſionem accepit, & cæteris omnibus pariat ſecuritatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt ſcilicet cæteros egeſtatis, infamiæ, cruciatus, mortis deniq; terror ab iniurioſa facinoroſaq; vita prohibere poſſit[a]. His ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica conſtitutis, & virtutibus ſemper erit & dignitati locus: ſcelerati vero nuſquam apparebunt; æs alienum diſſoluetur; opes vndiquaq; affluent; quibus rebus potens ac beata ciuitas ſemper futura eſt. Sed quoniam tot ac tantæ ſunt aulicorũ hominum fraudes; tot ærarii diripiendi artes, vt prudentiſſimos quoſque principes in eo genere labi ac decipi videamus; optima cautio eſt Philippi Valeſii[b], quæ principis dona reuocari iubet, niſi omnia quæ tum ipſe, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis contineantur. qua lege tametſi nulla vtilior ferri potuiſſet, biennio tamen poſt abrogata eſt, quod incredibile detrimentum ærarii de peculatoribus, quamdiu vim haberet, allatura videretur. abrogatione nihilominus cautum eſt, vt tabulis donationum derogatio contineatur; vt in actis Curiæ me legiſſe memini: ſed id quoque ſublatum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationum magiſtros a promulgatione retardaret. Hæc igitur lex antiqua in vſum reuocanda venit: item lex Caroli VIII quæ donationes principum centum libellis[c] Turonenſibus maiores a rationum magiſtris publicari iubet: ſed vetuſtate conſenuit

a Plato in Gorgia duas tantum vtilitates ſpectat.

b XI. Maii anno 1333.

c Id eſt 33 a . . rei $\frac{1}{3}$.

iam sua; vt plerique cum ingentes opes ærario penitus exhausto coegerint, nihil tamen rationibus publicis testatum relinqui iactent. Hæ igitur principum effusæ largitiones & quidem in paucissimos, non modo ærarium diruunt, verumetiam eos qui pro Republica suas opes prodegerunt, ad statum ciuitatis conturbandum impellunt, ne ipsi egestate opprimantur. Quod si donationes singulis tribuantur, non modo seditiosis nouandarum rerum occasio præcidetur, verumetiam sua quisq; præmia laturus, & princeps innumerabiles sibi obligatos habiturus est. Parcius etiam importunis hominibus largiendum; vberius autem iis qui cum bene de virtute mereantur, nihil nisi cum verecundia postulant, ac interdum oblata recusant: quales ex amicis duos Antigonus Asiæ rex habuisse dicitur; quorum nec alterius satietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat[a]. cum his igitur Dionysius maior ita se gessit, *vt nihil nobis*, inquit Aristippus, *qui multa petimus*; *Platoni vero, qui omnia respuit, multa largiantur:* ista ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quamquam præmia ipsa conquirenda sunt ea quæ interdum gratiora sunt quam quæ locupletiorem reddunt accipientem: vt si princeps bene de se merentibus gratuletur vultu, gestu, sermone, laudatione, matrimonio conciliando, & id genus benefactorum; quæ cum gratissima sint, numquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus v Imperator Calabriæ Ducem optime de se meritum, quod imperium Hispaniarum summa ordinum consensione ad se delatum repudiasset, perpetuis carcerib. liberauit, eique Ferdinandi aui locupletissimam viduam despondit; ex quo matrimonio non modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; imperii securitas cũ amicitia summa vtriusque coniugis ad Carolum; ad omnes ordines incredibilis lætitia peruenit; sed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii cupidissimam a peregrinorum principum coniugio deduxit; ac sterilem vxorem senioq; proximam principi dedit, vt liberorum spe sublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli poste-

[a] Plutarch. in Demetrio.

Caroli v. callidũ commentum.

ritas tutissime frueretur. Hęc igitur potissima lex est prę-miorum ac beneficiorum, vt animo gratissimo tribuantur. Sunt enim plerique tam impudentes ac inurbani, tamque tenaces ac sordidi, vt facilius sibi dentem ex ore excuti quam numum vnum ex arca moueri patiantur, aut nihil sine exprobratione largiri velint; quo nihil stultius fieri potest; quia non modo beneficiorum gratia, sed etiam præmiorum vis tota perit. Deterius tamen qui rem eandem pluribus donare non dubitant; ac summam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues inter amicos discordiæ: ac sæpe fit, vt quibus donata res est, aut mutuis litibus opes; aut mutuis armis vitam amittant: princeps autem non modo præmiorum fructu, & subditorum amicitia isto modo cariturus est, verumetiam pro summa gratia summam inuidiam & odia sempiterna laturus. Quod cum absurdum sit ac principibus æque ac subditis exitiosum, nulla re tamen frequentius peccatur: idque fit non rerum præteritarum obliuione, sed opera dedita eorum qui sic principes a teneris annis imbuunt, vt nihil petentibus denegandum, sed omnia omnibus largienda suadeant, vt omnium voluntates & amicitias beneficiorum multitudine conquirāt: qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam sibi proposuerant via longissime aberrant. Nihil autem cuiquam denegare, non est hominis qui liberalitatis aut magnificentiæ vim teneat, sed prodigi ac imprudentis. Ego principem non solum liberalem, verumetiam magnificum esse volo; eatenus tamen ne in prodigum euadat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri; & cum sua penitus effuderit, aliena rapere ac donare necesse est. Leges beneficiorum iubent diligenter intueri, cui, quantum, quibus temporibus, quibusque locis & quem ad finem donatio fiat: sed principem hoc amplius spectare oportet, ne sint pręmia donationibus posteriora; ac prius merenti debita reddat, quam nihil merenti temere largiatur; & vtraq; tum præmia, tū beneficia suis opib. ac facultatib. metiatur. Romani, vt Horatii

Exprobratio turpis in beneficiis tribuēdis. Rem. eandem pluribus donare pernitiosum.

Coclitis,qui Vrbem a direptione,ciues ab interitu ſeruarat,inopiam ſubleuarent, terræ iugerum donauerunt[a]: ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide patebat. Sed Alexander Magnus ſolidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui ſi aliter faceret,contra decus feciſſe videretur. laudatur etiam Romanorum vetus inſtitutum,quo ter geminos, ſi vlli naſcerentur, publicis impenſis ali voluerunt, pro memorabili Horatii Tergemini victoria de Curiatiis:ſed lex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidiſſent,de publico ſuſtentari voluit, diuturna eſſe non potuit; tametſi Græcorum fere omnium communis[b] eſſet: quia publicas opes & ærarium penitus exhauriebat. Si quis putet principem nulla magnificentia illuſtrem futurum, ſi nihil niſi bene merentibus donauerit, id quidem aſſentior; nec certe debet nouum videri ſi quem princeps obſcuri generis hominem ac egeſtate oppreſſum maximis opibus ac fortunis locupletarit; ſi qua virtute illuſtris & clarus erit. Exſtat Chilonis dictum memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, *Superbos*, inquit, *de ſublimi loco deiicit: eos vero qui iacent in ſordibus & ſquallore, in altiſſimum honoris gradum erigit.* Optimum principem Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opib. ac imperiis augentem. At cum Iulius III P. M. Montanum, quem voluptatis gratia ex infima egentium fece domi educarat, Cardinalem creaſſet, rogatio pro Cardinalium collegio lata eſt, ne pateretur ordinem clariſſimum hominis ſordidiſſimi labe maculari: cum nec opibus, nec ſapientia, nec virtutib. nec generis ſplendore, nec vlla re conmendaretur: hic Pontifex, quibus virtutibus, qua eruditione, quibus natalibus, quibus diſciplinis nobilitatum Pontificem me creaſtis? Neque vero dubitandum eſt quin principes ſemper ſui ſimiles domeſticos & amicos habituri ſint: vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatũ genere inquinatos cõquiſiit, quos ampliſſimis imperiis & opibus locupletauit. Ex qua re Præto-

[a] Plin. De viris illuſtrib. Liuius lib. 2.

[b] Ariſt. lib. 2. Polit. cap. 5.

Vrbana dicteria Iulii III Pont. M.

Prætoriani milites indignati, humani generis portentũ illud vna cum matre cæsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica commemorem? quid immanes largitiones,&in quos homines effusas? habeo ex rationibus publicis amplius millies sestertium vnius anni[a] spatio donationibus exhaustum. omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimisq; proscriptionibus coacta erat; quæ fundi nostri calamitas est: cum tamen legibus D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestam esse volumus, renouari, atque Alexandri Seueri morem in vsum reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos, & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatorib. decreta; cum turpe esse diceret[b] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligendis curam gerere, quam principem in rectorib. prouinciarũ. Quod certe institutum laudabilius est quam Venetorum, Lucensium, Genuensium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habent. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere nõ dubitabit. commodius est igitur occurrere morborum principiis, quam in iis curandis conflictari. Serius tamen id fieri præstat, quam nullam omnino quęstionem habere. Sed vtroq; tempore & ante magistratum adeptum, & exacto magistratu, quæstiones Solonis[c] legibus decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt, pœnas improbis, præmia bonis constituere; & ad honores gerendos optimum quemq; munerique gerendo maxime idoneũ creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarii curam minime omnium auaris, iudicia iustissimis, censurã integerrimis,

[a] anno 1578.

[b] Lamprid. in Alexandro.

[c] Demosth. in orat. De falsa legat & contra Timarchum.

laborẽ robustissimis, gubernacula prudentissimis, Pontificatum religiosissimis tribuere; sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuiusq; ratio diligens habeatur: quoniam ridiculũ sit Pontifices imperatorio muneri, milites innocentes conquirere ac religionib. curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de pręmiis, de triumphis, de honoribus, de imperiis, quæ ex maxima parte militarib. hominibus tribuuntur; consequens esse videtur vt quæramus; *An commodius sit bellicis artibus ciues exerceri quam imbelles esse.*

V, Præstatne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quam iis vacare.

CVM multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit; propter ea quæ in vtramque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem propugnaculis firmam, & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarem disciplinam ciuib. & arces vrbi necessarias esse significant; sed in quo genere ciuitatis non definiunt. Nam si de toto genere dictum velint, in maximis erroribus versari necesse est; cum dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis ac legib. moderari oporteat. Illud etiam quod posuerunt, vrbem propugnaculis munitissimam esse debere, a ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur; cum arces & propugnacula ciuem ignauum efficiant: vt iure quodammodo Cleomenes fortissimus imperator oppidum arte ac natura munitissimum intuens exclamaret, *O muliebres latebras!* meminerat suæ ciuitatis ac gentis principem Lycurgum Lacedæmoniis arces ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidem vrbi reliquisse: ne cum in mœnibus ipsis, non in animi fortitudine ac robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia languerent. Neque vero ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus, sed in præ-

stanti

ſtanti fortiſſimorum ciuium virtute. qui pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantiſper dimicabunt, quamdiu nullam in fuga, nullam in latebris ſpem poſuerint fortunarum ſuarum. Hæc igitur inter ſe pugnant; vrbes valde munitas, & fortes habere ciues; cum nec ſtrenui videri poſſint qui murorum præſidia quærunt, nec hoſtium impetus metuant, nec militaribus diſciplinis egeant, qui munitiſſimis oppidis cinguntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis imperiis ac bellicis laudib. clariſſimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes, at ne oppida quidem vallo munita; ſed fere in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges [a] quinquaginta obediunt, ſemper in tentoriis verſatur, nec arcem vllam tam late patentibus regnis habet, præter eam quæ a maiorib. eſt in Anga [b] monte excelſiſſimo exſtructa, in qua principes ſeueriore diſciplina educantur, ne plebem ſeditioſis factionibus a regis obſequio diuellant. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorum regibus vel imperandi maieſtate ſuperiores, vel ſubditorũ obedientia ſacratiores, vel hoſtium legionib. formidabiliores eſſe memorantur. Quamquam propugnacula inutilia optimo cuique Imperatori iudicantur, qui vrbium & oppidorum dominum fore ſe confidit, ſi agris hoſtium potiatur. Quis eſt enim qui neſciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momento magnum illud Perſarum imperium in Alexandri Magni poteſtatem veniſſe? propugnacula deditionem feciſſe? vrbes munitiſſimas hoſtibus patuiſſe? populos omnes victoris imperio acquieuiſſe? cuius tamen exercitus omnis triginta millibus hominum, nec pluribus conſtabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato a Romanis Perſeo rege ductu Pauli Æmilii vel diem vnum victoribus reſtituerunt? Age vero quis audita clade Pharſalica Pompeium non deſeruit? eius tamen imperiis omnes Orientis prouinciæ, claſſes, maria,

[a] Iouius.

[b] Franciſcus Aluareſ.

portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæſarem omni aditu prohibebāt; nihil oppida, nihil arces profuerunt. Sed noſtra libentius recordor. Ludouicus XII rex aduerſus Venetos grauiſſimum bellum geſſit; triplici prælio tres exercitus fudit ac proſtrauit: nō multo poſt omnia oppida quæ multa fuerunt, omnes arces quę munitiſſimæ & inexpugnabiles putabantur, deditionem fecerunt: ſecutus eſt Frāciſcus Ludouici gener; cui poſt Marinianam cladem oppida omnia Inſubrum & arx ipſa Mediolana patuerunt. in ſequentibus annis eodem rege cum exercitu Hiſpanorum, Germanorum, & Italorum coniunctis copiis proſtrato, quæ priori victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momēto. Iam vero ſi vrbes excelſis mœnibus ac propugnaculis muniantur, verendum vt hoſtes captis oppidis ea pertinaciter retinere, ac regione vniuerſa potiri velint; quam populatis agris ac direpta ſupellectile, ſi nullæ ſuperſint arces, deſerere cogantur. Quamobrem Maria Ruerus Vrbinatum Dux, ſuæ ditionis arces diruit, ac Venetias ſe recepit, cum ſe hoſtium copiis imparem eſſe exploratū haberet; nec dubitaret Valentinum Borgiam capitalib. odiis apud bonos omnes laborare, nec ſe mortuo Pontifice Alexādro tueri poſſe; ſibi vero ſaluum ad ſuos reditum fore. nec ſpes illum fefellit: nam Alexandro Pontifice veneno, quod ipſe miſcuerat, ſublato, Dux Vrbinas ſaluus & incolumis domum rediit: cæteri principes eccleſiæ Romanæ fiduciarii in ſuis propugnaculis capti ac cæſi fuerunt. Nec aliam ob cauſam Genuenſes fugato ad Papiam Gallorum exercitu, ab hoc imperio defecerunt; arcem obſederunt, obſeſſos diuturna fame ad deditionem compulerūt; arcemq; captam funditus euerterunt: vt Genuæ fruendæ ſpes Francis omnib. arce ſublata præcideretur. Ita quoq; populus Mediolanenſis arcem Iouiam, quæ ante exſtructa fuerat quam Sfortiadæ imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt ſeipſos a tyrannide vindicarent. Ita veteres Syracuſani Achradinam, Romani Corinthum, Numantiam, Carthaginem deleue-

Arx munitiſſima eſt ſubditorum beneuolētia.

deleuerunt; numquam id facturi, nisi metuerent ne vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti, regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flamininus prudenter, qui vt Græciam tyrannidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum inquam, Demetriadem, & Chalcidē, quas Philippus iunior Macedoniæ rex, *Græciæ compedes* appellabat, solo exęquauit. Atque hæc potissima ratio, quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis perniciosa debent videri, vt tyrannidis occasio principibus improbis eripiatur. nam propterea populi *nidos tyrannidis* arces appellant; tyranni vero *iuga populorum*. Sic enim Grilerus Heluetiorum Præfectus Vranam arcem, quam ipse exstrui iusserat, *Zvving Vri*, id est Vranorum iugum ac flagellum, appellabat: inde tyrannidis, inde quoque defectionis Heluetiorum origo. Et cum Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audacius subditos cogere, nouis tributis ac vectigalibus vrgere non dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quæ nouum regem sibi depoposcerunt. vrbes enim & loca munita principib. aduersus populos, ac populis vicissim erga principes suspicionem ac diffidentiā ingenerare solent. Quamobrem nec reges Anglorum nec Moschouitarum rusticas domos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossave muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cum Telessæ vrbis ciues mœnium excelsorū altitudine ac latitudine confiderent, Thunetani regis Præfectos complures occiderant; nec imperia cuiusquam ferre poterant, quoad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro flammaq; vastauit[a]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, Seuerus Byzantium, Vespasianus Hierosolymā, Dagobertus Pictauium, arte ac natura munitissimas vrbes, diuturna obsidione tandem expugnauerunt, & crudelissime trucidatis ciuibus solo exæquauerunt; quæ nisi murorum substructionibus confiderent, æquis

Arces principibus tyrānidis, defectionis vero subditis occasionem præbere.

[a] Leo Afer.

conditionibus pacisci non dubitarent. Nam fere fit vt oppida quo debiliora sunt, eo facilius ac citius sine vllo metu ignominiæ paciscantur: quæ ignominia sequitur eos qui locorum propugnaculis tecti obsidionem ferre recusant. Iam enim mille ac ducentos Lutetia Parisiorum opibus ac populis florentissima, post Cæsaris expugnationem centies obsessa, semper hostes æquis conditionibus admisit, aut pecunia repulit: cum potentissimæ quæque vrbes aut crudeliter direptæ hostium vim ac libidinem perferre cogerentur. Quamquam nullæ vrbes adeo munitæ sunt quæ diuturnam obsidionē ferre possint, his potissimum temporibus quibus tormentorum bellicorum vi & impetu non vrbes modo solidæ, sed montes quoq; ipsi concussis fundamentis subruuntur; ita vt si pauci obsideātur, hostium vi maiore; si multi, fame cito interituri sint. Cum igitur loca munitissima vel principes ad tyrannidem, vel populos ad defectionem, vel hostes ad obsidionem, vel ciues ad ignauiam inuitare soleant, quis ciuitatibus ac populis perniciosa esse non fateatur? Vtile est igitur (:dicet aliquis:) artibus ac præceptis militaribus informari, si vrbes munitæ ciues a virtute ad ignauiam auocare solent: ego iudiciorū formulam NON LIQVET, in eo genere quæstionum vsurpare soleo. Nam si beatam Rempubl. iudicamus in qua princeps immortalis Dei ac naturæ legibus obsequitur; magistratus principi; priuati magistratibus; liberi parentibus; serui dominis; deniq; ciues mutua beneuolentia inter se & cum Repub. coniunguntur, vt tranquilla pace & quiete suauissima perfrui possint; profecto eam felicitatem & quietem animi bellicæ res oppugnant; ac milites ipsi hoc vitæ genus exsecrantur. Neq; vero fieri potest vt ciuitas religione, iustitia, pietate, integritate, liberalibus disciplinis, agricultura, pecuaria, opificiorum varietate floreat, nisi parta pace ac tranquillitate vitæ: quā militares homines perturbare propterea solent, quod pax inimica bello semper fuerit, & militū virtus pacata ciuitate contemta iaceat. Quid enim furioso

rioſo militi tam inimicum quam qui otium, qui agrum, qui philoſophiã, qui virtutes colit? nam milites ſummæ laudi ac voluptati ducunt agros vaſtare, agricolas ſpoliare, vicos incendere, vrbes obſidere, obſeſſas expugnare, expugnatas diripere, direptas inflammare, ſtupra cædibus, cædes ſtupris cumulare; omnia deniq; humana diuina miſcere. Hæ ſunt vtilitates, hi militiæ fructus bonis omnib. deteſtabiles, militibus tamen ſuaues ac iucundi. Quid .n. exemplis in re tam perſpicua opus eſt, aut quis ea recordari ſine horrore, vel audire ſine gemitu poſſit? Quis etiamnũ agricolarũ vulnera neſcit? quis non videt calamitates? quis querimonias non audit? Certe quidem omnes omnium agros, pecora, fruges, quibus ſpiritum ducimus, hæc inquã omnia ſunt in poteſtate militum, id eſt vt pleriq; omnes interpretantur, prędonum; quos vel auaritia ab hoſtibus ad prædam; vel libido ad voluptatẽ; vel crapula ad ingluuiem; vel furor ad crudelitatem reuocare conſueuerunt. Quæ cum ita ſint, non video quamobrem ad hoc crudeliſſimum vitæ genus ciues inſtituere, aut armare, niſi ad extrema vitæ pericula debeamus. nam qui belli ſemina conquirunt vt ſtrenui videantur, hi muſcas imitari ſtudent, qui non niſi ſcabris in locis conſiſtere poſſunt, ſpecula polita oderunt. Qui vero belli gerendi occaſionẽ ad opes, ad copias, ad fines ꝓferendos ſuſcipiunt, nę illi vitã miſerrimã ducunt; qui habẽdi cupiditatẽ, quæ modũ neſcit, laxatis habenis regere ſe poſſe cõfidunt. ſeruus .n. vinctus id tantũ poſtulat vt vincula diſſoluantur; ſolutus, libertatẽ petit; liber factus, ciuitatẽ; ciuitatẽ adeptus, magiſtratũ; hinc ad ſummos honorum gradus conſcendere; quousq; regnum conſequatur; nec eo contentus, ſolum ſe Monarcham fore confidit; poſtremo humanæ conditionis oblitus diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior princeps aut ciuitas anguſtis imperii finibus (quamquam nihil anguſtum quod ſua ſorte contentum eſt) qui ſecura pace ac tranquillitate procul a metu, ab hoſtibus, ab inuidia fruatur? Nam *Reipublicæ bene conſtitutæ*

fines non gladiis, vt iactabat Agesilaus, *sed iustitia terminantur:* vt Pompeius Parthorum regi respondisse fertur, cum fluuium Euphratem vtriusq; imperii, Romanorum inquam & Parthorum, terminum esse vellet. Hæc quidem breuissime contra vrbium propugnacula contraque militarem disciplinam. Sed in contrariam sententiam multa dici possunt: scilicet vrbes sine mœnibus omnium direptionibus ac latrociniis, libertatem vero ciuium vitamque hostium libidini patuisse semper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam est; qua sublata, nemo facile id ausurus est: nec si velit, possit: modo rebus ad obsidionem necessariis muniatur. vt qui inermes iter ingrediuntur, ad se inuadendum vltro latrones inuitant, qui sese hostes voluntarios exarmatis hominib. profiteri non dubitabunt, quos si armati fuissent, contueri non auderent. At prima quidem sociãdorum hominum occasio inde nata est, vt non modo singulorum; sed etiam vniuersorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, possessiones, ab hostium incursionibus tutiores essent, quæ sine mœnibus salua esse non possunt. Quod autem ad ingenerandam audaciam aiunt muros ciuitatis in ciuium ipsorum corporib. consistere oportere, magis ad pompam & speciem dicitur quam ad rei veritatem; cum pars ciuitatis minima sit quæ armis se tuetur: nã imbelle fœminarum genus maximam ciuium partem sibi vindicat, partem pueri, partem ęgri, partem senes; quorum salus in parietibus vrbium pene consistit. Quod si robur animis ingeneraret nudata mœnibus nulloq; sepimento obuallata ciuitas, cur fœdissimi quiq; casside, clypeo, lorica teguntur? Isadas quidem Lacedæmonius irruentibus in vrbem Thebanis totum se nudauit, abiecta etiã tunica interiore; eoq; habitu altera manu hostile, altera ensem gestans, in confertissimos hostes irrupit, nuditatem hostib. summa temeritate ostentans: euasit tamen, eiq; decreta est corona[a]: sed nõ sine mulcta, quod nudus aduersus hostes dimicasset. Eodem iure Senatus Spartanorum

Vrbes munitissimas esse oportere.

[a] Plutarchus.

norum

norum mulctari debuisset, quod vrbe nudata mœnibus ciuium caput, vitam, fortunas hostibus subiecisset, nudosq; pugnare coegisset; quæ ciuitas nisi fossa valloq; septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat procul dubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem ciuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin muris armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues ignauos, rebelles, seditiosos efficit, cur non fossas vrbis repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset, exitus comprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmoniorum post cladem Selasiam fusus ac prostratus in vrbem se recepit; cum tamen hostium aduentum audisset, in Ægyptum aufugit, ac vrbem ipsam vna cum ciuibus hostium libidini ac direptioni reliquit. Contra vero Lysander Atheniensibus in deditionem acceptis, muros vrbis solo exæquauit; quorum ope tota ciuitas omnium Græciæ vrbium clarissima ac florentissima omni hostium generi acerrime restiterat. At sine mœnibus hostes regionem retinere non poterunt: demus hoc sane: sed quis illos ab vrbium direptione, a ciuium cæde, a captiuitate puerorum, a stupris fœminarum prohibere poterit? hæc enim iura belli antiquissimis gentium omnium morib. prodita sunt. At ciues sine propugnaculis hostem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem ferent: imo vero facilis ad vrbē aditus non ad pactionē, sed ad direptionē inuitat hostes qui fortissimas arces numquam obsessuri fuissent; quoties oppidum vnum, arx vna ingentes exercitus repulit? quoties ii qui obsidione vrbem cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnibus obsessi fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem annos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorum legiones Paiazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita pridem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi regis septem annos passus est, ac hostium se circumsidentium interitum summa securitate spectauit; nec multo post Mecna vrbs Africæ diutius etiam circumsessa, hostibus ipsis exitium [a] attulit ac dedecus sempiternum. ne

[a] anno 1512. Leo Afer.

tamen longius exempla petantur; cum nostri homines arcem Metensiũ Caroli v Imp. legionib. opposuissent, non modo illum ad desperationẽ fruendæ vrbis adegerunt, verumetiã hostiũ fame ac frigore pereuntium stragem incredibilẽ tuto spectauerunt; & eo veluti clypeo Galliã vniuersam protexerunt. Quis item nescit Tyrum vrbem Alexandri Magni obsidionem sex integros menses pertulisse, & eius furorem retardasse, dũ interim Darius exercitum ingentem conscripsit. Nec vero credibile est si arces ignauiam hominib. ingenerarent, Romanos vrbem & arcem munitissimam habituros fuisse, cũ populos omnes animi robore ac fortitudine superarẽt, alioqui Tarquinius Superb⁹, Marcius Cariolanus, Pyrrhus, Annibal, momento Vrbem deleuissent; ac nisi post Alliensem cladem Vrbe capta & incensa ciues in arcem se recepissent, vt Gallorum impetus sustinerent, Romanum nomen & imperium a stirpe excisum fuisset: vt patrum nostrorum memoria post Vrbem Carolo Burbonio duce captam. Pontifex maximus vna cum principibus ciuitatis ab arce Angelica, quasi ab extrema ancora, suæ salutis præsidium opportune quæsierunt. Quæ autem regiones munitis oppidis destituuntur, vno vel altero prælio in hostium potestatem veniunt, ac sæpius inopinantes & ex improuiso paucissimi quamplurimos imbelles fortissimos adoriuntur. Anglia quidem Anglosaxonibus concessit pulsis Britannis; eadem Danos victis Anglis dominos recepit; postea Normanos duce Guilelmo. Et cum bellis ciuilibus principes Hyorchorum ac Lancastrensium exarsissent, non amplius semestri spatio ter amissum ac recuperatum regnum fuisse legimus. Ac tametsi Eduardus IIII regno potitus esset, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum imperium Henricho VII exsule cum leui exercitu redeunte, momento amisit; quæ regionibus arces præsidiis firmatas habentibus non contigerunt. At etiam Romani artis imperatoriæ peritissimi non vrbes modo, sed etiam exercitus locis omnibus vallo ac fossa munire docuerunt,

Regnum Angliæ ter amissum ac recuperatũ.

runt, nec ſine caſtris prœlia geſſiſſe leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmilius imperator optimus graui ad milites oratione[a] cum diſſereret; *Maiores*, inquit, *noſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitus ducebant eſſe, vnde ad pugnam exirent, quo iactati pugnæ receptum haberent: & qui caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur*. Ipſa denique populorum pene omnium, Perſarum inquam, Romanorum, Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarum conſuetudo muniendarum vrbium ad hoſtium perniciem ac ſalutem ciuium rem maxime neceſſariam eſſe comprobauit. ad quam opportunitatem Tartari ſeſe tandem ſuaque oppida accommodarunt; cum ad improuiſos hoſtium impetus ſæpiſſime imparati offenderentur: qua ratione fortiſſimos quoſque ab ignauiſſimis ſuperari videmus. Quæ cum ita ſint, haud dubie ciues militaribus etiam diſciplinis inſtructos eſſe oportet; quia non tantum armatus aduerſarius repellendus eſt, ſed etiam feriendus. Neque vero ab vllis magiſtris accepimus aut didicimus, ſed ab ipſa natura hauſimus & expreſſimus, vt cædes, incendia, rapinas, libidinem, a vita, fortunis, corporibus arceamus: ac Deus ipſe iubet a templis ſacrilegia, ac oppidis direptionem, ab agris vaſtitatem depelli, & omni ratione ſalutem noſtram expediri; neq; id tantum, ſed etiam hoſtes ac latrones conſectari ac perdere. quæ naturæ diſciplina omnibus diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud conſequens eſt, non modo clypeos & oppida præſidiis omnibus ad bonorum tutelam & ſalutem obuallata; verumetiam ad improborum & latronum offenſionem ac exitium tela, gladios, haſtas comparari oportere. Ego latrones non tantum appello eos qui latera tyrannorum ut viatorum obſident, quos propterea Latini *Laterones*[b] dixerunt; ſed etiã eos qui ſcelerata conſenſionis fide conſcriptis legionibus vagantur; qui alienis imperiis ac ciuitatibus inſidiantur; qui nulla iniuria laceſſiti pacatis populis bellum inferunt: qui cum ſceleratiſſimi

[a] Liuius lib. 39

[b] Feſtus. ita Hebræis צד lattronẽ a צד quod *latus* ſignificat.

ſint, hominum tamen innocentium perniciem moliuntur; etiamſi regalia ſceptra teneant, & regali pompa circumferantur. Neque enim verum eſt quod [a] M. Tullius ſcripſit, *bellum iuſtum non eſſe niſi quod aut rebus repetitis geratur, aut quod ante denuntiatum ſit & indictum*: quia denuntiatio non facit vt iuſte bellum ſuſcipiatur; ſed belli cauſam non modo probabilem verumetiam neceſſariam ſubeſſe oportet. iuſta vero cauſa nulla eſt quam pro ſua, deinde pro innocentium vita tuenda. Etenim paulo minus peccat, qui hominum innocentium vitam, caput, fortunas non tuetur; aut ſi poteſt, illatam aliis iniuriam non propulſat, quam ſi ipſe vltro inferat. quod de ſingulis dictum latiſſime patet ad vniuerſos, vt etiam copiis ac legionibus, cum aliter non poſſumus, iniuria violatos vlciſcamur. Id autem ſine arte militari ac imperatoria fieri nō poteſt; cuius aliæ ſunt quāplurimæ præter eas quas diximus vtilitates; vt ſcilicet pace domi ac trāquillitate fruamur; bellis externis implicari oportet. Hoc vnum aduerſus improborum ciuium coniurationes ac ſeditioſos cœtus remedium ſalutare, Romani nō modo vtile, ſed etiam neceſſarium eſſe duxerunt: qui vt minimū ab externis bellis cōquieuiſſent, ciuilib. premebantur. Cum .n. aliquando in ipſius Vrbis viſceribus Patres cum plebe capitalib. odiis inter ſe contenderent, hoſtis in Capitolium inuaſit: repente ciues ad concordiam adducti hoſtem repulerunt [b]. rurſus parta pace cū in ciuiles diſcordias relapſos intuerentur Veientes, Romanos agros vaſtare cœperunt; repente ciuilis motus cōquieuit, vt hoſtes propulſarent. Quamobrē cum Latinorum ac Hetruſcorum nationib. perceptum & plane cognitum eſſet populum Romanorum nō niſi a ſeipſo vinci poſſe; ſimultates & odia in ciuitate clam ſeri oportere decreuerunt. Sic enim Liuius ſcribit [c]; *Principes Hetruriæ populorum fremebant æternas eſſe opes Romanorū, niſi inter ſemetipſos ſæuiant; id vnum venenum, eam labem ciuitatib. opulentis repertam, vt magna imperia mortalia eſſent.* Nec vero motus ciuiles Hiſpanorum aliter ſedari

Bellum externum contra ciuilia bella ſalutare.

[a] Cic. lib. 1. Offic.

[b] Dionyſ. lib. 7. Liuius lib. 3.

[c] Lib. 2.

ſedari potuerunt, cum abſente Carolo ·v Imperatore nouum ſibi regem creauiſſent, quam Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente, quas regiones Galli occupauerant: ſed Hiſpani repente conciliatis animis hoſtiles impetus repreſſerunt, & amiſſa recuperarunt. Quid Angli? num portũ totius Normaniæ prouinciæ munitiſſimũ ac opulentiſſimum occupauerant, totamq; prouinciã crudeliſſime populabantur [a], finitimas prouincias ac regnum ipſum appetentes, niſi arma ciuilia Galli in communem hoſtem conuertiſſent? mox.n. fuſi ac fugati domum ſe receperunt; nec prius in Galliã ſe redituros decreuerunt, quã ciuilibus ſeditionib. quaſſata Gallia faciles aditus ad ſe inuadendum aperuiſſe videretur. Ad externa redeo (atq; vtinã domeſticis exemplis caruiſſemus) vt planum ſit Rempubl. Romanorum nulla re magis floruiſſe quam arte militari; ſine qua non modo imperii fines augeri, ſed ne ſtare quidem potuiſſent. Pleni ſunt Græcorum ac Latinorũ libri, quib. perſpicitur Senatui populoq; Romano id vnum propoſitũ fuiſſe, vt perpetuis bellis cum hoſtib. ciues implicarent. ſed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquã fas eſſe putabant, nec ſubactis finitimis, & auctis opib. quisquã Romanos laceſſeret impune, incredibili virtute & animi fortitudine ſociis ac fœderatis illatas iniurias vlciſci, ac tyrannide oppreſſos liberare propoſuerunt; vt nec materia belli honeſta deeſſet, nec inertia ciues ac deſidia diffluerent, aut ſibiipſis bellum inferrent. Itaque & pro imperii dignitate, & pro gloria, cuius auidi præter cæteras gentes fuerunt, & non modo pro iure ſociorum ſibi dimicandum eſſe ſtatuerunt, ſed etiã pro iis qui nulla ſibi ſocietate cõiuncti fuiſſent, ſi a potentiorib. violarentur. vbi enim melius ſanguis ſpargi poteſt? vbi honeſtius vita deponi? vbi verior ac ſolidior gloria comparari? ſæpe quoq; mercatoribus ac nauiculariis iniurioſius tractatis bella geſſerunt, aut cum ſalus tenuium in periculũ ac diſcrimen vocaretur, maximeq; ſociorum, pro quib. ſtudio inflammato ad vltionem repoſcendã ſic rapiebã-

[a] anno 1562.

tur, vt eorum metus qui per animos gentium barbarorum & crudelium tyrannorum peruaserat, potentissimos quosq; ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutum omniũ decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum, *malo*, inquit, *modestiam in milite, quam virtutem.* Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas a pueritia ludo exercebãtur; extrema pueritia milites; ineunte adolescentia Centuriones; appetente iuuentute Tribuni militum; ætate matura Imperatores fiebant; nec sciẽtiam militarem alienis præceptis aut literis sed suis imperiis, non offensionibus belli sed victoriis, non fuga sed triũphis quæsierunt; vt mirum videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt quam cæteri legerint; plures prouincias confecerunt quam alii cõcupierint. Ergo prolatis vsq; eo imperii finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, superesse viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt; ac potissimum Cæsar & Pompeius, vter vtri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuibus tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset; calamitosum etiamsi vicisset. Crudelior tamen Triumuiratus, postremo copiis omnib. & opibus imperii maximis cum ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnibus pace pacta, tametsi exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamen quadraginta legiones in prouincias imperii, ac potissimum in fines ferocissimarum gentium dispersit, vt assidue militari disciplina ciues exerceret, belliq; ciuilis materiam quam longissime ab Vrbe remoueret. qua disciplina tamdiu stetit imperium Romanum quoad Constantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus, legiones illas ac robur imperii plane sustulisset. mox enim sublata militari disciplina, barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt. Ex quo perspicue intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniumque rerum publi-

Imperii Romani labes.

publicarum opes ac potentiam ſub militaris diſciplinæ clypeo contineri. nam cum bello aliquo occupata ciuitas eſt, cæteras artes ac diſciplinas latere quaſi metu perterritas neceſſe eſt, & inter tubarum clangorem, tympanorumque ſtrepitum nullum ſui vſum præbere, ſed arti militari concedere. Illa quoque vtilitas quæ ex militari diſciplina exſiſtit, maxima debet videri, quod nulla tam ſancta ciuitas eſt; quæ hominum improborum multitudine vacare poſſit; qui cum otioſe viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, voluptatibus, alea, ſtupris, vitam turpiter traducunt, ac bonorum cœtus labefactant: nec tamen legibus vllis, aut imperiis magiſtratuum aut pœnarum metu coerceri poſſunt. Leges enim Anacharſis comparare ſolebat cum araneorum tela ſubtili, quæ cũ muſcas imbecilles irretire poſſit, ad beſtiarum maiorum impetus celerrime frangatur. remedium igitur maius eſſe nullum poteſt, quã eiuſmodi homines qui propter deſidiam in otio viuunt & in ſua turpi inertia voluptatibus diffluunt, e ciuitate ad bellum emittere, ac veluti prauis & corruptis humoribus plenum corpus vacuare. Atq; hoc potiſſimum ſpectabat Carolus v. rex, is qui Sapientis laudẽ ac nomen adeptus eſt, cum auxiliares Gallorum copias duce Vertranio Gueſclino magiſtro militum in Hiſpaniam miſit; vt Ludouicus xi in conſimili cauſa Henrico Ricamundi Comiti exercitũ ad regnum Angliæ recuperandum dedit; vnde ſalus huic imperio parta, cum ſceleratis omnibus redundaret; & regib. eiectis in ſua regna reditus non ſine Gallici nominis ſumma laude patuerunt. Quamquã militaris diſciplina Romanorum, quæ omnium cõmunis eſſe debet, ex ignauo ciue fortẽ, ex intemperãti moderatum; e deſidioſo ſtrenuum; e luxurioſo frugalem; e libidinoſo continentẽ efficiebat. neq; enim ſolum bellandi virtus in Imperatore ac milite quæritur; ſed multę ſunt artes eximiæ huius adminiſtræ comiteſque virtutis: ſcilicet labor in negotiis, fortitudo in periculis, temperantia in cupiditatibus, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium

Belli vtilitas non minima.

Diſciplinæ militaris laudes.

in prouidendo. Sunt hæc militari diſciplinæ, & imperatoriæ arti neceſſaria. Tantum abeſt igitur vt arte militari ciues ad luxum, ad libidines, ad ſcelus, ad inertiam erudiant, vt ex ſceleratis & flagitioſis ad omne genus virtutum aſſueſcant; ſi eam quam dixi Romanorum militarem diſciplinam & artis imperatoriæ præcepta condiſcant. Age vero, quid ciues ad omnia vitæ officia promtiores efficit quam hoſtium ac belli metus? nullis certe temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quam cum Pyrrhus primum, deinde Annibal Vrbem ſuis legionibus terruerunt [a]. Vtroque ex Italia decedente, poſt etiam Perſei ac Antiochi opibus fractis, cum Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primum vitiorum labes ſerpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio ſapienter, qui Carthaginem deleri noluit, cum proſpiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hoſtes quibuſcum de virtute certarent, Carthagine delata nullos eſſent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, ſic metus ad virtutem reddit procliuiores. Nec dubium eſt quin antiquiſſimus ille imperiorum ac ciuitatum omnium temperator Deus non modo ſingula ſingulis contraria, ſed etiam populis quibuſq; aduerſarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciſcatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat; vt quidem oratione graui Samuel [b] in concione populi teſtatus eſt, ſcilicet Deum præpotentem in populum ſelectum hoſtes vndique concitauiſſe, vt ſuos periculorum ac ſeruitutis metu quaſi frænis quibuſdam in officio retineret. Ac vt breuiſſime concludam, ſi tot ac tantarum vtilitatum nulla ratio habeatur, neceſſitati tamen ac Reipublicæ ſaluti proſpiciendum, ne hoſtium rapinis ac libidini deſertam eſſe patiamur. Nam cum hoſtium copiæ non longe abſunt, etiamſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorũ nauigatio conquieſcit; ac ſæpiſſime totius anni fructus vno rumore periculi atque vno belli terrore amittuntur.

Hoſtium metus in officio continet.

a Polybius lib. 6.

b Samuel. cap. 12. & Iudicũ 2. & 3.

tur. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incumbere debeant, in quo non modo gloria & vtilitas maxima; sed etiam quo vno salus ciuium, auxilia sociorum, fortunæ subditorum, securitas omnium continetur? Quibus rebus perspicuum est eos errare ac decipi, qui fruendæ pacis aut iniuriæ propulsandæ causa bella suscipi putant oportere. tametsi nulla pacis ab hostib. consequendæ via compendiosior est, quam vt intelligant sibi cum strenuissimis ac fortissimis legionibus negotium fore. Recte enim Manlius Capitolinus, *Ostendite*, inquit, *modo bellum, pacem habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent*. Hęc in vtrāq, partem argumenta non modo probabilia, sed etiam plerisque seorsum intuentibus necessaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus, Rerumpublicarum genera vt varia sunt, ita quoque varios huius quæstionis fines ad ea accommodare necesse est. Ego populares status ad militares & imperatorias artes exerceri oportere statuo, propter eas quas superius attulimus earum artium vtilitates: eoque magis si populi natura ipsa bellicosi sunt ac feroces, vt Scythæ ac montani; quos non modo bellis assuescere quam otio præstat, sed cum hostibus sæpissime confligere: nec pacem petentibus, nisi optima conditione delatam suscipere oportet, cum ciuitati pernitiosa sit; bellum vero, si extra fines imperii geratur, salutare. parta pace ne sit otiosus exercitus, aut principum finitimorum mercede alendus erit, aut certe in ipsis imperii finibus quasi in pręsidiis collocandus. In quo genere Heluetii prudenter; qui, quod maxime omniū ad bella gerenda idonei sunt, & ad tuendam libertatem nati, cum a bellis domesticis conquieuissent, sub exteris principibus stipendia mereri ac militiæ disciplinis exerceri quam inerti otio languere maluerunt; ne vna cum militari disciplina populare imperium ac libertatem amittant. Quantum vero ad Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ adiumenta ex societate cum regibus nostris contracta accesserint, omitto: illud tantū, perniciem eius imperii

Definitio propositæ quæstionis.

moliri, qui eos a militari diſciplina religionis ſpecie deterrent. Quamquam bella ipſa legibus diuinis non tantum probantur, verumetiam iubentur, quæ modo iuſta ſunt. Et certe Romani veteres bella nõ niſi ſumma cum religione decreuerunt. *Ciuitas Romana*, inquit Liuius, *religioſa in principiis maxime nouorum bellorum, ſupplicationibus habitis & obſecratione circa omnia puluinaria facta.* Arces aũt præſidiis obfirmatas habere periculoſum eſt libertatẽ popularẽ amantibus; præter vrbẽ ipſam in qua ſedes ac domicilium popularis imperii collocatum ſit: ne quis hoſtium vel etiam ciuium ac domeſticorum imperandi cupiditate inflammatus, arces occupare, eaſque præſidiis obfirmare poſſit, vnde popularis ſtatus cõuerſio aut etiam Reipub. euerſio ſequatur. Cum enim Dionyſius Achradinam Syracuſarum arcẽ fraude occupaſſet, populum ad ſeruitutem adegit. Lacedæmonii victis Athenienſibus ac Thebanis, cum muros ſolo exæquaſſent, arces tamẽ præſidio firmarunt; quia non aliter populare imperium euerti poteſt quam arce munitiſſima ad plebis impetus & furores coercendos exſtructa, vt veteres quidẽ tyranni ſemper, ætate vero noſtra Coſmus Medices exemplo memorabili planum fecit. At ne Heluetii quidẽ montani, qui ſtatus plane populares tuentur, Vrani inquam, Vnderualdi, Glarenſes, Abbaticellani, oppida ſua muris cinxerunt, vt cæteri qui propius abeſſe ab ariſtocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum ſtatu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minus & certe maius periculum optimatibus impendet, ne vnius imperandi cupiditas arce capta, dominatum arripiat; aut ſuas opes ad potentiorum exitium cum plebe cõiungat. Quæ vero imperia regionibus ac prouinciis latiſſime patent, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, præterquam in ipſius regni finibus neceſſe eſt; vt regnum & aduerſus hoſtes, & contra ciuiles motus facilius tueri poſſint. Hoc etenim natura ipſa nos docuit; quæ cũ animantium extrema vn-

Vrbem in qua popularis imperii ſedes eſt muris ſuccinctam eſſe oportet.

ma vnguibus, aut cornibus, aut solidiore ossium cōpage armauerit, cætera exarmata reliquit. Sed absurde princeps vrbē validissimis mœnib. cinxerit, nisi arcem quoque agris & vrbi imminentem præsidio firmarit. Quod si magnum est ac late patens imperium optimatum, nec ab hostium irruptione tutum, vrbes quidē hostibus oppositas propugnaculis arcesq; munire oportebit; sed ea lege ne Præfectus arcis vrbani Prætoris aut Præsidis cuiusquam, aut alterius quam ipsius regis imperio teneatur. Sic. n. Turcarum principes a b Ægypti Sultanis[a] instituti, sic Veneti, sic reges nostri Præfectorum imperia diuiserunt. Veneti hoc amplius quod annua potestatum ac Præfectorum imperia esse voluerunt; ne quisquā in arce perpetuum sibi domicilium constituendum putet. Rhagusii vero, qui optimatum imperium vnius vrbis ambitu, & angustissimis agri finibus tuentur, arcem loci natura firmissimam habere coacti, Præfectum in singulos dies mutant, & obuoluto capite in arcem deducunt. Id quidem ex vetere Atheniensium instituto, qui ex nouem Prætoribus vni tantum claues arcis quotidie committerent. Tutius est tamen in optimatum ac populari imperio arces ab vrbe metropoli in qua domicilium imperii constituatur, amouere; ne quis ex optimatibus arcem vna cum imperio inuadere se posse confidat. In monarchia ne singulis rusticas arces munire liceat, prudenter est non modo ab Anglorum & Moschouitarum, verumetiam ab omnibus Orientis & Africæ regibus institutum; ne subditi defectionem meditentur, si potentes fuerint; aut latrocinia, si tenues. Quamobrem Heluetii ac Germani arces quasq; munitissimas & latronibus & tyrannis opportunas quæ liberis ciuitatibus imminebant, iampridem subuerterunt. Sed in monarchia in qua mos inueterauit, vt arces ac præsidia cōtra vim latronū ruri habere liceat, qui eas edictis euertere se posse putet, næ ille Reipubl. ruinam moliatur: semper tamē in omni Republica licuit ac licebit prædonum latebras sempiternis ædium ruinis cumulare. Atque hæc de mu-

[a] Leo Afer.

Diffidentia inter optimates.

niendis vrbibus, ac locis præſidio militari firmandis, Belli vero ſtudia optimatum generi vtilia ne ſint an pernitioſa, dubitari poteſt. Nam ſi plebs armata fuerit, difficile eſt vt optimatum imperia ferre, & honoribus ac præmiis excludi ſe patiatur. Si optimatibus tantum arma tribuantur, vna clade, vel pluribus belli offenſionibus acceptis deleri, ac penitus exſtingui, ex eoque ſtatum optimatum interire neceſſe eſt, vt ſuperius variis exemplis docuimus. Sin militarem diſciplinam omnino deſerant, finitimorum direptioni ac ludibrio ſubditorum patebunt: niſi arctiſſima cum illis ſocietate ac fœdere coniungantur, aut vrbes arceſque munitiſſimas optimatum præſidio teneant? vt Veneti coguntur: quos Contarenus ſcribit ſtudia belli ac militarem diſciplinam propter ea quæ diximus incommoda deſeruiſſe: quamquam hoc ignauiæ potius quam vllis inſtitutis ac legib. tribuendum eſt, cum ante ducentos annos rem militarem ſtrenue tractauerint, ac de Genuenſibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica ſtudia neglexerunt; vt peregrinis non modo militibus, ſed etiam ducibus aduerſus hoſtes iampridem vti cogantur. ac ſi quis ex optimatibus ſtudia belli amplectatur, aut peregrinorum principum ſtipendia quærat, hunc ab inſtituto domum reuocant: vt non ita pridem Cornarium opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos ſpirare, ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, a principum peregrinorum conſuetudine ſeduxerunt. Certe quidem periculi plena res eſt exercitum peregrinum ac ducem peregrinum conducere, quibus præſit domeſticus imperator: cum imperium militare in eos qui niſi velint cogi non poſſunt, inane ſit ac inutile futurum. Carthaginenſes quidem nondum militari diſciplina ſatis iuſtructi, duces Lacedæmonios arceſſere ſolebant, qui exercitum Carthaginenſiũ ducerent ſub imperatore Carthaginenſi. numquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendũ ſibi putauerunt, ne Reſpub. in peregrinorũ poteſtatem

veniret.

veniret. Sed Veneti loci natura, oppidisque ac propugnaculis munitissimis tuti, exercitus peregrini fraude vel ignauia vinci possunt, de imperio penitus deturbari non facile possunt. Seditiones vero ciuiles arte militari deserta sæpe declinauerunt; cum antea coniurationum ac secessionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur. Ac si quidem bella non nisi propulsandę iniuriæ ac pacis fruendæ causa suscipienda sunt, ac beata ciuitas esse putetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: profecto Respublica Venetorum beata videatur, quæ non modo imperii sedem in loco arte ac natura inexpugnabili collocarit, verumetiam in continente arces ad imperii adiumentum valde opportunas tantis præsidiis firmarit, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & subditos imperiis ac legib. facile tueri possit. Propagandi vero imperii curã penitus omiserunt: quinetiam bellorum causas omnes studiosissime declinant; & illata difficilime suscipiunt: suscepta vero finire, ac pacem modis omnibus magnoq; sæpius cum detrimento inire conantur; vt videre est in fœderibus cum Iulio II Pontifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum Alphonso rege Neapoleos iisdem temporibus [a], & non ita pridem [b] cum Selimo principe Turcarum percussis: a quo pacem petere amissa Cypro non dubitarunt. Et quemadmodum bestiæ imbelles, quibus natura bilem ademit, vt cerui & columbæ; aut quas omnino exarmauit, vt lepores, fuga saluti suæ consulunt: ita quoq; turpe videri debet nemini, si gens imbellis cum suo detrimento paciscatur; cum tamen ei qui plus armis ac opib. valeat, aut par hostibus esse possit, pacem petere etiã sine detrimento turpe esse videatur. Nec vero vlla res Henricum II regem & Carolũ V Imperatorem ab ineunda [c] pace tamdiu retardauit quam quod incerto rumore Carolus pacem ab rege petiisse diceretur; quo nihil ab vllo principe, ne votis quidem cõceptis maius optari potest; eoq; magis si fines hostium peruaserit, vt idem Imperator Francisco rege I non modo suis, sed etiam Germa-

a anno 1508.
b anno 1570.
c anno 1554.

norum & Anglorum opibus fretus, huius imperii prouincias quasi finium regundorum iudicio vindicabat, vt quidem Sleidanus scribit: sed Pontifex max. Imperatorem ad pacis actionem adegit, quam non nisi æquissimis conditionibus accepimus: eandem tamen Ludouicus XI ab Eduardo IIII rege Anglorum, cum primum fines imperii valido cum exercitu vastare cœpisset, petere, pretioque affinitate contracta mercari non dubitarat; & cum ab amicis ac familiaribus *cunctator* & *timidus* appellaretur, patienter ferebat. Quamquam Carolus VII Ludouici pater pacem multo fœdiorem petierat a Philippo II Burgundionũ Duce regis fiduciario ac subdito, & quidẽ per legatos quos omniũ illustrissimos ad hoc negotiũ adhibuerat, scilicet magistrum Equitũ, Cancellarium ac Tribunum militũ, legationis Comitib. additis, qui circumstante magna principum ac illustriũ virorum corona; regis ipsius nomine veniã paternæ cædis a Duce petierunt, cum id factum a rege prauis quorundam consiliis confiterentur: Dux ad extremum duris conditionibus quas dixerat, persuasus, ægre tamen, declarauit se Pontificis max. ac principum Christianorũ rogationibus impulsum regi Francorum paternam cædem ignoscere. Nihil abiectius, nihil humilius a seruo fieri potuit, quam quod a rege Francorum maximo factum est, vt Anglos de regni possessione deiiceret. Romani prius Rempublicam cum fortunis omnibus in extremum discrimen adduxissent, quam iis legibus pacem acciperent: cum annos amplius DCC quibus cum populis fere omnibus de imperio dimicarunt, ad pacis petitionem pertrahi nulla vi potuerint, præterquam a Gallis, qui fusis Romanorum legionibus & Vrbe inflãmata Capitolium cum principibus ciuitatis obsederant. Inepti quidam historici scriptis prodiderunt Gallorum exercitus, postea Furii Camilli ductu fusos ac prostratos fuisse, adeo vt ne vnus quidem tantæ cladi superstes esset: quasi vero Furius exsul, inops ab exercitu, a pecuniis, a consilio, plus potuisset quã Senatus populiq; Romani legiones,

legiones, opes, exercitusque sociorum. At Callimachus totaque historia Græcorum, copias exercitusq; Gallorum Græciam subegisse, ac regnum Thraciæ condidisse testantur. At L. Marcius Proconsul cum exercitu Romanorum fusus oblatas a Perseo victore pacis conditiones repudiauit, nisi Perseus seipsum ac Macedoniæ regnum Senatus populique Romani legibus potestatiq; permitteret, tametsi tributum Romanis dependere non recusaret. Pyrrhus item duplici aduersus Romanos victoria elatus, ac pene Italia potitus, legatos Romam misit pacis conditiones æquas excepturus: legatis responsum est, *nullam fore pacis actionem, nisi Pyrrhus Italia excederet*: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis certamen, non capitis aut fortunarum. rex accepto responso dixisse fertur; *Romanos nec victores nec victos acquiescere posse*. Fuerunt illa quidem fortium virorum responsa, id est eorum qui bellicarum rerum vsu & animi magnitudine semper inuictos sese omnibus Italiæ populis antea præstiterant; quod principem minime deceret, qui nec viribus nec potentia par esse videretur. Hunc enim tempestati obedire ac tamdiu vela facere aut contrahere necesse est, quoad portum tenere possit: ne inani gloriæ inseruiens, nauim vna cum vectoribus ac seipsum naufragio perdat. Moschouitarum Dux antea maximus proauus istius qui potentia finitimos superauit, cum allatum esset Tartarorum Præcopem cum legionibus octodecim aduentare, obuiam processit; & ad potentioris pedes humiliter aduolutus, imperata facere non dubitauit, vt consuleret patriæ saluti. Igitur pace turpi conditione accepta (: quamquam nihil turpe videri potest quod cum salute Reipublicæ coniunctum sit:) tantum incrementum accepit, vt non modo Tartarorum iugum excusserit, sed etiam eos extra fines imperii longe propulerit. Igitur principem copiis, opibus, societatibus, propinquitatibus florētem, ad pacis actionem accepta iniuria delabi turpe putant: quod Reipub. dignitati, & in posterum securitati non prospicitur. nam

qui ab hostibus iniuriam impune accepit, ab iisdem leges accepturus, ac postremo seruitutem passurus est. Quamobrem magni principis est salua Republica, nec bellũ appetere, nec, si lacessitus, pacẽ precari; nec prœlium conserere, nisi plus vtilitatis in adepta victoria laturus est, quam detrimenti si vinceretur: vt quidem Augustus prudentissimus princeps fieri oportere iudicabat; qui bellum nisi necessarium intulit nemini, & illatũ propulsare satis habuit; pacem vero, quantum quidem fieri poterat, sanctissime coluit. At regulos minutosque principes, quique artes imperatorias ac militares iacere patiuntur, pacem a clarissimis Imperatoribus precari, ac deprecari bellum turpe videri nõ debet. Iulius quidem III Pont. M. susceptum ab Henrico II rege nostro bellum pro socii dignitate ac salute tuenda, quantum quidem poterat, sustinuit; sed cum tanti principis opib. impar sibi videretur, pacisque tuendæ auctor esse deberet, legatos ad pacem petendam mittere non dubitauit; testatus per literas illatarum ab rege iniuriarũ fore Deum vltorem, ad quem prouocare se dicebat. rex petenti pacem annuit, seq; pro tribunali Dei opt. max. affuturum spopondit; certo scire tamen Pontificem vadimonia defferturum [a]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium non inuitus accepit, tametsi dolorem verbis ac vultu simularet. Vt autem animi magnitudo decus est omnium virtutum, quæque principem in summo honoris gradu collocare solet; ita quoque hostium animos ac mentes sui splendore pręstringit, vt eiusmodi hominibus sponte seruire quam imperare pulcrius esse ducant. In quo genere Romani multa egregie & ad immortalitatẽ memoriæ gloriose gesserunt. Nam Furius Camillus Faliscos non vi, sed virtute debellauit: cum principum liberos ac ludimagistrum perduellem ad obsessos mitti iussisset. Fabricius Pyrrhum regem, cuius potentia Romanorum exercitus fregerat, singulari virtute superauit, cum veneficum seruum ei reddidisset: nec eo contentus oblatas sibi a rege prouincias ac pecuniarum vim respuit:

Principem magnanimum nec pacem petere nec bellum oportere.

a Literæ IIII. Idus Martii scriptæ anno 1552.

respuit: captiuorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiserat, pretium solui iussit, ne quid tanto principi a Romanis deberetur. Item Scipio cum capta Carthagine formosissimã Celtiberiæ principis vxorem inuiolatam marito reddidisset, nulla vi maximam Hispaniæ regionem populo Romano subegit, Cyri quem vnum ex omnibus ad imitandum sibi proposuerat, continentiam in cõsimili victoria imitatus. Quæ tantæ virtutes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modo sempiternam gloriam, sed etiã maxima regna pepererunt. Sed cũ infinita sint Romanæ virtutis ac fortitudinis exempla, tum vero nullum præclarius est ad muniendos & cõfirmandos ciuium animos aduersus hostium metum, quam quod a Senatu decretum est, ne captiuorum octo millia, quæ cladi Cannensi superfuerant, vllo pretio redimerentur; vt omnes intelligerent aut vincendum, aut hosti misere seruiendum esse. qua quidem re Annibal sic animo fractus est ac perterritus [a], vt deinceps de Romanis victoriam vllam se laturum desperaret. Romani vero statum ciuitatis tot cladibus afflictum & concussum firmissimo præsidio stabilierunt; cum iudicaret senatus Annibalem, qui tantum Romani sanguinis hauserat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhausturum, & ignauissimos quosque ciues redditurum: spe vero libertatis ademta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderunt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant, ita nec secundis rebus elatiores animos quam antea gerebant. Cum enim Antiochus Magnus amisso ingenti exercitu legatos ad vtrumque Scipionem misisset, pacis conditiones quas vellent accepturus, responsum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modestiam amittere: nec duriores pacis conditiones se parta victoria quam ante bellum dare consuesse. Nihil autem commodius Romanis, quam extra fines imperii bella gerere, & ab Italia militum velut examina quædam & colonias toto terrarum orbe dissipare; vnde amissos exerci-

[a] Polybius lib. 6.

Scipionis Africani vox egregia.

tus facile reputare; aut si vincerent, regiones eas quarum dispendio bellum gesserant, sub imperium subiungere possent. Neque enim fortem ac magnanimum principem decet in imperii sui visceribus prœlium committere, si hostes extra fines imperii anteuertere possit; aut certe alios exercitus vno amisso, vel munitissimas ac plurimas arces quibus sese recipiat, habere oportet: alioqui periculum imperii ac fortunarũ omnium facturus: vt Antiochus is quem modo dixi, Perseus, Iuba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius postremus, ac sæpe reges nostri aduersus Anglos. Prudenter Ludouicus Crassus rex Francorum; qui cum Imperatorem Henricum vna cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audisset, pro suscepto a rege Pontificis Gelasii patrocinio, exercitum ipse militũm ducentorum millium conscripsit: tot enim Suggerius in historiam retulit: & extra fines imperii ad Rhenum vsque finitimas Imperii prouincias longe late populatus hostes anteuertit: qua re perterritus Imperator, pacis conditiones arbitrio regis accepit. Pari fortitudine ac prudẽtia Philippus Augustus Ludouici nepos, cum allatum esset Othonem Imperatorem vna cum rege Anglorum & Belgarum regulis magno cum exercitu Galliam appetere, arces & oppida præsidio firmauit: deinde extra fines imperii hostes ingenti clade prostrauit. Ac siquidem Franciscus I Rex, cum exercitu ad Papiam amisso in potestatem hostium venit, tantã cladem in Galliæ visceribus accepisset, imperium hoc in extremum sui discrimen venturum fuisse nemo est (: vt opinor :) qui dubitet. quæ cum in Italia contigissent, detrimenta multo leuiora fuere: quia ciuibus interim tempus ad animos colligendos & ad vires recuperandas datum est, vt de salute desperandum non esset.

Præsentia principis magnum affert ad victoriã adiumentũ.

Plerique tamen eum principem in quo summa Reipub. potestas sit, prœlio interesse oportere negant; eoq; minus si hostes in intimos imperii recessus penetrauerint. Illud quidem facile assentior, si princeps ignauus & abiecti animi fuerit; sin magnanimus est ac strenuus, pro-

culdubio

culdubio militibus animum incredibilem addit, viresq;
duplicat: eoq; magis ſi exercitui carus ſit, ac ſingulorum
virtutem interpellare velit. *Vrget enim*, vt ait Maro, *præ-
ſentia Turni*. Sæpe ſane principis præſentia fugam exer-
citus repreſſit: vt Cæſar ipſe aduerſus Morinos, deinde
aduerſus Pompeii liberos, cum de vita dimicaret. Quod
itē Eduardus IIII rex Anglorum nouies ex prælio vi-
ctoriam reportauit, hoc ideo ei contigiſſe putans, quod
exercitui ſemper imperaret, ac pedes cum hoſte manus
conſereret. Quam multi regem præliaturum alacres
conſequuntur, qui aliena imperia recuſarent! nam cum
Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam de-
trectauit, ni lectica aduceheretur in campum, vt eius au-
ſpiciis ac ductu [a] prælium inirent. Imperatorem tamen
militis officia gerere nolo, nec ſe vitamq; ſuam in aperta
pericula coniicere: vt temere feciſſe arguitur Pelopidas,
M. Marcellus, Vaſto Fuxæus, ac pleriq; alii, quorum oc-
caſus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hic
artes imperatorias ac militares non attingo; ne diſcipli-
narum fines ac præcepta miſceantur: ſed id tantum quod
politicæ diſciplinæ proprium eſt. Hæc igitur meæ con-
cluſionis ſumma eſt, principem dubitantem hoſtes in
eius imperium inuadere velint necne, arces & oppida
maritima præſidio militari accurate munire, ac bellum
extra fines imperii, quantum quidem fieri poterit, gere-
re oportere: aut ſi fines ſui imperii peruaſerit hoſtis, non
temere prælium committendum, ac multo minus vitam
hoſtibus opponendam eſſe, ſi cum bellicoſiſſimis ac de-
ſperatis hominibus bellum geritur: qui cum nullam, ſi
vincātur, ſalutis aut præſidii ſpem habent, deſperatione
victoriam ſæpiſſime adipiſcuntur: cuius rei cum infini-
ta ſint exempla, nullum tamen Francorum nomini ca-
lamitoſius eſſe potuit, quam quod prælio Pictauienſi
contigit Ioanne rege; qui non modo ſeipſum, vitamque
ſuam, ac decus nobilitatis, totiusq; imperii fortunas an-
cipiti prælio commiſit: nec hoſtibus pacem petentibus,
modo impune regni finib. excedere liceret, indulgendū

[a] Plutarchus in Eumene.

putauit. Quid? decem circiter millia desperatorum hominum quadraginta quinque millia fugarunt, ac regem captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili errore peccauit: cum ad Rauennam hostium copias fudisset reliquias Hispanorum in cuneum coactas, quæ fuga sibi salutem querebant, persecutus, vitam primum, nec multo post cætera quæ clarissimis victoriis adeptus erat, amisit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exercitu in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus vndique ac legionibus hostium terra marique circumsessus ac breui, nisi vicisset, fame interiturus; nihilominus tamen Pompeius prælium committere, inuictasq; legiones lacessere non dubitauit. In tanta rerum desperatione Imperator Volscorum breui oratione milites hunc in modum inflammauit; *Armati armatis obstant: virtute pares, sed necessitate superiores estis.* Hæc autem vis necessitatis tanta est prementibus armis, vt quæ iniusta sunt iustissima videantur. *Iustum est bellum*, inquit ille ad Samnites, *quibus necessarium*; *& pia arma, quibus nulla ni[si] in armis relinquitur spes.* Quamobrem sapienter Fabiu[s] Maximus, is qui gentis Fabiæ extremus fuisse dicitur, omnes omnium contumelias ac dicteria patienter ferr[e] maluit, quam Reipublicæ fortunas ancipiti prælio committere: atque ita *cunctando*, vt ait Ennius, *restituit rem*. Annibal vero qui cum Scipione de summa rerum ant[e] mœnia patriæ certauit, imperium ac Rempublicam pe[r]didit. Romani quidem antea sæpius cum Pyrrho, cu[m] Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse fui[t] raro tamen: sed ea gens erat cui exercitus numquam de[e]essent, cum per leges militares anno decimo septim[o] Romani ciues arma capere necesse haberent; nec ant[e] quinquagesimum quintum ætatem excusare. Itaqu[e] videmus apud Liuium duo millia Romanorum a Cen[]soribus ex albo ciuium exemta, quod annos quatuo[r] studia militiæ deseruissent. nec vero ad honorum p[e]titionem admittebantur nisi saltem decennium mil[itas]sent[a]. Quam quidem ad militiam initio coacti sunt finit[imis]

Nihil periculosius quã cum desperatis hominib. prælium cõmittere.

Inuicta vis necessitatis.

[a] Plutarch. in Gracchis.

finitimis, quorum hostilib. incursionib. assiduæ vrgebā-tur; deinde aliis atq; aliis sensim subactis aut in societatē acceptis, milites & auxilia ex legib. fœderum imperaban tur. Et cum in otio sine bellis ciuilib. gens militiæ dedita domi pacem colere non posset, aut vindicandis sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebant, aut illata sustinebant: ac optimo cuique imperatori triumphos, magistratus, honores, cæteraque præmia in Republica maxima decernebant. id sapienter est a Senatu institutum, quasi aduersus bella ciuilia remediū salutare. quod Bæbius Tribunus plebis obiecit Patribus, bella ex bellis seri, ne plebs vmquam otio frueretur. Nec propterea domesticam & vrbanam disciplinam deserebant: sed idem ciuis Romanus boni Senatoris, boni Oratoris, boni etiam Imperatoris laude cumulabatur; vt de Catone maiore fertur: qui etiam de agricultura libros accurate scripsit. nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad militiam, ad iudicia, ad conciones progredi: fuit enim Cæsar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquentissimus, artisq; imperatoriæ peritissimus. Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veteribus Græcis atq; Italis diutissime communia fuerunt. Athenienses enim ineunte pubertate militabant[a], id est anno decimoquarto, nec ante sexagesimum vocatio a militia tribui solebat. Itaque Aristidem, Periclem, Themistoclem, Alcibiadem, Phocionem, Leosthenem, Demetrium Phalereum, & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ ciuitatib. bellicam & vrbanam disciplinam coluisse, & in vtraque[b] excelluisse legimus; cæteros populos non item. nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas vtraq; studia[c] diuisisse videmus. Itaq; Lycurgus Ægyptiorum morem, apud quos nō nisi Calasyris militare licebat, in sua Republica probauit: quod & maiorib. nostris, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est; qui ciuium tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas: ac paulatim Athenienses[d] quoq; ac Romani vtraque munera diuiserunt, & quidem hoc breuissimo vitæ curriculo, qui in

[a] Iulius Pollux 1.

[b] Plutarch in Phocione.

[c] Plutarch. in Lycurgo, Herodot. Cæsar de Gallis lib. 6.

[d] Plutarch. in Phocione.

vrbana diſciplina excellent, pauciſſimos; qui in vtraque, videmus fere neminem. Auguſtus enim Senatoribus ac Proconſulibus gladii geſtandi ius ademiſſe primus [a] videtur. decurſu vero temporum *vrbani honores* proprie *dignitates* appellari cœperunt: ſic enim Caſſiodorus [b]; *Quamuis*, inquit, *omnium dignitatum officia manu ſeclaudantur armata, & ciuilibus veſtibus induci videantur, qui diſtrictionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas a terroribus eruatur, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accingitur; arma iſta iuris ſunt, non furoris.* Hæc ille. Vix enim ciues omnes militarib. ſtudiis imbui ſalua Republica poſſunt. Quamobrē Franciſcus maior rex Francorum ſeptem legionum pedeſtrium copiarum quas imminentibus bellis arma capere iuſſerat [c], ordinem ac deſcriptionem ſuſtulit: ac tametſi Henricus filius patris inſtitutum anno poſt vigeſimo renouaſſet [d]; idem tamen cõſilium mutare coactus eſt, cum ab iis legionib. Rempublicam perturbari, ac motus vndique excitari videret. Quamquam ſi diſciplinam militarem tenuiſſemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potiſſimum imperio, quod potentiſſimæ nationes vndique circumſtant. Ac ſi quidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius imperii tutelam conſcriptæ, & in imperii finibus quaſi militaria præſidia collocatæ fuiſſent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. eſt enim Gallia fere vigeſima pars imperii Romani, cuius præſidio Cæſar Auguſtus quadraginta legiones ſufficere iudicabat. Quod ſi pro quatuor legionum quas dixi, ac turmarum equeſtrium annuo ſtipendio quinquagenties ſeſtertium [e] imperatum fuiſſet, ſatis omnibus fieri potuiſſet, & quidem vberius quam decem legionum ſtipendio temporibus Auguſti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, præterque duas claſſes ad vtriuſque ſuperi & inferi maris tutelam, imperium ab externis & ciuilibus bellis tutiſſimum reddidit: vix tamen quater millies in annua ſtipendia dediſſe conſtat pulcer-

[a] Dio lib. 53.

[b] In forma comitiuæ.

[c] anno 1534.

[d] anno 1555.

[e] Id eſt, centum octoginta ſeptem millia pondo argenti.

pulcerrima omnium ordinum deſcriptione : quam cæteri principes & ad intuendũ & ad imitandum ſibi proponere debuiſſent; qualem Oroſius, Dio, Tranquillus, ac reliqui ſcriptores monimentis expreſſam reliquerũt. nec tamen Romanis militib. tam exiguo ſtipendio prædari fas erat, vt nunc impune licere videmus. Hæc igitur Auguſti inſtituta ſeruantem, ac pro temporum & locorum ratione ſtipendia mediocriter augentem, militarem diſciplinam tueri, iura ciuium ac ſociorum defendere, hoſtes ab imperii finibus procul ſummouere licebit. at vrgente bello non modo ſocios, ſed etiam Rempublicam deſerere, aut tyrones hoſtibus opponere, aut peregrinum militem magna mercede ad prædam cogimur inuitare. Non tamen ſociorum auxilia repudianda ſtatuo, vt plerisq; videtur : nullum enim magnũ imperiũ ſine auxiliaribus ſociorum copiis & opibus augeri, ac ne diu quidem hoſtium impetus ſuſtinere, aut paulo momento ſtare potuiſſe certum eſt. Sed ea ſociorum auxilia probo qui æquis fœderib. ac legib. conſociantur, vt ciuitates Heluetiorum inter ſe, quæ eoſdem hoſtes habent & amicos: aut ſi fœdera pro tuendis imperii cuiusque finibus, non ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisq; cõmunes ſint. nobis quidem cum Heluetiis ſocietas eſt ad imperii vtriusq; tutelam, ſed nõ isdem legibus : vnde ſæpius diſcordiæ inter ſocios ſuboriuntur. Reges noſtri ſocietatem Heluetiorum coluerunt, ac tanta mercede conduxerunt quantam videmus, cum propter iura neceſſitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad ſe maiori mercede pertraherẽt, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde cõſcriberent. prędam vero & agros hoſtibus ereptos communes eſſe oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti ſunt: quæ vero ſeiunctis copiis parta ſunt ab vna ex ſociis ciuitatibus, eius eſſe propria oportet. Quod quam a ſociis Romanorum non ſatis accurate prouiſum eſſet, decepti ſunt ac circumuenti a Romanis: qui tametſi auxilia ſociis imperarent duplo maiora quam ipſi

Auxilia ſociorum æqua eſſe oportere.

conſcriberent; nihilominus tamen ſuis ſtipendiis mili-
tabant ſub Romanis: fuerunt enim ſemper exercituum
Imperatores Romani: vrbes vero, arces, agri, oppida
hoſtibus erepta in Romanorum poteſtatem veniebant;
nihil fere præter tertiam prædæ partẽ ad ſocios perue-
niebat: ac ne honores quidem illis in Vrbe communi-
cabantur: exceptis oppido paucis. Inde ſociorum aduer-
ſus Romanos graues querelæ, ac poſtremo ſociale bel-
lum quo tota Italia pene deflagrauit; nec ante exitum re-
perire potuit, quam omnibus fere ſociis ius Romanæ ci-
uitatis lege Iulia tribueretur. Athenienſes eadem frau-
de ſocios circumuenerant, quibus tributa imperabant,
nec vllum vnquam prælium, præter vnum[a], ab Athe-
nienſib. ſine ſociali exercitu geſtum memoratur. Ex quo
ſociorum ab Athenienſib. ad Lacedæmonios defectio
ſecuta eſt. Illud etiam quæri poteſt, *num ſocialem exerci-
tum diuerſarum gentium ac linguarum habere vtilius ſit,
quam vnius linguæ.* vnius quidem gentis exercitum ora-
tione imperatoris commodius flecti poſſe opinor: ni-
hilominus tamen diuerſarum quoq; gentium legiones
facile regi poſſe primus Annibal docuit: qui tametſi ex-
ercitum ex Mauris, Carthaginenſibus, Numidis, Hiſpa-
nis, Gallis, Italis, Græcis conſcripſiſſet, clariſſimas tamen
victorias adeptus eſt, nec totos quindecim annos quibus
exercitui præfuit, ſeditio militũ excitata eſt. ac ſæpe quo-
que noſtros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis,
Gallis collectos ſtrenue rem gerere, & concordiam ſi-
mul tueri vidimus: ſeditione tamen oborta placari diffi-
cilime poſſe iudicauit Polybius Scipionis Africani præ-
ceptor. Quæ autem de ſocialib. copiis dixi, non eo per-
tinent, vt ſociorũ copias maiores quam domeſticas eſſe
velim: nec tantam in alienis opib. ſpem collocare vt iis
obſiſti non poſſit: cum vnicuique planum ſit penes eos
ſummam imperii ac rerum omniũ eſſe, qui opibus præ-
ponderent: qui bus collectis imperium ac dominatum
ſi velint occupabunt: nec vero voluntas imperandi cu-
pidis vnquam deerit. Quod ſi prouidendum eſt ne ſo-
cialis

[a] Plutarch. in Phocione.

cialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quanto magis cauendum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractæ? neq; enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quam alienæ inseruiant; ac premente hostium metu, aut victoriæ laudem prædamq; sibi tribuant; aut fugæ latebras quærant: cum tamen alienis stipendiis bello assuescant, & parent opes quibus alienum imperium adipiscantur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cum ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algeriensibus accersitus vt eos a seruitute Hispanorũ qui arcem occupauerãt, liberaret, parta victoria Selimũ regem cum domesticis occiderit, ac regnũ Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quem Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret, pulsis Christianis imperiũ Ægypti occupauit: ꝙ vt stabilius esset, Circassiorum ac Tartarorum venalitios ad corporis & imperii sui custodiã Ægyptiis omnib. ac Syris exarmatis adhibuit, ac florẽtissimũ imperii statum reliquit posteris, qui nõ nisi a Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Langobardi Italiam; Franci Galliam, Anglosaxones Britanniam; Scoti fusis Pictis ac Britannis eam regionẽ quæ nunc *Scotia* dicitur, occuparunt: cum tamẽ mercede conducti fuissent. Turcarum item imperium inde potissimum incremẽtum accepit, quod dissidentib. de Orientis imperio Græcorũ principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerunt. Et quidem Carolus v Imperator Germaniam in prouinciæ formam pene redegerat eadem fraude qua illi; cum scilicet Germaniæ pars regionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principibus, cæteros etiam Hispanorum imperiis subiicere tentabat. ac iam Philippum filium Germanorum regem designarat: nisi victi tandem Gallorum opes implorassent: a quib. Henrico rege seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulgatis confiteri non du-

bitarunt. Id quidem antea a Carolo imperium ineunte prouisum erat. nam duodecimo capite iurisiurandi verbis a Pontifice Mogontino conceptis Imperator diserte iurauerat se peregrinum exercitum in Germaniam numquam traducturum. Tandem mortuo Carolo creatores ipsius Imperatoris singulari iureiurando seipsos obstrinxerunt, ne in posterum peregrinum Imperatorem facerent. prudenter id quidem, & legi[a] diuinæ congruenter. Si tamen domesticum imperium ciues ferre nolint, commodius est procul Imperatorem accersere quã finitimũ. Itaq; Ætoli annuũ Imperatorem Antiochũ Asiæ regem, Tarentini Pyrrhum, Poloni Henricum Ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnũ ex liberis Andreæ regis Pannoniarum, repudiatis vicinis acciuerunt. alioqui metuendum est ne finitimus Imperator perpetuum imperium inuadat; aut si perpetuum est, hæreditarium faciat; aut si hæreditario iure ad posteros quoque noui principis regnum peruenturum sit, quasi prouinciã imperii sui vectigalem sit habiturus: neq; enim sperandum est principem vicinum de aliena gente potius quam de sua solicitum fore: aut vt suos tueatur, peregrinos nõ deserturum. Vt igitur hanc disputationem finiamus, omni ciuitatum generi arces aliquot vrbesve munitissimas in finib. Imperii necessarias esse duco, in quib. præsidia militaria constituantur, ac bellicis artib. exerceantur: iisq; præsidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur, vt veteres militiæ ex casu; & ea quæ in imperio Turcarum *Timaria* dicuntur, quæ militib. non aliter ac sacerdotia conceduntur, vt imminentib. bellorum periculis cum equis armati præsto sint: quorum prædiorum nihil ad hæredes peruenturum sit, sed strenuissimis quibusq; tantum militib. principis beneficio omni alienatione interdicta dentur; ne deinceps militib. prædari ac impune latrocinari liceat: quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis schola fuit, nunc latrocinandi ars esse videatur. Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla proposita sint a militi

[a] Deut. cap. 17.

a militia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatibus & vacationib. a necessariis Reipublicæ munerib. Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eo diligentius curanda erunt, quo fuerint eorū agri vberiores ac fertiliores, & imperia bellicosissimarum gentium regionib. circumsessa: cuiusmodi est Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Asia minor, Persia, ipsiusq; mediterranei maris insulæ, quæ piratarum incursionibus vndiq; patent: quæ vero in extremis Scytharum ac Æthiopum finib. positæ sunt regiones, quo sunt ab hostium incursionibus remotiores, eo facilius arte militari ac præsidiis militaribus carere possunt: minus etiā ii qui ad Septemtriones quam qui sunt ad Austrum: quod illi suapte natura satis ac plus etiam quā satis est, ad belli studia ferantur; ac propter summam equorum copiam exercitus habeant quam cęteri probabiliores. excipio statum popularem; quod vbicumq; tandem fuerit, nec militari disciplina diu potest nec vsu belli carere. Illud etiam accurate cauendum erit, ne cui præter eos qui conscripti fuerint milites, aut militarib. disciplinis assidue instructos, arma capere ac militiæ studia cōsectari liceat, ne vel vrbani ciues bellis assueti otium ac pacē abhorreant; agricolæ vero armorum fiducia latrocinari quam agros colere malint. Quamquam nihil periculosius est quam ex agricolis tyronibus exercitum conscribere, qui hostium conspectu vel classico perterriti, signa deserere consueuerunt. Opifices vero ac sellularii, tum quod in oppidorum vmbra delitescunt, tum etiam quod ex ipsa sessione diuturna membrorum mollitiē ac præsertim tibiarum imbecillitatem contraxerunt, nec iniurias cœli perferre, nec stare diu possunt: quos propterea Romani ad bella minime omnium idoneos esse summo consensu iudicauerunt[a]. Et quoniam de bello ac pace atq; omnino de militaribus copiis, & sociorum auxiliis satis multa dixisse videmur: consequens est etiam vt de fœderibus sanciendis, & ineunda cum principibus ac populis societate, & qua ratione cuiq; optime caueatur, disseramus.

[a] Liuius lib. 8 in fine, contra quam putat Thomas Maurus in Vtopia.

VI. De iure ſetiali, deq; fœderibus & pacis actionibus inter populos ſanciendis ac muniendis.

IVRA fetialia quæ ſuperioribus ſunt conſequentia, nec ab iureconſultis, nec ab iis quotquot de Republica ſcripſerunt, pertractata fuiſſe videmus: cum tamen nulla re principes ac populi grauius periclitentur quam in pace cum hoſtibus ſancienda, aut in fœderibus feriendis, aut in coeunda ſocietate, ſeu cum peregrinis, ſeu cum ciuibus, ſeceſſione quadã, aut ciuili bello ab vnione mutua diſtractis agatur; in quo genere quemadmodum optime quibuſque caueatur quæri ſolet. Quæ vt clarius illuceſcant, definitionibus ſingulorum nobis vtendum eſt. Ius igitur *fetiale* a fide dictum, & *fetiales*, quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis conſtitueretur: ſic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina exſtant, & libro II De vita pop. Rom. *Bella*, inquit, *tarde & nulla licentia ſuſcipiebant; quod bellum nullum niſi pium putabant geri oportere; ac prius fetiales quatuor mittebant, quos Oratores vocabant.* *Fœdus* autem, quod & *fidus* ab Ennio dictum fuiſſe idem Varro ſcribit, *eſt publica populorum principumve inter ipſos conuentio in perpetuum concepta. Sponſio, ducum Legatorumve pactum conuentum ſine populi iuſſu, cuius exitus & conditiones a principibus populiſve pendent, vt rata irritave ſint promiſſa. Pactio, principum populorumve conuentio temporaria, quæ ſæpius magiſtratuum aut ducum poteſtati permittitur, qui ad breue tempus differre, aut pactis aliquot dierum induciis ſuſtinere bella ſuo iure poſſint.* In fœderib. antiquis præter nomina fetialium vtriuſq; populi nulla inſcripta erant; in ſponſionib. nomina ducũm Legatorumve inſerebantur: vt Conſul Romanus qui cũ Samnitib. pacẽ iniuſſu populi Romani fecerat, in cõcione diſſeruit: ex cuius oratione, & ex hiſtoricorum fontibus diſcrimen fœderis a ſponſione, & vtriuſque a pactione hauſimus

hauſimus & expreſſimus, tametſi hæc interdum ab imperiis confunduntur. Tria ſunt autē genera fœderum: aut enim cum amicis, aut cum hoſtibus fœdus eſt, aut cum iis qui nec hoſtes ſunt nec amici. Cum hoſtibus paciſcimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuam, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offenſiones acceptæ reticentur, vt fere fit, aut commemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maieſtatis, aut commerciorum & hoſpitii agi conſueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuerſiæ definiuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo; idque dupliciter: vno modo cum alter populus alterius maieſtatem obſeruare ac ſuperiorem confiteri, ſeſeq; in eius clientelam, & quaſi in tutelam tradere profitetur, quod *patrocinium*[a] dicitur: aut ſuperiorem quidē agnoſcit, & comiter maieſtatem eius obſeruare promittit; non tamen in eius clientelam concedit. Qui autem in fœdere ſuperiorē agnoſcunt, ii vel tributū indictum penſionemve dependere ſolēt; vel ab omni penſione tributove immunes ſunt. Qui eo pacto coniunguntur quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, ſuæ maieſtatis dignitatem nulla ſui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti ſuperiorem obſeruare, nec alter alteri in honorum prærogatiua cedere tenetur; etiamſi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiſerit. Qui vero ſponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & a ſubditis nihil differunt. Sic enim Liuius ſcribit de Campanis qui ſponte ſeipſos Romanis dediderant, *Aliam eſſe conditionem eorum qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent*. Omnibus autem fœderatis principibus populisve communis eſt ſocietas, amicitia, ius hoſpitii, commerciorum, vt liceat in ſociorum fines ire, agere, negotiari, res rationesque contrahere; & libere mercaturam quarundam rerum aut omnium vltro citroq; exercere,

[a] Feſtus in verbo Patricius.

C

idque sine vectigalis vllius solutione, aut certo vectigali, quod ex fœdere mercatoribus imperatur. Horum item fœderatorum duo sunt genera; alterum eorum qui auxilia mutua paciscuntur, si ab hostibus lacessiti fuerint; alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad sociorum hostes inuadendos promittunt, idque vel exceptis quibusdam, vel sine vllius exceptione. Omnium autem arctissima societas est cum eosdem hostes, & eosdē cum sociis amicos habemus. In quo genere societatis & amicitiæ principes honorarium quoddā gentis insigne, puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere consueuerunt. Interdum etiā connubiis societates ac fœdera sanciuntur. Sanctior tamen societas est ac fides quam regi rex, vir viro, populus populo dat accipitque vicissim: qualia sunt antiqua Francorū cum Hispanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis esset, si non antea, certe quidem intellectum est cum Eduardus IIII rex Anglorum regno exutus esset, ac Francorum opes fœdere pactas per legatos imploraret: responsum est legatis, cum Anglorum rege regnoque contractum esse fœdus, nec aduersus nouum Angliæ regē regnumve saluis fœderibus bellum geri posse. Ea vis est horum verborum, CVM REGE POPVLOVE. At cum rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno spoliatus auxilium iure petere potest. Hæc autem fœdera vt sanctiora sint, sæpe in Senatu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populive promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum est inter Ludouicū XI Francorum regem & Maximilianū Austriæ Ducē anno MCCCCLXXXII. Est etiam vnum genus fœderis quod *neutrum* dicimus; idque ab iis fere coiri solet qui inter medios hostium fines positi sunt, vt ab vtrisq; tuti sint. quale est fœdus cum populis Burgundionum qui *liberi* appellantur: quibus accessit[a] Bassinorū ager rogatione Heluetiorum. Rursus omnia fœdera aut perpetua sunt, aut tempore definita, aut tamdiu vim habitura quamdiu socii principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro principe mortuo

[a] anno 1555.

mortuo tres quatuorve annos societati cum successore locus sit;& in fœderibus Francorum cum Heluetiis. Ex quibus perspicitur legatos Romanorum ad Antiochum Magnum fœdera non satis accurate distribuisse, cum dicerent; *Tria tantum[a] esse genera fœderum; vnum cum bello victis dicerentur leges; alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem & amicitiam venirent; tertium, cum qui numquã hostes fuerunt, ad amicitiam fœdere coeunt, qui neq; dicunt neq; accipiunt leges.* His ita explicatis, de cautionibus fœderum disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta cóuenta satis habere momenti plerisq; videtur. Sin dubia fides est, aut cum hostibus agatur, obsidibus caueri solet. Sunt etiam qui arces oppidave sibi dedi aut omnino dirui velint. interdum quoq; victi exarmantur, quo minus fidem fallere si velint, possint. Omnium autem cautionum maxima putatur, si fœdera affinitate ac propinquitate contracta iungantur. Sed vt hostes a sociis, victores a victis, potentes a tenuibus, principes a subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissime cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quam quod a Plancio Consule Romano in senatu dictum est; *Neminem populum diutius ea conditione esse posse, cuius eum pœniteat.* Quærebatur a Legato Priuernatum qua pœna suos ciues dignos arbitraretur; *Ea*, inquit, *qua qui liberi esse debeant*: tum Consul; *Quid, si vobis ignoscatur, pacem ne fidam habituri sumus?* hic Legatus, *Si bonam dederitis, & fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam.* Hæc legati vox iunioribus nimis arrogans videbatur, senioribus non item: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantum dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant; alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est; deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuenda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus

[a] Liuius.

Romanos coniurauerunt,ac victi deditionem fecerant. *Mos autem*,inquit Liuius [a], *Romanis vetuſtius erat, cum quo nec fœdere,nec æquis legibus iungeretur amicitia,non prius imperio in eum tamquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaq; dediďiſſet;obſides accepti, arma ademta, præſidia vrbibus impoſita forent.* Non enim ſperandum eſt in obſequio retineri poſſe populum, aut qui ſemper antea liber fuerit,niſi exarmata ciuitate ac præſidio vrbi impoſito,quieturum. Libertatem vero qui quadam ex parte minuunt,acrius ſtimulant quam qui penitus adimunt; vt Ludouicum XII regem accepimus Genuenſes a Francorum fiducia & clientela rebellantes fregiſſe, ac vrbe capta ducentis aureorum milibus, præſidio arci impoſito mulctauiſſe; eos tamen ſuis legibus ac magiſtratibus viuere permiſiſſe: præterquam quod numiſmata regali figura ſignari iuſſit. Commodius fuiſſet libertatem illis integram reſtituere ac fidos ſocios habere; aut ſi perfidia metuenda erat, in prouinciæ formam redigere: cum antea Ludouicus XI oblatam ſibi a Genuenſibus cum annua penſione clientelam ægre accepiſſet;quod iampridem a clientela quã Carolo VI Francorum rege ſubierant, belli Venetici metu ſublato defeciſſent. Ita Bernates olim cum a Burdorgorum nobili gente premerentur, petierunt a Comite Allobrogum vt ſe in clientelam reciperet;hic patrocinium non recuſauit; ſed metu ſublato, nihil prius habuerunt quam vt lege clientelari ſoluerentur:quam conditionem Comes accipere maluit, ac fidos ſocios quam infidos clientes habere. Quamobrem Franciſcus maior rex Francorum, male vt opinor,conſultus, clientela Genuenſes liberare noluit,tametſi ducenta aureorum millia, vt præſidiũ ab arce Genuenſi amoueret,obtuliſſent, cum & graui bello, & inops a pecunia vndiq; premeretur. Ex quo ſatis intelligi poterat Genuenſes numquam in obſequio permanſuros,quæcumque rebellandi occaſio daretur. Alterutrum enim oportuit,fidos inquam ac liberos habere ſocios æquoq; fœdere coniunctos,aut penitus erepta Rei-

[a] Lib.8.

Reipublicæ administrandæ potestate vti subditos in officio continere. Hic dicet aliquis non licere patrono specie patrocinii clientibus eripere libertatem. Ego vero tunc licere putem, si cliens fidem fefellit. Quinetiam Augustus[a] populos vectigales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem Carolus IX rex in prouinciæ formam Virodunos, Tullos, ac Metenses quodammodo redegit, cum allatum esset clandestinis coniurationibus id agi vt Hispanos in vrbes admitterent. Omnibus enim fœderibus quæ ob clientelam sanciuntur, caueri solet clientes suis legibus, moribus, magistratibus, consiliis & integra libertate vsuros: sed hæc cautio inanis est, si princeps qui patrocinium suscepit, clientum vrbes arcesve præsidio teneat; siquidem ex liberis populis vectigales, quoties volet, efficere possit. Quis est enim qui nesciat Constantiam, Traiectum ad Mosam, Cameracum, Viennam Austriæ, quæ gentis Austriacæ patrocinium adamauerant, recepto præsidio libertatē amisisse? Iisdem casibus conflictari cœpit Ioannes Pannoniæ rex, qui Austriacorum insidias metuens, Turcarum clientelam subiit; a quibus tamen postea seruilem in modum oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pannoniarum pactis conuentis quæ inter maiores vtriusq; gentis contracta fuerant, ad se pertinere contendebat. sed ea pacta sine populi consensione extorta nulli stabili fundamento niti videbantur, cum regis creatio populi suffragiis fieri deberet. Quod si gens Austria propinquitatibus, imperiis, rerumq; gestarum gloria florens rogationem ad populum Pannoniarum tulisset, vellent iuberent vnum aliquem sui generis regem inaugurari; regnum illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. sed ne populus iure suffragiorum in rege creando excideret, Matthiam Coruinum Huniadis filium regem sponte maluit quam Sigismundi Imperatoris liberos habere. cōsequentia vero pacta cum rege Coruino & Austriacis principib. inita, ordines rata quidem habuerūt; ea tamen ereptis suffragiis, & armorum metu potius

[a] Tranquill. in Augusto.

extorta, quam legitimo consensu facta querebantur. Itaque cum ad vim prolapsa res esset, populus Turcarum opes eblanditus est contra Ferdinandum; cui tamen prouincias aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt fisco vectigal annuum dependeret. qua ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum se tributarium habere gloriatur. Imperator vero *pensionem*, non *tributum* appellat. Differt autem hoc ab illo; quod tributum a subditis, aut ab iis qui potentiorum vi coacti, vt libertate ac pace fruerentur, pecuniam victoribus se daturos spoponderunt: pensio libera est seu a cliente, seu ab iis dissoluatur qui æquo fœdere societatem & amicitiam cum iis inierunt qui sese cum hostibus coniunxerint: seu ab iis auxiliares copias vrgente bello accipiant; vt quidem nostri reges cum Heluetiis in societatem æquis fœderibus venerunt; ea lege tamen vt reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad huius imperii tutelam conscriberent; ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opem ferrent. sed quoniam ad huius imperii tutelam frequentes exercitus ab Heluetiis accipi necesse erat, ne hostes huius imperii Heluetios a Francorum societate diuellerent, reges nostri libenter pensionem mille aureorum in singulas ciuitates spoponderunt; tametsi Franciscus maior rex Francorum prælio ad Marinianum paulo ante fœdus commisso clarissimã omnium victoriam de Heluetiis retulisset. Ac tametsi superius diximus *patrocinium* verissime appellari cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt: quia merces [a] officio non debetur; potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipere debent: nihilominus tamen nulla fere patrocinia gratis suscipiuntur; atque interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis pensionem promittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta ad opem ferendam teneantur. Id quidem veteribus contra decus contraque dignitatem imperii factum iudicaretur: sed posteaquam vtilium & honestorum confusa ratio

[a] l. 1. mandati.

ratio est, patrocinia potentiorum mercede conduci oportuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Massiliensis graues querelæ, *opes* scilicet *tenuium patrocinijs exhauriri vt salui esse possint.* Quis est enim qui nesciat Lucenses, Parmenses, Genuenses, Florentinos patrocinium regis Hispaniarum ingenti mercede pacisci? Illud etiam indignius minimeque ferendum, patrocinii pretium a clientibus solui, non vt ab hostibus aut finitimis, sed vt ab ipsius patroni latrociniis tutiores sint. Nam post calamitatem Papiensem Francis illatam omnes Italiæ ciuitates patrocinia regis Hispani magna vi pecuniarum mercari cœperunt: Lucenses quidem decem aureorum millibus; Senenses quindecim millibus; Dux Ferrariensis quinquaginta millibus: sed hic quidem specie mutui, cum esset in clientela Francorum. Hoc vero turpius sit an sceleratius, non facile dici potest: eum qui patronum sese ferat, mercedē accipere, ac nihilominus in ipsis periculis clientem deserere. quid? Sigismundus Augustus rex Poloniæ, patrocinium Liflandorum contra regem Moschouitarum susceperat: fœdere tamen cum rege Moschouita percusso clientes turpiter non tam deseruisse quam hosti prodidisse dicitur. Quod si quis subditus regnum alienum adeptus sit, seq; in eius principis cui subditus est, fidē & clientelam quasi rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & subditi tutelā obligatur; eoq; magis si de cliētis existimatione ac dignitate queratur: vt non ita pridē [a] Pius v. Pont. max. reginam Nauarræ citari iusserat, & quidem edicto peremtorio, vt pro tribunali pontificis se stato die sisteret, pœna publicationis bonorū indicta. Carolus IX. rex aduersus Pōtificis iniuras reginæ patrociniū se suscepisse declarauit; tum quia sibi ꝓpinquitate cōiūctissima esset, tum etiā quod in eius fide, obsequio, ac patrocinio semper fuisset. periniquum autē videri & cōtra morē maiorum, cōtraq; regum & pontificū pacta cōuenta, huius imperii subditos capitis arcessere, famæq; ac fortunarū causam apud Pontificē maximum dicere:

[a] anno 1563. mense Martio.

cum tamen Clemens VII Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum legatos misisset, vt quas repudiandæ reginæ causas haberet, ipsi salua principum maiestate disquirerent: & quoniã Pontificis aduersus reginam Nauarræ interdicta regis quoq; Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem per legatum admonuit, se quæstionem de subditis quorum fraude ac dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ac decreta reuocaret; alioqui reginæ sibiq; illatam iniuriam pro iure suæ maiestatis more maiorum se vlturum declarauit. Certe Ludouicus iunior Theobaldum Campaniæ Comitem olim acerrime castigauit, quod eius ope cõsiliove pontifex Romanus Veromanduorum Comitem diris exsecrationibus deuouisset. Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu liberati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, domesticis abundamus exemplis. Cum enim Saxoniæ Dux Ioannes Philippus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iunior Marchio Brandeburgicus, Imperatoris Caroli V seruitute premerentur, ad opes Henrici II Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Henricus II summa voluntate patrocinium principum imperiique Germanici tutelam suscepit; & aduersus Imperatorem, qui cum antea concordissime sese gesserat, ingentem exercitum cõscripsit: ac tantum abfuit vt eo nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorum millia Germanis principib. belli aduersus Carolum gerendi causa magnifice largiretur. Ac tametsi capite XXXIIII [a] fœderis, quod ab illis cum rege Henrico ictum erat, tres vrbes imperii Germanici Gallis finitimas & Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non prius tamen Imperator Germaniæ finibus excessit, principibus & vrbibus Germanorum seruitute liberatis, quam clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neque id tantum verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac patrono nefarium bellum indixerunt. Post etiam [b] omnium imperii Germanici ordinum consensu aperte decretum est bellum

[a] Fœdus Chamborti anno 1552.

[b] anno 1565. Augustæ.

bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperii, quas ex legibus fœderum huic imperio subiecerat, restituere vellet. tametsi Virodonum iam inde a Carolo VI rege in clientela Francorum fuisset. Sed imperialis decreti vim absterfit copiarum, aut consilii, aut animi, aut pecuniarũ inopia, aut quod verius est, vrbium expugnandarum desperatio, non voluntas. Antea[a] rex admonitus erat ordinibus imperii gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim inquam, Tullum ac Virodunum, sub Imperii fiducia retineret. Et quoniam patroni a clientibus non magis inuadi possunt quam potentes ab infimis: ita maiorem his quam illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinii specie libertatem amittant. Hic occurret aliquis absurdum videri clientem a patrono cautionem exigere, cum se suaque eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidem indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ vasallum a securitatis petitione contra dominum decreto submouit[b]. Sed eo processit hominum fraus ac perfidia, vt etiam vassalis contra vim patroni succurri oportere sapientibus[b] videatur. quanto igitur æquius est in eo genere clientibus opem ferre? Prima igitur cautio est, *vt æquissimis conditionibus vterque vtriq; teneatur:* deinde, *vt patrocinii tabulæ, quas nostri protectionis literas appellant, clientibus a patrono dentur*; quibus testatum sit iura maiestatis salua & integra clientibus futura: quas tabulas a nouis principibus ratas haberi oportet: alioquin patrocinium more clientis æque ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses mortuo Henrico II rege Francorum, clientelares tabulas a Carolo Henrici filio confirmari petierunt; non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis ac libertate sua vti frui liceret. Atque hæc non modo patrociniorum, sed etiam fœderum ac societatum cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio a consequentibus principibus exigi debet, quæ alioqui morte dirimeretur. Nam Perseus rex Macedonũ mortuo Philippo patre, legatos ad S.P.Q.R. misit[d], vt ea quę

[a] anno 1559.

[b] Pro Comite Polliniaco. Galius quæst. 121. anno 1387

[c] Molin ad d. Galli q.

Cautiones clientelares.

[d] Liuius lib. 40.

Philippo cum Romanis societas & amicitia intercessérat, se imperium ineunte continuaretur. At cum Romani leges easdem fœderum, quæ prius cum Philippo fuerant, renouari vellent, recusauit Perseus: cum diceret *nihil sibi cum paternis fœderibus commune esse: si Romani amicitiam ac societatem colere vellent, prius de pactis conuentis*[a] *agi oportere.* Ita quoque Henricus VII rex Anglorum cum a Philippo Caroli V Imperatoris patre Suffolcium Ducem iuratus recepisset, ea lege ne in eum sæuiret, neve illi vitam eriperet, fidem seruauit: sed mortuo Henrico VII, Henricus VIII filius Ducem securi percuti mandauit: cum diceret se nec pactis, nec iureiurando patris obligari. oportet igitur ita cauere vt qui stipulatur, pro se hæredibusque suis ac successoribus imperii stipuletur: & qui promittit, pro se hæredibusque suis ac successorib. promittat, vt obligatio sit efficax[b]. Sed quod antea dixi, dicendum sępius est, clientelare fœdus omniũ periculosissimum esse, nisi bene accurateque clientum libertati caueatur: quoniam sæpissime fit vt patroni in dominos vel etiam in tyrannos, clientes in subditos, sæpius etiam in seruos euadant: quibus vt caueatur, terminanda sunt patrocinia breuiore temporum interuallo; vt si clientibus grauiora videantur, mutari; si honesta, continuari possint; idque potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quę quodámodo sempiterna sunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta[c], patrocinium annis triginta definierũt; quibus elapsis disturbata ciuitas est paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum imperio ac potestati Geneua dederetur: captis tamen ac cæsis aliquot coniuratis, societas æquo fœdere cum Bernatibus iuncta est[d]. Fallunt enim qui antea patrocinii fœdus cum Bernatibus fuisse negant, propter rerum ac verborum ignorationem. quod enim Latini *patrocinium* & *clientelam*, iuniores *aduocatiam* appellarunt, nostri homines *auoizon*. Ego Heluetiorum omnia fœdera quę multa sunt, a Crucæo Gallorum apud Heluetios legato accepta accuratissime

a Liuius lib. 42.

b l. eadem dicemus. de verbor. oblig ff. & ibi Bar. nu. 30. l. tale pactum, de pactis.

c anno 1528.

d anno 1558.

tiſſime legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri iungeretur, plane intelligerem. Valdaoſtæ eadem qua Geneuates difficultate laborarunt, cum illos Valeſii patrocinii ſpecie ſuis imperiis ſubiicere conarentur[a], niſi regis Francorum ope erepti fuiſſent. Sunt etiam Rotuillani ac Mulhuſii in Heluetiorum omnium; Abbas vero S. Galli, in Tigurinorum, Lucernatum, Suitiorum, & Glarenſium ſingulari clientela. Quod igitur de vaſallis dici conſueuit, eos a fiducia dominorum eripiendos ſi durius & acerbius quam pro dignitate habeantur, vt pridem Curia Pariſiorum decreuit[b] aduerſus Britanniæ Ducem: idem de clientibus iudicium eſt, vt ſi patronus leges fœderis perrumpere velit, cliens ipſe patrocinii legibus ſolutus ſit. Omnium autem cautionum maxima eſt, ne patroni clientum arces vel oppida præſidio militari teneant. Nihil enim verius quam quod a Bruto Tribuno plebis velut ab oraculo in populi Romani cōcione dictum eſt, *Vnam eſſe tenuium aduerſus potentiores ſecuritatis cautionem, vt ſcilicet potentes ſi nocere velint, non poſſint; cum nocendi voluntas ambitioſis hominibus & imperandi cupidis numquam ſit defutura.* Itaq; cum in Anglorum patrocinium Scoti venirent[c], prudenter prouiſum eſt vt & obſides Scotis darentur, quos renouare ſexto quoque menſe, nec arcem vllam Anglis in Scotia habere liceret. In quo quidem ab Athenienſibus peccatum eſt; quod cum Antipatri, deinde Caſſandri, poſt etiam Ptolemæi ac Demetrii clientelam optaſſent, arcem illis præſidio militari munire permiſerunt: ab iis enim a quibus ſeruitute liberari debuiſſent, oppreſſi fuerunt. Id quod a Demoſthene prouiſum erat, cum plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem laudarent; *Dominum*, inquit, *quantumcunque facilem repudiamus*. Hunc igitur Antipater in Italiam vſq; perſecutus mori coegit. Sed Athenienſes eadem fraude qua ſocios olim fefellerant, circumuenti fuere. Cum enim Perſæ Græciam deſeruiſſent, Grecorū ciuitates, exceptis oppido paucis, ſocietatem per legatos æquis fœderibus

a anno 1559.

b Gallus q. 340.

c anno 1559.

coierunt, vt sua quæque ciuitas libertate ac imperii maiestate frueretur; omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis; quo pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His conditionibus ac legibus iurati omnes, sacrificioque solemni fœderibus percussis, Aristides Atheniensium legatus ardētem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deasque testatus; *Sic*, inquit, *repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua exstinctam videmus.* Athenienses tamen pecunias communes sociorum, vt classem pararent, in arcem Palladis coegerūt; deinde sociorum opibus locupletiores facti, cum tributis ac vectigalibus illos prægrauarent, sibi ipsi non modo immunitatem, verum etiam imperium Græciæ pepererunt: cum sociale fœdus in patrocinium mutassent, ac tandem etiam dominatum arripuissent. erat enim ab omnibus sociorum magistratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt est apud Xenophontem[a]. Dominandi vero cupiditas ex eo profecta est, quod Athenienses communibus sociorum pecuniis arma, classes, exercitus compararent: ac militarem disciplinam socialibus impensis tuerentur. Eadem fere Lacedæmoniorum sociis cōtigerunt: quos sub æqui fœderis specie imperiose sibi parere compulerunt: cum scilicet soli pene ex omnibus sociis artem imperatoriam colerent: neque enim Lycurgi institutis licuit Spartiatis opificia tractare. Nihilo æquius Romani aduersus socios Latini nominis sese gesserunt: inde Setinus Latinorum imperator hac oratione de Romanis questus est, *Sub vmbra fœderis æqui seruitutem patimur.* Itaq; *concilia populorum Latinorum habita*, inquit Liuius[b]; *responsumq; non ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio arma laturos.* Iisdem prope querelis aduersus Romanos Lycortas Achæorum[c] imperator vsus est, cum diceret, *Fœdus Romanorum cum Achæis specie quidem æquum*

Societas violata Atheniensium fraude.

[a] lib. de Republ. Atheniensium.

[b] lib. 8.

[c] Liuius lib. 33.

æquum esse; reprecariam libertatem, apud Romanos etiam imperium esse. Non aliam ob causam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnũ gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent. Superius sociale bellum omnium fere sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quod Romani sociorum armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum imperium ac tantis opibus auctum peperissent[a]; ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certe Romani aduersus socios quam imperiose se gesserint, testis est illa vox Appii Consulis ad Achæorum imperatorem cum de Lacedæmoniorum libertate ageretur: *Dum liceret voluntate sua facere, gratiã inirent, ne mox inuiti & coacti facerent.* Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percusserunt; IMPERIVM *maiestatemque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo; hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto; & bellum pariter gerito; obsides arbitrio Consulis* XL, *& talenta quingenta dato.* Liberum quidem imperium Ætolis reliquerunt; sed iis conditionibus, vt paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Hæc autem verba fœderis, MAIESTATEM *Romanorum conseruato*, iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superius diximus. Cum vero fractis Persei regis opibus Macedoniam suis imperiis subiicere possent, & in prouinciæ formam redigere, vt postea fecerunt, placuit tamen eos populos suis legibus ac magistratibus vti; sed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occasio daretur, omnes belli duces, legatos prouinciarum, præfectos, senatores, principis domesticos & familiares; *qui seruire regibus humiliter, aliis superbe imperare consueuerunt*, in Italiam transmitti placuit. postremo regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiserunt, indicta capitali pœna, si qui ex vna regione in aliam commearent, aut cœtus affinitatesve contraherent, com-

[a] Liuius lib. 36. Polyb lib. 6. de militari Romanorum disciplina.

a Liuius lib. 45.

b Strabo.

merciave [a] haberent. Quibus rebus perſpicuum fit precariam quidem libertatem Macedoniæ populis tributam, imperium vero penes Romanos fuiſſe. Iiſdem fere artibus Mummius [b] Conſul Achæis victis, quo minus rebellarent, cœtibus ac ſocietatibus interdixit; Corinthum quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat, diſturbauit; liberos tamen populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti permiſit; tributorum ac vectigalium parte leuauit. quibus artibus Romani libertate populis omnib. propoſita, tyrãnos incredibili metu terruerunt; cum intelligerent æquitate ac iuſtitia temperandas eſſe leges, aut de imperio decedendum. Ita Romani triũ pulcerrimarum virtutum, iuſtitiæ inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriisq; artibus cumulati, populos omnes in ſui admirationem conuerterunt. Tyrannidis igitur & iniuſtitiæ metu ſublato, princeps iniuria violatur, cum ſubditi ſeſe ab eius obediẽtia diuellũt, vt patrocinii ſpecie propoſita libertatem adipiſcantur; eoq; magis ſi cliens nullo fiduciarii prædii iure teneatur. Itaque cum Carolus Lotharingus Metenſium Pontifex imperii Germani patrocinium ne verbo quidem a rege Carolo IX violatus, ſed ſummis honoribus & opibus cumulatus ſubire conaretur; tabulasque fiduciæ, quas noſtri *ſecuritatis literas* appellant, ab Imperatore acceptas promulgari vellet; Præſes prouinciæ Metenſis interceſſit; cum iſta ratione Pontifex ſui principis obſequium eiurare, ac huius imperii maieſtatẽ in dubiũ reuocare videretur. Periculoſum eſt igitur alterius principis clientelã ſuſcipere; periculoſius etiam ſine iuſtiſſima cauſa ſubire; cum præcipua ſit bellorum fere omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorũ conuerſiones, ac ſæpiſſime euerſiones ſequuntur; cum ſubditi a ſuorũ principũ fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareant diſtrahuntur: qui etiamſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuaq; omnia potentiorum arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdẽ quos illi hoſtes habeant & amicos; proq; eorum dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant

beant æque ac pro seipsis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta subire; victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipisci. Quo fit vt qui melius sibi cauent, huiusmodi clientelam, nisi armis coacti aut potentium iniuriis oppressi, adire nolint: sed aut neutrarũ partium esse malint; aut omnium amicitiam & gratiam ex æquo sine cuiusquam offensione tueri; eosq; ad arma concurrentes modis omnibus ad concordiam mutuam reuocare. Nam si omnes omnium hostes sunt, aut sociali fœdere coniuncti, quis arbiter dissidiorum futurus est? Illud etiam plerisq; tutissimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cum in vicinorum principum casu ac ruina Rei cuiusq; publicæ salus & incrementum consistere videatur. Quamobrem T. Flamininus Attilio Consuli Ætolorum captas vrbes vastare cupienti restitit, cum diceret Ætolorum calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas. Hæc igitur commoda consequuntur eos qui se neutros quam hostes aut socios esse maluerunt. Sed grauioribus incommodis obligari videntur; cum tuendæ ciuitatis aduersus hostium impetus præceptum fere nullum maius sit, quam aut potentissimum esse, aut cum potentissimis societatem & amicitiam coire: siue eiusdem imperii ciues, siue plurium ciuitatum principes bellis mutuis confli-ctentur: cuius præcepti tanta vis, tanta sententia est, vt qui neutrarum partium duces sequatur, victoribus quasi certissima præda cessurus sit: vt Legati [a] Romanorũ persuaserunt Achæis, quos Antiochus a Romana societate diuellere cupiebat, vt neutrã in partẽ inclinarent. Quãdiu Ludouicus XI nullius principis aut populi societatibus implicari voluit, hostium incursionib. sæpe oppressus est: cum vero societatem cum Heluetiorum populis contraxisset, nulli deinceps in eius imperii fines inuaserunt; ipsique Heluetii vicissim tutius beatiusque vixerunt. Media via *neq; amicos parat, neque inimicos tollit*, vt Prætor [b] ille Samnitum non oratione modo, sed re ipsa comprobauit. Eadem oratione vsus est Aristænus

Neutrius partis imperium sequi.

Incommoda neutrarum partium.

[a] Liuius lib. 35

[b] Liuius lib. 9.

Imperator in concilio Ætolorum, cum diceret *Romanos aut socios habere aut hostes oportere; mediam viam nullam esse*. Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ imperio spoliaret, nihil prius habuit quam vt illum a Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnibus desertus facile opprimeretur. Ipsi quoque Iabeni, cum Israelitas bellis implicatos sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani pene inciderunt, cum bello Persico domi sese continuissent[a]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruitute oppressi fuerunt, propterea quod nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent[b]. Ac superiori ætate Florentini cum a Francorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniuratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorũ hostes, quibuscum amicitia coniuncti fuerant, profiteri: assentior illud ego quidem; sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantum societas violatur, *si socios meos pro hostibus habeas, aut cum hostibus te coniungas*; verumetiam si preméte metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur. Vna tamen cautio est eorum qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorum principum mutua consensione imperiũ per sese tueantur, & a bellis sociorum abstineant. Qua quidem ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundia libera pace ac tranquillitate floruerunt, quamdiu a bellis finitimorũ principum & quidem eorum consensu abstinuerunt: at cum primum Dux Allobrogum Hispanis sese adiunxisset, imperio ac potestate a Francis exutus est. Differt igitur, distatque plurimum is qui nec hostes habet nec socios, ab eo qui vtrarumque partium communis est amicus, modo id fœderibus sit comprehensum. Quod quidem consilium si omnibus ciuitatibus salutare est ac laudabile, quanto laudabilius ei futurum, qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate superat, vt controuersiarum, quæ

[a] Polyb. lib. 4

[b] Iudicum cap. 18

Tutissima cautio eorũ qui neutrarum partiũ esse velint.

quæ principibus inter ipſos ſæpius intercedunt, arbiter accipiatur? Eſt enim ac ſemper fuit in more poſitum, vt populorum diſſidia componantur amicorum ac ſociorum communium ſententiis & auctoritate: & eorum potiſſimum qui opibus ac potentia cæteris præſtant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum noſtrorum ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honeſtum ducebant: qua quidem ex re & populis ſalutem, & ſibi ſecuritatem cum ſumma ſua laude pepererunt; qui vero partium duces eſſe quam arbitri præſtabilius duxerunt, cum ſuæ ciuitatis ruina cumulauerunt alienam. Nouum Hiſpanis viſum eſt, quod Alexander VI Pontifex fœdus cum Ludouico XII rege Francorum aduerſus Hiſpanos ſuos populares contraxiſſet: cum vero Hiſpani ſuperiores in Italia fuiſſent, Pontifex Ludouici legatum admonuit ſe a Francorum ſocietate, vt patrem omnium communem, abſtinere velle. ſera fuit illa pœnitentia, cum incendia concepta, quæ ipſe inflammarat, reſtinguere nec poſſet, nec ſi potuiſſet, velle videretur. Conſimili errore Paulus IIII Pontifex M. cum rege Henrico II ſocietatem coiuit, procuratore fiſcali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna eccleſiæ Romanæ fiſco vindicarentur. id agebatur vt Hiſpanis ex Italia expulſis, Pontifices cenſum vtriusque regni recuperarent, ac Francis imperioſius quam Hiſpanis dominarentur: aut, quod Iulius II Pontifex dicere ſolebat, cum alteris ſocietatem inirent, quo facilius vtrosq; quaſi barbaros ex Italia exterminarent. Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium communis quam Hiſpanorum hoſtis eſſe mallet: non acquieuit tamen, cum iam tota Italia Francorum & Hiſpanorum exercitus diſſiparentur. ſed cum ad prælium Hiſpanos de vrbium latebris ac pręſidiis detrahere Galli non potuiſſent, nec obſidione arces expugnare, Pontifex a ſocietate Francorum abſtinere coactus: & in pacis actionibus exceptũ, ne Pontifex Romanus deinceps Hiſpanos aut Francos tueretur, ſed eadem vtrosq; ami-

citia complecteretur. Nullius vnquam principis inimicitiæ tantas huic imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatę fuerunt. mox enim Sanquintinam cladem secuta pax est omniũ quas accepimus, huic imperio pernitiosissima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant, ademit. & quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat, ad pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. consimilibus peccatis ad officium reuocari debuisset. Hunc enim Ludouicus Canosa legatus apud regem Francorum studiosissime admonuerat, vt se patrem omnium principum communem profiteretur, in eoq; suas opes, fortunas ac dignitatem versari persuasum haberet. Quæ consilia cum repudiaret, vrbem prius ab Hispanis captam vidit quam obsessam, direptam quam expugnatam; seque in arce ipsius vrbis ab hostib. ante circumsessum, quam hostes venturos suspicaretur. Hic non quæritur a me vtri pontificis gratiam vel odium, Franci an Hispani promereri studuissent; sed illud tantum, omni principum ac ciuitatum generi turpe esse, vt qui communes amici aliorum controuersias componere possint, sese duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta sequantur; quanto magis declinãdum illud est, si anceps ac dubia victoria ruinam tibi sit allatura? Nec desunt qui suis ciuibus publice interdicunt, ne pro finitimis inter se diffidentib. quibuscum amicitia coniunguntur, arma capiant: nihilominus tamen factum probant, aut dissimulant, ac sępe clam iubent imbecilliorib. succurri: vt Liuius de Ætolis, *Iuuentutem*, inquit, *aduersus suos socios, publica tantum auctoritate demta, militare sinunt, & contrariæ sæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.* Diligentius ab his quam ab hostibus cauendum. Hic occurret aliquis, periculosum esse vnum aliquem populum cæteris omnibus eminere, & ex aliena ruina suam ciuitatem sic augere, vt si velit, sub imperium cæteras subiicere possit. Illud quidem assentior; nec vlla causa probabilior est: quamobrẽ

qui

qui neutrum se profiteatur, imbelliorum casibus succurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum imperia stabiliora sunt, & ab iniuria finitimorũ tutiora, cum societates ac fœdera sic contrahuntur, vt æquabilis quædam ex omnibus potentia exsistat. Cum enim aduersus Perseum Macedoniæ regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: *Tertia pars*, inquit Liuius, *optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege esse malebat: si liberum inde arbitrium esset, neutram partem vellent altera oppressa fieri potentiorem: ita inter vtrosque conditionem ciuitatum optimam fore, protegente semper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriusque partis viribus parem esse.* Sed hoc Liuius prætermisit, quod qui ita de ciuitatum statu iudicarent, neutri parti sese adiunxissent; cum tamen vtrisque obligarentur. at illis bene cessit: quia non si ex alieno casu detrimenti aliquid ad te peruenturum est, propterea societatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honestum est igitur & eum, qui cæteris dignitate ac potentia superior sit, etiamsi non conuenerit inter principes, & imbecilliorem, si ita conuenerit, neutrarum partium esse. Hoc etiam communi omnium gentium saluti necessarium: vt si controuersiæ inter socios fuerint, si bella suscepta sociorum & amicorum communi consensu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus est eorum qui neutrarum partium se esse verbo declarant, re tamen faces vtrisque ad bellum inflammandum clam suppeditant: ferendum illud quidẽ quodammodo, si suæ saluti aliter consulere non possint: vix est tamen vt ea fraus latere diu possit: re vero plane cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtrisque mutua concordia conciliatis. etenim cum maiorum nostrorum ætate Veneti inter finitimos principes occulte iurgia sererent, ac turbatis rebus in alienas possessiones clam inuaderent, Ludouicus XII rex Francorum societate cum Iulio II Pontifice Romano, cum

Maximiliano Imperatore,cumq; FerdinandoHiſpaniarum rege contracta, Venetos triplici prœlio fuſos ac fugatos ad earum vrbium quas ipſi fraude occuparant, reſtitutionem compulit: ac primum per ſeſe Cremam, Cremonam,Brixiam,Bergomum,Guiaraddam Mediolanenſium municipia; Pontifex Romanus Fauentiam, Ariminum, Rauennam,Ceruiam, vrbes Romanæ ditionis; Maximilianus Patauium,Vincentiam, Veronam, Imperii nomine; ſuo vero Treuiſam ac Forum Iulium; Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni, quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit; cum tamen ante bellum ſatis Pontifici fieri potuiſſet vnius oppidi reſtitutione: ſed Dominicus Treuiſanus Reipublicæ Venetorum procurator interceſſit, cum diceret a Venetis quidem arces & oppida capi ſemper; ſemel ademta reſtitui nouum & abſurdum eſſe. Tutius eſt igitur eos qui neutrarum ſunt partium, ab iis fraudibus abſtinere,ac potius bellis implicatos ad pacem reuocare; aut certe ſimulare, ſi aliena bella tuæ ciuitati vtilia ſunt; pax autem detrimento futura.quamquam nec ſimulare,nec perſonam diu ferre quiſquam poteſt. Quod ſi res ad pacem inclinat, id eſt, ſi apparet eos qui diu bella inter ſe geſſerunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maxime conniti oportet, ac modis omnib. efficere vt te auctore ac ſuaſore pax inita videatur:imitantem Athenienſes,qui cum Rhodios ac Demetrium graui diuturnoque bello fatigatos deſiderio pacis,quam petere puduiſſet, teneri intelligerent, legatos de pace ad vtroſq; miſerunt,ac ſumma cum ſua laude Reique publicæ ſecuritate, vt ab armis diſcederetur,obtinuerunt:tametſi nullo fœdere cum illis ſociarentur. quanto præclarius eſt igitur pacem conciliari ab eo qui communis ſocius eſt eorum quibuſcum bellum intercedit? nam ſi alterutri tantum ſocius erit, pacem conciliare neceſſe habet, aut iiſdem bellis implicari, ſi vel ſociis abs te,vel tibi a ſociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiuſmodi ſunt Heluetiorum fœdera nobiſcum. Quamobrem reges noſtri ſæpe diſſiden-

diffidentes Rhætos cum Heluetiis, & inter se Heluetios conciliarunt: tum propter necessitudinis & amicitiæ iura, tum etiam ne sociorum auxiliis interim carere cogerentur. Est etiam illud necessarium, cum bellorum pertæsi, quos pacem ab hostib. petere piget, clandestinis consiliis finitimum aliquem excitant, qui bella componat: vt cum Florentini Venetos ab auxilio Pisanis ferendo dissuadere vellent, idq; bellum Venetis ipsis molestum esse, intelligerent, clam Ferrariæ Ducem excitauerunt; qui quasi arbiter ab vtrisq; receptus rem composuit. Nihil autem principe dignius, nihil magis optandum quam diffidiorum ac bellorum inter populos arbitrum ciere: vt olim S. P. Q. Romanus propter summã virtutis quam de se ipse concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani, propter eam qua cæteris præstare videbantur pietatis ac religionis opinionem. Cum enim Carolo v. Francorum regi cum rege Nauarræ [a], & Richardo regi Anglorum cum Philippo Augusto grauissima bella intercederent, ad Pontificem Romanũ, quasi ad arbitrum honorarium, belli summam detulerunt. Id autem ab omnib. fere Christianis principib. fieri consueuerat, nisi Pontificis ipsius causa ageretur: vt cum Federico II Imperatori cum Innocentio IIII Pontifice Romano graues cõtrouersiæ intercessissent, Federicus ad Francorum Senatum, qui summam iustitiæ laudem adeptus erat, arbitria detulit; tametsi Pontifex ad regem Francorum sacram Pontificum Romanorum ancoram, confugisset. At nostræ ætatis Pontifices cupidissime hunc honorem ambire videmus. Clemens enim VII, societate cum regib. Francorum & Anglorum aduersus Carolum v. Imperatorem contracta, [b] vno capite fœderis excipi voluit, *vt si pacem cum Imperatore iniri commodius videretur, ipse arbiter esset.* Paulus III Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Massiliensi [c] ac Suessionensi [d]. Nihil autem æque necessarium est in fœderibus concipiendis, quam vnum aliquem potentia vel autoritate præstantem populum, vel principem excipere,

a anno 1365.

b anno 1528.

c anno 1536.

d anno

qui sociorum ac fœderatorum arbiter sit futurus; ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facile exitum reperire possit. Et quidem vtilissimum est, omnes inter se principes, qui societate vel amicitia cōiuncti fuerint, conspirantibus animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta sit, vt si velit, infimos armis ac imperio frangere possit: aut etiam tenuib. illatum bellum modis omnib. ante partam victoriam componere oportebit, vel iustas conditiones recusanti bellum indicere. vt rex Ægypti, Athenienses, Rhodii, Chii, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem cō-pulerunt, ne statum Ætolorum rex potentissimus facile disturbaret, ac in prouinciæ formam redigeret; quo facto vniuersæ Græciæ imperio [a] poriretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, Dux Ferrariensis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percusserunt: non quia Francorum afflictæ fortunæ ad misericordiam illos allicerent (:vt fere contingit regib. quib. regale nomē sanctum videtur:) sed ne Imperatoris aquila, quæ magnā Europæ partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguib. discerptos laceraret. At illi ipsi paucis ante annis cum Imperatore coniurati Francorū opes fregerāt: quod Franci Italiæ imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur; vt iam Sfortiadas imperio Mediolani, Marchionem Salussiarum principatu, Genuenses libertate spoliasse dicebantur. Eandem ob causam Mithridates rex Ponti, cum Romanos vertice cœlum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum, vna cum Græcorū ciuitatib. quibusdam, ad fœdera contra Romanos, quorum opib. ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Asia, vno nuntio, vna literarum significatione, omnes ciues Romanos, qui non pauciores fuerunt quadraginta quinq; millibus, necandos trucidandosq; denotauit. Sed illa consociatio sera fuit, nec eadem animi fortitudine a cæteris regibus qua a Mithridate susceptum est illud bellum. Superioribus annis

[a] Liuius lib. 34.

annis cum de pace Cameracensi [a] Francos inter & Hispanos reges ageretur; omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sunt: locus etiam iis qui sexto post mense fœderib. regis alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus. Exceptio vero diserte fiat oportet, non generali oratione: ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant qui belli faces ministrant. Nam fœdera sępe ac societates tam occulte ac tam repente fiunt, vt prius confecta res sit, quam quis affectam fuisse suspicetur: vt Cameracense fœdus aduersus Venetos, de quo superius diximus, tam occulte contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorũ inquirendorum artifices optimi, quid actum esset ante suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quam societas aduersus eos contracta omnium sermonibus ac fama peruagaretur. Nec dubium est, si Veneti quæ in perniciem suæ ciuitatis gerebantur prospicerent, quin prohibere potuerint, cum etiam bello suscepto, incoato & affecto, Pontificem maximum a societate non modo distraxerint, verumetiã perfecerint vt Francorũ hostium acerrimũ se præberet: vnde primum salus Reipublicæ Venetorum illuxit. Eadem calamitate Germani principes cõflictari cœperunt, cum quid aduersus eos fœdere Suessionensi [b] Pontifex Rom. pace cum rege Francorum & Imperatore facta moliretur, scire neglexissent. Nam primo capite Pontifex vtrũque principem ad arma pro Romana Religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illis nõ antea credibile visum est, quam exercitus Hispanorũ, Belgarũ, & Italorum in Germaniam irrumperent. nec tamen difficile videbatur pestem illã auertere, cum nec Imperator nisi vrgente Pontifice bellum illaturus esset, & ab eo rex Francorũ non modo abstineret, verumetiam illis occulte faueret, ac præter Pontificem Romanum, hostem haberent neminem. Interdum tamen tanta sunt odia, tantæ inimicitiæ, vt etiam prouisæ nullius consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus

[a] anno 1508.

[b] anno 1544.

Fœdus contra Francos.

a anno 1523.

maior prospiciebat Pontificem Romanum, Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses, Ducem Mantuanū, Sfortiadas coniuratos[a] in se vnū armari, vt agri Mediolanensis possessionem Maximiliano Duci restituerent: non tam ipsius Ducis gratia quam quod illos regis Frãcorum potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent: Rex societatem illam nec prohibere poterat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant, a fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem pleriq; principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tanta est hominum perfidia, vt cum maxime fallere proposuerunt, omnib. exsecrationibus sese deuouere nō dubitent: vt Lysandrum[b] dicere solitum ferunt, *pueros quidem astragalis, cæteros iureiurando falli oportere*: sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas. Certe quidē periuriū atheismo detestabilius est: quia non tanta est eorum, qui deos omnes auersantur impietas, quãta eorum qui & esse deos, & rebus humanis prospicere confitentur, iuris tamen iurandi simulatione numen irridere non dubitant: ista vero impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniã is qui sciẽs periurium admittit, hostem quidē metuere; Deum vero despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalem esse, aut eum quē Deum esse putant, suæ fraudis testem nūquam appellare, sed seipsos tantum: vt Richardus Anglus Pictonum Comes in beneficio Rupellanis ciuibus cōcesso ad extremum hac formula vsus est, TESTE MEIPSO. Cum igitur fides iustitiæ totius vni cum sit firmamentum, qua non modo Reipublicæ, sed omnia humana societas continetur: cum omnibus, tum vero principib. inuiolabilem esse oportet: qui cūm violatam a subditis fidem acerrime vlcisci debeant, quis de sertæ a principib. fidei vltor futurus est? Excipio turpi pacta; quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietat iur

b Plutarch. in Lysandro.

iureiurando confirmari possunt [a]. At ne princeps quidem si iurauerit ea se nõ facturum quæ natura iusta sunt, si a promisso desciscat, nulla iurisiurandi religione obligatur: cum priuati plura quam ciuili iure liceat præstare ne iurati quidem teneantur [b]. Quæ autem iniusta sunt natura, nec promittere quemquam, nec ab aliis promissa exigere fas est. Ambiguitatem etiam verborum circumcidere & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorũ aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendiq; occasio quæratur: vt cum Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum, Biturigum, ac Burboniorum Ducib. cumq; Alenzoniorum & Arminiacorum Comitib. iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Henricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret; quia fœdere exceptus non esset. illi vero Henricum in eam societatem non pertraxissent, si regem Francorũ diserte exciperent: sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cum nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multo minus aduersus patriam arma capiendi; non quia perfidiæ scelere careant principes, qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi a victorib. pacisci metu cogantur: contra quam plerisque Romani iuris interpretib. [c] videtur: qui nec iura fetialia, nec veræ iustitiæ disciplinam, nec vllam antiquitatis Romanorum, quorum leges interpretantur memoriam tenent. sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter princeps contrahi possit, si victores victis legem dederunt: vt iam legati de fœderib. disceptantes non dubitent, hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quod vi ac metu facta: quasi ex edicto Prætorio actionem instituerent. Mirum tamen est hanc nouã prudentiam Romanos, a quibus ad omnes populos iuris fetialis totiusq; iustitię fontes purissimi manarũt, antea semp latuisse. Quis est enim qui ne-

[a] cap. 1. de iureiurando.

[b] l. vlt. de non numerat. pec. C. l. adigere §. vlt. de iure patronat. l. iuris gentium. §. generaliter. de pact. l. vlt. qui satisd. Canonistæ aliter sentiunt. ex cap. ex rescripto. de iureiurando. gl. in l. si pecuniam de condict. causa. Bald. ibid. vetitũ est arresto Curiæ Parisiorũ hæc exigere eorũ pactorũ quæ ciuili iure permissa sunt. Rebuff. in gl. vlt. num. 9 de mercat.

[c] Alex. consil. 48. lib. 4 & consil. 17 lib. 5. Franciscus de Aretio consil. 14. Decius cõs. 219. Bald. consil. 4. & 26. lib. 3 & consil. 40. lib. 1 Domin. Geminian cons. 124. Cardin. Zabarella cõsil. 7 Bart. in l. ad l. conuentionem. de pactis ff.

ſciat pacis conditiones fere ſemper inuitis dari, & a vi-
ctorib. vi ac metu accidi, vt quod dici ſolet, *Minima de*
malis? Nemo tamen aut princeps aut legiſlator exſtitit
vmquam, qui quod victori promiſiſſet, exſequi recuſa-
ret quaſi vi coactus id feciſſet. *quæ enim viro forti*, inquit
Tullius[a], *vis poteſt adhiberi?* illic agit de Marco Attilio
Regulo, qui ex inſidiis captus duce Xanthippo Lacedæ-
monio, imperatore Amilcare, Romam venit, iuratus ſe
Carthaginem rediturum niſi captiuos nobiles pro ſe
reddi perſuaſiſſet; Senatui mandata expoſuit, ſententi-
am ne diceret, recuſauit: quamdiu iureiurando hoſtium
teneretur, non eſſe ſe Senatorē. ſciebat ſe ad cruciatum
& ad exquiſita ſupplicia reuerti: vim tamen aut metum
non excuſauit, ſed ad hoſtes rediit. nec aliter Mancinu
Conſul faciendum ſibi putauit, cum Senatui pacis con
ditiones perſuadere non potuiſſet. quos enim iuris fe
tialis magiſtros grauiores; quos Romanarū legum me
liores interpretes quam Cōſules Romanos quæramus
Illi tamen officii retinendi cauſa ad cruciatus voluntari
os proficiſci, quam turpiter fidem deſerere maluerunt
Quid Conſul Poſtumius? quid ſexcenti obſides cum a
geretur de pace Caudina? exſtant actiones Conſulares
quib. quid ille in Senatu, quid corā populo diſſeruerit
intelligi facile poteſt. ſi vim, ſi metum excuſaſſet, a popu
lo lapidaretur. nulla tamen vis maior videri potuit, quam
cum inter anguſtias Appennini montis fraudib. hoſtiu
ſic interceptus Romanus exercitus, ſic concluſus erat, v
nec progredi, nec regredi, nec cum hoſte dimicare poſ
ſet. Illud tantum, pacem iniuſſu populi Romani ſancir
non potuiſſe: ac propterea Conſul petiit a populo qu
pacis conditiones repudiarat, vt vna cum Veturio col
lega nudi ac vincti hoſtib. dederentur: cum ſcirent ſe ad
cruciatum aut ad ſempiternam ſeruitutem quouis cru
ciatu fœdiorē proficiſci. Pace Madrica[b] rex Franciſcu
maior Carolo Imperatori iuratus promiſit ſe, cum pri
mum regni fines attigiſſet, pacis conditionem ratam ha
biturum, aut in captiuitatem rediturum. Franciſcum &
Henricum

[a] lib. 3. Offic.

[b] anno 1526. 14. Febr.

Henricum filios obsides dedit. Non prius Hispaniæ fines euaserat, quam omnes vno pene consensu principes ac populi suas opes & copias ad illum sponte detulerűt, si aduersus Imperatorem bellum renouaret. Rex in Curiam Parisiorum venit, Senatum habuit, & vniuscuiusq; sententiam exquisiuit, pacis conditiones ratas haberet necne. Selua Præses Curiæ Parisiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ[a] Cardinalis auctoritate vsus est, qui, quod in eo genere vi ac metu factum sit, ratum haberi non putat oportere; idq; exemplo Ioannis Cypri regis, qui a Genuensib. captus, obsidem filium dederat, nec tamen fidem seruarat. Miror ego nő erubuisse principem tanti senatus, quo nullos toto terrarum orbe illustrior est, non modo iuris fetialis imperitum hominem testem laudare, sed etiam eius tam ineptis argumentis sese munire. Hæc potissima pacis infirmandæ occasio fuisse videtur. additum etiam illud, non potuisse regem prouincias huius imperii, Burgundiam inquam, & maximam Belgiæ partem, sine senatus ac populi consensione hostibus promittere. id quidé verum est: cætera extra rem. numquam enim veteres Romani, qui neruosius quam nostri de toto iure fetiali disserebant, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæsierunt: & quidem nihil ineptius est quam captiuorű arbitrio relinqui, vt postliminio reuersi ratum habeant quod cum hostib. gestum sit. obsides vero qui dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur; ac ne iurare quidem cogebatur: qui obses in eã causam datur, vt pro captiuo fideiubeat, aut capite luat, si is qui promisit, a pactis conuentis recesserit. Illud est quod Posthumius Consul in concione populi Romani; *Cum me*, inquit[b], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquam corpora nostra debentur Samnitibus: dedamur per fetiales nudi vinctique.* & paulo post; *Quid enim obsidibus aut sponsoribus in fœdere opus est, si precatione res transigitur? nomina Consulum, Legato-*

[a] Consil. 137.

[b] Liui. lib. 9.

rum, Tribunorum militum qui ſpoponderunt, exſtant: ſi ex fœdere res acta eſſet, præterquam duorum fetialium non exſtarent. *Sponſionem* appellat, non *fœdus*: quia fœdus inter ſummos principes aut populos ſolemni precatione perpetuam vim habiturum: Sponſio a ducibus & Imperatoribus, qui obſidib. cauere ſolent, niſi populis principibusve conuentio accepta ſit: Pactio, temporaria eſt conuentio ſine obſidibus: Pax vtroque modo conficitur ab iis quibus publice data poteſtas eſt. Ex quibus perſpicuum fit eos qui obſides dederunt, nec iureiurando, nec pacis actionibus magis obligari, quam qui ab hoſtibus captiui, tametſi fidem dederunt, vinculis tamen aut carcerib. retinentur: qui ſi euaſerint, nulla periurii fraude obligantur [a]: vt Franciſcus rex Granuellæ Caroli V Imperatoris legato aperte reſpondit: quoniam, vt Romanorum quidam Conſul dicere [b] ſolebat; *vult quiſq; ſibi credi, & habita fides ipſam obligat fidem.* Itaque Senatuſconſulto decretum eſt, vt Romani ciues, quos Pyrrhus data fide Romam ire permiſerat, ad hoſtes indicta capitali pœna redirent. Hic occurret aliquis, Franciſcum regem iurato promiſiſſe, niſi pacis conditiones ſibi probarentur, in Hiſpaniam ſe rediturum: idque factum olim fuiſſe Ioanne rege Francorum; qui tametſi obſides fidemque dediſſet, cum ea quæ promiſerat ac ſperarat efficere non potuiſſet, in Angliam rediit. neuter tamen datis obſidibus redeundi obligatione tenebatur. quamquam Franciſcus, vt pacis actionem probaret, cogere tamen non poterat Senatum populumq; Francorum, ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cum eius potiſſimũ intereſſet ne prouinciæ ab hoc imperio diſtraherentur. Quamobrem Imperatori qui a pacis conditionib. diſcedere noluerat, iure bellum indictũ eſt. Qua quidem re commotus Franciſcum regem perfide ſe geſſiſſe dixit. quod cum allatum eſſet, rex omnib. coactis principibus in ſenatum venit: cumque de iniuria ſibi ab Imperatore illata grauiter queſtus eſſet, Granuellum Hiſpanorum legatum adeſſe iuſſit, vt Carolo

Auſtriaco

[a] l. nihil intereſt de captiuis l. 1. §. non ſicut de dolo.

[b] Liuius lib. 22.

Austriaco qui sibi absenti perfidiæ probrum obiecisset, pro ista contumelia denuntiaret eum toties improbe mentitum, quoties hoc dixisset; vtque duelli locum ac tempus assignaret. Eadem oratione aduersus Carolum vsus esse dicitur rex Anglorum, cum etiam a Carolo perfidiæ insimularetur. Fortiter illi quidem, quod perfidiæ crimen a se depulerũt, cum eo scelere vix vllum in principe grauius esse possit: quia nulla res vehementius Respublicas continet quam fides; qua sublata, etiam vna de pulcerrimis virtutib. iustitia cum humana societate tollatur necesse est. Nec vero tantæ impudentiæ princeps vllus exstitit vnquam, qui honesti promissi fidem violare fas esse diceret: sed alius fraudem hostium, alius errorem, alius prauum consilium, alius rerum conuersionem, quæ prouideri nulla prudentia potuerunt, excusat: aut quia promissa seruari sine Reipub. interitu non possint. deniq; omnia iure facta defenduntur, vt vel oportuerit, vel necesse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cum incidunt, violandæ fidei occasionem prębere solent: quæ tamen iusta esse nõ potest, nisi quod promiseris natura iniquũ fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissius ista differunt, periurii latebras omnes studiose conquirere: qui autem neruosius, fidem omnibus vtilitatib. quantæcunq; fuerint, anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua minimeq; dubia videantur. Qui vero Pontificem Romanum, non seipsum modo sed etiam alios iurisiurandi religione soluere posse[a] tradunt, eos ego summa impietate obligari iudico; quamquam ab ipsis Pontificii iuris interpretibus[b] satis refelluntur. Ac ne Iulius quidem II Pontifex max. quem *Ecclesiæ Romanæ facem* historici[c] appellant, tantæ impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cum Ludouico regi nefarium bellum pro tot beneficiis quę antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam arripuit occasionẽ, cum Pontificatum Arelatensem actori

a Petrus Ancharã. in cap. venerabilem de electiõn.
b Io. Imol & Anton Butrio in cap. 1. de constitut.
c Guicciardin.

cuidam Romano contra decus huius imperii, contraq; morem maiorum tribuere non dubitasset, atq; ita se gereret, vt ne regis quidem legatũ admoneret: quod cum allatum esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorum fructus in Gallia Romani percipiebant, ærario adiudicauit. Hanc igitur Iulius inferendi belli occasionem nactus est improbe quæsitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus auctor, iactare consueuisse scribit, se fœdera ac societates cum Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, ad eos fallendos ac decipiendos contrahere: vt omnes ex Italiæ finib. exterminaret. Nec desunt qui perfidos quidem exsecrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vt de Philippo Alexandri patre ferunt. Item Lacedæmonii Phœbidam perfidiæ damnauerunt, quod contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmeam arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt[a]. Qui vero suæ dignitatis curam habent, ne turpiter a fide desciuisse videantur, iurisconsultorum responsa conquirunt: vt Marchio Pesequerensis, qui accurate ac latenter tacitis nominibus ac locis exquisiuit, num vasallus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur. consilii vero capiendi summa fuit, vt si bellum aduersus Carolum v a Mediolanensi Duce, annuente Pontifice, susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum Duce perduellionis damnato præmii iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem Ducis Cancellarium in carcerem egit; quem pro tanto crimine leniter tractauit, ne seipsum moriturus proderet. Marchio tamẽ paulo post, cum omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. eadem enim perfidia Imperatorem, Ducem, Põtificem, ac socios omnes fraudare proposuerat; quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius cogitari potest. Licet quidẽ *vna fidelia duos parietes dealbare*, dum salua religionis fide id fiat: vt de Themistocle fertur, qui regem Persarum clam admonuit, nisi

[a] Plutarch. in Epaminonda.

ex Euro-

ex Europa breui excederet, Græcos aditum Hellespontí præcidere decreuisse: precatus est etiam a rege ne rem euulgaret. quo quidem consilio Themistocles sibi securitatem peperit, si penes regem victoria futura fuisset; sin consilio rex acquiesceret, vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratiam iniret. Qui tamen veteratoria calliditate sibi cauent, vt in vtramque partem fallere possint, exitium sibi procurare sæpe consueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduersus Ætolos ab Achæis susceptum se in consilio Achæorum probare dicebant; Ætolis vero clam significauerunt se illis hostes minime futuros. Iidem bello Macedonico Perseis se amicos fore promiserunt, modo ne Romanorum in se odia excitarent: *Id agebatur*, inquit Liuius, *vt si rex abstinuisset Epiro, integra sibi essent omnia apud Romanos, & conciliata apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem.* quæ consilia patefacta exitium illis ac miseram seruitutem fugato Perseo pepererunt. Hæc autem iurisconsultorum consentiens [a] disciplina est, *vt nulla frangentibus fidem fides debeatur.* Sed porro nostri progrediuntur, qui etiam decreto concilii Constantiensis nullam statuunt esse fidem, quæ infideli data sit. Patres ita decreuerunt, cum Sigismundus Imperator Ladislao Bohemiæ regi fidem dedisset, Ioannem Hussium & Hieronymum Pragensem saluos & incolumes a concilio domum reuersuros: qui tamen de concilii sententia impietatis damnati & exusti fuerunt. Imperator nec fidem regi datam, nec publicam securitatem violari fas esse ducebat: sed hunc illi scrupulum accersiti iurisconsulti, Nicolaus inquam Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus exemerunt, cum dicerent *infideli fidem vtiliter dari non potuisse, nec datam seruari oportere:* in quam sententiam Pontifices ac minutos theologos facile pertraxerunt: vt quos capitis arcessere ac damnare non dubitarant, crudelissimo ignis supplicio necarẽt: tametsi nec imperatori nec patribus in eos vllum ius esset: nec si fuisset, Bohemiæ rex cui data fides erat, ab ecclesiæ Romanæ ritu desci-

[a] l. si conuenerit pro socio l. viro & vxori. soluto matrim.

An infideli seruanda fides est.

uerat:sed omnia pessum iere. cuius erroris argumentum a Bartolo [a] iuris vtriusq; consulti (:quamquam nimis inepte ac pueriliter:) repetere non dubitarunt. Is enim hostib. priuatis, qui ius imperandi nullum habẽt, fidem seruari necesse non putat. quo est detestabilior talium hominum immanitas dicam an inscitia, qui talib. argumentis iustitiæ fundamentum, id est fidem, subuertere conantur, & in ea funditus delenda occupati & sunt & fuerunt. & quoniam Bartoli dictum illud vanius est ac leuius quã vt longa oratione debeat refelli, ad summam huius disputationis referamus [b]. Hoc decreto armati Patres Cardinalem tituli sancti Iuliani legatum in Pannoniam miserunt, vt Huniadi fortissimo duci significarent fœdus cum rege Turcarum cõtractum violandum esse, ac bellum renouandum. quæ res illi cum absurda & Reipublicæ Christianæ exitiosa, pax vero æquissimis legib. accepta videretur, tamdiu restitit quoad concilii decreto a sententia discedere coactus est. Ruptis fœderib. renouatũ est ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Christianos vndiquaq; cæderent ac profligarent, imperiumque illud, quod iisdem pene finib. quib. Solis cursus terminatur, fractis opibus Christianorum longe lateq; amplificarent. Ac tametsi Sigismundus Imperator innumerabiles Christianorum copias ad Nicopolim coegisset; nihilominus ingenti clade accepta prostratus est: vt perspicuum omnibus esset, decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo displicuisse: cum etiam legatus ille quem modo dixi, a latronibus cæsus sit. Nam si fidem infideli frangere fas est, dare certe nefas est: sin fidem dare ius est, datam seruare oportet. hęc enim ipsa sibi sunt consequentia. quærendum ergo prius erat, cum infideli principe pacisci ius sit, necne? Carolus quidem Imperator cum rege Persarum amicitiam inire per legatos non dubitauit [c]: eoque profectus est Robertus Anglus, quem Syriæ Præses citatis equis pene comprehendit: vt nullo iure tum apud Pontificem maximum

tum

---

a In l. conuentionum. de pactis ff.

b Vide lib. 3. Offi. l. 1. de pactis.

c anno 1544.

tum etiam apud imperiales Germanorum conuentus Imperator quereretur regem Francorum cum Turcarum principe amicitiam ac ſocietatem contraxiſſe. Quis eſt enim qui neſciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuenſium, Rhaguſiorum, amicitiam Turcarum iam pridem ſibi conciliauiſſe? Idem Carolus Imperator Martino Luthero, quem Pont. Maximus diris exſecrationibus quaſi Eccleſiæ Romanæ hoſtem deuouerat, fidem dedit, vt ad Wormatiæ conuentus venire non dubitaret[a]: quo cum veniſſet, Eckius theologus in eum eodem iure iiſdemq; pœnis quibus in Huſſium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Conſtantienſis decreti, fidem hoſtibus fidei non eſſe ſeruandam cõtenderet. Sed nemo fuit qui Eckium non aperte exſecraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaque Imperator, ne ſecuritas publica violaretur, equitum turmas aliquot Luthero dari iuſſit, quouſque ſaluus & incolumis domum reuertiſſet. Quamquam neſcio quomodo Patribus Conſtantienſis concilii venit in mentem, hęreticis omnem fidem abrogare: cum Pontifex ipſe maximus quoties ſacris initiatur, accipiat ab ipſis Iudæis fidem, eoſq; religionis ſuæ inſtitutis ſumma cum libertate frui patiatur. quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis teſtibus ſæpiſſime in iudiciis vtuntur. Exſtat iuriſiurandi[b] formula imperialibus legis actionibus comprehenſa, qua Iudęi religioſe affirmare debent in iudiciis ſe perinde aduerſus Chriſtianos homines fidem ſeruaturos, vt ſui maiores aduerſus Giſanos. Quinetiã Ioſues Iſraelitarum imperator fœdere cum Gabaonitis dæmonum cultoribus contracto, tametſi fraude circumuentus eſſet, nec vlla iuriſiurandi religione obligari potuiſſe cæteri duces contenderent, nihilominus tamen ſanctiſſimus imperator fidem ſeruari oportere decreuit, *Ne*, inquit[c], *Dei præpotentis, quem fœderis teſtem appellauimus, iracundiam ac furorem ciere videamur.* Quod autem diximus nullo periurio teneri, qui fœdifragis fidẽ non ſer-

[a] anno 1519.

[b] Lib. 1. c. 86.

[c] Ioſue 9.

uarit,omnib. ita perspicuum esse opinor, vt nihil exemplis opus sit:sed interpretatione temperãda res est. nam cui rupta fides erit vel vno capite fœderis, iurisiurandi religione solutus est, ita vt nullo fœderis capite teneatur:non tamē si noua fœdera iisdem quibus ante aut diuersis legibus feriantur, periuria præterita repetere [a] liceat: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus sit, nec periuria vllos exitus reperiant. vt non ita pridem nostra ætate Sinanus classis Turcarum Præfectus, obsessa Tripoli in Africę littore, & pacis conditionibus interposito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues salua libertate oppidum dedere spospondissent, deditione facta ciues omnes vinculis cōstrictos in seruitutem redegit, exceptis ducentis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati restituit. At ciues cum de violata fide grauiter quererentur, (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo iureiurando nullum ad obligandum efficacius esse putant) ipse reposuit periurium equitũ Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati se numquam aduersus Turcas arma laturos, salua libertate discesserant, sed illud refelli poterat a Tripolitanis, nisi ius in armis positum fuisset, se nec Rhodiorum equitum obligatione teneri; nec si antea iurassent Tripolitani, periurii vltionem nouo iure sublatam repeti potuisse. Quod si fraude fraus, ac periuria periuriis ante nouum fœdus rependantur [b], nihil est quamobrem quis conqueri iuste possit. vt cum Epirotæ aduersus Romanos perfide se gessissent bello Macedonico, ac Perseo regi clam fauerent, Romani parta victoria simulauerunt se præsidia ex Epiro sublaturos, & vna edicti significatione iusserunt C decem viros ciuitatum principes quicquid auri & argēti esset in ærario cuiusq; ciuitatis proferre:quo facto Imperator Romanus vrbes septuaginta militibus diripiendas permisit. in qua perfidia punienda Romani paulo crudelius quam par erat, se gessisse videntur; cum ad eos tantũ qui periuriũ admisissent, pœna peruenire debuisset:ea vero simulatio cōtra decus est antiquæ Romanorum

rum

[a] l. si quis. §. nō solum de adimēdis legat. & ibi Bar.

[b] l. si conuenerit :pro socio l. viro. soluto matri.

rum dignitatis. Turpius tamen ii qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculum esse putant, ac securitatem publicam ad pesté & exitium dare solent: vt Carolus Dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militum securitatem proposuit, vt eum Ludouico regi Francorum turpiter proderet[a]. Fœdius etiam Antonius Spinola Genuensis Pręfectus Corsicæ insulę, qui ad periurium crudelitatem adiunxit, cum principes omnes insulę consilii capiendi specie coactos, & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed hæc vetus de exsulibus Cynæthorum, qui reuocati & cæteris ciuib. nouo fœdere conciliati, cum pręteritas iniurias sempiterna obliuione sepelire iurati sanctissime promitterent, hoc tantū, inquit Polybius[b], moliebantur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerētur, ac ciues cum ciuitate hostib. proderent: sed eam proditionē proditoribus ipsis exitio fuisse exitus declarauit. Sæpe tamen fit vt fides ac societas deseratur metu potētiorum, qui victoriā adepti cæteros perterruerunt: cuius rei permultorū exemplorū & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæq; gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socii prope omnes deseruerunt. Perseo rege Macedonię capto, Rhodii palā edixerunt, ne quid a quoquā ciuium in gratiā Persei regis, qui cum societate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fieretve, subiecta capitali pœna. Quid socii nostri capto ad Papiā Francisco rege? Itali omnes a societate tunc defecerunt. Metus quidē ab auxilio ferendo ignauos homines, a periurio tamen nō excusat. sed quæ excusatio eorū esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt, nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aiebat, vltionem reposceret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII ac Ludouicum XII, quibus regibus Maximilianus imperium tenuit, integritate, fide, pietate, iustitia pares

[a] Philip. Cominius.

[b] lib. 4.

principes omnibus seculis paucissimos, superiorem habuisse neminem. At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus *patriæ parens* est appellatus, tametsi grauissimas in Italia belli offensiones accepisset, nihilominus pactis induciis Ferdinandum in litore Genuensi prætereuntẽ summa fide ac libertate inuisere, & in triremem ipsius descendere non dubitauit: quem animi candorem ac fiduciam admiratus Ferdinandus, ad portum appulit, ac Sauonam ingressus, a rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnificentiæ officiis cumulatus discessit. Vtriusque fiducia perfidis quidem hominibus improbatur, qui quod turpiter facturi fuissent, aperte declarant: bonis omnibus laudabilem videri necesse est, qui quæ ipsi exsecrantur, ne de aliis quidem suspicari fas esse ducunt. Si tamen principes acie instructa pacti fuerint inducias, vt simul ad alloquendum veniant, exarmatos esse oportet; ne is qui clam pugione sicave armatus sit, hostem eadem fraude qua Iphicrates Atheniensis Iasonem tyrannum, aut Mithridates Armeniorum principẽ sororis filium, trucidet: aut si alius alio copiis & exercitu multo instructior sit, potentior infimo cauere debet obsidibus aut arce data. Sic Perseus cum Quintum Marcium Philippum legatum Romanorum conuenire cuperet, & flumen vtriusque imperii finitimum transmittere vellet, Marcius obsides sibi dari petiit, si comites plures tribus secum deduceret: Perseus amicissimos obsides dedit, Marcius nullos; quia nec exercitum nec copias vllas haberet. Cauendum etiam in liberandis captiuitate principibus qui obsidibus cauent, vt vires in vtramque partem pares sint, obsidesque in finibus imperii eodem momento recipiantur, quo captiuus princeps liberatur: vti factum est cum Francus I rex Francorum ex Hispaniæ captiuitate postliminio rediret: alioqui metuendum esset, ne princeps vna cum obsidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho procurator Syriæ Ionatham ex insidiis cepisset, centum talenta sibi pactus est vt captiuum liberaret, obsidesq; Ionathæ filios

lios acciperet: acceptis obſidibus ac pretio libertatis, patrem cum liberis trucidauit, ac pupillum ſuum Syriæ regem crudeliſſime necari iuſſit. Ab hoc peſtiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla ſocietas, at ne commercia quidem habenda, niſi valde neceſſaria: quia cum maxime fallunt ac perfidiam cognitam ad iuſiurandum adferunt, hoc agunt, vt viri boni, vt amici eſſe videantur: qualem ætate ſuperiori Alphonſum regem Neapolis fuiſſe accepimus, qui Iacobum Comitem Mediolani Ducis legatum interemit: qualis etiam Antoninus Caracalla fuiſſe dicitur, qui nemini gratulari poſſit niſi iis quos ad cædem deſignarat. vt enim cætera quæ infinita ſunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias ſibi depopoſcit: rex annuit, vt ſanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Perſidem magno comitatu ad ſponſam profectus, magnifice a rege excipitur: tabulæ conficiuntur; dicta dos eſt: interim Imperatoris comites qui veſtibus arma texerant, inopinantes regis amicos ac principes inter medias epulas adoriuntur ac trucidant: cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdiſſimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hoſtes ſic accipiendos eſſe. at tanti ſceleris immanitatem Deus immortalis non diu inultam reliquit: ſed paulo poſt a domeſtico ac familiari occidi paſſus eſt, cum aluum exoneraret. Huic peſti quam ſimilimum fuiſſe ferunt Borgiam Alexandri VI Pontificis Romani filium, qui a patre quos ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. vter vtrum perfidia ſuperaret, vix dici poteſt: alterum enim ferunt numquam dicere ſolitum quæ facturus eſſet: alterum numquam efficere quæ dixiſſet: ac vtrumque id vnum pro ſumma religione perſuaſum habuiſſe, fidem omnibus dari oportere, ſeruandam nemini: cum enim hoſtium duces ad pacis actionem deinde blanditiarum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad ſe pertraxiſſet, crudeliſſime necari iuſſit. cui flagitio pater ar-

ridens, *O factum bene!* inquit. Sed nō minori temeritate homini perfidiosissimo quam imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostib. dare fidē, nec sine Pontificis maximi, penes quem erat imperii maiestas, consensu pacisci vtiliter poterant. neuter tamen ius fetiale, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas necare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quamquam difficilime superans, eadē fraude qua hostes consueuerat, circumuentus est. cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidē dedisset, & quidē sine fraude; neq; enim tam iuris fetialis quam rei militaris peritus erat Imperator: Borgia fidē Consalui secutus, Neapolim venit: quod Ferdinandus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurandum ac fidem vrget: sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat; multo minus subditum captiuum vetante rege dimittere. nec debuit imprudēter Borgia fines hostium subire. Eodem errore peccatū est ab Alberto Francorum Comite, quem a Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Mogontinus Pontifex in fraudem pellexit, cum illū ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori conciliaretur, se in arcem pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis, simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret. hic igitur ad Imperatorē profectus ab eo iure cōprehensus est: & cum fidem imploraret, Pōtifex illi⁹ veteratoris cuius Polybius meminit[a], exemplū imitatus, se in arcem reuertisse nec officiū deseruisse contendebat. Senatus Romanorum militem illum quem dixi, ad Annibalem vinctum mitti decreuit, Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidem perduelli dare; quia tamen aliter atque Consaluus hominem iuris fetialis imperitum dato iureiurando in fraudem impulisset, perfidiæ turpissimo crimine non vacabat: non magis quam Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumem rediturum

[a] lib. 6. de militari ac domestica Rom. Cicero lib. 3. Offic.

turum

turum pellexit: arcem enim duce desertam facile cepit, deinde illum incolumem ex pacto redeũtem in arce necauit. Ac C. Merius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis, qui Memmium Consulem creatũ in campo Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolii quam vna cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret, Tribunusplebis & Consulis & amici fidem secutus, vt primũ e Capitolio descendit, occisus est a Caio Rabirio, quem T. Labienus Tribunusplebis trigesimo post anno perduellionis accusauit: damnatus a Quæstoribus parricidii, ad populum prouocauit: Cicero Consul cum rei causam suscepisset, & coram populo omnib. dicendi viribus exarsisset, ad extremum, *Si fides*, inquit, *Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur, nõ eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemq; violauit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit sine Senatusconsulto dari? adeone hospes Vrbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisq; nostræ vt hæc nescias?* neq; enim priuatorũ pactis publico iuri derogari potest; nec si quis cum aduersario iniuriarum oblitus transegerit, fidem violabit si eumdẽ occidere edicto iubeatur; quia ius publicum obstat. non tamen probare possum id quod Bartolus, exsulem cum quo antea transegeris, occidere licere: *in l. opprimendorum. de inoff. testam. ff.* impune quidem licet Italorum moribus, salua dignitate nõ licet: nec si licet, honestum tamen est: *non omne quod licet*, inquit Paulus, *honestũ est.* Consimilis fere causa fuit Vincentii Pogii qui cum Lucensium[a] imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide a magistratibus accepta vrbe excessit; iis cõditionibus, ne imperatoris cędes sibi sociisve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe eripuissent coniurati, publico iudicio damnati fuerunt. Melius Venetorum[b] Decemuiri, qui magistratus fidem exsulib. dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur; cum ad iura maiestatis pertineret[c]. nec multo post Senatusconsulto cautum est[d], *ne manus inücere liceret in eos exsules*

[a] anno 1533.

[b] anno 1506. in statut. Venetor.

[c] l. 1. ad l. Iul. maiestat. ff.

[d] anno 1512. in statut. Ven.

quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent, non quod princeps populusve subditis, multo minus etiam latronibus fidem dare teneatur [a]: si tamen dederint, sine dedecore violare non possunt. Cuius rei a Romanis, qui optime iura fetialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exempla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis, qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impune grassabantur, suarum copiarum multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset, quod piraticam exercuissent. quo nihil melius fieri potuit; cum piratæ sine magno Reipublicæ periculo nec vinci, nec vrbes in littoribus, quas fere quingentas cum aliquot insulis occupauerant, recuperari possent. magistratibus enim Romanis, quominus in prouincias migrarent, ac mercatorib. mare mediterraneũ penitus cõclusum videbatur. ac nisi Senatus quæ gesta cum piratis a Pompeio fuerant, probasset, Respublica periculosum eius belli exitũ habitura fuisset. Nõ quod velim cum piratis ac latronib. vllam fidẽ aut amicitiã, vllumve cõmercium esse; aut periurio teneri, qui prędonib. pactum pro capite pretium non attulerit, ne si iuratus quidẽ id non fecerit: quia non sunt illi ex hostiũ numero; nec iuris aut legũ, quarum euersionẽ moliuntur, beneficio frui oportet: attamen Respublica datã latronib. fidẽ frangere salua dignitate vix potest, etiamsi periurio non teneatur si a iureiurãdo discesserit. Cum enim [b] Tacfarinas latronum in Africa se ducẽ ferens, legatos ad Tiberiũ Imperatorẽ misisset, vt sibi suisq; agros assignaret, bellũ alioqui sempiternũ Romanis illaturus: Imperator ista legatione cõtumeliam sibi nominiq; Romano irrogari putauit; cum diceret in Senatu maiores quondã Spartaci latronis, qui triplici prelio Romanos exercitus fregerat, legatos pacẽ petẽtes admittere noluisse; sed fugatas eius copias Marcum Crassum persecutũ fuisse, eosq; qui cladem effugerant, crucibus affixisse. Quo perspicuum fit, principem popu-

[a] l. hostes de verb. signific.

Fides latroni data seruanda est.

[b] Tacit. lib. 2.

populumve cum latronibus pacisci, contra decus esse: a fide tamen quæ latroni data sit, etiamsi salua religione possit, non tamen salua dignitate discedi. Quid Augustus aduersus latronum in Hispania ducem? maximam pecuniarum vim publice promiserat ei qui Coracotam latronum principem cepisset. Coracotas ad Augustum adire, & pactum pro suo capite pretium petere non dubitauit: Augustus non modo latroni veniam, sed etiam premium dari iussit[a], tametsi fidem ei non dedisset: quoniam salua dignitate hominem nec supplicio affici, nec premium ei denegari potuisse iudicabat. tantum fuit publicæ securitatis ac fidei momentū. Refert tamen plurimum, fides hosti data sit, an prædoni; peregrino, an amico; subditis, an sociis: nam si subdito perduelli data fides est a principe, cui vitam & famam quam tueri debuisset, eripere voluerit: deinde rupta fide princeps vltionem reposcat, non tanta infertur iniuria quam si latronibus datā rupisset; vt fertur Dagobertū regem legioni latronum, quæ ex Bulgariæ finibus in Galliā vsq; penetrarat, fidem dedisse & agros assignasse: quibus cū sine summo periculo dimicari nō potuisset: deinde inopinantes dato signo trucidari iussisse. vtilitatē dignitati prætulit. Aliter Romani, qui aut fidem non dedissent, aut datam non fefellissent. At etiam cum T. Manlius, is qui primus *Torquati* nomen habuit, adhuc adolescens Pomponium tribunum plebis gladio districto iurare coegisset, se patrem quem accusabat, missum facturū; eoq; terrore coactus tribunus iurasset, rem ad populum detulit; docuit cur sibi a causa desistere necesse esset. *Tantum*, inquit Cicero, *iusiurandum temporibus illis valebat*. Sed quęri potest, si princeps cum subditis pacē aut inducias pactus sit, seque iurisiurandi religione obligauerit peregrinis principibus, subditos minime violaturum, an rupta fide peregrini principes vltionem iure reposcant? Id enim sæpe factum legimus etiam ab ipsis Romanis, qui pace cum Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt, *ne subditos qui ad Romanos transfugerant, violaret*. *Vna res*, inquit Li-

Augusti fides.

[a] Dio lib. 56.

uius[a], *Philippum maxime angebat, quod cum leges a Romanis victo imponerentur, sæuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademtum erat.* Ego principibus, qui alienorũ ciuium securitatẽ pacti sunt, rupta fide iniuriam inferri statuo, ac vltionem repeti posse[b], & pœnę fœderib. additæ stipulationẽ committi, vt iis qui offensionẽ acceperunt, debeatur: vt cum Barones regni Neapolitani, pótifex Romanus, rex Castellæ, respublicæ Venetorum ac Florentinorum, ab vltione quam Ferdinandus rex Neapolis in eos meditabatur, tueri se vellent, regem ipsum iurisiurandi religione obligauerunt, quominus illis noceret: data securitate, domum reuersos omnes supplicio rex affecit; tametsi pater regis ipsius filiũ eodẽ iureiurando obligatũ teneret. Nam Romani a Philippo eadem securitate transfugis Macedonibus non cauissent; si principi impune fidem datã frangere licuisset. Nihil tamen contra pacta fieri iudicandũ est, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarũ vltionem reposcat; nisi pactis hoc diserte exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatem domũ adeundi paciscantur, quæ eam[c] vim habet vt de reditu quoq; pactum videatur: cum[d] *generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam singularis ad singula*: quæ si tabulis securitatis expressa[e] non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire iudico. Quæ tamen neglecta sunt a Leone x, Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleoni fidem ac securitatis tabulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacite pactus erat, nihilominus cõprehensum in carcerem egit, nec tantum perduellionis, sed multorũ criminum cumulatis iudiciis damnatũ supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalẽ Senensium principem illectũ cõprehendit, & quominus fraudem putaret, legatum regis Hispanorum clam interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem a Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus, fidem publicam vrgebat; legatus ipse regis Hispanorum querelis omnia miscebat: cui repositum est ab iurisconsultis, quibus Pontifices

[a] lib. 39.

[b] arg. l. si id quod & ibi Bart. & in l. cum duo. nu. 2 de duob. reis. ff.

[c] Alexãd. cõs. 46. lib. 2. DD. in l. 1. ad l. Iul. maiestatis argum. l. dẽ ætate. ad Treb.

[d] l. 1. §. 1. quod iussa. l. si duo. de administr. tu. c. quia circa. de priuil. cap. solitæ de maioritate. Alexand. cõs. 235. l. 6.

[e] cap. sedes. de rescriptis Clemen. non potest. de procur. l. vlt. cui dulcia de vino, tritico. ff.

Leonis x. P. M. perfidia.

tifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quantumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis diserte contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna fecisset. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certe quidem Hispanorum legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari non poterat, vt superius docuimus. quarum rerum ignoratio non modo caliginem, sed pestem ac perniciem principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII Pontifex Romanus calliditate nō dissimili Florentinos ætate nostra fefellit: quorum libertatem & imperii maiestatem illibatam fore legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexādro fratris spurio seruire coegit; cum diceret *maiestatis crimina, nisi expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri:* quo nihil ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vmquam imperium, nullum ius in Florentinos habuisset. Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros ac iudices fœderum ac pactionum complecti, si qua inter socios cōtrouersia oboriatur; sic tamen vt in vtramq; partem arbitri pares sint, ac si diffideant, tertium aliquem optent, qui vtrosque dirimere possit. vt eo fœdere quod reges nostri cum Heluetiis percusserunt anno MCCCCLXXXI, quinto capite cauetur, *vt æquatis sociorum iudiciis cōtrouersiæ expediātur.* Item Austriaco fœdere cum Heluetiis contracto, Pontifices Bohemiæ & Constantiæ controuersiarū omnium arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod ictum est ab Heluetiis cum Francisco I rege Francorum anno MDXVI; quia decimoseptimo capite, *facta potestas est omnibus sociis eorumve subditis duos rerum finiendarum arbitros adhibere:* ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori a Valesiis aut Rhætis quintū accersere liceret; cui nō esset sententiarū mutandarum ius, sed earum alterutrā sequi necesse haberet. at caueri debuerat vt arbitri quatuor discrepantes

606

inter se quintum cooptarent, cum Heluetii in causis fere omnibus petitorum personas sustinerent, & eos quos vellent, sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat vt regis & Gallorum causa semper deterior videretur. Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quàm maxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quod quantumcũq; legati principes ac populos rem ratam habituros spondeant ac recipiant, nihil tamen recte, nihil tuto geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius legato promisit, ipse quidem teneatur; is vero cuius nomine ac fide legatus spospondit, nulla obligatione cõstrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atq; interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur; vt Samnitibus ac Numantinis contigit. ac ne longius exempla petantur, Ludouicus XII rex Francorum pacem cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege [a] pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spospondérat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat, quibus etiam se ratũ habiturum quæ gener pactus esset, ꝓmiserat: dum interim socer belli Neapolitani exitum exspectabat, vt si aduersa contigissent, ratam pacem ac Ludouicum obligatum haberet; sin prospera consequerentur, pacta repudiaret; & quidẽ contigit Hispanos prœliis duobus superiores esse. quod cum in Hispaniam allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset euentu sinistro, reiecta est; cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam promittere potuisse negarent. Aut certe si princeps quem rata negotia habere oportet, procul absit, necesse est eum qui præsens quicquam promittit, tempus breuissimum concludere, quo pacta conuenta debeant a principe absente rata haberi: quoniam cum de statu Reipublicæ agitur, reticentia inutilis est: nec, nisi expressa ratihabitio sequatur, pactũ vllum efficax esse potest. Quamobrem Britinia-

[a] anno 1503.

607 Britiniacum fœdus ruptum eſt, cum Ioannes regni procurator abſente patre ratum non habuiſſet id quod exceptum erat de Aquitania, ne deinceps imperii Gallici maieſtate teneretur. Nec aliam ob cauſam Carthaginenſes diſceſſerunt a primo fœdere; quo ſocii omnes vtriuſque imperii vno verbo comprehenſi fuerant: deinde additum, vt pacta cum Luctatio Conſule facta ea lege valerent, ſi pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta ſancire noluit; ſed procuratorias tabulas in Africam miſit cum legatis qui populi ſententiam explicarent, quam Aſdrubal imperator probauit: his autem mandatis Senatus populuſque Saguntinus diſerte inter populi Romani ſocios exceptus erat, ſed populus Carthaginenſis imperatoris ſui acta non ſanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Saguntinis iure bellum indixiſſe: nihilominus tamen cętera pacta iiſdem tabulis comprehenſa ſeruare non dubitarat; in quo videbatur exceptionem de Saguntinis ſociis[a], ſi non verbo, reipſa tamen ratam habuiſſe. Tutius eſt igitur ſingularia mandata proferre cogendos, quibus cum agi de ſtatu Reipublicæ poſſit, priuſquam quid definiatur: quoniam tantæ ſunt hominum fraudes, tot in mentibus latebræ tantiq; receſſus, vt fidei violandæ occaſio ex rebus quibuſq; leuiſſimis quæratur: quamquam perfidia deeſſe poteſt nemini perfidiæ latebras quærenti. pleni ſunt libri Polyæni: vt Chalcedoniorum aduerſus Byzantinos, Cleomenis aduerſus Argiuos, Thracum aduerſus Theſſalos; qui cum aliquot dierum inducias pacti eſſent, noctu populabantur agros. Fœdius etiam illud Periclis, qui hoſtibus vitam incolumem futuram promiſit, ſi ferrum abieciſſent; illos tamen exarmatos qui vel fibulas ferreas in veſtibus haberent, trucidari iuſſit. Cum etiam Flandri ærario pontificis Romani aureos mille numos dependere ex pacto promiſiſſent ſi fidem fallerent, aut a rege noſtro deficerent; ne pœna commiſſa videretur, Eduardo III regi Anglorum perſuaſerunt vt ſe regem Francorum diceret: quo facto arma pro ſe, quaſi pro rege Fran-

[a] l. hoc iure de regul.

corum,se iure laturos sunt polliciti. Inde renouãdi belli occasio nata est. Alii syllabas aucupantur; vt Ludouicus XI rex Francorũ; qui,quod Ludouicum Luxemburgum magistrũ militum ad supplicium quęreret,amicorum in modũ iactabat se capitis tanti viri egere plurimũ:quę ratio loquendi apud nos & capitalem pœnã & consiliũ significat. Carolus v. Imperator subtiliore solertia literæ vnius discrimine [a] negare se dixit quæ affirmare putabatur:cum se principes Germanos carcerib. erepturũ scripsisset. At Georgius Cornarus patricius Venetus,qui fœderis cum rege Francisco percussi verba nõ poterat,sententiam malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusq: imperii cõseruandi causa vicissim ꝓmissa fuissent, ac Franciscus de prouincia Mediolanẽsi depulsus esset,negauit ille auxiliũ deberi,quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione tantum,nõ etiam de recuperanda si admitteretur. Cum cętera omnia desunt,qui plus opibus,idẽ perfidia potior esse consueuit;vt cum Atabalippa rex Peruanus in potestatẽ Hispanorum venisset,pretium regio capiti dictum est infinitæ pecuniæ ; quã ille cum abundãtius quam peteretur effudisset, Hispani accepta pecunia regẽ impietatis accusarunt, quod sacra biblia humi deiecisset, nec religionẽ Christianam ꝓbaret : cuius impietatis culpam expiari nõ aliter posse affirmabant, quam si Christianorum religionẽ professus, sacratissimo lauacro perpurgaretur. rex ægre adduci poterat vt religionem mutaret,ac Solem immortalẽ mortalibus diis anteferendũ dįceret : sed perterritus tot imminentiũ periculorũ metu, Christianas leges ac religiones se probare dixit, veterẽq; impietatẽ eiurauit. quid multa?cum Hispani regem confitentem,pœnitentẽ,præceptis omnib.ac pacis legib. obsequentẽ haberent ; mori tamen coegerunt : vt non immerito M. Varronis dictum vsurpari potuerit: *Qui pote, plus vrget: si pisces sæpe minutos Magnus comest, vt aues enecat accipiter*. Non aliter impius ille Mediolanensis quẽ appellare nefas est, cum aduersarium inopinantẽ adortus

[a] Sleidan. *a* pro *n*.

tus esset, humi deiecit, & sica faucibus imposita mortẽ minatus est, nisi ob illatas iniurias satis sibi fieret: ille inopinato casu perterrefactus, veniam precari; pœnam deprecari; dictum factum nolle; sicarius vrget se mortẽ illaturũ nisi Deum immortalẽ eiuraret: ille deos deasq; omnes detestabilem in modũ exsecratur: non eo contẽtus aduersarius exsecrationes illas sæpius, quominus simularentur, iterari ex animo iussit; deinde iugulum gladio hausit; postremo de hoste triumphans; *Et illa est*, inquit, *generosa vltio, quæ & corpori vitam eripiat, & animo* C *cruciatus sempiternos sit allatura.* Et quidẽ extremę demẽtiæ fuit in flagitiosissimi ac teterrimi parricidę promissis proculcato numine salutis spem vllam collocare. Nam qui numinis metum semel abiecit, eo minus ei credendum quo grauiore iureiurando sese obstrinxerit. Carolus Burgundionum Dux eo fœdere quod postremum cum Ludouico XI rege percussit, cum perfidiæ infamiã laboraret, vt superius docuimus; Ludouicum tamen, cui nihil credendum putabat, noua iurisiurandi [a] religione obligauit; primum per verba regis, perque fidem sui corporis; deinde per creatorem suum: legem quoq; diuinam & eam qua in lauacro imbutus erat, religionem obtestatus est: tum euangelia; denique ipsos missæ canones; postremo Christi crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps consecuta sint, satis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus magister militum, nullo iureiurando regem obligari posse putabat, nisi per eam Christi crucem quæ apud Andes exstat; qua quidem rex nihil sacratius aut magis metuendum [b] iudicabat: cætera quidem rex annuit; hoc postremum recusauit, quod quem vlcisci auidissime concupierat, non aliter quam iureiurando irretiri posse sciebat; crucis tamen illius metu terrebatur. Ita veteres quoque, non quid iurari decuit, sed qua superstitionis vllius aut numinis metus esset, illuc suspectæ fidei homines adigi sine scelere posse putabant [c]: alterutrum enim fore, vt vel iurati fidem colerent, vel iniurati fallere possent ne-

a Noua iurisiurandi formula. Philippus Comminius.

b Philippus Comminius.

c l. quod quis de iureiurãdo quod quis propria superstitione iurauerit.

minem. Cum enim fœdus iureiurando ac precatione ſanciendum eſſet inter Carolum Iohannis filium huius regni procuratoré,& Philippum regem Nauarræ, Pontifex Lexobienſis ſacris veſtibus amictus inter vtrasque acies fecit, ac ſoléni precatione vtrumq; principem deuouit:ſed cum hoſtia diuiſa parté regi Nauarræ delibandam porrexiſſet, ille cibum antea ſumtum excuſauit: Carolus quoque porrectam hoſtiæ partem repudiauit; ex quo vtrique religio ac futuri periurii ſuſpicio iniecta eſt. Veterum alii quidem cæſis victimis, alii iunctis manibus, alii iactu lapidum,aut ferro candente frigida immerſo, dira carnium exſecratione fœdera ſanciebant. maiores noſtros collatis ſignis ſanctiſſime fœdera iunxiſſe ſcribit Cæſar. Qui arctiſſima conſpirationis fide cõiurabant,pocula vino ac ſanguine quem inflicto ſibi vulnere expreſſerant, temperata ſimul[a] ſiccabant. Clearchus Lacedæmonius,ac Tiſſephernes Perſa,victimarum ſanguine gladios tingebant. reges Parthorum & Armeniæ iunctos pollices & eodem nexu colligatos leuiter vulnerabant,cruoremq; expreſſum exſugebant[b]. Nec ita pridem Calangiorũ rex cum Luſitanis fœdere percuſſo ſiniſtræ manus cruoré liguriés vultum perfudit[c]. quæ omnia penitus inania ſunt ſi cum perfido principe res eſt. Quod ſi dignitas illi & exiſtimatio curæ eſt, ſermo pro lege, fides pro oraculo futura eſt. vetat autem diuina lex[d] alterius quãDei ęterni nomé ac numen iureiurando obteſtari: is.n.ſolus eſt qui & ſui numinis contemtores & perfidos vlciſci poteſt;non ii qui nullã rerũ humanarum ꝓcurationé gerunt. Cum.n.triginta Carthaginenſiũ legati in ſenatu Romanorũ rogarentur, ecquẽ deinceps ex omnib. diis vltoré eſſe vellent ſi fidé fallerent; eos optarunt,qui ſuperioré perfidiam tam atrociter vindicarant. quamquã non minor eſt eius impietas qui quem Deum putat irridet, quam ſi Dei ſempiterni maieſtatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credendũ eſt. Et certe Athenienſes Xenocraté ad aras accedentem vt iuſiurandũ præſtaret,iurare vetue-

a Herodot. lib.3 & 4. Liuius lib.2.

b Tacit. lib.4.

c Hiſtoria Indica.

d Deut.19. Hierem.12. & 5.cap.

vetuerunt. Nam cum bella ciuilia quæ inter Burgundiones & Aurelios intercesserunt, vna pacis actione debuissent, sex fœderibus terminari non potuerunt[a]. Et quoniam ex omnibus fœderibus nullum est quod difficilius seruari possit quam quod ictum est cum subditis: necesse est principum sociorum ac fœderatorum sponsione quasi prædibus confirmari; aut ciues imperii finibus excedere, ac modis omnib. efficere, vt paci quæ nihil habitura sit insidiarum, consulatur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quam cum subditis a quib. contumeliam acceperint, pacisci, & ad pacta seruanda compelli Ludouicus. XI, cum subditis, a quibus desertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus est, sed eos omnes, paucis admodum exceptis, clam aut aperte necandos curauit: Ducem inquam Nemorosum, Magistrum militum; Ducem Burgundionum, Comitem Ariminiacum: Meierus, qui res Belgarum scripsit, fratrem quoque Carolum eo numero, complexus, veneno sublatum affirmat. ac superiori ætate rex Fessarum a fratre iuniore obsessus, & iniquissimis conditionibus pacisci coactus, iureiurando sese obligauit: sed eodem momento fratrem quem ad complexum admiserat, suffocari, ac de sublimi solario coram exercitu deiici mandauit: nec mora; nam exercitus amisso duce, quasi corpus decusso capite, animo fractus, regis imperia sequi non dubitauit. Consimili stupore atque amentia Dux Hyorchus cum Henrico VI Anglorum rege, quem opibus ac potentia superarat, fœdus iniit: quo quidem sibi totius regni procurationem se viuo; liberis vero posterisq; suis regnum mortuo rege pactus est. rex omnia assentiri non dubitauit: paulo post tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumeliose imponi, postremo securi percuti mandauit. Externa libentius quam domestica recordor: quæ vtinam sempiterna obliuione sepulta iacerent. Quod autem diximus in eiusmodi pacis actionibus principis ac subditorum fœderatos ac socios principes quasi prædes & arbitros com-

[a] Monstrelet.

610

prehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. neque vero fas est patrocinii specie ciues alienos a principum suorum obsequio & obedientia distrahere. & quidem noster Bellaius omnium bellorum ac discordiarum quæ inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitem fuisse affirmat, quod Franciscus Roberti Marchæ patrocinium suscepisset. quam prudenter, non disputo. illud tantum, principem bene a doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quæ cuius causa præponderet, accuratissime contueri oportere: tum legatos mittere, ac modis omnib. diffidia, quoad eius fieri poterit, cum bona principis gratia componere. Sin tanta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ non sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno animo atq; excelso suscipere, eosq; suis opib. ac fortunis contra vim, contraq; tyrannidem tueri: imitantem Herculem illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissime debellauit. atque in eo genere Romani populos omnes longe superarunt. Ludouicus noster XII, patrocinia Ferrariæ Ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iulii II Pontificis Romani suscepit: testatus primum se nihil contra dignitatem contraq; commoda ecclesiæ Romanæ moliri velle. Henricus II, Ludouici nepos, pro iisdem Mirandulæ principib. aduersus Iulium III Pont. M. proq; Germanorum libertate, fama ac fortunis, aduersus Imperatorem Carolum eodem tempore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur non modo imperii alieni tranquillitatem conturbant; verumetiam suæ ciuitatis statum in apertum discrimen coniiciunt; ac suis ciuib. rebellandi maximam præbent occasionem. Quamobrem in omnibus fere societatib. ac fœderib. excipi solet, ne aliorum ciuium alii patrocinia suscipiant; siue iusta sit siue iniusta causa. Iniuste

iuste Ptolemæus is qui Achæum in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defecisset, seq; regem ferens principi prouinciam ademisset: vnde bella grauissima inter vtrumque regem. nec aliam ob causam Sigismundus Augustus Poloniæ rex magno cum suo Reiq; publicæ detrimento diuturnum bellum sustinere coactus est, inferente Moschouitarum rege pro suscepta Rigiorum clientela, quam tamen ad extremum deseruit. Et quoniam pleriq; rebellandi argumētum inde arripiunt, quod 611 iure feudatorio vasallis dominos eiurare liceat, si qua illis iniuria inferatur; eripiendus est hic error. alia sunt enim subditorum, alia vasallorum iura; vt superius docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur; quæ vt quodammodo personæ cohæreat, ab ea tamen vasallus, vtcumq; libuerit, dum id sine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere sese potest. ille nexu & obedientia quam principi debet, solui nisi a principe non potest. Itaque Aquitani cum duris ab Anglorum regib. tractarentur, ad Carolum v. regem prouocauerunt, sub cuius fiducia reges Anglorum Aquitaniam tenebant: rex subditis suam fidē implorantib. opē denegare nō potuit. itaq; iudicio publice constituto, cum rex Anglorum vadimonia deseruisset, armisq; non iure agere vellet; Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus est, vt iure [a] licuit: tametsi qui humanius & æquius iudicant, iurisdictione vasallum, non prædio spoliare satis esse putant [b]. Nec ita pridem Genuenses Marchionum Finalem, conquerentib. subditis, de principatu deiecerunt; qui cum apud Imperatorem de iniuria sibi illata questus esset, Genuenses non alienos, sed suos ciues a Marchionis tyrannide sese eripuisse dixerunt. Marchio tamen iudicio vicit. Consimili fraude Allobrogum oppida quædam quæ ex fœdere cum Bernatibus icto Duci Allobrogum non ita pridem restituta sunt, quoniam acerbius a vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aspexerūt; sed ab iis repudiati sunt [c]. Ac tametsi exsules ab sociis principib. recipi possunt, salua clausula fœderum,

[a] lege Federici §. quicunque de pace Constant.

[b] Bald Alberic. Castrens. in auth. statuimus. de episcop. C.

[c] anno 1561.

quibus cauetur ne alii aliorum ciuium patrocinia suscipiant; quia exsules ciuitatem amiserunt: si quid tamen exsules contra principem a quo sunt in exsilium depulsi moliantur, a socio principe prohiberi oportet. Quamobrem Germani principes legatos ad Henricum II regem miserunt, ne Alberti iunioris Brandeburgici, qui, quod lacerasset omni scelere patriam, eiusque euersionem moliretur, imperialis Curiæ iustissimis decretis exsilio damnatus esset, patrocinium susciperet. Henricus rex admisit humaniter legatos, & cum hoc responso dimisit; *se suosque maiores Germanis amicos & esse & fuisse antea semper, nec ab imperii Germanici amicitia & coniunctione vmquam potuisse diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certe similitudine ac veluti societate quadam coniunctos esse arbitraretur, nouum videri non debere si principem Germanum fortunis ac rebus afflictis ad se confugientem hospitio dignaretur: certiores tamen esse velle, se aduersus Imperii Germanici maiestatem nemini vmquam opem laturum*[a]. Si enim princeps compertum habeat alienum subditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad se confugisse, non tam illatas sociis principibus iniurias vlcisci debet, quam humaniter illum tueri: vt lex ipsa[b] *seruos a crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet*. Præclarius est tamen ac magnificentius subditos crudelissimæ tyrannidis metu sublato, in libertatem asserere, quam sub imperium suum subiicere, ne potius vtilitatis spe, quam iustitiæ splendore alienum patrocinium princeps suscepisse videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Asiam, Græciam ac plerasque ciuitates tyrannis ereptas in libertatem vindicarent. Ita quoque Agapetus pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac posteros bonaque prædia a nexu mancipioque regum vindicauit, Clotario ipso rege assentiente, propterea quod Valterum ante aras die sacratissimo veniam a rege precantem impotenti iracundia interemisset. Henricus vero rex Suecorum[c], quod subditum supplici rogatione quid

[a] anno 1554. Augusto.

[b] l. 2. de iis qui sunt sui.

[c] anno 1567.

ne quid petentem ſica fœdiſſima trucidauiſſet, populus diuturnam tyrannidem pertæſus, inde occaſionem arripuit tyrannum de imperio diſturbandi. Sed id nouum viſum eſt quod Ioannes XXII P. M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuiſſet, fœderibus quæ inter Philippum IIII regem & Belgas contracta ſunt, hanc conditionem adiecerat, ſi rex fidem iuratus falleret, vt ſubditi aduerſus eum arma caperent: quæ conditio petentibus ſubditis ſublata eſt. hæc tamen conditio ferenda, ſi princeps ab icto cum ſuis fœdere diſceſſerit, ſubditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriuſque populi legatis. quod priſcis regibus vſitatum fuiſſe videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluum Ludouici Pii Imperatoris liberos ictum eſt, verba fœderis vſque adeo obſcura ſunt vt difficilius a noſtris intelligantur, quam antiqua verba eius fœderis quod primo cum Pœnis ictum eſt, a Romanis iunioribus perciperentur [a]. quæ fœdera Claudius re ac nomine Facetus, antiquitatum noſtrarum peritiſſimus, Præſes Curiæ monetalis, deſcribenda mihi dedit, ad hunc modum: PRO *Dō amur & pro Chriſtian poblo, & noſtro commun ſaluamēt, diſt di en auant inquant ds ſanir podir me dunat, ſi ſaluerio ciſt meon fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna cauſa ſi com hom par dreit ſon fradre ſaluar diſt ino quid il vn altre ſi faret.* Et *abludher nul plait nunquam prindrai qui meon vol ciſt, meon fradre Karle in damno ſit,* &c. Id eſt, vt ego quidem interpretor; *Pro mea erga Deum religione, proq́ populi Chriſtiani Reique publicæ ſalute, deinceps ego, quantum Dei præpotentis fiducia, quantumque ſtudio potero, Carolum fratrem cariſſimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac ſedulitate qua quiſque fratrem, non qua ſeipſum vitamque ſuam tuetur: nec niſi laceſſitus eum me violaturum ſpondeo ac promitto.* His verbis conceptis Ludouicum iuratum ſecutus eſt Carolus eodem ſenſu Germanica lingua. IN GODEST &c. poſt vtriuſque principis exercitus his verbis

[a] Polybius.

iurauit, SI LVDOVICS *sagrament que son fradre Carlo iurat, conseruat, & Carlus meo sender de suo par no lostaint, si io returnar non luit pois, ne io veuls cui eo retornar me pois in nulla aiudha contra Ludouig nunli iuer.* id est, *Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus a promissis desciscat, nec illum a proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est.* Romani cæteriq; populi beneficia bestiarumq; mactationes, precationes, imprecationes adhibuerunt. Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contraque viri boni dignitatem, si, quorum patrocinia susceperis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, numquando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socii tui oppresso succurrere debeas necne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quam quæ homini cum homine esse debet, coniuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum; multo magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, *an etiam peregrinis iniuste oppressis aduersus socios opitulari debeamus:* nam si socii fuerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorum quēquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur [a]; non tamen si peregrinum. at iniquum videri possit tenuib. & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostrā implorantibus, alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio senatum Romanum ancipitem aliquādiu tenuit: cum Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos a Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani virib. impares, ad Romanorum opes & copias confugerunt: legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantum iusta, sed etiam Romanis ipsis summopere

[a] l. proximū. ad l. Iuliam maiestat. Bar. ibidem.

mopere neceſſaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitibus incrementum allaturos, eorumq; opibus & agri fertiliſſimi opportunitate Samnites breui Romanum imperium depreſſuros: acta res eſt C in ſenatu Romano maxima omniũ exſpectatione, quid in re tam ancipiti decreturus eſſet Senatus; qui ad extremum Campanis auxilia contra ſocios petentibus denegauit. hic Liuius [a], *Tanta, inquit, vtilitate fides antiquior fuit.* placet Senatuſconſultum perſcribere; quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum liminibus inſcriptum eſſet. *Legatis Campanorum auxilia contra Samnites petentibus Conſul ex auctoritate Senatus ita reſpõdit: Auxilio vos, Campani, dignos cenſet Senatus; ſed ita vobiſcum amicitiam inſtitui par eſt, ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas violetur. Samnites nobiſcum fœdere iuncti ſunt: itaque arma, deos priusquam homines violatura, aduerſus Samnites vobis negamus: Legatos, ſicut fas eſt, precatum ad ſocios mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Legati prius in mandatis habuerant vt niſi Romani Campanis opem ferre, eosque in ſocietatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populumque Campanum imperio ac ditioni Romanorum ſubiicerent. Igitur legati accepto reſponſo in ſenatu hæc verba fecerunt: *Quandoquidem noſtra tueri non vultis, veſtra certe defendetis; itaque populum Campanum vrbemque Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in veſtram P. C. populiq; Romani ditionem dedimus. Tum iam fides agi viſa, deditos non prodi.* Quibus perſpicuum fit peregrinis aduerſus ſocios auxilium denegandum tibi eſſe; ſi tamen ſub imperium fidemque tuam ſe ſubiiciant, opitulari oportere, nec vlla re ſocietatem violari; quia ſuos quisque ſubditos aduerſus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienſes Corcyræis aduerſus Corinthios eadem illa quæ Romani reſponſa dediſſent, cum in eadem cauſſa eſſent, tam diuturnum illud tamque iniuſtum bellum quo annos 4 prope triginta Græcia deflágrauit, non tam temere ſuſcepiſſent, nec ſuam vrbem Lacedæmoniorum armis

[a] Liuius lib. 7.

expugnatam ac direptam, mœniaq; ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Atheniensib. belli aduersus socios pro Corcyræis quibuscum nullo fœdere sociati erant, suscipiendi causa, quam quod iniuste Corcyræis bellum a Corinthiis illatum iudicarent; quæ causa si iusta videretur, nulla sancta societas, nullum fœdus stabile esset. Igitur in fœderibus concipiendis, aut noua societate contrahenda, socii vetustiores tametsi iure excepti iudicantur, excipiendi sunt tamen: ne aliter posterioribus sociis opem ferre liceat aduersus vetustiores, quam si bellum antiquioribus prius fuerit illatum; vt cauetur eo fœdere quod Heluetii nobiscum inierunt anno MDXXI. Quod si ex tribus sociis inter se fœderatis, vnus alterius opem imploret contra vim a tertio illatam, num quando opitulari debeat quæritur? si amicitia tantum contracta sit, auxilia non debentur; si ex fœdere auxilium debetur, antiquiori socio succurri oportet; si iisdem temporib. contracta societas est, ei opem ferre necesse est qui arctissimo fœdere coniunctus erit, id est, qui hostes eosdem & amicos cum socio se habiturum spopondit; sin vterque par est, neutri auxilia debentur; sed vtriq; vtrumq; conciliare oportet: aut efficere vt ad communes socios iudicesve arbitrium deferatur; eiq; qui vel arbitros recipere, vel rebus iudicatis acquiescere noluerit, bellum denuntiare, vt cauetur Stanciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum est. Neq; enim arbitria repudianda sunt, quantacũq; sit principum potestas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II Francorum regem, quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob causam quam quod se regi Francorum & maiestate & potentia parem esse iactaret. At Romani qui populos omnes opibus ac potentia facile superabant, si qua inter socios controuersia incidisset, ad cõmunes socios arbitrium deferebant. *Romanus Legatus*, inquit Liuius, *ad communes socios vocabat*. Nam si militari iure duello nullus est locus, si testibus aut tabulis quæstio explicari possit; quid iniquius quam principes aut populos

populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quam vicinæ domus incendia, si modo potes, restinguere nolle? Rursus dubitari possit, *num rupta fides videatur, si socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos violaueris?* nam si fuerint subditi, dubitari non debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cum eadem patris ac filii persona censeatur [a]: ego vero nihil contra fœdus factum esse iudico [b], nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest [c], non tamen iure fetiali pro filio extra patris imperium constituto nec fœderibus excepto, si violatus sit a socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus; quia patria [d] potestas nihil habet cum iure fetiali aut cum iure maiestatis commune. est enim cum filius separatum regnum a patre moderatur: multo minus igitur pro fratrib. violatis societatem violare licet, tametsi qui fratrem occidit, odio domini feudum amittat. cap. I. tit. *an ille qui interfecit fratrem.* Commodius est igitur ad ea incommoda declinanda, quamquam omnino declinari difficilime possunt, non modo subditos ac socios, sed etiam propinquos excipere: illud etiam optimum, statis ac certis temporum interuallis quibusdam societatem terminari; ac potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quæ ipsa quodammodo sempiterna sunt: nam in monarchia principum occasu societates ac fœdera dirimuntur. fere tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantum quamdiu vixerint, sed etiã vt se mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere consueuerunt; vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior rex Francorum iniit anno M D XXI: sed ea conditio Heluetios quidem, non item Francisci successorem tenebat; cuius rei optima ratio est, quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, qua societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, ita personæ iurantis cohæret [e], vt ab ea diuelli non possit: quo igitur modo ad poste-

615

[a] l. 1. 2. 3. De liberali causa.

[b] argum. l. si vnus §. ante omnia de pactis. Bart. in l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. De verb. oblig. ff. contra Angelum.

[c] l. 1. & seq. De iniuriis. l. lex Cornelia eod.

[d] l. nam quod attinet ad Trebell. ff.

[e] Bald. in l. vnica. de caducis. C. Iaso. conf. 154 col. 7. lib. 7.

ros transferretur? Sed hic occurret aliquis, fœderum omnium quæ a Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consuesse vt essent æterna; propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat esse sempiternas. Quamobrem Hebræi firmissimas societates appellant *fœdera*[a] *salis*, id est sempiterna: quia nihil eorum quæ concreta sunt ex elementis, sale incorruptius est: vt eodem sensu sacræ literæ *statuam salis* appellant, non quæ ex sale concreuerit[b], vt quidem valde insulsi putant, sed quæ sempiterna sit futura. Ego tamen nihil in consociandis principibus ac populis perniciosius esse statuo, quam vt perpetua sint, cauere: nam cui fœdus iniquum videtur, occasione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatem; sin breuiori temporis interuallo finiatur, etiamsi graue cuiquam ex sociis videbitur, in eo tamen permansurus est. facile est autem tempore finitam societatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis est cum Heluetiis societas, ante annos quinquaginta regum nostrorū interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eademque renouari consueuit. Demus tamen sempiternas societates æquissimis legibus coiri posse, vt in popularibus & optimatum imperiis: necesse tamen est aliquo temporis interuallo definiri, aut certe sæpius renouari; ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigescant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valesiaco fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinque pagos & Valesios, postremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno MCCCCLXXXI, vno capite cautum est quinto quoq; anno vt renouarentur. Prudenter id quidem, & Romano more vsitatum. *Cum Laurentibus*, inquit Liuius, *renouari fœdus iussum; renouaturq́ ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.* Idem; *Adire iussi sunt legati Romani Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, simul speculari num solicitati animi socio-*

[a] Numeri 18.

[b] Gen. 19. statua vxoris Lot.

mi sociorum ab rege Perseo fuissent. Ita quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum, & Alphonsus Castulonum reges anno M C C C X X X V I. nihilominus tamen renouata sunt fœdera a Ioanne rege cum Petro Alphonsi filio anno M C C C L I I: ac rursus inter Carolum V Ioannis filium & Henricum Castulonem M C C C L X I X. tametsi fœdera singula in sempiternam posteritatem contracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde a Carolo Sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsque ad annum M D L V I I, quo bellum inter vtrosq; exarsit. Quamquam alia quoque ratio est quamobrem societas omnis terminari debeat; propterea quod omnibus fœderibus fere cauetur ne pax induciæve aut fœdera cum hostibus sociorum communibus aut peregrinis feriantur, nisi socii omnes aut maxima pars omnium assentiantur. quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientibus velit? cæteros odio quoq; implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si societas sempiterna sit. hoc autem a legibus diuinis, a natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, *Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus sociis redeat*, euiluisse ac propemodum extabuisse videtur. ac tantum abest vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum consensu id faciat, vt eos scire ne velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico I I, Mauricio Duce Saxoniæ, Alberto Marchione Brandeburgensi, & Philippo Hessorum Landgrauio, cæterisque fœderatis principibus contractum est anno M D L I I. capite X X I I fœderis ita cauetur; *Ne quis fœderatorum cum Carolo V. Imperatore eiusque sociis paciscatur, nisi fœderati omnes assentiant: quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidiæ scelere exsecrabilem exercitu spectante*

Margin notes: 616 — Fœdera Scotorum cum Francis. — Fœdus Chamborticum. — C

nudari, ac verberibus cæsum necari placet. Nihilominus tamen sexto post mene, fœdere Passauico Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit sociorum conscio nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus Marchio, coram exercitu in Mauricium acerbissima & contumeliosissima oratione inuectus, *detestabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem* appellauit: idem tamen qui in socium tam seuerus erat, in seipsum indulgentissimus exstitit: paulo post enim aduersus regem ipsum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat; ac nefarium bellum cum ipso Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre non dubitauit: vt imperiales ipsi duces ac milites Mauricium quidem *licentiatum*, Albertū vero *doctorem* rebus tam præclare gestis appellarent. Nec ita pridem Veneti pacem cum Selimo rege Turcarum desertis omnibus sociis inierunt; quæ pax aduentu legati promulgata est Constantinopoli anno MDLXX: tametsi societatis fœdere diserte cautum esset, *ne quis sociorum cum hostibus pacisceretur, nisi omnium consensu ac voluntate id faceret.* Romani cautius, qui cum sibi negotium cum perfidis hominibus esse intelligerent, non pacem perpetuam inire, sed inducias diuturnas pacisci solebant. *Veientibus,* inquit [a] Liuius, *pacem petentibus in annos centum induciæ datæ.* idem, *Induciæ Veientibus* [b] *pacem petentibus in annos* XL *datæ.* item, *Cum* [c] *populo Cerite inducias in centum annos factas.* Item, *Hetruriæ populi pacem petentes in annos* XXX *inducias impetrarunt* [d]. Cur ita? quia sacratiores sunt, ac minus violabiles induciæ quam pax ipsa. Nam si quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriam ab vltimo principio repetat, profecto reperiet eorum qui pactas inducias violarunt, miserrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitosissimos exstitisse. Atque in primis violatores induciarum acerrime vlti sunt Romani: Metium Albanorum Dictatorem quadrigis distractum lacerari; Albam vero funditus æquari iusserunt: Veientes ipsi a stirpe cum oppidis omni-

Cur Mauricius licētiatus, Albertus doctor sit appellatus.

a Liuius lib. 1.
b lib. 2.
c lib. 2.
d lib. 9.

dis omnibus deleti; Carthago quatuordecimdies incendio absumta; Campani miserandum in modum aut cæsi aut durissima seruitute oppressi; Corinthus ac Numantia excisæ, ciuesque omnes interemti; eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant. ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquum erat, L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor millia[a] proiectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius fetiale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quæ in perfidos populos diuinæ vltionis magnitudinem testantur. Subditos vero qui ab imperio defecerant, multo acerbius Romani quam socios punire consueuerant. *In Veliternos veteres ciues*, inquit Liuius[b], *grauiter sæuitum, quod toties rebellassent; muri disiecti, Senatus abductus*. Idē, *Perfugæ*, inquit, *bello Punico* CCCLXXX *Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti*. obsides vero capite luebant, si, qui dederant, a fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt[c]. Tarentinorum item obsides *fugientes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio*[d] *deiecti sunt*. cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucenses pacta violauissent. Carolus quoq; Dux Burgundionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit; tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses a fide defecissent. Hæc autem clausula, *Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur*, veteribus ignota fuit. quia semper iure licuit obsides non modo fugientes necare, verumetiam si ii qui obsidibus cauerant, fidem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adiici placuit, ne obsides ignorationem iuris fetialis excusarent; aut alienam culpam luere nimis crudele & acerbum videretur. Neque tamen negare velim, quin Romani antiquæ fidei ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint: quod sci-

[a] Strabo.

[b] lib. 9.

[c] Dionysius Halicarnass. lib. 6.

[d] Liuius lib. 35.

licet illis accidit, non tam sua quam Græcorum ac Pœnorum, quorum perfidiam sæpissime experti fuerant, culpa factum est. argumento sit illud quod scribit Liuius[a] de legatis qui in Græciam missi fuerant: *L. Marcius & Attilius Romam reuersi, nulla alia re magis gloriabantur, quam decepto per inducias & pacis spem rege; quæ magna pars Senatus probabat: sed veteres moris antiqui memores, nouam istam sapientiā improbabant; nec astu magis quam vera virtute bella gessisse maiores; denuntiare bella & sæpe locum finire quo dimicaturi essent*. Hæc Liuius. Illud etiam præclarius, quod *bellum gesturi renuntiabant*, inquit[b] Tranquillus, *amicitiam*. qui mos postremis etiamnum temporibus obseruari solebat. Etenim Germanicus a Pisone Syriæ Proconsule graui contumelia læsus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum nostrorum memoria inter principes fieri consueuisse legimus. Nam Henricus v rex Anglorum Ludouicum Aureliorum Ducem, eum qui Lutetiæ cæsus est, per legatum admonuit, iustum ei duellum indicere antea non posse quam amicitiam renuntiasset, ac fœderis tesseram reddidisset. at etiamnum principes & Equites quibus dignitas & existimatio curæ est, bellum illaturi, Equestris ordinis ornamenta reddere solent iis quos contra bellum gesturi sunt, a quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipsi, a quibus perfidiæ artes Romani didicerant, suarum artiū fructus aliquando, rarissime tamen, degustarunt. argumento sit illud quod Liuius scribit[c], *Phocenses cum pacti essent nihil hostile se a Romanis passuros, portas aperuerunt: tum clamor est sublatus a militibus, Phocenses numquam fidos socios impune eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmilius primo resistere; captas, non deditas vrbes diripi.* Romani tamen vt hanc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenses ab imperio liberos esse, & agros eis ereptos restitui iusserunt[d]. Certe Polybius homo Græcus, qui domesticam ac militarem Romanorum disciplinam omnium acuratissime perscripsit, ad Roma-

a lib. 42.

b Sueton in Caligula. Liuius lib. 36. Tacit. lib. 5.

c lib. 37.

d Liuius lib. 38.

Romanos astringendos verbum sufficere: Græcis vero, si vel centum numos aureos mutuo acciperent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse, nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamen his temporibus, quibus nec tabulis publicis vllum nec securitati locum relinquimus; vix etiam legatis cauetur. nostra quidem ætate Fregesius & Rinco legati regis Francorũ cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dissimulante Carolo v. Imperatore: cum tamen olim Romani Manlium & Minucium, post etiam Fabium & Apronium vinctos hostibus dediderint, quod vel minimum legatos violassent, vt iure fetiali cauetur[a]. Fœdius etiam qui de cæsis legatis triumpharunt: vt Helena Russiorum regina; cuius nuptias cum rex Prutenorum peteret, ipsa legatos viuentes ac spirantes terra obrui iussit; ac priusquam ad hostes fama perueniret, digniores legatos ad se mitti petiit: quod cum obtinuisset, hostium quinquaginta principes ac summæ inter ipsos auctoritatis ad se missos vno cremari & eodem incendio mandauit. post etiam pacta matrimonium conuiuii specie, hostiũ quinque millia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit; postremo seipsam aquarum voragine immersit. Hic ego quot ciuitates ac populos legatorum violandorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdem fontibus quibus ego, haurire quisque possit. Sed admonendi sunt legati ne securitate publica legationis specie abutantur: neve principum ac populorum maiestatem verborum arrogantia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ in mandatis acerbiora videbuntur, oratione lenire; quæ vero ad amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: in his tamen impune est excedere mandata; in illis capitale: quia fit interdum vt legatorum temeritate ad iracundiam, prudentia ad amicitiam principes adducantur. Exempla quidem deesse possunt nemini, sed nullum principis crudelitate, aut legatorum imprudentia recẽtius est eo quod de Stephano Valachiæ Prefecto memoratur, cum enim Præcopi Tartarorũ Imperatoris filium

[a] l. vlt. De Legat.

619

bello cepisset, pater centum legatos ad filium repetendum misit; qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiam Præfecto minas intentarunt, ac ni filiũ Præcopi mox redderet, futurum vt breui tota regio ferro ac flamma vastaretur: quæ cum indigna per sese & grauia videri debuissent, legati nihilominus verborrum atrocitatem adiecerunt. Itaq; Præfectus legatos omnes crudeliter necari iussit, præter vnum quem membris aliquot truncatis dimisit, vt inauditæ calamitatis superstes nuntius esset. Alii non tam imprudenter, non minus tamen crudeliter iniurias sibi a Legatis illatas vlciscuntur: cum scilicet dimissos subornatis sicariis domum redeuntes occidi iubent: vt Tucca [a] Illyriorum regina, quæ ex tribus Romanorum Legatis iuniorem, quod sibi minas intentasset, cum bona quidem gratia dimisit, sed redeuntem occidi mandauit: quæ res sibi suisq; populis exitio fuit. Barbarissimus tamen omnium in eo genere fuisse videtur Moschouitarum rex [b], qui clauo pileum capiti cuiusdam legati affigi mandauit, quod iniussus caput texisset. Quo facto tametsi vix vllum nouitate fœdius sit, non tamen decuit legatum principis illius mores crudelissimos omnium sermonibus peruulgatos ignorare. Ac tametsi legatos principum suorum maiestatem tueri decet, id tamẽ principis ad quem missi sunt illæsa maiestate fiat oportet. quod sæpius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati sunt, vsuuenire solet, qui eadem cum regibus qua cum suis ciuibus libertate vti licere sibi putant, eoque ineptiarum vitio cumulatissimi sunt: vt mirum videri non debeat si Philippus iunior Macedoniæ rex Legatum Romanorum liberius quam decebat se alloquentem, contumeliose increpuerit. cum enim legatus Romanorum Philippum interrogasset, *Num Abydeni*, inquit, *tibi intulerunt arma?* insueto vera audire ferocior oratio visa quam quæ habenda esset apud regem. hic Philippus, *Ætas*, inquit, *& forma, & Romanum nomen te ferociorem facit.* Nec multo post Popilius Romanorum Legatus,

[a] Polyb. li. 2.

[b] Sigismũdus Liber in historia Moschouiæ.

Legatus, audacia dicã an temeritate maiore vſus eſt aduerſus Antiochum Magnum Aſiæ regem; cui cum populi Rom. mandata explicaſſet, virga locum in quo rex ſtabat, circumſcripſit, ab eoque reſponſum priuſquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hic Liuius[a], *Obſtupefactus eſt rex tam violenti imperio.* Paruit tamen legato, ne populum Romanum, cuius antea poteſtatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cum in Pontum traieciſſet, vt regis Mithridatis opes ac potentiã exploraret, auſus eſt Mithridati dicere, *populi Romani imperiis obtemperandum*[b], *aut potentiorem eſſe oportere:* quod magis mirum videri debuit, cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem a populo Romano haberet. licentia enim legatorum contra decus principes offendit: vt nõ immerito M. Antonius Auguſti legatũ qui ad ſe venerat, quod liberius cũ Cleopatra ſermones ſeruiſſet, verberibus nudũ cædi iuſſerit. Prudentius tamen qui acceptarum a Legatis iniuriarum vltionem a principibus ipſis repoſcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes legatis Ludouici XI regis reſpondit, ſe ab Regis Cancellario contumelioſe acceptum fuiſſe; breui tamen futurum vt regem facti pœniteret: nec mora, quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauiſſimo periculoſiſſimoque bello vrgeret, ac pene in rerum omnium deſperationem adduceret. Itaque Franciſcus maior rex Francorum, ne quid a fetiali Caroli V Imperatoris audire cogeretur quod ſuo nomini maieſtatique labem vllam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit; ac fetiali denuntiari, certum ſibi crucis exitium impendere ſi mandata expoſuiſſet: quippe certo ſciebat, Imperatori mendacio a ſe oblato, reſponſum ſine contumelia fetialem ab Imperatore non fuiſſe allaturum. Sunt etiam qui ob leuiſſimas quaſque offenſiones a ſociis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant; vt quondam Scoti aduerſus Pictos grauiſſima bella geſſerunt ob canes ereptos, tametſi ſexcẽ-

610

a lib. 33.

b Plutarch. in Mario.

tos fere annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tentare ac pleraque dissimulare quam ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat [a], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo qui cum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequentior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quam ob res ablatas, iniuriam ve illatam. Recte M. Aurelius Imperator [b], *Putasne non aliter vim inferri quam si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicē debuit, per te ipse arripis.* Sed veteratorie quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere nō dubitant. Vt illud etiam quod Bartolus probat [c], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finib. deprehensum occidere liceat: si Francus ante terminum induciarum ex Anglia excesserit, idemque aduersa tempestate in Angliam post tempus induciarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego vero sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretium captiuo dici posse; occidere vero ius non esse: cum nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit. *casus autem ac fortunā capite luere, iniquum debet ac iniuriosum* [d] *videri.*

[a] In l. verum de furtis. nu 5 & in l. licitati. de publica. §. quod illicite.

[b] l. exstat. quod metus. ff.

[c] In l. Cæsar. nu. 13. de publicanis. ff. ex l. 1. §. occisorū ad Sylla. & l. qua actione §. 1. Ad l. Aquil. ff.

[d] l. aut facta. de pœnis.

FINIS LIBRI QVINTI.

DE REPVBLICA, LIBER SEXTVS.

De Censura. CAP. I.

RERVMPVBLICARVM origines, progressus, incrementa, status, conuersiones, iura maiestatis, magistratuum descriptionem, ordines ciuium, quibusque artibus ciuitates coalescunt, iuraque fetialia aperuisse videmur; restant com-

munia, (hos enim ciuitatis finiendæ terminos initio pegimus) agri inquam communes, loca publica, ærarium, C vectigalia, numorum potestas, iura, leges, iurisq; dictiones, & ea præcipue quibus ciuium cõmunitas innititur ac sustentatur: quę vt cõmodius intelligi possint, a Censura nobis est auspicandum. *Est autem censere æstimare, & census æstimatio bonorum, quod*[a] *tanti quisq; rem suam æstimaret quanti Censores censuissent.* nam professio bonorum a priuatis subsignabatur, & ad ærarium deferebatur. Ad hoc enim Censura inuenta, ad hoc Censores, non ad morum castigationem, initio creati fuere. Nã vt nulla sit morum conformatio, Censura tamen omnium quæ in Republica excogitari possunt, munerum maximum est, omnibusq; ciuitatibus maxime necessarium. Vtilitas autem tanta est, vt nulla maior, siue ad ciuium descriptionem, ætatem, numerum, ordinem, conditionem: siue ad fortunarum omnium ac facultatum æstimationem: siue, quod præcipuum est, ad morum conformationem[b]. Ac mihi quidem extremam antiquitatis memoriam velut a capite repetenti, permirum sæpe visum est, quamobrem munns illud tam vtile, tamq; necessarium, vt omnes pene populi singulis annis, aut tertio quoq; aut ad summũ quinto anno censum agerent[c], tanta posteritatis negligẽtia fuerit omissum. Demosthenes[d] enim omnem agri Attici censum talentorum millibus sexaginta ex tabulis publicis constare sua ętate scripsit. quo quid non modo ad publicas opes sed etiam ad omnes ciuium singulorum facultates intelligendas prę clarius cogitari potuit vmquam? Platoni vero præcipua cura fuit census vniuscuiusq; & in albo pariete nascentium ciuium nomina publice inscribi, morientium vero deleri: ego vero lituram ita fieri velim, vt etiam mortuorum nomina legi possint. certe quidem Romani veteres 622 de omnib. Græcorũ institutis nullum Censura prius expresserunt: cum scilicet cæteris peregrinorum legibus facile carere, Censura non possent. Seruius enim rex, quod sub ipsius fere nascentis Reipublicæ primordia

a Festus in verbo Censores.

b Aristot. lib. 5. cap. 8.

c Arist. lib. 5. cap. 5.

d In orat. περὶ τῶν συμμοριῶν. *Græcis Censura vsitata fuit.*

censum instituisset, omnium historicorum [a] qui de Romanis scripserunt, laudibus cumulatur. Ac tametsi regibus Vrbe exactis omnia quoque regum instituta, iura, leges populus Romanus abrogauisset, Censuram tamē, quasi certissimum publicarum fortunarum, ac ciuitatis firmamentnm, mordicus retinuit: quam regia potestate Consules primum exercuere: deinde Consulibus bello gerendo distractis, Censores: quos creari placuit, ne munus tam necessarium vllo momento ciuitati deesset. ac primi quidem L. Papirius, ac L. Sempronius Censores in annos quinque creati fuere; cum tamen aliorum magistratuum esset annua potestas. ac tametsi decimo post anno L. Æmilius Mamercus imperium illud breuiore temporis interuallo finire vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate displicerent, antiquata lex est tamen ab ipsis Censoribus; & ignominia quadam notatus Mamercus Censor, quod eam potestatem vlla sui parte circumcidere ac minuere conaretur. Nec tantum Græcis ac Romanis, sed etiam omnibus Italiæ populis vsitatissimam fuisse Censuram ex eo planum est quod Liuius scribit, *Neronem & Liuium Salinatorem Censores duodecim coloniarum censum recepisse a Censoribus coloniarum; vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis exstarent monimenta.* Quinetiam C. Cæsar Dictator, vt censum accuratius faceret, ad singulas vniuscuiusque domos adiit; & quoniam præcipua potissimaque pars eius muneris ad conformandos ciuium mores pertinet, sese *Magistrum morum*, non *Censorem* appellauit. mutato post Actiacam victoriam ciuitatis statu, nihil prius habuit Augustus, ad quem Senatus morum Præfecturam detulerat [b], quam vt diligentissime censum ageret. ter enim non modo ciuium, sed etiam omnium qui Romani imperii finibus continebantur, populorum censum egit; tanta sedulitate ac solicitudine, quanta princeps antea nemo [c]. Tiberii vero & Caligulę crudelissimorum tyrannorum principatu census fieri desiit. sub Claudio Imperatore lustrum LXXIIII

factum

[a] Dionys. lib. 4. Liuius lib. 1. Censorinus.

[b] Dio lib. 54. anno ab V.C. 735.

[c] Tranquill. in Augusto.

factum eſt:dein ſub Nerone intermiſſum: rurſus a Veſpaſiano repetitum:is enim LXXV cenſum egit. Domitianus vero Cenſorem ſe perpetuum appellauit[a]; nullum tamen luſtrum fecit. ſic annos centum & ſexaginta cenſus intermiſſus eſt : quibus temporibus imperium Romanum inclinare cœpit.tandem Imperator Decius Valerianum[b] in Senatu Cenſorem cum infinita poteſtate creauit. deinceps omiſſa penitus Cenſura, imperii Romani opes ac potentia dilabi cœperunt.Græci tamen Imperatores *Magiſtrum cenſus* crearunt[c], qui publicas tabulas haberet, quibus, quo die & Conſule acta, teſtamenta,contractus,tum etiam deſcriptiones[d],ætates,ordines ciuium fierent,continebatur : Cenſuræ dignitate prope antiquata. Singulas autem prouincias & prouinciarum oppida ſuos habuiſſe Cenſores, qui Senatores cuiusque ciuitatis crearent,etiamnum Traiani principa- 623 tu conſtat ex ipſius Plinii[e] ad Traianum literis. Quamquam Childebertus rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis cenſum bonorum omnium ac perſonarum fieri iuſſit[f]: & in pleriſq; Italiæ ciuitatibus, etiamnum Cenſores ad id creantur; ac potiſſimum apud Lucenſes & Genuenſes. nec ita pridem,id eſt anno MDLXVI,Veneti tres magiſtratus cum cenſoria poteſtate creauerunt,quos ipſi *Treſuiros conformandis ciuium moribus* appellant. I SEIGNORI *ſopra il ben viuere de la cita* : quia Cenſorum nomen liberæ ciuitati ac omni genere voluptatum diffluenti nimis graue ac ſeuerum videbatur. Annis ſuperioribus quam hunc magiſtratum crearent,libris de hiſtoriarum[g] Methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magiſtratuum numero, quibus Veneti cæteras ciuitates ſuperabant, Cenſoribus locum defuiſſe. Geneuates pro Cenſoribus Decemuiros, quos ipſi *Antiquos* appellant, quatuor quidem ex Senatu ſexaginta virorum ; reliquos ex Senatu ducentorum creare ſolent quaſi *Magiſtros morum*; qui tanta ſeueritate vitia caſtigant, vt vix vllum ſcelus tā occultum ſit,quod inultum reperiatur. Nec vero dubi-

a Tranquill. in Domitiano.
b Trebellius.
c l. repetita de epiſcop. & clericis.l. placet eod. C.l. conſulta. de teſtamentis C.l. in hac.de dona.C.Nouell.44. & 73.
d l.1.ſi minor ſe maiorem. C.l.neq; natales deprobat. C.
e In epiſto'a. *Lex, inquit Pompeia qua Bithyni & Pontici vtuntur. eos qui in βουλὴν a Cenſoribus leguntur, dare pecuniam non iubet : ſed iis quos indulgentia tua a quibusdam ciuitatibus ſuper legitimum numerum adducere permiſit, & ſingula milia denariorum & bina intulerūt : ſupereſt ergo vt ipſe diſpicias an in omnib. ciuitatibus certum aliquid omnes qui deinde βουλευταὶ leguntur, debeant pro introitu dare.*
f Gregor.epiſcop. Turon. lib.9 c.30.& Aymo lib.2.
g Lib.de Methodo hiſtor. cap.6.

tandum eſt quin Rempublicam, ſi non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florētem habituri ſint, quamdiu Decemuirorum poteſtatem tuebūtur. Quibus perſpicuum fit optimas quaſque ac præſtantiſſimas ciuitates Cenſoribus diu carere non potuiſſe. Sed quoniam minuti quidam theologi religionem imperitorum animis iniiciunt; cum Dauidem ab immortali Deo grauiter correptum tradunt, quod populi deſcriptionem fieri iuſſiſſet: eripiendus eſt hic error. cum enim Moſem Iſraelitarum imperatorem Deus ipſe non ſemel, ſed bis cenſum populi agere, ac deſcriptionem poſteritati relinquere; tum etiam lege cenſoria quoties populus cenſeretur, ſicli dimidium, id eſt, duas argenti drachmas, in ſingula capita ærario ſacro inferri iuſſerit[a], quis hoc ſcelus eſſe putet? Ioſephus[b] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum a Dauide ſcribit, quod in ſingula capita numos ſingulos ærario ſacro dependi non iuſſerit. certe quidem lege cenſoria tributum illud ſacrum, quoties populum cenſeri placuiſſet, exigi iubetur ad ſcelerum expiationem: deinde illud ſubiicitur, ne plaga ſit in populo futura. Mihi tamen hoc amplius peccatum videtur, quod princeps arroganter nimis, ac ſuarum opum & legionum confidentia maiore quam Dei præpotentis auxiliaribus copiis niteretur: neq; enim cēſum egit totius populi, ſed eorum tantum qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ ſacra faciebat, & Beniamiticam prętermiſit. Quod autem ſicli dimidium a ſingulis ærario ſacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quæ a cæteris populis cenſum ciuium ac deſcriptionem agentibus, ſacris deorum faciendis æra ſingula ſoluerentur, eadem ſuo ærario Deus inferri iuſſerit, vt talium numinum memoriam obliuione ſempiterna deleret: ſic alibi ſanguinem hoſtiarum ac victimarum altaribus ſuis ſuperfundi voluit; ac ſanctiſſime interdixit[c] ne deinceps dæmonibus ſanguis libaretur; vt ſcilicet ab immani teterrimoq; dæmonum cultu ſuos reuocaret. Neque enim dubium eſt quin Seruius ab antiquis

[a] Exod.30.
[b] lib.7.c.13.
[c] Leuit.17. *ne vltra ſacrificent ſacrificia ſua ſatyris ac dæmonibus quibus cum ſcortati ſunt.*

antiquis institutum illud acceperit, vt in fano Iunonis Lucinæ arca collocaretur, in quam singulis nascentibus æra singula inferri placuit: deinde cum anno decimo septimo togam puram acciperent, æra quoque singula in templo Iuuentæ dari: postremo vti quisque moreretur, rursus æra singula in templo Veneris Libitinæ solui iussit.[a] quod quidem institutum etiam neglecta Censura inuiolabile fuit tamen. Athenienses quidem anno decimoquarto nomina in publicas tabulas retulisse videmus[b]; tributum tamen illud non videmus. Fœminas autem censeri non consueuisse multa sunt argumenta. cum enim Moses bis populum Israelitarum lustrauisset annis quadraginta: mares tantum ab anno vigesimo, tribum vero Leuiticam seorsum descripsit: ac primo quidem lustro sexcenta & quinquaginta duo millia in censum relata sunt: quadragesimo post anno cum qui ex Ægypto excesserant, omnes in deserta solitudine, tribus tantum exceptis, occubuissent; sexcēta viginta quatuor millia septingenti ac septuaginta tres Israelitæ censiti sunt, præter aduenas, seruos, fœminas, & eos qui annum vigesimum nondum attigissent[c]. Fœminas autem vbique numero mares vincere superius docuimus, maxime tamen versus Australem regionem: minores vero annis viginti tertiam fere populi partem capiebant; cum ætas hominis anno fere sexagesimo tertio definiatur[d]. Romanos etiam fœminas, seruos, & opifices in numero ciuium non censuisse ex eo intelligitur, quod Dionysius, Florus ac Liuius scribunt, Romulo regnum ineunte *censa fuisse tria millia ciuium; moriente vero quadraginta sex millia peditum cum mille Equitibus*[e]. Seruio rege *censa sunt octoginta millia eorum qui arma ferre possent*, vt Fabius Pictor scribit: sequenti lustro CXXXII *millia* CCCCXIX; post CCLXII *millia* CCCXXII: inde CCLXXIIII *millia*: tum CCLXXVIII *millia*, CCXXII. Cætera ex epitome Flori colligi possunt: qui[f] vno loco scribit *censa fuisse ciuium capita* CCCXIII *millia*, DCCCXXII, *præter pupillos & viduas*. Idem alibi[g]

[a] Dionys. lib. 4. Capitolin. in Gordian.

[b] Plutarch. in Solone.

Populi Israelitarū descriptio.

[c] Num. cap. 1. & 26.

[d] l. hæreditatum ad l. Fal.

[e] Plutarch. in Romulo.

[f] Epit. 59.

[g] Epit. 27. post Annibalis ex Italia excessum.

censa sunt CCCXXXVII *milia ciuium: ex quo numero apparuit quantum hominum tot prœliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset*. at præcedente lustro scripserat, *censa fuisse* CCLXX *millia ciuium*: ex quo innuit CXXXIII millia ciuium secundo bello Punico exhausta fuisse. cõsequens est igitur Romanos fœminarum in censu rationem nullam habuisse; aut eo numero non fuisse comprehensas; quarum numerus cum maior sit quam virorum, nullum omnino maribus in eo censu locum reliquissent. Itaque Liuius de septimo lustro ita scribit; *Ciuium qui puberes essent, supra centum decem millia erant: mulierum autem & puerorum, seruorumque, & mercatorum, & sordidas artes exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operosam artem tractare licuit) triplo plus quam turbæ ciuilis.* Ex quo apparet quantus hominum numerus futurus fuerit, si fœminarum ciuiũ & impuberum ratio haberetur, ipsique inquilini qui ciues non erant, censi fuissent. Qui enim ciuis incensus esset, id est qui apud Censores nõ fuisset professus, quasi seruus sub iugum mittebatur. *Maxima*, inquit Vlpianus [a], *capitis diminutio est cum ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incensus aliquis venierit*. Interdum enim Censores non modo colonias Romanorum, quæ quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebantur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent. Hic dicet aliquis, cum apud Censores non modo ciuium, sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prædia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, qui fieri potuit vt fœminas & pueros ciues; item opifices liberos homines, tametsi peregrinos, non censerent? ego censum omnium factum opinor: id enim Dionysius Halicarnasseus scribit libro III: sed Censores numerum ciuium tantum qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eumque numerum breuiter ab historicis in annales coniectum fuisse. Id ex censu Atheniensium planum est: apud quos vno tempore censa fue-

[a] In titulis.

ſa fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent,(quod an-
no decimo quarto neceſſe erat) viginti millia ; peregri-
norum decem millia; ſeruorum cccc millia. ita cenſu
Venetorum facto ante annos xxx, in quem omnis ſe-
xus,omnis ætas,omnis hominum conditio venit,fœmi-
narũ multitudo duobus amplius millibus maſculorum
numerum ſuperauit.Earum autem deſcriptionum vtili-
tates ſingulas oratione complecti difficile eſt. Primum
ætas,ordo,conditio, numerus ciuium ex illa deſcriptio-
ne percipi ac intelligi facile potuit;& qui qualesque bel-
lis gerendis idonei ciues eſſent,quiq; res vrbanas ac do-
meſticas melius curarent;quos item in colonias deduci,
quos publicis operibus exerceri oporteret; quantum-
C que alendis ciuibus annonæ ciuitati deeſſet aut ſuper-
eſſet : quod cum omnibus ciuitatibus vtiliſſimum eſt,
tum vero premente obſidionis metu neceſſariũ.Quam-
quam vt nulla ſit cenſus iſtius vtilitas vberior quam quę
ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur , num ſa-
tis magna debet vnicuique videri? nam ex ea cognitio-
ne, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles
ſunt, anfractus expediuntur. Quamobrem rex Franci-
ſcus maior Poyeti Cancellarii popularis mei rogatio-
ne,lege promulgata iuſſit Curiones naſcentium puero-
rum ætates perſcribere; ſed cum publicis tabulis deſcri-
ptio non contineatur, prope lex antiquari cœpit, tam-
etſi Henrico III regi eandem legem renouari placue-
rit. Quæſtiones autem de ſtatu cuiusque, ciuisne ſit an
peregrinus; ſpurius an legitimus; nobilis an patricius;
plebeius an nobilis ; item quale cuiusq; verum nomen,
quæ ſtemmata,quibusq; parentibus ortus ſit:quæ quod
in infinita obſcuritate verſantur, ſine cenſibus explicari
vix vllo modo poſſunt. Id quidem perceptum eſt Athe-
nis, cum ageret Pericles cenſum ciuium, qui tunc non
plures fuere tredecim millibus trecẽtis & ſexaginta: ni-
hilominus compertum eſt peregrinorum quinq; mil-
lia ciuium numerum clam irrepſiſſe; qui pro ſeruis iu-
dicio publice conſtituto venierunt[a]. Iam vero ad colle-

Cenſuræ vtilitates.

Ætas ciuiũ ex cenſu percipitur.

Status ciuiũ ex cenſu dignoſcitur.

Ordo ciuiũ ex cenſu.

a Plutarch. in Pericle.

gia ciuium & ad corpora conſtituenda, ad habenda rite comitia, ad legenda ſuffragia, ad ordines ciuium in claſſes ac tribus ex cenſu & ętate redigendos, Cenſura neceſſaria eſt. At quanti eſt illud, quod ex cenſu conditio ac vitæ cuiuſq; genus intelligitur? quam multi in bonorum ciuium cœtib. velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones; quam multi qui furtis, rapinis, alea, latrociniis, ebrietatibus, ſcortationibus totam vitam tranſigũt; qui tamen in clariſſima populi luce quaſi in tenebris vagantur, qui cum oculis ac digitis non poſſint, ipſo cenſu deſignarentur. Nec minus atq; haud ſcio an magis vtilis ſit bonorum quam perſonarum deſcriptio futura; de qua ſic Caſſiodorus; *Orbis*, inquit, *Romanus agris diuiſus cenſuq; deſcriptus eſt, vt poſſeſſio ſua nulla haberetur incerta, quam pro tributorũ ſuſceperat quantitate ſoluenda.* Quod ſi totius imperii Romani agrorum facta deſcriptio eſt, quis dubitet in tanti imperii ſingulis partibus facile fieri poſſe? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, cenſus tantopere neceſſarius ſapientiſſimis Imperii Romani moderatoribus videretur, quanto vtilior hac ætate futurus eſt, vt ex libris cenſualibus quantum tributorum quæ ſunt infinita, ærario ciuitatis, quãtum publicis operibus quemque dependere oporteat, intelligatur? Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum deſcriptione ad Rempubl. peruentura ſint, intellectum eſt in deſcriptione agrorum eius prouinciæ quæ eſt ad Celticum littus, quam Romani proprio nomine *Prouinciam* appellarunt. exſtant illic publicæ agrorum ac familiarum tabulæ anno MCCCCLXXI conſcriptæ, quibus tria millia ciuium qui agros ac familiam haberent, cenſa reperiuntur. Sed cum mutatis poſſeſſoribus plebeius ordo a reliquis premeretur, propter immunitates ſacerdotib. ac nobilitati tributas, grauis orta controuerſia eſt inter ordines; quod qui erant immunes, etiam agris vectigalibus plebeiorum emtis immunitatem quærebant. tandẽ & rebus in Curia Pariſiorum iudicatis, & legibus Franciſci regis, vectigalia prouinciæ ex

Vt ſcelerati ac flagitioſi ciues deſignari poſſint.

Vt tributa æquari poſſint.

ex libris cenſualib. peti oportere decretũ eſt. Rurſus anno M D X V I, agrorum eccleſiaſticorum qui huius imperii finibus continentur, deſcriptio facta eſt, vt decimarum, quas principi ac Reip. inopia laboranti Pontifices ipſi decreuerant, exactio quædam æquabilis eſſet: quam tamen propter agrorum quam plurimas ſub haſta diſtractiones renouari neceſſe eſt; perinde vt tabulas cenſuales eius prouinciæ quam dixi. Accuratius etiã Aletenſis ager omnis in Gallia Narbonenſi deſcriptus eſt, quantitate ac æſtimatione cuiuſq; agri facta; ac triplici trium agrorum, optimorum inquã, mediocrium ac ſterilium, & cuiuſque generis triplici ratione inita. quam ego deſcriptionẽ ab ipſis peræquatoribus didici, cum ad conuentus Galliæ Narbonenſis profectus eſſem [a]. Sic igitur proſpici poteſt inopiæ ac iuſtiſſimis tenuium, potiſſimumq; agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premuntur, vt iam agris ac ſedibus quaſi foro cedere ſit neceſſe. Lites etiam & controuerſiæ, quæ vbiq; pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali diſtributione, & quibus terminandis infinita pene iudicum multitudo implicatur, ex cenſualibus tabulis facilime explicarentur. fraudes item peræquatorum, qui gratia vel odio imperata tributa iniquiſſime diſpertiri ſolent, latere poſſent neminem: aut certe cui plus tributorum quam ferre poſſit, imperaretur, eum cui minus imperatũ eſſet, ſponſione permutationis bonorum aut tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri conſueſſe legimus: nam eiuſmodi ſponſione vicit Megaclidem Iſocrates; idẽ tamen a Lyſimachide victus eſt [b]. Ex iiſdem tabulis publicis; qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores eſſent; quibuſque artibus alii quidem tot ac tantæ opes quærantur, alii tanta premantur inopia, facile intelligi, & vtriuſque remedia ſalutaria conquiri poſſent. quo nihil magis eſt in omni Republica neceſſarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intoleranda multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac

Vt rapinis peræquatorum occurratur, cenſu opus eſt.

[a] anno 1568.

[b] Plutarch. in vita X Orat.

peſtem inferri perſpicuum ſit. Iam vero leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnam irrogari oportet, perceptis cuiuſque fortunis ac facultatibus ad veriſſimam iuris ac iuſtitiæ harmonicæ diſtributionem exigerentur. in quo tamen grauiſſime propter illam bonorum cuiuſque ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emtionibus, matrimoniis, donationibus, cæteriſque rebus ac rationibus diſtrahendis fieri, non niſi ſero, ac ne vix quidem intelligi poſſunt, vnicuique paterent. Hic omitto quam multæ de finibus regendis, deque hæreditatibus controuerſiæ, tum etiam in ipſo iure pignorum & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores ſint, explicari poſſent ex ea quam dixi, bonorum omnium deſcriptione; cum tamen ex earum rerum ignoratione denſiſſimæ tenebræ non modo publicis, ſed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaque Liuius libro ſeptimo cum dominia rerum continua mutatione tranſlata fuiſſent, vt quis cuiuſque prædii dominus eſſet vix intelligeretur, ita ſcribit; *Quia ſolutio multarum rerum mutauerat dominos, cenſum agi placuit.* Omitto ſumtus ingentes, quos in litibus eiuſmodi iudicandis quemque facere neceſſe eſt: prætermitto etiam quam multa iudicia, quæ cum publicis minimeque dubiis tabulis diſceptari debuiſſent, incertis aut falſis teſtimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Cenſuram conſequuntur, quis tam cæcus eſt qui non videat? tam ſtupidus qui non ſentiat? tam demens qui non intelligat? Hic tamen videre mihi videor, turbam eorum qui publicas opes depeculantur, qui priuatorum fortunas diripiunt, qui fœnoribus tenuium ſanguinem exſorbent, qui malis artibus diteſcunt, illud mihi opponere, indignum videri ex cenſus ac bonorum deſcriptione tenuibus quidem contemtum, locupletibus autem inuidiam creari[a]. Hanc enim potiſſimam præcipuamq; cenſus omittendi cauſam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui. Ego vero illis repo-

[a] l. 2. quando & quib. quarta pars C.

nam

nam nec inuidis vllum, nec irrisoribus locum fore: quoniam qui locupletes sunt, pro tenuibus irridentur; & qui sunt inopes a pecunia, pro diuitibus obtrectatorum inuidiam subeunt. Demus tamen id quod iactant futurum; an propter maleuolorum aut etiam derisorum obtrectationem Censura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vmquam prudens legislator, quis princeps, qui vel paulum admodum a recta ratione informatus, legibus vsque adeo necessariis Rempublicam irrisorum aut inuidorum metu orbauit? quamquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex ista lege arripiunt, pecuniam tantum complectitur: agrorum censui nihil, multo minus personarum descriptioni obstat. Quod vero contra decus esse putant, priuatorum opes & inopiam, mercatorum item debitas creditasque pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta conuenta, res denique ac rationes in vulgus manare; eo ipso satis declarant sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nam vti quisq; cæteris integritate vitæ præstat; ita quoque sua facta, gesta, voces, atque adeo mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atque intelligi gaudet: quanto magis pecuniarum ac bonorum censum? Cum enim architectus quidam effecturum se Liuio Druso Tribuno plebis promitteret, ne quis in suas ædes prospectum vllum haberet; *Ego vero*, inquit Drusus, *meas ædes vnicuiq; sic patere volo, vt quid intus agatur latere possit neminem*. hunc Velleius Paterculus sanctitate atque integritate vitæ claruisse scribit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres enim Romani non modo pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti & expensi rationes, atque adeo actionum fere omnium ephemerides & cōmentarios conficere solebant: postremis vero temporibus, quibus vitia fraudesq; abundantius pullularunt, rationes a priuatis conscribi desierunt, cum editis rationibus anteactæ vitæ iudiciorum publicorum ac priuatorum discrimen subirent: vt quidem scribit Asconi-

628

us Pedianus. Ita Censuram bonis omnibus placuisse semper; improbis vero, fœneratoribus, tyrannis, atque iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere solent, displicuisse videmus: vt antea Tiberii, Caligulæ, Neronis, Domitiani exemplo confirmaui. Absurdum est igitur quod censu bonorum patefacto, tyrannis ad priuatorum inuadendas opes aditum aperiri putant; cum tamen tyranni semper abhorruerint a Censura; & Romani qui nec tyranni nec regi nomen ferre potuerunt, maxime omnium coluerint Censuram. quamquam quis tyrannus frontem, si quam habet, adeo perfricuit, vt locupletum ac potentiorum opes non magis optet quam egentium ac infimorum? at vbi nullus est census, locupletes pretio gratiam & immunitatem mercantur: tenues vero diripiuntur. Hinc tenuium ciuium aduersus potentiores odia, diffidia, querelæ, secessiones. *Fugere*, inquit Liuius[a], *Senatum, testes, tabulas, census cuiusq; quia noluit conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis, cum interim obiectam plebem aliis atq; aliis hostibus*, &c. Fugiunt ergo fœneratores censum. cur enim boni ciues iusta debita creditave, quasq; hæreditates iure creuerint, quibusque opibus suis vigiliis ac solicitudine quæsitis fruantur, sciri metuent? hinc enim laudum suarum cumulus est vel maximus, quod suauissimos honesti laboris fructus iucundissime decerpunt. nec vero dubitabunt patriæ, cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac miserorum ciuium inopiam subleuare. Qui vero publicas opes suas ducit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immensis fœnorib. exhaurit, huic profecto metuenda Censura, metuendus est census. Sed quis tam inops a consilio princeps aut legislator, qui vsurarias leges abrogaturus, fœneratores consulat? qui ebrietates ciuium sublaturus, consilium a cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus, prodigorum hominum ac meretricum greges ad consilium admittat? Prudentium igitur ac fortium virorum

[a] lib. 6.

rorum nobis sunt, non sceleratorum ad Censuram stabiliendam consilia petenda. Audiamus Liuium[a]: *Seruius*, inquit, *censum instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio.* Et cum de Censoribus creandis agit[b], *Hic annus*, inquit, *Censuræ initium fuit, rei a parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen Senatus, Equitumque centuriæ, decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorumq; locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent.* Quid Plutarchus omnium fere scriptorum probatissimus? *Censura*, inquit[c], *magistratus est omnium sacratissimus, qui cum in rebus omnibus, tum vero in moribus ciuium conformandis summam potestatem habet*: id est, ἡ τιμητικὴ ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἱερωτάτη καὶ δυναμένη μέγα πρός τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων. Ac si quis putet nimiam illam in Republica libera potestatem tolerabilem non esse, at ne tanto quidem oneri suffecturam, fallitur: cum tanto imperio quantum fuit Romanorum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorii muneris erat initio Senatores legere, aut senatu indignos eiicere: sed plebiscito id Censoribus tributum, vt se populus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius Festus scribit; quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. id autem ferendum non esset in monarchia, in qua princeps magistratuum omnium, maxime tamen Senatorum creationem, sui beneficii esse ducit. Necessarium C tamen est omni ciuitatum generi Censoribus ærarii publici custodiã ac morum castigationem cõmitti; modo Censores fiant ii, quorũ vita non tantum a rapinis, sed a vitiis pene omnibus libera sit ac vacua; quiq; cæteris omnibus integritate ac prudentia præstent: qualium hominum Romani veteres delectum habere solebant: vt Censores omnib. ciuib. seipsos quasi normam bene temperanterq; viuendi, & ad intuendum, & ad imitandum præberent; omniumq; mores ad virtutem & ad verum decus conformarent; quo nihil vmquam admirabilius in vlla ciuitate fieri potuisse statuo. Illa vero, quam dixi,

Iudicia veterum de Censura.

[a] lib. 1.
[b] lib. 4.

[c] In Caton. maiore.

Censura morum castigatrix.

morum probatio, quinto quoq; anno fieri cõſueuerat; poſteaquam vectigalium, tributorum, agrorum publicorum, ac totius ærarii curam geſſiſſent: tum etiam ſi quas arces, portus, mœnia, vias militares ſarciri ac refici oporteret, erat ea cura Cenſorum extremo Cenſuræ actu, populus vniuerſus in Campo Martio ſacrificio ſolemni luſtrabatur: ordines ciuium cenſebantur: & vti quiſque flagitioſam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam notam iudiciis ipſis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac ſi quando Reſpublica bellis vrgentibus Cenſuram intermitteret, tum facile ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem labefactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus neceſſarias omiſerunt. Id ſecundo bello Punico ſatis intellectum eſt, cum Annibal Italiam quateret, ac Vrbem ipſam obſideret; quibus temporibus domeſtica diſciplina ac morum probatio aliquamdiu intermiſſa fuerat: poſtea vero qua Annibal ex Italia exceſſit, *Ad mores hominum*, inquit Liuius [a], *animum aduerterunt, caſtigandaque vitia, quæ, velut diutinos morbos ægra corpora ex ſeſe gignunt, nata bello erant*. Neque tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem ſuſcipiebant Cenſores; hæc enim magiſtratuum decretis ac ſententiis finiebantur; ſed omnis animaduerſio eorum vitiorum erat, quæ nec legibus, nec magiſtratuum iudiciis vindicantur. quamquam nec magiſtratus vlli tam accurate ſcelera vlciſcuntur, quin maxima pars publicam declinet animaduerſionem, ac leges ita perrumpat, vt beſtiæ maiores araneorum telas ſubtiles, quibus exiguas muſcas irretiri videmus. Et vt publice omnia quæ legibus ſunt comprehenſa crimina, vindicentur, quis tamen ex legibus virtutem aut dignitatem metiatur? *Quis eſt*, inquit Seneca, *qui ſe profitetur legibus omnibus innocentem? vt hoc ita ſit, quam anguſta eſt innocentia ad legem bonum eſſe! quanto latius patet officiorum quam iuris regula! quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigunt, quæ extra publi-*

[a] lib. 24.

publicas tabulas sunt! hæc ille: quamquam ignarus diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipsa natura arripuimus & expressimus. nam si quis animi sui complicatas tabulas euoluere velit, iam se ipse doceat eum virum bonum esse qui prosit quidem quibus possit, noceat vero nisi lacessitus iniuria nemini; quæ nullis sunt populorum legibus comprehensa. quinetiam multa pestifere, multa perniciose iuberi ac prohiberi videmus, quæ non magis legum nomen merentur, quam si furiosus ea concessu suo sciscitat. Certe quidem nemini dubium esse arbitror, quin maxima quæque scelera, quibus maxime infestantur ciuitates, a iudiciis & a tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis magistratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum detestabilius est: at ea cognitio tota fuit Censorum. *Indicant*, inquit Tullius, *notationes animaduersionesq; Censorum, qui nulla de re diligentius quam de iureiurãdo iudicabant.* Iam vero ebrietates, crapulæ, luxus, alea, scortationes publicæ ac priuatæ, nulla vi, nullo iudiciorum metu coercentur; quibus morbis qui mederi sine Censura potest? publici vero corruptores huc illuc vagantur, & optimos quosque ad cædes occultas, vel ad rapinas designant; a quibus tandem nisi a Censoribus arceri a Republica possunt? Nam Censores quo quisque modo se domi & in ipsis latebris aduersus vxorem, in liberos, erga seruos, cum propinquis se gereret, accurate conquisierunt. Quamobrem si proprium nomẽ Censuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omnium effectricem, bonorum ciuium procreatricem, improborum expultricem appellare non dubitem: cum ea non modo flagitiorum ac improbitatum robustiorũ radices circumcidere, verumetiam vitiorũ fibras euellere, stirpes elidere, semina exstinguere sola posse videatur. Quod si veteribus olim tam vtilis Censura visa est, vt ciuitates ea carere non possent; profecto his temporibus multo magis necessaria iudicanda sit: propterea quod omnium fere populorum moribus ac legibus maritus

in vxorem, pater in liberos, dominus in seruos vitæ & necis potestatem habuerunt, vt superius[a] diximus: nunc vero cum ius illud vnicuique ademtum sit, quis impietatem liberorum aduersus parentes, vxorum impudicitiam erga maritos, seruorum petulantiam in dominos vindicare poterit? quam multæ puellæ etiamnum a parentibus ipsis prostituuntur? quam multæ corpore quæstum facere quam nubere, infantes exponere, aut necare quam alere præstabilius ducunt? qua tamen sublata Censura coerceri poterunt numquam. De religione erga Deum non disputo: qua tamen nihil non modo in ciuitatibus, sed etiam in singulis familiis prius aut antiquius esse debet. quæ cura etsi Pontificibus ac sacerdotibus mandata sit: magistratuum tamen est omnem operam, curam, solicitudinem in eo collocare vt religionum in primis summa ratio vbique habeatur. Etenim diuina lege ter[b] vt minimum ad sacras conciones adire iubetur: plerique tamen ab omni cultu diuini numinis penitus abhorrent. ex quo impiorũ seminaria tam longe lateq; pullularunt, vt nefaria verborum exsecratione cœlestium numinum vim omnem publice detestari non dubitent, & quidem impune. at diuinarum legum metu sublato, humana quoque iura, deinde magistratus omnes pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effrænata quadam licentia latrocinari, occidere, venenis proximos quosq; tollere, omnibusq; flagitiorum generibus omnia complere necesse est. neque enim sperandum vt legib. vllis aut pœnarum metu, qui numinis metum omnem abiecerunt, a facinorosa vita deterreantur: quia *legum metus non scelera, sed licentiã comprimit*: cum innumerabiles & olim fuerint, & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non desciscant, nequissime tamen viuunt. recte enim Lactantius; *Possunt*, inquit, *leges delicta punire, conscientiam munire non possunt*. Cum etiam ab educatione iuuentutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendæ momenta pendere videantur; vt sapienter est a Platone ex Lycurgi sententia dictum: quis putet vllam educationis

[a] lib. 1, cap. 3. & 5.

[b] Deut. c. 16.

ſine Cenſoribus curam haberi poſſe? nam quod publicum eſſe decuerat, priuatorum voluntati relinquitur. Certe quidem Lycurgus Magnum *Pædonomum* inſtituendæ iuuentuti magiſtratum ac Cenſorem creari voluit; non qui parentum arbitrio, ſed qui legum præſcripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum ſit vnus & idem ciuitatis ſcopus ac finis, eandem quoque omnium ciuium educationē eſſe oportere putauit Ariſtoteles [a]; & recte putauit. quod certe Athenienſes rogatione Sophoclis quondam decreuerunt. quæ quoda nobis accuratius alibi [b] diſputata ſunt, omitto. hæc tamen omnia in officio Cenſorum poſita eſſe nemo non videt. Quis item hiſtrionicas ſaltationes, comœdias, ſpectacula, faſcinationes coercere niſi Cenſura poteſt? neq; enim peſtis in Republica capitalior vlla eſſe poteſt, quæq; ad corrumpendos ciuium mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, geſtus, orationis, ac turpiſſimarum actionum perniciem, quæ ſenſim illapſa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. certe quidem non tantum molles ac teneros puerorum animos labefactat, ſed etiam caſtiorum quoq; fœminarum pudicitiā pertētat, vt eorum nō modo ſcurriles ineptias, ſed etiam libidines imitari ſtudeant, quorum auidiſſime ſpectacula contuentur. denique theatra, definire poſſumus turpitudinis vitiorumq; omniū ſentinam ac ſcholā. Quamobrem ſapienter Philippus Auguſtus hiſtriones huius imperii finibus ſanctiſſimis edictis diſturbauit. Quod ſi quis obiiciat & Romanis quondam & Græcis ea ſpectacula non defuiſſe: ego illi reponam Romanos quidem Appollinares, Seculares, Circenſes, & eiuſmodi ludos deorum quos religioſiſſime colebant, maieſtati ac honori conſecrauiſſe, non ad impura libidinum exempla inſtituiſſe: poſtea vero quā vitia finitimarū gentium Romam infeſtare cœpiſſent, *hiſtriones quoque ſenſim ex Hiſtria*, vt Verrius Flaccus ſcribit, *in Vrbem irrepſerunt, ac impudentiæ ludos aperuerunt*: quos tamē ſi ſaluis religionibus prohibere potuiſſent, non dubitē ſummæ grauitatis ac ſapientiæ Cenſores omnia de Repub. ſpectacula

[a] lib 8. cap. 2. Polit.

[b] In oratione De instituenda in Republica iuuētute.

632

fuiſſe ſublaturos: vt quidem ex ſapientiſſimis quibuſq; viris coniectura conſequi potuit: ſic enim Seneca; *Nihil,* inquit, *tam moribus alienum quam in ſpectaculo deſidere.* quinetiam Ariſtoteles modis omnibus cauendum [a] eſſe monet, ne ciues comœdiarũ ſpectaculis inſideant. quid Auguſtin⁹ [b]? *Omnia,* inquit, *in theatris pietati ac honeſtati contraria fiunt.* In eadem ſentẽtia fuiſſe video Tertullianum [c], Chryſoſtomum [d], Cyprianum [e], Valerium [f], Polydorum [g], ac principem ipſum legum ferendarum Solonem; quos viros quantæque auctoritatis magiſtros? Quid igitur mirum ſi Carthaginenſi concilio ludi theatrales prohibeantur, cum illi veteres Græci qui nullam veræ pietatis opinionem combiberant, ciuitatibus pernicioſos eſſe iudicarẽt? Ac tametſi tragœdia neſcio quid auguſtius ac ſeuerius quam comœdia præ ſe ferre videtur, nihilominus Solon Theſpim tragœdum acerbe increpuit, quod tragœdiam tametſi puram ac nudã veteri more populo exhibuiſſet: ille iocum excuſauit; at Solon iocum eſſe negauit, quem ſeria ſequuntur. atque illud eſt quod M. Tullius veterem Græciam eiuſmodi fabularum actores grauiter vindicaſſe ſcribit. Quid nunc Solon ſi viueret? ille tragœdiam quæ propter perſonarum maieſtatem ad decus & ad grauitatem compoſita pleriſque videtur, ciuitatibus pernicioſam iudicauit; nos tragœdias omnino deſeruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremum obſcœna quadam fabula turpiſſimis ac ſordidiſſimis narrationibus cõdita quaſi ſuauiſſimis venenis ſalutares cibos aſpergere conſueuerũt. Cum autem omni hominũ generi ſpectacula ſunt pernicioſa, tum vero iuuentuti, ac nationibus ad Aquilonem poſitis maxime declinanda: quæ quod cæteris leuiores ſunt, & animi vim omnem pene in ſenſibus poſitam habent, vitioſos geſtus ipſis oculis auidiſſime hauriunt: quæ vitia populi Auſtrales, propter inſitum atræ bilis humorem & naturalem quandam ſeueritatem, nõ ita facile combibere ſolent. Neque vero ſperandum eſt vt

[a] lib. 7. c. 15. Polit.
[b] Homil. 38. & 499. & in Matth. hom. 69. & in Act.
[c] In lib. De ſpectaculis.
[d] Tomo 2.
[e] lib. 2. epiſt. 2.
[f] lib. 2.
[g] lib. 2. c. 13.

est vt ea spectacala comicorum ac sortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentibus ipsis fascinũ ac vecordiam iniiciunt, magistratus qui in iis totos dies desidere consueuerunt, prohibeant: sed grauissimis ac seuerissimis Censoribus opus est: qui corpora ciuium ad robur gymnastica disciplina, mentes vero musicis artibus humanitate ac tranquillitate munire studeant. *Musicæ* verbo studia musarum ac scientiarum omnium Academicorum [a] in morem intelligi volo. cauebunt etiam ne musicam illam naturæ consentaneam, quæ non modo suaui oblectatione aures permulcet, verumetiam salutari medicina mentes perturbationibus liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil sit quod mollius in animos influat vt concors illa vocum suauitas; ita nihil est quod æque mentẽ de suauitate deturbet, si graues illos ac seueritati congruentes modos, Dorios inquam ac Phrygios, quos nostri primis ac tertiis tonis designant, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac septimo loco statuunt, consectemur: ab his enim Aristoteles ac princeps ipse Plato ciues omnes, ac potissimum iuuentutem abstinere iubent. si minus id obtineri potest, vt ii modi qui iampridem in omnibus ciuitatibus inueterarunt, eripiantur: enitendum certe est, ne ab ipsis naturæ modis discedatur; id est vt puram & simplicem Diatonices rationem omnium præstantissimam, & vt Plato loquitur γενναιοτάτην: aut si Chromaticen & Euharmonicen (quæ tamen ipsa sui difficultate ac obscuritate penitus inusitata est) amplectantur; quartum genus illud. quod ex tribus summa inscitia confuderunt, ciuitati pernitiosum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapsa, non solum mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad insaniam sæpissime perducit; vt nemine mirum videri debeat, si magna pars eorum qui naturales musicæ modos sic miscent, quique rapidissimo breuissimorum interuallorũ impetu spondaicam grauitatem peruertunt, furore & amentia corripiantur, & vt cupediarii,

633 C

[a] Duabus potissimum reb: γυμναστικῇ & μουσικῇ ciuitates conseruãtur. *Plato* in Timæo.

qui auidiſſime tragemata ciboſque leuiſſimos liguriunt, nec alimenta ſolidiora ferre poſſunt, corporis robur amittunt, ac breui tabe marceſcunt: ita qui graues ac naturæ cõgruentes modos auerſantur ac refugiunt, vt ineptiſſimis ac leuiſſimis cantibus paſcantur, de mentis ſanitate faciliime diſturbantur. his igitur Reipub. incommodis ſola Cenſura mederi poteſt. De luxu quoq;, quo ciues tum epulis tum veſtib. diffluunt, fruſtra querimur, niſi leges ſumtuariæ cenſoriis legib. vim adipiſcantur: vt iidem ſint in Republ. Cenſores, qui olim Athenis *Legum cuſtodes* ac *Nomophylaces* dicebantur. Quamobrem qui de Cenſorum poteſtate primus detraxit, hunc Rempublicam funditus perdidiſſe nõ immerito M. Tullius[a] quæſtus eſt. is autem fuit P. Clodius Trib. plebis, homo impuriſſimus; cuius tamen lex antiquata eſt lege Cæcilia[b] Conſulari. Quibus ſatis perſpicuum ſit, opinor, quã vtilis, quam neceſſaria, quam Reipublicæ ſalutaris ſit ac ſemper fuerit Cenſura. Sed quæri poteſt an Cenſoribus imperium tribuendum ſit? an etiam hoc tributo iuriſdictionem habere oporteat necne? nam ſine imperio, ſine iuriſdictione Cenſura inanis eſſe videatur. ego tamẽ, ſi ex me iudicium exquiratur, vtroque, & imperio, & iuriſdictione, carere velim: ne munus illud negotioſiſſimum plenumq; laboris ac vigiliarum, etiam litium anfractibus implicetur, aliud eſt enim iudicium, aliud Cenſura. Cenſores quidem Romanos imperium habuiſſe videmus, ſed ad hoc tantum vt populi concionem conuocarent, vt exercitum vrbanum cogerent, vt luſtrum facerent, vt ad cenſum quemque vocarent: quod ſine edictis fieri non poterat: edicere autem, vocare, cogere, qui imperio careret, nemo poterat; niſi alterius opem & imperium imploraſſet. ſed cum exercitu ac luſtro nihil opus ſit, ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promulgari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur. Quid igitur, dicet aliquis, ſi Cenſores nec imperare, nec cogere, nec iudicare poſſint? ego Cenſorum nutum, ignominiam, reprehenſionem omnibus omnium

a Cicero in Piſonem, & pro Milone, pro Seſtio.
b a Q. Cæcilio Metello lata anno ab V.C. DCCCI.

omnium magiſtratuum iudiciis ac ſententiis acerbioré fuiſſe puto. Cum enim luſtrũ agerent ciuibus in campũ Martium coactis, aderant interdum quingenti, aut quod minimũ, trecenti Senatores, ordo Equeſtris duplo maior, plebs ipſa quantum quidem loci amplitudo capere poterat; omnes trepidi & anxii qua quiſque ignominia notaretur: Senator quidé, ne Senatu moueretur; Eques, ne equo ac ſtipendio ademto ignominiam ſubiret; plebeius, ne inter ærarios cenſeretur; ærarius, ne de ciuitate aut libertate periclitaretur. cuius enim Senatoris nomé præteritum eſſet, apparitore aut accenſo nomina citante, hunc certum erat ex albo Senatorum inductum fuiſſe; vt quidem Liuius ſcribit, *Senatores ſex & ſexaginta vna cenſura ordine ſenatorio motos.* Quamobrem ne tanta illa Cenſorum auctoritas libero populo grauis eſſet, neve quiſquam inauditus de exiſtimatione ac fama periclitaretur, notam quidem Cenſores habere placuit, non iudicationem. ſic enim M. Tullius apud Nonium: *Cenſoris iudicium*, inquit, *nihil fere damnato affert niſi ruborem; itaque vt omnis illa iudicatio verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio illa Ignominia dicta eſt.* differt autem diſtatq; plurimũ ab infamia, quæ non niſi magiſtratuum ſententiis ac iudiciis, & quidem iis quibus ex lege irrogatur [a]. nam ſi eſſet ignominia idem quod infamia, fruſtra Prætor edictis [b] perpetuis infamia notaſſet eos qui ab Imperatore cum ignominia dimiſſi fuiſſent: hanc enim iuriſconſultorum interpretes [c] *infamiam facti* appellant. de iis qui a Cenſoribus notarentur, nihil edicto comprehenſum eſt. non igitur infames ſunt ignominioſi, vt infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Græcis quidem olim infames necare cuique impune licuit, vt eſt apud Libanium Oratorem [d]. At is qui de Senatu Cenſoris nota deiectus rogationem ad populum tulerat, ſæpiſſime reſtituebatur. interdum etiam id non iure, ſed ab animo ipſa maleuolentia ieiuno, & obtrectatorum inuidia factum fuiſſe docebat. Sin eſſet accuſator aliquis qui Cenſoris notam, aut etiam ſi Cenſor ipſe

[a] l. infamem. De publicis iudic. ff.
[b] l. 1. De iis qui notantur.
[c] In l. palam. §. quæ. de ritu nupt.
[d] Pro Haliſ thotio.

ſuam dignitatem tueri vellet, coram populo iudicium conſtituebatur. ac ſi quidem cenſoria nota compunctũ populus damnaret, non tantum *ignominioſus*, ſed etiam *infamis* dicebatur[a]. cæteris notam quidem obeſſe iuriſconſulti putant: exiſtimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum enim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Cenſura Senatu mouiſſet, Flaminius rogationem tulit ad populum vt reſtitueretur; Cato grauiſſima oratione hominis vitam anteactam ſordibus ac turpitudine inquinatam & commaculatam coram populo promulgauit, ac iudicio publico reum peregit. cæteri qui acceptam ignominiam ac dedecus purgari cuperent, iudiciorum aleam non tentabant, ſed magiſtratum, aut imperium extra ordinem, aut curationem, ſacerdotiumve populo petebant; quam ſi obtinerent, omnis erat ignominia ſublata. ſæpiſſime tamen ſequenti luſtro a Cenſoribus ſequentibus ordini ac famæ reſtituebantur; alioqui nec Senator præteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinemve poterat recuperare. hos etiam Vlpianus[b] ad teſtimonium admitti debeant necne, dubitare potius quam affirmare videtur. Quod apertius a Marco Tullio explicatum habemus, his verbis: *Hic primum illud commune proponam, numquam animaduerſionibus cenſoriis hanc ciuitatem ita contentam vt rebus iudicatis fuiſſe: ponam illud vnum exemplum; Caium Getam, cum a L. Metello & Cn. Domitio Cenſoribus ex Senatu eiectus eſſet, Cenſorem poſtea factum eſſe; & cuius mores a Cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſtea & populi Romani, & eorum qui in ipſum animaduerterant, moribus præfuiſſe. Quod ſi illud iudicium putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati in perpetuum omni honore ac dignitate priuarentur: ſic hominibus ignominia notatis neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus eſſet.* & paulo poſt, *Timoris enim cauſam, non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerunt: Cenſores denique ſuperiorum Cenſorum iudiciis, ſi iſta iudicia appellari vultis, non ſteterunt.* hæc ille. Itaque Claudia lex abrogata eſt, quæ

a l. 2. De Senatorib. ff. l. cognitionum. De variis & extra.

b l 2. De Senatorib.

quæ noluit quemquam ignominia notari, nisi qui apud vtrumque Censorem accusatus, & vtriusque sententia damnatus esset: absurde id quidem; quia Censorum potestatem amputaret, aut plurimum circumcideret, iudiciaque perinde vt in publicis accusationibus constitui vellet; cum tamen Senatus Censorum potestatem ab omnibus iudiciis & accusationibus liberam esse voluerit [a]; tametsi magistratus omnes imperio deposito accusare liceret. prudenter illi quidem; ne ii qui omnium iudicio sapientissimi ac integerrimi iudicati fuissent, aut calumniis obtrectatorum, aut sordidorum hominum sententiis opprimerentur. Nec minus laudata est Constantini Magni sentẽtia, qui accusatorios libellos a presbyteris & Episcopis seipsos inuicem accusantibus propositos, concerpi ac lacerari mandauit, cum diceret, *iniquum videri, vt qui omnium ciuium mores ac famam iudicarent, aliorum ipsi sententiis ac iudiciis caderent*. Quamobrem Carolus Magnus Imperator vno capite [b] suarum legum *vetuit de Pontificibus minoribus iudicium constitui, nisi testes* LXXII *vitam eius carperent*: maximum vero Pontificem mortalium omnium iudiciis ac sentẽtiis exemit. quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis exstitit sexcentos circiter annos, id est vsq; ad Constantianum concilium; cuius decreto cautum est Pontificem maximum deinceps ab ordinibus ecclesiæ iudicandum. Hic non disputo quam vtilis, quamq; necessaria sit Pontificia iurisdictio; sed illud tantum, verendum esse ne Pontifices quod suæ iurisdictionis ac imperii fines egredi voluerint, non modo iurisdictionem sed etiam Censuram penitus amittant; qua sublata, vix religionibus vllus, aut humanis legibus locus relinquetur. Et vt maiores nostri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices esse voluerunt; quorũ tanta fuit potestas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquiescere nollent, ipsis aqua & igni deuotionib. exsecrandis interdicerent [c]; eoq; metu perterritos obtemperare cogerẽt: ita quoq; Pontifices Romani Christianos principes sa-

a Liuius li. 39.

b cap. De malo. §. 24.

c lib. 6. Comm.

cris interdictionib. antea sic terruerunt, vt qui Pontifici maximo non paruisset, exsecrabilis omnium opinione iudicaretur. qua quidem ex re non regulos tantum, sed etiam potentissimos quosque reges ac Imperatores suis imperiis parere; tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitibus decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant omnes historiæ Christianorum, vix vlla tamẽ est illustrior quam quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, deq; Nicolao Pontifice Romano commemoratur; quorum alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrumque vterque pœnitere, & culpam deprecari quodammodo coegit. Quia tamen pleriq; Pontifices tanta potestate nimis ambitiose abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladii hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia, & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemtius esse possit. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrisq; omnibus interdixit? quia scilicet cõsobrinam procul a sanguinis propinquitate remotam, quamque diuinis & humanis legibus ducere fas esset [a], coniugio sibi sociarat; repudiauit tamen. cur item Philippum Augustum eius filium eadem exsecratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis cõcessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen cũ summa omnium principũ indignatione repudiare ab ipso Pontifice coactus est: cum tamẽ his temporibus eorundem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, *pene soror & coniunx*. Omitto leuiores causas quæ fere sunt quadraginta, quibus interdicto, suspensio, excommunicatio decerni consueuerat [b]. quinetiam eo tandem hominum amentia proruperat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicas, regna, imperia vna & eadem exsecratione sine ordinis, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris vlla

[a] Leuit. 18. & l. celebrandis de incestis. C.

[b] Cap. quærenti. de verb. signif.

vlla ratione complecterentur: quibus morbis tandem aliquando, tametsi serius quam decuit, Romani[a] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam quod ad ciuiles causas & ad iudicia priuata sacris interdictionibus antea plerique apud nos abuti non dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Francorum princeps id prohibuisset; neve aliter quam in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificiæ rescripto quisquam vteretur. Certe quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morum tulerunt: quoniam leges ac magistratus ea solum quæ foras erumpunt ad ciuium perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cum igitur morum ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidem vtrumque Pontificibus tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerumque gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo maximis honoribus cumularetur: id enim potissimum diuina lex spectauit; quæ quibus religionum curam dedit, eosdem quam honestissimos esse, summaq; omniũ obseruatione coli iussit: eos vero qui summi sacerdotis iussa respuerent, lapidibus obrui[b] mandauit, vt Dei prępotentis administros reuereri & obseruare cõdiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnibus opibus, honoribus, dignitate spoliant, iidem certe omnem diuini numinis metum & cultum, omnesque religiones pessum ire patiuntur. Quæ potissima causa exstitit quamobrem Losanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetii, libertate quadam insita genti ac popularibus imperiis, Geneuatum instituta paulo seueriora, Censuramq; eorum quos *Antiquos* appellant, ferre non possent. alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene cõstituta creari, aut Pontificib. Censuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio sacro morum præfecturam sine censu, sine imperio

[a] ca. Romana. § vniuersitatem de sent. lib. 6. c. venerabil. lib. De sentent. excom. lib. 6.

[b] Deut. c. 17. *Sacri ordinis contemtus Dei contemtum affert.*

ſine iuriſdictione mandauerunt: Cenſorum tamen coërtio illa grauis eſt admodum & efficax. nam qui collegii decreto non paruerit, huic omnino interdicitur ſacris: interdictiones aſpernantem perſequitur apud iudices religionum procurator. Hæc quidem a Pontificibus Romanis, qui ſacris interdicere poterant, ſine imperio tamen ac ſine exſecutione: ſed quem e cœtu Chriſtianorum eiecerant, Quæſtor impietatis reum peragebat: id tamen adeo negligenter ac molliter, vt quidam totos quindecim annos exſecratus vixerit: & cum ab impietatis Quæſtore citatus eſſet, appellauit Curiam Pariſiorum, quæ hominem prouocatione victum in carcerem coniecit[a], & Quæſtori mandauit vt quæſtionem impietatis haberet. nondum lex Aurelia[b] comitialis lata fuerat, qua interdictiones ſacrorum ex ciuili cauſa prohibentur. Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri viſus eſt, quod nouæ religionis miniſtri ac Pontifices mores eo quo dixi modo caſtigarent: id enim totum magiſtratibus relinqui putabat oportere. ego vero ſublata ſacrorum interdictione, & impietatis quæſtione, religionem ac morum curam deſertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac cenſus curam Cenſoribus ita mandauerint; nihil vt de religionibus aut quæſtionibus impietatis detractum videatur. ſi tamen vtrumque obtineri non poteſt, alterum certe neceſſe eſt: aut Rempublicam vna cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ vero ciuitates Cenſuram habuerint, non modo teterrima robuſtioris improbitatis ſcelera a ſtirpe reuellunt, ſed leuiſſima quæque crimina radicitus amputant: vt neceſſe ſit ciues huiusmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutibus omnibus florere: ſublata vero Cenſura pro virtutibus omnia ſceleratis ac flagitioſis redundare; vt quidem in ipſo imperii Romani occaſu contigiſſe videmus: quibus temporibus pro *Cenſore creari cœpit Tribunus voluptatum*, vt eſt apud Caſſiodorum. Et quoniam Cenſores ortus

a anno 1538.
b anno 1565. areſto confirmata, 3. Iulii.

ortus sui principio ærarii publici ac vectigalium curandorum causâ creati sunt, cõsequens est vt de ærario quoque ciuitatis, quibusque rebus publicæ necessitati occurri possit, disseramus.

638 *II, De ærario.*

AERARII ciuitatis conficiendi & conseruandi quam necessaria sit disciplina, ex eo percipi ac intelligi potest, quod vetere prouerbio dicitur; *Reipublicæ neruos in pecuniis consistere*. Vt igitur hoc quicquid est quod de ciuitatis ærario disputamus, ordine percipiatur; principio omnem honestam ærarii conficiendi rationem explicabimus; deinde vt publicæ opes vtilitati ac dignitati inseruiant; postremo vt caueatur ne publicis largitionibus exhausto ærario, repentina calamitate Respublica deseratur. Hæc igitur tria disputationis capita ordine quæque suo persequamur. Ærarii conficiendi magistros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire, ac principes ad inusitata vectigalium genera vrgere consueuerunt: eorum vero qui tam artificiose ista consectantur, qui dignitatis & honestatis in eo genere rationẽ haberet, video neminem. His igitur pretermissis, conquiramus eos qui cum prudenter ærarii publici summam curam habent, tum vero illud efficiunt, vt honestis rationibus publicæ opes augeantur; ne ciuitas inops a pecunia deseratur, aut turpissimis rationibus priuatorum opes ac sanguinem exsugere principes cogantur; vt Lacedæmoniis olim contigisse legimus: qui cum ex agrorum suorum finibus excedere, ac imperium longius proferre concupiuissent, Lycurgi [a] disciplinarum ac præceptorum obliti sunt, qui propterea suis ciuibus auri & argenti vsum omnino ademerat, ac numismata ferrea signari iusserat, ne & peregrinos imperii Lacedæmoniorũ, & Lacedæmonios imperii pereginorum vlla cupiditas inuaderet; ita futurum existimabat vt sui ciues non modo ab iniuriis, sed etiam a vitiis peregrinorum liberi essent. At cum primum in alienas possessiones ac

Nerui Reipublicæ pecunia.

[a] Polyb. lib. 6 De militari ac domestica Rom. disciplina.

imperia oculos iniecerunt; qui tamen cum nec vllam alendis exercitib. pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Perſarū, vt Lyſander & Callicratidas; mox etiam ad reges Ægyptiorum, vt Ageſilaus & Cleomenes, proficiſci, ac pecuniam mutuam accipere cogebantur[a]. Antea quidem Lacedæmonii deuicta Græcia, cum magnam ſpoliorum ac pecuniarum vim vndiq; coaceruaſſent, decreuerunt vt omnis ea pecunia in ærarium publicum cogeretur; quæ non niſi publicis ac neceſſariis Reipublicæ negotiis inſeruiret; vſus tamen priuatis interdictus. ſed ærario breui exhauſto, quod perpetuis quibusdam fontib. ſuppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non deſtiterunt, quoad rege Cleomene deſerta Republica cecidiſſet. Omnibus igitur modis operam dare & conniti oportet, vt ærarii opes certiſſimis fundamentis, quæque labefactari non facile poſſint, innitantur. Sunt autē omnino ſeptem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis; ſecundum ex hoſtium ſpoliis; tertium ex amicorum largitionibus, quartum ex ſociorum vectigalibus ac tributis; quintum ex mercatura; ſextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehuntur, aut inuehuntur; ſeptimum ex ſubditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honeſtius eſſe videtur. Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac ſtabilire, coloniasve deducere olim propoſuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatrisq; conſtituendis idonea, poſſeſſiones quasdam tuendæ & cōſeruandæ Reipublicæ cauſa præter paſcua[b] publica omnium ciuium æque communia, aſſignabant, quæ priuatis locari conſueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanum in tres æquas partes diuiſit[c]: quarum vnam ſacris faciendis; ſecundam Reipublicæ oneribus ſubeundis, tertiam ciuibus aſſignauit. & cum tria millia ciuium cenſa fuiſſent[d], ſingulis duo iugera data ſunt. ex quo intelligi poteſt octodecim millia iugerum agri

Septem genera ærarii cōficiendi.

Diuiſio agri Romani.

a Plutarch in Lyſandro, Ageſi lao. & Cleomene.

b l. quæſt. De verb. ſign.

c Dionyſ. lib. 2

d Dionyſ. Halicar. eod.

agri Romani fuisse. Plutarchus [a] tamen numerum ciuium duplo maiorem exstitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim millia, sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne, quātum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam vero Pompilium tertiam agri Romani partem quæ publica erat, ciuibus egentibus distribuisse. verior tamen est superior sententia; cum duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: sic enim Plinius, *Aranti sua duo iugera Cincinnato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus.* Quinetiam Pompeius Festus *centuriarum agrum* dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset, cum Romulus centenis ciuibus ducena iugera; & M. Varro Antiquus noster, inquit, *Ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritim; quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt.* Postea prolatis finibus lege Lucinia septem iugera cuique ciui assignata legimus; *Post exactos reges*, inquit, Columella, *Liciniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent amplissima veruacta.* Nota concio est M. Curii perniciosum ciuem intelligi cui septem iugera non essent satis. Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptii multis ante seculis agros ciuitatum [b] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma caperent; cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrem Ezechiel [c] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab ea Romuli ratione non procul discessit; cum vellet sacris faciendis agros assignari; & pascuales agros communes armentis & gregibus alendis; præter regalia prædia, quibus principes se familiamque suam commodius sustentarent; *ne*, inquit, *populum meum vectigalibus ac tributis deinceps exhauriant.* Quamquam in ipsius Israelitarum regni ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum

a In Romulo.

b Diodorus lib. 2.

c cap. 45.

fit, quod Zicelegum oppidum vna cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit [a]. Regalium autem prædiorum quædam publica sunt, quædã priuata. hæc quidem principum arbitrio abalienari posse omnes confitentur; illa numquam [b]: vt sit in ciuitatib. firmamẽtum aliquod ac veluti fundamentũ, quo publica res innitatur. Quamob rem huius regni principes cũ prædia publica priuatorũ fraudib. possessa reuocant, illud obtestãtur se iuratos ineunte imperio publica prædia numquam distrahi passuros; aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuam tamen redimendi auctoritatem fore; at ne centesimo quidem annorum curriculo; quo cætera [c] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atque hæc quidem rebus sæpe [d] iudicatis confirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos [e]; nec tantum nostris verumetiam Hispanorum [f], Polonorum [g], Anglorum [h], Hungarorum [i] legibus ac institutis. Etenim Andreas rex Hungariæ ab Honorio III Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno MCCXXI. Nec reges tantum, sed etiam ii qui populares & optimatum status habent, a præscriptione seculari publica prædia vindicare solent: Veneti [k] inquam, Heluetii, cæterique populi. cum enim Henricus II rex Francorum a Lucernatibus per legatos peteret vt pro se fideiuberẽt, Hugo Prætor maximus legato respondit, *Senatum populumque Lucernatem ipsosque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos*. Quid Athenienses? quid Romani? certe quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles inquam & Cato maior, fundos Reipublicæ secularibus curriculis possessos a præscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent, *nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere* [l] *posse*. Nec ita pridem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorum

[a] Sam. lib. 2. cap 27.

[b] Bart. in l. prohibere. §. plane quod vi. Ang. Perusin in l. ex præstatione de vectigal. C. Bal. in proœmio feudo.

[c] l. hoc iure. §. ductis aquæ. De aqua quot.

[d] anno 1440. & 1505. & 1536. in Curia Paris.

[e] Contra regem Siciliæ pro Comitatu Pictonum anno 1283. & pro Comitatu Drosensi anno 1551. 26. Iunii

[f] Codice Hispan parte 5. tit. 5. & lege comitiali, anno 1560

[g] In ordinat. Polon.

[h] In charta magna Anglorum

[i] Bonfinius in historia Hungar.

[k] In statutis Venet lib. 2.

[l] Plutarch in Themisto. & Catone Céso.

rum quę Nogaretus Felix a Philippo Bello præmiorum ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀνάκρισιν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad consilium detulit, tametsi prædia ducentos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vna cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Francisci regis Francorum dignitate tuenda inierunt[a] aduersus Carolum v. Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, *ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cum Carolo sanciri oporteret, distraheretur.* ob id enim Madricense fœdus ruptum erat, quod contra ius omnium gentium commune, contraque leges huius imperii[b] Carolus Burgundiæ ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alii alio iure vtuntur. Alexander[c] enim Poloniæ rex eandem legem sanctius renouari iussit, ne scilicet prædia publica sine Senatus populique cõsensione distraherentur; quemadmodum iure communi[d] cautum videmus: neque id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prædiorum venditio fieret, cum in fines imperii hostes inuasissent, & eadem in sub hastatione quæ in bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cum sit eodem[e] Respublica iure quo pupilli: ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura[f]; ipsique Reipublicæ vindicatio sine pretii restitutione competitura. Nec vero principibus eorum quæ publica sunt, quicquam sibi arrogare fas est, non magis quam marito dotem vxoris: ac minus quam marito iuris est in dotem; quoniam maritus dotis fructibus abuti suo iure[g] potest, principi vero publicæ dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Atheniensium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Atheniensibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis non esse, reges nostri agnoscunt & confitentur. nam Carolus VII

a anno 1527.

b Edictum de domanio factum a Carolo IX. 1566.

c anno 1503.

d l. vlt. de iure ciuitatum. C. lib. XI.

e l. Rempubl. de iure Reip. C.

f l. si secundũ de iure Reip. C.

g l. in reb. de iure dot. C.

rex prædiorum publicorum oppignerationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus. & cum Ludouicus VIII rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, supellectilem omnem sub hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, a Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negaret. at etiam Antoninus Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vsus conuertit: quem Ludouicus XII rex, *Patriæ parens* appellatus, imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas inquam, Cussiacum, Montfortium a publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt. In popularibus quidem & optimatum imperiis nihil quod ad ciuitatem pertineat priuatum dici potest: in monarchia vero, & agri dominici a publicis, & fiscus ab ærario publico differt [a]. posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt [b]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerēt, quasi quæstum vberiorem facturi; quæ sententia tyrrannidē ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicæ opes omnes ac prædia in iis posita sunt quæ olim Duces, Marchiones, Comites, Barones possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum ac iurisdictionum quæstuosissima: quæ in venditionib. perpetuam abalienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt; id est æstimatione facta decem [c] annorum annui reditus: cum tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdum etiam quinquaginta annorum ratio habeatur. ita fit vt qui publica prædia sibi coemerunt, eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quam sit pretium fisco solutum. Quamquam illa

Singulare in monarchia.

[a] Asconius Pedianus. & l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. cū seruus. §. constat. de legat. 1.

[b] In l. bene a Zenone. de quadriennii præscript. C.

[c] Edicto Francisci 1. anno 1544.

illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum annui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimationis partem continerent. Ex locatione vero publicorum prædiorum, fructus ad rem publicam peruenturi sunt multo vberiores ac maiores; nec mancipes ipsi ac publicani a vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt emtores prædiorum qui nobilitatis specie immunitate fruuntur. Hoc vero iniquius, quod quas pecunias ex venditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur vtilitatis publicæ causa; sed fœdissimis ac turpissimis hominibus fere largiuntur. Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & exhausto ærario, pascua quoque ciuitatum ac rusticorum, quibus tenues sustentantur, sub hasta perniciosissimo exemplo væneunt. Possessiones quidem amplissimas agrorum incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quibus nihil vtilitatis Respublica decerpit, vendere commodius est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cultura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo ditescant: sed si conductorem reperiant, vendere non licet. tametsi Aristoteles Byzantinorum factum laudat, quod prædia publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium augerent: sed ea laus inanis est; cum satis vnicuique compertum sit, eos a quibus pretii pars extorquetur, maximam partem reditus deminuere. itaque ne id fieret apud nos edicto Caroli[a] IX prohibetur. Ac tametsi aliquãto post deserta & inculta Reipublicæ prædia publice rex addici mandauit (quod eorum qui publica diripiunt suasu factum est) nihilominus Curia Parisiorum in edicti promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi agros emerent ea lege vt reditus annuos in ærarium publicum inferrent, redimi vectigal; neve vllam pretii partem soluerent: ne scilicet vectigal vlla ex parte minueretur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt pretium ab emtoribus accipere liceret; idque rex iterum atque iterum iussisset[b], Curia Parisiorum coactis

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

[a] anno 1566. artic. 12. & 17.

[b] anno 1568. 12. Iulii.

omnibus decuriis amplius tertia parte pretii ab emtoribus solui prohibuit: idque pretium a Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in quæstores ipsos, quam in eos quibus ea pecunia principis concessu quacumque ex causa solueretur. Et quidem Franciscus II rex ineunte imperio[a] magistratibus ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prædia a possessoribus priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse vt quæ prædia publica iuraque prædiatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporibus querendi causam habent posteri multo quam ille grauiorem; cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno MDLXXII, Quæstores dominii nihil fere in rationes accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II eo capite quo summa totius pecunię quæ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum millia contineret: summa vero eorum quæ ex dominio publico priuatis vendita fuerunt, centies maior[b] est: præter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II redimerent salarium vectigal[c]. quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iuste venirent. Ac si quidem ea quæ priuati minimo pretio possident, publice locarentur, cum antiquis vectigalibus principis Reipublicæ oneribus subeundis abunde sufficerent. Certe quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum millibus XCVI, quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærarium inferuntur: ac tantum abest vt indictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoq; anno exigi consueuerant, sustulerit: nam cum illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus; tributi nomine quingenties sestertium pro sumtibus Reipublicæ necessariis oblatum a populo

a anno 1559.

b trecenta sexaginta millia sestertia maiora excedit: id est, nostro more, quatuordecim miliones nongēta sexaginta millia octo ginta septem libellæ Turonenses.

c Ea summa fere conficit quater centies sestertium siue quingenta quinquaginta millia aureorum.

Anglorum annua vectigalia.

populo fuisse; reginam tamen dimidiam pecuniæ summam recusasse,ac populo gratias egisse. Illud autē quod ad prædia publica pertinet , animaduersione dignum est, quod in iis conseruandis, diligentia in monarchia quam in optimatum aut populari statu maior adhibetur. In his enim publica quisq; sua ducit. quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam populo consentiente,aut certe non dissentiente,optimatibus etiam sæpe dissimulantibus, prædiorum sempiternas locationes exigui vectigalis specie faciant : tandem etiam vectigalium immunitatem adipiscuntur. a populo vero facile omnia extorquentur : si quis modo popularis fuerit, & aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur ; vt quidem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrum Campanum plebi diuisit ; ac publicanos tertia parte auctionum publicarum subleuauit : quod sine magna mercede non fecit.Decimo post anno Q.Metellus Italiæ portus omnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoq; Pericles Atheniensibus publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua principi subditos onerare tributis,nisi populi cōsensu aut vrgente necessitate, non licet , publica prædia difficilius a priuatis occupantur.cætera quæ de agris dominicis,deque publico dominio dici possunt , quod accurate sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX regis Francorum comprehensa,prætermitto. Secundum genus conficiendæ pecuniæ & ærarii augendi , ab hostium spoliis & pecuniis ducitur : vt quæ bellis exhausta sunt,sarciantur. Tametsi enim Romanis hostium vrbes vi captas diripere fas erat : publicæ tamen pecuniæ in Romanum ærarium inferebantur. at cum vrbes dederentur,aut pactione sponsioneve facta pecunia promitteretur,nihil miles præter stipendium ferebat : nisi tanta pecuniæ vis esset vt stipendium ob egregiam militum virtutem duplicandum videretur ; cætera ærario publico cedebant.Sic enim Liuius [a], *Omne æs*, inquit, *argen-*

Spolia de hostibus relata, ærarium augent.

[a] lib 9.

tumque in ærarium conditum. Æris grauis CCCXC *millia pondo in ærarium intulit Caruilius Consul*, idem. Fuluius argenti CXLII millia pondo, auri CXXVII ex Hispania in ærarium intulit. Furius [a] vero Camillus Gallis trans Alpes deuictis, CLXX millia argenti pondo, æris CCCXX millia retulit. item Flamininus [b] ex Græcia argenti infecti pondo decem & octo millia CCLXX: facti vasa multa: signati LXXXIIII millia tetradrachmorum Atticorum, trium fere denariorum pondus in singulis; auri pondo tria millia DCCXIIII & clypeum vnum ex auro totum: Philippei numi CXLV millia: & centum XIIII aureæ coronæ dona ciuitatum. item [c]: Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium a Paulo Æmilio illatum: a Cæsare vero subacta Gallia quater millies sestertium, vt ex Appiano colligimus. Tarento capta Fabius Maximus LXXXIII millia auri pondo præter argentum Romam in ærarium inuexit [d]. Ac tametsi Imperatores magnam vim pecuniarum sibi reseruarent, aut exercitui largirentur: id tamen ab antiquis parcius fiebat, ne aut repetundarum postularentur, aut triumpho carerent. etenim Scipio Asiaticus Africani Maioris frater [e] repetundarum damnatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII, argenti pondo CXLVII millia: aureorum Philippeorum CXL millia; auri pondo MXXIIII. Ipse quoque Africanus eodem iudicio damnatus, grauiter in senatu questus est; *Bis millies*, inquit, *in ærariũ intuli, & quadragies a me reposcitur:* quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit: & vterque in exsilium profectus est, cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus Romanorum imperatorum primus [f], hostium spoliis ac direptionibus ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur; plura tamen in ærarium quam superiores, excepto Cæsare, inuexit. Ex quibus intelligi potest quanta fuerit Romanis veteribus ærarii publici cura; quantæ opes publicæ. His vero temporib. nihil vmquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur: quin- etiam

[a] Liuius lib. 31.
[b] lib. 34.
[c] lib. 45.
[d] Liuius li. 27.
[e] Liuius lib. 36. 38. 39.
[f] Plutarch. in Lucullo.

etiam ſæpe vrbium direptio principum conceſſu ante permitttitur, quam expugnatæ, quam obſeſſæ fuerint. Nec tamen Romani contenti ſpoliis, populos victos ſeptima parte [a] agri fere mulctabant. Durius Odoacer Herulorum regulus; qui ſubacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit. nec multo poſt [b] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in ſingulos annos imperauit; vt Romani Boiis [c] olim a Scipione Naſica deuictis, præter aureos torques mille CCCCLXX, auri pondo CCXLV, argenti bis mille CCCXL. quæ de hoſtibus relata ſunt. Ac Guilielmus Auguſtus, Anglia ſubacta, non modo publicas, ſed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipſaq; prædia ſua eſſe ac iure belli quæſita declarauit. Romani tamen in eo genere ciuitatum moderandarũ diſciplina populos omnes ac principes ſuperarunt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egentium ac tenuium ciuium mittere conſueuerant, & eam agri partem illis aſſignare. ex quo incredibilis tum vtilitas, tum gloria imperio nominique Romano accedebat. plebs enim tenuiorum quæ Vrbẽ onerabat, exhauriebatur; ſtirpes ciuium propagabantur; veteranis agri aſſignabantur. Iam vero materia ſeditionum ex Vrbe ſublata, coloniarum translatione etiã victi populi Romanorum moribus, legibus, imperiis aſſueſcere: deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis ſenſim coaleſcere neceſſe habebant; aut ſi res nouas molirentur, aderat colonia Romana veluti ſpecula quædam quæ hoſtes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arceſſere ſolebat. *C. Gracchus*, inquit Liuius, *continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in ſolo diruta Carthaginis.* idẽ; *Coloniam Latinam in agrum Thurinum deduxerunt: tria millia peditum iere:* CCC *Equites, numerus exiguus pro copia agri.* Nam Aſconius colonias amplius LIII in Italia deductas a Rom. fuiſſe ſcribit: extra Italiã Plinius multo plures deductas enumerat. Cęteri fere principes victis vrbi-

[a] Plutarch. in Romulo.

[b] Paulus Diaconus & Rhegino.

[c] Liuius lib. 26.

bus præsidia perpetua imponunt; quo nihil intolerabilius est: quia tantum abest vt victi vincentium imperiis assuescere condiscant, vt non prius a nouandis rebus conquiescant quam aut præsidia interemerint, aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si reges nostri capta Ludouico XII rege Insubria, colonias eo misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria a Francorum ditione ac potestate non tam facile defecisset. Nec vero Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis imperium tuebuntur; sed ab imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quam Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorum ad imperium retinendum coniungi necesse fuisset; quoniam nec vlla vis diuturna esse potest: & *pessimus diuturnitatis custos est metus*. Muhamedes quidem alter Imperator prolatis imperii finibus, Christianorum quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, duosque bubalos ac sementem, duodecimo post anno dimidiam fructuum parem perpetui vectigalis nomine indixit. mitius cum Timariotis egit Amurates I; quoniam agros ac prædia culta, cum colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent; ac fructuarii seu Timariotæ occasu fructus in ærarium cogerētur, quoad principis beneficio alius succederet. omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. ex quo fit, vt Turcarum opes maxime in caducis vectigalibus positæ sint; bellum vero nullis fere præterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus V. Imperator debellatis Peruanę regionis gentibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratione vsus est: eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribuit, vt tantum vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis.

Turcarum institutum.

Caroli V Imperatoris institutum.

vnio-

vnionum autem & fodinarum quintam partem poſſeſſoribus imperauit. quo fit vt amplius millies ſeſtertium in ærarium quotannis inferatur. Æquum eſt autem vt victis populis & auctis ærarii opibus tributa ſubditorum aut tollantur aut minuantur Nam Romani debellato Perſeo rege Macedonum, a tributis immunes eſſe cœperunt[a]. Tertium genus conficiendarum pecuniarum, in amicorum & ſociorum largitionibus ac legatis verſatur: id autem breuiter explicari poteſt; tum quod nihil incertius aut rarius ſit, tum etiam quod quæ principibus principes populive magnifice largiuntur, vix in rationem accepti veniant; cum nemo qui dignitati Reipublicæ conſulat, alterius debitor eſſe velit: niſi tenues a potentibus & locupletibus accipiant. contra vero, quę princeps inops a pecunia potentiori donat, aut tributi nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quaſi de tributo gloriatur. etenim Turcarum rex ſociarum ciuitatum, quibuſcum fœdere coniunctus eſt, dona ex alto ac ſublimi loco omnibus ſpectantibus explicari iubet, quaſi tributa ſubditorum. idem omnium principum legatos ſuſtentare conſueuit; nec vllos principes, præterquam ineunte imperio, nec tamen omnes legatione dignatur. At veteres alium largiendi morem habuiſſe videmus quam noſtros. nos enim potentibus ac rebus proſperis donare ſolemus; illi rebus afflictis ſuccurrebant. Cum enim Romanos triplici trium exercituum clade Annibal oppreſſiſſet, ac totam pene Italiam ſub imperiū Punicum ſubieciſſet, rex Ægypti mille pondo auri, viginti millia argenti Romanis dono dedit[b]: qui cum gratiarū actione omnia recuſarunt: nec aliter Ambraciotarum ac fœderatorum populorum dona omnia eodem tempore repudiarunt: præter auream Hieronis Syracuſarum regis victoriam; quaſi proſperum princeps amiciſſimus omen allaturus eſſet: cætera quæ in eos immenſa largitione[c] rex effuderat, ſcilicet auream coronam pondo cccxx; tritici modiorum ccc millia, hordei cc millia, magnifice diuiſerūt; tametſi belli offenſio-

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] Liuius lib. 37.

Romanorū in aduerſis fortitudo.

[c] Liuius lib 36

nibus & calamitatibus acceptis ærarium pene exhaustum esset. Erat igitur inter Romanos ac cæteros principes honoris ac dignitatis certamen: nec facile dici poterat vtrorum magnificentia maior eorum qui largirentur, an eorum qui recusarent. certe quidem Romani rebus afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine superasse videntur. nam cæteri non modo rebus aduersis oblata non repudiarunt; sed inuerecunde plerique ac eblanditis precibus ab inuitis efflagitarunt. Cum enim Rhodiorum colossus ingens sui ponderis grauitate ac terræ motu concidisset, naues etiam aliquot (erat enim LXX cubitorum altitudinis) suo casu contriuisset, Rhodii legatos ad reges & principes miserunt, vt sibi pecunias ad instaurandum colossum [a] erogarent. Hiero centum auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo ad colossum reficiendum auri tria millia talentorum, sed etiam ad gymnasium exstruendum argenti CCC talenta, frumenti modiorum amplius decies centena millia, materiam præterea infinitam ad naues parandas, centum architectos, opifices CCC, & ad victum annuum auri talenta XIIII; ad sacrificia vero modiorum tria millia largitus est. Non puduit Rhodios inopes a pecuniis ex vnius veteris statuæ ruina occasionem arripere, qua exteri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam cumulate exornarent. Id erat Ægypti regibus pene vsitatum, vt de largitionibus aduersus exteros gloriarentur, iam inde a Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centum amplius millia seruorum Iudaicæ gentis ab emtoribus in libertatem vindicaret, auri talenta [b] CCCLX: ad victimas autem & sacra facienda centum talenta, phialas aureas XX, argenteas XXX; crateras quinque, & mensam auream Iudæis magnifice largitus est: præter ea dona quibus diuinarum legum interpretes LXXII abunde cumulauit. Sed vt ciuitatibus inopia laborantibus probro dari non debet si a potentissimis principibus quid accipiant: ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem obla-

[a] Polyb. lib. 5

[b] Id est 176000 coronatorum

tas a principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuiſſet. ſed regum ac principum quos ſacros habuiſſent, & quorum ope ac præſidio beate vixiſſent, ſceptra, imperia, prouincias, opes, cum orbi morerentur, teſtamento ſibi relicta non indecore acceperunt. Nam Ptolemæus Cyrenenſium, Attalus Aſiæ, Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges, populum Romanum hæredem fecerunt [a], ampliſſimaque regna nulla vi quæſita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate, nec niſi parta de hoſtibus victoria gratificandi animo accipiebant: poſteri quaſi ordinarium [b] tributum exegerunt, tametſi *oblationes* appellarent. Flaminius victo Philippo rege, ac liberata metu ſeruitutis Græcia, CXIIII coronas aureas dona ciuitatum Romam miſit. Philippus autem pacis conditionibus, quas decem legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centum auri pondo Capitolio impoſuit. Rhodii, ne quid acerbius in eos decerneretur a Senatu, coronam auream pondo CC Romam miſerunt. Poſtea aurum coronarium [c] a decurionibus ciuitatum, & ab Iudæorum collegiis quaſi tributum ordinarium exigi cœpit. Ita ſæpe fit vt quæ initio principibus dono data ſunt, vt honeſtius beatiuſq; familiam tuerentur, neceſſaria temporum decurſu euaſerint; vt ea dona quæ ſuperiori ætate regibus Francorum oblata ſunt a populo, quæque ab Hiſpanis *Seruitia* vocantur, hic & illic quaſi tributa neceſſaria nunc extorquentur. Et quidem reges Perſarum nihil a ſubditis exigere, nihil excutere conſueuerant, ſed ea tantum capere quæ ſponte donarentur [d]. Darius vero Hyſtaſpes, qui hinnitu equi regnum adeptus eſt, primus omnium tributa; *nec rerum ſpecies*, vt Marcianus loquitur, *ſed numos Quæſtoribus ad id creatis imperauit:* quibus temporibus, cum imperium ab extremis Indorum finibus ad Helleſpontum CXXVII prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, ſummam efficiebant quatuordecim millium CCCCLX talentorum Euboicorum.

[a] Flor. epit.

[b] l. 4. de auro coronario C.

[c] l. penult. de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodoſ.

[d] Herodot. in Euterpe.

Vectigalia regni Perſarum.

Rex Æthiopum (qui *Negus* appellatur, quique maiorum nostrorum memoria præter quinquaginta prouincias quæ sui imperii finibus continentur, etiam Indiæ Orientalis amplissima regna tamdiu tenuit, quoad legionibus Tartarorum fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiamnum consueuit[a]: nihil autem imperatur, sed omnia sponte oblata: quod tanti principis maiestati quicquam a subditis petere indecorum videatur. Porro qui principibus testamento legare velint, pauci nunc reperiantur; cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies LLS, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturum ad hæredes suos quam millies & quingenties professus: quamuis xx proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset; quod pene cum duob. paternis patrimoniis cæterisq; hæreditatibus in Rempubl. absumsisset[b]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarum summam[c] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quam quaterdecies millies LLS, cum hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet[d], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent, quosque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus dignitas minus cara esset, ab omnibus omnia legata capere, tyranni etiam extorquere, & ex imperfectis testamentis hæreditates rapere non erubuerunt[e]. obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hæreditates accepisset[f]: tum de seipse, *quadringenties*, inquit, LLS *acceptum hæreditatibus retuli; nemo tamen me nisi amicus hæredem scripsit*. Atque hæc quidem de donationibus ac legatis. Sequitur quartum genus augendarum ærarii opum, cum annua pensio a sociis ciuitatib. ex fœdere percipitur; vt si bellum ab hostibus inferatur, militem sociis imperare liceat. Cum enim pacis fruendæ causa pecunia quotannis

[a] Francis. Aluaresius in Æthiopica historia.

[b] Tranquill. in Augusto cap. vlt.

[c] Summa nostro more loquédi cóficit 35000000. coronatorú.

[d] Tranquill. ibid.

[e] Argumento fit lex ex imperfecto de testamentis. C. & de leg. 3.

[f] Philip. 2.

Quartum genus ex pensionibus sociorum.

nis ciuitati principi ve imperatur, non *pensio*, sed *tributum* aut *stipendium* appellatur: vt victo Annibale stipendium Carthaginensibus imperatum est in singulos annos [a]: item Philippo II regi Macedonum ac regibus Illyriorum, salua cuiusque imperii maiestate. sic quoque reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua stipendia soluere cogebantur [b]: vt reges Iudææ regibus Assyriorum. At Heluetiorum & Rhetorum ciuitatibus pensio a regibus nostris annua mille aureorum ex fœdere dependi consueuit, ea lege vt reges nostri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad imperii sui tutelam, Prætoriasq; cohortes ad corporis obsequium & custodiam inde conscribere possint. Neq; stipendiarius est qui hostium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorum duces fecisse: non quia pacem precari, vt Theophrastus scribit, sed quia differri bellum cupiebat. Nullum autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Francorũ, honestius vnquam aut vtilius contingere potuit, ob ea quæ superius attuli argumenta. certe quidem ad opes augendas vtilissimum fuisse ex eo planum est, quod præter ordinarias pensiones, etiam extraordinariȩ, quas magistratibus ac ducibus Heluetiorum, quasq; priuatis reges largiuntur, ordinarias longe superarunt. Ego ex rationibus publicis a Quæstoribus expensa video fuisse in vtrasq; pensiones ac legationes CCXVIII millia libellarum [c] Turonensium anno MDLXXIII. Quæ vero Germanis ducibus pensiones solutæ sunt eodem anno, conficiunt CXXXII millia libellarum præter stipendia militaria. Necessariæ sunt quidem magnis principibus largitiones ad hostium consilia, copias, opes euertendas: nec potest vllum magnum imperium speculatoribus carere; ac sæpius hostes corruptis ducibus ac magistratibus quam fusis legionibus vincuntur; *nec vero arx vlla tanta est tantisque præsidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facile possit expugnari, si iumentum aureis numis onustum eo penetrarit*, vt Philippum I.

[a] Liuius li. 30.

[b] Sam. lib. 2 cap. 8.

Pensiones Heluetiorũ.

[c] Summa est 218312. ll. 12. solid.

Pensiones Germanorũ.

Macedoniæ regem dixiſſe ferunt, qui largitionibus ac donis Græciam pene totam ſub imperium ſubegit. nec aliis adiumentis Perſarum reges Græcos ab Aſia quam corruptis ducibus depulerunt [a]. quis enim a principe donum accepit, qui nō aliquid in eius gratiam, ſi potuit, effecit? nam obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficii adipiſcendi ſpe, vel metu, ne idem ſit accuſator qui corrupit. Vix enim princeps vllus amplisſimas penſiones largitur, niſi iuratus ſit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipſam proditurum: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps neſcio quis palam queſtus eſt [b]: (nihil enim præter auditum habeo) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore Princeps aliquis, cuius nomen prætereo, qui aureos bis mille penſionis annuæ pactus, omnia Imperii ac patriæ ſuæ arcana delaturum ſe, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & imperio aduerſus patriam propugnaturum ſpoſpondit. Ab hoc hominum genere cauendum eſt, potiſſimum in populari ſtatu, in quo facilius eſt priuatis Rempublicam prodere quam in monarchia, in qua princeps omnia quæ publica ſunt, ſua ducit, ac perinde vt ſuarum rerum curam gerit. Sed largitiones & corruptelæ eiuſmodi corruptoribus vtiles eſſe nequeunt, niſi lateant: latere autem non poſſunt, ſi plures ſint quibus donatur. Reges Perſarum ac Macedonum, pauciſſimis quibuſdam Oratoribus ac belli ducibus, qui plus auctoritate poterant, largiri ſolebant, vt popularia & optimatum imperia ad ſe traducerent. Item Ptolemæus Philopater rex Ægypti Achæorum imperium ſuis quodammodo imperiis ac legibus ſubiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono [c] daret: quippe intelligebat plus Aratum quam cæteros omnes in ea Republica poſſe ac potuiſſe ſemper. Itaq; mirum mihi viſum eſt, quamobrem noſtri reges præter ordinarias Heluetiorum penſiones, extra ordinem duobus circiter Heluetiorum millibus qui cæteris dignitate præſtabant, rex Henricus II tam multa largiretur:

[a] Plutarch in Lyſandro & Ageſilao.

[b] Vuormatiæ anno 1552.

[c] Plutarch. in Arato.

retur: id quidem video patris instituto factum fuisse. quæ non obscure aut occulte, sed ita palam fiebant, vt Quæstor Heluetiorum apochas rationib. accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pensiones, anno MDL, summam XVI aureorum millium & CCCCXXXIII excessisse[a]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum millia paucissimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus, & quidem remotis arbitris & apocha, donare. Sunt enim qui amplissimis principum muneribus carere, quam apocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastingarum dominus, cui Ludouicus XI rex annuæ pensionis nomine duo aureorum millia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit; ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium exstaret. nihil autem gratius regi fuisset quam illum in suspicionem proditæ patriæ, si quando posset, vocare. Est etiam cum largitiones turpissimarũ rerum causa fiunt; tametsi plerisque nihil quod patriæ commodo fiat, turpe factum videtur. ego vero non minus turpiter facere puto, qui parricidas principum domesticos mercede conducunt, vt ex insidiis dominos interficiant, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quam qui turpitudinis suæ mercedem accipiunt. Quamobrem cum Pericles sedecim talenta rationib. expensa tulisset quæ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eã causam quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecuniæ testimonium facit quo minus qui patriam prodere velit, quicquam corruptoris gratia facere possit. Hoc etiam pernitiosius, quod cum largitiones publice fiunt, si quibusdam, nec tamen omnibus donatur, suspiciones, odia querelæ exsistunt, ac potissimum in statu populari; vt sæpissime apud Heluetios cõtigisse accepimus: & eo vsque certatum est, vt rogatione

[a] Summa libellarũ 49299

ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. Negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tantundem detractum iri declarauit. Diximus superius qua fraude Athenienses, quibus artibus Romani sociarum ciuitatum pecuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint. Sequitur quintum genus cõficiendarum pecuniarum; mercatura inquam, abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet. quod genus rarius est, ac principe minime dignum. Nostris quidem æque ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturam exercere non licet; aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. neque id nouum; cum lege [a] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: *Quæstus omnis*, inquit Liuius [b], *Patribus indecorus visus est*. postea [c] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æque ac iure Pontificio [d] sacerdotibus, mercaturæ studia sequi. Quod si mercatura nobiles minime deceat, quanto minus reges? Darium subditi contumeliose mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia, ad soluendi necessitatem traxisset [e]. Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego vero, si statuendum mihi sit, principem mercatorẽ nolo: sin optio detur, mercatorẽ malo quam tyrannum; & patricios viros negotiari quam prædari. Quis est enim qui nesciat Lusitaniæ reges cum angustissimis regni finibus coercerentur, nec iura suæ maiestatis satis commode tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimam & quæstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reip. cõmodo exercuisse? cum enim anno MCCCCLXXV, Orientis opes & intimos Indiæ recessus portusq; omnes maritimos nauigantibus aperuissent, populorum historias ad veritatem admirabiles, & opes incredibiles in Lusitaniã aduexe-

Quintum genus mercatura.

[a] ab V.C. anno 530.

[b] lib. 21

[c] l. Nobiliores. de commerciis C. l. milites locati. C. l. vlt. de rescindenda. C. l. 5 §. pupillus de auctoritate tutor. ff

[d] cap. clerici. 14 q 3.

[e] Herodot. & Plutarch in Artaxerxe.

Regis Portugaliæ mercatura.

aduexerunt; poſt etiam vniuerſam Europam ſpecierum infinita varietate compleuerunt. Hoc vero magnificentius, quod in ſinu Perſico, & in ipſo regis Perſarum conſpectu, arcem muniti ſſimã fundauerunt; qua nauigantib. nec commeare nec remeare niſi ſoluto vectigali non licet: quinetiam quatuor Indorum reges ſuis imperiis ac ſtipendiis ſubegerũt, prçter Africç portus ac littora quibus longe lateq; dominantur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Perſarũ principibus, regibusq; Ægyptiorum mercaturæ quæſtus vberrimos de manibus excuſſerunt. Quantæ vtilitates ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Luſitani Molucarum inſulas (vnde pretioſiſſimæ ſpecies aſportantur) nudaſſent, ac c̄ c c aureorum millia numeraſſent Carolo v Imperatori, cui Molucarum inſulæ iudicio finium regundorum Alexandri v i Pontificis maximi ſententia obuenerant, Genuenſes ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Luſitanis regibus reſtituere, & amplius quinquaginta aureorum millia Carolo dependere non dubitarunt, vt ſibi aditus ad eas inſulas pateret, quod renitente Luſitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico x i i rege Francorum pertulerunt, nulla grauior [a] viſa eſt, quam quod Luſitani reges mercaturæ Orientalis quæſtum illis eripuiſſent. Nec vero Italis abundans & quæſtuoſa mercatura nobilitati labem aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipſe vberem mercaturam improbat [b], ſed eos qui ab aliis emunt quod carius vendant, *ſordidos* appellat. Id autem in principe minime ferendum eſt, vt ſubditos exportare frumenta resque venales prohibeat, quibus ipſe quçſtum faciat: turpius etiam ac fœdius vili pretio mercari a ſubditis, vt eoſdem carius res emtas emere cogat. ea res enim Alphonſum regem Neapoleos ſuis æque ac exteris odioſiſſimum fecit. greges enim porcorum ſubditos alere, & in demortuorum locum alios ſubſtituere cogebat: olei ac frumenti quicquid in Apuleia concre-

651

[a] Guichardia.

[b] lib.3. Offic.

Mercatura Alphonſi tyranni.

uiſſet, viliſſimo pretio emebat, vt ſumma egeſtate ac in-
opia annonæ arbitrio ſuo addiceret. Omnium tamen
ſordidorum mercaturæ generũ quæ multa ac varia ſunt,
nullum ſordidius, nullum turpius, nullum deteſtabilius
magiſtratuum & honorum mercatura; quæ numquam
tolerabilis eſſe poteſt, niſi extremis temporibus, vt ſalu-
ti Reipublicæ conſulatur: quo Venetos Reipublicæ ca-
lamitates adegerunt, vt honores & imperia proſcribe-
rent, Ludouico rege Francorum grauiſſimis bellis ciui-
tatem premente. nam totos ſeptem annos publicis ra-
tionibus paulo minus quater [a] millies expenſum tule-
runt: cuius ſummæ decimam fere partem ex honorum
mercatura quæſierunt: vigeſimo poſt [b] anno Franciſcus
maior rex Francorum Præturas vrbanas huius imperii
bifariam diuiſit, & vtraſq; proſcripſit; ac ſenſim cætera
quoque vænalia fuerunt. turpius etiam Adrianus Pon-
tifex max. qui non modo magiſtratus & imperia, ſed et-
iam ſocerdotia paucos ante annos ſub haſta vænire paſ-
ſus erat: ac iam quaterdecies [c] LLS a Pontifice Cremo-
nenſi acceperat, cum bellum ſacrum excuſaret. decre-
uerat etiam in ſingulas familias eccleſiæ Romanæ aurei
numi dimidium imperare; cuius vectigalis ſumma fe-
re centies quinquagies [d] LLS conficiebat. Sed quo-
niam tam fœda, tamque pernitioſa eſt ea mercatura, vt
nulla turpior cogitari poſſit, quæque vt ſemel cœperit,
nullum habitura finem: cætera omnia tentanda prius
ſunt, quam vt eo delabi cogamur. Pergamus ad ea quæ
reſtant conficiendæ pecuniæ genera: quorum illud an-
tiquiſſimum ac vſitatiſſimum eſt, ſcilicet vectigal earum
rerum quæ euehuntur & inuehuntur. quod quidem ve-
ctigalium genus Latini [e] *Portoria* vocabant, vt vectigal
prædiorum publicorum *Decimas*, paſcuarum vero *Scri-
pturam*. Portorium autem vectigal vnius generis erat a-
pud veteres; nobis triplex eſt: ac tametſi Henricus II
rex ad vnum genus referri iuſſiſſet lege [f] de portorio la-
ta, poſtea tamen legem [g] abrogari placuit: quia confuſio
vectigaliũ deterius aliquid allatura videbatur. nam Ca-
roli v

C

a Id eſt quinque miliones ducatorum.

b anno 1517.

c Id eſt viginti millia ducatorum.

d Id eſt, 220000. ducatorum. Guichardinus.

Sextum genus.

Portoria.

e Cic pro lege Manilia, & in Prætura vrbana.

f anno 1551.

g anno 1556.

roli v regis edicto portorium vectigal quod nostri *Domanium forense* appellant, dimidia sui parte deminutum fuerat; postea tamen restitui placuit. est autem vigesima pars pretii, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandem Imperatores posteri octauã exegerunt; vnde *Octauarium*[a] *vectigal* appellarunt; vt nostri quoque vectigal illud *bessale*[b] fecerunt, ac duodecimam pretii partem exigere consueuerunt. Turcarum princeps a peregrinis portu soluentib. rerum exportandarum decimas, a subditis vigesimas capit. At nostri reges minimũ quiddam ac pene nihil peregrinis pro salario vectigali; subditis vero grauissimũ imperant. Et cum in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstantissimæ, vnde Belgæ, Britanni, Dani sal petere consueuerunt, nobis tamen multo carius emitur quam illis: imo ab illis ad nos (latenter tamen) in fines huius imperii reuehitur: quo nihil absurdius esse potest. Nostra ætate[c] in salinis Pictonũ modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo grauius quam salis pretiũ imperatur: quo fit vt qui longius a salinis absunt in Galliæ finib. salis modiũ centum amplius aureis sibi emere cogantur. Aquitani tamẽ vectigal tantum ac tã graue ingenti mercede redemerunt ab Henrico II rege, cuius pater mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdã illecebris arcesseret, a salario vectigali prope immunes esse voluit; ne ab Hispanis sal acciperent. Sed exploratum, & quidẽ experientia diuturna cõpertum est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cum antea Carolus v Imperator Belgas non tantum ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiã Gallico sale vti prohiberet; ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportauerant, animaduerterũt merces piscarias quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus, Hispanico sale prope extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturã: importunis rogationibus obtinuerunt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac

552 C

a l. ex præstatione. & toto titulo de vectigalib. C.

b Id est, octo asses ex centum.

c anno 1540.

ſuauiores ſunt, vt liceret. Et quoniam aqua marina citra quadrageſimum ſeptimum ab Æquatore gradum propter radiorum ſolis traiectionem hebeſcentem, & caloris inopiam, in ſalis naturam concreſcere non poteſt; proculdubio ſi ſalarium vectigal a peregrinis vel duplo minus quam a noſtris exigeretur, infinita pecunię vis in ærarium cogi poſſet. Videmus enim, & quidem ſæpiſſime, nauium peregrinarum claſſes ad littus Celticum appellere ad ſales exportandos: & quia frumento, vino, oleo, cæteriſque rebus ad vitam beatius commodiuſque degendam neceſſariis abundat Gallia, quibus rebus Aquiloniæ regiones vacant, naues arena ſæpe aut lapidibus onerant, vt emere liceat, cum rarius permutare poſſint. nam metalla cæteraque ad humanum victum minus neceſſaria cum in intimis terræ viſceribus latent, tum ſemel eruta vix vmquam renaſcuntur. frumenti vero, ſalis, vini ac olei fontes, & quidem perennes, in Gallia ſcaturiunt, qui nullis ætatibus exhauriuntur; quarum rerum euectionem & mercaturam ſic moderari principem oportet, vt ſubditorum inopiæ & ærario in primis proſpiciatur. quod aliter fieri non poteſt, quam portoriis vectigalibus auctis: quæ quo maiora fuerint, eo parcius a peregrinis exportabuntur, aut vberior annona, aut ærarii opes maiores futuræ ſunt. quamquā res ad victum hominum neceſſariæ, quocumq; fuerint, conquiruntur. Gallia vero magnam Europæ partem incredibili frugum vbertate & nunc & antea ſemper ſuſtentauit, vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populum, confitetur. Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipſas & cum legibus Francorum icta fœdera, quibus augere portoria nefas eſſe putant: ego leges commerciorum ac fœdera, ſi qua ſunt, diſturbari nolo; ſed nego tantā vim earum legum eſſe aut fuiſſe, vt ab iis diſcedere numquam liceret. quinetiam cæteri principes nutu arbitratuque ſuo portoria regere eaq; ſæpius augere videmus: vt non ita pridem in Anglia factum memini. nec ſuperioribus annis fœdera commer-

Gallia frumēto, vino, oleo, ſale dines.

653

commerciorum prohibuerunt Carolum v. Imperatorem aut Philippum filium Angliæ regem, quominus in ſingula vini dolia maiora Gallorum mercatorib. in portum ingreſſis numum aureum, ſubditis vero nouem imperarent. Incredibile autem videri poſſit, verum tamen ſit, quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. cuius rei argumentum maius habeo nullum, quam quod vnus Lauda mercator Cameracenſis anno M D L X X V I I I, triginta tria millia modiorũ vini terreſtri vectura in Belgium exportari curauerit, tametſi aditus arduos ac multis locis ab hoſtibus intercluſos ſibi videret. pretium in ſingulos modios vt minimum fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi poteſt quanto plura nauibus deducantur. cæteras merces omitto. ſed illud omitti non debet quod anno M D L V I, Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in ſingulos pannos qui ex Anglia exportarentur, imperauit: at centum millia non amplius trimeſtri curriculo ex Anglia Antuerpiam aſportata fuiſſe anno M D L X V, a mercatoribus didicimus. pannum autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis. Et vt ciuitatib. vtiliſſimum eſt portoria rerũ earum quæ euehuntur, quibuſq; carere non poſſumus, augere: ita minuere neceſſe eſt vectigal rerum inuectarum, ſi quidem ciues iis commode carere non poſſint. Augendum quoque vectigal fabrilium, lanificiorum, ſericeorum, ac omnium opificiorum quæ aliunde aduehuntur, vt ciues ipſi eadem facere cõdiſcant & conſueſcant. Sed ab informi ac rudi materia, quæ a peregrinis ad nos aduehitur, amouẽdum, aut quoad eius fieri potuit, minuendum eſt portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius eſt quam alienis proſpiciendum. ciues autem ex rudi materia in opificia conformata vtilitatem capiunt ſæpe maiorem quam qui materiam vendiderunt: quia materiam ſæpiſſime ſuperat opus. nec ferendum eſt materiam rudem e ciuitatibus exportari, ſi opifices eam tractare commode poſſint: vt edicto Henrici [a] II regis Francorum cauetur:

Materiam rudem euehere perniciosum.

[a] anno 1552.

quod edictum decennio post in Anglia, deinde in Belgio promulgatum est [a], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuium quantæ vtilitates ad Rempublicam peruenturæ sint, vel ex eo intelligitur, quod Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege prece vel pretio obtinuisse vt lege solueretur. qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italiam exportauisset, ex materia pannos a Florentinorum opificibus confectos in Galliam reuehi curauit: vnde quantum pecuniarum coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius a principe fieri potest quam peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimentum ciuibus allaturi sint? His igitur sex generibus conficiendarum pecuniarum & ærarii honeste muniendi sine vllo ciuium intertrimento, expositis, ad postremum pergamus, quod subditorum proprium est, & quidem totum. sed eo numquam perueniendum, nisi cætera omnia desint: ac ne desint, prudẽtis est principis ante prouidere. Si tamen ciuitatem vndique circumsessam hostes sic teneant vt superioribus quæ dixi generibus vti frui non liceat; aut si qua alia vis maior inopinato Rempublicam oppresserit, tunc demum ciues ipsos ærario succurrere oportet. id enim iustissimum est quod necessarium; & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, sine quibus ciuitas ipsa funditus sit interitura. Sed quoniã tributa quæ subditis difficilimo belli tempore imperantur, confecto bello continuari sæpe videmus (: est enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occasiones conquirere vt tributis subditos etiam bello confecto semper vrgeant) commodius erat mutuas a subditis pecunias accipere, quam illos onerare tributis: quæ ratio cum difficultates quæ in cogendis tributis esse solent, expediat, tum etiam facilius

a anno 1563.

Mercium euectionem ciuibus ademtã peregrinis permittere perniciosissimũ.

Septimũ genus conficiẽdarum pecuniarum & ærarii muniendi.

cilius reddit mutuum eorum qui & fœnus & ſortem ſibi, & gratiam à Republica reddi ſperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, vrbemque ipſam obſideret, Senatus diruto ærario noua tributa ſubditis aut ſociis imperari noluit: nihil enim prementibus hoſtibus tam periculoſum: ſed Patres in Senatu ſic diſſeruerunt: *Omne aurum argentum, æs ſignatum ad triumuiros menſarios deferamus nullo ante Senatuſconſulto facto, vt voluntaria oblatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum Equeſtris ordinis, ac deinde reliquæ plebis.* Hæc Liuius [a]. idem paulo poſt; *Senatores pro ſe quiſque aurum, argentum, æs in publicum conferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe, vt nec triumuiri menſarii accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent.* Parta victoria & fractis Carthaginenſibus, Senatus mutuam pecuniam ſingulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re ſic Liuius; *Priuati frequētes,* inquit, *quibus ex pecunia quā M. Valerio & Claudio Conſſ. mutuam dederant, tertia penſio deberetur, adierunt Senatum, &c.* & paulo poſt; *Cum priuati æquum poſtularent, nec eſſet Reſpublica ſoluendo, quod medium inter æquum & vtile, decreuerunt: vt quoniā magna pars eorum agros venales diceret, & ſibi emtis opus eſſe, agri publici copia iis fieret: Conſules agrum æſtimaturos, & in iugera aſſes vectigales, teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, impoſituros; vt ſi quis cum ſoluere poſſet, pecuniam habere quam agrum mallet, reſtitueret agrum populo. læti eam conditionem priuati accepere.* Hæc ille [b]: quæ propterea ad verbum deſcripſi, quod ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberandæ omnium vtiliſſima viſa mihi eſt. Illud quoque non incommodum videtur, ſcilicet prementibus hoſtibus ſtrenuiſſimos quoſque armis ac ſtipendiis eorum qui bello gerendo inutiles ſint, fouere ac ſuſtentare; id quod Romanos etiamnum feciſſe videmus [c]. ita fit vt alii aliorum opibus & auxiliis communem ciuium ſalutem tueantur. Hoc autem tributi genus temerarium eſt, & extra ordinem imperatur. Hinc

[a] lib. 24.

[b] Liuius lib. 31

[c] Liuius lib. 26

tributa originem traxerunt, & *ordinaria* fieri cœperunt, quæ antea *extraordinaria* dicebantur. tertium genus *caducum*, vtriusque naturæ quodammodo particeps est: nostri *casuale* appellant. His autem tribus omnino generibus continentur quæcumque ciuibus imperantur; vel pœnæ nomine, si quid in leges peccatur; vel eorum prædiorum pecuniarumve quas quisque possidet; vel etiam quæ in capita singula indicuntur, quod genus tributi *Capitationem* Latini vocant; vel eorum quę ex traiectu percipiuntur, quod propria significatione *prætoriũ vectigal* dicitur; vel quacumque etiam sordida causa exigitur. quæstus enim sordidissimos amant, eorumq; suauissimos odores sentiunt tyranni: cuiusmodi est illud tributum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ consueuit; quodque ex vrinarum effusione Vespasianus imperauerat; ac filio quidem indigne ferenti, pater pecuniam ex prima pensione naribus admouit, sciscitans num odore offenderetur: & illo negante, *Atqui*, inquit, *e lotio est*. Idem a mulione, quod adeuntibus principem spatium ad calceandas mulas sæpius desiliisset, nec sine mercede id faceret, pactus est lucri partem. *Non enim*, inquit Tranquillus, *contentus est omissa sub Galba vectigalia reuocasse, noua & grauia addidit, & auxit tributa prouinciis nonnullis, & duplicauit: negotiationes quoq; vt priuato pudendas propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea distraheret. nec cãdidatis quidem honores, reisve tam innoxiis quam noxiis venditare cunctatus. creditur etiam procuratorum rapacissimum quemq; ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur vti, quod quasi siccos madefaceret; deinde exprimeret humentes.* idem paulo post; *Sunt qui opinantur ad manubias & rapinas deductum summa ærarii fiscique inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties* [a] *millies opus esse, vt Respublica stare posset.* Hæc ille. Quod si ad hæc tam fœda tamq; turpia dictu publica ærarii inopia coegit principem

Tria genera Tributorum

[a] Id est decies centum miliones coronatorum.

pem in cæteris prudentissimum, quid tyrannos quos inopia premit, facturos aut non facturos speramus? Magister quidē Præses Curię Parisiorum negauit ante D. Ludouici tempora vllum tributi genus Gallis imperatum; sed illud omisit, quod quæ belli necessitate coactus exegerat Ludouicus, confecto bello sustulerit. Extat[a] eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quā testamento inseri mandauit in hæc verba: *Fili religiosus in primis erga Deum esto; benignus ac liberalis aduersus egentes; legum ac morum huius imperii custos ac vindex acerrimus; a vectigalibus & tributis abstineto, nisi te summa vis necessitatis ac vtilitatis publicæ iustissima causa ad hoc impellat; sin minus, tyrannum te potius quam regem futurum putato*, &c. Hic dicet aliquis, Clotarium tertiā fructuum partem ecclesię prędiorum exegisse, Chilpericum octauam eius vini quod de prædiis[b] quisq; collegerat, expressisse; vt iam inde vectigal vinarium quod etiamnum cauponibus imperatur, originem duxisse videatur. Item Ludouicum iuniorem vigesimam fructuum reditus cuiusque totos quatuor annos indixisse. Demus id quidem; sed non nisi publicis necessariisq; bellis coactos id fecisse videmus; vt temerarium tributum Carolo VI rege indictum. Itaq; Philippo Valesio conuentus Gallicos habente anno MCCCXXXVIII, populi rogatione decretum est, *ne vllum tributi aut vectigalis genus nisi consentientibus ordinibus imperaretur*. Ac tametsi Ludouicum XI regem grauissima difficilimaq; bella eo impulissent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominii fere octingenties[c] LLS tributi nomine extremo imperii sui anno exigeret; nihilominus tamen Carolo VIII regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaserant, tributa sublata sunt; sed eandem oblationem quam Carolo VII dono dederant, in ærarium ac septuagies[d] LLS donationis nomine inferri: quam summam semel tantum ab vniuersis ordinibus exigi placuit: ne in posterum imperaretur. Et quidem Philippus[e] Cominius, qui tunc publici consilii

a In archiuis publicis.

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

b Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 30. Aymo lib. 2.

c Id est tres milliones & quadringenta millia libellarum Turonens.

d Id est trecenta millia libellarum.

e In commentariis.

particeps erat, [a] negauit principibus tributa imperare licere [a]; sed ea tantum capere posse quæ consentientibus subditis dono darentur; eoq; iure Hispanos, Britannos, Germanos etiamnum vti videmus. Exstant formulæ apud nos vectigalium ac tributorum exigendorum, quibus princeps ingenue profitetur se omnia tributa, cum primum licuerit, sublaturum. Quamobrem Philippus rex, is qui Longus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal, id est paulo minus centesimo numo [b] imperasset, propalam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione [c] vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coactus vectigal illud salarium duplicasset: nec passus est dominii legibus ac tabulis comprehēdi. ac tametsi nullum vectigal salario leuius esse videtur; id tamen cum Liuio & Claudio Censoribus indictum esset premente bello Punico, contumeliose Liuius *Salinator* est appellatus: ac pace Carthaginensibus data sublatum est; vel quia nihil sale vtilius aut humano victui magis necessarium videretur; vel quod iniussu populi id factum esset. Et quoniam leuissima quæque tributorum ac vectigalium genera tenuibus grauissima putantur; nec tamen Senatus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis vectigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus exactis plebs a portoriis & tributis præstandis libera fuisset [d]: C. Manlius Consul ex auctoritate Senatus legem tulit in castris ad Sutrium, vt ii qui manumitterentur, fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: ac tametsi eo vectigali ciues non premerentur; nihilominus Tribuni plebis re intellecta capite sanxerunt, *ne deinceps quisquam populum [e] seuocaret*. Item lex [f] Iulia ab Augusto ad populum lata est, vt quæ hæreditates, legata, donationesve mortis causa ad alios peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum pertineret: vtriusque vicesimæ vectigal & Reipublicæ vtilissimum, & cuique gratissimum fuit: his quidem, quod alienas acciperent hæreditates; illis vero, quod libertatem adipiscerentur. sed quoniam posteri principes vicesimam omnium hæreditatum ac legatorum imperabant, Traianus [g] le-

[a] Nec ius illud præscribi potest a principe. canon. nullus. 1 q 1.

Salarium vectigal.

[b] Id est sextā partem assis.

[c] anno 1328.

[d] Liuius li 2. Dionys. lib. 5.

[e] Liuius lib. 7. ab V.C. 390.

[f] Dio lib. 8. Paul. lib. 4. sentent.

Vectigalia vicesimarū gratissima.

[g] Plin in Panegyrico.

gem Iuliam de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt[a]. Sed præ illis intoleranda sunt quæ videmus. Cum enim Samuel princeps Israelitarum concionem haberet ad populum qui regem sibi petierat, minas acerbissimi vectigalis adiecit: *Ergo*, inquit, *regem habituri estis, qui decimas fructuũ vobis imperaturus est*, &c. Nec Cypselus Corinthiorum tyrannus aliud quam decimas fructuum[b] a subditis exegit. capitationem, portoria, cæteraque innumerabilia tributorum genera nunc vsitatissima, nescierunt. eorum tamen auctores miserando casu periisse videmus: vt Philistum Dionysii tyranni parasitum, qui de arce tyrannidis tractus ac trucidatus est a plebe Syracusana: Proclerem Theodebarti Francorum regis sectorem; qui a Treuerensi plebe lapidatus est, cum ad tributa imperanda regem impulisset; nec ita pridem Georgiũ Preschonem Henrici Suecorum regis assentatorem; qui plebis in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus est; quod regem quem de imperii sedibus plebs ipsa disturbauit, ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num consimili furore plebis correptus est, ac pedibus sursum, capite deorsum aquam Tantali modo nec quicquam ligurientis suspensus, propter inexplebilem istam accumulandarum opũ auiditatem, quam incertum erat copia an inopia magis inflammaret? Num Theodorichus rex Francorũ, quod populum tributis premeret, de regno deiectus est? Vnde porro Belgarum ab Hispanis rebellantium orta seditio, nisi ob id quod Dux Albanus decimam rerum vænalium illis imperasset? qua quidem ratione infinitam vim pecuniarum, vel potius omnes omnium prope ciuium opes coegisset; cum reipsa compertum esset rem eandem paulo momento decies vendi consuesse: quinetiam vnius & eiusdem diei interuallo res promercales quæ vænierant, fere quingenties sestertium æstimatas esse[c], vt Hispanus quidam scripsit. Sed quemadmodum principi prospiciendum est vt quę bello vrgente indicta

a l. r. d. impo nẽda lu. rati. ua descr. pt. C

b Arist. l. in Polit.

c Id est septiugenta ducato rum milia.

ſunt tributa, parta pace tollantur: ita ferendum non eſt vt ſublatis omnibus tributis ac vectigalibus, ærarii opes diruantur: vt Neroni, cum opes imperii profudiſſet, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen diſſuaſit, ne Reſpublica ære diruta momento collaberetur. Plerique ſeditioſi ac nouandarum rerum cupidi ciues, vectigalium ac tributorum immunitatem plebi noſtræ ſuperioribus annis pollicebantur; ſed neq; id præſtare licuit; nec ſi licuiſſet, feciſſent; nec ſi factum eſſet, Rempublicam vllam haberemus, cum eo veluti firmamēto Reſpublica nitatur. Quid enim reſtaret quo princeps imperium tueri poſſit, ſublatis portoriis ac tributis. Superius docuimus omnia fere prædia publica, agrosve dominicos abalienatos eſſe; militias ex caſu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi cauſa aſſignata quondam fuerunt, plebeiorum hominum, aut etiam collegiorum nexu teneri. Non ſunt igitur tributa tollenda; ſed infinitæ donationes ac largitiones immanium pecuniarum indigniſſimis hominibus factæ, reuocandæ, iudiciaq; peculatus ac repetundarum conſtituenda. Ac plerique in eo vehementer labuntur, quod putant eo tributa redigi oportere quo Ludouico XII rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerum omnium decuplo maiora eſſe quam tunc fuerint, propter auri argētique copiam, quæ ab India Occidentali in Europam aſportata viliorem vtriusque metalli æſtimationem fecit. quarum enim rerum maior eſt affluentia, eo vilius æſtimari neceſſe eſt, vt libro ſingulari aduerſus Paradoxa Malaſtreti docuimus: idq; ex publicis tabulis ac legibus noſtris municipalibus facile intelligi poteſt, vbi agitur de pretio rerum. Exſtat in tabulis publicarum rationum, quæ D. Ludouici imperio redditę ſunt, Francorum Cancellario diurni viatici nomine ſeptem ſolidos Pariſienſes ſolutos, quibus non modo ſeipſum, ſed etiam equos, pueros, cæterosque comites iter facienti neceſſarios ſuſtentaret. Docuimus Carolum V regem non amplius quam aureorum millia XXXI, pro Antiſſiodori oppido

agrove

agrove, Comiti emtionis nomine ſoluiſſe; cuius pretium nunc tricies maius eſſe poſſit. Item Philippum I Biturigum vrbem ampliſſimam, agrumve Biturigenſem ab Herpino Duce ſexaginta millibus aureorum emiſſe. cætera quæ copioſe ſunt a nobis eo libro diſputata, nunc omitto. quibus enim locis abundat auri & argenti vis, illic prædia carius emi neceſſe eſt. cum enim Paulus Æmilius ſubacta Macedonia auri & argenti vim infinitam aduexiſſet, momento agrorum pretia triplo quam antea carius æſtimari cœperunt[a]. Et cum centeſimo poſt anno Cæſar Ægypti opes Romam importaſſet, fœnus diminui, & agrorum pretia momento augeri cœperunt[b]. At cum Franciſcus Pizarra Peruanum regnum ſubegiſſet[c], tanta auri & argenti abundantia exſtitiſſe dicitur, vt vini cadus trecentis aureis Hiſpanicis, pallium Hiſpanicum mille, equus ſex millibus æſtimaretur. id quidem propter immenſas opes eius regionis: quæ incredibiles videri poſſent, niſi & ex Indorum hiſtoria, & ex publicis rationibus exſtarent argumenta: quibus cōſtat amplius decies millies[d] ſeſtertiū ab rege Atabalippa expreſſum, præter opes decuplo maiores, quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipſi Quæſtores diripuerunt, vt Auguſtinus Zarata Logiſtes Hiſpani regis ex publicis rationibus expreſſit. Ab Hiſpania vero in Galliam auri & argenti copia ingens aduehitur, cum hinc in Hiſpaniam frumenti omniſq; generis opificiorum ac rerum venalium maxima vis aſſidue exportari ſoleat. Ita neceſſe fuit Galliam auro & argento affluere, pretia rerum augeri; mercedem ac ſalarium cuiusq; maius eſſe; ſtipendia magiſtratibus ac militibus maiora decerni. qui enim ex fructibus prædiorum aureos centum in cenſum retulerat, ex iiſdem fructibus mille accepto ferret. Inde errores nō modo vulgi, ſed etiam eorum qui annonam, qui rem frumentariam, qui familiæ victum veteribus inſtitutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies ſeſtertium[e] Carolo VI rege ex fructibus prædiorum publicorum, & ex vectigalibus ac tributis illatum, haud multo minus eſt

C

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] Tranquill. Cæſare.

[c] anno 1536.

[d] Id eſt. 43750000. libellarum Turonenſium.

[e] Id eſt noſtro more 437500. libe latū Turonenſ. anno 1449.

quam ter millies [a], quod Carolo IX rege ex omni publica pecunia coactum est anno MDLXXIIII, si pretia rerum vtriusq; temporis exigantur: tametsi summa hæc tricies complectitur illam. At vtroq; tempore populus se tributorum grauitate premi questus est. Cum item D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecentos paulo minus annos, pretium [b] capiti regio dictum est centies & quater decies: Iohanni regi ab Anglis capto fere bis millies; Francisco I regi octingenties: huic quidem minus quam illi; quippe Caroli V Imperatoris sororem domum duxit, ac imperio Belgarum cessit. sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia, cuius summa erat inopia, pro Iohannis libertate cogeretur. at Fráciscus eodé anno quo pacem iniit libertatis pretium in Hispaniam misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta [c] quinque sestertia: quæ nó minor videri debet quam quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium Ducibus a Carolo IX fratre constituta est, scilicet bis mille [d] & quinquaginta nouem sestertia: tum propter pretia rerum; tum quia fere quadruplo maior fuit libella Turonensis quæ fuit Philippo rege quam quæ Caroli IX principatu. Ac multo magnificentius Philippo rege viui potuit illa quam dixi pensione, quam ea quæ a Carolo IX fratribus soluta est; quá propterea augeri quodammodo necesse fuit. cú enim Francisci Andium ac Belgarum Ducis libellorum Magister rationes accepti subducerem, comperi centies [e] quadragies LLS a Quæstoribus ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactum esse anno MDLXXXII. Dos vero dicta Caroli IX sororib. cuius summa fuit in singulas CCCC millia aureorum nostrorum, minor est quam dotes filiarum Caroli V regis, aureorum sexaginta millium in singulas; tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo V rege, quam quæ essent Carolo IX imperante. Aliarum ciuitatum eadem fere ratio, idem iudicium

[a] Id est nostro more 1312500o. libellarum Turonensium

[b] Io est 500000. libellarum Turonensium. auctor Ioinuillanus.

[c] Id est 9000. libellarú Turonensium.

[d] Id est centú millia libellarum Turonensium.

[e] Id est 612000. libellarú seu 204000. aureorum nostrorum.

C iudicium futurum est, si vetera cum nostris cōparemus. Oriens olim opib. abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quæ nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Auletes rex Ægyptiorum, eius familiæ postremus, pecuniam Atticorum talentorum [a] XIIMD imperabat. Sulimanus non amplius MCLXVI talentis ex eadem Ægypti regione coegit [b] anno MDXX. vix enim eo tempore Turcarum principum census annuus publicę pecuniæ talentorum Atticorum sex [c] millia DCLXVI superauit. quinquagesimo post anno prolatis imperii finibus talentorum decem millia, siue LLS maiorū CCXL millia exegerunt: nunc etiam multo plura imperant propter auri & argenti copiā quæ ad Orientem assidue asportatur. quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ minori, quæ vix sexta pars est imperii Turcarū, Cornelius [d] Sulla Dictator XX millia talentorum imperarit. Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principum inexplebiles accumulandarum opum auiditates, efficiunt vt aliorum aliæ sint opes maiores. Quis est enim qui nesciat Carolum V. Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quam Franciscus maior ex hoc tantis opibus affluente regno delibaret? quis item non videt plura Belgis imperasse, quam iisdem temporibus Angliæ census annuus æstimaretur? Hoc vero perniciosius quod non nemo superioribus annis, vt Carolum IX ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florentinorum principem amplius millies & quater centies [e] angustissimis Imperii finibus quotannis in fiscum inferre. quamquam id falsum est. vix enim ex Senensi ditione septuagies LLS, ex Florentinorum ditione quater centies: tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamen principis est ineunte imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certe magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem: nec Roboami desipientis factum imitari, qui

Ægypti ærarium ex Strabone.

[a] Id est, 12825000. libellarū Turocarū quas Budæus supputauit.

[b] Grittus Venetorum Legatus ita retulit.

[c] Id est, 6300000. libellarum, aut aureorum 4000000.

Turcarum ærarium.

[d] Plutarch. in Sylla.

[e] Id est, 6900000. libellarum Turonen. Florentinorum Ducis ærarium anno 1570.

iuniorum pernicioſiſſima conſilia ſecutus, non modo ſubditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorẽ ſe futurum propalam minatus eſt quam pater antea fuiſſet. ex quo decem tribuum orta defectio eſt,ac noui regis creatio. Illud autem in conuerſionibus imperiorum fere accidit,ac potiſſimum ſi tyrãnis in popularem ſtatum abeat,vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus:quam immunitatem Heluetii ac Lindauii pulſa nobilitate promulgarunt; deinde ſuis quemque ſtipendiis militare oportet; poſtea tributum iis indicere quia militia immunitatem quærant. Sed hoc cæteri quidem populi a nobis differunt; quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant,tenues proletarios excuſant;noſtris vero moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur; nobiles ac locupletiſſimi quique a tributis aut immunes ſunt, aut immunitatem honorum ſpecie adipiſcuntur. Neque id tantum, ſed locupletiores quaſq; vrbes a munerum vacatione excuſant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: ſic enim Athenienſes aduerſus ſocios ſe geſſerunt; & cum ex fœdere ſexaginta talenta ſociis omnibus ex æquo indicta fuiſſent, Athenienſes auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducenta auri[a] talenta ſociis quaſi ſummo iure maieſtatis imperauerunt. Et quidem Themiſtocles dux Athenienſium cum ab Andriis ſociis tributum exigeret, deos potentiſſimos Vim & Amorem ſe afferre teſtatus,ab Andriis reſponſum tulit, duobus his potentiores ſe habere deos, Inopiam inquam, & Neceſſitatem[b]. Babylonis ciuitas omnium quæ vſquam terrarũ fuerant maxima,& opum omnis generis abundantiſſima, a tributis & vectigalib. immunitatem[c] ſibi pepererat, vt nunc opima quæque oppida, & locupletiſſimus quiſque ciuis aſſentientibus principib.immunis eſt,ne potentes ac beati ciues vectigalium legib.intercedant. ſed quemadmodum valentiſſima quæq; corporis humani membra putres ac defluẽtes humores ad imbecilliora reiiciunt,& cum eo peruenerint

Ærariũ Athenienſium.

a Id eſt 720000. coronati. *Plutarchus.*

b Plutarch.in Themiſto.

c Herodot.in Euterpe.

nerint

nerint, apoſtema aut exanthema ingẽti cum totius corporis dolore erumpere neceſſe eſt: idem nobis contigiſſe videmus, vt cum ſacer ac patricius ordo fortunis & opibus locuples, miſeros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur, quouſque plebs oneribus aſſiduis grauata ſuccumberet: tunc in vrbes antea ſemper immunes, atque in nobilium & ſacrum ordinem onus reiici oportuit: ac ſacerdotes quidem decimas pendere, nobiles vero ſuis ſtipendiis militare, & in modum equi Æſopici, qui partem oneris ferre cum recuſaret aſino, ſuccumbente ac pereunte, onus integrum perferre. quod non ita pridem Dani experti ſunt, apud quos ſacer ac patricius ordo tributorum maximam partem ærario inferre neceſſe habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo ſacer 661 tributa pro cuiuſque opibus ac fortunis Græcorum ac Romanorum [a], imo populorum omnium moribus & inſtitutis pendere conſueuit: excipio noſtros homines, id eſt Gallos, apud quos *nihil eſt*, vt rectiſſime Cæſar [b] ſcripſit, *plebe contemtius.* Superius diximus in Septimania & Prouincia vectigales agros ab oneribus non eximi ſiue a ſacerdotibus, ſiue a patriciis poſſideantur. at ne feuda quidem eximenda fuerunt, niſi poſſeſſores militare, aut militibus ſtipendia ſoluere cogantur. Quid enim abſurdius quam apud nos tria hominum genera, ſacerdotes inquam, nobiles ac magiſtratus fere omnes omnia tributa in miſeros opifices & aratores reiicere? Sunt igitur ea vectigalia, ſi modo neceſſaria, probanda, quæ in omnes ordines pro ſingulorum facultatibus exæquantur; vt ſalarium ac vinarium vectigal, & quæ ſunt generis eiuſdem: earum vero rerum quæ minutatim væneunt, vectigalia prohiberi oportet, ne mancipes plebem ad ſeditiones incendere poſſint, vt Carolo v ac vi regibus ſæpiſſime contigit. Itaque neceſſe fuit auxiliare vectigal illud ſeu viceſimam rerum vænalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Ioannis regis, ad certam ſummam redigi, quam *equipollentem* appellant, vt in Se-

[a] Lucas Pena in l. vlt. de fundis limitro. C. l. indictiones de annonis. C. l. 1. de indictione C. l. reſcripto. § vlt. de mu. l. 1. de mun. C.
[b] lib. 6. Commentar.

ptimania; & salarium vectigal in Aruernia. ob eam quoque rem manubias rerum vænalium plerisq; in ciuitatibus sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominum querelas, ac tametsi manubiæ hostibus[a] accepto feruntur, sæpissime tamen pro manipulo accipiuntur, quam nostri *Iauellum*, Itali *Gabellam* vocant. Quod si quis est qui scire de me velit, quodnam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulcerrimum, principibus honestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus imponitur quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam & argentea supellex, odores, pigmenta, iunumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritæ, cupediæ, cæteraq; generis eiusdem; quæ prohibenda non sunt, nec, si velis, possis; vt Platoni visum est capite quingentesimo quinto legum suarũ: cum ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui Aquiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quam ex vino, quo subditi vt carere possint, nolint tamen; sed assidue locis omnibus sese ingurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ciuitatem luxu perituram quam diutissime posset, ab interitu retardaret, ornamenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam xv millium æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia minora annis xx, quę post proximum lustrum minoris quam decem millibus æris, aut eo pluris væniissent; vti ea quoque decem tanto pluris æstimarentur quam quanti essent, & his omnibus terni in millia æris attribuerentur. Melius etiam Augustus, qui vt effusas vtriusque sexus libidines coerceret, leges [b] de maritandis ordinibus tulit: quibus eos qui post annum quintum & vigesimum vxorem nõ duxissent; aut duxissent quidem, sed liberos non procreassent, hæreditatum quas creuissent, & legatorum quæ sibi relicta essent, partem caducam

[a] Gellius lib. 13 c. 23.

Etymon vocis Gabellæ.

Vtilissima omnium vectigalia

[b] Gellius lib. 2. cap. 15. l. si is qui hæres de vulgari. Tertull. in lib. de monogam. Vlpian. tit. 14 l. 1. vnde vir. l. 44. de ritu nupt. Dio lib. 56.

662 cam in fiscum inferre cogebat: eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibusdam immunes & in honoribus capessendis dignitate superiores esse iussit. quibus legibus Augustus summam sapientissimi principis laudem assecutus mihi videtur, tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repressit; tum etiam quod spuriis quantum quidem licuit de Republica sublatis, iustos liberos, iustas vxores, sine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quéque coegit. etenim cum nihil de præsentibus bonis cuiusquam detraheretur, sed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinato peruenirent, decima pars delibaretur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ciues virtutibus abundanter cumulauit. quas leges caducarias, Iuliam inquam, Papiam Poppæam, Constantinus[a] primum, deinde Iustinianus Imperator pernitiosissimo exemplo[b] aut sustulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Papius ac Poppæus Consules legi Iuliæ varia capita, pœnasque orbis grauiores, ac præmia prolem numerosam habentibus maiora quam lege Iulia irrogarentur, incredibili legis Iuliæ vtilitate explorata, decreuissent[c]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodosio Imperatoribus *iura liberorum omnibus tributa sunt*[d], vel vt verius ac melius loquamur, *omnibus erepta*. Ex quo tum adulteriorum venerisque nefandæ turpissima fœdissimaque flagitia, tum etiam ciuium sterilitas consecuta est: vt immanis illa Gothorum ac barbarissimorum hominum colluuies prouincias imperii Romani prope desertas occuparit. Hæc igitur tributorum ac vectigalium genera quæ ad coercenda scelera imperantur, omnibus non modo iustissima debent, verumetiam vtilissima videri. Antea quidem Caroli IX regis nostri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam; sed iudicum ac magistratuum, quibus tantumdem de quæstu litium detrahebatur, assiduis querelis

Summa Augusti prudentia.

a l.1.de infirmandis pœnis cælibatus.C.

b l.vnica de caducis tollendis.C.

c Dio lib.56. Nicephorus lib.7. Sozomenus lib.1. c.9. Tacitus lib.3. Vlpian. in Instit.c 20 Tranquill.in Augusto. Iurisc. in tit.de ritu nupt.

d l.1.de iure trium liberorum.C.

Vectigal iudiciarium. ſublatum eſt: vix vllum tamen afflictis ærarii opibus vtilius, & huic imperio litium innumerabili multitudine oppreſſo ſplendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & imperiis tot lites quam in hoc vno imperio concreuerunt; quæ potiſſimum Caroli VI regis temporibus accumulari cœperunt. is enim inueteratum morem, quo qui iudicio ſuperior fuiſſet, nullas expenſas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. Id autem a maioribus noſtris inſtitutum fuiſſe opinor, vt ſubditi quodammodo ab inſita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametſi Romani in libera Republica difficilime vectigalia ac tributa imperari ſibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidem infinitis partibus grauiora, quam quæ Caroli IX edicto imperabantur. quo quidem duos ad ſummum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intenderet: eoſdem ab eo quem iudicio ſuperaſſet, recuperaturus; aut ſuæ temeritatis, ſi vinceretur, iuſtam pœnam laturus. at Romani decimam partem eius rei quæ in controuerſiam veniret, in priuatis; aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Feſtus Pompeius ſcribit. quamquam M. Varro [a] quingentos aſſes ab vtroque reo, quæ pœna eadem prope Caroli noſtri edicto comprehenſa eſt, ea lege depoſitos ſcribit, vt qui ſuperior fuiſſet, ſuum recuperaret. At fieri potuit vt poſt Varronem aucta ſit pœna. hoc item amplius, quod ſponſiones fieri ſolebant, quas qui iudicio viciſſet præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat [b], niſi aduerſarius ante iudicium acquieuiſſet: vt modis omnibus lites a ſtirpe amputarent. Certe quidem Hebræi [c] in Pandectis litigioſum hominũ genus grauius quam Latini puniebant: quia duplum rependere cogebatur qui debitum ſcienter denegaret. Turpiter tamen Caligula, qui quadrageſimam rerum earum quæ iudicio peterentur, extorſit; ſiue iuſta ſiue iniuſta fuiſſet petendi cauſa. rerum autem venalium, quæ ad luxum, quæ ad libidinem, quæ ad pompam comparantur, ſemper vtiliſſima ſunt & honeſtiſſima

[a] In libris de lingua Latina.

[b] Valer. Max.

[c] Rabi Maymon. lib. 3. *nemore ane no-etim.*

ma vectigalia. Sed cum Francisci 1 regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quæ ad corruptelam ciuium inuehuntur, multo vilius quam decuit, æstimantur. Nam Succini siue Ambari pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur[a]: at sestertia decem[b] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur: rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt; vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum, quæ ad vitam commodius honestiusque degendam asportantur: sed tantum aromatum, quas nostri, Latinos secuti, *Species* appellant, quæ ab Vlpiano[c] enumerantur; & pellium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, sericearum vestium, & id genus aliarum mercium inanium. pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt. *Capitationem* quoque a tyrannis inuectam sustulerat Seruius rex Romanorum; sed Tarquinius Superbus renouauit[d] & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus[e] omnino sustulit. est autem tributum quod pater quisque familias pro singulis capitibus, etiam si nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur, nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria[f] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta. Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, a tributis immunes esse non oportet, dum aduersus tenues id fiat modice, vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerunt, mitius agi debet: nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam, solicitudinem in imponendis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere modis

[a] Id est 130. libellis Turonens. tria sestertia 131. ll. & 5. assib. æstimantur.

[b] l. 437. 437. 101 asses.

[c] In l. interdū § species de publicanis.

[d] Dionys. Halicar

[e] l. 1. de capitatione ciuiū censib. C. l. 1. de colonis fugit.

[f] l. 1. de imponenda lucratiua in C. Theod. l. 9. de acti. emti. C. Nouel. 17.

omnibus conantur: vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, professus est amplius septies[a] millies sestertium sublatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facilime ac sine cuiusquam incommodo in ærarium cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cœleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ legationis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione deceperat, nisi fucum aperuissemus. posuit enim Galliam vniuersam sexcentis[b] miliaribus patere a Bononia Belgarum Massiliam vsque: & eodem interuallo a monte[c] Iura vsq; ad Luzum oppidum Pyrenæorum; ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ cxx millibus[d] miliariorum; vel, quod item est, quadraginta leucarum millibus, si Orontii definitionem sequamur: is enim leucam Gallicam tria miliaria complecti scribit; tametsi Parisienses in actis[e] publicis leucam duobus miliaribus definiunt. leucam vero decem millia iugerum complecti putabat: quæ summa conficit decies centena millia iugerum[f]: ex qua dimidiū, propter aquarū, viarū & agrorū deserta & inculta loca, detrahebat: reliquū vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, id est, in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur: quæ summa fere cōficit millies ac ducenties LLS, vel, vt loquimur, quinq; miliones libellarum Turonensium. Idem sibi fingebat oppidorum & pagorum sexcenta millia, quibus bis millies centena millia familiarum contineri putabat: & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties LLS, vel planius, quinque milliones libellarum Turonensium cogerentur. præterea mercaturam Gallicam fere quater millies[g] æstimabat in annos singulos; ex quibus singulos solidos in singula millia exprimi cupiebat. postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos numos vndecim impe-

[a] Id est, libellarum Turonensium summam 3062000.
[b] Id est, ducentis leucis Gallicis.
[c] Mons sancti Bernardi.
[d] Id est, Leucarum 40000.
[e] In regestis Castilleeti.
[f] Id est, decē milliones 1000000.
[g] Id est, 15000000. libellarum.

imperabat: quæ omnia fere ter millies efficiunt: at ipſe ſepties millies non aliter conficere poterat quam coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis; contra quam initio propoſitum fuerat. Sed præterea tam multa peccabat, vt quid maxime non facile dici poſſet. Galliam enim quadratam efficiebat, cum ſit figura rhombo ſimilis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit deſertis agris; cum tamen peræquatoribus noſtris exploratum ſit deſerta & inculta loca, ſi aquas & vias adiungamus, duos Galliæ trientes auferre. deinde pręter decimas quæ ab ordine ſacro in ærarium inferuntur, vectigales etiam agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod ſexcenta millia oppidorum ac pagorum in Gallia conſtituebat, cum ex rationibus publicis, Maximinus Præſes numerum parœciarum & curionum expreſſum ad conuentus attuliſſet: quod minus erat XXVIII millibus, ſi pagos vrbibus æquare voles. Id Henrico II rege plane intellectum eſt: cum anno MDLIIII tributum XXXI libellæ Turonenſis in ſingulas parœcias indixiſſet, numerus parœciarum exſtitit XXIIII MDCCCXXVII, præter Burgundiones ac Pictones. Hieronymus Laſcus Polonus, Palatini Siradienſis pater, ærarii opes hac ratione muniendas ſibi putauit, ſi tres *pietatis montes* (ſic enim appellabat triplex vectigal a ſe excogitatū) inſtituerentur: primo vectigalis genere dimidiam fructuum partem ſemel tantum; ſecundo vigeſimam; tertio octauam rerum vænalium in perpetuum exigi volebat. Sed illum nemini, at ne ſibiipſi quidem perſuaſiſſe opinor. Quid enim pernitioſius? quid ad inflammandos ad ſeditionem plebis animos accommodatius quam tot ſimul ac tanta vectigalia, potiſſimum liberis, & quidem bellicoſiſſimis ac ferociſſimis gentibus imperari? At ſanctiſſimum nomen flagitioſo commento impoſuit, pietatis ſpecie quæſita. Itali quidem *montes pietatis* vbique fere ad tenuium egeſtatem & ad inopiam ſubleuandam inſtituerunt; potiſſimum vero in

Montes pietatis Italorum.

ciuitatibus Lucensium, Senensium ac Florentinorum, his scilicet legibus, vt cui filia nascitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momento, nec repetere possit, sed cum puella annum XVIII attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarii Quæstoribus accipiat; si centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus; sin puella prius moriatur quam nubere potuerit, (quod ei non licet ante XVIII annum) illata pecunia ærario cedit; nisi patri altera agnata sit, quæ prioris iure fruatur. Alterum pietatis ærarium est, vnde tenuibus pecunia detur decem ad summum aureorum, ea lege vt trientibus vsuris [a], quę omnium leuissimæ iudicantur, & pignoribus ærario caueant se creditam pecuniam stato die reddituros; si soluendo non fuerint, pignus publice venditur; quod soluta pecunia reliquum est, debitori restituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vsuris vrgeantur, aut supellectilis distractionem alienissimo tempore ac loco patiantur. melius tamen Antoninus Pius Imperator & priuatorum inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximam partem sub trientibus vsuris daret iis qui prædibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, se & sortem & vsuras, cum peterentur, reddituros: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutum restituit. Augustus [b] tamen referto pecuniis ærario, partem sine vsuris dabat iis qui prædibus ac prædiis cauerent, se duplum reddituros, nisi stato die petitam pecuniam in ærarium inferrent. ista quidem ratione pecunia publica nec erat otiosa, nec principum largitionibus effusa, nec rapinis exhausta, sed ad singulos & ad vniuersos summa vtilitas redundabat. Hic mihi occurret aliquis, tametsi Augustus pecuniam publicam minime fœneraretur, pœnam tamen dupli, nisi stato die solueretur, quouis fœnore fuisse grauiorem, ac propterea legibus improbatam [c]. ego vero pœnam illam tum improbari legibus video, cum in fraudem & vltra vsurarum legitimarum modum quid stipulamur [d]: sed qui pecuniam publicam

a Id est quinque pro centum.

Antonini Pii laudabile institutũ. Spartianus.

b Tranquill. in Augusto.

c l. pecuniæ fœnebris. de vsuris. l. Iulianus §. idem Pomponius de actio. empti.

d d. l. pecuniæ.

publicam accipit, nec stato die reddit, peculatum admittit; est igitur peculatus pœna, non vsurarum. Prudentius tamen principes illi, Antoninus inquam & Alexander, qui & Reipublicæ necessitati, & priuatorum vtilitatib. inseruiebant. Qui vero pecuniam sub vsuris Reipublicæ nomine accipiunt, næ illi ærarii ac ciuitatis euersionem moliuntur. Venetos, qui cæteris frugaliores videntur, vt ærarium augerent, pecuniam a priuatis sub trientibus vsuris accepisse video sine vlla spe recuperandæ sortis; quod iure communi licebat, & vbique fere in Italia licet; aut sub vsuris centesima grauioribus, scilicet sextante [a], quamdiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente, sors ærario cedit. sed pauci sunt qui ea conditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenses quas trientibus aut ad summum semissibus vsuris pecunias accipit, easdem principib. ac mercatoribus grauissimis vsuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta est, vt insulam Corsicam ac prædia publica omnino redemta sint. Priuati quincunces vsuras sine vllo periculo sortis Georgiano collegio credere malunt, quam a priuatis, qui sæpissime foro cedunt, vel fortunarum iacturam patiuntur, vsurã accipere grauiorem. nam collegium illud bona fide vsuras sua quaque die sine mora dissoluit. Veneti vero non eadem fide vsuras priuatis debitas soluisse videmus; sed vetustate sensim vsuras in sortem imputasse iis qui olim besses stipulati fuerant. At reges nostros rarissime accepisse, rarius etiam dedisse fœnori pecunias legimus. Primus, opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope consiliove Francisco I regi persuasit [b] vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni statis nundinarum temporibus vsuras solueret; ita futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hostibus eriperet. hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum millia tutissime fœnori daret, ac sortem quoties vellet, repeteret: cæteri non item. accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quamplurimi; ita paucos post

Ærarii publici ac ciuitatum euersio.

666

a Id est quatuordecim pro centum.

b anno 1543.

annos quam mortuus est Franciscus, sors D aureorum millia superabat: quæ ex ærario pecuniis refertissimo dissoluere potuisset; noluit tamen, etsi nec pecuniis Respublica egeret, & cũ omnibus principib. aut fœdus, aut pacem iniuisset. secuta est calamitosissima dominatio Henrici filii, qui breui exhausto patris ærario vsuras centesimas, post etiam sesquicentesimas [a], tandem ducentesimas pactus est. Cum vero pecunia fœnori soluendo non sufficeret, vsurarum vsuras creditoribus promisit. Carolus v Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentibus sub fœnore centesimo pecunias accepit. Antea quoque Henricus VIII rex Anglorum a Germanis mercatoribus maritimarum ciuitatum centum aureorum millia acceperat sub vsuris centesimis: vt opes ac pecunias vsurarum illecebris ad se quisq; pertraheret. At Henricus II rex Francorum opinionis errore deceptus est: cum enim grauiores cæteris vsuras creditorib. solueret, maiorem vim pecuniarum se coacturum sperabat; sed prudentissimus quisq; futurum prospiciebat, vt cum breui pecunia regem tam graui fœnore obæratum, post etiam fides defecisset; creditores vna cum vsuris sortem amitterent. Carolus vero Imperator creditoribus satis se facturum iudicabat, cum ciuitates quasi prædes creditoribus daret. Mortuo Henrico rege creditores querelis omnia compleuerunt: ac pleriq; non de vsuris, sed de sorte recuperanda laborarunt; cum alius sortis semissem, alius trientem emtoribus suo periculo cedere cogeretur; nec solum Germani, Heluetii, Itali, Franci, verum etiam Turcarum nonnulli, pecunias mercatorum nomine regi credidissent. Etenim Rostanus Bassa quominus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico II mitterentur, cum in Italia Guisio duce bellum renouatum esset, intercessit; tametsi Vinea legatus aureorum decem millia regis Henrici nomine numerasset, quoniam quatuor millia fœnoris ac sortem sibi deberi querebatur. hac enim lege fœnerantur vt sortem cum vsuris repetere liceat; vt etiam Itali publicani, qui, quod fœnora in Gallia

[a] anno 1554.

Gallia prohiberi vidét, versutissime debitores hac fraude circumueniunt: mutuá enim dant pecuniam acceptis prædib. ac prædiis, ac vsuras interdum centesimas, sæpe grauiores stipulantur; nihil tamen fœnoris nomine scripto continetur. stato die sine testibus & apocha fœnus accipiunt: quod quidem nisi solutum sit, sortem distracta supellectile debitorum sibi reddi per viatorem cogunt, aut etiam carceribus debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalib. nostris antea quoque vsos esse legimus, ac propterea diuo Ludouico [a] rege primum, deinde Philippo [b] Bello Ludouici nepote, huius imperii finibus bonis publicatis exactos; debitores fœnore liberatos sortis reliquias in fiscum intulisse. Sed nõ ita coerceri potuit illa fœneratorum pestis, quin Philippo [c] Valesio rege rursus de iis quæreretur: qua quidem quæstione decreta intellectum est quinquagies sestertium [d] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [e] fœnoris peperisse. ac tametsi ex hoc regno exterminati sæpe fuerint, nusquam tamen vllis temporib. exstitit copia maior; nec quamdiu principes fœnori accipient, defuturi sunt. Sed cum inopia ærarii fœneratores terruisset, reges nostri pecunias a ciuitatib. fere singulis mutuas acceperunt; ciuitates a priuatis quib. vsuras besses ex vectigalib. ac tributis, quoad sortem reciperent, promitti necesse fuit: quib. tamen satisfieri non potest. Hæc quidem tolerabilia viderentur, si, quod regibus persuasum erat, ciuitates obsequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincire potuissent: sed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones exstiterunt. ærarii vero tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quam sui maiores annis quadraginta a subditis exegissent: idq; æs alienum annis XII quib. imperauit, fere totum vsuris contractũ est: præterquã quod quatercenties quadragies quinquies [f] LLS mutui nomine sine vsuris debuit. sors vero pecuniarum quarum nomine vsuræ debebãtur, fuit ter millies quatercenties & vndecies LLS:

a anno 1254.

b anno 1300.

c anno 1347.

d Id est, 238750. libellarum.

e Id est, 2187500. libellarum.

f Id est, 2312610. ll. Turonens.

vſurarum vero quarum dies venerat anno MDLX Franciſco II rege, ſumma fuit centies ſeptuageſies ſexies LLS.[a] præter ea quæ duci Ferrarienſi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur; cuius pecuniæ ſumma fuit paulo[b] minus bis millies LLS. cætera debita fere quater centies ſexagies[c] LLS æquant. quæ omnia debita ſimul coacta fere decies millies efficiunt[d]: quæ ſumma etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporibus oppignerata complectitur. Quamquam Carolus V Imperator eiuſque filius Philippus debita multo grauiora vſurarum vitio contraxerunt: nam ex rationibus publicis Hiſpanorum, anno MDLXVI, fere[e] vndecies millies priuatis debitum fuiſſe accepimus; eoque nomine prædia publica vectigaliaq; Neapoleos ac Mediolanenſis agri, iampridem a Genuenſium mercatoribus oppignerata teneri. Sed riſu digna res eſt, quod non modo Genuenſibus, verumetiam ipſi Philippo Hiſpaniarum regi ob id ſacris interdictum fuerit: quod hic quidem acciperet, illi vero darent fœnori pecuniam: & quæſtio Romæ habita de Genuenſium fœnatoribus, qua quidem compertum eſt pleroſque ducenteſimum ac trecenteſimum fœnus a Philippo accepiſſe. nec inanis fuit illa quæſtio & interdictio, cum inde Philippus occaſione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem annorum vſura fraudarit. Eadem interdictio regib. noſtris peropportuna fuiſſet ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, ſalinas mercede conducunt contra morem maiorum cõtraq; leges, huius imperii finibus arcendos. Nec mirum ſi tot ac tantas ærarii opes hinc in Italiam exportant impune, cum in auctionib. præferantur ſubditis etiam carius conducentib. Sed illud magis intolerandum, quod non ita pridẽ omnib. ſpectantib. vna deminutione mercedis aureorũ viginti millia cum ſempiterna Gallorum contumelia ex portorio Lugdunenſi lucrifecerunt, ac magiſtratib. quæſtiones peculatus ademerunt, vt a principe

[a] Id eſt 775979. ll.

[b] Summa fuit 8914592. ll.

[c] Summa fuit 1564787.

[d] Summa fuit 41181375. ll. Turonenſ.

[e] Summa fuiſſe dicitur Hiſpanicorum aureorũ 15432000.

cipe iudicarentur,ac impune prædiari liceret. Harum omnium calamitatum origo eſt a Franciſco rege petita, qui cum opib.ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit.quo nihil in Rempublicam perniciosius cogitari potuit: quoniam alterutrum neceſſe eſt, aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, ſi vſuræ diſſoluantur; aut turpiter fidem fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egeſtatem ſequuntur rapinæ, ſectiones, proſcriptiones, ac innocentium hominum crudeliſſimę ſtrages.tum enim principi commodum erit ac neceſſarium mutuam a ſociis & a ſubditis pecuniam ſub vſuris accipere, cum defectiones a ſe & potentium cōiurationes proſpicit: nam extremis periculis extrema remedia quæruntur: vt Eumenem feciſſe legimus, qui a coniuratis & ab iis quos a ſe defecturos intellexerat, pecunias ſub grauiſſimis vſuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudæorum regnum vnde expulſus erat,recuperaturus videbatur, niſi nomina feciſſet, ac debita grauiſſima contraxiſſet. creditores enim,vt in regnum reſtitueretur, omni ſtudio ac ſolicitudine curauerunt. quod item accidit Eduardo IIII regi Anglorum cum de regno deiectus fuiſſet.illud tamen conſilium inutile futurum eſt,ſi creditoribus cautum ſit prædibus vel prædiis. Quibus igitur rationibus ærarii publici opes curari debeant, ſatis opinor expoſitum videtur:quod primum huius diſputationis caput erat. Secundum eſt, vt ciuitas coactis opibus pro ſalute proque dignitate publica vtatur.quo de genere cum de præmiis diſſeruimus,multa dixiſſe videmur: cætera quæ ſunt intermiſſa,perſequamur. Maiores noſtri in rationibus diſtrahendis primũ caput expenſatum erogationib.a rege factis in tenues & egentes tribuere ſolebant; ſecundum regiæ domui; tertium ſartis tectis; nunc vero conuerſa ratio eſt.Certe quidem religionis ac ſapientiæ principes illi veteres Hebræi [a] hanc diſciplinam a ſanctiſſimis prophetis acceptam poſteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentũ omnium maximum ac firmiſſi-

[a] In libris פרקי אבות

mum esse eleemosynam ac benignitatem aduersus egẽtes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt. Ac mihi quidem res humanas propius intuẽti, nullæ familiæ, nulli principes, nulla imperia opibus ac victoriis tam floruisse videntur, quam quæ maximam egentium ac tenuium curam habuerunt. Atq; in eo quidem regum nostrorum præ cæteris, quantum quidem colligere potui, benignitas in egentes clarissima semper exstitit; maxime tamẽ Roberti regis Capeti filii, a quo cæteri deinceps caritatis exempla didicerũt. Is enim mille pauperes humanissime semper fouit; eisq; iumenta præbuit, vt se quocunq; iret, cõsequerentur, ac pro se vota facerent. ac tametsi noui regis filius regnum maximum adeptus esset, nemo tamen diutius aut felicitate aut tranquillitate maiore quam hic imperauit. Illud autem de regibus nostris prędicare possumus, cæteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac securitate superasse: quod cum bona venia dictum sit eorum qui non modo Christianorum, verumetiam Turcarũ, Persarum, Tartarorum, Æthiopum, Indorum imperia tenent. Quem enim ex illis omnibus cum diuo Ludouico rege conferemus? is enim octo & viginti rerum diuinarum & humanarum collegia suis opib. fundauit; tametsi centum ac viginti pauperes qui se consequebantur, humanissime, & eodem victu quo seipsum quotidie sustẽtaret: at etiam diebus quadragesimæ numerum duplicabat. Itaq; mirum videri non debet, si annos quatuor & quadraginta summa cum sui nominis gloria imperarit; & ita imperarit, vt hostibus quidem formidolosus, carus amicis, Deus subditis, sanctus omnibus haberetur. hoc amplius, quod in summa parte felicitatis reges ponere consueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, quatuor filias se moriente spirantes, ac regnum armis & legib. florẽtissimum reliquit. extrema vero cohortatione filium regni successorem studiosissime admonuit, vt Deum in primis veneraretur, deinde egentes ac tenues quam maxima posset benignitate cumularet. Nec o-

mittendus est Iacobus v rex Scotorum, is qui *rex egentium* vsurpatur; qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamen suos opum magnitudine longe superauit. Illustres vero familias, imperia, ciuitates cum principibus in exitium ruere, aut grauissimis calamitatib. & egestate conflictari videmus, quæ tenuium bona diripuerunt, aut quasi prædam militibus ac latrociniis publicanorum obiecerũt. Et enim Henricus II rex Francorum nostra ætate tributum temerarium imperarat[a], quod vulgus *talionum* appellauit; testatus se id militum stipendio daturum, ne cum cæteris vectigalib. conturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionib. militum tuta esset; vt antea tributum quod alendis decem legionib. indictum erat, ciuitatib. quæ ab incursionib. ac direptionib. militum tutæ sunt; quod tamen tributum agricolis etiam communicatum est. ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarum, qui tametsi indignissime a militib. diripiuntur, nihilominus tamen nouis quotidie tributis ac vectigalium innumerabilium multitudine prægrauantur; cum tot ac tantis calamitatibus præclare secum agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac præfectorum annonæ militaris leuissimo pretio pararent, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quibus cum tanta impunitate ac licentia milites latrocinantur, & in ciues grauius quam in hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes regerunt, quod sine stipendiis militare coguntur; quanquam nec inuiti militare coguntur, nec stipendia, si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat. Vna igitur est tuendæ ciuitatis, ac disciplinæ militaris (quam nullam habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militib. certissima stipendia dentur. *neq; enim disciplinam*, inquit Cassiodorus, *seruare potest ieiunus exercitus, dum quod deest semper præsumat armatus.* Id autem fieri nequit, nisi summa ærarii cura habeatur. At sæpissime videmus principes a fœnore vel mutuo bellum

[a] anno 1547.

Vna militaris diſciplinæ restituendæ ratio.

auſpicari: quo nihil pernitioſius fieri poteſt. Placet igitur vt prima principis eiusque familiæ cura habeatur, deinde ſtipendiorum militarium; poſtea magiſtratuum, qui ſtipendiorum inopia fœdius interdum quàm milites latrocinantur; tum eorum quibus præmia re benè geſta debentur; poſtremo tenuium ſubditorum; non tantum propter eam, quæ nobis cum illis communis eſt humanitatis coniunctionem, verumetiam ne inopia ſubditorum Reſpublica perturbari poſſit, vt antea diximus. His ita conſtitutis, ſarta tecta curanda ſunt, arces præſidiis firmiſſimis ſtabiliendæ, mœnia inſtauranda, pontes erigendi, viæ ſternendæ, portus muniendi, naues exſtruendæ, templa exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quæque ad ſplendorem ciuitatis pertinent, ſarcienda, aut veteribus caducis noua ſunt ædificanda. nam præter eam quæ neceſſario principi proſpicienda eſt, propugnaculorum ac mœniũ curam, ſumma etiam ex operibus publicis ad vniuerſos & ad ſingulos vtilitas manare conſueuit: quia egeſtati ſimul ac ignauiæ occurritur; inertia e ciuitate expellitur; opificia condiſcuntur; tenues ſubleuantur; otioſi exercentur, vrbes exornantur; morbi arcentur: deniq; inuidiæ erga principes, quæ ſæpiſſime ſubditos ad defectionem exacuit, nullus nec ſeditioni locus relinquitur, cum quę tributa ſubditis imperantur, parta pace non modo in vniuerſorum, ſed etiam in ſingulorum vtilitatem redundant. Quamobrem Alexander Seuerus Imperator pleraq; portoria tributaue ciuitatibus relinqui voluit, vt ea quæ modo dixi, melius commodiusq; curarentur. Quod cum in omni Republica vtile, tum maximè in ariſtocratia neceſſarium eſt: propterea quod difficilius ſubditorum innumerabilis multitudo a paucis principibus coerceri poteſt, niſi plebs operibus publicis ac opificiis intenta quæſtum faciat. hac etiam ratione proſpicitur, ne populus frumenti ac pecuniarum largitione conſueſcat, vt in popularibus ciuitatibus quondam fieri ſolebat: ac potiſſimum Tarenti[a]: quæ res exitium attulit non tantum ærarii opibus, ſed

Vtilitates operum publicorum.

a Ariſtot. in Polit.

ſed etiam ciuitati.Itaque probro Pericli datum eſt,quod primus populum Athenienſem,vt eius gratiam promereretur,congiariis aſſuefecerit[a]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpiſſet,publicas opes in opera publica effudit : nec ſolum vrbem propugnaculis munitiſſimam, verumetiam ædificiorum magnificentia ſuperbam, & opificum ingenioſiſſimorum multitudine admirabilem reliquit. nec prius tamen id auſus eſt,quam pacata Republica & ærario pecuniis referto : tunc enim centum millia talentorum Atticorum in ærario fuiſſe feruntur,ſi Demoſtheni[b] credimus:quæ pecunia cum immanis ſit,non dubium eſt errorem irrepſiſſe,ac *centum talenta* legi oportere:cum antea docuerimus numquam Athenienſes a ſociis, cum vectigalia ac tributa grauiſſima imperarent, plusquam duo talentorum millia extremis temporibus exegiſſe : Periclis vero ætate vix mille talenta extorſiſſe. Et quoniam apud ſocios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarii opes in templa, mœnia, portus profudiſſet, palam auſus eſt in concione populi dicere, ſi populus ea improbaret, ſe pecunias operum publicorum in ærarium illaturum, ea lege vt publicis operibus ſuum nomen incideretur[c],ſuaque vnius impenſa facta fuiſſe poſteritati teſtatum eſſet. populus conditionem reſpuit, & impenſas accepto tulit; cum intelligeret eas opes ad vuiuerſorum & ſingulorum decus & vtilitatem effuſas: quod plerique mercatores in materia ſuppeditanda,vectores & nauicularii in vehenda,opifices in polienda, ac in ſuo quisque genere vberrimum quæſtum faceret. operum vero ſplendor ac magnificentia incomparabilem ſeculis omnibus gloriam populo Athenienſi pepererunt.Sed præter eas quas dixi vtilitates,vna eſt omniũ maxima, quod ſcilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquiſſimæ peſtes, egeſtas inquam & inertia, de ciuitate depellerentur; quo nihil in popularibus & optimatum imperiis commodius fieri poteſt:& in iis potiſſimum regionibus, quibus homines ob ingeniorum

671

a Plutarch. in Pericle.

b In Olynthiacis.

c Plutarch. in Pericle.

præstantiam difficilius a rebus nouandis prohiberi possunt; quales fuisse diximus Athenienses: quales item Ægyptios, qui suorum inertiam capitalibus pœnis coercebant[a]. Hinc illæ pyramides quæ a regibus Ægyptiorũ, ne plebs otio & ignauia langueret, exstructæ feruntur. Et quidem Augustus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletissimos quosq; ad ædium cõstruendarum æmulationem inuitabat, eosque opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent. ipse sacras ædes vetustate collapsas, aut incendio absumtas refecit, & in sacellum Iouis Capitolini XVI millia pondo auri cõtulit: ac merito gloriabatur, *se Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoream reliquisse*. Quid Claudius Imperator? nulla re posteritati magis quam operum publicorum incredibili magnificentia commendatus est. Fucini lacus per tria passuum millia partim effossis partim excisis montibus canalem absoluit post vndecim annos, continuis XXX hominum millibus sine vlla intermissione, inquit Tranquillus [b], operantibus. Quid Vespasianus? non modo Capitolium, sed vrbis regiones XII incendio Neronis absumtas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis restituit; & cũ architectus aliquis grandes columnas exigua impensa in Capitolium perducturum se polliceretur, præmium obtulit, operam remisit, præfatus sineret se plebeculam pascere [c]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum millia operibus publicis assidue exercent ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuersis iucundius fieri potest; quod præter opera publica ciuitati necessaria, etiam publicas opes tenuibus alendis summa benignitate largiuntur. Hæc tamen splendida sunt ac magnifica, quæque ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quibus scilicet tantæ sint opes, vt parta pace ac præmiis stipendiisque omnibus quæ cuique iusta debeantur, distributis ea quæ dixi opera publica moliantur; sed qui vectigalium ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt inanium

a Plutarch. in Solone. Herodot. Cæsar lib. 2. de bello ciuili.

b In Claudio.

c Tranquill. in Vespasiano

inanium ædificiorum ſubſtructionibus gloriam conquirat, ac maiorum opera collabi patiatur, is profecto ſuæ tyrannidis indelebiles notas ac teſtimonia poſteritati ſempiterna relinquit, ſe ciuium ſanguine ſua cæmēta madefeciſſe. Ac fere fit vt ſuperbas tyrannorum molitiones poſteri ob id tantum euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate veſtigium exſtare poſſit. domus aurea Neronis vrbem fere ambitu complectebatur: at conſequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitioſam memoriam habitare vellet, inuentus eſt nemo: ſed paulo momento collapſa eſt; quippe quæ innocentium ciuium ſanguine exſtructa fuiſſet. Quamquam inanes operum ac ſuperbæ molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores ſunt quam in homines indigniſſimos effuſæ largitiones: quia principem prodigū & alieni largitorem egeſtas ſequitur, egeſtatem extrema tyrannis. Quis enim Nerone & Caligula ꝑdigalior? quis vtroq; crudelior? alter enim vicies millies immanibus largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo ſui principatus anno abſumſit: eoque inopia Caligulam adegit, vt ſtipem mendicare cogeretur: deinde ad proſcriptiones conuerſus, poſteaquam publicas opes conſumſiſſet, priuatas expilare, & crudeliſſimis ſectionibus omnia miſcere cœpit. Interdum tamen principes minime malos rerū ab ſe geſtarum obliuio tanta capit vt quibus, quantumque pecuniarum, & quam ob cauſam largiantur, quid ærario deſit, quidve ſuperſit, penitus ignorent. Itaque perſapienter Franciſcus maior rex Francorum, ſingulos prouinciarum Quæſtores generales duo breuiaria publicarum cuiuſque prouinciæ pecuniarum pridie Calend. Ianuar. ad ærarii ſanctioris Præfectum mittere iuſſit; alterum quidem verum, anni proxime antecedentis; alterum coniecturale, anni ſequentis: vt Præfectus ærarii ex omnibus breuiarijs duo conficiat breuiſſimis capitibus ſummam accepti & expenſi rationem complectentia; vt principi Senatuique plane exploratum ſit, quantæ facultates, quantaque ærarii ſit

Tyranni ciuium ſangui ne ſua made faciunt cæmenta.

inopia; vt commodius Reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas, argumento esse potest, quod anno MDLXXII, ex breuiario coniecturali quod ad ærarii Tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [a] LLS. at sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [b] rationibus publicis accepto latum fuisse; cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cum hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quibus quantumque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent. Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarum actionum quæ geruntur, instrumentum, sed etiam subditorum quos habet, virtutibus artibusque illustrium nomina breuissimis tabulis comprehensa sæpius intueri: cum nullius tanta sit tamque tenax memoria, vt non sæpissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI rege Francorum in rebus agendis prudentior exstitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum Comitis retia seipsum coniecit, oblitus se legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carolus regem captiuum Peronæ, quo illum inuisere non dubitarat, obseruari iussit. si anteacti temporis ac rerum gestarum instrumentum habuisset, numquam ita temere laberetur. Sed hic assentator aulicus obiicit, instrumentum illud imperii nimis amplum fore, nec principem his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, solicitudine, labore, industria moderati sunt, tamdiu vixerunt? Augustus inquam, Tiberius. Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum imperii ab aliis conscriptum non habuerunt,

[a] Id est 1750000. librarum Turonens.

[b] Id est 2450000.

Instrumentum imperii

67

buerunt, ſed ipſi ſibi, Auguſti prudētiſſimi principis exemplar ſecuti, conſcripſerunt. Quinetiam Auguſtus tria volumina imperii ſucceſſoribus reliquit; vno mandata de funere ſuo complexus eſt; altero indicem rerum a ſe geſtarum; tertio breuiarium totius imperii, quantum militum ſub ſignis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiſcis & vectigaliorum reſiduis eſſent; adiecit etiam eorum nomina a quibus ratio exigi poſſet. nec tamen a iure dicundo abſtinuit vmquam; & optimos quoſque de Republica libros diligentiſſime legit; Demetrii Phalerei diſciplinæ memor, cum Ptolemæo regi ſuaderet eos libros aſſidue ſibi legendos eſſe a quibus intelligerent ea reges, quæ audire a nemine poſſint. O magnum & immortali gloria dignum principem! an igitur tanto imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus, parum vixit qui annum LXXIIII ſuperauit? Veſpaſianus item inſtrumentum imperii pulcerrimum, inquit Tranquillus, confecit; annos tamen ſeptuaginta vixit. Latius etiam Perſarum quam Romanorum imperia, ab extremis ſcilicet Indiæ oris vſque ad Helleſpontum Libyæque deſerta, centum XXVII prouinciis patebant; ſemper tamen Perſarum Imperatores inſtrumentum imperii ac largitionum ſuarum pręſe diu noctuque ferebant. argumento ſit quod Darius is qui Longimanus [a] vſurpatur, cum manus impias coniuratorum Mardochæi familiaris ac domeſtici beneficio admonitus euaſiſſet, cui tamen egenti nulla præmia decreuiſſet; aliquanto poſt cum noctem inſomnem duceret, inſtrumētum imperii ad ſe deferri iuſſit, in quo ſcriptum erat Mardochæum coniuratos in principem detexiſſe; nec tamen vllum præmium tuliſſe, hominem acciri mandauit, eumque ampliſſimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium ſeu Perſarum, ſeu Græcorum, ſeu Romanorum imperiis, maius eſt hac quidem ætate imperium Hiſpanorum: at non modo tanti imperii inſtrumentum rex Hiſpanus aſſidue contuetur, ſed etiam librum omnium literarum quas ad legatos & Præſides prouinciarum

[a] Hiſt. cap. 6.

ſcribit, compendioſiſſime ſingula complectentem voluit ac reuoluit. ob id enim Carolus Sapiens rex Francorum, Senatus ſcribam primus creauit; non quidem litibus notandis, ſed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter deſcribendis. Omnium tamen maxime principi neceſſarium eſt inſtrumentum largitionum; propterea quod nulla re grauius quam in eo genere peccatur. Superius monui Philippi Valeſii lege cautum fuiſſe, *vt dona principis irrita eſſent, niſi is cui quid dono datum fuerit a principe, donationum tabulis antecedentes maioribuſque ſuis factas largitiones complectatur.* diximus etiam Carolum VIII regem ſanxiſſe, *ne largitio vlla vim haberet a principe facta, quæ vel duo ſestertia* [a] *ſuperaret, niſi apud acta rationalis Curiæ inſinuaretur.* Tertia lex [b] eſt, *ne quid rationibus expenſi accepto feratur ſine mandato & apocha.* Quæ leges cum iampridem obſoleuerint, non aliter aulicorum hominum rapinis occurri poteſt, quam eo quo dixi donationum principalium inſtrumento. Poſtrema lex erat Franciſci maioris, qua cautum erat, *vt ærarii ſanctioris quatuor claues fabricarentur; vt vnam penes ſe rex haberet; cæteras ii quos ærario præfeciſſet.* ſubrogatum etiam huic legi, ne ex arca numi niſi præſente ærarii Præfecto & ſcriba mouerentur. poſtea tamen Henrici II [c] edicto Præfecti ærarii lege ſoluti ſunt, ne rationum diſtrahendarum actione tenerentur. tum vero lata lex eſt cum vna largitione centum aureorum millia in vnum ex ærarii cuſtodibus effuſa fuiſſent. Inde fundi noſtri calamitas. ex quo enim parſimonia Franciſco rege conſtitui cœpit, omnes ærarii opes potentium & adulatorum direptioni patuerũt, Nec tamen Henrici edictum obſtare debuit, quo minus ærarii expilatores repetundarum quæſtionibus ſubiicerentur, & infinitarum pecuniarum donationes reuocarentur; vt quidem populi rogatione in comitiis Aureliorum ac Blœſenſium decretũ erat. Etenim Galba Imperator donationes [d] a Nerone factas reuocauit, præter decimam quam donatario cuiq; fruendã reliquit: rem quidem

Leges optimæ.

[a] Id eſt 85. li. coſ. vſque ad 100.

[b] Ordin. Caroli 7. & Franciſci 1.

[c] anno 1556.

[d] Tranquillus Galba.

quidem periculi plenam, vt superius diximus; interdum tamen aduersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat; quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur. Nihil autem principibus tam vtile, nihil ciuitatibus tam necessarium, quam largitiones quæ a principibus fiunt, rationum publicarũ ponderib, examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnibus magnifice largiuntur & ærario succurri facilime potest; data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationibus expressissent At quam pauci futuri sunt qui a principibus petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vix enim Franciscus maior annos XXXII, quibus imperauit, tantum largitus est, quãtum se mortuo Henricus filius duobus annis effudit. nondum iusta parenti fecerat, cum hirudo quædam Palatina pecuniæ vim infinitam quam officiarii accepta confirmatione regib. initiatis fisco dependere solent, vno absorbuit & eodẽ haustu. Ac tametsi Franciscus pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis dono daret; vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium[a] singulis annis rationibus expensum ferebat, quantum quidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt[b]: tametsi principes, duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos, præter legitima stipendia donationibus cumularet. O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere didicisset! Duo capita huiusce disputationis absoluimus; qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quoque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum caput, quid quantumque pecuniarum vsibus publicis vrgente necessitate recondi, ac veluti penuario

a Id est, 137250 ll. Turonens.

b Id est. 437500. ll. Turonens.

Sanctium ærarium.

cõſeruari oporteat.quam quidem ad rem Romani ſummam prudentiam adhibuerunt; quibus tametſi nullum fere tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vſque ad Actiacam victoriam, poſtquam Auguſtus Marci Antonii opibus fractis Ianum cluſit; non prius tamen ſanctius ærarium in quo vectigal manumiſſorum ſeruabatur, attigerunt, quam Annibal imperium ad extremã inopiam adegiſſet; tunc quater centies [a] ſeſtertium ex ærario expreſſerunt; vnde ſalus imperio quæſita. Turcarum quoque principes ſanctius ærarium habent, preter id quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis conflatur, vt ſit aliquod extremis temporibus imperii munimentum. Maiores noſtri vrgente bello ſi pecunia ærario defuiſſet, regia nemora cædere ſolebant, in quibus grandium & excelſarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concreſcebat: at bellis ciuilibus quibus omnia ſubuerti cœperunt, omnia fere nemora acciſa, aut certe ita circumciſa ſunt, vt nihil fere præter ſyluas cæduas reſtare videatur. Ex quo quidem Reſpublica incredibile detrimentum accepit, maius etiam latura deinceps, niſi mature proſpiciatur. Iam enim grandium arborum tanta eſt inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendæ ſint: & cum arbores fructiferæ ante cædantur quam fructum pecoribus vtilẽ proferre poſſint, rei annonariæ inopia ſequatur neceſſe eſt. Cum autem publicarum pecuniarum cuſtodia ſupra modum difficilis ſemper viſa ſit, reges Perſarum perinde ac Romani, vt a rapina ſanctius ærarium vindicarent, aurum in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memoriæ proditum eſt Carolum v regem Francorũ ceruum ſolidum ex auro publico conflare decreuiſſe, eius magnitudinis ac figuræ quæ in Palatio Pariſiorum adhuc exſtat. Celtæ veteres pecunias in lacus Diti ſacros deponebant, Græci in templis deorum, puta Apollinis; vt Romani ad Opis & Saturni; Hebræi modo in templis, modo in ſepulcris. Hyrcanus enim rex idem & Pontifex

[a] Id eſt 1750000. ll. Turonenſ.

Pontifex Hebræorum maximus, ingentes pecunias e ſepulcro Dauidis expreſſiſſe dicitur[a]. Sed cum nulla ſepulcra tam religioſa, nulla tam ſacra ſint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingentem veru transfixum in altiſſimo pinnaculi loco ætate ſuperiori conſtituerant[b]. At veteres Ægyptii, quominus exteros principes ad ſe inuadendum inuitarent, omnem fere pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium ſub-676 ſtructionibus, aut in fluminibus deducendis, aut in Nili aggeribus reficiendis conſumere ſolebant. Ezechias vero imprudenter; qui cum legatis Aſſyriorum opes ac theſauros oſtentaſſet[c], talibus illecebris regem Aſſyriorum ad Iudæam diripiendam accerſiuit. Certe quidem diuina lex auri vim maximam reges coaceruare vetuit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hoſtes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuibus ac egentibus paterent; nihil tamen vetat in eo quoque modum adhibere. Quis enim probaret inexplebilem auaritiam Ioannis XXII Pontificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuiſſe? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberii Cæſaris vicies ac ſepties millies; quod Caligula non toto vertente anno abſumſit? aut quadragies millies, quod Darius Perſarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quamquam Dauid rex Iudæorum ſuperiores opibus ſuperaſſe videtur; quippe qui fertur auri talenta centum millia, argenti vero mille talentorum millia coegiſſe[d]. quæ ſumma ſi talentis Atticis, tametſi minima ſunt, expendatur, immanis videri poſſit; noſtri tamen bibliorum interpretes falſo talenta putant Attica fuiſſe: ego vero in ſacris literis bifariam accipi video *ſiclum*, quem Græci *ſtaterem*, Latini *talentum* vertunt: vno modo pondus ſex vnciarum, vt lib. 1. Paralip. c. 21. altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1. Sam. c. 24. Si Dauidis theſauros ad ſiclum ſeu talentum ſemunciarium, non magna ſumma videatur; ſi ad ſex vncias referatur, quinquaginta millia auri

[a] Ioſeph in Antiquit.

[b] Leo Afer.

[c] Eſaiæ 39.

[d] lib. 1. Paralip. cap. 22.

pondo ac decies tantundem argenti complectetur: si ad talentũ Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nam Traiano principe, cuius temporib. imperium latissime patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recondita LXXIIII millia talentorum Atticorum summam non excessit[a]; nisi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuisse credibile est; cum ducēta[b] millia peditum, quadraginta millia equitum in prouinciis dispersa publico stipendio alerentur; ac trecenti præterea elephantes bello gerendo assueti; currus militares bis mille; arma ac instrumenta bellica quantum trecentis millibus armanda sufficerēt; triremes & quinqueremes mille & quingentæ; aliarum nauium supra duo millia, & instrumēta naualia quatuor millibus nauium armandis necessaria; præter LXXX maximas naues omni apparatu regali instructissimas. At reges nostros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus fecisse videmus, ac multo minus post hac interdicta diuina violaturos. Nec vero princeps a doctrina bene informatus vnquam torquebitur aut opum augendarum cupiditate, aut amittendarum metu; nec tamen aspernandas aut reiiciendas putabit, sed ita habendas, vt benignitatis ac liberalitatis administras; pro quibus adipiscendis & accumulandis insaniunt plerique, & adeptas ne amittant, semper reformidant. Nam qui literis prodiderunt Carolum V. regem Francorum amplius quinquies millies LLS in ærario reliquisse, non intelligunt regem afflictas opes regni & ærarium vacuum offendisse; Reipublicę debita exsoluisse; prędia publica redemisse, bella maxima gessisse; Anglos e regno exterminasse; Antissiodorensem prouinciam & Eboracensem coemisse, reges Castiliæ ac Scotiæ imperio spoliatos suis opibus restituisse, nec tamen plusquam annos septemdecim imperasse: quibus temporibus vix ac ne vix quidem centies LLS ex omni pecunia publica quotannis ærario illatum ex rationib. publicis videmus[c]. Carolus VI quadragesimo post anno quadragesies LLS amplius quam pater

Romanorũ opes sub Traiano.

a Appian. in Libyco.

b Sextus Rufinus.

c Id est 437500. lb. Turonens.

pater accepto tulit. Carolus VII cum grauissimis Reipublicæ casibus conflictaretur, ac tributa ordinaria fecisset, quater centies ℔s quo anno mortuus est, in ærarium coegit[a]. Ludouicus XI Caroli filius vigesimo post anno millies ac fere centies[b]: sed Carolo VIII imperiũ ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in comitiis Turonensibus omnium ordinum rogatione subleuari placuit. eadem rogatio in comitiis Aureliorum Carolo IX regnum adepto lata est; sed tanta erat ærarii inopia, tantum æs alienum publice contractum, vt vectigalia augeri quam minui magis necessarium videretur. Si tamen Respublica sub eo principe ab armis ciuilib. conquieuisset, non modo satis creditoribus fieri, verumetiã ærarii inopia sarciri, tributorumq; magnitudine populus liberari potuisset: primum enim vsuras publicas triente definiri, omnibusq; officiariis stipendiorum eo anno partem dimidiam detrahi placuit, ne a principe nouas tabulas accipere cogerentur. qua ratione septingenties ℔s ærario accreuit; ac paucis annis Respublica in pristinum splendorem restitui posse videbatur, sine vlla domesticorum principis deminutione. erant autem sexcenti circiter familiares ac domestici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inseruiebant. Neq; enim parsimonia publica in eo versatur, vt serui domestici regibus eripiantur; quod sine maiestatis ipsius contemtu fieri non potest. ea res enim peregrinos ad principem aspernandum, & subditos ad deficiendum excitare consueuit. quod quidem Ludouico XI regi Francorum contigisse videmus; qui cum a familia & famulatu patricios ac nobiles exegisset, sartore pro fetiali, tonsore pro legato, medico pro Cancellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt Senatus principem fecisse Apollophanem medicum[c]. At etiam Ludouicus hic noster, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac vestitu sordidissimo vtebatur; pileo præpingui imagunculis & cochleis squallenti, veste lanea vilissimi pretii ac terrici coloris.

a Id est, 1750000. lb. Turonens.
b Id est, 4712000. lb.
c Polyb. lib 5.

exſtant enim in publicis rationibus duo capita;quorum altero viginti aſſes expenſi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua conſuerentur; altero denarii XV, vt axungia ocrea regalia inungerentur. quæ a parſimonia profecta non ſunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quam pater imperarit, ac prædia publica totiusque ærarii opes profuderit. Officiarios quidem ac magiſtratus in comitiis Aureliorum ad Ludouici XII tempora exigi oportere populi rogatione decretum eſt: vt innumerabilis officiariorum multitudo, quæ prope in infinitum excreuerat, ad modum reuocaretur, & quadam ex parte circumcideretur. Sed Quæſtores ac publicani ſumma contentione interceſſerunt, cum iſta ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerent: ac tantum profecerunt, vt etiam magiſtratuum numerus non multo poſt duplicaretur, acciſis tamen eorum fortunis & opibus qui ex edicto priore intercideránt. At etiam [a] Baleus rationum publicarum Præſes, cum magiſtratuum qui nouis legibus creati fuerant, abrogationem imperio æque ac ærario pernitioſam eſſe ſuaderet, eo potiſſimum argumento vtebatur, quod triplici magiſtratuum incremento centies quadragies LLS ærario pauciſſimis annis acceſſiſſet. Illud tamen q̃d omitti ſine flagitio non debuit, omiſit, ſcilicet earum pecuniarum quę a magiſtratuum mercatorib. ſoluerentur, vſuras centeſimas a principe dependi: cui idem fere vſu uenit quod ægris hominibus qui cum æſtu febrique iactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiusq; afflictantur. Quamobrem cum id regi Franciſco II Reipublicæ pernitioſum videretur, alternos magiſtratus edicto ſuſtulit. prætermiſit etiam Logiſtarum publicorum ſtipendia ordinaria, quæ maxima ſunt; iura lignaria, veſtiaria, piſcaria, roſaria, ſtabularia, parentalia, pocularia, ſalinaria; & cætera quæ pro charta, pergameno, calculis, crumena, cãdelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu diſcriminali, radula, funiculis, cæterisque id genus a principe

[a] anno 1566. 10. Maii.

iſtis

istis rationũ magistris dependi consueuerant; quæ nunc tandem aliquando sublata sunt. omissum etiam illud est, maiores ex iis magistratib. decerpi fructus, quam stipendia æstimari possint. reticentia quoq; prætermissum, q cum antea imperio Gallorum longe lateque patenti vna Logistarum Curia sufficeret, nũc septem Curias habeamus. & cum antea Philippi IIII regis edicto quinq; viri in rationali Curia Parisiorũ censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impune rationum magistris otiose spectantib. magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quãplurimos vbique vagari, qui rationes reddere recusant. qui vero residua debent, assentatores aulicos subornare, qui a principe donum accipiant, & cum furibus publicis furti dimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extraordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem. Demus tamen rationes a Quæstoribus, reddi, ac reliquum ærario inferri: tantus est tamen Quęstorum ac publicanorum numerus, tanta Logistarum multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipendiis ac salariis accepto feratur; vt in priuatis Septimaniæ prouinciæ comitiis quibus affui, sæpe compertum memini. Quamobrem Martinum Durandum Prouinciæ actoré ac Syndicum ad regem mitti placuit cum mandatis quibus graues plebis querelas exponeret, ac rogationem de Quęstoribus abrogandis ad principem ferret, vt ne quid pro tributorum ac vectigalium exactione aut euictione principis ærario decederet. qua quidem ratione principem in Septimaniæ prouincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumentis necessariis demonstrabat. triens autem fere quinquagies LLS. æquabat[a]. Vigesimo post anno cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, Maximinus Lulerius Pariensium mercatorum Præfectus & rationum publicarum Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pecuniæ pu-

[a] Id est, 218750. li. Turonens.

blicæ ex aſſe in ærarium principis inferri quadrantem. incredibile id quidem videri; verum tamen eſſe homo rationum publicarum peritiſſimus contendebat. Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus, eius rogatio non Henrico regi principi optimo, ſed aulicis aſſentatoribus ac Tribunis ærarii diſplicuit, quod intelligerent ſine Quæſtoribus & publicanis vectigalia fruſtra imperari, quæ imperata exigi non poſſent; & in arbitrio populi futurum tributa penderet necne. Cum igitur Quæſtores ac publicani neceſſarium ſit malum, vt Alexander Seuerus dicere ſolebat; quo pauciores erunt, eo melius Reipublicæ conſuletur. Iampridem [a] queſtus eſt populus apud Carolum VI regem quod quinque ærarii Tribunos creaſſet, cum antea duobus tantum Gallia contenta fuiſſet. quid? vectigalium tres omnino [b] Iudices & Quæſtorem vnum generalem olim exſtitiſſe ex actis publicis conſtat; his vero temporibus quibus imperium magna ſui parte acciſum eſt, trecenti fere numerantur: Quæſtores vero XXXIIII; Romani quidem ſingulos Quæſtores in ſingulis prouinciis habuerunt, qui a publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæſtura vero primus erat ad honores adipiſcendos gradus; quem magiſtratum nobiliſſimus quisque ambire ſolebat: non ad opes cogendas, vt fere fit, ſed ad fidem ac ſedulitatem populo probandam. qui enim repetundarum iudicio damnatus eſſet, præter bonorum ac famæ iacturam ſempiternam, ab omnibus deinceps honoribus arcebatur. De rebus autem omnibus abſurdiſſimis, nulla mihi abſurdior viſa eſt, quam tot ærarii Tribunos, tot Quæſtores quot in Gallia videmus, tantis pecuniis Quæſturas a principe mercari. Itaq; non debet mirum videri, ſi nusquam plura repetundarum ac peculatus iudicia conſtituantur. Longe aliter Turcarum principes, qui cum magiſtratuum omnium mercaturam exſecrantur, tum vero rariſſimos pro tanto imperio Quæſtores habent. vectigalia ac tributa Subarchi a Protogeris accipiunt; Sangiachi prouinciarum quodammodo Præſi-

a anno 1412.

b anno 1372.

Præsides a Subachis; Bellerbæi a Sangiachis; Quæstores duo Asiæ & Europæ a Bellerbeis; scriba generalis a Quæstoribus; postremo Casmandarus ærarii Præfectus numeratam sibi pecuniam in ærarium recondit. Illud autem animaduersione dignum, quod Quæstores ac Præfecti ærario nulli sunt nisi virilibus omnino exsectis, more Persarum ac veterum Græcorum [a]. prudenter id quidem. nam qui nec liberos habent, nec vllis blandissimarum dominarum illecebris capi possunt, minime verendum est vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Præter eos quos dixi, vnus etiam Quæstor est pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidē summos Quæstores viros in primis illustres creari oportet, vt maiores nostros fecisse videmus: tum propter eam quam dixi causam, tum propter Henrici II regis legem de Quæstoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regiæ domus, & Curiarum superiorum Consiliarios extra collegium dignitate posteriores facit, Quæstores verō præire voluit. lex item Caroli IX regis vasallos principis, quantæcumque dignitatis fuerint, Quæstoribus regio nomine fidem supplices præstare iubet. Quod si tales Quæsturæ mercatoribus magistratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec Duces, nec Comites, at ne Barones quidem sine contumelia supplices ad genua turpissimorum hominum aduolui poterunt, nec si possint, velint. Atque hæc de ærario disputata sint. Et quoniam rei numariæ cognitio proxime sequitur ærarii causam, consequens est, vt de ea quoque disseramus.

[a] Plutarch. in Demetrio.

630

III. De re numaria, quibusq; legibus numorum deprauationi facile occurratur.

MIHI firmissima quæque Rerumpublicarum munimenta contemplanti, rei numariæ curatio non tantum vtilis, sed etiam ciuitatibus tantopere necessaria videtur, vt sine ea commode consistere non possint:

& quo maior necessitas est, eo magis numorum deprauationi prospiciendum: cum ea res incredibile afferat vniuersis ac singulis detrimentum. At non modo corrumpi moneta, sed ne mutari quidem potest sine incommodo ciuitatis; quoniam mutatio pretii ac materiæ numismatum, censûs etiam ac bonorum cuiusque dubitationem affert. quo fit vt nemo quantum in bonis habeat, constituere possit. incerta sunt pacta conuenta, quæ versantur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur; incerti reditus, vectigalia, tributa; denique pœnæ ipsæ ac præmia quæ a legibus & iudicibus irrogantur, incerta sunt futura: postremo ærarii opes, ac multa tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibusque dubia ac suspensa fore necesse est. argumento sit illius Gratidiani Tribuniplebis edictum, qui cum de collegarum sententia victoriati pretiū certum indicta pœna Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati gloriæ peperit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarentur, & ad eas thus ac cerei accenderentur. certe quidem M. Tullius ait *neminem vmquam multitudini propter id vnum fuisse cariorem.* Ex quo intelligitur numis a principe ipso lege & auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad Rempublicam peruentura sit. Quamquam principi nō magis licet improba numismata cudere, quam occidere, quam grassari: nec a iure gentium, quo quidem auri & argenti pretium constitutum est, discedere; nisi regis nomen ac splendorem amittere, ac falsæ monetæ fabricator quam princeps appellari malit: quod a Dante poeta Philippo Bello regi Francorū probro datum est; quod primus inter principes nostros, quantum quidem intelligo numismata corrupisset, ac dimidiam æris partē argento miscuisset; vnde frequentes in tota Gallia tumultus. cuius facti cum regem sero pœnituisset, ac numos pristinæ bonitati restituisset, Ludouicum filium admonuit, ne deinceps adulterari numismata pateretur. Neque vero Petrus IIII rex Aragonum vllam diripiendi

regis

regis Balearum probabilem cauſam arripuiſſe dicitur, quam quod numiſmatum pretia mutaſſet ac deteriora 681 feciſſet; tametſi reges ipſi Aragonenſes eodem vitio laboraſſe feruntur; cum Innocentii III Pontificis Max. interdictis numiſmata legitimo pondere leuiora facere prohibeantur[a]: hinc reges Aragonum more a maioribus accepto, cum imperii ſacris initiantur, iurant[b] ſe antiquæ monetæ leges minime violaturos. At non ſatis eſt his verbis iuſiurandum concipi, niſi prius numorum pretium ac pondus legitime ſit conſtitutum, & ita conſtitutum, vt nec principes, nec ſubditi numos deprauare ſi velint, poſſint: improbis autẽ voluntas numquam defutura eſt, quamdiu metalla ex quibus numos conflari oportet, miſcebuntur. nam ex ea metallorum confuſione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numiſmatum materia ſempiterna datur. etenim natura ipſa ferre non poteſt, vt metallum ſimplex alterius loco ſubſtituatur; propter metallorum naturas colore, ſonitu, volumine, pondere plurimũ inter ſe diſcrepantes. Quamobrem Taciti Auguſti[c] legem renouari neceſſe eſt, qua omnem omnino metallorum confuſionem prohibuit, indicta capitali pœna. id autem æque in argento facto atq; infecto caueri oportet. Sed a metallis excipiẽda eſt æris & vtriuſq; plumbi miſtura, vnde campanæ, tintinnabula ac tormenta bellica veterib. inuſitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum eſſe oportet, non tantum in numis crudendis, verumetiam in omni argentea aureaq; ſupellectile; in qua tam multa peccantur, vt quid maxime non facile dici poſſit. & quia C materiam ſæpe ſuperat opus ipſum, probatio difficilime fieri poteſt. in quo Archimedes ipſe ingenioſiſſimus homo ſua ſpe & commento fraudatus eſt, (neque enim Heraclii lapidis vſus plane cognitus erat) cum eius aurificis qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere ſine operis detrimento iuberetur. vnam auri maſſam, alteram argenti eiuſdem ponderis in vas aqua plenum viciſſim immerſit; & ex aqua ef-

[a] In cap. quãto de iureiurando.

[b] Petrus Belluga in Speculo princip. anno 1245. & 1336.

[c] Vopiſcus in Tacito.

fuſa vtriuſq; maſſæ, voluminis auri & argenti proportione vtcumq; intellecta, vas rurſum aqua repleuit, & in eo coronam immerſit, vnde minus aquæ quam ex argentea maſſa, & plus quam ex aurea effuſum eſt: ex quo iudicare ſeſe poſſe putauit quantum auri ex ipſa corona detractum eſſet; quintam ſcilicet partẽ. ſed iudicium illud fallax erat: quia poſuit miſturam ex argento puro fuiſſe, cum tamen æris & argenti miſtura ſimul cum auro ſæpiſſime etiam inuitis aurificib. fieri ſoleat: æs enim non ſolum vtilius eſt auro miſcere; verumetiã auri colorem reddit magis viuidum ac ſplendore clariorem; argentũ vero auri colorem efficit pallidiorem. Eſt autem voluminis argenti & æris tantum diſcrimen quantum diſtat XIII ab XI: ita fit vt duab. partib. argenti maſſa eiuſdem ponderis minus aquæ effundat, quam æris. quod ſi coronæ miſtura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit quantum auri ab opifice detractum eſſet, niſi plane intelligeretur quantum vtriuſq; metalli auro admiſtum fuiſſet: ac tametſi penitus id perceptum eſſet, errore tamen peccare neceſſe eſt in aquæ menſura, vt ponderis ac voluminis metallorum proportio eliciatur. Certe quidem Heraclio lapide ſubtilius argentarii ac numularii vtuntur quam veteres; nemo tamen eſt qui, quantum æris aut argenti auro admiſceatur, ex Heraclio lapide percipere poſſit. At improbe aurifices queri ſolent, & antea ſæpe queſti ſunt, aurea vaſa ſine iactura cõflari non poſſe ex auro, cui ad ſummam bonitatem duo tantum ceratia deſint, etiamſi ceratii quarta pars lege[a] Franciſci I Francorum regis detrimento tribuatur: ac legib. neglectis auro ſextam, interdum quintam æris argentive partem admiſcent; quo fit vt quæ vulgo putatur aurea ſuppellex, ei ceratia quinq; deſint, quæ in maſſa librarum XXIIII quinq; libras æris cum auro confuſi efficiunt. decurſu vero temporis numi ex eiuſmodi auro conflantur adulterini. Quamobrem neceſſe eſt eandem in auro facto & infecto æque ac in numis auri proportionem & admiſtionẽ ſeueriſſimis legib. ſeruari. Aurum autem

[a] anno 1540.

68

autem argentumve ita expurgari & excoqui, vt simplex sit & ab omni sorde ac mistura purum, negant artifices pleriq; : (quamquam adhuc sub iudice lis est) & vt purissimum reddatur, sine graui tamen dispendio nõ potest. quinetiã auri optimi puritas nostris æque ac Hispanorũ legib. definitur ceratiorum XXIII, & dodrantis ceratii, cum detrimento partis octauæ ceratii vnius: id est, aurum eiusmodi, cuius massa si fuerit CXCII partium, tres partes auri desint. argenti vero Parisiẽsis bonitas omniũ laudatissima putatur: quippe quadragesima sexta pars tantum æris admista est; argento Hispanico optimo fere trigesima sexta. Vt igitur certa sit ac perpetua auri & argenti proportio sine iactura, necesse est legib. caueri, vt C vtriusq; metalli mistura æquabilis sit, tum in numis, tum in supellectile, partis scilicet vigesimæ quartæ; qua ratione auri & argenti materia tum ad numos, tum ad vasa conflanda satis solida futura est: quæ si purior sit, aut quatitur, aut sensim vsu deteritur. Cum autẽ auri ad argentũ ratio toto fere terrarum orbe duodecupla sit, vtilissimũ erit vtriusque metalli numos eiusdem ponderis cudere; modo ne libra in pauciores XXIIII numos diuidatur; vnciales enim aurei, quales in Lusitania, & argentei quales in Germania feriuntur, facile corrumpi possunt: nec deprauatio sectione aut Heraclio lapide percipitur: quoniam circularis portio exterior qua bonitatis periculum fit, ex auro argentove puro esse potest; interiora vero corrupta, vt sæpissime deprehensum est. facilius etiam deprauantur bilibres numi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorum Tiberius bessales cudi iussit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriusq; metalli primũ in numos XXIIII, deinde in XXXVI, tum in XLVIII, post etiam in LXXII, postremo in XCVI, aut etiam subtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo numo eiusdem ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hispanorum qui fere drachmalis est, aureum numum Frãcorum ęquat pondere: ac propterea duodecim argentei

aureo numo commutantur. quid malum, obſtat quominus omnes argentei numi aureis pondere ſint æquales? cur item eiusdem ponderis vtriusque metalli eodem; diuerſi ponderis, diſſimili charactere non ferientur? cur non erit eadem vtriusq; metalli analogia? hoc ſi fiat, quod & facile eſt, & aliquando ſpero futurum, omnis deprauandorum numorum omnibus occaſio prçripiatur. Diſſimilium autem ponderum numos diſſimili charactere ſignari oportet, ne imperiti ac ruſtici in commutatione numorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli poſſint: vt in regalibus Hiſpanorum & in argenteis numis Henrici III Francorum regis eiusdem characteris, imperiti ſæpe labuntur. Quod ſi libram in XCVI numos diuidamus, argenti quidem drachma ſingulorum exſiſtet qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hiſpanicum accedit, denario Romano tribus ſcripulis minor: quia ſeptem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciam conſtitũnt; nos *groſſum* appellamus qualis fuit maiorum noſtrorum ætate groſſus Turonenſis argenti optimi regalis, id eſt, cui tantum vigeſima quarta pars ad puriſſimi argenti bonitatem deeſſet. Et quoniam nullus erat ea ætate numus argenteus materiæ bonitate noſtra drachma ſeu groſſo Turonenſi ſuperior, etiam populi finitimi in fœderibus & rationibus contrahendis eo numorum genere vtebantur; vt in eo fœdere quod Bernates cum minorib. pagis Heluetiorum percuſſerunt, groſſo Turonenſi ſtipendium peditis diurnũ æſtimatur: cuiusmodi Attica drachma Græcis, vt eſt apud Pollucem; vel denarius Romanis, vt eſt apud Tacitum diurnum fuit peditis ſtipendium, etiam Auguſti principatu: ac fere opificum & ruſticorum operæ diurnæ tanti æſtimantur in ſacris literis[a]. Iam enim pridem error Budæi deprehenſus[b] eſt (tametſi non ſine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapſus eſſet) qui minam libræ, drachmæ denarium æqualem eſſe putauit. tametſi enim vncia vbiq; æqualis eſſet, fuit tamen drachma

68 — C

a Matth. 20.
b Georgius Agricola Plinii, Appiani, Celſi, ac Tranquilli teſtimonio comprobauit.

chma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero ſeptima: & cum libra caperet denarios LXXXIIII$\frac{1}{2}$, mina tamen centum drachmas æquabat. His vero temporibus incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exſiſtit: imo vero in eodem imperio infinita ſunt prope genera librarum. Vt enim pauca de multis, centum libre Pariſienſes efficiunt Lugduni CXVI libras, Rotomagi $96\frac{2}{3}$, Toloſæ 121, Maſſiliæ 123, Geneuæ 89, Venetis $165\frac{1}{2}$, Genuæ 155, Baſileæ 98, Londini $109\frac{1}{2}$: Pariſienſibus cum Argentinenſibus & Veſuntinis conuenit: item Bernatibus, Baſilienſibus, Nuremburgenſibus ac Ftancofurdienſib. inter ſe: rurſum Toloſatibus, Monspelienſib. & Auenionenſibus congruunt eadem pondera. At etiam Turonenſis prouincia libram habet Pariſiẽbus leuiorem: nam quindecim vnciæ Parienſes ſexdecim efficiunt Turonenſes. In Oriente & Africa non minor & certe maior eſt ponderum diſſimilitudo. centum enim rotuli Theſſalonicenſes efficiunt 91 libras Pariſienſes. totidem rotuli Damaſceni libras Pariſienſes conſtituunt 420: centum rotuli Syriaci libras Pariſienſes 503, & 14 vncias pendunt. centum libræ in Archipelago libras Pariſienſes conſtituunt 91: in oris Africæ 116 pondo complectuntur centum Pariſienſ. in Aſia minore centum rotuli Pariſienſes libras 123, & vncias quatuor conſtituunt. leuiſſima libra eſt Neapolitana; quoniã centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac ſeptuaginta Pariſienſes pendunt. At quibusdam in oppidis duo, triave, interdũ quatuor pondera pro rerum quæ væneunt varietate, conſtituuntur. Oranum Africæ oppidum quatuor habet pondera varietate diſcrepantia; quorum grauiſſimum eſt quo æs appenditur: quippe centũ pondo efficiunt $118\frac{1}{4}$ Pariſienſ. id vero quo ſpecies & aromata væneunt, aliquanto leuius eſt: centum enim pondo conſtituunt libras Parieſienſes $152\frac{1}{4}$. tertium quo triticum & cera pendi ſolet; cuius ponderis centum efficiunt Pariſienſes libras 121. leuiſſimum deniq; quo xylum appenditur; cuius ponderis centũ libræ

84

constituunt 182 libras Parisienses. Sed omnis illa varietas ac discrepantia ponderum conciliari facile potest in numis, si eodem pondere & charactere aurei & argentei eadé misturę proportione feriātur; cū vbiq; fere terrarū duodecupla sit auri ad argentum proportio, vt superius diximus. Huic gentiū iuri derogari non debet, nec princeps sine summa sui nominis ac famæ iactura ius illud populorum omnium cōmune perrumpere potest. priuati vero ac publici numorum corruptores sublata illa quā dixi metallorum confusione, simul concidant necesse est; quia nemo tam stupidus futurus sit, qui fraudem oculis, auribus, tactu deniq; ipso non facile percipiat, & quidē sine Heraclio lapide, sine fornace, sine stylo, sine sectione. Et quoniā argenti pars minima quæq; pretiosa est, ad plebis vtilitates & commoda tertium numorum genus ex ære puro aut fabricari oportet; aut certe argēti vnciā non modo in duas semūcias diuidere necesse erit, sed etiam in tres duellas, quatuor sicilicos, 6 sextulas, 8 drachmas, 18 tremisses, 24 scrupula, 48 obolos, 96 semiobolos, 144 siliquas, 576 grana: vt tenues vilissima quæque friuola facilius coemere sibi possint. Cum enim Angliæ regina nō ita pridem ærosa numismata sustulisset, ex argento satis puro numos cudi iussit: sed cum libram in scrupula ac semiscrupula non satis subtiliter diuisisset, tenuibus ademtum est cōmercium rerum viliorum: nec egentibus tanta benignitate ac facilitate succurri potest, quam si subtiliores numos cudi iussisset. At Renatus Andium ac Lotharingorum Dux vnciā argenti in mille *numos* diuisit, quos *Andegauenses* appellant; ne cuiquam deesset aut mercandi, aut egentib. largiendi facultas. Quod etsi laboriosum monetalib. videtur, vtilius tamē est quā ex ære numos ferire; cum quia nullum metalli genus citius ære rubiginem cōtrahit; tum etiam quod æris vbiq; est ac semper fuit pretium incertum. debet autem ratio numaria sibi constare, nec vlla temporum aut locorum varietate mutari: idque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter se communia. Nam Punico

nico bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840 æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte diminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assibus æris qui tum librales erant, æstimaretur, momento sexdecim assibus eiusdem ponderis æstimari [a] cœpit. postea librale pondus assis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quam ante legem Papiriam [b] exstitisset: post etiam æs illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteũ decem assib. eius ponderis æstimari; quia ratione argenti pondo 210 æris æquabat: quale 683 nunc pretium nostra ætate in Gallia fere vsurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnib. præterquam auro abundat, vilius æstimatur: neq; enim tantum supellex magna sui parte ærea fabricatur, verumetiam templa ipsa multis locis ære teguntur. in Hispania rarius est, in Africa vero rarissimum; ac propterea multo quam in Europa carius æstimatur. facit igitur tanta illa pretii varietas, quominus æris materia rei numariæ idonea videatur. Hic occurret aliquis, argentum etiã quib. locis abundat, vilius æstimari. nam eo fœdere quod ictum est cũ Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æstimatur [c]: at lege Cõstantini [d] auri libra exæquatur argenti libris $14\frac{2}{5}$ quia legislator solidos quinq; aureos, quales septuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æstimauit: nũc vero duodecupla fere est vbiq; ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit vt hoc multo vilius, aut illud multo carius æstimetur. Pontifex quidem Romanus auri quam argenti cupidior, in camera Pontificali auri libram æstimauit argenti libris $12\frac{4}{5}$: vt argentarii ac numularii aurum potius quam argentum spe lucri Romam inferri curent. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem fere esset quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. & in Pãdectis [e] Hebræorũ auri numus, argenteis 25 æstimatur.

[a] Plin. lib. 33. cap. 3.

[b] Festus lib. 17. in verbo Sestertius.

[c] Liuius.

[d] l. vlt. de argenti pretio. Cod.

[e] In *Misnaoth*. tract. de angul. c. 8. parafo ה & ו.

quo fit vt cum Hebræis aurea numiſmata argenteis duplo grauiora fuerint, auri ad argentũ ea ratio fuerit quæ eſt vnius ad 12½. Perſarum item legib. auri ad argentum ratio plane fuit duodecupla: nam ſtater Daricus aureus vincialis argenti pondo æſtimabatur, vt eſt apud Pollucem. quinetiam Auguſti temporib. rex Indorum eandẽ habuit auri ad argentum æſtimationem, quæ tunc Romæ ferebatur; ac propterea Romanorum iuſtitiam laudauit, vt eſt apud Plinium. Ex quib. efficitur eandem fere nunc eſſe quæ ſemper antea fuerit, auri & argenti æſtimationem: aurum quidem pretioſius haberi cœpit Cõſtantino Magno Imperatore, cum principum ſuperiorum luxu omnia auro ſplenderent, vt etiam Martialis Baſſum irriſerit auro cacantem. Quid Nero? cui non ſatis erat auream habere ſuppellectilem, niſi auream quoque domũ haberet, ambulatoriis mille paſſuum diſtinctam. Quid Veſpaſianus? qui amplius bis millies in extruendo ac inaurando Capitolio inſumſit: Agrippa vero comes Auguſti, Pantheum ære, æs item auro texit; quod ad hæc vſque tempora mille ac ſexcentos amplius annos æs quidem a rubigine, templum vero ab iniuria cœli & a ruina ſeruauit. ac niſi æs inauratum fuiſſet, tandem rubigine exeſum imbres admiſiſſet. Certe quidem ſacram ſuppellectilem auream eſſe, vt lex diuina iubet, ferendum eſt: ſed aurea vaſa, periſtromata, cubilia, libros etiam & ephippia inaurata vbiq; videri, hominũ furioſorum inſaniam coarguit. quam niſi principes ſeueriſſimis legib. coerceant, auri non modo raritatem, ſed inopiam vbiq; ſummam fore neceſſe eſt: cum in reb. inaurandis aſſidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. qua de re populus noſter apud principem in comitiis Blœſenſium grauiter queſtus eſt. Ac tametſi argenti copia tum in Europa, tum in Africa, tum in Occidentis regionibus maxima ſit, nec magna fiat argenti iactura; nihilominus æſtimatio quam dixi, vbiq; fere ſibi conſtat. Quãobrem ſi miſtura quoq; vtriuſque metalli ſit eadem, numique aurei eiuſdem ponderis ac figuræ cum argenteis

feriantur;

feriantur; exceptis minutiſſimis argenti numis ad tenuium ſubleuandam inopiam, quod in auro neceſſe nõ erit; nemini dubium eſſe poteſt, quin perpetua ac ſtabilis ratio numaria futura ſit, & ab omni deprauatione tuta: quod minime ſperandum eſt quamdiu ærosa numiſmata auri & argenti feremus: quamquam miſturam numorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hiſpania, quæ leges numarias accuratiſſime tuetur. In hoc quidem imperio auri & argenti numiſmata vsq; ad Philippi Belli ætatem puriſſima fuerunt. primus hic dimidiam æris partem miſcuit argento[a]: ac tametſi poſt aliquanto priſtinæ bonitati reſtituta fuiſſet, centeſimo tamen ac vigeſimo poſt anno argẽtei numi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VII rex ineunte imperio, tametſi rebus afflictis, numiſmata argenti optimi, vt populi gratiam iniret, cudi iuſſit[b]. ſed extremis fere imperii temporibus argenteos numos labefactauit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi iuſſiſſet. deinceps enim argentea numiſmata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, ſed etiam pondere ipſo; quos enim ſolidos Franciſcus I rex[c] cudi mandauit, non tantum ſuperiorib. leuiores, verum etiam multo deteriores fuiſſe videmus; quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento conſtabat. deteriorem tamen ſolidum cudit Henricus filius; deterrimum Carolus IX, ſcilicet dimidia fere parte leuiorem quam auus; admiſtis etiam duab. æris partibus, vt argenti tertia tantum pars reſtaret. Id quidem finitimorum principum exemplo, quaſi neceſſitate quadam coactos, reges noſtros feciſſe videmus, præſertim Heluetiorum, Germanorum, & Belgarum. qui cum argentea numiſmata noſtris deteriora ſemper feriant, noſtros homines ac ciuitates numis argenteis ſpoliabant, vt ex iis ſuos conflarent, & ad nos ſua numiſmata commerciorum neceſſitate traducerent. Inde populorum graues ac frequentes querelæ, quod in numorum permutatione & cõmerciis ineundis tanta de-

[a] anno 1300.

[b] anno 1430.

[c] anno 1540.

trimenta ferant, atq; ii potissimum qui rem numariam propter metallorũ confusionẽ ad intelligendũ difficilẽ, capere non possunt. fraudis origo inde manat, quod suã quisq; artẽ, quo vendibilior sit, obscuriorẽ efficere conatur. vt medici, qui leuissima quæq; medicamenta literis obscurissimis Gothorum, verbis quibusdã Arabum, cuiusmodi est *Ana*, ponderib. ac notis Græcorum tradunt imperitæ plebi, ne scilicet arcana pateant medicorum. ita monetales Præfecti ac magistratus noua ratione loquẽdi rem per sese clarissimã tenebris plusquã cimmeriis obscurarunt. nam cum facile dici potuisset, massam aureã librarum XXIIII cui duæ libræ æris argentive admistæ sint: aut breuius, aurũ cuius duodecima pars ærea aut argentea sit, aurum XXII ceratiorũ dicere maluerũt: cum item argẽteos numos media sui parte æreos dicere liceret, argentum appellarunt sex denariorum; pondere duorum triumve denariorum, æstimatione quindecim denariorum: vt eodẽ verbo materiæ vim, pondus ac pretium, repugnante rerum natura significarent. cum autẽ perspicue dici potuisset, argenti libram in numos octoginta diuidi; *numos sex solidorum* dicere maluerunt. Rursus monetarum genus sic diuidunt, vt quoddã stabile sit; quoddam varium ac mobile; tertium fictum & imaginarium; cum tamen nihil in re numaria stabile dici possit, & ab illa quam dixi metallorum confusione labes omnis proficiscatur. Numus enim Italorum omnium ac Siculorum cõmunis quem ducatũ *monetã imaginariam* appellant, verissimus erat aureus Constantini solidus, eiusdem ponderis ac pretii cum Angelico Anglorum, & Medino Africano, aut imperiali Belgarũ: cuius ponderis sex vncia capit, libra vero duos & septuaginta:[a] huius solidi plenæ sunt leges Græcorum, Alemanorum, Ripuariorum, Anglorum, Francorum, Saliorum, Burgundionũ; quẽ maiores nostri *aureum solidum* appellabant: nostri ad *aureum solarem* ridicule detorserunt. In his tamen legib. quas modo dixi, multiplex est ac varia solidorum significatio, ac pretia diuersa. Ineptissime vero nostri monetales,

[a] d. l. quotiescumque de argenti pretio.

netales, qui non ita pridem aureis noſtris ſolidis characterem Solis impreſſerunt; quaſi ſolidus ac ſole diceretur. *ſolidum* autem lex appellat, quia ex auro puriſſimo cōflaretur. nihil eſt enim in vniuerſa rerum natura quicquam auro ſolidius aut magis compactum; cum cætera omnia corpora vacuitates quaſdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus numus Auguſti principatu, eodem pondere quo ſtater Atticus, quo Philippeus, quo Roſeus Anglicus (:omnes didrachmi:) ſub occaſum imperii Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quouſq; temporib. Conſtantini tertia ponderis parte antiquo leuior eſſet: ſic aureus Conſtantini ſolidus, qualis eſt Anglorum Angelicus, maioribus noſtris vſitatiſſimus, paulatim pōdere minutus eſt; ac ſemper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. quē enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit: idem Carolo quinto rege duobus ſcrupulis minutus eſt: eius enim pōderis ſunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadē tamen bonitate quā veteres eiuſdem ponderis cuſi ſunt Ridæi Burgundiones. hinc ad Caroli VIII regis imperium aureus tribus ſcrupulis antiquo leuior, & ceratii dodrante deterior paulatim cuſus eſt. ac tametſi Franciſcus maior pondere ac bonitate meliores ſignari voluiſſet, nunc tamen leuiores ſcrupulo, & ceratii ſemiſſe deteriores feriuntur. cæteræ ciuitates, Venetorum inquam, Genuenſium, Florentinorum, Senenſium, aureos numos, quos *ducatos* appellant, & Hiſpani ipſi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta inquam ceratii parte ab auro puriſſimo, tribuſq; ſcrupulis a drachmali pondere percuſſerunt, vſq; ad Carolum V Imperatorem. Is enim anno MDXL aureos Hiſpanos duob. fere ceratiis deteriores, & quatuor ſiliquis leuiores cudi mandauit: ex quo duodecima pars libræ, ſiue quod idem eſt, vncia æris argentive auro publica lege miſceri cœpit. exemplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege numos, ſiliqua tamen grauiores, cudi iuſſerunt. Pontifex ipſe Romanus Paulus III

perniciosum cæteris omnibus præbuit exemplum. Is enim aureum Romanum omnium deterrimum ac leuiſſimum ſub Farneſiorũ ſtemmate ſignauit; quippe duobus ceratiis ac ſemiſſe ab auro puriſſimo diſtantem, ac duobus ſcrupulis ſolito pondere leuiorem. deinde Farneſius Cardinalis, cum Auenione Pontificis legatus eſſet, deterius in eo ſe geſſit quam auus ipſe: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum eſt vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numiſmata vndiq; coacta corrumperent, ac deterrima quæq; ferirent. Et quoniam acutius auri quã argenti pretium intuemur, & argentum quam aurum deprauare facilius, fraus etiam obſcurior, ſæpiſſime fit vt argentei numi quo ſunt puriores, eo rarius reperiantur; propterea quod ex optimis deterrimos conflare publica finitimarum ciuitatum lege licet. regales Hiſpani, argenteorum numiſmatum optimi, vndiq; cõquiruntur a Belgis & Germanis, vt vnciales ac ſemunciales numos publica auctoritate feriant: quos a regalibus duodecima fere bonitatis parte abeſſe conſtat. Sic Lucernates, Solaturii, Vnderualdenſes, ex noſtris capitonibus ſuos conflare ſolent, æris fere duodecima parte admiſta: leuiores ſunt etiam captionibus Francorum. et enim bonitatis ac ponderis rationib. ſubductis, Francorum capitonibus deteriores ſunt duob. fere aſſibus. quæ quod ſubtilius a nobis libro [a] ſingulari diſputata ſunt, omitto. Principum quidem fere omnium legibus ſeueriſſime cauetur, ne aurum & argentum extra fines Imperii cuiuſq; euehatur. ſed numquam obtineri poterit vt legib. pareatur, quamdiu commercia cum finitimis populis, vti neceſſe eſt, intercedent. Capitales etiam ab aurificib. fraudes manare ſolent, quas omnes ſi perſequar infinitus ſim: nec tamen vllis legib. caueri poſſunt, niſi ea quam dixi ratione ſemel in Republica conſtituta; vt ſcilicet omnia auri & argenti numiſmata æquabili proportione ac pondere feriantur, & a puriſſimis quarta & vigeſima parte tantum diſtent: nec aurificib. ab ea lege

[a] In Paradoxo aduerſus Maleſtrettũ.

diſcedere

diſcedere liceat. ita fiet vt argentea ſupellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coemantur ac permutentur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum noſtrorũ prouerbio dici ſolebat, *in argentea ſupellectile nihil venditore perire præter opus*, cum aurifici venderetur. cur non idem quod ante trecentos annos in Gallia factum eſt, quod etiamnum in Hiſpania fieri videmus, conſimili exemplo faciemus? at noſtri aurifices ſub operis ſpecie fraudem emtoribus faciunt: ac viliſſimo pretio emunt quod multo carius diſtrahere poſſint: ſublata vero auri, æris & argenti confuſione, fraudes a ſtirpe conuelli neceſſe eſt. vectigal etiam monetale, quod principes graui ſubditorum incommodo de numorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedem imperari æquius eſt: vt olim Normani principes, & non ita pridem Poloniæ reges ſanxerunt, vt numorum vis ac poteſtas vbique ſit eadem ſine vllo permutationis numorum detrimento. Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flando feriundo præficiuntur, peſtis præcipue manat, eoq; latiſſime per omnes Imperii prouincias graſſatur, vnam tantum numorum officinam in eodem imperio conſtitui neceſſe eſt, & in vrbe omnium maxima, vt publice ſpectantib. magiſtratibus numi percutiantur. Nouum id, opinor, præfectis monetalib. videri poſſit, præſertim noſtris, qui monetarum officinas habent fere viginti. At mirum videri debet nemini, qui modo intellexerit Romanos in tanto imperio vnam tantum monetarum officinam habuiſſe, ſcilicet Iunonis templum, in quo Treſuiri monetales trium metallorum, auri, argenti, æris numos ſine vlla miſtura ſignabant. præterea Marii Gratidiani Tribuniplebis rogatione ſcholam conſtitui placuit, in qua numi probarentur. Late quoq; patebat imperium Francorum Carolo Magno rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit; quo ſeuerius & accuratius numi fabricarentur ac probarentur. poſtea vero quam offici-

nas plures habere, & procul a principe metalla miſcere licuit, ratio quoque numaria deprauari cœpit. Hic dicet aliquis, Perſas, Græcos, Romanos ſimplicia numiſmata æris, argenti, auri fabricaſſe; nec tamen adulterinos numos defuiſſe, vt videre eſt apud Demoſthenem [a]: demus id quidem; ſed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facilime quiſq; metallorum ſimplicium naturam, vim, ac pondus tenebat: nec tamen prius numi corrumpi cœperunt, quam metallorum confuſionem principes ciuitatum inuexiſſent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datũ eſt; quod ab aduerſariis profectum opinor; cum adhuc inopia laborantib. Romanis Liuii Druſi Tribuniplebis rogatio non ſine contumelia reiecta fuiſſet, cum octauam æris partem argento miſceri vellet. ex quo intelligitur argẽteos numos etiam illis temporib. a ſumma puritate nihil aut parum admodum abfuiſſe. aurum quoque puriſſimum exſtitiſſe demonſtrant etiánum aurea numiſmata veterum Græcorum ac Romanorum, in quibus nihil eſt admiſtum æris aut argenti, præter centeſimam partem, quæ ſine diuturno labore ac detrimento percoqui non poteſt. at etiam Veſpaſianus numos aureos conflari iuſſit, quib. tantum defuit pars auri ſeptingenteſima octogeſima octaua, vt Pariſiorum aurificibus ac monetalium Præſidi Turetano compertum eſt. Mihi tamen ſufficere videtur, ſi pars argenti & auri vigeſima quarta deſit: ne querantur monetales operis diuturnitatem & iacturam; aut ignibus imperari nõ poſſe. Nollem, ſi fieri poſſet, quamquam fieri poſſe docui, æreos numos ſignari; ſi tamen aliter principibus videtur, puros ac ſimplices cõflari oportet. id quidem perfacile eſt. ac tametſi antea numi noſtri partes aſſium minutiſſimæ decimam duodecimamve partẽ argenti caperent, nihilominus tamen fraudes in iis quãplurimæ fieri ſolent, quæ minus a plebecula, cui potiſſimum eiuſmodi numiſmata cuduntur, percipi ſolent. Exſtat apud me Iacobi Pinatelli rei numariæ Præfecti ad Henricum I I regem epiſtola populari

[a] Contra Timocratem & in titulo de falſa.

lari ſermone ſcripta; qua grauiter queritur de publica calamitate, ac monetales Pariſienſes accuſat, quod aſſes iuſto pondere leuiores, materiaque deteriores accuderent: detrimentũ vero publicum triginta ſex aſſiũ in ſingulas libras eius monetę fuiſſe demonſtrat. Ex quo intelligitur in infinita multitudine talium numorum quanta fabricatur, peculatus incredibiles fuiſſe. Idem tamen Pinatellus a Curia monetalium accepta poteſtate [a] cudendorum denariorum ac duplorum, ad officinas huius imperii remotiſſimas ſe recepit, procul a principe, procul a luce: ac tantam vim talium numiſmatum ſignauit, vt rationibus omnibus ſubductis a Iudicibus quæſtionum centies fere ſeſtertium depeculatus eſſe comperiatur: nec dubitauit ſeſtertium pellici regiæ numerare, quæ flagitioſiſſimi hominis ſupplicium quidem diſtulit, non ſuſtulit tamen. Hęc igitur mea cõcluſio eſt, ne in minutis quidem numis metalla miſceri oportere. Sed ea quæ diximus cum in Aſia & Africa, cum item in Hiſpania & Anglia rectiſſime fiant, qui obeſt quominus idem in cæteris quoq; ciuitatibus & imperiis fieri poſſit? Non dubito ſi principes inter ſe conſpirent, omnia faciliora futura. Et quemadmodum veteres a numorum percuſſione ad proplaſticen & fuſionem delapſi ſunt; idem nunc quoque nobis faciendum opinor. nam quo numi ſolidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in numis percuſſis vetuſtate perit. circularis vero & æquabilis figura circumcidi non poterit, quin facile cuique appareat: nec item vllum erit ex cæmentis numorum detrimentum: nec iterum atq; iterum cæmenta conflare oportebit; nec tot opificibus opus erit; nec tantum temporis inaniter conterendum in moleſtiſſima percuſſione. Sed eodem momento vis infinita numorum forma cuiusque, loco, & ordine conſtituta exſiſtet. poſtremo numos adulterinos efformare nemo poterit, cum metallorum ea ſit natura, vt corporis capacitate ac volumine plurimum inter ſe diſtent; quod quidem volumen in numis percuſſis latet: quia percutientis

[a] anno 1552.

arbitrio diſtendi aut cogi poſſunt: forma vero in quam liquata iniiciuntur metalla, nec diſtendi, nec minui poteſt. Quamobrem ſi quis aureos numos ære admiſto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur; quia corpus æris duplo capacius eſt, & ratio ad aurum eadem quæ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, ſiue octo ad ſeptemdecim, ſi quidē vtriusq; maſſa capiatur eiusdem ponderis: contra vero ſi corpus vtriusq; metalli eiusdē amplitudinis ſumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{2}$; vel vt ſubtilioribus ponderibus ac numeris vtamur, eadem eſt ęris ad aurum ratio, quæ 1551 ad 729; vt quidem me ſpectante demōſtrauit Fr. Fuxęus magnus ſeculi noſtri Archimedes. Auri vero ad argētum ratio ea eſt quæ 1551 ad 929, aut fere 9 ad 5. id eſt, argentum corporis volumine duplo fere maius eſt auro, ſi eiusdem ponderis maſſam vtriusq; metalli conſtituamus: vel aurum fere duplo grauius erit argento, ſi eiusdē voluminis maſſam vtriusq; metalli comparemus. Æris item ad argentū ratio ea fere eſt quæ XI ad XIII, aut exactiſſima ratione, vt 729 ad 929. nam hęc duo metalla corpore ac pondere ſibi proxima ſunt, colore vero diſſimilima. propius tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id eſt, plumbū eiusdē magnitudinis qua argentū, tanto grauius erit argento, quanto numerus XV maior eſt XIII; vel accuratiſſime, vt 998 ad 929: aut huius volumen tanto maius erit volumine plumbi, ſi vtriusque maſſa eiusdem ponderis inter ſe conferantur. ſed plumbū corruptorib. numorum inutile eſt, propterea quod diffluit, & ab omnibus metallis facile ſeiungitur. Stannum quoq; admiſtum cætera metalla quaſi letiferum venenum perdit ac plane corrumpit: ac tametſi argento colore quam ſimilimum videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere diſſimilimum eſt: nam vtriusq; eadem fere eſt ratio quæ 9 ad XIII; aut ſubtilius 600 ad 929. Aurum vero ad ſtannum metallorum omnium leuiſſimum & corpore capaciſſimum, fere triplam habet rationē; id eſt, quam 18 ad 7; vel ſubtilius 1551 ad 600. Ferrum item corporis ampli-

amplitudine & pondere ad argentum cæteris propius accedit: eſt enim fere vtriusque ea ratio quæ 3 ad 4, vel accuratiſſime vt 634 ad 929 : ſed aliorum miſturam ferre nullo modo poteſt. quinetiam æris drachma ſi in ferream fornacem iniiciatur, obſtat quominus ferri materia liquari vllo modo poſſit ac totam aduri neceſſe eſt. Queritur tamen Plinius corruptores numiſmatum argentea lamina ferreum numum ſic texiſſe, vt argenteus putaretur; idque appellabat *ferruminationem*; qualem me Lutetiæ numum memini vidiſſe. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facile detegit. aurum vero ferruminationem illam momento demonſtrat, cum ferro tanto grauius ſit, quanto ſenarius a nouenario ſuperatur: aut exactiſſima ratione 1551 ad 634 Poſtremum eſt argentum viuum, quod pondere ac volumine proxime ad aurum accedit; leuius tamen eſt & capacius auro : eamque fere inter ſe rationem habent quam 3 ad 4, vel accuratiſſime vt 1158 ad 1551, ſed omnium celerrime igni carpitur, nec vlla vi retineri poteſt, quominus euolet ignibus admotum. Auri vero & argenti, opinor, ſumma inopia fecit, vt maiores noſtri proplaſticen in re numaria deſerere cogerentur; vel, quod verius eſt, monetales ipſi numos ferire maluerunt, quo fraudes eorum minus perciperentur. Noſtra quidem ætate numi ſolertiſſima ratione, & quidem noſtrorum hominum ingenioſiſſimo artificio ſimul ac ſemel orbiculari figura ſecari ac ſignari & quidem promtiſſime cœperunt : ſed ea ratio deſerta iacet, quod vſu perceptum eſt numos nec eiusdem ponderis eſſe, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine ac iteratis fuſionibus magnum eſſe detrimentum. Quod autem diximus libram numorum tum grauiorum tum leuiorum integris numeris diuidi oportere ſine vlla fractione numerorum, habet ea res incredibilem vtilitatē, tum ad commerciorum facilitatem, tum ad numorum permutationem: ſi videlicet auri & argenti, atq; adeo ſi placet, æris libra vnciarum 12 in numos 24, 36, 48,

72,96,144,192,576 :non tamen æris vel auri libram in numiſmata 576 diuidere neceſſe eſt,ſed argenti dumtaxat.omnium vero libræ partitionum vtiliſſima eſt drachmalis, ſcilicet in numos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei numariæ conuerſiones graue ciuitatibus detrimentum, ſæpe quoque rebellandi occaſionem afferunt; id ſenſim fiat oportet,quo leuius incommoda ferantur. Cum enim legatione ſuſcepta ad conuentus Gallorum Blœſas profectus eſſem,iuſſus ſum a principe cum monetalibus Præfectis ac Macello ærarii Tribuno de re numaria qua tunc grauiſſime Reſpublica conflictabatur,conſilium capere; vbi breuiter ea quæ ſuperius ſcripſimus,quæq; populari ſermone iampridem a nobis peruulgata fuerant,diſſeruimus: ſumma tamen fuit,nihil vtilius fieri poſſe, ſed tam graui morbo numario Rempublicam vrgeri,vt eam medicinam quãtumuis ſalutarem, difficilime latura videretur. at nullæ medicinæ tam ſunt ſalutares quam quæ faciunt dolorem. & quoniam pocula, cataplaſmata, ſectiones nihil proficiunt membris putribus; ignes & cauteria admouere neceſſe eſt, At paulo poſt intellexi peculatores publicos interceſſiſſe, quominus ea quæ dixi, publica lege ſancirentur. quinetiam argentea numiſmata deteriora quam antea ſignarunt,& ex eo centies fere LLS corraſerunt. Neque enim dubito ſi ærosa numiſmata lege prohibeantur, ac iuſto pretio numulariis dentur, ſubditos iacturam non leuem facturos; quam princeps pro ſe quisque quadam ex parte ſarciat oportet: ſed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuiſſimum optimo cuique debet videri.

691

IV, *De rerumpublicarum inter ipſas comparatione, & quæ quamq; vtilitates & incommoda ſequantur.*

QVEMADMODVM quisque tueri rem familiarem debeat,quibusq; initiis familias propagari, quibus etiam moribus, inſtitutis, legibus temperari; quibus modis ciuitates fundari atque inſtitui; quibus augeri at-

C

que amplificari; quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ denique effici possent, satis quidem superioribus libris disseruisse videmur: restat illud modo, vt tribus legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quamque commoda aut incommoda sequantur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse non possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas; & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in optimo tandem acquiescamus. Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, perniciosa tyrannis vnius, tyrannorum quoque multitudo deterior videtur; sed omnium deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, *tyrannidem* quoq; *maximam* appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest; quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperare qui possit cuiquam, quiq; parere velit imperãti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur; quæ qualisque sit, incommoda cuiusque seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quidve fugiendum sit, planius intelligatur. Ac primum quidem popularis status cæteris laudabilior videri possit, quod in 693 eo solo ius omnibus idem, ac sine cuiusquam gratia vel odio leges vniuersas ac singulis æquabiles, ipsique naturæ consentaneæ inesse videantur. vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit; ita quoque popularis status hunc sibi propositum finem habet, vt omnia omnibus æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quam omnes omnium. id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura deniq; omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquã prærogatiua. Ita quidem Ly-

Argumenta pro statu populari.

curgum, qui Reipubl. constituendæ magister optimus habitus est, fecisse videmus, cum auri & argenti vsu sublato, ac tabulis omnibus creditorum vno consumtis & eodem incẽdio, legem agrariam tulit: qua quidem possessiones omnes omnibus ex æquo diuisit; tum peragrata regione summam ex ea re voluptatem cepisse dicitur, cum frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. qua quidem re duas ciuitatum pestes antiquissimas, auaritiam inquam ac superbiam, e Laconicis finibus exterminasse dicitur: neq; id tantũ, verum etiam furta, rapinas, ambitum, calumniã, magistratuum sordes, factiosos cœtus de Republica sustulisse. hęc enim æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi consistant, reperire facile nõ possint. Iam vero, si hominum inter homines societas sine amicitia peritura sit, amicitiæ vero fundamentum in æquabilitate positum videatur (: hac enim re maxime amicitia fouetur ac sustentatur:) æqualitas item extra populare imperium nulla reperiatur: consequens est in popularibus imperiis humanæ consistere societatis & incolumitatis fundamentum, idq; maxime omnium expetendum esse. quid autem optabilius est quam sublato tyrannidis metu, libertatem vnicuique a natura duce optima datam restitui? quid item laudabilius quam ius omnibus æquabile constitui? quid suauitate ciuili, sublato potentiorum dominatu, iucundius, aut naturæ magis consentaneum optare possumus? hæc omnia in vno statu populari posita videntur. At illud quanti est, quod optimi Imperatores, prudentissimi legumlatores, acutissimi iurisconsulti, opifices ingeniosissimi, clarissimi Oratores, summi philosophi non modo sunt ac fere semper fuerunt in popularibus imperiis, sed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt! quid ita? nisi quod ingenia libertate quodãmodo exsultant ac efferunt sese, quæ vnius aut paucorũ dominatu ac inuidia quasi humi abiecta ac depressa iacent, nihil vt magnum aut excelsum ausint. At etiam nulla vsquam Respublica præterquã in populari consistere

ſtere videtur; in qua ſcilicet populus publica, vel (: vt veteres loquebantur:) *populica*, vrbem inquam, theatra, vias, ærarium, opes, ſpolia, iura, præmia, leges, honores in commune quærit, iiſque perfruendis ſummam voluptatem capit: at paucorum vniuſve dominatione cum omnia tenentur, nihil publicum, nihil commune dici poteſt. In ſumma, cum nihil ab immortali Deo tam optare debeamus, quam vt magiſtratus legibus, ſubditi magiſtratibus ſe quam obſequentiſſimos præbeant, id tantum in vno populari ſtatu ſpectare poſſumus: quia legum ſumma poteſtas eſt in populari, non in vnius aut paucorum ſtatu. Hæc fere a popularium hominum 694 opinione pro ſtatu populari argumenta ducuntur, partim veriſimilia, partim etiam vera; quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, ſed nõ ſatis ad id quod volunt, accommodate. ſunt enim hæc argumenta araneorum telis haud valde diſſimilia; id eſt ſubtiliter ac belle contexta, ſed quæ beſtiolas quidem exiguas irretire valeant, robuſtiores retinere nõ poſſint. hæc igitur diſcutiamus. Principio nulla fuit vmquam ciuitas quæ ſummam illam honorum, fortunarum ac imperii æquabilitatem tueretur, vt ſuperioribus libris demonſtrauimus. ac tantum abeſt æqualitas illa rerum omnium a natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrumpat oportet. Quis enim non videt naturam alios aliis animi præſtantia tanto excellentiores, quanto brutis animantibus homo præſtabilior eſt, procreauiſſe? cur ita, niſi alios ad imperium, alios ad obſequium genuiſſet? quam multi ſtupidi, furioſi, inſani, qui nullum naturæ, nullum ingenii lumen habent? num ad imperium natos eſſe putemus? Ac fere fit vt eadem illa natura iis quibus ingenii ac prudentiæ vim ademit, corporis infinitum robur ad imperata ſtrenue exſequenda dederit: quibus vero animi præſtantiam eximiam largita ſit, corporis vires demſerit. Quod ſi naturæ libertas, quam populares iſti tantopere prædicant, in democratia locum haberet, certe nec legib. ipſis re-

Contra Democratiam.

linqueretur, nec magiſtratibus imperandi prohibendique locus. at nuſquam in monarchia, nuſquam in ariſtocratia tot ac tam multi ſunt magiſtratus, quot in democratia videmus. Quantum attinet ad prædia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nuſquam rapinæ, nuſquam peculatus frequentiores. Quarum rerum cum teſtes quamplurimos & quidem clariſſimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem. idem enim & optimi Imperatoris, & ſapientiſſimi philoſophi laudibus abundans, de ſua, id eſt de Athenienſi Republica [a]; hæc ſcribit: *Ego*, inquit, *ſtatum Athenienſium probare non poſſum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitioſi meliore ſunt conditione quam viri boni ac innocentes.* Si tantus vir ita ſentit de Athenienſium Republica, omnium quæ extiterunt popularium laudatiſſima; vel, vt Plutarchus ſcribit, *minime omnium vituperanda*; qualem ſententiam de cæteris popularibus laturum fuiſſe putamus? In quo quidem Macchiauellus literis abuſus eſt & otio, cum democratiam vno loco cæteris [b] prætuliſſet: idem tamen cum Italiam antiquo ſplendori reſtitui vellet, id non niſi a monarchia, & quidem Pontifice maximo, fieri [c] poſſe iudicauit. a qua ſentẽtia rurſus defecit, cum Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus præſtantiorem eſſe ſcripſit [d]; vt quid ſentiat homo leuiſſimus ac nequiſſimus, diiudicari non poſſit. Quid Plato? democratiam *nundinas populares* appellauit, in quibus omnia venalia proſtant. Ariſtoteles paucis verbis democratiam repudiauit, non tantum rationibus, ſed etiam Homeri auctoritate vſus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Maximus item Tyrius [e] vir ſua ætate clariſſimus, vt pernicioſam democratiam ſemper fuiſſe conuinceret, teſtimonium protulit Athenienſium, Syracuſanorum, Carthaginenſium, Epheſiorum. *Et quidem vt populo placeat, cui vitia diſplicent*, inquit Seneca, *per naturam fieri non poteſt*. Quamobrem Phocio Athenienſium Imperatorum fortiſſimus ac integerrimus, popularibus ſuffragiis ſemper cõtrarius,

a Xenophon in lib. de Republ. Athenienſ.

b In Liuium.

c lib. 1. Princ. c. 9.

d In Liuium.

e Orat. 3.

C

695

trarius, etiam populum ſemper a ſua ſententia diſcrepantem nactus eſt, præterquam quod ſemel populus ſuam ſententiam probauit: tunc ille admiratus, & ad circumſtantes conuerſus, *Quid, malum, mihi excidit, vt populi ſenſus cum meis congruerent*! Et quidem mirum debet videri ſi plebs imperita, id eſt, multorum capitum immanis quædam hydra, rectam vllam ſententiam ferat. certe quidem ab imperita multitudine conſilium rerum gerendarum petere; aliud nihil eſt quam a furioſo ſanitatem. Quod Anacharſis cum omnium optime perciperet, Athenienſium conciones & concilia ſine riſu ſpectare non potuit, cum diceret Athenis ſapientes rerum agendarum ſummam populo proponere, furioſos vero quid agendum eſſet, decernere conſueſſe. Vt tamen plebs imperita ac leuiſſima quicquam quod rectũ, quod honeſtum ſit, decernere velit, aut poſſit, quis tam inops a prudentia, qui conſilia ciuitatis ſacratiſſima in vulgus manare putet oportere? num illud eſt ſacra proculcare ac prophanare? quamquam res ſacræ ſi exſecratę fuerint, reſecrari poſſunt, & ꝓphana expiari; arcana vero imperii peruulgari ſine ciuitatis interitu, aut certe ſine dedecore & contumelia non poſſunt. Quamobrem mirum videri debet nemini, ſi ob eam cauſam populares Athenienſium, Carthaginenſium, Syracuſanorum ac Florentinorum ſtatus breui interierunt. Omitto quam difficile ſit populum vniuerſum vnum in locum cogere; aut coactum regere ac moderari. Nec tamen, niſi magiſtratui placuerit, Senatus, nec populi concio haberi poteſt: vt Cęſar in Conſulatu cum Bibulum collegam exſertis gladiis terruiſſet, ne ſemel quidem Senatum, quem intelligebat ſuis conatibus repugnantem, toto Conſulatus anno conuocauit. Ac ſi quidem Conſul Tribunos aut collegas ſibi conſentientes nactus eſſet, nihil niſi eorum arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus perſpicitur, omnem populi plebisve poteſtatem pauciſſimorum magiſtratuum arbitrio ac libidini inſeruire conſueſſe. At interim diſſidentibus magiſtratibus, niſi

rebus gerendis opportune proſpiciatur, ciuitatis ſtatum in diſcrimine verſari neceſſe eſt. Nam legibus Solonis [a] æque ac duodecim [b] tabularum, priusquam rogatio lexve perferri poſſet, populum trinundino vocari oportuit. ac ſæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Romani [c] contra populorum omnium morem ſiniſtra dextris meliora iudicabant) aut ſoricis inconcinna vox, aut comitialis morbus, forte hominis ebrioſi, comitia augure nunciante, aut magiſtratu intercedente vitiarentur. qua de re M. Tullius cum ad Atticum ſcriberet, *Scire velim*, inquit, *num cenſum impendant Tribuni diebus vitiandis*. idem paulo poſt, *Proſcripſit Marcellinus ſe per omnes dies comitiales de cœlo ſeruaturum; conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furioſiſſimæ Publii*. Neque enim competitores ſeipſos tantum in petendis honoribus impediebant, ſed etiam a magiſtratibus ipſis impediebãtur, vt imperium retinerent. Interdum etiam Reſpublica magiſtratibus quaſi nauis gubernatore deſerta ſeditionum tempeſtatibus ac procellis miſerandum in modum iactabatur. Nam paulo ante Cæſaris Dictaturam, cum propter competitorum vim nulli magiſtratus creari poſſent, Pompeius ſolus Conſul factus eſt. Quamobrem Rhæti ipſi qui nunc popularem ſtatum vtcumq; tuentur, alternis tantum annis magiſtratus creare conſueuerunt. At nihil eſt imperio populari tam inimicum, quam diuturnos honores adipiſci. Quid autem abſurdius quam pro legibus habere leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu quam certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furioſum quam extremis Reipublicæ periculis ab inſana plebe conſilium petere? nihil enim iniuſſi magiſtratus obire poſſunt; nec ſi poſſint velint: & vt velint, nihil tamen audent perterriti furore plebis, quæ aduerſos caſus ac ſua peccata regerit in ipſos magiſtratus. Itaq; Philippo rege fines Atticos incurſionibus infeſtãte, magiſtratus attoniti latuerunt; plebs inuocata in comitium venit, nec magiſtratus

a Demoſthenes contra Leptinem.
b Macrobius in Saturnalibus.
c Cicero in lib. de Diuin.

ſtatus quiſquam exſtitit qui concionem haberet, vt quidem Demoſthenes ipſe ſcribit. Conſimili caſu Florentini, cum Carolus v. Imperator ad vrbem exercitum admouit, adeo exterriti ſunt, vt qui pro Republica conſilium dare aut capere poſſet, nemo reperiretur. Nam legibus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum pro concione populi de Republica conſilium caperet. Eſt autem plebis ea impotentia, vt quemadmodum rebus proſperis inſolentius exſultat; ſic aduerſis repente deiiciatur. Imperii vero decus ac maieſtatem quonam modo plebs vlla tueri poſſit, quã miniſtri magiſtratuum faſcibus ac fuſtibus ſæpiſſime coercent, *& in qua regenda plus pœna*, inquit Liuius, *quam obſequium valet?* Itaq; Phocio dux Athenienſiũ, cum ſibi ipſe audientiam facere non poſſet in concione, *O*, inquit, *fuſtuarium Corcyræum quouis talento pretioſius!* Ex quo quidem intelligitur grauitatem imperii ac maieſtatis pondus plebem ſuſtinere non poſſe; in qua tamen ſumma Reipublicæ conſiſtit. Sed his omiſſis porro progrediamur. Nemo eſt enim qui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eundemq; optimum in eo poſitum eſſe, vt pietate, iuſtitia, fortitudine, in primiſq; prudentia floreant. His enim artibus humana ſocietas conſeruatur. At populare imperium his artibus ac virtutibus omnibus eſt ac ſemper fuit inimicum: quoniam *plebs id vnum*, inquit Xenophon, *propoſitum habet, vt impudentiſſimum ac flagitioſiſſimum quemque ad ſummos honores & imperia prouehat:* alioqui peſſime ſibi conſuleret, ſi virtute ac integritate præſtantibus viris imperia mandaret. ab his enim imperio ac poteſtate ſumma ſpoliata profligaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorum perquam exigua, improborum autem infinita eſt multitudo: quæ ab honoribus & magiſtratibus, ſi bonis ac ſapientibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem populus Athenienſis improbos ac impudentes colit & amplexatur, hiſque omnibus qui ſibi blandiuntur, audientiam facit; integritate vero ac iuſtitia claros exſecra-

tur. Propterea Rempublicam Athenienſium probare, inquit, non poſſum, quod ſtatum omnium deterrimum ſequantur: eos tamen laudo, quod eum ſtatum amplexi omni ope, cura ac induſtria conſeruant ac tuentur; quodque integritate ac iuſtitia præſtantes viros ab honoribus & imperiis quam longiſſime repellunt; quod proſcriptione & exſilio fatigant; quod ſceleratos ac flagitioſos amant: quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnibus vſque adeo diſplicent, populare imperium fouent ac tuentur. Iuſtitiam vero plebs auerſatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, ſceleratorum quibus imperia mandat, opibus & conſiliis elata. ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum ſit ac flagitioſorum hominum ſentina, qui plebem aduerſus innocentes ac bonos ciues armare & inflammare conſueuerunt. Leges autē optimas plebs aſpernatur; quippe quę ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc ſententia fuit Xenophontis, hoc iudicium ſummi viri de Athenienſi Republica, quam popularium ciuitatum clariſſimam fuiſſe tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quamdiu popularem ſtatum retinere vellent. Conſimile, quantum quidem opinor, Marcelli [a] iuriſconſulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere ſcribit, quod pudicitiam proſtituat: ſed quoniam verecundiæ fines tranſiliit, non turpiter facere quod bene, & grauiter impudens ex artibus meretriciis quas profitetur, quæſtus quantum quidem poteſt vberrimos facit. Ita Xenophon popularē ſtatum deterrimū eſſe confitetur; ſed ad eum retinendū prudenter eos facere iudicat, qui virtutib. omnibus bellum indicūt. Hoc igitur ciuitatis genus qui probat libertatis ſpecie propoſita, virtutum interitū earumq; oppreſſionem tetram ac deteſtabilem, glorioſam putat. Et quidem popularium fere ciuitatum ſumma lex eſt, *ne ciuis quiſquam quantumcumque ſcelus ſiue in deos, ſiue in homines admiſerit, capite feriatur* [b]. quinetiam Romanis legibus ſeueriſſime cauebatur, ne verberibus [c] ciuem cædere liceret. at ne vllis

[a] l. 4. de condic. ob turpē.

Scelerum impunitas in ſtatu populari.

[b] Leges Valeriæ tres, lex Sempronia.

[c] Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellione.

ne vllis quidem magistratibus nec ipsi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaque Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legibus fœdissime proculcatis, repetundarum ac peculatus omniumque sordium & corruptelarum reus, iudicioque publico damnatus, grauissimam pœnam Reipublicæ pendere visus est, quod ex Vrbe excessit. cur ita? quia populares status libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Cicerones, Rutilii, Metelli, rebus præclare gestis exsilio damnati sunt. Ita quoque Hermodorus Ephesо; Aristides Iustus, Themistocles, Thucydides, Athenarum vrbe pulsi sunt. Miltiadem vero carceribus, Socratem veneno necarunt, ac tametsi Phocio non modo Atheniensium, sed etiam omnium suæ ætatis virorum clarissimus haberetur, & qui quadragies quinquies Atheniensis exercitus imperator creatus, vitam summa integritate vitæ ac innocentia sine vllo probo transegisset; nihilominus calumniator quidam de fece plebis ausus est ad populum, quem intelligebat Phocioni iratum, rogationem huiusmodi ferre; *Vellent iuberent Phocionem ac socios necari.* hanc vocem populus tanto plausu excepit, vt omnes assurgerent, ac manibus elatis ciues fortissimos ac innocentissimos capitis damnarent: nec defuerunt qui sertis & corollis redimiti cum seruis ac fœminis in comitium profecti sint, vt sententiam capitalem ferrent. Qua re perspecta, *Me quidem a vobis*, inquit Phocio, *damnari facile patior; sed cur isti?* ad quem populus; *Quoniam*, inquit, *tibi sunt amici:* nec prius furor plebis insanientis conquieuit, quam omnes sine iudicio, sine accusatione, sine vlla causa necarentur[a]. Nec vero sperãdum est vt plebẽ, cum bonis insultare cœperit, pudor vllus a turpitudine, aut ratio a furore reuocare possit. Itaq; cum Demosthenes sceleratissimos quosq; euadere, ac in primis Antiphontem capitalem hominẽ populi iudicio absolutũ videret, eundẽ Areopagitarũ sententia reũ capitis peregit,

698

[a] Plutarch. in Phocione.

a Plutarch. in Demosthene.

parum admodum de populi iudicio ſolicitus[a]. Ex quo perſpicuum fit maieſtatis in populo vim pene nullã fuiſſe, aut proculcatam iacuiſſe. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magiſtratus, curationes publice væneunt; ita quoque a ſordibus & corruptelis nihil ſanctum aut purum eſſe poteſt. quinetiam M. Marius modios argenti plenos in comitium[b] diribitores ferre iuſſit, vt ſuffragia plebis lucro inhiantis coemeret. idem Cneum Pompeium feciſſe legimus. Quamobrem mirum videri non debet, ſi magiſtratuum ac iudicum ſordes & corruptelas incredibiles in Romanorum ſcriptis legimus[c]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damoclides ineunte magiſtratu ad auream meſſem ſe proficiſci publice iactabant. At ſi quidem iura, iudicia, leges, honores, imperia, magiſtratus Athenis ac Romæ tam turpiter proſcribi conſueuiſſe videmus, quæ tamen opibus ac fortunis omnium florentiſſimæ exſtiterunt: quid de ciuitatibus egeſtate ac inopia laborantibus iudicandum? Cum enim Megarenſes Theagenem principem imperio ſpoliauiſſent, tanta licentia viuebant, vt locupletiſſimos quosque impune diripere liceret; vt eſt apud Platonem. Non aliter Heluetios diutiſſime pulſa nobilitate feciſſe legimus, qui quem diripiendum plebi prodere vellent, pro foribus eius humanam figuram aut perſonam ramis ſubiectis collocabant; nulla mora quin extemplo fortunis omnibus locupletiſſimus quisque ac innocentiſſimus ciuis ſpoliaretur. At qui popularem ſtatum Romanorum tantis laudibus efferunt, cum potius virorum fortiſſimorum & clariſſimorum laudes proſequi præſtabilius fuiſſet, quam ciuitatis formam; non vident quot & quantis ſeditionibus ac bellis ciuilibus, & quam ſæpe iactata ſit illa ciuitas; plebem a patribus toties diuiſam; toties furioſiſſimos Tribunos turbulentis concionibus optimo cuique ciui exſilium, mortem intentare ſolitos; toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipſis templis deorum cædes ciuium editas; in ipſo Iouis Statoris Capitolio Tiberium, poſt etiã Caium

b Plutarch. in Mario.

c Cicero pro Cluent. in Verrem.

Caium Gracchũ,Drusum,Saturninũ,Sulpiciũ, crudeliter mactatos,nec sacrosanctæ,id est,Tribunitiæ potestatis fiducia fuisse tutos;toties Consules ac Tribunos,imo Consules inter ipsos,ac Tribunos inter se vicissim pro Rostris,in senatu,coram populo capitalibus dissidiis ac secessionibus ciuitatum perturbantes, contrariasque leges,edicta contraria promulgantes. Cum enim Cassius Cónsul edicto Latinos & Henricos Vrbe excedere iussisset, Virginius collega edictum huic contrarium 699 promulgari[a] iussit;non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret,verumetiam vt ciues inter se & cum peregrinis in Vrbe media committeret.Quid autem indignius, aut a ciuili societate magis alienum, quam ciues sub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quasi ad prælium proficisci, & in ipso foro sæpe contrarias acies ciuium instrui? *Lapidationes*, inquit ille[b], *in foro sæpe vidimus: non sæpe, sed tamen nimis sæpe gladios*.idem paulo post; *Meministis*,inquit,*corporibus ciuium Tiberim compleri; cloacas refarciri; e foro spongiis effundi sanguinem*. hæc ille. At videre mihi videor Sulpicium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magistratuum imperia proculcare, vt Syllæ prouinciam eripiat; seditiosis concionibus quasi furiarum facibus plebem ad arma vocare; concursationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare; Syllam cum exercitu redeuntem ciuili sanguine Vrbem ipsam fœdare,domos partim diruere, partim inflammare;milites effusos sine vllo sexus,ętatis,ordinis discrimine obuios contrucidare; vndique gladiorum fulgorem oculos præstringere; vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circumsonare; cædes stupris, stupra cædibus misceri; vrbem denique totam in suorum ciuium cæde ac sanguine natare; post excedente Sylla,Marium redire; arces occupare; comitia turbare; magistratus arbitrio suo creare; Sylla-

a Dionys. Halicar.

b Cicero.

nos deiicere ac fugare; cædes cædibus rependere. nec ita multo post Syllam rursus cum exercitu reuersum tota Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuium strages edere, atque adeo in funeribus Reipublicæ exsultare ac tripudiare. In summa, si quis popularium ciuitatum veterem memoriam repetat, profecto comperiet, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quamdiu floruerunt, non populari, sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, consiliis, quasi regia quadam potestate, moderatas fuisse. Quamdiu floruerunt Athenæ, non populi, sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. postea vero quam a Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebantur: quem rectissime Thucydides ciuitatis imperium habuisse cõfitetur. Florentini perpetuis fere seditionum fluctibus iactati sunt, quousq; Laurentius Medices imperium arripuisset: hinc Soderinus in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurentii dominatione occupatam fuisse dixit: paulo post imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius conquieuisse quam regem haberent. Romanam vero ciuitatem quis non videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen a ciuilibus vmquam abstinuisse? quod igitur stetit, quod legibus & armis aliquamdiu floruit, Menenio Agrippæ, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio Maximo, Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa, non populo debetur, Quamobrem Liuius[a], *Sub vmbra Scipionis*, inquit, *Vrbem terrarũ dominam latere; nutus eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse.* Stetit etiam aliquamdiu popularis Thebanorum status; sed Pelopidę, sed Epamynondæ imperio singulari[b] stetit: quos cum amisissent, nõ ita multo post populare imperium amiserunt: perinde vt Athenienses amisso Pericle imperatore fortissimo ac prudentissimo, ciuitas quasi nauis amisso gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui guberna-

a lib. 30.

b Plutarch. in Epamynonda.

7

bernaculis, in alto fluitare ac seditionum ciuilium procellis agitari cœpit; cum alius ancoras iacere, alius portum tenere; alius vela facere conaretur, oborta tempestate fœdissimum sui naufragii spectaculum, & hostibus iucundissimum exhibuerunt [a]. Ac tametsi tyrannis triginta vrbe pulsis ad imperium populare redierunt, Demosthenes tamen in populi concione dicere ausus est Atheniensium imperium penes aliquot Oratores esse, a quibus duces exercitus penderent, qui trecentos ad summum ciues alios aliis attributos haberent; quorum arbitrio emtis aut eblanditis suffragiis omnia in Republica maxima gererentur. honores autem ac imperia promercalia fuisse Plutarchus scribit; idque popularium omnium ciuitatum commune malum appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari statu ita scribit: *In potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse.* ac paulo ante popularis Romanorum imperii occasum, Crassi, Cæsaris ac Pompeii quod *Tricipitium* vocabant, arbitrio ac potestate imperium illud tenebatur: sed cum alter hostili, alter ciuili bello cecidissent, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur C populare imperium sine prudentissimo gubernatore diu consistere non posse; hinc vero summa potestate tributa, tyrannidem cõsequi. Hic mihi occurrat aliquis, statum Heluetiorum popularem esse, præclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legibus optimis floruisse; tyrannidem etiam non modo a suis ceruicibus, sed etiam ab alienis strenuissime depulisse; nec minus domestica quam militari disciplina tranquillum statum tueri. Demus hæc omnia. sed antea causas aliquot aperuisse videmur; scilicet statum quinq; ciuitatum minorum, etiamsi cæteros libertate superare videantur, gubernandi tamen ratione optimatum rationem sequi. facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem popularem auidius amplectantur; item ferocissimum ac seditiosissimum quemq; foras erumpere, vt alienis principibus inseruiant; reliquias

[a] Polybius lib. 6.

plebis tenuium & opificum imperii minime appetentes facile in obsequio magistratuum retineri; maximam vero partem ab armis diutissime iampridem, vt pace ac tranquillitate fruantur, abstinere: postremo ciuitates omnes, quæ, paucis quibusdam exceptis, in summa inopia versantur, tot ac tam multis fœderibus ac societatibus inter se & cum finitimis aptas & colligatas esse, vt a se inuicem diuelli non facile possint. & quemadmodum ii qui in densissimis tenebris, aut per abruptos præcipitesq; locos iter habent, manibus ac vestibus sese mutuo complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitatur: ita quoque Heluetii in lubrico popularis imperii statu constituti mutuis auxiliis ac societatibus quam arctissimis vinculis inter se coniuncti, viam sibi muniunt tutiorem; nec, si a mutuo complexu diuellantur, diu consistere possint. Quamquam popularem illam societatem ac libertatem nobilium ac locupletiorum sanguine fundatam & auctam fuisse quis non videt? Victoriam Basiliensem Ludouici XI Delphinatis auspicio partam secuta est nobilium, qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proscriptio, & earum maxime familiarum quæ Sembaciæ cladi superfuerant. paucissimi quidem Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes restant. Argentinenses vero, Lindauii, Senenses, Genuenses, Florentini, vt popularia imperia stabilirent, antiquam nobilitatem pene a stirpe auulserunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula tenuerunt: sed cum ordines ciuium tres fecissent, grandium, mediocrium & plebeiorum; hi quidem, grandes de imperio deturbarunt; reliqui ordines rursum de principatu inter se tantis furoribus exarserunt, vt riui sanguinis per vias decurrerent: postremo cum summa rerum ad fecem plebis delata esset, a mutuis cædib. & strage non ante conquierunt, quam Pontificis maximi ac finitimarum vrbium consilio ad principem peregrinũ, vt antea diximus, gubernacula detulissent[a]. Est autem plebi quodammodo insitum nobilitatis odium, cum intelli-

[a] ...o in. & Machia el. in historia Florentin.

intelligunt ex ipsa plebecula magnam partem vel opibus, vel cæde cuiusquam nobilitatem sibi peperisse, & infimorum contemtu, aut armorum vsu præ cæteris intumuisse. Quamobrem Argentinenses, cæsa ac prostrata nobilitate, cum imperium populare inuasissent, legem communibus suffragiis tulerunt, ne quis summos in ciuitate magistratus adipisceretur, nisi a cerdonibus, aut coriariis, aut id genus sordidis opificib. stirpem traxisset. Id enim veteribus Græcis vsitatum erat, vt in iis ciuitatibus quæ popularia imperia stabilire ac tueri vellent, ciues omnes, quantum quidem fieri posset, opibus, honoribus, imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac si quis prudentia, iustitia, fortitudine, aut vlla virtute cæteris præluceret ac emineret, hunc ostracismo exterminabant; aut ne virtuti tam aperte bellum indicere viderentur, accusationibus & calumniis opprimebant: atq; id vnum efficere conabantur, vt singuli ciues non magis sui similes essent quam omnes omnium. at etiam Plato Socratis nomine, non bona tantummodo, verumetiam vxores ac liberos omnium communes esse optabat, vt sublatis MEI ac TVI vocibus, quasi dissidiorum fomentis, summa concordia ac tranquillitate viueretur. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum omnium interitus sequetur: non quia metuendum sit vt ex ciuitate familia sit eadem futura, quemadmodum Aristoteli visum est; sed quia ciuitates ob id maxime constitutæ sunt vt sua tuerentur, quodq; discordiarum vberiora aut fœcundiora semina nulla sint quam in rerum omnium communitate. quamquam familia ipsa principes vno plures ferre non possit. est autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo inepte interpellaret, vt statum popularem in sua ciuitate stabiliret; ille sapienter, *Fac*, inquit, *tuam familiam popularem*. ex quo intelligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, paria, similia, imo eadem efficere concupierunt, vt quasi ex vna ciuitate vnam familiam constituerent, vni quoque principi, vt in familia, summum imperium manda-

Argentinensium lex.

re,& eandem quam in recta familia disciplinam seruare oportere:non autem honorum, imperii ac fortunarum æquationem proponere, qua nihil natura, nihil diuina lege magis alienum cogitari poteſt: hæc enim disertiſſime ſua quemq; tenere,& ab alienis non tantum manus, verumetiam mentes ac ſenſus ipſos iuſſit habere continentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi,qui naturæ legib.omnia fuiſſe communia putant: neque enim præcepta diuina legi naturæ diſſentanea eſſe poſſunt, vt rectiſſime ſapientiæ Magiſter ſcribit,legem matris & iuſſa patris,id eſt Dei ac naturæ diſciplinam ſibi conſentienté,modis omnib.exſequi quemq; oportere. Libertas autem illa quam in popularib.imperiis tantopere vigere putant,in eo maxime verſatur, vt ſuis quiſq; bonis, vxore, liberis tranquille fruatur; nec ſibi aut ſuis vlla vis inferatur,aut ſi fuerit illata,vindicetur. Quod ſi bonorū æquatio capitalis optimo cuiq; videretur, multo certe capitalior honorū & imperii æquatio debet videri: quia fortunis & opibus frui commode quiſq; poteſt,ſi copia datur; imperandi vero prudentia non niſi pauciſſimis eſt Dei munere & conceſſu tributa: vt in ſtatu populari prudentiſſimo cuiq; imperium tribui ſit neceſſe. Quinetiam populi qui nullam ciuitatis imaginem habent,ducem aliquem qui cæteros regere,qui ius petentib. dicere poſſit, creare coguntur:vt in Guzulana regione Africæ ac Feſſæ finibus, accolæ Magnani montis, ſi quē peregrinum prætereuntem viderint, qui prudentia præſtare videatur, hunc conſiſtere cogunt, vt ius vnicuiq; tribuat[a]. Popularium autem ciuitatum ea fere lex eſt, aut certe eſſe debet, vt qui eandem imperandi prudentiam nacti ſunt, eadem imperia ſortiantur; quod ſi alius alio ſapientia præſtet plurimum, non ſorte ſed ſuffragio imperium deferatur. Quis autem non videt inter homines tantum diſcrimen eſſe, vt alii quidem belluis ipſis multo inferiores ſint; aliis vero tantum ingenii ac ſapientiæ lumen ineſſe, vt dii quidam aut angeli quib. diuina lux affulſit, moderandis ciuitatibus cœlo delapſi videantur.

[a] Leo Afer.

deantur. at qui æquationem honorum & imperii in statu populari constituunt, imperitis, furiosis, deniq; sensibus ac mente captis perinde vt prudentibus gubernacula tribui volunt. numerantur enim suffragia multitudinis, non ponderantur: furiosorum autem ac imperitorum vbiq; multitudo partibus infinitis maior est quam sapientum; si modo verum est Salomonis, quod Græci Apollini tribuunt, illud oraculum;

Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit vnum
Milibus e multis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum æquationem in ciuitate quærunt, iidem firmissima concutiunt ciuitatis fundaméta; amicitiam inquam, ac beneuolentiam, quæ inter pares vix subsistere potest: inimicitiæ vero nusquam maiores quam inter pares; siue quod alter altero superior fieri velit, siue quod alterius ope alter carere potest. Quamobrem videmus non modo cœtus iure ciuili sociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, atque adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ disparium coniunctione & amicitia multo melius conciliari ac foueri; quod alii aliorum opibus & auxiliis carere non facile possint: non aliter quam in humano corpore, quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quædam est, ac præstantissima forma; in quo nullũ est membrum cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minus vtilia putantur, cæteris alimentum præbent: vt sapienter olim disseruit Menenius Agrippa oratione salutari, qua plebem Romanã a Patribus discedentem reuocauit. Popularia quidem imperia principio gratiosa ac præclara videntur; contra quam in monarchia fieri solet: sed hæc ingentib. vastisq; fluminibus consimilis est, quæ quidem ab ortu ipso exigua sunt, longo tamen aucta tumefactaque progressu, eo maiores vndas voluunt, & capaciorib. alueis feruntur, quo a fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. popularis vero status vento similis est, qui vnde oritur, vehementissimus est; ad longinqua

703

tamen fractus debilitatusq; peruenit. Quæ a me copiosius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem, qui rerum nouandarum cupidi, monarchias humano generi salutares euertere, ac populares status libertatis & æquationis specie stabilire conantur; qui tamen quauis tyrannide multo deteriores sint, nisi singulari quorumdam imperio ac sapientia dirigantur. Quamobrem quæ Respublicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia clariores iudicantur, tametsi popularis imperii imaginem præ se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur; ac duplicem aut triplicem Senatum habent, vt plebs infima quam minimum imperii arcana sentiat, & ab ipsis gubernaculis quam longissime remoueatur. cœtus vero Mantineorum veterum more per Curias discretos, quas ipsi *Schaffas* appellant, distribuunt, quibus præsunt Decuriones. prudenter id quidem, vt & facilius plebs in officio contineri, neve simul coacta ac seditiosorum ciuium querelis excitata, tumultus ciere possit. Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut immutare ne sapientissimi quidem ausint, qualemcumq; possumus tueri, ac modis omnibus emendare debemus. Est autem popularis status ab vniuersa natura plane discrepans: quare diuturnus esse non potest, nec vlla re magis cōseruatur quam seuerissima legum optimarum executione; in quo quidem laudabilis est Heluetiorum disciplina, quod contra veterum Democratiarū leges supplicia, de improbis ac flagitiosis seuerissime reposcit; nec vlla capitalium scelerum venia speratur: ac si quidem ciuitates principum aut sociorum gratia contra legum seueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquāto leuius; pœnas tamen effugere difficilime damnati possunt. quam seueritatem si remittant, statum diu tueri non poterunt. nam vt ægra corpora vigilantibus medicis & congruenti diæta sustentantur: ita quoque populare imperium omnium deterrimum, si legum seueritatem ac magistratuum accuratam diligentiam remittat, in periculo versari necesse est. Atque hæc de populari

pulari ſtatu. Sed luctatio difficilior eſt cum iis qui ariſtocratiam tuentur. Huius ergo vtilitates quoque explicemus. Nam ſi laudanda eſt in rebus omnib. aurea mediocritas, & extrema vitioſa declinãda, vnius ęque ac omniũ imperia quaſi extrema quædam repudianda ſunt, vt in ariſtocratia, id eſt, in optimorum imperio, velut in medio acquieſcamus. vt ſi decem millia ciuium cenſa fuerint, centum optimi ciuitatis principes creati, ſapientiſſimis conſiliis ac iuſtiſſimis imperiis ſtatum ciuitatis tuebuntur. hunc autem numerum centenarium medium eſſe conſtat inter vnum ac decem millia geometrica proportione conſtitutum. ſi numerus ciuium minor maiorve fuerit, optimatum quoq; numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatum ſtatus cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium digniſſimo cuiq; tribui oportere natura ipſa docemur; dignitas autem ex virtute aut ex nobilitate exſiſtit: vtrumuis dixeris, ſtatus optimatum futurus eſt. quod ſi dignitatẽ opib. metimur, cum locupletiores vbiq; pauciores ſint, egentium vero multitudo pene infinita, etiã ex cenſu ſtatum paucorũ ęque habituri ſum⁹. aut ſi fortes, magnanimos, prudentes, qui etiã admodum pauci ſunt, conquiramus: (hunc enim proprie *ſtatum optimatum* appellant) ex his rurſus ariſtocratia exſiſtet. Si vero ciues omnes improbi aut ignaui ſint, vt non ſit alius alio melior, ſed alius alio deterior, certe ex opib. ac cenſu ſtatum conſtituere præſtabilius eſt; quippe omnium accuratiſſime Rempublicam tuebuntur, quorum maxime intereſt tutam ac ſaluam eſſe, & qui neceſſaria Reipublicæ munera ſubeunt; tenui vero plebi Rempublicã credere periculoſum eſt, ne extremis temporib. deſertam eſſe patiatur. Prudenter itaq; Titus Flamininus, qui Theſſalorum ciuitatibus locupletiſſimos quosq; imperare voluit, quod eorum potiſſimum intereſſet ſaluas eſſe. Iam vero neceſſitas ipſa nos ad ſtatum optimatũ impellere videtur: quoniam & in vnius, & in omnium dominatione ſemper Senatui ac ſapientib. imperii arcana ſummamq; rerum cõmittere,

Ariſtocratiæ vtilitates.

Rempublicã iis committendam eſſe quorum maxime intereſt tutam ac ſaluam eſſe.

704

C

aut omnia deorſum ſublapſa ruere neceſſe eſt. quo fit vt per naturam optimatum ſtatum ſequi cogamur. Hæc breuiter a nobis allata ſunt; quæ copioſius amplificari video poſſe.nihilominus tamen adduci nequeo, vt ſtatus optimatum monarchia laudabiliores eſſe putem. Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non in medio rerum ac numerorum,ſed in ratione tantùm cõſiſtit: vt liberalitas media inter extrema vitioſa propius abeſt a prodigalitate quam ab auaritia [a].at medium illud optimatum quod inter vnum ac multa quaſi extrema vitioſa intercedit,non in ratione eſt ſed in numero, quem vbique tam varium eſſe oportet quam varia eſt ciuium multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri vel minui videmus. Ita futurum eſt vt quibusdam in ciuitatibus optimatum numerus maior ſit futurus quam in pleriſque popularibus imperiis.Etenim Suitenſium popularis Reſpublica ciues habet haud multo plures quam Venetiis optimates numerentur.Igitur ſi quadringenta millia ciuium in Republica cenſa fuerint,quatuor millibus optimatum geometrica proportione imperium dari oportebit.&eadem incommoda quæ de populari ſtatu dicta ſunt,optimatum imperia ſequentur. Quæ præcipua cauſa eſt cur ariſtocratiæ ſemper diuturniores fuerunt, in quibus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone non plures triginta; Pharſali non plures viginti,ſtatum diutiſſime ab interitu ſeruarunt.Non eſt igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis peteda ſit. Quod autem dici ſolet, digniſſimis quibusque imperium tribuendum, ad monarchiá verius quam ad optimates pertinet; inter quos vnum aliquem eminere ac cæteris virtute præſtare neceſſe eſt,& cui ſummum imperium debeatur:quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquari poſſint. Nam quod attinet ad conſilium ciuitatis, ſuperius docuimus a maieſtate diuiſum ſemper fuiſſe; aut certe Senatus non ſit. argumento probabiliore vſus eſt Plato, cum optimatum imperium cæteris præſtabilius diceret,

Contra ariſtocratiam.

[a] Ariſtot. Ethico.1. aliud eſt medium rei, aliud medium rationis.

Ariſtocratia quæ pauciores habet optimates, diuturnior eſt.

diceret: *quoniam*, inquit, *in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quantæ principi optimo necessariæ sunt, vix vnquam reperiantur*. sed illud captiose: nam si difficile est vnum aliquem tot virtutib. excellentem reperire, longe difficilius erit multos imperio dignos enumerare. & certe Soderinus Florentinorum Prætor maximus in cócione ad populum eodem argumento quo M. Agrippa apud Augustum vsus est: cum diceret aristocratiam paucorum tyrannorum statum sibi videri, ac præstabilius esse non plures vno tyrannos habere. Ac si quis putet in optimatum multitudine bonorum ac fortiũ ciuium numerum fore maioré; populum vniuersum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri sint. Vtrumque tamen imperio inutile est, propterea quod in omni cœtu ac vniuersitate, seu optimatũ, seu populi totius suffragia non ad pondus exiguntur, sed ad numerũ: ac optimorũ bona pars semper a deteriore superatur: quo fit vt optimorum paucitas in magna multitudine perinde vt salis scriptulus in lacu nullã vim exserere possit. Ita quidem sæpe contigit in aristocratica imperii Germanici potestate, principes ecclesiasticos numero plures semper intercessisse quominus fraudes Pontificiæ coercerentur; eosdé cæteris repugnantib. regi Francisco[a] bellum indixisse: quod multis retro seculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circumsessi vllã, a rege salutem sperarent. In summa, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quæ iura suffragiorum habeant, eo perturbatiores ac difficiliores rerũ exitus reperiant. Quamobré Veneti, vt hisce difficultatib. occurrerent, summa quæq; in Republica septé viris aut sapientib. deliberanda sæpiusq; decernenda cómittũt, ne arcana imperii in vulgus manare possint. Demus tamen cum optimatibus omnib. consilia tuto communicari, nec foras erumpere: quid difficilius quã paucos optimates infinitam multitudinem ab honoribus & suffragiis interclusam imperio coercere? vt enim plebs a potentioribus contemnitur: ita quoq; aduersus

[a] anno 1543.

potentiores inuidia flagrare consueuit. quo fit vt si optimates diffideant inter se, id quod necesse est si artes imperatoris colant, cupidissimus quisq; laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superius diximus de statu Genuensium, Florentinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinensium, Lindauiorum, Phocensium, Samiorum, Trœzeniorum, Amphipolitarum, Corcyræorum, Mitylenensium, Hestiæensium, Cnidiorum: in quib. ciuitatib. optimates a plebe cæsi, fusi, prostrati aut imperio spoliati feruntur. In cæteris ciuitatib. optimates in tanta diffidentia vitam trahunt, vt nisi arces munitissimas habeant, a plebe tuti esse non possint. interdum vero tantus est plebis metus, vt optimates non nisi in arce consilium pro Republica capiant: vt Benizenetæ, quæ est in Teleusini finibus, optimates omnes in eadem arce domicilium habent, nō modo vt a plebe tuti sint, verumetiam ne quis patriciorum arcem ac tyrannidē occupare possit. Ita quondam Mileti pulsis tyrannis tenues aduersus potentiores arma ceperunt: fusa tamen, & sub imperium subiugata plebe, optimates Rempublicam tenuerunt, sed in tanto metu, vt consilium habituri in naues conscenderent, ne popularium insidiis interficerentur[a], vt Samiorum Patrib. contigit; qui dum consiliū de Republica caperēt, omnes cæsi sunt a plebe[b]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum statu ne aduersus hostes quidē armare ausint, ne ferocior facta cum potentib. de imperio cōtendat: nec ipsi prœlia committere, ne vel ab hostib. deleantur, vel fracti ac debilitati facile a popularibus de imperio deiiciātur: nec tamen si peregrinos milites euocauerint, ab iisdem tuti esse possint. quib. periculis vacat Imperium populare. Optimates autē ab hostib. circumsessi, plebem imperio coercere difficilime possunt: nam si vim adhibeant, bellum domi nō minus periculosum quam foris gerendum erit: nec honores ac magistratus cum plebe cummunicari possunt, nisi populare imperium stabiliatur: aut si magistratuum & honorum partem aliquam plebi

a Plutarch.

b Thucydides

plebi tribuant, tantumdem de optimatum imperio detrahi neceſſe eſt: ſtabilius tamen erit imperiũ potentiorum, ac ſeditionibus minus opportunum. Quamobrem Veneti, cum plebe cõmunicare ſolent minores aliquot magiſtratus & curationes; imo vero primicerium, cuius ſumma in Republica dignitas eſt, ac fructuoſiſſima ſcribarum muñera plebeiis attribuere, ac patricios ab huiusmodi honorum petitione ſummouere; locupletiores autem e plebe affinitatibus ac propinquitatibus ſibi conciliare ac deuincire, mutuasq; a locupletiorib. pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiam inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, ſi velint, nocere poſſint. arces autem munitiſſimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius abſunt, facilius in obſequio retineantur: interdum etiam bene de Republica meritis ac locupletiſſimis plebeiorum iura ciuitatis tribuunt. ſi hoſtes imminent ciuitati, omnis honeſta ratio expediendæ pacis cum hoſtib. initur: ſi optimatib. inter ipſos vlla contentio oboriatur, nihil prius agitur quam in amicitiam redeant, & omnia diſſidiorum ſemina radicitus conuellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnib. voluptatibus, quib. diffluit illa ciuitas, dediti; tenues vero ad quæſtum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus eſt, ſumma pace ac tranquillitate libentius quam imperiis & honorib. perfrui malint. nõ ſolum igitur imperandi poteſtas eſt ademta plebi, ſed etiam voluntas. His artibus Veneti Rempublicam omniũ ſuperiorum, quãtumquidem opinor, ariſtocratici generis optime cõſtitutam, & natura loci tutiſſimã hactenus ab interitu (poſt Deum immortalem) conſeruarunt. Ac tametſi ſumma eſt in Senatu prudentia, ſumma inter optimates concordia, ſummus tenuium cum potentioribus conſpirantiũ inter ſe conſenſus; vix tamen quadringentos annos eum ſtatum tueri potuerunt, quin ſeditionibus Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontanis iactarentur; tum etiã Iuſtinianorum, Scæuolarum, Seliorum, Baſſienorum crudeliſſimis factionib. Reſpu-

blica miserandum in modum quateretur. omitto Duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cæsos[a]. In quo Paulus Manutius errore labitur; grauius etiam Paulus Iouius; quod hic octingẽtos, ille vero mille ac ducentos annos Rempublicam eo statu, quo nunc est, floruisse putant. Est enim accurata monimentorum publicorum peruestigatione cognitum, ante Sebastiani Ciani Venetorum Ducis principatum, (floruit autem anno[b] MCLXXV) puram monarchiam exstitisse: nulla tamen aristocratia tamdiu stetit, sed omnes in popularia imperia aut tyrannides breui desierunt. præsentib. tamẽ exemplis vti placet. Cum Genuenses fracti Venetorum opib. sese in Francorum patrocinium dedissent, & optimatum summa potestate regerentur, Adorniorum ac Fregosiorum factionib. ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdassent, plebs infima imperii iugum excusserit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, *ne quisquam Dux in ea ciuitate crearetur*[c] *nisi plebeius:* post etiam latum ad populum, *vt magistratuum & curationum duæ partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur.* seditione tamen coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrbe penitus expulit; & Francorũ repudiato patrocinio, ex ima fece plebis tinctorem ciuitatis Ducem fecit; quem Ludouicus XII vrbe expugnata egit in crucem, ac præsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab imperio Francorum deficiente, Andreas[d] Doria ciuium censu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos *Albergos* ac *Nobiles* appellauit, iisque summum imperium semota fece plebis attribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios decem in optimatum cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. cum enim ciuium septuaginta circiter millia censa fuissent, vix duo millia summo imperio præerant. ex eo numero quotannis CCCC sorte ducebantur, qui Ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent; si de re grauiori decer-

[a] Sabellicus in historia Venetorum.

[b] Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.

[c] anno 1506.

[d] anno 1528.

decernendum esset, placuit cogi Senatum centumuiralem: Ducem vero non nisi patricium creari voluit, & quidem cohortib. Germanorum militum præsidii causa stipatum, præter imperatorē exercitus. omitto quadraginta duces centenarios in regiones vrbanas distributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices rotarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Censores, & magistratus Georgianæ domus. Stetit optimatum illud imperium sub Austriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta, id est, vsque ad annum M D XLIX: quo Ioannes Fiscus Dux ciuitatis suffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Doriæ fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: sed cum in proximā triremem transiliret, lapsus est ac demersus. Rursum ciuitas anno M D LXXIIII, in duas factiones diuisa est; altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quæ ex vrbe pulsa agri Genuensis arces occupauit: nec adhuc plane conquierunt. Materiam seditionis præbuit legislator, qui nouos homines quos ipse nobilitarat, a summo magistratu summouit: qua lege lata patricii maiorum gentium, Doriensium inquam, Grimoaldorum, Spinolarum & Fliscorum, cum sui generis stirpē apud acta testatam esse vellent, cæteri contumeliam sibi fieri putarunt: ac periculum est ne rursus a plebe de imperio deiiciantur: nihil enim verius quam quod a Lucano dictum est,

708

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.———

Diximus antea optimatum cœtibus magistratum aliquem perpetuum præesse oportere veluti cardinem fixum, in quo ciuitas magistratib. perpetua varietate mutatis acquiescat. Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præsidio cinctus, facile tyrannidem occupare potest, eoq; facilius quo summum imperium in alterum annum lege defertur. Quib. reb. perspicuum fit Aristocratiæ munimentum firmius nullum esse quam mutuam optimatum inter ipsos concordiā: ea

tamen ſublata, nullum ex omni ciuitatum genere imbecillius eſſe, paci autem & concordiæ inimici ſunt militares homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec mirum cuiquam debet videri, ſi Venetorum, Rhaguſiorum & Lucēſium Reſpublicæ aliquot ſeculis ariſtocratiam tuentur: ſumma enim conſpirationis fide & cōſenſu concordiam colunt, & militarem diſciplinā iacere patiuntur. Optimū autem ariſtocratiæ genus eſt, in quo optimates ex virtute creantur, & vt quiſq; ex optimatibus moritur, alius optimatū ſuffragio creatur; vt apud Genuates: nā ſi Senator ſanctioris cōſilii XXV virorum occubuerit, is qui ordine & antiquitate prior eſt in Senatu LX virorū, demortui locū occupat; ac viciſſim antiquiſſimus reliquorū optimatum cōcilii CC virorum migrat in Senatum LX virorum: tum ex plebe vnus ſuffragiis in CC cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præſtet, aut certe qui nulla ſit vitæ turpitudine infamis: id enim potiſſimum ſpectatur. atque hæc veriſſima eſt ariſtocratia, quæ ἀρίστους, id eſt optimos quoſq; , ad imperium arceſſere cōſueuit, ſiue tenues, ſiue locupletes; ſiue plebeii, ſiue nobiles ſint. quo fit vt cum honorum ac imperii aditus intercluſus ſit nemini, præterquā ei qui dignitatē ſuam ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum optimatib. de honorib. & imperio contentiones exſiſtere poſſint. præterea iſto modo legib. optimis ac virtutibus erit in Republica locus. Hoc item optimum, quod in ea Republ. cenſura fit Patrum ſingulis annis, ne aut ii qui ſimulatione virtutis ad honores prouecti ſunt, diu latere poſſint; aut qui fiducia poteſtatis impotenter ſe geſſerint, cum dedecore ac infamia ſempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæmonios in creandis optimatib. ſumma ratio virtutis ſine vlla cenſus aut nobilitatis prærogatiua; ſed qui in altiſſimum honoris gradum conſcenderant, nulla cenſura diſturbari poterant. Eo tamen ariſtocratiæ ſtatu Lacedæmonii annos circiter quingentos ſumma cum militaris ac domeſticæ diſciplinæ laude floruerunt. ſed cum alienis imperiis in-

hiare

C

709

hiare cœpissent, suum amiserunt. At Geneuates nō modo aliena non expetunt; quippe qui artem imperatoriā desertam esse patiuntur: ac præclare secum agi putant, si imperium quod pene iisdem finibus quib. vrbis mœnia, circumscribitur, tueri, ac sibi cauere possint. Earum autē ciuitatum casus, quarum imperium angustissimum est, non ita metuendus est finitimis ac sociis, vt magnorum imperiorum; quæ quod longe lateq; patent, regumque ac ciuitatum illustrium societatib. implicantur, sæpe fit vt quasi altissimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concutiantur. sed de aristocratia satis. Restat vt etiam vtilitates & incommoda monarchiæ persequamur; quam etsi omnes vno pene consensu cæteris præstabiliorē ducunt, habet tamē sua quædam incommoda. primum ipsa mors principis, mutationem & quasi quandam conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autē semper metuendæ sunt[a]. nouos enim principes nouæ leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio vitæ sequitur: idq; quodammodo insitum est omnib. principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verumetiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur. Quod si princeps ea sit ætate ac prudētia, vt nouitati minime studeat, societates tamen quæ cum aliis ineuntur, moriente principe finē accipiunt, nouiq; cientur motus: quæ in statu populari ac optimatum metuenda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc vero periculosius, si monarchia suffragio, non successorio iure defertur, propter eā quæ morientes principes sequitur ἀναρχίαν; aut si plures liberi ęquo iure succedant, imperium ac subditos distrahūt: inde cædes ac ciuilia bella; interdū etiā crudelissima fratrū aut proximorum parricidia admittuntur; aut si nulla fratrib. inter se de imperio cōtrouersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certe motus grauissimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eoque magis si mater imperandi cupidior esse videatur. Et

Quæ incommoda monarchiam sequantur.

[a] Plato lib. 7. de Repub.

vt nulla ſit inter principes contentio, miſera eſt, ac diuina[a] vltione puerorum ac fœminarum dominatio populis illata. Demus igitur tutorem lege vel teſtamento principi datum, metuendum eſt ne pupillo ſublato imperium inuadat; quod quidem Trypho crudeliter[b] feciſſe dicitur, vt Syriæ regnum adipiſceretur: & eodem exemplo Ludouicus Sfortia cæſo pupillo matrem ſibi ac imperium Mediolanenſe ſimul deſpondit: tametſi enim maiores noſtri vt puero principi ac regno cauerēt, procurationem quidem regni proximis agnatis, educationem vero liberorū matri permiſerunt; ea tamen cautio non ſatis idonea ſit, niſi proximi diuini numinis metu aut naturæ bonitate vincantur. At Charilai mater filii cædē pacta eſt Lycurgo[c] patruo, vt imperium Lacedæmoniorum vna cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regē ſe ferens, pupillum de imperio diſturbat. Dux enim Northumberlanus, vt filio aditum ad imperium ſterneret, Eduardum v. regem Angliæ veneno ſuſtuliſſe dicitur. Apelles vero tutor Philippi II regis Macedonum, regem quodammodo ſe ferens, Philippo dominatū eripuerat, niſi ab eo cæſus fuiſſet. Quod ſi princeps iam pubes regnum adeptus ſit, immunis eſt a tutela; cum tamen duodecim tutores ac ſapientiæ magiſtros dari decuiſſet, qui principem domitas habere libidines, & rationi obſequentes cupiditates, quæ tum maxime inflammantur, accuratiſſime docerent, ac pietatis artib. informarent. quo fit vt adoleſcentium principum & exoletorum contubernio delectatus, perniciofis artib. imbuatur. Si armorum cupidus eſt, bellum iniuſtum potius denuntiabit quam animi virtutiſq; periculum non faciat. at ſi ætate iam matura rerumq; gerendarum prudentia clarus & illuſtris exſtiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & conceſſu optabilius tribui poteſt) hoc tamen mali habet principatus, vt qui ſapientiſſimus eſt, inſanus fiat: qui fortis, ignauus: qui continens, libidinoſus. exempla deeſſe poſſunt nemini. Quibus autem flagitiis deditus fuerit, iiſdem ſubditos

[a] Ieſa. c. 3.

[b] Ioſeph. in Antiquit.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

Comparatio triplicis ſtatus.

ditos imbuere neceſſe eſt. Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauiſſima quidem; ſed ea quæ ab ariſtocratia & democratia pendent, multo grauiora. Eſt autem iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio. In regali poteſtate ineſſe quidã mali fateor: ſed bonum quod eſt quæſitum in ea ſine iſto male non haberemus. Quamquam monarchia quæ ſucceſſorio iure defertur, his fere incommodis vacat. in optimatum vero ac populi ſtatu

C

factiones & contentiones de imperio deq; ſummis honoribus & annuæ ſunt, nec multo minores quam de ſumma rerum: in monarchia nullæ de magiſtratibus ambiendis aut adipiſcendis eſſe poſſunt: quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maieſtas autem imperii præterquam in vno principe vere ac proprie conſiſtere nullo modo poteſt. Nam ſi duo pluresve principes fuerint, ſummum imperium nullius eſt: quia nec alter alteri imperare, nec parere tenetur. ac tametſi vniuerſis in ariſtocratia ac democratia maieſtas attribuitur, ſingulis nõ item; nuſquam tamen ſummum illud imperium ſubſiſtere videtur, niſi princeps aliquis exſtiterit, qui vniuerſos ac ſingulos quaſi membra corporis apta & colligata inter ſe vnire poſſit. alioqui ſi tribus & ordines inter ſe diffideant, duces partiũ collatis ſignis dimicare ſæpe neceſſe eſt; quia maieſtas imperii collapſa nuſquã cõſiſtit. ac tãetſi plures ſuffragio ac numero vincãt, ſæpe tamẽ fit vt virib. ſint inferiores. Quãobrem cõtrouerſiæ frequẽtes oboriuntur tũ inter Patres, tum etiã inter populi trib. de legib. ferendis, de creãdis magiſtratibus, de bello indicẽdo ac finiẽdo, aut quia fœdus alii quidẽ cum hoc, alii cũ illo principe malint; aut ſuffragia principib. pluris licitantib. addicãt. Rhætorũ quidẽ tribus, cum de renouãdis cum rege Francorũ fœderib. ageretur[a], cum alii Francos, alii mallent Hiſpanos, acerrimis contentionibus exarſiſſe conſtat. Interdum etiam legibus cautum eſt, *ne lex perferri aut magiſtratus creari poſſit, niſi vno omnium inter ſe conſpirantium conſenſu:* vt in Polonia,

[a] anno 1549.

nisi minor pars collegiorum, aut legatorum, aut senatus; aut denique populi multitudo maior, nisi oratione cuiusquam persuasa assentiat, armis cogi solet. Itaq; comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non possunt; quoniam nemo sibi ipse repugnat: & cum in populo Patribusve bona pars a maiore vincatur; princeps vnus efficere potest vt vincat sanior deteriorem. Iam vero summa illa imperandi prohibendiq; potestas a plurib. vno explicari non potest in re militari, in bellis gerendis, in prælio cōferendo, sed magistratib. aut curatorib. id committēdum, qui non nisi præscriptis verbis imperant, nec sine trepidatione mandata Patrum populive egrediuntur. Quibus difficultatibus aliter occurri nō potest quam si vni summum sine prouocatione imperium detur. quod nō modo Thessalis [a], Mitylenæis, Lacedæmoniis, verumetiam Romanis ipsis consuetum fuit, quoties periculosum & graue bellum, siue ab hostib. [b], siue a ciuib. [c], immineret; siue quid aliud difficilius explicandum esset; vel peste [d] grassante, vel si magistratus extra ordinē creandi essent, aut quoties cōpetitorum ambitiosis obnuntiationibus comitia vitiarētur, aut iudicia seuerius exerceri oporteret. *Trepidi Patres*, inquit Liuius [e], *ad summum auxilium decurrunt; Dictatorem dici placet.* Et cum Annibal Italiā quateret, *Ad Dictatorem dicendum*, inquit [f], *remedium iamdiu desideratum, ciuitas confugit.* idem alibi; *Dictatoris edictum pro numine semper obseruatum* [g]. At cum hostes Vrbem obsedissent, instarentq; acrius, Dictatorem creari oportere visum est: hic Liuius, *Tantus*, inquit, *Dictatoris terror fuit, vt hostes eo creato statim a mœnibus discesserint.* cur ita? quia summum imperium sine prouocatione, quasi regi cuidam, ad breue tempus dabatur: imperia vero magistratuum, a quibus prouocandi ius erat, pro nihilo sæpe ducebantur. Quamobrem cum Appius Consul seditiosos ciues ad populū cōfugientes imperio coerceri non posse videret; *Minas*, inquit, *esse Consulum, non imperium, vbi ad eos qui vna peccauerunt, prouocare liceat:*

[a] Dionysius Halicar.
[b] Liuius lib. 3.
[c] Liuius lib. 2.
[d] Liuius lib. 7.
[e] lib. 6.
[f] Liuius li. 22.
[g] Liuius lib. 6.

liceat: agedum, Dictatorem a quo prouocatio non eſt, creemus[a]. Ex quo perſpicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpam regale nomen exſecrationi fuiſſet, imperium tamen placuiſſe, ſine quo ciuitas diu ſtare non potuiſſet. & quidem inane eſt imperium, quod vel prouocatione interrumpi, vel interceſſione ſuſpendi, vel pluribus cõmunicatum impediri, vel concurſu infirmari poteſt. Quod enim Tacitus ſcribit res maximas geri non poſſe, niſi vni imperium detur; idem Liuius paulo aliter, *tres Tribunos cõſulari poteſtate creatos planum feciſſe, plurium imperium bello ſemper inutile fuiſſe.* Ac tametſi Conſulare imperium alternis diebus penes vnum eſſet, ne ſe mutuis interceſſionibus impedirent; nihilominus tamen ſi diſſiderent inter ſe, nihil vmquam recte geſtum eſt. nam cum Paulus Æmilius ac Terentius Varro aduerſus Annibalem exercitum ducerent, ac opinionibus inter ſe diſcreparent, vtriq; ab Annibale fracti ſunt. Idẽ Chriſtianorum ducibus accidit aduerſus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum v Imperatorem: nec ita pridem exercitui eccleſiaſtico, cui tres duces æqua poteſtate præerant, aduerſus Ruerum Ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Africæ populis diuturna experientia compertum eſt ac perſuaſum, plures ęqua poteſtate duces ab vno ſæpiſſime, vnum a pluribus imperatoribus difficillime poſſe ſuperari. Nam quamdiu Cleomenes Lacedæmoniis ſolus imperauit, claras ac illuſtres victorias adeptus eſt; cum vero alterius familiæ regem exſilio pulſum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fuſis proſtratus eſt ac fugatus. Quod cum intelligeret Ariſtides Iuſtus Athenienſium exercitui vna cum Miltiade præfectus, omne ſuum imperium contulit in collegam[b], qui Perſarum copias ingenti clade proſtrauit. Quod ſi bellicæ res ſumma laude ac facilitate ab vno geruntur, quis vrbanam diſciplinam ab vnius ſummo dominatu melius quam a pluribus explicari non videat? ſiue ad imperii decus ac maieſtatem, ſiue ad ea quæ in de-

[a] Liuius lib.

[b] Plutarch. in Ariſtide.

712

liberationem cadunt, ſemel decernenda, ſiue ad ſententiarum varietatem ac dubitationem tollendã, ſiue ad ea quæ decreta ſunt exſequenda, ſiue ad arcana imperii retinenda; ſiue ad populi motus coercendos, ſiue ad potentiorum iniurias caſtigandas, ſiue ad omnia quæ in Republica maxima ſunt, obeunda? Quod igitur ſuperius in optimo ciuitatis ſtatu imperium ſummum vnius eſſe oportere diximus, nec cum populo Patribusve cõmunicandum: quod item legumlatores, hiſtorici, Philoſophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatiſſimum iudicant; id non ad principis commoda pertinet, ſed & populorum ſummam felicitatem, vitamque tutius beatiusque degendam. At ſumma principis poteſtas, optimatium populive cœtibus nec ſubiugari, nec circumcidi, nec vlla ſui parte communicari ſine pernitie poteſt: alioqui maieſtatem imperii vel in peſtiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi neceſſe eſt. Id autem attentius ponderandum nobis eſt, ne ſeditioſas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtibus & comitiis ſubiiciendos, ab iisque imperandi ac prohibendi leges accipiendas eſſe putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcerrimarum, ſed etiam ſubditorum interitus ſequatur neceſſe eſt. At in eo grauiſſime peccatur ab iis qui optimatum poteſtatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu ſapientum ac fortium ciuiũ prudentia maior ineſt: quaſi vero imperandi & conſilii capiendi vna eſſet & eadem, non diuerſiſſima ratio. Demus a pluribus acutius quam ab vno res obſcuras proſpici, ac plurium conſilia vnius opinione meliora videri: ſed diffidentium inter ſe opinionum varietas multò commodius ab vno quam a pluribus conciliatur, multo etiam facilius decernitur; denique multo melius & efficacius imperatur. Quamquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui conſiliũ publicum ſumma poteſtate regere poſſit; propterea quod nonnulli tam ambitioſe quod eis collubitum eſt,

tuentur, vt de vita quam de sententia decedere præclarius esse putent, & Rempublicam ante ruere patiantur, quam saniorem seipsis quemquam confiteri. atq; in eo summam laudem consistere arbitrantur. Iam vero si Reipublicæ vnum corpus sit, qui fieri potest vt plura capita ferat? monstrum illud futurum est. At noui principis nouæ sunt leges, noua instituta, noui ritus. demus illud: sed id vigesimo tantum aut trigesimo quoq; anno contingere potest; in popularib. autem ac optimatum imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magistratuum annua potestas est, quis annum sui magistratus sine lege noua, aut aliquo insigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges quã Athenis, quam Romæ latæ fuerunt? id enim popularibus imperiis insitum est, vt quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidia, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur. quæ pestis diutissime in Græcorum ac Latinorum popularibus & patriciorum imperiis grassata, populares ac optimatum ciuitates quã plurimas labefactauit, quoad legib. a populo perlatis magistratuum nomina detraherentur. Quod autẽ fœdera cum principib. ac populis icta morte principis finẽ accipiant, id neq; semper verum est, & magnã partẽ post ipsius principis occasum aliquot annos prorogantur: idq; prudenter a maiorib. nostris cautum est, vt fœdera pene omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, sed etiam aliquot post annos rata sint; vt ea societas quæ regibus nostris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, diserte caueri solet, *vt in quintum annum a principis obitu continuetur*. At superius docuimus, nec fœdera nec societates perpetuas sanciri oportere, idq; pernitiosum esse. at ne populares quidem aut optimatum ciuitates quæ sempiternæ videntur, fœdera feriunt sempiterna. Qui vero morte principis societates ac fœdera dissolui metuunt, Senatus & Curiarũ decretis sanciri curant. Tutius autem ac melius est cum principe quam cum populo res rationesq; contrahere, aut fœdus

Dignitatis cura maior est principi quam populo.

inire, eoq; tutius quo principi cura dignitatis quam populo maior est. Quæ vero puero principe pericula metuenda diximus, & rara sunt, & in summis magistratibus populorũ ac principib. patriciorum deligendis grauiora videmus. Quod postremo tyrannos multa impotenter, multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur, non nego. quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcũq; tamen tyrannis, videtur tolerabilior populi dominatu. etenim tyranni suo periculo ꝓgredi cogitant; populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibusq; patriciorum animis moderatam, tyrannide præstabiliorem duco. Sed hic quæritur, præsterne regis optimi maximi imperium optimorum ac sapientum ciuium dominatu? aut num deterior sit multorum quam vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest, plurium nõ potest. Sed longius progredientẽ decernere oportet, num interdum cõmodius sit tyrannum perpeti quam optimatũ aut populi statũ, etiamsi vitiosi non sint? id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauũ torquere velint, etiam si artẽ gubernatoriam teneant, nihilominus seipsos in naue dirigenda impediunt: idem in democratia populum; idem quoq; in aristocratia Patres, quantacumq; sapientia præditi sint, facturos opinor: quousq; vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito) clauum, id est, imperii summam, permittant. Siue igitur familiã, quæ ipsa est Reipublicæ imago, siue corporis humani ac 71. membrorum omnium vna cum ipso capite coagmentationem, siue Solis vnius inter tot sidera splẽdorem fulgentissimum ac cætera obscurantẽ, siue cæterorum animantium greges & armenta, atq, adeo apum examina, siue mundi totius statum, cui præest vnus idemq; optimus max. princeps, intueri placet, profecto regale ciuitatis genus cæteris omnibus præstabilius esse ducemus. Hoc quidem exemplum maximus Turcarum rex Sulymanus

manus vſurpauit: cum Muſtapham filium e Perſide poſtliminio redeuntem, & incredibili totius exercitus acclamatione plauſibuſque exceptum necari [a], & coram exercitu mortuum proiici iuſſiſſet, hoc velut oraculum promulgari mandauit terribili voce præconis; VNVS *eſt in cœlo Deus, vnus in terris Sultanus.* nec mora quin poſtridie Sultanum Gobæum veneno ſuſtulerit, quod fratrem luxiſſet; ac Mehemetem, quod trepidus in Perſidem fugiſſet, a fuga retractum necari iuſſit. quartum, qui vnus tantæ cladi ſuperſtes erat, imperio reſeruandum putauit: ne, ſi conſortem haberet, ſubditos a concordia mutua diſtracturus videretur. Quamquam quid argumenter? cum perſpicuum ſit populos omnes, Aſſyrios inquam, Medos, Perſas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moſchouitas, Polonos, Britannos, Africanos, Peruſinos monarchiam amplecti & antea ſemper adamauiſſe, optimatum ac popularia imperia repudiaſſe? At etiam C Græcorum & Italorum ciuitates, priuſquam ambitioſ imperandi cupiditate obcœcarentur, id eſt annos circiter mille, ſub regali imperio beatiſſime vixerunt. teſtes ſunt reges Athenienſium, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Sicyoniorum, Cretenſium, Achæorum, Hetruſcorum, Latinorum. At miramur Athenienſes & Romanos, Lacedæmonios Venetos, pulſis regibus quadringentos circiter annos populare imperium tueri potuiſſe: & quidem iure miramur: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile debet videri; monarchias vero quas dixi tam late patentes tot ſeculis ſtetiſſe, minime miramur; quoniam vnius dominatio naturæ conſentanea ſit. At tametſi regium nomé populus Romanus exſecraretur, ſinguli tamen regiam poteſtatem affectabant. nam paucos ante menſes quã Auguſtus naſceretur, oraculum [b] diuinitus editum ſcribit Iulius Marathus, *regem pop. Rom. naturam parturire:* & cum Senatus exterritus cenſuiſſet, ne quis illo anno genitus edu-

[a] anno 1554

[b] Tranquill. in Auguſto.

caretur: eos qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur. At cum Augustus principatum adeptus Marci Antonii classem fugasset, pacata Republica eandẽ quam Persarum principes cæsis Magis quæstionem cum amicis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissimum esset. disceptationis vtriusq; summa fuit, vnius dominatum cæteris anteferendum[a]: tametsi Augustus & laborum & solicitudinis assiduæ pertæsus, magistratibus ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, rationariũ Imperii tradidisset: sed reputans & se priuatũ non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio temere cõmitti, in retinenda perseuerauit. At cũ antea vix annos decẽ a ciuili tumultu Respublica libera fuisset, sub eo principe annos fere quinquaginta summa pace ac tranquillitate saluis legib. perfrui licuit. qua quidem re intellectum est regale ciuitatis genus probatum quondam, vt Cicero scribit, non tam regni quam regis vitiis repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerendarum ac dubitationum optimus ac certissimus magister. Itaq; Cappadoces, cum amissa stirpe regia Senatus Romanorum ad popularem statum capessendum inuitaret, conditionem recusarunt; quippe popularium ciuitatum antea calamitosos exitus animaduertissent. Si auctoritatem quærimus, certe quidem grauissimos eius sententiæ & quamplurimos auctores reperiemus; Homerum[b] inquam, Herodotum[c], Platonem[d], Aristotelẽ[e], Xenophontem[f], Plutarchum, Philonem[g], Apollonium[h] Tyaneum, Hieronymum, Cyprianum, Maximum Tyrium[i], Bartolum[k], quos viros? Quamquam si humana auctoritas desit, diuinam habemus sacratissimis præpotentis Dei legibus expressam, qua Mosem primum populi *regem* esse iussit: hac enim voce appellatur[l]. cum item legem regiam Deus ipse iuberet; *Cum[m] tibi regem vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis*, inquit, non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. ac tametsi populus aliquamdiu regem præter

Deum

[a] Dio.
[b] lib. 1. Iliados
[c] lib. 3.
[d] In Politico
[e] lib. vltim. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
[f] in Cyri pædia.
[g] In lib. de creatione regis.
[h] Apud Philostratum.
[i] In Orat.
[k] In tractatu de regimine ciuitatis: nu. 10.
[l] Deutro. 33.
[m] Deuter. 17.

Deum haberet neminem[a], belli tamen duces habuit, qui tum iudices cum imperio singulari, tum Messiæ in sacris literis appellantur[b]. Ac posteaquam postliminio C a migratione Babylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Syriæ, aut Ægypti regibus tamdiu paruerunt, quoad Iudas Macabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho Nobili rege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pontificatum ac regnum transtulisset: in qua tamdiu regnatum quoad sub imperium Romanorum subiungerentur. Senatus quidem Patribus LXXI constabat: rex enim quem Senatui præfuisse tradunt, a consilio publico abstinebat, ne contra regem disputaretur: vt Hebræorum iurisconsulti tradunt. iudicia vero de summo Pontifice, de tribu, de falso vate, de maiestate disceptabat; ac propterea iudices, id est שפטים dicebantur, aut Grecorum corrupta voce *Sanedrin*. Et quoniam a regia stirpe Dauidis omnes fere Senatores genus ducebant, maiestatis capita quædam sub Asmonæis principibus vsurparant: legum inquam ferendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt Chaldæus interpres ad Hieremiam, ac iurisconsulti Hebræorum in Pandectis tradunt: sed hi tantum iudices dicebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum, vel vt Hebræi דני ממנות· דני נפשום ac præterea decemuiri iudices earum rerum quæ ad ciuitates pertinerent, & magistratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula nobis explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum potestatem pertulisse putant, errorem[c] eriperemus. Hos tamen LXXI siue iudices siue Senatores appellare placet, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Semmea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui tamen ab Hyrcano rege ac Pontifice veniam impetrarat[d]: quem etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium in eo Senatu non fuisse: 716 tametsi Iosephus[e] Patres inducit conquerentes quod Hyrcanus & Aristobulus principes Asmonæi formam

[a] Iudicū cap. 19. & vltimo.
[b] Samuel. lib. 1. ca 12. vocat משיעים.
ἐκ τοῦ συνεδρίου.
[c] lib. *Sanedrin* c. 2 & 3. & Rabi lib. 3 Maymon *More anneboquim*.
[d] Ioseph lib. 6. cap. 6. *Antiquitatum*.
[e] Ioseph lib. 14 c. 16 antiq. & eod. lib. c. 2
[f] lib 14. c. 5. *Antiq.*

ciuitatis aristocraticam in regnum mutassent. His igitur rationibus satis opinor, intelligitur ex omnib. ciuitatum legitimarum generibus præstantissimum esse regnum, vitiosarum deterrimam esse popularem. Sed quando ne sapientibus quidem licet statum suæ ciuitatis etiam corruptissimum commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempestatibus obediunt, vela contrahunt, iacturam etiam rerum pretiosarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoq; sapientem qui conuersionē ciuitatis cupit, potentioribus primum obsequi, & in eorum sententiam ire oportet, vt se facilius postea persuaderi patiatur. neq; ad id temere aggrediēdū est, nisi certa & explorata spe ciuitatis in meliorem statum conuertendę. In quo grauissime peccatum est a Dione, qui sublata Syracusarum tyrannide, vt Rempublicam optimatibus consilio Platonis redderet, aut regnum legitimum stabiliret, neutrum effecit, sed suorū coniuratione cęsus Rempublicam furiosissimæ plebi reliquit: qui sane status multo miserior exstitit quam crudelissima tyrannis antea fuisset. Eadem imprudentia Pythagorei seipsos ac ciuitates Italiæ quamplurimas perdiderunt, cum imperia popularia ad optimates traducere conarentur: prius enim potentissimos quosq; in eam sententiam pertrahere oportuisset, vt quod ratione a seditiosis obtineri nō posset, vi & armis potentiorum efficeretur. At si popularis ille morbus nulla medicina curari potest, Rempublicam deterrimam quam nullam habere præstat, sustinendum igitur erit vt tyrannis, siue vnius, siue paucorum, siue omnium ad summum peruenerit, nec vlterius progredi, nec regredi possit, sed ex altissimo ac pręcipiti loco disturbata, per se ipsa ruat. alioqui si tyrannis concussa tantum fuerit, nec tamen euersa, crudelissimas bonorum ac fortium ciuium strages consequi, tyrannidē vero firmissimis præsidiis ac munimentis stabiliorem quam antea fieri necesse est. Cosmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentissimus habitus est, innumerabiles sicarii occidere frustra

fruſtra ſunt conati: quæ res illum vi quadam neceſſitatis coactum adegit, vt arces munitiſſimas coniuratorum opibus ac præſidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus exarmatis ſempiternum dominatum ſtabiliret: eſt autem intoleranda ſubditis vnius tyranni ſumma egeſtas. Et quemadmodum ſub rege maximo ac potentiſſimo, cui ſatis ſuperque eſt vnde cupiditates explere poſſit, ſub optimatum auguſto imperio beate viuere licet, modo ne imperium alienum affectare velit; ita miſerum eſt anguſta vnius tyrannide concludi, niſi princeps optime a natura, melius etiam ab optimis imperandi artibus ac diſciplinis ſubornatus erit. Videmus enim anguſtas Heluetiorum ac Rhetorum ciuitates, quæ imperii propagandi curam nullam habent, præclare imperium tueri. Vix enim a Geneua Conſtantiam vſque CCXL millia paſſuum in longitudinem imperium patet Heluetiorũ, in latitudinem vero CLX millia P. ab Alpibus ad montem Iura, & magnam partem rupibus aſperrima aut anfractibus montium difficilima ac valde ſterilia loca videntur: finitimis tamen principibus fertiliſſimas prouincias non inuident. Ampliſſimis vero regni finibus ſubditos ſub rege maximo beatius viuere conſtat, quo ab iniuriis finitimorum principum tutiores ſunt, & bellis ciuilibus, quæ ab impotenti potentiorum cupiditate oriuntur, vacant: quippe potentiſſimi regis imperio facilime coercentur. Quod ſi regia ſtirpe ſublata, ciuitates ac prouinciæ in populares abeãt, aut in pauciorum ſtatus, nec fuerint arctiſſimis inter ſe fœderibus conſociatæ, perpetuis bellis Rerumpub. otium ac pacem diſturbari neceſſe eſt. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium optimum habeatur, diſſeramus illud quoque, *vtrum præſtabilius ſit a ſtirpe regem peti, an ſubditorum ſuffragio creari.*

917

V. Regale ciuitatis genus optime conſtitutum, nec a ſorte, nec a ſuffragio, multo minus a fœminis pendere, ſed a ſtirpe clariſſima duci, & vni tantum tribui oportere.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare perspicuum quidem est vnicuique: sed multo beatior futura sit opinor, si successorio iure, & extra sortem vni tantum masculo, semotis procul fœminis, tribuatur. hæc igitur singula singulis rationibus & exemplis veniunt illustranda: propterea quod nonnullos videmus, qui suffragio Patrum plebisve regem creari virtutis specie proposita præstabilius putant. quæ imperitis hominibus persuasa ratio clarissima imperia funditus subuertit. Nec defuerunt qui antiquitate vetustissima regna, quæ a stirpe ducuntur, ad suffragia populi traducere libris peruulgatis, aut concionibus ac disputationib. publicis persuadere conarentur: vt non ita pridem Oxonii disputationis habitæ coram Elizabeta Angliæ regina, summa fuit, suffragio potius quam successione reges optandos esse. quæ noua disciplina non modo reginam, sed regni quoq; proceres non parum conturbauit. ab his enim principiis ciues ad seditiosos conuentus, ad defectiones, ad arma prolabi videmus. Quis autẽ concionantis oratione, libidines, adulteria, veneficia, cædes, rapinas tyranni exsecrantis, non cõmoueatur, si ad extremum exclamauerit, O beatam Rempub. in qua populus iustissimi ac sapientissimi ciuis delectũ habet: in qua suffragio creatur princeps, qui pietatis ac virtutis studia consectatur: qui bonorum cœtibus ac societatibus delectatur; qui præmia virtutibus, supplicia decernit peccatis; qui assentatores exsecratur; qui fidẽ colit; qui publicos depeculatores procul profligat; qui alienas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; qui deniq; virtutis decus ac dignitatem rebus omnibus superiorem ducit! Has tantas virtutes intuentem, & cum vitiis comparantem necesse est cõmoueri, & reges a virtutis delectu, nõ a stirpe quærendos arbitrari; non imperitos modo; verum etiam eos qui sapientiæ laudibus abundant. ac nisi rerum gerendarum vsu peritiores argutissime prospiciant quæ pestes principũ creandorũ suffragia sequantur, facile sibi persuaderi patiantur, reges a populis creari oportere: quam in sententiã delapsus est Aristoteles ipse

718 qui barbaros vocat apud quos iure ſucceſſorio regna deferantur. nam propterea Carthaginenſes Spartiatibus prætulit, quod hi reges ab Herculis ſtirpe ducerent, illi ſuffragio populi ſibi crearent. ergo barbari ſint Aſſyrii, Medi, Perſæ, Ægytii, Aſiatici, Parthi, Armenii, Turcæ, Indi, Africani, Tartari, Arabes, Moſchouitæ, Angli, Scoti, Celtæ, Franci, Hiſpani, Peruſini, Numidæ, Æthiopes; qui ſibi reges a ſtirpe regum & quærunt, & ſemper antea quæſierunt. Quinetiam Græci quondam, Athenienſes inquam, Lacedæmonii, Sicyonii, Corinthii, Thebani, Epirotæ, Macedones; atque adeo Hetruſci ac Latini veteres, quamplurimis ſeculis reges non aliter, quam a ſanguine regum adepti [a] ſunt. Si tot gentes, tot nationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus? num apud Sarmatas aut Gothos? nam hi pene ſoli ſuffragio populi reges habent; nec tamen alios fere quam qui a regibus originem traxerunt. M. Tullius humanitatem non modo in Aſia fuiſſe, ſed ad [b] omnes populos permanaſſe ſcribit: hi tamen reges a regibus habuerunt, nec vllum Græcorum principum ſuffragio factum legimus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis regale genus primum deſiit, ferociſſimi aut ambitioſiſſimi quique dominationem fraude partam vi retinuerũt; vt Alexandro ſine prole maſcula mortuo: genus.n.a Carano Herculis nepote duxerat, a quo quidem vſque ad Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos continua ſucceſſione regnauerant: tunc quidem prouinciarum Præſides imperium illud in quinque regna C diuiſerunt: Antipater quidem Macedoniam; Antigonus Aſiam minorem; Nicanor ſuperioris Aſiæ prouincias; Lyſimachus Thraciam nactus, nec vllus ſuffragio creatus eſt. Itaque Græcia ipſa humaniorum artium ac liberaliſſimarum diſciplinarum alumna vix a barbarie vindicaretur. Quamquam barbari ſine contumelia dicebantur, qui peregrina lingua loquerentur: vt Hebræi quoque veteres Ægyptios, gentem omnium humaniſſimam [c] ac eruditiſſimam, barbaros appellabant,

Populi omnes a ſtirpe reges quæſierunt.

[a] Sic enim Thucydides ſcribit: ex quo Ariſtotelis aliter ſentientis error & ex ipſo Plutarch. conuinci poteſt.

[b] Epiſt. 1. ad Q. fratrem.

[c] Herodotus Cæſar in bello ciuili.

id est מעם לעז psalmo CXIII. quia sermone Ægyptio, non Hebraico vterentur[a]. Hoc primum igitur in creandis regibus valde pernitiosum, quod ipsum interregnum habet anarchiam sine cuiusquam dominatu, & in eo discrimine positam, quo nauis fluctibus sine gubernatore iactata ac momento, si tempestate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferocissimis ac audacissimis quibusque ciuibus omnia impune licent: vt fere fit mortuis Pontificibus Romanis, qui statim initiati omnia omnibus ignoscunt; & cum vltiones ac parricidia in occasum Pontificis max. differri soleant, sicariis tuto latrocinari licet. cuiusmodi fuere duo nobilissimi latrones in agro Romano, qui non nisi post centum & sedecim parricidia pœnas dederunt[b]. Illud autem translatitium est, Pontifice mortuo carceres effringi, custodes necari, sontes iudicibus eximi, omnia diuina humana misceri, quoad collegium Cardinalium concordibus suffragiis Pontificem futurum renuntiarit. interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium dissidia, vt sedes principe multos annos fuerit plane deserta. nam Clemente V Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos. Felice vero Duce Allobrogum, eodemq; Pontifice Romano mortuo, sedes Pontifice vacua fuit annos decem. sæpe quoq; duo tresve Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam imperium illud Germanorum annos amplius octodecim caruit Imperatore, cæso scilicet Vilelmo Comite Batauorum, quem Imperatorem renuntiauerant suis suffragiis creatores ipsi; qui deinde Alphonso X Castuloniæ regi imperium mandauerunt; hic tamen delatum honorem recusauit; ne vel subditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel sicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis, nihil tam sacrum est ac tam sanctum, quod non fœdissime soleat, & cum summa impunitate contaminari. Quibus pestib. vt Poloni quodammodo mederentur, pœnas quæ a legibus irrogantur, interregno duplicantur;

[a] Rabi Dauid Kimhi notat in eundem Psal. & 1. Corinth. c. 15.

[b] anno 1522.

tur; vt quidem Zamoſcium nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc vero in Gallia Legatum, mihi de interregno percontanti ecquis gubernacula teneret, narrãtem audiui. nec ita pridem, id eſt, antequam Ægyptum Turcæ ſub imperium ſubiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuium locupletiorum diripiebant, nec a cædibus & ſtupris abſtinebatur, quoad Prætorianorum, quos ipſi *Memelucos* appellabant, imperiũ vni omnium ſuffragiis mandaretur. Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri poſſe, fallitur: neq; enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quam in ipſo rege creando. Demus tamen ſine factione, ſine ambitu, vna tribuum omnium voce creari poſſe; ecquem populo daturus eſt ſponſorem ac prædem, quo minus, ſi poſſit, imperium retinere nolit? quis enim præſidium militare quo ſtipatum eſſe oportet, nolenti eripiat? nam Goſtauus Suecorum Præfectus in interregno viam ſibi ad regnum muniuit, ac potentiam præſidiis confirmatã poſteritati reliquit. At Senatui dabitur imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni ſolent: non tamen periculo vacat ciuitas, ſi audaciſſimus quisque arces imperii ceperit; vt maiorum noſtrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Sauellam Capitolium inuaſiſſe legimus, propoſita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cum omnibus, tum vero bellicoſis populis difficilimum. quid enim his temporibus populo Romano ignauius aut inertius eſſe poteſt? attamen Romanos Pontifices duos & viginti cæſos, plures etiam factionibus ferociſſimorum de ſede Pontificali diſturbatos videmus. omitto eos (qui pene ſunt innumeri) qui veneno periere: nã Pontifices Romanos hoc arte necari contritũ eſt. Quin etiam in ipſius naſcentis eccleſiæ primordiis, id eſt, anno CCCLVI ſexcentos ciues Romanos propter Damaſi & Vrſicini factiones vter Pontifex eſſet, cæſos eſſe legimus. Neque id tantum Romæ, ſed in ſingulis pene op-

pidis,quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis cædibus omnia complebantur, vt necesse fuerit Laodicena[a] synodo caueri,ne deinceps Pōtificios honores populis mandare liceret. Quamobrem Athanasius & Augustinus successores quos vellent, Pontifices Alexandrinis & Hipponensibus designarunt. Quid Germanorum ciuilia bella pro imperio adipiscendo commemorem? pleni sunt eorum libri, plenæ historiæ, plena monimenta; quibus agrorum miserandas vastitates, cædes mutuas subditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine horrore ac indignatione meminisse nō possumus. Illud etiam incommodum prætermitti nō debet, quod regna suffragio delata nihil habent quod non pateat omnibus omnium rapinis; & quæ publica, quæ communia, quæ vniuersorum antea fuerunt, paulo momento singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica sedis Romanæ & imperii Germanici prædia quæque opima priuatorum iura subierunt. nam qui nec diuturnum imperium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelligunt quam quod fraudibus eripere ac retinere se posse putant, nihil non concordibus magistratibus largiuntur, aut sub hasta publice proscribunt. Nam Rodulphus Imperator omnes Hetruriæ vrbes & imperii Germanici fidelitate & obedientia, quantum quidem potuit, eximere non dubitauit. subditi vero quasi serui suæ libertatis pretium ac mercedem domino soluisse vidētur. Robertus item Imperator tres vrbes Imperiales filio donauit: Federicus I I Norimbergam pretio liberauit; Otho I I I Isuam; Ludouicus Bauarus Ægram; Henricus V, quæcunq; potuit, proscripsit: Carolus I I I I, cum suis creatoribus centum aureorum millia soluere se posse diffideret, vt filium Wenceslaum Imperatorē designarent; omnia Imperii vectigalia concessit; qui tamen Caroli filium imperio abdicare coegerunt. ita quidem exsectis omnibus Reipublicæ neruis, imperium illud a finitimis principibus inuadi cœpit. Hoc etiam regibus populi suffragio creatis commune est, vt adepto principatu

[a] Distinct. 63. can. 13. non est permittendū Augustin. epist. 110. Theodoretus lib. 4 c. 20. Ecclesi. historiæ.

potu animos attollant: qui autem ex humili & obſcuro loco ad imperium prouectus eſt, tyrannidem crudelius exercet quam qui regali ſanguine cretus eſt. nihil enim verius quam illud Salomonis dictum, ſerui dominationem intolerabilem eſſe. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artib. ſelectũ: ſi liberos ſuſceperit, quis dubitet quin vias omnes ſibi poſteriſq; ſuis ad principatum munire malit, quam imperitæ plebis ſuffragio committere? Sed porro progrediamur. Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus eſt populus: ſi ciuibus pateat aditus, impudentiſſimus ac ferociſſimus quiſq; per fas & nefas dominatum ambiet: ſi plures æqua poteſtate & gratia valeant, populum in factiones diſtracturi ſunt: aut certe peregrinorũ, & quidem flagitioſorum principũ imperia potius quam ciuium, quam æqualium ferenda ſibi putabunt. quod non modo Tacitus Armeniis contigiſſe ſcribit, qui regem niſi peregrinum ferre non poſſent: ſed etiam mortuo non ita pridem Sigiſmundo Auguſto Poloniæ rege controuerſia inter optimates, qui regni ſpem ad ſe quiſque trahebant, coorta, Senatuſconſultum factum eſt; quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem a legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius imperii ad regem Henricum deducendũ ingreſſis, adeſſe iuſſus eram. Ac maiorum noſtrorum memoria cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum ſuffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, communi conſenſu legatos ad Campſonem Caramaniæ regem miſerunt, vt Ægypti regnũ ad ſe delatum acciperet. Iiſdem calamitatibus diu iactati ſunt Germani, qui quod æqualium imperia recuſarent, peregrinos ſæpe acciuerunt, & quidem minutos principes, Vilelmum inquam Batauorum, & Henricum Luſſemburgorum Comites. At etiam peregrini principes imperium illud ad ſe delatum repudiarunt. etenim Alphonſus x. Caſtalorum rex, adduci non potuit, vt Germanorum imperium rogantibus

creatoribus acciperet. fuit igitur vacua sedes imperii annos amplius XVIII. Sigismundus item I. Poloniæ rex, oblata sibi Bohemorum, Danorum & Pannoniarum regna, Ludouicus XII Pisarum principatum, Imperatores Romani plurimarum ciuitatum imperia, vt est apud Appianum, recusarunt. Demus tamen peregrinum principem imperium ad se delatum non repudiaturum: si procul ab imperii sui finibus absit, aut sua deserturus est, aut aliena per legatos curaturus; vtrumque absurdum. quis enim tam stupidus, vt sua curare non malit quam aliena? quis autem populus patienter imperia legatorum laturus est? vt scilicet eum habeat quem nolit, & eo quem sibi optauit cariturus sit? Ludouicus enim Hungariæ rex, Poloniæ regnum suffragiis populi ad se delatum, quia finitimum, vxore Casimiri Poloniæ regis filia rogante suscepit: initiatus est, ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus; paulo post tamen, siue cœli Sarmatici asperitate offenderetur, siue Pannoniarum deliciis alliceretur, siue rogationibus ac votis suorum reuocaretur, domum rediit, vxore Polonis vna cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem, Casimiri magni memores, Gynæcocratiam aliquamdiu pertulerunt; eius tamen comitatum ferre non potuerunt. Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad imperium Sarmaticum accersitus, fratre mortuo ad imperium domesticum celerrime rediit: Poloni legatorum imperia ferre noluerunt, ac suffragio sibi regem creauerunt. quamquam nullo iure id poterant, nisi consentiente Henrico, ad quem iura maiestatis detulerant, & cui conditionē illam non adiecerant, cum de futuro Gallorū imperio ageret, ne per legatos imperium ad se delatū moderaretur, vt omnib. principib. semper licuit. scitum est illam donationē semel consummatam ac perfectam, non [a] capere conditiones. Demus igitur vtrumq; regnum iisdem finibus cohærere, vt Sarmatia Pannoniæ: quis dubitet quin rex imperium vtrumque iisdem legibus, moribus

C

a l. post perfectam. de donat. quæ sub modo. C.

moribus & institutis moderari cupiat? quin e duobus vnum, si possit, efficiat? aut si Senatu populove renitente id non possit metuendum tamen est, ne vi & armis quod iure non potuit, consequatur. recens est Caroli v. Imperatoris exemplum, qui ex aristocratia Germanorum prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac iam Philippum ab Hispanis acciuerat vt Germanorum rex inauguraretur: nisi eius conatibus Henricus II rex Francorum fortissime restitisset. exstat adhuc Iulii Pflugi Pontificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima regni Germanici fundamenta iaciantur. Quod si princeps imperium finitimum quod suffragiis adeptus est, coniungere cum patrio non possit, omnia tamen commoda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quantum quidem poterit, largietur; ac sibi successorem ereptis optimatum suffragiis designabit; vt reges Danorum ac Thunetanorũ, atq; adeo Imperatores ipsi Germanorum iampridem more a maioribus accepto consueuerunt; vt suffragiorum iura penitus sublata videantur. Ladislaus enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris Federici III ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi suffragio creatus, hereditarium quodammodo regnum fiducia contracta proximis reliquit. at tametsi Matthias Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Imperialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Matthias regni spem Federico eiusque posteris promisisset, si orbus ipse moreretur; vt quidem casus tulit. nihilominus Pannones Ladislaum alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem crearunt. ex quo grauissimum ab Austriacis bellum in Pannonia gestum est, nec ante exitum reperire potuit, quam ab omnibus ordinibus regnum illud hæreditarium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maximilianus Federici F. rex inauguraretur: sed cum huius nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus regni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui iura suffragiorum perpetuo eripere conatus est, eo ade-

git, vt Turcarum imperatori regem ac regnum prodere quam Ferdinandi imperiũ ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt; vt quum perpetua regum creandorũ iura tueri vellent, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. id enim omnibus principibus fere est insitum, vt populos sub imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certe cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissime cauetur, *ne principem peregrinum populus sibi asciscat.* Si tamen suffragio regem ex ciuibus creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisque factiosorum inter se conspirantium cœtibus ereptis suffragiis regnum adipiscetur; aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuiq; sceptra deferre cogitabunt, potentiorũ vi aut fraudibus occultis prius opprimetur vir bonus, quam regalia sceptra contingat. certe nouem Imperatores Germanorum annis paulo minus trecentis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus inquam Batauus, Rodulphus, Albertus, Henricus VII, Federicus II, Ludouicus Bauarus, Carolus Henrici nepos, Guntherus: præter eos qui imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum vero Sultanis XV, quos Pretorianorum suffragiis creatos legimus, septem bellis ciuilib. interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus; ac totidem Romanorum Imperatores, qui proxime Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione. Interdum etiam milites Prætoriani ob id tantum Imperatores necabant, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat; ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur; vt vno tempore triginta facti sint, cum Zenobia Imperatrice. nec ciuilium bellorum vllus exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæteri opprimerentur. At quamdiu patris imperium excepit, siue

G

72

natura

natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquierunt. Quod si quis orbus imperium principe orbatum deseruisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus, vt cautius imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Pium arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ællum Verum ab eodem adoptari; Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamen sine prole mortuis, tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret. Atque ii quidem qui ad imperium designati fuerant, *principes iuuentutis*, dicebantur; qui post a Germanis *reges Romanorum* appellati sunt: vt etiam in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic enim Henricus III Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit; ab eoque nepotem adoptandum. postea Carolus IIII filium Wenceslaum a creatoribus ad futurum imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede: huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III adoptauit; hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. nec dubium est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. huius tamen filium Carolum V valde adolescentem, cæteris iure quodã successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nulla vi regum creationem sibi eripi patiuntur: filios tamẽ omnibus anteferri putant oportere, vt successionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certe Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellonum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populusque pateretur. Et iisdem fere temporibus[a], cum Elizabetha Anglorum regina Londini conuentus haberet, summa omnium ordinum cõsensione latum est de imperii successore designando; nec vlla de re ordines prius

[a] Octob. 1566.

deliberandum sibi proposuerunt, quam id confectum esset: quæ rogatio tametsi reginæ displicuisset, quod ea res periculi plena videretur, si quisquam se viuente ac spirante suam hæreditatem cerneret, ac breui morituræ fossam aperiret: nihilominus populo promisit se quod e Republica Senatui videretur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege successoria ad proximum quemque deferatur, prospiciendum tamen est, ne stirpe regali penitus exstincta, Respublica redeat ad interregnum, & ambitiosissimis hominibus lacerandum obiiciatur. At superioribus annis, cum legationis ergo pro Francisco Andium Duce susceptæ in Angliam traiecissem, coactis populi ordinibus interdictum est [a] subiecta læsæ maiestatis pœna, de imperii successore sermones serere. Ista quidem ratione regnanti tutius cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri posse dicebam; primum adoptione regis Scotorum; deinde Lenoxiæ principis connubio & arctissima fœderis coniunctione; vt sit vtriusque populi eiusdem insulæ concordia sempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. quæ res imperitis quidem Francorum imperio detrimentum allatura videtur; mihi vero propter antiquissimum Scotorum cum Francis ac sanctissimum fœdus valde vtilis futura; & vtriusque imperio, cuius fines in ipsius Oceani gurgitib. positi sunt, valde salutaris. Nihil autem principi carius esse debet, quam vt se moriente populus summa pace ac tranquillitate perfruatur; contra quam Nero sæpius optauit, *vt se moriente terrarum deflagratio consequeretur.* Quid enim calamitosius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is enim extremus fuit vicecomitũ Angleriæ gentis, quæ annos circiter CCCC perpetua successione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanensis pertæsus, vt imperium populare stabiliret, arcem Iouiam solo æquauit, testamentum Philippi cõcerpsit, duodecim Senatores, & Carolum Gonzagam ducem exercitus creauit, ciues omnes qui Sforttiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit. hunc enim

[a] anno 1581.

72

enim obſcuris natalibus ortum Philippus adoptarat, eique filiam ex pellice deſponderat, Carolo ſororis filio Duce Aureliorum repudiato. At Fridericus III Imperator, quaſi feudum Imperiale maſcula prole deſertum, vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege ſucceſſoria, ſed etiam pactis conuentis ad ſe pertinere contendebat, atque arcem Aſtenſem occuparat: Veneti Cremonam, Laudem ac Placentiam Mediolanæ ditionis, nullo iure inuaſerant: Dux Allobrogum Verſellium & Nouariam; Sfortia Papiam ac Derthonã; populus Mediolanenſis, cum nec domi res gerere, nec foris imperiũ C tueri poſſet, & vnius dominatum abhorreret, ſub Venetorum, a quibus repudiatus eſt, imperium ſua ſe ſponte ſubiecit: ad extremum principes omnes ac ciuitates finitimæ pro Ducatu Mediolanenſi grauiſſima diuturnaq; bella geſſerunt; cum Philippus legitimum imperii ſucceſſorem, & quidem ſororis Valentinæ filium, repuliſſet, quem potiſſimum arceſſere & adoptare decuerat. Nam regali ſtirpe exſtincta, extremus ſucceſſorem ſibi ſuo iure adoptare poteſt, niſi Senatus populusve iura creandi principis ſe habere contendat. Quod ſi princeps futurum ſucceſſorem deſignauerit neminem, imperii maieſtas ad populum recaſura eſt. nam Caroli Magni ſtirpe omnino ſublata, cum poſtremus Germanorũ rex neminem adoptaſſet, Henricus Auceps Saxoniæ Dux, omnium conſenſu Imperator creatus eſt. In eo tamen ſcriptores inter ſe diſſentiunt: alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F. Imperatorem appellatũ putat; nec populi, ſed quatuor & quinquaginta principum ſuffragiis creatum: tandem iura ſuffragiorum ad ſeptem, qui propterea *Electores* dicuntur, fuiſſe delata: id autem contigiſſe circiter annum MCCL. Sed ad domeſtica delabor. Nonnulli regnum Francorum ſuffragiis popularibus deberi tradunt; ſed abſurde. Id enim Meroueis, aut Caroleis, aut deniq; Capetis imperantibus factum eſſet. De Merouceorum ætate Agathius Græcus ſcriptor ſummæ auctoritatis & an-

tiquitatis (floruit enim anno circiter D) scribit, gentem Francorũ optimum, id est, regale ciuitatis genus, secutã, cum finitimos omnes in eo genere superarit, tum vero reges non alios habere quã successoria lege. idem tradit Theodebertũ Theodorici F. Clodouei nepotẽ adhuc impuberẽ imperio more maiorum præfuisse. Cedrenus quoq; Græcus homo, regnante Philippo I Capeti pronepote[a], scripsit Francos reges a stirpe regũ more a maiorib. accepto quæsiisse. Ac siquidẽ Carolus primũ, deinde Carolomanus, vterq; Pipini F. nobilitatis suffragio reges creari voluerũt, id fecisse cõstat vt imperiũ aduersus Merouei reliquias potentiorũ opib. & gratia tuerẽtur. Quod autẽ de Othone fertur, nobilitatis cõsensu ac suffragiis regem factũ, id quidem Otho moriens cõuocatis regni Principibus se fecisse testatus est, non tam vt regnaret, quam vt Ludouico Balbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicã depositam seruaret. Robertus Othonis frater, cum hæreditario quodãmodo iure sceptra vindicaret, Suessionensi prælio cæsus est. huic Radulphus successit, nõ tam iure suffragiorũ, quam Caroli Simplicis, qui in arce Peronensi ab Heberto Comite Veromanduo cõprehensus tenebatur, cessione. Postea vero quam Hugo, qui Capetus vsurpatur, sceptra de Caroli Lotharingi manibus extorsisset, se viuo filiũ Robertum, hic Henricum I; Henricus filium sacris regalibus initiandos curauerunt, quousq; Balduini Batauorũ Comitis filia, quæ a Carolo Magno gen⁹ ducebat, Philippo I regi Francorum collocata est: quæ Ludouicum Crassum peperit. tunc enim occultæ simultates & odia populorum quæ aduersus Capetorum gentẽ exarserant, conquierunt, cum Diui Arnulphi Caroleæ gentis principis genus cum gente Capetorum coniunctum intellexerunt. Ac siquidem vlla sit coniectura quamobrem reges Francorũ suffragio factos quisquam putet, a regũ initiandorum more tracta videtur. prius enim quã rex sacris initiatus ad iusiurandum adigatur, duo Pontifices, Laodunensis inquam ac Belluacensis, regem vtroq; latere

[a] anno 1058.

tere circumſeſſum paululum e ſolio ſedentem erigunt; & conuerſi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint: nulla mora quin regalis comitatus circũſtantium præbeat aſſenſionem. Sed placet ex archiuis Rhemenſis bibliothecæ antiquiſſima acta deſcribere, quibus quo ritu noſtri reges olim initiarentur, intelligi poſſit. ſic autem inſcribuntur; LIBER IVLIANI AD ERRIGIVM REGEM: (Errichum innuit Philippi I patrem) *Anno* MLVIII, *indictione* XII, *Henrico regnante* XXXII, *&* IIII *Cal. Iunii in die Pentecoſtes, Philippus rex hoc ordine in maiore eccleſia ante altare ſanctæ Mariæ a venerabili Archiepiſcopo conſecratus eſt incoata Miſſa, antequam epiſtola legeretur. Dominus Archiepiſcopus vertit ſe ad eum, & expoſuit ei fidem catholicam, ſciſcitans ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente, delata eſt eius profeſſio: quam accipiens ipſe legit, dum adhuc ſeptennis eſſet, eiq; ſubſcripſit: erat autem profeſſio eius hæc:* EGO *Philippus, Deo propitiante mox futurus rex Francorum, in die ordinationis meæ promitto coram Deo, & ſanctis eius, quod vnicuiq; de vobis commiſſis canonicum priuilegium, & debitam legem atq; iuſtitiam conſeruabo, & defenſionem adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo, ſicut rex in ſuo regno vnicuiq; Epiſcopo & eccleſiæ ſibi commiſſæ per rectum exhibere debet: populo quoque nobis credito me diſpenſationem legum in ſuo iure cõſiſtentem, noſtra auctoritate conceſſurum. Qua perlecta poſuit eam in manus Archiepiſcopi, anteſtante Archiepiſcopo Sueſſionenſi,* &c. (hic viginti Epiſcopi, & quamplurimi Archimandritæ enumerantur) *Accipiens Archiepiſcopus baculum S. Rhemigii, diſſeruit quiete & pacifice, quomodo ad eum maxime pertineret electio regis & conſecratio, ex quo ſanctus Rhemigius Ludouicum* (nos CLOCOVEVM appellamus, quia ſic efferebatur HLVDVICH) *baptizauit & conſecrauit. diſſeruit etiam quomodo per illum baculum hanc conſecrãdi poteſtatem & totum Galliæ principatum Ormiſdas Papa ſancto dederit Rhemigio: & quomodo Victor Papa ſibi & eccleſiæ ſuæ conceſſerit. Tunc annuente patre eius Hen-*

726

rico, elegit eum in regem post eum. Legati Romanæ sedis, cum id sine Papæ nutu fieri licitum non esse dissertum ibi sit; honoris tamen & amoris gratia tum ibi affuerunt Legati Lotarius Sol. Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, Clerici; Dux Aquitaniæ, filius; Legatus Ducis Burgundiæ, Legati Marchionis, & Legati Comitis Andegauensis: post Comites Vandensis, Vermadensis, Ponticensis, Suessionensis, Aruernensis, H. de illa Marchia, Vicecomes Lemouicensis: post milites & populi tam maiores quam minores, vno ore consentientes laudauerunt, ter proclamantes, LAVDAMVS, VOLVMVS, FIAT. Hæc ad verbum descripsimus; quæ nusquam typis excusa fuerunt. Qui igitur reges Françorum populi suffragiis creatos olim fuisse arbitrãtur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id singulari quodam iure sibi a Pontificibus Romanis tributum asseruisse. quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices Rhemorum regib. præstare solent, congruere potest. Carolus quoque is qui Simplex ab inopia consilii vsurpatur, a Fulcone Rhemensi Pontifice inauguratus est, iure propinquitatis, nõ suffragiorum: quibus ereptis Otho se regem ferebat, & cui de Pontificis iniuria querenti Fulco respondit, se regem Carolum selegisse more a maioribus accepto, qui reges non nisi a stirpe regum quærere consueuissent. extant eius ad Othonem literæ[a]: quibus intelligitur si creandorum regum ius quisquam haberet, Rhemorum Pontificem quodammodo id sibi vindicasse; nec tamen aliunde quam regali sanguine genitos creare potuisse. Sed si non antea intellectum est reges Francorum nasci, non fieri consueuisse, facile perspici potuit bello ciuili quod a Lotario susceptum aduersus Ludouicum & Carolum Caluum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac imperii sede collocauisset: tres enim fratres diuisis regionibus totidem regna summa potestate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricũ natu minorem prætulit maiori, cui Burgundiam attribuit: sed ciuilia bella metuẽs Henricus, Philippum filium prima pueritia

[a] Guitald.

pueritia regem inaugurari iussit, vt quibusdam video placuisse: nam Glaber Henricum Roberti primogenitum fuisse contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices sibi tribuerent regum creationem, perabsurdum est: nisi fortasse *vnctionem sacram* pro *creatione* dici putent. at ne id quidem Pontificis Rhemorum proprium erat; cum Ludouicus Crassus Aurelijs a Senonum Pontifice inunctus fuerit. Rhemorum vero Pontifex regis 717 electionem sibi tribuens, Romano Pontifici ferebat acceptam, sed ridicule: cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent; tametsi Germanos Imperatores suæ potestati subiicerent, & *falcem in alienas messes*[a], vt Albericus iurisconsultus scribit, *mittere non dubitarent*: atque adeo de creandis[b] Germanorum Imperatoribus, deque imperio abdicandis leges[c] iuberent, verbaq; ipsa conciperent[d], quibus Imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorũ a Pontificali seruitute & obedientia penitus immunem suis decretis confitentur[e]; nec cuiquam a rege Francorum præterquam præpotenti Deo vllum obsequium deberi. Hinc prouerbium vulgi sermonibus contritũ, *Regem Francorum immortalem esse*: vt planum sit more a maioribus accepto reges Francorum nasci, ac proximo cuique regię stirpis sceptra deberi, non Senatui populoue, multo minus Romanorum aut Rhemorum Pontificibus accepta ferri. Et quidem memini declamatorem forensem, cum suæ causæ inseruiret, apud iudices Curiæ Parisiorum dicere ausum, potestatem a populo regi datam fuisse, & Vlpiani verba[f] vsurpasse: is enim Imperatori Romano *lege Regia de eius imperio lata, populum ei & in eum omnem suam potestatem contulisse* scribit: Curia patronum acerbe increpuit, eaque verba de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore, cum negaret regem Francorum a populo imperandi ius habuisse. Id autem magis perspicuum fit in regali sepultura. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata sepulto rege pro-

[a] In dictionar. verbo Electio.
[b] cap. venerabilem de electione extr.
[c] cap. ad Apostolicam de re iudi.
[d] Clement. 1. De iureiurand.
[e] In cap. venerabilẽ, qui filii sint legitimi.
[f] l. 1. de constitut. princip.

iiciuntur : deinde præco voce maxima ter ingeminans, *Rex*, inquit, *mortuus est* : idem repente labarum in quo stemmata liliorum genti propria signantur, erigens; *Viuat rex*, inquit, *N. eiq; vitam diuturnam ac felicem Deus largiatur*. Iisdem vtuntur institutis ac moribus Hispani, Angli, Scoti; apud quos imperium proximis perinde vt apud nos lege successoria datur. Eadem quoque Bohemis, Danis, Polonis vsitata sunt: sed non ante id fit quam alius suffragio creatus sit. Ea vero pericula quæ creationem principum sequi diximus, non tam ad reges quam ad regum creatores pertinent. nam si rex populi totius suffragio creandus sit, omnia turbulentissimis seditionibus ac cædibus compleri necesse est. Sin nobilitas sibi vni iura suffragiorum tribuat, reliqui ordines moleste ferent id quod omnibus debetur, paucissimis dari. nihil tamen cogitari potuit ad seditiosorum hominum factiones & ad ciuilia bella declinanda vtilius, quam multitudini principum ac magistratuũ creationem eripere, & cum paucissimis communicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim LIIII, nunc fere ducenti ad septem creatores iura omnia suffragiorum in Imperatore creando detulerunt. nec tamen in tanta paucitate sibi conueniunt; sed interdum a seipsi diffidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertum inquam Austrium, & Ludouicum Bauarum; qui annos octo funestissima bella gesserunt, vter vtri imperaret. Ita quoque collegium Cardinalium qui mortuo Clemente IIII Pontifice Romano non plures duodecim fuerunt, tres annos creationem futuri Pontifici propter mutua inter se dissidia factionesque potentio rum distulerunt; ad extremum Leodiensem diaconum qui Hierosolymam profectus erat, Pontificem renuntiarũt; qui deinceps Gregorii X nomen vsurpauit. Is igitur seuerissimis legibus Cardinalium collegium in creatione Rom. Pontificis obligauit; nec tamen efficere potuit quin tres iisdem comitiis Pontifices se mortuo cre arentur. postremo necesse fuit Cardinales conclusos f

m

me necari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tamdiu carceribus sine cibo ac potu continentur, quod ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creãdis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt; vt nulla grauior causa fuisse videatur, quamobrem collegiis sacerdotum & monachorum suffragia creandorum Pontificum ademta sint, ac principibus tributa. Commodius Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte ducunt [a]. Nam quod ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus, cæteris meliores fore putant, exemplis refelluntur. Si enim iuri successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteraque id genus monstra, numquam imperium degustassent: Augustus vero, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæterique sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus quasi legitimo iure successionis imperium adepti sunt, disturbati fuissent. Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientum suffragiis fiunt; attamen tot ac tanta incommoda vndique circumstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quamquam ista ratione cõsequi non possumus) quam tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda legibus [b] diuinis & humanis probatur; modo sortes maleficæ formula solemni ab Hebræis vsitata depellantur [c]. Cum enim populus Israelitarum regem a Samuele peteret, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eumque prius designauit quam sorte duceretur; deinde Samuel in populi concione precatus est a Deo vt sorti faueret. postea vero quam tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in

[a] Sigismũdus

[b] l. sed cum ambo. de iud. l. generalis § quid ergo de fideicõmissariis. l. vlt. communia de legat. l. 3 quãdo & quib. quarta pars. C. Felin in c. capitulum cardinalium Florentini. in c. licet de electi.

[c] Samuel. lib. 2. cap. 14.

sortem missa fuerunt: postremo Sauli sors obtigit; cui gener Dauid Dei iussu repudiato Saule successit. Inde reges ab eius stirpe, vti quisq; proximus fuit, imperium adepti sunt. Sic etiam Persarum septem principes Cambyse sine liberis mortuo, sortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen sorte regnum adepto, ad posteros eius deinceps imperium iure successorio delatum videmus. Nec tamen satis est successione regnum dari, nisi proximo cuique tribuatur, id est primogenito masculo: sic enim ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, sed etiam omnium vbique gentium postulat. Etenim Perseus, quod natu maior esset, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum sibi deberi contendebat [a]: cum eodem iure Alexander Magnus præ cæteris fratribus, vt est apud Diodorum [b], imperium illud obtinuisset. Eadem lege Arsacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerunt, vt reges quoque Hebræorum: sic enim sacra historia regnum Iudæorum Ioramo obtigisse testatur [c], quod primogenitus esset. idque omnium populorum æque commune fuisse scribit Herodotus [d] parens optimus antiquitatis. Quamquam annos amplius quadringentos quam hæc ab Herodoto scripta fuissent, Ilus natu maior regnum obtinuit Latinorum, nō autem Assaracus, vt Coruinus Messalla ad Augustum scribit. Quin etiam Indos ad Occasum positos, tametsi ab omnibus humanitatis artibus remotissimi essent, eodem iure vsos esse legimus. Cum enim Franciscus Pizarra Atabalippam Perusinorum regem supplicio affecisset, populi summam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrem necauisset, vt contra leges contraque iussa patris extremis tabulis testata regnaret. pater enim tametsi ducentos liberos genuisset, Gacam tamen primogenitum regem futurum, & quidem solum designarat. At si nascantur gemini, quia simul nasci non possunt, prærogatiuam primogenito seruari, ac perspicua probatione testatum relinqui oportet: ne sit eadem

quæ

a Liuius li 10. belli Macedonici.

b lib 16. Iustin. lib. 7.

c Paralipom. lib. 2. c. 21.

d lit. 7.

quæ inter Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ Ducem fratres geminos cõtrouersia de primogeniti iure intercessit, quod Albaniæ Dux sibi ereptum querebatur. Nã quoties naturæ ius illud inter principes violari contigit, grauissima bella, qualia inter Othomanorum gentis posteros fuisse legimus, funestissimaque parricidia secuta sunt; vt cum Numitori Amulius [a] frater iunior Albæ regnum, Aristobulus Hyrcano regnũ Iudæorum ademit. Neque enim prius bella ciuilia exitum reperire potuerunt, quam Pompeii Magni sententia regnum Hyrcano restitutum fuisset: tametsi Aristobulus ad imperium natus, alter ineptus videretur. Quæ ratio fecit vt parentes ipsi iura liberorum sæpe disturbarint. nãm Ptolemæus Lagi F. cum ad iuniorem Ægypti regnum perrupto gentium [b] iure detulisset, effecit vt naturæ iura alterius parricidio violarentur. Eodem errore peccauit Ptolemęus Physco, qui vxoris oratione persuasus maiori prætulit iuniorem; sed mortuo patre [c] populus iuniorem expulit, maiori sceptra restituit. Anaxandrides quoq; rex Lacedæmoniorum Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non sine magno populi dolore, quod virtutis specie gentium iura perrumperentur, vt Herodotus [d] scribit. Ac tametsi Pyrrhus strenuissimũ quemque filiorum regem futurum designarat, populi tamen primogenitum bello minus idoneum prætulerunt: neque enim corporis aut animi virtutes tanti esse debent, vt propter eas a iure gentium omnium communi discedatur. quamquam forma corporis plerosq; fefellit. Sed inepte parentes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis sceptra de manibus extorquerẽt, ad mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem Atreum in Thyestem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxisset; ac funestissimis parricidiis domum fœdauit. Ineptius etiam Alphonsus x rex Castulonum, qui cum natu iuniorem regem propterea denotasset, quod ex siderum inspectione regno magis idoneum arbitraretur, primogenitus illatam sibi contumeliam sic vltus

[a] Dionysius Halicarnas.

[b] Iustinus.

[c] Paul. lib. 11

[d] lib. 6.

eſt, vt fratre interemto patrem etiam carceribus conclusum dolore concepto necaret. conſimili fere exemplo Gabriel marchionis Saluſſiarum F. fratrē natu maiorem annuente matre in vincula coniecerat; hic tamen effractis carceribus principatum recuperauit, & exacto fratre matrem iiſdem anguſtiis quibus fuerat ante concluſus mancipauit. domeſticum etiam exemplum habemus: cū Gallia tota bellis ciuilib. exarſit propterea quod Ludouicus Pius Carolum filium vxoris illecebris perſuaſus Lothario primogenito prætuliſſet. Sapienter Pius II Pontifex maximus, qui Caroli VII regis Francorum rogationes repulit, quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fratri anteferri flagitabat; tametſi Ludouicus iura pietatis violaſſet, & aduerſus parentem bis arma cepiſſet. Nec tantum propter ignauiam & inertiam primogenitus ab imperio non eſt repellendus, ſed nec propter corporis deformitatem quidem; tametſi Romuli ac Lycurgi legibus monſtroſos partus ſine fraude cædere liceret. nulla tamen corporis deformitate lex [a] diuina primogenito paſſa eſt adimi prærogatiuam. Id autem Senatus populuſque Pannoniarum memorabili exemplo iudicauit. cum enim Ladiſlaus orbus eſſet, Almum fratris filium iuniorem adoptarat repudiato Colomano, quem ſacris initiari, & Lutetiam quodammodo relegari iuſſit, vt omnem illi eriperet affectandi regni cupiditatē. erat enim tota corporis ſtatura deformis, balbus, luſcus, claudus, gibboſus; nihilominus tamen rege mortuo ciuitates ac populi monſtrum illud ad imperium arceſſere quam iunioris imperia ferre maluerunt, ac per legatos a Pontifice Romano obtinuerunt vt reſecratus domum duceret vxorem. Non aliter Ageſilaus claudus homuncio, Leotychide ſpurio diſiecto, Lacedæmoniorum regnum adeptus eſt, necquicquam aduerſariis conquerentibus regnum claudicare. At Lyſander qui Ageſilaum ad regnum euexerat, principibus ciuitatis perſuadere conatus eſt, vt abrogata lege regia non proximus, ſed optimus quiſque Heraclidarum

[a] Deuter. 21.

rum rex esset: Plutarchus [a] tamen scribit, qui Lysandri sententiam tueretur, fuisse neminem. Quid si rex ante delatum imperium filios susceperit, num post imperium adeptum natus rex esse debeat? Ita quidem pro Xerxe iudicatum est, Artabazo dominatu Persarum excluso, quod ante regnum Dario patri delatum natus esset. Iudicium illud sua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure, sed sorte & inopinanti obtigerat: si tamen regnum a maioribus ad posteros delatum sit, proximo cuique debetur, etiamsi ante regnum patri quæsitum natus sit. Ex quo intelligitur quid iudicandum fuerit de controuersia quam Bartolus [b] sua ætate contigisse scribit, num Philippi Valesiorum Comitis filius ante regnum patri quæsitum editus, regnum adepturus esset, an vero qui postea nati fuissent: (quamquã Philippo vnicum modo filium, Ioannem inquam, video natum fuisse.) Sed eadem quæstio Carolo I I rege disceptari potuisset: huic enim priusquam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen imperium sine controuersia consecutus est; tametsi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui ante genitus est quam pater nobilitaretur; ita qui patre priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnum paternum adipisci non potest, si quis alius patre regnum adepto natus sit; cui tamen successurus fuerat, si pater regnum maioribus acceptum tulisset. Ita quidẽ Artaxerxes ante genitus quam pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus; quia regnũ pro auo ferebat acceptũ: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi matri carissimus, totam Asiam permouit vt fratrem de imperio disturbaret, diuina tamen vltione prælio conferto cæsus est ac ꝓstratus. Eodem iudicio Pannoniarũ populi Geicam ante genitum quã pater imperaret, regem creauerunt. Quod autem diximus proximo cuiq; imperiũ deberi, latissime patet, non modo ad eos qui primogenito mortuo locum obtinẽt primogenitorum, verumetiam ad infinitam posteritatem.

[a] In Lysandri.

[b] l. si Senator de dignitat. C. l. 2. de libertis & eorum liberis. Bart. in l. cum satis. de agricol. & ex l. si quis decurio. C. l. libera de suis & legitimis. contra Albericum in quęstion statutariis. q. 157.

[c] in l. Imperialis, de nup.

715

Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: *Vt enim*, inquit, *Patres conscripti, iure gentium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatū intelligere potestis.* Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an vero nepoti qui vno gradu remotior est, regnum debeatur. Fratri proximo deberi plerique definiunt[a]. Certe quidem cum Scipio Africanus consimilem cōtrouersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuam, negarunt se alium deorum hominumve quā Martem iudicem habituros. Corbis maior ætate & astu vicit patruelē, vt Liuius scribit[b]. Eadem sæpe certamine quondam inter principes Germanorum susceptа sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italiæ regem ad arma aduersus Ludouicum Piū Imperatorem capienda excitauit, cum diceret, Imperium sibi, non Ludouico deberi; quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli Magni nepos; Ludouicus vero patruus a Pipinio patre secundus; nec propterea si Pipinus morte præuentus esset, legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure consertum vocasse Bernardum, *sed mage ferro*, (vt Ennii verbis vtar) eumque sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius id Vandalis vsitatissimum[c] fuisse, ac propterea Henricus Lancastrius Iohannis filius, Ricardū primogeniti filiū de Angliȩ regno deiecit; cum diceret primogenitum morte præuentum Eduardo regi succedere nō potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secundo genitus, regnum Neapoleos de collegii Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti vero filius rex Hungariæ, iure incertū an gratia superatus. At Moschouitarum legibus non modo patruus nepote superior est imperandi iure, verum si casus ferat vt primogenitus regnum

[a] Bal in l. 3. De suis [illegible] ex l. 1. De iis qui ante apertas tabulas & ex l. 1. §. pro secundo §. sin autem de caducis C.

[b] Liuius lib. 38.

[c] lib. 3. belli Vandalici.

regnum adeptus filium impuberem relinquat, frater imperium excipit excluso nepote. nam Basilius Magnus post fratrem primogenitum, tametsi liberos reliquisset, rex Moschouiæ creatus est. Eadem lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopium [a]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus moriens filius reliquisset: non tam aui testamento quam vetusta Nomadum [b] pene omnium lege; quam maioribus nostris video fuisse communem: Gontranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in Comitatu Artesiorum, Senatu Francorum iudicante, superauit, & patris solidam hæreditatem creuit. Henricus item Theobaldi Campanorum Comitis filius, fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. sed cum in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est; non sine crudelissimo funestoque bello. At Robertus Caroli II filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi X Castiliæ regis filius fratris primogeniti filios fauente patre de regni spe disturbauit. Ioannes vero Anglorum imperium cæso Arturo Godefridi natu maioris filio inuasit. dissimilis fuit Siluii causa, qui post Ascanium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: quia Lauinia Siluium ex Ænea susceperat, non item Ascanium. Sed non pauciores, atq; haud scio an plures nepotes auorum imperia spirantibus patruis adepti sunt, antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filium sceptra regni, quæ facile inuadere annuente matre potuisset, detulit. Arcus item primogeniti filius, eadem sceptra viuente Acrotato patruo post aui mortem consecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi filius Alphon-

[a] Procop. lib. 3. belli Vand.

[b] Strabo lib. 16.

ſo auo Luſitaniæ regi ſucceſſit, Henrico patruo viuente. Nec multo poſt Sebaſtianus Ioannis primogeniti filius, Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus. Ludouicus Niuernēſis Belgarum Comitatum auo mortuo adeptus eſt patruo vidente ac ſpirante. At Robertus I I rex Neapoleos, cuius pater iudicio Pontificali fratris primogeniti filium vicerat, cum ageretur de Comitatu ſancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iuriſconſultorum ſententia pro nepote ſententiam tulit. Conſimilis ſententia [a] lata eſt a iudicibus Curiæ Pariſiorum inter hæredes Ioannis Vaſti Fuxæorum Comitis filii, & Franciſci Phœbi, qui primogeniti filius aui hæreditatem creuerat patruo viuēte. Ita quoq; iudicatum erat pro Britanniæ Ducatu aduerſus Ioannē Monfortium. Cæteri quaſi rem dubiam armorum opibus committendam putauerunt. nam vt Scipio Africanus inter Orſuam & Corbim, quos iure continere non potuerat, duellum permiſit: idem [b] ſub Othone Magno, deinde ſub Henrico I, in Germania contigiſſe, & patruos a fratris filiis ſuperatos legimus. Agathoclis vero Syracuſarum tyranni nepos patruum aui ſceptra inuadere conantem occidit. Nec deſunt vtrimque probabiles rationes. Pro nepote facit, quod patre mortuo recidit in aui poteſtatem, fitque ſuus hæres [c] lege X I I, & cum patruis ad hæreditatem [d] in ſtirpes admittitur ab inteſtato. Quod ſi pater filio ſubſtituat hæredem, fideicommiſſum deficit, ſi filius liberos ſuſceperit, ſola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus [e] reſpondit. Quinetiam Romanis legibus fratrum filii ad patrui hæreditatem admittuntur [f]: quanto id verius & æquius eſt in aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis feudorum moribus nepos ſolidum beneficium patruis excluſis accipere ſuo iure poteſt [g]. Nulla tamē ratio efficacior eſt quam quod hæreditas nec adita, at ne delata quidem, non modo tranſmittitur ab auo ad nepotes, ſed etiam ſpes incerta fideicommiſſi ſub conditione concepti [h]. Nec tamen patrui cauſa omnino deſeritur a ratione,

a anno 1517.

b Vvidikindus lib. 2.

c Nouell. 118. 127. §. placebat l. vlt. de impuberum.

d Authentica in ſucceſſione de ſuis. C.

e l. cum acutiſſimi. l. cum prudentiſſimum, de fideicommiſſ. C. l. cum auus de condit. & demonſtr. ff.

f §. cæterum Nouel. 118.

g tit. 50. lib. 2 feudor.

h l. 1. de iis qui ante apertas tab. C.

ne, si quis ista subtilius subodorari volet, ac legem XII sine fraude interpretari. hæc enim proximum [a] quemque ad hæreditatem inuitat. at propius abest a patre filius quam nepos, qui fictione falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris ferenda sit, non tamen æquū videtur vt fictio veritate potior sit in alterius detrimentum [b]. Nec patitur naturæ [c] benignitas filios paternis opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur, id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in Ducatus, aut Comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam diximus fictionem. ac tantum abest vt Romanæ leges filios a nepotibus disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant, quam si filii omnes inuicem substituti mortui [d] sint. Demus tamen repugnantibus & naturæ & Romanorum legibus filios exhæredari, quod quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit; iniquum tamen est infantem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo C rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ętate ac sapientia præstat, de paterno regno deiici. qua ratione Iuriscōsulti tutelam libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [e]. quanto magis imperii tutela ad patruum deferenda est? Extremum illud est quod patrui quibus nepotum tutela fere permittitur, nihil aliud quam cædes ac parricidia meditantur; vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen omnia scriptis prodita fuere; quæ si conquiram, infinitus sim. Est autem diuinis oraculis [f] proditum, *miseram ac infelicem fore Rempublicam cui præsint pueri.* Me tamen ab hac sententia mos maiorum inueteratus, & res sæpius iudicatæ reuocarunt. Nam ea quæ diximus incommoda rarius eueniunt: quæ vero sunt eiusmodi, legislatores aspernari [g] oportet. vt enim reges omnes Francorum iam inde a Carolo Magno repetamus, vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post auum nepotis & patrui concursum in huius regni successione reperiemus.

[a] l. verbis. de verb. signific. ff.

[b] l. hac edict. §. his omnib. de secundis nupt. C. & ibi DD. Ancara. cons. 106. col. 1. Bar in l si is qui pro emptore l. qui nō prohibet. de regul ff.

[c] l. cum ratio. de bonis da.

[d] l. filius familias. §. diui. de legat. 1. l. cum pater. §. pen. de leg. 2. ff. l. hæredes mei. §. vlt. ad Trebell. ff.

[e] l. si libertus §. penult. l. libertinus. de bonis libert.

[f] Esaiæ c. 3.

[g] l. 2. & 3. de legib. ff.

ſemel in Anglia, ſemel in Caſtilia, bis in Luſitania, ſemel in Sicilia, annis circiter quingentis aut ſexcentis contigiſſe legimus. Valeat igitur pro nepote ſententia veterum æque ac iuniorum[a]; non tantum in directa ſed etiam in obliqua ſucceſſione. Quæ a nobis aliquanto accuratius diſputata ſunt propter eam quæ proxime abeſſe videtur regni Francorum ſucceſſionem. Sed ſi ſobrini aut conſobrini ſuo iure nulla fictione hæreditates obliquas cernere velint, eodem ordine in capita partientur hæreditates diuiduas: ſin regnum, Ducatus aut Comitatus, aut alia feudi dignitas ſit indiuidua, ſenior iuniori anteferendus erit, etiamſi a primogenitis iunior ſtirpem ducat. ſic enim iudicatum[b] eſt in Curia Pariſiorum inter Vilierum & Bayencurtium qui Franciſci Bloquæi hæreditatem creuerant: ſeniori iura primigeniorum decreta fuerunt. Non tamen ſatis eſt proximum quemq; marem eiuſdem agnationis inaugurari; imo neceſſe eſt vt regnum, quantumcumque eſt, ac iura omnia maieſtatis in ſolidum vni partitione ſublata tribuantur: vt Georgium regem Vandalorum ſanxiſſe tradit Procopius[c], alioqui non monarchia ſed polyarchia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Aribertus enim Dagoberti frater Clotarii II F. regni partem accepit; Clodoueus item Dagoberti primogenitus regnum Pariſiorum; Sigebertus Metenſe: Clodoueo mortuo quatuor filii regna totidem adepti ſunt: Childebertus Pariſienſe; Clodoueus Areliarum; Clotarius Sueſſionenſe; Theodorichus Metenſe. Sed ad Clotarium cæteris mortuis omnia redierunt. huius filius natu maior Cherebertus, rex Pariſiorum factus eſt; Chilpericus Sueſſionum; Gontranus Aureliorum; Sigebertus Metenſium; reges omnes. Quæ regum multitudo vix vmquam ab armis ciuilibus conquieuit. At mihi quidem mentis oculos per antiqua regum noſtrorum decora circumferenti, gentiles Capeti tribus legibus quaſi firmiſſimis fundamentis hanc monarchiam ſtabiliſſe videntur, idque latenter feciſſe: prima lex eſt, qua

Tria regni Francorum firmiſſima fundamenta.

[a] Alex. conſi. 4. lib. 4. Caſtr. in l. is poteſt. de acquir. hęredit. Bald. in auth. poſt fratres. de legit. hæred. C.

[b] Die 17. Iul. anno 1563.

[c] lib. 3.

qua quidem filiis regum, nisi iusto connubio quęsiti fuissent, omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorum quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent; cum iniusti liberi ab regali solio quam longissime arcerentur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam quod Palatii Magistros, quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Secundum est, quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cum cæteris fratribus communicarentur; sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerētur. postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarentur, eadem sine mascula prole mortuis ab omni iure pignorum libera fisco vindicarentur. regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit; vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia, quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorum *rex* est appellatus. Theodoricus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod [a] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus; quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona, sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit. Nec vero Assyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Parthorum latissima regna pluribus diuisa fuerunt; tametsi vrbes ac prædia cæteris a primogenito liberis fruenda darentur. nam cum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, Ioramo primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit [b]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem Proculo & Eurystheni filiis non diui-

[a] Vvidikindus Saxon.

[b] lib. 2. Paralip. cap. 21.

sit,sed vtriq; regnum indiuisum reliquit; & cum vtrumque regem esse vellet, vtrique regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Messeniorum Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Aphareo fratribus indiuisum [a] a patre datum est: quæ potissima causa exstitit quamobrem illa regna in Aristocratias abierunt. Et quidem duobus propositis incommodis, præstat duo regna duobus regibus quam vnum pluribus tribui; vt Iacobus rex Aragonum Petro primogenito regnum Aragoniæ, iuniori regnum Balearum dedit: sed hunc carceris squallore primogenitus necauit, quanto minus eiusdem imperii cõsortem tulisset? Eodem errore peccauit Boleslaus II Rex poloniæ, qui quatuor liberis regnum ex æquo diuisit,quinto ne pensionem quidem legauit.inde crudelissima bella secuta sunt. Ferẽdum quidem est,principem cui plures sint liberi,plura etiam suis armis ac virtute parta imperia primogenito quidem maius,cętera pro cuiusq; ætate ac meritis diuidere.cum enim Gulielmus Augustus Dux Normanorum Angliæ regnum sua virtute partum filio Rufo, Normaniam cæteraque cohærentia Roberto, pensionem Henrico legasset, Robertus regnum sibi deberi contendebat, quod primogenitus esset; Rufus negabat, cum se rege natum diceret, non item Robertum: mortuo Rufo Henricus in regnum inuasit,ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etsi cum æquitate coniunctum erat [b], tutius tamen regnum solidum ac iura omnia maiestatis vni tribuisset;vt inter Caroli Prouinciæ Comitis, & Philippi Valesii regis Francorum liberos factum legimus. Nam si feuda quæ dignitatis appellatione veniunt, partitionem non admittunt [c], quanto minus regna ipsa iuraque maiestatis? At etiam Diuus Ludouicus rex mortuis fratribus solidã hæreditatem creuit; nec ex ea quicquam ad Alphonsum Pictonum Comitem,nihil ad Carolum fratrem peruenit. nec item Alphonso moriente Carolus vllam hæreditatis partem delibauit; sed iudicio Sena-

a Pausanias lib. 4.

b Cynus & Bartol. in l. imperialis. §. illis de nupt. C.

c Panor. in c. licet de voto. Rip. in l. quarta ad l. Falc. Bal. in Auth. ex testament. Calderin cõs. 9. tit. de feud Hostiens. in summa §. qualiter & decis. Delphi. 476. Oldra. consil. 94. & 237. Ancara. cons. 339.

Senatus[a] ab vtroque abiudicata hæreditas eſt. ac ne deinceps ambigeretur, caueri ſolet publicis penſionum tabulis, quæ fratribus regum aſſignantur, vt iis ſine maſcula prole morientibus prędia libera fiſco vindicentur. id enim aduerſus Ludouicum I Ioannis regis filium Andium Ducem exceptum eſt. Ac tametſi Renatus Dux Andium Ludouici III filius, fratris primogeniti hæreditatem creuiſſet, id tamen precario potius quam legitimo iure obtinuiſſe videtur; alioqui Carolo Duce Burgundionum ſine prole maſcula moriente, Niuernenſiũ Comes Ducis propinqui ſui hæreditatem adiiſſet; cum tabulis Philippi Audacis Ducatus Burgundiæ ſibi liberisque ſuis ſine vlla ſexus exceptione datus eſſet. at mortuo Duce Ludouicus XI rex Burgundiæ Ducatum ſuo iure vindicauit. Interdum tamen regum noſtrorum munere & conceſſu principibus, vti quisque plus gratia valet, propinquorum hæreditates fruendæ relinquuntur. nam Philippus Valeſius regnum adeptus Carolo fratri Valeſiam donauit. Ludouicus tamen XII regno potitus Aureliorum Ducatum fiſco vindicauit. fallunt enim qui putant Petrum Burbonium Bellocaſii Comitem fratris hæreditatem quam a proauis regibus acceperat, legitimo iure potius quam Ludouici regis, cuius ſororem domum duxerat, conceſſu creuiſſe, quinetiam Suſannæ Petri filiæ quæ Carolo Burbonio nupſerat, idem quod patri licuit Ludouico XII annuente: ſed ea ſine prole mortua, fiſcus prædia regalia vindicauit: Claromontanum inquam, Aruerniæ Comitatum & Burbonii Ducatum, tametſi penſionum tabulis non contineretur. quæ res Carolum Burbonium ad defectionem potiſſimum impuliſſe dicitur. Ita quoque Alenzoniorum agris iniecta manus eſt a procuratore fiſci, tametſi Ioannes III Dux Alenzoniorum duas filias hæredes reliquiſſet. Quid ita? ne regnum Francorum optimum maximum ſuis partibus quaſi membris auulſis lacerum ad reges perueniret. Iisdem fere legibus Francorum vtuntur finitimi, Dux inquam

[a] anno 1258. & 1283.

736

Lotharingorum, Allobrogum, Mantuanorum, Cliuiorum. Ac tametsi Germanorum principes omnia feuda ex æquo fere partiuntur, exceptis imperii creatoribus: id tamen contra morem maiorum, quos Tacitus scribit ad primogenitos omnia prædia iuraque prædiatoria detulisse, cæteris pecuniam modo dedisse. Sic enim Abrahamum fecisse legimus, quum primogenito solidam hæreditatem, cæteris pecunias daret, seque viuo a se dimitteret. Sed hic occurret aliquis, vtilius videri maxima imperia, qualia fuerunt Persarum, Romanorum, Francorum, Hispanorum, pluribus distribui. sic enim Augustus, Antonius, ac Sextus Pompeius, Romanorum imperium tripertito diuiserunt[a]. Id quidem probabile videretur si imperandi libido iisdem finibus quibus regiones terminaretur: sed nec altissima montium cacumina, nec profundissimæ fluuiorum fossæ, nec immensæ Oceani voragines ac gurgites cupiditatum humanarum cursus cohibere poterunt vmquam, neque tum cohibuerunt quo minus Sexto Pompeio non tantum Sicilia: quamquam angustissima prouincia) sed etiam hoc spirabile cœlum cum vita violatis fœderibus adimeretur: nec Augusti dominatum ferre potuit Antonius, nec Antonium quam longissimis regionum interuallis disiunctum tulit Augustus. ac si quando Imperator Orientis cum Occidentis Imperatore concordibus animis Romanorum imperium tenuerunt, id nec diuturnum, & miraculo proximum videbatur. Omitto parricidia teterrima Othomanorum, quæ pro imperio tam multa admissa sunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parentibus pepercerint: neq; id mirum, cum in exigua Gerborum insula sex reges mutuis cædibus annis paulo minus x v occubuerint. Ac tametsi Galeacius I I ac Banabas concordissimi fratres, cunabulis simul educati, eadem pericula sæpius adiissent, eodẽ exsilio pulsi fuissent, eodemq; momento reuocati Mediolanum principatum sic tuerentur, vt a mutuis amplexibus diuelli non possent; ad extremum tamen Galeacius

Mos antiquissimus Germanorum.

[a] Appianus.

C

leacius fratrem cum liberis omnibus, non alia quam imperandi libidine inflammatus, truculentissime interfecit. Sic Abimelecus spurius fratres nouem & sexaginta, vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres XII cõsimili cæde necauit [a]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto late regnaret. Alexandri successores mutuis cædibus fere semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut liberis parceretur: nam fratres manu fratrum cadere tam vsitatum fuisse scribit Plutarchus [b], vt miraculo proximum videretur legatis Ptolemæi, quod Demetrius cum Antigono patre dextra venabulum tenens a cæde parentis abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duodecim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnibus superstes tuto regnaret. At monarchiæ legibus semel constitutis, si vni solidum imperium, solida maiestas tribuatur, cæteri facilius in obsequio retineri poterunt: modo ne imperii militaris aut domestici summam habeant: vt sapienter reges nostros antea fecisse videmus, qui magistrum militum, quem nos *Conneſtabilem* vocamus, ex infima nobilitate creauerunt; quales fuere Bertrandus, Guesclinus, Oliuarius Clisso, Simo Comes Montifortius; qui & strenue exercitum ducere, & cæteris principibus imperare possent, aditum tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sic etiam Augustus inter arcana imperii hoc habuit, ne Senatores Ægypto aut legionib. sed Equestris ordinis homines præficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Othomanorum gente originem ducunt, Ebranes inquam, Turcanes & Michaloglos, quam longissime ab omnibus honoribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoque principes Æthiopum regiæ stirpis, quos *Iſraelitas* appellant, vt qui a Salomone & regina Saba genus ducere putantur, in Anga monte excelsissimo, & in arce munitissima cõclusi, optimis virtutibus ac disciplinis imbuuntur: rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, e carceribus ad imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopum ora-

[a] anno 1370.

[b] In Demetrio.

a Franciscus Aluarez.

culo diuino [a] iubente factum memorant, vt reges non tantum puras a parricidio manus haberẽt, sed etiã principes a stirpe regum perpetua successione tuerentur, bellorumque ciuilium non modo periculo, sed etiam metu patriam liberarent. Nihil est enim pernitiosius, quam principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domiue tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores prouehuntur. cum enim Sulimanus Abrahamum Bassam omnibus imperiis & honoribus cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt iam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormientem necari iussit; eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto imperio quam late patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno fere conclusi loco potentioris imperio facilius coercentur. cum enim Iacobus Appianus Senensium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honoribus & opibus nimium auxisset, ab eodem de imperio disturbatus est. Sic enim Calippus Dionem, Brutus Cæsarem, Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianũ, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui præpositum, optimates ac locupletissimos quosq; interfecturum, & Syracusarum imperium adepturum arbitraretur? si sordidus homo tantum ausus est, quanto cautius prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domiue tribuatur? Quamobrem teneamus illud quod antea sæpe diximus, ac dicendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordinem, quoad eius fieri poterit, tribuantur. Hoc amplius, oportet ab imperii maiestate quam longissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturæ legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem, imperandi vim dedit, fœminis ademit. At etiam diuina lex [b] non modo Reipublicæ sed etiam familiæ dominatum eripuit, cum diserte fœminas sub virorum imperium subiecit.

Gynæcocratiæ incommoda.

b Genes. c. 2.

iecit. & quoties Deus opt.max.ſui nominis hoſtes acerbiſſime vlturum ſe teſtatur, fœminarum imperiis ac legibus ſubditos fore minatur [a]; quaſi malorum illud & & calamitatum omnium extremum eſſet. Quinetiam Romanorum leges [b] ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis fœminas procul ſeduxerunt; non tantum ob id quod prudentia vacant,(vt Marcianus putauit, cum ex omnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitã matre caruiſſe diceret; vt intelligeretur ſapientiam a fœminis manarę nõ poſſe) ſed etiam quod virilia munera fœminarum ſexui ac pudori contraria ſint. Nec vlla res Senatum Romanorum magis perturbauit, quam quod Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxerat, non vt ſententiam diceret, ſed vt ſanctiſſimum ciuitatis cœtum contueretur. quod & maioribus noſtris nouum viſum eſt, cum Mathildis Arteſiorum Comes Senatu Roberti Arteſii cauſam iudicante affuiſſet. Quod ſi abſurdum ac ridiculum videtur virorum muneribus ac cœtibus implicari fœminas, multo abſurdius videri debet, ea quæ ad imperii maieſtatem pertinent, fœminarum libidini patere; abſurdiſſimum ſceptra tenere. Primum enim de duobus alterum, aut connubio iungetur fœmina, aut per ſeipſa imperabit: ſi nupſerit, Gynæcocratia tamen eſt; quoniam ea lege nubit vt penes illam ſint maieſtatis & imperii iura, non autem penes maritum. Id enim diſerte exceptum eſt, cum Iſabella Caſtulonum regina Ferdinando Aragonum regi nupſit: idque repetitum in nuptiis Philippi principis Hiſpaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam cautum erat in tabulis connubialibus Sigiſmundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum reginæ, quam ſubditi *regem Mariam* appellabant. Quæ leges iniquiſſimis conditionib. latæ ſunt, propterea quod maritus qui iure naturæ caput eſt familiæ ac domeſticũ imperium habet, muliebribus imperiis publice ſeruire cogitur; quia domeſticum imperium nihil cum publico cõmune habet [c]. cũ enim Fabius Max. is qui Cunctator

[a] Eſaiæ 8.

[b] l. Fœminæ. de reg. l. cum prætol. de iudic. l. 1. de poſtulando.

[c] l. nam quod attinet ad Trebell.

est appellatus, equo vectus ad Consulem filium accederet, ab eo descendere iussus est, quem tamen patria potestate [a] occidere indicta causa potuisset. Quod si regina nuptias recusarit, quæ verissima Gynæcocratia dicitur, Rempublicam in summo discrimine versari necesse est: quoniam magno ac forti animo subditi muliebre imperium & contumeliosum, nec diu tolerandum sibi putabunt, sed alii quidem sexum, alii fœmineas libidines, alii muliebrem impotentiam & sermonibus & scriptis irridebunt. nihil est autem ciuitati perniciosius, quam eos qui maiestati præsunt, a subditis contemni. At fœmina contumeliarum impatiens vltionem reposcet: quod sine ciuili tumultu fieri non potest. Quod si quem e subditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quisque gratiosissimus erit, ita inuidiosissimum fore necesse est. Ac cum difficile sit in eo genere castissimas decus & existimationem tueri, tum vero reginas ipsas ab impudicitiæ fama vindicare difficilimum est. quis enim facem ardentissimam in altissima specula latere putet? quinetiam fœminis natura quodammodo insitum est vt procorum numero & certaminibus pascantur. Quod si tanta est subditorum ignauia, tantus stupor, vt per summam contumeliam ac dedecus fœminam Reipublicæ gubernacula torquere patiantur, singulos etiam domestico fœminarum imperio teneri necesse est. quod enim publice licet, priuatim semper licebit. Quamobrem Persarum optimates rogationem tulerunt ad Darium Ahasueros, vt Vastidis superbiam seuerissime coerceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret. Et quemadmodum familiæ perturbantur, in quibus fœminæ maritis imperant; sic etiam Respublica disturbatur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiamsi prudentiæ famam assecuta fuerit: quanto magis si nec libidines domitas habere, nec cupiditates coercere possit? Nemo est, opinor, qui nesciat quales tragœdias de se ipsa excitauerit Ioanna, quæ ab impudicitia *Lupa* dicta est, Neapoleos regina. tres enim reges eosdemq; maritos crudelissi-

[a] In suis de liberis & posthum.

739

delissimis parricidiis interfecit, eodemq; supplicio est affecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines, & qua fraude dominatum Assyriorum inuasit: nam cum a rege diurnũ modo imperium efflagitasset, regem necari iussit. Quid Atalia? quæ cæso ab hostib. marito rege Iudæorum, vt imperium retineret, regiam stirpẽ vno fuga dilapso deleuit, ac tamdiu sceptra tenuit, quoad populi furore trucidaretur. Consimili scelere Cleopatra, vt Ægypti regno sola frueretur, fratrẽ interemit. Zenobia quidem & Irene, quum Orientis imperium inuasissent, gynæciorum ergastulis a principibus conclusæ sunt. Nec vero populus tam perditæ inertię quisquam fuit, vt Gynęcocratiam probarit, etiamsi nõnulli fœminarũ imperia tulerunt; vt Neapolitani, qui Constantiam postremã gentis Normanorum, qui Neapolim tenuerunt; deinde Iolam Ioannis Brenni F. quæ quum iure successorio idẽ regnum adepta fuisset, Friderico II Imperatori nupsit: at Fridericus regnum illud Manfredo naturali filio dono dedit, cuius filia Constantia Aragoniæ regi nupta faces diuturni belli principibus Christianis iniecit, quæ non nisi fortissimorum virorum cruore largissime fuso restingui potuerunt. At cum Senatus Cardinalium Rempubl. Christianam, ac potissimum Italiam tot ac tantas clades, tot bella pertulisse intelligeret, idque propter Gynæcocratiam, perpetua lege vetuit, *ne deinceps ad fœminas imperium Neapoleos perueniret*: vt quidem exceptum est tabulis fidelitatis ac possessionis, quam accepit Alphonsus rex Aragonum MCCCCLV. idq; repetitum Ferdinando rege inaugurato MCCCCLVIII; *ne scilicet fœminis ad regnum aditus pateret, quamdiu masculi etiam collateralium propinquorũ superstites essent ad quintum vsq; propinquitatis gradum*. Sed iam labes illa Gynæcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaserat, cum scilicet Maria Hungariæ & HedWigis Poloniæ regna Ludouici patris successione ad se delata suscepissent, Iisdem fere temporibus Maria Volmara Noruegiæ, Sueciæ ac Daniæ sceptra tenuit. post etiam Isabella pa-

ternum Castiliæ regnum creuit,non sine murmure populorum; quippe qui fœminarum imperia numquam se pertulisse quererentur. At cum Isabella Socinam Alphonsi filiam Castiliæ regnum ad Silonem maritum eodem exemplo detulisse diceret,reposuit populus, vi potius quam iure id factum[a].quæ disceptatio Isabellam ad Ferdinandi connubium optandum celerius excitauit. Ac tametsi Henricus Castiliæ rex Imperium ad Ludouicum I X Francorum regem iure materno pertinere moriens testaretur,ac principes Hispaniæ cōmuni consensu Ludouicum accirent,& quidem literis sigillo cuiusque comprobatis,quæ adhuc in archiuis publicis extant:iure tamen Ludouicus id fieri posse negauit. Quibus autem fraudibus Isabella Castiliæ sceptra extorserat, iisdem Ferdinandus Leonoræ F. deinde Barcinonū Comes,qui Petronillam regis Aragonum filiam domū duxerat, Arragonēse imperium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ pestis Nauarræ dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ Comite, qui regis Nauarræ filiā sibi desponderat;cuius item filia Ioanna Philippo Bello regi Francorum nupta, Campaniæ ac Nauarræ ditionē ad regem detulit.sed Philippi Belli mascula prole sublata,rursum Nauarræ dicio trium fœminarum iure ad Eboracenses, Albretenses, Fuxæos, Burbonios delapsa est.certe quidē quadringentis paulo minus annis regnū illud ad principes septem peregrinos reginarum maritos translatum videmus. Regnum autem Britannorum etsi Domitiani temporibus ad fœminam peruenisse legimus[b]; mille tamen & quingentos amplius annos fœminarum imperia nulla pertulerat, quousque Maria Eduardi V regis Anglorum soror fratris imperiū excepit, decimo fere post anno quam Maria Iacobi V regis Scotorum F. regni gubernacula suscepisset,quæ prius ad cētum & quinque reges semotis fœminis delata continua serie fuisse legimus. At etiam Bitrico rege vxoris veneficio quondam sublato, Senatus populusque Scotorum sempiterna lege vetuerat regum vxores *reginas* appellari,

[a] Rodericus & Guiciard.

[b] Tacit. in vita Agricol.

ri,aut publice maritis aſſidere. Illud tamẽ ſingulari nota dignũ,quod eiuſdẽ nominis fœminæ quatuor ad Gynæcocratiã aditus apud Pannones,Danos,Noruegios,Suecos,Anglos,Scotos aperuerunt. Mathildis quidẽ Henrici I F. regni Anglici iura ad Comites Andiũ antea detulerat: ſed id propterea factũ eſt cum mares propinqui etiã a ſtirpe remotiores nulli amplius exſtarent, & maſculus ex fœmina Stephano Bononiẽſi regi ſucceſſiſſet; vt nulla fuiſſe Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III rex Anglorũ recta Salicæ legis interpretatione Francorũ imperiũ ad ſe pertinere cõtendebat; quia tametſi Iſabella Caroli Belli ſorore genitus eſſet, proximus tamen erat,& quidẽ maſculus. quæ interpretatio repudiata eſt a Senatu Francorum, quamdiu quiſquam agnatus eiuſdẽ nominis ac gentis ſuperſtes eſſet. etenim Carolus V Imperator regi Daniæ Chriſterno ſororem diſpõdit, hac lege tabulis connubialibus inſcripta, vt ſi mares agnati regiæ ſtirpis nulli amplius exſtarent, filiæ primogenitæ regia ſceptra darentur. ſed ea lex iura ſuffragiorũ ordinib. eripere nullo modo poterat. ac tãtum abfuit vt priuatum illud pactũ regis creandi libertatem Danorũ principib. adimeret, vt etiam regẽ ipſum imperio ſpoliatũ eiicerent. Poloni quoq; mortuo Sigiſmundo Auguſto,& ſorores ipſius,& Suecorum principẽ impuberẽ ſororis filiũ ab imperio depulerunt. At tametſi pnitioſum ſit reges ſuffragio creare, tolerabilius tamen eſt q̃ perpeti Gynæcocratiã: quoniã ſi regina peregrino principi nupſerit,peregrinis legibus, peregrina religione,peregrinis inſtitutis populum imbuet, ac peregrinis honores & imperia largietur. Sed,inquies,reginam ciui nubere oportet. id quidem commodius videtur; ſed res eſt inexplicabilis: quia nec facile ad ſubditorum nuptias fœminæ principes delabuntur,nec ſine potentiorum odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid ſi ab eo ciue quem cõcupiat repudietur? id enim noſtra ætate contigiſſe videmus; Mariam ſcilicet Anglorum reginam a Comite Ducherio Cortenæorum gentili,

quem carceribus ereptum ardenter amabat, quemque sibi despondere cupiebat, spretam fuisse, cum hic Elizabethæ sororis nuptias ambiret: quæ res illi exilium, ac tandem etiam exitium dicitur attulisse: tametsi a regib. Francorum paternam, a regibus Anglorum maternam originem duxisset. Neque enim vlli exstant qui paternum genus ad reges Anglorum referre possint, præter Comitem Vorcesterum Somersetum, cuius filius non[a] ita pridem Caroli IX regis filiam e sacris lotionibus excepit. hic enim a Ioanne Mortiniaco Eduardi III regis Anglorum F. stirpem traxit, non tamen iusto connubio. Ac tametsi fama increbruit [b] Hutinctonem Comitem in comitiis Anglorum regem designati oportere, eique substituendum Ducem Norfolcium, quod hic quidem gratiosissimus ac locupletissimus, ille vero materno genere ab Anglorum regibus ortus esset: cum tamen regina intelligeret occulte id agi per legatos, ne quis finitimorum principum reginæ nuptias appeteret, ac tanti regni opes cum suis coniungeret: (quod sine vicinorum pernicie aut periculo fieri non posse videbatur) ipsa per legatos principib. denuntiauit, se iura maiestatis dignitatisque suæ numquam ita depressuram, vt subditorum nuptiis inquinari se patiatur; sed peregrini principis, qui nec opibus, nec potentia finitimis nocere posset, delectum habituram. Nec multo post cum Ferdinandus Austriæ Dux in Angliam legatos misisset, regina nuptiis libentissime assensura videbatur; sed pactis connubialibus primo capite cautum erat, *ne Romano ritu sacra fierent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne magistratus, sacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis communicarentur: ne regina moriente maritus superstes quicquam de regno delibaret, aut suum dicere posset.* quæ cum Duci minime toleranda viderentur, aut quod verius est, cum populo ac reginæ minus gratum se fore diffideret, re infecta legati discesserunt. Nihil autem ab ordinibus Anglorum tam anxie ac sæpius petitum est, quã vt regina nubere, aut imperii successorem designare vellet:

[a] anno 1573.

[b] anno 1569.

vellet: quippe qui satis intelligunt prudentissimæ principis occasu incerto successore bellis ciuilibus regnum vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam sine 742 periculo successorem designare posse. Iisdem periculis iactata fuerat Anglia sub imperio Mariæ huius sororis; cui tametsi connubium Philippi Castiliæ principis placuisset, primo tamen capite exceptum est, *ne quis peregrinus honores ac magistratus adipisceretur:* quarto capite marito interdictum, *ne reginam nisi consentientem, neve liberos communes extra fines imperii seduceret:* illud etiam sanctius cautum, *vt iura maiestatis omnia, & quidem in solidum penes essent reginam; ne marito quicquam ex iis decerpere liceret; ne leges, edicta, rescripta, beneficia nisi regina iubente vim vllam haberent.* his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerunt [a], pactæ sunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualii legati didicimus exceptum fuisse, *ne quis Hispanus arces imperio subditas præsidio teneret: ne item milites Anglos Hispanis conscribere, aut extra fines imperii Anglorum exercitum educere liceret.* Ac tametsi legib. iniquis princeps imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentissimus ac potentissimus vetulæ nupsisset, (neque enim vxorem duxisse videbatur) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hispanos, quibuscum tamen nullæ vmquam inimicitiæ, & summa semper intercesserat necessitudo. At Carolus v Imperator cum omnia prudenter prospiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in spem tanti imperii susceperat, insidiæ struerentur, obsides Anglos quinquaginta, quamdiu Philippus in Anglia fuisset, sibi dari petierat; nec tamen id obtinere potuit. Sed vt regina principem cuius nuptias C optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum nummum trecenta millia ad eum misisse dicitur. Nec multo post quam Hispani in Angliam appulerant, mille supra quingenti ciues religionis ergo in exsilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis coniurationibus Hispanos vno tollere & eodem momento

[a] anno 1554. Aprili mense.

decreuiſſe, quod Angliæ dominatum connubii ac religionis ſpecie affectarent. nec vero dubium eſt quin aut Hiſpani tyrannidem, aut Angli Hiſpanos inuaſuri fuerint, niſi reginæ occaſus imperio valde ſalutaris vtrorumque cœptis finem attuliſſet. Neque enim ſperandum eſt vt peregrinus princeps a periculis tutus eſſe poſſit, niſi validiſſimo præſidio ſeipſum in primis, deinde arces munierit. qui autem opibus ac potentia cæteris omnibus præſtat, penes eundem iura maieſtatis & ſummam imperii eſſe neceſſe eſt; quam vt diutius tueatur, ciuibus imperia, ſacerdotia, curationes, exercitus eripiet, vt iiſdem peregrinos cumulare poſſit: quo nihil populis omnibus acerbius, minuſque tolerandum videtur. Non enim multitudine exemplorum, quibus abundamus, id confirmare neceſſe eſt: ſed domeſtica recordor. cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex hominem Gallum Primicerium feciſſet, tanta iracundia populus exarſit, vt Gallos fere omnes vna coniuratione necauerint. Quod ſi peregrini principis domeſticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine quid fecerit, peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicanutus rex Danorum Angliam ſub imperium ſubiunxerat, exercituque potentiſſimo populum oppreſſerat: vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo poſt regem ipſum veneno ſuſtulerunt[a]. Conſimili fere caſu Poloni Hungaros, quorum regem ſibi cooptauerant, ob vnius Poloni interemti necem occidiſſent, niſi Cracouienſi arce tuti fuiſſent: nec tamen tumultus ante conquieuit, quam Hungari arce relicta domum rediiſſent[b]. Crudelius etiam cum Auſtriacis actum eſt: nam cum Sigiſmundus Mariam Ludouici filiam duxiſſet, ac iure mariti regnum arbitratu ſuo moderari vellet, ſocrus ambitioſiſſima generum dominantem ferre non potuit, ſed eum regno exegit: ac iam legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum imperio Francorum ſubiiceret; niſi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos ſupplices accirent,

[a] anno 1041.

[b] Cromer. in hiſtor. Pol.

cirent; qui non prius regni gubernacula suscepit, quam reginæ mater nihil metuentem interfici mandauit: nec multo post parricidio consimili cæsa est, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demersa. Tum Sigismundus cum excercitu reuersus Hungariam occupauit, ac cædibus ciuium factionis aduersæ omnia compleuit. Sed ad domestica redeo, & ad ea vulnera quæ recenter illata leuissimo tactu recrudescunt, nec sine acerbissimo gemitu tractantur. Franciscus Dux Andium ad Belgarum sceptra moderanda accersitus venit, & maximis gratulationibus acceptus est: sed cum nulla præsidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura prospexeram) id effici potuisset, ingens secuta clades est, quam sine dolore meminisse non possum. Rursus Franci cum Scotis fœderibus sanctissimis antea semper coniunctissimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimicitias diu-

C tissime exercuerant: cum tamen Maria Scotorum regina Francisco Delphinati Francorum nupsisset, ac Franci leges Scotorum populis dare conarentur; Scoti supplices Anglorum patrocinio se subdere, quam peregrinorum imperium perpeti maluerunt; nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis insequi & obsidere desierunt, quam Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia decessissent. Hic omitto quot & quantæ calamitates Mariæ principis illustrissimæ connubia secutæ sint. Nec vero sperandum est reginarũ illustrium cupiditates a peregrinis principibus coerceri posse. Si enim vxores repudiare velint, prius exsulare necesse est. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vmquã se gessit? cum tamen vxoris impudicæ libidines nimis patienter ferret, amicis repudiũ sæpe consulentibus respondit, *dotem prius reddi oportere*: quippe imperio Romano quasi iure dotali vti frui videbatur, cum Faustinam Imperatoris Antonini filiam duxisset. Hoc etiam incommodi habet peregrini principis connubium, quod finitimi reges ac populi quasi pro-

ci mutuis contentionibus ac diſſidiis de alieno imperio certant ac ſæpe reginam a nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Ruſſiorum reginæ, cum diutiſſime de nuptiis inter ſeipſos dimicaſſent, victor, quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis ſe adepturum putauit. ſed illa voragine aquarum vitam maluit quam vi pudicitiam amittere. neque enim tam facile reginarum quam regum connubia conciliantur: hi enim pictis tabulis ſæpiſſime falluntur; ille ſpirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac ſæpiſſime viſos reſpuunt. Neque enim Iſabella Caſtiliæ regina Ferdinando prius nubere voluit, quam os principis aſpexiſſet: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit vt cuiquam connubium promitteret, niſi præſenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliæ reginam ad nuptias petenti, reſponſum eſt, de omnibus principibus, cui poſt Deum immortalem plus deberet quam regi Suecorum, eſſe neminem: quod vnus exſtitiſſet qui Elizabetham e carceribus ad regnum depopoſciſſet; id tamen apud ſe decretum, principi ſe nemini nupturam, niſi quem antea videri licuiſſet. Idem quoque Duci Auſtriæ regales nuptias petenti repoſuit. quæ res connubii ſpem, quam vterque conceperat, fefellit; cum vterque metueret ne coniugii repulſam præſens pateretur, nec ſine dedecore domum reuerti cogeretur: vt poſtea contigit Franciſco Andium Duci easdem nuptias ambienti; qui tametſi bis in Angliam traieciſſet, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam ſibi deſponſam putaret, inani tamen ſpe lactatus re infecta diſceſſit. At iſto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos ſequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur; quinetiam ſi maritus domicilio careat, & vt loquitur Homerus, ἄπολις ἐὼν καὶ ἄοικος, cum tamen vxor conſequi ac iuriſconſulto-

rum

rum [a]Theologorumq; [b]omnium consensu, revereri iubetur [c]. ad hæc, fructus dotis, imo bonorum omnium vxoris, ad maritum pertinent [d]: non tantum quæ ex prædiis ipsis, verumetiam quæ fiscali iure obueniunt ex C bonis damnatorum, etiamsi prædia proscripta millies dote ipsa vtiliora sint ac meliora; dominio tamen ac proprietate marito quæruntur [e], vt fructus omnes dotales ac iura quoque patronatus [f]. quod non solum de priuatis, sed etiam regibus ipsis proditum fuisse videmus: vt si peregrinus reginam duxerit, regni fructus ad maritum pertineant [g], tametsi iura maiestatis ac regnum ipsum penes sit vxorem. Sic enim iuris interpretes [h] quos habemus definiunt, Isabellæ ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatorio cauetur [i], *vt clientes ac vassali mariti prius auxilio sint quam vxoribus, si vtrique periculum adierint.* Quæ tamen iura cum his conditionibus ac legibus quas peregrini principes ab vxoribus accipere coguntur, vehementer discrepant ac repugnant. Iam vero decus ac dignitas, generisq; nobilitas ac familiæ splendor a viris tota pendet [k]. idque adeo verum est omnium populorum moribus ac institutis, vt fœminæ illustres, quæ maritis obscuræ familiæ nupserint, partam nobilitatē amittant [l], nec liberi vllum nobilitatis decus a matris origine sibi vindicare possint: etiam, inquit Ancaranus [m], si regina ignobili marito nupserit: cuius sententiam cæteri quoq; iuris interpretes ac magistri [n] tuē-

a Cuneus & Albericus in l. obseruare. § proficisci. De offic. Procōs. gl in cap. vna quæq; 13 q 2. & in c. si quis in necessitate 34 q 2 & in c. 1. qui accusare & ibi Hostié. Panor Odofred. in l. 1. de vxor. milic C. Bart in l. qui manumittun tur. de operis lib. C. Bald Ang. Rom. Alex. in l. si cū dotem. §. si maritus. soluto matr. Inno. Hosti. Panor. Antoninus, Card. vterque in c. De illis ext. de spōsal. & in c. 1 de cō iug. leprosor. Aufretius in decis. Capel. Tolos 86 Io. Lup. in repet. c per vestras. §. 9 num. 13. de donat inter virum.

b Astesanus theolog. in summa lib. 8. tit 10. art. 2. c l. 1. §. cum autē. de rei vxor. act. C. & l. alia causa. §. vlt soluto matrim. d l. doce ancillam. de rei vind C. l. dotis. l. plerumque. de iure dotium. l. pro oneribus eod. C. e sæpissi. iudicatum in Curia Paris. f cap. olim c. cum Bertoldus de iure patronat. g Bald. in c significante de rescripr. col. 2. & ibid. And. h Palat Riuius in cap per vestras. §. succedit. nu. 10 i Alex in c. 1 in fine an maritus succedat vxori in lib. feudor. arg. l. si quis in graui. §. si cum omnes ad Sylanianum. & l. aut qui aliter § sed & seruus quod vi aut clam. l. in reb. de iure dot C. de Palat. Riuius. in c per vestras, de donat inter virum. num 11. k l fœminæ de Senator. l. cum te. l. vlt de nupt. C. l. vlt. de incolis. C. & c. vbicunq de pœnis lib. 6 Bart in l. 1 col. 7 de in ius vocan. C. Plat. in l. 1 colum. 2. de dignit. C. Bartol. Fulgos. Castrensis, Iaso in l. vlt de verbor signifi. C text. in l. cum legitimæ. de statu hom. ff. l eos. l. exemplo l. nullus. de decur ff. Iacobus Bellouisius, in l Lucius. §. idem de muneribus. Panormitan in cap. super eod. 2. colum. 1. de testib. Lucas Penna in l. in sacris. colum 3. de proximis sacrorum C Guido consil. 217. & decis 196. 8: 349 & 379. l Bart. in l. 1, de dignit. C. col. 5. Plat eod. col 2. Corn. cons 55. lib 1. col 4. & cons 26 lib. 4 col. vlt. m Ancaran. consil. 339. col. 3 pro malo. & consil 439. n Florian. in l. qui testamentum de probat. Cæpola in tract de imperat milit. e leg. 22. oppos. Raymund. in tract nobil. q. 5. Felin in c. super eod de testib. Plat. in leg. 1 col. 1. de dignit.

tur. Hæ igitur tot ac tantæ absurditates Gynæcocratiam sequũtur; quæ inde cepit originem, quod qui prole mascula destituerentur, filios feuda capere maluerunt, quã qui gentiles non essent. postea dignitates cum fœminis communicari cœperunt. Et cum semel Comites ac Duces dici cœpissent, tandem etiam regum inertia dicam an vecordia in iura maiestatis inuolarunt; tametsi feudatorio iure cautum [a] esset, *ne ad fœminas feuda peruenirẽt, etiamsi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu propinqui superstites essent*; nisi diserte feudalibus tabulis id comprehensum fuisset. Ac Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur. quæ lex non recens est ac noua, vt nonnulli putant, sed antiquissimis Saliorum tabulis conscripta [b] & consignata. Verba legis sunt, DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HÆREDITATIS MVLIERI VENIAT; SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HÆREDITAS PERVENIAT. At etiam Childeberti regis Francorum edicto quod legibus Salicis cõprehensum est, quo quidem nepotes ad auorum successionem in stirpes vocantur, fœminæ procul summouentur. Et quidem si Salica lex nulla fuisset, cum de summa imperii inter Philippum Valesiorum Comitem & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, lege Voconia; Eduardus vero legibus hęreditariis Romanorum suæ causę patrocinium tueretur; Senatusconsultum de patrum ac principum omnium consensu factum est, *ne quis in ea disceptatione peregrinarum legum auctoritate vteretur, sed legem quisq; Salicam pro suo iure interpretari studeret*. quid ita, si lex Salica nulla fuisset? Ac tãetsi mortuo Ludouico Hutino, Dux Burgundionum Hutini filiam ad sceptra vocaret; eius tamen sententia ordinum omnium summa consensione repudiata [c] est, cum Lutetiæ Parisiorum conuentus haberentur. quibus temporibus Baldus legem [d] Salicam vocabat IVS GENTIVM GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quosdam de iure gentilitatis ageretur, testamentum vetustissi-

[a] c.1. §. filiæ. De success. feud. c. 1. quid sit inuestitur.

[b] In cap. De Allode, & in cap. De matrimonio ad Morganaticam.

[c] In historia Nãgi & Sesel.

[d] In l. si plures de condit. insertis. C.

tustissimis cóscriptum literis prolatum est, quo quidem testator filiis masculis terram Salicam diuisit; quod iudices de prædiis feudalibus interpretati sunt. Quo iure Germani antea semper vsi sunt, quousque Fridericus II Imperator Austriæ genti pro singulari beneficio concessisset, vt si mares liberi superstites nulli fuissent, hereditatem Austriacæ domus fœminis cernere liceret. Sed quoniam Imperator contra leges Imperiales, contraq; morum Germanorum sua voluntate id fecerat, Othocarus rex Bohemiæ iure propinquitatis Ducatum Austriæ depoposcit exercitu aduersus Rodulphum conscripto, qui concessu Friderici ad se pertinere contendebat: id postea Bauaris quoque principibus tributum est. Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia cum iure maiestatis commune? Quacumque tamen vecordia principes ac populi obstupuerint qui Gynæcocratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab ista fœditate seipsos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis; quæ tametsi Philippi Valesii & Caroli Belli principatu vexata est, numquam tamen Clotarii & Sigeberti filiæ sceptra huius imperii ad se vllo iure pertinere putarunt. Quamobrem Baldus nostri iuris [a] æque ac Romani peritus, Burboniæ gentis masculos etiam millesimo gradu a stirpe remotos prius sceptra Francorum adepturos scribit, quam fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura populos omnes exceptis admodum paucis, antea semper amplexos esse videmus. Et certe principes Allobrogum Salicæ legis auctoritate fœminas ab imperio semper depulerunt. etenim Constantiam Ducis Allobrogum filiam a patruo de imperii iure certante [b] iudicum suffragiis summotam fuisse legimus. Non tamen dubito quin pleriq; imperia muliebria perhorrescant, qui tamen reipsa fœminarum libidini obsequẽtissimos sese præbere non dubitant. Nihil autem refert, vt Cato dicere solebat, vtrum ad fœminas imperii summa deferatur, an vero imperatores ac reges fœminarum imperiis ac libidini obsequantur [c]. Cum igitur planum sit, opinor, monarchiam cæteris ciuitatum

746

[a] in l. centũ. vnde legiti.

[b] anno 1256.

[c] Arist. lib. 2. cap. 6. Polit.

generibus præstare, & in monarchiarum genere regale imperium, inter reges eos qui a stirpe regum ducuntur; denique in regia stirpe proximum quemque ceteris anteferendum, & iura maiestatis summoto muliebi sexu indiuidua esse oportere: postremum est vt illud etiam differatur, præsterne regale ciuitatis genus harmonica an vero geometrica vel arithmetica iustitiæ proportione gubernari. Neque enim operis conclusio siue ad vtilitatem fructuosior, siue ad animi voluptatem iucundior vlla esse potest quam de iustitia: qua quidem Rerum omnium publicarum, post Deum immortalem, fundamenta nituntur: vt Plato rectissime libros De Republica *disputationem de iure ac iustitia* appellasse videatur.

VI. De tribus iustitiæ generibus, proportione geometrica, arithmetica, & harmonica constitutis, quæq; sit earum ad vnius principis populive, aut optimatum imperia similitudo.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere disputata sunt, perspicuum fit regale ciuitatis genus, quod proximo cuique totum quantumcumque est, obuenit, præstare quidem cæteris omnibus; sed ad consummatam sui perfectionem harmonica iustitiæ temperatione conglutinatum esse oportet, id est populari quadam & optimatum similitudine moderatum. quemadmodum monarchiæ status quidem simplex, non concretus aut confusus. gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obscura videri possunt, nec vllius quantum quidem memini, scriptis aut disputatione conclusa, enitendum nobis est vt perspicua demonstratione intelligantur. *Iustitiam* appello pœnarum ac præmiorum, & earum rerum quæ cuiusq; propriæ sunt, æquabilem distributionem, quam Hebræi *Credata* peregrina voce, vt ab iustitia diuinitus homini tributa quam ipsi *Tsedaca* vocant, seiungatur. his etiam ducibus in hoc religiosissimum & augustissimum iustitiæ templum ingrediendum nobis est. Illa vero dis-

tributio

tributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac ſimilium rationibus modice confuſis, id eſt, ex harmonica proportione exſiſtit. Cum enim Plato optimam Reipublicæ formam eſſe iudicaret, quæ ex imperio populari ac tyrannide conflatur, a ſe ipſe tamen diſſentiens ciuitatem non tantum ſtatu, ſed etiam gubernandi modo popularem fecit: quippe qui ciuium omnium multitudine legum ferendarum, magiſtratuum creandorũ, belli indicendi, pacis iubendæ, præmiorum denique ac pœnarum irrogandarum poteſtatem dedit. Ad hunc modum ciuitate conſtituta beatam fore negauit, niſi geometrica proportione gubernaretur. Putabat Deum huius mũdi antiquiſſimum temperatorem, quem ad imitandum optimus quisque legiſlator ſibi proponere debet, geometrica proportione omnia tueri. Illud autẽ ſæpius iactare ſolebat, ἀεὶ τὸν Θεὸν γεωμετρεῖν [a]: quæ tametſi Platonica ſunt, nusquam tamen in Platonis ſcriptis comperiuntur. At populare imperium a Platone conſtitutum geometricis rationibus plane contrarium eſt: quia populus rerum omnium ęqualitatem conſectatur, æqualitas autem arithmeticis quidem rationibus congruit, geometricis nullo modo. Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æqualitate arithmetica ciuitates cõſtitui ac iura diſtribui putabat oportere. Cyrũ ad huc puerum vapulantem [b] inducit, quod rex a ſociis creatus veſtimenta commutari iuſſiſſet, vt ampliora grandioribus, minora breuioribus tribuerentur. Cyrus ita caſtigatus docetur a magiſtro ſe Perſam natum eſſe; ac propterea Perſarum moribus ac legib. vtendum; qui quod cuiusq; proprium eſſet, id cuique tribuerent; non Medos, qui quod cuiq; aptum & commodum videretur, idipſum cuiq; dandũ putarent: Plato cum verbera ſibi, non Cyro infligi animaduertiſſet, Cyropædiam repudiauit. Hæc igitur Græcorum ſermonibus peruulgata Platonis & Xenophontis contentio, duabus factionibus, optimatũ inquam & populariũ, præbuit incrementum. alteri quidem, arithmeticam iuſtitiæ rationem ſecuti, populares

747

a. Id eſt, Deum geometrica ſemper agitare.

b In Cyripædia.

ſtatus;alteri,quod opibus ac nobilitate præſtarent,geometricam ariſtocratiæ congruentem adamauerunt. Ex his duabus tertia factio exſtitit,quæ iuſtitiam arithmeticam ad æqualem rerum permutationem adhibuit, ſed in præmiorum ac pœnarum diſtributione geometricã: quæ non æqualiter omnia omnibus, ſed pro cuiuſque meritis tum pœnas infligat,tum præmia largiatur. Atq; hæc fuit Ariſtotelis ſententia ; qui tamen nec magiſtri Platonis meminit, nec Xenophontis. Id autem animaduerſione dignum eſt, quod vtramq; iuſtitiæ proportionem ſeiunxerunt,harmonicæ vero iuſtitiæ nuſquam meminerunt:nec Latinorum quiſquam aut Græcorum harmonicas rationes ſiue ad iuris diſtributionem , ſiue ad ciuitates moderandas accõmodauit; quæ ipſa tamen cum dignitate cæteris longe præſtat, tum vero ad illud regale ciuitatis genus quod quærimus , ariſtocratica quodammodo ac democratica ratione temperatum refertur. Et quoniam locus hic tum ad iuris & iuſtitiæ vim penitus intelligendam , tum etiam ad Rerumpublicarũ ſtatus conſtituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momentum, non modo Iuriſconſultorum reſponſis, verumetiam mathematicorum definitionibus nobis eſt vtendum. nam cum mathematici ab incertis ac inter ſe diſcrepantibus Iuriſconſultorum opinionibus abhorrerẽt; Iuriſcõſulti vero mathematica propter ſui obſcuritatem repudiarent; harmonicam illam iuſtitiæ vim minus perceperunt. Eſt igitur geometrica proportio,quæ ex rationibus magnitudinum inter ſe ſimilium conflatur inæquali exceſſu; arithmetica proportio vſquequaque & progreſſione & exceſſu ęqualis eſt; harmonica vero ex vtriſque inter ſe artificio mirabili confuſis & colligatis, vtrique tamen diſſimilis exſiſtit. verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris conſtans; geometrica quidem, tripla ratione progrediens, ſimiles complectitur rationes,ſed exceſſu valde inęquali: quia prior numerus a ſecundo tantum ſenario diſtat, quartus vero , ſcilicet 81 a 243 conſimili ratione diſtans,

Proportionũ definitiones.

Proportio geometrica 3, 9, 27, 81, 243.

Proportio arithmetica 3, 9, 15, 21, 27

Proportio harmonica 3, 4, 6, 8, 12.

ſtans, exceſſu maior eſt 162. & quo longius progredie-re;eo maius futurum eſt incrementum. At in propor-tione arithmetica, tametſi ſecũdus numerus eodem ex-ceſſu a priore ſuperatur quo in geometrica; quintus ta-men a primo, fere decies minor eſt quam in geometrica proportione, quæ ſemper ſui ſimiles rationes comple-ctitur; arithmetica vſquequaque æquales; harmonica vero ex æqualib. ac ſimilibus ſpatiis quodammodo tem-peratis exſiſtit. Geometricæ quidem & arithmeticæ ſæ-pe in iuriſconſultorum [a] ſcriptis occurrunt, ac facilime iudicantur: Harmonicæ vero non ita perſpicue depre-henduntur[b]. Quod autem diximus ſimilitudinem ratio-nibus geometricis, æqualitatem vero arithmeticis con-uenire ad interualla numerorum pertinet; quæ in ari-thmeticis rationib. ſemper æqualia, in geometricis nũ-quam diſſimilia: niſi æqualitatem eo modo interprete-mur quo Solonem ferunt; qui cum ad ciuiũ animos ſibi cõciliandos prædicaret, ſe leges omnibus æquales latu-rum, ſi legum ferendarum arbitrium ad ſe deferrent: *plebs æqualitatem arithmeticam*, inquit Plutarchus, [c] *in-nui putabat; optimates ac locupletes ad geometricam dictum Solonis trahebant:* quo factũ eſt vt omnium Athenienſiũ conſenſione creatus ſit legiſlator. Lex igitur geometri-ca gubernandæ ciuitatis eſt, cum ſimilia ſimilib. copulã-tur. vt leges cõnubiales duodecim tabularum patricio-rum cum plebeiis cõiugia vetabant, vt patricii ducerent patricias, & cum plebeiis plebeii iungerentur; cõtuber-nia vero ſeruorum ab vtriſq; diſtinguerentur. quæ lex e-tiamnum apud Rhaguſios inuiolabilis eſt. Idem iudi-candum eſſet, ſi princeps principibus, tenuibus tenues, ancillæ ſeruis connubio geometrica lege maritarentur. Si vero cautum eſſet vt ſorte connubia quærerẽtur, gra-tiſſima plebi lex eſſet; quia nobiles ac locupletes tenui-bus & obſcuris hominibus ſortitione ſæpius obuenirẽt, ac princeps ancillam, opifex illuſtri ſanguine fœminam duceret, ſuæ conditioni plane diſſimilem. ſors igitur æ-qualitatem popularem arithmeticis legib. congruẽtem

[a] In l. Clemẽs patronus. & in l. ſex vnciis de hæred. inſtituend. & in l. ita ſcriptum de liberis & poſthu ff.

[b] l. eos De vſuris. C.

[c] In Solone.

tueretur;optimatum vero ac locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. illud est quod ab Euripide dicitur, æqualitatem legitimam humanæ naturæ consentaneam esse: id est, τὸ γὰρ ἴσον, νόμιμον ἀνθρώποις ἔφυ. Sed vtrumque regendæ ciuitatis genus suo quodam morbo laborat: propterea quod alterum tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opib. ac dignitate spoliat. At vero harmonica gubernandi forma vtrosque concentu suauissimo tuetur. neque enim maiorum gentium patricios omnes patriciis, aut iis tantum qui a paterno ac materno genere proauos illustres omnes ciere possunt: quia non modo a plebeiis, sed etiã a se ipsi patricii nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit; sed nobilitatem vel a patre tantum ducit, vt legibus Polonorum [a] sufficere constat: vel ab auo paterno, vt nostris; vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogum cauetur: perniciosissime tamen pleriq; Germanorum, qui generis nobilitatem altissime repetentes, atauorum atauos vtriusq; sexus pari nobilitate ad connubia iungenda conquirunt. Quamobrem lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est; propterea quod ciues a ciuium complexu & caritate diuellebat, ac seditionibus ciuitatẽ euertebat: quę seditiones abrogata lege derepente conquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ a patrib. enupserint: sæpius patricii plebeias fœminas duxerunt; quia nobilitas a patre quæritur. Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples, patricio egenti nupserit; aut patricia inops a pecuniis plebeio locupleti: & quæ venustate ac forma excellit, ei qui ingenii præstantia pollet, vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores, quam ignaui diuitis cum strenuo, cui nihil adest præter studium accumulandarum opum. quæ coniunctiones similium ac dissimilium consensu suauissimum efficiunt

[a] Alex. regis Polonorum lege.

74

C

efficiunt in Republica concentum. Quamobrem rectissime Græci Amorem Copia & Inopia, id est, *Poro* ac *Penia*, parentibus genitum finxerunt; quasi media voce inter summam & infimam interiecta. Est enim omnibus natura insitum, vt quo quisque egeat, id ardentius amet: sic deformis formosum, inops a pecunia locupletem, ignauus strenuum conquirit. quod si locuples ac nobilis nobilem & locupletem duxerit; quia alter alterius ope minus eget, minus etiam alter ab altero colitur. Et quémadmodum symposiarcha sit ineptus, qui conuiuas omnium ordinum & ætatum, vti quisq; domum ingressus fuerit, accumbere iubeat, nulla sexus, conditionis, ætatis habita ratione: ita quoque imperitus sit, qui dignissimos quosq; supremo loco, sapientes sapientibus, senibus senes, fœminas fœminis, stultos simul coniungat, vt geometricæ leges præcipiunt; qui nihil aliud quam rerum similitudinem consectantur. quæ ratio etsi minus est insipida quam superior, insulsa tamen est. optimus igitur symposiarcha, vel vt Horatius loquitur, *arbiter bibendi*, tranquillæ mentis hominē inter cōtentiosos collocabit; sapientes inter insanos, vt illorū sermonib. quasi medicina vtcumq; senari possint; inter sophistas moderati animi virum; cum sene loquaci taciturnum coniunget, vt & linguam ei soluat, & parcius ipse loqui condiscat; egentem cum locuplete, vt ei suæ benignitatis fontes aperiat, ab eoq; gratiam ferat; inter seueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiscebit. qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui sese infimis sedibus, aut non eo quem cupiant ordine positos quæri possint; verumetiam ex illa pulcerrima conuiuarum tum singulorum tum vniuersorum collocatione suauissimus exsistit omnium concentus: quam ordinis pulcritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confusione turbare qui volet, omnem fructum, omnē dulcitudinem & amabilitatem quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de cōuiuio sustulerit. Quamobrem Scipionem Africanum in sapientum

reprehenſiones incurriſſe ferunt, quod primus leges theatrales de ordinum conſenſu tuliſſet, ac ſenatores a plebe in ludorũ ſpectaculis ſeiunxiſſet, cùm promiſcue Patres cum plebe ludos ſpectauiſſent vſque ad annum ab V. C. DLVIII. vnde poſtea graues ac pernicioſæ in Rempublicam ſeditiones eruperunt[a]. Neq; enim hoc tantum ſapiens legiſlator præſtare debet, vt pœnarum metu ciues a mutuis iniuriis abſtinere cogat; verumetiam hoc efficere, vt etiamſi nullæ ſint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem ſocietatum humanarum, quæ ſunt innumerabiles, fundamentum in amicitia conſiſtit, quam ſine harmonica iuſtitia tueri nemo poteſt. Cuius rei tota vis eſt a natura petenda; quoniam arithmeticæ rationes ac geometricę a ſe inuicem diſiunctæ ſunt: homonicæ vero ſemper interuallis mediis extrema coniungunt, vt exemplis[b] propoſitis docemur. Æqualitatis autem ſtatus popularis eſt, & Arithmeticis rationibus conſentaneus; quoniam vt æqualia ſunt, etiamſi in infinitum excreſcant interualla; ſic populares homines vt ſint in infinita multitudine innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt vniuerſis leges iubere, magiſtratus mandare, iudicia diſceptare, ſuffragia omnibus in omnes ferre liceat. denique omnia ſortibus ac ponderibus committere pulcerrimum ducunt, id eſt, vt Græci veteres populare imperium ſignificabant, πάντα ζυγοῖς καὶ κλήροις; regulaque rectiſſima & vſquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis eſt atq; rigidiſſima, propterea ius ipſum appellatur *rectum*, noſtro loquendi more: quod ab Hebræis acceptum videtur: ſuos enim de iure ac iuſtitia libros ספר הישר, id eſt, *librum recti*, ſiue vt Chaldæus[c] interpres, *librum rectitudinis*, vocant; vel quia virtutis ac iuſtitiæ via nullos habet anfractus, nec patitur nos hincinde a recto curſu deflectere; vel quia omnibus eadem lex, nullius perſonam accipit, non gratia cuiuſquam, non odio permouetur; qualem fuiſſe Polycleti regulam nonnulli putant, quæ

[a] Liuius li. 34.

[b] Geometrica proportio diſiuncta 2.3.20.30. Arithmetica proportio diſiuncta 2.3.20.21. Harmonica 4.6.8.

[c] c. 10. Ioſuæ.

quæ frangi prius quam flecti potuisset. Verius tamen est Polycleti *canona* vocari *librum* quem insignis ille statuarius de artificio suo ediderat, quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruari conueniret, quæ singularum partium minimarum maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilissime persecutus erat; qualem nostra ætate Albertus Duretus accuratissime scripsit: sed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore statuam a se factam publice proposuit; in qua omnia diligentissime obseruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret; quam statuam ipsam quoque *canona*, id est *regulam*, nominauit; a qua cæteri opifices statuas conformare consuessent. Demus tamen Polycleti regulam fuisse o-

751 mnium rectissimam, & quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis esset. eiusmodi statum popularem legitime institutum dicemus; in quo legibus iisdē omnes, iisdem etiam pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Lesbiam imitatur: hæc enim plumbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidem sic accommodaretur, vt de materia quoad eius fieri posset, nihil periret; cum cæteri qui lapides ad normam accommodare consueuerant, materiæ detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propositas causas aptare oportere putabant, vt ex personarum temporum ac locorum varietate ab illa inflexibili rectitudine discederetur. Ego vero sic statuo, & regulam Lesbiam, si torqueatur, quoniā plumbea sit, regulæ nomen amittere; & legis vim ac nomē perire, quam iudex arbitratu suo in omnes partes sic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter sit, qui earum minister esse debuisset. Vt igitur a regulæ Lesbiæ mutabilitate, rursusque ab illa inflexibili rectitudine, id est ab arithmeticis & geometricis gubernādarum ciuitatum artib. paululū discedatur, tertiū quoddam regulæ genus fabricare

oportet, ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice,vel potius intra modum flecti, & eodem momento ad rectitudinem redire possit,id est, harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. id autem recte fieri posse putem,si quatuor terminis quos antea pegimus,gubernandi rationem definiamus: lege inquam, æquitate,legis actione,officio magistratus:quæ eandem inter se proportionem habent quam hi quatuor numeri 4, 6, 8, 12, nam quæ ratio est 4 ad 6, eadem 8 ad 12. rursus eadem ratio est 4 ad 8,quæ 6 ad 12. ita quoq; lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officiũ magistratus,contra ve:nam actio legib.inseruit,&magistratus officium æquitati. Quod si numeros harmonica lege compositos transposueris, & magistratum æquitate priorem,actionem item lege superiorem feceris, & ciuitatis harmonia,& musicæ concentus peribit: geometrica vero proportio transpositis terminis semper sui similis est;seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2,4,8,16: seu disiuncta, vt 2,4,3,6. conuerte numerorum ordinem 6,3,4,2; vel 3,2,4,6: aut quacunq; serie collocaueris,semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertii ad quartum; rursusq; primi ad tertium quæ secundi ad quartum:ac tametsi continua proportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentum; scilicet 2, 4, 8, 16:multo minus ex arithmeticis rationib. siue disiungantur hunc in modũ, 2,4,5,7; siue coniungantur, 2,4, 6,8. Vtraq; vero proportio ab harmonica tantũ distat, quantum aqua tepida differt a gelidissima & feruente. Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia,qui honores pro cuiusque meritis decernat, idq; sine fraude fiat;(quamquam fieri non potest) hic tamen status nec diuturnus erit,nec ciuibus vtilis futurus: quia nullum potentioribus cum infimis concordiæ vinculũ intercedit;vt superius geometricis exemplis docuimus.

Lex. 4. Æquitas 6. Legis actio 8. Iudicis officiũ. 12.

Contra

Contra vero, si legibus iisdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigãtur, si omnes omnibus honores, vti sors tulerit, omnia omnibus prę:nia nulla ratione dignitatis, personarum ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis statu interire necesse est. Quemadmodum igitur simplicia medicamenta vi ac potestate dissimilima, quæ hominibus perniciem ac pestem illatura sint, simul temperata fiunt salutaria: ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ, Rebuspublicis salutares semper futuræ sunt. Quamobrem fallit Aristoteles[a], qui beatam Rempublicam tum fore putat, si quis princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit, vt summa æquitate subditos sine legibus moderari velit. Neque enim principi posita lex est, sed omnibus ciuibus, ac potissimum magistratibus, qui gratia vel odio, vel sordibus oculos interdum ita excæcatos habent, vt nullam iuris ac iustitiæ lucem intueri possint, ac tametsi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerentur, nihilominus tamen legibus opus esset, quibus veluti lucerna quadam, vel imperiti in densissimis humanarum actionum tenebris dirigantur, vel scelerati metu pœnarum terreantur. vt enim honestorum ac turpium lex æterna in mentibus vniuscuiusque nostrum ab immortali Deo sit inscripta; pœnæ tamen, quibus improbi ab iniuriosa facinorosaque vita auocentur, in animis inscriptæ a Deo nullæ fuerunt. Idem tamen immortalis ac præpotens Deus, qui iusti ac iniusti scientiam nobis indidit, leges ore suo promulgauit, pœnas etiam adiunxit; quibus legibus nullæ antea pœnæ conscriptæ, ac ne legislator quidem vllus exstitisse memoratur. argumento sit quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Musæus, antiquissimi Græcorum scriptores, verbum legis vsquam vsurpauerunt; Moses vero diis omnibus Græcorum fere antiquior est. ergo reges manu, voce, imperio regali subditos sine legibus moderabantur. prima legum ferendarum occasio a po-

[a] In Polit.

pularibus & optimatum Imperiis, cum a regali statu disſcederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedæmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua stirpe regum intermortua; aut iis qui superstites erant, erepta imperandi potestate. Vtriusque ciuitatis exemplar cæteræ Græcorum Italorumque ciuitates ad intuendũ & ad imitandũ sibi proposuerunt: Dores inquam, Iones, Elienses, Cretenses; Locri, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis dissidebant; tenues potentibus æquari cupiebant. id autem fieri aliter non poterat, quam si lex eadem omnibus scriberetur. locupletes vero leges omnes respuebant, vt qui opibus ac potentia Respublicas tuerentur, honoribus ac præmiis plebe superiores esse vellent: & quoniam supremos in Republica magistratus gerebant, sui similibus, id est optimatibus fauebant, tenues aspernabantur. inde tenuium voces & querelæ; quæ vt in ciuitate Romana exitum aliquem reperirent, Terentius Arsa Tribunus plebis Consulibus absentibus Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in Consulare imperium inuehebatur; quippe duos pro vno dominos immoderata infinitaque potestate; qui soluti atque effrænati ipsi omni metu legum, omnia supplicia verterent in plebem: quę ne æterna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. quod populus in se ius dedisset, eo Consulem vsurum, nõ ipsos libidinem ac licentiã pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionib: agitata lex est, & ad extremum perlata. placet optimatum voces & querelas ex Liuio[a] describere, cum regiam potestatem sine lege optabiliorem ducerent quam legibus viuere: *Regem*, inquit, *hominem esse a quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit, esse gratiæ locum, esse beneficio; & irasci, & ignoscere posse; inter amicum & inimicum discrimen nosse; leges rem surdam & inexorabilem esse, salubriorem melioremq́ inopi-*

[a] lib. 2.

753

inopi quam potenti; nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris: periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. hæc Liuius. Tandem perlatæ sunt leges Duodecim, quarum præcipua quædam exstitit valde popularis & optimatum imperiis ac potentiæ plane contraria: est autem huiusmodi; *Priuilegia nisi comitiis centuriatis ne irroganto: qui secus faxit, capitale esto.* Iis legibus iudices ac magistratus populum aliquam diu sic moderati sunt, vt nec veniæ vllus esset, nec æquitati locus relictus. Fuit etiam consimilis nostra ætate ad Senatum Francisco I rege controuersia delata: cum enim Allobroges sub imperium subiecisset, magistratus ac iudices a legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu suo constituebant ac definiebant. Itaq; Allobroges per legatos a rege petierunt, ne in posterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil sordidis iudicibus tam inimicum esse potest. Ac propterea Charondas [a] Carthaginensium legislator valde popularis, vetuit magistratus a verbis legum discedere, quantumuis iniquæ viderentur. Franciscus Conanus libellorum Magister, legatos Allobrogum audire iussus se mirari scribit [b], quod rem adeo iniquam peterent, ne scilicet magistratibus ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum iurisconsultissimum errore lapsum scribit, quod Curias maiores tantum, non etiam minores iudices ex æquitate iudicare posse putaret. Legati suos iudices legibus in officio contineri putabant, si æquitatis specie sublata ius dicerent. Accursius non tam Latine, quam ad id quod voluit accommodate, iudices imperitos verbis legum insistere perinde iussit, vt indoctos equites; qui quod equitare se posse diffidunt, extrema equestris sellæ manu prehensare solét. sed æquitatis verbum cum ad eos refertur qui maiestati præsunt, ipsarũ legum abrogationẽ, aut derogationẽ, aut subrogationem, aut obrogationem innuit: cũ vero ad magistratus ac iudices, nihil aliud quã ꝙ legi deest, cõmode interpretari ac supplere:

a Diodo rus lib. 12.

b lib. 1. cap. de æquitate.

aut nimiam acerbitatem lenire, lenitatem nimiam ex rerum & causarum varietate sic exacerbare, vt salua legis interpretatione ciuitatis simul ac legum[a] saluti consulatur. Neque id Curiarum proprium, sed magistratuum omnium commune est; seu iure actionis, seu libello supplicii, seu diplomate ac rescripto principis lapsos erigere, aut quid aliud ex æquo bono iudicare iubeantur. Id autem aperte significatur clausula vulgari principum rescripto comprehensa, QVOAD ÆQVVM VIDEBITVR: aut quoties magistratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel rescripto quid committit; vt sæpissime videmus ea quæ legibus propter infinitam causarum varietatem contineri nequeunt, magistratuum officio ac religioni permitti, sine vllu iudicum ac magistratuum exceptione. Pleraque maioribus magistratibus ac iudicibus tribuuntur, quæ minoribus magistratibus non licent; vt appellationes inducere, reos nec satis conuictos, nec penitus innoxios absoluere; sed QVOSQVE *iudicio se sistere iubeantur*: quod Lacedæmonios olim fecisse Plutarchus scribit. Neque id nouum est; maioribus magistratibus inter iudicandum pleraq; licere, quæ minoribus non licent: cum in Pandectis Hebræorum Senatui tantum [b], quem proprie *Hacanim* הכמים, corrupte *Sanedrim* vocāt, ex æquitate iudicare licuisset; cæteris quos appellant *iudices animarum* [c] ac *pecuniarũ*, non item. Quod autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & institutis caueri solet, *ne iudices a verbis legum discedant*, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem non tollit: vt consultus Alexander [d] iurisperitorum suæ ætatis clarissimus ex Bartoli [e] sententia respondit: nec in eo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus seiunxit. nā lex ab æquitate diuisa, quasi corpus exsangue & exanime videri potest: quoniam lex ea tantum quæ ad quæstionem infinitam pertinent complexa, quæstiones finitas æquitati congruentes ex locis, temporibus & personis non attingit. Leges autem flectere magistratui licet eatenus ne rumpantur:

etiam

[a] l. respiciendum. l aut facta. de pœnis. ff.

[b] Rabi Maymon lib 3. במרי חנבכים.

[c] דיני נפשות דיני ממונות

[d] consil. 89. lib. 6.

[e] Bart. in l. omnes populi. text. in cap. ex parte 2. de offic. delegat.

754

C

etiam ſi lex acerba videatur, cum ſua luce ſatis perſpicua eſt. ſic enim Vlpianus[a], *Dura*, inquit, *lex eſt: ſic tamen ſcripta. duram* dixit, non *iniquam*: neque enim ſubdito legem iniquitatis perſtringere fas eſt. Nam ſi lex ad propoſitam cauſam accommodari ſine iniuria non poteſt, *temperanda ſunt iudicia iuſtiſſimis magiſtratuum decretis*, vt Paulus reſpondit[b]: & in conſimili cauſa Saluius Iulianus[c] cauendum eſſe dixit *ne quid abſurdum & iniquum ex interpretatione legis ſequatur.* Certe quidem lege[d] Prætoria, (quam alias *Pletoriam* vocant) quæ de imperio Prætoris vrbani lata eſt, ius ei datum eſt, *vt leges emẽdare, ſupplere, interpretari poſſet*[e], vt Papinianus ſcribit: quæ poteſtas, quoniam de iure maieſtatis nonnihil decerperet, ſublato populari ſtatu omnibus magiſtratibus eſt erepta, iiſque interdictum, ne leges emendarent aut obſcuras interpretarentur[f]. Itaque magiſtratus ac Præſides prouinciarum de legibus dubitantes principem toties conſulere oportet, quoties ambiguitas perſpicuam æquitatis interpretationem refugere videtur: aut ſi longiſſimis locorum interuallis remoti ſunt principes a magiſtratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculum allatura videatur, ſententiam æquabilem ſalua leges ſequi oportet. Neque enim magiſtratui de lege, ſed ſecundum legem iudicare neceſſe eſt, aut infamiæ notam[h] ſubire. cum enim apud Toloſates Romanorum leges interpretarer, Bartolemæus Præſes inquiſitionum ſuæ decuriæ collegas coactis omnibus iudicum decuriis, ex lege regia ſententiam ferre compulit. nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quantumuis iniquæ ſibi videantur, diſcedere non licet. Ex quibus efficitur magiſtratum legem inter & æquitatem medium conſiſtere; ſed perinde magiſtratum in poteſtate legis eſſe, vt æquitas eſt in[i] poteſtate magiſtratus: dum tamen nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. oportet enim iudicem viri boni & innocentis officio fungi[k]. Atque in eo quidem[l] Alexander iuriſconſultiſſimus labi mihi videtur, qui iudicem ad quem arbitrium iudicandi

754

755

[a] l proſpexit. qui & a quibus.

[b] l. in ambiguis 86. de regulis

[c] l Saluius de legatis præſtand. l. quamuis de in ius vocando. l. quæſitum. de teſtamentis. l. ita vulneratus. ad l. Aquil. § pen.

[d] Varro lib. 5.

[e] l. ius autem de iuſtitia.

[f] l 1 de legib.

[g] Bal in l. 1. §. ſi is qui de exercit. ff.

[g] l. 1 § ſi is qui de exercit. l. non aliter. de legat. 3. l. ea quæ. §. 1. de regu.

[h] l. ſeruos. ad l. Iuliam de adul.

[i] l. in fundo de rei vindicat l. placuit. de iudiciis. C.

[k] l. cæteræ famil erciſcundæ. Bart. in extrauaganti ad reprimendã. verbo videbitur. Bal in l. ſi quando de inoffi teſt. Panor. Fel in. in c. 1. de conſt. ext.

[l] Alex. conſi. 106 nu. 11. lib. 3. viſo.

delatum eſt, inique iudicare poſſe ſcribit: quæ ſententia cum legibus diuinis & humanis, cumque iuriſconſultorum omnium reſponſis vehemẽter[a] pugnat. quid enim illa verba ſignificant, iudicem boni & innocentis viri officio fungi oportere, ſi licet inique iudicare? quid illa in foro vulgata, dolum, fraudem, ſordes a iudicibus abeſſe oportere. Exſtat Luitprandi regis Longobardorum lex, qua quidem magiſtratus quadraginta ſolidis mulctatur, quicquid contra leges iudicarit: quod ſi lege ſolutus ex officio decernit, non mulctatur, etiamſi iudicauerit inique; dum tamen nihil fraude ac dolo feciſſe videatur. Romani[b] hoc amplius, quod iudices conceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi ſui ſententia, id eſt, vt vulgo loquimur, ex animi conſcientia iudicarent, prius vero quam ſententiam ferrent, præco iudices clara voce hortabatur, NE *ſe paterentur ſui diſſimiles eſſe*, vt Caſſiodorus[c] ſcribit. Græci veteres ſe ex legibus iudicaturos iurabant; ſin quæſtio propoſita nulla lege comprehenſa videretur, æquiſſimam tamen ſententiam laturos, id eſt, vt verbis eorum[d] vtar, δικαιοτάτῃ γνώμῃ. Atque eo pertinent ea quæ Seneca ſcribit; *Melior*, inquit, *videtur conditio cauſæ bonæ, ſi ad iudicem, quam ſi ad arbitrum quis mittatur: quia illum formula includit, & certos terminos ponit: huius libera & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt & adiicere, & ſententiam ſuam, non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas aut miſericordia impulit, regere.* Legislatores tantam poteſtatem iudicibus numquam darent, ſi legibus omnia complecti potuiſſent. Sed non magis legibus ſingula contineri poſſunt, quam infinitum quiddam & immenſum ab eo, quod finibus exiguis, ac veluti cancellis anguſtiſſimis concluſum ſit. Ac propterea Curia Pariſiorum in ſententiis ſæpius hæc verba ſubiecit, NE *iudicata res ad conſequentia trahatur*, quominus aliter iudicari poſſit: propter rerum ambiguarum infinitam varietatem: quibus interdum efficitur, vt ſententiæ rerum earundem aut valde ſimilium contrariæ aut diſſimili-

[a] l. hodie. l. reſpiciendum. de pœnis. Bal. in l. nec quicquam. § vbi. de offi Procõſul. Spec tit. de offi. iudic. Ancara. in c. pia de except. Panor. in cap. prudentia. §. ſexta. de offi. deleg Caſtrẽ. in l. vbi pactũ de tranſact. C col. vlt.

[b] Polyb lib. 6. Plin in Panegy. Nouel conſtit. 102. & 9. Zonaras lib. 2.

[c] lib. 6. Variarum.

[d] Ariſtot. lib. 3. Polit. Pollux. lib. 2. Demoſthenes contra Timocratem.

millimæ ferantur, iustissimæ tamen: vt duobus viatoribus contingit, qui contrariis itineribus ad eundem locum adeunt. Nec iudices sententiæ suæ causas ascribere oportet, vt inepte plerique litium semina ista ratione propagant: nisi [a] omissa causa maiorem litigantibus obscuritatem sit allatura. Periculosum est igitur Curiarum sententias colligere nulla hypothesi subiecta, cum sæpissime iudices seorsum a sententia iudicii arcana conscribi iubeant, *ne quis errore decipiatur*; quamquam res per se ipsa valde perniciosa [b] est, exemplis, non legibus iudicare: cum ex leuissima personarum, vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur; quæ varietates infinitæ nullis legibus, nullis tabulis, nullis Pandectis, nulla librorum quantumuis immensa mole ac multitudine capiuntur. Ac tametsi Solon reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamen pauciores tulit: ac ne scriptis quidem voluit mandari, vt accuratius memoria tenerentur; cætera magistratuum officio ac potestati reliquit [c]: quem Thomas Maurus studuit imitari; quippe qui omnia pœnarum genera iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant; modo iudices non ex sensu, sed ex virtute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior exsistit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris De legibus, cap. XCIII, vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quibus tametsi omnino carere non possumus, magnam tamen earum legum partem circumcidere debemus. Etenim Gallia, quæ cæteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus VII rex, omnium, quantum quidem opinor, primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis argumentis legum Romanarum maiestatem labefecit;

756

[a] l. 1. §. ignominiæ. de his qui notantur.

[b] l. vlt. ff. contrarius. l. nemo iudex de sent. & interlocu. C.

[c] Plutarchus in Lycurgo.

& contra morem maiorum, legum ferendarum caufas, quafi fuadere, non iubere vellet, legibus fubiecit. Recordor ego iudicem fordidiffimum, qui propter vitæ infamiam ac turpitudinem relegatus eft: hunc nouis legibus inhiantem, cum in Curia lex aliqua promulgaretur, dicere folitum ferunt, *Hem*, inquit, *præfto funt lites & aureorum cumuli*. Eft enim in Gallis tantum ingenii acumen inferendis litibus, vt nullum fit caput legis, nullum verbum, nulla fyllaba, nulla litera, ex qua argumenta aut vera aut verifimilia ad litium propagationem exprimere non poffint. At fi magiftratus ea fuerit integritate ac prudentia, vt quod pretio coemerit, diuidere non cogatur, pauciffimis legibus ciuitatis ftatum ac ciuium concordiam fine magna litium multitudine tueri poterit. Videmus etenim fæpenumero lites immortales mortalibus hominib. fuperftites effe, plerasq; centefimum annũ fuperaffe. & quidem anus illa Ptolemais, cuius meminit Suidas, tanta animi peruicacia ac tãdiu litigauit, vt animam prius efflauerit quam a litibus defereretur. Qui igitur legum multitudinem inuexerunt, cum litibus modum imponere fe poffe arbitrarentur, Herculem in Hydrę capitibus amputandis imitati videntur: nam vna lite refecta, feptem renatas videmus ex illa verborum ac rationum fine ratione farragine, quæ legibus fuadendis admifcetur. Recte Seneca, *Nihil*, inquit, *mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex, non fuadeat*. Cum enim Decemuiri legum ferendarum omnia quæ humano ingenio profpici potuerant, duodecim tabulis complexi viderentur, non ita multo poft tot ac tam multa legibus deeffe intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare; leges legibus accumulare; maximam partem legum duodecim abrogare; denique magiftratuum æquitati, quod cuiusque intereffet, permittere cogerentur. Ac tametfi in publicorum iudiciorum difceptationibus iudices legum vinculis conftringere fe poffe putarent, & eodem iure fummos infimis arithmetica lege æquare vellent, nihilo-

minus tamen mutato ciuitatis statu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduersio [a] tum in vrbe, tum centesimo ab vrbe lapide tributa est, quemadmodum Proconsulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoscit, nullis iudiciorum legibus obligatur [b], sed arbitratu suo pœnas irrogare potest, dum tamen modum non excedat: modus ex harmonicis rationibus exsistit. Potestas autem extra ordinem magistatibus a principe data seu iudicandi, seu belli gerendi, seu ciuitatis moderandæ, seu quid aliud agendi, plures habet gradus: aut enim post principem summa [c] datur potestas, qua maior esse nulla potest; aut magistratui curatorive pro iure sui magistratus, vt arbitratu suo rem gerat [d]; aut in eum modum quo princeps ipse facturus esset: quæ potestas a summa proxime [e] abest, & quanta magistratui curatorive a magistratu summo tribui non potest [f]. sed si rescripto principis comprehensum est, vt magistratus de re proposita cognoscat, vti ratio [g], vel æquitas [h] illum, vel religio [i], vel prudentia instruet, ad arbitrium viri boni [k] totum id referri debet; & ad eam, a qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt; [l] qui principi quidem pro sua religione [m] iudicare fas esse ducunt, cæteris non item, nisi de crimine quæratur. superstitio illa, est non religio; cum ab æquitate ac religione iudicandi discedere liceat nemini: iniuria vero non aliter ac simia purpuram induta cum fœditate semper est & cum turpitudine coniuncta. Aliud est autem legibus in iudicando, aliud religione solui. At si res gesta non nisi principi aut magistratui cognita est, testem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo consultus a Præside Bononiæ, qui sine teste cædem admitti viderat, respondisse dicitur. Idem responsum est Henrico II regi Francorum a iudicibus qui extra or-

a l. 1. de offic. Præfec. vrbi
b l. hodie de pœnis ff.
c Bart in l. filius. de donat. Bald. in l. si quando de inoffic. testã. C. & in cap. 1. de constit. extra.
d Felin. in cap. 1 col. 17.
e Bald. in l. alio. de alimẽtis. Bart. in l. creditor. §. Lucius, mandati. & in l. procurator cui libera. de procurat. Roman. in l. si quis mihi §. iussum de acquirenda hæredit.
f Bart. Bald. Rom. in d. §. iussum.
g Panor. & Butrio in c. 1. de constit. ext.
h Iacobus Butrigarius in l. properandum. de iudiciis C. Panor. in c. 1. de iuramento.
i Bald. in l. voluntas. de fideicommiss. & in l. vlt. de iure dominii. C.
k l. hæc venditio de contrahend. emt. Bart. in l. si fideiuss. § quædam mandati. & in l. quintus eod. Bald. in l. si pro ea. C. eodem.
l Bartol. & Bald. in l. 1. vt quæ desunt aduocatis. C.
m Bartol. in authent. nisi breuiores. de sententiis ex breuiculo C. Angel. in l. a diuo. de re iudic.

dinem Meloduni varias cognitiones susceperant; rex Italum familiarem in capitali scelere deprehensum duci iussit; reus tædio carceris rogationem tulit vt ex albo reorum eximeretur, & vinculis solueretur, quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset intelligeretur. rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. ad quem Prætor, *Nos*, inquit, *iurati sumus, nisi sceleris conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse neminem*. rex ira commotus, humanissimus aliqui ac mitissimus omnium princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorancius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligatos intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnifices & parricidæ potius quam iudices viderentur; regem paululum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur; nocte tamen sequenti reus in flumen iubente rege demersus est. Idem Henricus in grauissima causa, qua Georgii Ambasiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem iuratus, coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem inique fecisse iudicatus est Paulus III Pontifex Maximus quod hominem damnari iussisset; quia sibi adhuc Cardinali parricidium admisisse confessus est; quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quam in publicis iudiciis ex animi sui sententia iudicare; quia in illis agitur tantum de bonis, in his vero semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur. Refert autem plurimum magistratus legibus teneatur necne, an vero legibus omnino solutus sit: quoniam in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis quæstio

ſtio verſatur; quæ grauiſſima eſt ſi lex interpretatione violatur. id autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum eſſe diximus; lege vero diuina [a] Pontifici maximo, vel ei qui a Deo princeps iudicum ſelectus eſſet; vel poſtremis Reipublicæ Iudæorum temporibus, id eſt, ducentos circiter annos ante Chriſtum, Senatui [b] ſapientum ea poteſtas erat morib. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores noſtros Druidæ [c], quod ſacra facerent, iuſtitiæ quoque rerum omnium ſacratiſſimæ cuſtodes erant; quorum Prætor maximus veritatis imaginem gemma inſculptam ſuper præcordia geſtabat [d]. Imo hic Hebræorum ac Ægyptiorum vetuſtiſſimus, vt ſcilicet ſacerdotibus ſumma iuris interpretatio tribuatur, tota Aſia & Africa vſitatiſſimus eſt. Pontifex enim C maximus, qui *Muphtes* Turcis appellatur, illam quæ inter ius ſcriptum & æquitatem intercedere dicitur, interpretationẽ ſeu legum obſcuriorum declarationem, quam [e] Romani Imperatores ſuæ maieſtatis propriam fecerunt, ſolus habet. Perſarum reges ſuum quoque Muphtem publici ac priuati iuris aſylum in vrbe Tauride conſiſtere iuſſerunt; Tartari ſuum in vrbe Smarcanda: reges item Africani ſuos habent ſummos Pontifices iuris ac legum vindices & cuſtodes, qui Athenis *Nomophylaces*, alibi *Theſmothetæ* dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magiſtros ac interpretes quam prudẽtiſſimos & integerrimos eſſe oportere, & in ſumma poteſtate conſtitutos. Ac ſi quidem verum eſſet arithmeticis iuſtitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locũ eſſe, cum de rebus rationibuſque permutandis agitur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, ſed omnis quæſtio in facto cõſiſteret; nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus; ſed omnia ſtrictiſſimis legib. circũſeſſa tenerẽtur; quod nec fieri poſſe diximus, & ſi fieri poſſet, abſurdiſſimũ tamẽ eſſe mox aperiemus. Prius tamen Geometricis iuſtitiæ legibus publica iudicia tractari nec poſſe nec debere doceamus. Id quidem

[a] Deut. c. 17.
[b] ſup. eod. cap.
[c] Cæſar lib. 6.
[d] Ammianus.
[e] l. 1. de legib. C.

numquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularum, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges induci oporteret, si, quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ pondera pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, *Ne magistratibus mulctam pœnamve lenire liceat*, frustra omnibus fere legibus subrogarentur. Quinetiam lex [a] illa omnium gentium communis, qua scilicet cauetur, *vt qui pecuniariam pœnam propter inopiam non potest, corpore luere teneatur, abroganda esset.* Sed hic occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos numos sexaginta quinque fisco dependat apud nos qui temere *Curias maiores* appellarit, tametsi summa egestate prematur, nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. nam geometrica iustitia, quæ aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centum in bonis habet; sexaginta millia exigit ab eo, qui in censum retulit centum aureorum millia. est enim 60 ad 100, quæ 6000 ad 100000: similima ratio geometricæ disciplinæ consentiens. Ea vis est geometricæ iustitiæ qua locuples in mulctarum irrogatione grauissime plectitur; contra quam fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenuem fortunis euertere facile potest. Quod maiores nostri cum prospicerent, legibus cauerunt vt præter ordinariam mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. hanc enim Demosthenes [b] ζημίαν ἐπωβελίας appellat; quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proxime ad harmonicam accedit; si iudicibus, aut certe maioribus eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret; vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. & cum mancipes ac publicani que-

759

[a] l. 1. §. generaliter. de pœnis.

[b] Contra Dionysodorum. l. eos qui. §. ne temere. de appel. C.

ni questi fuissent in Senatu principis, licere quidem iudicibus augere, non autem minuere mulctam temere appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus aduocatus fisci, a Curia Rhotomagensi ad principem missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum publicorũ quæ tunc procurator principis pro fisco vindicabam, tum de moribus Normaniæ conformandis: illud efflagitarunt ne mulctam temere prouocantibus eandem omnibus dicere cogerentur. id quidem æquitati consentaneum mihi videbatur, & Claudii Imperatoris [a] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim harmonica ratio postulat vt inter locupletes & egentes geometrica quodammodo iustitia elucescat, in cæteris æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religioni, altera legum potestati relinquatur. Nihil est enim perpetua pœnarum ęqualitate iniquius. Argumento sit vestiaria lex a Carolo rege nostro nuper lata, quæ mille aureorum mulctam irrogat nulla censûs, ætatis, conditionis habita ratione, si quid plus minusve in legem peccaretur, erepta iudicibus pœnæ minuendæ potestate: quæ lex iniquitate sua conuulsa paulo post a magistratibus perinde vt a priuatis neglecta est. At Philippi Belli vestiaria lex [b] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodammodo consentanea. eos enim qui in legem committerent, varie plectit, Duci, Comiti, Baroni, Pontifici centum libellarum mulctam dicit; signiferis, Equitibus, Valuassoribus quadraginta; Decanis, Archidiaconis, Archimandritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv; ac tantumdem laicis quibus mille in censu libellæ fuissent; cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitudo cum æqualitate coniuncta est, partim geometrica, partim arithmetica ratione; quæ inter se temperatæ efficiunt illum quem quærimus iustitiæ harmonicæ cõcentum. Eadem in vestitu cuiusque proportio seruatur. vetat enim lex plebes vtriusq; sexus torquem aureum, coronam argenteam, annulos, gemmas, pelles Scythi-

[a] Tranquill. in Claudio.

[b] In camera Rationum libro Ordinationum sancti Ludouici 1294.

cas gestare: nobilitati non est interdictum: sed Duci, Comiti, Baroni, qui libellarum millia sex ex agrorũ prouentu in censum retulerint, quatuor in singulos annos vestimenta noua mutare licet: cæteris non item. pleraq; sunt id genus capita vestiariæ legis illius; nulla tamen sericarum aut holosericarum vestium mentio. Si quis igitur geometrica ratione pœnas omnes irrogare volet, propterea quod a vera iustitia propius abest quã æqualitas arithmetica; profecto leges omnes quæ de pœnis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum, temporum, personarum varietas, causarum dissimilitudinem iudicibus semper est allatura. perpetua quoq; pœnarum æqualitas ex arithmeticis rationib. tam est iniqua, quam si medici omnibus eadem venena miscere, aut eandem morbis omnibus medicinam facere velint: vt legis sumtuariæ pœnas [a] omnibus æquales inique Romani tulerunt: potissimum in tanta varietate census, ex quo pœnas geometrica proportione irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac censura caremus, difficilimum. Sed popularis Romanorum status legum ac pœnarum æqualitatem consectabatur; quam mutato ciuitatis statu principes paulatim abrogarunt. argumento sit Antonini [b] rescriptum, quo legis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humiliore loco positus sit, exsilio perpetuo damnari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autem illud magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis periculo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissent. *Sicarios*, inquit lex [c], *extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate constituti*: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos securi percuti, aut in metallum damnari; si vero persona sit honestioris conditionis, relegari iubet. Item, lex incendiarios ad bestias damnat [d] obscuros homines; gladio vel exsilio nobiliores. In summa,

a Leges sumtuariæ, lex [illegible], Licinia, Cornelia, [illegible] Microb. [illegible] Saturn. Gell. lib. [illegible]

b [illegible] l. 2. §. vlt. [illegible] ad l. Corn. de sicar.

c [illegible] ad l. Cornel. de sicariis

d [illegible]

ma, ſerui ſemper[a] ſeuerius quam ingenui Romanorum legibus puniuntur: nam ingenui fuſtibus, ſerui flagellis cæduntur. quamquam Plato in ciuem quam in ſeruum acrius animaduerti voluit[b], quod hic non eſſet ab honeſta diſciplina ſubornatus vt ille. quæ ſententia philoſophum quidem ſapit, non iudicem aut iuris peritum. At etiam diuina lex[c] pœna eximit dominum qui ſeruum caſtigando ſeuerius occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem a plebe Romana lapidatum, quod filium flagellis ſeruilem in modum caſtigaret, vt Valerius ſcribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quam peregrini; nobiles quam plebeii; magiſtratus quam priuati; milites quam pagani: & qui miſtam modeſtiæ grauitatem præ ſe ferunt, quam moribus ac vitæ turpitudine infames. *non eſt*, inquit[d] Labeo, *actio de dolo danda plebeiis aduerſus Conſulares receptæ auctoritatis; humili aut luxurioſo aduerſus hominem vitæ emendatioris.* Nec certe Romani veteres[e] decurionem, quantumcumque crimen admiſiſſet, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebantur. *Furem nocturnum*, 761 inquit Marcianus[f], *ſi telo ſe defenderit, in metallum dari; in dignitate collocatum, relegari; milites, cum ignominia dimitti oportet.* Neque id Romanorum proprium, ſed omnium pene populorum commune fuiſſe videmus: nam legibus Francorum ac Saliorum quas diximus, quamplurimæ pro cuiuſque ſtatu & conditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipſi populorum omnium barbariſſimi Indorum qui ad Occaſum poſiti ſunt, cum eiuſdem ſceleris conuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia truncabant; plebeio nares vel auriculas præcidebant[g]. tametſi Perſas iiſdem fere pœnis illuſtres perſonas affeciſſe legimus: ſic enim Plutarchus[h] ſcribit, mitras ac veſtes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere conſueuiſſe. Non igitur audiendus Ariſtoteles qui geometricas rationes in prẹmiis ac ſpoliis diſtribuendis

[a] l. capitalium. §. in ſeruorum. & §. vlt. de pœnis l. 3. de ord. cognit.
[b] lib. 9. De legib.
[c] Exod. 21.
[d] l. non debet de dolo.
[e] l. 3. de priuilegiis veteranorum. l. mores. §. ſed enim. de pœn.
[f] l. 1. & vlt. de furibus balnear. l. vlt. de ſepulcro.
[g] Hiſtoria Indorum.
[h] In libro De ſera numinis.

adhiberi putat oportere, in pœnis vero decernendis arithmeticas. in quo non tantum iuris ac iustitiæ fundamenta subuertuntur, sed etiam philosophiæ decreta, quibus constat ea quæ inter se contraria sunt, eadem subsistere disciplina. Quamobrem si præmia geometricis legibus cuique tribuenda sunt, & pœnas iisdem legibus irrogare oportet. At iuris vtriusque interpretes[a], Oratores[b], historici[c], poetæ[d], æque ac legumlatores, mitius nobiles ac illustres personas castigari volunt: (quamquam leuissima pœna illustri viro grauissima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis studia inflammari possint, cum intelligent virtutis præmia clarorum hominũ ac bene de Rep. meritorum memoriam etiam mortuorum ad posteritatem infinitã permanare. hic nobilitatem virtutibus metior; non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocumq; flagitio ac scelere quæsitam. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam florente populari statu ab excidio[e] vindicauit. ac multo magis sublata populi potestate, nobiles damnati capitis, qui antea securi feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iussus occidere Papinianum Prætorio Præfectum securi percusserat, Caracalla centurioni iratus, *Oportuit*, inquit, *te gladio exsequi iussum meum.* erat enim Papinianus non tantum Imperatori & imperio tutor a Caracalla datus, sed etiam Traiani propinquus. in quo lapsus est Goueanus[f], qui plus in gladio acerbitatis quam in securi fuisse scribit. *Nullo genere*, inquit Seneca, *homines mollius moriuntur quam gladio secta ceruice.* Itali tamen ac Hispani æque ac Narbonenses & Aquitani, securibus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio, pecudum in morem, haurire consueuerunt. Eadem iustitiæ ratione qui nobilem offendit, grauius[g] plectitur quam qui plebeium; & qui ciuem violauit, seuerius quam qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum, si Saxo vel Friso Salium ingenuum vlla contumelia violasset, quadru-

[a] Salyc. in l. vlt. de pactis. Hostiensis, Ancar. Panor in l. vlt. de pœn in c. dudum in c. cũ adeo & ibi gl. de rescript. can qui contra. 42 q. 1.
[b] Cicer pro Sestio & in Agraria prima. Cornif. lib. 1 ad Herenn. Fabius lib. 7.
[c] Liuius lib. 3.
[d] Euripides Φειδώμεθα ἀνδρῶν εὐγενῶν, φειδώμεθα.
[e] Valerius Max.
[f] In lib. de iurisdictione.
[g] l. aut facta. de pœnis. l. Prætor. §. præterea. de iniuriis.

quadruplo fere grauius [a] mulctabatur, quam ſi Salius Saxonem offendiſſet. Ita quoque Alphonſi x regis Caſtiliæ legibus [b] iniuria nobili illata ſolidis D, plebeio CCC æſtimatur. Conſimili lege Caroli Magni qui ſubdiaconum occiderit, CCC ſolidis mulctatur; ſi diaconum, CCCC; ſi ſacerdotem, D; ſi Pontificem, DCCCC: quæ pœnæ aucta Pontificum auctoritate duplicatæ ſunt [c]. Hic non diſputo de legum iſtarum æquitate aut iniquitate, ſed vt planum ſit variis populorum legibus pœnas arithmetica æqualitate non eſſe irrogatas; ac mitius agi cum claris & illuſtribus viris, ac eorum iniurias ſeuerius vindicari. inde plebeiorum querelæ aduerſus potentiores, quaſi iudicibus ſint gratioſi. Quinetiam Andreas Riccius ſcriptor Polonus grauiter peccari ſcribit, quod non eadem pœna patricii qua plebeii, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur: quo nihil abſurdius ab eo ſcribi potuit qui ſuæ Reipublicæ leges ac mores conformare vellet. Conſimilis querela exſtitit aduerſus N. Memmium libellorum in Regia magiſtrum, quod iudex a principe datus vt quæſtionem haberet de Vlmæo Præſide, hominem ſceleribus & quidem capitalibus conuictum ſupplicio eripi paſſus eſſet; famulum vero qui Præſidi paruiſſet, capitis damnaſſet. Franciſcus maior re intellecta fures ſcelerata conſenſionis fide ſeſe inuicem tueri dixit. At Memmius non modo prole, ſed etiam opibus, honoribus, virtute, ac iudicandi prudētia clariſſimus, æquitate ſententiæ ſuſtentatur: quia Præſidem omnibus honorib. ac bonis ſpoliauit: deinde grauiſſima πηλωςε cōtumelia circumactum ac nudatū ardenti ferro impreſſa fronti nota deportauit. & quoniam domeſticus famulus eiuſdē ſceleris miniſter, humilis & obſcuræ cōditionis homo, nec bona, nec magiſtratū habuit, nec vllam ſuæ famæ curam, non potuit aliter quam extremo ſupplicio puniri. ſi ſeruus fuiſſet, mitius cum eo agi debuiſſet, propter obſequii quandam neceſſitatem. At ne Præſes quidem pœnas tantas dediſſet, niſi ad ſordes &

562

a In cap. De iniuriis.

b l. 795. & 131. parte 2.

c In cōcil. Tiburienſ. Gratia. 17. q. 4. c. qui ſubdiaconum.

corruptelas falsi crimina cumulasset. Illud etiam more maiorum nobilitati datū est, ne suspendio vitam finiat: quo supplicii genere vix vllum fœdius cogitari potest, vt quidem scriptoribus omnibus [a] inter ipsos conuenit, exceptis Plebeiorum iurisconsultis [b], qui lapidationem suppliciorū acerbissimum, deinde vstionem, postea decollationem; strangulari leuissimū; de trabe fracta gula depēdere, ignominiosissimum putant: id enim exsecratione diuina cōprehensum est. Sed in eo quidem Bartolus lapsus est, quod Francorum morib. nobiles suspendi scripsit, nec suppliciū illud fœdum censeri. floruit autem anno circiter MCCCXVII: qua ætate nobilitatis tantū fuit in Gallia decus, quantum vsquā terrarū esse potuisset. Iudicibus tamen in Gallia nobilem in crucem agere prope capitale esset, nisi aduersus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. nam quo maior est eius in principem obligatio [c] ac fides, eo grauius quam plebeium plecti oportet. *Viri fortes*, inquit Cicero [d], *acerbioribus suppliciis ciuem perniciosum quam acerbissimum hostem coercendum putant.* hic de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrem Liuius bello Punico in transfugas acerbius quā in seruos fugitiuos animaduersum fuisse scribit, & in Romanos seuerius quam in Latinos: quoniā hi securi, Romani suspendio vitam finierunt; cum tamē ex omnib. aliis causis mitius cum Romanis ageretur. nam Scipio Africanus Romanum militem extra ordines excurrentem viribus, socios fustib. cædi [e] iussit: *vitis* [f] enim; *pœnæ contumeliam minuebat*, vt Plinius scribit. Quod autem diximus illustrium virorum pœnas leuiores esse oportere quā sordidorum aut obscurorum virorum, vt cæteri ad virtutē excitari possint; popularis illa quidem est & vnicuique persuasa ratio, non tamen vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ex ea causa quæ dignitatem & existimationem minuit, tam acerbe plectatur quam sordidus flagellis cæsus: cui de dignitate quā nullam habet, nihil

[a] Bar in l. capitaliū. §. in seruorum. de pœnis. Bald. in l. data. qui accusare. C. Pan. & Fel. in c. cum quidā. de iure iuran. Bald in tit de offic. delegat. & in l omnes populi. & ibi Platea de delat. C. Ang in Auth. sed nouo iure nā sepelire vetitū erat. l. liberorum §. nō solēt. de iis qui notant. l. moris. §. sed etiā de pœnis. Seruius in 9. Æneid. Plin. lib. 14 c. 19. & lib. 8. c. 25.

[b] Rabi Maymo lib. 3. *nemore anebokim* Paul. Fagius in Deuteron. Chaldaicam. interpretationem.

[c] l. eos qui. de pœnis. Rom. singul. 476. & 660.

[d] In Catil. 1.

[e] Florus.

[f] Plin. lib. 14. cap. 1.

nihil decedit: vt pueri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quam robusti fustibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem causa vitibus cædi iuberet qua Latinum fustibus, æqualitatem vel potius similitudinem pœnæ consecutus est. Quamobrem Galba Imperator conquerente ciue Romano quod se in crucem ageret, tametsi pupillum necauerat, crucem dealbari iussit[a]. Grauius etiam puniendus esset medicus aut pharmacopola, si malum venenum miscuisset. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit; sacerdos qui sacra expilauit; actuarius aut scriba qui falsum admisit; tutor qui pupillæ stuprum intulit; princeps qui fœdus violauit. quarum enim rerum custodes ac vindices esse debemus, si ab officio deseri nos patiamur, seuerius plectendi sumus[b]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percussa rupisset, quadrigis membratim Tullus Hostilius lacerari iussit. Sic etiam Solon Areopagitas legum custodes statuam auream sui ponderis depēdere voluit, si leges violassent. Si Aristoteles iudicem ageret, aut in leges patrias intueretur, numquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. tolerabilior est geometrica iustitia cū in omnibus, tum maxime in pœnis; quia C propius abest ab illa quam quęrimus harmonica iustitię ratione, quæ vtriusque particeps est. neq; enim harmonica ratione plus illustrib. personis tribuitur quam obscuris, tametsi plerisque contra videatur. argumento sit illud quod locuples eiusdem peccati reus ac tenuis, grauius mulctatur[c]: quamquam non grauius hic quam ille, sed vterque æquabiliter pro facultatibus ac fortunis. Exstat apud nos lex antiquissima, qua plebeii tenues, qui manus iniectionem magistratu iubente factam violauerint, solidis sexaginta, nobiles vero mille ducentis mulctantur. Et quoniam pecuniæ abundantius hic quam illic, & hac quidem ætate quā olim affluunt, prudentis est

[a] Tranquill. in Galba.

[b] l. Presbyteri. de episc. C. l. si quis decutio. de falsis. l. quædam de pœn. Thom. 1. 2. q. 7. arti. 3. Dinus, Bald. Salyc. in l. nemo. de summa trinit.

[c] l. properandum de iudic. C. & §. si quis, de pace iuramento. gloss. in c. 1. §. si rusticus & eod. Bald. Aluaro. Cardin. Alex. de pace tenēda. Odofred. Cyn. Albert. Bald. in l. nemo. de summa trinit. Hostiens. in c. ex quæ. de statu monach.

legislatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republica Romanorũ ſub Traiano Imperatore qui fines imperii quamlongiſſime dicitur protuliſſe, *pauper* legibus definiebatur, qui minus haberet aureis quinquaginta [a], id eſt auri libra: erat enim triente maior aureo ſolido Iuſtiniani, vt antea diximus. Hebræi [b] hanc Romanorum definitionem ſecuti ſunt in ſuis Pandectis; & qui aureos quinquaginta in cenſu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ ſunt, tanta fuit inopia, vt qui auri libram haberet, locupletiſſimus cenſeretur. Itaque Decemuiri mulctam dixerunt æris XXV, ſi quis alterius os manu cæderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed poſteaquam opes accreuiſſent, Neratius homo impudentiſſimus obuios quosq; manu ferire non dubitabat; deinde ſeruum ei qui iniuriam accepiſſet, aſſes XXV numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis XII præbuit occaſionem, & poteſtatis vrbano Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio ſuo [c] vindicaret. Tunc enim plane perceptũ eſt & cognitũ, arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorũ moribus, qui pugno plebeium cecidiſſet, aſſe; qui vola manus, quinque aſſibus mulctabatur: ſi nobilis eandem iniuriam accepiſſet, non iure ſed vi & armis ſingulari certamine decernendum erat; ac ſæpiſſime is qui acceperat iniuriam, legum conceſſu necabatur impune. Nihil autem magis cauendum eſt in ferendis legibus, quam vt ex earum malitioſa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Athenienſi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimã in theatro [d] ſaltare iuſſit, ſoluta prius ex lege centum aureorum mulcta: qua quidem ex re contemtus legum omnium ex vnius impudentia ad vniuerſos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent; quoniam omnes

[a] l. plerique de iudiciis publicis.

[b] In libro *miſnaeth* tractatu de angulo. cap. 8. paragrapho & ה & tract. de decima ſecunda cap. 4. Rabi Dauid. in Ezechielẽ cap. 45. v. 12.

[c] In Inſtit. tit. de iniuriis. §. pœna.

[d] Plutarch.

omnes propemodũ pœnæ quæ legib. eorũ irrogantur, pecuniariæ ſunt, ſemper hæc verba legib. ſubrogare cõſueuerunt, *Lex hæc quia pœnalis eſt, annua eſto.* Interdũ etiam tantæ ſunt ciuium opes, vt legislator corpoream pœnam pro pecuniaria infligere cogatur; aut cum ſæpius peccatur, pœnas augeri oportet. ſic enim Hebræi iuriſconſulti[a] tradunt. Itaq; Britonum lex fures in crucem agi iubet, *ne*, inquit, *eorum augeatur multitudo.* iniqua tamen lex eſt, & ſua vetuſtate quodammodo antiquata: quia nec perſonarum, nec locorum, nec temporum, nec rerum furtiuarum differentiam complexa, omnes omnium ordinum fures eadem pœna cumulauit. At in omnibus pœnis exigendis[b] minores lenius puniũtur, & veniam ſæpius deprecantur; quamquam non lenius puniuntur, nec illis ignoſcitur: ſed qui ab ætatis errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter peccaſſe iudicatur. Item fœminas moderatius quam viros caſtigare debent[d] iudices; vel quia fœminæ cupiditatum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia rationis & bonarum diſciplinarum libidinem coercere poſſunt, vel quia molliores ſunt, ac dolores acrius ſentiunt quam viri. Quæ cum ita ſint, iniqua lex eſt Venetorum, quæ fœminam furti conuictam primum verberibus cœli, deinde candenti ferro inuri, poſt etiam eius manum truncari iubet. & hæc quidem primi furti pœna eſt. Secundum furtum naſi ac labiorum ſectione vindicatur; viro alter oculus eripitur, cum manus ſectione, qua lege acerbius fœminæ quam viri plectuntur, & vtriſq; victus querendi facultate prerepta, multo magis quam antea furandi occaſio præbetur. Præſtaret ex arithmetica ratione æqualiter vtroſq; punire. Sed teneros ac debiles, ſed adoleſcentes, ſeu fœminas, ſeu valetudine ſeniove afflictos qui acerbius quam robuſtos caſtigant, grauiſſime tum in legib. ferendis, tum etiam in iudicando peccant. In ſumma, lex iniqua debet videri, & pœna iniqua, quæ magiſtratui moderandæ aut exacer-

Leges Polonorum.

a Moſes lib. 5 דפני דנכנים

b l. fere in omnibus. de reg. iur.

c l. auxilium de minorib.

d l. ſi quis in graui. §. ignoſcitur. ad Sylanian l. 2. de termino moto l. ſacrilegii ad l. Iul. pecul. ſi adulterium. § ſtuprum. §. inceſtam. de adul. l. quisquis ad l. Iul. maieſta. C. & c. ſicut dignum. De homicidio, & can. indignátur 364. 6.

C

764

bandæ legis pro causarum varietate adimit potestatem. In quo genere tamen nõ modo ab imperitis sæpissime, sed interdum etiam ab iis peccatur, qui summã iudicandi prudẽtiam vsu diuturno quæsierũt. Vbi enim vsquam terrarum tanta sapientia, tantum iustitiæ lumen, tantus Iurisconsultorum numerus quantus in Curia Parisiorum? At legem de falsis a Francisco I. rege latã, quæ pœnam irrogat capitalem omnib. qui falsi crimine sese obligarunt, idque sine vlla personarum & causarum differentia, patentibus portis, rogante procuratore fisci promulgauit. lex tamen ea Curiæ dissimulatione obsoleuit: cum intelligeret sine summa iniuria pœnam omnib. æqualem, id est pueris, adultis, opificibus, actuariis, iudicibus, rusticis, siue ex falso testimonio in causa leuissima, siue ex syngrapha modicæ pecuniæ, siue ex corruptione sigilli regii & rerum a principe senatuve decretarum, irrogari non posse. Nihilo æquior est lex Venetorum quæ falsi pœnam linguæ sectione vindicat, sine vlla ordinis, sexus, ætatis ratione: leges Mediolanenses æquius: quippe falsi testimonii conuictum, nisi causa aureos viginti excesserit, quadrupli pœna tenent, & triduum χαζαμειδιᾶσθαι, seu mitra cõtumeliosa publice circumduci iubẽt. iterantẽ falsum manus sectione puniunt; tertio falsi cõuictũ vltricibus flammis exurunt. si vero summa aureis xx. maior sit vsque ad summam aureorum D, primo quidem manum amputari; iterantem vstulari volunt: vltra summam aureorum D, iudici arbitrium primo tribuũt: quod si cui semel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent. Hic vtraq; proportio modice temperata est: sed nullam sexus, aut ætatis, aut conditionis rationem habent; quod præcipue legislatorem animaduertere decuisset. Lex diuina omnium præstantissima falsi testimonii cõuictum tantum detrimenti subire iussit, quantum alteri intulisset: vt si aureos centum suo testimonio eripere vellet, eandem summam soluere cogatur: si vitam falso testimonio adimere, vt eidem vita eripiatur,

χαζαμειδιᾶσθαι.

765

C

piatur. cætera iudicũ religioni permisit. Neq; enim audiendus est Draco, qui rogatus quamobrẽ pomi furtum morte perinde vt parricidiũ vindicaret, reposuit se grauiores parricidæ pœnas illaturum fuisse, si pœnã sciffet morte grauiorẽ. At Lycurgus omnia pœnarũ genera atque id omnino quod cuiusq; tum in publicis tũ in priuatis iudiciis interfuisset, magistratuum potestati reliquit: quos quidẽ magistratus summa integritate ac fidẽ præstare non dubitabat, quãdiu mores ac instituta sua seruarent: veritus fortasse ne si magistratuũ potestatẽ legum ac pœnarũ arctiorib. vinculis cõstringeret, delaberetur in eas quas diximus iudicandi difficultates, quib. populares status solent implicari. nam Venetarum lege qui ad sanguinis effusionem quemq̃ percussit, ei pœna xxv libellarũ[a] indicitur; si occiderit, cruci affigitur. Si legi loc⁹ esset, quãmulti Neratii similes forent, qui pugnis ac fustib. obuios quosq; dissoluta pœna ferirẽt! quãto æquius Adrianus[b] Imperator, qui lege Cornelia de sicariis teneri voluit eos qui cum occidere conarentur, non potuerunt tamen: eos autẽ qui quem nollent occiderũt, pœnarum metu liberari. sunt enim scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda[c]. tametsi conatus animi leuius puniri debet, quã si voluntatem consequatur effectus; & sceleris persuasio quã scelus perpetratũ; idq; consentiente theologorum[d] ac iurisconsultorum[e] omniũ disciplina, tametsi grauius peccat aduersus Deũ immortalem qui scelus alteri persuasit, quam qui admisit: quoniam flagitiosæ voluntatis assensionem & quasi labem altius in mente inussit[f]: quem vero libidinis aut iracundiæ impetus transuersum rapit, vix est vt voluisse videatur: & cui quis oblato stupro persuadere cum non posset, vim intulit, puram & castam reliquit. sed aliter iudices; aliter philosophi scelera persequũtur: alteri ea tãtum quæ sub sensum cadunt, quæ publicam tranquillitatem ac requietem perturbant, plectere; alteri in intimos vsq; recessus & anfractus animorũ penetrare cõsue

[a] In statutis Venetorum.
[b] l. 1. ad l. Cor. de sicar. Exod cap. 21.
[c] l. & generaliter § 1. de calumniat. l. si amicis. de adult.
[d] Thom. in prima 2. q 73. Ant. Florent. in prima parte summę tit. 9. c. 1 § 1.
[e] l. 1. § fin. de extraordin. crim. l. si quis aliquid. § 1. de pœn. l si fugitiuus de seruis fugit. C. DD. in l. 1. § hæc autem. quod quisq; iuris. l. aut facta § euentus de pœn. not. in l etsi seuerior C. ex quibus causis infam. irrogat. glos. in c. qui viderit. 32 c. 5.
[f] l. vt autem de seruo corrupto.

uerunt. Quod si scelus non modo affectum, sed omnino voluntatis concursu confectum sit, non est æqualitatis arithmetica iustitia consectanda: vt Mediolanensi lege, qui extra vrbes aureum numum suffuratus est, morte plectitur: si minus est, arbitrio iudicis permittitur: ac nostris legib. qui viatori tantulum pecuniæ extra vrbes in via regia extorsit, capitali supplicio afficitur: vt quidē memini Andib. furem in crucem sublatum, quod viatori sesquisolidū argenteum vi ademisset. Lex enim Romanorū [a] famosos latrones in crucem agit: sed *latronis* verbo sicarii, qui vias publicas, vel proprie qui obsident latera viatorum, quasi *laterones* dicuntur [b]. vt eodem plane sensu Hebræi צד latronem appellant: צד enim *latus* significat. *grassatores* vero *dicuntur qui spoliandi causa vias publicas obsident* [c], vt quidem iurisconsulti Ciceronem secuti definiunt: *Interdum*, inquit, *viator bene vestitus grassatori causam dedit vt spoliaretur.* hunc igitur lex extremo quidem supplicio affici, nō tamen de cruce vt latronem dependere iussit. Quæ a nobis subtilius interpretata sunt, vt Accursii errorem non ferendum notaremus, qui latrones esse putauit quos Latini *fures*, Italia tota *ladri*, nostri demta litera *latrones* appellant: ex quo errore secuta sunt, opinor, in fures supplicia quam decuit acerbiora. Omnibus enim omnium fere populorum legibus ac moribus tertium furtum, plerisque primum capitale iudicatur. Venetorum leges furem altero oculo iubent [d] orbari, si res furtiua quinque libellis æstimata fuerit: si vero decem libellis pretiosior sit, oculo ac manu: hinc ad xxx libellas vtroque oculo; inde ad quadraginta, duobus oculis & manu; supra quadraginta capite luitur. Lex iniqua illa quidem, non tantum ob sui acerbitatem, & personarum in pœnis irrogandis confusam rationem, sed etiam ob id ipsum quod qui mille aureos ex aceruo ingenti suffurari potuit, viginti contentus morte plectitur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecuniarum si posset expilaturus, pœna vacat. C

Eadem

[a] l. capitaliū. § in seruorū. de pœn.

[b] Festus in verbo Latro.

[c] d §. capitaliū de pœnis.

[d] In cap. De promiss. malef in statutis Venetorum. Alexan. lib. 1. conf. 5. nu. 12.

Eadem prope sunt Parmensi lege constituta[a]. Mirum tamen mihi sæpe visum est, cur tanta suppliciorum grauitate in fures vtuntur ii qui parricidia pecuniis mulctare solent. est enim pœna capitalis in fures acerbior, nec satis ad furta coercenda idonea. quibus vero populis eadem furti ac parricidii pœna est, tutius est hominem occidere quam furari. Absurdiores tamen sunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moschouitarum leges de sicariis: ac potissimum Casimiri[b] Magni lex, quæ cædem nobilium a nobilibus admissam aureis triginta vindicat: si plebeius nobilem occiderit, pœna pecuniaria duplicatur. si nobilis plebeium interfecerit, pœna est decem aureorum; etiamsi ex insidiis cædes est admissa. qua impunitate occidendi proposita innumerabiles cædes cõsecutæ sunt. auctis postea regni opibus Sigismundo[c] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, & legi subrogatum est, vt sicarius LVIII. hebdomadas carcere publico manciparetur. Illud tamen iniquissime, quod triennio scelus præscribi placuit. Patronum vero qui clientem, quem ipsi *Kmetonem* vocant, occidisset, ne conqueri quidem seu publico seu priuato iudicio leges patiuntur. Eadem prope lata lex est a Napo Toresano Mediolanensi patricio, vt plebeiorum cædes, si nobilis plebeium occidisset, pecunia vindicaretur. plebs accensa furore, nobilitatem vrbe exegit, ac legislatorem carceris diuturnitate ac fœditate necauit. merito id quidẽ, quippe qui tam impudenter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quæ sicarium ex insidiis ab ara sacratissima detractum trucidari iubent.[d] ipsum vero genus mortis arbitrio iudicum lex diuina reliquit; vt extremum supplicium sicariis omnib. arithmetica analogia commune, geometrica proportione temperari possit pro ratione personarum, temporum, locorum: qui enim ex insidiis occidit[e], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu, & qui clam aut noctu, quam qui palam aut interdiu; qui veneno[f], quam qui gladio; qui loco sacro, quam qui propha-

a Alex. cons. 210. lib. 4.

b anno 1368. ordina. Poloniæ.

c 1485.

d Deut. c. 19.

e l. is qui cum telo, ad l. Cornel. de sicar.

f l. 1. de malefi & mathe. C.

no; qui coram principe, quam qui procul; quo nihil est apud Polonos capitalius; qui magistratum ius dicētem, quam qui priuatum; qui parentem, quam qui magistratum; qui principem[a], quam qui parentem. qua ex varietate causarū, supplicii varietas incredibilis exsistit. Idem iudicandum relinquitur de eo genere personarum quæ in alterius custodia ac tutela positæ sunt, a quibus cauere nemo possit; vt pupillis a tutore, vxori a marito, ægrotis a medico, hospitibus a se inuicem; a quibus si necati fuerint, acerrime animaduerti oportet. ita quoque nocturni fures seuerius[b] quam diurni; & effractores, quique scalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis subeunt. Apud Tartaros & Moschouitas leuissima furta morte puniuntur; quia rarissima sunt oppida, & in tuguriolis aut casis humilib. fortunæ cuiusq; positæ sunt. Quinetiā apud Indos qui sunt ad Occasum, fures verubus ac varris trāsfigi mos erat priusquam Hispani regiones illas subegissent: quia tenui filo tantum prædia diuisa erāt; quæ qui transiliret aut perrumperet, grauissimo scelere obligari credebatur: grauius etiam si occulte id factum esset. tametsi stupra, adulteria, incestus, cæteraq; id genus flagitia, si palam fiunt[c], seuerius vindicari oportet; quia plus exemplo peccatur quam stupro: vt theologis[d] omnib. ac iuris vtriusq; magistris[e] conuenit inter ipsos. Hæc igitur tanta causarum varietas nequit vna & eadem communi omnium lege censeri; aut si legibus omnia complecti voles, nulla librorum multitudine id consequere; nec rursus omnia magistratuum arbitrio sunt permittenda. æquius hoc tamen quā illud. quid enim iniquius quam iudicibus fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romæ, aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi potestate relicta? lex enim, non iudex omnibus eandem pœnam constituit. ex qua pœnarum æqualitate summa iniquitas exsistit: sæpe quoque diuersissima scelera eadē pœna cumulātur; vt septem legis Salicæ capitibus latrones, grassatores, venefici, adulteri, incendiarii,

[a] l. quisquis. ad leg. Iuliam maiest. c. & l. vlt. ff. eod.

[b] l. vltim. De effractor.

[c] §. ex maleficiis. Instit. de action.

[d] Them. 2. q. 66. aut. 3.

[e] Can. nemo 32. q. 4. & 50. distinct. 11. & in c. ex tenore de tempo. ordinat. & in c. 1. de voto. lib. 6.

cendarii, quiq; Francum occiderunt aut vendiderunt; & qui sepulcrum violauerunt; solidorum c c pœna mulctantur: quæ lex iustitiæ fundamenta omnino subuertit: quæ in eo potissimum consistit, vt supplicium sit æquale peccato: quod veteres verbo ἀντιπεπονθὸς significarunt, id est talione; quæ primum a lege[a] diuina profecta, Solonis legibus ac duodecim Tabulis comprehensa est; Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata, & sui antiquitate venerabilis semper exstitit: tametsi Aristotelis[b] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quasi oppressa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis rustice, cum negant ius esse dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. quis enim tam inops a mente qui putet in eo vim iuris ac iustitiæ contineri, si, qui luscum eo quem vnicum habet oculo malitiose orbauerit, vno tantū oculo carere cogatur? par pari referri oportet. visum alteri ademit, visu quoq; orbādus est, nisi cæco aliter satisfieri possit. Sic enim Locrensiū lege æquabilis interpretatio talioni subrogata est, coclite Locrensi rogationem ad populum ferente. Est igitur talionem referre, æqualia peccata pœnis æqualib9, grauia quidē grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coercere. Sic.n. Hebræi veteres sacratissimi diuinæ legis interpretes[c] scripserunt. Quinetiam Rabi Kanan[d] negat vsquam in Hebræorum ciuitatib. talioni locum fuisse, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculum ademisset: sed oculi æstimatio iudicum arbitrio pecunia æstimari consueuerat. argumento sit quod ante legē talionis lata lex[e] erat, qua duobus inter se pugnantib. alter alterum si læsisset, nec mors consecuta esset, impensas medicis qui læserat, restituere iubebatur. ad quid medico satisfieret, si plagis iisdem qui læsit vulnerandus esset? Illud etiam absurdius sequeretur, quod pleriq; molles iisdem vulneribus acceptis qualia intulissent, omnino perirent. iam vero qui offensionem accepisset, amissa manu vnde victum quæreret, si alteri manus quoque

a Deut. c. 19. Leuit. 24.

b Ad Theodecten lib. 2. & 5. & ad Nicom lib. 5. Gell. lib. 22.

c Rabi Moyses Maymonis F. lib. 3. מורה הנבוכים.

d Rabi Bachia autoré hunc

e Exod. c. 21.

truncaretur, manu carere ac præterea fame interire cogeretur. Veteratoria est igitur Aristotelis ac Fauorini de talione interpretatio. At ipse Aristoteles qui talionem carpit, iisdem erroribus implicatur. negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbusne ante fuerit an spectatæ virtutis; sed æqualitate arithmetica scelus compensandum. quænam æqualitas illa futura est eiusdem pœnæ, si arithmetica ratione personis tam dissimilibus addatur? aut quis tam indoctus sutor, qui vnã formam ad quemuis pedem accommodare se posse putet? Creditores tempore pares, impares tamen debiti summa, in tributum veniunt geometrica proportione: vt si aurei xxx cogantur ex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui vero ducenta, viginti laturus est; quibuscum tamen si arithmetica ratione ageretur, quindecim vtriq; darentur. At iudicium illud priuatum est, & in commutatione positum, ad quam Aristoteles arithmeticas rationes semper adhiberi putat oportere: quod non modo in hoc iudicio falsum est, sed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiusque interest, vt mox dicemus. Quod vero negat Aristoteles inquirendum bonus sit an improbus qui quemquam occidit: satis indicat se nullam iudiciorum vsu disciplinam habuisse. nihil enim diligentius a iudicibus quæritur, quam quæ fuerit anteacta vita reorum. neque id nouum est, cum ante Aristotelem Persæ non modo inquirerent in mores ac vitam eorum qui accusabantur, sed etiam absoluebant eos quorũ virtutes vitia superarent, vt est apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur; & qui sæpius peccauit, multo seuerius coercetur. In quo rursus fallit Aristoteles, quod rem furtiuam cum eo quod interest eius cui est ademta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propositis, scilicet 2, 4, 6; quos numeros æquales fuisse posuit huncin modum, 4, 4, 4. & quo-

761

& quoniam ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrumque vtrique exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vteremur, fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modo tripli, modo quadrupli pœna[a] & infamiæ sempiterna[b] labes inuritur. quinetiam lege diuina, furtum bouis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullum homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbiq; vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurium communis est, alius quidem causa cadit, alii vero simplum, alii sesquiplum, alii duplum adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis qui iudiciorum vsum aliquem habent, exemplis nihil opus est. vnum modo sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat cōfregit: gemmæ pretium quantumcunque sit rependere tenetur[c], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum, quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretium non lueret, nisi aut periculum[d] recepisset, aut dolo malo gemmam rupisset. Pleni sunt iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quib. intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas; arithmeticam vero æqualitatem iniquissimam esse. Quamobrem Iustinianus promulgata lege[f] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras permisit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis centesimas, cæteris omnibus semisses: ab agricolis vero vsuras triente grauiores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitiæ vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longe locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio

[a] §. ex maleficiis. §. quadrupli de action. l. si pro fure §. 1. de condic. furt. l. si lege pignore. cod. l. vlt. de noxa. C.

[b] l. præses. De pœnis. l. 1. de iis qui notātur.

[c] l. sed addes. d. si gemma l. si merces locat. §. vlt. l. illicitas. §. vlt. de offi. præsi.

[d] l. 1. de pign. l. quæ fortuitis eod. C. l. 1. cōmodat. C.

[e] l. Iulian. §. 1. de actio. emt.

[f] l. eos de vsuris & auth. seq.

ditior: item agricolæ ſimul copulantur, qui tamen diſſimilimi ſunt inter ſe facultatibus ac fortunis. geometrica vero analogia elucet inter nobiles ac mercatores, interque mercatores & collegia, ac rurſum ex cæteris ciuibus inter ſe & cum ſuperioribus porportio quędam harmonica exſiſtit. Aurelia[a] vero lex apud nos populo regem Carolum IX rogante lata, pecuniæ tardius ſolutæ vſuras beſſes pro eo quod intereſt mercatoribus ſolui iubet, cæteris leuiores: agricolis vero, mercenariis & opificib. omnibus duplum pecuniæ debitæ. ſed vtrumque caput legis obſoleuit, tametſi maxima Curiarum aſſenſione promulgata fuiſſet: quoniam id quod cuiuſq; intereſt, in facto, non in iure conſiſtit, vt acutiſſime Paulus I. C. reſpondit[b]. quæ vna ratio omnes omnium interpretum diſputationes de eo quod intereſt, tam varias tamq; ſui diſſimiles a ſtirpe dedit; quas imperator Inſtinianus vne lege[c] complecti ſe poſſe putarat. Itaque prudenter noſtris legibus ac moribus id quod cuiuſq; intereſt, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri poteſt, quam Oceanus quantus quãtus eſt, anguſtiſſimo alueo concludi. Veneti vſuras ſiue in fructus, ſiue in pecuniis, ſemiſſe maiores exigi vetant; quæ etſi tolerabiles ſint, & *ciuiles* a Latinis[d] dicãtur, lex ea tamen non ita pridem[e] lata iam obſoleuit: quoniam arithmeticam vſquequaq; æqualitatem complexa, perſonarum diſſimilem conditionem reiecit. Ac tametſi in rebus rationibuſque contrahendis ac permutandis quæ ad ſynallagmata pertinent, ęqualitas illa magis probatur, ab ea tamen ſæpiſſime diſceditur: ipſique opifices & agricolæ ſuas operas & opificia carius diuitibus quam tenuibus locare ſolẽt. nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos ſæpe D accipit, ab egente vero decem aut quinque: ac ſi quidem arithmeticam aut geometricam vſquequaque analogiam conſectarentur, alter quidem calculo, alter fame interiret; ſed harmonica ratione huic quidem opes, ſalus illi comparantur. Quam quidem

[a] Ordinationes Aurelius latæ, cap 60.
[b] l. quatenus. De regulis.
[c] l. vnica. de ſentẽtiis quæ pro eo quod intereſt. C.
[d] Plin.
[e] anno 1552.

quidem ad rationem iudices ipsi suam operam & honorarium in causis disceptandis exigere consueuerunt: idq; semper licuisse videmus, dum tamen modum non excedant: vt quidem contigisse memini Prætori vrbano Parisiorum, cuius nomen facile patior sileri: cum sacerdotii amplissimi vindiciis adiudicatis, aureos triginta mercedis nomine quæ leuissima esse debuerat, exegisset, prouocatū est ad Curiam: Rinconetus inquisitionū Præses cum Prætorem acriter vrgeret, Prætor illud reposuit, longo fructuosissimum fuisse sacerdotium illud cuius vindicias adiudicasset: & quoniam multa tenuium causa sine mercede faceret, æquū esse vt locupletes detrimentum illud quoquomodo sarcirent. hic Præses reposuit sartorem suum ita secum agere, cum duplo carius operam æstimaret in vestibus holosericis quam in laneis consuendis. Lex quidem Mediolanensis quæ iudicum salarium centesimo litis æstimatæ numo definit, dum tamen vltra ducentos aureos egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur; quippe sordidissimus omniū iudex ab omnibus omnia sine vlla proportione extorqueret. Etenim litium sæpe leuissimarum difficultas maior est quam si de rebus grauissimis quæratur. Igitur & in legibus ferendis, & in iudicandis litibus, & in Republica moderādā rationem illam harmonicam, quoad eius fieri poterit, tenere oportet, si iuris ac iustitię vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatibus quæ ad primogenitū solidā hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatibus nostris Caucis vsitata, iniquissima debet videri. minus iniqua est, iniqua tamē, quæ nobili primogenito totā hæreditatem cernere permittit, 771 modo duas vncias cæteris quamdiu vixerint, fruendas relinquat, vt Lex Ambianorum: aut tres, vt Andium ac Cenomanorum, quæ in fœminas aliquanto mitior est: quod masculis nihil nisi vsu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. iniquior Anglorum & Scotorum, quæ nobili primogenito omnia prædia, cæteris modo

pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro superstes est permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec testamento legare fas est vltra pecuniæ trientem. minus inique agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus[a], hæreditatem ex æquo partiuntur. At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas[b] iustitiæ rationes complexa, maribus quidem solis prædia, fœminis pecuniæ partem, primogenito duplum, cæteris simplum tribuit. si mascula prole orbatus sit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuiq; gentili nubere, ne extra gentem prædia distrahantur. hic geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rursus inter primogenitum & cæteros, arithmetica æqualitas in reliquis. ea lex omniū quæ de hæreditatibus vsquam terrarum latæ sunt, equissima debet ac sanctissima videri. Cum rursus diuina lex vetat eum qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur: quoniam arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere possit vsque ad ictus quadraginta, quid quisque mereatur: æqualitas arithmetica in eo, quod magistratibus lege definitum modum egredi prohibet: tum legi subiecta ratio est, ne membris mutilatis quisquam verberibus diu contusus, sibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur. quoniam occurri potuisset, grauius plectendum esse qui grauius peccauit; nec intra modum consistere præstat, quam quid inique acerbius agendo committi. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iustitiā stabiliendam exigi oportere. At tametsi optimatum imperium geometricas, populare arithmeticas rationes amplectitur: vtrumque tamen harmonicis vti rationibus sæpissime videmus. alioqui si optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorū participem facerent, nec vllam spoliorum quæ hostibus eripiuntur, partem capere paterentur, eo statu Resp. diu consistere non posset. Quamobrem Veneti prudenter, qui

C

a In lib. De moribus Germanorum.
b Num. 27.

qui tametsi aristocratiam omnium quę vsquam fuerunt pulcerrimam tuentur, geometrica ratione quidem honores; imperia, sacerdotiaque amplissima patriciis tantum tribuunt; cætera fere munera plebeis, quos ipsi *Citadinos* vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quod Primicerii seu Cancellarii honorē qui maximus est, & fructuosissima scribarum Senatus munera, plebeiis tantum concedi patiuntur; iniurias vero plebeiis ab optimatibus illatas acerrime vlciscūtur; & summam cuique fruendarum voluptatum libertatem tribuunt; quæ libertas plane sapit statum popularem. Quod item in mandandis magistratibus & honoribus sorte ac suffragio vtuntur, harmonicam analogiam sequuntur: nam suffragia quæ delectum habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: sors autem quæ summos infimis exæquat, in arithmetica æqualitate perspicitur. Est ergo Venetiarum status purus & simplex in optimatum potestate: gubernandæ vero ciuitatis ratio, maxima sui parte harmonicis rationibus constituta. Dixmus antea sæpe ac dicendum sæpius est, propterea quod ad hunc scopulum quamplurimi naufragium fecerunt, *statum ciuitatis* cum ratione gubernandi sæpe eundem, sæpius ab ea diuersum esse. statum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuisse diximus; quoniam iura maiestatis omnia in populi totius concessu fuerunt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alienissima fuit a populari: quoniam patricii sacerdotiis, imperiis, honoribus, senatoria dignitate soli fruebantur, plebeiis aditus omnes ad imperia interclusi & obuallati a Patribus obsidebantur: at ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat a Patribus enubere; suffragia vero ex censu & ætate, quæ centuriatis comitiis ferebantur, potissima præcipuaq; fuisse constat. cum igitur status esset popularis, ratio vero gubernandi aristocratica geometricis legibus constituta; plebs a Patri-

Status Venetorū qualis sit.

277

bus ſæpe diſceſſit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit; nec prius a ſeditionibus ciuilibus cõquieuit quam plebeiis æque ac Patribus imperia, ſacerdotia, magiſtratus, honores, iura connubiorum, ſuffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcumq; tamen leges latæ fuiſſent, vix plebeii honores adipiſci poterant, ſed fere illuſtrium gentium dignitati concedebantur, & omnia fere a Senatu ſemota plebe gerebantur; quę ciuitatis gubernãdæ ratio florentiſſimum ſtatum effecit. At cum Tribunitia vis ac furor ad plebem ſummam gubernandæ ciuitatis poteſtatem detuliſſet ac Senatui eripuiſſet, omnia peſſum iere, & quaſi vocũ ſuauiſſimo concentu diſſoluto diſcordiæ graues conſecutę ſunt, quæ Rempubl. funditus euerterunt. Idem nobis de omni genere ciuitatum ſtatuendum eſt. argumento ſint Heluetiorum Reſpublicæ populares: qui quo propius a gubernatione populari diſcedunt, eo difficilius retineri poſſunt; vt montani Heluetii ac Rhæti. cæteri qui popularem ſtatum ariſtocratica ratione moderantur, ſtabiliores ſunt ac firmiores; Reiq; publicæ dignitatem beatius commodiuſq; tuentur. Vt igitur optimatũ imperium quod ariſtocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus inſiſtit; quoniam honores, imperia, ſacerdotia, curationes diuitibus aut nobilib. tantũ plebe procul repudiata dantur: ſic popularis ſtatus in quo populariter omnibus ciuibus omnia imperia, cæteraq; viciſſim, vt cuiq; ſorte obuenerint, communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo ſequitur regium ſtatũ ab vtroq; diuerſum, harmonicis rationibus cõuenire. Quod ſi regale ciuitatis genus arithmeticis ſimul ac geometricis legibus, id eſt harmonicis moderatum erit, quis dubitet Rem illam publicã omnium pulcerrimam ac præſtantiſſimam fore? Hic dominatum vnius qui ſubditos pro ſeruis habet, omitto; tyranni quoq; ſuperbiam & crudelitatẽ procul amouendam cenſeo: ſed regem ad intuendum propono ſiue ſuffragio

pro ſua virtute ac pietate creatus ſit, vt Numa: ſiue ſorte diuina, vt Saul: ſiue regnum vi & armis partum adeptus ſit, vt plerique: ſiue a ſtirpe quæratur, vt omnes, exceptis oppido paucis; qui ciues non aliter ac liberos fo-
773 uet ac tuetur. Is igitur populariter regnabit ſi omnibus ſubditis omnia imperia, magiſtratus, honores viciſſim aut ſorte, nulla virtutis habita ratione, cõmunicare volet. Idem ſi nobilitati tantum, aut locupletiſſimis quibuſque imperia, ſacerdotia, curationes ſemotis tenuibus concedet, nulla virtutis ratione inſpecta, ariſtocratiam gubernandi rationem ſequetur aliquanto meliorem quam ſit illa popularis ac turbulenta, quæ vix vſquam gentium reperiatur: hæc vero tolerabilior eſt ac ſtabilior: quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, facilius copulatur quam cum opificibus ac fece plebis, cum qua vix vllam ſocietatem ſi decus imperii ac maieſtatem tueri velit, contrahere poteſt: vt neceſſe eſt ſi ſummos infimis in petitione magiſtratuum exæquabit. Hæc tamen regni gubernandi ratio non modo plebi, ſed etiam principi ac nobilitati pernitioſa eſt: quoniam vtriq; a plebe, quæ ſemper eſt innummerabilis, metuendum eſt: quo fit vt ſeditioſum nacta ducẽ ſeruile iugum excutiat, & principẽ cum nobilitate de imperio deiiciat: vt ante ſæpe contigiſſe propoſitis exemplis docuimus. cuius rei perſpicua cauſa eſt, quod principi quidem cum optimatibus conſotiatio eſt, cum plebe nulla: vt planum ſit his tribus numeris 4, 6, 7. primi ad ſecundũ ſeſquialtera ratio diapente quidẽ efficit concentum iucundum per ſeſe; ſed tertius nulla rationis ſuauitate cum prioribus coniunctus, ſuperiorũ concordiam omnino labefactat. Sed fieri poteſt, & fere fit, vt princeps ad ſummos honorum & imperii gradus
C ſummæ nobilitatis viros proueheat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis geometrica lege tribuat. quæ ratio gubernandi, toleranda illa quidem eſt, ſed eo quem quærimus concentu vacat. vt perſpicuum ſit ex

his numeris geometrica analogia compositis 3.6.5.10. eadem est ratio primi ad secundum, quæ huius ad tertium: & primi ad tertium, quæ secundi ad quartum: sed secundi ad tertium disiuncta ratio est, quæ absurdam & ineptam discordiam parit: ita quoque disiuncti sunt a se inuicem ordines ciuium; vt nullum inter ipsos vinculum firmum reperiatur: quia indignum putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum implicari; ac plebeii vicissim se ab honoribus maximis summoueri moleste ferunt. vt patriciis quidem Romæ Tribunatum petere non aliter licuit, quam eiurata nobilitate & transitione ad plebem. tunc enim Consulatus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus; qua quidem potestate concessa plebi arma ceciderunt, restincta seditio est; quia tenues principibus æquari se putabant; in quo fuit ciuitatis salus: alioqui furentis multitudinis impetus cohiberi nulla vi potuisset. nam quæ ratio Consulatus ad Tribunatum, eadem fuit patricii ad plebeium: & rursus eadem fuit patricii ad Consulatum analogia, quæ plebeii ad Tribunatum geometrica similitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatum, nec plebeio licebat Consulatum adipisci, disiuncta plebs erat a Patribus, perpetuaque Tribunorum & Consulum discordia ciuitatem infestabat: vt ex his numeris ita collocatis perspicitur 2,4, 9,18. inter quos ratio quidem geometrica elucet vsquequaque: quoniam tamen non est analogia continens sed diuisa, scilicet secundi numeri ad tertium, absurdissima diffidentia aures offendit, & eam quæ in dupla diapasōn esse potuisset, congruentiam plane perturbat. Ita quoque Patribus cum plebe perpetua fere diffidia intercesserunt, quousq; plebi Consulatus, Censura, Prætura, summaq; sacerdotia paucis quibusdam exceptis cōmunicarentur. Quod si eodem temperamento patriciis Tribunatum licuisset adipisci, sic tamen vt plebeiorum numerus in eo collegio potior fuisset, & suauissimus ciuium inter ipsos concentus exstitisset, & ex ea tempe-

Geometrica in tribuendis honoribus ratio.

774

temperatione poteſtatum moderatus & concors ciuitatis ſtatus diutius floruiſſet; vt ex his quatuor numeris harmonica ratione coniunctis planum fit, 4, 6, 8, 12. primi quidem ad ſecundum, & tertii ad quartum diapente: rurſus primi ad tertium, & ſecundi ad quartũ diapaſõn; ſecundi ad tertium diateſſarõn, continenti analogia copulans prima extremis, media vtriſque, omnia omnibus, ſuauiſſimum procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricii ad Tribunatus petitionem admitterentur, niſi eiurata nobilitate, vt etiam plebeii Conſulatum rariſſime adipiſcerentur, niſi aut bellicis laudibus abundarent, vt C. Marius; aut ſumma dicendi copia, vt M. Tullius; aut vtroq; vt M. Cato. Quamobrẽ Cicero de ſe ipſe gloriatur apud populum, quod primus longo interuallo temporum ſuorum primus homo nouus (nouũ autem [a] appellabant qui primus in ſua gente honores adeptus erat) Conſul factus eſſet, & eum locum quem nobilitas prǽſidiis firmatum atque omni ratione obuallatum tenebat, populus ſe duce reſcidiſſet, virtutique C in poſterum patere voluiſſet [b]. Saluſtius vero, *Namque antea*, inquit, *pleraque nobilitas inuidia æſtuabat, & quaſi pollui Conſulatum, ſi eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret. Ita perculſa nobilitate poſt multas tempeſtates nouo homini Conſulatus mandatur.* Item Liuius de Catone Cenſorio; *hunc petentem premebat nobilitas*. Idem: *indignabantur nouum hominem Cenſorem videre*. nobiles appellabant liberos eorum qui primi in ſua gente honores & imperia geſſiſſent. Quamobrem mirum videri non debet ſi Reſpublica popularium hominum ſeditionibus perturbaretur; cum in tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad ſummos honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et cum eo prouecti eſſent, plebem deſpiciebant: *Iam plebeios nobiles*, inquit Liuius, *initiatos eſſe ſacris, contemnere plebem*. Ergo ciuitatis gubernatorem optimum in populari & optimatum imperio, ac potiſſimum in regali ſtatu regem ipſum

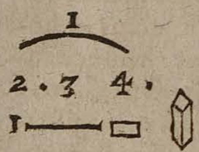
[a] Aſconius Pedianus.

[b] Cic. in agr. 1.

harmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admisto, vt nobilis eiusdem virtutis quā plebeius, in petendis honoribus potior sit, propter eam quam a maioribus adeptus est virtutis ac nobilitatis famam; vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari possint. Item locupletiori dandum est aliquid; & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus subeundis suam operam grauiter ac strenue impendat, honoribus potior esse debet quam qui egestate premitur; cui munera tribuenda sunt quæstuosa, vt hic quæstum sibi suisque necessarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titius Flamininus[a] Proconsul in cōstituenda Thessalorum Republica, locupletissimis quibusque dominatum attribuit, qui scilicet Rempublicam saluam & honestam esse vellent: cum nullam pereunte Republica salutis spem haberent. Quod si magistratus Duumviros aut Triumuiros creare oportet, commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quam duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares consociare; quibuscum necesse est controuersias sæpius intercedere, vt fere fit inter pares. Illud etiam commodius, quod magistratibus dissimili conditione creatis, suæ quisque conditionis statum tueri solet; vt quidem maiores Curiæ nostris moribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuiq; sanctius ac melius reddi consueuit, quam si ex nobilibus, aut plebeis, aut ecclesiasticis hominibus omnino constarent. Omnium autem societatum ciuilium nulla firmior est quam potentum ac tenuium, nobilium ac plebeiorum, omnibus magistratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro meritis ac virtute cuiusque communicatis. merita vero dissimilima sunt ac semper fuerunt. nam si quis omnia imperia, magistratus, honores virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam funditus euerterit, cum bonorum ac fortium ciuium numerus improborum multitudine longe inferior

775

ferior, ab his facile de imperio deturbari possit: sed qui fortibus locupletes, potentibus tenues, imperitis prudentes in gerenda Republica coniunxerit, tametsi alius a virtute, alius ab experientia deseratur, ex illa tamen coniunctione concordia ciuitatis exsistit; cum patricii ac locupletes sibi locum in Republica relinqui, seque cum virtute ac eruditione præstantibus viris coniungi lætabuntur; plebeii vero genere quidem ignobiles, sed virtutibus illustres, cum se potentibus ac patriciis in honorum petitione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt voluptatem: qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflammantur. quid enim præclarius quam medici filium, aut obscurum hominem (: quales fuisse accepimus Michaelem Hospitalem ac Bertrandum Guesclinum:) amplissimis in Republica honoribus cumulari? alter enim, bellicis laudibus abundans, Magister militum; alter, togatorum princeps, ob eximias virtutes Primicerius creatus est. At ciues omnes luctu & mœrore tabescunt, cum qui nec generis splendore, nec vlla virtute clari, sed turpitudine vitæ infames sunt, in altissimo imperii & honoris gradu collocantur. non quod putem indignos ciues ab omnibus imperiis ac magistratibus omnino arcendos esse; neque enim id fieri potest; sed in secundis ac tertiis consistere, nec potentia eminere oportet: nam qui Quæstionem ciuibus minime omnium auaris tribuunt, arma non nisi strenuissimis, iudicia non nisi integerrimis, gubernacula nō nisi sapientissimis, sacerdotia sanctissimis tantum, censuram non nisi grauissimis, laborem non nisi robustissimis; geometricas leges sectantur illi quidem, sed ab ea quam dixi harmonica ratione discedentes; nullo vinculo ciues deuinciunt inter se. alios igitur aliis copulare necesse est ad eum quem dixi modum; vt quod vni defuerit, alterius ope suppleatur. Ita quidem princeps subditos inter

C

775

ſe & cum Republica indiſſolubili vinculo coniunctos placidiſſima tranquillitatę fouebit: vt triplici numero tripliciq; magnitudine, quibus expreſſa regiæ poteſtatis a natura ipſa imago quædam perſpicitur, quæ ſtatum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium ſignificat, gubernandi forma rationibus harmonicis conſtituta. binarius enim ad ternarium diapente conſtituit, ternarius ad quaternarium diateſſarων; extrema vero diapasῶn ex vnitate, rurſus ad quaternarium duplex diapaſῶn ac ſyſtema vniuerſi concentus omniumque modulorum coaleſcit. ſi vlterius progrediare, harmoniæ concors ſuauitas perit. Vnitas autem ſupra numeros omnes eminet, quaſi princeps ſupra ciues omnes & extra ciuiũ ordinem; cuius maieſtas perinde atque vnitas ipſa nullam ſui partitionem admittit, ab ea tamen numerorum omnium poteſtas deriuatur. ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuitatibus eiuſmodi eſt, vt ſacer quidem priore loco pro ea qua Deum immortalem proxime accedit dignitate; deinde ordo militaris, ſub cuius tutelam ciues omnes quodammodo poſiti ſunt; poſtremo plebs quæ ex agricolis, ſcholaſticis hominibus, mercatoribus, opificibus exſiſtit. Id etiam ab hominis natura ſignificatur, in qua bene conſtitutæ ciuitatis forma perſpicitur; non tantum in corpore, cuius vnum caput eſt, aptaq; membrorum omnium collocatio, ſed etiam in animo; cuius ſuprema pars mens eſt; huic proxima ratio; deinde vis iraſcendi, poſtremo cupiditas. pura quidē mens eſt ab omni concretione libera, & a cęteris animæ facultatibus diuiſa: vis autem iraſcendi in præcordiis, milites; cupiditas ſubter præcordia, plebem ſignificat. & quemadmodum ab hepate ſanguinis fomite cætera membra vegetantur; ſic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus ſuppeditant alimenta. & vt pleriq; ab inopia mentis belluarum vitam viuunt, & ad id tantum quod adeſt, quodque præſens eſt, appetitu ferũtur. quos etiã ſacræ literæ[a] *iumenta* vocant:

νοῦς, λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία.

[a] Ionas cap. vlt. Pſal. 49.

vocant: ita quoque populares & optimatum ſtatus ſine mente, id eſt, ſine principe, ſeipſos vtcumq;, non diu tamen tueri poſſunt; beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. nihil autem beatius fieri poteſt, quam ſi vis ratiocinandi prudentia, vltionis appetitus a fortitudine, libido a temperantia dirigatur: mens autem ipſa ſuum imperium habeat, & quaſi habenas tenens currum regat, cætera, quocumque ducat, ſequantur. tum enim omnis honeſtas, omnis officii ac virtutis ſplendor circumlucet. at cum, depulſo & excuſſo mentis imperio ac iugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat; ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. nihil enim Reipublicæ ſimilius quam animæ pulcerrima illa ſibique modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex effloreſcat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exſiſtit concors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſumma ratione concentus. Sed vt harmonia inſuauis eſt niſi diſſonum aliquid admiſſum ſit, quo poſtea mollius ac iucundius in aures inſluat ſuauis ille concentus, qui ex diateſſerων, diapente ac diapaſων exſurgit: vt qui cupedias auidiſſime liguriunt, voluptatis ſenſum in guſtu nullum habent, niſi coquus artificioſe diſcum aliquem interiiciat acerbis aut ſubamaris condimentis refertum; quo deguſtato cætera multo gratiora percipiuntur: non aliter ac pictores ipſi, vt lux e tabula eminere videatur, atramento candorem circumquaque obducunt (: quoniam voluptatis ea vis eſt & natura vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernicioſa futura:) ita quoque neceſſe eſt improbum aliquem ciuem ac ſlagi-

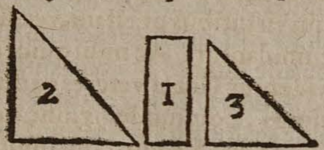
Præſtantiſſima ciuitatis imago.

777

tiosum magistratus & imperia gerere, & in clarissima bonorum ciuium luce versari; vt virtutis splendor magis ac magis conspicuus videatur. cum enim infames, sordidi, indocti magistratus ac iudices aliquot, paucissimi tamen vituperantur; qui virtutibus præstant, verissimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priscas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea quæ de iustitia tripilici disseruimus, commode significare, cum εὐνομίαν, ἐπιείκειαν, εἰρήνην, id est, Legum concinnitatem, Æquitatem, & Pacem, Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus conuenire diximus, æquitatem geometricis, pacem harmonicis, quasi concordiæ nutricem, ac totius iustitiæ finem optimum. Quæ cum satis explicata sint, restat illud quod huius disputationis caput est, an geometricis iustitiæ legibus mundum hunc Deus opt. max. temperare videatur, vt quidē Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat, vt diuinum illud exemplar in conformanda ciuitate sequeremur. At trium numerorum serie naturalem harmoniacis rationibus aptam esse docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectissime accommodari. Sed porro pergamus. nam si Plato propius admirabilem mundi fabricam intueretur, non prætermisisset illud, quod in Timæo præcipue disserendum erat, Deum scilicet mundi temperatorem sapientissimum materia & forma, quarum altera alterius ope sustentaretur, rerum omnium vniuersitatem coagmentasse: idque æqualium ac similium rationibus colligatis: mundus enim toti materiæ æqualis est; quippe qui vniuersa sinu amplissimo complectatur; formæ vero similis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in sese continet, alteri quidem æqualis, alteri vero similis. Neq; enim Pythagoras hecatomben diis immolauit quod hypotenusæ quadratum, vt plerique putant, duobus circa rectum angulum quadratis æqua-

lem

lem eſſe demonſtraſſet; ſed quia duabus propoſitis figuris ſui diſſimilibus & inæqualibus, tertiam inueniſſet, quæ alteri quidem æqualis, alteri vero ſimilis eſſet: ſic quoque immortale ac ſempiternum laudis ſacrificium præpotēti Deo debemus, quod ex materia & forma mundū hunc alteri æqualem: alteri vero ſimilem admirabili harmoniæ vinculo colligarit. æqualem quidem materiæ, vt nihil deſit aut ſuperſit: ſimilem vero formæ illi ſempiternæ quam in mente habuit ſapientiſſimus opifex priuſquam opus illud fabricaret, vt eſt in libris Originum [a]. Conſimili ſapientia motu rapido cœleſtes orbes ab Ortu ad Occaſum; ac rurſus ab Occaſu ad Ortum circumagi voluit; tertium item trepidationis participē vtriuſq; fecit. Ac ſi quis per ſingulas rerū naturas penetrare volet, animaduertet illam harmoniæ vniuerſitatis cohærentiam & mirabilem colligationem, quæ ſingulis ſingula ſic connectit, vt medium cum vtroq; congruat extremo. illa vero cohærētia, nec arithmeticis rationibus, nec geometricis conuenit, ſed ſolius muſicę propria eſt. nam concentus ſuauitas ex vocibus apte temperatis exſiſtit: diſcrepantia vero, cum voces miſceri non poſſunt. Itaq; videre eſt terram ac tophum argillæ & cretæ quaſi medio quodam connecti; lapides inter ac metalla marcaſitas ex vtroq; genere coaleſcere: ſtirpes item ac lapides coralliorum genere quod arboreſcit, quaſi medio quodam cōglutinari: animantium vero ac ſtirpium media eſſe *Zoophyta*, quæ tametſi mouentur ac ſentiunt, radicibus tamen hærent. rurſus aquatilium ac terreſtrium animantiū media eſſe amphibia: volatiliū & aquatilium medios eſſe piſces volatiles; hominis autē ac brutorum animantium medios ſimias ac cercopithecos videri; niſi Platoni aſſentiamur, qui mulierē in beſtiarū & hominū medio collocabat. beſtiarum autē & angelorum vincu-

778

Dato triangulo 3, ſimile detur 2. per 18 ſexti. triangulo vero 3 detur æquale rectāgulum parallelogrāmum 1 per 42 primi. erit rectangulum 3 ſimile rectangulo 2. & æquale quadrangulo 1.

[a] Geneſ. cap. 1.

lum est homo, qui mortalis simul & immortalis naturæ particeps, cum vtroque societate quadam coniungitur. Est etiam ætheris regio media, quæ suppositam sibi animalem spirabilemque naturam & cœlestem regionem eadem complectitur affinitate. Et quemadmodum in recta musicæ modulatione esse aliquid oportet quod durius feriat aures, sine quo peritura sit cantus suauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim sic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret; & monstra quædam in natura exsistere, orbiumque lucentium deliquia fieri patitur; & rationes quasdam esse, quas Geometræ surdas vel potius ἀῤῥήτους appellant; vt mundi concentus suauior esset; & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui densissimis tenebris inuoluta delituissent. Itaque Deus ad Pharaonem, *Excitaui*[a] *ego te*, inquit, *vt demonstrarem in te ipso potentiæ meæ vim ac decus, vt toto terrarum orbe gesta mea omnium vna commemoratione prædicarentur.* Hæc quidem ad rerum in Ægypto gestarum verissimam narrationem pertinent: sed latet sententia diuinor de Pharaone malorum omnium opifice ac parente, quem sacræ literæ verbo *Leuiathan*[b] significant: theologorum tamen omnium vna vox est, hunc humani generis aduersarium omniū maximum Dei nutu, verbo, potestate coerceri: vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & sine qua vis bonorum nec esset, nec perciperetur, clemētorum ac nubium cancellis cohiberi: supra vero nihil nisi sanctum & a sordibus ac scelere purum manere, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura sit quā nocitura. rectissime enim Augustinus; *qui Deum immortalem vllum mali dedecus perpessurum negat, nisi maius bonum consequi certo sciret.* Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus suauis concentus efficitur: sic etiam ex vitiis ac virtutibus, ex elementis ac cœlestium orbium conuersionibus inter se discrepantibus, rerumque omnium contagione & antipathia vinculo

[a] Exod. c.9.

[b] Iob.cap.40. & Psalm.104. Ibpius xocant חשוך rectissime interpretatur Ezechiel cap. 29. & 30.

C

779

culo numquam diſſolubili colligatarum conſenſu, harmonia mundi totius partiumque ſingularum concors exſiſtit. Res item publica bene conſtituta bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, ſapientium ac ſtultorum, robuſtorum ac imbecillium, mediis ordinibus vſquequaque interiectis, qui ſummos infimis, omnes omnibus coniungant, mirabili ciuium vniuerſorum diſcordi concordia coaleſcit: ſic tamen vt bona malis ſint vbique potentiora: vt mirabili prudentia ſapientiſſimus ille rerũ omnium opifex ac mundi procurator ſempiterna lege ſanxit. Et quemadmodum ipſe incredibili quadam vi ac poteſtate præditus angelis imperat; ſic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati; & optimum quicque imperandi poteſtate deteriora continet, vt omnia rectiſſimis ac legitimis imperiis colligatione quadam poteſtatum omnium coerceantur Quod igitur vnitas eſt in numeris, mens in animæ facultatibus, centrum in circulo: itidem in mũdo rex ille potentiſſimus, vnitate ſimplex, natura impartibilis, puritate ſanctiſſimus, ſupra cœleſtium orbium fabricam altiſſimo interuallo remotus, ſpirabilem hanc regionem cum cœleſti ac intelligibili copulans, mundum triplicem ſuauiſſimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura quadam ſecura ab interitu ſeruat; cuius ad exemplar optimus quiſque princeps, qui Rempublicam non modo ſaluam, ſed etiam honeſtam ac beatam fore ſperat, ſeſe comparabit.

FINIS.

Typographus lectori S.

Quæ diligentia in hac editione sit adhibita, lector nos prædicare nolumus: ipse satis perspicies si cum superiori hanc conferre volueris. Nec tamen asseuerare volumus nihil nos prorsus hic fugisse; sed, quæ oculos nostros fefellerunt, pleraque omnia facile per te cognosci posse. Verumtamen & hoc monendus es. non pauca nos data opera intacta reliquisse; quæ sc. vel operæ typographicæ in superiori editione, vel amanuensis in auctoris autographo minus recte assecutus erat. quamquam ipsum etiam auctorem, vt plerumq; fit, per festinationem nonnulla fugisse certum est. quorum etsi bonam partem ex Gallica editione restituimus; pleraq; tamen intacta relinquere, quã temere nostro arbitratu mutare voluimus. Hoc nobis excidit: pag. 976, *v*, 1, *scribendum* CXXXVII, *expunctis prioribus duobus centenariis. Sed in aliis etiam numeris non raro suspecta est exemplaris fides: vt item in propriis nominibus, præsertim barbaris. Pag.* 1217, *v.* 7, *scr.* ratiocinandi a prudentia, vltionum appetitus a fortitud. *Vale.*

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE REPVBL. opere magis visæ sunt memorabiles, INDEX.

Numerales notæ, paginam; literæ, paginæ partem significant; a, *primam;* b, *secundam;* c, *tertiam;* d, *quartam.* *, *sententiam, regulam iuris, aut summam denotat. Quærendi autem tibi sunt paginarum numeri non qui ad summam oram, sed qui ad interiora latera sunt appositi, exemplari quod secuti sumus, respondentes. in quorum medio tantum C litera expressa est, cetera facile intelligi poterunt.*

Agis

Anto-

B

dem

Crude-

D

E

F

Fides

G

H

hæredi-

I

Lauallæ

rium

Medio

Numo-

Poloniæ

Aristo

Samnites

gene-

V

FINIS.

ΔΗΜ

D E

NIS

NIENS

NES TR

Rhetoric

CO BEV

med

Accessit i

tatio, à D.

tos ann

cè

Apu

Bodinus
De
Republica